

13
5 F
28

ANASTASII GERMONII

EX CEVAE MARCHIONIBVS

I. C.

Olim Archidiaconi Taurinensis, hodie Archiepiscopi, & Comitis Tarantasiensis,

ET CAROLI EMMANVELIS

ALLOBROGVM DVCIS,

ITALIÆQ. SVBALPINÆ PRINCIPIS SERENISSIMI

Apud sacram Catholicam Maiestatem

LEGATI;

OPERA OMNIA

AB IPSO AVCTORE RECOGNITA,

atque opportunis additionibus aucta.

TOMVS POSTERIOR.

ROMAE, Sumptibus Hæredis Bartholomæi Zannetti. M. DC. XXIII.

SVPERIORVM PERMISSV.

Imprimatur, si videbitur Reuerendissimo Patri Magistro Sacri Palatij Apostolici.

P. Episcopus de Curte Vicesger.

VArios Tractatus Illustrissimi, & Reuerendissimi Domini Anastasij Germonij Archiepiscopi, & Comitis Tarantasiensis, quos ad me transmisit Reuerendissimus Pater Fr. Hyacinthus Petronius, Sacri Apostolici Palatij Magister, scilicet, *Paratitla in quinque libros Decretalium Gregorij Noni*, *Animaduersiones Iuris*, & *Pomeridianas sessiones*, legi, & diligenter consideraui: in quibus præter miram eruditionem, absolutissimos Iuris nodos, & legum ænigmata dissoluta reperi; quiq. cum nihil contineant, quod bonis moribus, aut religioni Christianæ aduersetur, in commune bonum publici iuris fieri posse autumo: quare hanc mea manu signatam dedi. Romæ kalendas Nouembris M. DC. XX.

Ita est. *Angelus Lucianus I. V. D. & in Gymnasio Romano horis pomeridianis in prima sede Iuris Pontificij professor.*

EGo Iulius Benignus, Sacræ Consistorialis Aulæ, & Pauperum Aduocatus, de mandato Reuerendissimi Patris Fratris Hiacynthi Petronij Sacri Palatij Apostolici Magistri, perlegi, atque recensui diligenter Librum hunc inscriptum, *Acta Tarantasiensis Ecclesiæ*, ab optimo, & amplissimo viro Domino Anastasio Germonio eiusdem Ecclesiæ Archiepiscopo, & Comite Tarantasiense, in diœcesana Synodo Musterij habita, edita; nihilque in eo reperi, quod bonis moribus, Religioni, aut Decretis sacri Concilij Tridentini aduersetur. ideoque in fidem hæc propria manu subscripsi. Romæ die xvj. Septembris M. DC. XX.

Iulius Benignus, qui supra, manu propria.

EX commissione Reuerendissimi Patris Fratris Hiacynthi Petronij, Sacri Apostolici Palatij Magistri, Ego Matthæus Tortus Papiensis Sacræ Theologiæ Doctor, perlegi *Epistolas ad Clerum, & Populum Tarantasiensem*, Illustris-

llriffimi, & Reuerendifsimi Domini, D. Anaftafij Germonij Archiepifcopi, & Comitis Tarantafienfis; nec aduerti in ijs, quod aduerfetur Fidei, aut bonis moribus, quin potius eruditione, pietate, & varietate legentem mouent. Ideo eas dignas cenfeo, quæ typis mandentur. Datum Romæ die 13. Septembris M. DC. XXI.

Ego idem qui fupra, manu propria.

Imprimatur.

Fr. Hyacinthus Petronius Ord. Prædicatorum, Sacri Palatij Apoftolici Magifter.

ANASTASII GERMONII

Ex Ceuæ Marchionibus,

ARCHIEPISCOPI, ET COMITIS TARANTASIENSIS,

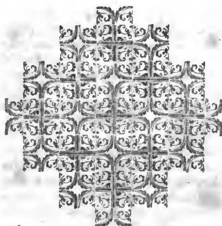
PARATITLA

In Libros Quinque Decretalium D. Gregorij Papæ IX.

AD ILLVSTRISS. ET REVERENDISS.

HIERONYMVM A RVVERE

ARCHIEPISCOPVM TAVRINENS.

ROMAE,
Sumptibus Hæredis Bartholomæi Zannetti.
MDCXXIII.

SVPERIORVM PERMISSV.

ILLVSTRISSIMO AC REVERENDISSIMO
DOMINO
HIERONYMO A RVVERE
ARCHIEPISCOPO
TAVRINENSI.

ANASTASIVS GERMONIVS
Archidiaconus Taurinensis. S. P. D.

RAECLARE de vniuerso humano genere illi meriti sunt, vir Illustrissime, immortalisq; ijs habenda est gratia, qui cùm vita hominum angustissimis circumscriptam finibus, variæ, ac multiplici rerum cognitioni apprehendendæ, quam ne longissima quidem ætas assequeretur, sufficere nequaquam posse animaduerterent; ingenij fœlicitate, studio, & industria, ac diuino potius afflati numine, id consequuti sunt, vt artes, ac scientias, quæ antea sparsæ, variæ, inordinatæq; erant, in certam rationem, ordinem, ac methodum redigerent, de ijsq; distinctam posteris, & compendiariam doctrinam traderent. At verò, cùm nihil legum disciplina præclarius, orbiq; terrarum salutarius esse sapientes viri scriptis prodiderint: duobus proculdubio clarissimis mundi luminibus GREGORIO IX. *Pontifici Maximo, ac* IVSTINIANO *Imperatori, quorum præcipuè beneficio diuini, humaniq; iuris notitia ad nos peruenit, quam nullam forte, aut sanè implicitam haberemus, non mortales solum, sed diuinos prope honores à nobis deberi fatendum est. Alter enim, cùm fere cuncta, diuturnis conflictata bellis, sub imperium redegisset, tum ad legum, sine quibus Respublica diu stare minus potest, studia se conuertit. In hanc vnam toto pectore curam incumbens, præclarum, memorabileq; facinus, a nonnullis ante Principibus frustra, perperamq; tentatum, aggressus est: vt immensam illam tot ciuilium librorum molem, torrentis instar excrescentem cohiberet: propeq. innumera legum volumina, quæ ingentis syluæ speciem præ se ferrent, Triboniani, aliorumq. iuris antecessorum opera resecaret, & leges tantum vtiles, ac necessarias, tam ex veterum Iurisconsultorum monumentis, quàm Imperatorum Constitutionibus colle-*

ctas, in aliquot libros digereret. Quod quidem opus suum, verum Iustitiæ sacrarium, intactum omnino, ac sacrosanctum esse voluit, iniecta scilicet sanctionis religione, qua vetuit, ne concinnatis à se legibus commentarij in posterum applicarentur: veritus id, quod male tamen præcauere potuit: ne scilicet rursus admissa interpretibus pro libidine lasciuiendi in legum ipsarum commentatione licentia, res in pristinum statum rediret, cæsaq; illa sylua, succrescentibus denuò stirpibus, in procerissimas numerosi verticis arbores exurgeret: quæ densiores longe, quàm antea fuerint, Iuris prudentiæ vmbras afferrent. Alter verò licet grauioribus longe occupationibus, in sedandis Italiæ tumultibus, maleq; affectis Principum animis sanandis distineretur; non remissiore tamen studio, ac diligentia, pariq; rei bene gerendæ ardens cupiditate, idem fere, quod optimus ille humanarum legum concinnator, in Ecclesiastico, Diuinoq; iure componendo præstitit. Ex veteribus siquidem alijs Pontificum collectionibus, varijs dein Concilijs, sanctorumq. Patrum scriptis GREGORIVS *hic noster optima quæque colligens, veluti necessaria materie congesta, Raymundo, alteri Triboniano, volumen hoc in quinque libros distinctum, quasi sacrosanctum iuris templum rectissimis quinque solidissimarum, ac altissimarum ordinibus columnarum, construendum mandauit. Et quanquam nihil tale ab ipso tam egregiæ, admirandæq; structuræ architecto de Commentarijs in ipsos non conscribendis aperte cautum sit, idem tamen eum sensisse certo certius mihi videtur. Sed nescio, qua postmodum commentatorum licentia factum sit, vt optimi Principes ita cauendo, nihil, aut parum admodum cauisse videri possint. Eò certe res redijt, vt grauiori, quàm antea, morbo vtrinque laboretur: cùm hodie non tam legibus, quam flagitiosa legum laceratione diuexemur: quippe enim plus glossarum, plus consiliorum, plus decisionum, plus est etiam lecturarum, vt vocant, quam, vt ait Plautus, muscarum, cùm caletur. Quo fit, vt multi immenso huic iuris Oceano tot interpretum dissentientium opinionibus, quasi confligentibus ventis agitato, committere se non audeant. Hæc autem à me non dicuntur, vt multorum industriam damnem, vel ingenium reprehendam, & quod dant asperner: sed quòd omnes prætermisso illo scribendi genere, Paratitlis nempe a Iustiniano permissis, interdictis se commentarijs dederint. paucos excipio, vel Iacobum Cuiacium Iurisconsultorum peritissimum, peritissimorum iuris doctissimum, qui breuia quidem ad titulos Pandectarum, & Codicis adnotata, sed quam vtilissima conscripsit. Cùm igitur iuris* Pontificij *conditio non deterior, quam ciuilis esse debeat, optandum maximè fuit præstantem aliquem prodire ingenio, doctrinaq; virum, qui Cuiacij exemplo incitatus, eius studium, ac industriam in hisce Pontificalibus libris explanandis pro viribus imitaretur. Quod cùm a nemine hactenus nec factum*

cer-

cernerem nec cogitatum intelligerem, suscepi ipse adhuc in scholis agens, oneris magnitudini impar, hoc opus, partemq; hanc a cæteris derelictam, sumpsi quoquo modo possem excolendam; vt etsi non bene culta esset, non omnino tamen inculta, desertaq; maneret. Paratitla igitur ad Decretales quidem GREGORII *tantum scripta, sed quæ vniuersum prope ius Canonicum breuiter complectuntur, mihi conscripseram. quæ deinde lauream consequutus, quorundam amicorum hortatu, assiduisq; auditorum meorum precibus impulsus, etsi multis detinebar occupationibus, pro temporis tamen angustijs (properantius, quàm opus fuisset) relegi, atque vt potui recognoui. nunc autem ea in publicum emitto, non sine aliqua spe, futurum esse, vt iuris huius studiosis, licet non magnam voluptatem, quam genus ipsum argumenti plane respuere videtur, at saltem vtilitatem aliquam afferat. Tibi verò vni, vir Illustrissime, vti iampridem me totum dicaui, ita hasce laborum meorum primitias offerre, atque dicare statui: non tamen quòd maiorem apud te gratiam hoc leuidensi munusculo promereri velim, quando id totum summæ tuæ humanitati, non vllis meis meritis, accepto ferendum est; neque ob id solum, vt libellus hic noster clarissimo nomini tuo inscriptus longe plus fidei, ac authoritatis apud homines sibi conciliare possit; quod alij scriptores plurimi facere consueuerunt, & ipse aliàs fecissem. nam licet sis ex antiquissima illa, & nobilissima Ruuerea familia, quæ se plurimos optimos Præsules, Cardinales octo, Principes prope infinitos, duosq; Maximos Romanos Pontifices protulisse merito gloriatur: his etiam virtutibus præditus es, quæ in excellentissimo quouis homine desiderari possunt, ita vt omnes præstantes viri te vnum, veluti Polycleti statuam, suspiciant, atque admirentur. quid enim in Græcis, Latinisq. litteris ita repositum, ac reconditum, quod tibi perquam cognitum, apertumq; non sit? quid in profanis, diuinisq; scripturis difficile, quod tibi intellectu non sit facile? habes quoque virtutem aliam, quæ a libris non petitur, quæ vno scientiæ verbo continetur, sed eam, quæ ex animi præstantia proficiscitur, & multas in se laudes amplectitur, continuum in suscipiendis ecclesiæ laboribus studium, miram in perferendis constantiam, singularem in excipiendis hominibus humanitatem, incredibilem in subleuandis mansuetudinem, summam in consuetudine familiarium comitatem; admirabilem in congressu, & sermone clarorum, tuiq; similium virorum grauitatem, denique propensiorem ad optima quæque voluntatem. quæ omnia, & alia non pauca, quæ breuitatis ergo omittuntur, satis causæ esse poterunt, vt te vnum diligerem, cuius sub tutelari nomine opus hoc nostrum securius in ora hominum prodiret, tantam ex illo lucem præ se ferens, vt inuidis obtrectatoribus oculorum aciem perstringeret, & candidis lectoribus iucundiorem sui speciem exhiberet. Sed alia etiam fuit ra-*

tio, quòd cùm ipse iuris essem consultus, in hacq; Taurinensi Academia Pontificij iuris interpres, & huius tuæ Metropolitanæ ecclesiæ Archidiaconus; cui nam, rogo, hæc mea studia aptius consecrare, & offerre poteram, quàm tibi viro Consultissimo, Academiæ Moderatori, & Cancellario magno, & huius ciuitatis Archiepiscopo? ita vt Iurisconsultus ad virum Consultissimum, Antecessor ad Moderatorem, & Cancellarium, Archidiaconus ad Archiepiscopum omnes cogitationes, & facta dirigeret. Tibi verò displiciturum hoc meum erga te officium non arbitror. Mihi quidem ipsi ob eam causam gratissimum fuit, quia futurum sperabam, vt ex tenui hoc munere obseruantiam in te meam, facilius perspiceres. Quare precor, vt ea, qua soles humanitate hanc, quam profecto in hac epistola vides elucere voluntatem, animiq; singularem ad te obseruandum propensionem, velis suscipere. Augustæ Taurinorum, iij. Calend. Iulij. M D L X X X V.

IVRIS PONTIFICII STVDIOSIS IVVENIBVS

ANASTASIVS GERMONIVS Antecessor Taurinensis S.

ACTVRVS NE operæpretium viderer, studiosissimi iuuenes, si hæc mea in ius Pontificium Paratitla, quæ studiosius meditatus fueram, vestris studijs consulens, in lucem prodire sinerem, diu, multumq; apud me hæsitaui. quamuis enim mihi non indigna prorsus editione viderentur, idemq; mecum sentire eos viderem, qui & de his iudicium ferre possunt, quorumq; fidem erga me, summamq; beneuolentiam certissimis argumentis testatam habeo; ac plerisque, quibus illa priuatim quandoque prælegeram, ita probari intelligerem, vt non modo non displicerent, verum etiam omnis iam in ijs edendis mora incusaretur: vt ea tamen supprimerem, illud primum hortabatur, quòd scribendi genus hactenus à cæteris illibatum exorsus, rei difficultatem sentiebam, simulq; imminens obtrectationis periculum præuidebam. Quippe animaduertebam ius hoc sacrosanctum, quod summorum Ecclesiæ Principum scitis, Constitutionibus, Conciliorum Decretis, sanctorumq; Patrum sententijs, vt pulcherrima structura constat, parum sincere, fideliterq; ab interpretibus pertractatum. Illi enim, vt id, quod res est, quodq; ego sentio, dicam, in certissimis eius principijs interdum grauiter errarunt; & peruersis sensibus, ac omnino à conditorum mente alienis loca permulta sic deprauarunt, vt sæpenumero quæ maximi ipsi Ecclesiæ antistites pro causarum, locorum, temporumq; varietate, nec non inspectis circumstantijs, prudenter excogitarunt, sapienterq; decreuerunt, perperam intellexerint; eoq; rem suis expositionibus deduxerint, vt qui de fide non rectè sentiunt, inde sumpta occasione, non in quos oportuit, nempe in interpretes ipsos, sed in iuris ipsius authores, peccati culpam reijcientes, eos calumniari cœperint, maledictisq; incessere; quasi multa ab ipsis ambitiose magis, & auare, quàm æquitate ipsa dictante, constituta fuerint. Quorum interpretum expositionum, errorumq; redargutionem non exigui laboris, & periculi ab obtrectatoribus esse, animo voluebam. Verum quantum eiusmodi difficultatum consideratio me ab edendis meis, qualescumque sunt, cogitationibus deterrebat, tantum studiosorum commodi, etsi non fortasse magni, spes me ad illa proferenda impellebat. Cùm enim paucis ante annis adolescens viderem Cæsareum ius doctissimorum huius ætatis, & paulo superioris, Iurisconsultorum opera à fœda barbarie vindicatum, adeoq; illustratum, vt nihil pene ad illius perfectam cognitionem desiderari amplius queat; nullum autem hactenus, vno excepto Antonio Augustino, qui nouissime Pontificij huius iuris veteres collectiones, aureum vere opus, veluti thesaurum terræ visceribus conditum, summis laboribus, summaq; arte erutas in lucem produxit, & doctissimis adnotationibus illustrauit, idem in Pontificias leges enixum: equidem pro eo, ac debui, dolui. inde enim pariter factum esse existimo, vt cùm permulti, ac fere innumeri, iuris ciuilis elegantia, & lautitia illecti sint, paucissimi tamen reperiantur, qui ad hoc studium, veluti sentibus obductum, se conuertant. Indignissimumq;

mumq; mihi visum est, præstantissimam hanc iuris prudentiæ partem, quippe in sacris, & sacerdotibus, rebusq; ad ius publicum, immo diuinum, pertinentibus consistentem, iacere incultam, negligi omnino, & ignorari. Itaque venit mihi in mentem nonnullos annos in hoc iure discendo, & docendo non omnino defunctorie versanti aliquid in hac parte audere Catholicæ Ecclesiæ alumno non indignum; & quod saltem præclara ingenia ad fertilis huius soli culturam, magno cum studiosorum emolumento, adeoq; totius Christianæ Reipublicæ ornamento suscipiendum, atque hoc ius illustrandum excitaret: vtq; puderet iam doctissimos viros, quorum proprium hoc est munus hæc curare, eiusmodi commentationes negligere. Quæ res cùm animo meo obuersaretur, negotium non vltra differendum censui. Cùm igitur de scribendi genere cogitarem, nihil fore vtilius existimaui, quàm si Paratitlis conscribendis ducem huius itineris, Iacobum Cuiacium Iurisconsultorum hac ætate phenicem, quo ad possem sequerer. Verum, opus agressus sensi difficultatem, quæ latuerat. Etenim cùm breuia mihi in quinque Decretalium Gregorij IX. libros adnotata, ac veluti indices, quibus ipsa Paratitlorum ratio continetur, facere proposuissem: animaduerti inutilem me prorsus, & vanam operam auspicari, si hanc, quam ordiebar, telam, non adhibitis quoque sexti eorundem Decretalium libri, authore Bonifacio VIII. editi, item Clementis V. Nouellisq; Ioannis, & aliorum Pontificum constitutionibus, quas Extrauagantes appellant, necnon sacri Concilij Tridentini decretis, quibus multa veteris huius iuris innouantur, supplentur, & emendantur, pleraq; verò desuetudine antiquata restituuntur, contexerem. Ad hæc, cùm Raymundus compilator totum hoc Pontificale ius sparsum, hisce quinque libris, veluti aquarum multitudinem angusto alueo concluserit, necessariò euenit, vt singulis prope horum librorum titulis permulta, quæ pluribus alioquin ciuilium librorum, Digestorum, & Codicis titulis distinctè, ac seorsum traduntur, simul in vnum collecta sint, & comprehensa: ideoq; eius rei latiorem tractatum prætermittere sine flagitio nequirem. Quibus rebus effectum est, vt operis, quod susceperam, cuiusq; partum non laboriosæ admodum editionis fore putaram, difficultatem non exiguam senserim, hoc, veluti cumulo, excrescente. His accessit maius illud incommodum, ac omnium grauissima cura illa animum subijt, quòd planisimè intelligebam, interpretes nostros, quorum ἀμαθίας commentarijs obscuratum verius, quàm illustratum ius hoc Pontificium dicimus, antiquitatis plerumque ignoratione fœde lapsos fuisse. Quapropter ne ipse in eundem, vt dici solet, lapidem impingerem, maiorem longe diligentiam, quàm initio existimaueram, intensius studium, plurimorumq; authorum lectionem ad id, quod parabam, perficiendum, necessariam esse re ipsa doctus intellexi; aliter atque mihi antea persuaseram. Quare siquid in sacra veteris, nouiq; Testamenti pagina, in Apostolorum traditionibus, Concilijs, sanctorumq; Patrum, veluti Chrysostomi, Nazianzeni, Athanasij, Cypriani, Gregorij, Ambrosij, Hieronymi, Augustini, Leonis, Thomæ Aquinatis, aliorumq; Ecclesiæ Luminum scriptis, & in Nomocanone Photij, atque non vulgaribus Theodori Balsamonis Antiocheni Patriarchæ interpretationibus deprehendi, quod argumento nostro deseruiret, locisq; Pontificijs lucis aliquid afferret, nihil eorum sciens prætermisi; ita tamen ne instituti modum excederem. Iam verò permulta nobis ex Iurisconsultorum libris, Imperialibus constitutionibus, veluti ex purissimis fontibus, huc deriuanda fuerunt; non paucis à

varijs

varijs, ijsq; grauissimis cuiusque ferme generis scriptoribus, historicisq; subministratis. Hæc, mihi subsidia, & auxiliares manus, nouum explicandi iter aperire volenti comparanda fuerunt: quibus destitutus, frustra hos aditus recludere tentassem. harum verò rerum inuestigatio, quòd plurimæ ex ijs in recessibus, abditisq; veterum monumentis laterent, quodnam temporis, ac laboris, vt alia prætermittam, impendium afferant, ipsa res declarat; & æqui lectores facile agnoscent. Quid illæ porrò titulorum connexiones, rerumq; diffinitiones, quæ res mihi duo in primis obseruandæ erant? vix enim, dici potest; quantum in rationibus continuationum, vt vocant, eruendis studij, & operæ consumpserim, quoties hoc me negotium vlterius progredi volentem quasi Echeneis remoratum sit. Eorum verò, quæ in iure traduntur, latentes definitiones inuenire difficile, & periculosum esse nemo, vel mediocriter in iure versatus ignorat. Illud postremo loco me diu suspensum tenuit, quod prætermittendum non fuerat, an videlicet Pontificias hasce decisiones eodem stylo referrem, quo sunt exaratæ, simplici nempe, ac minus Romano, an verò puriorem dictionem reponere conarer; quod & sumpta à nobis illustrandi huius iuris ratio postulare videbatur. quem ad laborem equidem recentium Pontificalium edictorum eleganti sermone conscriptorum exemplis inuitari videbar; ne quid dicam de Concilij Tridentini reformationibus; quibus vnà cum vitiosis rebus verba quoque semibarbara de industria reiecta, & in illorum locum puriora reposita sunt. Verumenimuero vt scriptionis genere nostris vsitato hìc vterer, & per eadem vestigia ipse decurrerem, me illud maxime mouit: quòd multas eius notæ dictiones esse intelligebam, quæ vt artis vocabula, rerum, aulæ, & seculi illius, quo pura Latinitas, Italia à Barbaris occupata, prope exulabat, ac fere interierat, propria fuere, ideoq; Latine reddi integro earum permanente sensu, nisi verborum circuitu adhibito, non facile possent. Deinde cùm hìc non interpretem propriè agerem, (etsi locos non paucos minus recte à commentatoribus perceptos, germano, ni fallor, sensu exposui) sed eorum, quæ hisce libris condita sunt, simplicem enarratorem agerem: officio meo magis conuenire existimabam, si quo quæque stylo conscripta fuerant, illa eodem prorsus referrem. His itaque tot incommodis affectus, non vt labori parcerem, sed viribus meis in superandis tot difficultatibus diffidens, parum abfui, quin ab inceptis desisterem. Et si modo forte hæc satis prospere mihi, &, vt dicitur, tanquam virgula diuina ostensa, cessissent, non omnibus tamen rei incommodis defunctum me arbitrabar: sed illud præcipuum, quod scriptores male semper habuit, detractionis adhuc manere non contemnendum periculum. Multos enim fore suspicabar, qui me temeritatis, & arrogantiæ reum facturi essent, qui tam magni nominis, omniumq; ore celebratos interpretes, quasi male in hoc iure versatos, in iudicium vocare ausus sim; mihiq; tantum sumpserim, vt damnata vetere eorum docendi, interpretandiq; ratione apud omnes recepta, plausibiliq; facta, potiorem me adinuenisse crediderim. quod vnum vehementer animum meum ancipitem habuit, an quo cœperam, pergendum mihi esset; quando non tam interest quo quicquam animo scribatur, quàm quo accipiatur. quare non immerito vereri debui, ne in quo alijs prodesse volui, id inepte mihi noceret. Vicit tamen apud me & amicorum sententia, atque studiosorum preces, quibus, vt initio dixi, qualescunque has agelli mei primitias, cùm prægustandas obtulissem, magnopere probari intellexeram, vel eo nomine, quia multa à veteribus vel dissimulata, vel prætermissa animaduerte-

uerterunt à me tractari, quæ scitu digna esse quiuis legendo cognoscet: pleraque verò vel obsoleta, fusius tamen ab illis, ne dicam ad nauseam, pertractata, quædam etiam posterioribus constitutionibus antiquata, non pauca nouo iure introducta, quæ ipsos, vt superioris seculi homines necessario latuerunt, à me non omissa quidem, sed compendio sunt dicta. Quare non dubito fore, quin hæc Paratitla ad suas Epitomas collata, rerum vtilissimarum, orationisq; compendio, studiosis omnibus, saltem tyronibus, vtilia futura sint, doctioribusq; nequaquam ingrata. Quibus me venia saltem dignum pro eorum humanitate visum iri nonnihil spero: quòd rem tantam tam exiguis viribus aggredi sim ausus: quia non tam spe id, quod optabam assequendi feci, quam, vti dixi, vt quasi rauco tenuis tubæ meæ sono, ceu classico, strenui homines excitarentur; quorum virtute & doctrina Pontificia hæc iura, quæ nobilissimam iurisprudentiæ partem complexa sunt, non modo contemni posthac desinant, sed amari, coli, ac desiderari ab omnibus incipiant. Reliquum est, studiosissimi iuuenes, vt hoc qualecunque monumentum, quod vobis offertur, ab eo certe profectum, qui studijs vestris, quantum in se est, quacunque ratione consultum vult, grato, candidoque, quo datur animo, in sinum, complexumq; vestrum accipiatis; simulq; ius hoc Ecclesiasticum, quod publicum, immo vere Diuinum est, rectam viuendi rationem continens, rerum publice, priuatimq; bene gerendarum exemplar, quo veluti indice ad salutis nostræ portum recta ducimur, studiose complectamini, diurnaq; ac nocturna manu versetis, & in delitijs habeatis, inde optimos atque vberrimos, Deo annuente, fructus percepturi.

TITVLORVM QVINQVE LIBRORVM

Decretalium Gregorij Noni.

INDEX ALPHABETICVS.

A

B

C

D

E

F

H

I

L

M

Matri-

F I N I S.

ANASTASII GERMONII

Ex Ceuæ Marchionibus,

ARCHIEPISCOPI, ET COMITIS TARANTASIENSIS,

PARATITLA

IN LIBROS V. DECRETALIVM EPISTOLARVM GREGORII PAPAE IX.

OST illos veteres Decretorũ collectores, Isidotum, Burchardum, Itonem, Gratianum, ac cæteros, qui priuata auctoritate multas, variasq. summorum Pontificum epistolas, variasq. constitutiones ex Concilijs tam generalibus, quam prouincialibus excerptas, plurimasque sanctorum Patrum sententias in vnum corpus digesserunt, alij summa probitate, ac ingenio viri sequuti sunt, qui & ipsorum summorum Ecclesiæ Principum epistolas, regulasq. collegerunt, vti Bernardus Præpositus Papiensis, mox Fauentinus Episcopus, cuius collectio prima compilatio est dicta. Huic successit Gibertus,& Alanus,& eorum discipulus Ioannes Galensis; qui à magistris tentata, & inchoata sibi quasi propria vindicauit: & hæc fuit secunda compilatio. Eodem exemplo sequutus est Bernardus Archidiaconus Compostellanus, qui etiam nulla, vti superiores, auctoritate, tertiæ compilationi, quæ est Romana appellata, cœpit operam dare. Interim tamen Petro Beneuentano Innocentius huius nominis tertius, qui cùm, vt Pontificia auctoritate aliqua collectio ederetur, à Romanis hominibus plerumque esset rogatus, mandauit, vt publica auctoritate Decretalium liber conscriberetur; quo factum fuit, vti tertiam haberemus compilationem. Subinde in Concilio Lateranensi ab eodem Innocentio conuocato, aliud quoque volumen posterioribus eius constitutionibus,& ipsius Lateranensis Concilij lxxj. capitibus est comprehensum; ex quo quarta compilatio nomen habuit. Tandem quinta collectio accessit à Tancredo Bononiensi Archidiacono, ex Honorij iij. constitutionibus concinnata. Nouissime verò Gregorius nonus iam dictas quinque collectiones in ordinem, & compendium, idque libris quinque districtum à Raymundo eius capellano redigi iussit; ita vt omnes constitutiones,& epistolæ decretales, quæ ad vsum sui temporis facere videbantur, eo volumine continerentur,& quæ dubiæ in prioribus erant, declararentur; similes, contrariæ,superuacuæ,atque inutiles penitus summouerentur. quod, de suo nomine appellari voluit *Decretales*. quemadmodum Theodosianus Codex ab Imperatore Theodosio, & Iustiniani Codex ab Iustiniano dictus. Sic & Gregorianus, & Hermogenianus, licet non ab Imperatoribus, sed ab earum editionum auctoribus deducant nomen. Decreta dicuntur statuta, seu sententiæ. Decreta à decernendo deriuant. Decernere est, cùm quis cognoscens statuit, *l. 1. ff. de constitut. princ.* hinc Decreta appellantur sententiæ in causarum cognitionibus prolatæ, *l. nec quicquam. ff. de offic. procons.* idque apertius constat ex inscriptione plurium legum, vel in *l. vlt. ff. de iure patron. Paulus*, inquit, *imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum, seu Decretorum ex libris sex libro primo*. Vnde Cicero, *Senatus Decreta*; sic *Pontificum Decreta. can. si Romanorum 19. dist.* & hæc constitutiones vulgo appellamus, *d. l. 1.* & *d. cap. si Romanorum*. quælibet enim constitutio, & Decretum dicitur, *cap. ne innitaris.* infra

infra tit. ſecundo. l. 1. *§. vlt. ff. quod quiſque iur.* & hæ conſtitutiones quandoque ſimplici nomine, *Decretalia*, quandoque *Decretales epiſtolæ* nuncupantur. *d. cap. ſi Romanorum. can. ſancta. §. item Decretales.* 15. *diſt.* Plane ex his quædam ſunt perſonales, ſeu ſpeciales, quædam generales; illæ vel diriguntur ad vnam prouinciam, *cap. quædam lex. §. quod ſcripſi.* 38. *q.* 3. vel ad vnam eccleſiam, *cap. hinc eſt etiam* 16. *quæſt.* 1. aut ad vnam perſonam, *cap. petiſti.* 7. *quæſt.* 1. & hæ ad exemplum non trahuntur, dictis locis, & *d. l.* 1. *de conſtit. princ.* & *l.* 2. *C. eod. de leg. & conſtit. princ. §. quod Principi. Inſtit. de iur. nat. gent. & ciuil.* Sed hæ, priuilegia potius appellantur. Iſidorus *etymolog.* 5. *cap.* 18. priuilegium inde dictum ait, quod in priuato feratur: ita etiam in *can. priuilegia diſt.* 3. Conſtitutio etenim de vniuerſis eſt, priuilegium de ſingulis. Quare veteres, auctore Gellio *lib.* 10. *cap.* 20. priuata dixere, quæ nos ſingula dicimus. Generales autem ad omnes extenduntur, *cap. omnia, cum ſeq.* 25. *quæſt.* 1. quocirca videmus Decreta, ſeu Decretales epiſtolas nihil aliud eſſe, quàm Pontificales conſtitutiones; quas Gregorius ix. in quinque, vti diximus, libros digeſſit, libros etiam exemplo veterum certis titulis diſtinxit; titulos capitibus diuiſit. Appellatur quoque hic liber *Extrauagantium*; tametſi vulgo *Extra*, forte breuitatis cauſa, dicatur. quem hac ratione dictum opinor: ſiquidem illa compilatio prima *Breuiarium extrauagantium* inſcribebatur: quo nomine inſcribitur etiam *Barcinonenſis liber*, & *Romanus Extrauagantium*. Dici autem Extrauagantes ſemper exiſtimaui, quod extra Decretorum libros vagarentur. quã ſane inueteratam opinionem comprobaui magis, cùm nuper virum eruditiſſimum, & in iuris vtriuſque diſciplina clariſſimum, ac in antiquorum monumentis præſtantiſſimum Antonium Auguſtinum, idem ſuſpicari viderem.

DECRE-

DECRETALIVM EPISTOLARVM GREGORII IX. LIB. I.

De summa Trinitate, & Fide Catholica. *Tit.* 1.

OPTIMA quidem ratione summus iuris Canonici Princeps, ac CHRISTI in terris vicarius, à summa Trinitate, & Fide Catholica exorditur: cũ ab ea sint nobis agendi capienda primordia. Vbi enim CHRISTVS non est fundamentum, nihil rectè superædificari potest, *cap. cùm Paulus.* 1. *quæst.* 1. & *cap.* 1. *synod. sexta in Trullo*; & in *can. In nomine Domini dist.* 23. & *can. non liceat* 26. *quæst.* 5. *Specul. in tit. de instrumen. edit.* §. 2. *in* 1. *col. Bart. & alij ad rub. ff. de nou. oper. nuntiat. Iason. & alij ad rub. ff. de iust. & iure.* tum politica gubernatio magistratus à Deo perinde constituta est, ac sacerdotium ipsum, *cap. quæsitum.* 23. *q.* 4. quod adeo verum est, vt ita etiam senserint Ethnici; ex quibus Homerus *lib.* 1. *Iliad.* disertè scribit, regis imperium à Ioue proficisci. Est id enim natura inditum hominibus, vt auctor est Aristoteles. Quare id ius cùm naturale sit, hoc est à Deo Opt. Max. naturaliter hominum mentibus inditum, necesse est, vt & diuinum dicatur: quod & Apost. *ad Rom.* 13. indicat, cùm ait: omnem hominem potestatibus excellentibus subditum esse debere: nec magistratum sine causa gladiũ gestare, cùm ad vindicanda scelera Dei minister sit. Est autem ius omne, aut publicum, aut priuatum: publicum etiam in sacris consistit, *l.* 1. *ff. de iust. & iur. c. ius publicum.* 1. *dist.* Vnde Quintilianus posuit ius sacrum, publicum, & priuatũ, prout in 12. habetur tabulis, argumento eius, quod à Milesio apud Arist. *lib. Polit.* 2. *cap.* 6. cõstitutum fuit; vt regio in tres partes diuideretur,

Germonij Paratitla.

vt vna esset sacra, altera publica, tertia priuata. In Americæ quoque amplissimo Regno Peruensi Reges, qui Ingas, vt apud nos Cæsares, vocabantur, quidquid acquirebant, in tres partes diuisisse auctor est Iosephus Acosta *in sua Indiarum Historia lib.* 6. *cap.* 15. quarum prima diuino cultui, ac religioni, secunda Regi, tertia vniuersitati assignabatur. Sed publico continetur sacrum. De sacro igitur prius, tanquam de digniori, ac proinde de summa Trinitate: cùm & ipsa Trinitas sit vniuersorum principium, ab eaque elementa omnia, ac eorum dispositio producta sint in omnem terrarum orbem. *l.* 1. *C. de vet. iur. enucl.* quæ primùm scriptis propheticis, tum Apostolicis comprehensa, ac quatuor concilijs declarata; vt Trinitas sit vnus Deus in Trinitate, & Trinitas in vnitate: vnde ille eleganter cecinit, Deus Trinus, & Vnus, Pater scilicet, Filius, & Spiritus sanctus: tres quidem personæ, sed vna essentia, substantia, seu natura prorsus simplex. Secunda pars huius tituli est de Fide, quæ est fundamentum, & basis totius Christianæ religionis. Fides enim hic accipitur, prout Apostolus ad Hebræos scripsit: vt sit *substantia rerum sperandarum, argumentum non apparentium.* Ex quibus hic præcipue de tribus agitur, quasi horum destituti præsidio nequeant homines saluari: ac proinde de Sacramento Eucharistiæ prius: in quo CHRISTI corpus, & sanguis sub speciebus panis, & vini verè, ac realiter continetur, transsubstãtiatis pane in corpus, & vino in sanguinem diuina potestate. Et hoc sacramentum conficere nemo potest, nisi sacerdos rite secundum claues Ecclesiæ ordinatus. Secũdò de Baptismo, quod tam paruulis, quàm adultis in forma Ecclesiæ à quocunque rite collatum prodest ad salutem. Postremo de Pœnitentia post susceptionem Baptismi in peccatum prolapso necessaria. Quare D. Hieronymus secundam tabulam esse perpulchrè tradidit. Ob

quam fidem, & operationem bonam non modo virgines, & continentes, sed & coniugati ad æternam beatitudinem merentur peruenire. Hoc titulo reprobatur, & damnatur libellus, quem Abbas Ioachim in Petrum Lombardum, qui vulgo Magister Sententiarum dicitur, edidit de vnitate, seu essentia Trinitatis: non tamen vt hæreticus, cùm omnia sua scripta sedi Apostolicæ dirigeret, vel vt approbarentur, vel corrigerentur, scribens se perpetuo illam profiteri fidem & tenere, quam Romana Ecclesia omnium Ecclesiarum mater, atque magistra tenet, & obseruat. Sed quoniam eius scripta à Catholicis, aut orthodoxis seorsum sentiebant, damnata fuere. Damnatur quoque peruersissimum impij Almarici dogma. Fuit sane Almaricus, siue Amorricus, Carnotensis vir eruditus, sed hæreticus: fuitque conuictus viginti erroribus; quorum vnus erat: Corpus CHRISTI non magis esse in sacramēto Eucharistiæ, quàm in re qualibet alia. Hinc est, quod summus Pontifex hic in fine ait: *Vt eius doctrina non tam hæretica, quàm insana sit censenda*. Eius autem sequaces, cum eiusdem ossibus refossis Lutetiæ postea vsti sunt. *Gagui. lib. 6. Aemil. lib. 6. Bernar. Lutzem. in catal. hæret. Genebrard. Chron. lib. 4.*

De Constitutionibus. *Tit.* 2.

COHÆRET iure merito hic titulus superiori, cùm de sacro parte iuris publici actum sit: mox de alia publici iuris parte, quæ in magistratibus, & sacerdotibus est posita, ex quibus sacræ emanant leges: ac primum de generalibus, hoc est constitutionibus. Recte sane Raymundus fecit, qui ius Pontificium diuino proximum, antecedentibus sequentia, inferiora superioribus summa ratione annexit. Nam familiare, & quodammodo proprium esse diuinæ Scripturæ, sequentia cum præcedentibus coniungere, & ex præmissorum scientia, sequentium eorum quæ sequuntur, recto ordine informare, ait Lucas *in Homil. in Luc.* 10. ibi, *beati oculi qui vident quæ vos videtis*. Constitutio autem, vt Isidoro placet in *can. lex. 1. dist.* nihil aliud est, quàm lex scripta. quamobrem ab Vlpiano in *l. 1. ff. de const. princ.* scriptum est, quodcunque Imperator per epistolam, & subscriptionem statuit, vel cognoscens decreuit, vel edicto præcepit, legem esse: & hæ sunt, quas vulgo cōstitutiones appellamus. Et quamquam leges à Deo per Mosem datæ sunt, aliæ quoque fuerunt necessariæ: translato etenim sacerdotio, opus fuit, vt & legis translatio fieret, *cap. translato hoc tit.* Hinc merito in fine dictum est omnē constitutionem futuris tantum negotijs formam dare, de præteritis nisi expressa facta sit mentio. ita etiam in *l. leges. C. eod.* & *M. Tullius in iij. in Verrem. De iure ciuili*, inquit, *si quis noui quid instituit, omnia quæ ante acta sunt, rata esse patitur*. Cui similis est Iustiniani sententia in *l. iubemus. in fi. C. de testam. Quid enim antiquitas peccauit, quæ præsentis legis inscia, pristinam secuta est obseruationem?* ideo Constitutiones omnes ab omnibus obseruandas esse iamdiu sancitum fuit, cùm omne, quod à lege est prohibitum, peccatum producat, auctore Augustino *sup. epist. ad Rom.* bona enim lex, dum hoc prohibet, omnia mala prohibet. Adeoque B. Hieronym. scripsit, Decretorum constitutiones singularibus opinionibus præferendas esse: & Innocentius iij. non posse maiorem capituli partem absque rationabili causa consuetudinem tollere, & in vtilitatem priuatam aliquid constituere noui. & Honorius Tertius, neque sine causa numerum canonicorum, seu præbendarū restringere. Ex quibus facile docemur constitutiones facere, non solum Principi, verum & inferioribus licere. Sed istæ alijs non nocent, nec prosunt, nec proprie dicuntur cōstitutiones. Omnes vero, quæ in corpus iuris inseruntur, fere generales sunt, paucæ speciales, seu personales, quæ respiciunt personas, Ecclesiam vnam, collegia certa, gymnasia, seu scholas, diœcesim, prouincias, & huiusmodi alia: de quibus in *tit. inf. de priuileg.* quæ licet non relatæ in iuris corpus sint, vim tamen suam, ac robur omne habent, non æque in omnes, *l. 2. C. eodem.* & *l. 1. ff. eod.* vt vt supra in proœm. Quæ autem à priuatis, vel à collegijs, Episcopis, Archiepiscopis, & ab alijs editæ, & promulgatæ, si in corpus iuris referuntur, omnes obstringunt, quia illico generales fiunt, vt in *cap. cùm omnes. cap. cùm M. c. ex parte, hoc tit.* & alibi passim. Tantus nihilominus est Ecclesiæ fauor, vt constitutiones laicorum, vel in fauorem, vel in eius dispendium prolatæ, nisi ab Ecclesia approbentur, nullius prorsus sint momenti, *cap. quæ in Ecclesiarum* & *cap. Ecclesia sanctæ Mariæ. infra eod. can. bene quidem. 96. dist.* quia id esset contra libertatem Ecclesiæ, ideo & Imper. Federicus cassa, & irrita denunciauit omnia statuta Christianæ Ecclesiæ perniciosa, in *tit. C. de sacrosan. eccl.* quia laici, quantumuis Principes Ecclesiæ, debent parere, non imperare. *can. 4. dist. 10. can. si Imperator. 96. dist.*

De

De Rescriptis, & eorum interpretationibus. *Tit.* 3.

CVM canonum statuta ab omnibus debeant obseruari, *cap. 1. supra tit. prox.* de constitutionibus primò actum est; verum quia *neque constitutiones, neque leges, neque Senatusconsulta, ita describi possunt, vt omnes casus, qui quandoque inciderint comprehendantur*, vti diserte Iulianus in *l. neque ff. de leg.* Necesse maximis fuit Pontificibus, qui diuina prouidétia Rom. Ecclesiæ omnium ecclesiarum capiti præsunt, singulorum precibus, & consultationibus respondere, & quæ obscura videntur interpretari, & dubia declarare. sic in *cap. 1. compilat.* 1. constat enim rescriptum non solum ad preces supplicantium, aut desideria libello Principi dato comprehensa pertinere, sed etiam ad iudicum, siue delegatorum, siue ordinariorum consultationem, rerumq. obscurarum interpretationem & dubiarum declarationem. *d. cap.* 1. & *cap.* 4. 6. 28. 30. & *in sex. cap. 2. & vlt. cle.* 1. 2. & 3. *can. in Gallicarum.* 25. *q.* 2. & passim in quouis titulo. & in *C. tit. de diuer. rescrip. vel in l.* 2. & *vlt.* ibi, *vniuersa rescripta siue in personam precantium, siue ad quemlibet iudicem manauerint*. Symmachus ad Theodosium *lib.* 10. *epist.* 53. *Ergo vt in rebus dubijs fieri solet, ad clementiæ vestra salubre iudicium conuolamus*. idem *epist.* 42. & Plinius ad Traianum *lib.* 10. *epist.* 119. *l. diui fratres. ff. de iure patron. l.* 2. *C. de const. Princ.* Quare in veteribus Compilationibus, *de rescriptis, & eorum interpretationibus*, hic inscribebatur titulus, & rectius quidem: etsi in vulgatis codicibus, quibusque vulgo vtimur, *De rescriptis* tantum. *Rescriptum* est *responsio ad alicuius petitionem, seu declarationem à Principe data responsio*; quia sola partis postulatio, & petitio non dicitur rescriptum, sed opus est Principis responsione. *l.* 1. & *l. nec damnosa. C. de precibus Imper. off. l.* 3. *§. plane. & seq. ff. quod vi, aut clam. cap. si gratiose. & cap. si propter.* in 6. *Ad alicuius*; quod potest referri & ad magistratum, & ad priuatum. *Petitionem*, seu declarationem, vt supra dixi. *A Principe*. hæc vox est valde generalis, & comprehendit omnem rescriptum concedendi auctoritatem habentem. *Data*: quoniam sola, vti dixi, partis petitio non est rescriptum. Et hæc ius generale minime constituunt, sed his dumtaxat, in quorum gratia sunt promulgata, leges fiunt, *l.* 2. *C. de leg. & const. Prin.* & si rescriptum est generale, atque speciale, perpetuum, & temporale, ob idque de Rescriptis, non æque de rescripto: generale tamen ad maiores, ac digniores personas, ad maioravè negotia expressis in rescripto non extenditur: *cap. pastoralis. §. vlt. & cap. sedes Apostolica. hoc tit.* multo minus speciale. *cap.* 1. & *d. cap. pastoralis. & cap. cum olim. & cap. P. & G. infra de offic. deleg.* Porrò rescriptum non solum domino, sed procuratori etiam, modo super hoc speciale habeat mandatum, conceditur, *cap. nonnulli. §. vlt. eodem.* Atqui ordo, ratioque rescripti à iure communi recipit interpretationem. *cap. causam quæ. hoc tit.* nisi specialiter dixerit, non obstante constitutione, vel tali iure. *l. si quis.* 23. *ff. de leg.* 3. *cap. super quastionem. in fin. princ. infra de offic. deleg.* Quod ad ius rescribitur, perenne est, *l.* 2. *C. de diuers. rescr.* & *l. vlt. C. Theod. eod.* si post illud aliud non fuerit impetratum, scilicet tanto tempore durat, quanto actio, ob quam datur, vel perpetuum ad excipiendum, vt alias dicam latius. Finitur vero anni spatio, si impetrans copiam iudicis habens, malitiose tamen, aut negligenter intra annum eo haud vsus fuerit: & aduersarius interim secundum impetrauerit, in quo de primo licet nulla facta sit mentio, valebit tamen ita, vt ex priore ille se nequeat tueri: & sic interpretari oportet *cap. si autem.* & *cap. plerumque huius tit.* Elditur autem rescriptum multis de causis: generale per speciale, *cap.* 1. & *cap.* 14. in toto enim iure generi per speciem derogatur. *l. in toto. ff. de reg. iur. & eod. in sex. cap. generi.* quamquam de genere in derogante specie nulla fiat mentio; & quòd idem sit ius de priuilegio, quod de rescripto, haud dubito, ex *cap. dudum. & cap. quamuis de præben.* in 6. *cap. veniens, infra de rescript.* idem dici: non valet tamen, quia suppressa veritate ibi fuit obtentum, quo casu nullum valet rescriptum. *cap.* 2. & *l.* 2. *C. eod. cap. dudum. & cap. quamuis. de præb. in sex.* Elliditur, si veritate preces non innitantur, *l. vlt. C. eod.* quamquam hoc iure, ista clausula non videtur necessaria, *cap.* 2. est tamen necessaria saltim tacite, ita vt tacite inesse debeat, si in secundo ab aduersario postulato primi non fiat mentio. *cap.* 3. si impetratum ad beneficium, & in eo taceatur impetrantis dignitas, vel beneficium. *cap.* 8. 17. & 42. & *cap. non potest. cap. si motu. in sexto, de præben.* nisi proprio summi Pontificis motu prouisio facta sit, *clem. Si Romanus. de præb.* si impetratio in ecclesia numerata non facta canonicorum mentione, quorum per eam frangitur numerus, *cap.* 19. si in ijs incerti iudices dantur, seu futura committantur negotia, *cap.* 10. si falsa latinitate, *cap.* 11. Item qui contra vnum super eodem ad diuersos iudices diuersa impetrat rescripta, & eis vtitur, perdit commodum vtriusque, *cap.* 16. siue alijs nominis eiusdem conce-

concedit,*cap.vlt.*si falsum exprimitur postulando,verumve taceatur. *cap.*20.si ab excommunicato, nisi ipsius excommunicationis causa, vel appellationis.*cap.*1.*eod.in sex.* si fisco sit damnosum, aut publicæ vtilitati, aut iuri cõtrarium. *l.*3. *C. de prec. Imp. offer.* quamuis ex secundo ab eodem super re eadem postulato valeat primum, §.*& hoc vero iubemus.Nouel.* 134. *vt null.iud.&* §.*denique auth. de mand. princip.* qui his abutuntur, & eorum priuantur commodo, & condemnantur in sumptibus, & damnis aduersario, ex d. vltima huius tituli constitutione. Neque ex rescripto quispiam potest vltra duas dietas extra suam diœcesim trahi inuitus, *cap.*28. Item contra homines diœcesis impetratum ad homines ciuitatis nec extendi, nec contra hominem alterius diœcesis. *cap.*34. & 35. Idcirco omni Papali rescripto parere debet, cui dirigitur; vel causam, propter quam parere non debeat, reddere. *cap.* 5. Censetur interdum esse præter Principis intentionem concessum: quod multis,varijsq. detineatur occupationibus. *c.ex parte.inf.de capell.monach.*nec concessionis tempore iuris recordaretur, *cap.cæterum.hoc tit.* & *c. ex parte* 1. *infra de off.deleg.* vel propter potentium importunitatem,*l.*1. *C.de petit. bon. sublat. lib.* 10.*cap. cum in iuuentute.*§. *cæterum. infra de purg. can.* Rescriptũ ex Principis voluntate vírtutẽ habet: non vtique habebit,si deficit voluntas.namque in huiusmodi concessione non potestas, sed volũtas deficit.*c.mandatũ.hoc tit.c.proposuit.infra.de conceß.præb.*Hinc Ripa*lib.*1.*resp. cap.*11.& *ad l. Quoniam. nu.*131.*ff. de flumin.* Crau.*de antiq.temp.par.*4.*sect.vlt.nu.*12.Didac. *ad reg.poßeßor.par.*2.§. 4. *num.*7. *verf. ego vero priorem sententiam.*Roland.*cons.*22.*nu.*16.17.& 18.*lib.*2. scribunt licite appellari posse à statuto in præiudicium particularium personarũ edito. Cuius rei rationem reddit Decius ad *cap. cum omnes. in* 2.*lect.in* 4.*notab.de constit.*quod Princeps faciens constitutionem in præiudicium tertij, præsumitur circumuentus, & male informatus: cùm eius intentio non sit alicui præiudicare.*l.*2.§.*si quid à Principe.ff. ne quid in loco publ. cap.super eo. inf. de offic. deleg.* Et à mala Principis informatione appellari potest.*l.*1. §. *quæsitum.ff.de appell.l.*1.*in princ.ff. quando appell.sit* Rom.*cons.*521.*n.*2.Socin.*consil.*195.*lib.*2.Marf. *ad l.vnic.n.*139.*post med.verf.item non appell.C. eod.* Ripa *ad cap.*1. *n.*14.*de rescrip.*Dec. *ad c. intimasti. col. vlt. verf. tertius actus de appellat.* Gramm. *decis.*35.*nu.*31.Cantuc.*decis.*50.*n.*10. *diuers.par.* 2. Qui etiam *num.* 11. opinionem suam extendit ad statutum Principis supremi, etiam summi Romani Pontificis. Quotiescumque igitur minus iustum videtur rescriptum, modeste, & verecunde impugnari debet: non quòd Princeps huiusmodi non possit concedere, sed quia noluit. nam si eidem veritas esset expressa,non ita rescripsisset, vel ex causis iam dictis: & tunc nullam Principi iniuriam facimus; immo iustum, & optimum iudicamus, & prædicamus: quinimo omnia Principis rescripta debent intelligi cum iustitia, & saluo alterius iure,*l.authoritatem.*&*l. meminimus. C. vnde vi.* & *d. cap.* 5. At si rescriptum generale fuerit, qui aliquo indulti sunt priuilegio, nisi eorum specialiter meminerit Pontifex, obtemperare compelluntur nusquam,*cap.*6.At aliud est ita rescriptum concedere, ad beneplacitum Papæ, aliud ad beneplacitum sedis Apostolicæ: hoc casu, quia sedem Apostolicam mors nunquam aufert, perpetuo durat, illo, non æque. nam mortuo Papa, qui rescripsit, extinguitur, *cap.si gratiose eodem in sexto.*

De consuetudine. *Tit.* 4.

SEQVITVR altera iuris pars, quod moribus vtentiũ approbari quotidie videmus,& experimur,idq. Consuetudinem non male appellamus. Etsi Macrobius in Saturnalibus, ex Varrone, & Iulio Festo ponat differentiam, vt mos sit patrium institutum, pertinens ad religionem cæremoniasq. maiorum:ita vt mos præcedat,& cultus moris sequatur, quod est, inquit, consuetudo. Virgilius Aenecid.6.

Mos erat Hesperio in Latio,quẽ protinus vrbes
Albanæ coluere sacrum, nunc maxima rerum
Roma colit. Idem 12.
Morem, ritusq. sacrorum Adijciam.

Nec mirum si inter titulum de Constitutionibus, & hunc insertus sit titulus de Rescriptis: cùm constitutio nomen generale sit, significans ius omne, quod à Principe statuitur: habetque has sub se species, Epistolam, Rescriptum, Mandatum, Decretum, Edictum. *lege* 1. *ff. de constitut. princip.* vel, vt volunt alij ex *leg.* 3. *C. de legibus*,edictum, rescriptum, mandatum. De consuetudine igitur. Isidorus, *can. consuetudo prima distinct. Consuetudo*, inquit, *est ius quoddam moribus institutum, quod pro lege suscipitur, cùm deficit lex.* Melius forte Cicero *de Inuentione*, qui consuetudinem ius non dicit, sed *consuetudinis*, inquit, *ius id esse, quod voluntate omnium sine lege vetustas comprobauit.* Cùm mos enim,vel ipso adstipulante Isidoro,*can. mos.*1.*dist.* sit consuetudo, non est existimandum omnem consuetudinẽ esse ius, cùm plerumque consuetudo vim legis non obtineat,vel si errore sit introducta:quo casu in similibus locum non habet, *l.quod non ratione .ff. de leg.* recte cùm deficit lex, pro lege consuetudo

tudo suscipitur, *lege de quibus. ff. de legib. cap. cùm dilectus. hoc tit.* talis tamen, vt non sit contra bonos mores, nec hominibus peccandi licentiam exhibeat, nec grauamen vllum ecclesijs inducat, nec eis quicquam auctoritatis detrahat, nec detoget iuri naturali, diuino, atque etiam positiuo, nisi ratione aliqua fuerit inducta, ac legitimè præscripta, *cap. vlt.* & *l. 2. C. quæ sit long. consuet.* Nec pro lege vtimur illa, ob quam in causis ecclesiasticis dictum populi pro sententia habetur, *cap. 3.* & *l. nemo alieno. ff. de regul. iur.* vel ob quam interdicti sententia violatur; vel clericus, non episcopus possit exercere ea, quæ episcopali reseruata sunt auctoritati: vel quis possit dimittere dignitatem, nulla habita superioris licentia: aut electus administrare, non item accepta à superiori confirmatione, *cap. 4. 5. & 7.* In statuendis verò nouæ dignitatis officijs vicinarum ciuitatum consuetudini standum esse scribit Innocentius iij. *cap. 6. hoc tit.*

De Postulatione Prælatorum. *Tit. 5.*

HACTENUS iacta sunt iuris fundamenta: nunc recto ordine, quem in libris Iurisconsultorum, & Codice obseruatum cernimus, sequitur, vt de personis, quæ iura sustinent, proximè agatur. Parum enim esset, iura constitui, nisi sint per quos regantur, auctore Pomponio in *l. 2. §. post originem. de orig. iur.* & Gregorio x. *in cap. 3. §. præterea. de elect. lib. 6.* Hi autem sunt Prælati ecclesiastici iuris ministri; qui quoniam ad prælaturas non nisi præuia electione, aut saltem postulatione promouentur, quarum illa via ordinaria est, hæc extraordinaria, & ex gratia; idcò de his duobus præmittitur. Prius autem de postulatione agitur, quàm de electione: credo, quia postulatio quædam sit prænotio, & tamquam præambulum ad cognoscendam faciliùs electionis naturam. Postulantur enim, qui non possunt eligi. Cognito igitur, qui possunt postulari, incipimus cognoscere de electione, cuius tractatus est longè prolixior, magisque in eo de personis eligentium, modoq. eligendi agitur, quàm de electis, ita tamen, vt si quid hic minus plenè hoc priore titulo explicatum fit, sequenti suppleatur. Si quis tamen diceret nihil referre, præcedat postulatio electionem, an verò subsequatur, non contenderem. Illud verò ex hoc titulo sciendum est, Postulationem à maiori collegij parte fieri oportere, alioquin non valet. *cap. 3.* ac semel facta ab ea non est recedendum, vsque decreuerit Rom. Pontifex; quod fit, ne ipsius illudatur potestas. *cap. 4.* Eligendi autem, & postulandi potestate priuantur, qui postulationem semel vitio personæ cassatam innouant, vel interdictum violant. *cap. 1. & 2.* & qui postulatus est, approbata, admissaque postulatione, ad electionem est habilis. *cap. innotuit. inf. tit. prox.* non ex eo, quòd statim sequatur electio, sed ad probationẽ postulationis. tametsi postulatio interdum, vt euitetur circuitus, pro electione, & confirmatione habetur. *cap. cùm inter canonicos. inf. tit. 1.* ex illa tamen nullum postulatus acquirit ius, vt agere possit ad electionem, sed ex gratia prouenit, vt postulatio admittatur. *d. cap. 3. & 5.*

De Electione, & Electi Potestate. *Tit. 6.*

QVANTAM hic titulus cum superiori affinitatem habeat, nemo ex his, quæ ibi diximus, nescit. Electio est alicuius personæ ad dignitatem aliquam vocatio, legitimè facta. Dico dignitatem aliquam; etenim hoc titulo non solùm de Abbatum, Præsidum, Præfectorum, hoc est Episcoporum, Archiepiscoporum, & aliorum summorum Ecclesiæ Prælatorum electione, verùm de minoribus quoque dignitatibus tractatur: vti de ijs, qui in canonicum, & qui ad curam animarum deliguntur: item de summo Ecclesiæ antistite: postremò de seculari Principe, cuius electio ad Germanos Principes attinet, tres, inquam, prælatos, quatuor laicos, & ad Rom. Pontificem ipsius electi examinatio, approbatio, inunctio, consecratio, & coronatio; vel si indignus, reiectio. *cap. 34. hoc tit.* & *cap. 2. de re iud. in 6.* Legitimè facta; necessariò, aliàs nulla est; varijsq́; modis fit irrita; vti per clamorem populi, aut per abusum secularis potestatis facta. *cap. 2. 43. & 56.* à minori collegij parte, *cap. 6. 29. 34. 48. 50. 55.* quæ regula illam patitur exceptionem, vt si electus à minori sit dignus, indignus à maiori, *cap. 22. 53. & 57.* vel de indigno scientia, moribus, & ætate. *cap. 7. 17. 20. 22. 25. 26. 27. 37. 38. 44. 53.* & *c. cùm te. inf. de ætat. & qualit.* (qui enim ad episcopatum optatur, triginta annis maiorem esse oportet; ad inferiora ministeria, vtpote decanatum, archidiaconatum, & alia huius generis, & præcipuè quæ assiduitatem desiderant, videlicet animarum curationes vigintiquinque, *d. cap. 7. in princip.* & in *§. inferiora.* vel saltem attingere, *cap. 14. eod. in 6.* quod & Tridentina Synodus nuper adfirmauit) de schismatico etiam ad vnitatem reuerso ad episcopatum electo *cap. 5.* de habenti plures dignitates, pluraue curata beneficia absque sedis Apost. dispensatione *cap. 54.* si trium mensium spatium intra in cathedrali, vel regulari ecclesia

haud fuerit facta, quia tunc ad ſuperiorem deuoluitur. *c.41.* vel intra ſex in minoribus. *cap. quoniam frequenter.inf.vt lit. non conteſt. cap.ex tuæ. infr. de cler. non reſid.* trimeſtri quoque ad confirmationem vtimur. *cap.6.eod.in 6.* Item de non monacho in Abbatem, & regulæ ignaro. *cap.37.38.* aut de non expreſsè profeſſo, vel, vt loquitur *c.27.eod. in 6.* nouitio. Qui verò eligere non poſſunt, hoc perſequitur titulo, videlicet excommunicati excommunicatione maiori. *cap. conſtitutis. inf. de appell.* & *cap.39. hoc tit.* ſuſpenſi. *cap. dilectus. ſuprà de conſuet. cap. apoſtolicæ.inf.de excep.* & *cap.16.hoc tit.* quibus interdictum eſt, *cap. vltim.* qui ſcienter indignum elegere, *cap.7.20.23. 25.26.44.* qui in forma peccauere,*cap.40.* Et qui ſcienter indignum propoluit, non electionis tantùm commodo priuatur, ſed & alia mulctatur pœna; illa nempè, quòd ab eccleſiaſticis beneficijs triennio ſuſpenditur. *d.cap.7. §.vlt.* ſi autem omnes in hoc deliquerint,ad ſuperiorem eligendi poteſtas transfertur: ſi non omnes, ad alios, licet pauciores. *cap.23.§. nos igitur.* Tribus autem modis electio fit, aut per ſcrutinium, aut per compromiſſum, ſeu per inſpirationem: ſed hæc nullam regulam, nullamue habet formam. illarum formam docet *cap.42. hoc tit.* Ad electionem vocandi ſunt omnes, qui debent, volunt, & poſſunt commodè intereſſe. & qui in eadem degunt prouincia, per nuncium, vel per epiſtolam. *cap.35. & 42.* qui in ciuitate, per campanam. *cap.30.* quos,ſi intra tempus ſibi præfixum, & commodum ſatis non venerint, vlterius expectandos non eſſe haud dubito; cùm ſit mora in electione pericuſoſa, & ſæpe damnoſa. *cap.18. & 19.* At quid iuris erit de expenſis neceſſarijs à collegio in electione Prælati faciendis? Hæc definiuit Honorius iij. *in cap.45.* vt de bonis prælaturæ fieri debeant, aut reddi. Erat & illud in hoc tit. neceſſarium, vti electio ſuum non ſortiretur effectum,niſi eſſet confirmata: à quibus verò confirmari debeat, plutibus docet. namque confirmatio electi Epiſcopo minoris ad epiſcopum pertinet, niſi ſit exemptus. Epiſcoporum ad Metropolitanum, *cap.21. hoc tit. cap. inter corporalia. inf.de translat.epiſ.* & *can.1. & vlt.diſtinct.64.* in Rom. Pontifici proximè ſubſint. *cap.48.* Archiepiſcoporum ad Patriarchas,qui in hoc,ac in quibuſdam alijs parem ferè auctoritatem, quam ipſe Rom. Eccleſiæ Princeps, habent. *can. mos. cum ſeq.65. diſtinct.cap.grauc. inf.de præb.cap. antiqua.inf.de priuileg.* Patriarcharum ad ipſum ſummum antiſtitem. *cap.40.* quo iure vtimur,illo non item. Namque ſi electio fiat, quæ raris etiam in locis hodie fit, præcipuè Epiſcoporum, à ſolo Papa confirmatur: de cuius electione agitur etiam hic: quæ legitima exiſtimatur, ſi à duobus Cardinalium partibus ſit facta; non æquè ſi à minori numero: quinimo gerens ſe pro Papa,hoc caſu excommunicatione feritur,& totius ſacri ordinis priuatione mulctatur. *cap.6.* Quid ergo, ſi Cardinalium aliqui excommunicati eſſent, an habeant votum? in hoc ſingulare ius conſtituit Clemens V. *in clem.2.§. cæterum. eod.* vt per exceptionem excommunicationis, ſuſpenſionis, ſiue interdicti ab electione nequirent repelli. Modum, formamque eligendi ipſum Rom. Pontificem paulò ante docuerat Gregorius x. *in cap.3.eod.in ſex.* Variatus quantum fuerit Rom. Pontificis eligendi mos,latè dicam *cap.15. lib.2. animaduerſ.* Secunda tituli pars eſt *de electi poteſtate*, optimè; quoniam ante confirmationem nihil iuris habet electus, ſed per illam acquirit, quæ iuriſdictionis,& adminiſtrationis ſunt, *cap.9.* non æquè ordinis. hæc conſecratio transfert. *cap.15.* & *cap.28.§. ſuper eo.* & *can. quamuis.68. diſt.* Canonicè electis, in eccleſijs extra Italiæ limites conſtitutis interdicta eſt bonorum duntaxat eccleſiaſticorum alienatio: cæterùm propter eccleſiarum neceſſitates, ac vtilitates ſtatim tam in ſpiritualibus, quàm temporalibus poſſunt adminiſtrare,etiam confirmatione nondum accepta. *cap.44.§. cæterum.* quæ eſt omnibus neceſſaria,*cap.3.* vna excepta Rom. eccleſia, quæ ad ſuperiorem recurſum non habet; cùm cunctis in orbe terrarum præferatur eccleſijs, *can. in nomine.23. diſtinct.* quapropter ei ſpeciale aliquid eſt conceſſum, *cap.6.* vt ſimulatq; fuerit electus quis in Rom. antiſtitem, omnem omnino conſequatur auctoritatem & regendi,& diſpenſandi Rom. Eccleſiæ facultates, *d.can. in nomine.§. quòd ſi pau.orum.*

De translatione Epiſcopi,& Electi. *Tit. 7.*

VIDAM Codices habent de tranſlatione Epiſcopi; alij de tranſlatione Epiſcopi,& electi; hi melius, quia præcedenti titulo propoſuit de electione;quod verbum, vti diximus, latè patet: licèt hic præcipuè de tranſlatione Epiſcopi ſermo habeatur. Quæ quidem tranſlatio ſolùm ad Rom. Pontificem pertinet, *cap.2. Quos* enim *Deus coniunxit,homo non ſeparet; Matth.19.* ſi initum, ac perfectum fuerit matrimonium. Hoc autem ſpirituale coniugium, quod illi æquiparatur, in electione initiatum eſt, in confirmatione ratum, & in conſecratione conſummatum,abſq. ipſius Sedis Apoſtolicæ Principis, qui eſt Petri ſucceſſor, & CHRISTI Vicarius, auctoritate nequit diſſolui. Eſt igitur hæc iudicio ſummi antiſtitis reſeruata, quemadmodum & ipſorum condemnatio. *d.cap.2.*

d.cap.2. & vlt. eod. ac in Concilio Tridentino *cap.vlt.sess.13.* Hinc translatio rectè dici poterit, vt sit è sede ad sedem, auctore summo antistite commutatio. Neq; enim Patriarchis Episcopum mutare, neque Episcopis propria auctoritate in aliam transferre permittitur. *c.3.* quod si ausus fuerit, vtraque priuabitur. neque iniuria, cùm nullus inuentus sit, qui è maiore ad minorem ciuitatem transiret. *cap.1.inf.de cler.non resid.* quamquam à minori ad maiorem ob publicam vtilitatem facilius soleat dispensari. *cap.vlt. huius tituli. cap. mutationes cum seq.7. q.1.* quemadmodum ipse Apostolorum Princeps ab Antiochia ad vrbem Romam, de qua translatione ita S.Leo Papa: *Beatissimus Petrus Princeps Apostolici ordinis ad arcem Romani destinatur imperij, vt lux veritatis, quæ in omnium gentium reuelabatur salutem, efficacius se ab ipso capite per totum mundi corpus effunderet. Cuius autem nationis homines in hac nunc vrbe non essent; aut quæ vsque gentes ignorarent, quod Roma didicisset? Hic conculcandæ Philosophiæ opiniones, hic dissoluendæ erant terrena sapientia, hic confutandi dæmonum cultus, hic omnium sacrilegiorum impietas destruenda, vbi diligentissima superstitione habebatur collectum, quicquid vsque fuerat vanis erroribus institutum.*

De auctoritate, & vsu Pallij.
Tit. 8.

Ribvs modis diximus, quem posse ad ecclesiasticam ascendere dignitatem: verùm, quia eorum aliqui maiori præcellunt dignitate, pallio vtuntur. Pallium est insigne quoddam ornamenti, quod plenitudinem Pontificalis officij designat, idq; Archiepiscopis, & in maiore dignitatis gradu locatis, maximè Patriarchis, tantùm conceditur. ea puto ratione, quoniam Archiepiscopi Græca vox Latine significat principem Episcoporum, quasi primàs: sicut Patriarcha principem patrum: qui primum post Rom. Pontificem tenet locum, *can. cleros. 21. distinct.* hicque suffraganeis suis pallium licenter potest largiri, hoc tamen ipse à Pontifice maximo prius debet insigniri; cùm sit plenitudinis officij Pontificalis insigne, *cap. antiqua. inf. de priuileg.* Episcopi verò, nisi eis speciali id indultum priuilegio fuerit, eo decorari non debent, *cap.penul.inf.de præsumpt. Alcuinus c. quid significent vestimenta. Raban. lib.1. cap.23.de instit.cleric.* prout concessum est Episcopo Hostiensi, qui totius sacri Collegij S.R.E. Cardinalium Decanus est; Papiensi, in Longobardia; Lucensi in Thuscia; Bambergensi in Germania: auctor Rituum Ecclesiast. seu Cæremoniarum *tit.10.cap.5.* Nec aliter Archiepiscopis permittitur, atque si Apostolicæ sedi fidelitatis, & obedientiæ iuramentum præstiterint, *cap.4.supra de elect.* quo non accepto nec Episcopos consecrare queunt, nec clericos ordinare, chrisma conficere, basilicas dedicare, nec concilium conuocare; cùm non gerant se tamquam Episcopi, sed vt Archiepiscopi, *cap.28. §. super, supra de elect.* quamuis ante pallij susceptionem, proprio, ac germano Archiepiscopi nomine careant, *cap.3.huius tit.* Quare a Ioanne xxij. constitutum fuisse arbitror, Pallij traditionem per criminis obiectum, seu defectum minus tardari debere; præterquam obijciens, præmisso iuramento, de obiectis promptam fidem fecerit. Promptam fidem facere quid sit, idem Ioannes docet, ibi. Interim tamen, si confirmati, suum suffraganeum consecrari facere possunt, *cap.11.suprà de elect.* Acceptum verò, cum personam non transeat, alteri Archiepiscopo commodare nequit, *cap.2.* neque eo semper, & vbique vti: ideò de vsu Pallij, sed quibusdam diebus, & in prouincia *cap.5.& 6.* secus mitra, & pastorali annulo: nam & flamines vbique ferebant pileum. *can. cleros. §. sacerdos. 21. distinct.* in his etenim plenitudo officij non significatur. Rom. Ecclesiæ Præsul semper, & vbique, *cap.4.* siquidem Archiepiscopi, & alij, quibus est, vel ipso, vel speciali aliquo iure concessum, non in plenitudinem potestatis, sed in partem solicitudinis sunt vocati. Vnde meritò in calce tituli Honorius iij. rescripsit posse Archiepiscopum sine pallio, & sandalijs celebrare. Est autem sandalium insigne dignitatis, hoc est calceamenti genus quoddam, quo Episcopi in solemnibus sacrificijs vtuntur, quo & veteres vsi sunt, vt apud Gellium *lib.14. cap.4.* hinc sandalium Veneris, & sandalia Iudith. in veteri testamento *lib.Iudith. cap.10.* quæ quomodo esse debeant, docet Innoc.iij. *Mysteriorum missæ lib.1.cap.48.* Pallij autem originem antiquissimam esse vetus auctor Rituum Ecclesiast. seu Cæremoniarum S.R.E. *lib.1. tit.10. cap.5.* ex Maximo Episcopo *homil. de veste sacerdotali*, & Eusebio Cæsariensi *serm. de Epiphania*, ostendit in lege gratiæ antiquum esse illud Ephod, idest nostrum pallium, quod à Lino post Petrum secundo Romano Pontifice, institutum, & in singulare potestatis priuilegium nostris Præsulibus datum fuit. Rupertus Abbas Tuitiens. *lib.1. de diuin. offic. c.27.* scriptum reliquit, Maternum à Beato Petro missum, Treuerensi Ecclesiæ, hæreditatem pallij successoribus reliquisse.

De Renunciatione. *Tit. 9.*

PROPOSITIS modis, quibus quis Episcopatum, vel quodlibet aliud ecclesiasticum beneficium potest adsequi: & quandoque incidat, vt is beneficio iam adepto, quod ob senectutem, vel insufficientiam, criminis conscientiam, plebis malitiam, graue scandalum, aut irregularitatem, nequeat administrare, renunciet: adiungitur hic titulus superioribus. Renunciatio est iuris refutatio sibi competentis ex superioribus titulis. & quamquam regulariter verum sit, rei suæ, proptereà iuri, quemlibet posse renunciare; vt plerisque in locis huius tituli apparet; item in *can. quam periculosum.7.q.1.* & in *cap. si diligenti. infra de for. compet. l. si quis in conscribendo. C. de pact.* & alibi sæpè, adeò vt in ore vulgi id perpetuò infixum sit: nonnulli tamen sunt, quibus libera renunciandi facultas deest; quos modo recensere longum esset. Sat est igitur de ijs, quæ ad titulum faciunt, strictim, vti moris est, dicere. Prælati ita sunt beneficijs deuincti, vt non petita superioris venia illis renunciare non queant. *cap.1. & 10. in fin.* Neq. mirum, cùm is, qui ecclesiastico muneri addicitur, non ob ipsum solum, sed & ptopter alios proponitur, & consecratur: non vt præsit, sed vt prosit. *c. si qui episcopi. in fin. 1. quæst. 1.* Quamobrem D. Augustinus *de ciuitate Dei lib. 19. c. 19. Ergo*, inquit, *episcopos, si velimus, ad litinè superintendentes possumus dicere: vt intelligat non esse Episcopum, qui præesse dilexit, non prodesse.* Episcopatus nomen est oneris, non honoris. Ita videtur nobis exposuisse Apostolus. *1. ad Tim. 3. Qui Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat.* Theodorus Balsamon Antiochenus Patriarcha in *can. 58. Apostolorum. Episcopus*, ait, *ideò constituitur, vt quæ sui sunt populi attendat; & ideò etiam populus est appellatus.* Qui itaque publicæ vtilitati præest, se auctore, nequit iuri suo renunciare. alioquin priuatorum pactis ius publicum infringi posset. quod neque Papinianus in *l. ius publicum. ff. de pact.* neque Vlpianus in *l. Neratius. §. si verò. ff. de relig.* neque Paulus in *l. Paulus. §. patroni. ff. de bonis liber.* admitti voluerunt: quia quod iuris publici est, à solo principe potest remitti. *leg. 3. §. 1. ff. eod. de bon. libert.* Quocirca illis sex exceptis casibus, quorum iam memini, renunciatio fieri minimè potest. *cap. 10.* vel si absque mortis periculo morari in ciuitate non liceat. *cap. 9.* tametsi ob senectutem non impartitur etiam cedendi licentiam; si cessio valde noceret: & retentio, & perseueratio haud parum prodesset: vt piè Alexander iij. in *cap. 1.* Lugdunensi Archiepiscopo rescripsit. quod iam ab exordio nascentis ecclesiæ videtur fuisse constitutum, præsertim in Ephesina Synodo, vti apparet in epistola eiusdem sanctæ Synodi ad sacram in Pamphilia Synodum de Eustatio, qui fuit eorum Metropolitanus. quam ibi interpretans Balsamon; *Cùm canones*, inquit, *& sancti Cyrilli ad Dominum epistola discernant, ne vlli sacerdotes renunciationum libellos afferant (si enim*, inquit, *sacra mysteria obire digni sunt, in eo permaneant: sin autem indigni, ne per renunciationem exeant, sed potius rebus ipsis condemnati) quomodo dixerit quispiam Ephesinam Synodum, & eum potius, qui præerat, magnum Cyrillum sibi, & reliquis patribus contraria statuisse?* hæc Balsamon. Cùm fieri autem contigit renunciatio siue de præbendis, beneficijs, ecclesijs, episcopatibus, & alijs id genus, apud eum, à quo recipiuntur, fieri oportere: & ratio naturalis suadet, *cap. 4. & vlt.* Facta apud laicum, etsi iure spoliatur renuncians, non tenet. *cap. 8.* Quid de summo Pontifice? de quo olim dubitatum fuit, num Pontificatui renunciare posset? Hac de re Cælestinus v. demum Bonifacius viij. *cap. 1. eod. in sex.* vt huiusce rei hæsitatio penitus tolleretur, sanxere, vt posset: apud quem non item; quod dubitatione caret, ad Cardinales, scilicet; ad quos electio spectat. *c. 6. supra de elect. cap. 3. de elect. in sex.* Semel renunciatione facta, pœnitere licet nemini. *cap. 5. 6. & 12.* ni denuo eligatur. *cap. 2.* Non ideò tamen intelligitur renunciasse institutioni iam factæ, qui beneficialibus litteris renunciauerit, *cap. 7.* nec iuri suo, qui aduersarij gratiæ se submisit. *cap. 13.* nec Prælaturæ Prælatus, qui subditos ab obedientia absoluit, *cap. 14.* Ex quibus facile est intelligere; quàm hic titulus sit generalis.

De supplenda negligentia Prælatorum. *Tit. 10.*

CVM eorum, qui ad Ecclesiæ regimen euecti sunt, aliqui aut ineptè, aut quadam animi duritia non studeant suum exercere officium, tum superior inferioris negligentiam, inertiamue supplet, vel idoneum præbendo coadiutorem. *cap. 2. eod. in sex.* Negligentia est eius, quod fieri debet, & potest, prætermissio; præsertim vacante ecclesia. Lapso Lateranensis Concilij tempore, quod, vt interpretor ex *cap. 2. infra de concess. præben.* est sex mensium, is ad quem primùm spectat collatio, conferre non valet. *cap. 2. 3. 4. 5.* sed ad superiorem transit. Abbatibus verò ius ab Alexandro iij. factum est, vt si ter diœcesanus requisitus Abbatem benedicere negligat, impunè queat Abbas monachos benedicere, & omnia, quæ ipsius

officij

officij sunt, exercere. Et quamquam de Cisterciensibus tantùm loquitur constitutio, est tamen generalis, ad omnesq; pertinet: verùm quia de Cisterciensibus consultus fuit, secundum ea, quæ proposita sunt, rescripsit Rom. Pontifex. Quod ergo dictum est, superiorem inferioris negligentiam, & incuriam explere oportere, non solùm de ecclesiasticis officijs intelligitur, sed & de secularibus, & maximis Principibus; quorum curam ad ipsum ecclesiæ Principem satis pertinere constat ex *d.cap.2.* & *c.nouit.infra de iudic.*

De temporibus Ordinationum, & qualitate Ordinandorum. *Tit. 11.*

HABVIMVS de electis, & eorum potestate; quæ potissimum in clericorum ordinatione elucet: & ordinatio non semper fieri permittitur, sed quibusdam certis, ac determinatis diebus, ergo de temporibus ordinationum sequitur. Minores ordines, lectores, scilicet, cantores, exorcistæ, ostiarij, diebus etiam festiuis conferri possunt; non æquè sacri, vti Hypodiaconi, Diaconi, Presbyteri, qui superiorem inter clericos locum obtinent. *l.8.C.de episc. & cler.* & Episcopis proximi. *l.5.C.Theod. de hæretic.* ideò sacerdotes appellantur, quia sacra dant, vt & Episcopi; *Isydorus Etymol. lib.7.c.12. de ecclesiasticis officijs. cap.1. lib.2.* Pontificatus tamen apicem non habent, *can.quamuis. in fin. dist.68.* quia nec chrismate frontem signant, nec Paracletum spiritum dant. quod solùm Episcopo conuenire lectio Actuum Apostolorum demonstrat *cap.8.* qui & summus sacerdos dicitur *cap.1. §.per frontis. infra de sacra vnct.* licet in *Concilio Carthaginensi iij.cap.26.* vetitum fuerit; ne quis Princeps sacerdotum, aut summus Sacerdos, sed tantùm primæ sedis Episcopus appellaretur. *can.prima sedis.99.distinct.* etsi presbyteri etiam Episcopi olim nominarentur. Nam Actus Apostolorum.20. *Qui nos posuit Episcopos regere Ecclesiam suam*, Episcopos interpretatur D.Hieronymus in epistola ad Rusticum, presbyteros. *can.ecce.§.presbyteri.95.distinct.* & apud Arcadium Iurisconsultum in *l. vlt.ff. de muner. & hon.* Episcopi vocantur, qui pani, cæterisq; venalibus rebus præsunt, quæ ciuium populis quotidianum victum suggerunt. Hinc dictos opinor Episcopos nostros, qui cælesti præsunt pani, rebusque alijs, quæ Christianis opus sunt ad salutem, quamobrem ipsis propriè sacerdotum nomen tribuitur, licet communicetur presbyteris, vti dixi, & alijs clericis, imò & Christianis omnibus. Tertullianus, CHRISTVS *sacerdotes nos Deo, & Patri fecit.* Princeps Apostolorum, *Vos estis genus electum, regale sacerdotium.* & in oratione habita in Synodo sexta in Trullo: *Ex hoc gens*, inquit, *sancta, regale sacerdotium, pro quo* CHRISTVS *mortuus est.* Exodi cap.19. *Vos eritis mihi in regnum sacerdotale, & gens sancta.* Sed cur hæc tam variè? Petrus dicit *regale sacerdotium:* Moyses verò *regnum sacerdotale:* vt quod erat substantiuum, factum sit adiectiuum, & contrà. Dubium non est, quin apud Grammaticos adiectiuum regatur per substantiuum, sed ante Christi aduentum regnum erat sacerdotale; quia sub regibus erant sacerdotes: post, Reges ac omnes Principes sub sacerdotio sunt. *cap.omnes. inf. de maior. & obed.* ideò regale à Petro dicitur sacerdotium. Quod interpretor ratione totius, vniuersalis, inquam, Ecclesiæ: quia ex eo, quòd sumus in Ecclesiæ corpore, sacerdotes dicimur, non quod omnes simus sacerdotes, vt perperam existimant Hæretici: alioquin nullus esset sacerdos. nam si omnes essent reges, nullus esset rex, qui alios regerer, & quibus dominaretur. Quod ipse etiam Io. Apocal.1. ostendit, dum scribit: *Et fecit nos regnum, & sacerdotes Deo, & Patri suo.* ponit regnum, quod ex multis fit compactum, hoc est, vt Theologi loquuntur scholastici, collectiuè; Sacerdotes verò distributiuè. Ex quibus facilè est intelligere non omnes Christianos esse sacerdotes, sed ex Christianis quosdam. quod Paulus haud obscurè demonstrat ad Hebr.4. *Omnis*, inquit, *Pontifex* (confundit enim nomen Pontificis cum sacerdotis nomine) *ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in ijs, quæ sunt ad Deum; vt offerat dona, & sacrificia pro peccatis.* Quæ multis antè seculis, dum de CHRISTI Ecclesia vaticinaretur Isaias, insinuare visus est, *cap.vlt.* in hæc verba prorumpens: *Et ponam in eis signum, & mittam ex eis, qui saluati fuerint ad gentes in mare, in Aphricam, & Lydiam tenentes sagittam: in Italiam, & Graciam, ad insulas longè, &c.* illa verba, *qui saluati fuerint*, pro Christianis fore accipienda nemo nescit; & subiungit: *& assumam ex eis in Sacerdotes, & Leuitas.* Non sunt ergo omnes Christiani sacerdotes, si verè, proprieq. loquamur. Sed ad rem nostram. Maiores igitur ordines statis duntaxat temporibus, quæ quattuor sunt, quæque iam à Calisto constituta fuere, Macrino, & Heliogabalo imperantibus, aut sabbato sancto, aut sabbato ante Dominicam de Passione conferri, *cap.3.* Diebus autem Dominicis, vel sabbato Pentecostes, præterquam à Papa ordinatur nemo. *cap.1.* nec valet consuetudo, qua receptum fuit, extra statuta tempora posse ordinari. *cap.2.* quinimmo ordinatus suspenditur, quemadmodum minor vsque ad ætatem

tem legitimam; non priuatur tamen, quia recipit characterem. *cap.14. & 16.* ordinans verò ab ordinandi potestate suspenditur; ac si duos sacros eidem vno die, vel duobus, continuato ieiunio conferret. *cap.13. 14. 15.* vel clerico alieno, præsertim vltramontano, nisi de speciali Papæ licentia, siue per codicillos, vel, vt vocant, patentes litteras, sui Episcopi. *cap.1. 2. eod. in sex.* vel infanti, nisi intret religionem, tonsuram, aut illiterato, aut coniugato, ni religionem ingrediatur, aut ad sacros canonicè promoueatur. *cap. vlt. eod. in sex.* Monemur quoque Græcos à Latinis, Latinos à Græcis non posse ordinari, Græcum tamen Latino Episcopo subiectum sine eius licentia à Græco initiari non posse, *cap.9. & 11. hoc titulo*. Accipitur autem hic titulus non modò de clericorum inferiorum ordinatione, & sæcularium, sed & regularium *c.10.* Episcoporum, Archiepiscoporum, atque Virginum Deo dicatarum, quæ in Codice Iustiniani interdum ascetriæ dicuntur, quasi sacris deditæ omnino sint meditationibus. Etsi ascetriæ propriè non erant moniales; immo ab eis sicut à monasterijs, asceteria à Iustiniano separantur. *Nouell. 59.* ita à monialibus ascetriæ, quarum officium erat psallere, dum mortuorum corpora ad sepulturam efferebantur, vt diximus *cap.8. num.26. lib.2. de sacrorum Immunit.* Hæ aliquando, & frequentiùs sanctimoniales, & à nostris passim moniales appellantur, & diebus quoque Dominicis ordinantur, *cap.1.* Archiepiscopi ab omnibus suffraganeis consecrantur. Episcopi à tribus saltem comprouincialibus, iussu Metropolitani, vel ab ipso cum duobus, *cap.7. & 8.* non æquè à paucioribus. quod iam inde tempore Domitiani ab Anacleto Atheniensi Pontifice max. sancitum fuit: tametsi Apostolorum tempore à duobus possent, *can.1. Apostol.* idque ob Episcoporum raritatem constitutum fuisse minus dubitandum est. Quo modo autem horum consecratio, examinatio, & clericorum omnium ordinatio fieri debeat, docet apertè *distinct.23. & 24. per tot.* Porro in ordinandis multa desiderantur, vt tempus, optimi mores, scientia rerum tam temporalium, quàm spiritualium, *distinct.39.* ob id consequenter de qualitate ordinandorum adnexuit, licet parum, aut nihil admodum hic de qualitate habeatur; sed in 25. *vsque ad 91. distinct.* & *infra tit.14.* docemur tamen monendum esse eum, qui occultè deliquit, ne promoueatur, non item prohibendum, præter homicidij reum, *cap. 4. & cap. 17.*

De Scrutinio in ordine faciendo. *Tit. 12.*

PERSEQVITVR quem cœpit tractatum de ordinatione, datque specialem titulum de scrutinio in ordine faciendo: qui non ita est generalis, vt superior: cùm Diaconi, & Presbyteri ordinatione restringatur. qui dum ordinantur, prior Diaconus, qui ordinanti adsistit, *Postulat*, inquit, *sancta mater Ecclesia hunc Diaconum, aut Subdiaconum ad onus Presbyteratus, vel Diaconatus adsumi.* & Prælato intertoganti, si cum cognouerit esse dignum, idem respondet, quòd *quantum humana fragilitas nosse sinit, scit, & testificatur illum ad huiusmodi officium esse dignum.* Ex quibus constat satis scrutinium hoc ab illo, de quo *suprà de elect.* differre. Est enim scrutinium hic inuestigatio; inquisitio à scrutor. Apuleius lib.9. *Postremum*, inquit, *magistratibus placuit, obstinatè denegantem scrutinio detegere.* Hinc facta est ab Innocentio tertio constitutio hæc, vt postulator non credatur peccasse, & si non æquè idoneus fuerit ordinatus, prout ordinans rebatur: cùm deceat quemquam illum dignum æstimare, quem indignum esse non nouit. *cap. vlt. inf. de præsumption. l. cùm pater, §. rogo. ff. de leg. 2. l. testamento centurio. ff. de manumiss. testamen.* argumento est etiam *l.2. §. quod obseruari. C. de iureiuran. propter calumn.*

De ordinatis ab Episcopo, qui renunciauit Episcopatui, vel excommunicato. *Tit. 13.*

ELECTO in Episcopum iure officij competit ordines conferendi facultas: quam, cùm nec specialiter, nec lege, vel constitutione aliqua tribuitur, mandare alteri potest. *l.1. ff. de offic. eius.* Euenit interdum tamen, vt ille Episcopatui renunciet; & facta renunciatione adhuc ordines conferat. Quid ergo iuris de ijs erit? Distinctio adhibenda est, aut loco tantùm, aut loco, & dignitati renunciauit. illo casu, accepta ab aliquo Episcopo auctoritate, & minores, & maiores potest conferre: nam ex epistola in Ephesina synodo relata, de qua *supra titul. 9.* facta est mentio, nonnulli apud Balsamonem existimarunt Antistitibus permissum esse, vt si qui ecclesiarum thronos renunciant, antistitum tamen dignitatem obtineant. Si loco, & dignitati, minores solùm. hos enim & Abbates conferunt, *cap. cùm contingat. infra titul. 1.*

*tit.*1.& *c.quoniam videmus.*69.*dist.*qui ſcienter ſacros acceperit,executionem non habebit:item qui ab excommunicato .·Si ignoranter per proprium Epiſcopum poterit diſpenſari.

De ætate, & qualitate, & ordine præficiendorum. *Tit.* 14.

COGNITIS diebus, quibus ordines cõferri poſſunt, & facto ſcrutinio, deſideratut etiã ætas ordinandorum,qualitas,& ordo præficiendorum. Aetas in Epiſcopo triginta annorum minor eſſe non debet:& in eo, qui ad euram animarũ,vel perſonatũ, atque dignitatem proponitur, xxv.cum minore tamẽ xx. quo ad perſonatum, & dignitatẽ diſpenſat Epiſcopus,non item ad animatum curationẽ *c.vnico eod.in ſex.*& *ſup.tit.*6.ideo minor xiv. cuiuslibet eccleſiæ perſonatũ obtinere prohibetur *c.*3. *hoc tit.*& *c.ſuper inord.inf.de præb.c.*6. *Cõc.Trid.ſeſſ.*23.*de refor.*indignum etenim eſt, ac pene temerarium,vt qui ſe tueri,ac gubernare nequit, grauiſſimum eccleſiarũ onus regere debcat. quod ſi ſpecialiter ei conceditur, non per laicos, ſed per clericos tegi oportere optima ratione conſtitutũ fuit in *c.*2.Qualitate:vt legitimo matrimonio natus,moribus quoque.& ſcientiæ ornatus,vt aliàs dictum eſt. minus enim idoneus in ſacerdotem promoueri nequit;multo magis in Epiſcopum. quem interdum iam promotũ ſcientiæ defectus remouit *c.penul.& vlt.*At illud erat hic neceſſarium:num Phyſicus,qui nõ malitioſe vſus eſt arte,quamuis multi,quibus adhibebat remedium, perierint, poſſit ad ſacerdotiũ promoueri, & reſcriptum eſt poſſe.*c.*7.*de ætat.* & *ordine præficiendorum*. Etenim, Epiſcopus quis fieri nequit,niſi Diaconus ſit,vel Sacerdos,vel ex Innocentij cõſtitutione *cap.*9.Subdiaconus;Abbates,Decani, Præpoſiti,Archipresbyteri,ſi presbyteri nõ ſunt, fieri presbyteri debent. Archidiaconi,Diaconi. *cap.*1.ad animarum curationem, vel ſaltem ſubdiaconum eſſe oportet;niſi ita idoneus ſit, vt intra annum presbyter fieri poſſit. Item irregularis,& in minoribus diſpenſatiue in Abbatem inſtituitur. *cap.*10. *hoc tit.*

De ſacra Vnctione. *Tit.* 15.

DE ſacra Vnctione hic inſcribitur titulus: quæ ordinandis eſt per quàm neceſſaria: tametſi vnctione hoc titulo comprehenſa non modo reges,vt in veteri teſtamẽto,ſed & ſacerdotes facti ſumus. Apoſtolorum Princeps. *Vos eſtis genus electum, regale ſacerdotium.*qua de re,& in *tit.*11.At hic præcipue de Chriſtianorum vnctione,quæ duplex eſt,vna exterior, altera interior: hæc inuiſibilis & ſpiritualis;illa viſibilis, & materialis. viſibilis,& exterior ſignum eſt interioris.& viſibilis vnctionis. Inuiſibilis, & interior non ſolum ſignum, ſed & ſacramentum: & Chriſma à Græco vocabulo appellatur. quanquam eo nomine profani ſcriptores quodlibet vnguenti genus ſignificãt. Auguſtinus *tract.*33.*in Ioan.*& *ſer.*47. *de verbis Domini.*Caſſiod.*ad* 1.*Cant.*Iſidor.*lib.*7.*Orig.cap.*2. Raban.Maurus *lib.*1.*de inſtit.cler.c.*30.Illi tamẽ qui res diuinas tradunt, communi loquendi cõſuetudine ad illud tantummodo vnguẽtum accommodarunt, quod ex oleo, & balſamo ſolemni Epiſcopi conſecratione conficitur.S. Cyprianus *de vnctione Chriſmatis.*Quæ duæ res corporeæ ſimul permiſtæ confirmationis materiam præbent. qua & Epiſcoporum caput, & manus vnguntur: caput propter auctoritatem,& dignitatem,manus ob poteſtatem, hoc eſt miniſteriũ, & officium. item ſacerdotis manus. Agitur præterea hic de vnctione omni ad Chriſtianos omnes pertinenti: qui bis ante baptiſmum in pectore, & inter ſcapulas deliniuntur, oleo ſcilicet benedicto, quia adhuc cathecumeni ſunt. *can. ante viginti de conſer.* 4. *diſt in.* Cuius vnctionis meminit S.Dionyſ.*de Eccleſ.Hierar.c.*4.Tertull. *lib.*1.*aduerſus Marcionem.* Origenes *homil.*7. *in Ezechiel.*Baſil.*de Spiritu ſancto c.*27.Ambroſ. *de Sacrament.lib.*1.*c.*2.B.Thomas *ad* 4.*ſententiar. diſt.*6.Vnguntur & bis poſt baptiſmum:primum in vertice, demum in frontẽ, hoc eſt Chriſmate: & hoc ſoli conuenit Chriſtiano. CHRISTVS enim à Chriſmate,vel potius à CHRISTO Chriſma, & à CHRISTO Chriſtiani,tanquam vncti ab vncto deriuant.De hac item vnctione mentionem faciunt idem Dionyſ.Tertull.*de Baptiſmo cap.*7. Baſilius *d.c.*27.Iuſtinus Martyr *q.*137. Gregor. Nazianz.*orat.in ſanctum Baptiſma.* Ambroſ. *de Sacram.lib.*21.*c.*5.Auguſtinus *lib.*15.*de Trinit. c.*26.& *lib.*4.*de Symb.c.*1.& alij. Quæ autem per manuum impoſitionem fit,quæque confirmatio dicitur,Epiſcopis reſeruata ſolis eſt: *can.presbyt. de conſecr.diſt.*4. cùm per eam Spiritus ſanctus ad augmentum datur,& robur: quin ab Apoſtolis tantum dari pluſquam in manifeſto eſt; *Actuũ Apoſtolorũ* 8. & per conſequens Epiſcopis, tanquam ſummis ſacerdotibus,*cap.*1. *S.per frontis. hoc tit.*Auguſtinus in *Comm.ad Pſal.* 44. *Patres miſſi ſunt Apoſtoli; pro Apoſtolis filij nati ſunt, & conſtituti Epiſcopi. hos ipſa Eccleſia patres appellat,hos ipſa genuit,& ipſa hos conſtituit in ſedibus patrum.*Raban.Maur.*eod.c.*30.*Omnes fideles*,ait, *per manus impoſitionem accipere debent Spiritum ſanctum,vt pleni Chriſtiani inueniantur.*& paulo poſt. *Nec mirum ſi homo bis eodem Chriſmate ad accipiendum Spiritum ſanctum vngatur; cùm*

idem Spiritus bis ipsis Apostolis datus fuerit, idest in terra, semel quando post resurrectionē sua Dominus insufflauit in eos, & dixit. Accipe Spiritum sanctum. Et de cælis semel, quando post Ascensionē Domini, in die Pentecostes in linguis igneis super Apostolos venit. Quæ tamen intelligi debent nō esse de perfectione, seu plenitudine simpliciter, sed roboris, & amplioris gratiæ, testimonio Bonauenturæ *ad 4. sent. dist. 7. q. 1. ad 3. art.* 11. & per ea quæ tradit S. Thomas *3. p. q. 77. ar.* 1. Cæteras vnctiones simplex sacerdos. Agitur & de Christianis Principibus specialiter: qui & vngi possunt, sed aliter, atque Pontifices, (Pontifices voco omnes summos sacerdotes *vt sup. tit. xj.*) isti, vt dixi, in capite, & Chrismate; illi in brachio, vel humero, seu in armo; in quibus aptè Principatus designatur: Esai. 9. *Factus est principatus super humerum eius*: & oleo duntaxat, nō Chrismate: quo videtur Salomonem vnxisse Sadoc Sacerdos, *Reg. 3. c. 1.* Ex quibus facile intelligi potest; quanta sit differentia inter auctoritatem Pontificis, & Principis potestatem. Item vngitur, cùm consecratur altare, dedicatur templum, & benedicitur calix. Denique & præsertim hoc monemur titulo, Ecclesiam Græcorum in ordinationibus, & consecrationibus vnctiones, quas Rom. Ecclesia obseruat, obseruare debere.

De Sacramentis non iterandis. *Tit.* 16.

QVI sacris initiatur, sacra debet prius vnctione, hoc est, Chrismate confirmari; vt in spirituali certamine viriliter pugnare, & nequissimis hostibus resistere queat. Habet autem confirmatio eam vim, vt characterem inprimat; quo fit, vt nulla vnquam ratione possit iterari. Idcirco haud male proponitur hic titulus *de Sacramētis non iterandis*. Sacramentū est sacræ rei signū, vel inuisibilis gratiæ, visibile signum ad nostrā instificarionē institutū. D. Augustinus *lib. de Ciuit. Dei* 10. *c.* 5. *Sacramēti enim nomen aliquam rem sacrā, quæ in occulto latet, declarat, quemadmodū Græci ad eandem rem significandā Mysterij vocabulo vsi sunt.* quapropter, vt B. Greg. placet iñ *can. multi.* 1. *q.* 1. *Sacramenta dici possunt, quod diuina virtus sub rerū corporalium tegumentis secretius salutem efficiat*. Sacramētorum verò quædam impune possunt iterari, vt Eucharistia, Pœnitentia, Matrimoniū, Extrema vnctio. Iterari nequeunt Baptismus, Confirmatio, & Sacer ordo. Quòd si Hypodiaconus in ordinatione per errorem fuit non Chrismate, sed oleo delinitus, nec iteratur ordinatio, nec fit irrita, sed supplebitur, sicut in ordinatione Presbyteri, vel Diaconi manus impositio prætermissa: quæ fit, cùm oratio super caput effunditur, statis temporibus suppletur. *cap.* 1. & 2. Extenditur hic titulus etiam ad alia, vtpote vestimenta, quibus Schismatici celebrarunt. Iterum non debent benedici, nec altaria, in quibus celebrarunt, iterum consecrari, nec sepulti exhumari, Schismatici qui sint, dicam suo loco.

De filijs Presbyterorum ordinandis, vel non. *Tit.* 17.

PROPOSITIS modis omnibus, quibus concessum est sacros ordines adsequi, congruenter postponuntur ea, quæ impedimento esse possunt, ne quis ordinetur: ac proinde de filijs Presbyterorum primo. & non tam vt tractet de eorum ordinatione, cùm de ea tantum agatur in *cap.* 1. 12. & 14. quibus cauetur, ne illegitimus ordinetur, nisi monachus fiat, aut Canonicus regularis, spe nunquā consequēdi prælaturam, licet cum eo possit Episcopus in minoribus, & in beneficio siue curatione dispensare, *cap.* 1. *eod. in sex.* quàm vt de promotione ad obtinenda beneficia. Et illud perpetuo verū est, filium siue legitimum, siue illegitimum nō posse patri, vel Vicario, vel Rectori proxime in Ecclesia succedere, *c.* 7. 10. 11. 13. Solumq. Rom. Ecclesiæ antistitem posse dispensare, vt non interposita persona succedat. *cap.* 13. alioquin Ecclesiastica bona iure hæreditario quodam viderentur succedi. *c.* 1. & *c.* 3. *inf. de præb.* namque filius in ea ecclesia, in qua pater sine titulo administrauit, legitimus, inquam, potest: & Pontificum filij legitimis nati nuptijs in eisdē Ecclesijs, quibus patres præsunt, vel præfuere, omne beneficium, *cap.* 12. non item illegitimi. *cap.* 2. 3. 4. 15. 16. & vbicumque legitur, sacerdotibus natos in summos Pontifices esse promotos, intelligi debent, non fornicatione, alijsq. inhonestis amplexibus, sed legitimis connubijs orti. *can. penul.* & *vlt.* 56. *dist.* Illegitimi ergo, vbi pater habuit, non queunt: quòd si eis ibi datum fuerit beneficiū, ab eo remouentur, & conferētes à suis beneficijs suspenduntur, *cap.* 16. nisi sedis Apostolicę benignitate id fuerit indultum, *cap. penul.* quæque sola illos ad dignitatem, personatum, beneficiumq. curatum admittit. *c. vlt.* quòd si ordines sacros acceperint, carere minus debent beneficio. *c.* 5. & 6. quod locum habet in omnes, qui sine titulo ad sacros ordines sunt promoti: qui iuste ab ordinatore petūt beneficium, *cap. accepimus. supra de ætat.* & *qualit. cap. cùm secundum infra de præb.* quod cùm in desuetudinem abiret, nouissime Tridentina Synodus decreuit, neminem ad sacros ordines admitti debere absque beneficio, aut sufficienti patrimonio.

De

De seruis non ordinandis, & eorum manumisione. *Tit.* 18.

ALTERA species impedimēti, qua cauetur seruilem conditionem non posse clericalem capere honorem. *can. admittuntur.* 54. *dist. cap.* 1. *supra tit. prox. cap.* 1. & 2. *hoc tit.* quemadmodum nec ciuilem, *l. Barbarius ff. de off. prat.* Admittuntur ad sacrum ordinem, quibus nulla natalium, nulla morum corruptio, nulla seruilis conditio obstat, isti si à dominis suis libertatem consequi possunt, ad fastigium sacerdotij prouehuntur; aliàs facti clerici deponuntur, & dominis restituuntur. *cap.* 2. non autē res alienę consecrata. *cap. comperimus.* 14. *q. vlt.* & ratio illa reddi potest: quia in rebus inanimatis non perpenditur dolus, secus in homine: namque seruus, quo effugeret graue domini seruitium, plerumque ad vitam clericalem confugeret. *l. si seruus. C. de ijs, qui ad Eccles. confug.* vel quia in rebus anima carentibus consecratis cōsecratio consistit in superficie, ideo tangi à profanis non debet. in homine est in anima, cui imprimitur character, & tangi nequit. *cap. licet.* 32. *q.* 7. Et de eorum manumissione. Manumissio est de manu datio. *l. manumissionis. ff. de iust. & iur.* vel, vt in Pandectis Florentinis, datio libertatis. Fit autem multis modis, de quibus per Iustinianum in §. 1. *Instit. de libert.* Isti igitur clerici fieri possunt: si ab Ecclesia manumissi sunt, vt ipsis Ecclesijs perpetuo seruiunt, & eo casu ad alias se transferre non queunt: secus si purè. *cap.* 6. quod tamen acquirunt, post obitum Ecclesiæ manumittentis est, *cap.* 3. Hoc titulo ius dominis quoque factum est in manumissis, vt spirituales operas retinere valeant. Item vt genitus ex patre seruo, & libera matre liber sit, & licite promoueatur. *cap. vlt.* Denique liber, & Ingenuus fit seruus, qui sciente domino, & non contradicente ordinatur. *can. si seruus.* 54. *dist.*

De obligatis ad ratiocinia, & ordinandis, vel non. *Tit.* 19.

TERTIVS modus, quo quis prohibetur ordinari, est; cū quis tenetur reddere rationes earum rerū, quas administrauit; vti sunt procuratores, qui ad aliena negotia constituuntur. Itē Actores, Executores, Tutores, Curatoresq., qui omnes nisi rerū administratarū rationes reddiderint, non possunt ad sacros ordines accedere, quasi seruitute quadā impediātur: admissi enim rerū administratarum dominos ad Ecclesiasticū forum traherent, eosq. facile defatigarent. *cap. vlt. infra de alien. iud. mut. caus.*

De corpore vitiatis ordinandis, vel non. *Tit.* 20.

QVARTVS est de corpore vitiatis, veluti oculo orbatis, digito mancus, manu mutilatis, & omnibus qui ita deformes sunt, vt absque scandalo non valeant celebrare: tametsi in Apostolico Canone 77. ita scriptū est: *Si quis oculo orbatus, vel fœmore oblæsus, Episcopatu autem dignus sit, fiat. nō enim corporis damnum eum polluit, sed animæ inquinatio.* Namque Diui Apostoli animam puram, vt ait doctissimus eorum interpres Balsamon, & integram omnes habere desiderabant, non autem corpus: hodie ex *c.* 2. *huius tituli*, & corpus, & animam. Scribit quoque Pomponius Lætus Romulū aliqua corporis parte debiles sacerdotes fieri vetuisse. Plinius *lib.* 7. Dionys. Halicarnas. *lib.* 2. Seneca *controuers. lib.* 4. *c.* 2. *Sacerdos*, ait, *nō integri corporis, quasi mali ominis res, vitanda est*, prout & in lege Mosaica cautum erat: Nam *Leuit. c.* 21. *Si cæcus fuerit, si claudus, si vel paruo, vel grādi, vel torto naso; si fracto pede, si manu, si gibbus, si lippus, si albuginem habens in oculo, si iugem scabiē, si impetiginem in corpore, vel herniosus omnis, qui habuerit maculam de semine Aaron sacerdotis, nō accedat offerre hostias Domino, nec panes Deo suo.* Philo *lib. de sacrif. Sacrificare*, inquit, *nulli sacerdoti, nisi integro, permittitur: cui ne minima quidem insit labecula.* Et Iosephus *lib.* 6. *de bello Iudaico. Ad altare*, ait, *Templumq. accedebāt carentes omni vitio.* Est & hic titulus de ijs, qui virilia sibi amputari voluerūt; quod in Concilio Nicæno cautum etiam fuit: ideo Theodoretus *Hist. Eccl. lib.* 2. *c.* 24. de Leontino Antiocheno Episc. loquens, *Quem*, inquit, *dignitatis gradum contra Concilij Nicæni decreta adeptus est; nam sua ipsius manu sibi execuerat testiculos.* Ijs igitur initiatio interdicitur, nisi ex iusta aliqua causa, aut per hominū insidias eunuchi facti sint, seu nati. *c.* 3. *hoc tit. can. eunuchus.* 55. *dist.* Isti spadones, illi castrati: licet spadonum generalis appellatio sit. *l. spadonum. ff. de verb. & rer. sign.* spadones tamen dicuntur proprie ij, qui naturali quodam morbo steriles sunt, ac proinde generare non valent. nō vt Accursius, quippe qui spadones esse existimauit, quibus genitalia abscissa sunt cultello, vel, vt loquitur, spatha. sed vt vir doctissimus Cuiacius est interpretatus in *l.* 6. *ff. de lib. & posth.* scilicet, castratus dicatur, cui ea pars corporis, quæ ad generandū est necessaria, abest; spado, cui non abest, & si infirmitas valetudinis ei ad generandū impedimēto est. quā sententiā reor haud male Colum. auctor. *lib. de arbor.* posse cōfirmari; cū surculos infructuosos spadones appellet. Surcu-

lus eſt ramulus ille, qui ex arbore vna in aliam, quam inſerere volumus, traducitur. Cicero *de orat*, 2. *Amabo te*, inquit, *da mihi ex iſta arbore, quos feram ſurculos.* & Virgilius *Georg*. 2.

Nec ſurculus idem

Cruſtumijs, Syrijsq. pyris, grauibusq. volemis.

Spado iure ciuili poteſt vxorem ducere, adoptare, poſthumum hæredem inſtituere, & huiuſmodi alia; non æque caſtratus: quaſi in ſpadone cōmunis natura ſpectetur potius, quàm morbus, vitiumve corporis, quo natura implicata eſt, atque impedita. quod ſatis conſtat ex *l*. 9. *ff. de liber. & poſthum.* quique nihil obſtante ſacris initiari poterit. *d. can. Eunuchus*. 55. *diſt*.

De Digamis non ordinandis. *Tit*. 21.

QVINTO Digamus non ordinatur. Digamus is reputatur, qui ante Baptiſmum vnam, & poſt Baptiſmum aliam habuit vxorē. *can. vna* 26. *diſt*. Regulariter dicitur Digamus, qui duas habuit vxores, vel cum vacante contraxit, qui nec viuentibus vxoribus, nec defunctis ad diuinorum celebrationem admittitur. Sic apud Athenienſes, rex eorum ſacrificulus non poterat niſi virginem ducere: ipſaq. ſuæ virginitati magno, ſolemniq. iureiurando teſtimonium tribuere cogebatur, vti auctor eſt Demoſthenes. Refert quoque Plutarchus apud Romanos nefas fuiſſe Flamini ab vxore diuertere: quin ea etiam mortua ſacerdotij ſe ſanctitate abdicaſſe. ea ducor ratione: quia nec illi ſine vxore, nec eidem rurſus cum ſecūda vxore ſacerdoti licebat eſſe. Contrahens verò cum virgine, licet ab alio prius fuerit deſponſata, nō cenſetur Digamus, *cap*. 5. *hoc tit.* quod rationem habet perelegantem: etenim vere matrimonium non dicitur, niſi vtrumque concurrat, animorū, inquam, coniunctio, & corporum: vt vna ſit voluntas, & corpus vnum, iuxta illud, *Erunt duo in carne vna*. quod non eſt corporum coniunctione conſumatum, non pertinet ad illud deſignatum coniugium, quod inter CHRISTVM, & Eccleſiam per Incarnationis myſterium eſt initum; ſed ad illud, quod conſiſtit inter Deum, & animam iuſtam, Apoſtoli teſtimonio. 1. *ad Corin*. 7. *Qui adhæret Deo, vnus ſpiritus eſt cum eo.* ob id Ambroſius in *c. in omni*. 27. *q*. 2. *In omni*, inquit, *matrimonio coniunctio intelligitur ſpiritualis, quā confirmat, & perficit coniunctorum commixtio corporis.* & Hieronymus, *Quæ ſponſali coniunctione initiantur, commixtione perficiuntur.* Hinc reſcriptum eſt ab Innocentio iij. non eſſe Digamū, qui plures habuit cōcubinas *cap*. 6. Tametſi quis interdum in Digamiæ pœnam incurrit, Digamus tamen non eſt: vt ſi ſacris initiatus cum vidua contrahat, vel ad ſecundas nuptias ſe transferat *cap*. 3. & 7. Eſt etiam hic titulus de pœnitentibus, & repudiatarum maritis, qui vt Digami, ad Sacerdotiū minus poſſunt aſcēdere.

De Clericis peregrinis. *Tit*. 22.

HAEC eſt vltima cauſa, qua tanquam indigni ab ordinibus remouentur, vti ſunt peregrini. Peregrini ſunt, qui ex remotis prouincijs profecti ſunt. qui an ordinari poſſint, dixi *ſupra tit*. 11. Ordinatis celebrare non permittitur, niſi eorum litteræ quinque Epiſcoporum ſigillis munitæ fuerint. neque prędicare, cùm ipſo facto ſint excommunicati. *cap. vlt. de reg. & tranſeunt. ad relig. extrauag. comm.*

De officio Archidiaconi. *Tit*. 23.

POST tractatum Ordinis, ad gradus Eccleſiaſticos, ac iuriſdictiones tranſit: & cùm Archidiaconus apud Epiſcopum primas obtineat, de eo prius. Huius autem officium eſt, poſt Epiſcopum, aut Archiepiſcopū, omnem curam in clero habere, Euangeliū, ſi voluerit, legere, omnem querimoniam, cauſaſque Presbyterorum, Diaconorum, & Hypodiaconorū deliberare, ordinare, iuſtitiamq. facere. Dein Eccleſiaſticum officium omne prouidere, lectiones, aut reſponſoria in matrice Eccleſiæ date, auſcultare, Acolytos ordinare, vaſorū Eccleſiæ cuſtodiā habere, Eccleſias in diœceſi cōſtitutas viſitare, Hypodiaconis, & Leuitis imperare, ordinandos examinare, Abbates, & Abbatiſſas in ſede ponere, omnem ſolicitudinem, ac curam non tantum in clericis, quantum in eorū Eccleſijs imponere; item delinquentibus pœnas infligere, *cap. referēte inf. de præb.* Et Iuſtiniani tempore in Eccleſia cum primo presbytero pecunię diſpenſationē habebat, *Nouell*. 123. idcirco Prudentius, B. Laurentium, quem primum è ſeptem viris vocat, hoc eſt, Archidiaconū (ſiquidem vij. tantum Diaconi initio fuerunt) votas opes diſpenſare dicit: quare induſtriam in eo Hieronymus, & Sidonius deſiderant. Diuus enim Hieronymus ita Euagrio ſcribit. *Diaconi eligant de ſe quem induſtrium nouerint, & Archidiaconū vocent.* Sidonius Dommulo; *Archidiaconus, in quo ſeu gradu, ſeu miniſterio multum retentus per induſtriam.* Quam ob rem haud inelegāter a Clemente huius nominis Primo Pontifice Max. in *can. Diaconi*. 1. 93. *diſt*. dictum eſt Archidiaconū eſſe oculū Epiſcopi, quaſi circūluſtret, ac perſcrutetur diligētius quid agendū, quid prohibendū.

In mo-

In monasterijs verò visitationem, correctionem, procurationem non habet, ni more maiorum id sit receptum, *cap. vlt.* nec curam animarum committere, excommunicare, nec litteras, vt vocant, formatas, vel ad ordines commendatitias concedere, *cap. 4. & 5.* Hæc nihilominus intelligi debent, meo iudicio, extra Archidiaconatus metas, hoc est, vbi tanquam vicarius Episcopi est; quia tunc habet iurisdictionem delegatam; sed vbi gerit vicem sui, non alterius, neq; ab Episcopo id recognoscit; sed statim electus sibi iure magistratus competit, *c. 6. & vlt.* ac proinde propriam exercet iurisdictionem; haud dubito illa omnia facere posse, vel excommunicare, *d. c. referente.* quod approbat & Summus Pontifex Innocent. vir summè diligens, & doctus, ad *c. cum contingat. inf. de foro comp.* text. in *c. dudum. 2. §. sed, cùm in iure. supra de elect.* Vt ego ipse, qui indignè hanc obtineo dignitatem in Metropolitana Taurinensi Ecclesia, cum iurisdictione ordinaria in multas Ecclesias, & populos, in quibus ferè omnia, quæ Episcopalis iurisdictionis sunt, & ipse exerceo, & exercere soliti sunt antecessores mei, vel excommunicare. Etenim iurisdictio sine coercitione nulla est. *l. vlt. ff. de offic. eius.* secus illusoria, *c. ex litteris. inf. de offic. deleg.* nam & plebanus, qui longè minor est Archidiacono, excommunicare potest, imo parochialis quilibet. *cap. 2. & 3. inf. de offic. iud. ordin.* Archidiaconus & simplici voce Diaconus dicitur. *d. cap. Diaconi. cum seq.* & Episcopi vicarius, *cap. 1. & 7. hoc tit.* & Visitator. *can. non debere. 8o. dist.* & Chorepiscopi; Sigibertus Archidiaconi, qui dicuntur Chorepiscopi. quod an verum sit dubito. Chorepiscopi enim Episcopis, quodammodo æquiparantur. *can. 3. & seq. 68. dist.* vel se æquiparare tentabant. quapropter à Damaso prohibiti fuere; quasi eorum institutio improba, ac praua esset. *can. Chorepiscopi. e. ad. 68.* & in vicis constitui poterant. At Archidiaconi in vicis non constituuntur, nec sunt prohibiti. quinimo in qualibet cathedrali Ecclesia insunt necessariò. Et Prælati appellantur. *cap. 2. infra de iudic. cap. Romana. §. archidiaconus. de appellat.*

De officio Archipresbyteri.
Tit. 24.

SVBIICITVR titulus de officio Archipresbyteri, peritè quidem: subest enim proximè Archidiacono: & quanquam Archipresbyter maior in ordine sit, minor nihilominus in dignitate. Potest quis varijs, diuersisq; modis altero maior esse, vel æqualis. *c. puto. 2. q. 7. l. 1. C. de offic. vicar.* In ciuilibus causis Vicarij Comitibus militum anteferuntur; in militaribus negotijs Comites Vicarijs. Vicarij erant, qui pro Præfecto Prætorio mittebantur in tractum, vel diœcesim aliquam aliquot in se prouincias continentem. Præfecti prætorio erant, qui primas obtinebant, & omnem iudiciorum auctoritatem, omniumq. honorum principatum; & patres imperij, atque prouinciarum vocabantur; vt auctor est Cassiodorus: quare eorum vicarij cæteris dignitatibus præibant. Diuus Augustinus, vt redeam domum, *lib. de Bapt. 2. c. 1. Sine vlla sui,* inquit, *contumelia Cyprianus Episcopus, Petro Apostolo comparatur, quantum attinet ad martyrij coronam. Cæterùm quis nescit illum Apostolatus principatum cuilibet Episcopatui præferendum?* In eo enim, quo quis maior est, minori præest, & ratio naturalis suadet. *c. est ordo. 33. q. 5. d. d. 1.* qua de re *inf. de maior. & obed.* Cùm Archidiaconus iurisdictionem habeat, non Archipresbyter, ei non malè, cæterisque antestat. Huius etenim officium in eo elucet maximè, super omnes presbyteros curam agere animarum, assiduè in Ecclesia stare, absente Episcopo missarum solemnia celebrare, fontes benedicere, infirmum oleo perungere, pœnitentem infirmum reconciliare, pœnitentiam cunctis alijs sacerdotibus iniungere, eisque præcipere, ne in sacrario CHRISTI Eucharistia desit, curam ad Christianos faciendos adhibere, infantes baptizare, confessiones quoq. peccatorum omnes recipere. Hæc sunt, quæ ad Archipresbyterum vrbis spectant. Sed quoniam vrbis Archipresbyter omnibus ecclesijs præesse minus potest; ob assiduam erga Dei populum curam factum fuit, vt singulæ fermè plebes Archipresbyterum haberent, qui proprio nomine Ruralis, vel, vt alij dicunt Extrerus nuncupatur. At hunc non tam vulgi, quàm presbyterorum, qui per minores titulos in vicis habitant, solicitudinem gerere, eorum vitam, moresq. circunspectione diligenter custodire, & qua vnusquisq. industria diuinum mysterium exercet, Episcopo suo renunciare. Archipresbyteri ab Ethnicis nomen habuisse videntur, quos apud Archiflamines vocabantur. *can. 1. 2 1. dist.* quod nomen & Archiepiscopis tribuitur. *c. 2. 81. dist.* quemadmodum, & Protoflamines. *d. c. 1.* Flamines enim Dijs singulis erant attributi, vti Halicarnasseus tradit, item Cicero *2. de legibus,* à quibus cognomina habuerunt, auctore Varrone, *lib. de ling. Latin. 4.* vt Flamen Dialis, Martialis, Quirinalis, Carmentalis, Pomonalis, &c. Verùm quia inter Deos, qui colebantur, aliquod discrimen erat, non omnium Flaminum par erat dignitas, vt ait Festus. Proinde is, qui sacra Ioui faciebat, idest Dialis, maximæ dignationis habebatur, de quo multa adnotauit Gellius. sic hodie apud Christianos Archipresbyteri non

latissimas habent habenas, & ob adfectionem, quam in eos, qui procreati sunt liberi, & quos secum tenent, habent, facile ab eo, quod iustum est, tecederent, minusq; iustum forte consequerentur; iudex tamen datus, cùm ex præscripta sibi formula iudicet, tum exequutio sententiæ magistratibus reseruata sit, *l. à Diuo Pio. ff. de re iud.* non est verendum propter liberos à recto iudicem velle discedere; sed quod iustum, optimumq; sibi videtur sequi. Officium varijs accipitur modis: sed hic pro imperio, & iurisdictione, prout in *l. 1. ff. de iurisd. l. obligationes. ff. de oblig. & act.* sic & potestas; sed in persona magistratus imperium. *l. potestatis. ff. de verb. signif. & lege eum, qui. ff. de iurisdict.* Sed & pro ipsius Delegati ministerio. Ipsum enim Delegati officium latissimum est, nam & in ius partes vocare potest, non parentem punire, aut ex lege, aut ex arbitrio, si lex non extat, & omnia, quæ ad causam spectant, facere; tum exequutioni sententiam suam dare, vel ordinario mandare; interdicere, suspendere, excommunicare, & partes, ac omnes, qui iurisdictionem impediunt. item excommunicatum absoluere, in bonorum possessionem mittere, subdelegare, siue totam causam, siue principium, medium, finem, & coniunctim, atque diuisim; & præter hæc alia non pauca. quæ omnia facere volenti impune quis non obtemperat, nisi facta delegationis fide, *cap. 31. hoc tit.* Debet quoque fines mandati diligenter attendere, ac eius formam seruare. *d. c. super quæstionem. & cap. cùm dilecta; supra de rescrip. l. ordinarij. C. de rei vend. l. si procurator. & l. si diligenti. ff. de procur.* Exceptiones admittere, *cap. ex parte. hoc tit.* & alia facere, quibus negotium, seu mandatum perficitur. *cap. 5.* Iurisdictio, vti dixi, vni, pluribusve mandari potest. *d. l. solet. cap. 6. 16. 21. 22. 23. 27. §. si vero.* Sed dubitatio est, num subdelegati, vel codelegati absentiū locum tueri valeant? Subdelegare certissimi iuris est, Principis delegatū. *d. c. 27. in princ. & §. porro. & cap. cùm causam. inf. de appell.* etiamsi ex partiū consensu datus sit *c. 43. inf. eod.* Altero casu distinguēdum est: aut ita conceptum est rescriptū, si non omnes poteritis: aut simpliciter duobus, aut pluribus delegatur; hoc casu, vno absente, alij exercere minus queunt. *d. cap. 16.* illo, si omnes delegati sunt, & eorum aliquis se interesse non posse dixerit, reliqui libere possunt. Aut non sunt vocati omnes: & tunc quod actum est, non tenet. *d. cap. 22.* nisi codelegatus per litteras subreptitias fuerit adiunctus *cap. 34.* Et hæc iurisdictio ordinaria cùm non sit, pluribus modis expirat; vtpote per lapsum temporis, si causa intra tempus certum committitur *cap. 4.* si executioni sententia sit mandata *cap. 9.* ex noua causa etiā post litem contestatam *cap. 25.* morte mandantis re integra. *cap. 30.* item reuocato mandato *l. iudicium. ff. de iudic. l. quod iussit. ff. de re iudic.* morte mandatarij. *§. recte. Inst. mandati. cap. 42.* si se iurisdictionem delegatus non habere pronunciauerit *cap. 38.* Prorogatur nihilominus interdum, si per partes prorogatum fuerit tempus. *d. cap. 4.* si facta dignitati proprio nomine haud expressa, tunc transit ad successorem. *cap. 14.* si lis contestata fuerit, etiam mortuo mandante *cap. 19. & cap. 20.* Agitur hic etiam de subdelegato, vti iam diximus, quem Delegatus, licet datus sit ex officio, vel ex partium consensu, cōstituere potest. *cap. 43. eod. l. à iudice.* nisi certum ministerium demandatum sit, *cap. vlt.* & vbi subdelegatus vti cœpit iurisdictione, à Delegato remoueri minus potest *cap. 38.* à quo tandem, si sibi nihil reseruauit Delegatus iurisdictionis, appellatur Princeps. *d. cap. super & cap. 7. eod. in sex.* quia tunc non iudiciario fungitur munere; sed sibi mandatam exercet iurisdictionem. Agitur & hic de Arbitris. *cap. 38.* à quibus appellatur etiam Princeps *cap. 11 eod. in sex.* Item de Accessoribus, vel, vt nostri loquuntur, Auditoribus; & ab his appellari potest Delegatus, cùm totam non habuerint causæ cognitionem, neque recusari possunt, ni Delegato coram iusta recusationis causa doceatur. *d. cap. super. §. porro. & §. cum vero. & l. si specialis. C. de iudic.* non licet enim litigatoribus post litem inchoatam iudices recusare. *l. apertissimi. C. eod. de iud.* Item ex c. 41. *huius tituli* intelligimus maiorem annis viginti posse delegari: cùm tamen olim lege Iulia cautum esset, ne minor vigintiquinque iudicare cogeretur, neminemq. licere viginti annis minorem compromissarium iudicem eligere. *l. cum lege. ff. de recep. arb.* placuit tandem Vlpiano æquissimum esse tueri sententiam à minore datam, ni minor decem & octo esset. *l. quidem. ff. de re iud.* quod accipi debet, si à Principe, vel ex partium electione datus sit. *d. cap. 41.* Princeps etenim, qui minori magistratum, munusve iudicandi dedit, omnia gerere decreuit: proinde minor magistratus, si consultius dixerit, sententiamve protulerit, valebit. *d. l. quidam.* Cætera, quæ hoc titulo proponuntur, alijs locis exposuimus, aut expositori sumus.

De officio Legati. *Tit.* 30.

QVOS in prouincias mittit Rom. ecclesiæ Princeps, ij proprie Legati dicuntur. Sed non omnes eadem vtuntur potestate. Triplex est enim Legatorum genus. Alij appellantur Legati à latere, sic dicti, quòd quasi à latere summi Antistitis emittantur: & hi Cardinales sunt, quamquàm alij ecclesiarum Prælati

lati eodem quoque munere fungi possunt, vt infra patebit haud obscure: hodie tamen receptū est, vt Cardinales sint: quod ipsorum Legatorum auctoritas, ac munus videtur postulare. Siquidem Proconsulibus æquiparantur. *cap. 2. eod. in sex.* qui statim atque vrbem egressi sunt, insignia Apostolicæ dignitatis habent, vt maxime præ se ferant crucem: iurisdictionē quoque habent, voluntariam scilicet, non contentiosam exemplo Proconsulis. *l. 1. & l. 2. ff. de off. proconsl.* nempe excommunicatos absoluere tam extra, quam in prouincia. *cap. post translationem hoc t.t. cap. ad eminentiam. infra de sent. excomm.* & quæ Proconsul potest, & facere consueuit, *tot. tit. ff. de offic. Proconsl.* siue in *l. obseruare.* ea videtur Legatus posse, & facere debere. Ingressus prouinciam omnia, quæ exercet ipse, qui eum mandauit, exceptis ijs, quæ specialiter summo Antistiti sunt reseruata, vti Episcopos transferre. *cap. 2. supra de transl. Episc.* vel vnam cathedralē Ecclesiam alteri subijcere, vel alteri ius Primatiæ concedere, Episcopatus duos vnire, aut vnū diuidere. *cap. 3. & 4. eod. in sex.* non vacantem ecclesiam conferre. *cap. dilectus. infra de preben.* nec minores dignitates post Episcopum, si ipsarum prælati per electionem adsumantur. *d. cap. 4.* nec cum filijs presbyterorum dispensare, vt in ecclesia patris proxime succedant. *cap. dilectus. supra de filijs presbyt.* nec sententias iudicum delegatorum reuocare. *cap. 2. hoc tit.* cætera fere omnia potest. Et est tanta huius dignitatis maiestas, vt vbicumque est, minor legatus suum non valeat exercere officium. *cap. 8.* vel sibi crucem ante deferre. *cap. antiqua. infra de priuileg.* quia maius omnibus post Rom. Pontificem in prouincia sibi decreta imperiū habet. *cap. si Abbatem. de elect. lib. sex.* Illud est etiam in Legato singulare; quòd, etsi ei nudum ministerium demandatum sit, subdelegare tamen in eadem mee causa potest, *cap. vlt. in fine sup. tit. proxim.* quod alijs delegatis prohibitum esse diximus tit. præcedenti. Neque istorum iurisdictio per Pontificis obitum expirat *cap. 2. in sex.* quinimo finita legatione statuta, in prouincia constituta perpetuo durant, *cap. vlt.* Isti autem apud Græcos Legati à facie dicuntur, auctore Theodoro Balsamone Antiochensi Patriarcha; qui in prima sua glossa ad Synod. Sextam in Trullo; *Sunt autem,* inquit, *Legati, qui à facie dicuntur, qui etiam particularem habent iurisdictionem.* quo in loco docet quoque Rom. Pontificē per Legatos semper affuisse Græcorum Concilijs. Aliquando Papæ Legati aderant Athenarū, & Corinthi Episcopi; aliquando vero Cretæ, Patrarum, Rauennæ; nonnunquam vero alij; *idque excogitatum,* inquit, *fuit, vt per Legatos adesset, propter viæ longitudinem.* Alij sunt non à latere, & non Cardinales, cum auctoritate tamen plerumque Legati a latere, & passim, vulgoq. Nuncij Apostolici dicuntur. At isti extra prouinciam iurisdictionem nullam habent, argumento *l. vlt. ff. de iurisdict.* nec beneficium in prouincia iure legationis conferre possunt. *cap. 1. eod. in sex.* Tertiū Legati genus est, vt cùm quis ratione dignitatis in sua prouincia huiusmodi legationis officium obtinet, *cap. 9. hoc tit.* & *d. cap. antiqua:* & hic excommunicatos per manuum iniectionem absoluere prohibetur; quemadmodum & Nuncij, nisi specialiter concedatur, & dicuntur Legati Nati: inter quos maxime elucet is, qui Pisano Archiepiscopatui præficitur, prout hodie vir singulari ingenio, & doctrina Carolus Antonius Puteus, nationis nostræ Italiæ Subalpinæ.

De officio Iudicis ordinarij. Tit. 31.

PROPOSITO titulo de officio, ac potestate iudicis Delegati, rectè datur titulus de officio Ordinarij, namque Delegatus maior est, vti diximus, Ordinario: idque manifeste ex eo apparet, quòd Ordinarius Delegati mandato resistere violenter nequit; & si is, qui in possessionem mittitur, non sit canonice institutus. *cap. si quando supra de offic. deleg. l. nec magistratibus. ff. de iniur.* atque illius sententiam executioni mandare cogitur, licet haud ignarus sit iniustam esse, *cap. pastoralis. §. quia vero. d. tit. de offic. deleg.* quod rationem habet per legātem: siquidem executio, non cognitio mandata est. Ordinarius iudex hic dicitur ecclesiæ prælatus, qui à collegio est electus, & à superiore confirmatus, & iurisdictionem in sua diœcesi dumtaxat habet: cui etsi Papa rescriptum mandauerit, vt subditos corrigat, ex hoc non fit Delegatus; quia id sibi competit iure magistratus. ideo ab eo appellari poterit proximus superior, ac si nullum accepisset mandatū. *cap. 12.* neque vigore illius exemptos valet corrigere. *cap. 19.* Ordinarij verò appellatio late patet: quare hic titulus non de Episcopis tantum accipi debet, sed & de omnibus Ordinarijs, vti Patriarchis, Archiepiscopis, Abbatibus. Dicitur quoque Ordinarius, Archidiaconus, vt supra de eius officio, item collegium, seu capitulum, quod ex consuetudine, vel iure aliquo, Canonicorum excessus corrigit. *cap. 13.* item inferiores, veluti plebani, *cap. 3.* qui & in laicos, & in clericos parochianos interdicti, excommunicationisq. sententiam ferre possunt, quam Episcopus, si ratione est lata, debet, absque difficultate vlla, &, vt dicitur, inuiolabiliter obseruare. Ab his autem, itemq. ab Abbatibus appellatur Episcopus; ab Episco-

tem legitimam; non priuatur tamen, quia recipit characterem. *cap.14. & 16.* ordinans verò ab ordinandi potestate suspenditur; ac si duos sacros eidem vno die, vel duobus, continuato ieiunio conferret. *cap.13.14. 15.* vel clerico alieno, præsertim vltramontano, nisi de speciali Papæ licentia, siue per codicillos, vel, vt vocant, patentes litteras, sui Episcopi. *cap.1. 2. eod. in sex.* vel infanti, nisi intret religionem, tonsuram, aut illiterato, aut coniugato, ni religionem ingrediatur, aut ad sacros canonicè promoueatur. *cap. vlt. eod. in sex.* Monemur quoque Græcos à Latinis, Latinos à Græcis non posse ordinari, Græcum tamen Latino Episcopo subiectum sine eius licentia à Græco initiari non posse, *cap.9. & 11. hoc titulo*. Accipitur autem hic titulus non modò de clericorum inferiorum ordinatione, & sæcularium, sed & regularium *c.10.* Episcoporum, Archiepiscoporum, atque Virginum Deo dicatarum, quæ in Codice Iustiniani interdum ascetriæ dicuntur, quasi sacris deditæ omnino sint meditationibus. Etsi ascetriæ propriè non erant moniales; immo ab eis sicut à monasterijs, asceteria à Iustiniano separantur. *Nouell. 59.* ita à monialibus ascetriæ, quarum officium erat psallere, dum mortuorum corpora ad sepulturam efferebantur, vt diximus *cap.8. num.26. lib.2. de sacrorum Immunit.* Hæ aliquando, & frequentiùs sanctimoniales, & à nostris passim moniales appellantur, & diebus quoque Dominicis ordinantur, *cap.1.* Archiepiscopi ab omnibus suffraganeis consecrantur. Episcopi à tribus saltem comprouincialibus, iussu Metropolitani, vel ab ipso cum duobus, *cap.7. & 8.* non æquè à paucioribus. quod iam inde tempore Domitiani ab Anacleto Atheniensi Pontifice max. sancitum fuit: tametsi Apostolorum tempore à duobus possent, *can.1. Apostol.* idque ob Episcoporum raritatem constitutum fuisse minus dubitandum est. Quo modo autem horum consecratio, examinatio, & clericorum omnium ordinatio fieri debeat, docet apertè *distinct.23. & 24. per tot.* Porro in ordinandis multa desiderantur, vt tempus, optimi mores, scientia rerum tam temporalium, quàm spiritualium. *distinct.39.* ob id consequenter de qualitate ordinandorum adnexuit, licet parum, aut nihil admodum hic de qualitate habeatur; sed in 25. *vsque ad 91. distinct.* & *infra tit.14.* docemur tamen monendum esse eum, qui occultè deliquit, ne promoueatur, non item prohibendum, præter homicidij reum, *cap.4. & cap.17.*

De Scrutinio in ordine faciendo. *Tit.* 12.

PERSEQVITVR quem cœpit tractatum de ordinatione, datque specialem titulum de scrutinio in ordine faciendo: qui non ita est generalis, vt superior: cùm Diaconi, & Presbyteri ordinatione restringatur. qui dum ordinantur, prior Diaconus, qui ordinanti adsistit, *Postulat*, inquit, *sancta mater Ecclesia hunc Diaconum, aut Subdiaconum ad onus Presbyteratus, vel Diaconatus adsumi.* & Prælato interroganti, si eum cognouerit esse dignum, idem respondet, quòd *quantum humana fragilitas nosse sinit, scit, & testificatur illum ad huiusmodi officium esse dignum.* Ex quibus constat satis scrutinium hoc ab illo, de quo *suprà de elect.* differre. Est enim scrutinium hic inuestigatio; inquisitio à scrutor. Apuleius lib.9. *Postremum*, inquit, *magistratibus placuit, obstinatè denegantem scrutinio detegere.* Hinc facta est ab Innocentio tertio constitutio hæc, vt postulator non credatur peccasse, & si non æquè idoneus fuerit ordinatus, prout ordinans rebatur: cùm deceat quemquam illum dignum æstimare, quem indignum esse non nouit. *cap. vlt. inf. de præsumption. l. cùm pater, §. rogo. ff. de leg. 2. l. testamento centurio. ff. de manumiss. testamen.* argumento est etiam *l.2. §. quod obseruari. C. de iureiuran. propter calumn.*

De ordinatis ab Episcopo, qui renunciauit Episcopatui, vel excommunicato. *Tit.* 13.

ELECTO in Episcopum iure officij competit ordines conferendi facultas: quam, cùm nec specialiter, nec lege, vel constitutione aliqua tribuitur, mandare alteri potest. *l.1. ff. de offic. eius.* Euenit interdum tamen, vt ille Episcopatui renunciet; & facta renunciatione adhuc ordines conferat. Quid ergo iuris de ijs erit? Distinctio adhibenda est, aut loco tantùm, aut loco, & dignitati renunciauit. illo casu, accepta ab aliquo Episcopo auctoritate, & minores, & maiores potest conferre: nam ex epistola in Ephesina synodo relata, de qua *supra titul.9.* facta est mentio, nonnulli apud Balsamonem existimarunt Antistitibus permissum esse, vt si qui ecclesiarum thronos renunciant, antistitum tamen dignitatem obtineant. Si loco, & dignitati, minores solùm. hos enim & Abbates conferunt, *cap. cùm contingat. infra titul.1.*

*tit.*1.& *c.quoniam videmus.69.dist.*qui scienter sacros acceperit,executionem non habebit:item qui ab excommunicato. Si ignoranter per proprium Episcopum poterit dispensari.

De ætate, & qualitate, & ordine præficiendorum. *Tit.* 14.

COGNITIS diebus, quibus ordines cõferri possunt, & facto scrutinio, desideratur etiã ætas ordinandorum,qualitas,& ordo præficiendorum. Aetas in Episcopo triginta annorum minor esse non debet:& in eo, qui ad curam animarũ,vel personatũ, atque dignitatem proponitur,xxv.cum minore tamẽ xx. quo ad personatum, & dignitatẽ dispensat Episcopus,non item ad animarum curationẽ *c.vnico eod.in sex.*& *sup.tit.*6.ideo minor xiv. cuiuslibet ecclesiæ personatũ obtinere prohibetur *c.*3. *hoc tit.*& *c.super inord.inf.de præb.c.*6. *Cõc.Trid.sess.* 23.*de refor.*indignum etenim est, ac pene temerarium,vt qui se tueri,ac gubernare nequit, grauissimum ecclesiarũ onus regere debeat. quod si specialiter ei conceditur, non per laicos, sed per clericos regi oportere optima ratione constitutũ fuit in *c.*2.Qualitate:vt legitimo matrimonio natus,moribus quoque,& scientia ornatus,vt aliàs dictum est. minus enim idoneus in sacerdotem promoueri nequit;multo magis in Episcopum, quem interdum iam promotũ scientiæ defectus remouit *c.penul.& vlt.*At illud erat hic necessarium:num Physicus,qui nõ malitiose vsus est arte,quamuis multi,quibus adhibebat remedium, perierint, possit ad sacerdotiũ promoueri, & rescriptum est posse.*c.*7.*de ætat.* & *ordine præficiẽdorum.* Etenim, Episcopus quis fieri nequit,nisi Diaconus sit,vel Sacerdos,vel ex Innocentij cõstitutione *cap.*9.Subdiaconus;Abbates,Decani, Præpositi,Archipresbyteri,si presbyteri nõ sunt, fieri presbyteri debent. Archidiaconi,Diaconi. *cap.*1.ad animarum curationem, vel saltem subdiaconum esse oportet;nisi ita idoneus sit, vt intra annum presbyter fieri possit. Item irregularis,& in minoribus dispensatiue in Abbatem instituitur. *cap.*10. *hoc tit.*

De sacra Vnctione. *Tit.* 15.

DE sacra Vnctione hic inscribitur titulus: quæ ordinandis est per quàm necessaria: tametsi vnctione hoc titulo comprehensa non modo reges,vt in veteri testamẽto,sed & sacerdotes facti sumus. Apostolorum Princeps. *Vos estis genus electum, regale sacerdotium.*qua de re,& in *tit.*11.At hic præcipue de Christianorum vnctione,quæ duplex est,vna exterior, altera interior: hæc inuisibilis & spiritualis;illa visibilis, & materialis.visibilis,& exterior signum est interioris,& visibilis vnctionis. Inuisibilis, & interior non solum signum, sed & sacramentum: & Chrisma a Græco vocabulo appellatur. quanquam eo nomine profani scriptores quodlibet vngueuti genus significãt. Augustinus *tract.*33.*in Ioan.*&*ser.*47. *de verbis Domini.*Cassiod.*ad* 1.*Cant.*Isidor.*lib.*7.*Orig.cap.*2. Raban.Maurus *lib.*1.*de instit.cler.c.*30.Illi tamẽ qui res diuinas tradunt, communi loquendi cõsuetudine ad illud tantummodo vnguẽtum accommodarunt, quod ex oleo, & balsamo solemni Episcopi consecratione conficitur.S. Cyprianus *de vnctione Chrismatis.*Quæ duæ res corporeæ simul permistæ confirmationis materiam præbent. qua & Episcoporum caput, & manus vnguntur: caput propter auctoritatem,& dignitatem,manus ob potestatem, hoc est ministeriũ, & officium. item sacerdotis manus. Agitur præterea hic de vnctione omni ad Christianos omnes pertinenti: qui bis ante baptismum in pectore, & inter scapulas deliniuntur, oleo scilicet benedicto, quia adhuc cathecumeni sunt. *can. ante viginti de conser.* 4. *distin.* Cuius vnctionis meminit S.Dionys.*de Eccles.Hierar.c.*4.Tertull. *lib.*1.*aduersus Marcionem.* Origenes *homil.*7.*in Ezechiel.*Basil.*de Spiritu sancto c.*27.Ambros. *de Sacrament. lib.* 1.*c.*2.B.Thomas *ad* 4.*sententiar. dist.*6.Vnguntur & bis post baptismum:primum in vertice, demum in fronte, hoc est Chrismate: & hoc soli conuenit Christiano. CHRISTVS enim à Chrismate,vel potius à CHRISTO Chrisma, & à CHRISTO Christiani,tanquam vncti ab vncto deriuant.De hac item vnctione mentionem faciunt idem Dionys.Tertull.*de Baptismo cap.*7. Basilius *d.c.*27.Iustinus Martyr *q.*137. Gregor. Nazianz.*orat.in sanctum Baptisma.* Ambros. *de Sacram.lib.*21.*c.*5.Augustinus *lib.*15.*de Trinit. c.*26.& *lib.*4.*de Symb.c.*1.& alij. Quæ autem per manuum impositionem fit,quæque confirmatio dicitur,Episcopis reseruata solis est: *can.presbyt. de consecr. dist.* 4. cùm per eam Spiritus sanctus ad augmentum datur,& robur: quin ab Apostolis tantum dari plusquam in manifesto est; *Actuũ Apostolorũ* 8. & per consequens Episcopis, tanquam summis sacerdotibus,*cap.*1. *§.per frontis. hoc tit.* Augustinus in *Comm. ad Psal.* 44. *Patres missi sunt Apostoli; pro Apostolis filij nati sunt, & constituti Episcopi. hos ipsa Ecclesia patres appellat,hos ipsa genuit,& ipsa hos constituit in sedibus patrum.*Raban.Maur.*eod.c.*30.*Omnes fideles*,ait, *per manus impositionem accipere debent Spiritum sanctum,vt pleni Christiani inueniantur.*& paulo post. *Nec mirum si homo bis eodem Chrismate ad accipiendum Spiritum sanctum vngatur; cum*

idem Spiritus bis ipsis Apostolis datus fuerit, id est in terra, semel quando post resurrectionē sua Dominus insufflauit in eos, & dixit. Accipe Spiritum sanctum. Et de cælis semel, quando post Ascensionē Domini, in die Pentecostes in linguis igneis super Apostolos venit. Quæ tamen intelligi debent nō esse de perfectione, seu plenitudine simpliciter, sed roboris, & amplioris gratiæ, testimonio Bonauenturæ *ad 4. sent. dist. 7. q. 1. ad 3. art. 11.* & per ea quæ tradit S. Thomas *3. p. q. 77. ar. 1.* Cæteras vnctiones simplex sacerdos. Agitur & de Christianis Principibus specialiter: qui & vngi possunt, sed aliter, atque Pontifices, (Pontifices voco omnes summos sacerdotes *vt sup. tit. xj.*) isti, vt dixi, in capite, & Chrismate; illi in brachio, vel humero, seu in armo; in quibus apte Principatus designatur: Esai. 9. *Factus est principatus super humerum eius*: & oleo duntaxat, nō Chrismate: quo videtur Salomonem vnxisse Sadoc Sacerdos, *Reg. 3. c. 1.* Ex quibus facile intelligi potest; quanta sit differentia inter auctoritatem Pontificis, & Principis potestatem. Item vngitur, cùm consecratur altare, dedicatur templum, & benedicitur calix. Denique & præsertim hoc monemur titulo, Ecclesiam Græcorum in ordinationibus, & consecrationibus vnctiones, quas Rom. Ecclesia obseruat, obseruare debere.

De Sacramentis non iterandis. *Tit.* 16.

QVI sacris initiatur, sacra debet prius vnctione, hoc est, Chrismate confirmari; vt in spirituali certamine viriliter pugnare, & nequissimis hostibus resistere queat. Habet autem confirmatio eam vim, vt characterem inprimat; quo fit, vt nulla vnquam ratione possit iterari. Idcirco haud male proponitur hic titulus *de Sacramētis non iterandis*. Sacramentū est sacræ rei signū, vel inuisibilis gratiæ, visibile signum ad nostrā iustificationē institutū. D. Augustinus *lib. de Ciuit. Dei 10. c. 5. Sacramēti enim nomen aliquam rem sacrā, quæ in occulto latet, declarat, quemadmodū Græci ad eandem rem significandā Mysterij vocabulo vsi sunt.* quapropter, vt B. Greg. placet in *can. multi. 1. q. 1. Sacramenta dici possunt, quod diuina virtus sub rerū corporalium tegumentis secretius salutem efficiat.* Sacramētorum verò quædam impune possunt iterari, vt Eucharistia, Pœnitentia, Matrimoniū, Extrema vnctio. Iterari nequeunt Baptismus, Confirmatio, & Sacer ordo. Quòd si Hypodiaconus in ordinatione per errorem fuit non Chrismate, sed oleo delinitus, nec iteratur ordinatio, nec fit irrita, sed supplebitur, sicut in ordinatione Presbyteri, vel Diaconi manus impositio prætermissa: quæ fit, cùm oratio super caput effunditur, statis temporibus suppletur. *cap. 1. & 2.* Extenditur hic titulus etiam ad alia, vtpote vestimenta, quibus Schismatici celebrarunt. Iterum non debent benedici, nec altaria, in quibus celebrarunt, iterum consecrari, nec sepulti exhumari, Schismatici qui sint, dicam suo loco.

De filijs Presbyterorum ordinandis, vel non. *Tit.* 17.

PROPOSITIS modis omnibus, quibus concessum est sacros ordines adsequi, congruenter postponuntur ea, quæ impedimento esse possunt, ne quis ordinetur: ac proinde de filijs Presbyterorum primo, & non tam vt tractet de eorum ordinatione, cùm de ea tantum agatur in *cap. 1. 12. & 14.* quibus cautur, ne illegitimus ordinetur, nisi monachus fiat, aut Canonicus regularis, spe nunquā consequēdi prælaturam, licet cum eo possit Episcopus in minoribus, & in beneficio siue curatione dispensare, *cap. 1. eod. in sex.* quàm vt de promotione ad obtinenda beneficia. Et illud perpetuo verū est, filium siue legitimum, siue illegitimum nō posse patri, vel Vicario, vel Rectori proxime in Ecclesia succedere, *c. 7. 10. 11. 13.* Solumq. Rom. Ecclesiæ antistitem posse dispensare, vt non interposita persona succedat. *cap. 13.* alioquin Ecclesiastica bona iure hæreditario quodam viderentur succedi. *c. 1. & c. 3. inf. de præb.* namque filius in ea ecclesia, in qua pater sine titulo administrauit, legitimus, inquam, potest: & Pontificum filij legitimis nati nuptijs in eisdē Ecclesijs, quibus patres præsunt, vel præfuere, omne beneficium, *cap. 12.* non item illegitimi. *cap. 2. 3. 4. 15. 16.* & vbicumque legitur, sacerdotibus natos in summos Pontifices esse promotos, intelligi debent, non fornicatione, alijsq. inhonestis amplexibus, sed legitimis connubijs orti. *can. penul. & vlt. 56. dist.* Illegitimi ergo, vbi pater habuit, non queunt: quòd si eis ibi datum fuerit beneficiū, ab eo remouentur, & conferētes à suis beneficijs suspenduntur, *cap. 16.* nisi sedis Apostolicę benignitate id fuerit indultum, *cap. penul.* quæque sola illos ad dignitatem, personatum, beneficiumq. curatum admittit. *c. vlt.* quòd si ordines sacros acceperint, carere minus debent beneficio. *c. 5. & 6.* quod locum habet in omnes, qui sine titulo ad sacros ordines sunt promoti: qui iuste ab ordinatore petūt beneficium, *cap. accepimus. supra de ætat. & qualit. cap. cùm secundum infra de præb.* quod cùm in desuetudinem abiret, nouissime Tridentina Synodus decreuit, neminem ad sacros ordines admitti debere absque beneficio, aut sufficienti patrimonio.

De

De ſeruis non ordinandis, & eorum manumiſsione. *Tit.* 18.

ALTERA ſpecies impedimēti, qua cauetur ſeruilem conditionem non poſſe clericalem capere honorem. *can. admittuntur. 54. diſt. cap. 1. ſupra tit. prox. cap. 1. & 2. hoc tit.* quemadmodum nec ciuilem, *l. Barbarius ff. de off. præt.* Admittuntur ad ſacrum ordinem, quibus nulla natalium, nulla morum corruptio, nulla ſeruilis conditio obſtat. iſti ſi à dominis ſuis libertatem conſequi poſſunt, ad faſtigium ſacerdotij prouehuntur; aliàs facti clerici deponuntur, & dominis reſtituuntur. *cap. 2.* non autē res alienæ conſecrata. *cap. comperimus. 14. q. vlt.* & ratio illa reddi poteſt: quia in rebus inanimatis non perpenditur dolus, ſecus in homine: namque ſeruus, quo effugeret graue domini ſeruitium, plerumque ad vitam clericalem confugeret. *l. ſi ſeruus. C. de ijs, qui ad Eccleſ. confug.* vel quia in rebus anima carentibus conſecratis cōſecratio conſiſtit in ſuperficie, ideo tangi à profanis non debet. in homine eſt in anima, cui imprimitur character, & tangi nequit. *cap. licet. 32. q. 7.* Et de eorum manumiſſione. Manumiſſio eſt de manu datio. *l. manumiſſionis. ff. de iuſt. & iur.* vel, vt in Pandectis Florentinis, datio libertatis. Fit autem multis modis, de quibus per Iuſtinianum in §. 1. *Inſtit. de libert.* Iſti igitur clerici fieri poſſunt: ſi ab Eccleſia manumiſſi ſunt, vt ipſis Eccleſijs perpetuo ſeruiunt, & eo caſu ad alias ſe transferre non queunt: ſecus ſi pure. *cap. 6.* quod tamen acquirunt, poſt obitum Eccleſiæ manumittentis eſt, *cap. 3.* Hoc titulo ius dominis quoque factum eſt in manumiſſis, vt ſpirituales operas retinere valeant. Item vt genitus ex patre ſeruo, & libera matre liber ſit, & licite promoueatur. *cap. vlt.* Denique liber, & ingenuus fit ſeruus, qui ſciente domino, & non contradicente ordinatur. *can. ſi ſeruus. 54. diſt.*

De obligatis ad ratiocinia, & ordinandis, vel non. *Tit.* 29.

TERTIVS modus, quo quis prohibetur ordinari, eſt; cū quis tenetur reddere rationes earum rerū, quas adminiſtrauit; vti ſunt procuratores, qui ad aliena negotia conſtituuntur. Itē Actores, Executores, Tutores, Curatoresq., qui omnes niſi rerū adminiſtratarū rationes reddiderint, non poſſunt ad ſacros ordines accedere, quaſi ſeruitute quadā impediātur: admiſſi enim rerū adminiſtratarum dominos ad Eccleſiaſticū forum traherent, eosq. facile defatigarent. *cap. vlt, infra de alien. iud. mut. cauſ.*

De corpore vitiatis ordinandis, vel non. *Tit.* 20.

QVARTVS eſt de corpore vitiatis, veluti oculo orbatis, digito mancus, manu mutilatis, & omnibus, qui ita deformes ſunt, vt abſque ſcandalo non valeant celebrare: tametſi in Apoſtolico Canone 77. ita ſcriptū eſt: *Si quis oculo orbatus, vel fœmore oblæſus, Epiſcopatu autem dignus ſit, fiat. nō enim corporis damnum eum polluit, ſed animæ inquinatio.* Namque Diui Apoſtoli animam puram, vt ait doctiſsimus eorum interpres Balſamon, & integram omnes habere deſiderabant, non autem corpus: hodie ex *c. 2. huius tituli,* & corpus, & animam. Scribit quoque Pomponius Lætus Romulū aliqua corporis parte debiles ſacerdotes fieri vetuiſſe. Plinius *lib. 7.* Dionyſ. Halicarnaſ. *lib. 2.* Seneca *controuerſ. lib. 4. c. 2. Sacerdos,* ait, *nō integri corporis, quaſi mali ominis res, vitanda eſt,* prout & in lege Moſaica cautum erat: Nam *Leuit. c. 21. Si cæcus fuerit, ſi claudus, ſi vel paruo, vel grādi, vel torto naſo; ſi fracto pede, ſi manu, ſi gibbus, ſi lippus, ſi albuginem habens in oculo, ſi iugem ſcabiē, ſi impetiginem in corpore, vel hernioſus omnis, qui habuerit maculam de ſemine Aaron ſacerdotis, nō accedat offerre hoſtias Domino, nec panes Deo ſuo.* Philo *lib. de ſacrif. Sacrificare,* inquit, *nulli ſacerdoti, niſi integro, permittitur: cui ne minima quidem inſit labecula.* Et Ioſephus *lib. 6. de bello Iudaico. Ad altare,* ait, *Templumq. accedebāt carentes omni vitio.* Eſt & hic titulus de ijs, qui virilia ſibi amputari voluerūt; quod in Concilio Nicæno cautum etiam fuit: ideo Theodoretus *Hiſt. Eccl. lib. 2. c. 24.* de Leontino Antiocheno Epiſc. loquens. *Quem,* inquit, *dignitatis gradum contra Concilij Nicæni decreta adeptus eſt; nam ſua ipſius manu ſibi exſecuerat teſticulos.* Ijs igitur initiatio interdicitur, niſi ex iuſta aliqua cauſa, aut per hominū inſidias eunuchi facti ſint, ſeu nati. *c. 3. hoc tit. can. eunuchus. 55. diſt.* Iſti ſpadones, illi caſtrati: licet ſpadonum generalis appellatio ſit. *l. ſpadonum. ff. de verb. & rer. ſign.* ſpadones tamen dicuntur proprie ij, qui naturali quodam morbo ſteriles ſunt, ac proinde generare non valent. nō vt Accurſius, quippe qui ſpadones eſſe exiſtimauit, quibus genitalia abſciſſa ſunt cultello, vel, vt loquitur, ſpatha. ſed vt vir doctiſsimus Cuiacius eſt interpretatus in *l. 6. ff. de lib. & poſth.* ſcilicet, caſtratus dicatur, cui ea pars corporis, quæ ad generandū eſt neceſſaria, abeſt; ſpado, cui non abeſt, & ſi infirmitas valetudinis ei ad generandū impedimēto eſt. quā ſententiā reor haud male Colum. auctor *lib. de arbor.* poſſe cōfirmari; cū ſurculos infructuoſos ſpadones appeller. Surcu-

lus est ramulus ille, qui ex arbore vna in aliam, quam inserere volumus, traducitur. Cicero *de orat.2. Amabo te*, inquit, *da mihi ex ista arbore, quos feram surculos.* & Virgilius Georg.2.

Nec surculus idem

Crustumijs, Syrijsq. pyris, grauibusq. volemis.

Spado iure ciuili potest vxorem ducere, adoptare, posthumum hæredem instituere, & huiusmodi alia; non æque castratus: quasi in spadone cõmunis natura spectetur potius, quàm morbus, vitiumve corporis, quo natura implicata est, atque impedita. quod satis constat ex *l.9. ff. de liber. & posthum.* quique nihil obstante sacris initiari poterit. *d.can. Eunuchus.55.dist.*

De Digamis non ordinandis. *Tit.* 21.

QVINTO Digamus non ordinatur. Digamus is reputatur, qui ante Baptismum vnam, & post Baptismum aliam habuit vxorẽ. *can.vna 26. dist.* Regulariter dicitur Digamus, qui duas habuit vxores, vel cum vacante contraxit, qui nec viuentibus vxoribus, nec defunctis ad diuinorum celebrationem admittitur. Sic apud Athenienses, rex eorum sacrificulus non poterat nisi virginem ducere: ipsaq. suæ virginitati magno, solemniq. iureiurando testimonium tribuere cogebatur, vti auctor est Demosthenes. Refert quoque Plutarchus apud Romanos nefas fuisse Flamini ab vxore diuertere: quin ea etiam mortua sacerdotij se sanctitate abdicasse. ea ducor ratione: quia nec illi sine vxore, nec eidem rursus cum secũda vxore sacerdoti licebat esse. Contrahens verò cum virgine, licet ab alio prius fuerit desponsata, nõ censetur Digamus, *cap.5. hoc tit.* quod rationem habet perelegantem: etenim vere matrimonium non dicitur, nisi vtrumque concurrat, animorũ, inquam, coniunctio, & corporum: vt vna sit voluntas, & corpus vnum, iuxta illud, *Erunt duo in carne vna.* quod non est corporum coniunctione consumatum, non pertinet ad illud designatum coniugium, quod inter CHRISTVM, & Ecclesiam per Incarnationis mysterium est initum; sed ad illud, quod consistit inter Deum, & animam iustam, Apostoli testimonio. *1.ad Corin.7. Qui adhæret Deo, vnus spiritus est cum eo.* ob id Ambrosius in *c.in omni.27.q.2. In omni*, inquit, *matrimonio coniunctio intelligitur spiritualis, quã confirmat, & perficit coniunctorum commixtio corporis.* & Hieronymus, *Quæ sponsali coniunctione initiantur, commixtione perficiuntur.* Hinc rescriptum est ab Innocentio iij. non esse Digamũ, qui plures habuit cõcubinas *cap.6.* Tametsi quis interdum in Digamiæ pœnam incurrit, Digamus tamen non est: vt si sacris initiatus cum vidua contrahat, vel ad secundas nuptias se transferat *cap.3. & 7.* Est etiam hic titulus de pœnitentibus, & repudiatarum maritis, qui vt Digami, ad Sacerdotiũ minus possunt ascẽdere.

De Clericis peregrinis. *Tit.* 22.

HAEC est vltima causa, qua tanquam indigni ab ordinibus remouentur, vti sunt peregrini. Peregrini sunt, qui ex remotis prouincijs profecti sunt. qui an ordinari possint, dixi *supra tit.11.* Ordinatis celebrare non permittitur, nisi eorum litteræ quinque Episcoporum sigillis munitæ fuerint. neque prędicare, cùm ipso facto sint excommunicati. *cap. vlt. de reg. & transeunt. ad relig. extrauag. comm.*

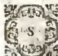
De officio Archidiaconi. *Tit.* 23.

POST tractatum Ordinis, ad gradus Ecclesiasticos, ac iurisdictiones transit: & cùm Archidiaconus apud Episcopum primas obtineat, de eo prius. Huius autem officium est, post Episcopum, aut Archiepiscopũ, omnem curam in clero habere, Euangeliũ, si voluerit, legere, omnem querimoniam, causasque Presbyterorum, Diaconorum, & Hypodiaconorũ deliberare, ordinare, iustitiamq. facere. Dein Ecclesiasticum officium omne prouidere, lectiones, aut responsoria in matrice Ecclesiæ dare, auscultare, Acolytos ordinare, vasorũ Ecclesiæ custodiã habere, Ecclesias in diœcesi cõstitutas visitare, Hypodiaconis, & Leuitis imperare, ordinandos examinare, Abbates, & Abbatissas in sede ponere, omnem solicitudinem, ac curam non tantum in clericis, quantum in eorũ Ecclesijs imponere; item delinquentibus pœnas infligere, *cap. referẽte. inf. de præb.* Et Iustiniani tempore in Ecclesia cum primo presbytero pecunię dispensationẽ habebat, *Nouell.123.* idcirco Prudentius, B. Laurentium, quem primum è septem viris vocat, hoc est, Archidiaconũ (siquidem vij. tantum Diaconi initio fuerunt) votas opes dispensare dicit: quare industriam in eo Hieronymus, & Sidonius desiderant. Diuus enim Hieronymus ita Euagrio scribit. *Diaconi eligant de se quem industrium nouerint, & Archidiaconũ vocent.* Sidonius Dommulo; *Archidiaconus, in quo seu gradu, seu ministerio multum retentus per industriam.* Quam ob rem haud inelegãter a Clemente huius nominis Primo Pontifice Max. in *can. Diaconi.1.93.dist.* dictum est Archidiaconũ esse oculũ Episcopi; quasi circũlustret, ac perscrutetur diligẽtius quid agendũ, quid prohibendũ.

In mo-

In monasterijs verò visitationem, correctionem, procurationem non habet, ni more maiorum id sit receptum, *cap. vlt.* nec curam animarum committere, excommunicare, nec litteras, vt vocant, formatas, vel ad ordines commendatitias concedere, *cap. 4. & 5.* Hæc nihilominus intelligi debent, meo iudicio, extra Archidiaconatus metas, hoc est, vbi tanquam vicarius Episcopi est; quia tunc habet iurisdictionem delegatam; sed vbi gerit vicem sui, non alterius, neq; ab Episcopo id recognoscit; sed statim electus sibi iure magistratus competit, *c. 6. & vlt.* ac proinde propriam exercet iurisdictionem; haud dubito illa omnia facere posse, vel excommunicare, *d. c. referente.* quod approbat & Summus Pontifex Innocent. vir summè diligens, & doctus, ad *c. cum contingat. inf. de foro comp.* text. in *c. dudum. 2. §. sed, cùm in iure. supra de elect.* Vt ego ipse, qui indignè hanc obtineo dignitatem in Metropolitana Taurinensi Ecclesia, cum iurisdictione ordinaria in multas Ecclesias, & populos, in quibus ferè omnia, quæ Episcopalis iurisdictionis sunt, & ipse exerceo, & exercere soliti sunt antecessores mei, vel excommunicare. Etenim iurisdictio sine coercitione nulla est. *l. vlt. ff. de offic. eius.* secus illusoria, *c. ex litteris. inf. de offic. deleg.* nam & plebanus, qui longè minor est Archidiacono, excommunicare potest, imo parochialis quilibet. *cap. 2. & 3. inf. de offic. iud. ordin.* Archidiaconus & simplici voce Diaconus dicitur. *d. cap. Diaconi. cum seq.* & Episcopi vicarius, *cap. 1. & 7. hoc tit.* & Visitator. *can. non debere. 80. dist.* & Chorepiscopi, Sigibertus Archidiaconi, qui dicuntur Chorepiscopi. quod an verum sit dubito. Chorepiscopi enim Episcopis, quodammodo æquiparantur. *can. 3. & seq. 68. dist.* vel se æquiparare tentabant. quapropter à Damaso prohibiti fuere; quasi eorum institutio improba, ac praua esset. *can. Chorepiscopi. ead. 68.* & in vicis constitui poterant. At Archidiaconi in vicis non constituuntur, nec sunt prohibiti. quinimo in qualibet cathedrali Ecclesia insunt necessariò. Et Prælati appellantur. *cap. 2. infra de iudic. cap. Romana. §. archidiaconis. de appellat.*

De officio Archipresbyteri.
Tit. 24.

SVBIICITVR titulus de officio Archipresbyteri, peritè quidem: subest enim proximè Archidiacono: & quanquam Archipresbyter maior in ordine sit, minor nihilominus in dignitate. Potest quis varijs, diuersisq; modis altero maior esse; vel æqualis. *c. puto. 2. q. 7. l. 1. C. de offic. vicar.* In ciuilibus causis Vicarij Comitibus militum anteferuntur; in militaribus negotijs Comites Vicarijs. Vicarij erant, qui pro Præfecto Prætorio mittebantur in tractum, vel diœcesim aliquam aliquot in se prouincias continentem. Præfecti prætorio erant, qui primas obtinebant, & omnem iudiciorum auctoritatem, omniumq. honorum principatum; & patres imperij, atque prouinciarum vocabantur; vt auctor est Cassiodorus: quare eorum vicarij cæteris dignitatibus præibant. Diuus Augustinus, vt redeam domum, *lib. de Bapt. 2. c. 1. Sine vlla sui, inquit, contumelia Cyprianus Episcopus, Petro Apostolo comparatur, quantum attinet ad martyrij coronam. Cæterùm quis nescit illum Apostolatus principatum cuilibet Episcopatui præferendum?* In eo enim, quo quis maior est, minori, præsse, & ratio naturalis suadet. *c. est ordo. 33. q. 5. d. l. 1.* qua de re *inf. de maior. & obed.* Cùm Archidiaconus iurisdictionem habeat, non Archipresbyter, ei non malè, cæterisque antestat. Huius etenim officium in eo elucet maximè, super omnes presbyteros curam agere animarum, assiduè in Ecclesia stare, absente Episcopo missarum solemnia celebrare, fontes benedicere, infirmum oleo perungere, pœnitentem infirmum reconciliare, pœnitentiam cunctis alijs sacerdotibus iniungere, eisque præcipere, ne in sacrario CHRISTI Eucharistia desit, curam ad Christianos faciendos adhibere, infantes baptizare, confessiones quoq, peccatorum omnes recipere. Hæc sunt, quæ ad Archipresbyterum vrbis spectant. Sed quoniam vrbis Archipresbyter omnibus ecclesijs præesse minus potest; ob assiduam erga Dei populum curam factum fuit, vt singulæ fermè plebes Archipresbyterum haberent, qui proprio nomine Ruralis, vel, vt alij dicunt Exterus nuncupatur. Ad hunc non tam vulgi, quàm presbyterorum, qui per minores titulos in vicis habitant, solicitudinem gerere, eorum vitam, moresq. circunspectione diligenter custodire, & qua vnusquisq. industria diuinum mysterium exercet, Episcopo suo renunciare. Archipresbyteri ab Ethnicis nomen habuisse videntur, quos apud Archiflamines vocabantur. *can. 1. 2 1. dist.* quod nomen & Archiepiscopis tribuitur. *c. 2. 81. dist.* quemadmodum, & Protoflamines. *d. c. 1.* Flamines enim Dijs singulis erant attributi, vti Halicarnasseus tradit, item Cicero *2. de legibus.* à quibus cognomina habuerunt, auctore Varrone, *lib. de ling. Latin. 4.* vt Flamen Dialis, Martialis, Quirinalis, Carmentalis, Pomonalis, &c. Verùm quia inter Deos, qui colebantur, aliquod discrimen erat, non omnium Flaminum par erat dignitas, vt ait Festus. Proinde is, qui sacra Ioui faciebat, idest Dialis, maximæ dignationis habebatur. de quo multa adnotauit Gellius. sic hodie apud Christianos Archipresbyteri

non quod multi sunt Dij, & inter eos differentia sit, cùm vnus solus Deus à se minime discrepans sit: sed quia vrbis Archipresbyter maiorem habet solicitudinem, quàm in vicis habet Ruralis, maiorem quoque præsefert dignitatem.

De officio Primicerij. *Tit.* 25.

PRIMICERIUS post Archidiaconum, & Archipresbyterum in primum succedit gradum. quod officij nomen iam olim extabat, quamuis ad aliud ministerium esset constitutum, vt in *tit. de Primicerio lib. 12. Codicis* satis apparet. Nam in schola tribunorum, & notariorum summam obtinebat Primicerius. Fuerunt quoque aliorum officiorum Primicerij, vti cubiculariorum, mensarum, scriniorum vtriusque ærarij, & aliorum, de quibus eleganter Cuiacius *d. tit. C.* & generaliter quælibet corpora, scholæ, collegia suum Primicerium habent. Cassiodorus *lib. Variarum 6. for. Notariorum.* quare Primicerius potest dici primus cuiusque collegij. D. Augustinus *in sermone 21.* D. Stephanum Primicerium Martyrum appellat, quem vulgo Protomartyrem dicunt. & Baldricus Dolensium Archiepiscopus *in historia Hierusalem,* D. Petrum Apostolorum Primicerium vocat. Sic Primicerius presbyterorum, quasi Episcopus, vt in illa amplissima Venetiarum Republica, quæ decus est Italiæ, immo totius terrarum orbis ornamentum, & splendor, vel stupor potius; in templo, inquam, D. Marci, in quo Primicerius presbyteris omnibus antestat. In hoc autem titulo Primicerius Archipresbytero postponitur ad quem pertinet Diaconis in docendo præesse, & reliquis ecclesiasticis gradibus disciplina perpetuo insistere, & alia facere, de quibus in *can. 2. §. Primicerium. 25. dist.*

De officio Sacristæ. *Tit.* 26.

SACRISTA post Archidiaconũ curam gerit conseruandorum sacrorum vasorum, vestimentorum ecclesiasticorum, lampadum: ad eumq. pertinet basilicas ordinare, incensum præparare, curam Chrismatis conficiendi habere, ac omnem ecclesiæ thesaurum custodire: idcirco & thesaurarius appellatur. *can. 2. in fine 25. dist.*

De officio Custodis. *Tit.* 27.

CUSTOS Archidiaconi quoque præceptis debet obtemperare; & per singulas horas Canonicas signum, illo iubente, sonare; pallia, linteamina altaris, & cuncta ecclesiæ vtensilia custodire; luminaria vel extinguere, vel extincta accendere; panem, & vinum omni tempore ad missam præparatum habere; omnes oblationes, eleemosynas, atque decimas inter fratres diuidere. Hi autem tres, Archidiaconus, Archipresbyter, & Custos, vt simul, & semper vno animo sint perfecte iuncti, debent peragere.

De officio Vicarij. *Tit.* 28.

CUM in præcedentibus titulis de ijs actum sit, ad quos spectat iurisdictio spiritualis, quam interdum per alios solent exercere, hoc est Vicarios: mirum nõ est, si de Vicarij officio primus proponatur titulus. Est Vicarius ita dictus, quod alterius vice fungatur Cassiod. *in formula Vicarijs vrbis. lib. 6. Vice,* inquit, *sacra sententiam dicis.* idest, vt interpretor, Principis loco ius dicis. Nã & in formula Præfecti pretorio, *Vice sacra vbiq; iudicat. & tit. de off. C. de off. eius, qui vicem alter. iudic. obtinet.* quanquam hi ordinarij essent, namque ordinariorũ, viuentium, præsentium, atque defunctorum vices gerebant, nec proprie Vicarij, nec Legati dici possunt, sed iudices potius. Proconsulatum enim prouinciæ temporis causa, defuncto præside, obtinebant, siue quia ipsis prouincia ad tẽpus regenda commissa erat. *l. 1. ff. de tuto. & cur. dat. ab his.* Eis verò, qui vicem alicuius iudicis tuentur, concessa sunt eadem, quæ iudici, in cuius locum sunt constituti, leges specialiter dedere; & est apud eos legis actio, emancipatio, adoptio, atque manumissio, ac perinde esset penes ipsum iudicem. *l. 2. C. eod. de off. eius, qui vic.* quæ omnia apud Legatum proconsulis, vel eum, cui præses mandauit iurisdictionem, non esse apparent. *l. 2. & l. 3. ff. de off. procons. & leg.* cui non obstat responsum Pauli in *l. apud proconsulem. ff. de manumiss. vind.* cùm loquatur de proconsule, qui moras in itinere facere cogitur. quo casu valet suam mandare iurisdictionem. *l. aliquando. ff. de off. procons.* quod cum facit, mirum non est, si legis quoque actiones transeant in Legatum. nam quoties iusta, ac necessaria est causa mandandæ iurisdictionis, etiam transeunt ea, quæ specialiter data sunt. *l. 1. ff. de offic. eius, cui mand. est iurisd.* Vicarijs igitur permissa non sunt ea omnia,

omnia, quæ magistratibus, quorum partes tuentur, sunt concessa: idque haud obscure constat in libris nostris. Episcoporum Vicarijs iure non competit potestas inquirendi, corrigendi, puniendi delinquentium excessus, vel quemque à suis beneficijs, officijs, administrationibus amouendi, nec vacans beneficium conferendi, nisi specialiter eis concessa sit. *cap. 2. & 3. eod. in sex.* Hic vero titulus non tam de Episcoporum Vicarijs, quàm de cuiuslibet ecclesiasticæ personæ beneficium, aut officium habentis, siue de maximorum Pontificum Vicario, qui extra vrbem nullam habet iurisdictionem. *cap. penult. hoc tit.* quod interpretor extra centesimum lapidem. *l. 1. ff. de offic. præf. vrb.* Cùm quis autem in vno beneficio Vicarius est constitutus, plures Vicarias habere minus potest, nec cum Vicaria beficium curatum, nec alium in Vicarium substituere. At qui perpetuo instituti sunt, remoueri, aut portione sua per rectorē fraudari non queūt. Ex quibus licet intelligere titulum hunc esse etiam de ijs Vicarijs, qui rectorum ecclesiarum Vicarij sunt, vt & in *cap. postulasti. 3. de rescrip. & cap. G. perpetuus. infra de fid. instrum.* ac perinde de ijs, qui habent iurisdictionem. nam isti & alio etiam nomine appellantur, vt Missus dominicus. *cap. 2. inf. de reg.* & in *cap. 1. inf. de frig. & malefic.* & officialis Episcopi. *cap. 2. de consuet. in sex. cap. Romana. de appellat. in sex.* sed officialis proprie is dicitur, qui in certa diœcesis parte ad tempus vices gerit Episcopi, qui vulgo Vicarius foraneus appellatur. *clemen. 1. de rescript.* de cuius iurisdictione dicetur alibi.

De officio, & potestate iudicis Delegati. *Tit. 29.*

SVPERIOR titulus est de Vicarijs, qui vt plurimum in diuinis officijs alterius vicem gerunt: sequens est de ijs, qui propriam, alienamve exercent iurisdictionem, & primum de ijs, qui alienam suscipiunt, & Delegati iure nostro dicuntur. Verùm quia delegatus Romani Pontificis vices gerit, maior est ordinatio. *cap. sane hoc tit.* & vbi adest nullæ sunt aliorum partes. *cap. 2. infra tit. prox.* quasi primas teneat in iure dicundo. Ideo mirari non oportet, si Ordinariorum, ac Legatorum, qui etiā repræsentant Pontificis personam, tituli subsequantur. Etenim Ordinarius non eodē modo legem, siue Principē repræsentat, ac proinde Delegatus. A Delegato appellatur Princeps. *l. præcipimus. C. de appell. l. 2. ff. quis, & à quo.* ab Ordinario ad proximū superiorem. *l. Imperatores. ff. de appel.* neque Legatus à latere: quia quod facit, iure magistratus facit. Aequiparatur legatus Proconsuli, & Præsidi. *c. 2. eod. in sex.* isti maius imperium omnibus post Principem in ea prouincia habent. *l. & ideo. ff. de offic. proconsul. l. 4. ff. de offic. Præsid.* Delegatus eandem cum Principe habet. *d. cap. sane. & d. cap. 2.* Sed cùm non sit fere in toto hoc iuris corpore titulus æque difficilis, perplexus, atque quotidianus, pluribus fortasse verbis opus erit, ne tum, cùm Lyrico dicamus:

Dum breuis esse laboro,
Obscurus fio.

Delegati nomen generale est. Delegare plura etiam habet significata. nam & apud iuris auctores frequenter accipitur pro eo, quod vulgo mercatores assignare dicunt, hoc est alium pro se debitorem dare: quo accepto prior debitor liberatur. *l. 1. C. de nouat.* Seneca *lib. de Benefic. 5.* *Quamuis*, inquit, *non interuenerint nummi, sed delegatione, & verbis perfecta sit solutio:* in quam rem recte *l. quamuis. ff. ad S. C. Velleia.* hinc nouatio. *l. 1. ff. de nouatio.* Delegare item est, ad aliquem Legatos mittere. Liuius, *Decernunt, vt duodecim delegarentur ad regem.* & alia, quæ nō persequar. Proprie delegare est quempiam suo loco, officio, negotiove exequendo præficere, seu constituere. Cicero, *Post delegatam mihi hanc prouinciam*; hoc est post onus mihi impositum. Et Cæsar, in *Commentarijs de Bello Gallico: Libenter mortuus culpam delegamus:* hinc titulus noster. Solet enim Romanus Pontifex, Princeps, & alius quiuis, iurisdictionem habens, hanc vni, pluribusve mandare: & ij, qui eam suscipiunt, Delegati dicuntur eo, quod non funguntur vice sua, sed eius, qui iurisdictionem mādauit. *l. solet. ff. de iurisd.* quia, vt ait *l. 1. §. vlt. ff. de offic. eius.* nihil proprium habet, sed eius, qui mandauit iurisdictione vtitur. Hic igitur in libris nostris, atque etiam Codicis Delegatus dicitur, non item in Pandectis: sed perpetuo, qui mandatam suscepit iurisdictionem: & is iudicem dare potest. *l. cùm prætor. §. is quoque ff. de iud. cap. cum te. & cap. super quæstionem. in prin.* & in *§. porro. hoc tit.* Iudex tamen datus, qui hic Subdelegatus dicitur, cùm iudiciario fungatur munere, iudicem dandi potestatem non habet. *l. à iudice. C. de iudic. d. cap. super quæstionem. §. si verò.* & ab eo appellatur Delegatus; si sibi iurisdictionis reseruauit aliquid. *d. cap. super & cap. 7. in sex.* Idcirco constat differentiam colligi non minimam inter dare iudicem, & iurisdictionem mandare: quamobrē is, qui iurisdictioni præest, nec liberis, nec vxoribus, nec alijs, quos secum habet, ius dicere potest. *l. qui iurisdictioni. ff. de iurisd.* iudicare tamen in negotijs filij pater, & filius patris potest. *l. in priuatis. ff. de iudic.* licet aliter ab Accursianis, & perperā interpretetur. illud enim elegantem habet rationem: etenim qui iurisdictionem habent propriam, alienamve,

latissimas habent habenas, & ob adfectionem, quam in eos, qui procreati sunt liberi, & quos secum tenent, habent, facile ab eo, quod iustum est, recederent, minusq; iustum forte consequerentur; iudex tamen datus, cùm ex præscripta sibi formula iudicet, tum exequutio sententiæ magistratibus reseruata sit, *l. à Diuo Pio. ff. de re iud.* non est verendum propter liberos à recto iudicem velle discedere; sed quod iustum, optimumq; sibi videtur sequi. Officium varijs accipitur modis: sed hic pro imperio, & iurisdictione, prout in *l. 1. ff. de iurisd. l. obligationes. ff. de oblig. & act.* sic & potestas; sed in persona magistratus imperium. *l. potestatis. ff. de verb. signif.* & *lege cum, qui. ff. de iurisdict.* Sed & pro ipsius Delegati ministerio. Ipsum enim Delegati officium latissimum est, nam & in ius partes vocare potest, non parentem punire, aut ex lege, aut ex arbitrio, si lex non extat, & omnia, quæ ad causam spectant, facere; tum exequutioni sententiam suam dare, vel ordinario mandare; interdicere, suspendere, excommunicare, & partes, ac omnes, qui iurisdictionem impediunt. item excommunicatum absoluere, in bonorum possessionem mittere, subdelegare, siue totam causam, siue principium, medium, finem, & coniunctim, atque diuisim; & præter hæc alia non pauca. quæ omnia facere volenti impune quis non obtemperat, nisi facta delegationis fide, *cap. 31. hoc tit.* Debet quoque fines mandati diligenter attendere, ac eius formam seruare. *d. c. super quæstionem.* & *cap. cùm dilecta; supra de rescrip. l. ordinarij. C. de rei vend. l. si procurator.* & *l. si diligenti. ff. de procur.* Exceptiones admittere, *cap. ex parte. hoc tit.* & alia facere, quibus negotium, seu mandatum perficitur. *cap. 5.* Iurisdictio, vti dixi, vni, pluribusve mandari potest. *d. l. solet. cap. 6. 16. 21. 22. 23. 27. §. si vero.* Sed dubitatio est, num subdelegati, vel codelegati absentiũ locum tueri valeant? Subdelegare certissimi iuris est, Principis delegatũ. *d. c. 27. in princ.* & *§. porro.* & *cap. cùm causam inf. de appell.* etiamsi ex partiũ consensu datus sit. *c. 43. inf. eod.* Altero casu distinguẽdum est: aut ita conceptum est rescriptũ, si non omnes poteritis: aut simpliciter duobus, aut pluribus delegatur; hoc casu, vno absente, alij exercere minus queunt. *d. cap. 16.* illo, si omnes delegati sunt, & eorum aliquis se interesse non posse dixerit, reliqui libere possunt. Aut non sunt vocati omnes: & tunc quod actum est, non tenet. *d. cap. 22.* nisi codelegatus per litteras subreptitias fuerit adiunctus *cap. 34.* Et hæc iurisdictio ordinaria cùm non sit, pluribus modis expirat; vtpote per lapsum temporis, si causa intra tempus certum committitur *cap. 4.* si executioni sententia sit mandata *cap. 9.* ex noua causa etiã post litem contestatam *cap. 25.* morte mandantis re integra. *cap. 30.* item reuocato mandato *l. iudicium. ff. de iudic. l. quod iussit. ff. de re iudic.* morte mandatarij. *§. recte. Inst. mandati. cap. 42.* si se iurisdictionem delegatus non habere pronunciauerit *cap. 38.* Prorogatur nihilominus interdum, si per partes prorogatum fuerit tempus. *d. cap. 4.* si facta dignitati proprio nomine haud expressa, tunc transit ad successorem. *cap. 14.* si lis contestata fuerit, etiam mortuo mandante *cap. 19.* & *cap. 20.* Agitur hic etiam de subdelegato, vti iam diximus, quem Delegatus, licet datus sit ex officio, vel ex partium consensu, cõstituere potest. *cap. 43. eod. l. à iudice.* nisi certum ministerium demandatum sit, *cap. vlt.* & vbi subdelegatus vti cœpit iurisdictione, à Delegato remoueri minus potest *cap. 38.* à quo tandem, si sibi nihil reseruauit Delegatus iurisdictionis, appellatur Princeps. *d. cap. super* & *cap. 7. eod. in sex.* quia tunc non iudiciario fungitur munere; sed sibi mandatam exercet iurisdictionem. Agitur & hic de Arbitris. *cap. 38.* à quibus appellatur etiam Princeps *cap. 11 eod. in sex.* Item de Accessoribus, vel, vt nostri loquuntur, Auditoribus; & ab his appellari potest Delegatus, cùm totam non habuerint causæ cognitionem. neque recusari possunt, ni Delegato coram iusta recusationis causa doceatur. *d. cap. super. §. porro.* & *§. cum vero.* & *l. si specialis. C. de iudic.* non licet enim litigatoribus post litem inchoatam iudices recusare. *l. apertissimi. C. eod. de iud.* Item ex *c. 41. huius tituli* intelligimus maiorem annis viginti posse delegari: cùm tamen olim lege Iulia cautum esset, ne minor vigintiquinque iudicare cogeretur, neminemq. licere viginti annis minorem compromissarium iudicem eligere. *l. cùm lege. ff. de recep. arb.* placuit tandem Vlpiano æquissimum esse tueri sententiam à minore datam, ni minor decem & octo esset. *l. quidem. ff. de re iud.* quod accipi debet, si à Principe, vel ex partium electione datus sit. *d. cap. 41.* Princeps etenim, qui minori magistratum, munusve iudicandi dedit, omnia gerere decreuit; proinde minor magistratus, si consultius dixerit, sententiamve protulerit, valebit. *d. l. quidem.* Cætera, quæ hoc titulo proponuntur, alijs locis exposuimus, aut exposituri sumus.

De officio Legati. *Tit.* 30.

QVos in prouincias mittit Rom. ecclesiæ Princeps, ij proprie Legati dicuntur. Sed non omnes eadem vtũtur potestate. Triplex est enim Legatorum genus. Alij appellantur Legati à latere, sic dicti, quòd quasi à latere summi Antistitis emittantur: & hi Cardinales sunt, quamquàm alij ecclesiarum Prælati

lati

lati eodem quoque munere fungi possunt, vt infra patebit haud obscure: hodie tamen receptũ est, vt Cardinales sint: quod ipsorum Legatorum auctoritas, ac munus videtur postulare. Siquidem Proconsulibus æquiparantur. *cap. 2. eod. in sex.* qui statim atque vrbem egressi sunt, insignia Apostolicæ dignitatis habent, vt maxime præ se ferant crucem: iurisdictioné quoque habent, voluntariam scilicet, non contentiosam exemplo Proconsulis. *l. 1. & l. 2. ff. de off. procons.* nempe excommunicatos absoluere tam extra, quam in prouincia. *cap. post translationem hoc t. t. cap. ad eminentiam. infra de sent. excomm.* & quæ Proconsul potest, & facere consueuit, *tot. tit. ff. de offic. Procons.* siue iu *l. obseruare.* ea videtur Legatus posse, & facere debere. Ingressus prouinciam omnia, quæ exercet ipse, qui eum mandauit, exceptis ijs, quæ specialiter summo Antistiti sunt reseruata, vti Episcopos transferre. *cap. 2. supra de trans. Episc.* vel vnam cathedralē Ecclesiam alteri subijcere, vel alteri ius Primariæ concedere, Episcopatus duos vnire, aut vnũ diuidere. *cap. 3. & 4. eod. in sex.* non vacantem ecclesiam conferre. *cap. dilectus. infra de preben.* nec minores dignitates post Episcopum, si ipsarum prælati per electionem adsumantur. *d. cap. 4.* nec cum filijs presbyterorum dispensare, vt in ecclesia patris proxime succedant. *cap. dilectus. supra de filijs presbyt.* nec sententias iudicum delegatorum reuocare. *cap. 2. hoc tit.* cætera fere omnia potest. Et est tanta huius dignitatis maiestas, vt vbicumque est, minor legatus suum non valeat exercere officium. *cap. 8.* vel sibi crucem ante deferre. *cap. antiqua. infra de priuileg.* quia maius omnibus post Rom. Pontificem in prouincia sibi decreta imperiũ habet. *cap. si Abbatem. de elect. lib. sex.* Illud est etiam in Legato singulare; quod, etsi ei nudum ministerium demandatum sit, subdelegare tamen in eadem causa potest, *cap. vlt. in fine sup. tit. proxim.* quod alijs delegatis prohibitum esse diximus tit. præcedenti. Neque istorum iurisdictio per Pontificis obitum expirat *cap. 2. in sex.* quinimo finita legatione statuta, in prouincia constituta perpetuo durant, *cap. vlt.* Isti autem apud Græcos Legati à facie dicuntur, auctore Theodoro Balsamone Antiochensi Patriarcha; qui in prima sua glossa ad Synod. Sextam in Trullo; *Sunt autem,* inquit, *Legati, qui à facie dicuntur, qui etiam particularem habent iurisdictionem.* quo in loco docet quoque Rom. Pontificē per Legatos semper assuisse Græcorum Concilijs. Aliquando Papæ Legati aderant Athenarũ, & Corinthi Episcopi; aliquando vero Cretæ, Patrarum, Rauennæ; nonnunquam vero alij; *idque excogitatum,* inquit, *fuit, vt per Legatos adesset, propter viæ longitudinem.* Alij sunt non à latere, & non Cardinales, cum auctoritate tamen plerumque Legati a latere, & passim, vulgoq. Nuncij Apostolici dicuntur. At isti extra prouinciam iurisdictionem nullam habent, argumento *l. vlt. ff. de iurisdict.* nec beneficium in prouincia iure legationis conferre possunt. *cap. 1. eod. in sex.* Tertiũ Legati genus est, vt cùm quis ratione dignitatis in sua prouincia huiusmodi legationis officium obtinet, *cap. 9. hoc tit.* & *d. cap. antiqua:* & hic excommunicatos per manuum iniectionem absoluere prohibetur; quemadmodum & Nuncij, nisi specialiter concedatur, & dicuntur Legati Nati: inter quos maxime elucet is, qui Pisano Archiepiscopatui præficitur, prout hodie vir singulari ingenio, & doctrina Carolus Antonius Puteus, nationis nostræ Italiæ Subalpinæ.

De officio Iudicis ordinarij. Tit. 31.

ROPOSITO titulo de officio, ac potestate iudicis Delegati, recte datur titulus de officio Ordinarij, namque Delegatus maior est, vti diximus, Ordinario: idque manifeste ex eo apparet, quòd Ordinarius Delegati mandato resistere violenter nequit; & si is, qui in possessionem mittitur, non sit canonice institutus. *cap. si quando supra de offic. deleg. l. nec magistratibus. ff. de iniur.* atque illius sententiam executioni mandare cogitur, licet haud ignarus sit iniustam esse, *cap. pastoralis. §. quia vero. d. tit. de offic. deleg.* quod rationem habet perelegātem: siquidem executio, non cognitio mandata est. Ordinarius iudex hic dicitur ecclesiæ prælatus, qui à collegio est electus, & à superiore confirmatus, & iurisdictionem in sua diœcesi dumtaxat habet: cui etsi Papa rescriptum mandauerit, vt subditos corrigat, ex hoc non fit Delegatus; quia id sibi competit iure magistratus. ideo ab eo appellari poterit proximus superior, ac si nullum accepisset mandatũ. *cap. 12.* neque vigore illius exemptos valet corrigere. *cap. 19.* Ordinarij verò appellatio late patet: quare hic titulus non de Episcopis tantum accipi debet, sed & de omnibus Ordinarijs, vti Patriarchis, Archiepiscopis, Abbatibus. Dicitur quoque Ordinarius, Archidiaconus, vt supra de eius officio, item collegium, seu capitulum, quod ex consuetudine, vel iure aliquo, Canonicorum excessus corrigit. *cap. 13.* item inferiores, veluti plebani, *cap. 3.* qui & in laicos, & in clericos parochianos interdicti, excommunicationisq. sententiam ferre possunt, quam Episcopus, si ratione est lata, debet, absque difficultate vlla, &, vt dicitur, inuiolabiliter obseruare. Ab his autem, itemq. ab Abbatibus appellatur Episcopus; ab Episco-

Epiſcopis Archiepiſcopi, ab Archiepiſcopis Patriarcha, & horum maior minoris ſemper negligentiam ſupplet, *cap.*7. Cæterum maior de ſubditorum cauſis cognoſcit nuſquam, niſi per appellationem, aut ratione alicuius conſuetudinis, ſeu priuilegij, *cap.* 9. Vnde Honorio iij. placuit Epiſcopũ in Eccleſijs ſuæ diœceſis iuribus Epiſcopalibus ſolùm vti debere: quæ ſint, idem docet Honorius *cap.* 16. *&* 17. cætera ad inferiores ſpectant. Monemur tandem ex *cap.* 14. in vna ciuitate, ſeu diœceſi eſſe poſſe diuerſorum rituum linguarumq. populos; non poſſe tamen duos eſſe Pontifices, ne videatur monſtrum, duo habens capita. qui tamen illi ciuitati præeſt, eis prouidere tenetur per idoneos viros; qui ſecundum varietatem rituum, linguarumq. diuina illis officia celebret, & ſacramẽta miniſtret. quòd ſi vrget neceſſitas, poteſt Ordinarius Vicarium Pontificem illius linguæ conſtituere. ſic vt in vnaquaque lingua, ſi Epiſcopus idoneus per ſe non eſt, idoneos tenetur adſumere, qui ſuo loco ſuppleant; vel ad prædicationes, viſitationes, & confeſſionum auditiones, *cap.* 15. quod & ſancti Patres in Tridentino Concilio congregati lege renouarunt. Eſt hoc denique ex hoc titulo ſciendum, quòd omnis, qui ordinariam habet iuriſdictionem, ſiue Epiſcopus, vbique ſuæ iuriſdictionis, niſi loco exempto, per ſe, vel per alium pro tribunali ſedere, & libere exequi poteſt, quæ ad ipſius pertinent officium. *cap. cùm Epiſcopus. eod. in ſexto.*

De officio Iudicis. *Tit.* 32.

EXPOSITIS ſingulorum magiſtratuum Delegatorum, Legatorumque, & Ordinariorum officijs, ac poteſtate, haud male proponitur titulus generalis de officio Iudicis: quod & Delegato, atque Ordinario eſt commune *cap. penult. infra de in integr. reſt.* vti aduocatum non habenti dare, læſos reſtituere, & omnia, quæ ad eius ordinariam iuriſdictionem, ſeu ſuſceptam ab alio attinent, tueri, ac facere; de quibus per diuerſos titulos ſigillatim dicturi ſumus.

De Maioritate, & Obedientia. *Tit.* 33.

PROPONITVR alius adhuc de iuriſdictione titulus: qui ita generalis eſt, vt multa ſub ſe comprehendat. Etenim hic agitur & de iuriſdictione, quam in Epiſcopos habent Archiepiſcopi, & in eos Patriarchæ, & Metropolitani; & quam Epiſcopi in Abbates, & alios Sacerdotes, Prior regularis in Canonicos, Abbatiſſæ in ſubditos. ideo inſcribitur titulus de Maioritate, & obedientia; non quòd verbum, Maioritas, præſeferat ſemper iuriſdictionem. Verum quia in præcedentibus titulis de Magiſtratibus factus eſt ſermo, & corũ alij ſunt maiores, alij minores, nè exin ſequatur confuſio; quæ cùm facile, vbi non eſt ordo, oriatur, poſtponitur hic titulus, quaſi ſuperiorum titulorum clauis. Namque Maioritas in libris noſtris ex ſex potiſſimum cauſis æſtimatur: Iuriſdictione, Ordine, Conſecratione, Antiquitate, Prærogatiua ordinandis, & ſuperioris Conceſſione. Hac maior dicitur is, qui cùm antea minor, vel æqualis eſſet, ex ſuperioris priuilegio maior eſt factus: vti vnus Epiſcopatus, vel Archiepiſcopatus, Patriarchatusvè fit maior altero. Obtinet enim primas poſt Romanũ Pontificem vrbis Conſtantinopolitanę Antiſtes ex priuilegio. *cap. antiqua. infra de priuil. l.6. C. de ſacroſan. Eccleſ.* quod ei conceſſum fuit ſecundo Conſtantinopolitano Concilio; *Tripart. hiſt. lib.* 1. *cap.* 9. & Socrates, *hiſt. Eccleſ. lib.* 5. *cap.* 8. Hieroſolymitana longo tempore poſt inter Patriarchales Eccleſias connumerata eſt. Nam tempore naſcentis Eccleſiæ poſt Romanum, ſecundum habebat locum Alexandrinæ, tertium Antiochenæ Eccleſiæ præfectus. *can.* 1. *&* 3. 22. *diſt.* Prærogatiua ordinantis, vt in ſpecie *cap.* 7. *huius tituli, & l.* 2. *ff. de albo ſcriben.* Antiquitate, vt maior ſit, qui prius eſt ordinatus, *cap.* 1. *hoc tit. cap.* 22. *ſupra de elect. l.* 1. *ff. de albo ſcrib.* Conſecratione, qua præeſt Epiſcopus presbytero, *can. olim. c. Epiſcopus cum ſeq.* 95. *diſt.* ac cæteris principibus, *cap. vnico. §. vnde in veteri. ſupra de ſacra vnct.* nam & Epiſcopus Princeps dicitur *cap.* 2. quinimo clerici omnes, reges appellantur, & ſunt, *cap. duo ſunt.* 12. *q.* 1. & hoc deſignat corona, quã geſtant in capite. Item Ordine quo Patriarchæ cedunt ſummo Pontifici, Patriarchis Primates, Primatibus Archiepiſcopi, Archiepiſcopis Epiſcopi, Epiſcopis Archidiaconi, Archidiaconis Archipresbyteri, Archipresbyteris Presbyteri, Presbyteris Diaconi, Diaconis Hypodiaconi, & ſic deinceps: de illis aliàs dictum fuit: de iſtis in *cap. legimus. & can. à ſubdiacono.* 93. *diſt.* Iuriſdictione denique, ac auctoritate, qua Archidiacono Archipresbyter ſubeſt. *cap.* 1. *ſup. de off. Arch.* qua & Imperator, cùm iuriſdictio ſpiritualis longe maior ſit temporali. *cap.* 3. ſubijcitur Romanæ vrbis Præſuli, cæterisq. Epiſcopis *cap.* 4. qui etiam maiores vocantur. Quapropter Gelaſius Anaſtaſio Imperatori ſcribens *can. duo.* 96. *diſt.* Reges plumbo, Epiſcopos auro æquiparabat. D. quoque Ambroſius Theodoſium magnum Imperatorem excommunicauit, & ab Eccleſia expulit Gregorius III. Pontifex Max. Leonem III. Impe-

Imperatorem Constantinopolitanum, iconomachum qui imagines confringi, & comminui edixerit, impetio simul & communione fidelium priuauit Clemens IV. etiam Constantinopolitano Imperatori, (quem Alexium, aut Balduinum esse reor, non Constantinum, vt in vulgatis Codicibus. *cap. 6.* inscribitur. error fuit librarij, qui pro Constantinopolitano posuit Constantinum: sed debebat animaduertere proprium nomen Imperatorum, seu Regum, aliorumq. Maximorum Principum, quibus scribitur, vt plurimum omitti solere, argumento est *cap. nouit. infra de iudic.*) tantum esse discrimen inter Reges, & Pontifices, quantum inter Lunam & Solem cómonstrabat. vt Pontifex, quemadmodum Sol præest diebus, idest spiritualibus, Imperialis dignitas, vt Luna præest noctibus, hoc est carnalibus, & sicut Luna lucet aaliena, sic seculares Principes Ecclesiæ nitescunt candore. Quare Constantinus pijssimus Princeps Pontificem Deum appellabat: cui tandem idem Imperator coronam, & omnem regiam dignitatem in vrbe Roma, & in Italia, & in Occidentibus partibus, denique per vniuersum terrarum orbem concessit. qua de re extat adhuc edictum in *96. dist.* item *in corpore Can.* Isidori *ante præfat. Nicæni Concilij, & Græca lingua*; & hodie apud *Gentianum Heluetum Latina*, in Nomocanone Photij *sub tit. de parochis.* & qu?muis id à Constantino acceperit, nihil sui tamen dedit Constantinus: cùm & ipse Romanæ Ecclesiæ Princeps vtriusq; ius gladij habeat, & temporalis, & spiritualis: & illud Imperatori, cæterisq. Principibus Christianis sponte concedat exercere, destrictus nimis, atque occupatus negotijs spiritualibus, *cap. 1. eod. extrauag. comm.* Idcirco ei obedientiam Imperator præstat. *cap. 6.* quemadmodum inferiores cæteri suis superioribus, sed aliter, atque aliter. Etenim obedientia in tribus consistit, in reuerentia, iudicio, & præcepto. Reuerentia præstatur ei, qui præcedit in ordine, vel antiquitate, vel superioris concessione. *d. cap. à subdiacono. d. l. 1. de alb. scrib.* vt minor scilicet assurgat maiori, ne ue sedear stante maiore *can. non oportet. 93. dist.* vti maior præcedat, sequatur minor. *can. vlt. 17. dist. can. bene quidem. 96. dist.* vt minor conueta seruitia faciat. *cap. 15. hoc tit.* & *c. quoniam. supra de constit.* quibus item docemur interdum posteriorem tempore, maiorem esse priore tempore, vti licet Archipresbyter prior ordinatus sit, & posterior Archidiaconus, hic tamen maior est illo. Altera est iudicij, quæ debetur ei, qui iurisdictioni, vel consecrationi præest: nam sententia à non suo iudice prolata est ipso iure nulla *cap. 4. infra de iudic. l. 6. §. quod si quis ff. de iniust. rupt. test. tot. tit. C. si à non compet. iud.* Vltima est præcepti; quemlibet enim subditum sui prælati præceptis parere oportet: *Decet timere Cæsarem*, ait Seneca in *Octauia* decet, hoc est necessatio. *cap. 5. 9. & 10. & 12.* præsertim clericos in omnibus, quæ ad diuini cultus obsequium spectant, vel quæ vtilitatem Ecclesiæ recipiunt. *cap. quia frater. 7. q. 1.* siue ad synodum, vt Abbates, & Sacerdotes omnes; qui si venire contempserint per censuram Ecclesiasticam cópelluntur. *cap. 9.* Abbates scilicet, qui populum habent; non æque, qui non habent. & ita accipi debet *can. Episcopos. 18. distinct.* colligitur item ex *cap. 7. huius tituli* exemptum non esse iurisdictione sui Episcopi quemquam ex eo, quòd ordinatus sit à summo Episcoporum Principe. Item cùm de obedientia, vel subiectione agitur, nihil fieri debere in præiudicium rei, vel possessoris in ius minime vocari. *cap. 8.* quod sane magnam præsefert æquitatem.

De treuga, & pace. *Tit.* 34.

TEMPORE quo hic titulus inscriptus fuit, iam ceciderant bonæ litteræ, pristinumq. candorem amiserant; quare summi Pontifices ijs verbis, quæ vulgo hominibus notiora erant, quandoque in hisce libris vti cogebantur. Treuga nihil aliud est, quàm quod apud bonarum litterarum professores, Induciæ. Vocantur Induciæ quædam quasi pax, vel quædam belli cessatio inter hostes ad tempus pactæ; dictæ quodammodo, quod in certú diem à certando otium præstent. Cicero *lib. officiorum; 1. Cùm triginta*, inquit, *dierum essent cum hoste pactæ induciæ, noctu populabantur agros, quod dierum essent pactæ, non noctium induciæ barbarico quidem more*. Hæ induciæ, vel si mauis, Treuga, duplex est, Conuentionalis altera, quæ à conuentione formam tecepit: altera Canonica, quæ præter pactionem omnem, quibusdam diebus, & temporibus hic enumeratis violari minus debet. & ad Episcopos in quorum prouincijs, seu diœcesibus inita est conuentio spectat prouidere, ne frangatur fides, & fractum ad concordiá, & vnanimitatem reducere, ex quibus aperte constat, quare hic titulus superioribus subiectus sit; cùm ad Episcopos, & alios Ecclesiarum Præsides hæc omnino pertineant. Quod ad secundam huius tituli partem attinet; Pax est amicitiæ, & concordiæ vinculum, *cap. nouit. infra de iudic.* vel vt Cicero. 2. *Philipica*, tranquilla libertas. hic vero dicitur pax, quòd sit disceptationis, seu discordiæ ex vtriusque partis conuentione finis, qui non est semper amandus. Nam vt optima quedam est dissensio, ita perniciosa est quandoque concordia, testimonio Gregorij Nazianzeni *orat. 1. de pace Pax amanda, qua*

bona est, boniq. causa initur: nosq. Deo coniungit. Et paulo post. *Melior*, ait, *est contentio pietatis causa suscepta, quàm turpis, & vitiosa concordia.* Et *in orat. ad Cler. Non est paci studendum, cum veræ, atque orthodoxæ fidei pernicie.* Durãte autem bello, Presbyteri, monachi, ac clerici omnes, item conuersi, peregrini, mercatores, rustici, maximè agricolæ, item animalia omnia, quibus arant, & semina portant ad agrum, securitate frui debent. *cap. vlt.* quasi pax istis semper sit optima; iuxta illud.

Sub iuga bos veniat, sub terras semen aratas:
Pax Cererem nutrit, pacis alumna Ceres.

De Pactis. *Tit.* 35.

A Pace transit ad pactum; pactum verò à pactione dicitur; inde & pacis nomen appellatum est, *l.* 1. *ff. eo.* nam pactio nihil aliud est, quàm quædã ex pace conuentio. hinc ex Africano Concilio primo, *cap.* 12. habemus, *Pax seruetur, & pacta custodiantur*: nihil enim tam congruum fidei humanæ, quàm seruare ea, quæ semel placuerunt. cecinit etenim Psalmista *Psal.* 88. *Quæ procedunt de labijs meis non faciam irrita*. ex quo intelligitur, quàm apte tractatui de pace sint adnexi tituli de pactis, & transactionibus. Sed quomodo hic titulus anterioribus connectetur, ratio alia quærenda nobis est: quam reor illam: expositis siquidẽ officijs diuersorum iudicum, seu magistratuum, tractandum suscepit, quo de iure suo quisque apud ipsos magistratus experitur: & præmisso, occasione quadam, titulo de pace, initium facit à pactis, & transactionibus; quibus plerumque remittitur lis præsens, vel futura. vel si contemnitur promissio, vel stipulatio non committitur, vel eliditur exceptione pacti, aut transactionis: ideoque ratione optima in hoc iudiciorum instituendorum exordio titulos dedit de pactis, & transactionibus. Transactio est species, Pactum genus. Definitio ab Vlpiano in *d. l.* 1. tradita, est, vt sit duorum, plurium vè in idem placitum, & consensus; vel conuentio, quæ placiti fine stetit, hoc est, quæ neque ex traditione, neque ex stipulatione habet effectum. attamen iudex per quam studiose agere debet, vt promissa, etiam verbotenus, opere compleantur. Nullam enim Dominus differentiam ponit inter simplicem loquelam, & iuramentum, auctore B. Chrysostomo. *cap. iuramenti.* 22. *q.* 5. quòd adeo verum est, vt etiam Ethnici asseuerent: inter quos M. Tullius in *Orat. pro Roscio Comœdo. Quæ pœna*, inquit, *à Dijs immortalibus periuro, hæc eadem mendaci constituta est. Non enim ex pactione verborum, quibus iusiurandum comprehenditur, sed ex perfidia, & malitia, per quam insidiæ tenduntur alicui, Dij immortales hominibus irasci, & succensere consueuerunt.* hoc tamen adeo verum est, ni sit contra bonos mores, vel de re aliqua spirituali, turpi, vel impossibili, aut de succedendo post mortem, aut de augenda pensione, vt consequatur beneficium. Illud autem perpetuo verum est, Pactum, quod iure ciuili non valet, valere, si iurisiurandi religione sancitum sit: non ex eo tamen agi potest; vt perperam nostri somniarunt ex *cap.* 2. *eod. in sex.* de his alibi latius. Habetur hoc titulo, Quod ab initio non tenet, per superioris ratihabitionem quandoque confirmatur: *cap.* 2. rati enim habitio mandato comparatur. *l.* 1. §. *deiecisse. ff. de vi, & vi. arm. cap.* 2. *infra de cland. desponsf.* quod interpretor, si ab initio consensus non requirebatur. *l. quid ergo. ff. de ijs, qui not. infam.*

De transactionibus. *Tit.* 36.

QVANTAM habeat præsens titulus cum superiore affinitatem, diximus in præcedenti titulo, nẽpe Pactum genus, Transactionẽ speciem esse. Transactio est duorum, pluriumve de re dubia, & lite incerta pactio, vel litis contestatæ, vel futuræ remissio. Ante litem contestatam transigi posse Vlpiano placuit *l. eleganter.* §. *si quis post. ff. de condit. indeb.* tantamq. habet Transactio vim, vt instrumenta, vel alia partium iura, ea subsequente, tollantur: super Ecclesiasticis tamen beneficijs non licet transigi, vel facta etiam iuramento interueniente non tenet, quia sapit simoniam, *cap.* 4. 7. & 9. quod ita accipiendum arbitror, vti liceat nemini transigere, quò aliquis recipiatur ad Ecclesiæ beneficium, vel prælaturam: secus verò de proprietate, de qua & permutatio fit. *cap. ad quæstionem. infra de rerum permut.* & cum assensu superioris de decimis conceditur Transactio fieri *cap.* 2. Siquidem transactio omnis de rebus Ecclesiæ per eiusdem prælatum absque superioris consensu celebrata non obligat successorem *cap.* 8. nam & iudicem decet, immo debet se interponere inter partes pro transactione faciẽda, præterquam in matrimonio, de quo non solum iudici, sed etiam partibus non licet transigere; cùm sit vinculum indissolubile, *cap. vlt.* & *can. omne.* 27. *q.* 2. neque arbitrari. *cap. penult. infra de in integr. restitut.*

De postulando. *Tit.* 37.

SOLENT homines cùm est de re aliqua controuersia, vel esse spectatur, aut pacisci, aut transigere, his relictis vocati in ius primùm postulant. Postulare est desiderium suum, vel amici sui in iure apud eum, qui iurisdictioni præest, exponere, vel alterius desiderio contradicere. *l.* 1. *S.* 1 *ff. eod. cap. infames.* 3. *q.* 7. id est per se, vel per aduocatum aliquid pro tribunali petere. Hoc autem titulo monemur, qui à postulatione repelluntur, vtpote clerici in seculari foro, nisi pro se, vel pro Ecclesia, vel miserabilibus personis postulent. *cap.* 1. item monachi, ac canonici regulares in Ecclesiastico foro, nisi forte pro Ecclesiæ vtilitate, & præcedente Abbatis iussu. Item Episcopi, & sacerdotes omnes, qui nec in propria causa, nec Ecclesiæ, excepto publico crimine. *cap. quia Episcopus.* 5. *q.* 3. & apud Photium in Nomocanone, vel in *tit. de Parochis*, sed per Aduocatum bonæ opinionis, & laudabilis artis virum. Sunt aliæ quoque personæ, quibus postulare interdictum est *d. l.* 1. & *d. cap. infames*. Cæterùm clericus, qui contra Ecclesiam, à qua obtinet beneficium, Aduocati, vel procuratoris officio fungi pro extraneis ausus est, tanquam ingratus huiusmodi beneficio potest spoliari. Huic enim conuenit mirifice dictum Plati in Asinaria;

Ingrata, atque irrita esse omnia intelligo,
Quæ dedi, & quod benefici: at post hac tibi
Male quo potero facere, faciam, meritoq; id
faciam tuo.

De Procuratoribus. *Tit.* 38.

EX ijs, qui pro alijs postulant Aduocati, & Procuratores sunt: de Aduocatis superiori titulo, hic de Procuratoribus tractatur. Aduocati sunt Oratores, seu Iurisperiti, qui alienis causis agendis adsunt. tametsi olim differentia esset inter Aduocatos & Oratores; vt videre est apud Asconium Pedianum in diuinatione prima in Verrem. Aduocatus enim est, qui ius suggerebat, Orator causam tuebatur. sicut etiam differebat Cognitor, & Procurator, hic absentis negotium gerebat, ille præsentis: Sũt autem hic Procuratores, qui aliena negotia mandatu Domini administrant, vel incoeptam litem prosequuntur, vel ad futuram dantur. *l.* 1. *&* 3. *ff. eod.* & isti ante litem contestatam reuocari possunt, non æque post, nisi subsit causa, & quidem digna. quinimo post litis contestationẽ alium dare, & constituere possunt procuratores. *cap.* 1. *S.* 1. *& cap.* 2. *eod. in sexto.* Quòd si mandatum est generale ad negotia, dubitari poterat, num ad iudicia extendi posset: & posse voluit legislator, si maior sit xxv. annis; namque ad negotia xviij. maior admittitur *cap.* 5. *in sexto.* quare Episcopi procuratori, etsi sub nomine syndici, vel actoris non fuerit datus, causas tamen Episcopatus, & agere licet, & defendere *cap.* 9. Procuratoris officium est fines mandati diligenter attendere; & ex quo ipsum suscepit mandatum, rem in iudicium deducere, & litem peragere debet; qua finita, potest, si velit, appellare. *l. filius. S. inuitus. ff. eod.* vel saltem domino contestari, vt ad appellationem conuolet. *cap.* 14. cui si denegentur induciæ ad consulendum dominum ex legitima causa absentem, etiam appellare poterit. *cap.* 11. Atqui procurator non auditur, nisi habeat mandatum legitime factum, vt in *cap.* 1. neque coram seculari iudice, dum de adulterio agitur *cap.* 5. & *S. causas. auth. vt liceat matr. vel aui.* Etenim accusator adulterij tenetur ad poenas talionis: non æque si Ecclesiastico coram iudice ad separationem thori. Docemur etiam filium familias procuratoris officio fungi posse. *cap.* 14. nullo etiam habito patris consensu. *c.* 5. *in sexto.* & laicum in spiritualibus causis, & ad agendum, & ad defendendum *cap.* 1. *in sexto.* Habemus hic tandem procuratorem posse ad contrahendum matrimonium dari; ita vt habeat speciale mandatum. *cap.* 10. *hoc tit. & cap. vlt. in sexto. & l. generali. ff. de rit. nupt.* Post reuocationem tamen inutiliter contrahitur: quamuis procurator de ea certior factus non fuerit. *d. cap. vlt.* quod est speciale in procuratore: ratio est perelegans; quoniam matrimonium ex solo consensu æstimatur, qui si deficit, nullæ sunt nuptiæ. *cap. sufficiat.* 27. *q.* 2. *l. cùm fuerit. ff. de condit. & demonstra.* & *l. nuptias. ff. de reg. iur.* non ergo mirum, si nuptiæ per procuratorem reuocatum contractæ sint iure ipso nullæ.

De Syndico. *Tit.* 39.

MONACHIS cùm interdictum sit, ne quidquam extra Monasterij, seu Coenobij septa agere præsumant. *cap. monachi.* 16. *q.* 1. necesse fuit, vnum, vt cæteri à causarum strepitu sint quieti, qui monasterij negotia, vti procurator administraret, constituere, qui Syndicus appellaretur, hoc est monachorum omnium aduocatus, defensor, seu procurator, quasi in publicam causam communiter incumbens. Quod officium apud priscos fuisse, ex ipsorum monumentis liquet satis. Legitur apud Plutarchum, Aristidem ab Athenienfibus creatum fuisse syndicum, vt communẽ causam Græcorum ciuium suorum nomine defenderet. De-

mosthenes quoque refert lege sancitum Athenis fuisse, ne cui iterum syndicum fieri liceret; quòd syndici munus ob publicam vtilitatem inuentum, verteretur in quæstum, compendiumq. priuatum. Ideoq; non male hic titulus superioribus cohæret. Namq; collegia, societates, scholæ, & huiusmodi alia, quibus permissum est, exẽplo reipublicæ res deberent habere communes, arcam communem, & actorem, defensorem, procuratorem, seu syndicum: per quem tanquã in Republica, quod communiter agi, fieri oporteat, agatur, fiat. *l.1.§.1.ff.quod cuiusque vniuer.*

De ijs, quæ vi, metusve causa fiunt. *Tit.* 40.

REDIT ad eum, quem cœpit tractatum de pactis: & quia pacta, & transactiones nobis plerumq; inuitis extorquentur, ideo subiecit de ijs, qui vi, metusve causa fiunt: vt ex ijs cõuentionibus per vim, metumvè initis obijciatur hæc exceptio; quemadmodum præcedentium pactionum, & transactionum exceptiones, vti etiam procuratoriæ exceptiones tanquam præludia iudiciorum. Multa si quidem sunt, quæ licet contra ius omne gesta sint, regulariter tenent: sed rescindũtur postea per actionem quod metus causa, vel hac exceptione eliduntur. Quare Prætor in suo edicto ait: *Quod metus causa gestum erit, ratum non habebo.* & Alexander iij. hic, *Quæ metu, inquit, & vi fiunt, de iure debent in irritum reuocari.* Metum verò intelligimus non vani hominis, sed qui merito in homine constantissimo cadit. *cap.4. & cap.6. & l.metũ.ff. eod.* Idcirco rectè Labeo definit metum non esse quemlibet timorem, sed maioris malitatis. *l.5.ff.eod.* ex quo etiam factum est, vt religionem ingressa timore mortis, exire, & nuptias contrahere possit. Metus autem, seu violentia nobis illata per testes; res amissæ probantur per iuramentum, quo secuto fit condemnatio, taxatione rerum amissarum iudicis arbitrio præmissa. *cap.vlt.* Et ex *cap.5.* intelligimus differentiam constitui inter coactionem & metum. vt qui inuitus, & coactus excommunicatis communicat, non est excommunicatus: sed qui per metum illis communicat, sententiam excommunicationis incurrit. cùm nemo propter metum debeat committere peccatum; etsi metus minuet culpam. Atqui ego communicationem illis ad salutem nihil prodesse, sed nocere potius arbitror, quia iudicium sibi manducant, & bibunt. Sic quoque excommunicationis, suspensionis, interdicti, absolutio, seu remissio per vim extorta nihil momenti habet: quinimo extorquens ipso iure est excõmunicatus *eod. tit. in 6.*

De in integrum restitutionibus. *Tit.* 41.

ADVERSVS ea, quæ vi, metusvè causa gesta sunt, conceditur Restitutio in integrum: ob id igitur hic subsequitur titulus, & quidẽ generalis: quo minor læsus restituitur, item Ecclesia, quæ iure minoris censetur, & quãdoque ipsius Præfectus. nemini enim licet deteriorem eius conditionem facere, *cap.1.* Et non tantùm Ecclesia aduersus priuatum, sed contra Ecclesiam quoque habet restitutionem. *cap.3. & 5.* item contra sententiam Romani Pótificis, ac aliam quamlibet, atque contractum: id tamen admittendum puto, si intra quadriennium à tempore confessionis restitutionem petierit, non æque vltra; nisi aliqua subsit causa, & quidem restitutione digna, quæ possit superiorem commouere, vel, vt placuit Bonifacio viij. ex iure communi *cap. 1. & cap. 2. in sexto.* A quibus verò postulanda sit in integrum restitutio, docemur *cap. 9.* videlicet ab Ordinarijs administrationem habentibus, vel à Delegatis, vt in *tit. 32. supra.*

De alienatione iudicij mutandi causa facta. *Tit.* 42.

QVEMADMODVM minor, vel etiam maior quandoque *cap. ex litteris. supra tit. 1.* atque Ecclesia enormiter læsa in integrũ restituitur: pari sane ratione subuenitur ijs, in quorum præiudicium aliqui res, & possessiones, de quibus controuersiam oriri sperabatur, iudicij mutandi causa in alios transtulerũt. nam res in iudicio posita, vel ponenda, in nullam transferri potest omnino personam, donec legitime cognitionis euentu, cui potius debeatur, per iudicem possit agnosci, *cap. vlt. 11. q. 1.* Si quis ergo dolo fecerit, quominus res, vel possessio, de qua est quæstio, apud eum non sit, dabitur actio aduersus eum in factum ad id, quod interest, rem non esse in alium translatam. *l. 1. ff. eod.* et si data opera in fraudem actoris alterius prouinciæ factus fuerit, qui est in possessione, compelletur in iudicium venire. Itemque is, in quem facta est rei alienatio iudicij mutandi causa, conueniri poterit per rescriptum contra alienantem impetratum. Idque ad clericos extenditur, qui à laicis ius sibi omne cedi faciunt, quo aduersarios à seculari ad Ecclesiasticum forum trahant. *cap. vlt. huius tituli.*

De

De Arbitris. *Tit.* 43.

A Magistratibus transit ad iudices, ac primum ad iudices compromissarios, qui arbitri appellantur. Namque differentiam esse inter iudicium,& arbitrium indicat satis M. Tullius pro Roscio; *Iudicium*, inquit, *est pecuniæ certæ, arbitrium incertæ: ad iudicium hoc modo venimus, vt totam litem, aut obtineamus, aut omittamus. Ad arbitrium hoc animo adimus, vt neque nihil, neque tantum, quantum postulauimus, consequamur*. Quoniam verò solet plerumque contingere, vt cum orta est de re aliqua controuersia, non adire iudicem, sed illam in arbitrium alicuius boni viri conferre; ideo non male proponitur præsens titulus titulo de iudicijs. Principaliter verò Arbitri in impari numero adsumendi sunt, aut vnus, aut tres, aut quinque, vt maioris partis sententia præualeat. *cap.* 1. alioquin res fere sine exitu futura esset, propter naturalem hominum ad dissentiendum facilitatem. At quid iuris erit, si in tres fuerit compromissum, & vno absente alij iudicent? Celsus scribit sufficere quidem duorum consensum, si præsens fuerit & tertius: alioquin absente eo licet duo consentiant, arbitrium non valere. *l. item si vnus. §. vlt.* cum *l. seq. ff. eod.* hodie tamen ex Bonifacij Octaui constitutione receptum est, vt valeat, ac si præsens esset tertius. quam ita intelligo, si ambo in vnum conuenerint. Cæterum nō tenet compromissum in duos, pluresue factum, vt si dissentiant, tertium arbitrio suo assumant. *cap.* 12. & *d. l. item. §. si in duos.* valet, si ita factum, vt ipsi per se definiant causam, vel per alios, quos ipse elegerint. *cap.* 13. vltra tamen in compromisso comprehensa iudicandi potestatem nullam habent: neque post rem iudicatam super recentibus controuersijs adsumpti possunt sententiam immutare, etiam si de componendo inter partes mandatum à summo Pontifice acceperint. *cap.* 6. & *cap.* 11. In rebus spiritualibus in laicum compromitti non licet: nisi cum clerico fuerit, & auctoritate superioris receptus. *cap.* 9. In fœminas quoque, etsi iure ciuili à publicis officijs arceantur. *l. 2. ff. de regul. iur.* & *l. vlt. C. eod. de arb.* quod moribus receptū fuit. *l. cùm prætor. §. vlt. ff. de iud.* compromitti potest, ita, vt iurisdictionem habeant. *c.* 4. Est hoc in compromisso speciale. *l. veteris. C. de contrahend. & committen. stipul.* quod ad compromittentis hæredes non extenditur, si in eo de ipsis non caueatur; vt expresse in vltima tituli parte constat.

DECRETALIVM EPISTOLARVM GREGORII IX. LIB. II.

De Iudicijs. Tit. 1.

IVDICIBVS compromissarijs ad ordinarios proficiscitur. De illis prius, de his posterius. Siquidem arbitria honoraria sunt, iudicia legitima; illa voluntaria, hæc necessaria; illa bonæ æstimationis, hæc victoriæ causa comparata videntur. arbitria sponte adimus, ad iudicia inuiti trahimur. Iudicium directum est, asperum simplex: arbitrium mite, moderatum, quantum æquius, melius sit dari. nemo vnquam ad arbitrium quantum petijt, tantum abstulit. Et quanquam vere, proprieq. iudicium dici non possit, nisi lite contestata, vt mox dicam, quæ contestari non æque potest, nisi facta in ius vocatione; & nisi iudex cœperit audire causam per narrationem negotij, quæ fit à litigatoribus, verbis, vel libello coram iudice: ac plerunque disceptari soleat, num forum sit competens, necne: verum tamen, cùm titulus hic sit valde generalis, & comprehendat & titulum *de foro compet.* & *de libell. oblat.* proponitur de libelli oblatione in *cap.6 de foro compet.* in *cap.*2.3.4.5.8.12.13.17. 19. & 21. Iudicium est multiplex, ordinarium, extraordinarium, temporale, & spirituale, criminale, & ciuile. de eorum singulis tractatur hoc titulo. Et est iudicium litigatorum apud iudicem, vel coram iudice disceptatio. Iudicium non dicitur nisi contestata lite. *l. si quis se obtulit. ff. de rei vend. l. amplius non peti. ff. rem rat. habe. l.1. C. de lite contest.* Tunc dicitur facta litis contestatio, cùm iudex cœpit audire causam per narrationem negotij. negotium vero exponitur à litigatoribus. Non est autem facta plena litis narratio, antequam actorem, & reum iudex audiuerit. Postea quam intentionem suam actor proposuerit, inficiatusq. fuerit reus, tunc lis est contestata. *cap. dudum. 2. §. licet autem sup. de elect.* & res in iudicium deducta; aliter res in iudicium deducta non dicitur. *d. l. amplius.* & *d. l. 1.* Qui autem possint esse iudices, hic titulus ostendit. Namque laicis Ecclesiastica terminare negotia nullo prorsus modo est concessum. *cap.*2. ne quidem in causa iuris patronatus, *c.3.* & *cap. de iure insf. de iure patr.* neque Regi, neque cuiusuis generis laico. *cap.* 10. secus Ecclesiastico: quippe qui per viam denunciationis Euangelicæ, seu iudicialis contra quemlibet peccatorem, etiam Regem, atque Imperatorem potest procedere, *cap.* 13. conferendiq. regna totius Catholici orbis, & eadem auferendi potestatem habet. *cap. venerabilem. sup. de elect. cap. ad Apostolicæ. de re iud. in 6. clem. Romani. de iureiuran. cap.1. de maior. & obed. extrauag. comm.* Idque constat passim ex antiquorum monumentis. vel in *d. cap. ad Apostolicæ.* & *in cap. alius. 16. q.6.* Quinimo clericus, si de aliquo crimine coram seculari iudice fuerit conuictus; ex eo tamen Episcopus eum punire nequit. *cap.* 4. nisi feudū habeat, tunc domino coram quantumuis laico poterit conueniri. *cap.5.* & *cap. verum. infr. tit.1.* Sed prælati debent laicis ius dicere, hoc est, eis iustitiam facere. Et clericus in furto, homicidio, periurio, & alijs huiuscemodi excessibus deprehensus ab ipso Ecclesiastico iudice erit deponēdos. Et si adhuc in eisdem perseuerauerit, excommunicandus, demum anathematizandus. quòd si tandem non resipuerit, erroremq. suum non agnouerit, seculari iudici tradendus. *d. c.* 10. Monemur & hoc titul. debitas solemnitates in iudicijs seruari oportere, aliter iudicium redditur frustratorium. *cap.9.* si enim actio, vel intentio ineptæ sunt, vel sola intentio, debet reus absolui ab instantia iudicij: iterum tamen auditur actor, si apte egerit. *cap.*15. Agitur & hic de his personis, quæ legitimam non habent personam

sonam standi iudicio, vtpote excommunicatus. qui nisi tanquam reus stare minus potest. *cap. 7.* neque mulieres ad iudicium inuitæ trahuntur, religiosæ nusquam; neque minor 14. annis, *c. 2.* & 3. *in eod. in 6.* atqui principalis persona debet per se non per aduocatum in iudicio factum proponere, nisi esset indiscreta. *cap. 14.* Fit & delegati iudicis mentio in *cap. 10.* & in *cap. 1. eod. in 6.* Est & illud notatu dignissimum, quòd solus Romanus Pontifex de dubijs priuilegiorũ Apostolicæ Sedis cognoscit, non item inferior. *c. 12.* Quæ huius tituli propria sunt, alibi explicabuntur. hic sufficiunt ista.

De foro competenti. *Tit.* 2.

PROPOSITO titulo de iudicijs subijcitur, de *foro compet.* quia ad iudicium vocati solet plerumque opponere incompetentiam fori. Forum à ferendo dictum esse existimat Varro, quòd in eum locum controuersias suas conferrent, & merces, quas vellent vendere. Et Quintilianus forum appellat, in quo iudicia publica exercebantur. quod multis ante seculis videtur nobis indicasse Cicero ad Atticum: *Quod*, inquit, *me in forum vocas?* idque Isidorus probat, dicens, *Forum esse locum exercendarum litium, ipsumq. cuiusque iudicis tribunal.* dictum deinde forum cuiusque iudicis territorium, intra quod potest in facinorosos animaduertere. *l. pupillus. §. territorium. ff. de verb. sign.* sic tota diœcesis dicitur Episcopi territorium. *cap. omnis 16. q. 7.* Itaque quod sit cuique forum competẽs hic titulus exequitur, & maxime in Romana curia quilibet clericus potest conueniri, *cap. vlt.* ad laicum nunquam, qui si Ecclesiastica vsurpare iura tentauerit, veluti sacrilegus repelletur. *cap. 2. & 16. & cap. 2. in 6.* Ecclesiarum verò malefactores impune poterit conuenire, eosq. pœnis, ac contumelijs afficere. *cap. 8.* & ne alienam iurisdictionem sibi vsucapere Ecclesia videretur, ab Innocentio huius nominis Tertio in *cap. 10.* & 11. scitum est, vt laicus laicum, itemq. vidua coram Ecclesiastico iudice minus conuenire posset, nisi in defectu, vt cum ipso loquar, iustitiæ secularis: atque etiam ratione iuramenti, ex Bonifacij Octaui decreto. *cap. vlt. in 6.* ratione cuius sortitur quis forum Ecclesiasticũ. quod maximam fecit interpretibus quæstionem ex *cap. cum sit generale. 8. huius tit.* vt actor teneatur sequi forum rei. Sed diuersa, quàm est vulgò recepta illius Bonifacianæ constitutionis interpretatio. Siquidem iuramentum cùm sit quid spirituale, & ad reuerentiam, fidemq. Deo præstandam tendat: ratione quadam consequenti ad iudices, & prælatos Ecclesiasticos, quos cura religionis præcipue spectat, eius remissio, & absolutio pertinet; itemq. promissio saltem iuramẽti religione firmata, ne violetur, ac defraudetur, inuigilare debent. *cap. nouit. supra tit. 1. c. debitores. & cap. cùm contingat. inf. de iureiur.* & *d. cap. vlt.* & dum Ecclesiasticus iudex cogit obseruare iuramentum, licet ex illa obseruatione non rescindatur contractus, non dicitur tamen alienam aucupari iurisdictionem. Quòd si prælatus absolutionem ad effectum agendi concessit, tunc reus non est compellendus coram Ecclesiastico iudice iudicium suscipere: quia Prælatus iã functus est officio suo; ex quo sublatus est effectus illius Bonifacij Octaui constitutionis. immo ille, qui vere reus est, in ea lite poterit illud forũ declinare, ac semper vti fori præscriptione, dicens seipsum fore cõueniendum coram proprio iudice, ex *d. cap. cum sit generale.* cui haud male conuenit constitutio Imp. Alexij Commeni, quam Balsamon refert in *Nomocan. tit. 9. c. 1.* cuius inscriptio est, *de peccatis Episcoporũ. Sin autem*, inquit, *inter litigantes est diuisio, & alter quidẽ est status secularis: alter vero in diuini cleri numerum relatus, actor rei foro omnino subijciatur: & vnusquisque ad competens iudicium accedat: nisi forte quis ex omnibus forum impetratoriũ postulet. Tunc enim cessantibus omnibus, Imperatoria maiestas de causa cognoscet, & controuersiam decidet*, facit *can. 15. Carthag. Sin.* Est & illud hic singulare; quòd etsi cæteri homines, adeo priuati iudicem quantumuis incompetentem, & incõgruum, facere competentem valeant, si modo eũ adiuerint. *l. si conuenerit. ff. de iurisdict. omn. iud. l. 1. & l. 3. C. eod. de iurisdict. omn. iud.* non possunt tamen clerici incompetentem iudicem, sibi competentem facere: nisi Episcopi diœcesani accedat consensus, & iudex, cuius iurisdictionẽ volunt prorogare, sit Ecclesiasticus. *cap. 18.* etiã si fuerit pactum iureiurando firmatũ, ac aduersarij consensus accesserit. *cap. 12.* Illam reor esse rationem, siquidem priuatorum consensus priuatum iudicem nequit constituere: vti Dioclet. & Maximian. Imperat. sanxere in *d. l. 3.* Hinc Beatus Augustinus *in quæst. Veter. testamen. Præfectus*, inquit, *potest agere vicem Præfecti, & Prætor Prætoris, non tamen priuatus potest agere vicem potestatis alicuius*. atqui iudices laici quo ad spirituales causas censentur priuati. *cap. 2. supra tit. 1.* & priuati nullam habent iurisdictionem: quod si ita est, prorogari nequit, quia quod non est, extendi haud potest. *cap. quod vero. 32. quæst. 2. cap. ad dissoluendum. inf. de desponf. impuber. l. decem. ff. de verb. signif.* Ex mandato autem Prætoris, seu alterius potestatis, vice eius fungi potest priuatus. *l. vlt. ff. de offic. eius, cui mand. est iurisdict.* non æque ex mandato Episcopi laicus. *cap. in noua. 16. q. 6.*

indecorum enim est, quòd laicus sit vicarius Episcopi. *d. cap. in noua.* & *d. cap. 2. sup. tit. 1.*

De libelli oblatione. *Tit.* 3.

FACTA in ius vocatione, approbatoque foro, iudex actorem in iudicio non admittit, nisi prius libellũ in scriptis ediderit. Ideoq; rectè hic subijcitur titulus. Et est libellus paruus quidam liber, in quo continetur, quid in iudicio sit actor petiturus, vel quo aliquis in iudicium vocatur, vt apud Plautum in Curcul.

Vbi tu es, qui me libello Venereo citasti?
Ecce me sisto. ades contra.

Cùm reali agitur actione, oportet libellum speciem continere, vt euitetur obscuritas, & æquiuocatio. Et in actione personali requiritur causa; aliàs non tenetur reus libello respondere. *cap. vlt.* at cùm in rem. Non expressa causa, ex qua rem meam esse dico, omnes causæ vna petitione apprehenduntur. neque enim amplius, quàm semel res mea esse potest, quamuis sæpius deberi possit. *l. & an eadem. §. actiones. de excep. rei iudic.* Sed dubitatio est; num actionis nomen in libello exprimere opus sit. Et non opus esse constat ex *cap. dilecti. supra de iudic.* ne forte nobis eueniret, quod olim frequenter contingebat, vt qui ab illis formulis, de quibus in *l. actio. ff. de negot. gest.* & in *§. vlt. instit. de interd.* recedebat, cadetet à causa, etiam si vnico verbo erratum fuisset; vt docet Quintilianus *lib.* 7. Vnde M. Tullius *pro A. Cecinna*, à verbis recedendum, & æquitate iuris vtendum censet: ne non in æquitate defensionis, sed in vna littera ius latere videretur. Quas iuris formulas radicitus amputauit Constantinus, easq. aucupationes syllabarum insidiarias appellauit. *l. 1. C. de formul. & impetrat.* Factum tamen ita clare proponi debet, vt ex eo facile ius acquiri possit, & colligi. *d. cap. dilecti.*

De mutuis petitionibus. *Tit.* 4.

NON immerito hic subsequitur titulus, cùm in proximo de libello, qui ab actore editur, disputatum sit. alioquin deterior esset rei cõditio, quàm actoris, contra *l. non debet. ff. de regul. iur.* & *cap. vlt. huius tit.* quæ volunt eandem esse. Ex quo enim vult actor ius sibi dici coram aliquo iudice, eundem in causa reconuentionis recusare minus debet. *l. cùm Papinianus. C. de sentent. & interloquut. om. iud.* quòd si actor recusat reo respondere in reconuentionis causa, non debet iudex ei ius dicere, nec eum audire. Sed & reus actorem apud eundem iudicem, coram quo fuit lis contestata, debet conuenire, nisi eum, vt suspectum possit recusare. *cap. dispendit. §. reus. de rescript. in sexto.* Quare non est mirum, si hic titulus *de mut. petit.* inscribatur. etenim dicitur mutua petitio, quia conuentio ex parte actoris est, & reconuentio ex parte rei. Conuenitur primum ab actore reus, tum ab reo actor. sic mutua conuentio, mutua petitio, vt mutuus amor, mutua beneuolentia, mutua voluntas, mutuum officium, & huiusmodi alia; hoc est, par, & æquale.

De litis contestatione. *Tit.* 5.

DIXIMVS titulo primo huius libri, Iudicium non vere, ac propriè dici, nisi contestata lite: quæ non contestatur per positiones, & responsiones, sed per petitionem in iure propositam, & responsionem sequutam: & hæc fiunt libello, seu verbis. siquidem lis à contentione, vt Isidoro placet, limitis prius nomen habuit: de qua Virgilius 12. *Aeneid.*

Limes erat positus, litem vt discerneret agris.

Varro *lib. de lingua latina* 6. *Quibus res erat in controuersia, ea vocabatur lis.* Ideo in actionibus videmus dici: Quam rem, siue litem dicere oportet, & ita in formula relationis, seu consultationis de bello apud Liuium *lib.* 1. *Quarum rerum, litium, causarum*, &c. Qui autem opponit exceptionem peremptoriam, cogitur litem contestari. *cap. 2. eod. in sexto.* Excipiuntur exceptiones litis finitæ, & quæ continentur *cap. 1. eod. in sexto.* vt exceptio transactionis, exceptio rei iudicatæ, quæ impediunt litis contestationem. In hunc numerum dicitur referri exceptio iurisiurandi: & si nulla eius mentio fit in *d. cap.* 1. eius tamen eadem est ratio. *l. 1. & l. 2. ff. de iureiur.* quemadmodum enim transactione, & re iudicata terminatur, ac finitur lis, ita etiam iureiurando. Siquidem Prætor in suo edicto, quod de iureiurando proposuit, vt in *d. l. ff. de iureiuran.* sic ait: *Si is cum quo agitur, &c. aduersus eum actionem non dabo.* quibus verbis denegat actionem ei, contra quem iuratum est. quapropter litem finire haud male dicetur iusiurandum, & inter exceptiones supradictas recensebitur.

Vt lite non contestata non procedatur ad testium receptionem, vel ad sententiam definitiuam. Tit. 6.

CVM iudicij initium sit litis contestatio, & finis sententia. *cap. forus. infra de verbor. signif.* & cætera, quæ contestationem præcedunt, sint procemia, & præparatoria iudiciorum. *S. omnium. Instit. de pœn. tem. lit.* non facta litis contestatione, nec testes recipi, nec sententiam licet proferri, nisi fortè de morte testium, aut eorum absentia diuturna speretur, vel senes, vel valetudinarij sint; vel cùm dubitatur, ne processu temporis probationis copia depereat. *cap. significauit. inf. de test ib. & attest.* vel si ad perpetuam rei memoriam desiderentur, *cap. 5. S. sunt & alij. hoc tit.* & alijs causis hic enumeratis. Reus quoque contumax lite non contestata potest excommunicari, licet testes recipi nequeant, nec causa finiri; aduersus eum tamen de matrimonio carnali, vel spirituali, non modo testes recipi, sed & sententia ferri conceditur. *d. cap. S. porro.* idque perelegantem habet rationem, ne propter longam moram in spiritualibus, ac temporalibus patiatur Ecclesia læsionem; vel viro, seu mulieri fornicationis occasio præbeatur. quod ita accipi oportet; vt contumax appareat is, in quem actio fuit dirigenda: vel quia peremptoria citatione recepta venire contemnit, vel quia malitiose seipsum occultat, vel impedit, ne possit ad eum citatio peruenire. Mittiturq. actor in possessionem rei debitæ custodiæ causa, vel si actione personali in possessionem bonorum ipsius *cap. 3.* & *5. S. vlt.*

De iuramento calumniæ. Tit. 7.

FACTA in ius vocatione, editaq. actione, & contestata lite defertur iuramentum calumniæ; quo quis iurat se bona fide, & non calumniandi animo rem in iudicium deduxisse: & si non est de substantia, vt statim post litis contestationem iuretur. *cap. 1. in sexto.* Verum si actor iuramentum sibi delatum recusauerit, cadit à causa. *cap. vlt. S. vlt. infra hoc tit.* Excipiebantur antea clerici; quippe qui iurare non cogebantur; neque poterant sine sui superioris licentia. *cap. 1.* quod iam olim constitutũ fuit ab Imp. Marciano in *l. cum cleric. C. de Episc. & cler.* Sed quia nouis morbis noua solent antidota præparari; ob id Lucius iij. decreuit clericos in suis causis debere iurare. *cap. 5.* quod deinde à Gregorio ix. ad Episcopos quoque est protractum, vt propositis tantum, & non tactis Euangelijs iurent in suam animam propriam, & in animam capituli, vt *hic in fine.* & in *cap. præsentium de testib. in 6.* Nec in re spirituali olim dare, nec recipere poterat iuramentum calumniæ. *cap. 2.* hodie verò ex Bonifacij Octaui constitutione, *cap. 1. S. vlt. in 6.* & de calumnia, & de veritate iuratur. Itẽ vniuersitas vel per œconomum, vel per sindicum, aut procuratorem iurare compellitur. *cap. 3. 4.* & *6.* nam & procurator post iuramentum constitutus etiam de calumnia iurabit. *cap. 2. S. procuratores. in 6.* atque in appellationis causa, & de calumnia, & de veritate dicenda defertur iuramentum. *d. cap. 2.*

De dilationibus. Tit. 8.

IN ius vocatos excusant dilationes per defensores petitæ, vel à legibus permissæ. Dilationes aut dantur ante litem contestatam, aut post. Huius autem tituli, qui licet generalis sit, Decretalia tamen de his, quæ ante litis contestationẽ conceduntur, dumtaxat loquuntur. & quæ dantur ante litis contestationem dicuntur dilatoriæ, & dantur ad adeundum iudicem. quæ post, appellantur præparatoriæ; & dantur cuique volenti probare. Quibus verò deliberatoriæ conceduntur induciæ, hoc titulo prosequitur.

De ferijs. Tit. 9.

NON venientem in ius vocatum excusant etiam quandoque Feriæ: in quibus iudicium exerceri interdictum est. Ferias à feriendis victimis appellatas Festus est auctor *lib. 6.* nam cùm hostia cædebatur, fari nefas erat, vt testatur Varro; inter cæsa, & porrecta fari licebat, hoc est prætorem quibusdam horis ius dicere fas erat, quibusdam non item. Sic & hodie nefas iudici est fari, etiam ex partium consensu; quæ ferijs ad Dei omnipotentis, & sanctorum hominum reuerentiam institutis non queunt renunciare, nisi vrgeret necessitas, & pietas desideraret. *cap. vlt.* Dierum enim alij ad humanam quietem sunt constituti, Alij altissimæ maiestati sunt dicati: & hos non modo ab omni iudiciorum strepitu, sed ab omni quoque seruili opere cessare oportet: nisi fortè Alecia terræ se inclinauerint: tunc vrgente necessitate etiã Dominicis diebus permittitur eorum captioni intendere: *cap. 3.* Alecia genus quoddam piscium est, ex quo conficitur quoddam liquaminis genus: cuius meminit Plinius *lib. 31. cap. 8.* quod ab eodem Alex nuncupatur.

illis, quia hominum gratia sunt constituti, vti messium, aut vindemiarum, partium consensu exerceri poterit iudicium. *cap. vlt.* Seneca *lib. de tranquill. vitæ. 1. c. vlt. Legum conditores*, inquit, *festos instituerunt dies, vt ad hilaritatem homines publice cogerentur, tanquam necessarium laboribus interponentes temperamentum*. Symmachus *lib. Epist. 3. Epist. 23. Vt feriarum reliquiæ*, ait, *laboris fastidium tergant*, vel vt in veteri Codice, *feriarum requie*, &c. Monemur & hoc titulo in præcipuis festis, & inter Pascha, & Pêtecosten nō fieri solemnem genuum flexionem. quod est ex edicto, vt ait Innocentius, scilicet ex sacerdotis præcepto, qui non præcipit, flectamus genua, vt solet diebus consuetis. Ex deuotione nihilominus possumus: nam cùm corpus Domini eleuatur, flectimus genua. *cap. sane inf. de celebr. Miss.* At cur sacerdos istis festiuitatibus non potest dicere flectamus genua? rationem reddit D. Ambrosius in *can. scire. 76. dist.* Fit enim ad reuetentiam festorum: & sic stemus eleuato capite, & læti, & non mœsti. Post Domini passionē remisso culpæ totius debiro, chyrographoq. euacuato, ab omni nexu liberi suscipimus aduenientem in nos gratiam Spiritus sancti. In hoc titulo continetur & illud, quòd nuptiatum solemnia celebrari nō possunt a septuagesima vsque ad octauam diem post Pentecost. *cap. 4.* quemadmodum, & in tribus hebdomadibus ante S. Baptistæ festiuitatem, & ab Aduētu Domini vsque ad Epiphaniæ festum. *cap. non oportet. 33. q. 4.* hodie tamen ex Sinodo Tridentina *sess. 24. cap. vlt.* nuptiatum solemnitas prohibetur tantum ab Aduentu Domini vsque in diem Epiphaniæ, & à feria quarta Cinerum vsque in Octauam Paschæ inclusiue: reliquis anni temporibus omnino permittuntur nuptiarum solemnitates.

De ordine cognitionum. *Tit.* 10.

EXPLICITIS modis omnibus, qui ad constitnendum iudicium requiruntur, quo ordine in his cognoscēdum sit, rectè Raymūdus persequitur. Namque iudex opposita exceptione, antequam de re principali proferatur sententia, de ea debet cognoscere. *cap. 1. & 3.* & qui petit sibi restitui quod per vim subreptum est, ab aduersario ante restitutionem reconueniri non potest petitorio, supra alia spoliatione poterit quidem. *cap. vlt.* Illud tamen ita admittendum putamus, si reus contra actorem spoliatorem spoliationem opposuerit agendo, (qui enim prior appellat, prior agat) secus excipiendo. Tunc de exceptione primum cognoscitur. Ordo est etiam ille, vt si contra mulierem vendicantem aliquem in maritum admittitur exceptio consanguinitatis; exceptio prius est discutienda, quàm super matrimonio pronuncietur *d. cap. 1.* vel si de diuortij causa agitur, ac de dote restituenda: de illa prius, de hac posterius. *cap. 3. inf. de donat. inter vir. & vxor.* vel si mulier à viro consanguinitatis causa fuerit eiecta, restirui marito debet, postmodum de consanguinitate cognoscere. *cap. litteras infra de rest. spol.*

De plus petitionibus. *Tit.* 11.

DEBET quoque iudex, lite contestata, dignoscere, an plus iudicio, quàm res est, petarur; & importunitatem plus petentium punire. Petitur autem plus quatuor modis, re videlicet, tempore, loco, & causa. de quibus etiam Iustinianus in *§. plus. instit. de act.* qui plus causa petit, in expensis aduersarij condemnatur. Plus causa petere dicitur; vt si hominē Stichum, aut decem aureos mihi dare stipulatus sum; deinde alterum petam. Qui plus loco, ad interesse tenetur. Plus loco petitur; cùm id quod certo loco dare debebas, alio loco peto. Tempore, cùm quis ante diem, vel conditionis euentum petierit, & tunc reo duplicantur induciæ. Re, cùm quis decem aureis sibi debitis, viginti petierit; vel cùm alicuius rei partem habeat, totum, seu maiorem partem suam esse intendit; in expensis etiam condemnabitur.

De causa possessionis, & proprietatis. *Tit.* 12.

SEQVITVR adbuc titulus de ordine cognitionum, quem proposuerat generaliter *tit. 10.* Proposita siquidem quæstione de proprietate, ac possessione, ordinarij iuris est, vt prius iudex de possessione, tum de proprietate cognoscat, ac iudicet. *l. ordinarij. C. de rei vend. l. incerti. C. de interd. cap. 2. hoc tit.* & sub vno, eodemq. iudice vtraque causa debet cognosci, atque vna sententia terminari. *cap. 6.* quod mirum non est, & si proprietas cum possessione nihil habeat commune. *l. & an eadem. §. vlt. ff. de except. rei iud. l. naturaliter. §. nihil commune. ff. de acq. poss.* quia continentia causæ diuidi non debet. *l. nullo. C. de iudic. cap. 1. §. Calest. P. Papa. infra de sequest. fruct.* Proprietatem nihil commune cum possessione habere verum est, quoad actionem; nam qui possidet, interdicto vti possidetis retinendæ possessionis causa comparato vti potest: non item vendicatione, quæ ad proprietatē pertinet. In interdicto possessio, in actione proprietas vertitur. *l. & an eadem. §. si. ff. de*

ff. de excep. rei iudic. Possessio, vti Theoph. *lib. 4. Institut. de interd.* Græcis verbis definit, est rei corporalis detentio. Detentio loco generis ponitur, quod late patet, ac omnem possidendi, tenendiq. rationem comprehẽdit. *l. 1. ff. de acquir. possess. l. stipulatio ista §. plane. ff. de verbor. oblig.* Et cùm duplex sit possessio, altera naturalis, siue corporalis, altera, quæ ciuilis dicitur. *l. possessio quoque ff. de acquir. possess. l. 2. §. quod vulgo. ff. pro hæred.* naturaliter possidere dicitur is, qui incũbit. *d. l. naturaliter*; ciuiliter autem, qui tametsi rei non insistat, iuris ciuilis interpretatione eam tenere, ac possidere intelligitur. Rei corporalis, quòd res incorporalis non possideri, sed quasi possideri dicatur. *l. 3. ff. de acqui. possess.* Tangere enim, ait Lucretius, *aut tangi, nisi corpus, nulla potest res*. Proprietatem nihil aliud esse reor, quam dominium, si proprie dominium accipiatur: cùm veteres Iurisc̃osulti promiscue his verbis vti soleant. *l. si procurator. l. cum in corpus. ff. de acquir. rer. dom.* Dominium verò est ius in re aliqua corporali plene, ac libere disponendi. Ius disponendi dicitur, quia licet pignus, seu hypotheca, ius in rem sit. *l. pignoris. ff. de pignorib.* verum quia creditor disponere de re pignorata minus potest, non vere dominus dicitur. *l. pignus C. de pign. act.* Plene, ac libere: quoniam etsi tutor, curator, aliæq. huiusmodi personæ procurationem habeant, & dispositionem alienarum rerum. *l. interdum. §. qui tutelam. ff. de fur.* attamen plenam, ac liberam minime habent. *l. qui fundum. §. si tutor. ff. pro empt.* quod proprium dominorum est. *l. in re mandata. C. mand.* Additur &, De re aliqua corporali; quia tametsi is, qui habet seruitutem, de ea pro arbitrio suo disponere non prohibeatur, non est tamen dominus. siquidem traditionem, qua dominium acquiritur, in res incorporales cadere minus posse manifestũ est. *l. seruus. in fi. ff. de acq. rer. dom.* Idcirco scire oportet ex *cap. 5.* quòd qui agit de proprietate ante conclusionem causæ, possessorio adipiscendæ, vel recuperandæ agere posse; non item post, & ante sententiã, nisi iusta subsit causa. Et qui rem ex vna causa petit, si succubuerit, ex alia petere posse Honorius V. in calce tituli decreuit. Quod tamen intelligendum arbitror de actione personali: quia cùm eadem res pluribus ex causis ab eodem mihi deberi possit, vna earum alterius petitione non vitiatur. *d. l. & an eadem. §. actiones.* De in rem actione diximus supra *tit. 3.* Admonemur & hoc titulo, quòd illi, qui probauit collatorem suum fuisse in possessione conferendi collationis tempore, adiudicatur beneficium: propter hoc tamen non prohibetur succumbens agere aduersus collatorem ipsum de iuris conferẽdi proprietate. *cap. 7.* Nam & Quintilianus *lib. 2. Instit. Orat. Non tantum*, inquit, *possedisse nos probandum est; sed etiam iure possedisse; vt facilius obtineamus, quod petimus.* attamen de possessione conseruanda semper agendum est; quod in beneficijs hodie maxime obseruatur, in quibus & de possessione maxime agitur. vnde vulgo dici solet: *melior est causa possidentis*. Sic à Lucio iij. in *cap. ex consquæstione. infra titulo 1.* rescriptum est, quòd si actore agente petitorio, reus super eadem re deduxerit possessorium, in solo possessorio procedi, suspenso petitorio.

De restitutione spoliatorum. *Tit.* 13.

VENIT quandoque, vt is qui nactus est possessionem, eadem spolietur; quare merito subijcitur præsens titulus. Nam qui possessione est spoliatus, debet restitui; ita si metu, vel vi coactus fuerit. Quod tamen locum non habet, si post spoliationem renunciatio beneficij sequuta sit; quia non præsumitur spontanea. *cap. 2.* Hinc haud male spoliationem possumus dicere, esse, è possessione rei immobilis violentam, & iniuriosam deiectionem, aut mobilis rei ablationem. non enim solum desideratur violentia, sed etiam iniuria; quoniam si verus dominus bello non continuato illum de possessione deiecerit, qui se prius deijcere tentauerit, & si per violentiam excludatur, non restituitur tamen. *cap. vlt. in fine. 3. q. 1.* hinc perlegãter Vlpianus Prætoris interpretans edictum, Quod vi, aut clam, *Parui*, inquit *refert vtrum ius faciendi habuit. siue enim ius habuit, siue non, tamen tenetur hoc edicto, propter quod vi, aut clam fecit. tueri enim ius suum debuit, non iniuriam committere.* hæc ille. Aliter verò si incontinenti, ac bello quodammodo continuato. *c. 12. hoc titul.* Et hoc interdictum Vnde vi, competit aduersus eum dumtaxat, qui spoliauit, vel mandauit, vel spoliationem ratam habuit. *cap. 15.* quamuis recipiens scienter rem à spoliatore inuasam, compellatur eam spoliato restituere, etiã dominio non vtique probato. *cap. 18.* Et non tantum res violenter subrepta, sed etiã fructus, qui ex re ipsa percipi potuissent, restituuntur; damnaq. resarcire, ac de iniurijs satisfacere cogitur violentus. *cap. 1.* Neque facit, quòd institutio nõ sit canonice facta, *cap. 5.* prædo etenim secundum iuris rigorem, est restituendus. Neque obstat exceptio criminis agenti interdicto Vnde vi, vel Quod vi, aut clam. *cap. 6.* quinimo à iudice spoliatus iuris ordine prætermisso ante omnia restituitur *cap. 7.* Ex hoc etiam titulo restituitur mulier marito; nisi tanta sit mariti sæuitia, vt mulieri trepidanti minus possit sufficiens securitas

ritas prouideri. *cap.* 13. At per solam traductionem mulieris ad viri domum factam, non præcedentibus sponsalibus, seu inualidis, nolente muliere iam ab eo recedente, nulla fit restitutio. *cap.* 14. *hoc nostro titulo*.

De dolo, & contumacia. Tit. 14.

CONTINGIT etiam nonnumquã, vt spoliatus, qui ex decreto iudicis restitutus est, propter rei dolum, aut contumaciam possessionem nancisci minus possit. Dolus est duplex: alter bonus, quo veteres pro solertia abutebantur, maxime si aduersus hostes, latronesvè quis machinaretur. *l.* 1. *§. non fuit. ff. de dolo.* B. August. *epist.* 19. *Neque illi tamen dolus ad cauendum, aut astutia deerant*; dolum, ac astutiam ponens in bono. Alter malus. Malus est, de quo hic titulus est omnino intelligendus, cùm aliud agitur, vt Gallus Aquilius apud Ciceronẽ *lib. officiorum* 3. definit, & aliud simulatur; vel, vt Paulo Iurisconsulto magis placet *lib. senten.* 1. *tit.* 8. omnis calliditas, fallacia, machinatio ad circumueniendum, fallendum, decipiendum alterum adhibita. Contumacia est inobedientia, & contemptus magistratuum, & contumax is, qui tribus edictis propositis, vel vno pro tribus, quod peremptorium appellatur, euocatus, vel denunciationibus conuentus, præsentiam sui facere contemnit. *l. de vnoquoque*, & *l. contumacia. ff. de re iud.* Peremptorium verò dicitur, quia perimit causam, ac totum, quo de agitur, negocium, in foro; ita vt non liceat aduersario vltra tergiuersari. Non dubito tamen, quin possint plus quàm duo esse edicta ante peremptorium, ex eo quod Iurisconf. scribit in *l. nonnunquam. ff. de iud.* & summus Præsul in *cap. consul. in fi sup. de offic. deleg.* Porro, inquit, *discretus iudex in assignatione peremptorij non debet iurisdictionem suam (nisi exigat necessitas) adeo coarctare.* At semel impetrato peremptorio vel vno, vel altero, non amplius datur; alioquin non esset peremptorium; tametsi veteres interpretes, præsertim ille iuris lucerna *Bartolus*, aliter senserint, quòd dato peremptorio, adhuc opus esset alio edicto. quòd si illius verbi, citare, vim intellexissent, non ita de facili lapsi essent. siquidem citare non est in ius vocare, vt illi malè crediderunt. Citari dicitur reus, cùm in foro pro tribunali sedens in die cognitionis voce præconis euocatur. Et euocatur, vt appareat, an sit, necne præsens, & siue responderit, siue non responderit, agetur causa: ita Iurifcon. in *l. Diuus ff. de restit. in integr.* & Liuius *lib.* 1. Valer. Max. *lib.* 2. *cap.* 4. Gellius *lib.* 11. *cap.* 1. Varro *lib. de lingua Latina* 4. Marcus Tullius sæpe. Aliter hodie: Citare enim corrupto vocabulo nihil aliud est, quàm in ius vocare. quare citatus ad totam causam constituto ad comparendum die, tenetur comparere in termino ei dato. quòd si impeditus fuerit, citius quo fieri poterit, post terminum debet comparere: alioquin condemnabitur in expensis à tempore citationis emissæ. *cap.* 6. Quid iuris erit, si reus non inuenietur? Remedium est, vt citatio publice ad suam Ecclesiam proponatur. *cap. vlt.* At iudex appellantem, & recedentem citare vlterius minime tenetur, si vult in causa vlterius procedere, nisi appellationi forte renunciauerit. *cap. vlt. in sexto.* Et appellans ante definitiuam, etiam à definitiua lata, eo absente citato, vel non, potest appellare, nisi prima appellatio fuerit friuola manifeste: tunc non appellat, tanquam manifestus contumax, vt decreuit Clemens V. in *Clem. eod.* Docemur hic etiam, quemadmodum puniatur contumacia eorum, qui iusdicenti non obtemperãt. nam propter contumaciam rei potest iudex rem petitam sequestrare, & ipsum contumacem in expensas condemnare, quas ob ipsius contumaciam, vel dolosam exceptionem actor fecit. *c.* 2. quinimo actore non admissus in possessionem sibi per iudicem decretam rei seruandæ causa, vel ab ea expulsus, elapso anno verus efficitur dominus. *cap.* 3. Contra verò actor contumax in expensis condemnatur. *cap.* 1. *in sexto.* Continet & hic titulus multas exceptiones ad *tit.* 6. *sup. vt lite non contestata non procedatur ad testium receptionem, vel ad sententiam definitiuam.* nam actore contumace, testes recipi, & sententia ferri debet, lite etiam nondum contestata, reo scilicet instante, *cap.* 3. aut si per inquisitionis viam procedatur contra absentem contumaciter, lite quoque minus contestata, testes recipi, ac sententia ferri conceditur, atque adeo per depositionis viam, si hoc meretur delictum. *c.* 8. Post litis autem contestationem, si reus est contumax, & liquet de causa, fertur definitiua; si non liquet, actor in veram possessionem inducitur. *cap.* 4. Et qui fundata intentione actoris, exceptionem obijcit peremptoriam, quam non probat incontinenti, sed accipit inducias, si defecerit in probando, condemnatur incontinenti, non expectata definitiua, in expensas; ac soluere cogitur. quod si non potest, luat corpore, iudicis arbitrio. *cap.* 5. Est & illud in hoc titulo singulare, vt sententia in causa beneficiali non transeat in rem iudicatam, superioris respectu, quò minus possit de iuribus partium inquirere, maxime quando sententia fuit lata in absentem, licet contumacem, & indefensum. *cap.* 7.

De

De eo qui mittitur in possessionem rei seruandæ causa. *Tit.* 15.

OB dolum, aut contumaciam frequenter fit missio in possessionẽ rei seruandæ causa. Ideo consequenter ponitur de eo qui mittitur in possessionem rei seruandæ causa: Quando verò agitur de Ecclesiastico beneficio, vel dignitate, seu personatu, ob rei contumaciam non fit missio in possessionem, sed ad sententiam lite non contestata proceditur, quia mora videtur periculosa. *cap. vnic. in sexto.* Missus autem in possessionem ex primo decreto in reali, per lapsum anni veram illius rei possessionem acquirit. Et passo missionem, si intra annum cautionem iudicibus, vel alteri eorum, alijs absentibus obtulerit; etsi per eos recepta non fuerit, non currit præscriptio: vel si passus, probet se contumacem non fuisse, restituitur, præstita prius de expensis cautione. Contra absentem quoque, nullo relicto procuratore, fit missio. In spiritualibus fit præscriptio. qui enim se Ecclesiæ prælatum dicit, non prodest probare præscriptionem, sed vt ostendat libellum ordinationis suæ oportet. *cap. legum.* 2. *q.* 1. Et licet Alex. iij. in *cap. curia. infra de iure patron.* scribat Ecclesiam posse præscribi, intelligendum est de proprietate, non æque de prælatura. ita quoque primi huius tituli loci accipiendi sunt.

Vt lite pendente nihil innouetur. *Tit.* 16.

HIc titulus mihi videtur communis omnium iudiciorum, de quibus supra est actum. Porrò lite pendente, nihil est innouandum in alterius præiudicium. neque priuilegia, seu indulta à Principe obtenta, nulla facta litis pendentis intentione, vllius essent roboris. *cap.* 1. quia lis decidenda est secundum iura existentia tempore controuersiæ, non autem secundum priuilegia pendente lite impetrata. *cap. vlt.* neque pendente lite de adulterio, statim fieri debet thori separatio. neque res, qua de agitur in iudicio, in extraneum poterit alienari. *cap.* 2. *&* 3. quod si ausus fuerit, priuatur, & in petitorem transfertur. Monemur quoque in *clem.* 1. *eod.* quòd si duo litigantes super beneficio, mortem obierint, siue vterque in Romana curia, siue is solus, qui possidet, collatio huiusmodi beneficij ad Rom. Pontificem spectat: sin verò extra curiam, ad ordinarium. Lis autem pendere dicitur, cùm citatio legitime peruenit ad partem, vel per eam stetit, quo minus perueniret. *clem.* 2. *eod.* propriè tamen non dicitur lis pendere, nisi fuerit contestata. sed per solam citationem non contestatur lis, sed per assertionem actoris, & negationem rei coram iudice, vt suo loco fusius est dictum.

De sequestratione possessionum, & fructuum. *Tit.* 17.

PRoposito titulo generali, vt pendente lite nihil innouetur, cõsequenter quærit, num pendente lite fieri possit sequestratio. Sequestratio est rei, qua de agitur, apud aliquem ex partium consensu, vel à iudice facta depositio. Hinc appellatur sequester is, penes quem plures rem eandem, de qua est cõtrouersia, deposuerint. *l. sequitur. ff. de verborum signific. l. licet. ff. deposit.* Missus igitur in possessionem causa custodiæ fructuum, si dissipet, reuocantur dissipati, & cum alijs sequestrantur. atque si reus possessor à sententia contra eum lata appellauerit, rei petitæ fructus si dissipet, licitè sequestrantur. *cap. vlt.* Sequestrantur etiam fructus, licet possessor illis non abutatur, & conuertat in alios vsus, quàm fecerit, antequam appellaretur; quando, scilicet, adesset difficultas exactionis contra illum in euentum succumbentiæ. Ita renuit Rota *decis.* 13. *par.* 2. *diuers.* Et quamuis Pureus *decis.* 164. *lib.* 2. dicat fuisse decisum, sequestrandos non esse fructus, nisi probaretur possessorem abuti fructibus, conuertendo illos in alios vsus, quam fecisset prius in prima costantia, vel antequam lis moueretur: fuit tamen illa decisio ibi limitata, nisi alia causa probaretur: causa autem est potissima: si adsit nimia ex actionis difficultas. *d. decis.* 13. *in fine.* Sed sequestrata possessio, oblata cautione, reuocatur. *cap.* 1. vel si super beneficio, siue dignitate, siue personatu, siue curam habenti animarum contra ipsius possessorem, qui triennio non possedit, in petitorio, vel possessorio vna definitiua fertur in curia, etiam si nulla fore dicatur: ipsius beneficij sequestratio per loci ordinarium fieri debet, quam impediens, vel sequestratos fructus occupans excommunicatus est: & si est ex litigatoribus, cadit à iure suo. *clem. vnic. eod.*

De confessis. *Tit.* 18.

POst multas iudiciorum partes, ad alias transit, quę in iudicio ad modum sunt necessariæ, vti sunt probationes. & vt à probãdi angustijs releuentur partes, proponitur primum de confessis. Cùm quis etenim in iure palam sua sponte est confessus; non est opus

opus alia probatione. Confeſſionem enim Quintilianus *Declamat.* 314. ait accipiendam qualemcumque contra ſe pronunciationem. Nam ſi aliorum ſuggeſtione ſcelus ſe aliquis perpetraſſe dixerit, ob ſolam eius confeſſionem non eſt illi infligenda pœna; excepto læſæ maieſtatis crimine. *cap.* 1. Poſitiones autem negatiuas, quę aliter probari nequeunt, atque per confeſſionem aduerſarij, iudices admittere poſſunt, ſi æquitate ſuadente viderint expedire. *cap.* 1. *eod in* 6. Et reus, ſi iuſſus poſitionibus reſpondere recuſat, vel ſi contumax fuerit, habetur pro confeſſo: non item ſi prius, quàm ſic iuſſus eſt, contumax fuerit. *cap.* 2. *in ſexto.* Agitur quoque hic de confeſſione per œconomum Eccleſiæ facta, quæ profectò ipſi nocet Eccleſiæ, niſi finito nondum negocio docuerit confeſſionem per errorem facti emanaſſe. *cap. vlt.* Fit & mentio eius, qui ſimoniacæ prauitatis mediator fuit, qui, ſi in iudicio hoc deteſtabile crimen confeſſus fuerit, ab omni beneficio, atque officio eſt deponendus. & collationem hoc vitio laborantem irritam eſſe conſtat ex *cap. cùm ſuper ſupra. de cauſ. poſſeſſ. & prop.* quod coniungi debet cum *cap.* 2. *huius tit.*

De probationibus. *Tit.* 19.

EST & hic titulus communis omnium iudiciorum, de quibus iam mentio facta eſt, quoniam nulla ſunt iudicia, niſi iudici, quod intendis, probes. quod vtique fit etiam actis in alio auditorio factis. *cap. vlt. infr.* ſiue teſtimonijs, teſtibus, inſtrumentis, præſumptionibus, iureiurando. Vnde dicere poſſumus, quòd probatio, ſit rei dubiæ, per acta, vel teſtimonia, teſtes, inſtrumenta, præſumptiones, iuſiurandum, oſtenſio. atque hoc titulo explicatur varijs modis, cui incumbat probandi onus, reo, an actori, an vtrique. Si vterque pariter probat, abſoluitur reus. *cap.* 3. ſi in interdicto retinendæ poſſeſsionis, obtinet is, qui antiquiorem probat poſſeſsionem maxime titulo vallatā. *cap.* 9. Quæ autem eſſe debeat in iudicio finium regundorum probatio, quæ in muliere à viro non cognita, quæ nec cognoſci poteſt, ob impedimēta, quibus matrimonium contrahi prohibetur, in minore, in matronis, per quas virginitas probatur, & huiuſmodi alijs, hoc titulo comprehenditur. Fines verò diœceſum probantur libris antiquis, adminiculis, teſtibus, & fama. *cap.* 13. Sed quæſtio eſt, num reus cogatur actori ſua propria edere inſtrumenta. Et non cogi ſanxit Gregorius in *cap.* 1. niſi eſſent communia, vt in *cap. G. perpetuus. infra. de fid. inſtr.* Vel fiſco, cùm ei ſubtracta ſint. *l.* 2. *S. quin. et. ff. de iure fiſci.* Neque actor, qui plene probauit, iurare compellitur. *cap.* 2. Loquitur etiam hic titulus de eo, qui ex litteris ordinarij probatur excōmunicatus, quique à procuratoris officio expellitur. *cap.* 7. ac de eo; quippe qui rogatus fuit, ſi ſine liberis diſceſſerit, reſtituere hæreditatem, ingreſſuſq; fuit monaſterium; ob quam ingreſsionem euaneſcit fideicommiſſum, & hæreditas monaſterio applicatur. nec ſufficit probare minorem ingreſſum, ſi bis ingreſſus eſt; & maior ſecundo eſſe potuit. *cap.* 8. Monemur & illud, quòd iudex debet habere notarium, alioſque idoneos viros, qui ſcribant acta iudicij; aliàs ſi quid difficultatis emerſerit, per ſuperiorem punietur. *cap.* 11.

De teſtibus, & atteſtationibus. *Tit.* 20.

HIC titulus duas continet probationis ſpecies; altera deſumitur ex teſtibus, altera ex atteſtationibus. Differentiam eſſe inter teſtimonia, & teſtes ſuperiori titulo quodammodo monuimus. Teſtimonia enim abſentium teſtium dicta, teſtationes ſcriptis cōpræhenſas ſignificant; & à teſtibus ſeparantur. *l.* 3. *S. idem Diuus. ff. eod. l.* 1 *ff. de fid. inſtr.* Teſtes ſunt præſentes. Vnde merito Diuus Adrianus reſcripſit ſe magis teſtibus, quàm teſtimonijs crediturum. *d. S. idem Diuus.* Qui verò teſtes eſſe poſsint, hoc exequitur titulo. Siquidem teſtes ad dictionem teſtimonij pretio conduci minus debent. Quinimmo quoſcumque idoneos, & fideles adſumendos eſſe; ac nullum, niſi ieiunum dicere teſtimonium poſſe, iam olim fuit in Concilio Macien. conſtitutum. *cap.* 1. *hoc tit.* quod tamen vſu non fuit receptum, vt in vtriuſque iuris foro videri fas eſt. Sed, an mulier propter magnam eius ſexus fragilitatem, & conſilij infirmitatem, ſufficiens perhibere poſsit in iudicio teſtimonium, dubitatio eſt. Veterum tamen Iuriſconſultorum ſententia eſt, mulierem in iudicio teſtem eſſe poſſe, argumento *l. Iuliæ. ff. ad leg. Iul. de adult. l. ex eo quod prohibet. ff. eod.* etiam contra clericum, ſi de crimine agitur. *cap.* 3. *hoc tit.* adeo meretrix, & quilibet criminoſi, ſi de ſimonia iudicium eſt. *c. tanta. infr. de ſimon.* Oportet autem eum, à quo teſtimonium deſideratur, omni affectione, ac perturbatione vacuum eſſe; aliàs idoneus teſtis non habebitur. Hinc illud per manus traditum eſt, neminem in cauſa propria idoneum teſtem eſſe poſſe. *l. nullus. ff. eod. l. omnibus. C. eod.* Natura etenim comparatum eſt, vt homines ament ſe, & ſua. Vnde fit, vt nemo teſtis admittatur in cauſa propria. Cauſam propriam exiſtimamus illam, ex qua commodū quis, aut incommodum conſequitur. *l.* 1. *S. in propria. ff. quand. appell. ſit.* Et ex his pendet

quæſtio

quæstio illa, num singuli, ex quibus coalescit vniuersitas, de causa eiusdem vniuersitatis, vel alicuius corporis idonei testes sint? & vulgo receptum est, idoneum testem esse in causa vniuersitatis, nisi ex ea causa ad eius commodum, aut incommodum pertineat. Causa vniuersitatis non videtur causa singulorum; ex omnibus enim vniuersitas constat. *l. in tantum. §. vniuersitatis. ff. de rer. diuis.* Aliud ergo est rem esse vniuersitatis, aliud rem esse singulorum. Verumtamen esset videndum, an etiam causa, quæ nomine vniuersitatis mota est, ad singulorum spectet vtilitatem. Et hoc casu communis interpretum videtur esse sententia, causam esse singulorum, & singulos à testimonio repelli; ex eo quod diximus, eos repelli, ad quos nomine suo res quoquo modo peruenit. At hæc distinctio vulgo recepta, mihi non satis probatur, si res illæ, quibus singuli vtuntur, possunt ad vniuersitatem reduci, ita vt singulorum amplius nõ sint, vti sunt pascua, nemora, & huiusmodi alia, quæ vti plerumque sterilia, dantur ad tempus colenda, & fruenda, ad vniuersitatem quandoque reditura. Aliter in causis Ecclesiasticis. namque Eugenius iij. & Alexander iij. *hic in cap. 6. & 12.* sanxere, Prælatos, & clericos in causa suarum Ecclesiarum idoneos testes esse; si aliter res nequit probari. *cap. etsi Christus; in fine infra de iureiuran.* Sed maior est hæsitatio de eo, qui solus est in Ecclesia, de cuius causa aditus est iudex; an, inquam, idoneus sit testis. Ego arbitror addendam esse distinctionem; quod aut prælatus solus constituit procuratorem, aut Ecclesia habet œconomum generalem auctoritate superioris constitutum, vel agit Episcopus. Hoc casu ille testis esse potest; & duplici ratione: tum quia prælatus Ecclesiæ suæ dominus nõ est, sed vsusfructuarius; & ob id in causa propria testis esse non dicitur: tum quia non præsumitur velle peierare alterius, vel minimo cõmodo, cùm labia sacerdotis custodiant scientiã, hoc est veritatem: non æque illo casu, cùm duplici fungi non possit officio, principalis, & testis, argumento *l. ille à quo. §. penult. ff. ad S. C. Trebell.* In criminalibus autem causis, singuli, ex quibus consistit vniuersitas, pro ea idonei testes non sunt. *cap. super prudentia.* 14. *q.* 2. Ita etiam inimici, sed capitales, à dicendo testimonio repelluntur. *cap. licet Heli. cum seq. infra de simon. l. si quis testibus.* C. *eod. cap. accusatores.* 3. *q.* 5. Non igitur propter quascumque inimicitias quis à testimonio dicendo repellitur; sed tales inimicitiæ sint oportet, ob quas verisimile est quem peieratum ire. nam cuiusque odij ratio hac in re non habetur. *§. si vero dicatur. vers. si quis vero. authent. de testib.* argumento est etiã *l. licet. ff. de arbit. l. 3. in fine. ff. de adim. leg. §. inimicitiæ. instit. de excus. tut.* Videtur tamen in tribunalibus receptum, ac vsu pene constitutum, vt non solum propter capitales, seu criminales inimicitias, verum etiam propter ciuiles quis prohibeatur, ne testimonium dicat. quare concludendum esset inimicum perpetuo esse à testimonio remouendum, nisi leues omnino sint, & modicæ inimicitiæ. An idem iuris sit de amico, quod de inimico? vt si ob graues inimicitias expellitur testis à testimonio, quia capitalis inimicus est eius, contra quem producitur: eadem certe ratio suadet, vt si quis sit coniunctus non vulgari quidem amicitia ei à quo producitur, dicendum sit eum non esse idoneum testem. *d. l. 3. cap. repelluntur. infra de accusat. can. accusatores.* 3. *q.* 5. & *cap.* 24. *hoc tit.* Existimo itaque si magna sit aliqua, & singularis amicitia, iustam esse causam interdicendi testimonij. Hæc etenim amicitia coniũctioni sanguinis exæquatur: & hæc non leui notitia contrahitur. quòd si leui notitia inita est amicitia, non reuocat à testimonio, vt in *l. latæ culpæ. §. amicos. ff. de verbor. signific.* sic & suspecti omnes, vti familiares, de domo prodeuntes, consanguinei, & eiusdem generis alij. *d. cap. accusatores.* Item simili morbo laborantes. *cap.* 20. Item aduocati, & procuratores principalis causæ, in causa appellationis. *cap. vlt. eod. in sexto.* Item infames omnes. *cap.* 7. si verò de crimine sunt emendati, & eos infamia non comitatur, non sunt in causa ciuili; vel etiam cùm de crimine ciuiliter agitur, nisi pro reatu periurij, repellendi. *c.* 54. agitur de crimine ciuiliter; vt cùm quis (& hoc erit exempli causa) aduersus furem actione furti agit, non ad publicam vindictam, vt puniatur, sed ad priuatum commodum, vt id, quod furto sibi subtractum est, restituatur; & tunc actorem se subscribere haud oportet. *lege vltima. ff. de priuat. delict. & lege vltima. ff. de furt.* Alij, qui à testimonio excludi non possunt, in ius vocati examinandi sunt iudice coram. *dicto cap.* 7. nisi valetudinarij sint, vel senes, vel debilitate confecti, aut ita paupertate depressi, vt ad iudicem non queant adduci. tunc iudex ad hos recipiendos testes debet idoneas, & discretas mittere personas. *cap.* 8. Et qui ad dicendum testimonium vocatus in ius est, & si se non dicturum iurauit, compellitur tamen. *cap.* 18. & puniendi sunt, qui eos impediunt. *cap.* 37. adeoque excommunicandi. *cap.* 45. qui cùm venerit, diligenter, sigillatimq. examinandus est, etiam si agitur de vita, & miraculis alicuius canonizandi. *cap.* 52. Sed quomodo interrogabuntur? Ratio interrogandi illa est, vt ab eis primum exigatur iusiurandum de veritate dicenda. *l. iusiurandi.* C. *eod.* etiam si religiosi sint. *cap.* 51. *hoc tit.* tametsi iure nostro

constitutum sit, hoc iusiurandum posse à parte aduersa remitti. *cap.* 39. Sed scio dubitatum fuisse, an præcedere debeat iusiurandum testimonij dictionem. Fuit quoque receptum, etsi sequatur, valere: quod conuenire videtur Atheniensium instituto; quippe qui post dictionem testimonij ad aras testes producebant; vt iureiurando, quod dixerunt, confirmarent. cuius moris meminit Cicero *in orat. pro Balb.* Ipse tamen in ea sum sententia, vt existimem fore vtilius, ac cautius, si prius exigetur iusiurandum, quàm dicatur testimonium, ne testis retractet, quod dixit. Forma iurisiurandi est, vt iurent ad ferendum testimonium in ipsa causa non odio, amore, timore, vel commodo processisse. *cap.* 5. & *cap.* 47. Testis interrogari debet parte aduersa vocata. si venire contemnit, valet testimonium, ac si pars esset præsens. *cap.* 2. & *l. si quando. C. eod.* Interrogatus testis testificari debet, quod scit, quodque ipse vidit, vel alio corporeo sensu percepit, ita vt nobis constet ei compertum esse id, de quo testimonium dat. Hoc dicitur communiter receptum, licet id aperti iuris non sit, nisi argumento *l. testium. ver. sub præsentia sua. C. eod.* & *cap. testes.* 3. *q.* 9. Attamen testificari de auditu videtur esse contra communem iuris formam, vti loquitur Innocentius Tertius, in *cap.* 47. quod intelligo de alieno auditu; si verò ipse se audiuisse dixerit, videre tamen non potuisse; puto valere testimonium. Siquidem illud non est dicere se arbitrari, sed scire. Cui regulæ additur exceptio in matrimonialibus causis, in quibus testes possunt deponere ita à maioribus suis accepisse, & credere sic esse. *d. cap.* 47. Sed ista exceptio aliam patitur exceptionem. Testimonium de auditu admittitur dumtaxat, cùm de consanguinitate agitur, & affinitate; non item si de alijs impedimentis, quamuis causa sit matrimonialis. Id fuit permissum propter impossibilitatem probandi testimonium de visu: quia cùm ætas hominum breuis admodum sit: omnes consanguinitatis, & affinitatis gradus haud probari queunt visu. quod cessat in alijs impedimentis, vt est affinitas spiritualis, & huiusmodi alia. Inscribitur hic titulus de testibus, non de teste, quoniam vnus non sufficit testis, etiam si præclaræ curiæ honore præfulgeat, vt ait Constantinus in *d. l. iurisiurandi. in fine.* vel præsidiali refulgeat dignitate, vt ait summus Pontifex in *d. cap.* 47. nec vlla diuina, humanaq. lex vnius testimonio, etiam idoneo, quempiam condemnat, vel iustificat: vt scribit Stephanus Papa V. in *cap. admonere.* 33. *quæst.* 2. sed desiderantur duo, vel tres, pluresve; quia licet quædam sint causæ, quæ plusquam duos exigunt testes, nulla tamen est causa, quæ vnius testimonio terminetur. *cap.* 23. nisi ageretur ad correctionem de peccato impediendo: tunc vnus satis esset, ita nihilominus, si principalis persona etiam testimonium perhibeat. quo casu posse in testem admitti sancitum fuit in *cap.* 4. Productio testium bis, terque fit, non æque quater, nisi cum solemnitate legali. *cap.* 15. *& penult.* & *authen. qui semel. C. de probat.* Donec autem fuerint publicatæ attestationes, ac eis renunciatum, produci possunt testes; postea non super eodem articulo. *cap.* 25. & *clement. vlt. eod.* nisi qui prius fuerunt producti in iudicio. *c.* 44. Et aduersarius, publicatis attestationibus, admittitur ad probandum contrarium, si ante publicationem super hac probatione contraria institui non valuit. *cap.* 35. *cum seq.* Vel si obscure deposuerint testes, iterum examinantur. *c.* 53. Quòd si actoris, & rei testes contraria deponunt, præualent digniores, & verisimiliora deponentes, *cap.* 32. Receptæ in summario attestationes fidem non faciunt in plenario iudicio. *cap.* 38. Secus receptæ per arbitrium, si testes mortui sunt: si viuunt, est in optione illius, aduersus quem testes producti sunt, an velit attestationes recipere, an testes de nouo deponere. *cap.* 50. Sunt & alia multa ad hunc titulum perquam pertinentia: sed alibi sparsim tacta sunt. hic satis erunt ista.

De Testibus cogendis, vel non. *Tit.* 21.

SI testes admoniti, sponte in iudicium venire odio, vel gratia, timore, commodoue, aut amore partis aduersæ recusauerint, vel se subtraxerint: officio iudicis compelluntur; & non modo in ciuili causa, verùm etiam in consanguinitate probanda. *cap.* 6. & in criminali. *cap.* 3. 4. *&* 9. si res aliter probari non potest. *cap.* 5. Item coniurationis socij ad veritatem detegendam. *cap. vlt.* Et non tantum testes, qui se subtraxerint, excommunicationis sententia feriuntur. *cap.* 2. sed etiam ij qui eos impediunt, ne testimonium perhibeant. *cap. cùm causam. supra tit.* 1. Neque tenet iusiurandum, quo quis adstrictus fuit, ne testimonium proferret. *cap. intimauit. cap. constitutis. supra titulo* 1.

De

De fide Instrumentorum. Tit. 22.

TITVLIS de probationibus adiũgitur probatio instrumentorum. Instrumenti appellatio generalis est: nam & testimonia, & personæ eo nomine comprehenduntur. *l. 1. ff. eod. l. notionem. §. instrumentorum. ff. de verbor. signific. cap. peruenit. sup. de test ib. cog. vel non.* Siquidem non minus instruunt caussam, vel reum, vel iudicem testes, quàm scripturæ. quia quod deest instrumento, vel eius falsitas, per testes potest probari. *cap. 10.* Horum etiam nomine veniunt rescripta Apostolica. *cap. 3. & cap. 9.* Item priuilegia. *cap. 4. & 5.* Item decretales litteræ. *cap. 8.* & aliæ scripturæ. *cap. 7. & cap. 13.* hæc enim omnia rem esse, vel non esse docent. Instrumenta ab instruendo appellantur: cuius rei cognitionem indicat Gaius in *l. argentarius. 1. ff. de eden.* ijs verbis; *Ea sola pars rationum, quæ ad instruendum aliquem pertinet, inspiciatur, & describatur.* Vt autem instrumentis habeamus fidem, debent esse authentica, *cap. 1.* Authentica non vtique sunt, si testes decesserint, nisi sigillum habeant authenticum, vel à notario confecta. *cap. 2.* vel si eorum litteræ nequeant legi, vel corrasæ, vel deletæ sint, vel enormem patiantur fracturam. *cap. 6.* Verùm si dubitatur, an authentica sint, tunc secundum illa iudicatur, ita si iuri consona sunt; si dissona, consulitur Romanus Pontifex. *cap. 8.* Sed dubitatio est, numdefectus litteræ viciet rescriptum, seu instrumentum. Et receptum est non vitiare. *cap. 9.* Neque propter rasuram, nisi in loco suspecto sit. *cap. 3.* Fuit quoque receptum, instrumentum per tabellionem auctoritate ordinarij exemplatum eandem cum originali vim habere. Ac mortuis tabellionibus notario ordinarij, adhibito consensu, notas in publicam formam redigere permittitur. *cap. 15.* Habetur & hoc titulo, quòd instrumenta, seu priuilegia, quibus quis iudice coram vtitur, aduersario legi debent. Quòd si vnius clausulæ quæstio est, illa dumtaxat parti editur. *cap. 5.* Si communia, iudex debet cogere, vt edant; aliàs ab eo licite appellatur. *cap. 12.* Si falsum esse hæsitatur, iudicem oportet illud coram se, & paucis alijs, loco congruo, & securo facere exhiberi; interim sententiæ latæ per illud stabitur. *cap. 4.* Si contrarias inuicem scripturas quis produxerit, neutra faciet fidem. *cap. 13.* Monemur & illud, quòd si in instrumento debiti exprimitur causa, condemnatur debitor, improbet indebitum. si non exprimitur, necesse est creditorem probare id fore indebitum. *cap. 14.* fin. autem, doli mali exceptione submouebitur. *l. 2. §. circa. ff. de dol. mal. excep.*

De præsumptionibus. Tit. 23.

HAEC est alia probationis species. destitutus enim iudex, actor, atque reus illis adminiculis, de quibus supra est dictum, ad præsumptiones recurrit: & si præsumptio vere probationis nomine minus intelligatur, neque iusiurandum: neutrum siquidem probat necessario, licet probationis vim vtrumque obtineat interdum. *l. si duo. in princ. & l. eum qui. ff. de iureiuran.* Hinc videmus in Parabolis, Salomonem ex violenta præsumptione sententiam protulisse. Ex violenta quoque præsumptione rectè probatur carnis copula; atque ex vicinitate facti notitia; ex diuturna cohabitatione, fama, contractibus, & instrumentis matrimonium; ex præteritis futura, ex continentia in iuuentute, & in senectute; ex litteris, si idoneus fuerit, idoneus præsumitur; ob solam tamen præsumptionem noluit Innocentius iij. quem de graui crimine, hoc est hæresis, condemnari.

De Iureiurando. Tit. 24.

VLTIMA hæc est probationis species: nam iuramentũ, vt ait Apostolus ad *Hebr. 6. est omnis controuersiæ finis*; & Gaius in *l. 1. ff. eod. Maximum remedium expediendarum litium in vsum venit iurisiurandi religio: quo extremum lites haberent.* Et est iusiurandum, vt Cicero *offic. 3.* definit, *affirmatio religiosa.* quod sane per se malum non est, teste Innocentio Tertio, *hic in cap. 26.* cum sit confirmatio veritatis. quod si malum esset, nec Dominus iurasset, cùm in veteri testamento legatur. *Iurauit Dominus, & non pœnitebit eũ, Psal. 109.* tum præcepit, *Redde Domino iuramenta tua. Matth. 5.* prohibetur tamen. Quædam enim prohibentur, quia per se mala sunt, quæ ratione vlla nunquam fieri possunt, vti furtum, adulterium, homicidium, & alia sexcenta. Quædam prohibentur ex causa, non ex eo quòd mala sint, sed quia, ex ijs, si frequenter fierent, sequerentur mala. Vinum per se malũ non est: prohibet tamẽ Apost. *ad Ephes. 5.* quoniã ex frequẽti, & immoderata potione vini luxuria generatur, iuxta illud,

Et Venus in vinis, ignis in igne fuit.

Vbi verò necessitas exigit, pro re vera, licita, & honesta potest iurari: tunc etenim iuramentum videtur tres illos comites habere, de quibus *Hier. 4. Iurabunt, Viuit Dominus, in veritate, & iudicio, & iustitia.* Namque Paulus, Timotheo eius discipulo, ob necessitatem, stomachi, inquam, debilitatem, & frequentes infirmitates permisit vti modico vino. Prohibetur igitur iusiuran-

iuſiurandum ex cauſa, quia ex frequenti, & incauta iuratione periurium ſæpe contingit. Sicuti ſors, quæ licet mali aliquid non ſit, vti Auguſtinus in *cap. ſors. 26. q. 2.* interdicitur tamen fidelibus, ne ſub ſpecie diuinationis, ad antiquos Idololatriæ cultus redirent. Quod autem legitur apud *Matth. loco citato. Sit ſermo veſter Eſt, eſt, Non, non: quod autem his abundantius eſt, à malo eſt:* mihi videtur rectè dixiſſe Ioannes Gagneius Pariſinus Theologus ibi in ſcholis: non id ſignificare malum eſſe iuramentum ex ſe, ſed quòd occaſionem ex ſe habuit à malo, hominũ ſcilicet à ſe diffidentia. Per creaturam iurare omnino vetitum eſt, non æque per Creatorem. per creaturam, ne quod honoris Deo Creatori tribuendum eſt, ad creaturam transferatur; hoc eſt neque per cælum, neque per terram, neque per Hieroſolymam, neque per caput tuum. ibidem apud Matth. Scire autem expedit, per creaturas iurare, duplici modo contingere: vno quãdo conſtituitur in illis iuramenti finis, & exhibetur eis reuerentia, quæ ipſi Deo debetur: quæ ſpecies eſt idololatriæ, & blaſphemiæ, licet veritas iuratione ſubſiſtat: & hoc modo intelligi poteſt Matthæus. Altero modo iuratur per creaturas, referẽdo eas in Creatorem, cuius numen, & maieſtas in illis relucet: ſeu qua ex parte ab ipſo omnipotente Deo creatutę ſunt creatæ: quo caſu licitum eſt per creaturas iurare eo modo, quo per Deum ipſum. quod teſtantur S. Thomas 2. 2. *q.* 89. *art.* 6. Abbas *ad cap. etſi Chriſtus. hoc tit.* Selua *in tract. de iuretur. part.* 1. *q. vlt.* Didacus *ad cap. quamuis de pact. lib. 6. in princ.* §. 1. *num.* 5. quo quidem ſenſu accipi poſſunt ij omnes loci, quibus probatur licitum eſſe per creaturas iurare. Geneſ. *cap.* 42. apparet Ioſephum per ſalutem Pharaonis iuraſſe. Frequenter & apud nos iuratur per Euangelium, & per Crucẽ. *can. qui periurat.* 22. *q.* 5. *can. ſi aliqua.* 22. *q.* 1. *cap. ego N. hoc tit.* Per Euangelium iuratur perinde, atque per Deum, cuius veritas in ipſo Euangelio continetur. Per Crucem, per Deum ipſum iuratur: qui in ligno Crucis pro redemptione humani generis mortem paſſus eſt. Illud vero iuſiurandum, quod fit per ſalutem Principis, vt in *d. cap.* 42. *Geneſ.* & in *l. ſi duo. ff. de iuretur.* videtur potius in vim *execrationis* aſſumi. quaſi per creaturam iuretur; vt in ea iudicium diuinum exerceatur, & eius ſalus Deo obligetur. quemadmodum fit; cum quis per propriam vitam, per filium ſuum, per vxorem, per patrẽ, per aliamvè creaturam admodum dilectam iurat. Interdum ſalus Principis in vim iuramenti intelligi poteſt adducta ad teſtimonium: vt tandem per Deum iuſiurãdum eſſe præſtitum intelligatur, cuius iudicio maxime vera Principis ſalus exiſtit, & ſubmittitur: vel (vt ait idem B. Thomas *in d. art.* 6.

iuratur per veritatẽ diuinæ iuſtitiæ, ad cuius executionem Principes terræ conſtituuntur. Quod autem ſcribitur in *can. ſi quis per capillum.* 22. *q.* 1. non eſſe per Chriſti membra iurandum: quia blaſphemia eſt: mihi videtur rectiſſime dixiſſe Didacus *loco cit. nu.* 6. poſt Hugonem de Sancto Victore, ſcilicet, vt intelligamus, blaſphemiam eſſe iurare per pudẽda Chriſti, aut Virginis Mariæ membra: quæ licet in Chriſto reuera ſint ſicut in quouis alio integro, & vero homine, adeo vt illa nominantes minime mentiãtur: attamen qui in Chriſti ignominiam, & vituperium ea nominant, vere blaſphemi ſunt, grauiſſimiſque digni pœnis, vt in *d. can. ſi quis per capillum.* & in *Auth. vt non luxurientur homines contra naturã.* Quod ergo affirmate, quaſi Deo teſte, promittitur, atque per creaturam. *d. cap.* 26. *in princ.* id proculdubio eſt obſeruandum, niſi turpitudinem contineat, vel per vim extortum ſit, vel alijs auxilium non præſtare, clauſtro renunciare, in ſuperioris præiudicium, vſuras non repetere, coniuges à thoro & mutua cohabitatione ſe ſeparate, cum certa muliere contrahere, & ſuperuenerit fornicatio, ſiue deformitas; non accuſare vxorem, contra vtilitatem Eccleſiæ, aut contra aliquem non eſſe, in cauſis proprijs, & Eccleſiæ ſuæ: non obſtante iuramento, contra idem venire poterit. Item qui dignitatis ſuæ bona alienauerit, adhibito etiam iureiurando, impune poterit reuocare, & in alijs pleriſque caſibus, in quibus licet iuratum ſit à contrahentibus, eos nihilominus Eccleſia ſolet abſoluere. In hoc enim procedit plane quod vulgo dici ſolet, In quolibet iuramento cenſeri exceptam fuiſſe ſuperioris auctoritatem. *cap. venientes. hoc tit.* & *l. vlt. ff. ad municip.* Cuius rei præclarum extat exemplum apud Suetonium *in Tiberio. cap.* 31. Et quod dicimus, in quoque iuramento exceptam intelligi ſuperioris auctoritatem, aliter, atque vulgo putarunt, accipiendum eſt. Namque iuramentum omne vel in Deum dirigitur, vel in hominem. Hoc ab homine relaxari poteſt, illud à ſuperiore, vel Deo ſolo. Præſtitum Deo iuramentum dicitur, quoties is, qui iurat, directe, ac principaliter Deo placere vult. Si autem temporale hominis commodum reſpicit, tum homini præſtitum dicitur. & quanquam Alexander Tertius ſcribit *in cap. debitores. hoc tit.* iuramentum omne Domino reddere oportere; quaſi dicat iuramentum omne in Deum dirigi: quod verum eſt, cùm obligatio primùm Deo adquiratur: tamen cùm hominis vtilitatem reſpicit, remittente homine, cui iuratum eſt, & Deus remittit, vti Innocent. & Abbas diſerte adnotarunt *in cap.* 2. *inf. de ſponſ. & matrim.* Præter eum tamen, in cuius fauorem, & commodum præſtitum eſt iuramentum,

hoc

hoc nemo ius remittendi habet; ne Romanæ quidem Ecclesiæ Princeps; qui licet possit iuramenti vinculum, ac obligationem remittere, aut tollere penitus, aut commutare: dicendum est posse ratione materiæ, quæ ad eius liberam dispensationem attinet. In materia verò minus pertinenti ad liberam eius dispensationem, nequit dispensare. *cap.1. hoc tit.* D. Thomas. 2. 2. *q.86. art.9.* ac ibi Reuerendissimus Caietanus: pro qua sententia conueniunt omnes peritiores in *cap.quanto. hoc tit.* Itaque si iuramentum homini priuato in contractu aliquo, vel conuentione præstitum fuerit, non poterit summus Pontifex eius vinculum per dispensationem remittere; nisi adsit causa, quæ iustā præbeat iuramenti remissionem; vt si quis iurauerit se non repetiturum vsuras, vt in *d.cap.debitores*: tunc licet in alterius fauorem iuratū sit, summus Ecclesiæ Præsul poterit remittere iuramenti vinculum: sed nō simpliciter remittetur obligatio illa, vt male Abbas in *d. cap. quanto.* existimauit; sed coget per censuram Ecclesiasticam, partem, vt relaxet, vt in *d.cap. 1. & cap.significauit.in fine infra de censib.* alioquin nulla colligeretur differentia inter hæc, & illa, quæ directè in Deum tendunt. Quòd si pars nullo modo induci possit ad relaxādum: tunc libere Ecclesiasticus iudex iurantem absoluet, vt Innocen. scribit in *d.cap. debitores.* Eum tamen pœnitentiam agere oportet, quòd male iurauerit. *cap.cùm quidam.§.vlt.eod.* quoniam iuramentum in vim iuramenti obseruandū est, etiam si fiat eo modo, quo iure prohibitum est, vt in *cap.quamuis.de pact.in sexto,* Doctores obseruarunt. In ijs, quæ ad liberam Pontificis Rom. dispensationem spectant, ipse omne omnino iuramenti vinculum valet exoluere, si ex iusta, & rationabili causa moueatur. Nam dispensatio, siue absolutio ab iuramento, nulla existente causa, ex certa Principis scientia, est penitus iniqua. ac proinde cauendum est, ne quis temere opinetur, indistinctè se immunem, ac tutum esse coram Deo de periurio contra ipsius Dei Maiestatem commisso, per quamlibet Rom.Pōtificis dispensationem: tametsi dispensatio quo ad pœnas legis humanæ aduersus periuros sancitas satis est valitura. etenim id remisisse intelligitur, quod facere potest ex natura legis humanæ, quæ liberæ dispositioni Principis subijcitur. *cap.sicut quidam 25.q.1.* Idem de alijs Ecclesiæ Prælatis intelligendum est: vt Episcopi etiam queant à iuramento absolutionem dare, ratione publici officij. expedit enim ad vtilitatē reipub. quandoque in pœnam humanæ sæuitiæ, quæ cōtingit in iuramentis extortis ad solutionem vsurarum. *d.cap.1.& cap.debitores.* Iuramentum omne vel per vim extortum, vel quod est illicitum, turpeve, ab Episcopo remitti potest. *c.si verò. 1. c.verum.c.cum quidam.§.vlt.hoc tit.& d.c.significauit.de censib.* qui etiam inquirere poterit, num iuramentū illicitum sit, aut licitum; in ijs inquā, quæ sunt minimæ æstimationis: non item in ijs, quæ maximi sunt momenti, vt in *cap. venerabilem.supra de elect.* quod scire multū refert, quia si illicitum, valet remittere; ne pro re minima sedem Apostolicam petere semper opus sit. Illud verò iuramentū, quod in hominē dirigi diximus, duplici quidem modo debet considerari. Altero quasi ad ipsius prorsus vtilitatem pertineat, vt si iureiurando promittat se ei suas operas præstiturum, aut ei pecuniam daturū. ab hac promissione potest absoluere ille, cui iurarū est: quodāmodo solutum sit, quod debitum erat. Altero, si quis Dei intuitu alicui aliquid promiserit; vtpote si quis promisit intraturum religionem, vel nobilis aliquis mulierculam in vxorem pietatis causa ducere, vel aliud pietatis opus facturum: tunc ille cui iureiurandi religione promittitur, ius non habet remittendi: cùm iuramentum in Deū potius, quàm ad istius vtilitatē sit præstitū. His autem iuramenti vinculis num quis se propria auctoritate possit exoluere? Summum Pontificem ex ijs, quæ diximus in *tit.de elec.* satis constat ex iusta causa sibi iuramentū posse remittere. quāta enim sit eius auctoritas, atque maiestas, nemo in fide rectus ignorat; vel illud apud Platinā in vitis Pontificum. namq; Marcellinus Rom.Pōtifex in inmani illa Diocler.Imp.persequutione ad sacrificia gentium ductus, terrore perterritus, thus Deorum simulacris adhibuit. Cuius peccati non multo pòst ita pœnituit, vt Sinuessam vrbem Cāpaniæ ad Concilium cētum octoginta Episcoporum venerit cilicio indutus, vbi lachrymis profusus, scelus suum palam professus est; petijtq;, vt sibi pro inconstantia, debita pœna tribueretur. quem tamen damnare nemo est ausus, sed omnes vna voce clamarunt: *Tuo te ore, non nostro iudicio iudica: Nam prima sedes à nemine damnatur.* Sic & de iuramento dici potest, vt quod alijs concedere potest, & sibi quoque. Reliqui verò, qui superiorem habent, non queunt. *c.præiudicandum est.22.q.1. c.dilectus.sup.de temp.ord. c.2.inf.de fideiuss.c.26.hoc tit.* etiam si illicitum sit, turpe, ac prorsus rationi contrarium. *d.c.cùm quidā.§.vlt.* vel per metum extortum, qui posset in virū constantem cadere. *cap.verum hoc tit.* At si imminet periculum, ac vrgeat necessitas, vt superior adiri nequeat, à quo remissio impetretur: tunc non solum contra turpe, & illicitum, verum etiam licitum propria auctoritate cuique sibi remittere licere haud dubito, ex *c.antecessor.11.q.3. c.vlt. inf.de ædif.Eccl.cap.licet.inf. de pœnit. & remiss.* D.quoque Tho.2.2.q.88.art.2.ad fin.& q.147. artic. 4. asseuerauit ratione imminentis periculi licitum esse transgredi ieiunium, si superioris

copia haberi non possit. & per consequens aduersus Hostiensem sentio, ob aliquam magnam vtilitatem, quæ animi salutem respiceret, posse sibi auctoritate propria iuramenti religionem relaxare; si certa sit vtilitas; & propter quam facile superior, si adiri posset, iurantem ab iuramento absolueret. Hæc maiorem quidem explicatum desiderant, sed hic non est satis locus. quare alibi, Deo auxiliante, pluribus verbis his operam dabimus. Cæterum, vt extremi aliquid habeat oratio mea, sciendum est tria in *cap. vlt.* iuramenti tradita esse genera: Voluntariũ, quod à parte parti est delatum in iudicio, vel extra; Necessarium, quod pars, cui delatum est, refert delatori; & hic iurare tenetur; vnde necessarium appellatum; Iudiciale, quod à iudice defertur. Si Ecclesiasticus iudex est, secularem iudicem censura Ecclesiastica compellere potest, vt ius canonicum quo ad iuramentum, ac prouisionem animarum, obseruet, etsi iure ciuili huiusmodi contractus, quibus adhibitum est iuramentum, non valeant. *cap. 2. eod. in sexto.* & *cap. 2. de pac. in sexto.* Agitur & hic de iuramento ab Episcopis Romano Pontifici præstando: idque septem continere capita, docet Gregorius Nonus, *c. 4. hoc titul.*

De Exceptionibus. *Tit. 25.*

PROPOSITAS in iudicio actiones, & varijs modis approbatas vt plurimum rei exceptiones excludũt. quare non mirum est, si Vlpianus in *l. 2. ff. eod.* scripserit, *Exceptionẽ dictam esse, quasi quandam exclusionem, quæ opponi actioni cuiusque rei solet, ad excludendum id, quod in intentionem, condemnationemve deductũ est.* Exceptionum quatuor sunt species; aut perpetuæ, & peremptoriæ; aut temporales, & dilatoriæ. *l. 3. ff. eod.* quid omnes sint, ibidem docet Gaius. Verùm quia per dilatorias malitiose aliquando litium terminatio prorogabatur: sanxit Innocentius Tertius, omnes proponi debere intra certum diem à iudice designandum: quo elapso non audiretur reus, nisi forte aliqua nouiter sibi competens fuerit exorta; & fidem iureiurando faceret, se postmodum illam inuenisse. *cap. 4.* etsi tandem placuit Clementi V. excommunicationis exceptionẽ perpetuo opponi posse. *Clemen. vnica.* ita vt seruaretur Innoc. IV. cõstitutio in Lugdunensi Concilio edita, de qua in *tit. 1. eod. in 6.* scilicet, vt is, qui excommunicationem opponit; speciem illius, nomenq. excommunicatoris exprimat, & sciat se eam debere deferre in publicam notionem, quam intra octo dierum spatium (die, quo proponitur, minime computato) manifestissimis rationibus, & argumentis probare valeat: quod non probantem, iudex in causa procedens, in expensis, quas actor octo curentibus diebus se fecisse commonstrauerit, condemnabit. At si deinde instantia iudicij durante, ac probationis copia succedente, de eadem excommunicatione, vel alia excipiatur iterum, atque probetur: actor in sequentibus excludetur, donec absolutionis gratiam fuerit consequutus: cætera nihilominus, quæ præiuerant, vim roburq. suum obtinebunt. hanc vero exceptionem bis tantum opponi posse: nisi ex noua emerserit excommunicatio, aut euidẽs, promptaq. probatio superuenerit de antiqua; quæ si post rem iudicatam huiusmodi exceptio proponatur, exequutionem impediet: licet sententia, quæ præcessit, non elidatur: sed si actor publice sit excommunicatus, iudex ex officio suo eum repellet, quousque meruerit habere absolutionem. Reum verò excommunicatio non excludit, quin in iudicium trahatur; cùm iudicium reddatur in inuitum. *l. stipulantem. ff. de verbor. oblig.* quapropter omnis legitima defensio reo, adeo excommunicato reseruatur, vt excipere, appellare, impetrare, si sit reus principalis, & alia huiusmodi possit. *cap. 5. 8. 10. 11. & vlt.* non æque actor excommunicatus, qui nulla facta excommunicationis mentione, impetrare minime potest. *cap. cùm contingat, supra de offic. deleg. cap. ex parte, supra de offic. ord. cap. per tuas infra de sent. excomm. cap. 1. de rescrip. in 6.* & regulariter excipere ij omnes nequeunt, qui simili impedimento laborant. *cap. 1. hoc tit.* Fit quoque de iurisdictione exceptio; propter quam si fuerit appellatum, ac probetur vera: iudex appellationis non debet de principali cognoscere, sed supersedere. *cap. 7.* Admittitur & exceptio falsi etiam post sententiam intra xx. annorum spatiũ *cap. 6.* Item rei iudicatæ per Ecclesiasticum iudicem in seculari foro, quemadmodum & in Ecclesiastico per secularem. *cap. vlt. in sex.* Dantur in hoc titulo & replicationes, quæ à parte actoris veniunt, & exceptiones excludunt. quare dici potest, quòd replicatio sit exceptionis exceptio. sed contra replicationem solet dari triplicatio; & contra triplicationem rursus, hoc est quadruplicatio; & deinceps multiplicantur nomina, dum aut reus, aut actor obijcit. *d. l. 2. in fine.* Euenit tamen quandoque, vt non admittatur replicatio. potest enim quisque suam Ecclesiam tuendi gratia opponere exceptionem excommunicationis, periurij, vel aliam legitimam exceptionẽ, nec per replicationem excommunicationis, vel periurij repelli potest. *c. 8. eod.* quod ex *5. compil. tit. de repli.* est exhaustũ. Item aduersus exceptionem iurisiurandi replicatio doli mali non datur, cùm iudex id agere debeat, ne de iureiurando cuiusque quæratur. *l. aduersus. ff. eodem.*

De

De præscriptionibus. *Tit.* 26.

PRAESENS titulus tantam cum superiore cognationem, aut potius affinitatem habet, vt parum, aut nihil admodum inter se differant. Præscriptio nihil aliud est, quàm exceptio. *l.9.ff.de transact.l.50.§.1.& §. vlt.ff.de iud.l.12.§.1.ff.de inoffic.testam.* & alibi passim. quamobrem Tribonianus in Pandectis, & Codice, cum titulo de exceptionibus adiunxit & titulum de præscriptionibus; atque ideo longi temporis præscriptionem exceptionem longæ possessionis appellauit Vlpianus in *l.5.ff. de diuers. tempor. præscript.* dicuntq. exceptionē temporis, & præscriptionem pro eodem. *l.1.& l.5.ff.si liber. ingen esse dicatur.* Sic & apud Oratores; nam & M. Tullius de *Orat. Vt petitor rursus cum peteret, ne exceptione excluderetur.* Ex hoc tamen haud est Raymundus vlla dignus reprehensione. etenim Tribonianus, qui Pandectarum, Codicisq. librorū compilator fuit, alios tum in Pandectis, tum in Codice dedit de præscriptionibus titulos. nam in Codice à *tit.* 33. *ad* 41. *vsque* semper egit de præscriptionibus; sed Raymundus, qui quoad fieri potuit, breuitati studuit, sumpta occasione, de omni præscriptionum tractatu dicere voluit. Quare hic tractatus specialem desiderabat titulum, non cum superiore esse coniunctus. Immo & Raymundus pro vsucapione vsus est verbo præscriptionis: præscribere enim hic est idem, quod vsucapere. Quamquam præscriptio nihil aliud est, quàm exceptio: & vsucapio acquisitio domínij. *l.3. de vsucapione* nec quisquam proprie latineq. loquendo, alio pene sensu præscriptionem vsurpauit: ipsi tamen Canonum sacrorū conditores atque iuris vtriusque interpretes, pro vsucapere dixerunt præscribere fundum, agrum, aliamue rem; cum soleat aliàs datiuo coniungi, vt passim videas apud iurisconsultos, & alios Latinæ linguæ auctores. Ideo in hisce libris nostris nullus habetur titulus de vsucapionibus, vt in Digestis, & Codice: & si diligentius perquiramus, videbimus, Iurisconsultos, & Impp. possessionem, siue acquisitionem longi temporis, præscriptionem appellasse, vt in *l.et à quo.ff. de vsucapion.* in *l. qui alienam. ff. de euict.* in *l.quinque pedum.C.fin.regund.* & in §. *ex his Instit.per quas person.nob.acquir.* Episcopus si aliquem locum, pagum, vel ciuitatem ad vnitatem Ecclesiæ conuertit, nemine per triennium repetente, suum, suamve facit *cap.* 1. *hoc tit.* rem vero priuati triginta annis præscribit Ecclesia, quæ etiam in alterius parochia 40. annorum spatio decimas. *cap.3. & 6.* Laici vlla spiritualia iura, in quorum numerum & decimæ referuntur, sibi præscribunt vsquam. *cap.7.* Inter duas Ecclesias prædiorum fines 40. etiam annis, non currente belli tempore; quo tempore, 40. scilicet annis, bona paterna contra Romanam, aliasque Ecclesias filij hæreticorum præscribunt. *cap.2.in sexto.* Cæterùm aduersus Romanam Ecclesiam centum desiderantur anni. *cap.13.& cap.14.hoc tit.& cap.4.infra de confir.vtil.vel inutil.* Atqui procurationes, quæ debentur Legatis, & Nuntijs Apostolicis; & obedientia, quæ superioribus præstatur, nullo vnquam tempore. *cap.11.12.16.* quamuis Abbas Episcopalia iura in quibusdam interdum excipiat, vt in *cap.*18. Vbique tamen necessarius est titulus, qui possessioni causam tribuat præscribendi. nisi tanti temporis sit præscriptio, vt eius contrarij non extet memoria. *cap.1.in sexto.* Verùm quoniam omne, quod nō est ex fide, peccatum est. *cap. litteras. supra. de restit. spol.* nulla valet, ex Alexandri iij. & Innocentij iij. constitutionibus, *cap.5.cap.vlt.hoc tit.* absque bona fide longi temporis præscriptio, etiam si excedat hominum memoriam. quod iam olim apud veteres Romanos in xij. tab. scriptum erat: *Rei furtiuæ æterna auctoritas esto.* Illa tamen est differentia, quòd Romani ab initio duntaxat bonam fidem desiderabant: nostri verò semper.

De sententia, & re iudicata. *Tit.* 27.

IVDEX, auditis de re, siue lite actionibus, dein exceptionibus: quod æquum, & iustum videtur sibi, definit. Idcirco sententia erit de re, seu lite, vltima iudicis definitio. quod intelligo de definitiua. Interlocutoria enim est, quæ nec condemnationem, nec absolutionem amplectitur, sed quæ de aliquo causæ articulo profertur. ex quo differentiam esse constat maximā inter hanc, & illam. namq; definitiua, quæ condemnationem, vel absolutionem non continet, pro nulla habetur. *cap. ei qui. §. definitiua. 2.q.6.* Res iudicata est lis, aut illud omne, de quo sententia dicta est; vel, vt Modestinus loquitur, quæ finem controuersiarum pronunciatione iudicis accepit. quod vel condemnatione, vel absolutione contingit. *l.1. ff. eod. de re iudic.* Et hic titulus licet de sententia, & re iudicata inscribatur, est tamen longe generalior: & sub se comprehendit fere omnes titulos Codicis à 42. ad 60. Sententia, de qua hic, vt sententia, dici possit, ex legibus, & canonibus ferri debet; alioquin nulla est; nec est opus ab ea appellare. *cap.* 1. Canones autem, legesvè multa desiderant: ac primum, vt quoad fieri potest, celeriter terminetur. *cap.2.* Ne feratur quidem sine scripto: ne dicatur, sed legatur. *l.vlt.C.de senten.* ex

breuil.recit.cap.7.& cap.8.2.q.1. Non notis, sed claris discernatur litteris *l.vlt.C.comminat.epist. subscript.* Ne per alium, sed per se legatur, recitetur; alioquin sententiæ non meretur nomen. *l.1. C.de sent.ex breuil.* & *d.c.7.* & 8. Ex hac tamen regula excipiuntur Episcopi, & alij, quos ob dignitatis prærogatiuam ampliori decet honore fulgere; quibus sententiam ab eis ferendam per alium recitare permisit Bonifacius viij. *cap. vlt. in sexto.* quemadmodum. Impp. Valens, Valentinus, & Gratianus, præfectis prætorio, & alijs, qui illustrem administrationem gerunt, vti quæstores, præfecti vrbi, magistri militum, magistri officiorum, comites sacrarum largitionum, comites rerum priuatarum, comites sacri patrimonij, &, si qui sunt illustres alij, qui vel per officium suum, vel qui alienum ministerium susceperunt, sententias per alium possunt recitare. *l.2.C.de senten.ex breuil.* qui & verbo sententiam dicunt. Cassiodor. in *for. quæ dabatur PP.* scribit; quod Contius in *d.l.2.* admonuit. Item sedendo, non stando. *d.cap.vlt.* Non æque aduocatus. *l. quisquis.C.de postul.* Si plures iudices, siue magistratus sint, siue iudices, arbitrive à magistratu, aut à partibus dati: eorum vnus alijs præsentibus vel mandantibus, potest scriptam sententiam recitare, ita vt verbis pluralibus vtatur: vtputa, Nos tales iudices. *cap. 4. in 6.* Item præsentibus omnibus, quorum de re agitur. *l.de vnoquoque.ff. de re iud.l.1.& l.7.C. quomodo & quan.iud.c.caueant.3.q.9. cap.18.hoc tit.* Sed vocatus ad sententiam si non comparuerit, eo absente fertur; tenetque, nisi legitimam absentiæ causam probauerit. *d.cap.18.* vel extra vocantis territorium vocatus in ius degerit. *clem.2.cod. l.vlt.ff.de iurisd.* Postulant etiam, vt iuris ordo, æquitatisq. vigor seruetur; æquitatis, nec ex summo iure oriatur iniuria; item iuris ordo, quia sententia contra solitum iudiciorum ordinem prolata, auctoritatem rei iudicatæ non obtinet. *l.prolatam. C.de senten.& interloc.* Qualis verò hic ordo sit, mihi videtur recte dixisse Accur.in *d.l.prolatam.* scilicet, vt offeratur libellus, lis contestetur, iuretur de calumnia, depositiones testium describantur, & publicentur, scribatur sententia, à iudice recitetur. hactenus Accursius. Addo ex *cap.19. 2.q.1.* vt consulto, non temere feratur; vt publico, non priuato loco. *l.6.C.de sent.& interloc.* nō exemplis, sed legibus. *l.13.cod.c.17.& cap.25.* sane quippe ratio exemplis anteponenda est: cui quidem & exempla concordant: Augustinus ad Marcellinum, *Ius vocat, ratio siue leges, quæ naturali ratione consistunt.cap.vlt.9.dist.* & quamquam *cap.19.* aliter videatur dicere; *Quia* (inquit) *cæteri iudices iudicarè tenentur in similibus casibus, sicut summus Pontifex*: non est tamen dicendum, quòd exemplis, quàm legibus vtendum sit; sed eundem ordinem, quem summus Præsul seruat, cæteri iudices in iure dicundō debent obseruare. Attinet & ad iuris ordinē, vt iudex canonum auctoritate, non suo sensu iudicet. *cap.1.supra de constit.* Item, vt condemnatio fiat in eum, in quem lis est cōtestata, in procuratorem, vel in dominium litis. *l.1. de tit. de sentent. & interlocu. cap. querelam.sup. de elect. cap.penul.supra de procur.* Vt iudex de eadem re suam, siue prædecessoris sui sententiam non reuocet. *d.cap.ei qui.* §. *item si sententia.l.1.C.sent. rescind.non poss.l.42.ff.eod. de re iudic.* Ad quod pertinet, quod Suetonius scribit, Iulium Cæsarem tantum iniecisse metum Consuli designato, vt eum haud piguerit sententiam suam, quia mutare perquàm turpe erat, interpretatione lenire. Porrò sententia contra leges, canones, Ecclesiam, iniquæ consuetudinis prætextu, vel absentem non contumacem, matrimonium, nullam vim habet. Item si iniquitatem contineat manifestam, si ab excommunicato proferatur; & alijs similibus casibus. At quid si ordinarij duo haud prætermisso iudiciorum ordine, diuersas pronuntiauerint sententias? Gregorius ix. in vlt. huius tituli constitutione sanxit, sententiam pro reo tenere, nisi in fauorabili causa, matrimonio videlicet, libertate, dote, seu testamento. Si delegati dissentiunt, ad delegantem esse eundum; si arbitri, neutram valere. Sed dubitatio est, num iudex in sententia omnia, quæ ipsum mouent, debeat exprimere? Hanc hæsitationem sustulit Innnocen.in *cap. 16.* vt non opus sit necessario. Quælibet autem sententia iuste lata statim sortitur effectum, nisi ab ea fuerit appellatum. *cap.14.* statim, hoc est infra 10. dies. *cap. 13.* & tunc à superiori confirmatur. *cap. 4.* & exequutioni mandatur. *cap.sicut.2.q.1.& cap.1.35.q.9.* reiq. iudicatæ actio datur ei, pro quo lata est sententia aduersus condemnatum, hæredemvè eius. *l.8.& l.9.C.de reb.cred.& iureiur.& l. 6. ff. de re iud.* & hæc de definitiua. Est & de interlocutoria; sic dicta, quasi iudex interloquendo iudicet absque scripturæ solemnitate, non facta condemnatione, non absolutione, sed iussu quodam in principio, aut medio litis præposito, quod ad explicandæ litis præparationem pertinet; & nec litem finit, nec actionem perimit. *l.7.& l.9. C.de sentent.& interloc.* quæ & retractati potest. *d.l.9.* siue Ordinarij sit. *l.quod iussit.ff. de re iud.* siue delegati. *c.cum cessante. infra.tit.1.* siue arbitri. *l.qualem.§.vlt.ff.de arb.* Attamen ferri debet cum causæ cognitione, & iudice sedente, non procedente. *cap.4.§.à iudice.3.q.3.l.4.ff.de dilat.* Et transit in rem iudicatam, si infra decennium non fuerit appellatum. *cap.cum dilectus.in fin.supra de elect. cap.significauerant.supra de testib.* Transit, inquam, quo ad duo, vt in medio appel-

appellationis attentari nequeat, & vt excipiatur ex ea *d. cap. cùm dilectus*. non vt agatur actione in factum, quemadmodum ex definitiua *dd.ll.8.& 9.C.de reb.cred.& iureiur.*

De appellationibus recusationibus, & relationibus. Tit. 28.

SENTENTIAS sequitur appellatio; quæ à minori iudicio ad maius tribunal fit.*cap. anteriorum. 2. q. 6.* Erit igitur querela non acquiescentis sententiæ minoris iudicij ad maius, adiutorium.*cap. omnis oppressus.* & *cap. placuit. 2. q. 6.* quamquam sacri canones ante, & post litis contestationẽ, & in prolatione sententiæ, atque post, singulis tribuunt appellandi facultatem.*cap.12.cap.non ita.2.q.6.* quod ius ciuile non admittit. *l. 36. C. eod.* & *tot. tit.C.quor.appell.non recip.*& *tit.de sent.& interl.* Sed quoties extra iudicium fit, quæ & passim fit, quæque sine vlla grauaminis assignatione admittitur, non vere dicitur appellatio, sed prouocatio ad causam. *cap. 5. hoc tit.* Non item cum in iudicio: voluit enim Innocentius iij. *cap. 59.* ante sententiam ab idoneo iudice ad superiorem iudicem neminem appellare; nisi rationabili aliqua, probabiliq. causa ipso coram iudice exposita; & coram arbitris communiter electis, appelletur. Est autem hic titulus non minus generalis, quàm superior, licet tribus videatur capitibus contineri: quæ etsi hoc titulo comprehendantur, appellationes non sunt. Recusatio est exceptio, apud Ciceronem *lib. de inuent. 1. Iudiciale est*, inquit, *quod positum in iudicio habet in se accusationem, & defensionem, aut petitionem, & recusationem*. Sic recusare iudicem dicimus. *l.apertissimi.C.de iudic.*& apud Innoc.iij.*cap.46.* & hoc satis est argumento; nam qui appellat, eximitur iurisdictione eius, à quo appellat, si iudex est datus.*cap.39.* Si ordinarius, item eximitur quo ad causam, in qua appellat, sed in alijs non æque.*cap.24.* potest nihilominus pendente causa ordinarium recusare, nisi notorium sit crimen.*d.c.cap.24.*& *d. cap.5.*& *cap. 14.* Atqui recusatus iudex iurisdictionem retinet, potestq. cogere arbitros eligere.*d.l.apertissimi. cap.61.*& tertium, si non conueniunt addere. *cap. suspicionis.supra de offic. deleg.* aut causam alteri committere, vel ad superiorem transferre. *d.cap.61.* & *cap.4.supra de foro compet.* Quòd si arbitri intra tempus à iudice sibi præfixũ suspicionis negotium haud dirimerint, iudex ex tunc in principali causa ius dicere poterit. *cap.2.in 6.* Recusatur autem iudex multis, varijsq. de causis; vti si dominus litigatoris sit, familiaris, affinis, comes, eiusdem ciuitatis. si ab eo appellatum sit, recusari potest pendente causa in alijs, si consimilem habuerit causam, & in alijs plerisque casibus, qui legentibus obuiam veniunt. Coram iudice, vti dixi, dicetur suspicionis causa, & corã arbitris probabitur.*d.cap.61.*& *d.cap.suspicionis. cap.41.hoc tit.* Neque Relatio appellatio est, cùm relatio fiat ante, & post sententiam; appellatio tantum post.*l.vlt.C.de sent. & interloc. l.penult. C.quorum appel.non recip.d.cap.59.* Symmachus *lib.10. Epist.29. Verecunde potius, quàm iure suscepi prouocationem, non extante sententia*. Relatio est, cùm ad Principem refertur, vt apud eundem Symmachum *eod.lib.10.Epist.45.* cum nõnullis alijs subsequentibus. hoc est, cùm iudex dubitat quid statuere debeat de eo, quod agitur apud se, vel post sententiam, à qua appellatur, & appellatio non recipitur, donec Princeps æstimauerit, an relatoris sententia sequenda sit, vt in *l.penul.ff. de appell. recip. vel non.* Appellatio fit à partibus, relatio à iudice; quocirca in *l. 2. C.de offic.vicar.* legitur; *Relationes iudicum libenter audiuimus*. Ad relationem scribit Princeps, vel patricij viri, consulares, præfectorij, atque alij ab eo electi.*l.iubemus.C.eod.de appell.*& à tali rescripto appellat nemo. Hinc haud male possumus dicere, Relationem esse consultationem iudicis ad Principem, cùm etiam in *tit. Codicis de Relat.* frequenter Relatio consultatio dicatur. Debet autem fieri relatio integra, ac plena instructio, vt omnem omnino causam relationis series comprehendat. *l. 3. C.de relat. l.15.C. de appell. l.6.ff. de interd. & releg. cap.bonæ memoriæ.2.supra.de postulat.prælat.cap.licet.supra de offic. deleg.* atque consultationis exemplum illico partibus edi.*d.l. penult.ff. de appell. recip.* & *l.vlt.ff. quand.appell.sit.cap.68.hoc tit.*& omnia denique acta, gesta, relationis refutationes, relatoris opiniones; vt si altera litigantium pars viderit relationem minus plenam, aut falsam, ab ipsa possit appellare.*l.1.C.de relat.*& *l.6.§.super his.*& *l.18.19.C.de appell. cap.33.supra de offic. deleg.* Facta ergo relatione, nemo appellat: quia sero appellatur, sed dum Principi scribitur, licet. *l.1.in princ.ff.quand.appellat. sit.* & *l.vlt. C. eod. quand.appell.cap.biduum.§.si aduersus.* & *§. vlt. 2.q. 6.* A sententia appellare potest, ne dum victus, sed omnis etiam, cuius interest.*cap.17.sup. tit.prox.l.5.ff.eod.* vel quibus mandatum est, vel qui alienum gerunt negotium, quod mox reus ratum habeat; & cuius etiam non interest, pietatis, atque humanitatis gratia. *cap.29.2.q.6.l.1.* & *l.6.ff.de appell.recip.cap.1.in 6.* Aliquando ab eadem sententia vtraque pars appellat, respectu diuersorum capitum. *cap.significauerunt.supra de testib.cap.Raynutius.*& *cap.Raynaldus. infra. de testam.* Quare vna sententia pluribus cõdemnatis, si vnus solus ad appellationis beneficium

conuo-

conuolauerit, illius victoria iure communi cæteris suffragatur, si omnes iure communi iuuentur. *cap. penult. hoc tit.* Generalem veto appellationẽ non valere ex *cap. 2. & 18.* intelligimus. At quãdocumque appellare licet, à minori ad maius iudicium appellatur. Si forte ad minus fieri contingit, sententia transit in rem iudicatam. *l. 1. §. si quis, ff. eod.* si ad maius, id est, cùm ad Archiepiscopum debuisset, ad Patriarcham appellasset, nihil ei officit error: quia hic remittit ad illum, ad quẽ prius debuit appellare. *d. l. 1. §. si vero.* Ordo appellationis esse debet, vt supra *de maior. & obed.* dixi: ni consuetudo, aut fortasse singulare ius aliquod aliter postulet, vt in *cap. 3. §. 1.* & *§. debet. in sexto.* siquidem omissis medijs, directè ad summum Ecclesiæ iudicem fieri potest appellatio. *cap. 7. 54. 56. hoc tit.* & *cap. 4. cum seq. 2. q. 6.* nisi fiat a seculari iudice, qui ex temporali iurisdictione Romoan Pontifici non subest. Regulariter tamen iure ciuili, si appellatio directè ad Principem fiat, omissis medijs, ad eos remittit Princeps. *l. 21. ff. eod.* etenim à Principe non appellatur; item à Papa, cùm ipsi sint, qui prouocentur. Papa de aliorum sententijs iudicat, de ipsius nemo. *cap. cuncta. 9. q. 3.* Item à Senatu, & plerumque à iudicibus à Principe datis *l. 1. ff. à quib. appel. non lic.* Itẽ à præfecto prætorio. *l. vnica. C. de sentent. præf. præt. d. l. 17. ff. de minor.* licet ex eius sententia possit quis restitui in integrũ. Sed cur tam varie? Quoniam appellatio iniquitatis sententiæ querelam continet; in integrum restitutio erroris proprij veniæ petitionem, vel aduersarij circumuentionis allegationem habet. etiam à sententia Præfecti vrbi olim non licuit appellari. *l. 23. C. Theodos. eod.* id notat & Balsamon in *can. 12. Syn. Antic.* quod Symmachus etiam videtur dicere in *Epist. 55. eod. lib. Tunc,* inquit, *sententiam meam defensor venerabilis domus inclinata prouocatione suspendit: sed cum huius rei nullum exemplum cognitionalis extare suggereret, nihilominus subiectam vocem libenter admisi.* & sic postea licuit, vt videri est *eod. Cod. Theod. l. 30.* & *l. vlt. eod. de ijs, qui per met. iud.* & *l. 12. C. de ædif. priuat.* Item ab arbitris compromissarijs, quibus, inquam, compromissum est pœna adiecta. non æque ab arbitris iuris, vt in *cap. peruenit. 11. q. 1.* in *d. cap. suspicionis supra de offic. deleg.* & *a. cap. 61. hoc tit. l. vlt. C. de iudic.* item ab exequutore, nisi in exequendo excedat modum. *cap. 43. hoc tit.* Ab eo autem, à quo appellatum est, ad eum, qui de appellatione cogniturus est, dimissoriæ litteræ dirigi debent: quæ vulgo Apostoli appellantur, vt ait Paulus *lib. 5. sent. tit. 36.* hinc in Pandectis *tit. de libellis dimissorijs,* qui Apostoli dicuntur. qui quomodo concipiantur, ac eorum formam docet. *cap. 30. 2. q. 6.* Nullus ad Apostolicam Sedem absque illis valet appellare, siue appelletur in iudicio, siue extra, siue super interlocutoria, siue grauamine aliquo. *d. cap. 1. in sexto.* non enim sufficit appellanti probare ex causa huiusmodi, si non doceat esse veram. *cap. 70. hoc tit.* & requisitus iudex, si non tradit Apostolos, siue litteras dimissorias, & procedit in causa, nullus est processus. *cap. 4. in 6.* quam constitutionem interpretatur Bonifacius Octauus, vt cum debita instantia, loco, ac tempore congruo requiratur. *cap. 6.* At si appellans non petierit eos in termino sibi à iudice assignato, videtur suæ renuntiasse appellationi. *clem. 2. eod.* Olim eat appellandum infra biduum, vel triduum ex die latæ sententiæ. *cap. 28. 2. q. 6.* Hodie decennium. vt in *tit. super.* dixi, & in *cap. 8. in 6.* & *cap. 27. 2. q. 6.* quod ex die sententiæ latæ cõputandum est; ita vt iudex sui in publico copiam faciat. *d. cap. 28. §. cæterum.* An imputetur appellanti, quòd ad iudicis domum non venerit, quodque in hortos non accesserit, & vlterius quod ad villam suburbanam? Et magis est, vt non debeat imputari. Si aduersus absentem nõ per contumaciam pronũciatum fuerit, non currit tempus, nisi fuerit per procuratorem defensus. *l. 3. C. quom. & quan. iud.* At quæstio est num possit quis sæpius appellare? Olim in vna, eademq. causa semel, non iterum licebat; hodie ex Iustiniani constitutione *lib. 7. C. tit. 70.* etiam secundò, non item tertio apellare licet. nam qui duobus iudicijs superatus est, ad tertium confugiendi ius non vtique habet. Idem etiam Alexander iij. & Honorius iij. videntur constituisse in *cap. 39.* & *cap. 65. infra hoc tit.* vt si ab Episcopo aliquis appellet ad Archiepiscopum, ab Archiepiscopo potest appellare ad Patriarchã, sed non à Patriarcha, quo iure plerumque in foro non vtimur; sed ad Pontificem Maximum etiam appellant, siue per restitutionem, vt in *l. 17. ff. de minor.* siue per supplicationem, vt in *c. 8. supra tit. prox.* per quam & à Senatu, atque à Principe. Verum quia maiestate principali indignũ esset, si ab ipso appellaretur, vulgo reuisionem vocãt. Item à iudicibus à Principe datis cum clausula, appellatione remota, *d. cap. 8. & 9. supra tit. 1.* Quum autem sententia est iniusta, ab ea non appellatur, cùm sit ipso iure nulla. *l. 2. & 7. C. quando prouoc. non est necesse.* Et dicitur querela. *dicta leg. 17. & leg. 3. C. quomodo & quando iudex.* ideo Principi preces porriguntur. *d. l. 17. d. cap. 8.* & *l. vnic. C. de sentent. præfect. prætor.* & *l. si quis aduersus. cum authentica ibi posita, C. de precibus Imperat. offerend.* quas Princeps libenter admittit. *cap. pastoralis. §. præterea. supra de offic. delegat.* quod habere locum arbitror in iudice dato, ne possit recusari. si suberit iusta suspicionis causa. iuste enim petentibus nihil solet recusare Princeps. Cassiodor. *lib. Epist.*

Epist. 1. *Epist.* 14. Restat adhuc illud ex hoc titulo intelligere, quòd ad prosequendam appellationem datur annus à iure, vel ex iusta causa biennium. *cap.* 39. 2. *quæst.* 6. *cap.* 5. *hoc tit.* quod extendit Clemens V. ad appellationẽ, quæ extra iudicium fit. *clem.* 3. *eod.* At si per impotentiam partis omissa sit persequutio, nihil appellanti obstat. *cap.* 8. Vel si ex partium assensu prolata sit dies, tempus à iure vel ab homine constitutum non currit. *clem.* 4. *eod.* vel per Principem, iudicemvè steterit, quo minus persequatur. *cap.* 40. §. *sed lis.* 2. *quæst.* 6. *Nouell.* 93. *de appellat.* §. *sancimus.* & *Nouell.* 119. *vt sponsalit. larg.* §. *hoc quoque.* & *authen. sed & lis. C. de temp. & reparat.* Appellationis porro illa est vis, vt sententiam extinguat. *leg.* 1. *in fin. ff. ad S. C. Turpil.* licet à iudice, qui pronunciauit, minus sit recepta. *lege* 3. *C. eodem de appellat.* & *d. cap.* 4. & 6. Appellatione sententiam extingui durum videtur, cum apertissime leges dicant, appellatione suspendi sententiam. *l. fin.* §. *illud. C. de temp. appell.* Attamen Marcianus in *d. l.* 1. *Quia prouocationis*, inquit, *remedio, condemnationis extinguitur pronunciatio.* & re vera extinctam etiam puto: siquidem pronunciatione prior iudex functus est officio suo. *l. iudex de re iud.* cuius sententia tametsi posterioris iudicis pronunciatione confirmatur, istius tamen, non illius sententia est. *l. furti.* §. 1. *ff. de ijs, qui notant. infam.* Et dici potest suspendi sententiam quo ad effectum, extingui quo ad pronunciationem, vt pro nulla habeatur, quod pertinet ad auctoritatem prioris iudicis; & ita intellexisse Martianum puto. Quòd si iniusta appellatio pronunciatur, sumptus, quos, dum sequeretur aduersarius impendit, reddere cogatur non simplos, sed quadruplos. *cap.* 26. *q.* 6. & apud Paulum *lib. sentent. tit. vlt. de meritis appellationum.* Si iuste appellatum sit, & is, qui appellauit, non prosequatur, & prosequatur appellatus: ille in expensas condemnabitur. *cap.* 26. Si aliter non venerit, tanquam in contumacem procedit iudex. *cap.* 44. & prior, vel altera sententia vires obtinebit suas. Si qua sunt alia in hoc titulo digna notatu, alibi recitentur.

De clericis peregrinantibus. *Tit.* 29.

QVEMADMODVM subuenitur ei aduersus quem lata est sententia per appellationem ad superiorẽ. *c. cùm sit Romana.* & *cap. super eo. sup. tit.* 1. ita succurritur illis, qui iter ad Pontificem arripuerunt; vt si eis aliquid subtractum, vel ablatum fuerit, iudex ex officio suo, vt restituatur facere debet; vel permittet, vt eorum parentes, seu agnati, cognati, amici, liberti, serui, aut coloni, tueri possint, ac repetere. *l. vnica. C. si per vim, vel alio modo.*

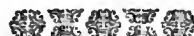
De confirmatione vtili, vel inutili. *Tit.* 30.

A Lata sententia interdum appellamus; interdum ea à superiore confirmatur. *cap. ea, quæ.* & *cap. causam, quæ in fine, supra de sent. & re iudic.* auctoritas enim superioris quod minus solemne est, solemne facit. *l. omnium. C. de testam.* & *cap.* 1 *supra de transact.* Atqui impetrata confirmatione, solet cõtingere plerumque, vt quæratur, an vtilis sit, an inutilis. ideoq; recte postponitur hic titulus. Cognoscere autem inferior iudex de re per Rom. Pontificem confirmata minime valet, nisi per falsi suggestionem fuerit impetrata. *cap.* 1. & *cap.* 2. Neque falsa intelligitur, si dictio, scilicet, sicut, & huiusmodi, in ipsa omittitur cõfirmatione. *c.* 8. Neque tenet confirmatio sententiæ, à qua erat appellatum, quousque de appellatione cognoscatur. Et sententia, seu arbitrium, cõtra iuris, aut compromissi formam latum, & per Papam in forma cõmuni cõfirmatum, nullam vim habet. *cap.* 7. Monemur & hoc titulo non valere confirmationem, quam religiosus à Papa super temporali administratione, seu prioratu obtinuit, si se tacuerit regularem. quòd si expressit, rescriptum iudicatur falsum, cùm tale Rom. sedes haud concedere cõsueuerit. *c.* 5. & 6. & collationem Ecclesiæ alteri factã à Legato, siue ab ipso Pontifice confirmatam, nihil diœcesani iuribus obesse. *cap. vlt.*

DE.

DECRETALIVM EPISTOLARVM GREGORII IX. LIB. III.

De vita, & honeſtate Clericorum. *Tit.* 1.

POST Iuris Canonici principia expoſiti breuiter ſunt ordines, gradus, iuriſdictiones, & officia magiſtratuum, qui Eccleſiaſticæ iuriſdictioni præſunt, ac ſimul cum his, quæ ad perſonas, reſq. litigantium initio iudiciorum pertinent, vti ſunt pacta, tranſactiones, in integrum reſtitutiones, arbitraria. Exin partes, ordo, progreſſus, & exitus iudiciorum ciuilium, atque criminalium. Nunc de clericis, apud quos, vt plurimum hæc aguntur; ac primum de eorum vita, & honeſtate. Clerici dicti, quia de ſorte Domini ſunt, vel quia Domini partem habent: Cleros enim Græce, Latine autem hæreditas nuncupatur. *can.* 2. *diſt.* 21. *cap.* 16. *infr. de præbend. & dignit.* generaliter Clericos dici omnes, qui in Eccleſia Chriſti deſeruiunt, vt Oſtiarios, Pſalmiſtas, ſiue Lectores, Exorciſtas, Acolytos, Hypodiaconos, Diaconos, Presbyteros, Epiſcopos. Hinc breuiter Impp. interpretantur eos clericos eſſe, qui diuino cultui miniſteria religionis impendunt. *l.* 2. *C. de Epiſc. C. Theod.* B. Hieronymus in *Epiſtola ad Nepotianum; Clericus,* inquit, *eſt, qui Chriſti ſeruit Eccleſiæ.* Honeſtas igitur clericorum hæc in primis deſiderat; vt laici, dum ſacra celebrantur myſteria, cum clericis non ſtẽt, nec ſedeant. Vetus quidem mos fuit clericos à laicis cancellis ſeparare in eccleſia. *can. ſacerdotum. de conſecr. diſt.* 2. qui S. Clementi aſcribitur Synod. Turon. 2. *cap.* 4. Burchard. *lib.* 3. *decr. cap.* 102. Anſel. *lib.* 5. *cap.* 78. Iuo *par.* 2. *cap.* 137. Hierony. *lib.* 13. *ad Ezechielis cap.* 43. explicans verba illa: *Fabricati ſunt limen ſuum iuxta limen meum,* addit: *vt nihil intereſſet inter ſacrum & profanum, & poſtes ſuos iuxta poſtes meos, vt vnus laicorum, & clericorum eſſet interitus.* Nec clericum decet cum armis incedere, nec comam, nec barbam nutrire, nec Sanctimonialium monaſteria ſine probabili, & honeſta cauſa frequẽtare, nec ludicra exercere, nec in cauſis ſibi delegatis, præter victualium expenſas, quidquam exigere; Sed continenter, & caſte viuere; crapula, & ebrietate, mimis, ioculatoribus, hiſtrionibus, tabernis, ludis, veſtibus inhoneſtis, & ornatu minus licito abſtinere, ait enim idem Hieron. in *epiſt. ad Nepotianum,* quæ eſt *ſecunda tomo primo: Ornatus, vt ſordes pari modo fugiendæ ſunt: quia alterum delicias, alterum gloriam redolet:* & in *epiſt. ad Heliodorum.* 3. *eodem tomo de* eodem Nepotiano loquens. *Cultus ipſe, Prouinciæ morem ſequens, nec munditijs, nec ſordibus notabilis erat: nec affectatæ ſordes, nec exquiſitæ deliciæ laudes pariunt.* denique ab omnibus ſecularibus negotiationibus ſe abſtinere; & præſertim à iaculatoria, gladiatoriaq. arte; item à carnificum, ſeu macellariorum officio, vt in *ſex. & in Clemen.* (& ſi tertio monitus non abſtinet, perdit interim clericale priuilegium. *cap. vlt. hoc tit.*) & ſi fieri poteſt, vna domo veſci, atque ſub vno, eodemque tecto dormire, & quieſcere, Deumque ſemper præ oculis habere. clericorum enim profeſſio vita cæleſtis eſt, vt ait Caſſiodorus ad clerum Eccl. Rom. *lib. Epiſt.* 8. *Epiſt.* 24. Neque debet clericus aduocationibus, conductionibus, vel fideiuſſoribus vacare, vt in *Nouella Leonis Philoſophi* 86. apud Photium in *Nomocanone* relata. qui & in *Nouella* 68. quam refert Balſamon in *gloſſ. cap.* 13. *de Paroclijs;* eamq. alibi non inueniri aſſeuerat; qua cautum eſt; Ne clerici, vel monachi Orphanorum tutelas, vel curas ſuſcipiant; quod & Iuſtinianus cõſtituerat in *Nouella* 122. ne Epiſcopi, & monachi ex vlla lege tutores, vel curatores cuiuſuis

perſonæ

personæ fieri possent; Presbyteri, & inferiores cognationis iure possent. Cassiod. *lib.* 11. *Epist.* 3. vniuersis Episcopis scribens: *Orphanis, viduisq. contra sæuos impetus debent placita præstare solatia.* Benignius Chalcedon. Synodus, quæ ad inexcusabilem impuberum orphanorum, ac viduarum tutelam admitti voluit. *cap.* 3. quo iure vtimur. Quod de nutrienda barba, dicit, non arbitror velle intelligi, vt eam abcilam prorsus habeant. Nam barbæ pili qui nihil molestiæ afferunt, veluti dignitatem præstant, virum ostendunt, & quandam paternam reuerentiam incutiunt. vnde *Leuit.* 19. *Ne corrumpatis effigiem barbæ vestræ.* Hierony. in 5. *Ezech. Barba virilitatis indicium est.* argumento est etiam quod scribitur in *Psal.* 132. *Sicut vnguentum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron.* Hanc duplicationem emphaticam esse docet Clemēs *Strom.* 3. vt pingar Sacerdotes decoris masculis, venerabilibus moribus, non mollibus, effœminatis, iuuenilibus. Quod de nimio ornatu dicitur, quid sit explicat nobis Innoc. iij. in *cap.* 15. *hoc tit.* & Clemens V. *in clemen. vlt.* videlicet, ne clericus publice virgata, vel partita veste vtatur; neque infula, neque Epitogio, neque caligis scacatis, rubeis, aut viridibus: immo contra facienti pœnam constituit: vt non beneficiatus per idē tempus ad obtinendum beneficium sit inhabilis; beneficiatus sex mensibus fructuum perceptione careat; qui verò dignitatem habent, personatum, curamve animarum, atque religiosi omnes, quos oportet per decentiam habitus extrinseci morum intrinsecam honestatem ostendere, per annum à fructuum quoque perceptione suspenduntur. quæ omnia accipi debent, nisi timor, seu necessitas exigat habitum transformari, *d. cap.* 15. & *clem. vlt.* Est autem virgata vestis diuersi coloris virgis varia, atque distincta, vt Iulius Pollux interpretatur; in qua intexebantur virgæ purpuræ, hoc est, lineæ. Silius Italicus *lib.* 5. *Velles virgatæ auro*, id est virgis, seu lineis aureis distinctæ. & Virgilius 8. *Aeneid.*

Aurea cæsaries ollis, atque aurea vestis,
Virgatis lucent sagulis:

Sagulum est vestis genus, quod armis superindui solet. Liu. *lib.* 1. *Multi sæpe militari sagulo opertum, humi iacentem, inter custodias, stationesq. militum conspexerunt.* Infula dicitur esse fascia ad instar mitræ, siue diadematis. Festus, *Infulas sacerdotum filamentum vocabant.* Alij scribunt infulas esse filamenta alba, quibus templa ornabantur: ac moris fuisse, vt nubentes, priusquam nuptiarum festiuitas accederet, hoc est solemnis in mariti domum deductio, *l. sancimus. C. de nupt.* infulis postes ornarent. Ipse infulam esse existimo insigne sacerdotis quoddam, quo vtebantur in sacrificijs, vt apud eundem Virgilium *Georgicon tertio.*

Lanea dum niuea circundatur infula vitta.

Et M. Tullius 6. *in Verrem; Præsto mihi sacerdotes Cereris cum infulis, & verbenis fuerunt.* & *contra Rul. His insignibus, atque infulis imperij venditis.* Quare summus Pontifex in *d. clement. vlt. Aut infulam seu pileum lineum publice non portent in capite.* Epitogium est genus pallij, quod supra togam ferebatur. Quintilianus *lib.* 1. *cap.* 5. & ita breue est, vt toga, siue inferior vestis, nimis ostendatur: quod clericali habitu indignum visum est. Cætera vestimenti genera, quorum mentio fit in *d. cap.* 15. & *clemen. vlt.* explicatu opus non habent. Constat tandem ex hoc titulo, quanta sit Episcopi auctoritas, vt epitogium à clerico auferre, & pauperibus dare, & eum, qui tonsuram deferre non vult, inuitum possit tondere. *cap.* 8. quæ fieri debet ad instar sphæræ. *canon. prohibere.* 23. *distinct.* & ex facultatibus Ecclesiæ certum clericorum numerum statuere, & contradictores compellere: ac istos in communi viuentes ob iniectionem manuum in socios absoluere. *cap.* 9.

De cohabitatione clericorum, & mulierum. *Tit.* 2.

DECVRSO breuiter titulo generali, de vita, & honestate clericorum, datur specialis titulus *de cohabit. cleric. & mulier.* quippe qui non modo ad fœminas, quæ nullo cognitionis iure nobis coniunctæ sunt, sed & ad matrem, & quamlibet & consanguineam se extendit. *cap.* 1. quod ita intelligendum arbitror, si cum ijs clericus immoderatam teneat familiaritatem: ob idque mala ei fama orta sit. *canon. quorumdam. distinct.* 34. & *cap. vlt. hoc titulo.* Idcirco rectè in libro Veronensi, vt diserte tradit Antonius Augustinus *in Notis*, his verbis; *Quapropter vnusquisque Episcopus in tali re studiose, ac diligenter curam habere de rebus debet, ne Christi Ecclesia possit à proprijs sordidari ministris; quia cui propria vxor non conceditur, maxime ab omni fæmina est abstinendum.* Diuus Augustinus fœminarum quoque omnium, & in eis sororis, & fratris filiæ contuberniū, familiaritatemq. vitauit: quippe qui soleret dicere; *Etsi propinquæ mulieres suspectæ non essent, tamen quæ ad eas ventitarent, posse suspicionem efficere.* Ideoque clericus cum mulieribus crimine fornicationis suspectis nec debet conuersari, nec confabulari. quod si fecus fecerit, & ter monitus non desistit, excómunicatur ex Eugenij decreto. Idem apud Græcos, vti videre est apud Photium in Nomocanone

tit.8. cap. 14. quod ita inscribitur, *de Episcopis, & clericis, qui cum introductitijs mulieribus conuersantur.* & in *cap.* 3. *Nicenæ synod.* & in *cap.* 5. *sextæ synod. in Trullo.* & in *Epistola Basilij ad Gregorium presbyterum.* Est & illud in hoc titulo singulare, quòd Prælatus ad concubinā obiurandam cogere minus potest concubinarium; ne in eandem fornicationis labem instinctu diabolicæ fraudis rediens, periurij reatum incurreret. *cap.* 3. Quòd si eam non dimiserit, à beneficijs suspenditur; & si noluerit se corrigere, perpetuò remouebitur. tanta est enim huius criminis detestatio, vt si notorium sit (est etenim aliud notorium, aliud occultum; hoc ab Ecclesia toleratur, de illo presbyter canonice condemnatur: quod sane notorium fit vel per sententiam, aut confessionem in iure factam, seu per euidentiam rei, quæ tergiuersatione celari minus potest. *c.* 7. *& vlt. hoc tit. cap. cum dilectus. in fine. infra de purg. canon. cap. manifesta. cum seq.* 2. *q.* 1.) possumus ab eius officijs (licet quæ sacra sint coinquinari minime possint. *cap. vlt.* 15. *q. vlt.*) abstinere; vt peccandi licentia cæteris auferatur, & is facilius ad pœnitentiæ fructum trahatur. Et potest hic titulus ad sacratissimas virgines referri: vt quemadmodum clericis non licet extranearum mulierum consortium habere, multo minus licebit monialibus. namque Iustiniani *Nouell.* 6. *de sanctiss. Episc.* Diaconissis interdicitur consortio extraneorum virorum. quam & Photius ipse refert in *d. cap.* 18.

De clericis coniugatis. *Tit.* 3.

MINVS quoque decet clericum sacris initiatum ordinibus nuptias contrahere; alioquin nuptię, quas contubernia maluit summus Pōtifex denominanda, sunt iure ipso nullæ. etsi longa peracta pœnitentia vitā laudabilem continente, officio suo potest restitui. *c.* 4. qui enim mulierē habet, non potest in vitam cōtemplatiuam tendere, animumq. dirigere; sed in re vxoria, & familiari semper est occupatus: cùm multa sint connubij onera. hinc Apostolus 1. *ad Corinth.* 7. grauem coniugij sarcinam intelligēs, *Si est ita*, inquit, *non expedit homini vxorem habere. cap. omnes.* 32. *q.* 7. Neque is, qui vxorem habet, vacare studijs potest: cuius rei præclarū præbet exemplum B. Hieron. *contra Iouianum:* quòd cum Cicero post Terentiæ repudium ab Hircio rogatus, vt suam sororem in vxorem duceret: respondit non posse & vxori, & Philosophiæ simul nauare operam. Fortiori sane ratione, & Deo, & vxori haud satis rectè possumus seruire. *arg. cap.* 1. 21. *q.* 1. Quare Apostolus *ad Timoth.* 3. *Oportet*, inquit, *Episcopum vnius vxoris esse virum.* Illud quoque vnum hic scire erat necessarium, num inquam, in minoribus constitutus possit impune vxorem ducere? Et posse rescriptum est; Ecclesiastica tamen beneficia dimittere cogitur: & si quid Ecclesiæ, cuius titulo erat ornatus, contulisset; absque vlla controuersia ad eum reditur. Ab eo autem beneficia non per eundem Episcopum, qui scienter post contractum matrimonij fœdus, contulit, sed per superiorem debent auferri. Potest nihilominus Episcopus coniugatum, si castitatem promiserit, ad ordines, administrationemq. Ecclesiasticam, & beneficium promouere. *cap.* 2. Sic coniugatus clericus, & non beneficiatus ad tonsuram cogi nequit. At si eam ferat, habitumq., duplici clericali fruitur priuilegio: altero, quod Innocen. ij. concessit. *cap. si quis suadente.* 17. *q.* 4. altero, à Bonifacio viij. vt pro commissis ab eo excessibus, vel delictis, tam in criminali, quàm ciuili causa ad tribunal seculare trahi nō queat. *c. vnico. in sexto.* si inquam, vna dumtaxat, & virgo ei fuerit desponsata. *d. cap.* 2. *&* 3. *&* 7. *sup. de biga.* Hodie ex Tridētina Synod. *sess.* 24. nullum habet priuilegium, nisi ministerij quicquam Ecclesiæ præstet. Colligitur etiam ex *cap.* 6. *huius tituli*, Orientalem Ecclesiam continentiæ votum non admisisse. ob id Orienrales in minoribus ordinibus contrahunt, & in maioribus contractis iam vtuntur nuptijs. Quare filius Græci sacerdotis licite inter Latinos potest vel ad dignitatem Episcopalem promoueri.

De clericis non residentibus in Ecclesia, vel præbenda. *Tit.* 4.

NEQVE decens est, vt qui beneficium habent, huc, atque illuc belluarum more vagentur: immo iustum, atque honestum summis legum Antistitibus visum est, vt ipsi in suis residerent beneficijs: & nisi residerent, atque moniti, legitime vocati, & in termino sibi præfixo non reuersi priuarentur, etiāsi modicæ sint æstimationis, vt in *cap.* 6. idque in Episcopos, Archiepiscopos, Cardinales locum habet. *cap.* 2. 8. 9. *&* 10. siquidem beneficium omne propter officium, laborem, & industriam conceditur. *cap. vlt. de rescript. in sexto.* Cessante itaque causa, ob quam datur beneficium, ratio postulat, vt à beneficiario id auferatur. Nec valde dissimilis est clericus ab ecclesia sua absens, militiæ desertori: namque cingulum honoris sui eum amittere, & pro ea desertione castigari debere fuit constitutum. *cap. placuit.* 21. *q.* 2. nisi iustum sit impedimentum. idem quoque sanxit Apostolorum *canon.* 14. & 15. Syn.

Ancyranæ.*cap.*18.Syn.Anthioch. *cap.*3.13.22. Syn. Chalc.*cap.*13.23. Syn.Laodic. *cap.*41.42. Syn. Constantinop. *cap.*2.Syn.6.*cap.*17.18.20. Syn. Nicænæ secundæ. *cap.*10. Syn. 1. & 2. quæ in sacra Apostolorum æde habita est.*cap.*16. & 42. Tridentinæ Syn.*cap.* 1.& 2.*sess.*6. Variæ irē leges emanarunt, quibus nominatim cautum est, vt absentes clerici si ad suas Ecclesias moniti non redierint, beneficia ipsis adimerentur. Nouella Iustiniani *c.* 6. 58. & 123. quanquam Innocentius iij. nullam videatur desiderare monitionem, sed vt iure ipso sint priuati. *cap. extirpandæ.§.qui vero.infra tit.*1.cui videntur aduersari prorsus *cap.*8.10.11.& *vlt.huius tit.*de quorum sententia dicam alibi latius. Iuste dicuntur impediti, qui in seruitio sui Episcopi sunt, vel studiorum causa absunt, vel pro Ecclesia. item si ipsius Romani Antistitis familiares sint; item quos infirmitas, seu iusta, & vrgens corporis necessitas, aut euidens Ecclesiæ vtilitas excusat. *cap.vnic.in sexto.* hi enim præsentes potius, quàm absentes dici possunt.*cap.*12. & *l.quæsitũ.* 78.*in princ.ff.de leg.*3. Quod autem diximus de Episcopi seruitio, de duobus tantum dicimus. duo enim dumtaxat abesse possunt. Nonnulli etiam id habere locum in inferioribus clericis tradunt, dummodo fit cum dispensatione Episcopi, vt per Ioan.Andr. *ad cap.ad audientiam.* 15. *vers. dici potest. hoc tit.* quem ibi sequuntur Butr.*num.*9.Card.*quæst.*4.Imol.*num.*13.Ioann. de Anan.*in princ.* Anchar. *in* 5. *notab.* Rota diuers. *decis.* 222.*par.* 2. vbi quærit, an vicarius Episcopi possit percipere fructus sui canonicatus si absens sit: immo si Ecclesia sic destituta ministris fuerit, vt eorum absentia noceat, per fructuum subtractionem assistere coguntur; ac etiam alij priuilegio muniti. quapropter sancte sancitum fuit, ne vni plures dignitates, vel alia beneficia assiduitatem postulantia conferrentur, cùm per seipsum, non per substitutum regere teneatur.*cap.*3.*hoc tit.cap.dudum.* 54.*sup. de elect. cap.*2.*supra de offic. vic.* Studiorum verò causa abesse ita accipi oportet; vt ille sit in ciuitate in qua artium, & disciplinarũ publice fiat exercitium; non æque in villis, seu castris.*d.cap.*12. Quid vero dicemus, si quis absens est, & vbi sit nescitur? Tribus publicis in eius Ecclesia edictis vocabitur: quòd si intra sex mensium spatium non reuertatur, priuabitur. *c.*2. Cætera, quæ huc spectant, dixi in *titulo septimo. lib.* 1.

De præbendis, & dignitatibus. *Tit.* 5.

HIc titulus ad superiores respicit, cùm clerici non possint honeste viuere, nisi præbendas obtineāt, ex quibus ea, quæ ad vitam sustentandam necessaria sunt, percipiant. *cap.* 30. *hoc tit. cap. charitatem.* & *cap. quicumque.cum sequen.*12.*quæst.*2. quæ connexationis ratio & ad secundam tituli partem attinet. Licet enim possit quis condecenter viuere, etiam si non vtique habeat dignitatem, dummodo præbendam habeat: attamen si dignitatem obtinet, perinde est, ac si præbendā haberet, ex qua condigne potest victum desumere, aliaque in vsus sibi necessaria. tum quia præbendæ nomine continetur & dignitas, vt infra dicetur. In quibusdam enim codicibus inscribitur hic titulus, de præbendis, tantum. sed non male, & de dignitatibus, propter eminentiam; quia nullum est aliud beneficium, de quo tot sint constitutiones, quot de dignitatibus. argumento est titulus *C.de seruit.& aqua* & *C.de impuber & alijs subst.* omnes ferè constitutiones sunt de aquæductu, & de pupillari substitutione. cui conuenit mirifice & illud; *Dicite Apostolis, & Petro. Marci vlt. can.* 2. *distinct.* 22. & *l. quæsitum.* §. *vlt. ff. de fund. instruct.*. Cùm honeste igitur viuere minus possint Clerici, nisi præbendas habeant; merito sancitum fuit, ne vllus ordinetur, nisi beneficium obtineat, vnde decenter viuere possit; aut sufficiens patrimonium. Quod cùm in desuetudinem abijsset, in vsum reuocauit sancta Tridentina Synodus. Quare Episcopus, si aliquem beneficium minime habentem ad sacros ordines promouerit, de suo donec titulum fuerit consequutus, ei prouidere tenetur. *cap.* 2. 4. 16. 23. & *in sexto. cap.*5. & *de filijs presbyt. cap.*5. Ac proinde pati non debet, vt apud vnum sint duæ, pluresvè præbendæ, aut dignitates: sed clericus vnam eligere, & alteram omittere; alioquin omnibus priuabitur.*cap.*5.7.13.14.15.18.28. & *in sexto cap.*6.& 18. Nisi clerici illustri genere sint, & litterati homines, qui per sedem Apostolicam possunt dispensari.*d.cap.*28. quod Ioannes xxij. restrinxit ad Cardinales, & Regum filios, qui propter sublimitatem eorum, & generis claritatem potioris prærogatiuæ gratia sunt attollendi. *cap.vnic.Extrauagan. Ioann.* Et contra.duobus etenim ad vnam dignitatem, siue præbendam simpliciter receptis, non tenet receptio, cùm diuidi nequeat.*cap.*20.25.& *c.si quis iam.*21.*q.*2. Si verò duo sint electi, vterque potest in iudices compromittere: & iudices alterum confirmare

possint, & alteri pro bono pacis ex prouentibus prouidere. *cap.* 21. Et vacante vna præbenda, duæ ex ea fieri possunt, si eius ferunt facultates. *cap.* 26. Vel ei honestum onus à Prælato imponi, ad quod præbendarius tenebitur. *cap.* 9. Et ob paupertatem cathedralis Ecclesiæ, licet ei capellas, vt dicunt, adiungere, reseruata ipsarum presbyteris portione. *cap.* 33. Est autem præbenda viris idoneis, & qui possunt seruire, conferenda. *cap.* 35. & qui resident in loco, ac curam eius per se valent exercere. *cap. relatum. supra titulo proximo.* Confertur regulariter à Prælato ipsius Ecclesiæ, in qua collatio fieri debet. *cap. ex frequentibus.* & *cap. ad decorem. infra titulo secundo*, quemadmodum & Ecclesiarum collatio. Quæ ad Prælatum iure ordinario spectat. *cap. cùm nos. supra de offic. ordin. cap. si quis Episcopus.* & *cap. peruenit. prima quæstione tertia.* tametsi contrarium moribus interdum fit receptum. *cap. cum Ecclesia Vulterrana. supra de electione.* *cap. nulla. infra de concessione præbendæ.* siue iure speciali. *cap. cum venissent. infra tit.* 2. Interdum & ad Prælatum, & ad Capitulum. *cap. postulastis. infra dict. titulo de concessione præbendæ.* & *infra tit. de ijs, quæ fiunt à præl. sine cons. capit.* Interdum ad solum Prælatum. *cap. ea noscitur. dicto titulo de ijs, quæ fiunt à prælat.* Interdum à solo Collegio collatio fit. *dicto capit. cum Ecclesia.* Atqui vacantia in Romana curia beneficia præter Romanum Pontificem conferre potest nemo; secus collatio est irrita. *cap.* 2. *in sexto.* Quod Gregorius Decimus intelligi voluit, si intra mensem à die vacationis conferat; alioquin illi, ad quos collatio pertinebat, libere illam possunt conferre. *cap.* 3. *in sexto.* Et facta collatio proprio Pontificis Romani motu, pluribus beneficijs in eadem Ecclesia vacantibus simul, intelligitur facta de pinguiori; si æqualia sint, ad eum attinet electio, cui gratia est concessa. *cap.* 24. *in sexto.* Est etiam in hoc titulo limitatio ad superiorem. vt quod enim dixit, qui studendi causa in gymnasium missi sunt, aliquid posse ex suorum beneficiorum fructibus percipere: hic excipit quotidianas distributiones, quas ijs tantum, qui horis interfuerunt canonicis, exhiberi voluit Honorius Tertius, *cap.* 32. Præbenda veteri loquendi modo legebatur pluraliter neutro genere, vti ex Vlpiano constat in *lege inuiti.* 2. *ff. de testibus*, & Plautus in *Persa* ait, *Præbenda ædiles locauere.* Gellius *lib.* 15. *cap.* 4. *de Ventidio Basso* scribens, *Præbenda*, inquit, *publice conduxisse.* quare non dubito nos posse præbendas nostras neutro genere Latinius dicere. Iure ciuili Præbenda dicitur etiam panis ciuilis, & annonæ ciuiles, vel apud Imperatores, qui non ita emunctæ naris fuerunt, vti Iurisconsulti; vt in *lege vltima. Codice de quadr. præscript. lege vltima. C. de iure dot. lege hac edictali.* §. *his illud. Codice de secund. nupt.* & *Nouell.* 88. & *lege* 8. & 9. *Cod. Theod. de ann. ciuil.* Idem in Iustiniani *Codice eodem lege prima, lib.* 11. quæ quandoque stipendia in diuersis speciebus de publico ministrata appellantur. *lege priuilegia. Codice de sacrosanct. Eccles.* Iure autem nostro præbenda est emolumentum ex quolibet Ecclesiæ titulo alicui proueniens. Dico ex quolibet titulo, quia Præbenda nomen generale est, omnia omnino Ecclesiastica beneficia amplectens; *can. si quis dator.* 1. *quæst.* 3. vti videre est toto hoc titulo. Idcirco datur titulus de præbendis, non de præbenda; & de præbendis, non æque de beneficijs. sic & titulus de concessione præbendæ, non beneficiorum, non dignitatum. Neque dubium est præbendas tam alia beneficia, quàm canonicatum continere. *cap. tua. infra de verborum significationibus*; quamuis vulgo receptum sit præbendam esse canonicatuum dumtaxat. Et dignitatibus. Dignitas definiri potest, quòd sit administratio rerum Ecclesiasticarum cum iurisdictione, vt scilicet is dicatur dignitatem habere, qui iurisdictioni præest, vtpote Archidiaconus, archipresbyter, prior, rector, & si qui sunt alterius nominis. Confunditur etiam in præsenti titulo, & alibi passim cum dignitate Personatus. *cap. dilectus. infra de concessione præbendæ. cap. ad aures.* 8. *supra de rescript.* & quandoque officium, vt in *cap.* 1. *de consuetud. in sexto.* quæ quidem sinonyma videntur, vt in *cap. cum accessissent. supra de constitut.* quo loco officium, & dignitas, & personatus appellatur. Dignitatem verò, & personatum parum, aut nihil admodum differre in substantia existimamus: quamuis Archidiaconus in *d. cap.* 1. *de consuetud.* aliter sentiat, quòd scilicet, personatus sit quædam prærogatiua in Ecclesia sine iurisdictione, pro qua requiritur residentia. *cap. dudum.* §. *sed cum in iure. vers. cum idem de personatibus. supra de electione.* vt cum quis stallum (vt vocant) in choro præ alijs honorificum habet. Officium esse rerum Ecclesiasticarum administrationem sine iurisdictione, vti est Sacristæ, thesaurarij. cui hac in parte assentio. Sed hæc nomina ex varietate, vt eleganter adnotauit Abbas Panormitanus, locorum, in vsum potius venerunt, quàm ex rerum substantia. Dici tamen vere potest; quòd Dignitas illa est, quæ in iure expressa est, vt Archidiaconatus, Archipresbyteratus, de quibus extant speciales tituli *lib.* 1. Vel etsi iure non expressa est, vsu tamen, ac loci consue-

consuetudine comparatum est vt sit dignitas. personatus sit, siue personatum habere dicatur Ecclesia quælibet, quæ personalem exigit siue iure, siue consuetudine residentiã; licet nec iure, nec consuetudine pro dignitate habeatur. *c. 1. ne cler. vel monach. lib. 6.* vti sunt canonicatus, vel alia, quæ licet dignitatem habere videantur, quod in pluribus contingit cathedralibus Ecclesijs, non habent tamen; vt esse potest Præpositura, Cantoria, Thesauraria, & huiusmodi alia; quæ conferri solent etiam ab ordinarijs. & de hijs intelligi posset *cap. statutum in princ. de rescrip. lib. 6.* ibi, *nisi dignitate præditis aut personatum obtinentibus, seu Ecclesiarum Canonicis.* quo loco videmus dignitatem à personatu, & personatum à Canonicatu distingui, & tanquam diuersa poni; ita nec curam habent animarum, nec dignitatem. siquidem dignitatis appellatione non venit beneficium curatum: vt si Rom. ipse Pontifex mandauerit alicui de dignitatibus prouideri, nisi expressa curati beneficij facta sit mentio, cura non comprehenditur, cum in eo maius requiratur animi iudicium, perspicacitas, atque prudentia. *cap. 16. in 6.* licet & beneficiũ curatum dignitas dici possit. *clem. 1. eod.* De hoc titulo multa etiam relata sunt in *tit. de rescr. de elect. de ætat. & qualit. de filijs presb.*

De clerico ægrotante, & debilitato. *Tit.* 6.

EX Apostoli traditione ad Corin. *Qui seruit altari, viuere debet de altari. cap. cùm secundum sup. tit. primo.* Cùm autem præbendæ, atque alia Ecclesiastica beneficia ad hoc constituta sint, in dubiumq. venire possit, num ægrotantes clerici, qui iam & altari, & præbendis sunt addicti, ijs vti, fruiue valeant: eleganter præsens titulus superioribus annectitur: quo sane cauetur, vt clericus infirmus integros beneficij sui fructus percipiat. *cap. 1. Etenim corporalis percussio, vtrum pro purgatione,* vt in Registro est scriptum, *an pro vindicta, contingat, Dei in hoc iudicium ignoratur. non debet itaque à nobis addi afflictis afflictio; ne nos culpæ (quod absit) offensa recipiat.* Si verò ita morbo laborant, vt non nisi cum scandalo, & populi abominatione possint celebrare, datur eis coadiutor, vel ab administrationis officio remouetur, relicta eis ex eius facultate Ecclesiæ portione, qua dum vixerint, honeste sustentari queant. *cap. 2. 3. 4. 6.* Episcopo seni, vel ægroto, vel debilitato coadiutor, cùm sit de maioribus causis, nisi ex sedis Apostolicæ auctoritate, vel saltem ab ea confirmatus, non datur. *cap. vnico in sexto.* Debilitatus dicitur, qui ex aliqua corporis parte est mancus, vt muncus, vt cui medietas palmæ cum duobus digitis est abscissa; qui si missam celebrare prohibetur, cæteris tamen sacerdotalibus officijs ei fungi permittitur. *cap. 2.*

De institutionibus. *Tit.* 7.

RECEPTO in canonicum, quàm primũ fieri poterit, debetur præbenda: & interim quotidianas habebit distributiones. *cap. dilectus filius, supr. de præb. & dignit. cap. cum super. inf. tit. primo.* sed ne plures, quàm sint præbendæ, recipiantur, certus canonicorum numerus debet secundum ipsarum facultatem Ecclesiarum, in quibus suscipiuntur, institui. *cap. 1. & cap. quoniam. sup. de vit. & honest. cler.* nisi sponte eiusdem Ecclesiæ clerici velint admittere. *cap. 4. cap. cum M. supra de constit.* Institutio proprie est clericorum; quæ ad Episcopos, vt alias dixi, (nisi sede vacante, *cap. 1. in 6.*) vel eorum vicarios tantummodo spectat. *cap. 3. & 5.* quippe qui extraneos, atque adeo vndecumque originem habuerint, si litteris, & morum honestate præditi sint, ex Innocentij iij. constitutione valent constituere. *d. cap. 1. & 5. cap. eam te. sup. de rescrip.* Contra vero is, ad quem dignitatum collatio pertinet, se ipsum instituere nequit; argumento *l. Ille. §. penult. ff. ad S.C. Trebel.* namque prætor hæres institutus suspectam dicens, ipse se cogere non potest: quia triplici officio fungi haud queat, vt suspectam dicentis, & coacti, & cogentis. ita Episcopus, qui abbatiam sub eius iurisdictione habet, per se ipse eam non potest recipere; cùm inter dantem, & accipientem debeat esse distinctio personarum; Nec ab alio, cum ius conferendi alius non habeat. *cap. vlt. hoc tit.* qui si ab summo Antistite institutus sit, acquirit quidem prælaturæ titulum, (sic & cæteri) sed non idem possessionem, nisi institutus possessionem nanciscatur. *cap. cum in cunctis. §. 1. supra. de elect. l. cum hæredes. ff. de acquiren. possess.* Quapropter nemo desinit in priori Ecclesia titulum habere, nisi in secunda possessionem nactus fuerit. *can. si qui Episcopi. 92. dist.*

De concessione præbendæ, & Ecclesiæ non vacantis. *Tit.* 8.

ADHVC persequitur, quem cœpit auctor tractatum: vt iuxta Ecclesiæ facultates instituantur clerici; non autem in viuentis locum; ne mortis alienæ votum ingeratur; & Ecclesijs, prælatis, omnibusq. Ecclesiasticis personis periculũ inferatur. *c. 2. eod. in 6.* hinc Gelas. Papa ab Ecclesiastica cõmunione repel-

repellendos eos voluit, qui se passi sunt, successores viuis sacerdotibus adhiberi. *cap. 1.* Nam impetrans beneficium viuentis delinquere dicitur. Cassad. *decis. 21. de præbend.* Sarnen. *ad regul. de impetr. benef. viuen. q. vlt.* & latius *ad reg. de verisim. q. 6.* Paleot. *decis. 24.* Simon. *decis. 23.* Crescen. *decis. 116.* Hinc Cantuccius *in decis. 9. num. 2. par. 2. diuers.* dicit, præsumptionem exclusiuam delicti esse faciendam. *l. merito. ff. pro socio. cap. fin. de præsumpt.* Et præsumendum esse pro impetrante. Quod impetratio sit valida, & legitimo tempore facta, scribit Puteus *decis. 427. lib. 3.* Cantucc. *d. decis. 9. num. 4.* Ergo quod occasione quadam alibi, vt in *cap. ex par. supra de offic. deleg.* dixit soli Romano Pontifici non vacantia beneficia conferre licere; dat hic specialem titulum de concessione præbendæ, & Ecclesiæ non vacantis; ne beneficia non vacantia concedi, nec permitti debeant, neque ius patronatus, antequam vacet. *cap. vlt.* immo vacantia conferuntur, non obstante appellatione eorum, quibus promissa fuerunt, antequam vacarent. *c. 3.* secus verò si prælatus promisit, cùm poterit; tunc obligatur. *cap. 14.* qui & alteri beneficium conferendi potestatem tradere potest. *cap. 11.* Porrò vacantia beneficia si intra sex mẽses, ex Lateranensi Concilio is, ad quem collatio attinet, non cõtulerit: ab Episcõpo ad capitulũ, vel à capitulo ad Episcopum, demum ad proximum superiorẽ deuoluitur. *cap. 2.* quod ad Archiepiscopatum, vel Episcopatum non extendi eleganter Innocentius Tertius est interpretatus. *cap. 12.* Et tempus Lateranensis Concilij non à vacationis tempore, sed ab ipsius notitiæ die computatur. *cap. 5.* Atqui si duo litteras de vno, eodemque beneficio obtinuerint, quis erit præferendus? Primus, licet posterior prius litteras præsentauerit, & receptus sit: quia inspicitur data. *cap. 7. de præben. & dignit. in sexto.* & *cap. si eo. de rescript. lib. 6.* cæterùm litteræ ad beneficium impetratæ, quæ alterius non faciunt mentionem, etiam si colorata sit alterius possessio, non valent. *cap. 6.* Quid si tres in vna, eademq. Ecclesia præbendam expectent? Primus, Martini auctoritate, alter auctoritate Bonifacij, tertius eiusdem Bonifacij auctoritate, cum prærogatiua, vt omnibus præferatur receptis non Bonifacij auctoritate? Præbendæ hoc ordine conceduntur; prima, quæ vacabit, secundo; secunda tertio, tertia primo. *cap. 7. eod. in 6.*

Ne sede vacante aliquid innouetur. *Tit. 9.*

POSTQVAM de institutionibus, beneficiorumq. collationibus est actum, recta via ad titulum descendit generalem, vt sede vacãte collatio ad prælatum spectans, vel institutio, vel iudicium contra Ecclesiam habitum, & alia id genus facta, irrita fiant. Quamnis capitulum sede vacante præsentatos à patronis, si fuerint idonei, admittere, eosque instituere in beneficijs, ad quæ præsentati fuerint, possit; licet ad Episcopum, si extaret, admissio, atque huiusmodi institutio pertineret. *cap. 1. de instit. in sexto.* quod in præsentatis dumtaxat, non in eligendis obtinere arbitramur. Verum si collatio communiter ad Episcopum, & capitulum spectat: defuncto Episcopo, confert capitulum. *cap. 6. in sexto.* At si ad Episcopum de consilio, seu assensu capituli, illo enim inhabili, nisi sit in mora, non confert capitulum. Si ad capitulum cum consilio Episcopi: huius morte, vel absentia interueniente rectè confert. *d. cap. 1. §. 1. et 2.* Sed an Ecclesia vacans, quæ œconomum, syndicum, aut defensorem, actoremve habet, per eam potest agere, aut conueniri? Dubitationem facit *cap. vlt.* ibi, carente legitimo defensore. solutio est, quod vbicumque legitur vacantem Ecclesiam posse conueniri, non de œconomo, vel procuratore intelligi debet, sed de coadiutore, qui omnem habet administrationem tum in temporalibus, tum in spiritualibus. *cap. 1.* & *cap. quamuis. 7. q. 1.* Vacante tamen sede, capitulum, ex Tridentinæ synodi decreto, vbi fructuum percipiendorum ei munus incumbit, œconomũ vnum, vel plures fideles, & diligentes discernat, qui rerum Ecclesiasticarum, & prouentuum curam gerat, quorum rationem ei, ad quem pertinebit, sint reddituri. Sedes hic vacare dicitur, quæ prælatum non habet. quanquam ea, quæ hæreticum habet, nullum habere fingitur. *cap. 1. supr. de præscrip.*

De ijs, quæ fiunt à Prælato sine consensu capituli. *Tit. 10.*

QVEMADMODVM regulariter ea, quæ sede vacante, à capitulo fiũt pro infectis habentur, ita irrita erit Episcoporum, & Abbatum donatio, venditio, commutatio, alienatio, institutio, destitutio, concessio, confirmatio, atque prælatorum præsentatio, absque clericorum collaudatione, & subscriptione. *c. 1. 4. 5. 6.* Et (quod plus est) Episcopus Ecclesias alijs

alijs Ecclesijs, vel obuentiones ipsarum de consensu patroni sine consensu capituli sui concedere prohibetur. *cap. 8. & 9.* In re temporali alienata taciturnitas capituli, vel ratihabitio pro consensu suscipitur. *cap. 2. & 3.* Et donatio decimarum, quam laicus de solo Episcopi consensu Ecclesiæ facit, valet; si decimæ illæ sint, quæ laicis in feudum perpetuo fuerant concessæ: cùm Lateranensi Concilio interdictum sit, ne quælibet religiosa persona Ecclesias, & decimas de manibus laicorum absque Episcoporum consensu recipiat. *cap. 7. & sup. de præben. cap. 31.* Habetur tandem ex vltima huius tituli constitutione, capitula cathedralium Ecclesiarum ad concilia Prouincialia vocari, atque admitti debere.

De ijs quæ fiunt, à maiori parte capituli. *Tit.* 11.

QVAEDAM sunt negocia, quæ ita omnino Episcopi, & collegij, vel Abbatis, & conuentus discreta videntur, vt in ijs nullus Episcoporum, Abbatumve desideretur consensus, vt in *cap. edoceri. sup. de rescript.* quæ cùm à maiori parte capituli, atque saniori peraguntur, suum sortiuntur effectum: nisi à paucioribus contrarium probabili ratione ostensum fuerit. vt hic in *cap. 1. & sup. de elect. cap. 22. 53. & 57.* Item prælatus potest cum maiori parte collegij, etiam contradicente minori, pro euidenti Ecclesiæ vtilitate aliquid statuere. *cap. 3.* Maiorē partem esse credimus, quæ maior est numero. sed dici etiam potest maior, quæ fortiori ratione mouetur. *can. sana. 9. dist. can. multi. 40. dist.* vti in *tit. 6. lib. 1.* diximus. Si vero inter ipsos prolixitas quæstionum, & difficiles causarum nodi oriantur, ad sedem Apostolicam referuntur, vt procedat ab ipsa Apostolica sede sententia, ducens in certitudinem dubia, & obscura producēs in lucem, & litigantium dissensione sopita, suum iustitia tueatur, & sequatur actorem. *Namque summi Ecclesiæ antistites*, vti gladio Salomonis, qui secat vtrumque, reddens vnicuique quod suum est, *veri Salamonis*, vt in *cap. 3.* tertiæ cōpilationis legitur. *diuina dignatione tenent gladium; quem tunc prudenter exercent, cùm quæstiones in eorum auditorio legitime ventilatas, media iustitia definiunt.* Quæ quidem verba esse ipsius Innocentij iij. ad Augustinum Propositū conscripta indicat satis reliqua capitis pars, quæ adhuc in hisce nostris libris extat. Est & illud ex hoc titulo diligenter obseruandum, canonicorum neminem posse sine Episcopo, & aliorum fratrum assensu interdicere, eo quòd pensio Ecclesiæ debita non redditur. *cap. 2.*

Vt Ecclesiastica beneficia sine diminutione conferantur. *Tit.* 12.

PERTINENT potissimum ad hūc superiores tituli: namque res, de qua pluribus iam sermo est habitus, hoc deficiente, legitime confici non poterat, cùm in Lateranensi synodo apertissimis verbis interdictum sit, ne quis conferendo beneficium Ecclesiasticum, prouentuum partem suis vsibus retinere præsumat: & ab Innocentio ij. constitutum, beneficia sine diminutione debere conferri. *cap. si quis præbendas. 1. q. 3.* Item ab alijs, vt in *cap. maioribus. cap. vacante. & cap. cùm causam. supra. de præben. & dign.* Quòd si exigatur aliquid, simoniacum est. Si verò ante donationem donator prouentus perceperit, distinguendum est: aut ante donationem constitit, vt ipsi fructus, seu prouentus ad tempus pro iusta, & necessaria causa retineantur; aut verò conuenit cum eo, qui est beneficium adeptus, vt dato ei beneficio, retineat sibi prouentus: hoc nullo prorsus modo permitti, illud posse non insubtiliter fuit ab Innocentio iij. hic decisum.

De rebus Ecclesiæ alienandis vel non. *Tit.* 13.

NVLLA ratio sinit, vt qui de suo in Ecclesiam non contulerit, quicquam ei detrahat: nam quod pro communi vtilitate datum esse dignoscitur, proprijs cuiusq. vsibus applicari minus debet. *l. actione. §. Labeo. ff. pro socio. & cap. ratio. supra. de præben.* qui autem alienat, ius in re habere videtur. atqui prælati Ecclesiasticarum rerum domini nō sunt, sed procuratores. *cap. 2. infra. de donat.* Qui Ecclesiæ conditionem meliorem facere possunt, deteriorem non item. tametsi prælatos post factam bonorum Ecclesiasticorum diuisionem. *cap. redditibus. cap. vobis. cap. quatuor. 12. q. 1.* vere dominos esse eius fructuum portionis, quæ sibi contigit, rectè existimauit D. Thomas 2. 2. *q. 185. art. 7.* quem sequutus est Adrianus 4. *sent.* & Dominicus Soto *lib. de iust. & iur. 10. q. 4. art. 3. & 4.* Didacus Couarr. in *cap. cum in officijs. infra de testamen.* & per consequens non tenentur ad restitutionem fructuum, quos vltra necessaria in profanos vsus coniecerint, etsi mortaliter peccant. Hinc merito præsens titulus superioribus subijcitur: vt ne ij, qui præbendas, aliasq. Ecclesiasticas dignitates diuino quodam fauore sunt consequuti, eas subtrahant; ac proinde

alienatio facta non tenet, etiam pœnæ iuramenti religione sancita. *cap. 2. eod. in sexto.* nisi cum legitimo Ecclesiasticarum personarum assensu, & pro euidenti Ecclesiæ vtilitate fit. *cap. 1. & cap. 12.* Alienationis autem verbo comprehenditur conditio, donatio, venditio, permutatio, emphyteusis, perpetuus contractus. *cap. 5.* perpetuaq. locatio. *cap. 9. & clem. 1. eod.* atque manumissio. *cap. 3. & 4.* à quibus se omnes abstinere debent, ne bona, & Ecclesiæ iura laicis subijciantur. Episcopi contra facientes, ab officio, & administratione, & clerici id negligentes à beneficiorum perceptione suspenduntur. & laici, qui vsurpare poterunt, nusquam, nisi moniti statim restituerint, excommunicationis sententiam incurrent, nisi cum collegij consensu, ac sedis Apostolicæ speciali licentia perficiatur alienatio. *d. cap. 2.* Terra non fertilis Ecclesiæ dari potest in emphyteusim ei, cuius diligentia, atque cura reducitur ad culturam. *cap. 7.* exin possessiones minus vtiles pro vtilioribus de consensu capituli potest alienare, vel permutare. *cap. 8. & vlt.* de mensa tamen nunquam. *d. c. 8. in princip.* & *cap. 10.* alioquin Ecclesia, tanquam enormiter læsa, restituitur. *cap. 11.*

De precarijs. *Tit.* 14.

DIXIMVS proximiori titulo, appellatione alienationis venire donationem. Vnde mirum videri non debet, si hic sequatur titulus. etenim precarium magis ad donationem, & beneficij causam, quàm ad negotij contracti respicit. *l. interdictum ff. de prec.* Inscribitur verò hic titulus, de precarijs, eo quia & ad precarium spectat. Precaria concessio longe differt à precario, quo de agitur in Pandectis. est enim Precariæ contractus, species contractus colonarij, vti cùm prædium rusticum, vel vrbanum datur in aliquod tempus, quod est quinquennij; quo elapso, is qui dedit, seu eius successor, reuocat; qui & iterum concedere potest. sed deinceps in quinquennium semper tenetur reuocare. Hic sane contractus Iurisconsultis ignotus videtur fuisse. Precarium, de quo *in tit. 26. lib. 43. Digestorum*, est, quod precibus vtendũ datur tamdiu, quamdiu patitur is, qui concessit, cuius etiam fit mentio *in cap. vlt. huius tit.*

De commodato. *Tit.* 15.

CONSTAT satis ad donationem magis, quàm ad negotium contractum precarium spectare. verum quoniam ob affinitatem quandam, quam precarium habet cum commodato, contractus est factus. *l. contractus. ff. de reg. iur.* inter eosq. tantum differre, quantum inter genus & speciem asserebat Labeo *l. 1. §. 1. ff. eod.* ideo post precarium, de commodato agi voluit Roman. Pontifex; licet is, qui rem precario habet, de dolo tantum teneatur; & qui commodato, de dolo, & culpa, adeoque leuissima: non de casu fortuito; nisi forte cum posset res commodatas saluas facere, suas prætulit, vel inita sit conuentio, seu in mora fuerit. Precarium enim absque certi vsus præfinitione conceditur: & ita quandocumque reuocari potest. *l. cum precario. ff. de precar. cap. vlt. supr. tit. prox.* Commodatum ad certum vsum. Vnde commodatum cum Iurisconsul. in *l. 2. ff. si cert. pet.* definire possumus, quòd sit id, quod gratis vtendum datur, vt idem ipsum, finito vsu, in quem datum est, restituatur. Addidi præter Paulum, gratis; vt ipsum à locatione separarem: nam mercede constituta, locatio fit. *§. vlt. Inst. de mandat.* Ex hoc autem contractu duæ oriuntur actiones; Directa commodati actio est, quæ datur ei, qui commodauit, vel eius hæredi in eum, qui commodatum accepit, vel in eius hæredem. Contraria est, quæ datur ei, qui commodatum accepit contra eum, qui commodauit, vel eius hæredem. *l. in commodato. §. 1. ff. eod.* & *l. ex deposito. ff. de act. & oblig.* Contraria, quòd quasi ex opposito respiciat directam. Hinc in Pandectis videmus hunc titulum ita inscribi, Commodati, vel contra. Sic in titulo depositi, & mandati. Sunt & alij contractus, qui vtramque habent actionem, scilicet directam, & contrariam, vt tutelæ, negotiorum gestorum. non item pro socio: ex vtroque enim latere competit directa; non ex vno directa est, ex altero contraria: quoniam res communis est omnium æquo iure, & pari; nec potior vnius socij ratio est, quàm alterius. Si vero post distractam societatem aliquid in rem communem impéderit socius, actione pro socio id non consequitur: quia non est verum, pro socio, communiterve id gestum esse: sed communi diuidundo. *l. actione. §. si post. ff. pro socio.*

De deposito. *Tit.* 16.

BONA fides etiam exigit, vt depositarius res suas saluas faciés, & depositas amittens, de dolo teneatur, ac de culpa, si seipsum deposito obtulerit, vel si aliquid pro custodia receperit; adeoque pro fortuitis casibus, si pactum, aut culpa, siue mora intercesserit. Depositum est, quod ad custodiendum alicui datur. *l. 1. in princ. ff. eod.* quod regulariter fit deponentis gratia. Quamobrem Ecclesia pro deposito penes clericum ipsius facto, non tenetur;

tenetur, nisi cònstet rem in vtilitatem ipsius Ecclesiæ fuisse versam. Intelligimus ex *cap. 1. in fine*, clericum ad torturam, seu quæstionem poni posse, si libere furtum confiteri, & rem furto subtractam reddere noluerit.

De emptione, & venditione. *Tit.* 17.

SEQVITVR de singulis fere contractibus dicere, & maxime de ijs, qui sunt vltro, citroq. obligatorij. Emptio, quemadmodum patet sine filio esse nequit, ita sine venditione stare non potest. Venditorem rem venditam emptori tradere oportet, & emptorem pretium venditori facere. Vnde si res empta non præstatur, in id quod interest agitur. *l. 1. in princ. ff. de act. emp.* Quamquam emptor, si in pretio soluendo moram contraxerit, vsuras dumtaxat præstabit, & non omne omnino, quod venditor mora non facta consequi potuisset, hoc est, id quod interest. cuius rei elegans extat Hermogeniani responsum in *l. vlt. ff. de peric. & commod. rei vendit.* Re quoque euicta tenetur venditor emptori de euictione, tribus exceptis casibus à Gregorio Nono enumeratis in *cap. vl.* Voluit etiam Alexander Tertius, & Innocentius iij. venditionem valere, etsi venditor vltra dimidium iusti pretij deceptus sit: hunc tamen posse agere, vt vel res restituatur, vel iustum pretium suppleatur. *cap. 3. & 6.* Quod Cælestinus Tertius, ad rem propter nuptias vxori donaram extendit; ita, vt mulier consentiat, & vt res in vtriusque vtilitatem versa sit, atque alia bona maritus habeat. *cap. 4.* Debent verò Episcopi, necnon presbyteri diligenter attendere, ne carius res transeuntibus væneant, quàm mercato venire possunt. *cap. 1.* Ac vt mensuræ, atque pondera iusta sint. quæ si quis lucri gratia mutare præsumpserit, triginta dies pane, & aqua pœnitentiam agere cogitur. *cap. 2.* At si in venditione apponitur pactum de re recuperanda post certum tempus, modico constituto pretio: non venditio, sed pignus præsumitur. & ista pactio iure ciuili proprio nomine dicitur Antichrisis, vt in *l. si is. §. 1. de pignor. & hypoth.* Hoc est cùm ex parte venditoris minus pretium interuenerit; quasi vsurarius contractus iure nostro. *cap. 5. hoc titulo.* non quod de sui natura contractus præsumatur fœneratitius, eo quòd viliori pretio res væneat, quàm fuit vendita prius; sed quia in specie *d. cap. 5.* non venditio vere erat, sed mutuum, quodam venditionis velo adumbratum. Sed an contractus emptionis, & venditionis annui census cum conditione reuenditionis dicatur vsurarius? exempli causa, si Cyriacus à Smaragdo domum, prædiumve rusticum pretio aureorum 100. hac apposita conditione acceperit, vt prædium penes venditorem sit, annua pensione constituta: an Cyriacus, vti vsurarius plecti possit? Olim non mediocriter dubitatum fuit. hodie ex Martini V. & Calixti iij. constitutione non superest vllus dubitationi locus, quin non liceat nobis ita contrahere; ac perpetuò licitum esse contractum. *cap. 1. & 2. eod. extrauag. comm.* quamquam ista maiorem postulant indaginem; sed non est in præsentiarum instituti nostri, altius ista repetere.

De locato, & conducto. *Tit.* 18.

LOCATIONEM, & conductionē proximam esse emptioni, & venditioni, ijsdemq. iuris regulis cōsistere nemo ambigit: nam in emptione pretium, in locatione merces. Sed emptionis, venditionisq. verbo vtimur promiscue, ita & locationis, & conductionis. Locare proprie est in loco ponere: inde locarium veteres appellabant mercedem, quæ pro stabulo, vel taberna datur, vbi quis consistit. Varro *de lingua Latina. lib. 4.* Locatio est operarum, seu rei ad vsum facta ad tempus concessio, certa mercede constituta. Dixi ad tempus, eo quia res Ecclesiæ perpetuo locari non queūt. *cap. ad audientiam, supra de rebus Eccles. alienan. vel non.* Locator est, qui dat; conductor, qui accipit. Hic etiam interdum ante finitum conductionis tempus licite à conductione summouetur; vt si reficere domum oportuerit; vel vbi peruerse fuerit conuersatus; vel si canonem per biennium non soluisset; denique si necessitas postulet, vt dominus domum inhabitet; relicta tamen pro reliqua temporis parte mercede: quæ relinqui etiam debet ob sterilitatem sine culpa conductoris contingentem, de prædijs locatis, nisi tanta fuerit præcedentis, vel sequentis anni vbertas, vt valeat compensari. *cap. 3.* Prouentus decimarum personæ Ecclesiasticæ locare possunt. *cap. 2.* & emphyteutica, meliorationes, ac ius sibi competens, Ecclesiæ primum requisita, alijs vendere. *cap. vlt.* Prohibentur verò per excommunicationis sententiam ij, qui conductionis ante tempus aliorum hospitia, absque eorum consensu, conducunt. *cap. 1. hoc titul.* quæ constitutio videtur in studiosorum gratiam promulgata; siquidem Bononiensi fauet vniuersitati.

De Permutatione. *Tit. 19.*

ITEM similis est emptioni, & venditioni Permutatio; in eo tamen differunt; quòd emptio, & venditio nuda contrahentium voluntate contrahitur, permutatio re. *l. 1. §. item emptio. ff. eod.* hinc dicere possumus, Permutationem esse contractum, quo res datur, vt alia accipiatur. etsi res omnes permutationẽ non recipiunt, vt sunt spirituales cum temporalibus. *cap. vlt.* Neque mancipia Ecclesiæ nisi ad libertatem, vel nisi fugitiua sint. *cap. 3. & 4.* Neque præbendæ pacto præcedente; Neque beneficia propria auctoritate. *cap. 5. & 7.* tametsi Ecclesiæ iura, & proprietates adinuicem possint permutari; & pro minus valentibus pretium suppleatur. *cap. 6.* ita vt permutatio fiat iuris ordine seruato; alioquin per successorem reuocatur. *c. 2.* Fieri enim debet beneficij permutatio in manibus ordinarij. *cap. 1. in sex.* Quod conferre tandem nequit, nisi permutare volentibus. *Clem. 1. eod.* Et facta ex vna parte permutatione, si per alteram steterit, quo minus impleatur, restituitur pars. *cap. 8.* Licet quoque Principi rem mobilem pro immobili (si aliqua probabilis ratio id exposcat) ab Ecclesia accipere: ita tamen, vt res, quam præstat, maior sit, vel saltem æqualis, præcedente super hoc pragmatica forma. quæ verba relata sunt *in cap. 1. ex Concilio Siluan.* quæ magis Raymundi, vt Antonio Augustino visum est, quam Concilij videntur esse; ex Irnerij verbis positis in *auth. sed & C. de sacr. sanct. eccles.* quæ & Gratian. refert. *1 o. q. 2. c. ea.* Hinc male recentiores quidam in *additionibus. d. auth.* existimarunt res Ecclesiæ posse alienari, etiam quoad directum dominium, adeo quòd nulla subsit necessitas, nullaque vtilitas, & dummodo nullum subsit damnum. Atqui aliter apparet in *Nouella de non alienand. aut permut. reb. Eccles. §. sinimus igitur. col. 2. titul. 1.* ex qua auth. est haustum. *Recompensam, inquit, dari eis ab eo, qui percepit, æqua, aut etiam maiore, quàm data est.* & subiungit: *Quid enim causetur Imperator, ne meliora det? cui plurima dedit Deus habere, & multorum dominum esse, & facile dare, & maxime Sanctissimis Ecclesijs, in quibus optima mensura est donatarum eis rerum immensitas.* Sed ijs postea addidit: *Et recompensauerit mox rem meliorem, & vberiorem, & vtiliorem, sit ea permutatio firma.* Ex quibus verbis intelligimus Imperatorem statuisse id, quod oportuit, videlicet Ecclesię conditionem debere semper fieri meliorem, non item deteriorem. Hinc obiter admonere oportet, quòd pleraq; authenticæ in Codice relatæ ita ab Irnerio succisæ, & resectæ sunt, vt non satis feliciter Iustiniani Nouellis respondeant. Quare ad Nouellas ipsas, ex quibus excerptæ sunt, recurrendum est, ne incaute Irnerij verbis decipiamur.

De Feudis. *Tit. 20.*

FEVDVM est etiam ex numero eorum, quæ alienationis nomine veniunt. Et cùm aliquid in feudum datur, imminuuntur Ecclesiæ facultates. Quare meritò post præcedentes titulos, de Feudis agitur. Vocem autem Feudi Isydorus à fœdere deduxit; Obertus, vt Gallorum diligentissimus scriptor Cuiatius lib. de feudis primo refert, à fidelitate, vel fide. quod ego quoque rectius puto, vel eo maxime, quod ij, qui rem à domino iure feudi acceperunt, dicantur esse eius Leudes, siue Leodes: nam Germani feudum appellant Leudum, siue Lethem. Feudum esse Germanicum vocabulum non est dubitandum. & Feudum est ius, seu res, cuius acceptione dominis homagium, ac fidelitatem exhibere constringuntur, *cap. ex diligenti. infra de simon.* Itaque Episcopus tribus casibus, non obstante iuramento de non infeudando, antiquum feudum ad Ecclesiam reuersum, nouo vasallo potest concedere. quibus & quartum adiecit Innocentius iij. in *cap. per tuas. inf. de donat.* Et propter feudum nouum ius à summis Pontificibus factum est, vt si dominus à vasallo in pignus feudum receperit, non teneatur fructus in sortem imputare; dummodo vasallus interim à seruitio, quod pro feudo domino præstare tenetur, liberetur.

De pignoribus, & alijs cautionibus. *Tit. 21.*

ADIVNGITVR titulus de pignoribus, quæ & alienationem sapiunt; qui enim pignori dat, alienare quodammodo videtur. *l. cũ hic status. §. si maritus. 1. ff. de donat. inter vir. & vxor.* Et quæ in bonis nostris non sunt, obligari non possunt. *l. qui filios. C. quæ res pig. oblig. poss.* Quamobrem neque vasa, neq; vestimenta Ecclesiæ, nisi iustissima vrgente necessitate, pignerari debent. Super his Stephanus, in illis Xystus Rom. Pontifices, vt auctor est Damasus in vtriusque vita, constituerunt, ac etiam Iustinianus in vtrisque. *l. sancimus. 18. C. de sacrosanct. Eccles.* & *Nouell. 120. de alien. & emphit. §. penult.* & Antoninus Imp. in locis religionis. *l. 3. C. quæ res pign. oblig. poss.* Neque liber homo; eadem ratione, qua loca religiosa, & præmia sacra, quia in bonis debitoris non sunt. *cap. 2.* Neque res in dotem datæ. *cap. 5.* Sed an

eadem

eadem ratione, qua superiora? Dubitationem facit *l. quamuis. ff. de iur. dot.* vbi legitur, fundi dotalis penes maritum esse dominium. Verius tamen est in bonis mariti dotem esse; vxorem verò dominam esse. *l. Lucius.* §. *item respondit. ff. ad municip.* ea siquidem in bonis nostris numerantur, quorum domini non sumus, sed in quæ ius quoddam aliud nobis competit. *l. bonorum. 49. ff. de verb. signif.* at quia maritus quasi quidam dominus est, & pro domino habetur: iuris fictione res dotales in bonis eius esse dicuntur. ea tamen fictio non vtique operatur, quo minus possint res dotales pignori obligari, & quin liceat mulieri contra quemlibet bona mariti detinentem agere. *d. cap. 5.* At qui rem alienam, vel Ecclesiæ pro necessitate propria obligat, cogitur, vel eius hæres, redimere, & Ecclesiæ restituere. *cap. 3.* Et qui à vero domino pignus acceptat, si tot fructus ex pignore perceperit, vt satisfactum sit sorti, tenetur integrum pignus restituere. *c. 6.* Item is, qui lege commissoria rem suam pignorauit, post diem potest redimere, si iuste impeditus in diem statutum non redemit. *cap. 7.* Additur & hoc titulo *cap. 4.* quod in *titul. 17. cap. 5.* dixit, pignus præsumi, si in venditione adijcitur pactum de retrouendendo post præfixum certi temporis spatium, modico constituto pretio; etiam fructibus in sortem computatis, aliquid vltra sortem recipiendo; contractum esse fœneratitium. Dico fructibus in sortem computatis; siquidem ea conditio licet non sit contraria naturæ ipsius contractus venditionis, vt fructus sint venditori restituendi: est tamen propria pignoratitij contractus: nec mirum, si cum alijs coniecturis vsuræ præsumptionem indicat. namq; hoc pactum, quasi insitatum, & insolitum in contractibus venditionum, fecit fraudem præsumi. Nec facit, quòd cedat in præiudicium, & damnum eius, contra quem est fraudis suspicio: quia ob nimiam cautelam fraus plerunque detegitur, vt Accur. *in l. si quis sub condit. ff. de condit. instit.* cuius rei ratio est, quòd non solet emptor sibi auferre ea, quæ iure retinere potest, maxime cùm sit homo diligens, & studiosus paterfam. nisi, vt quodam liberalitatis velo, maiorem dolum vellet obtegere. *l. cùm de indebito. ff. de probat.* Attamen ista clausula, imputandis fructibus in pretium, per se non operatur, vt contractus sit vsurarius, immo contrarium operatur effectum; neque si in pacto de retrouendendo apponatur, quòd vel collatum sit in emptoris, siue venditoris voluntatem; quia cedit in venditoris vtilitatem. Quare periti dixerunt nostri ex *d. cap. 4.* tria fore necessaria, vt venditionis contractus censeatur fœneratitius; videlicet pactum reuendendi collatum esse in emptoris voluntatem, clausulam de computandis fructibus in sortem, item quòd reuenditio maiori pretio, quàm ipsa venditio fieri debeat. Sed vnum sufficit, quòd maiori pretio væneat, quàm prius fuit vendita, vt præsumatur fœneratitius. Nec facit, quòd consueuit vsuras exercere: id enim amplificat, quia licet non consueuerit, quoties erit adiectum, vt maiori pretio væneat, est fœneratitius. Inscribitur autem hic titulus de Pignoribus, & alijs cautionibus. Namque pignus appellatum est à pugno, eo quia res quæ pignori dantur, manu traduntur. Vnde recte, vt ait Gaius, quidam putarunt pignus proprie rei mobilis constitui. *l. plebs. 237. ff. de verb. sign.* Ob id quoque Alexander iij. sanxit adiudicata alicui possessione, non sufficere ei pignora dari, nisi corporalem contineat possessionem. *cap. 6. supra de sent. & re iudic.* Enimuerò pignus hic accipitur etiam pro hypotheca. & quanquam pignus re contrahatur, hypotheca nudo pacto; & pignus ciuile negotium sit, hypotheca ab iure honorario capiat substantiam; nihil tamen inter se pignus, & hypotheca differunt præter nominis sonum. *l. 5. in fine. ff. eod.* §. *inter pignus. Instit. de action.* ac proinde vna actione vtimur. Quod cum intelligere minus posset Laurentius Valla, ansam Iurisconsultos reprehendendi habuit; quemadmodum & in ipsa pignoris definitione. Sed melius, rectiusq; fecisset, si in grammaticorum dũtaxat regulas operam impendisset; quàm in messes alienas suam falcem immittere. Et alijs cautionibus. Cautio enim genus aliquando est. sic cauere per fideiussores. *l. 25.* §. *vlt. ff. de recep. arb.* cauere pignoribus. *l. vlt.* §. *si legatarius. ff. quorum legat.* ita cautum, & satisdatum, cautio, & satisdatio sæpissimè separantur. *l. 1. ff. de rip. muni. l. penul. ff. de peti. hæred. l. 57. ff. de rei vind.* sic varie varijs in locis accipitur. Etenim relicto vsusfructu, vel rei immobilis, vti pecuniæ, Gregorius ix. idoneam cautionem exhibendam esse sanxit, scilicet saluam ipsarum substantiam facere. quam cautionem interpretor, vt satisdet, vel creditori caueat instrumentis publicis, & alijs huiusmodi, vt in *cap. 3. infr. tit. 2.*

De Fideiussoribus. *Tit. 22.*

QVEMADMODVM clericus res Ecclesiasticas nequit pignori dare. *cap. 1. supra titul. 1.* ita nec fideiubere sine sui prælati licentia, & maioris partis capituli; Neque mutuum recipere; & recipiens punitur, nisi mutuum in Ecclesiæ vtilitatem versum constet. *c. 4.* Nec pro se fideiussorem dare; & si dederit, indemnem seruare oportet. Compelliturq; creditor, qui principalis dicitur, à fideiussione fideiussorem liberare. *cap. 2. & 3.* Fideiussor contra debito-

debitorem agere poteſt, antequam ſoluat, vt à fideiuſſione liberetur: vt ſi diu in debiti ſolutione moram fecerit, ſi bona ſua diſſipare cœperit, vel ſi fideiuſſor ad ſolutionem condemnatus fuerit. *cap.vlt.* Fideiubere eſt fidem ſuam pro alio obligare. Cicero *pro Flacco: Fide aliena pecuniam mutuam ſumere, & dato fideiuſſore ſumere.* hinc fideiuſſor, qui alieno nomine obligatur. *l.1.§.verbis.ff.de oblig. & actionib.*

De ſolutionibus. *Tit.* 23.

QVi dat fideiuſſorem, ſatis videtur obligatus: at qui ſoluit, omni obligatione liberatur. *Inſtitut. quib. mod.toll.oblig.in princip.* Quòd ſi contigerit clericum ante ſolutionem debiti, quod pro vtilitate, & neceſſitate Eccleſiæ ſibi commiſſæ contraxit, mortem obire: ſicut filius pro patre, ita prælatus pro prædeceſſore ſoluet. *cap.*1. Sed ſi prælatus pro alienis negotijs Eccleſiam obliget, ipſo iure eſt ſuſpenſus ab adminiſtratione & ſpiritualium, & temporalium; neque vllo obligatur iure Eccleſia. Et ne ipſi Eccleſiæ, ipſiusq; clericis fraus fiat, inhibitum eſt, ne literas, ſigillave, quibus obligari Eccleſia poſſet, præſtent. *cap.*2. Quòd ſi clericus non habet, vnde ſuis poſſit ſatisfacere creditoribus, nec excommunicari debet, nec moleſtari. Interim tamen idoneam præſtabit cautionem; vt ſi forte pinguiorem fortunam nactus fuerit, ſe ſoluturum promittat. *cap.*3. Cùm autem ſoluit, & conqueritur indebitum ſoluiſſe, probare debet. *l.eum de indebito.ff. de probat.* niſi aduerſarius ſolutionem inficians exinde conuincatur; tunc huic incũbit probandi onus. *c.vlt.huius tit.*

De donationibus. *Tit.* 24.

REDIT ad eum, quem inſtituit tractatum, de ſingulis alienationis partibus. Donationem alienationis nomine comprehenſam eſſe nemo dubitat, ex *cap.nulli.ſup.de reb.eccl. alien. vel non.* Donatio appellata eſt à dono, quaſi doni datio. Donationis porrò verbum, ſimpliciter loquendo, omnem donationem comprehendit, ſiue mortis cauſa, ſiue non mortis cauſa factam. *l.alienatũ.ff.de verb.ſign.* Proprie tamen dicitur donatio, cùm quis ea mente liberalitatis gratiâ aliquid dat, vt accipientis fieri, nec vllo caſu ad ſe reuerti velit, Iuliano auctore in *l.1.ff.eod.* & hæc inter viuos dicitur. Quæ cauſa mortis dicitur, de qua hoc titulo nihil, eſt cùm quis habere ſe mauult, quàm eum, cui donat, magisq; eum, cui donat, quàm hæredem ſuum. *l.18. & l.35.§.1.ff. de don.mor.cauſ.*

Qui igitur donare promiſit aliquid, cum illud tanquam debitum præſtare iuſtum eſt. *cap.*1. Quam liberalitatem, atque munificentiam, inconſulto capitulo, & in detrimentum Eccleſiæ, prælatus nequit exercere. *cap.*2. Quòd ſi conſentiente patrono, aliquam Eccleſiam, ex qua multos habebat prouentus, Epiſcopus ſimpliciter viris religioſis conceſſerit: excepto cathedratico, etiã prouentus debentur: & patronus quod ſuum eſt, conferre intelligitur. eſt enim in contractibus plena, in teſtamentis plenior, in beneficijs pleniſſima adhibenda interpretatio. *cap.6. & 7.* & facienda ſemper in meliorem partem. *l. quoties. ff. de reb. dub.* Quare clauſula oneroſa poſt multas donationes appoſita, proximam donationem reſpicit, non item alias. *d.cap.*6. quod eſt in donatione præcipuum. *cap. inquiſitioni. ſupr.de appellat.* Sed, vt vbique legitima ſit Epiſcopi donatio, conſenſus eſt ſui capituli perpetuo requirendus. Ex quibus facile eſt intelligere neque monachum, ſiue filiumfamil. neque conuerſum, quicquam donare poſſe, cùm nihil proprij habeant. *can.abbati.*54.*diſtinct.* Atqui donatio, quam Epiſcopus religioſis, pijsq; locis facere poteſt, egredi non debet quinquageſimã, vel centeſimam partem, niſi amplius, ſine Eccleſiæ damno, neceſsitati alterius Eccleſiæ poterit ſubuenire; tunc enim ex ſedis Apoſtolicæ licentia, permittetur. Facta verò quinquageſimæ, vel centeſimæ graui cum Eccleſiæ damno, legitime poterit reuocari. *cap.*9. Quod à Gregorio ix. extenditur ad quemlibet donatorem, vt ingratitudinis cauſa poſsit reuocare donationem. *cap.*10. quemadmodum conſtituit & Conſtantinus in *l.2.C.de liber.& eor.liber.* libertatem. Illa autem ingratitudo eſſe poteſt, ſi donatarius in donatorem manus iniecerit; ſiue ei atroces iniurias, aut graue rerum ſuarum damnum, atque vitæ periculum inferre auſus fuerit: quod tamen ad hæredem non tranſit. Alijs etiã multis caſibus impune reuocatur donatio; vt ſi in ea appoſita ſit conditio. *cap. rerum. infra de cond. appoſit.* ob pacti turpitudinem. *cap. de hoc autem. cap. veniens. & cap. audiuimus. infra de ſimon.* Enormitatem. *c.ſi quis iraſcitur.*13.*q.*2. ſuſcipientium fraudem. *cap.conſtituit.*16.*q.vlt.* filiorum natiuitatem. *cap.vlt.*17.*quæſt.*3. Hinc D.Auguſtinus *ſerm.*52. *Quicumque vult, exhæredato filio, hæredem facere Eccleſiam, quærat alterum, qui ſuſcipiat, non Auguſtinum: immo, Deo propitio, neminem inueniat.* Item propter cauſæ defectum. *cap.quod à te.ſup de cler.coniug.* Interdum quoque reuocatur, quatenus excedit. *c.ſi quos de ſeruis.*12.*quæſt.*2.*l.ſancimus. C.eod.* Item ſi iuriſdictio perditur. *ca.ſi Imperator.*96.*diſtinct.* Cæterùm hic hoſpitalarijs facta eſt poteſtas, vt etiam in ſuum præiudicium, & ſe, & do-

mum

mum suam alteri religiosæ domui subijcere; ac donare possint. *cap*.8. Repetit etiam hoc titulo *cap*.4. quod in *titul*.8. dixit, quòd Ecclesia non vacans nequeat in beneficium concedi; addit tamen in proprietatem posse, cum Episcopi auctoritate, & sine prælati præiudicio.

De peculio Clericorum. *Tit.* 25.

CVM res Ecclesiæ donare sit clericis interdictum: cõsequenter ponit de peculio clericorum; hoc est; num de peculio dare possint clerici. Peculiũ dictum est, quasi pusilla pecunia, siue pusillum patrimonium. Peculium autem Tubero apud Vlpianũ in *l*.5.*ff. eod.* ita definiebat, *Quod seruus domini permissu separatũ à rationibus dominicis habet, deducto inde si quid domino debetur*. Et quod de seruo, idem de filiofamilias erga patrem dicemus. Peculij multas, ac varias esse differentias nemo ignorat. Ex quibus est castrense; & quasi, id est, quod filij sfamilias in palatina, vel forensi militia versãtibus, vel clericis factis quæsitum est, ab eo, quòd ad exemplum castrensis per similitudinem quandam introductũ est. *l*.1.*S. ne castrense. ff. de collat. bon. l. sacrosancta. C. de episc. & cler.* Erit autem clericorũ peculium vel profectitium, vel aduentitium. hoc, quod & quasi castrense dici quo ad clericos potest, cùm quis vel ex sua diligentia, opera, vel donatione, non respectu Ecclesiæ, sed sui, acquisiuit, cui voluerit poterit relinquere testamento, vel donare. *d. l. sacrosancta. c. quia nos. c. requisisti. inf. tit*. 1. dc illo non æque: quod profectitium haud male appellari potest, quòd ab Ecclesia proficiscatur. quinimo præsumitur de bonis Ecclesię, si antequam beneficium adeptus est, nihil habebat, acquisiuisse. *c*.1.*&* 4. Et emptarum rerum de bonis Ecclesiæ confici debet instrumentum Ecclesiæ nomine; alioquin ab administratione summouetur prælatus. *cap*.2. Meliorationes verò in rebus Ecclesiæ factas, etiam si beneficium dimittat, quoad vixerit, habere debet; non item de ijs testari. *cap. vlt.*

De Testamentis, & vltimis voluntatibus. *Tit.* 26.

A Contractibus transit ad vltimas voluntates; & meritò: vti enim clericus res Ecclesiæ vendere, donare, perpetuò locare, & alia id genus nequit: pari ratione de rebus Ecclesiæ, vel intuitu eius acquisitis, testari non valet. *c*.1. 2. 7. 9. Neque valet legatum de bonis Ecclesiæ relictum: quamuis aliàs nudis verbis relictum valeat. *c*.4. *&* 5. atque aliquid eleemosinæ gratia erogatũ. *c*.8.*&* *c*.12. adeoq; de bonis Ecclesię. Cæterùm testamentum quodlibet omnes obtinebit vires: etsi coram presbytero parochiali, ac duobus duntaxat testibus conditum: vel duobus tantum testibus ad pias causas. *cap*. 10. *&* 11. Ratio est elegans: In ore duorum, vel trium stat omne verbum. quod admittendum putarem, si hi duo viri bonis moribus præditi sint: non autem si mendaces sint, cùm Ecclesia mendaces non admittat. *can. ego solis*.9.*distinct.* Est etiam hoc titulo aliud ius nouum, videlicet, filium de restituenda hæreditate grauatum sub conditione, vel in diem, duplicis quartæ deductionem habere. *cap*.16. *&* 18. Et cùm moribus receptum sit, vt quis liberis impuberibus testamentum facere possit. *l*.2.*ff. de vulg. & pupill. substit.* si pater filio in pupillari ætate morienti substituerit, mater nullam detrahit quartam, neq; partem iure naturæ debitam. *c*.1. *in sex.* quia patris potius censendum est, quàm filij testamentum. quare ab Vlpiano responsum fuit, *Et quisquis impuberi testamentum facit, sibi quoque debet facere*. Cæterùm soli filio non poterit. *d. l*.2.*S. quisquis*; nisi forte miles. *l. miles. S. vlt. ff. de milit. testam.* Item aliud ius nouum; vt testamentum valeat in alterius dispositionem commissum. *cap*.13. quod veteres iuris auctores in nullius alterius stare arbitrio voluerunt. *l. illa institutio. ff. de hæred. instit.* Et cùm publice expediat, suprema hominum iudicia exitum habere: nisi in annum à die monitionis testamẽti fiat exequutio, ipsa deuoluitur ad Episcopum; ab eoque interdicitur res omnis in testamento relicta hæredi, si iussa testatoris non adimpleuerit. *cap*.3. 6. & *cap*.17. Item Episcopus ab religiosis rationem debet exigere, etiam exemptis, de testamentorum executionibus; &, si in illis deliquerint, quas gesserant, illos punire. *Clem. vnica. eod.* Quòd si executores ab ipso testatore fuerint relicti, vno defuncto, vel exequi nolente, reliqui, vel vnus, executionis officiũ exercebunt, ne defuncti voluntas impediatur. *c*.2. *in sex.*

De successionibus ab intestato. *Tit.* 27.

QVI testamenti factionem habet, vel intestati, vel testati exitum facit. Inde clericus, cui mente compoti de rebus proprijs testandi facultas iure data est. *cap. vlt.* si intestatus decesserit, nullo prorsus relicto consanguineo; quasi filius ei succedit Ecclesia. *c*.1. Aliter in presbytero, qui antequam sacris fuisset ordinibus initiatus, seruus erat, obseruatur. cuius bona ex propria virtute acquisita, parentibus etiam extantibus, in quatuor partes diuiduntur: quarũ vna Episcopo, altera Ecclesiæ, tertia pauperibus,

peribus, quarta datur parentibus; ita ſi capaces ſunt, vel ſi hæretici non ſunt. *cap. ſane profertur.* 24.*q.*2. & *cap. ſi quis Epiſcopus. inf. de hæret.* tunc Epiſcopus partem parentibus debitam in vſum Eccleſiæ commutabit. *cap.*2.

De Sepulturis. *Tit. 28.*

SOLENT vt plurimum homines in vltimo vitæ periculo poſiti ſibi ſepulturam eligere; quod quidem conceditur non tantum maritis, ſed etiam vxoribus. *c.*7. quaſi eo tempore viri legibus ſint ſolutæ. *l. quod ſponſæ. C. de donat. ante nupt.* Quid ſi non eligit mulier? In mariti ſepulchro condenda eſt. Quid ſi plures habuit maritos? Cũ vltimo ſepelitur. *c.*3. *§. vlt. in ſex.* Idẽ de filijs familias puberibus, ac patribus, non impuberibus: pro quibus eligere pater poteſt, ſi hoc habet conſuetudo. *c.*7. *§. vlt. hoc tit.* & *c.*4. *in ſex.* Qui autem inteſtatus diſcedit, in maiorum ſuorum monumentis humari debet. *c.*1. exemplo arbitror multorum, quorum mentio in ſacris literis fit. nam *Geneſ.* 50. Ioſeph in Aegypto vitam finiens, fratres ſuos deprecatus eſt, vt tempore viſitationis ſuæ, oſſa ſua ſecũ ducerent: atq; ea in parentum monumentis ponerent. Dictum quoque eſt Prophetæ Domini, qui contra Dei præceptum comederat in Bethel, *Non inferatur cadauer tuum in ſepulchrum patrum tuorũ.* Regum etiam 13. lib. 3. de quibuſdam ſcriptum eſt: *Obijt & adpoſitus eſt ad patres ſuos:* hoc eſt in ſepulchro patrum ſuorum, vt Machabæorum *lib.* 1. *c.*9. quod & Romani obſeruarũt. *L. alumnæ. §. Seia. ff. de adim. legat.* Hoc in excommunicatis locũ non habet, exemplo fortaſſe illius Prophetæ: immo eorum oſſa in Eccleſiaſtico cœmiterio ſepulta, ſi cognoſci, ac diſcerni poſſunt, debent refodi, atq; ab Eccleſia longe proijci; niſi à proprio parocho in articulo mortis fuerint abſoluti. *c.*12. & 14. *hoc tit.* Qui verò ſcienter illos ſepeliunt, ac nominatim interdictos, vel manifeſtos vſurarios, excommunicati ſunt. *Clem.* 1. *eod.* Non eligens, nec propriũ tumulum habens, in parochiali Eccleſia ſepelitur. Quòd, ſi alienus parochus fuerit, ſepultum corpus, ac omnia, quæ ratione ipſius obueniunt, proprio parocho tenetur reſtituere. *c.*5. qui in ſuis in alieno ſolo humatis portionem canonicã ſemper habet, quæ ex loci conſuetudine æſtimatur. *c.*2.3.4.8.9.10. ac nuper Tridentina Synodus. *c.*13. *ſeſſ.*25. niſi forte defunctus adhuc in ſanitate conſtitutus, ſe, bonaq; ſua alijs Eccleſijs obtulerit. *d. c.*4. Hinc religioſi, ni multum à monaſterio diſtent, alibi nequeunt eligere ſepulturam. *c. vlt. in ſex.* Sed an is, qui caſu vita priuatus eſt, priuandus ſit ſepultura? Minime. *c.*2. ita ſi ſemel illo anno Pœnitentiæ ſacramentum, ac ſacram Euchariſtiam ſuſceperit. *c. omnis vtriuſq; inf. de pœnit. & remiſſ.* alioquin ei denegatur: quemadmodũ Iudęis, Paganis, & hæreticis. *c. Eccleſia.* 2. *de conſecr.* 1. *diſt.* atq; ijs, qui decimas Eccleſiæ debitas à ſe iniuſte poſſeſſas non reſtituunt. *c. prohibemus. inf. tit.*2. & ijs qui noua vectigalia ſine Principis conſenſu imponunt. *c. innouamus. inf. de cenſib.* item furibus, latronibus, atq; raptoribus. *c.*2. *de fur.* & *c.*2. *de rapt.* & ijs qui in duellis, & torniamentis animas profuderũt. *c.*1. *de torniam.* demum ijs, qui mortem ſibi conſciuerunt ob ſceleris conſcientiã, vel propter ſua flagitia interfecti ſunt. *c. placuit.* 23.*q.*5. Sed quid ſi tædio vitæ, vel impatientia doloris alicuius, vel alio modo vitam finiunt? Ego, licet de iure ciuili horũ donatio valeat, itemq; teſtamentum. *l. vlt. §. ſi quis autem. ff. de bon. eor. qui ant. ſent. mor. ſib. conſc. l.*6. *§. quòd ſi quis tædio. ff. iniuſt. rupt. teſt.* priuandos tamen eſſe Chriſtiana ſepultura haud dubito; niſi forte furoris ergo ſe interemerint: nam & apud veteres Romanos, adſtipulãte Cornelio Tacito *lib. hiſt.*5. qui publicatis bonis damnati erant, ſepultura prohibebantur. Et apud veteres Hebręos carere ſepultura graue animaduerſionis genus iudicatum eſt, teſte Olympio ad *c.*15. *Iob.* Regi Hieroboam, qui Idola coluerat, prædixit Deus 3. *Reg. c.*14. animaduerſiones & ſupplicia, quibus in eũ vſurus erat. *Qui mortui*, ait, *fuerint de Hieroboã, in ciuitate comedent eos canes: qui autẽ mortui fuerint in agro, vorabunt eos aues cæli.* Iotam quoq; quia in vijs patris ſui Ioſaphat minimè ambulauerat, mortuus eſt infirmitate peſſima, & non fecit ei populus ſecundum morem exequias, ſicut fecerat maioribus ſuis. 2. *Paral. c.*21. Locus religioſus pro fodienda ſepultura, vendi nõ debet. *cap.*3. Nec de eligenda ſepultura, paciſci licet. *c.*1. *in ſex.* Quamquam qui defunctorum oblationes aut negant Eccleſijs, aut difficulter reddunt, tanquam egenorum necatores, excommunicantur. *c.*9.10.11.13. *q.*2. Cæterùm quo loco cadauer imponi debet? Olim fuit maiorũ inſtitutis receptum, vt in Eccleſia nullatenus ſepelirentur, ſed in atrio, aut in porticu, aut in exedris Eccleſiæ. *c.*15. *eod.* 13.*q.*2. Nec olim Athenienſes locum ſepulturæ intra vrbẽ dabant, quod religione ſe impediri dicerent, vt Seruius Sulpitius apud Cicer. *lib.*4. *Epiſt.*54. ſcribit. quod & apud ipſos Romanos lege xij. tab. cautum fuit: *Hominem mortuum in vrbe ne ſepelito, neve vrito.* Tradit etiam Chryſoſtomus *homil.*66. *ad populum Antiochenum*, Conſtantinum magno honore affectum, quòd pro foribus piſcatoris corpus eius ſepulturæ mandatũ fuerit: factusq. ſit Conſtantinus piſcatoris ianitor. Legimus, Theodoſium iuniorem, patrem quoque Archadium, necnõ auum Theodoſiũ in dextra ſublimi Apoſtolorum

ftolorũ templi porticu fepultos. Niceph. *lib.* 14. *c.* 58. Fuit tandẽ in concilio Magũtienſi conſtitutũ, vt intra Eccleſias Epiſcopi, Abbates, digniq; presbyteri, & fideles laici ſepeliri poſſent ex eo, puto, quod Gregorius *in lib. Dialogorum* 4. *c.* 50. ſcriptum reliquit, quòd cùm grauia peccata non deprimunt, tunc prodeſt mortuis, ſi in Eccleſia ſepeliantur: quia eorum proximi quoties ad eadẽ ſacra loca veniunt, ſuorumque ſepulturam aſpiciunt, recordantur, & pro eis domino preces effundunt. Idcirco in loco tãtum ſacro, & religioſo ſunt fideles humandi. *c.* 3. Quod & Ethnici obſeruarunt; Voluerũtq; locum prophanum, in quẽ humanũ corpus eſſet illatum, religioſum fieri. *tot. tit. ff. de relig. & ſumpt. fun.* & *de mort. inferend.*

De Parochijs, & alijs Parochianis. *Tit.* 29.

DIXIMVS ex *cap.* 1. & *cap. ex parte. ſupr. tit. prox.* eum, qui exitum inteſtati facit, debere in ſua parochia ſepeliri; & in eo, qui alienam elegit, habere ſuam Eccleſiam canonicam portionem: cui titulo hic vicinus eſt, in quo & de alijs iuribus, quæ Parochus in parochianis habet, agitur; ſiue, vt diebus dominicis in propria parochia miſſam audiant; vel, ſi extra parochiam, oratorium habere voluerint; in Paſchate, Natali Domini, Epiphania, Aſcenſione Domini, Pentecoſte, ac Natali ſancti Ioannis Baptiſtæ, & ſi qui maximi dies in feſtiuitatibus habentur, in parochijs miſſas audiant. *can. ſi quis etiam, extra de conſecr.* 1. *diſt.* & his diebus alienos parochianos parochus ad miſſam minus debet admittere. *cap.* 2. Neq; ij ab alio Epiſcopo abſque ipſius Parochi licentia ordinari, neq; queunt iudicari. *cap.* 3. Et facti alterius Parochiæ, vel diœceſis, decimas pro prædijs in parochia poſitis tenentur ſoluere; cætera iura vel Epiſcopalia, ſeu diœceſana prælatis, ſeu Parochianis, quos apud Domicilium tranſtulerunt, præſtare. *cap. vlt.* atque etiam perſonales decimas. *cap. ad apoſtolica. infra titul.* 1. Docemur item ex *c.* 1. quod ex concilio Aphricano tranſlatum eſt, quemadmodum Parochiæ inter Epiſcopum Epiſcopo hæretico ad Catholicam vnitatem reuerſo ſubſtitutum diuidi debeant. Tum ex *cap.* 4. Parochiarum, ac diœceſum quaſdam præſcribi poſſe: vt quæ certis limitibus ſunt diſtincta, nequeant: quæ certis limitibus vallata non ſunt, poſſint; & in eadẽ prouincia triennio, extra nullo vnquam tẽpore. idem in *c. quicumq; c. licet. c. inter,* & *c. dilecto.* 16. *q.* 3. Parœcias appellarunt veteres fana illa, & Eccleſias quæ ſingulis aſſignantur presbyteris in cuiuſq; Epiſcopi diœceſi. Sed paulatim corrupto nomine Parochię appellari cęperunt. Non me latet parochiã vſurpari pro tota diœceſi cuiuſq; Epiſcopi, quæ multas complectitur Eccleſias. *c. bona rei.* 12. *q.* 2. & *c. Apoſtol. inf. de don.* & Rothaldus in *Epiſt. ſua ad Nicol. P. Max.* quæ inter Epiſtolas ipſius Nicolai inſeritur: *Quem,* inquit, *ipſe mox excommunicatum in carcerem retrudi iuſſit, illumq; depoſitũ, genitalibus truncum in mea parochia Eccleſiæ reſtituit.* Sed tunc aliter accipitur. nec mihi diſplicet, quod Budæus adnotauit, nẽpe hęc aliter Latinè exprimi poſſe; vt Curia dicatur, quam nos parochiã vocamus; Curiales parochiani ipſi; & Curio presbyter, qui parochianorum curationẽ, & gubernationem habet. nam & apud nos parochia, cura vulgò dicitur. Eſt igitur Curia, ſiue Parochia locus Deo dicatus, in quo Eccleſiæ ſacramenta fidelibus adminiſtrãtur; Parochus eſt, qui adminiſtrat, Parochiani, qui ipſius ſunt iuriſdictionis. Eſt autem dictus Parochus, eo quia iam olim erant Parochi, qui legatis publice Romam miſſis ſalem, & ligna ſuppeditabant: vt doctè adnotauit Acron in illud Horatij: *Et Parochi qui debent ligna, ſalemq.* quorũ appellatione omnia, vt idem Acron exiſtimauit, hoſpitibus neceſſaria veniunt. Sic apud nos Parochi dicuntur, quoniã ea omnia, quæ ad æternam vitam conſequendã ſunt neceſſaria, accepta ab Epiſcopis auctoritate, nobis perhumaniter ac abunde impendunt.

De Decimis, Primitijs, & Oblationibus. *Tit.* 30.

COHAERET hic titulus ſuperiori optima, ac manifeſtiſſima ratione: nam cum Parochi diuina miniſteria fidelibus ſuppeditent; & quilibet mercenarius dignus ſit mercede ſua: Deo primum, à quo cuncta procedunt, gratiæ agendæ ſunt; deinde ſacerdotibus eius, vt D. Hieron. *ſuper Malachiam* monuit, ac miniſtris, à quibus docti ſumus. Gratias autem idẽ Hieron. interpretatur decimas. *c. reuertimini.* 16. *q.* 1. Deus enim, qui dignatus eſt totũ dare, decimam dignatur recipere, nõ ſibi, ſed nobis profuturam. *c. decimæ. ead.* 16. *q.* 1. Decimæ autẽ ita ex debito requiruntur. *c.* 14. *hoc tit.* vt qui eas dare noluerint, res alienas inuadant. *c. decimæ. d.* 16. *q.* 1. quas ſi ſacerdoti dare noluerint, impio, vt D. Auguſt. *ſer.* 119. ait, dabunt militi. Debentur igitur iure diuino, atq; humano Decimæ de qualibet re nobis quoquo iure competenti. Vnde ille apud *Lucam* 18. Publicanus, *Decimas do omniũ, quæ poſſideo.* Inde tres decimarum ſpecies conſtituere poſſumus: vt quædã ſint perſonales, quę ex opere perſonali, vt ex artificio, militia, negotiatione, & ſi quid aliud eſt, quædã prædiales, quę ex prędijs debẽtur, vtpote fructus eorũ; quędam deniq; mixtę, de quibus in dubiũ veniri poteſt, vtrum perſonales, an prædiales, nimirum de

apibus, agnis, & fœtibus aliorum animalium, quæ sunt in pascuis,& gregatim pascuntur,ac de lana;de stagnis quoque & fluminum,& lacuum, piscarijs, venationibus, molendinis,atque syluis cæduis: nisi forte hæc habeantur pro visu, & visu suo,aut sine fraude donare contigerit: tunc non soluitur decima,ex constitutione Bonifacij octaui. *cap.vnic.§.de piscarijs.eod.extrauag.* Horum omnium rerum decimæ statim dandæ sunt,antequam vlla fiat separatio. & prædiales sunt præstandæ nullis deductis expensis, censu, tributo. *cap.7.22. 26.28.34.* non item quæ ex negotiatione proueniunt. *d.cap.28.* Decimas ergo à laicis dandas esse clericis, quasi Deo, ne vllo quidem tempore dubitatum fuit.quas & veteres Herculi,alijsq; gentium simulatis Dijs sæpe pollucere, ac consecrare solitos fuisse accepimus. exin Decimas Suetonius in Caligula appellasse videtur missilia, & tesseras, quas Imperator scenicis ludis spargebat: atque ita populo Rom. veluti decimam dabat. Sed hæc non tam certa, quàm altera incerta, scilicet an clerici à clericis Decimas exigere possint, ex *cap.2. huius tit.* qui locus ita nostrorũ ingenia torsit, vt quid discas, omnino ignores. Mihi tamen Paschalis Romanus Pontifex huius nominis secundus se satis ibidem explicasse videtur: vt clerici à clericis decimas non exigant; his exceptis,qui spiritualium ministeriorum labores à clericis accipiũt. clerici enim cùm in minoribus (appellatione clerici omnes sacris initiati veniunt, vt in *tit.1.supr.* diximus) ordinibus constituti sint, maiorum opera indigent, vt scilicet administrentur Ecclesiæ sacramenta,& ea omnia, quæ ad salutem sunt necessaria. Idcirco in *cap.1.* legimus,Leuitas, qui inferiorum ministeriorum gradum obtinent, nempe Diaconi, sacerdotibus decimas dedisse: non autem leuitas leuitis, neque sacerdotes sacerdotibus. neque valet distinctio illa aduentitia, vt clerici teneantur clericis de fructibus prædiorum; & non de acquisitis ex diligentia: quia ex eodem *cap.2.* quod erat in prima collectione 7. hæc eliciuntur verba: *Nouum genus exactionis est, vt clerici à clericis frugum decimas, vel animalium exigant. nusquam in lege Domini hoc præcipi legimus.* Monachi verò debent soluere pro prædijs nouiter cultis decimas, pro quibus prius soluebantur. *cap.4.* quanquam ab Hadriano Cistercienfibus, templarijs, & hospitalarijs concessum sit,vt decimam prædiorum,quæ proprijs manibus,vel sumptibus excolunt, nõ dent. quod ab Alexandro iij. ad cæteros religiosos est extensum: & amplius nihil de hortis & animalibus altis præstent. *c.10.* de quibus neque leprosi tenentur. *cap.2.inf.de Eccl.ædif.& rep.* & Paschalis Quartus ad Episcopos, & milites, vt de acquisitis in bello non soluant decimas. *c.decimas.16.quæst.1.* Sed illos de fructibus prædiorum, quæ post generale concilium acquisiuere,decimas soluere voluit Innocentius iij.*cap. penult.* nisi expresse priuilegiati sint ex Alexandri iiij. *cap.2.§.penul.in sext.* Atqui priuilegium de decimis noualium non soluendis non impedit, quominus præstentur decimæ tempore impetrati priuilegij possessæ. *cap. dudum. infra de priuileg.& excess.priuileg.* hi qui priuilegio sunt indulti super decimis non soluendis,pro prædijs, quæ ab alijs conducunt, non intelliguntur exempti. *cap.8.* Et de laboribus concessum priuilegium etsi noualia comprehendat. *cap.12.* non trahitur ad fundos, qui alijs ad colendum dantur. *cap.11.* Et illud si enormiter nocere cœperit, reuocatur. *cap.9.* Et in feudum concessæ decimæ, quas laicus nemo, etiam Imperator, potest concedere. *cap.25.& c.31.hoc titul.& c.31. supr. de præbend.* ad noualium nunquam extenduntur. Et, vt paucis comprehendam, tenentur omnes,etiam Iudæi pro prædijs,quæ colunt.*cap. 16. hoc tit.* Insuper sacrosancta Tridentina Synodus *cap.12.sess.25.* præcepit omnibus, cuiuscunque gradus,& conditionis sint, ad quos decimarum solutio pertinet,vt eas, ad quas de iure tenentur, in posterum Cathedrali, aut quibuscunq; alijs Ecclesijs,vel personis,quibus legitime debentur, integre persoluant; qui vero eas aut subtrahunt, aut impediunt, excommunicentur; nec ab hoc crimine,nisi plena restitutione, absoluantur; ex eo, quod in *Exod.22.* legitur: *Decimas,& Primitias nõ tardabis offerre.* & *Leuit.vlt. Quicquid decimum fuerit, sacrificabitur Domino.* Sunt autem Decimæ tributa agentium animarum. *cap.26.hoc tit.* sic dictæ, quoniam si decimam dederis, non solum abundantiam fructuum recipies, sed etiam sanitatem corporis,& animæ consequeris, vt tradit Augustinus iam citato *cap. decimæ.* Titulus hic factus est tripartitus, quia non Deo tantum Decimæ debentur, verum etiam Primitiæ, & Oblationes. Vnde Genes. *Decimæ, & Primitiæ meæ sunt.* Primitiæ dicuntur primi fructus ex agro, & ex alia qualibet re percepti, qui Deo offeruntur. Romani quoque prisci, auctore Plinio *lib.18.c.2.* non gustabant vina, aut nouas fruges, priusquam sacerdotes primitias libassent. Primitiarum fit mentio duntaxat in *cap.1.* & Oblationum in *cap.17.* Est enim oblatio id, quod non ex debito, vt Decimæ, debetur, sed quod sponte Ecclesijs ad honorem Dei offertur, vel clericis ex consuetudine, aut ex aliqua inita conuentione, vt sunt mortuorum oblationes, de quibus supra. Oblatio igitur sui natura est voluntaria: secus si aliunde accedit obligatio. S. Thomas 2. 2. *quæst.86. art.1.* Ioan. à Turrecrem. *ad can. omnis.de consecrat. distinct.1.*

Anton.

Anton. *in Summ.* 3. *part. tit.* 2. Abbas, & alij ad *rub.* 5. *de paroch.* Oblationum verò vsum in Missæ sacro antiquissimum fuisse pluribus veterum auctorum sententijs comprobat Io. Stephanus Durantus *lib.* 2. *de ritib. eccl. cath. cap.* 26. *nu.* 7. prout *num.* 10. ostendit aliquo tempore moris quoque fuisse, vt eorum nomina, qui obtulerant, à Diacono publicè recitarentur: quem, quia cæpit offerentium paucitate, vel sacerdotum cupiditate in laudem peccantium mutari, grauiter reprehendit S. Hieronymus in *Hier. c.* 11. *lib.* 2. *& Ezechiel. cap.* 18. *lib.* 6.

De regularibus, & transeuntibus ad Religionem. *Tit.* 31.

EXPOSITIS tantum ijs, quæ ad seculares clericos (clericorum enim alij sunt seculares, alij regulares) pertinent; necesse erat, vt & de regularibus specialis daretur titulus. Dicitur regularis is, qui è seculo ad religionem monasticham, seu Canonicorum regularium eo animo transit, vt earum canonibus, seu regulis obtemperet. & licet Canonici regulares regulæ inseruiant laxiori, à sanctorum tamen monachorum consortio non existimantur seiuncti. *cap. quod Dei timorem. inf. de statu monachor.* Verùm ad religionem nullus admittitur, nisi volens, & ætate idoneus. *cap.* 1. Quare pubes religionem ingressus, post annum à parentibus nequit reuocari. Et si per vim factus fuerit, post annum exire; neque à proprijs parentibus trahi potest. *cap.* 2. etenim videtur sublata esse timoris causa, & spontaneus consensus accessisse. Neque obstat *cap. cùm virum. hoc titul.* quia licet esset velata, fuit tamen ante ætatem canonibus definitam. & ob id non cogitur maior facta sequi patris voluntatem. sed contra, si post 12. annum permansit in religione: ex eo enim, quòd in religione stetit, maluisse videtur. *l. si patre. ff. de rit. nup.* ita etiam in carnali matrimonio, quod etsi per metum, qui in virum fortem cadere potest, contractum, non tenere per manum traditum est. *cap.* 1. *supr. de ijs, qui vi met. caus. cap. discretionem. infra de eo qui cogn. cons. vx. suæ.* attamen iste metus purgari etiã potest per spontaneam tãti temporis cohabitationem, ex qua æstimari possit sublatam fuisse timoris causam, & spontaneum consensum accessisse. *cap. ad id. infr. de spons. & matr.* Filia itaq; minor 12. annis à parentibus monasterio tradita, maior facta si habitum religionis induerit, & exierit: redire statim cogitur: quamuis valeat etiam sine habitus susceptione: quia non facit habitus monachũ, sed regularis professio. *c.* 13. Atqui professio ante 14. annum in masculo, sicut furiosum, non obligat; nisi maior factus ratum habuerit, *cap.* 8. 11. *&* 14. Nisi triduo perseuerauerit, libere vxorem poterit ducere. Et qui professus est, licet in claustro permanserit nusquam, ad obseruantiam regularem compellitur. Hodie à concilio Tridentino constitutum est *cap.* 15. *sess.* 25. in quacumque religione tam virorum, quàm mulierum, professionem ante annum decimum sextum non fieri; & antea factam nullam inducere obligationem ad alicuius regulæ, vel religionis, vel ordinis obseruationem, aut ad alios quoscunque effectus. Professione legitime celebrata, monacho peculium habere, & ad aliud monasterium transire absque Abbatis licentia minus licet. *cap.* 5. 7. *&* 9. Canonicus regularis effici monachus potest, si religio, ad quam transit, sit sua strictior. *cap.* 10. Deinde Alexander iij. in *cap.* 18. omnibus ad strictiorem priore conuolare permisit. Contra, Martinus iv. qui mendicantes non mendicantium religionem ingredi, nullo fucato colore, ob frugem melioris vitæ, aut arctioris obseruantiæ posse voluit; alioquin tam recipientes, quàm ipsi, excommunicationis sententiam ipso facto incurrunt. *cap.* 1. *eod. extrauag.* Et hinc mihi mirum in modum placet, quod deuotissimus Bernardus sanctus dictitabat, *Nemini satis licere ex vna ad aliam religionem quantumuis strictiorem transire. quòd si prima, quam ingressus es, laxior forte videtur, te in eadem strictiorem agere vitam posse nemo prohibet.* Hic titulus est etiã de Prælatis, vt nullus absque Rom. Pontificis licentia, quauis occasione possit deserere præsulatum: quoniam sicut maius bonum minori bono præfertur, ita communis vtilitas speciali vtilitati præponitur. Et hoc casu rectè doctrina silentio, solicitudo contemplationi, & labor quieti antefertur. *d. cap.* 18. Item de coniugibus, qui religionem profitendo ab inuicem diuertere possunt. aliter si se abiurant, & non continent. *cap.* 19. Concludit tandem, fugitiuos monachos singulis annis requirendos esse, & cogendos, vt ad monasterium redeant.

De conuersione coniugatorum. *Tit.* 32.

QVOD in *cap.* 19. *tituli superioris* casu quodam modo dictum est, de eo hic datur titulus specialis. Euenit enim interdum, vt etsi sponsalia, arrarumq; datio præcellerint, ac nuptiæ contractæ, consummatæq; sint, coniuges mutuo consensu possint à concubitu se abstinere, ac religionem ingredi. *cap. mulier. cum seq.* 33. *quæst.* 5. *& cap.* 20. *hoc tit.* Dico mutuo consensu: quoniam coniugatus ad sacros

ordines non valet promoueri, nisi ipsa vxor continentiam promittat. *cap.4.5.8.& cap.13.* Nec ad Episcopatum, nisi mulier religionem profiteatur, ac sacrum sibi velamen imponat. *cap.6.* At copula non sequuta, etiam inuita sponsa, ad Deum transire potest; & contra. *cap.2.* Consummato matrimonio, mulier maritum repetere, non obstante profitendi licentia, potest, si ipsa de incontinentia sit suspecta, nec religionem ingrediatur. *cap.1. & 17.* Nec valet, quòd præstitum sit iuramentum. *d.cap.19. supr. titul. prox.* Non item si mulier adulterium commiserit, etiã si dolo inducta sit, vt marito ingredi monasterium permitteret. *cap.16.* Qui verò consentiente vxore monachalem habitum suscepit, licet non introiuerit monasterium, mortua vxore cum alia contrahere nequit, etiamsi mulier semper dissimulasset. *cap.9.& 10.* Mulier verò, quæ continentiam vouit, tenetur marito debitum reddere: quanquam ad tempus voto consensit. *cap.11.* Et ratio est, ne in adulterium caderet. D. Augustinus *ad Editiam Epist. 199. Nam*, inquit, *si vir continere voluisset, & tu noluisses: tibi reddere debitum cogeretur: & illi Deus imputaret ad continentiam, si non sua, sed tuæ cederet infirmitati. c. secundum. 33. quæst.5.*

De conuersione infidelium. Tit. 33.

DATVR etiam specialis titulus de conuersione infidelium: qui ad superiorem quo pacto cohereat, constat aperte ex *cap. vlt. tit. superioris:* scilicet vt mulier, quæ in fide remansit, possit etiam nolente viro, qui ab infidelitate reuertitur, ob quam ab eo fuerat iudicio Ecclesiæ separata, ad religionem liberè transire. Loquitur enim hic titulus de ijs, qui relicto Iudæorum, omniumq; errore hæreticorum, ad religionem Christianam omnis veræ religionis, & fidei perpetuam matrem, & magistram confugiunt. quibus singulariter concessum est, nuptias cum vxoribus eorum, quos in belli certamine interfecerunt, contrahere. Item si pater infidelis ad fidem se conuertat, (non æque si mater) prolem apud patrem ali debere; optima ratione, cùm filius in patris sit potestate: tum propter fauorem Christianæ fidei. quam ob rem filium cùm mater religionem Christianam sit ingressa (non item eum pater) matrem sequi posse reor ex *cap. vlt. supra de ser. non ordin.*

De voto, & voti redemptione. Tit. 34.

SOLENT plerunque transeuntes ad religionem, vel ante, vel post religionis ingressum, Deo vouere. & quamuis titulus ad alios etiam extendatur: tamen cùm omne votum, in religionis votum possit commutari. *ca.4. hoc tit.* & apud D. Thomam *2.2.q.88. art.12.* rectè adnectitur superiori. Est autem votum promissio alicuius rei Deo facta ab ijs, qui absque alterius auctoritate possunt vouere. Dixi, ab ijs: quoniam aliqui sunt, qui ad religionem vouendam alterius consensum desiderant; vt Episcopus Papæ. *cap.7. hoc tit. cap. licet. supr. de regul. & trans. ad relig.* impubes patris, aut tutoris. *cap.1. & 2.20. 1. quæst.1.* seruus domini. *cap. si quis incognitus. 17. q.2.* vxor viri. *supra de conuers. coniug.* monachus Abbatis. *c. monachis. 20. quæst.4.* Inscribitur titulus de voto, & voti redemptione, propterea quod non satis est vouere, sed reddere oportet: vnde Propheta *Psal. 75. Vouete, & reddite Domino Deo vestro:* quasi nihil sit tam debitum, quàm quod votum est: attestante quoque Cicerone ad Atticum: *Sed iam quasi voto quodam, & promisso me teneri puto.* Atqui votum, vel voluntatis est, vel necessitatis: huius hic nulla fit mentio: de quo tamen mihi videtur loqui D. Augustinus in *c. sunt. 17. q.1. Sunt quædam*, inquit, *quæ etiam non vouentes debemus: quædam etiam, quæ nisi vouerimus, non debemus.* Illa interpretor necessitatis, vt ad fidem seruandam, & alia omnia, sine quibus seruari homo nequit, vt in *can. prima. de consecr. 4. distinct.* & *c. charitas. de pœnit. 2. distinct.* Ista posteaquam Deo promisimus, necessariò reddere constringimur, vt religionis, castitatis, vel visitandi Ierosolymam, & alia loca longe, aut procul existentia, & alia huiusmodi, quæ possunt auctoritate superiorum commutari. Voluntatis quoque votum duplex est; alterum simplex, alterum solenne. Simplex est, cui nulla adhibetur solennitas. Solenne æstimamus solum ex continentia. & istud perficitur tribus tantum modis; vno, professione vera, & expressa; altero præsumpta, & occulta, vt *supra de regul.* vltimo susceptione ordinis, solenne fit continentiæ votum. *c. diaconi. 28. distinct.* & *c. cùm si in præterito. 84. distinct.* Nihilominus tamen quod ad Deum attinet, ferè obligat simplex, quàm solenne; quemadmodum iuramentum, & simplex promissio: cùm, Deus nullam esse velit differentiam inter iuramentum, & simplicem loquelam. *cap. iuramenti 22. quæst.5.* Votum ex natura sui eandem habet obseruantiam; vtrunque est obseruandum

uandum perpetuo; vtriusque prætermissi mortale producit peccatum. Verum quoniam Ecclesia considerat circumstantias: vt *can. hoc. 40. distinct.* & solemnitates verborum obseat, in *cap. rursus. infr. qui cler. vel vouent.* idedi diuersum ius statuit: videlicet vt simplex impediat matrimonium contrahendum; solemne in cõtractum dirimat; vt fusius dicturi sumus *id. tit. qui cler.* Est enim voti solemnitas ex sola Ecclesiæ constitutione inuenta. *cap. vnic. eod. in sexto.* Hinc puto posse haud male aduersus D. Thomã 2.2. *q.* 88. *art.* 11. & alios magni nominis viros defendi, Rom. Pontificem propria dispentione ex iusta causa, quæ æquam, iustamq. dispensationem efficiat, solemne continentiæ votum tollere; neque obstare *cap. cùm ad monasterium. infr. tit. primo.* vbi, neque summum Pontificem posse contra castitatem, & paupertatem monachorum licentiam indulgere scriptum est. quia, etsi summus Ecclesiæ Princeps nequit concedere monacho, vt existens monachus possit vxorem habere, potest eum tamen à voto, & regione eximere; & sic exemptus nuptias contrahere valebit: qua de re larius, vt res postulat alibi disserendum arbitror. Idcirco reor summum Præsidem, si viderit id expedire Christianæ reipublicæ animarumq. saluti, voti obligationem posse remittere, vt in *cap. officij. 38. in fine. su. de elect.* nam & sacrosancta illa Tridentina Synodus in *cap. 5. sess. 24.* permisit secundo gradu inter magnos Principes ob publicam causam nuptiarum fœdera iniri posse, cùm id canonibus aduersetur. Fatebor tamen, summum Ecclesiæ antistitem hisce iuribus raro, & non nisi ex causa, & euidenti, ac manifesta Catholicæ religionis vtilitate vti debere. Cæterum quod de iureiurando dictum est, idem ad votum transferri haud male potest. Sed cùm votum omne in religionis ingressum possit commutari, quasi fiat in melius; & ex vna religione transiri ad strictiorẽ religionem, nulla etiam obtenta superioris licẽtia. *cap. licet. sup. de reg. & transeunt. ad relig.* dubitatur ex *cap. 1. huius tit.* quid si non fiat in religionis ingressum, fiat tamen in melius (Deus enim Opt. Max. melius & gratius acceptat id, quod melius fit. *cap. 8. hoc tit.*) an fieri possit absque superioris auctoritate? Varia est huiusce rei interpretum sententia. Verum mihi videtur dixisse, quod oportuit, Illustrissimus Caietanus. 2. 2. *q.* 88. *art.* 12. tunc necessariam esse superioris auctoritatem ad voti commutationem, cùm ille, qui vouit, dubius, & incertus est, an fiat in melius commutatio: & ita *cap. 1. huius tit. est intelligendum.* vbi vero is, qui votum emisit, certus est commutationem fieri in melius, nulla erit superioris auctoritas necessaria. Idem voluisse D. Thomam *d. art. 12.* apparet, dum scribit, superioris, & prælati auctoritatem necessariam esse in commutandis votis ad definiendum quid sit Deo gratius. Non dissentio tamen ab Innocentio in *d. cap. 4.* tutius est commutare vota cũ superioris auctoritate, quàm propria. Habemus quoque in hoc titulo, ex sola conceptione boni explicandi non obligari quem ad bonum conceptum exequendum. *cap. 3.* & ad solum Pontificem Romanum pertinere Vltramarinum votũ in eleemosynam, vigilias, orationes, & ieiunia commutare. *cap. 7.* Et ex causa posse differri. *cap. 5. & 9.* Et in minori ætate non tenere. *c. 2.* Et viros sine vxorum consensu hoc votum emittere, ac vxores illos sequi, si voluerint. *d. cap. 9. §. quod autem cum seq.* Et hæredem laicum ad exequutionem voti vltramarini, ad quod se pro defuncto obligauit, per excommunicationem compelli. *cap. 6.* Hocq. votum prælatum etiam professum emittere posse. *cap. vlt.* Et qui religionem vouit, si voto non completo creatur Episcopus, renunciare debet, & votum adimplere. *cap. 10. hoc tit.*

De statu Monachorum, & Canonicorum regularium. *Tit. 35.*

HIC titulus respicit ad titulum 31. in quo de transeuntibus ad religionem actum est. in hoc vult dicere, qui nam debeat esse status transeuntium, siue monachorum, & canonicorum regularium. & primum oportere, etsi habitus non facit monachum, vestes proprio congruentes ordini semper deferre, vt per decentiam habitus extrinseci morum honestatẽ intrinsecam ostendant. Nec singulos per villas, & oppida diuagari; nec solos inter seculares stare. quinimo olim dicebantur Monachi verbo Græco homines à cæterorum consortio seiuncti; & quietam, tacitamq. vitam durissime, ac laboriosissime in montibus, saltibus, atque speluncis degentes, idque certis legibus, ac institutis. Iidẽ, & hæremitæ, & Anachoretæ, ac Helycastræ appellari solebant, vt auctor est Iustinianus *Nouell. 5.* vnde D. Hieronym. *ad Paulinum*: quæ est 14. *lib. 2. Si cupis*, ait, *esse quod diceris, monachus, hoc est, solus, quid facis in vrbibus? quæ vtique non sunt solorum habitacula, sed multorum? c. si cupis. 16. q. 1.* Idem *in Epist. 6. eod. lib. 2. ad Heliodorum de laude vitæ solitariæ. Quid facis*, inquit, *in turba qui solus es?* & Pelagius Pontifex hæc tria ipsis adscripsit, quietem, orationem, & laborem manuum. *cap. de præsentium. 16. q. 1.* Labore enim suo monachi olim sibi, alijsq. egenis victũ parabant; vt viri patres tradiderunt sæpe. immo apud priscos receptum fuit, vt monachus, qui non operatur, latroni par sit iudicandus: vt in

histor. Tripar. *lib.* 8. *cap.* 1. Et quanquam certis horis in vnum locum conuenire eos moris esset, attamen simul non commorabantur, sed domunculas sparsim per montes, saltusvè extructas habebant. Tandem vtilius, ac decentius fore duxerunt, si se omnes in vnum reciperent, & communiter viuerent, non soli in speluncis delitescerent. *cap. si clericatus.* 16. *q.* 1. quod & Imperator constituit *Nouell.* 133. & summi Ecclesiæ rectores confirmarunt. *cap. monachorum.* 20. *q.* 4. Sed nec sacerdotes erant, nec clerici, sed quasi cæteri ex populo, qui laici Græcè vocantur. Neque immerito B. Hieronymus clericos monachorum esse patres dicit, ad Furiam de viduitate seruanda scribens *epist.* 19. *lib.* 2. Et ad communem omnium ædem sacram percipiendo. rum sacramentorum causa accedebant, vt Abbas in *cap. dilectus. infra tit.* 2. & Iustinianus satis ostendit in *d. Nouell.* 133. ac plerumque sacerdotem accersebant, qui ipsis missarum solémnia celebrabat. *cap. hinc est. in fin.* 16. *q.* 1. Et distinguebantur clerici à monachis. *d. cap. hinc est.* & *l. generaliter. C. de episc. & cler.* Postea fuit concessum, vt & clerici essent. sic passim omnes monachi sine vllius Ecclesiæ gubernatione sacerdotes creari cœperunt, vt ea re maiorem sibi dignitatem conciliarent; atque vt reipub. more viuerent, vnum tanquam Principem sibi constituerunt, qui cæteris præesset in monasterio, quemadmodum clericis cuiusque Ecclesiæ præest Episcopus: & ille à nostris Abbas, à Græcis, & maxime à Iustiniano, Archimandrita, & Cœnobiarcha vocatur. In hoc nostro titulo agitur item de cibis, silentio, concilijs celebrandis, institutionibus, præsidentibus capituli, visitatoribus; item quæ esse debeat monachorum correctio, quæ Abbatum, quæ visitatorum. Item ne monachi pretio recipiantur, neve peculium habeant. Ita est proprietatis abdicatio regulæ monachali adnexa. *cap.* 6. *hoc tit.* vt neque Roman. Pontifex nisi ex magna causa contra eam possit dispensare, vt superiori tit. Et regularis quoque Canonicus, qui in morte non resignauit proprium, non debet cum alijs sepeliri, sed sepultus exhumari, & proijci. *cap.* 4. quamuis Regulares scilicet Canonici possint ad Ecclesiarum parochiarum regimen in presbyteros ordinari. *c.* 5. dummodo non sint translati. *cap. quia vero* 11. *in fin. sess.* 14. *Concil. Trident. de reform.* Et illa fere omnia ad Ascetrias, seu, vt vulgo dicuntur, moniales, extenduntur. *cap. vlt.* Quæ tacite, vel expresse professæ, clausuras monasterij exire non possunt; Nec alij ad illas intrare, nisi aliqua legitima causa ab Episcopo approbanda. *cap.* 1. *eod. in* 6. *cap.* 5. *sess.* 25. *in Concil. Trid.* Hinc coguntur tẽporales iudices, seu Domini, iremq. Ecclesiastici, & in temporalibus, & spiritualibus condere per Ecclesiasticam censuram, vt in curi Abbatissæ per procuratores litigent. *d. c.* 1. *§. pe.* Quòd si Principibus secularibus fidelitatis iuramentum præstare minus per procuratore potuerint, poterunt exire, & personaliter iura. *d. cap.* 1. *§.* 2. Et in monasterijs non mendicantium, ex eius facultaribus sorores sunt recipiendæ; alioquin non valet receptio. *d. cap.* 1. *§.* 1. Iulta etiam constituit Clemens V.

De religiosis domibus, vt Episcopo sint subiectæ. *Tit.* 36.

POSTQVAM dixit satis de statu Monachorum, & Diœcesanis, quippe qui monasterijs non debent aliquid inferre molestiæ, præterquam in causis correctionis. *cap.* 1. *tit. præcedenti:* transit ad illorum domos. Domus autem hic accipitur pro monasterijs, templis, xenodochijs, & alijs huiusmodi ad pias causas constructis. *l. orphanotrophos.* & *l. omni. C. de episc. & cler. cap.* 3. *hoc tit.* Et hæc ædificari debent auctore Episcopo. *cap. quicumque.* 16. *q.* 1. adhibita solemnitate, qua de agitur in *ca. nemo de consecrat.* 1. *dist.* & in *Nouell.* 131. *de eccles. tit. §. si quis autem voluerit.* Quæ, cum Ecclesiæ sint ædificatæ, atque ipsæ religiosæ domus, Episcopo, in cuius diœcesi insurgũt, subiectæ sunt. *cap. basilicæ.* 16. *q.* 7. & *cap. monasteria.* 18. *q.* 2. & *d. cap.* 3. Nisi exemptæ. *cap.* 6. *hoc tit.* vel præscriptione. *cap auaritia. supra de præscript.* Sosunt autem duplici iure, diœcesano, & iurisdictionis. Illud consistit in cathedratico exigendo, item in tertia, aut in quarta oblationum. & huic subiectæ sunt omnes Ecclesiæ, præter monasteria. *cap. inter cætera.* 10. *q.* 3. *cap. cũ pro vtilitate.* 16. *q.* 1. *cap. quàm sit.* 18. *q.* 2. Iurisdictionis ius consistit in conferendis sacramentis, in causarum cognitionibus, & in coercendis delictis. & huic subijciuntur & seculares, & regulares clerici. *can. accedens.* 50. *dist. cap. interdicimus.* 16. *q.* 1. *cap.* 1. 18. *q.* 2. & capellæ. *cap. conquerente. sup. de offic. deleg.* Sed an possit hoc vtrumque ius remittere Episcopus, controuersia est. Ego posse non sum nescius ex *d. cap.* 6. & *cap. cum venerabilis. inf. de cens.* & *cap.* 16. *q.* 2. Et renunciando Episcopalia iura, sibi potest retinere censum. *d. cap.* 6. Quòd si in dubiũ venerit, in cuius diœcesi basilica sit consecranda, ille cõsecrabit Episcopus, qui prius in illo loco iura Episcopalia exercuit. *cap.* 1. Neque iure cadit Episcopus, in cuius diœcesi situm erat monasterium, quod Papa vnit monasterio alterius diœcesis. *cap.* 2. Petens autem Ecclesiam quo ad temporalia, & spiritualia, probato eam in sua diœcesi esse, obtinet in spiritualibus; non item in temporalibus, nisi

nisi aliter doceat. *cap.7.* Atque eius auctoritate locus semel ad vsum pium constitutus, amplius nequit secularibus deputari. *cap. 4.* Institui autẽ noua domus, seu religio, sine auctoritate Pontificis Rom. sicut collegium inconsulto Principe, minime licet. *l.3.ff.de colleg. cap.vlt.hoc tit.* Nec Abbas pluribus monasterijs præesse potest, nec monachus in diuersis locum habere. Est & illud sub hoc titulo sciendum, comprehẽdi & hic mulierum religionem, vel statum potius, quæ vulgo Beguinæ nuncupantur. quarum status primum à Clemente V. in *clem. 1. eod.* inhibitus fuit, tum à Ioanne 22. *cap. 1. extrauag.* tãdem ab eodem Ioanne permissus. *cap. vnic. extr. commun.* vt sub illo habitu mulieres fide dignæ, quæque nec sint culpabiles, nec suspectæ, possint viuere. Veniunt hoc etiam titulo moniales omnes, quæ licet olim possent extra mœnia vrbium, atque oppidorum, monasteria habere: hodie tamen post Concilij Tridentini constitutionem, sanctimonialium monasteria extra nequeunt constitui; quinimo ibi constituta, intra vrbium, oppidorumvè septa reduci debent. *cap.5. sess.25.*

De capellis monachorum, & aliorum religiosorum. *Tit.* 37.

ADHVC desiderabatur hic titulus, quo intelligeremus quodnã habeant ius monachi, atque religiosi alij in capellis. Nomine Religiosi veniunt etiam clerici seculares, quorum mentio in *cap. 2.* apertissime fit; quo etiam cauetur, vt Ecclesia non cathedralis nullum ius in alia Ecclesia sibi possit vendicare, nisi id sibi deberi vel præscriptione, vel alia legitima ratione probauerit. Ius vero, quod monachi in capellis habent, diuersum est. Aut enim illud obtinent ex fundatione, aut laici donatione, aut Episcopi concessione. In hoc, si pleno iure Episcopus donauit, temporalia, & spiritualia, & institutiones habebunt. *cap. visis. 16. q. 2.* In illis temporalia dumtaxat; spiritualia Episcopo intelliguntur reseruata. Et sic interpretari oportet *cap. sane. d. q. 2. Sacerdotes,* inquit, *de populi quidem cura Episcopis rationem reddunt; abbati verò pro rebus temporalibus ad monasterium pertinentibus debitam subiectionem exhibeant. & ita sua cuique iura seruentur.* Ad hoc etiam facit *cap. in Lateranensi. supra de præbend.* In ijs, quas habent ex laicorum donatione, ius præsentandi obtinent. *cap. sicut. supr. de supplen. neglig.* Ad parochiales igitur Ecclesias non monachi, etiam si ibi habitent, sed seculares presbyteri debent institui ab Episcopis. *c. 1.* vt eis respondeant de animarum cura, & de ijs, quæ ad Episcopum pertinent. *d. cap. in Lateranensi.* Neque obstant *cap. doctos. & cap. si monachus. cum seq. 16. q. 1.* in quibus apparet monachos sacerdotes, sicut seculares, posse animarum curam gerere. quia cùm dubium esset, num possent: responsum est à summis Pontificibus posse, hoc est ex officio Presbyteri, & ex necessitate, vt in *cap. sunt nonnulli. d. q. 1.* Sed si secularium copiam habemus, non licet, cùm sint claustrales. Hinc videmus Honorium iij. ex Lateranensi Concilio prohibuisse, ne in prioratibus singuli monachi stent; sed vt ordinarius compellat abbatem, vt monachos reuocet ad claustrum, vel vt socios eis adiungat. *cap. vlt.* Sed quod nõnulli putant ex *cap. penult.* non posse Rom. Pontificem contra conciliorum generalium decreta rescribere: male. non valet quidem illud rescriptum; quia Concilij, cui derogatum est, non est facta mentio: sed secus si mentio facta fuerit; argumento *l. si quis in principio. ff. de leg. 3.*

De iure patronatus. *Tit.* 38.

QVAE dicta sunt in præcedenti, veluti præludia quædam sunt, aut præparationes ad hunc titulum; in quo fuse de iure patronatus agitur. Est autem Ius patronatus, auctoritas præsentandi, vel assentiendi in Ecclesiæ ante consecrationem collata. Dixi, auctoritas, non potestas: quia patronus auctoritatem in libertos habet, potestatem non æque. Hoc enim dictum arbitror ex illo, quod & patroni in libertorũ persona, bonisq. habebant, operarum videlicet exactionem, intestati successionem, bonorum possessionem contra tabulas. *tit. de iure patron. in Pandectis.* Liberti appellãtur, qui ex iusta seruitute manumissi sunt. *l. 6. ff. de stat. hom.* Manumissio dicta de manu datio: nam quamdiu quis est in seruitute, tandiu manui, & potestati suppositus est. *l. manumissiones. ff. de iust. & iur.* Data itaque libertate, non dominus, sed patronus dicitur, eo quia in potestate seruũ amplius non habet. Sed quia ius aliquod sibi retinuit, patronus appellatur. ita qui ius patronatus constituit, extra bona sua illud emit; quoddam attamen ius sibi adhuc competere voluit; vt est præsentandi, vel adsentiendi. *cap. 12. 22. 27. 29.* Si verò intra tempus Lateranen. Concilij non præsentat; aut si plures sint patroni, & in præsentando discordant; Episcopus Ecclesiam ordinabit: *cap. 3. & 12. cum citatis.* Habent & aliud ius patroni, vt primi in processione incedant. *cap. pia mentis. cap. Fringẽtius. 16. quæst. 7.* Tenentur quoque Ecclesiam ab omnibus iniurijs defendere. *cap. filijs. 16. quæst. 7.* Quòd si forte fortuna vergant ad inopiam, de ipsius Ecclesiæ bonis aluntur. *cap. filius. & cap. quicumque eod.*

eod. quaest. 7. & *cap.* 25. *hoc titulo*. Quocirca illi duo satis rectè traditi sunt versus:

Patrono debetur honos, onus, vtilitasq.;
Praesentet, praesit, defendat; alatur egenus.

Ius vero patronatus alienare eis minus licet, nisi cum vniuersitate. *cap.6.& 7.16*. Cedere tamen cum Episcopi auctoritate gratuito possunt: nisi loco religioso illud cótulerint: tunc nullus Episcopi consensus desideratur. *cap.*8. Quod elegantem habet rationem: nam cùm ius patronatus sit spiritualibus annexum. *cap.3. sup. de iudic.* ius nostrum libenter admittit, vt id, quod est spirituali annexum, à laico ad Ecclesiam reuertatur. *cap. cum Apostolica. §. taliter. supra de ijs, quae fi. à prael. sine cons. capit.* Valet quoque donatio de iure patronatus, nulla praecedente Episcopi auctoritate, si longa praescriptione fuerit munita, vel consenserit dioecesanus. *cap.*11. Pro hoc Ius patronatus nomine, quandoque legitur Aduocatio. *cap.* 6. interdum simpliciter Patronatus, Vicedominatus, Custodia, & Guardia. *cap.* 23. tum etiam Frequentatio, & Processio. *d. cap. praementis. cum seq.* Sunt & alia pluta ad hunc tractatum pertinentia. qui verò illa desiderat, Decretalium libros legat, eosq. diligenter expendat. haec in praesentia satis nobis sufficiunt. de ijs etiam in Sexto, & in Clementinis.

De censibus, exactionibus, & procurationibus. Tit. 39.

QVAM apte cohereat hic titulus superioribus, ex eo licet intelligere, quòd supra de domibus religiosorum, capellis, atque iure patronatus actum est. Cùm autè omnis anima sit sublimioribus subdita potestatibus; ideo praestantur tributa. quia haec, auctore S. Augustino super Epistolam ad Romanos, est probatio subiectionis. & cum Episcopis subdita sint loca pia omnia. *cap. de xenodochijs*. & *cap. cum dilectus. sup. de relig. dom.* debentur eis census, exactiones, & procurationes. Apostolus; *Si vobis spiritualia seminauimus, non est magnum, si carnalia vestra metamus*. quae verba etiã olim, si Contio credimus, erant in *cap.* 17. inserta. Haec inter se non parum differunt. Census enim est annua pensio, quae debetur Episcopo de bonis Ecclesiae. *c. quaesitum in fi. 1. q. 3.* addo de bonis Ecclesiae; quia non, vt iure Digestorum, quo duplex est census, & soli, & capitis; licet Episcopo talcis, & exactionibus subditos grauare. *cap. 1. & 6. §. prohibemus. hoc tit.* Exactio est tributum quoddam, quod extra ordinem exigitur, cuius fit mentio in *cap.* 10. *&* 12. idque necessitatis causa permittitur. *d. §. prohibemus*. Procuratio apud Ciceronem *lib. Acad.* 1. est administratio: *Dum me* inquit, *ambitio, dum honores, dum causae, dum Reipub. non solum cura, sed etiã procuratio multis officijs implicatum, & constrictum tenebat.* Hic pro alio habetur significatu, qui vnde emanauerit, nondum percepi. namque procuratio est expensarum per visitatores factarum solutio. cuius saepissime hoc titulo fit mentio. In eo etiam visitationis certus constitutus est modus. *cap.6. & cap.17.* & in *cap.1. eod. in 6.* & nouissime taxatus a Benedicto xij. *cap. vnico extrauag. comm.* & non modo Episcopis, verum Archiepiscopis quoque, Cardinalibus, Legatis, Nuncijs, Archidiaconis, Decanis. *cap.* 14. 17. 23. 25. Quae recipi procuratio non potest in pecunia, sed in victualibus. *cap. 1. 2. in sexto.* seu, volentibus visitatis, in pecunia pro victualibus. *cap. 3. eod. in sexto.* Neque vna die plures procurationes recipi, licet plura visitentur loca. quod de Archiepiscopis dictum est, vt possint etiam visitare prouinciam, ac etiam iterare, etsi suffraganei non sunt negligentes. & tunc confessiones omnium audire, absoluere, & poenitentias imponere. *cap. 5. in sexto*. Monemur & hoc titulo nec licere Episcopo nouum censum imponere. *cap.* 3. nec veterem augere. *cap.* 7. nec valere iuramentum super hoc acceptum. *cap.* 20. *& cap.* 26. Item omnem, qui noua sine Principis consensu, imponit pedagia, communione priuari. *cap. 10. hoc tit. cap. vlt. sup. de treug. & pace.* Item omnes, qui à clericis pedagia, vel guidagia exigunt. *Clement. vlt. eod.* Pro dote autem cuiusque Ecclesiae Mansum integrum constitui oportet. quod sane vocabulum apud Latinos auctores haud inuenio, duobus exceptis, Cassiodoro & Gregorio: qui & massam pro manso dicunt. veteres Metatus appellabant; quoniam in agrorũ diuisionibus, & assignationibus mensores adhibebantur, qui & Finitores quãdoque à Cicerone nuncupantur; quasi mansus sit neque domus, neque arca, neque ortus, sed ager certi modi, ac mensurae. Vnde mirum minime videbitur, si mansi ethymon tradere nequimus; cùm etiam de huiusmodi significatione iuris nostri interpretes nondum inter se conuenerint. alij siquidem existimant Mansum esse tantam terrae quantitatem, vt ex ea rusticus vna cum familia sua possit viuere. Haec approbat Cuiacius *lib. de Feudis* 1. *tit.* 1. dum dicit, *Mansum esse fundum, vnde quis se, & familiam suam tueri satis commode potest.* Alij praedium, ex quo & panis & vinum percipitur ad Eucharistiam conficiendam. alij, quòd sit dos, quae pro Ecclesia constituitur, ex qua nihil tenetur, praeter Ecclesiasticum, quod interpretor cathedraticum, soluere. *cap. 1. huius tit.* alij aliter. At haec vltima opinio, vt Panormitanus tradit, magis communiter est recepta; mihiq. longe verior videtur.

Albertus

Albertus enim Krantzius in Vuandalia *lib. 4. cap. 15. Assignauitq. treeentos mansos Eeclesiæ in perpetuum scruituros. Item Adolphus treeentos quoque mansos permisit duci, vt per manum eius assignarentur in dotem Eeclesiæ.* & *c. 25. Erat Episcopus in Vagriam; adhibitis viris industrijs, æstimari faciat prædia; quod defuerit de trecentis mansis, ego supplebo,* &c.

De consecratione Ecclesiæ, vel altaris. *Tit.* 40.

CVM Procuratio debeatur pro visitatione, in qua plerumque fit consecratio, ideo hic subijcitur titulus. exin videmus Gregoriũ Nonum in *cap. vlt. supr. tit. prox.* pro oratorijs priuatis prohibuisse, ne procurationes exigerentur; innuentem quodammodo neque benedictione, neque consecratione eis opus esse. Inscribitur titulus hic de consecratione Ecclesiæ, vel altaris, quia contingit quandoque, vt Ecclesia non indigeat cõsectatione, quamuis secus altare; vt si remotum fuerit. *cap. 1.* vel lapis sigillum continens confractus, diminutusve fuerit. Fieri autem potest consecratio tam priuatis diebus, quàm dominicis. *cap. 2.* Item plura altaria in eadem Ecclesia, sicut plures Episcopi simul possunt consecrari. *cap. 5.* Atqui consecratio non fit cuiusque Ecclesiæ, nec Episcopus primum lapidem ponere, nec Crucem figere potest, nisi prius, dote ei constituta. *can. nemo. de consecr. 1. distinct.* & *cap. 8. hoc tit.* Vnde B. Ioan. Chrysost. *homil. 18. in Acta Apost. Quasi,* inquit, *ducta vxore, vel sponsa, vel data virgine, sic erga Ecclesiam affectus sis, dotem inscribe illi; ita tibi benedictionis prædium multiplicabitur.* Nec alius præter Episcopum consecrare; nec Episcopus alij inferiori gradu mandare. *cap. 9.* quia id Episcopalis ordinis est. Et polluta Ecclesia propter homicidia, atque hominum vulnera, vt in *cap. 4.* vel in ea excommunicatorum corpora sepulta. *cap. 7.* quibus & cœmeterium illi contiguum pollutum etiam esse intelligitur. *cap. 1. cod. in sexto.* non reconsecrari, sed aquæ dumtaxat solemniter benedictæ aspersione debet reconciliari. quemadmodum enim infans semel baptizatus non debet iterum baptizari, ita nec locus Deo dicatus iterum est consecrandus, nisi sit omnino igne consumptus, ac penitus disiectus. *can. Ecclesijs semel de consecrat. 1. distinct.* Neque si tectum illæsis parietibus, corruerit, iterum consecratur Ecclesia, nisi fracta sit altaris mensa. *cap. 6. hoc tit.* Nec mirum videri debet, quod Ecclesia, & altaria, & huiusmodi alia consecrentur; quia cum non sint gratiæ susceptiua, *sed quia* (vt ait B. Thomas *3. par. q. 83. art. 3.*) *ex consecratione adipiscuntur quandam spiritualem virtutem, per quam apta redduntur ad diuinum cultum.* Qui etiam postea addidit, *Ecclesias ante consecrationem emundari, & exorcizari, vt exinde virtus inimici expellatur. Eademq. ratione Ecclesia, quæ sanguinis effusione, aut cuiuscumque semine polluta fuerunt, reconcilientur: quia per peccatum ibi commissum, apparet aliqua operatio inimici.* Vnde in Conc. Melden. *cap. 8.* referentibus Burchard. *lib. 3. cap. 10.* Iuone *lib. 2. cap. 9.* Gratian. *de conscer. dist. 1. can. Ecclesiæ 17.* sancitum fuit, altaria, de quorum consecratione ambigatur, consecrari. Carolus Magnus *lib. 1. cap. 151.* apud Ansegisum Abbatem, *Vt Ecclesiæ vel altaria, quæ ambigua sunt de consecratione, consecrentur.*

De celebratione Missarum, & Sacramento Eucharistiæ, & diuinis Officijs. *Tit.* 41.

RECTE dici potest hunc titulum superiori esse subiectum: cùm basilicæ omnes absque missarum solemnitate non debeant consecrari. *can. omnes de consecr. 1. dist.* vel, quia non licet Missas celebrare nisi altare prius consecratum fuerit. Concil. Aquensi, seu Aquisgran. *cap. 23. & 24.* monemur Christianã Religionem ex antiqua patrum traditione domos in honorem Dei ædificasse, & dedicasse; altaria item erexisse, & sacrosancto Chrismate perunxisse. Et in eo additur, & sacramento Eucharistiæ, rectissime. non enim perficitur missa, si altaris sacramentum omittitur; de quo obiter dixit in *tit. 1. lib. 1.* hic quasi dat specialem titulum: qui non solum in ijs, quæ ad fidem spectant, sed & in alijs, quæ circa tantum sacramentũ obseruari debent, versatur. Docet etenim grauius peccare eum, qui missam celebrat, & Eucharistiam non conficit, quàm eum, qui cum in mortali crimine sit constitutus, consecrat. *c. 7.* ille enim Deum, & populum decipit; hic Deum solum. *Nam,* ait B. Augustinus contra Petilianũ, & Gratianus in *cap. Dominus. 1. q. 1. si offerat Deo malus, & accipiat inde bonus, tale cuique est, qualis quisque fuerit:* quia illud Apostoli ad Titum 1. scriptum est: *Omnia munda mundis.* Conficitur autem Eucharistia pane azimo, non fermẽtato, vino & aqua. *cap. vlt.* Hinc S. Irenæus *lib. 4. cap. 47.* Calicem vocat temperamentum: & ab initio *lib. 5.* Calicem mixtum. Quibus congruit, quod scribit B. Cyprianus *lib. 2. epist. 3. ad Cæcilium, alias* 48. de qua in *can. 2. de consecrat. dist. 2.* enarrans verba illa Salomonis: *Bibite vinum, quod miscui vobis Vinum,* inquit, *mixtum*

declarat

declarat, ideſt, calicē Domini aqua, & vino mixtū prophetica voce denunciat, vt appareat, in paſſione Dominica id eſſe geſtum, quod fuerat ante prædictum. Pluſque vini, quàm aquæ infunditur. *cap.* 13. Idque varijs rationibus quas recenſent Magiſter Sentent. *lib.* 4. *diſt.* 12. Alex. de Ales 4. *par. q.* 32. *memb.* 5. *art.* 3. S. Thomas 3. *par. q.* 74. *art.* 8. Quæ poſt conſecrationem vere ac realiter in Chriſti Domini corpus illud idem, quod natum ex Virgine in cælis ſedet ad dexteram Patris, mutatur; & ita, vt panis, & vini ſubſtantia omnino eſſe deſinat. quod exinde Græcè Euchariſtia dicitur; Latine, vt D. Gregorio placuit *cap. multi.* 1. *q.* 1. bona gratia interpretatur. Tria ſunt in hoc ſacramento diſcreta, forma ſcilicet ſenſibilis, veritas corporis, & virtus ſpiritualis. Forma eſt circa panem, & vinum; veritas carnem continet; virtus vnitatem, & charitatem efficit. Debet autem Euchariſtia munde ſeruari. & in eius leuatione, & delatione populus ſe inclinare. & cùm ad infirmum defertur, ferri in decenti habitu, atque luminibus. *cap.* 10. Illud quoque dicere erat neceſſe, quòd ſi verba ſint in Canone Miſſæ, quæ ab Euangeliſtis dicta non reperiātur, credere debemus, ea à Chriſto Apoſtolos, & ab Apoſtolis eorum ſucceſſores accepiſſe. *cap.* 6. Sed an ſacerdos poſſit vinum perfundere, poſtquam totum Euchariſtiæ accepit ſacramentum? Niſi eodem die aliam debeat miſſam celebrare, poteſt. *cap.* 5. At pluries in die conſecrare decet minime; ſiquidem, ait Alex. Papa in *can. ſufficit. de conſecrat.* 1. *diſtinct.* Valde fœlix eſt, qui vnam digne poteſt miſſam celebrare; Niſi in Natiuitate Domini, aut id poſtulet neceſſitas. *cap.* 3. Monemur quoque in hoc titulo propter miſſam ſpecialem, miſſam de feria non eſſe dimittendam. *cap.* 2. Immo in Eccleſijs collegiatis duas debere celebrari, alteram pro defunctis, alteram pro feſto, vel feria; prout tempus exigit. *cap.* 11. Non æque in die Cœnæ Domini: ſolus enim Epiſcopus, quem & chriſma conficere oportet, miſſarum ſolemnia celebrabit. Item in miſſa commemorationis, licet propria dicatur præfatio: non tamen dicitur hymnus angelicus, nec ſymbolum. *cap.* 4. Et diuinis officijs: eo quia ſacerdotem non modò miſſam celebrare, ſed diurnum quoque, atque nocturnum officium dicere oportet. *cap.* 9. Quod in ſeptem horas diſtribuitur ex Propheta, *Pſal.* 118. *Septies in die laudem dixi tibi*. Ex cauſa tamen conceditur vno tempore, nullo poſito interuallo, eas ad veſperas vſque dicere. *cap.* 1. Ad hoc officium clerici etiam religioſi, domeſtici, ac Cardinalium, vel Epiſcoporum commenſales tenentur. *Clem. vlt. eod.* quinimo Prælati, ad quos ſpectat correctio, & illis negligentibus, ſuperiores ipſorum debent eſſe ſoliciti, vt horis debitis in cathedralibus, regularibusq., & collegiatis Eccleſijs horæ canonicæ deuote, & ſingulis diebus pſallantur, in alijs Eccleſijs conuenienter, & debite. *Clem.* 1. *eod.* Qui vero tenentur horas canonicas recitare, nec recitant, varijs afficiuntur pœnis; ex contemptu aut negligentia id cōmittentes letaliter peccant: ſi ex ignorantia, vel obliuione, venialiter tantū. S. Anton. *par.* 3. *tit.* 18. *cap.* 4. §. 1. Angel. *in voce Hora*. §. 16. & 18. Syluest. *in verb. Hora. q.* 12. Nauarr. late *lib. de orat. & horis Canon. cap.* 10. diſtributionibus quotidianis priuantur. *cap.* 2. *de cler. non reſid. lib.* 6. *Clem. vt ij, qui de ætat. & qualit.* & *cap. cum nullæ. Extrauag. comm. de præben.* Concil. Trident. *ſeſſ.* 24. *cap.* 12. Priuantur tandem beneficijs. de tempore magna eſt altercatio inter Sotum, & Nauarrum. Io. Stephanus Durantus *lib.* 3. *cap. vlt. num.* 7. *de ritib. Eccl. Cath.* qui ſit, recte explicat: ad quem lectorem relego.

De Baptiſmo, & eius effectu. *Tit.* 42.

QVAMVIS Baptiſmus ſit, vt omnes ſacrarum litterarum patres tradidere, veluti cæterorum ſacramentorum ianua, quo Chriſto renaſcimur. *cap. veniens. infra tit.* 1. de ſacramento tamen altaris prius actum eſt; tum quia in miſſa ſit neceſſarium; tum quia, vt in Pomeridianis ſeſſionibus interdum dixi, omnium ſacramentorum auctorem Chriſtum Dominum admirabili quodam modo in ſe cōtinet, à quo tanquam à fonte cætera manant. Atqui de baptiſmo ſubijcitur, quia ab eodem Chriſto conſtitutus eſt. apud *Ioan.* 13. *cap. filius.* & *can. non dubito. de conſecr.* 4. *diſtinct.* Baptiſmum quidem Græcum eſſe nomen nemo neſcit; quod etſi omne ablutionis genus etiam ſignificet: tamen hic non quamuis corporis ablutionem declarat, ſed eam, quæ cum ſacramento coniungitur. Et eſt Baptiſmus ſacramentum regenerationis per aquam in verbo: ipſe namque Saluator dixit: *Niſi quis renatus fuerit ex aqua, & Spiritu ſancto, non poteſt introire in regnum Dei.* Et Apoſtolus ad *Ephesios.* 5. cum de Eccleſia loqueretur, *Mundans eam lauacro aquæ in verbo.* quod etiam apertiſſimo D. Auguſtini teſtimonio demonſtratur: *Accedit verbum ad elementū, & fit ſacramentum*. Siquidem ſacramentum non eſt, vbi deſunt verba, ſcilicet, *Ego te baptizo*, &c. vel elementum aquæ. *cap.* 1. & *cap.* 5. *hoc tit.* Dicit, *Et eius effectu*. Effectus Baptiſmi multi ſunt: præcipue autem, quòd cum ex Adam filij iræ naſcamur, per Baptiſmum in Chriſto filij miſericordiæ renaſcimur; Et filij Dei effecti, æternæ quoque ſalutis hæredes inſtituimur; & Chriſto

Christo, tanquam membra copulamur, & connectimur. Item quòd actuale, & originale peccatum eo exoluitur. Illud tamen, quod iam cōsensu contrahitur, sine consensu non relaxatur. *cap.3.§.verum.* Originale in paruulis dimittitur. *d.cap.3. in princ.* & in §. *sed adhuc.* & in Concil. Triden. *can.13.sess.7.de bapt.* Qui alio profitente baptizandi sunt, quia adhuc loqui, vel credere nesciunt. Sicut etiam ægri, muti, surdi, quorum vice alius profitetur, vt pro eis respondeat, dum baptizantur. *can. paruuli. de consecr.4. dist.* In adultis nec originale remittitur peccatum, nec actuale, nisi baptismo consentiant. Hinc ab Innoc.iv.fuit constitutum, neminem debere cogi ad baptismum suscipiendum. *d. cap. 3. in fin.* Neque quemlibet seipsum posse baptizare, etiā in articulo mortis. *cap.4.* Neque à Latinis baptizatum posse à Græcis iterum baptizari. *cap. vlt. huius tit.* & *can. retulerunt. de consecr.4. distin.* Si verò dubitatur, an quis sit baptizatus, necne; potest baptizans his verbis vti: *Si non es baptizatus, ego te baptizo; si es baptizatus, non te baptizo. can. presbyteri. §. quod ergo. dist. 68.* & *cap. 2. hoc tit.* Debet autem baptisma in fontibus Ecclesiarum, non in priuatis domibus concedi. *Clem. vnic. eod.* Etsi ab initio nascentis Ecclesiæ in fluminibus, in fontibus, in domibus, in carceribus, in vijs etiam credentes baptizabantur. *Matth. 3. Marc. 1. Luc. 3. Act. 8. & 16.* At verò crescente, vt ait Strabo. *lib. de reb. Eccles. cap. 26.* rerum progressu, ac temporum, Religionis honore, institutionum Ecclesiasticarum vsque ad plenitudinem decus creuit, & huius Mystici lauacri gradatim in maius celebratio. Quare amplissima baptisteria in Ecclesijs instituta fuere; in quibus solemnibus cæremonijs sacerdotes sacramentum fidei exhiberent.

De presbytero non baptizato. Tit. 43.

BAPTISMVM esse tanquam ianuam ad cætera sacramenta ex eo apparet, quòd si non baptizatus sacerdotalem ordinē sit adeptus, debet baptizari, & iterum ordinari: quia in ordinatione non est gratiam baptismi consequutus. *can. presbyteri. §. quod ergo. distinct. 68.* nec ordinis characterem recepit. *cap. 1.* Et qui putat se esse baptizatum, statim atque scit non esse baptizatum, debet baptizari. *cap. vlt.* & iterum ad ordines promoueri. Ea tamen omnia, quæ gessit, rata, firmaque esse existimo. argumento est *l. Barbarius. ff. de offic. prætor.* non quia, vt communi errore traditum est, communis error ius faciat, cùm vel apud Philosophos, vel Iurisconsultos id scriptum reperiatur nusquam (quamuis enim in *l. 3. ff. de supell. leg.* id expresse legatur; non sunt tamen Pauli verba, sed librarij forte errore prodita: quippe qui eam legem ita intellexit, vt error testatoris ius faceret: vt candelabrum argenteum retulisset in argento; cùm in supellectili annumerari, & apponi deberet) sed illa rata voluit Populus Romanus ob publicam vtilitatem. magnum enim fuisset Reipubl. detrimentum, si omnia ab eo facta pro infectis haberentur. ita humanius est, vt gesta à presbytero non baptizato rata sint. nam qui credit se esse baptizatum, cùm non sit, & de hoc seculo transit, tanquam baptizatum diuinam gloriam consequuturum esse asseruit Innocentius iij. *c. 2. hoc tit.* quanquam D. Augustinus ad Petrum Diaconum scribens in *can. firmissime. de consecr. 4. distinct.* dicat, nullo modo quem posse saluari absque baptismate. intelligendus tamen est de eo, qui potuit baptizari, & neglexit: ille verò credidit, & saluus factus est, ac si cælesti lauacro esset purificatus, propter sacramenti fidem. *cap. debitum. sup. tit. 1.*

De custodia Eucharistiæ, & aliorum Sacramentorum. Tit. 44.

HIC titulus necessario respicit titulum 41. cùm in *cap. sane.* idem prope sancitum sit. Additur hic, vt Eucharistiæ custodia clauibus conseruetur; item Chrisma. In secunda constitutione prohibet, ne laicorum supellex, nisi vrgeat necessitas, in Ecclesia ponatur. Oratoria verò, vasa, corporalia, vestimenta ministrorum, munda ac nitida semper conseruari oportere. Nimis absurdum videtur in sacris sordes negligere, quæ neque in profanis decent. D. Hieronymus, *epist. 17. lib. 2. Nec affectatæ sordes, nec exquisitæ delitiæ laudes pariunt.* de rebus profanis intelligit. Clemens *epist. 2. ad Iacobum fratrem Domini* de Sacramento Eucharistiæ sermonem habens ait: *Reliquias fragmentorum corporis Domini custodire debent, ne qua putredo in sacrario inueniatur, ne cū negligēter agitur, corpori Domini grauis inferatur iniuria.* Frequentius pixide, seu arcula Eucharistia super altare includitur: quod constitutum fuit synodi Turonen. *cap. 4. apud Burchard. lib. 5. Decret. cap. 9.* Vt omnis presbyter habeat pixidem, aut vas tanto Sacramento dignum, vbi corpus Dominicum diligenter recondatur, ad viaticum recedentium à seculo. Vnde hic *cap. 1.* constituitur pœna, qua afficiendus est presbyter, qui negli-

negligenter Eucharistiam custodit: qua de re plura in *cap. Si per negligentiam. can. qui bene de consecr. distin. 2.* Capella Tolos. *quæst.* 218.

De reliquijs, & veneratione sanctorum. *Tit.* 45.

POST sacramenta, custodiri quoque debent sanctorum reliquiæ; eisque adhibenda est veneratio maxima, si Romana Ecclesia pro sanctis eos habet, & recepit; ante non licet, etsi facta sint miracula. Sed cum sedes Apostolica pro sanctis illas receperit, nec vendi, Concilio Lateranensi. *cap. 6.* vetante, nec passim eas ostendi decet, nec cum humanis cadaueribus sepeliri. *cap. 2.* & vt Imperatores Gratianus, Valentinianus, & Theodosius in *l. 2. C. de sacrosanct. Eccles.* optime sanxerunt. & Honorius, & Theodosius in *l. 3. eod. Nemo*, inquiunt, *martyres distrahat, nemo mercetur.* Martyres Constantinus Harmenopolus vertit, *sanctorum reliquias*, & quidem recte. Huiusmodi autem sanctorum reliquiæ non propter se, vt insensibilia corpora sunt, sed propter spiritus, quorum instrumenta fuerunt, & ad quos ordinem certum sunt sortiti, veneramur. B. Thom. *3. par. q. 25. art. 6. ad 2.* Quare videmus, non modo spiritus beatitudine donatos venerandos esse, sed & sacris eorum ossibus, cineribus, & alijs exuuijs honorem maximum habendum esse: ita tamen vt diximus, vt spiritus qui gratiæ diuinæ naturæ capaces sunt, per se, & propter se honorentur: vti post alia Concilia sanxit Tridentinũ *sess.* 25. & videri possunt, quæ *infr. tit. de Eccl. ædif.* diximus Et sub hac sanctorum veneratione continentur etiam nonnullæ festiuitates sanctorum; quæ cum contigerint, debent homines à laboribus cessare, & diuinæ meditationi animũ dirigere, de quibus in *tit. de Parochis*. Aliæ etiam sub officio duplici debent solèniter celebrari, vt duodecim Apostolorum, quatuor Euangelistarum, quatuor Ecclesiæ Doctorum, & Confessorum, vt Gregorij, Augustini, Ambrosij, & Hieronymi. *cap. 1. eod. in sexto.* festum Corporis Christi, feria quinta post octauam Pentecostes. Et qui in festo, vel infra octauam, officio, vel horis interfuerint, certas consequuntur indulgentias, de quibus in *Clement. 1.* Easdem Sixtus Quartus indulsit ijs, qui Conceptionem immaculatæ, ac Beatæ Mariæ semper Virginis deuote celebrabunt, & in eodem festo, & eius octauis officijs interfuerint. *cap. 1. eod. extrag. commun.*

De obseruatione ieiuniorum. *Tit.* 46.

PARS esse tituli superioris videtur. etenim reliquiæ eorum, qui apud Deum gratiosi sunt, non extrinseco tantum cultu venerãdæ sunt, sed intrinseco etiam, nempe oratione, continentia, abstinentia, vigilia, & castitate. Verum Romana Ecclesia omnibus vigilias constituere noluit, sed quibusdam tantum. in quibus sicut in feria sexta, & sabbato, atque etiam quadragesima, ab esu carnium, & aliorum quoque ciborum qui sementinam trahunt originem carnis, videlicet à lacte, caseo, & ouis abstinere oportet. *can. de esu. de consecrat. 3. distin. & can. denique 4. dist.* Quod extendi noluit summus Pontifex ad infirmos, & debiles. *cap. 2.* Quid si vigilia occurrerit in Dominica? In sabbato ieiunatur. *cap. 1.* Ob excellentiam festi concessum est ab Honorio iij. vt si feria sexta Natiuitatem Domini venire contigerit, eo die carnibus vesci liceat, exceptis professis, & vouentibus. *cap. vlt.* Vigiliæ sunt excubiæ nocturnæ. vigiliæ dicebantur quoque insomnia. quæ in locis sacris fiebant: nam apud Plautum in Aul. *Vigilias Cereris*, quæ & nocturna sacra dicuntur, legimus. quibus in æde Cereris peruigilabant mulieres; quæ & Mysteria, & Initia appellabantur. ea enim nocte cum viro concumbere piaculum erat. Quem ethnicum morẽ, in melius conuertit Rom. Ecclesia; nam in exordio Ecclesiæ apud sanctorũ reliquias, suorumq. maiorum sepulturas solebãt plerumq. Christiani homines vigilare, vt in historia Tripartira; & meminit Lactantius *lib. 7. c. 19.* & Tertull. *lib. 2. ad vxorem*, qui & stationes eas dicit: quod sane vocabulum, ductum, & vsurpatum à Romana militia, hæsit in vsu Christianorum. Faciebant stationem milites, præsidium certo loco agitantes; hinc & stationarij appellati. sic viri Christiani nunc in hoc fano, nunc in illo, interdum apud martyrum sepulchra, stantes, & attenti Deum precabantur. idq. maxime fiebat die Dominico, vt idem Tertull. de corona militis. Ijs autem postea tandem ob hominũ malitiam, atque flagitiũ sublatis, primũ ab Elibertina synodo *canone* 35. fuit inhibitum, ne fœminæ in cœmeterio peruigilent, eo quòd sæpe sub obtẽtu orationis scelera latenter committerent. quam ob causam & olim id apud ethnicos fuit prohibitum, vt a Romulo, vt auctor est Dionys. Halicarnass. *lib. 2.* & ostendit Cicer. *lib. de legibus 2.* verbis illis: *Nocturna mulierum sacrificia ne sunto, præter illa, quæ populo rite fiant.* Quæ verò pie, sanctéque fiunt, fieri posse D. Hierony. aduersus Vigilantium in Epist. ad Riparum presbyterũ defendit.

Verum

Verum istas, vti dixi, pernoctationes & vigilias apud Ecclesias non de facili admittunt, qui rerum Ecclesiasticarum curam gerunt, ea, vt dicebam, ratione, quòd experimento cognouerint, frequentissime vigilantes eas temere, ac passim multis sceleribus, crapulis, ebrietate polluere in maximum Christianæ religionis detrimentũ, & grauem ignominiam. Vnde sublatis vigilijs, retinuerunt ieiunium. quod frequenter tamen vigiliarum retinet nomen; licet vulgo ieiunium dicatur abstinentia à quolibet cibo vsque ad horam nonam; vigiliæ à cibis quibusdam in ieiunio vetitis. Varie autem in libris nostris accipitur ieiunium. Ieiunium magnum, & generale est., per quod omnes tenentur abstinere ab iniquitatibus, & illicitis seculi voluptatibus, quod est perfectum ieiunium. *can. ieiunium. de consecr. 5. distinct.* Hic verò est abstinentia à quibusdam cibis, & abstinentia vsque ad horam nonã; quod videtur indicare D. Hieronymus in *can. sunt tibi, ead. de consecr. dist. 5. Sunt tibi*, inquit, *ieiunia pura, continua, moderataq., idest quotidie esurire, & quotidie prandere, & a prandio vsque ad sequentem diem nihil comedere.* De ieiunijs, & eorũ obseruatione multa scripsit Didacus Couarr. *lib. 4. variar. resolut. cap.* 20. De vigilijs, præsertim nocturnis, plura collegit Ioann. Stephanus Duran. *lib. 3. cap. 4. cum seq. de ritibus Ecclesiæ Catholicæ.*

De purgatione post partum. *Tit.* 47.

QVONIAM in veteri lege interdictum mulieribus erat, propter venerationem quandam, quam Ecclesijs perpetuo adhibebant, ne post partum Ecclesias intrarent, nisi quibusdam lapsis diebus, de quibus in *can. 1. & 2. distinct. 5.* ideo hic titulus superioribus copulatur: in quo decisum est, posse mulieres, simul atque sunt enixæ, Ecclesiam introire, & Deo pro suscepta prole gratias agere. Translato enim sacerdotio, necesse fuit, vt & legis translatio fieret. *cap. 3. supra de constit.* quia vmbra legis euanuit, & veritas Euangelij illuxit. Illa per Mosem data est, & veritas per Iesum Christum est facta.

De Ecclesijs ædificandis, vel reparandis. *Tit.* 48.

PERTINET præsens titulus ad titul. 40. sed propius accedendo, nunc agitur de ædificandis, vel reparandis Ecclesijs ea ratione; quoniam superioribus titulis de sacramentis, & reliquijs sanctorum, & de purificatione dixit. quæ omnia non in aulis, aut triclinijs, alijsve priuatis ædibus fieri, custodiri vs debent. *Clement. vnic. de Baptis.* sed in Ecclesijs Deo dicatis, in quas conueniunt Christiani, mysteriorũ, seu, vt loquitur *l. 5. C. de sacrosan. Eccl* cælestium secretorum gratia. Habentes itaque beneficium in Ecclesia, quæ restauratione indiget, tenentur in expensas subuenire. *cap.* 1. ac ipsi Ecclesiarum rectores, de fructibus earum, si eis supersunt, ad reparationem, & instaurationem cogi possunt. *cap.* 4. Et Episcopus, non obstante iuramento de rebus Ecclesiæ non alienandis, populo indigẽti nouas basilicas ædificare. *c. vlt. hoc tit. c. vt super. sup. de reb. Eccl. non alie. & c. vlt. 10. q. vlt.* Et propter nimiam Ecclesiæ distantiã, noua Ecclesia in ipsius parochia erigi, ac certa portio de antiqua ei assignari. *cap.* 3. Leprosis quoque, quod cum alijs cohabitari nequeant, sine parochiæ præiudicio, propriam Ecclesiam, propriumq. presbyterũ habere permittit. *cap.* 2. Voluit etiam Vrbanus iij. secularem Ecclesiam absque aliquo Ecclesiarum detrimento ad statũ regularem posse reparari. *cap. 5. hoc tit.* Cæterũ sciendum est, proprium semper fuisse Christianorum, atque præcipuum, templa extruere, & exornare: quod vbique per orbem ædificatæ aperte testantur Ecclesiæ, vt late dixi in *cap. 1. nu. 11. cum seqq. lib. 3. de sacrorum Immunitatib.* Addo, quod, etsi Sanctorum nomina templis tribui, & nominibus Sanctorum Basilicæ ornari solent, non ex eo fit tamen, quin honor soli Deo debeatur. Aug. *lib. 1. cap. 11. contra Maximum.* Sed quoniam honoramus, testimonio Hieron. in *epist. aduersus Vigilantiũ ad Riparium*, reliquias Sanctorum, vt eum, cuius sunt martyres, adoremus. Aug. *de Eccles. dogm. c. 73. Sanctorum corpora, & præcipuè beatorum martyrum reliquias, tanquã Christi membra sincerissime honoranda, & Basilicas eorum nominibus appellatas, velut loca sancta, diuino cultui mancipata, affectu pijssimo, & deuotione adeundas credimus.*

De immunitate Ecclesiarum, Cœmeterij, & rerum ad eas pertinentium. *Tit.* 49.

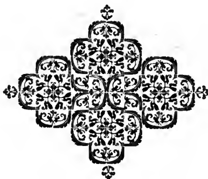
ÆDIFICATIS ergo Ecclesijs, & consecratis (quanquam etiam non consecratæ, quæ proprie basilicæ dicuntur, si in eis diuina ministeria celebrantur, gaudent immunitate. *cap. 9. hoc tit.*) priuilegia impartiuntur, item cœmeterijs. Cœmeterium est locus Ecclesiæ coniunctus, in quo Christiani sepeliuntur: quod idem est, quod dormitorium mortuorum; quia ibi mortui dormire dicuntur.

Nam Lazarum Christus dixit dormire, cum tamen obijsset. *Ioan.* 11. Eos qui mortem obierũt, Apostolus, nob mortuos, sed dormientes appellar *ad Thess.* 4. vbi B. Hieronymus ait: eos dormientes appellari, quia certum est, resurrecturos, seu, vt scribit S. Augustinus *epist.* 122. & alibi, propter futuram resurrectionem, velut euigilationem. A quo non dissentit idem ipse Hieronymus *in epist. ad Theodorum. lib.* 3. *In Christianis*, inquit, *non est mors, sed dormitio, & somnus appellatur*. Cui consentit etiã Chrysost. *homil.* 11. *ad popul.* dicens: *Mors non est mors, sed somnus & dormitio temporaria*. Cœmeterium per circuitum maioris Ecclesiæ esse debet quadraginta passuum; minoris vero triginta. *can. sicut.* 16. *q.* 4. Cùm igitur Ecclesia sit domus orationis, & non spelunca latronum, *Ioannis* 2. aut sanguinis forum: seculares iudices nec in ea, nec in cœmeterijs sanguinis causas possunt agitare. *cap.* 5. Sed conuenientes ibidem, nomen illud, quod est super omne nomen, à quo aliud sub cælo non est datum hominibus, in quo saluos fieri credentes oporteat, videlicet Iesu Christi, qui saluum fecit populum à peccatis eorum, laudant, colunt, venerantur. quo circa in ea cessare debent vniuersitatum, societatumq. concilia, conciones, publica (vt dicunt) parlamenta, vana, & profana colloquia, confabulationes, negotiationes, siue nundinarum, ac fori cuiusque tumultus, atque omnes secularium iudiciorum strepitus. *cap.* 6. *& cap.* 2. *in sexto*. Episcopi quoque à Conc. Tridentino *sess.* 22. decreto de obseruandis in celebratione Missæ, iubentur vana, & profana colloquia, deambulationes & strepitus ab Ecclesijs arcere: *vt domus Dei*, ait Synodus, *vere domus orationis* videatur. eademq. ratione theatrales ludi, & moduli, necnõ laruarum ludicra, ac spectacula in Ecclesijs prohibentur. *cap. cum decorem. de vit. & honest. cler.* vbi glossa *can. cantantes. dist.* 92. *can. nullus de consecr. dist.* 5. Concil Afric. tempore Bonifacij Papæ *cap.* 27. Concil. Basileen. *de spectacul. in Ecclesia non faciendis*. Et S. Chrysost. *Homil.* 24. *in Act. Apost. Numquid*, ait, *theatrica sunt, quæ in Ecclesia geruntur?* Fruitur quoque Ecclesiæ immunitate reus criminis ad eam confugiens. *can. eos.* 87. *dist.* & *cap.* 7. *hoc tit.* vt ab ea ad mortem, aliamve pœnam corpoream trahi nequeat, quodcumque patrauerit crimen; nisi vel publicus latro sit, vel nocturnus agrorum depopulator, quivè itinera frequentata, & vias publicas obsideat, insidiasve in viatores paret. *d. cap.* 6. vel seruus, nisi præstito prius de eius impunitate à domino iuramento. Is vero, qui spe immunitatis in Ecclesijs, siue cœmeterijs delinquit, spe legis frustratur: nullo enim Ecclesiæ commodo vtitur, qui eam violat. *cap. vlt.* Adduntur tandem priuilegia personarum, & rerum Ecclesiasticarum, vt immunes sint ab omnibus publicis muneribus, à collectis, angarijs, & perangarijs. Quòd si laicorum necessitas postularet, & eorum facultates non suppeterẽt, à clericis subsidia possunt petere, ex Innocentiana constitutione *cap.* 7. *hoc tit.* Et hæc ansam quodammodo laicis Principibus obtulit, clericos, Ecclesiasq. expilandi. quibus vt obuiaret Bonifacius viij. *in cap. eod. in sexto.* edixit, vt quicumque Ecclesiasticus, cuiusuis nominis, vel generis tributum laicis solueret, aut promitteret absque sedis Apostolicæ auctoritate, sententiam excommunicationis incurreret. Quam Bonifacij constitutionem cùm Benedictus xj. declarasset ad eos non extendi, qui sponte soluissent, vel qui à sponte soluentibus accepissent. *cap. vnic. extrauag.* Clemens Quintus sanxit Bonifacij constitutionem, cum suis declarationibus, & quicquid earum causa sequutum esset, reuocari oportere, & pro nullis, & infectis haberi, vtque omnino Lateranense, & generale Concilium seruaretur in ijs, quæ de hac materia decreuerunt. *Clement. vnic. eod. tit.* Insuper Tridentina synodus. *c.* 20. *sess.* 25. sacros Canones, & Concilia generalia omnia, item alias Apostolicas sanctiones in fauorem personarum Ecclesiasticarum, libertatisq. Ecclesiæ, & aduersus eius violatores editas confirmauit. Possunt item Ecclesiasticæ personæ omnem suam iurisdictionem, atque auctoritatem libere exercere, bonis acquisitis, & acquirendis frui, eaq. distrahere, atque retinere. *cap.* 1. *in* 6. *eod.* Et ad forum seculare nequeunt trahi. *cap.* 1. *&* 2. *supra de foro compet.* Immo excommunicãtur ij, qui impediunt super causis, quæ ad forum Ecclesiasticum de iure, siue de consuetudine pertinent, litteras à sede Apostolica impetrari. Item temporales domini prohibentes subditis, ne cum personis Ecclesiasticis contrahant, vel communia obsequia exhibeant. *cap.* 4. *&* 5. *eod. in sexto.* Et rerum ad eas pertinentium. In domibus enim ipsarum Ecclesiarum secularis Iudex ius dicere, iudicare, vel hospitium quærere, potest nusquam. *cap.* 1. *hoc tit.* & *cap.* 1. *in* 6. Neque rusticus Ecclesiæ rura deserere, & priuatorum possessionibus culturam adhibere. *cap.* 2. Quare Immunitatem dicere possumus esse priuilegium, seu remissionem à iure ad non subeunda munera: Et Immunem, qui nullum vectigal pendet, quique muneribus vacat. *l.* 3. *ff. de iur. immunit.* Vnde Festus; *Immunis est qui nullo fungitur officio*. Sed de ijs omnibus immunitatum priuilegijs diffuse actum est *lib. nostro.* 3. *cap.* 15. *cum duobus seqq. per totum. de sacror. Immunit.*

Ne

Ne Clerici, vel Monachi secularibus negocijs se immiſceant. *Tit. 50.*

MERITO hic titulus vltimum locũ occupat, tanquam clauis totius huius libri, cùm ad vitam, honeſtatemq. clericorum pertineat; ne ſe immiſceant negotijs ſecularibus. Namque *in clericorum miniſterio conſtituti*, vti Cyprianus *ad clerum Turnenſem epiſt. 6. lib. 1.* ſcribit, *non niſi altari, & ſacrificijs deſeruire, & precibus, atque orationibus vacare debent*. Scriptum eſt enim; *Nemo militans Deo, implicat ſe negotijs ſecularibus, vt poſſit placere ei, cui ſe probauit*. quod vt facilius, ac melius poſſet peragere, plura ei conceſſa ſunt priuilegia. Multa verò ſunt, quibus ſe clericus implicare prohibetur; veluti munera iniuſta, contentiones, lites, rixæ, aleas amare, conductores ſecularium rerum, aut procuratores eſſe; ornamentum inconueniens quærere; in delitijs viuere; gulæ, & ebrietati indulgere; pondera iniuſta, ſeu menſuras habere; negotium omne iniuſtũ exercere; canes, aut aues ad venandũ ſequi, tabellionatus officiũ exercere, vel ſanguinis iudiciũ agitare, aut ſententiam dictare. Habenti tamen iuriſdictionem temporalẽ licet delegare, vt iuſtitia exerceatur; ſi opus eſt, etiam inferatur pœna ſanguinis. *c. vlt. eod. in 6.* His adnumerantur legum, phyſicæq. ſtudia, in quæ nec monachi, nec ſeculares clerici ex Honorij conſtitutione debent incumbere. *cap. vlt.* His etenim opprobrium eſt, inquit Iuſtinianus, ſi peritos ſe velint oſtendere forenſium diſceptationum *l. repetita. C. de Epiſc. & cler.* quod habere locum in ijs, qui parochiales Eccleſias obtinent, quique capellas ſub ſe non habent, noluit Bonifacius viij. *cap. 1. in ſex. eod.* Legibus tamen ſtudendi ſolet impartiri facultas, & maxime ſecularibus clericis; cum eis expediat & propter regimen temporaliũ, quod Eccleſia habet, ſcire leges: argumento *can. ſi in adiutorium. 10. diſt. in.* tum quòd plerumq. eueniant caſus, de quibus numquam Rom. Pontificibus contingit ſtatuere, & in iure ciuili expreſſi ſunt. *cap. 1. infra. de noui oper. nuncia.* Quæ ratio fortaſſis mouit magnum illũ iuris doctorem, ac maximum Rom. Eccleſiæ Principem Innocent. iv. vnà cum tota Lugdunenſi Synodo, vt non modo iuris ciuilis ſtudium permitteret beneficiarijs, ſed vacationes quoque, & immunitates ſtudioſis largiretur. *cap. 2. de priuileg. lib. 6.*

DECRETALIVM EPISTOLARVM GREGORII IX. LIB. IV.

De ſponſalibus, & matrimonijs. Tit. 1.

EXACTIS diligenter ijs, quæ ad Baptiſmum, Euchariſtiam, aliaq. ſacramenta, vno excepto de Pœnitentia, quo de agitur *lib.vlt.tit.*28.operæpretium fuit, vt & de matrimonio titulus, eiusque omnis tractatus ſubijceretur. qui quòd longiorem ſermonem poſtularet, quodammodo ſeparatus eſt ab alijs, & reſeruatus in hunc locum, in quo ipſius matrimonij habetur ratio, tam coniunctionis naturalis, quàm ſacramenti. Námque matrimonium duplicem habere rationẽ nemo inficiari poteſt: quòd vel vt naturalis coniũctio, (coniugium enim non ab hominibus inuentum, ſed à natura) vel vt ſacramentum, cuiusuis naturalium rerum conditionem longe ſuperat, à nobis eſt conſiderandum. Vt autem de ijs, quæ ad nuptiarum explicatum attinent, pertractet abunde ſummus Pontifex, rem à principio, ducit, quod à ſponſalibus manat; cùm ipſa matrimonium ſoleant præcedere. Siquidem nuptiarũ ſpem, quæ ex quodam contrahentium conſenſu æſtimatur, ſponſalia appellamus. Idcirco tum à Florentino Iuriſconſulto in *l.* 1.*ff.eod.* tum à Nicolao Papa in *cap.noſtrates.* 30.*q.*5. ſponſalia definita ſunt, quòd ſint mentio, & repromiſſio futurarum nuptiarum. Perite nimirum vterque repromiſſionis dictione vſus eſt, quòd ex propria ſignificatione pro reciproca promiſſione accipiatur, quæ vere in ſponſalibus fit: quia hinc inde reciproca eſt promiſſio. Dicta verò ſunt ſponſalia à ſpondendo, quòd olim per ſponſionem contraherentur, cùm veteribus moris eſſet, futuras ſibi vxores ſpondere, & ſtipulari. *l.*2. *ff. eod.* Veteribus autẽ interpretor Latinis. etenim in Latio primum moris, ac iuris fuit, vt is, qui vxorem ducturus erat, ab eo, vnde ducenda erat, ſtipularetur eam in matrimonium ductum iri. qui daturus erat, itidem ſpondebat. is contractus ſtipulationum ſponſionumque, dicebatur ſponſalia. Gellius *lib.* 4. *cap.*4. atque is dies ſponſalis appellabatur. Varro *lib. de lingua latina.*5. Qui mos licet ad nos non peruenerit omnino, eius tamen nomen retinuimus. Sponſaliorum duæ ſunt ſpecies; nam vel in præſens tẽpus contrahuntur, vel in futurum. ſi in hoc, permiſſum eſt recedere; non æque in illo. Sed magis propria, & frequentior tam apud Iuriſconſultos, quàm Pontifices, eſt vltima ſponſaliorum, atque ſponſarum ſignificatio. nam proprie ſponſas intelligimus, quas de futuro paciſcimur. & ſponſalia quæ in præſens tempus contrahuntur, potius nuptiæ, quàm ſponſalia dicuntur; tametſi vere, ac proprie nuptiæ non dicantur, niſi animorum coniunctio præcat, & ſubſequatur corporum commixtio. *cap.debitum.ſupra.de big.non ord.* Et quanquam haud minima eſt differentia inter ſponſalia contrahere, & promittere ſe ſpõſalia contracturum, vt argumento eſt *l.ſi pœnam ff.de verbor.oblig.* nihilominus tanta eſt vis illius promiſſionis, quæ in matrimonij contractu fit, vt nefas ſit ab illa recedere; immo conſtat contrahere prorſus debere eum, qui promiſit aliquam in vxorem habere, vt in *cap.*2.*cap.*10.& *cap.*22. *hoc tit.* facit & *cap.*11.*primæ collect. huius tit.* ex quo *cap.*2. eſt deſumptum. & D.Thom. in 4.*diſt.* 27.*q.*2. ſcribit mortaliter peccare ſponſum, qui non vult conſenſum coniugalem præſtare, etiãſi nullum interpoſitum ſit iuramentum, cùm Deus inter hoc, & ſimplicem promiſſionem, vt aliàs dictum eſt ex *cap.iuramenti.*22.*q.*5. nullam velit eſſe diſtantiam. Sed hæſitatio eſt, an iſte cogi poſſit ad contrahendum. *d.cap.*2.& *cap.*17. dicũt cogendum non eſſe; contra *d.cap.*10. immo per

censu-

censuram Ecclesiasticam compellēdum, vt contrahat. Ego omisso catalogo Doctorum, ac aliorum interpretum varijs opinionibus, dicam *c.* 2. *& cap.* 17. debere intelligi de ijs, qui sibi inuicem matrimonij fœdus inire promiserunt, sibiq; inuicem obligationem remiserunt. tunc commouendi sunt, vt fidem præstitam, præstitumque iuramentum obseruent. quòd si monitis acquiescere noluerint, cogi non debent, cum coactiones soleant plerunque difficiles exitus habere. *c.* 10. intelligitur si alter eorum vult valere contractum, petitque ab Ecclesia, vt quod sibi promissum est, opere adimpleatur; alter non æque. & tunc iste per censuram Ecclesiasticam compellitur. de his alibi latius. Quid verò iuris erit de eo, qui aliquam verbis in præsens tempus conceptis, atq; iureiurando in vxorem habere promisit, tum mauult religionem ingredi? an compelletur? Propter vim iuramenti tutius est, vt contrahat, & non cognita muliere ingrediatur. *cap.* 16. An valeat pœnæ stipulatio adiecta, si non sequantur nuptiæ? Valere haud puto. inciuile enim est, vinculo pœnæ matrimonia obstringi, cùm in contrahendis nuptiis libera potestas esse debeat. *d. cap.* 17. *& cap.* 29. Arras tamen datas, nisi legitima insint impedimenta, eum, per quem stetit, quo minus contraheretur, repetere non posse credo. ex *l. vlt. C. eod. l. Titia. ff. de verb. oblig.* arra est res fauorabilis, pœna odiosa; quod esse minus debet in matrimonijs. An sponsalia, quæ de futuro dicimus, iuramento confirmata, per secunda de præsenti dissolui possunt? Posse statuit Innocentius iij. *cap.* 22. Sed contrarium est receptum in sponsalibus de præsenti, quæ per subsequens matrimonium etiam carnali copula consummatum non dissoluuntur. *cap.* 5. *inf. de spons. duor.* Altera huius titul. pars est de Matrimonijs, quæ sequuntur sponsalia. Matrimonium est *viri, & fœminæ legitima coniunctio, indiuiduam vitæ consuetudinem retinens. cap.* 1. 27. *quæst.* 2. *cap.* 1. 29. *quæst.* 1. Addidi egomet, *legitima*; etenim non seruato Ecclesiastico ritu, ac more, non matrimonia, sed contubernia, fornicationes, stupra, vel adulteria nuncupanda sanxit Alexander tertius. *cap. sane sacerdotes. supra de cleric. coniug.* & Eustachius in *cap.* 1. 30 *quæst.* 5. Etenim maris, & fœminæ coniunctio sine matrimonio, etiam iure naturali nō est licita, vel in simplici fornicatione. D. Thomas. 2. 2. *quæst.* 154. *art.* 4. & in 4. *sent. dist.* 33. *quæst.* 1. *art.* 3. Lactantius Firmianus *lib.* 6. *c.* 23. quinimmo Aristoteles *lib. Politicorum* 7. *cap.* 16. concubitum omne alterius quàm coniugis, penitus interdicendum censet: eumque qui contra fecerit, grauiter puniendum. *Coniunctio*: quoniam etsi multa perfecto matrimonio inesse debeant, consensus scilicet interior, pactio externa verbis expressa, obligatio, & vinculum, quod ex ea efficitur pactione, & coniugum copulatio, qua matrimonium consummatur; nihil eorum tamen matrimonij vim, & rationem proprie habet, nisi obligatio insit illa, & nexus. qui coniunctionis vocabulo significatus est. Et hæc coniunctio, quam matrimonium appellamus, multiplex habet nomen, Connubij. *cap. connubia.* 32. *quæst.* 2. Coniugij. *c. aliquando.* 32. *quæst.* 2. Nuptiarum, & Matrimonij. *l. si ita pater. ff. de ritu nupt. c. nuptiarum.* 27. *quæst.* 2. *Indiuiduam vitæ consuetudinem retinens*: indissolubili vinculo naturam declarat, quo vir, & vxor colligatur: iuxta illud Matthæi 19. *Quos Deus coniunxit, homo non separet.* Sed an verba sint de substantia matrimonij? Non esse constat, quia per verba non contrahitur. *cap.* 25. *&* 26. Verum quia matrimonium non est simplex, vel nuda donatio, sed mutua pactio: hinc fit vt consensus alterius tantum ad coniungendas nuptias satis esse non possit, sed duorum inter se mutuum esse oportet. ad declarandum verò mutuum animi consensum, verbis opus est. *cap.* 25. Verba, quibus animi consensus exprimitur, præsentis temporis significationem habere oportet. nam quæ futurum tempus respiciunt, non coniungunt, sed spondent. At cur sancitum est, vt muti, itemq; surdi possint contrahere; non æque furiosi, & impuberes? *cap.* 23. 24. *&* 25. Quoniam matrimonium æstimatur ex solo consensu. *cap. sufficiat.* 27. *q.* 2. *l. nuptias. ff. de regul. iur.* qui furiosis, atque impuberibus inesse non potest; secus mutis, & surdis: qui licet loqui, aut audire non possint, verborum loco ijs sunt tum mutus, tum signa, quæ ipsum consensum aperte iudicant. Colligitur etiam ex *cap.* 19. mulierem, quæ vltra septennium absentem habet maritum, de cuius morte, vel vita intelligere valuit nusquam, ad secunda vota non posse transire, nisi certum de viri interitu nuntium acceperit. *Quemadmodum enim matrimonium non facit coitus*, (vt doctè ratiocinatur Io. Chrysostomus. *in Homil.* 26. *in Matthæum*,) *sed voluntas: ita non soluit illud separatio corporis, sed voluntatis. Ideo qui dimittit coniugem suam, & aliam non accipit, adhuc est maritus: nam etsi corpore separatus est, tamen adhuc voluntate coniunctus est. cap.* 2. 27. *quæst.* 2. Cætera, quæ hoc titulo habentur, sparsim in hoc libro explicabuntur.

De desponsatione impuberum. Tit. 2.

AFFINITATEM hic titulus quantam cum superiore habeat, nemo est, qui nesciat; cum illo de sponsalibus in genere agatur, in hoc de impuberum. Impubes est, qui ex habitu corporis pubertatem non ostendit, quique generare nondum potest, vt Isydorus *lib. Ethymol.* 11. *c.* 2. ex quo caput iij. huius tituli est haustum. quæ definitio Prisci diffinitioni satis videtur conuenire; qui apud Vlpianum in *frag. tit.* 11. eum Puberem esse dicit, in quem vtrunq; concurrit, & habitus corporis, & numerus annorum. licet aliter Cassiani, atque aliter Proculeij. Masculus igitur minor 14. annis impubes est; fœmina minor 12. post hanc ætatem ipsa ætas necessitate pubescit. tunc enim moueri incipit vis generationis in masculis, & purgatio fœminarum. Fœminæ tamen propter votorum festinationem, & à tutela maturius biennio liberantur, & ad nuptias sunt idoneæ: Macrobius *lib.* 1. *in som. Scip. cap.* 6. Minori verò 14. & 12. annis iure ciuili nuptiæ erant interdictæ. *l. minorem. ff. de rit. nupt.* Ius tamen Pontificium coniungi permisit, pacis, & publicæ quietis causa. *cap.* 2. quod plerunque fit inter Principes hoc tempore. *Namq; maximi*, vti vir doctrina præstans Duarenus ait, *cuiusque belli, sicut comœdiæ, exitum esse aliquod matrimonium quotidie videmus, & experimur.* Et ille contractus, qui inter impuberes fit, siue inter puberem, & impuberem, non matrimonium dicitur, sed sponsalia, licet verba de præsenti enunciata sint. *cap. vlt. huius titul.* Sponsalia iam ab exordio ætatis effici possunt, modo contrahentes, quod faciunt, intelligant, idest nisi sint minores septem annis. *l. in sponsalibus. ff. de sponsal.* & *cap.* 4. 5. 12. 13. *hoc tit.* Nec malitia vlla, vt male doctissimi viri existimauerunt, in sponsalibus potest supplere ætatem. secus in matrimonijs. *c.* 9. quia breuis admodum est ætas, vt nequeat supplere malitia ætatis defectum. Ita & Harmenopolus intellexisse videtur *lib.* 4. *tit.* 1. *Qui id quod*, inquit, *fit, intelligit, sponsalia contrahere potest, idest si septem annis minor non sit.* Extat quoq; apud eundem Harmenopolum Cæsaris Leonis constitutio, seu, vt vocat, Nouella; cuius verba hæc sunt: *Nos quoq; sancimus, nec sponsalia quoquomodo infra septem annos contrahi.* Tunc pater pro filio potest sponsalia contrahere. *cap.* 1. non æque pro pubere, nisi ei insit consensus: qui deinde nequit dissolui. *d. cap.* 9. Contra, impubes maior factus: sed non ante pubertatem. *cap.* 8. Et illum, qui primò pubes fit, alterum oportet expectare. *cap.* 7. nisi maior inuita cum minore contraxerit; tunc illum expectare minime tenetur. Neque impubes desponsata, & facta pubes auditur, si alteri nubendi licentiam petit, & vir se eam cognouisse inret. *cap.* 6. Neque nisus ad copulam non sequutam facit matrimonium. *cap.* 10. *hoc tit.* & *cap. vlt. sup. tit. prox.* Sponsalia autem infra septem annos inita, nullum pariunt publicæ honestatis impedimentum. *cap.* 4. *hoc tit.* idem in *cap.* 5. Et quamquam diuersum ius ab Eugenio in *cap.* 5. *sup. tit. præced.* videatur constitutum, vt oriatur publicæ honestatis iustitia: debet tamen intelligi, si illæ duæ, de quibus idem Eugenius loquitur, concurrant causæ, cohabitatio scilicet, & carnis attrectatio. alioquin nullum est impedimentum, nisi facti sint maiores septem annis. *cap.* 12. *hoc tit.* Quod autem pertinet ad publicæ honestatis iustitiæ impedimentum, noluit sancta Tridentina synodus, etsi sponsalia valida fuerint, vt primum gradum excedant. *c.* 3. 24. *sess.* Est & illud in hoc titulo obseruandum, male Isydorum in *cap.* 3. dixisse; *Et puerperæ sunt, quæ in annis puerilibus pariunt.* cùm hæc significatio, siue ethymon longe à grauitate, ac lepore Latini sermonis distet. nam apud Iurisconsultos, & alios Latinos auctores Puerperæ quæcunque fœminæ appellantur, quæ ex partu sunt recentes, vti apud Paulum in *l. illa verba optimus. ff. de verb. sign.* Priscianum *lib.* 6. Gellium *lib.* 12. *c.* 1. Tacitum, *lib.* 15. Seneca *lib.* 3. *de Benefic. ijs. c.* 35.

Sed æger filius, sed vxor puerpera tenet.

Terentius in Andria:

Multo rectius est,
Quàm illam puerperam nunc duci huc per viam ægrotam.

Plautus in Amph.

Postquam parturire hodie vxor occœpit tua,
Vbi vtero exorti dolores; vt solent puerperæ,
Inuocat Deos immortales, vt sibi auxilium ferant,
Manibus puris, capite operto.

De clandestina desponsatione. Tit. 3.

PERSEQVITVR quem cœpit auctor tractatum. Et quia interdum, ac sæpe, clam matrimonium contrahebatur: quid de eo iuris sit, docet; nam si qua mulier clam esset desponsata, & vir seu mulier huiusmodi desponsationem inficiatur: viro semper incumbit onus probandi. *cap.* 1. quod inductum puto ex sententia D. Ambrosij, quam refert Gratianus in *cap. quod proposuisti. §. hic si quis.* 32. *quæst.* 7. vt vir non sexu, sed animi virtute appellctur: mulier non sexu corporis nominetur,

sed

ſed mentis mollitie. Attamen videtur expreſſe contra iuris regulam, vt ei, qui dicit, non qui negat, incumbat onus probandi. *l. cum, qui dicit. ff. de prob.* quod, vt ait Ber. in foro ſeruatur, ſcilicet vt viro matrimonium negante, mulieri incũbat probatio; quaſi idem ſit mulieris, & viri iudicium. *cap. Apoſtolus.* 32. *q.* 7. Sic non probato matrimonio, Eccleſia ſimul cohabitare non impellit. *cap.* 2. Quid ſi alter contrahentium vtatur verbis dubijs, animo decipiendi mulierem? Nõ tenet matrimonium in foro pœnitentiali, nec adeo ſi eam poſtea cognouerit. Secus in iudiciali foro. *cap.* 26. *ſup. de ſponſalib. & matrim.* Quòd ſi perſonæ contrahentium clandeſtina matrimonia voluerint publicare, ab Eccleſia comprobãda, & accipienda ſunt, ac ſi in Eccleſiæ conſpectu eſſent contracta. *d. cap.* 2. Attamen ab Innocentio iij. in Lateranenſi Concilio, ex quo c. 3. huius tituli eſt exhauſtum, ſancitum eſt, vt cùm matrimonia fuerint contrahenda, in Eccleſijs per presbyteros publice deberent proponi, competenti termino præfinito; alioqui ſobolem ex ipſis clandeſtinis coniugijs ortam, in gradu, inquam, prohibito, eſſe illegitimã, etiamſi parentes inter eos eſſe affinitatem ignorauerint. Et ſacerdotes tam ſeculares, quàm regulares, ſi tales coniunctiones prohibere contempſerint, vel eis adfuerint, per triennium ab officio ſuſpendi. Et contrahentes etiam in gradu conceſſo, condigna pœnitentia plecti, tanquã Eccleſiæ mandatum contemnentes. *cap.* 1. *infr. de matr. contr. cont. interd. Eccleſ.* Quam conſtitutionem, cùm in deſuetudinem abiret ob hominum inobedientiam, confirmauit Tridentina ſynodus, eamque mirabiliter auxit *c.* 1. 24. *ſeſſ.* quoniam, etſi nulli dubium eſt clandeſtina matrimonia libero contrahentium conſenſu facta, rata, firma, ac vera eſſe matrimonia, irrita tamen, ac nulla, ſi prætermiſſæ fuerint ſolemnitates illæ, de quibus in *d. cap.* 1. prorſus eſſe decreuit, hoc eſt, ſi aliter, quàm præſente parocho, vel de ipſius parochi, ſeu ordinarij licentia, duobuſque, aut tribus teſtibus fuerit matrimonium contractum. *d. cap.* 1. *§. qui aliter.* Quare ſciendum eſt, in toto Tridentini Concilij volumine nihil fere noui, præter hoc, eſſe ab illis ſanctiſſimis Patribus conſtitutum. Neque iniuria, cùm ex illis clandeſtinis nuptijs innumera orirentur crimina, quibus vt occurreret, neceſſe fuit, vt id lege decerneretur.

De ſponſa duorum, & ſponſo duarum. *Tit.* 4

Hic titulus in libris noſtris inſcribitur tantum de ſponſa duorum; in veteri Tarraconenſi libro, & de ſponſo duarum; & rectè mea ſententia, cùm in *cap.* 1. *& c. vlt.* de ſponſo duarum ſermo habeatur. quibus cauetur virum, qui duas verbis in præſens tempus prolatis deſponſauit, primæ (etſi prius ſecundã cognouerit) debere adhærere. Habetur de ſponſa duorum in *cap.* 2. quod præcepit dimittendam eſſe illam ab eo, qui cùm alteri iam fuiſſet deſponſata, auſus eſt eam in vxorem recipere; tum quadraginta dies in pane & aqua (quod quarentenam appellant) cum ſeptimo, ſequentibus annis eum pœnitere. quo in loco carentenam legendum eſt, quaſi quadrageſimam, non Carenam, vt in vulgaris Codicibus: quod eleganter in margine Contius adnotauit. quam lectionem & agnoſcit, & approbat Antonius Auguſtinus in Notis. quamuis aliàs Caninam dici exiſtimaret, ea ratione, quòd pane, & aqua veſcerentur, vt canes, non alijs lautis cibis, vti cæteri homines. Illud poſtea maluir, quod aptius ſit tam pœnitentijs, quàm indulgentijs. Nec aliter dici poteſt, cùm quadrageſima, quadraginta diebus conſtet; tum vulgo apud nos quarentena frequenter dicatur, quoties pœna intra illud temporis ſpatium, alicui conſtituitur. ſic quoque legendum eſt in *cap. accuſaſti. infr. de accuſat.* Additur in *cap.* 4. huius tituli, lite pendente non poſſe eum, qui in cauſa matrimoniali appellauit, aliud matrimonium contrahere; quod ſi contraxerit, fieri ſeparationem. quod ita intelligo, ſi primum tenet coniugium; alioquin peracta pœnitentia de crimine commiſſo, haud fieri ſeparationem. *cap. cùm in Apoſtolica ſup. de ſponſalib.* Nomen autem ſponſi, & ſponſæ quandoque accipitur pro viro, & vxore, ſicut vir & vxor pro ſponſo, & ſponſa. Hinc videmus apud Matthæum *cap.* 1. dum Angelus Ioſephum alloqueretur, dixiſſe, *Noli timere accipere Mariam coniugem tuam; & eod. cap. Ioſeph virum Mariæ.* Quapropter B. Hieronymus ibi; *Cùm Virum*, inquit, *audieris, ſuſpicio tibi non ſubeat nuptiarum, ſed recordare conſuetudinis ſcripturarum, quòd ſponſi viri, & ſponſæ vocentur vxores. cap. genuit.* 27. *q.* 2. Pauci tamen, aut admodum nulli loci ſunt, ipſo Matthæi excepto; in quibus ſponſa vocetur vxor. Illud non ſine myſterio, ſed maximis de cauſis factum fuit; de quibus Origenes, Ignatius, Ioan. Chryſoſtomus, itemq. Hieronymus. ſed de ijs aliàs pluribus. Inſtituti enim noſtri in hoc exordio eſt capita rerum attingere,

tingere, non ea singillatim tractare, quæ propriam disputationem requirunt.

De conditionibus appositis in desponsatione, vel in alijs contractibus. *Tit.* 5.

OMNIS impossibilis conditio, quæ & turpis est, cùm non dicamur posse, quod honeste non possumus, vt eleganter Papinianus in *l.filius.ff. de condit.instit.* contractum vitiat. *l.impossibilis.ff.de verbor.oblig.l.impossibilium.ff.de regul.iur. cap.vlt.supra. de pact.* Matrimonium tamen sub quacumque conditione contractum, quantumcumque turpi, nisi penitus sit contra matrimonij substantiam, suum fortitur effectum. Est autem conditio contra matrimonij substantiam, vtpote, si alter alteri dicat; Tecum contraho, si prolis generationem euites, vel donec inueniam aliam honore, ac fortunis digniorem, aut formosiorem, elegantioremve; aut si pro quæstu adulterandam te tradas, vt in *cap.vlt. hoc tit.* Sed contrahens sub honesta, & probata conditione, ante conditionis euentum non compellitur matrimonium cõsummare.*cap.*5. nisi postea pure consenserit.*c.*3. aut eam cognouerit; quia à conditione tunc videtur recessisse. *cap.6. & d.cap.*3. Additur, *Vel in alijs contractibus*: quia sumpta occasione, dicit de manumisso sub conditione, & de re Ecclesiæ donata, quæ postmodum à donatore nequit reuocari, nisi talis sit conditio, vt ea cessante, debeat reuocari. *cap.2. & cap.*4.

Qui clerici, vel vouentes, matrimonium contrahere possunt. *Tit.* 7.

ADDVNTVR hoc titulo aliæ causæ, quibus nuptias contrahere prohibemur; vt si clerici facti, sacrosq. ordines adepti sumus.*c.*1. *cap.*2. etenim in minoribus ordinibus constituti, nisi voto, aut religionis habitu prohibeantur, vxorem ducere possunt.*can.de his* 28.*distinct.* Eos attamen adhortatur Leo, vt cum virgine contrahant, vt si deinceps ad alios gradus prouehi voluerint, possint. *can.seriatim.*32. *distinct.* Soli igitur maiores clerici à coniugio coguntur abstinere, etiam si irregulares facti sint. *d.cap.* 4. quia characterem retinent. Vouentium quoque alij vxorem habere possunt, alij non item; quòd hi solemniter vouerunt, illi simpliciter. hoc voti genus impedit matrimonium ne perficiatur, sed non dirimit contractũ illud, contractum, & perfectum distrahit.*cap.* 3. *& cap.*7. Facit autem votum solemne, cùm quis se religioni deuouet, & suscepto habitu professionem facit. *d. cap.* 3. simplex, cùm quis vouet castitatem. *cap.*5. *& cap.* 6. vel quis extra religionem à non competenti habitum suscipit, & monasterium non ingreditur. *cap.* 4. sed de his latius disputatum est in *tit.*34. *lib.*3.

De eo, qui duxit in matrimonium, quam polluit per adulterium. *Tit.* 8.

PROPONITVR alia species prohibitarum nuptiarum, caueturq. ne is, qui viuente vxore aliam conscium duxit, vel eam, quæ in vxoris ipsius mortem est machinata, eas in vxores habere possit; sed contractis nuptijs fieri separationem. *cap.* 3. 4. 5. quod & iure ciuili olim fuit teceptum.*l.Claudius.ff.de ijs, quib.vt indig.* Cum ea verò, quæ ignotabat maritum esse, vel cum qua non est copula sequuta, aut viuente vxore sequuta est coniunctio, nulla tamen de contrahendo fides præcessit: tenet, valetq. matrimonium.*cap.*1.2.6.7.8. Immo existimo eum, qui adulteram, (exceptis his) ad legitimum thori consortium inuitauerit, sibi valde pro remissione peccatorum proficere, quasi errorem ab errore reuocando. *cap.inter opera.sup. de sponsalibus.*

De coniugio leprosorum. *Tit.* 8.

LEPRA post sponsalia de futuro superueniente, quis impune ab eis potest recedere.*cap.vlt.*aliter verò, si contractæ nuptiæ de præsenti sint. *cap.*1. Et quanquam leprosi à sanis debeant separari. *cap.cùm Apostolus.supr.de Eccl. adif.* tanta est huius sacramenti. vis; vt, excepta fornicatione. *cap.*2. *huius tituli*, cùm vir, & vxor vna sint caro; *Genes.*2. separatio fieri possit nusquam. Sed sibi inuicem reddere debitum tenentur; nisi ad perpetuam continentiam vouendam possint induci.

De coniugio seruorum. *Tit.* 9.

IN specie huius tituli de alio etiã agitur impedimento, quo stante dissoluitur matrimonium. Si ingenuus enim cum ancilla contrahat, quam nulli esse potestati subiectam existimabat, simulatq. ancillam esse

sciuerit,

sciuerit, poterit, ea non amplius cognita, dote prius restituta, ad secundas nuptias libere conuolare. *cap. 2. & cap. 4.* & filium ex ea susceptum in sua potestate habere, etiam non obstante contraria consuetudine. *cap. 3.* Idem de ingenua, quæ seruo ignoranter nupsit, dicere possumus. error enim personæ, & conditionis connubij consensum minime admittit, vt docte Gratianus ratiocinatur in *cap. 1. §. error verò 29. q. 1.* Atqui seruus inuito domino matrimonij fœdera iniês, nec liberatur à potestate. *cap. 1.* nec contractum dissoluitur. *cap. vlt. 29. q. 2.* Consentiente tamen domino, vel dissimulante, tantus est matrimonij, libertatisq. fauor, vt libertatem consequatur. *l. vnica. §. sed etsi quis. & auth. ad hoc. C. de Latin. lib. tollend.* & *§. si verò decretum. authen. de nupt.*

De natis ex libero ventre. *Tit.* 10.

EADEM prope est in specie huius tituli ratio, quæ est in *cap. 2. sup. tit. 1.* vt natus ex libero patre, libertatem nanciscatur; ideoque multo magis ex libero ventre. *cap. vlt. supr. de ser. non ordin.* Est autem hic titulus de muliere quadã nomine Muræna per epistolam manumissa, quæ cùm liberos peperisset, eos Romanæ Ecclesiæ actores in seruitutem redigere volebant; vti apud Iuonem legitur, cuius verba suis elegantissimis Notis Antonius Augustinus inseruit: forte quia eorũ mater erat Ecclesiæ actoribus debitrix. quod plane ex vltimis verbis Gregorij Primi, non autem noni, vt in vulgatis codicibus, verum esse possumus haud male colligere. *Durum est*, inquit, *vt si alij pro mercede libertates tribuunt, ab Ecclesia, à qua tueri debent, reuocentur.*

De cognatione spirituali. *Tit.* 11.

INVTILES quoque nuptias facit cognatio spiritualis, quæ ex sacro Baptismatis fonte oritur. *l. si quis alumnam. C. de nupt.* quam inductam esse puto hac potissimũ ratione, quia cùm infans baptizatur, & loqui adhuc, & credere nequit, alio profitente baptizatur. *can. paruuli. de consecrat. 4. distinct.* qui & fiduciarius dici potest, cùm apud Deum pro illo fideiussor existat, & hic varijs nominibus appellatur, vt fideiussor. Augustinus, *serm. 116. et 215.* Susceptor, Dionysius Areopag. *cap. de Baptis.* Tertull. *de corona milit. cap. 3.* Offerens, Iustinus *quæst. 56. ad Orthod.* Sponsor. Tertull. *de Baptis. cap. 18.* Item fidei doctor August. *in epist. 23. ad Bonifacium.* Dicitur etiam patrinus, & compater. Nec immerito susceptor dicitur, fidei doctor: quia vt idem D. Augustinus monet in *can. vos ante 104. de consecr. 4. dist.* tanquam pater illum admonere debet, vt semper castitatem custodiat, iustitiam diligat, charitatem teneat: & ante omnia symbolum, & orationem Dominicam eum docere oportet. & cùm ad id teneatur quasi pater, videtur inita cognatio. Et quemadmodum inter eos non contrahitur matrimonium, quos adoptio, vt *tit. 1.* dicam, iniungit: ita potius à carnali oportet inter se contubernio cessare illos, quos per cœleste sacramentum regeneratio sancti Spiritus coniunxit. *c. ita. 30. q. 3.* Idque apertius vetitum est in Concilio Nicæno *can. 21. & can. 23.* apud Turrianum. & *ca. 69.* ex Trullanis, qui sub sextæ synodi nomine circumferuntur. vbi Balsamon & Maguntia. *can. 56. can. peruenit. 35. q. 1.* Zonaras in *Nicephoro Phoca* scriptum reliquit, Patriarcham Cõstantinopolitanum Nicephorum omni tonsurato solo prohibuisse, quod Theophanonem duxisset, cuius liberos e sacro baptismate susceperat. Hæc ergo cognatio nascitur inter patrem baptizati, & vxorem leuantis; & inter patrem baptizati, & ipsam leuantem, seu tenentem; necnon inter filios duorum compatrum, per quorum alterum deuentum est ad compaternitatem; inter baptizatam quoque, & filium baptizantis; inter quos hæc spiritualis cognatio matrimonium impedit, etiamq. contractum dirimit. Hodie tamen ex Oecumenico Tridentino Concilio hæc cognatio contrahitur dumtaxat inter virum, & fœminam suscipientem, ac baptizatum ipsum, & illius patrem, & matrem, necnon inter baptizatum, & baptizantem, batizatiq. patrem, ac matrem. *cap. 2. 24. sess.* Et quia hæc cognatio valde impedit nuptias; eadem Tridentina synodus decreuit, vt vnus tantum, siue vir, siue mulier, vel ad summum vnus, & vna, baptizatum de baptismo suscipiant. Quòd si alij vltra designatos baptizatum tetigerint, cognationem spiritualem nullo prorsus modo contrahant, constitutionibus in contrarium facientibus minime obstantibus. vt *cap. vlt. eod. in sexto.* Cognatio verò per cathechismum, qui baptismo tanquam exordiũ est, impedit matrimonium, non autem dirimit. *cap. 5. & cap. 2. eod. in sexto.* Neque vir, & vxor si filium suum de sacro fonte susceperint, debent separari, siue ignoranter, siue scienter id fecerint. Nam si ex ignorantia, vt ait Alexander iij. *cap. 2.* id factum est, eos ignoratia excusat: si ex malitia, eis sua fraus non debet patrocinari, vel dolus; si dolo tamen, vt matrimonium dirimeretur, pœnitentia dignos esse semper existimaui ex *d. cap. 5. hoc tit.*

De cognatione legali. *Tit. 12.*

IMPEDIT quoque connubium cognatio legalis; quę ex adoptione contrahitur. nam, vt non obscure docet Modestinus in *l. 1. ff. de adopt.* filiosfamilias non tantū natura, verum etiam adoptiones faciunt. Si qua igitur per adoptionem mihi soror esse cœperit, quamdiu constat adoptio, inter me, & ipsam nuptiæ consistere nequeunt. Qua in re reprehendenda est opinio quorundam existimantiū, hodie collateralem cognationem locum non habere, cùm adoptatus non transeat in potestatem extranei adoptantis, ex Iustiniani constitutione in *l. penul. C. de adop.* etenim inutilis, & nullius momenti esset hæc Nicolai constitutio: cùm nuptiæ sint etiam iure gentium prohibitæ inter eos, qui cùm in adoptionem dantur, in eorum transeunt potestatem, vt aui, vel proaui tam paterni, quàm materni. *l. vlt. in fin. ff. de condit. sine caus.* Neque (quod plus est) extraneus eam, quæ sibi per adoptionem filia, vel neptis esse cœperit, vxorem ducere potest; quamuis eam emancipauerit. *§. ergo Instit. de nupt.* Idem quoque Nicolaus Papa in *cap. ita diligere. 30. q. 3. Quandoquidem*, inquit, *nec inter eos, qui natura, & eos, qui adoptione filij sunt, veneranda Romana leges matrimonia contrahi permittunt.* itaque collateralis cognatio adhuc locum habebit.

De eo, qui cognouit consanguineam vxoris suæ, vel sponsæ. *Tit. 13.*

HIC titulus est etiam de ijs, quæ nuptijs impedimento sunt. & est ac si inscriptus esset de nefarijs, & incestis nuptijs. cùm incestum committere intelligatur, vti Paulus in *l. sororis. ff. de rit. nupt.* qui ex ijs, quas legibus, aut moribus prohibemur, vxorem ducere, aliquam duxerit. Sed & Papinianus in *l. si adulterium. 38. §. 1. versf. nonnumquam. ff. ad leg. Iuliam de adul.* per illicitam matrimonij coniunctionem incestum admitti docuit. hinc & ab Imperatore Alexandro in *l. 4. C. de nupt.* rescriptum est, crimen stupri committi, si liberi concubinas parentum suorum in vxores duxerint. nam si quis matrem, vt in specie *cap. 2. huius tituli*, sponsæ suæ cognouit, propter affinitatem, quam in cognoscenda matre contraxit, sponsalia de futuro dissoluuntur; & viro maior, quàm pro adulterio, pœnitentia imponitur; & ea peracta, cum alia ex dispensatione connubium contrahere poterit. Cæterum si sponsam, vel ante, vel post matrem cognouit, nunquam eam, vel aliam potest accipere in vxorem. *cap. 2. 8. 9.* Fit quoque diuortium, si vitricus priuignam cognouerit, vel, vt loquitur *cap. 1. huius tituli*, filiastrā, quippe qui à matre debitum nec petere, nec filiam vnquam vxorem habere poterit. Nec priuigna, itemque vitricus vllo vnquam tempore cum alijs poterunt contrahere. Fit & in eo, qui illam sibi copulare præsumpsit, cuius antea sororem adhuc septennem contractis sponsalibus polluit. *cap. 7.* Aliter in eo, qui post initum matrimonij fœdus, cum sorore legitimæ coniugis fornicatur; quia si vxor, quæ à viri commixtione propter publicam honestatem se deberet abstinere, in continentia minus stare potest, debitum petere poterit. namque affinitas post matrimonium inique contracta, ei nocere non deber: sed vir cum Dei timore coniugale debitum illi præstabit. *cap. 10. & cap. vlt. hoc tit.* Admonet & *cap. 3.* diuortium non debere fieri ex dicto vnius asserentis affinitatem inter coniuges præcessisse: & *cap. 5.* Neque ad coniugum confessionem, neque adeo si rumor viciniæ consentiat; nisi hæc fuerint publica, atque notoria, aut idoneis testibus comprobata.

De consanguinitate, & affinitate. *Tit. 14.*

EXPOSITIS iam multis, quæ nuptias prohibent, consequens est, vt tractet & de consanguinitate, & affinitate, quæ etiam nuptijs maximo sunt impedimento; quinimo sæpe contractas reddunt inutiles; & tales contrahentes scienter, ipso iure sunt excommunicati, vt illi qui cum moniali. *elem. 1. eodem.* Quod iam quasi à mundi primordio fuit constitutum optima, ac multiplici ratione. nam inter parentes, & liberos pudor quidam natura mentibus hominum insitus concubitum vetat. *l. adoptiuus. ff. de rit. nupt.* Ne liberi parentibus misceātur, aut parentes liberis, à Dijs prohibitum esse etiam Xenophon *lib. 4.* scribit, quòd sit ius naturale mentibus inditum; quoniam & plurima irrationabilia animalia id nos admonent, vt ait Iustinianus in *Nouell. 12. de iniustis, & nefar. nupt.* Franciscus Connanus *lib. iuriscivilis primo cap. 6. num. 10. Non sunt hæ leges*, inquit, *contra naturam, quæ quorundam inter se matrimonia prohibent: id enim pro cuiusque populi, & ciuitatis vtilitate statui solet, & meo quidem iudicio non repugnante natura: veluti ea, quæ inter agnatos, & affines inducta est matrimonij religio, primum, vt videtur, Hebræorum legibus instituta, deinde etiam ab omnibus fere populis comprobata.*

Prohi-

Prohibitæ etiam sunt, vt charitas hominum, quibus est vtilis, atque honestissima concordia, in plures familias manaret, & spargeretur. denique ne cognationis nomina simul confunderentur, vt frater, idemque pater diceretur, vt ait Augustinus *lib. de ciuitate Dei, 15. cap. 16.* Et cùm frater parentum sit vice parentum, non licet cum eius vxore contrahere, cùm vna caro fuerint. *cap. ad sedem. 35. quæst. 5.* Hinc Claudius Cæsar Neronis, pater apud *Tacitum lib. 12.* vehementer obiurgatur, quòd Iuliam Agrippinam ex fratre neptem in vxorem acciperet: *At*, inquit, *noua nobis in fratrum filias connubia.* licet Claudius Senatum ingressus, decretum postularet, quo iustæ inter patruos, fratrumque filias nuptiæ etiam in posterum statuerentur. Quod etsi Imperator ob impetij vim obtinuerit, non est tamen in consequentiam deductum, vt videre est in toto iuris ciuilis corpore. immo idem Tacitus *lib. 21.* de Iudæorum more, ac ritu agens: *Profana illic*, inquit, *omnia, quæ apud nos sacra. Rursum concessa apud illos, quæ nobis incesta. quia alienarum concubitu abstinent: inter se attamen nihil illicitum.* Est autem consanguinitas sanguinis coniunctio; vt in illo Virgilij,

Illi me comitem, & consanguinitate propinquum.

Sic consanguinei fratres dicuntur de vno patre nati, vt Caius *lib. 2. Institut. 1. tit. 8.* definit; generalius Cassius in *lege 1. §. consanguineos. ff. de suis, & legitim.* qui sanguine connexi sunt. Consanguinitatis iura à patre oriuntur. *l. 4. ff. vnde cognat.* Neque refert eademne matre, an ex diuersis geniti sint. *leg. 3. C. de legit. tut. l. 1. 3. 6. & l. 14. C. de leg. hered.* & alibi passim. Affines sunt viri, & vxoris cognati: dicti ab eo, quòd duæ cognationes, quæ diuersæ inter se sunt, per nuptias copulantur, & alter ad alterius cognationis fines accedit. *l. 4. §. affines. ff. de grad. affinitat.* Vnde affinitatem non male definiemus; *Ciuile vinculum ex nuptijs, sponsalibusvè descendens.* dico *Ex nuptijs*: quoniam coniungendæ affinitatis causa est ex nuptijs. *d. §. affines. Sponsalibusvè*, eo quia oritur ex sponsalibus publicæ honestatis iustitia: vt in *tit. primo huius libri* diximus. Sic maritus, vel sponsus cum consanguinea vxoris, vel sponsæ non contrahit. Cæteri tamen mariti consanguinei cum consanguineis vxoris iuste contrahunt; scilicet & pater, & filius cum matre & filia. *cap. 5. hoc titulo.* Permittuntur autem hoc in titulo nuptiæ quædam, quæ olim erant prohibitæ, veluti cum ea, quæ quinto, vel sexto gradu, ac septimo distat. *d. cap. ad sedem.*

Hodie verò prohibitio copulæ coniugalis quartum consanguinitatis, & affinitatis gradum non excedit. *cap. 8.* Si autem, alter contrahentium distet quarto gradu, alter quinto, absque dispensatione licet contrahere, ex Gregorij Noni constitutione. *cap. vlt.* quam intelligi volumus de ijs, qui ex latere coniunguntur: nam inter ascendentes, & descendentes tam ciuili iure, quàm Pontificio matrimonium prohibetur; idque vsque in infinitum absque vlla graduum distinctione. *l. nuptiæ. 53. & l. vlt. ff. de rit. nupt.* Quòd si quis intra hos, aliosq. prohibitos gradus scienter matrimonium contrahere præsumpserit, separatur, & spe dispensationis carebit perpetuò. Idem Tridentina synodus. *cap. 5. 24. sess.* Infidelis tamen, qui in gradu prohibito à lege canonica contraxit, post acceptum baptismi sacramentum non separatur. *cap. 4. hoc titulo.* Et eius proles est nulla exceptione legitima. *cap. vlt. infra, qui filij sint legit.*

De frigidis, & maleficiatis, & impotentia coeundi. *Tit. 15.*

HAEC etiam solent matrimonium non modò impedire, sed & contractum dirimere. Frigidi hic, ni fallor, pro spadonibus, prout in iure ciuili, accipiuntur; qui naturali quodam morbo steriles sunt, ac proinde generare minus valent. non quod genitalibus membris careant; sed quia morbo quodam, vitiovè corporis affecti sunt, quo natura implicata est, atque impedita; vt in *lege si quis posthumos. ff. de liber. & posthu.* Frigidus igitur matrimonium inire minus debet. quod si inierit, iuste fit diuortium. Et quod de viro, idem de muliere intelligendum est ex *cap. 3. huius tit.* ita tamen, si ambo nusquam se inuicem cognouisse dixerint: & coram propinquis, tactis sacrosanctis Euangelijs, iurauerint. *cap. 5. 6. & cap. vlt.* At si Ecclesia fuerit decepta, hoc est, si cum alia contraxerit, Ecclesia ad primum, & primam redire compellet. Contrahens verò scienter cum impotenti ad copulam, nunquam ab ea separatur: consueuit enim Romana Ecclesia statuere, vt quas tanquam vxores habere non possunt, habeant, vt sorores *d. cap. 3.* Quod de frigidis, idem plane de maleficiatis dictum puta. Maleficiatus dicitur, qui malis iactatur artibus, ita, vt coire non queat. Magi sunt, qui vulgo malefici ob facinorum magnitudinem nuncupantur. hi sunt qui permissu Dei elementa concutiunt, turbant mentes hominum minus confidentium in Deo: ac fine

vllo veneni haustu, violentia tantum carminis interimunt: Vnde Lucanus,

Mens hausti nulla sanie polluta veneni
Incantata perit.

Quo de crimine Plautij Siluani Prætoris Numātina vxor accusata fuit, quòd marito carminibus, & veneficijs vecordiam iniecisset. Tacitus lib. 3. Dæmonibus enim accitis audent ventilare, vt quoscumque perimant malis artibus inimicos: vti D. Augustinus tradit *lib. de ciuit. Dei* 18. *cap.* 18. & Isidorus *lib.8.cap. 9.ethy.* ex quo desumptum est *cap. nec mirum.* 26. *q.* 5. B. Hieronym. *in Daniele cap.* 2. maleficos ait esse, qui sanguine vtuntur, & victimis, & sæpe corpora contingunt mortuorum. Eorum appellatione & venenarij continentur. vt *l.* 1. *C. de malefic. & math.* indicat qua docemur plus esse veneno necare, quàm gladio occidere. Isti ergo Malefici appellantur; & qui eorum maledictis artibus vexantur, maleficiati nominantur. Additur in hoc titulo, Et impotentia coeundi; quod verbum geneale est, tam de ijs quibus natura impedimento est, quàm ijs, quibus ætas: vt videlicet qui debitum reddere non potest, impotens sit, & minus aptus ad nuptias. *cap.* 2. *huius tit.* Sed incurrit hic haud mediocris dubitatio; si connubia intra illud tempus canonibus definitum contracta non perficiantur conmixtione corporum, vel maxime si vis generandi marito non insit: vtrum repudium fieri possit, an expectandum sit tantum temporis, ex quo æstimari possit, an sit ex ætatis defectu, an ex frigiditate? Cælestinus *hic in cap.* 5. eos debere per triennium simul cohabitare rescripsit. Ipse verò, maritum quousque ad vigesimum primum annum peruenerit, à fœmina expectari oportere hac ducor ratione; quòd medicorum Princeps Galenus *lib.* 4. *de sanit. tuenda*, virum perfecte idoneum ad coitum, seu ad generationem non esse, nisi illud tempus expleuerit, diserte docuit. Cui tamen non obstat Cælestini constitutio, cùm debeat intelligi de viro in perfecta ætate constituto: qui licet iam annum vigesimum primum egressus sit, eum tamen mulier trium annorum spatio tenetur expectare.

De matrimonio contracto contra interdictum Ecclesiæ. Tit. 16.

HIc titulus est, veluti appendix ad titulos superiores, quo suppletur, quod illis deest. Nam hoc quidē constat ex illis, mulierem, vel virum, contractis iam sponsalibus, ad secundas nupeias non debere lite pendente consolare; cùm sit eis ab Ecclesia interdictum. Si verò sponsalia de futuro tantum cum primo contracta sint, & alij nubat, non separatur à secundo; sed eis imponitur pœnitentia, tanquam contra Ecclesiæ interdictum facientibus. *cap.* 2. Quandoque separantur, quousque causa interdicti fuerit cognita; aut si inter consanguineos celebratæ nuptiæ sint; qui donec causa cognoscatur, debent separari. *cap.* 1. *& vlt.* Hoc autem interdictum potest Episcopus facere, ad quem spectat matrimonialium causarum cognitio. *cap. accedentibus. inf. de excess. prælat.* & *c. cum in tua. sup. de spons.* & *cap. vlt. inf. qui matr. accus. poss.* & Archidiaconus, si longa consuetudine munitus fuerit, vt de causis matrimonialibus cognoscat. *cap. litteras. sup. de restit. spolia.* prout ego in locis mihi subiectis. Item Archipresbyteri. *cap.* 1. *sup. de consan. & affin.* Itidem quilibet Parochus, si canonum statuta non ignoret. *d. cap.* 1. tametsi hunc locum de ijs, qui iurisdictionem habent, scilicet Abbatibus, Episcopis, nostri iuris interpretes intelligendum esse obstinate cōtendunt. Potest tamen Parochus, etiamsi iudicandi potestatem non habet, interdicere; itemq. inuestigare, num instet necessitas, & legitima necne sit causa. At *d. cap.* 1. debet intelligi de iudice; quòd scilicet iudicare de nuptiarum causis nequeat quis, nisi iurisdictionem habeat vel propriā, vel alienam. Potest etiam ex Innocentij cōstitutione in Lateranensi Concilio inquirere, vtrum aliquod impedimentum obsistat, quo minus nuptię possint contrahi. *cap.* 2. *& cap. cum inhibitio. sup. de cland. despons.* Sponsaliorum fœdera inire absque Parochi licentia nequit quispiam; neque alterius parochiæ sponsos sine illorum Parrochi licentia matrimonio coniungere, vel benedicere Parochus potest, ex Concilij Tridentini constitutione *cap.* 1. *sess.* 24.

Qui filij sint legitimi. Tit. 17.

EXPEDITIS ijs, quæ nuptijs sunt impedimento, easq. inutiles reddunt; consequenter quærit, qui nam filij sint legitimi; vtpote si filius ex eo, qui viuente prima, aliam duxit in vxorem, & ex hac natus sit: an sit legitimus, quasi contra Ecclesiæ interdictum matrimonio natus. Rescripsit Innocentius iij. si secunda ei ignoranter nupsit, proles ex ea est legitima. *cap.* 14. Item diuortio canonice facto, ante sententiam genii atque concepti, legitimi sunt. *cap.* 2. Nati quoque ex muliere, quæ per iudicium Ecclesiasticum à priore separata, viuente illo, nupta secundo est, legitimi habentur. *cap.* 8. Necnon nati ex clandestino matrimonio ab Ecclesia approbato. *cap.* 9.

Ideo

Ideo naturales liberi per subsequens parentum coniugium legitimantur. *cap.* 1. *& cap.* 6. Non item spurij: qui etiam ab omni parentum hæreditate secluduntur. *cap.* 3. *& cap.* 6. *hoc tit.* & *auth. liceat patri. C. de natur. liber.* De bonis tamē paternis ali debent. *cap. cùm haberent. in fi. sup. de eo, qui dux. in matr. quam poll. per adult.* Geniti vero matrimonio contra publicæ honestatis iustitiam contracto, illegitimi habentur; & ad successionem parentum non admittuntur. *cap.* 10. Dubitatio autem est, num legitimare Romanus Pontifex possit tam ad hæreditatem, quàm ad dignitatem. Posse constat ex *cap.* 13. licet inuitus hoc peragat in ijs, qui superiorem temporalem habent. Cæterum si Ecclesiæ Princeps ad dignitatem legitimat, ad Episcopalem extendi noluit Gofredus: sed rectius Panormitanus; quippe qui ad eam extendi voluit. Sed non satis recte idem Panomitanus existimauit id posse fieri ex *cap. Osius.* 56. *distinct.* cùm ij, quorum mentio fit in *d. cap. Osius.* non fornicatione, seu adulterio orti sunt, sed legitimis nuptijs: quæ sacerdotibus ante prohibitionem vtique licitæ erant: & in Orientali Ecclesia vsque hodie eis licere probatur. *can. Cænomanensem.* §. *cùm ergo.* 56. *distinct.* qua de re in *tit.* 17. *lib.* 1. Sic proles infidelium, qui postea conuertuntur, legitima est, etiamsi parentes sint in gradu prohibito lege Pontificia. *cap. vlt.* Verum legitimari spurios nō posse arbitror: cùm non possint, testante Domino *Deuter.* 23. vsque ad decimam generationem Ecclesiam ingredi: & sacri canones eos promoueri ad sacros ordines prohibeant. *d. cap.* 13. & *cap. nisi cum.* §. *personæ. sup. de renuntia.* & *cap. innotuit. supr. de elect. in tertia compil.* & apud Contium, & Antonium Augustinum; ex causa tamen dispensari possunt.

Qui matrimonium accusare possunt, vel contra illud testificari. *Tit.* 18.

HACTENVS de matrimonijs, & eorum impedimentis: restat de diuortijs. Verùm quoniā diuortium fieri non potest, nisi præcedat accusatio: ideo non male hic titulus subijcitur. Omnibus tamen non licet accusare: soli enim marito, & vxori licet de impedimento, de quo *tit.* 15. diximus, accusare. Si de consanguinitate, affinitate, cognatione spirituali, vel publicæ honestatis iustitia, decet prius maritum, & vxorem, tum parentes; qui si defuerint, proximiores etiam admittuntur. Optimam sane rationem reddit Clemens iij. in *cap.* 3. *huius tit.* cur parentes extraneis præferantur: *quoniam geneologiam cum testibus, & chartis, atque ex maiorum recitatione memoria tenent.* Si simul ad accusationem adulterij venerint maritus, & pater mulieris; magis est, vt maritus præferatur. Nam & propensiore iure, & maiore dolore executurum eum accusationē credendum est. Hinc videmus iam Neronis imperio interdum marito factam fuisse potestatem cognoscendi de capite mulieris. Nam, Cornelius Tacitus *annal. lib.* 13. ait, *Pomponia Græcina insignis fœmina Plantio nupta, ac superstitionis externæ rea, mariti iudicio permissa: isq. prisco instituto propinquis coram, de capite, famaq. coniugis cognouit: & insontem nunciauit.* quod ius patri nunquam concessum fuisse legi. Legimus tamen ius filias in adulterio repertas occidēdi patri concessum; non æque marito. etenim plerunque pietas paterni nominis consilium pro liberis capit: mariti autem furor, & impetus facile sæuientis fuit refrænandus. *l. nec ea. ff. ad leg. Iul. de adult.* In accusatione igitur adulterij præueniente marito, tempora non cedunt patri. *l.* 1. §. *vlt.* & *l.* 3. *ff. eod. ad leg. Iul. de adult. cap. meritis. infra de adult. & stupr.* Ideo accusatio, & testimoniū propria voce fit, non litteris. *cap.* 2. Admittuntur quandoque & idonei testes pro impedimento matrimonij, si reus sit absens, & contumax. *cap.* 1. Necnon lapso denunciationis tempore, si extra diœcesim sint, vel iurent nullam denūciationis notitiam habuisse. Repelluntur autem accusantes matrimonium propter quæstum; item qui denunciationis tempore tacuerint, nisi denunciationem probabili ratione ignorauerint, vel iurauerint de nouo didicisse. *cap.* 5. *& c. vlt.* Tandem monemur ex *cap.* 4. eam, quæ inuita contraxit, si sponte dein cognita sit, matrimonium accusare non posse. & ratio est, quia spontaneus consensus, qui in nuptijs præcipue desideratur, *cap. sufficiat.* 27. *q.* 2. videtur accessisse. *cap. ad id supra de spons.*

De diuortijs. *Tit.* 19.

DIVORTIVM est *inter virum, & vxorem iudicio Ecclesiastico separatio*: seu, vt vult M. Tullius pro Cluentio, affinitatis dissidium. Ego dixi, *iudicio Ecclesiastico*; quoniam absque eo, nec valet, nec tenet separatio. *cap.* 3. 4. *&* 6. *hoc tit.* Sed compelluntur simul cohabitare: nisi mulier postquam fuit dimissa, adulterium commiserit. *d. cap.* 4. Est enim fornicatio præcipua causa diuortij. quare Dominus apud Matth. 5. *Ego autem dico vobis, quia omnis, qui dimiserit vxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eā mœchari; & qui dimissam duxerit, adulterat.* Excepta igitur fornicationis

causa, vxorem non licet dimittere. *Vsque adeo fœdus illud* (inquit Augustinus *lib. de bono coniugali cap. 7.*) *initium nuptiale cuiusdam sacramenti res est, vt nec ipsa separatione irritū fiat.* Ideo matrimonium illud, etsi thoro, non tamen vinculo illo, quo indissolubili maritus, & vxor colligati sunt, solutum est. *cap. litteris. supr. de præsumpt.* quamuis neoterici quidam in hoc plurimum, & frustra torqueantur, quos haud parum miror ea non animaduertisse, quæ Euangelica lectio apud *Matth. 19. & Lucā 16.* docet. *Quicumque dimiserit vxorem suam ob fornicationē, & aliam duxerit, mœchatur*; quam refert hic *cap. 8.* Ipse Ecclesiæ Princeps, & Apost. 1. *ad Corinth. 7. Vxor à viro ne separetur: quòd si separata fuerit, manet innupta, aut marito reconcilietur.* Nihilominus tamen fit diuortium pluribus alijs de causis; de quibus passim superioribus titulis. vel etiam si alter coniugum in mortem alterius est machinatus. *cap. 1.* Vel impedimentum sit aliquod notorium; Aut si paganus ad viam veritatis se conuertat, qui plures habuit vxores, primæ, relictis cæteris, adhærebit. *cap. 3. 8. & vlt.* Siue alter fidelium coniugum labatur in hæresim, *cap. 6. & 7.* Nec obstat, quod ait Apostolus *ad Corin. 1. cap. 7.* vt mulier infidelis possit cum viro fideli, & contra, cohabitare. quoniā si Apostolus iam à primordio Ecclesiæ prohibuisset ne Christiani cum gentilibus nuptias inirent, maximum sibi peperissent odium, & ab omnibus, quasi nimis superstitiosi, quòd à vitæ consuetudine, & ciuitatum moribus abhorrerēt, reiecti, ac pro nihilo semper habiti fuissent. quo factum esset, vt fides catholica non ita late, longeq. vt fecit, disseminata fuisset, sed breuissimis contineretur terminis. At cùm Ecclesia fuit altissimis defixa radicibus, vt nulla vi posset demoueri, sancitum est in Concilio Toletano quarto, vt apparet in *cap. Iudæi. 28. q. 1.* nisi vterque fidelis esset, fieri separationem; quod confirmarunt & Vrbanus iij. & Innocentius iij. *d. cap. 6. & 7.* & Gregorius ix. in *cap. vlt. supr. de conuers. coniug.* Sed dubium est, num is, qui remansit in fid, ad secunda vota iure transire valeat. Innocentius statuit non posse. secus is, qui cùm infidelis esset, relicta infideli vxore, in fidem Christianam cooptatus est. Nam etsi matrimonium verum inter infideles existat, non est tamen ratum: inter fideles autem verum, ratumq. existit. Etenim matrimonia licet apud plerasque gentes semper sacrosancta fuissent, aliquidq. diuini habere existimarentur, atque ob eam rem gentes ipsæ vagos concubitus à naturæ lege prorsus alienos esse, itemq. stupra, adulteria, & alia libidinis genera inhibenda esse duxerint: eorum tamen connubia nullam penitus Sacramenti vim habuerunt, & ob id rata non erant apud illos. Si autem matrimonium, vt sacramentum est, Christi coniunctionem cum Ecclesia indicat: sequitur necessariò, vt quemadmodum Christus ab Ecclesia se nunquam disiungit, auctore Apostolo *ad Ephes. 5.* ita ab vxore vir, quod ad connubij obligationem pertinet, non queat separari. *cap. omne 27. q. 2.* Ex quibus constat fidelium nuptias perfectione, ac nobilitate tam Iudæorum, quàm Gentium connubijs longe præstare. quamquam dubium non sit, quin Iudæorum coniugia maiori, quàm cæterarum gentium sanctitate prædita essent; cùm promissionem accepissent, fore aliquando, vt omnes gētes in semine Abrahæ benedicerētur. *Gen. 22.* Eorum tamen coniunctiones vera sacramenti ratione caruerunt, vt omnes Theologi fatentur. Altera ratio est, cur maritus fidelis nequeat quo ad vinculum, ab vxore, quæ in hæresim est lapsa, dissolui, & cum alia contrahere: quia frequenter eueniret in odium coniugum, vel quando sibi inuicem displicent, quòd si eas possent in tali casu dimittere, simularent hæresim. *d. c. 7. in fine.* Diximus matrimonium propter adulterium mulieris separari; Quid si postea fornicetur vir? Sanxit Alexander iij. matrimonium redintegrari. *cap. 5.* quod est obseruatione dignissimum. Constat denique *in cap. 1. & 2.* ob homicidium, furtum, & aliud huius generis crimen, non fieri separationem, nisi ad infidelitatis maleficium trahere vellet. Restat videre, quomodo fiat diuortium. Olim ratum non erat diuortium, nisi septem ciuibus Romanis puberibus adhibitis, præter libertum eius, qui faciebat diuortium. *l. nullum. ff. de diuor. & repud.* namque libellum diuortij per libertum mittebant. *l. in prouincia. ff. de rit. nupt.* & M. Tullius in Top. *Si viri culpa factum est diuortium, & si mulier nuntium remisit.* Qui ritus & apud Hebræos videtur obseruatus, *Deut. 24.* & Dominus apud Matth. loco citato: *Quicumque dimiserit vxorem suam, det ei libellum repudij:* quasi vt illi liberum esset; alteri, si vellet, nubere. Sic hodie ex Honorij iij. sanctione diuortium non fit, vel inter frigidos, vel maleficiatos, atque impotentes ad copulam, nisi ipsi coniuges cum septima proximiorum manu iurauerint ipsos se nusquam cognouisse. *cap. vlt. supr. de frig. & malef.* Et est dictum Diuortium, vel à mentium diuersitate, vel quia in diuersas partes eunt, qui distrahunt matrimonium. *l. inter diuortium. 191. ff. de verbor. signif. l. 2. ff. eod.* Nam & aquarum diuortium legimus: Cicero ad Atticum; *Amanus*, inquit, *Syriam à Cilicia aquarum diuortio diuisit.* & itinerum diuortia, hoc est vias in diuersas tendentes; vt illud Virgilij Aeneid. 9.

Obijciunt equites sese ad diuortia nota.

Scilicet, vt Seruius rectè obseruauit, ad diuerticula

ticula militaris viæ. legitur & apud Tacitum lib. 12. *Arctissimo inter Europam, Asiamque diuortio Byzantium in extrema Europa posuere Graci*.

De donationibus inter virum, & vxorem, & de dote post diuortium restituenda. Tit. 20.

VEL ante, vel post contractas nuptias, solet maritus vxori, vel vxor marito donare. quæ ante fit, fit à marito, & donatio propter nuptias dicitur; quæ post, ab vtroque potest fieri, & dicitur donatio inter virum, & vxorem. illa permittitur, ista non aliter, nisi certis conditionibus. Quinimmo fuit iam olim moribus receptum, donationes inter coniuges inualidas esse, ac proinde prohibitas, varijs de causis; ne mutuo se amore inuicem spoliarent; & ne matrimonia venalitia essent; ne concordia pretio conciliari videretur; neve ditior in paupertatem incideret, neve pauperior ditior fieret. *l.* 1.2.3. *ff. eod.* sed vt amorem honestū solis animis æstimarent. vel, vti diserte Plutarchus in præceptis connubialibus scribit, *Legibus donatio est inter virum, & vxorem prohibita, non vt alter ab altero nihil accipiat, sed vt omnia inter se communia esse ducant*. quod satis Gordiani sententiæ cōuenire videtur in *l. aduersus. C. de crim. expil. hared.* vt vxor rei diuinæ, atque humanæ domi socia suscipi dicatur. De eadem tamen donatione extat Antonini Caracallæ Imperatoris Oratio, quæ duo habet capita. alterum de donationis prohibitione. *l.* 3. *ff. eod.* alterū de eiusdem donationis confirmatione. *l. cùm hic status. ff. eod.* Vtrumque caput comprehendit vlt. huius tit. constitutio; vt constante matrimonio donatio non valeat inter coniuges, ex qua alter fit pauperior, alter locupletior. & vt valeat, si donatoris obitu confirmatur: quæ tamen penitus euanescit, si reuocetur ab eo tacite, vel expresse, & qui donatum accepit, præmoriatur. Propter nuptias donatio valet. est enim proxima doti donatio propter nuptias. sicut enim vxor dat viro dotem tam ante, quàm post nuptias, sic vir etiam celebrato, ac consummato matrimonio, ad compensandam dotem, quam ab vxore accepit, recte donat. *l. vlt. in princ. C. de don. ante nupt.* & *S. aliud. Instit. de donat.* Sed dubitari posset, num hoc donationis genus vltima huius tituli constitutione prohibeatur. Et dicendum est non prohiberi; quia ob causam est, non simplex donatio: vnde antipherna à Græcis dicuntur, quæ ita donantur. *d. l. vlt.* Et de Dote post diuortium restituenda. Soluto matrimonio dos, & pars eorum, quæ communiter acquisita sunt, est restituenda. *cap.* 1. & 2. nisi mulier ob causam fornicationis à viro recesserit, sine iudicio Ecclesiæ, siue auctoritate propria; tunc nec dotem, nec dotalitium potest repetere. *cap.* 4. Dotalitium existimo dici, quod Græci Hypobolon nominant apud Harmenopolum *lib.* 4. *tit.* 8. & 10. & apud Latinos donationem ante, vel propter nuptias. Sed hodie perpetuo dicimus propter nuptias, quia correcta re, & nomen emendari oportuit. *d. l. vlt.* Qui autem sententiam diuortij fert, & de dote pronunciare debet. *cap.* 3. Et quemadmodum dos, dissoluto coniugio, ad mulierem reuertitur, pari iure donatio propter nuptias ad virum. *cap.* 5. & *vlt.* Nisi in contrarium faciat consuetudo, pactumvè de lucranda dote, & donatione propter nuptias. ita vt pactum ex Gregorij rescripto in *d. c. vlt.* sit æquale. Sed dubitatur maxime, num pacta solum debeant esse æqualia, non æquales quantitates. Olim solum æqualia pacta; hodie etiam æquales quantitates esse debere sanxit Iustinianus *Nouell.* 97. Ego puto hoc Gregorij rescriptum ex cōsuetudine capere interpretationē, vt æqualia sint pacta, non æquales quantitates. potest enim dos esse mille, & donatio propter nuptias ducentorum, & quinquaginta aureorum. & ita fere vbique seruatur. Quid si maritus vergat ad inopiam, an mulier potest dotem repetere? Magis est, vt nequeat. quia si & vxoris corpus est creditum, multo magis modicum dotis. Omni tamen meliori cautione est illi danda; vel saltem mercatori committi, ne mulier priuetur dote, & eius commodo maritus; sed vt parte honesti lucri valeant onera matrimonij sustentare. *cap.* 7. Est autem donatio propter nuptias contractus, qui fit propter dotem, & propter nuptias, vel pecunia matrimonij ergo data. sæpius citata *l. vlt. in fine*. Dos verò est, vt definitur à Varrone *lib. de ling. Lat.* 4. pecunia nuptiarum causa data, vel pecunia nuptiarum causa marito data vel promissa. Addidi, marito, ad differentiam donationis propter nuptias; & promissa; quia quandoque promittitur, & non datur. potest tamen ex illa maritus agere.

De secundis nuptijs. Tit. 21.

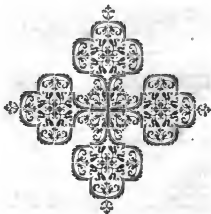
ERAT adhuc hic titulus necessarius, cùm iure ciuili mulier, quæ intra id tempus, quo lugere virum moris erat; scilicet vnius anni, ante quam virum elugeret, ad secundas nuptias festinaret, esset infamis. *l.* 1. *S. qui eo. ff. de ijs, qui not. infam. l. decreto. C. eod.* Nam cum Apostolus *ad Corinthios* 1. *cap.* 7. dicat:

dicat: *Mulier viro suo mortuo, soluta est à lege viri sui: in Domino nubat, cui voluerit*: summi Pontifices Vrbanus iij. & Innocentius iij. noluerunt mulieres, quæ ante tempus luctus nuberēt, notari infamia. *cap.4.& cap.vlt.* Ipsi tamen non adhortantur, vti quidam male ratiocinantur. Cùm idem Apostolus loco citato, maximis continentiam etiam in coniugatis commendat laudibus; tum apud priscos, quæ vno contentæ matrimonio fuerant, corona pudicitiæ honorabantur; vel adstipulante Valer. Maximo *lib.2.cap.1. de nupt.* quo tempore neque vllum fuit nuptijs viduarum solemne proprium, adeo vt festis diebus possent celebrari. Cuius rei rationem reddit Verrius Flaccus apud Varronem, & Plutarchus in Problematis. Nouitiani quoque qui sunt in Phrygia, secundas nuptias non recepetunt: qui Constantinopoli verò habitant, neque recipiunt omnino, neque reiciunt, qui partes in Occidente incolunt, omnino recipiunt. Caussas, & auctores eiusmodi diuersitatis fuisse Episcopos, qui varijs temporibus Ecclesijs præerant, scribit Socrates *historiæ Ecclesiasticæ lib.5.c.21.* Quòd si se abstinere potuerint, maioris castitatis, & temperantiæ argumentum præbebunt: præsertim quæ ex priori matrimonio liberos habent. nouis etenim maritis non solum res filiorum, sed etiam vitam addicunt; vt eleganter Constantinus Imperator in *l.lex quæ.§.lex.ff.de adminiſt.tut.* paulò rectius, quæ liberos non habent: quoniam vt ait Claudianus:

Nascitur ad fructum mulier, prolemq. futuram.

Admonentur & hoc titulo Parochi; vt non benedicant secundas nuptias. Rationē nemo, quod viderim, affert: ego illam esse puto: quòd primæ nuptiæ à Domino sunt institutæ, secundæ permissæ. Et primæ sub benedictione Dei celebrantur sublimiter, secundæ verò etiam in præsenti carent gloria. S. Ambrosius 1. *ad Corinth.7.* Magister *in 4. dist. 42. in fine.* Nam etiam si vnus dumtaxat coniugum fuerit benedictus, non debet iterari benedictio. & contra faciens, ab officio, beneficioq. suspenditur. *cap.1.& cap.3.* In cap.2. idem ius constituit Lucius iij. quod Clemens iij. in *cap. in præsentia, sup. tit.1. huius lib.* vt mulier incerta de viri morte, nequeat alteri nubere. quòd si nupserit, tenetur reddere, & non exigere debitum. Interim si de prioris mariti vita constiterit, relictis adulterinis complexibus, ad priorem reuertitur. Et quod de muliere, idem de viro dictum puta.

†

DECRE-

DECRETALIVM EPISTOLARVM GREGORII IX. LIB. V.

De accusationibus, inquisitionibus, &c. denunciationibus. *Tit.* 1.

POST materiam iudiciorum ciuilium dátur causæ iudiciorum criminalium, quæ proprie accusationes dicuntur. est enim accusatio, criminalis iudicij persequutio. & hæc exigit inscriptionem, si inquam, in modum accusarionis rendat. Namque potest tribus modis opponi crimen, denunciando, excipiendo, & accusando. Quando in modum denunciationis opponitur, non est inscriptio necessaria. *cap.* 16. tunc fit ad correctionem dumtaxat. Sed cùm in modum accusationis, opus est inscriptione, quoniam ad depositionem instituitur accusatio. Cùm autem excipiendo crimen est obiectum, vel est obiectum, vt ab accusatione aliquis repellatur; vel vt quis à promotione officij, seu beneficij excludatur: & quia impedit promouendum, in hoc desideratur inscriptio, in illo non æque. *d. cap.* 16. Et quàm sit necessaria inscriptio, constat ex *cap.* 14. cùm accusator ante inscriptionem possit impune ab accusatione desistere; licet deinceps non audiatur, si voluerit accusare. Hinc constitutum arbitror ab Innocentio iij. *cap.* 15. ad persequendam accusationem criminalem procuratorem non admitti: quia tenetur ad pœnam talionis. Neque admittitur inimicus. *cap.* 1. 13. & 19. Neque inimicis cohabitans. *cap.* 7. Neque publicus concubinarius, & excommunicatus. *c.* 20. Nec conspirator, & qui non præmonuit. *cap.* 2. Item laici contra clericos repelluntur. *cap.* 10. & alij multi, de quibus in *cap. prohibentur.* 2. *q.* 1. Hi tamen omnes si suam iniuriam exequantur, mortemq. propinquorum defendant, ab accusatione non excluduntur. *d. cap. prohibentur.* & *l.* 1. 2. & 11. *ff. eod.* Neque in criminibus exceptis, vt est simoniæ, hæresis, & læsæ maiestatis. vt *cap. si dominus. cap. sancta. inf. de simon. cap. oues.* 2. *q.* 7. *cap. sanè.* 15. *q.* 3. *l. si quemquam. C. de Episcop. & cler.* Neque propter publicam vtilitatem ad annonam pertinentem. *d. cap. prohibentur.* §. *mulierem.* In his hac conditione admittuntur, si bono zelo, non odio procedunt. *cap. licet Heli. cum seq. inf. tit.* 2. Sed qui de certo crimine est accusatus, ac semel absolutus, de eodem nequit iterum accusari. *cap.* 6. Habetur & hoc titulo, qualiter, & quando prælatus ad inquirendum, & puniendum subditorum excessus, etiam prælatorum, debeat procedere; siue secularium, siue regularium. *cap.* 24. Et quo facilius eorum excessus euitarentur, sancitū fuit, vt Metropolitani singulis annis debeant prouinciale Concilium celebrare, & Episcopi Episcopales Synodos. *cap.* 25. illud à synodo Tridētina longius accepit tempus, non æque istud; nam hodie Metropolitani quolibet triennio dumtaxat tenentur: sed Episcopi singulis annis. *cap.* 2. *sess.* 24. Est etiam hic Monachis facta potestas accusandi Abbates, & vt de bonis monasterij expensas litis habeant necessarias. *cap.* 11. & *cap.* 26. Quòd si denunciatio fit de dilapidatione, inquiritur super veritate; & interim interdicitur illi facultas alienandi. *c. vlt.* Sed illud erat adhuc necessarium, Quibus coram fieri oporteret prælati criminationem. Et statutum fuit, vt coram illis, quorum interest. *cap.* 3. Et omnis, qui de aliquo accusatur crimine, vel denunciatur, pendente negotio promoueri haud potest. *cap.* 4. Et presbyter ebriosus missam celebrans, non præmissa digestione, & accusari potest, & Ecclesia priuari. *cap.* 12. Additur de Inquisitionibus. Inquisitio est merum iudicis officium ad inuestiganda delicta, aliaq. ad causam præsentem necessaria. Inquisitori autem ius factum est, vt si non seruauerit debitum

inquisitionis ordinē, se caute, & prudenter possit corrigere. Ordo inquisitionis duo continet: alterum, quòd regulariter non fit inquisitio nisi contra infamatum. *cap. 19. & cap. 21. §. 1. & §. 2.* nisi reus præsens tacuerit. *cap. vlt. eod. in sexto.* quare agenti possessorio in beneficialibus non obstat exceptio criminis, nisi de eo sit infamatus. *cap. 23.* Alterum, quòd ex quo de infamia constat, inquiri debet de veritate, vt passim hoc titulo habetur. Exemplum enim dedit Deus Opt. Max. cuius oculis omnia nuda, & aperta sunt. *cap. Deus. 2. q. 1.* & *cap. 24. hoc tit.* cui licet satis constaret de excessibus, & malis Sodomæ: tamen Genes. 18. *Descendam*, inquit, & *videbo, vtrum clamorem, qui venit ad me, opere compleuerint: an non est ita, vt sciam.* & apud Lucam *cap. 16.* legitur, quòd villicus ille, qui diffamatus erat apud dominum suum, quasi dissipasset bona ipsius, audiuit ab illo; *Quid hoc audio de te? redde rationem villicationis tuæ.* Et quamuis ex auctoritate D. Augustini super Gen. de morte Abel, *euidentia patrati sceleris non indigeat accusatoris clamore. cap. 9.* idq. Ambros. in *c. manifesta.* & Nicolaus Papa in *cap. quæ Lotharius. 2. q. 1.* probant. attamen hæc pugnantia non sunt: quia iudex ex eo, quòd crimen est notorium, nullo accusante potest in causa procedere. Sed non temere iudex in prolatione sententiæ procedere debet, sed consulto, diligentiq. veritatis inuestigatione adhibita. & ita intelligere oportet *d. cap. Deus & cap. 24.* Restat verò hæsitatio adhuc illa: an is, contra quem inquiritur, post confessionem audiatur, volens excusationes probare. Ab Innocentio iij. rescriptum est admitti in ijs, quæ confessionem non perimunt, sed exponunt; non autem si iurauit plenam, & meram veritatem dicturum. *cap. 18.* Tertia huius tituli pars est de Denunciationibus. Denunciatio, vt ex superioribus licet intelligere, est admonitio, quæ iudici fit vel ad correctionem alicuius, vel ad accusationem. In hac necessaria est inscriptio; in illa non item. Et quemadmodum accusationem legitima debet præcedere inscriptio; sic & denunciationem charitatiua, & inquisitionem clamosa insinuatio præuenire. *cap. 24. in fin.*

De calumniatoribus. *Tit.* 2.

CALVMNIA est malitiosa, & mendax infamia. *l. 1. §. 1. ff. ad S.C. Turpil.* sic Calumniator, qui temere alicui controuersiā mouet. *l. cui necessitas. §. 1. ff. de lib. caus.* ac proinde accusator, qui in probatione criminū deficit, punitur; *can. calumniator. 2. q. 3.* quia animo calumniandi videtur crimina proposuisse. *cap. 2.* Ex quo colligi differentia videtur inter hoc ius, & ciuile; quòd ciuili, nisi in euidenti calumnia deprehensus, accusator non punitur. *d. §. 1. ad Turpil.* quanquam meo iudicio non ita generaliter accipi debet dispositio *d. cap. 2.* Sed cùm prælati ab inferioribus accusantur, vt hic; inconsulto: facilitas accusantis calumniæ loco cedat; & tunc non defatigatur accusatus. *cap. 1. sup. tit. 1.* Sic Subdiaconus calumniose accusans Diaconum, subdiaconatu priuatur, & publice verberibus castigatur; tandem in exilium mittitur. *cap. 1. huius tit.* Is etiam, cuius accusatione aliquis ad mortem condemnatur, nisi pro pace accusauerit, quadraginta dies cum septem seq. annis pane, & aqua debet pœnitere; vel si debilitatus est, per tres quadragesimas. *c. accusasti. sup. tit. 1.* si temere scilicet accusauerit. nam probaro crimine, liberatur accusator. *c. illud. 23. q. 4.* Quinimmo in correctione malorum Deus omnipotens placatur: vti ostendit Gregorius *lib. 7. Epist. 5.* scribens Brunichidæ Reginæ Francorū, ita dicens: *Si quos violentos, si quos adulteros, si quos fures, vel alijs prauis actibus studere cognoscitis, Deum de eorum correctione placare festinate: vt per vos flagellum perfidarum gentiū, quod (quantum videmus) ad multarum nationum vindictam excitatum est, non inducat.* & D. Augustinus in *Epist. 54. ad Macedon. Non frustra sunt instituta, potestas regis, & cognitoris ius: vngulæ carnificis, arma militis, disciplina dominantis, seueritas etiam boni pacis: habens omnia ista, modos, causas, rationes, vtilitates. Hæc cum timentur, & mali terrentur, & boni quieti inter malos viuunt.* Quare vigor publicæ disciplinæ postulat, ne crimina remaneant impunita. *l. illicitatio. §. quod illicite. ff. de public. & vectig. can. est iniusta. 23. q. 4.* alioqui per impunitaris audaciam, qui nequam sunt, nequiores fierent. *cap. vt famæ tua. infr. de sent. excom.* Sed quilibet denunciator in probatione criminum deficiens, ab officio, & beneficio suspenditur, donec innocentiam suam purget. *cap. vlt. huius tit.*

De simonia, & ne aliquid pro spiritualibus exigatur, vel promittatur. *Tit.* 3.

A Personis transit ad rem ipsam, idest ad accusationem, & primo ad capitale simoniæ crimen; quia eius respectu cætera crimina pro nihilo quodammodo habentur; vt ait Innocētius iij. in *cap. 32. hoc tit.* & Paschalis in *cap. vlt. 1. q. 7.* Et quanta sit huius criminis labes, ex eo apparet, quòd & serui aduersus dominos admittuntur: cùm eis vix aduersus dominos

minus consistere peruersum fit. *l. vlt. ff. de indic.* item meretrix, aut quilibet criminosi. *cap. 7. hoc tit.* Simonia est, quàm id, quod gratis dari, accipiq; debet, pretio datur, & accipitur. Dico dari, accipique, quia tam is, qui spirituale gratis non dat, cùm dare debeat, quàm qui accipit, & Ecclesia priuatur, & sacerdotij honore spoliatur. *cap. presbyteri. 1. q. 1.* Et gratia si gratis non datur, seu accipitur, gratia non est. *cap. gratia 1. q. 1.* Committitur autē simonia pluribus modis; veluti si Episcopus pro ordine conferendo, vel eius ministri, vel notarij temporale aliquid exegerint; aut pro consecratione Episcoporum, aut Abbatum benedictionibus; aut pro religionis ingressu, si pretij quicquam recipietur; aut pastus, iocaliavè ex pacto, vt in *cap. 1. eod. extr. commun.* Item pro prioratibus, capellis consecrandis, prælatis instituendis, concedenda sepultura; pro chrismate, oleo sancto, benedictionibus nubentium, exequijs mortuorum, alijsvè sacramentis. Est item simonia, pro temporali obsequio Ecclesiasticum beneficium promittere; pretio, vel fauore peccatorem celare; vel reconciliare non pœnitentem, vel dignè pœnitentem à reconciliatione remouere; pro habendis spiritualibus homagium facere; seu aliquid exigere pro absoluendo excommunicatum, pro inuestitura, vicariatu, aliaque administratione rerum spiritualium, seu Ecclesiasticarum habenda; & alia generis eiusdem non pauca. Omnes autem simoniaci cuiuscumque dignitatis, aut status, sunt ipso facto excommunicati. Nec habent simoniace ordinati ordinis executionem. Et electiones, aut aliæ promissiones per simoniam factæ, non valent; nec ius percipiendi fructus tribuunt. Mediatores etiam simoniæ eadem censura ligantur; qui à solo Papa absoluuntur. & omnes prædicti sunt Romano Pontifici reuelandi. *cap. 2. eod. extra. com.* Non censetur tamen simoniaca ordinatio, vel consecratio, etsi ordinatori aliquid donatum fuerit non ex pacto, sed sponte. quæ exceptio aliam habet exceptionem; vt res data sit modici pretij, quæ animum recipientis inclinare, aut mouere ad optata non queat. *c. 18. infra. hoc tit.* quod interpretationem capere potest ex *l. plebiscito. ff. de offic. præsid.* Neque simoniacum est, si pro conferendis sacramentis, aut mortuorum exequijs aliquid ex consuetudine exigatur. immo Ordinarius, vt ne immutetur laudabilis ista cōsuetudo, inuigilare debet. *c. 42.* Secunda tituli pars, *Ne aliquid pro spiritualibus exigatur, vel promittatur*, ad declarationem potius simoniæ adiecta est, quàm vt speciale aliquid contineret; cùm omne quod exigitur, vel pro spiritualibus promittitur, simoniacū sit. Atqui mirum non est, cùm in illa collectione, quæ Concilio Lateranēsi sub Alexandro iij. coniuncta est; pars secunda longam hanc habet inscriptionem, *De simonia, & ne merces pro Ecclesiæ consecratione recipiatur, vel pro monachatione, vel pro sacramentis Ecclesiæ, vel pro licentia docendi; Neuè prælati vices suas ad causas terminandas, vel regimen Ecclesiarum sub annuo pretio committant; Neuè subditos taleis vexent, vel pœna pecuniaria multent.*

Ne Prælati vices suas, vel Ecclesias sub annuo censu concedant.

Tit. 4.

HVNC titulum esse partem superioris constat satis ex collectione Lateranensis Concilij, de qua tit. superiori sermo fit. Et tituli inscriptio totum prope titulum declarat: prima pars, in *cap. 1. & cap. 2.* secunda in *cap. 3.* vt regimen Ecclesiæ non debeat committi sub annuo censu. & ratio est elegans: quoniam dum sacerdotium sub huiusmodi mercede venale disponitur, ad æternæ retributionis præmium consideratio non habetur. tametsi ab initio censualis possit fieri Ecclesia. *cap. scientes. & cap. prohibemus. supra. de censib.* Qui verò pecuniam dederit, vt Episcopalem, vel spiritualem iurisdictionem exerceat, suo officio priuatur; & Episcopus hoc officium conferendi potestatem amittet. Fructus sub annuo censu libere concedi posse, ex *cap. vlt. huius tituli*, & *cap. querelam supra de iureiuran.* haud est dubitandum.

De magistris, & ne aliquid exigatur pro licentia docendi.

Tit. 5.

EADEM est ratio præsentis tituli, quæ superioris, vt hic scilicet sit tituli tertij pars: nam si merces pro docendi licentia recipitur, simonia est. & si quis vendiderit ipsam docendi licentiam, aut idoneum ad docendum interdixerit, beneficio priuatur, vt in Lateranen. synodo ex qua caput 1. huius tituli desciptum est, ab illis sanctissimis patribus fuit constitutum. Et si forte quicquam promissum, vel datum est; & exactum restitui, & promissum remitti oportere sanxit Alexander iij. etiam si longa id consuetudine sibi vendicassent. *cap. 3.* Immo in generali Lateranen. Concilio Innocentius iij. decreuit *cap. 4.* vt in qualibet cathedrali Ecclesia, vel alia in facultatibus sufficienti, à prælato, aut capitulo vnus debeat magister eligi, & ei vnius præbendæ redditus assignari; in

Metro-

Metropolitana verò Theologus. Et his Clemens V. in Concilio Viennensi addidit, & sanxit in studijs Romanæ curiæ, Parisiensi, Oxoniensi, Bononiensi, & Salamantino, debere præter alios constitui magistros Catholicos, & linguis Hebraica, Arabica, & Chaldæa peritos, duos scilicet pro qualibet lingua. quibus in Romana curia legentibus per sedem Apostolicam competentibus stipendijs, & sumptibus prouideri; in studijs Parisien. per Gallorum Regem; in Oxoniensi, Angliæ, Scotiæ, Hiberniæ, ac Vualiæ; in Bononien. per Italiæ; in Salamantino per Hispaniæ prælatos, monasteria, capitula, conuentus, collegia exempta, & non exempta, & Ecclesiarum rectores. Et non modo magistri, verumetiã scholares de fructuum perceptione, & præbẽdarum suarum, & beneficiorum, ac si præsentes essent, plene gaudere, & frui possunt. *cap. vlt. huius tit.* (quibus pijs constitutionibus inhæres, sacrosancta Tridentina synodus eas magno desiderio amplectens, confirmauit *cap. 1. & cap. 2. sess.* 5.) Magistri scilicet donec docuerint, scholares ex Honoriana constitutione, per quinquennium, & ex Bonifacij Octaui, per septennium. *cap. cùm ex eo. de elect. in sexto.* in quo Episcopis ius factum est; vt iuste possint etiam curam animarum habentibus licentiam impartiri. vltra septennium non æque, ac ne ante quidem septẽnium potest scholaris cogi præter Hypodiaconatum, ordines suscipere. Sed dubium est, num is, qui iuri Canonico operam dat, ijs priuilegijs gaudere, ac frui possit? nam in *d. cap. vlt.* Honorius iij. dixit *in Theologia*; & Tridentina synodus, *qui sacram docuerint scripturam.* Hostiẽsis existimauit ad ius canonicum non extendi: contra Archidiaconus, & Abbas; & rectius, mea sententia, cùm ius canonicum vera sit Theologia; immo & ius ciuile vna cum canonico vtile est, & perquam necessarium: vt *tit. vlt. lib. 3.* disserui. Et quantam afferat nobis necessitatem ius canonicum, ex eo constat apertius, quòd non tantum quæ Theologiæ sunt, sed & iuris ciuilis præstat; docet naturam contractus, vltimas defunctorum voluntates tuetur, mulieribus dotes conseruat, magistratuum officia diligenter persequitur; quid Deus sit; & Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum, vnum Principem esse commonstrat; Sacramentorum vim ostendit; eorum ministros cõstituit, ac administrationis tempus, & locum deligit; cæremonias, atque ritus in Ecclesia necessarios sanxit. quæ omnia non vlla indigent probatione; cum passim tam apud Gratianum, quàm apud Gregorium Nonum, Bonifacium viij. Clementemq. v. & alios expresse videantur. Sunt & alia non pauca, vt matrimonij causæ, Ecclesiasticorum beneficiorum tractatus, quæ sola iuris canonici disciplina docet. Ipsa quoque est, quæ Theologiæ plurimum cõfert auctoritatis. Quid sunt Theologorum lucubrationes, nisi à sacris canonibus approbentur? qui etiam sacrarum Scripturarum volumina, si vera sunt, approbant; sin minus, vt apocrypha, reprobant, & damnant. Nec vllus liber etsi elegantiæ omnis, & sanctitatis plenus, absque illorum auctoritate, & consilio imprimi, nec legi potest. quare dicendum est *cap. vlt.* esse ad ius canonicum extendendum. Illud hic admonere oportet, quòd Clemens V. *in Clem. vlt. eod.* decreuit, vt is ad quem spectat magisterium, vel doctoratum tribuere, prius à candidato recipere debeat iuramentum, quòd in solemnitate sua non expẽdet vltra summam trium millium Turonen. argenteorum. quod si non fecerit, etiam si sit Episcopus, per sex menses à collatione magisterij est suspensus.

De Iudæis, Sarracenis, & eorum seruis. *Tit.* 6.

POSTQVAM dixit abunde de ijs, qui rerum omnium largitorẽ Deum maxima afficiunt iniuria, veluti simoniaca hæresi, qua nullum est scelus, & peccatum grauius, nullum detestabilius, vt suo loco actum est: inde dicere instituit de Iudæis, & Sarracenis, qui Omnipotenti Deo nullam, vel non eam, quã debent, venerationem adhibent. Iudæi dicebantur Hebræi: sed cùm liberati essent Aegyptiorum seruitute, & in deserta quadam Syriæ parte consedissent; amiserunt vetus nomen Hebræi. & quia Princeps examinis eorum Iudas erat, Iudæi sunt appellati; & terra, quam incoluere, Iudæa, vti tradit Firmianus *lib. 4. cap. 10.* Tacitus lib. 21. *Iudæos*, inquit, *Creta insula profugos, nouissima Lybiæ insedisse memorant, qua tempestate Saturnus vi Iouis pulsus, cesserit regnis. Argumentum e nomine petitur. Inclytum in Creta Idam montem. Accolas Idæos, aucto in barbarum morem cognomento. Iudæos vocitari quasi Idæos, quidam regnante Iside exundantem per Aegyptũ multitudinem ducibus Hierosolymo, ac Iuda, proximas in terras exoneratã.* Sed potius dicti sunt à Iuda, qui quartus ex Lia Iacob filius fuit. nam Genes. *cap. 29.* habetur: *Quarto concepit, & peperit filium, & ait: modo confitebor Domino. & ob hoc vocauit eum Iudam.* Et 70. Interpretes, *Nunc etiam in hoc confitebor Domino. Ob id vocauit nomen eius Iudam.* Horum Iudæorum sectã haud prohibent sacri canones; immo eis permittitur veteres Synagogas posse retinere, vel si corruerint, reædificare, non æque nouas cõstituere. *cap. 3. & cap. 7.* Item circumcidere *l. circũcidere. ff. ad leg. Cornel. de sicar.* Quare ad sacrum Baptisma

ptisma trahendi non sunt inuiti, nec sine iudicio puniendi, nec rebus suis priuandi, nec in cœmeterijs, aut suis festiuitatibus perturbandi, nec eorum cœmeteria violanda, vel corpora exhumanda. *cap.* 9. Sed habitu debent vti tali, tam viri, quàm fœminæ, vt à Christianis discerni possint. *cap.* 15. Et ostia, atque fenestras die veneris sancta apertas habere non debent. *cap.* 4. Iurisdicendi, iudicandique potestate fungi non possunt. *l. vlt. C. eod.* Neque vllo penitus publico officio præfici. nimis enim absurdum est, vt blasphemus Christi in Christianos vim potestatis exerceat; vt diserte ait Innocen. iij. *cap.* 16. Iudæi ad fidem conuersi illud à Ioanne xxij. consequuti sunt priuilegium, vt posteaquam sacro baptismatis fonte regenerati sunt, omnia bona, quæ ante habuere, sine vlla prorsus molestia retinere possint, ne eorum deterior conditio foret. *cap. 2. eod. extrauag. comm.* iuste, vt interpretor, acquisita. Sarraceni longe peiores: quamobrem non modo eorum secta, sed etiam commercium est interdictum. Et si quis eis arma, ferrum, galeas, nauesvè detulerit, vel vendiderit, excommunicatur, & anathematizatur; & si in eorum nauibus, triremibusvè gubernationis curam gesserit, proprijs bonis priuatur, & capientium seruus fit. *cap.* 6. *& cap.* 17. Sarraceni sunt post Nabathæos, à Sarra, vt ait Stephanus, dicti. Sarra est pars Arabiæ. cuius rei auctorem laudo Pliniū *lib. 6. cap. 28. Nabathæis*, inquit, *Thimanæos iunxerunt veteres: nunc sunt Taueni, Suelleni, Sarraceni, Arrateni*. Sarraceni hic habentur, prout in titulo Codicis, Pagani: in hoc etiam titulo Pagani nomine pro Sarracenis vtuntur Pōtifices, vt in *cap.* 10. 16. 18. Potest enim dici Sarracenus cultor simulacrorum, & dæmonum, & maxime Mahometi, vt in *clem. vnic. eod.* Ad quā sectam si quis pro Euangelica veritate dissemināda maluerit accedere, prius habita Prælatorū suorum licentia, liberā habet auctoritatē Apost. exequendi facultatem. *d. cap.* 10. Additur, *Et de eorum seruis*. Appellatione serui veniunt dumtaxat qui dominis subiecti sunt. hìc verò Pontifices Romani, quasi accommodantes se ad communem loquendi vsum, serui nomen ad liberas etiam personas, quæ bona fide, & mercede seruiunt, hoc est, mercenarios, extenderunt. Non licet itaque Iudæis Christianum mancipium habere, neque Christianos seruientes. Nefas siquidem est religiosissima mancipia impijssimorum inquinari dominio. *l. vlt. C. Th. Ne Christ. manci.* vel vt scriptum est in Concilio Manticonēsi primo, *Nefas est, quem Christus redemit, blasphemum Christi in seruitutis vinculis retinere.* quinimmo seruus ab Iudæo emptus, si Christianus fieri desiderat, duodecim solidis redimi potest. quòd si intra tres menses vænalem nō exhibuerit, nullo dato pretio, ad libertatem perducetur. *cap. vlt. hoc tit.* Et B. Gregorius in *Epist. 35. Epistolarum Registrat. ad Fortunatum Episcopum Neapolitanū*, ex qua descriptum est *cap. 2. sup. de constit.* voluit, vt Iudæi, qui Christiana mancipia emerint, intra diem quadragesimum eos vendere teneantur. Excommunicantur tandem Christiani omnes, si eis, vel Sarracenis, seu Paganis suas locauerint operas, ne, inquam, eorum filios nutriant, nevè domi seruiant. Adscriptitijs autem, qui & liberi sunt, in illorum prædijs remanere concessum est. *cap.* 2.

De Hæreticis. *Tit.* 7.

RECTE datur titulus hic. cū enim in superiori dictum sit de ijs, qui nati, ac alti videntur in falsa religione; nunc apte de ijs, qui cū in vera, & catholica religione nutriti essent, ob quandam animi duritiem, aut obstinationem potius, in hæreticorum perniciē sunt lapsi, ita vt fidei certitudinem non habeāt, vt hic ait Stephanus Papa. *Namque hæreticus*, vt ait *l. 2. C. eod. est, qui leui argumento à iudicio Catholicæ religionis, & tramite detectus fuerit deuiare*; seu, vt Augustinus tradit in *lib. de vtilitate credendi*, est, *qui alicuius temporalis commodi, & maxime vanæ gloriæ, principatusque sui gratia, falsas, ac nouas opiniones vel gignit, vel sequitur*. Balsamon verò apud *Photium tit.* 12. Hæreticos dicit omnes esse, *qui sacramentis quæ dantur à sacerdotibus, in Dei Ecclesia non communicant*. Hæresis Græce dicitur, auctore B. Hieronymo ab electione, quòd scilicet eam sibi vnusquisque eligat disciplinam, quam putat esse meliorem. *cap. hæresis. 24. q. 3.* Et non solum ipsi, verum etiam eorum erroribus credētes hæretici sunt. qui omnes ad fidem redire nolentes, in perpetuo carcere ad agendam pœnitentiam detruduntur, & omni beneficio priuantur, ac eorum bona fisco assignantur. *cap.* 10. etiam si filios habent catholicos: in Ecclesiæ videlicet iurisdictione Ecclesiæ fisco applicantur, in Imperiali fisco seculari. si clerici sunt, degradentur. *cap.* 9. & eorum bona Ecclesijs, quibus præerāt, tradantur. *cap.* 13. §. 1. Tum per Ecclesiam damnati, seculari foro relinquuntur. Ipsis ita damnatis, damnantur & eorum libri, & quicquid scripserint. *cap.* 4. Hæreticorum verò receptores, fautores, defensores, aduocati, tabelliones, & omnes, qui eis consilium, auxilium, fauorem præstant, infamia notantur, excommunicantur, ab officio suspenduntur. Immo Episcopus hæreticos instituens, etiam post mortem anathematizatur, nec inter Dei sacerdotes vnquam connumeratur. Nec hæretici aliquid ex testamento

eapere possunt. *c.* 4. nã, vt diserte Balsamon scribit, *Testamentum vt contra leges factum, irritũ esse, & hæredes hæreticos nihil ex eo capere posse*. Datur quoque hoc titulo crucis charactere signatis idem priuilegium, quo gaudent ij, qui in Terræ sanctæ subsidium accedunt, quò facilius se ad exterminãdos hæreticos accingant. *cap.* 15. §. *catholici*. Videmus & hic appellatione hæreticorum venire laicos, qui prædicant: quia secundum Apost. *Ephes.* 3. *alios Dominus dedit Apostolos, alios prophetas, alios autem doctores*. Cùm ergo Doctorum ordo sit quasi præcipuus in Ecclesia, non debet sibi quisque indifferenter prædicationis officium vsurpare. etenim, vt idem Apost. *ad Rom.* 10. nobis scriptum reliquit, *quomodo prædicabunt, nisi mittantur?* Laicis igitur cuiuscumque professionis sint, atque gradus, prædicare, occulta conuenticula facere, sacerdotesvè reprehendere interdicitur. *cap.* 12. & *cap.* 14. & Episcopi id negligentes, ab Episcopali dignitate remouentur. de ijs fusius *eod. in sex.*

De schismaticis, & ordinatis ab eis. *Tit.* 8.

MERITO hic sequitur titulus: quia etsi schisma hæresis non sit, plerumque tamen in hæresim vertitur, vt de schismate Donatistarũ scribitur in *l.* 4. *C. Th. ne sacr. bapt. iter.* de quibus etiam loquens Augustinus ait, *In hæresim schisma verterũt*. & Hieronymus in Epistola ad Titum. cap. 3. *Nullum schisma*, inquit, *non sibi aliquam hæresim confingit, vt recte ab Ecclesia recessisse videatur*. Inter hæresim tamen, & schisma hoc interest, quòd hæresis ab initio peruersum dogma habet; nõ autem schisma; sed tandem desinit in hæresim. *can. inter* 24. *quæst.* 3. Schisma est ab vnitate decessio. Hinc schismatici, qui ab vnitate catholicæ Ecclesiæ sunt diuulsi. Nam cùm vna sit Ecclesia, de qua in Canticis Canticorum 6. dicitur: *Vna est columba mea*: nullam aliam esse constat, nisi quæ in Apostolica radice est fundata: à qua ipsam fidem per vniuersum terrarum orbem propagatam esse nemo potest dubitare, vt dicit Pelagius Papa in *cap. pudenda.* 34. *q.* 1. Haud vllus etiam dubitare debet, schismaticum omnem, veluti hæreticum, nisi ad vnitatem Ecclesiæ reuertatur, ad æterni ignis incendium damnari, teste B. Augustino de fide Catholica, ex quo cap. 3. tituli superioris est desumptum. Lactãtius *lib.* 4. *cap. vlt.* *Sola*, inquit, *Catholica Ecclesia est, quæ verum retinet cultum; hic est fons veritatis, hoc domicilium Dei, hoc templum Dei: quod si quis non intrauerit, vel à quo si quis exiuerit, à spe vitæ, & salutis æternæ alienus est*. idem Innocen. iij. in *cap.* 1. §. *vlt. supr. de summ. Trinit.* His stantibus, facta fuit huius tituli secũda pars, Vt ordinationes, beneficiorum collationes, & Ecclesiasticarum rerum alienationes per ipsos schismaticos factæ, nullæ prorsus essent. immo à dignitate, & ordine suspenderentur, qui sponte tenere schisma iurarunt.

De Apostatis, & reiterantibus baptisma: *Tit.* 9.

QVEMADMODVM ex schismate inciditur in hæresim, sic ex schismate, atque hæresi sæpe in Apostasiam. Est enim Apostasia, temeraria à fidei statu recessio: sic Apostatæ transgressores sponte legis suæ, eiusq. violatores ab Anacleto appellantur in *cap. beatus.* 3. *q.* 4. Sed animaduertere oportet, quòd licet tituli huius inscriptio generalis sit, capita tamen ei inserta hanc Apostasiam non comprehendunt. quare definitioni huic addere possumus, quòd sit temeraria à fidei, obedientiæ, & religionis statu recessio. Triplex enim est Apostasia, perfidiæ, inobedientiæ, & irregularitatis. Perfidiæ est; cùm quis à tramite Christianæ fidei declinat, vt si ex Christiano fit Iudæus, vel Paganus, vel Sarracenus, vti Iulianus apostata. *c. non potest.* 2. *q.* 1. & *toto tit. C. eod.* Isti post mortem intra quinquennium, & viui à quolibet, & perpetuò possunt accusari. *l.* 2. *et* 4. *C. eod.* In eisq. hoc proprium est, vt eorum flagitia pœnitentia non obliterentur. *l.* 3. *C. eod.* At si pœnitentiam egerint, eos in alio seculo gratiam consecuturos haud dubito: exemplo Apostolorum Principis: de cuius fide id scribit Ambrosius serm. 47. *Fidelior factus est Petrus, postquàm fidem se perdidisse defleuit; atque ideo maiorem gratiam reperit, quam amisit*. Idem in *can. considerandum. cum seq. dist.* 50. Facit & *cap. à nobis. infr. de sent. excom.* Inobedientiæ est, qua quis sponte præcepta transgreditur, & sacris canonibus obedire contemnit. *cap. alieni.* 3. *q.* 4. *cap.* 2. *sup. de maior. & obed.* Irregularitatis, cùm quis à statu professæ religionis, reiecto habitu, discedit; qui & Apostata dicitur, quasi à fide religionis recedat; cui in laicali habitu permanere permitti non debet, sed incarcerari, vt vita dumtaxat misera ei reseruetur. *cap.* 5. ad quod respicere videntur verba, quæ penes Burchar. in *cap.* 6. *supr. de vit. & honest. cler.* leguntur: *Quem autem progenitores ad monasterium tradiderunt, & in Ecclesia cœpit cantare, & legere: nec vxorem ducere, nec monasterium deserere poterit: sed si discesserit, reducatur. Si tonsuram dimiserit, rursus tondeatur: vxorem si vsurpauerit, dimittere cõpellatur.* Additur, *De reiterantibus baptisma*, quasi reiterantes

rantes baptisma Apostatæ sint. *Lapsis etenim* (ait *l.3.C.eod.*) *& errantibus subuenitur, perditis verò* (hoc est sacrosanctum baptisma profanantibus) *nullo remedio*. illi sunt hæretici, vti Accursius eleganter adnotauit: perditi sunt Apostatæ.

De ijs, qui filios occiderunt. *Tit.* 10.

SATIS superq. dictum est de crimine eorum, qui à Christiana religione ad nouas, & profanas sectas adeuntes Deum offendunt maxime. Consequens est dicere de ijs, qui proprios filios occiderunt, vtpote quod naturæ præceptis aduersetur prorsus; *Si quidem natura*, vti ait Cicero 4. de finib. *id tributum est, vt ij, qui procreati essent, à procreatoribus amarentur; quod & feræ ipsæ obseruant.* Qui igitur filium occiderit; vel patrem, matremvè: patricidij pœna punietur: scilicet ex Constantini constitutione *l.vnica.C.eod.* vt insutus culleo, cum cane, & gallo gallinaceo, & vipera, & simia, in mare, vel in amnem proiectus vitam amitteret. quod genus pœnæ vsu apud antiquos receptum fuisse auctor est Cicero *pro Sex. Rosc. Am.* non æque apud Græcos: nam cum interrogatus esset Solon, cur nullum supplicium constituisset in eum, qui patrem necasset: respondit se id neminem facturum putasse. Attamen Alexander iij. Christi vestigijs inhærens, qui non vult mortem peccatoris, sed vt conuertatur. *can. agnouimus.* 26. *q.*6. mulierem sponte occidentē filium in monasterium detrudi iussit, vt perpetuò pœniteat. & si timetur de incontinentia, datur etiam facultas nubendi; sed imponitur alia pœnitentia, quemadmodum nuptæ. *cap.*2. Pro suffocatis inconsiderate à patre, vel à matre, eis trium annorū pœnitentia indicitur; quorum vnum peragere tenentur in pane, & aqua. quibus certe indulgere videntur sacri canones; moti quodammodo ex illo eleganti Tullij loco pro Rosc. *Magnam vim, magnam necessitatem, magnam possidet religionē paternus maternusq. sanguis.* vel vt Zephetinus in *cap. ad Romanam.* 2.*q.*6. *non potest, nec debet mater obliuisci filium suum.* vel vt in *l.* 1. *in fine.C. de proc. fur. Omnem affectum vincit paternus.* Ego tamen eos rogatos velim, vt dum paruulos habent liberos, prospiciant, vt illorum solicitudo & infantia, quàm firmissimo præsidio munita sit.

De infantibus, & languidis expositis. *Tit.* 11.

HIC titulus pertinet etiam ad patris immanitatem: necare enim videntur, vt ait Paulus *l.necare. ff.de lib. agnosc.* non modo ij, qui partum præfocant, verum & ij, qui abijciunt, & alimoniam ei denegant; & ij, qui publicis locis misericordiæ causa exponunt, quam ipsi non habent. Quare Ambrosius *lib. offic. primo* de languidis dicit: *Pasce fame morientem: quisquis enim pascendo hominem seruare poteris, si non paueris, fame occidisti. can. pasce.* 86.*dist.* Expositi videntur, qui extra abijciuntur, vti ex Pauli verbis datur intelligi. *d. l. necare.* Hic verò obseruare oportet, quòd titulus hic, quamuis de infantibus, & languidis expositis dumtaxat habeat, non est minus generalis, quā ille Codicis, qui habet, *De infantibus, expositis, liberis, & seruis, & de ijs, qui sanguinolentos emptos, vel nutriendos acceperunt.* Nam ex hac Gregorij ix. constitutione, qui eos suscipiunt, non possunt in eorum personis ius aliquod vendicare, nec dominium, nec patronatum, nec patriam potestatem: quia & liberi erunt, & sibi adquirent; vt etiam in *l.vlt.§.sciemus.C.eod.* In ipsis quoque expositis & pater, & dominus, & patronus ius omne suum amittit: & ipsi iuris sui fiunt, & omni gaudent libertate, & ingenuitate: etenim habiti sunt quodammodo pro derelictis.

De homicidio voluntario, & casuali. *Tit.* 12.

PROPOSITIS quibusdam homicidij speciebus, generalē dat nobis titulum de homicidio, quod committitur vel volūtate, vel casu. qui illius rei erūt, ab altari remouentur, & interficiuntur; qui istius, non æque: quia nullus inest dolus. ea enim, quæ ex improuiso casu potius, quam fraude accidunt, fato plerumque, non noxæ, imputantur. *l.* 1. *& l.is, qui.C. ad l.Cornel.de sicar.* Vel si vitæ suæ tuendę causa, cùm aliter se tueri minus posset, *c.*2. latronem occiderit, vel furem nocturnum. *Nam si oritur Sol*, vt in Exodo habetur, *super eum, reus erit; quia discernere poterat*, vt B. August. in cap. 3. interpretatur, *quòd ad furandum, non ad occidendum venisset.* & ideo non debet occidi; quod & lex. 12. tabularum sanxisse videtur, vt auctor est Gaius in *l.4.ff.ad leg. Aquil.* Tenetur quoque vt homicida, licet non occiderit, qui facit, vel dat, sortilegia, aut venena sterilitatis. *cap.*5. quique animo occidendi aliquē sociatur. *c.*6.*§.illi.* si ex sua

causa mors sequuta est; vel si ad homicidium inuitat, etsi minori plectatur poena. *d. cap. 6. §. qui.* sicut sarcinas occidentium custodiens. *d. cap. 6. §. si quoque.* Nec non qui aliquem lethaliter occiderit, quamuis ab alijs fuerit extinctus. *c.* 18. Mandauti quoque aliquem verberari, sequuta mors imputatur. *cap. vlt. eod. in sexto.* Ex quo cap. admonemur etiam poenam irregularitatis euadere clericos, si de suis malefactoribus coram seculari iudice etiam de criminibus, ex quibus irrogatur poena sanguinis, fuerint conquesti, si protestati fuerint, quo ad poenam sanguinis non conqueri. Item ei, qui morti auxilium, fauorem, consiliumvè praestiterit. *d. cap. 6. §. vlt.* Item ei, qui abortioni causam dedit, si conceptus iam erat viuificatus. *cap. sicut. hoc tit. & cap. Moyses.* 32. *q.* 2. Viuificatum ex Hippocrate interpretor, seruato naturae ordine, qui trigesimū diem in vtero agit, in masculo scilicet; in femina, vt articulata sit, & configurationem habeat, desiderantur quadraginta duo. eiusdem rei tationem reddit idem Hippocrates lib. de natura pueri, & libr. de septimestri partu, fere ab initio. Isti autem omnes, quanquam vere homicidae dici nequeant, ad sacros ordines promoueri non possunt, sed promoti suspenduntur, vt poeniteant. Admonentur tamen iudices in *cap. sicut dignum. huius tituli,* in imponenda poenitentia debere attendere circumstantias, nempe delicti quantitatem, qualitatem, aetatem, scientiam, sexum, conditionem, locum, & tempus, ex quibus vel augetur, vel minuitur delictum. Si verò homicidium casu contigerit, aut ex re licita, aut ex illicita est sequutum. si ex hac, vt homicida punitur; si ex illa, aut diligentiam adhibuit, vel secus. si non adhibuit, ab officio suspenditur. *cap. 6.* 8. *&* 12. quasi sit in culpa.

De torneamentis. *Tit.* 13.

TORNEAMENTA minus antiquo vocabulo dicūtur ludi equestres, siue alij armorum, siue certaminum. Eiusmodi ludos equestres quidem ab Ascanio Iulo Aeneae filio, & ab Albanis hunc ad Romanos ludorum morem, atque ad nostra tempore defluxisse credendum est. Nam Virgilius lib. 5. Aeneidos, recensitis ijs, quae de huiusmodi ludis fecerat Ascanius, subiungit:

Hunc morem, cursus, atque haec certamina primus
Ascanius longam muris cum cingeret Albam,
Rettulit, & priscos docuit celebrare Latinos.
Quo puer ipse modo, secum quo Troia pubes,
Albani docuere suos. hinc maxima porrò
Accepit Roma, & patrium seruauit honorem,
Troiaq. nunc pueri, Troianum dicitur agmen.

Ideo Troiani ludi dicebantur: & à pueris tantum maioribus, & minoribus in circo celebrantur. Suetonius in Dictatore: *Troiam lusit turma duplex maiorum, minorumq. puerorum.* Idem in Tiberio. idē in Claudio. Cornelius Tacitus lib. 11. *Sedente,* inquit, *Claudio Circēsibus ludis, cùm pueri nobiles equis ludicrum Troiae inirent.* &c. sed corrupta voce, Torneamenta tandem dicta esse à Teutonicis primum auctor est Vuolfangus Lazius *lib.* 10. *Comment. Reip. Rom. cap.* 2. Sed in hoc differunt à veteri Troiano ludicro, quòd non solum pueri, sed viri etiam hodie certant. neque aperto capite, coronatoq., sed cassīde tecto certamen initur. immo hodie vernacula lingua proprie pedestres ludi torneamenta dicuntur. Et vsurpantur in communi laetitia, vt victoria, nuptijs, aduentuq. Principum. Verum quoniā ex ijs quandoq. sequitur mors; voluerunt Rom. Antistites, vt facilius animarū euitare possent pericula, eis, qui in huiusmodi ludis mortē obirent, Ecclesiasticam sepulturā esse denegandam: licet poenitentia eis non denegetur. Ijs autem, qui hęc videndi gratia adsunt, & casu obeūt, si Eucharistiam susceperint, & sacri olei fuerint vnctione deliniti, ex dispensatione datur Ecclesiastica sepultura. Sed quia hae de torneamentis constitutiones interdum plus damni, quàm vtilitatis afferre visae sunt, ideo Ioannes xxij. in extrauag. eod. eas reuocauit; & illa exercentes in excommunicationis, & interdicti sententias incurrere minus voluit.

De clericis pugnantibus in duello. *Tit.* 14.

HIC titulus & si inscribitur tantum de clericis: eum tamen extendēdum esse ad omnes non dubito, cùm iure nostro Monomachiam omnem prohiberi constet. *c. monomachiam.* 2. *q.* 4. etiam iure ciuili; quod Alciatus & ipse fatetur. quam prohibitionem subinde confirmauit sancta Trident. Synodus. *sess.* 25. *cap.* 19. voluitq. Imp. Reges, Principes, & omnes temporales dominos, qui locum ad monomachiam concesserint, eo ipso excommunicari, & alijs affici poenis. *Sanè hac, & huiusmodi alia spectantes, Deum solummodo,* vt ait Nicolaus Papa, *videntur tentare.* Hic igitur titulus non solùm habet locum in clerico, sed etiam in laico. nam, si laicus in duello pugnauerit, deinde clericus efficiatur, ad beneficia obtinenda fit inhabilis. *decis.* 63. *Diuers. par.* 3. *lib.* 1. Etsi nec clericus, nec laicus qui efficitur clericus, redditur inhabilis, nisi sequatur mors, vel membri mutilatio, licet in duello fuerit vulneratus. *decis.* 64. *eod. lib.* 1.

qua

qua de re videnda est *decisio 99. ead. par. 3. lib. 2.* Duellum est singulare certamen, quod veteres Græci monomachiam appellarunt. nostri Iurisconsulti, quos hîc Pontifices sequi videntur, duellum dixere, quasi duorum bellum sit: cùm apud antiquos duellum transmutatione litterarum simpliciter diceretur, quod nunc bellum est. cuius rei auctorem habeo Ciceronem de Orat. *Antiqui*, inquit, *nomina contrahebant, quo essent aptiora, vt duellum bellum*. Et Varro lib. de ling. Lat. 6. *Perduellum duellum, id postea bellum*. quod in meis Pomeridianis Sessionibus interdum obseruaui. Hinc & perduellionis crimen in lege xij. tab. nuncupatur, cùm quicquã hostile aduersus rempub. eiusvè securitatem gestum est. ad Herennium: *Qui perduellionibus vindicat patriam*. Clericus igitur, qui alicui sponte duellum obtulerit, vel oblatum susceperit; siue victor, siue victus fuerit, de rigore iuris, est deponendus. Ex hoc duello tamen nec morte, nec membrorum diminutione sequuta, ab Episcopo suo poterit dispensari, quemadmodum & is, qui ensem, vel pugionem, aliavè arma ad aliquem occidendum concesserit, qui nihilominus ad obtinendum beneficium misericorditer poterit dispensari.

De sagittarijs. *Tit.* 15.

HAEC est etiam duelli species, quæ inter Christianos exerceri sub anathemate interdicitur: cùm ex ea sæpe hominum mortes, & animarum pericula proueniant. Sagittarij sunt, qui sagittas ex arcu emittunt. Additur in textu, *& Ballistariorum*, quasi à Sagittarijs differant. qui mihi differre videntur instrumento. Porrò illi arcu simplici vtuntur, isti ballista. Ballistæ erant maxima tormenta bellica, quibus iaciebantur magna saxa; vt docet Vitr. *lib. 10. cap. 18.* propter tamen similitudinem arcus ballistæ postremis temporibus Latinæ linguæ, arcus cum manubrio videntur cœpti appellari ballistæ.

De adulterijs, & stupro. *Tit.* 16.

AB homicidio transit ad crimen adulterij, quòd ei sit coniunctissimum: Qui adulterat, quodammodo occidit. Adulterare est omne omnino syncerum corrumpere. Sic Tryphoninus in *l. fugitiuus. ff. de verbor. signific.* Adulterum definit, *qui alienam matremfamilias corrumpit*. Adulterium igitur in nuptam committitur propter partum ex altero conceptum; seu, vt Festus lib. 1. scribit ex eo, quod ad alterius thorum accedat. Verum quoniam adulterium non re modo, sed & mente committi dicitur: aliter poterit definiri, vt sit coitus seu mentalis, seu realis per quem alterius thorus violatur. *cap. non solum. 32. quæst. 7. cap. lex illa. 36. quæst. 1. l. inter. §. 1. ff. de adult. l. inter stuprum. ff. de verb. signif.* D. Thomas 2. 2. *quæst.* 154. *art.* 4. Lactantius *lib. 6. cap.* 23. qui inquit, *Non tantum adulterium est vitandum, verumetiam cogitatio, ne quis aspiciat alienam, & animo concupiscat: adulteram enim fieri mentem, si vel imaginem voluptatis sibi ipsa depinxerit. Mens enim est profectò, quæ peccat, quæ immoderata libidinis fructum cogitatione complectitur. In hac crimen est, in hac omne delictum. Nam etsi corpus nulla sit labe maculatum, non constat tamen pudicitiæ ratio, si animus incestus est: nec illibata castitas videri potest, vbi conscientiam cupiditas inquinauit.* vnde apud Matth. 5. *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, iam mœchatus est eam in corde suo.* Et stupro. Stuprum est, quod in virginem, vel mulierem vacantem, idest viduam, committitur: quamuis his verbis lex Iulia de adulterijs promiscue vtatur. *l. inter liberas. ff. ad leg. Iuliam. de adult. d. l. inter stuprum. ff. de verbor. significat.* Qui virginis florem delibat, eam dotare, in vxoremq. habere, volente virginis patre, compelletur. *cap.* 1. Ita lex Attica mulctabat, vt vel duceret stuprator, vel dotaret puellam. lex Mosaica, vt dotaret, ac simul duceret. *Deuter. cap.* 22. Quòd si stuprator renuerit, plectetur corporali pœna. *cap.* 2. & excommunicatus in monasterium, in quo pœnitentiam agat, detrudetur. De adulterij crimine accusare potius marito conceditur. *cap.* 4. qua de re diximus *lib.* 4. *tit.* 18. qui ob solam suspicionem potest accusare mulierẽ, quæ peracta pœnitentia ad ipsum debet reuerti. Viro tamen, atque vxore adulterium inuicem committentibus, causam repudij vterque videtur dedisse. quod ita accipi debet, vt ea lege, quam ambo contempserunt, neuter vindicetur: vt neuter consortium declinet. Paria enim crimina mutua compensatione dissoluuntur. *cap. vlt. & l. viro. 40. ff. solut. matrim.* Monemur & illud hîc, quod Ecclesia, in qua crimen ipsius adulterij patratum est, per aquæ aspersionem debet reconciliari *cap.* 5.

De raptoribus, incendiarijs, & violatoribus Ecclesiarum. *Tit.* 17.

RAPTORES generaliter sunt, qui per raptum aliquid auferunt: in specie verò plerumque, qui virgines rapiũt, vt in *tit. de raptu virginum.* C. & in *cap. penult. & vlt. huius tituli.* etiam qui vacantem mulierem, vel nuptam rapiunt, tenentur raptus crimine. *l. qui cœtu. ff. ad l. Iul. de vi publ.* vel sacratissimas Virgines, quas vulgo moniales vocant. *c. si quis. 36. q. 2. l. 1. C. de Episc. & cler.* sic raptus dicitur ab Isidoro illicitus coitus, à corrumpendo dictus. Vnde qui raptu potitur, stupro fruitur. *c. raptus. 27. q. 2.* Ille tamen minus vere raptor dicitur, cui virgo, vt raperetur, consensit. *d. cap. penult.* si non consensit, statim liberatur, & redditur parentibus, & raptor seruus fit. *c. de raptoribus. 36. q. 1.* Interim puella consentiens cum raptore, inire poterit matrimonium. *d. cap. vlt.* si in loco tuto, ac libero fuerit constituta. nam quamdiu ipsa in potestate raptoris manserit, nullum posse cõsistere matrimonium sancta quoque Tridentina synodus decreuit in *cap. 6. sess. 24. de refor. matr.* Dicuntur & raptores, & violatores, qui fideles ex iusta causa nauigantes, vel naufragium patientes spoliant. *cap. 3.* qui nisi restituerint, excommunicati sunt: & si bona ab Ecclesia ablata, in vita, non restituerint, vel de restituendis non cauerint, morientibus denegatur sepultura, & alia, de quibus in *cap. 2.* Neque clerici ab ipsis eleemosynam capere, neque eorum interesse sepulturæ debent. si interfuerint, aut pœnitentiam iniunxerint, deponuntur & ab officio, & beneficio. Est etiam de incendiarijs. Incendiarius verò Ecclesiæ in mortis articulo pœnitens, & absolutus in cœmeterio poterit sepeliri. sed hæredes iuxta defuncti facultates satisfacere tenentur. *cap. 5.* Istos omnes raptores, incendarios, & violatores extra proprium territoriũ puniri constat ex *cap. 1.* Intelligimus etiam ex hoc titulo Ecclesiarum Prælatos ex Principis delegatione de illis omnibus posse ius dicere, ac iudicare, eosq. mulctare, & flagellis afficere, non autem pœnam sanguinis infligere. *cap. 4.* non quia merum imperium non possit mandari, vt male nostri arbitrati sunt, sed quoniam ijs, à quibus Domini sacramenta sunt tractanda, iudicium sanguinis agitare non licet. *c. his à quibus cum seq. 23. q. 8.*

De furtis. *Tit.* 18.

TITVLVS iste generalis est, qui non abs re vicinitatem tituli de rapt. sequitur. Porrò furti nomine bene intelligitur omnis illicita vsurpatio rei alienæ. *Non enim rapinam permisit*, vti D. Augustinus libr. quæst. Exodi testatur, *qui furtum prohibuit: sed vtique in lege veteris testamenti, & rapinam intelligi voluit (namque à parte totam significauit) quicquid illicite rerum proximi aufertur. cap. pœnale. 14. quæst. 5.* Est ergo furtum *contrectatio possessionis fraudulosa rei mobilis, lucri faciendi gratia.* Dico *possessionis:* solius enim possessionis furtum fit. *leg. 1. §. Scæuola. ff. si is, qui test. lib.* Qui rem alienam, quam non tenet, aufert, possessionis furtum facit. Neque obstat, quod scribit Paulus Iurisconsul. in *l. 1. ff. eod.* vt furtum etiam vsus fiat, quia Commodatarius, qui re commodata diutius vtitur, vel ea ad aliud, atque accepit vtitur, furtum vsus facit, hoc est naturalis possessionis; quemadmodum debitor, qui pignus contrectat, vel hypothecam distrahit. Depositarius verò, si pro suo possidere instituit eam rem, quam iure depositi tenet, ciuilis possessionis furtum facit. Dixi *contrectatio fraudulosa:* id namque neque fraude fit, neque contrectatione sola, sed contrectatione fraudulosa. Fraus in eo vertitur, vt quis rem sibi alienam habeat; Contrectatio in eo, vt res loco sommoueatur. *l. 3. §. si rem. de acquiren. possess. Lucri faciendi gratia;* quia qui animo non lucrandi causa rem contrectat, furtum non committit. *l. falsus. §. qui alienum. l. qui ea mente. ff. eod.* & passim. Pœna furti est, vt qui hominem furatur, & vendiderit, conuictus morte moriatur. *cap. 1.* quòd iam olim etiam ciuili iure prohibitum est, ne ciuis Romanus pro seruo væneat, auctore Apuleio 8. Metamor. *Crimen*, ait, *Corneliæ legis incurram, si ciuem Romanum vendidero.* venditio autem ciuis Romani plagium est. *l. 12. C. de ingenu. manumiss. l. 1. C. vbi de crimin. agi oport.* Item furi, atque latroni (est enim manifesta differentia inter latronem, & furem *l. cùm duobus. 52. §. damna. ff. pro soc.*) in furando, & depredando interemptis denegantur omnia Ecclesiæ suffragia; non æque, si peccata sua confiteri potuerint. Furi verò non manifesto (constat siquidem furem & manifestũ esse, & nec manifestum. *l. 2. cum seq. ff. eod.*) reddita re furto subtracta, pœnitentiaq. peracta, sacri ordines conferri possunt; vt ait Alexan. iij. in calce tituli. Ei, qui ob necessitatẽ famis, seu nuditatis, cibaria, aut vestem furatus fuerit, tribus hebdomadibus iniungitur pœnitentia; si reddiderit, ieiunare non cogitur. *cap. 3.* cùm in necessitatibus

ſitatibus omnia ſint communia. *arg. can.* 1. 42. *diſtin. cap.* 2. 12. *q.* 1. & *cap. quod autem.* 24. q. 7. cui nihilominus modica imponitur pœnitentia. Item qui furto conſentit, & furti reus eſt; & ideo pari ferme plectitur pœna.

De vſuris. *Tit.* 19.

DIVVS Ambroſius libro de bono mortis *cap.* 12. ex quo *can. ſi quis vſuram.* 14. *q.* 2. deſcriptus eſt; *Si quis*, inquit, *vſuram accipit, rapinam facit: vita non viuit.* & Auguſtinus ad Macedonium Epiſt. 54. *An crudelior eſt, qui ſubtrahit aliquid, vel eripit diuiti, quàm qui trucidat pauperem fœnore?* & idem Ambroſius lib. de Tobia cap. 15. *Sine ferro dimicat, qui vſuras flagitat.* Huc etiam pertinet lepidum illud Catonis dictum apud Ciceronem lib. offi. 2. in fin. poſt multa interroganti cuidam. *Quid fœnus exercere?* reſpondit, *Quid hominem necare?* Quare mirum non eſt, ſi hic ſuperioribus titulis annectitur. *Eſt vſura*, vt ait Ambroſius. cap. plerique 14. q. 3. *quicquid accedit ſorti.* eandem videtur definitionem dediſſe Imp. in *l.* 2. *C. de pign. act.* & Vrbanus iij. in *cap. conſuluit.* ex Ezechiel. cap. 18. *Omnis vſura, & ſuperabundantia prohibetur.* Superabundantiam interpretor, quod ſortem excedit. Quicquid igitur ſorti accedit, cùm vſura ſit, nullo pacto Eccleſiaſticis, Laicisvè exigi permittitur; neque proprio opere *cap.* 4. ſed exactum reſtituitur, etiam ab Hebræis. & ſi moniti non deſiſtent, ſi clerici ſunt, ab officio & beneficio ſuſpenduntur; ſi laici, excommunicantur. *cap.* 7. eſt etenim adeo odioſa, vt nec locari domos ad eam exercendã voluerit Gregorius x. in *cap.* 1. *in ſexto.* quinimmo facientes, dictantes, vel ſcribentes ſtatuta ſuper vſuris ſoluendis, vel non repetendis, & huiuſmodi alijs, & illa obſeruantes, excommunicantur. Eſt & illud ſingulare, quòd fœneratores in cauſis vſurarum edere coguntur libros rationum ſuarum. *Clemen. vnic. eod.* Quòd ſi manifeſti fuerint vſurarij, ad altaris communionem, Eccleſiaſticam ſepulturam, & oblationem offerendã admitti nequeũt. *cap.* 3. contra facientes clerici puniuntur. & licet mandauerint vſuras reſtitui, Eccleſiaſtica tamen denegabitur ſepultura, niſi primo ſatisfiat, vel idonee caueatur. & teſtamenta ipſorum aliter facta non valent. *cap.* 2. *eod. in ſexto.* immo eis mortuis, tenentur hæredes tam ſui, quàm extranei vſuras per ipſos defunctos extortas reſtituere. *cap.* 9. non extantibus facultatibus, debẽt poſſeſſiones emptæ ex pecunia fœnebri vendi, & debentibus recipere, ſatisfieri. *cap.* 5. Conuictus de ipſa vſura per famam, vel alia argumenta, tãquam manifeſtus compeſcitur. *cap.* 15. Varijs modis committitur vſura: vt ſi fructus rei pignoratæ non computentur in ſortem, excepto marito, quippe qui pro dote promiſſa pignus recipiens, fructus in ſortem computare minus tenetur. *cap.* 16. quia fructus dotis cedunt lucro marito propter onera matrimonij. *l. pro oneribus. C. de iure dotium.* Item cùm quis rem maiori, quàm valet, pretio vendit, quia ſolutionem differt: niſi dubium ſit, an ſolutionis tempore erit valor rei variatus, & venditor non erat venditurus tempore, quo vendidit. *cap.* 6. *& cap. vlt.* Neque emptor rei minori pretio quàm par eſt, vſurarius habebitur, ſi veriſimiliter dubitetur, an tempore ſolutionis plus, aut minus res ſit valitura: non item ſi certior fuerit. Ob id ſcitum eſt regulariter, vt ſolutas vſuras quiſque poſſit repetere, etiam non obſtante iuramento de non repetendis præſtito. *cap.* 13. Sed regula iſta patitur exceptionem: ſiquidem vſurarius non auditur vſuras repetens, niſi prius reſtituat extortas. *cap.* 14. *& cap.* 17. *hoc tit.* quoniam fruſtra legis auxilium inuocat, qui committit in legem. *cap. an ſit. & cap. conſtitutis. ſup. de appell. l. iſti quidem. ff. de quod met. cauſ.* Illud hic non videtur prætereundum, ſcilicet quòd Rom. Pontifices promiſcue vtuntur his nominibus, vſura, & fœnus. quia quandoque vſura non prohibetur, ſi ad alium contractum præter ſortem aliquid officio iudicis, non lucri cauſa accedat. quod creditor propter debitoris moram conſequitur, vſura eſt, non fœnus, & æquiſsima. fœnus odioſum, propter lucri auiditatem, & ab æquitate diſcrepat aliquanto: non item vſura illa: alioquin melior eſſet conditio debitoris, quàm creditoris, quia locupletior fieret creditoris iactura debitor, contra *l. nam hoc. ff. de condit. indeb.* Nam hoc natura æquum eſt, neminem alterius iactura locupletiorem fieri. *Fœnus autem ex mali fœditate*, aſtipulante D. Baſilio in Orat. de diuitijs, *nomen accepit. vel fortaſſis fœnus dicitur, ob eos dolores, ac moleſtias, quas animis eorum, qui mutuũ ad vſuram acceperunt, afferre ſoleat. ſicut enim dolor parturienti, ſic præſcriptum tempus debitori inſtat. Fœnus ex fœnore, malorum parentum praua ſoboles. Ferunt viperas, materno vtero perroſo, partum edere: pari ratione etiam fœnus, eroſis, ac conſumptis debitorum ædibus, generatur. ſemina temporis progreſſione naſcuntur, animantia etiam tempore perficiuntur: fœnus verò ſimul ac generatur, ſimul etiam parere incipit. Omnes res, quæ creſcunt, vbi iuſtam, ac ſibi propriam magnitudinem attigerint, augeſcere deſinunt: ſed fœneratitia pecunia omni tempore accreſcit.* Vſuras etiam damnat, & deteſtatur Ariſtoteles *Polit.* 4. *c.* 7.

De crimine falsi. *Tit.* 20.

IAM de crimine falsi: *Non facietis*, inquit Dominus Leuit. 19. *furtum, non mentiemini, nec decipiet vnusquisque proximum suum. Non periurabis in nomine meo, nec polluet nomen Dei tui*. Prohibetur autem hoc præcepto non solum falsum testimonium, Sed detestabilis omnis omnino falsitas, ex qua alteri incommodum, aut detrimentum potest afferri. Sic summi Rom. Antistites, qui semper Dei præ oculis præcepta habent, hoc titulo voluerunt omnem prorsus falsitatem comprehendi: non modo eum, qui falso testatur, sed qui signo, annulovè adulterino, vel, vt nostri loquuntur, sigillo falso, vtitur, falsasq. litteras. in hunc grauissimam etiam pœnam constituerunt veteres. Cicero pro Flac. *Pœna falsarum, & corruptarum litterarum grauis est*. Hunc quoque titulum extendi ad ea arbitror, quæ in tit. Codicis *ad leg. Iul. de fals.* cum tribus sequẽtibus habentur. Vt autem falsitas pœnitus euitaretur, primò Lucius iij. sanxit, sententiam per falsas litteras latam executioni mandari non debere. *cap.* 2. Et qui eas intra viginti dierum spatium non deleuerit, sententiam excommunicationis incurrit, neque potest prætérquàm à Rom. Pontifice absolui. *cap.* 3. *in fin.* Deinde pœnitere nequeunt. sed si clerici sunt, officijs, & beneficijs priuantur; tandem seculari potestati, per quam etiam puniuntur laici, traduntur, vt condignam luant pœnam. *cap.* 7. Et signum adulterans clericus, etiam deponitur; ac ei character imponitur; demum in exilium mittitur. *d. cap.* 3. Papales verò litteras nouem modis falsas esse perdocemur ex *cap. licet hoc tit.* Item In ijs Episcopus vocetur filius, vel inferior frater, vel si vni scribitur in plurali. Talis enim sedis Apost. consuetudo est, vt Papa Patriarchas, Archiepiscopos, Episcopos, fratres; cæteros Reges, Principes, & alios cuiuscũque ordinis, & gradus filios in litteris appellet. *c.* 6. Sed illa incurrit hæsitatio; num ob paucorum characterum rasuram, in quo suspicio esse non possit, falsæ æstimentur litteræ. Non vtique, sanxit Innoc. iij. *in fin. tit.* Quid si rosæ fuerint? Tunc non præsumuntur falsæ: quia maxima est differentia inter rosam, & rasam. rasa dicitur scriptura, quæ à fraudulente homine fit; rosa, quando non ab homine, sed à muribus. rosæ tabulæ dicuntur. *l.* 1. *S. vlt. ff. de bon. possess. secund. tabul. Falsum est*, vt de Inuentione scribit Tullius, *in quo perspicue mendacium apparet*. tametsi falsum aliter possit describi; vt sit, *quidquid*, vt Paul. Iurisconf. in sent. tradit, *in veritate non est, sed pro vero adseueratur*.

De sortilegijs. *Tit.* 21.

FALSARIIS affines sunt Sortilegi, qui in mera sunt falsitate, cùm in idolatriam sæpe incidant, & cũ dæmonibus plerumque pactum, ac fœdus ineant, sperantes futura posse prædicere, vetera rememorare, morbis omnibus reperire remedia, quæ medicorum contemnat disciplina, adhibere; siue in præcantationibus, siue in quibusdam notis, quas characteres appellant, siue in saluia, & alijs huiusmodi. & de ijs mihi videtur Plinius *lib.* 28. *cap.* 4. intellexisse, quem videtur etiam sequutus B. Augustin. *lib.* 2. *cap.* 23. *de doctrina Christiana*. & in *cap. illud.* 26. *q.* 2. Sortilegi appellatione venire etiam puto ipsos magos, mathematicos, & his similes, ariolos, augures, vaticinatores, somniorum interpretes, vt in *tit. de maleficijs*. *C.* qui omnes subijciuntur pœnis legis Corneliæ. *Lex S. C. ad leg. Iul. de sicar.* Qui igitur sortilegia pro re furto subtracta, vel deperdita, vt inueniatur, fecerit, vel diuinationes obseruauerit, quadraginta dies pœnitebit. Presbyter quoque furtum astrolabij inspectione perquirens, ab altaris ministerio ad tempus suspenditur. Et electio Pontificis ne per sortes fiat, quasi sortilegia sapiat, ab Alexan. iij. in *cap. vlt.* prohibitum est. Neque obstat, quod D. Augustinus testatur in *cap. sors.* 26. *q.* 2. sors non est aliquid mali, verum est, vti alias dixi. Prohibetur tamen fidelibus, ne sub diuinationis specie ad antiquos idolatriæ cultus redirent. Si quis ergo quærit, quid nam sint Sortilegia, respondebo, vanissimas magicorum persuasiones. Hæresim tamen non sapiunt semper: quare in his intromittere se non debent Inquisitores, nisi sapiant hæresim manifeste. *cap. accusatus. S. sane de heret. in sexto*. quemadmodum & de vsurarum quæstionibus. *d. c. accusatus. S. de quæstionib.*

De collusione detegenda. *Tit.* 22.

COLLVSIO falsitatem etiam cõtinet. Est enim Collusio, simulata, & lusoria inter actorem, & reũ conuentio: quæ eo animo fit, vt vnus eorum alterum dolo vincere patiatur, quasi ei sponte lite cedat. Cui vt occurrerent summi Pontifices, sanxerunt accusatorem ab accusatione desistentem adhuc super crimine illato ex officio suo posse iudicem inquirere. *cap.* 1. neque absolutionem de illatis criminibus per collusionem factam impedire, quo minus iterum accusare, & inquirere de eisdem criminibus liceret. *cap. vlt.* atque colludentem In causa beneficij, ipso priuari beneficio. *cap.* 3. Colludere autem non modo dicuntur rei, & acto-

& actores, sed & aduocati, qui siue priuato iudicio, siue publico præuaricati fuerint, hoc est prodiderint causam, quam tuentur, extra ordinem puniuntur. *cap. si quem. §. præuaricator.* 2. *q.* 3. Item præuaricatores qui patiuntur eum, cōtra quem agunt, vincere. *l. eleganter. ff. de dolo.* Qui in vniuersum ab accusatione desistit, Tergiuersari dicitur; qui vera crimina abscondit, Præuaricari; qui falsa crimina scienter intendit, Calumniari. de quibus omnibus in *d. c. si quem. §. notandum.* Aduertere oportet in hoc titul. verba cap. 2. huius tituli non esse Gregorij, vt est inscriptio, sed Ioannis Diaconi in vita ipsius B. Gregorij *lib.* 4. *cap.* 32. idq. obseruauit, & recte, Antonius Augustinus.

De delictis puerorum. *Tit.* 23.

IN prima Canonum collectione post titulum de collusione subijcitur titulus de sagitrarijs. sed vnde, & qua ratione id venerit, suspicari non possum, nisi quòd cap. vlt. tituli huius est de puero, qui alium sagitta interemit. melius verò si tit. de sagittarijs tit. de cler. pug. in duell. vti fecimus, adnectemus: cùm & illa duelli, vt ibi diximus, sit species: & ita se habeant vulgati Codices, atque Contius. nam in *d. cap. vlt.* sumpta occasione, ne nihil dictum omitteretur, dixit, quid de puero agendū esset, qui socium sagitta percussit. quòd autem præsens titulus superiores apposite subsequatur: indicant satis nobis verba illa in *cap.* 1. *Quis verò audeat affirmare furta, mendacia, & periuria, non esset peccata? at ijs plena est puerilis ætas.* Ex quibus verbis Gregorius Nonus, innuit minores. 14. annis posse (exceptis carnalibus) committere peccata. & per consequens posse puniri, licet mitius. Alex. verò iij. pupillum 14. ætatis annum nondum agentem, etsi aliquem occiderit, puniri noluit. *cap. vlt.* quod admitto si dolo non fecit, nec sit proximus pubertati.

De clerico venatore. *Tit* 24.

SVPERIORES tituli fuerunt tam laicis, quàm clericis communes: hic, & nonnulli sequentes clericorum dumtaxat delicta amplectuntur. & primò de clerico venatore; cui venationes, syluestres vagationes cū canibus, accipitribus, seu falconibus interdicuntur. idq. constitutum arbitror; quoniam D. Hieronymus dicere solebat, *Venatorem nunquam legimus sanctum. can.* 1. 34. *distin.* Continetur & hoc titulo pœna, qua mulctatur Episcopus, alijq. minores clerici. Porrò Episcopus si sæpe in his fuerit detentus, tribus mensibus à communione; si presbyter, duobus; si diaconus, ab omni officio suo suspenditur. At necessitatis causa videtur concessum clericis, etsi Episcopo nusquā. *d. cap.* 1. ac recreationis causa, cum modestia tamen. quibus & piscari, apum fabricare alueariа, lina capiendis piscibus texere, fiscellam iunco componere, canistra lentis viminibus plectere, & huiusmodi alia permittuntur. *can. nunquam. de consecr.* 5. *distin.* vt manu operetur quis cibum. Sic Aegyptiorum monasteria hunc morem tenere accepimus; vt nullum absque opere & labore susciperent: non tam propter victus necessitatem, quàm propter animæ salutem; ne scilicet vagaretur perniciosis cogitationibus mens. In desiderijs enim est omnis otiosus, vt idem Hieronymus scribit ad Rusticum presbyterum.

De clerico percussore. *Tit.* 25.

NEQVE clericis quemquam percutere licet. Percussio aut est corporalis, aut spiritualis. hanc cōmittit, qui incauto, & inutili sermone infirmorum conscientiam percutit. *can. sane.* 45. *distin.* illa fit manibus, pedibus, capite, cubito, aut pectoris, aut humeri impulsu. item baculo, gladio, & alio armorum genere. Et hæc fit, vel odio, vel casu. Qui malitia, vel odio facit, peccatum committit. *can. cùm beatus.* 45. *distinct.* casu non æque. Hæc regula hanc habet exceptionem, vt percussio licita sit ei, qui potestatem in eum, quem percutit, habet; leui tamen: quia asperitatis nimiæ increpatio nec increpationem recipit, nec salutem. *d. c. cùm beatus.* sed ista exceptio aliam patitur exceptionem: quia Episcopo proprijs manibus quēquam cædere interdicitur. *can. non liceat.* 86. *distinct.* sed per alium licet. *cap. ille qui.* 22. *q.* 5. Sed & ista exceptio aliam adhuc videtur pati exceptionem; Siquidem Episcopus, vel Abbas clericum per laicum, etiam leuiter cædens, excommunicatur. *cap. vniuersitatis. infr. de sentent. excomm.* Hic item constituitur pœna, qua mulctatur Episcopus, qui crudeliter verberari fecerit quemquam, videlicet; & duobus mensibus à missarum celebratione se abstineat. *cap.* 2. Est & illud hic scitum, vt clericus non præsumatur homicida, neque ita puniatur, si in conflictu pro patre violentiam repellente fuit; etsi lapides proiecerit, nullum tamen occiderit; quamquam ibi aliqui mortem obierint. Nec non clericus in minoribus constitutus ad maiores commoueri potest, licet fuerit in conflictu, in quo sine eius facto, & consilio, aliqui interiere.

De maledicis. *Tit. 26.*

QVIDAM codices hunc titulum non habent, quidam habent de clerico maledico. melius hi, qui de maledicis, cùm in *c. vlt.* vtriusque habeatur mentio, & primum ad omnes extendi possit: quoniam non modo Rom. Pontifici, qui vicem Christi in terris gerit, sed & Principi maledicere debet nemo. *cap. paratus.* 23. *q.* 1. immo proximo non est detrahendum. omnis enim, qui detrahit, homicida est. *cap. summa.* 6. *q.* 1. Compescitur igitur maledicentium temeritas: vt qui contra Deum, vel sanctorum aliquem, vel beatam Deiparam dixerit blasphemiam, 7. diebus dominicis præ foribus Ecclesiæ in aperto, dum missarum aguntur solemnia, existat: & vltimo illorum dominico die, neque pallium, neque calciamentum habeat, ligatus circa collum corrigia, septemque præcedentibus sextis ferijs in pane, & aqua ieiunet, nec antea Ecclesiam ingrediatur. & alijs pœnis afficitur, de quibus in *cap. vlt.*

De clerico excommunicato, deposito, vel interdicto ministrante. *Tit. 27.*

POSTQVAM dixit de multis, varijsq. delictis, ob quæ plerunque clerici, aut interdicuntur, aut excommunicantur, seu deponũtur, qui nihilominus interdum celebrant, ad eos transit: quidque de ijs iuris sit, exequitur. Dupliciter autem quis excommunicatur; siquidem excommunicatio duplex est, altera maior, altera minor. hæc à sacramentis excludit tantum: illa & à sacramentis, & à communione fidelium. *cap. à nobis. supr. de except. cap. penult. infr. de sentent. excommun.* Atqui multũ differt, à legenè aliquid prohibeatur sub anathemate, an ab homine. namque si aliquid sub excommunicationis pœna à iudice præcipiatur, exempli causa, si iudex dicat, Præcipio sub excommunicationis pœna, siue anathematis, vel sub excommunicatione, ne illud facias: contrafaciens non est excommunicatus, sed est excommunicandus. Cum verò excommunicatio à lege lata fuerit, ita, Excommunicamus; quicumque furtiue ad ordines accesserit: præcepto & iussui non parens statim est excommunicatus. *cap. 1. & vlt. infra de eo, qui ord. fur. suscip.* Depositus dicitur degradatus, qui scilicet à sacerdotali ordine, vel ab alijs minoribus ordinibus canonice est deiectus. *canon. accedens.* 50. *distinct. cap. 2. de pœn. lib. 6.* Et is ad pristinũ officium minime admittitur, nisi gradus amissos iterum recipiat. *cap. Episcopus.* 11. *q.* 3. *can. ex antiquis.* 54. *distinct. can. dictum.* 81. *distin. cap. clerici.* 23. *q.* 8. quamuis characterem, qui animæ imprimitur, amittere non videatur. arg. *cap. licite.* 32. *q.* 7. *can. ostenditur. de consecr.* 4. *distinct.* vbi gloss. Character enim deleri nulla ratione potest late S. Thom. 3. *par. q.* 65. *art.* 5. *& ad* 4. *dist.* 4. *q.* 1. & *ad Rom.* 7. Magister & Bonauentura *in* 4. *sent. dist.* 25. quemadmodum characterẽ suitatis semel impressum, secundum Theophilũ, retinet hæres, qui se ab hæreditate abstinet. Clericus itaque depositus, qui ausus fuerit oblationem, vt prius facere, ab Ecclesia separatur; & debet omni reconciliationis spe carere. *cap.* 1. *hic.* & *cap. si quis Episcopus.* 11. *q.* 3. Et monitus non desistens, seculari iudicio committitur. *c.* 2. Degradatis itaque aufertur executio. S. Thomas 3. *par. q.* 83. *art.* 8. & *ad* 4. *dist.* 13. *art.* 1. *q.* 4. Gabriel Biel *super can. Missæ sect.* 2. Ioan. And. *ad cap. degradatio. de pœn. lib.* 6. Et si teneantur ad preces canonicas degradati testimonio Archid. Card. Alex. & aliorum, *ad can. presbyt. dist.* 28. Immo viuere tenentur secundum Ecclesiasticas regulas. *can. dictum dist.* 81. Durand. Speculat. *in tit. de compet. iudic. adit.* S. 1. *vers.* 2. Vel Interdicto. Interdictum est de re aliqua prohibitio sine pœna. Interdicere enim propriè est prohibere; vt ait Iustinianus *in princ. tit. de interdict.* Excommunicati ergo, & interdicti celebrantes, & moniti, si non cessant, deponuntur, nisi magna esset multitudo: tunc mitigatur pœna. *c.* 4. *&* 6. Etiam is, qui quidem excommunicationis notitiam adeo per solam famã habet, celebrat, de iuris rigore etiam deponi potest, & debet. *cap.* 5. Atqui se esse excommunicatum, cùm sit, ignorat, celebrando nulla indiget dispensatione. Minori quoque excommunicatione excommunicatus celebrans nõ fit irregularis, tametsi peccat; Et potest eligere, & omnia, quæ sunt iurisdictionis exercere; non tamen eligi, neque sacramenta conferre; quæ si contulerit, tenet collatio, suumq. sortitur effectum. *cap. vlt.* Collatio autem beneficij excommunicato facta non tenet; & scienter tali conferens, à collatione beneficiorum suspenditur. *cap.* 7. Sed hic illa incurrit hæsitatio; num excommunicatus possit collationem beneficij factam sibi ante excommunicationem ratam habere, & acceptare, vigore nempe alicuius gratiæ expectatiuæ. quæstionem facit *cap. vlt. de concess. præben. in sexto.* & *cap. si tibi absenti. de præben. eod. lib. sexto.* quibus in locis aperte constat solam beneficij collationem absque vlla possessionis apprehensione ius in re, & perfectum tribuere. quinimmo summus Antistes in *d. cap. si tibi absenti.* sanxit eum, qui beneficium contulit absenti, vel præsenti, minime posse

posse eam collationem reuocare, nec beneficiũ hoc alteri conferre, nisi terminus illi ad consentiendum datus esset elapsus; quod est in beneficijs singulare. namque is, qui absenti rem mittit aliquam, potest pœnitere ante absentis acceptationem. *l. 2. §. si quis donaturus. & l. absenti. ff. de donatio.* ratio est, quoniam nemo rem propriam tenetur donare. atqui prælatus dum confert alicui beneficium, nihil sui donat; cùm sit merus administrator; & ad id vel inuitus teneatur, licet ei, in quem beneficium contulit, præcise conferre haud teneatur. Semel itaque facta collatione, functus est officio suo prælatus *l. iudex. ff. de re iudic.* Verùm si collatio tribuit ius, videtur satis excommunicatum posse collationẽ beneficij sibi factam ante excommunicationem, acceptare, & ratam habere. Nihilominus respõdendum est, quòd, licet collatio ius in re tribuat, & quidem perfectum: id tamen non acquiritur donec fiat acceptatio. *d. cap. si tibi absenti.* Tempore autem acceptationis acquisitio iuris spiritualis fit; quo tempore inhabilis est excommunicatus. *cap. 1. de rescript. in sexto.* vel dicendũ, Acceptationem beneficij factam ab excommunicato validam esse, & efficacem, quo ad voluntatis & consensus declarationem, qui consensus necessarius est. *cap. nisi cùm pridem. supra de renunciat.* non æque quo ad iuris acquisitionem; ita sane, vt ipsum beneficium non acquiratur ratione huius acceptationis, donec excommunicatio absolutione extincta fuerit. tunc autem absque noua acceptatione prorsus acquiri. Hic infligitur etiam maxima pœna ijs, qui in loco interdicto celebrant. Si clericus secularis est, beneficijs priuatur; si monachus, in arctius monasterium detruditur. *cap. 7. §. vlt.*

De clerico non ordinato ministrante. *Tit.* 28.

Recte iniungitur hic titulus superiori, cùm in illo agatur de illis, qui ordinati cùm sint, deponuntur, vel excommunicantur; in hoc de ijs, qui cùm minus ordinati sint in eo, quem gerunt, ordine, deponuntur. Nam qui baptizaueri, vti clericus, cùm non sit; si est in minoribus, vel etiam in diaconatu constitutus, deponitur, & nusquam ordinabitur. non item si tanquam laicus; cùm instante necessitate cuique liceat, adeo patri, matriq. *cap. ad limina. 30. q. 1. can. diaconos. 93. distinct.* Immo hæreticus, qui & pœnitentiam confessõ potest iniungere. *cap. si quem forte. 24. q. 1.* Et Hebræus, si Rom. seruauerit formam. *can. à quodam de consecrat. 4. distinct.* Item Diaconus missam celebrans, ad sacerdotium nõ promouetur; & à diaconatu ad tempus suspenditur: ad beneficium tamen potest dispensari. cum tamen Vrbanus huius nominis iij. in fi. ne tituli adhortatur vitam ingredi regularem. Sacrum Missæ facere, & diuinam conficere Eucharistiam solis sacerdotibus rite ordinatis potestas concessa est. *can. 3. Apost.* Vnde S. Dionysius: *Ac mihi quidem videtur audax, & temerarius, si quis ea sibi sumat, quæ propria sunt sacerdotum, neque metu, ac pudore à diuinorum tractatione, præter captum, ac meritum, decernentur.* Nicæna Synodus can. 18. *Peruenit ad sanctam synodum, quod in nonnullis locis, & ciuitatibus diaconi dant presbyteris Eucharistiam: quod neque canon, neque consuetudo tradidit; vt, qui offerendi potestatem non habent, ijs, qui offerunt dent corpus Christi.*

De clerico per saltum promoto. *Tit.* 29.

Dispensatur is quoque, qui per saltum ordinatus est, eique, peracta pœnitentia, quam imposuerit Episcopus, ordo prætermissus conferri poterit. Dicitur per saltum, cùm à subdiaconatu, omisso diaconatu, ad sacerdotium transit; cum ordines gradatim accipi debeant, argumento *l. vt gradatim. & l. honor. §. gerendorum. ff. de muner. & honor. l. 1. & l. 2. C. vt dignit. ordo seruet. lib. 12.*

De eo, qui ordinem furtiue suscepit. *Tit.* 30.

Qvam bene superioribus hic cohæreat titulus, nulla opus est probatione; cũ se satis declaret. Per furtum dicitur ordinem suscipere is, qui clandestine promouetur. *cap. vlt. huius tit.* quasi contra conscientiam superioris, vti loquitur Innocentius j. in *can. extra. 64. distinct.* Item is, qui minores, subdiaconatumq. vno, eodemq. die suscipit, furtiue dicitur suscepisse in *cap. 2.* Contra igitur hoc facientes, vel lata est excommunicatio, vel non. hoc modo, condigna satisfactione imposita, poterit dispensari; si lata, non æque; quoniam est ipso iure excommunicatus: vt rit. 27. dixi. & tunc nisi habitu regulari induatur, ac in eo aliquid temporis honeste, & cum laude fuerit versatus, non vtique potest ad sacerdotium conscendere, vti Alexander iij. sanxit.

De

De excessibus prælatorum, & subditorum. *Tit.* 31.

SVPERIORES tituli temeritatē coercent eorum, qui vel contra iuris ordinem administrant, vel ordines suscipiunt. Hic coercet auaritiam Prælatorum in subditos, & alios excessus tam subdirorum, quàm prælatorum, sed maxime de auaritia, nempe quæ est omnium malorum radix, vt Ambrosius scribit in *can. bonorum.* 47. *distinct. Non desunt plerique*, vti Gregorius ix. in cap. 16. tradit, *tam Ecclesiarum prælati, quàm alij, qui cæca cupiditate seducti, propriæ auiditati subtrahi reputantes, quicquid religiosis fidelium pietas elargitur, quietem ipsorum multipliciter inquietant.* Porrò debent prælati se pastores, non percussores esse recordari, atque ira præesse sibi subditis oportere, vt non eis dominentur, sed illos tanquam filios, & fratres diligere; elaborareq., vt hortando, & monendo ab illicitis deterreant: non autem talleis, exactionibus, alijsvè grauaminibus vexare: à quibus vt se abstinerent prælati, eos puniendos esse decreuit Alexan. iij. *Ministri* etenim dicuntur, vti Chrysostomus homil. 2. in Epist. ad Philip. cōmentus est; & *Pastores*, quòd ministrent magis, quàm dominentur cæteris, & gregem sibi commissum pascant. Quod verbum ijs conuenire, qui alios gubernandos susceperunt, indicat Homerus; cùm Agamemnonem subinde vocat, ποιμένα λαῶν, id est pastorem populorum. Sed & Episcopi quoque, quasi (vt alibi dictum est) speculatores sunt dicti. Eadem prope ratione Arcadius Iurisconsultus in *l. vlt. ff. de muner. & honor.* Episcopos appellat illos, qui pani, cæterisq. venalibus rebus, quæ ciuitatum populis quotidianū victum suggerunt, præsunt. Excessus igitur appellatione multa veniūt: vt si Episcopus absque vlla causa Ecclesiam alteri subiectam ab illius dominio voluerit liberare. *cap.* 2. Seu habens collationem beneficij, illud sibi ausus fuerit conferre. *cap.* 3. Vel vicarius sibi ipsius Ecclesiæ, cui præest, personatum contra iuramentum præstitum vsurpauerit: Aut imposuerit grauamina religiosis, quorum regula à sede Apostolica est approbata; Vel fratribus Prædicatoribus, & Minoribu. *cap.* 6. *&* 17. Aut interdicti sententiam violauerit. & tunc suspenditur ab officio, beneficio, ac omni iurisdictione. *cap. vlt.* Et subditorum: Quippe qui non tenentur parere superiori aliquid exigenti, vel præcipienti aduersus priuilegium à superiori concessum. *cap.* 5. Neque valet excommunicatio contra eos lata. *cap.* 7. Horum verò excessus sunt: Si inuenti fuerint amorem quærere, vbi non est, vbi venus in aliam mutatur formam *cap.* 4. qui clerici sunt, deponuntur, & in monasterium detruduntur; si laici, excommunicantur. Vel si qui de suo crimine publice glorientur. *cap.* 9. Qui auctoritatem, consilium, auxilium directè, vel indirectè homicidio præstiterint; qui si clerici sunt, irregulares efficiuntur. *cap.* 10. Qui de matrimoniali causa cognouerint, aut pœnitentias publicas, & indulgentias, cùm ad solos Episcopos spectent, concesserint, nisi eis aliquo speciali priuilegio competat, vti diximus *sup. de matrim. contract. cont. interd. Eccl.* Qui contra iuramentū negauerint, prælarum non esse dominum suum, atque coram iudice seculari de ipso conquesti fuerint; Aut si ipsum inuaserint: & tunc ex Honorij iij. cōstitutione *cap.* 15. deponūtur. Quivè Ecclesiam suam absque sui Episcopi consensu alteri vnire voluerint: quod etiam Metropolitani interueniente auctoritate non queunt. *cap.* 8. *infra hoc tit.*

De noui operis nunciatione. *Tit.* 32.

QVI nouum opus facit, excessum facere videtur: nouū dico, quod nondum factum est, & prohibetur ne fiat. Namque Vlpianus in *l.* 1. *S.* 1. *ff. eod. Hoc*, inquit, *edictū, remediumq. operis noui nunciationis aduersus futura opera inductum est, non aduersus præterita.* Ea tamen est huius edicti vis, vt siue iure, siue iniuria opus fiat: per testationem, denunciationemvè inhibeatur; quapropter Ecclesia post noui operis nunciationem constructa, ædificantis sumptibus demolietur. Permittitur quoque opus nouum nuncianti optio: vt vel satisdationem de opere demoliendo accipiat, & interim ædificare sinat; vel vt compellat cessare construentem, quousque docuerit, eum ius nullum in loco ædificandi habere. quam in rem trium mensium spatium definitum est, *cap. vlt. hoc tit.* Et id cum magis ad ciuile iudicium spectet, Lucius iij. in *cap.* 1. hic respondit non vtique secundum iura Pontificia tantum, sed & ciuilia debere terminari. Quo monemur recurrendum esse ad ius ciuile, vbi iuris canonici constitutiones desunt nobis. qua de re alibi etiam facta est mentio.

De

De priuilegijs, & excessibus Priuilegiatorum. Tit. 33.

SOLENT haud raro qui aliquo sunt indulti priuilegio, eo abuti, in prauosq. mores, ac vsus id cõuertere. quamobrem hic titulus factus est, quo docemur quemadmodum intelligi debeant priuilegia, quibus concedantur, ad quos extendi possint, ea non violanda, & huiusmodi alia, de quibus passim. Est autem priuilegium ius singulare, hoc est priuata lex, quæ vni homini, vel loco, vel collegio, & similibus alijs conceditur. *can. priuilegia. 3. dist.* quæ & beneficia appellantur. Iabolenus in *l. penult. ff. de const. princ. Beneficium,* inquit, *Imperatoris, quod à diuina scilicet eius indulgentia proficiscitur, quàm plenissime interpretari debemus.* Ea etiam personales constitutiones dicuntur; & ad exemplum non trahuntur. *l. 1. eod. ff. de const. princ. cap. 9. hoc tit.* Lex est commune præceptũ, vt vult Papinianus *l. 1. ff. de legat.* vel, vt Atteius Capito apud Gellium, generale iussum populi, aut plebis rogante magistratu. Sic lex de vniuersis, priuilegium de singulis: namque veteres priua dixerunt, quæ nos singula dicimus. Hinc B. Hieronymus, *Priuilegia singulorum communẽ legem facere non possunt. cap. non exemplo. 26. q. 2.* Significat quoque priuilegium prælationem, & prærogatiuam quandam, qua in debiti repetitione chirographarij creditores alijs creditoribus præferuntur. quod indicat nobis titulus *de priuilegijs credit. ff.* qui in vulgatis codicibus ab alijs est distinctus: in Pandectis verò Florentinis coniunctus est titulo *de bon. aut. iud. poss.* Est etiam priuilegium, vt vxor pro dote cæteris creditoribus etiam anterioribus & expressam hypothecam habentibus præferatur. Est & illud beneficium, seu priuilegium, cùm alicui loco conceditur Episcopum habere: quem tamen Leo Papa primus insignibus dumtaxat, & populosis locis tribuendum esse constituit; neque iniuria, quia numerositate Episcopalis dignitas vilescet. Item priuilegium est, quo indulti sunt Templarij, & Hospitalarij, vt semel in anno possint celebrare in loco interdicto. *cap. 3. §. quod si.* Vt decimas non dent; de quibus abunde in tit. de decim. Vt in oratorijs priuatis campanæ publicę teneri possint. *cap. 10.* Vt Ecclesia duplici vtens priuilegio, licet ex vno succumbat, ex alio se iuuare queat. *cap. 14.* Vt Clerici Ecclesias sibi subiectas possint in proprios vsus conuertere. *cap. 19.* Vel quod monasterio alicui conceditur veluti, vt monachi minus possint excommunicari. *cap. 21.* vel interdicti tempore confratres suos valeant sepelire. *cap. 24.* Vt Episcopi, qui non fuerunt causa interdicti, clam possint celebrare. *cap. 25.* Vt quis valeat vbique nulla superioris habita licẽtia missam dicere. *cap. 30.* Vt aduersus Ecclesiam non fiat præscriptio nisi triginta, vel quadraginta annis. *cap. 6. & 15.* Item quòd Patriarchæ post Rom. Pontificem primas obtineant; ac Constantinopolitanus primam, Alexandrinus secundam, Antiochenus tertiam, Hierosolymitanus quartam sedem habeat. quod deinde in Florentino Concilio *sess. vlt.* fuit confirmatum. Vt hi pallio vtantur, idque suffraganeis suis elargiantur. Vt Dominicæ Crucis vexillum ante se vbique deferri faciant, nisi aderit Rom. Põtifex, aut eius Legatus insignibus Apostolicæ dignitatis vtens. Vt omnes eorum subiecti ad eos appellent, saluis appellationibus ad sedem Rom. interpositis. *cap. 23.* Vt Archiepiscopi per loca exempta prouinciæ suæ crucem ante se deferant, populo benedicant, & alia, vt in *clem. vlt. eod.* Vt Abbates possint vti mitris, & alijs Pontificalibus. Sed exempti, quibus cõcessum est, in prouincialibus Concilijs & Episcopalibus synodis tantum vti possunt aurifrisiatis, non tamen aureas, vel argenteas laminas, aut gemmas habentibus; Non exempti, simplicibus, & albis, ac planis. *cap. 6. eod. in sexto.* Sed an vbique Abbates, quibus indultum est ius mitræ, ea vti possint? & fuit per manus traditum ad *cap. ex tuarum. supra de vsu pall.* posse: quia mitra, neque ad iurisdictionem, neque ad ordinem pertinet, vt vsus pallij, crucis ante se gestatio, seu prælatio, vel regalis coronæ delatio: sed ad ornamentum dumtaxat spectat, eiusque gestatione nemini iniuria, aut damnum fit. Immo Episcopi, alijque superiores Prælati eo magis honorantur, quo Abbates splendidioribus, & pretiosioribus vestibus induuntur. Idem de annulo dici debet: qui Episcopis, & Abbatibus datur, non solum propter signum Pontificalis honoris, sed etiam propter signaculum secretorum, testimonio Isidori *lib. 1. cap. 5. de Ecclesiast. offic.* vel, vt ait Innocentius iij. *lib. 1. cap. 61. Myster. Missæ,* Annulus est fidei sacramentũ, quo Christus sponsam suam Ecclesiam subarrauit, vt ipsa de se dicere valeat: *Annulo suo subarrauit me Dominus meus,* idest Christus, cuius custodes, & pædagogi sunt Episcopi, & Prælati, annulum pro signo ferentes in testimonium. Nam soli Episcopi, & Abbates dicuntur Ecclesiarum spõsi *cap. ne pro defectu. supra de elect.* Plane seruanda sunt priuilegia, neque indirecte violanda. *c. 26.* præsertim Ecclesiarum, ac sacerdotum. *cap. 1. & 2. 25. q. 2.* Nec de ipsis est iudicandum, nisi inspecto eorum tenore. *cap. 7.* Sic Alexand. iij. priuandum esse voluit suis priuilegijs eum, qui alienis derogat. *cap. 4.* Hinc Gregorius in iudicijs laicorum priuilegia nullo prorsus modo turbauda

banda esse edicto mandauit: Si verò laici Ecclesiæ damnum, iniuriamq. detulerint, eos coercere iussit. *cap.* 2. quia alienis abutuntur priuilegijs. Sed dubium est, num priuilegiorum innouatio nouum ius inducat. Et responsum est, non inducere, sed antiquum conseruare. *c.* 13. *&* 22. quæ intelligi debent, nisi actum penitus contrarium cōtineret innouatio. *c. cū accessissent. sup. de constit.* Et contenta in priuilegio, per testes possunt probari. *cap.* 14. Altera huius tituli pars est de Excessibus priuilegiatorum; vt si clerici, etiā exempti, Ecclesias, & decimas sine diœcesanorum consensu acceperint; Si excommunicatos ad diuina admiserint, vel ad sepulturam. *d. cap.* 3. §. *excommunicatos*. Si pet census solutionem, quæ Romanæ Ecclesiæ fit, ab Episcopi iurisdictione voluerint recedere *cap.* 5. *&* 8. Si concessum sibi priuilegium ad alium extendi propria auctoritate tentauerint. *cap.* 9. Si Hospitalarij falso cruce signatos, scilicet laicos, & illitteratos ad colligēdam eleemosynam miserint. *c.* 11. Si exemptus ratione rei certæ, vel loci, ad aliud priuilegio maluerit vti. *cap.* 16. Vel si exemptionem monasterio soli concessam ad capellas sibi subiectas extraxerint. Si Lutetiæ Parisiorum, siue locis vicinis ius ciuile profiteatur, cùm ibi profiteri interdictum sit. *cap.* 24. & alia plura, de quibus longum esset recensere.

De purgatione Canonica. *Tit.* 34.

POSTQVAM satis dixit de delictis, deq. excessibus, quibus infamantur homines, trāsit ad purgationem, qua possunt se ab omni infamia purgare: nisi crimen publicum, ac notorium sit, cui nullus etiam exi-stat inficiationis locus. tunc enim non indicitur purgatio, sed promulgatur sententia. *cap.* 15. cū tunc etiam possit sine accusatore vllo condemnari. *cap. euidentia. sup. de accusat.* Est autem purgatio canonica, defensio, quæ fit iureiurando cum coniuratoribus. Tria verò erant olim purgationis genera. vnum erat periculum, nempe feruentis aquæ, siue frigidæ, vel laminæ candentis; quo vsi nostri quandoque videntur, ex *c.* 8. *huius tituli*: quæ videtur fuisse popularis inuentio, ac fabricante inuidia facta, vti B. Gregorius notat *lib.* 2. *Epist.* 8. & hoc prohibetur *cap. vlt. infr. tit.* 1. & *cap. penul. sup. ne cler. vel monach.* Alterum est lex duellionum: quo diu quoque vsi sunt viri Christiani tam in ciuilibus, quàm in criminalibus caufis. res enim omnis duello committebatur. quam iniquam, & temerariam legē constitutione Federici Imp. approbatam fuisse docet Cuiatius *lib. de feud.* 1. quod tandē inhibitum est à summis Pontificibus. *cap. monomachiam.* 2. *q.* 4. *toto tit. infra primo.* & *supr. de cler. in duell. pugn.* Tertium purgationis genus est iurisiurandi religio, quod purgatio canonica rite appellatur. & hoc vltimum dumtaxat permissum est: quia de probitate illorum, ac religione nostra ita confidimus, vt nullus supersit dubitationi locus: seruata tamen forma à Pontificibus præscripta: quæ talis est, *Vt infamatus, illud, quo accusatus est, nec ipse per se, neque per tertiā personam, nec aliquem eo sciente, commisisse, tactis sacrosanctis Euangelijs iuret. Item iuratores, seu purgatores super sancta Dei Euangelia iureiurando dicent, quòd ipsi credunt eum verum iurare. cap.* 5. 15. *& vlt.* Aliter in Prælato, quippe cui non sufficit iurate, cùm se purgare vult, innoxium criminibus, quibus infamatus est, esse: sed eum oportet iurare post eius promotionem in illa crimina minime incidisse. *d. cap. vlt.* Purgatorum numerus est trium, vel quinque, vel septē testium, vel duodecim, exemplo Leonis Papæ, qui duodecim Episcopos in sua purgatione habuit. *can. omnibus. & can. presbyter si cum plebe.* & *c. nobilis.* 2. *q.* 4. Hodie est arbitrarius, inspecta personæ qualitate, & infamiæ quantitate. *c.* 12. *& cap. cùm P. supra de accusat.* Monemur & hoc titulo, quales esse debeant purgatores, honesti videlicet, vicini, vitam purgantis agnoscentes, vel saltem sint bonæ famæ, vel qui ab Ecclesia tollerantur. *cap.* 7. *&* 9. *hoc tit.* Qui vero accusare possint, Fabius, & Damasus Papa docent in *cap. ipsi. & cap. testes.* 2. *q.* 7. At si infamatus, tertio monitus non se purgat, vsque ad purgationē ab officio suspenditur *cap.* 2. Et non probato crimine, etiam fieri debet purgatio. *d. cap.* 5. si infamia ortum habuit ex probabilibus coniecturis. *d. cap.* 12. Hinc qui super natalium defectu accusatus est, promoueri non potest, nisi prius se purget. *cap.* 14.

De purgatione vulgari. *Tit.* 35.

QVANTA sit huius tituli cum superiore affinitas, indicant nobis ipsius proximi tituli verba. Erat vulgaris purgatio olim illa, quòd qui fidem sibi iurantibus haberi aliqua de re graui postularent, consueuissent ignitum ferrum manibus tollere, & super ignem ambulare. existimabant etenim minime dolorem aliquem sensurum, eo experimento, qui veritatem dixisset; eratq. certæ fidei, & innocētiæ signum maximum, ab illo periculo illæsum euadere, vt ex Plutarcho, Sophocle, Callimacho, & ipsius tragædiæ commentarijs apparet. Est autem hæc optima ratione inhibita purgatio; siquidem Deus tentari minus debet; at cùm hæc

hæc peraguntur, tentari videtur. *cap. vlt.* tum quia hæc inuenta fuit fabricante diabolo. *cap. Mennam.* 2.*q.*4. tum quia innoxius plerunque pœnam patitur. *cap.*2. Continet hic titulus duo purgationis genera, de quibus in superiori titulo disseruimus, quæ vnico verbo à Pontifice appellantur vulgaris purgatio: & à canonica hæc differre docemur. Dicuntur vulgares purgationes, eo quia eas vulgus inhumaniter sibi constituit: vt iam indicaui ex Gregorio *lib.* 2. *Epist.* 8.

De iniurijs, & damno dato. *Tit.* 36.

DATVR titulus de iniurijs, & dãno dato: etenim ex hominum excessibus plerunque iniuriæ fiũt, damnumq. nonnunquam sequitur. ita damnum iniuria dare, patiq. dicimus. *l.*9. §.*nunc videndum.ff.de minor. l.*6.*ff.naut.caup.* Iniuria generaliter appellatur omne, quod iure non fit. *l.* 1. *ff. de iniur.* strictè verò contumelia dicitur, quæ vel pulsatione corpus, vel conuicio aures offendit, aut aliqua turpitudine vitam cuiuspiam violat. *Ad Heren.*4. Hinc Labeo *in l.*1.§.1.*ff.eod. Iniuriã*, ait, *aut re fieri, aut verbis; re quoties manus infertur, verbis cum conuicium fit.* Inscribitur titulus hic *de iniurijs, & damno dato*; quia damnum non semper fit cum iniuria. qui enim defendendi sui causa vicini ædificium orto incendio disturbauerit, damnum iniuria dedisse non videtur. *l.*49.§.*vlt. ff.ad leg. Aquil.l.*3. §.*pen. ff. de incend.ruin.naufr.* & vt in specie. *cap.*2.*&* 5. satisfacere tamen pro damno tenetur; sicut ille, qui lapide, vel gladio percussit aliquem, in expensis condemnatur. *cap.* 6. & qui agrum, aut vineam læserit, vel domum, aut aream vicini sponte incenderit: quem & tres annos pœnitere oportet. *d. cap.* 6. Et iudex secularis, qui contra Deum, & Ecclesiarum libertatem clericum bannire, & condemnare ausus est, in expensas condemnationem patitur, & ex Clementis V. constitutione excommunicatus ab omni officio, beneficio, & feudo tam spirituali, quàm temporali, priuabitur. Neque potest, nisi in mortis articulo præterquam ab ipso Romano Pontifice absolui. atque eius filij, nepotesq. ad Ecclesiastica beneficia redduntur inhabiles, & ad alia, de quibus in *clem.* 1. *de pœn.* quam iniuriam veluti crimen publicum vlciscendam esse iam antea voluerunt, Impp. Arcadius, & Honorius in *l.si quis in hoc.* C. *de epis. & cleric.* Sunt & aliæ constitutæ pœnæ, de quibus in *cap.* 2. *cap.ad aures. & c.in quibusdam.infr.tit.prox.*

De pœnis. *Tit.* 37.

TANDEM descendit ad pœnarum tractatum: nam cùm sæpius ipsarum mentio habita sit, necessariò postulabat ratio, vt proprius daretur titulus, quo doceamur, quæ sint pœnarum genera, quibus iudices coërcere delinquentes possunt. Pœna est delictorum debita coërcitio, vel delicti supplicium. Constituitur pœna delinquentibus, quia ipsa suos tenet auctores; quæ non est vlterius protrahenda, quàm delictum fuerit in exercente repertum. *cap.*2.*supr. de ijs, quæ fiunt à maiori parte capit. l.sancimus. C. de pœnis.* quanquam in ipsis temporalibus pœnis vltra suos auctores pœna extendatur quandoque. *cap. cùm multæ.* 15. *q. vlt. can. in sancta. de consecrat.* 1.*dist. cap.sanè.supr. de off. deleg. & cap.*10. *& cap.*12. In æternis non æque, vti diserte D. Augustinus testatur *in cap.si habes.*24.*q.*3. Tum vt cæteri à peccato, vltionis timore reuocentur. *cap.frater.*17.*q.*4.*& d.cap.si habes.* Tum vt cæteri delictis sublatis securiores viuant. *l.si pœna.ff.eod.* Pœna hic duplex est; altera imponitur personis, altera rebus odio personarum. Pœna, quæ in personis consumitur, ex iure nostro est multiplex, Interdictio, Suspensio, Excommunicatio, Depositio, Intrusio, Carceratio, Verberatio; de quibus sparsim sermonem fecimus. Quæ imponuntur rebus, sunt missio in possessionem rei petitæ ratione debiti probati; priuatio à beneficijs, rerum omnium confiscatio. Habet etiam Ecclesia proscriptionem, relegationem, exilium. quæ, vt olim, apud nos differre inter se videntur. Habet quoque pœnam pecuniariam, licet aliud videatur dicere *cap.*3. huius tituli; quo cauetur, ne prælati pœnam exigant pecuniariam. Namque si lex pœnam constituit pecuniariam, quicunque de illo cognoscit, illam imponere potest. *l.*2.§.*vlt.ff.de iud. cap.in Archiepiscopatu.supr.de rapt. cap.cùm deuotissimam.*12.*q.*2. At si constituit in crimen pœnam spiritualem, aut corporalem, iudex, cui de illo cognoscere contingit, non vtique potest illam in aliam transferre; quantumuis dura esset lex. *l.prospexit.ff.qui, & à quib.* sed ille duntaxat de illo crimine per seipsum cognoscere, ac reum penitus absoluere. Verùm, cùm nihil iure cautum sit de pœna, potest iudex sumere, quam voluerit pœnam. *cap.de causis.*§.*vlt.supr. de offic.deleg.* Et non semel quis punitur, sed toties, quoties deliquit, *cap.*1. Pœna autem huius tituli extenditur item ad eos, qui temere litigant. *cap.*4. tum ad eos, qui contra contractum veniunt. *cap.*7. Voluit & hic Innoc. III. obliga-

tum ad certam quantitatem certa die sub pœna, si partem eo temporis spatio soluerit, ad integram pœnam minus teneri. *cap.* 9. & id expressum est contra ius ciuile, vt *in l. in stipulationum.2.§.si fortem.ff.de verb.oblig.* Sed rectius summus Pontifex, cui iniquum visum est, vt quis inhonestis quæstibus, & cum alterius iactura ditaretur.

De Pœnitentijs, & remissionibus. *Tit.* 38.

HIc titulus pertinet etiam ad pœnas; sed ille ad temporales, hic ad spirituales: illæ imponuntur in foro iudiciali, istæ in pœnitentiali; illæ ad aliós interdum, atque delinquentes extenduntur, istæ non item; tum illæ sæuitiam, atque vltionem habent: istæ repletæ sunt misericordia, pietate, beneuolentia, ac religione omni. Nullum est enim adeo graue, & nefarium scelus, quod pęnitentiæ sacramento non quidem modo semel, sed iterum, & sæpius non deleatur. Qua de re ita sanctus Ioannes. 1. *Si confiteamur peccata nostra, fidelis est, & iustus, vt remittat nobis peccata nostra.* & alia plura in hanc sententiam adduci possunt. Sed hæc sufficiant nobis in præsentia. Pęnitere tam à Theologis, quàm ab hominibus nostris, atque Ethnicis scriptoribus, varie accipitur. Sed, quod ad nos modò attinet, est; cùm non solum admissi sceleris causa intimo animi sensu dolemus, vel eius doloris externum etiam aliquod signum damus, verùm etiam vnius Dei causa in eo mœrore sumus. Quapropter Ambrosius dicebat, Pęnitentiam esse peccata præterita deplangere, & iterum plangenda non committere. *cap.1.de pęnit. 3.dist.* Hinc vulgata illa sancti Hieronymi sententia, *in can.secunda. ead.dist.*1. ab omnibus, qui deinceps res sacras tradiderunt, magnopere comprobatur, quòd pœnitentia sit secunda tabula, sicuti Baptismus est prima, Vt enim facto naufragio, vnum vitæ seruandæ perfugium est, si rabulam aliquam nauis liceat arripere: ita confracta baptismi innocentia, nisi quis ad pęnitentiæ tabulam confugiat, fine dubio de eius salute desperandum est. Pęnitentiæ tres sunt species, solemnis, publica, & priuata. Solemnis est, de qua *in cap.in capite.50.distinct.* & imponitur ab Episcopo solo, vel ipsius mandato, & ab ipso solo reconciliatur pęnitens. *cap.vlt.26.q.6.* & hæc sumitur de crimine publico, & vulgatissimo, quod totam commouet vrbem. Clericis verò nec imponitur, nec cui imposita est, ad sacerdotium potest promoueri, nec nuptias contrahere, nec amplius se ad militiam accingere. *d.cap. vlt. & cap.2. hoc tit. & cap.hoc ipsum.in fine, cum seq.33.q.2.* Publica pęnitentia datur, cum publicum est peccatum. *Plane manifesta peccata*, vt Alex. Papa ait in cap.1. *non sunt occulta correctione purganda; vt quos peccans exemplo suo ad malos mores prouocauit, sua emendationis testimonio ad rectam reuocet vitam.* Et ista publica etiam in clericis sumitur. *cap.* 7. si publicum est delictum: in laicis; & si publicum non est, si tamen graue æstimatur. *d. cap.* 7. Est publica pęnitentia, cùm aliquid iussum est fieri, ex quo apparet publicam esse pœnitentiam, vt est peregrinatio, habitus commutatio, in monasterium detrusio, & huiuscemodi alia. Est hodie à Trid. synodo ius Episcopis factum, vt possint hoc publicæ pęnitentiæ genus in aliud secretum commutare, quando ita magis iudicauerint expedire. *cap.8.sess.*24. Priuata est ea, quæ quotidie à sacerdotibus imponitur ijs, qui secreta peccata confitentur. & adeo necessaria est Pęnitentia, vt morientibus nusquam denegetur, quemadmodum & viaticum, neque interdicti generalis tempore, *cap.*11. Vnde medicis præceptum est, vt ante omnia inducant infirmos ad cõfessionem. *cap.*13. Hinc aliud quoque mandatum est, vt quilibet doli capax teneatur, semel saltem in anno, proprio sacerdoti, vel de eius licentia alteri, confiteri sua peccata, & Eucharistiam recipere, maxime in die Paschatis. *cap.*12. *hoc tit.* sacerdos autem, cui soli hoc onus incumbit. *cap.*10.*§.vlt.* pęnitentiam arbitrari debet secundum excessus qualitatem, quantitatem, pęnitentis contritionem, & alias circumstantias, de quibus *in cap.*8. *huius tituli.* Secunda est tituli pars *de Remissionibus.* Remissio dupliciter accipitur vel pro absolutione, quæ à sacerdote sua peccata confitenti datur; vel pro commutatione pęnitentiæ. & de hac in hoc titulo agitur: eaq. videtur posse definiri, quòd sit indulgentia, qua quis releuatur à pęna sibi pro pęnitentia imposita, alia leuiori subrogata. Eaq. & priuata est, & generalis. illam sacerdotes in animarum iudicijs facere possunt: istam non nisi Episcopus, & maiores; hoc est, pro pontium ædificatione, pro dotatione basilicarum, & alijs pijs operibus. at eorum subditis Episcoporum prosunt indulgentiæ. *cap.* 4. Archiepiscopus per totam prouinciam eas valet concedere, seruata generalis Concilij forma. *cap.* 15. Et indulgentia non vltra annum extenditur, vel in anniuersario dedicationis tẽpore, quadraginta dies. Hunc quoque dierum numerum literis indulgentiarum exprimi voluit Innocentius huius nominis tertius. *cap.*14. Romanæ Ecclesiæ princeps quin possit omnes concedere indulgentias, nemo dubitat; & præsertim Iubilæi anno, in quo plenaria fit remissio.

qui

qui olim erat centesimo anno. *cap. 1. extra. com. eod.* & qui à Clemente sex. ad quinquagesimum annum redactus fuit *cap. 2. eod. extr.* tum à Sixto iv. ad vigesimum quintum. *cap. 4. eod. extrau.* & hoc hodie vtimur.

De sententia excommunicationis. *Tit. 39.*

VLTIMVM obtinere locum pœnam excommunicationis voluerunt summi Rom. Ecclesiæ antistites: etenim hac pœna in Ecclesia nulla maior est, autore Augustino in *cap. corripiantur. 24. quæst. 3.* hinc merito, ab Innocentio iij. in *cap. cum inter. sup. de consuet.* dictum est excommunicationem esse neruum Ecclesiasticæ disciplinæ; ad quam nemo nescit, quàm inuite descendant. Corripiuntur primò quorumlibet crimina cum charitate, humilitate; tum saluberrimis pœnitentijs, ac plerunque remissionibus; his omnibus veluti igne quodam pietatis vtuntur. quòd si nec sic quidem æquanimiter sustinentis, & pie increpantis medela processerit; in eis qui diu portati, & salubriter obiurgati corrigi noluerint, tanquam putridæ corporis partes, vt ait Prosper *cap. ecce autem. 24. q. 3.* debent ferro excommunicationis abscindi: ne, sicut caro morbis emortua, si abscissa non fuerit, salutem reliquæ carnis putredinis suæ contagione corrumpat, Sic illi, qui emendari despiciunt, & in suo morbo persistunt, si moribus deprauatis in Sanctorum societate permansetint, eos exemplo suæ perditionis interficiant. Excommunicatio quid, & quotuplex sit, diximus *sup. tit. 27.* sed præter excommunicationem maiorem, & minorem, fit haud raro in libris nostris mentio anathematis in eundem prope sensum, quo maior excommunicatio assumitur. Quare ab re forte non erit hoc in loco paucis explicare, quid sit Anathema. & est per manus receptum, Anathema quo ad vinculum non differre à maiori excommunicatione: tamersi quo ad solemnitatem differat maxime. *cap. debent. 11. q. 3.* Est ergo anathema solennis maledictio, quæ fit per execrationes publicas aduersus excommunicatum. hinc fit, vt anathema proprie excommunicationem maiorem præmittat. quamuis *ex cap. Engeltradam. 3. q. 4.* constet aperte, anathema ab excommunicatione maiori nihil differre, licet differat à minori. ob id frequentissime anathema pro maiori excommunicatione intelligitur, atque accipitur. Nam is, qui est excommunicatus, etiam anathema factus est; & non modò à sacris summouetur, sed etiam ab hominum consortio, quasi aqua, & igni quodammodo ei interdictum sit. Estq. hoc pœnæ genus illi haud dissimile, quo Druydes Gallorum sacerdotes olim vsos fuisse autor est Cęsar *lib. 6. de bell. Gall.* his verbis: si quis aut priuatus, aut publicus eorum decreto non stetit, sacrificijs interdicunt. Hæc pœna apud eos est grauissima. Quibus est interdictum, ij numero impiorum, ac sceleratorum habentur; ab ijs omnes discedunt, aditum, sermonemq. defugiunt, ne quid ex contagione incommodi accipiant: neque ijs petentibus ius redditur, neque honos vllus communicatur. Solitos quoque Græcos foro, & sacris tales arcere accepimus. Cuius pœnæ pleraque apud Græcos autores exempla inueniuntur. immo Plinius *lib. 6. cap. 22.* testatur regem Arabum morte mulctari, nullo interimente, auersantibus cunctis, & commercia etiam sermonis negantibus. Ex quibus licet haud male intelligere, quàm antiquus sit huius excommunicationis vsus. Hic autem titulus omnes prope excommunicationis species continet, eosq. longo tractatu persequitur; vel de ijs, qui manus in clericos inijciunt. namque *à cap. 1. ad. 38. vsque*, tribus, seu quatuor exceptis, mentio duntaxat fit eorum, qui clericum percusserunt. tum in *cap. 47. 50. 54. S. vlt.* & in *cap. 57.* & isti à summo tantum Pontifice possunt absolui, vel ab ipsius Legato à latere. *cap. 20.* & *cap. 58.* nisi imminente mortis articulo, infirmitate, inimicitia, aut inopia, puerili, seu senili ætate, sexus fragilitate, atque alia corporis impotentia, vel quolibet alio impedimento à sacris canonibus approbato. *cap. 6. 13. 26. 33. & 58.* ijs casibus poterunt à proprio Episcopo absolutionem recipere: præstito tamen prius iuramento, quòd postquam fuerint restituti, ad Romanum Pontificem, vel eius Legatum absolutionis causa accedent; pueris exceptis, qui siue ante, siue post pubertatem postulent absolui, potest Diœcesanus absolutionis beneficium impartiri. *cap. vlt.* Monachos se adinuicem percutientes, ac regulares canonicos, fratresque hospitalis Hierosolymitani absoluit abbas, & prior: quod si horum discretio non sufficiat, prouidentia Diœcesani Episcopi est adhibenda. *cap. 2. & cap. 50.* Excommunicantur incendiarij, rerum Ecclesiarum raptores, hæretici, & quicunque Ecclesiæ libertatis violatores, vti statutarij, scriptores statutorum ipsorum, potestates, rectores, consules, consiliarij, vel quoquo nomine sint; atque etiam, qui cum excommunicatis commercium habent, vel eos alloquuntur, nisi pro conuersione *cap. 54.* Morientibus tamen, immo & viuentibus, tempore generalis interdicti concedi potest Baptismus, Chrisma, ac pœnitentia, ac verbum Dei licite prædicari. *cap. 43.* Neque vt pereat quis, ideo excommunicatus, sed vt pudore suffusus resipi-

scat tandem, & ad frugem bonam redeat. quod cùm acciderit; absoluitur, & ad communionem admittitur. *cap. inter hæc.* 33.*q.*2. quapropter in *cap.* 1. *eod. in* 6. medicinalis dicitur. Sed ne forte cùm Luthero erremus, scire oportet, quare excommunicatio dicatur medicinalis.est etenim, & dicitur ex fine: eius finis est mederi peccatori morbo peccati laboranti. Constituitur ad hunc finem, vt excommunicatus resipiscat, pœniteat, atque satisfaciat Ecclesiæ, quam quidem propria conscientia iniuria afficit. Quia etsi excommunicatio pluribus detrimentis, & spiritualibus incommodis quemquam afficiat, ex hoc tamen non potest dici, quin sit medicinalis. Nam & medicamenta omnia, quæ ægrotantibus adhibere medici solent, venena dicuntur, in *l. qui venenum. ff. de verb. signific.* Nonius Marcellus de Compendiosa doctrina: Medicinam dicimus & venenum, tractum à Græcis, qui venenum φάρμακον appellant. quia, vt ait Gallenus *lib. de sanit. tuend.* 1. *cap. penult.* medicamenta omnia, vt iuuant, semper aliquam tamen afferunt simul noxam. quoniam, vt idem *lib.* 5. *cap.* 1. *de simplic. medic. facultatibus* testatur, medicamenta omnia apta nata sunt alterare. nam nutrimentum vincitur, ac superatur ab eo, quod nutritur; medicamentum contra. Siquidem medicamentum vincit, atque superat corpus, cuius fuerit medicamentum. Finis tamen medicamenti adeo cuiuscunque est optimus, quatenus morbi causam expellit. quia si non adhiberetur medicamentum, facile morbus interimeret hominem. & quemadmodum clauo clauus, vt in prouerbio est, truditur, ita venenum veneno expellitur. & cùm medicamenta venena sint, non potest fieri, quin corpus, cui adhibentur, non patiatur; maximum tamen afferunt adiumentum, & ijs sanatur homo; cùm medicamenti finis sit, sanitatem afferre: licet hunc finem semper non attingat. Pari sane ratione excommunicatio, licet per se mala sit, cùm hominem spiritualibus donis priuet, animæ tamen salutare medicamentum affert, si peccatorem ex morte ad vitam poterit reuocare. & facile poterit, si excommunicatus eam non contempserit: sed potius confusionem, erroremq. suum respiciens, emendet, quæ male antea egerat. Hinc videmus plurimum Theodosio Imperatori profuisse excommunicationem. *cap. cùm apud Thessalonicam.* 11.*q.* 3. Nam Origenes *lib. iudicum:* De Ecclesia, inquit, per sacerdotem pellitur, vt notatus ab omnibus erubescat: & conuerso eueniat ei illud quod sequitur: vt spiritus saluus fiat in die Domini. id Origenes ex Apostolo 1. *ad Corinth.* 5. Tradi, inquit, huiusmodi hominem Satanæ in interitum carnis, vt saluus fiat spiritus eius in die Domini. *cap. audi. & c. omnis Christianus.* 11.*q.*3. At si excommunicatus contemnens excommunicationem, pœnitere negligat, ac eius cor fuerit induratum, non medicinalis ei erit, sed lethalis. Nihilominus adhuc dicetur medicinalis pœna. erit enim excõmunicatio medicina reliquis Ecclesiæ membris: & per eam consulitur incolumitati totius reliquæ communionis, iuxta illud Virgilij *eglog.* 1.

Nec mala vicini pecoris contagia lædent.

& vt ab initio diximus *ex c. ecce autem.* 24.*q.*3. quibus haud male cõuenit illud Vlpiani in *l. congruit. ff. de offic. præsid.* Congruit, inquit, bono, & graui præsidi curare, vt pacata, ac quieta prouincia sit, quam regit. quod non difficile obtinebit, si solicite agat, vt malis hominibus prouincia careat, eosq. conquirat. Infinitæ huiusce rei autoritates in medium adduci possent; sed hæc tantum in præsentia. Est & illud ex hoc titulo notatu dignum, scilicet non esse orandum, neque dandam esse eleemosynam pro excommunicato in excommunicatione defuncto, neque Ecclesiasticam sepulturam, etiamsi euidentiora præbuerit pœnitentiæ signa antequam mortem obiret: licet apud Deum intelligatur absolutus. *cap.* 28. & ratio est, quia Ecclesiæ absolutio nullatenus necessaria videretur (vt in antiquis Codicibus in *d. cap.* 28. legitur) si in sola cordis contritione præter sacerdotale officium rigor relaxaretur Ecclesiasticæ disciplinæ.

De verborum significatione. *Tit.* 40.

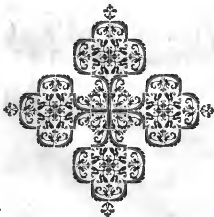
HI duo tituli De verborum significatione, & De regulis iuris, communes sunt omnium partium, & titulorum superiorum. Expositis itaque diuersis constitutionibus ad iudices, ad iudicia, clericos, matrimonia, atque crimina pertinentibus, cùm nulla prope sit illorum pars, quæ non indigeat verbi significatione, inuentaq. sint verba, vt dicentis sententiam exprimant, vt late in meis Pomeridianis sessionibus disserui; ac circa ipsorum interpretationem frequentes oriantur quæstiones: quia plerunque qui ansam soluere existimant, & nodum nectunt, vti diserte scribit Innocentius tertius *in cap.* 24. *hoc tit.* necesse fuit, vt specialis de verborum significatione daretur titulus, vt ex varijs, diuersisq. florum generibus fascem vnum haberemus. & quanquam omnia hoc titulo dari non possint, cùm plura sint negotia, quàm vocabula. *l.* 4. *ff. de præscript. verb.* ad consequentiam attamen trahi licet. *cap.* 6. *& cap.* 8. *huius tituli.*

De

De regulis iuris. *Tit.* 41.

HIc titulus continet etiā nonnullas iuris superioris partes, & alias, quarū supra nulla facta est mentio; quamuis hìc vndecim solùm proponantur, vt vocant, regulæ ex sanctissimis patribus, & ex nonnullis Paparum constitutionibus collectæ, vt ex inscriptionibus appatet: à Bonifacio viij. tamen *eod. in sex.* octingenta octo absque vlla inscriptione, sed sub eius tantum nomine proponuntur. Regula dicitur Latine, quod, Canon Græce. *c. canon. 3. distinct.* Regulæ ethymologiam variam dat Isydorus. *c. regula. 3. distinct.* At quod ad nos pertinet, mihi videtur, quod oportuit dixisse Paulus Iurisconsul. *in l. regula. ff. eod.* quòd regula sit, quæ rem, quæ est, breuiter enarrat; non vt ex regula ius sumatur, sed vt ex iure, quod est, regula fiat. Per regulam igitur breuis rerum narratio traditur. Hinc differre videmus Regulam à lege, vel à canone; quòd lex dicatur, vel canon, quod populus, vel Pontifices certo, & cognito omnibus iure constituunt: Regula verò, quam Iurisconsul. vel ipsi Pontifices ex pluribus, & varijs legum, & canonum capitibus notatis, ac inter se comparatis elicuerunt; vt satis apte dici possit, leges, & canones tanquam voces esse, & sonos singulos; regulam esse veluti harmoniam quandam, & concentum, quasi ex varijs, & disparibus vocibus conficiatur. Et his impositus est hìc finis; pro quibus omnibus gratias agamus Christo Deo nostro, quoniam illum solum decet omnis gloria, honos, & cultus, vnà cum Patre æterno, & sanctissimo, ac viuificatore Spiritu, nunc, & semper, & in sempiternum. Amen.

F I N I S.

ANASTASII GERMONII

EX CEVAE MARCHIONIBVS,
ARCHIEPISCOPI, ET COMITIS
TARANTASIENSIS,

ANIMADVERSIONVM

TAM EX IVRE PONTIFICIO, QVAM CAESAREO.
LIBRI DVO.

AD SERENISSIMVM
CAROLVM EMANVELEM
ALLOBROGVM DVCEM.
Et Italiæ Subalpinæ Principem.

SERENISSIMO
CAROLO EMANVELI
ALLOBROGVM DVCI,
SVBALPINÆQ. ITALIAE PRINCIPI, &c.

Anastasius Germonius Archid. Taurin. S. D. P.

VAM difficile, & periculosum sit, vulgique temerario iudicio obnoxium, CAROLE SERENISSIME PRINCEPS, hoc scribendi genus, quod in legum, iurisque interpretatione est positum, ignorant perquàm pauci. Cuius difficultatis causa partim in re ipsa videtur esse. cùm enim reliquæ artes ac scientiæ ita se habere proculdubio videantur, vt ijs principijs constent, quæ aut omnino certa sunt, aut saltem probabilia putantur; quibus ex principijs, tanquam ex fontibus, cætera deriuare difficile admodum non sit: hoc in iuris scientia haberi nequaquam potest. Si quam enim originem, caput, & principium habet, vt habere, & quidem nobilissima, inficiari non possumus, ea sunt tam alte, longeque petita, vt quæ inde sequuntur, sint veluti innumeri prope riuuli ex fonte vno deducti, qui diuersa in loca, longisque interuallis, & itineribus trahuntur ita, vt illa perquirere laboriosissimum sit, & pene impossibile. Quod malum non aliunde, quàm ex multiplici ipsius iurisprudentiæ argumento, in humanis actibus, negotijs, & accidentibus, quorum nunquam in eodem statu permanens, sed fluxa, mutabilisque natura est, consistente oriri videtur. Altera verò difficultatis pars, quæ hodie longe peius habet scriptores, ex ipsorum iuris interpretum dissidio, & dissensione, ac sæpe præpostera voluntate, & vario cuiusque iudicio, proficiscitur. Alij siquidem obesse existimant linguarum peritiam, antiquitatis cognitionem, differendi atque dicendi rationem, & cæteras artes, atque disciplinas, quibus veteres iurisconsultos præditos fuisse videmus. Ideóq. nec verborum delectu, nec bonorum autorum sententijs in legibus, canonibusq. explanandis opus esse asserunt: sed illud dicendi genus, quo superioris seculi homines nati in ipsius Latinæ linguæ tenebris, vsi sunt, vtilius esse opinantur. Nec quicquam certi constitui posse illis videtur, nisi per magnam Doctorum congeriem, per multas consiliorum, decisionumq. aceruatarum, vt vocant, columnas, super quibus omne ædificium concinne impositum esse arbitrantur, liquido probatum fuerit. Alij autem ita delicati sunt, & fastidiosi iudicij; vt hæc omnia inania, ac veluti ægri somnia esse contendant; adeoq. pulchritudine, dictionis, atque ornamentorum suauitate detinentur, vt in poetarum, oratorum, veterum Iurisconsultorum, aliorumq. elegantium tantum autorum scriptis, quæ ad rem ciuilem spectant, impallescere rectius esse ducant; aliorum autem iurisperitorum opiniones, non necessarias, immo vero reijciendas, ac pro nihilo habendas esse palam prædicent; vel eo sane prætextu, quòd cùm rem vnam vno iuris loco explicare possint, multa proferant consiliorum millia: Se ipsos verò tanti faciant, vt vbi etiam opus est, aliorum interpretum, quorum beneficio iuris cognitio, & si non perfecta, at saltem aliqua, ad nos peruenit, testimonio nusquam vti velint. Ideóq. cernimus aperte ipsos, alioquin vbique orbis terrarum celeberrimos interpretes, ab istis aut silentio præteriri omnino, aut si nominantur, non honoris, sed redarguendi, & irridendi duntaxat causa produci. Quibus profecto interdum fit, vt quo se vertant hodie scriptores, fere nesciant; etsi quàm difficile sit placere omnibus, facile intelligant. Cùm igitur tantum mihi otij datum esset, vt per ingentem, immensumq. iuris vtriusque, Pontificij,

ficij, & Cæſarei campum vagari libere liceret, illudq. quod medium eſt, atque inter vtrunque, probari à doctiſsimo quoque intelligerem: id mihi, quatenus poſſem, ſequendum haud hæſitanter decreui. quam ſententiam etiam ingenioſiſſimi poetæ illud comprobat, Medio tutiſſimus ibis. Antiquitatem enim, quando res ita poſtulare viſa eſt, cum canonibus, ac legibus eo, quo potui modo, temperare, & bonorum ſcriptorum lumine pro viribus collustrare ſum conatus; & in controuerſis iuris quæſtionibus, interpretum teſtimonia in eam rem, quam probare in animo erat, aſſumpſi; ac in omnibus eorum conſenſum requiſiui; quæq. mihi magis vera, atque recta viſa ſunt, ea ſum ſequutus. Quod quiſque plane videre poterit in ijs, quæ hinc, atque illinc, apum more collegi, atque in hunc libellum, quaſi in faſciculum conieci. Qui nunc, qualiſqualis ſit, in hominum conſpectum exit, ſed ea lege exit, vt in tuo nomine, CAROLE SERENISSIME PRINCEPS, diuulgetur, & appareat. Quamuis enim intelligam non eo me vel ingenio, vel doctrina eſſe, vt quicquam auribus tuis dignum afferre poſſim, & ſcholaſticas controuerſias, de iure præſertim, & quæſtionibus forenſibus, Pricipi offerre indecorum, ac ineptum quibuſdam viſum iri ſatis animaduertam: non omnes tamen (quod ad argumentum attinet) ita ſentiunt; tum quia Principem vtraque militia clarum eſſe debere fatentur omnes; tum quia nonnulla hìc diſputata ſunt, quæ Principe non plane indigna videri poſſunt; vel diſputatio illa, quomodo Princeps legibus ſolutus eſſe dicatur. Quæ etſi nota tibi, ac perſpecta eſt, non ab omnibus tamen hactenus fuit intellecta. At verò tibi quàm ſit cognita, re ipſa quotidie oſtendis: quippe qui non te legibus, ſed leges tibi præeſſe voluiſti; immo tibi ipſi legem impoſuiſti, rerum omnium inanium cupiditatem excludens, ad ſolidam laudem omnia referens; immortalis Dei gloriam, in qua ſummum imperium exiſtere optime noueras, in omni vitæ curſu, hoc eſt tuam ſalutem, ſpectare in primis velle. Ex quo omnes heroicas virtutes emanare pluſquam in manifeſto eſt; ita vt merito ab omnibus innocentiæ templum, temperantiæ ſacrarium, ara iuſtitiæ habearis; noſque tali Principi, veluti ſub quodam ſacerdotio deſeruire, ab alijs gentibus exiſtimemur. Pro qua eximia fœlicitate quantum nobis inuident alij, ea tantum nos gloriamur, eamque prædicamus. Quare licet ſubditorum omnium in te voluntas, animuſque ad te vnice amandum, colendum, & obſeruandum propenſiſſima iam antea multis rationibus, & argumentis tibi perquàm perſpecta ſit: ex eo etiam potuit intelligi, quòd cùm in Hiſpaniam claſſe profecturus eſſes, vt cum SERENISSIMA CATHARINA potentiſsimi, & inuictiſſimi PHILIPPI Regis filia ſanctiſsimo matrimonij vinculo iungereris, & quandiu in ipſo maritimo curſu, ac in Hiſpania abfuiſti, die nocteque nec clericus, nec laicus, neque vir, neque fœmina, nec cuiuſque ætatis, aut conditionis homines vnquam deſiuerunt pro eiuſmodi itineris fœlicitate, ac reditu cum SERENISSIMA CONIVGE in patriam omnipotenti Deo vota facere, & preces effundere. Quibus exauditis, nunc Deum Opt. Max. ſupplices orant, ac ſtudioſiſſime precantur, vt hoc ſanctum connubium ſuum præcipuum, vt dicunt, finem, aſſequatur, quod eſt prolis fœliciſsima procreatio; eamque parentibus, & auis optimis Principibus ſimilem concedere, atque elargiri dignetur. Ex ea enim quantum quietis, & pacis habituri ſint, non ſolum tuæ ditionis, ſed & totius orbis Catholici homines, iam animo conceperunt. In qua communi lætitia, gratulatione, voto, ac precatione, facere non potui, quin obſeruantiam in te meam aliquo argumento teſtatam eſſe optarem. Neque alio fere conſilio meis hiſce Animaduerſionum libris nomen tuum inſcribere cogitaui. In quibus ſi bene poſitam à me operam ingenij tui perſpicacitas exiſtimauerit, fiet profecto, ne qua prorſus in eiuſmodi difficultate, nec in huiuſmodi ſcopulo prorſus hærere tenuis noſtra vereatur induſtria: ſed in eum, quo tendit animus, portum ſecundo curſu, tuæ humanitatis aura proſequente, facilius euectum iri ſperabo. Auguſtæ Taurinorum, vij. Id. Auguſti, MDLXXXV.

CAPITA DVORVM
librorum Animaduersionum.

Conci-

LIBER SECVNDVS.

FINIS.

ANASTASII GERMONII

Ex Ceuæ Marchionibus,

ARCHIEPISCOPI, ET COMITIS TARANTASIENSIS,

ANIMADVERSIONVM

Tam ex iure Pontificio, quàm Cæsareo.

LIBER PRIMVS.

Quomodo Princeps dicatur esse solutus legibus: & Interpretatio *l.Princeps. ff. de legib.* & *l. ex imperfecto ff. de legat.* 3. cum alijs quibusdam. Cap. I.

LPIANVS *in l.Princeps. ff. de legib.* scribit Principem legibus solutũ esse. Paulus verò *in l. ex imperfecto. ff. de legat.* 3. Ex imperfecto, inquit, testamento legata, vel fideicommissa Imperatorem vendicare verecundũ est: decet enim tantæ maiestati eas seruare leges, quibus ipse solutus videtur. idem Alex. Imperator *in l. ex imperfecto. C. de testamen.* dum ait, nihil esse tam proprium imperij, quàm legibus viuere; ita vt ex imperfecto testamento hæreditatem vendicare non possit. & *in l. 4. C. ad leg. Fal.* cuius auctor est idem Alex. optimus, & Iustissimus Princeps; Si quid legatum fuerit Principi, posse hæredem falcidiã detrahere. Imperatores quoque Theodosius, & Valentinianus *in l. digna. C. de legib.* Digna, inquiunt, vox est maiestate regnantis, legibus alligatum se Principem profiteri. Has omnes leges, & si contrariæ non sunt, conciliare tamen nixi sunt Græci interpretes, scilicet *l. Princeps,* accipiendam esse de legibus pœnarijs; vir doctissimus Cuiacius *lib. obser.* 15. *c.* 30. *de Caduciarijs:* cùm eius inscriptio sit ad legem Iuliam, & Papiam: quæ satis per se erant odiosæ, quas deinde fauore populi abrogauit Iustinianus *in l. vnica C. de caducis tollend.* eiusdem opinionis est Antonius Augustinus, vere alioquin iuris sacerdos, in suo de legibus tractatu in fine principij. Vulgo Latini interpretes de quibuscumque legibus volunt intelligi. Male, meo iudicio, omnes. Rem hanc rectissime, & pulchre videtur explicasse vnus D. Thomas Aquinas 1. 2. *q.* 96. *art.* 5. vt Princeps dicatur solutus legibus, quoad vim cogendi. (nemo enim cogitur proprie à seipso) sed quod facit, voluntate facit propria, *argum. l. ille à quo. §. tempestiuum. ff. ad S.C. Trebell.* quinimo Iurisconsultus *in l. stipulationes non diuiduntur. §. Celsus. ff. de verb. obligat.* respondit, neminem ad factum cogi posse. Quòd si nemo cogi potest ad factum: multo minus, quis à se ipso cogetur. nam & Grammatici primam Imperatiui personam omiserunt perite, intelligentes nimirum sibi imperare posse neminem: quod aperte respondit Marianus Iurisconsult. *in l. penul. ff. de recep. arbitr.* ibi, *neque imperare sibi, neque prohibere quisquam potest.* Lex autem non habet vim cogendi, nisi ex Principis potestate. Princeps igitur solutus dicitur legibus, cũ nemo in ipsum possit condemnationis iudiciũ facere. quapropter gloss. quam vno ore sequuntur Theologi omnes in Psal. 50. in vers. *Tibi soli peccaui*, scribit eo dicendi genere vsum fuisse Dauidem, quia Rex erat; Rex verò non habet hominem, qui eius facta dijudicet. *cap. facta.* 9. *quæst.* 3. Non autem quo ad viam dirigendi, qua & Princeps subiacet legibus propria voluntate. siquidem frustra est potentia omnis, quæ reduci ad actum minus potest; ideo vis coactiua legis humanæ, non extendit se ad eum, respectu cuius reduci non potest ad actum; ac proinde ad Principem se non extendit, cum

non queat à sua potestate cogi; sed ad alios dumtaxat, qui licet non puniantur, puniri tamen possunt Principis auctoritate inuiti. Aristoteles *Polit.3.cap.9.* Fieret, inquit, illis iniuria, si pariter atque alij censeantur, cùm sint vsque adeo superiores, secundum virtutem, & ciuilem potentiam. Putandum est enim talem virum tamquam Deum in hominibus esse. Ex quo manifestum est positionem legum necessariam esse circa æquales genere, & potentia: sed in illos tales non est lex: ipsi enim sunt lex. Etenim ridiculus foret, qui illos subijcere legi conaretur. Diceret enim fortasse, quemadmodum de Leone scribit Antisthenes, concionantibus lupusculis, ac censentibus equum omnes habere debere. Hæc Aristoteles de vi cogendi. Vis autem dirigendi eiusdem extendit se ad omnes Principes, atque ad subditos; quia actus eius respectu omnium exercetur. Dirigitur enim quis à se ipso, & ab alio, non cogitur tamen à se ipso. Via ergo dirigendi, Princeps subiacet legi auctoritate propria; *vt in cap. cùm omnes.* ibi, *patere legem. de constitut. in cap. in causis. de re iudic. in toto tit. quod quisque iuris. ff.* Et ita interpretari oportet *d. l. ex imperfecto, d. l. digna vox*, cum alijs superius relatis, quæ videbantur aduersari *l. Princeps*. quibus conuenit, quod Plinius Traiano Imperatori in Panægyrico dicit: Vt enim felicitatis est, posse quantùm velis: sic magnitudinis velle, quantùm possis. Vnde Gratianus *in cap. ideo 25. quæst. 1.* ita scribit: Romana Ecclesia habet ius condendi Canones; vtpote quæ caput est, & cardo omnium Ecclesiarum, à cuius regula, nemini dissentire licet. Ita ergo canonibus auctoritatem præstat, vt seipsam non subijciat eis; sed sicut Christus qui legem dedit, ipsam legem carnaliter impleuit, octaua die circumcisus, quadraginta die in templo cum hostijs præsentatus: vt in seipso eam sanctificaret: postea verò vt se dominum legis ostenderet, contra legis litteram, leprosum mundauit. alia equidem multa adduci possent exempla, quibus aperte videmus Principem esse solutum legibus, quoad viam cogendi, & subditum legibus, quoad viam dirigendi. alioquin verificaretur dictum Domini apud Matth. 23. *Qui dicunt, & non faciunt: & qui alijs onera grauia imponunt, & ipsi nec digito volunt ea mouere.* Ratio quoque naturalis dictar, Principem illam seruare debere legem, quam ipse tulerit. T. Liuius *lib. 3.* Leuius est, & vanius sua decreta tollere, quàm aliorum. & *canon. iustum. 9. distinct.* Iustum est Principem legibus obtemperare suis. Tunc enim iura sua ab omnibus custodienda existimet, quando & ipse illis reuerentiam præbet. Principes legibus teneri suis, nec in se conuenit posse damnare iura, quæ in subiectis constituunt, iustum est. Iusta est enim vocis eorum auctoritas, si; quod populis prohibent, sibi licere non patiatur. Turpe siquidem apud Principem Reipub. caput est, quod non conueniat eius communitati. Idcirco Darius Medorum Rex, cùm Danielem à lacu leonum vellet liberare, ab optimatibus suis est reprehensus dicentibus, O Rex scito quia lex Medorum atque Persarum est, quòd omne decretum, quod constituerit Rex, non liceat immutari. *Daniel. cap. 6.* Quare Plato *de legibus lib. 4.* Interim, inquit, paratum exitium illi ciuitati video, in qua non lex magistratibus, sed legi magistratus præsunt: salutem verò illi, vbi lex seruientibus magistratibus dominatur. quam conclusionem confirmat Apost. ad Rom. 2. Propter quod, ait, inexcusabilis es, ô homo omnis, qui iudicas. in quo enim alterum iudicas, teipsum condemnas: eadem enim agis, quæ iudicas. Existimas autem hoc ô homo, qui iudicas eos, qui talia agunt, & facis ea; quia tu effugies iudicium Dei? Quam in rem mirifice admodum facit illud *Regum 2. cap. 12.* Nathan enim propheta, quo maiore regem Dauidem pudore suffunderet, sua ipsum de aliena persona lata sententia condemnauit. Interest enim valde Reipub. vt Princeps, & illi, qui sciscendarum legum potestatem habent, leges à se conditas obseruent, vti ab alijs obseruare volunt. Quod illis videtur indicasse versibus Claudianus;

In commune iubes si quid, censesve tenendum.
Primus iussa subi. tunc obseruantior æqui
Fit populus, nec ferre negat, cùm viderit ipsum
Auctorem parere sibi. &c.

Nihil equidem populus magis intuetur, quàm Principes; eorumq. vitam, ac mores obseruat, ac pro lege habet. Zaleucus contra adulteros legẽ tulit, vt oculos in eo comprehensi perderent. cùmq. forte filium in adulterio comperisset, totiusque ciuitatis precibus flecti non potuisset, vt sibi ab eo puniendo temperaret: filio vnum, & sibi alterũ effodit oculum. legiq. parere maluit, quàm non parendo efficere, vt legum seueritas, & auctoritas vilesceret. Refert Ioan. à Turrecr. *in Hist. de Monarch. Indiana. lib. 2. c. 64. par. 1.* Hezahualpulli Regem, & Monarchã magni Regni Tezcui in noua Hispania positi, & si populi illi à nobis barbari vocitẽtur, Huexotzincatzin filium à se vnice dilectũ ad mortẽ condemnasse, quòd legẽ in regali palatio positã violasset: nec vel maternis, vel fraternis, omniumve Principum in aula existentium, totinsve populi precibus, adduci potuit, vt tam seueram sententiam mitigaret, filioq. licet eius in Regno successori, parceret, dicens nõ expedire Reipublicæ, vt dici possit legem tantũ in extraneos, & subditos, nõ in filios, & hæredes legislatoris locũ habere,

cùm

cùm communis esset,& omnes comprehēderet. Imperia legum hîc potentiora esse voluit,quàm hominum. Baldus quoque noster scienter satis *in l.2.C.de seruit.& aqua.* dicebat Principem esse animal rationale, politicum, & mortale: atque ideo licet is legibus solutus sit, non tamē à dictamine rationis. in quam sententiam præclare facit illud Plutarchi in libello de doctrina Principis; Quis,igitur,inquit,imperabit Principi? Nempe lex omnium Regina, & mortalium, & immortalium, vt ait Pindarus: non ista quidē lex foris,in libris, aut tabulis scripta ligneis, sed viua illi insita ratio,semper conuiuens & familiaris Principi. Itaque quod ad Dei iudiciū attinet, Princeps non est solutus à lege, quam ipse tulerit, quoad vim legis dirigendi, quæ Principem in id dirigit, quod facere tenetur, & debet. Nam & Pacatus Imperatori Theodosio, cautum,inquit, tibi licet,quantum per leges licebit. Posset tamen hîc commode quæri, quid nam fecerit Vlpiano, cuius occasione hæc à me dicuntur,dubitationem,vt diceret, Principem solutum esse legibus.quæ etsi perdifficilis,& obscura videatur quæstio,non dubito tamen, quin vnica possit ratione concludi, & terminari. Nulli latere arbitror,quin populus sit,qui in Principem legum ferendarum potestatem contulerit. *l.2.§.nouissime.ff.de origine iuris.* neque existimo quemquam esse ita rationis expertem, qui nesciat populum,nondum Principe constituto,suis legibus fuisse adstrictum. Si ergo populus suis tenebatur legibus,& ipse est,à quo Principi datum est ius, vt quod constituisset ratū esset: maiorem profectò,quàm ipse habuerit, auctoritatē in Principem conferre non potuit;vel ipsius Vlpiani testimonio *in l.nemo.55.ff.de reg.iur.* ideò apud probatos auctores vel Suetonium, Tacitū, aliosq. videmus passim veteres illos Principes, qui primi Cæsares,& Augusti sunt appellati, legibus deseruisse. immo expresse Dion in Augusto scribit,ipsum Augustum veniam legis Voconiæ à Senatu petijsse;scilicet vt posset Liuiā eius vxorem ex triente hæredem instituere, cùm supra quadrantem ex d.lege minus liceret. Verùm cùm cœpissent paulatim ipsis abuti legibus,tum fuit receptum,vt legibus esset solutus Princeps. id tamen priuilegio fuisse concessum argumento est *d.l.Princeps.in fi.* vbi dubitatur etiā, num Augusta sit legibus soluta;& non esse scribit Iurisconsul.& subiungit: Principes tamen eadem illi priuilegia tribuunt, quæ & ipsi habent. nec sum nescius variam esse Principatus formam, sed nos intelligimus de eo Principe, quo de loquitur Vlpianus ipse. & licet populus in comitijs forte esset solutus legibus, quas & abrogare poterat: Princeps tamen ante priuilegium, quasi vnus de populo, promulgatis legibus tenebatur.nisi legibus cautum esset,ne teneretur. Ita enim in lege Regia Vespasiani, quam Ant. Augustinus loco citato refert, scriptum est:Vtique quibus legibus, plebisuè scitis scriptum fuit, ne D. August. Tiberiusvè Cæsar August. Tiberiusq. Claudius Cæsar, August. Germanicus tenerentur, ijs legibus, plebisq. scitis Imp. Cæsar Vespasianus solutus sit.

Explicatio *l. leges. 9. C. de leg. & cap. vlt. de constit. & cap. penult. de off. leg. in sex.* & an leges ad præterita trahantur negotia:& quæ dicantur pendentia negotia. Cap. II.

CVM legis propriū sit hominibus præscribere, quid agendum, quidvè fugiendum. *l. leges. 9.C. de legibus.* Cic. *in 2. Philippica*, Lex nihil aliud est, quam recta, & à numine Deorum tracta ratio, imperans honesta, & prohibens contraria: non est mirum si in futurum concipiantur leges. siquidem leges non malis medentur præteritis, sed futuris quantum possunt, occurrunt. Perquam iniquū esset,si lege, vel statuto eius rei periculum quis proponeret, quod antea præcaueri non potuit. ideo M. Tullius *in Verrem* eundem reprehendit quòd huiusmodi proposuerat edictum; Qui ab Aulo Posthumio, & Q. Flauio, posteavè fecit, Fecerit: Fecit, Fecerit? Quis vnquam edixit isto modo? Quis vnquam eius rei fraudem, aut periculum proposuit edicto, qui neque post edictum, neque ante edictum prouideri potuit? *& paulò post*; De iure verò ciuili, si quis noui quid instituit, omnia, quæ ante acta sunt, rata esse patitur: cui mirifice conuenit Iustiniani sententia *in l. iubemus in fine. C. de test.* Quid enim peccauit antiquitas, quæ præsentis legis inscia pristinam secuta est obseruationem? Eadem ratione, si statuto caueatur: vt filia excludatur ab hæreditate dotantis, idem statutum locum non habebit, quando pater filiam dotauit, & decessit ante conditum statutum; quia intelligitur de hæreditate deferenda, non de delata. Bald. *ad l. illam.num.2. versic.ex hoc arguitur. C. de donat.* sequitur Brun. *de statutis exclud. fœmin. prop. mascul. art. 7. num. 261. in fine.* Crot. *ad l.omnes populi. num. 140. versic. hinc verificatur. ff. de iust. & iur.* vbi reddit rationem: quòd quando pater decessit ante statutū: actus est iam consummatus, & ideo ad illum non extenditur virtus statuti. Ita quoque resolutū fuit

in vna Roman. supplementi legitima de Alterijs coram Cantuc. die 17. *Aprilis* 1581. *quæ hodie est decis.* 142. *diuers. par.* 2. Hinc illa suboritur perelegans hæsitatio, quomodo ad præterita lex trahatur noua, si, vt ad præterita porrigatur, expresse cautem fuerit? cùm dici soleat leges, cõstitutionesve ad præterita non trahi, *c.* 2. *& vlt. de constit. l. leges.* 7. *C. de legibus*, immo constituũtur, & promulgantur, quæ vitas hominum obstringunt, vt ab omnibus intelligantur. *d. l.* 9. quare receptum est, & quidem rectissime, non porrigi ad præterita iam decisa, vel amicabili compositione, vel iudiciali decreto, vel iurisiurandi religione, aliovè legitimo modo *l. causas C. de transact. l. penul. C. de sacrosan. Eccl. l. vnica. C. de contract. iud. l. vlt. in fine. C. de vet. iur. enucl. l.* 1. *&* 2. *ff. de iureiur.* de legitimo modo *in Nouell.* 119. *sub tit. in auth. vt spons. largitas.* vtpote præscriptione, *l. vlt. C. de sacrosan. Eccles. & tot. tit. C. de præscript.* 30. *vel* 40. *ann.* quod etiam in ijs, quæ pendent per appellationem, locum habere voluit Iustinianus *in Nouell.* 115. *vt cùm de appell. cognosc. in princ.* Item in retractationibus; vt si aduersus Præfecti prætorio sententiam, à qua appellari non licet, *l.* 1. *ff. de offic. Præfect. Præt.* postulata fuerit retractatio. Item in relationibus iudicum, quibus post vltimam cognitionem, cùm inibi res est, vt iudicetur, Principem de iure consulent, quid agere debeant; vt in Paratitlis *tit. de appell.* diximus: quæ tamen facultas referendi, hodie sublata est ab eodem Iustin. *in Nouell.* 125. *vt iudices nõ expectent sacras iussiones: sed quæ videntur eis decernant.* In his ergo causis, leges quæ valuerunt relationis tempore, sequi debent iudices, qui in consilium Principis adhibentur; non nouas leges, quæ post relationem introductæ sunt. *d. Nouell.* 115. Sed maior dubitatio est, an eadẽ lex ad ea, quæ iam in iudicium deducta sunt, non sunt tamen decisa, porrigatur. Panormitanus noster contendit, non extendi *in cap. vlt. num.* 9. *de constit.* Accursius quoque, quem alij sequuti sunt *in d. auth. vt cum de appell. cognos.* asserit clausulam istam, vt ad præterita porrigantur, ad negotia quoquo modo in iudicium deducta, non trahi. idque videtur Iustinian. constituisse *in Nouel.* 113. in medio litis non fieri sacras formas, vt iudices, vel arbitri compromissarij iudicent secundum leges, & mores, non secundum rescripta, & pragmaticas formas, vel iussiones Principis, quæ pendente lite impetrãtur, & iudicibus insinuantur. namque ijs parere non tenetur iudex. Ratio est satis elegans; quia huiusmodi rescripta ambitiosa sunt, vt ibi notat Cuiacius ex Iuliano; hoc est ad gratiam composita. *d. decis.* 142. vbi habetur, quòd si motus proprius summi Pontificis iubeat omnes lites, & controuersias v. g. post Kal. Aug. 1580. debere terminari secundum statuta noua: & lis, qua de agitur, mota fuerit Kal. Augusti eiusdẽ anni 1480. eum motumproprium debere intelligi de litibus, & controuersijs ortis ex negotijs & causis futuris, non æquè de negotijs, & causis præteritis: siquidem statuta respiciunt negotia futura. Quod habere locum etiam voluit quando statutum nouum esset declaratorium antiqui. *d. dec.* 142. *n.* 4. Attamen, pendente lite, si lex lata fuerit, in eaq. expresse cautũ sit, vt ad præterita trahatur: iudex tenetur legem sequi nouam, non æque illam, quæ tempore litis cõtestatæ valebat. quod plane constat ex locis iam deductis; sed apertius *in l. vlt. in fin. C. de sacros. Eccl.* Hæc autẽ omnia obseruari sancimus, & in ijs casibus, qui vel postea fuerint nati, vel iam in iudiciũ deducti, nisi facta sit litis contestatio. etenim iudiciũ non dicitur, nisi contestata lite; nec aliter res in iudicium deducta dicitur. *l. si quis se obtulit. ff. de rei vindic. l. amplius non peti. ff. rem rat. haa. l.* 1. *C. de lit. contest. & l. nihil. C. de procur. & & auth. de litigios. §. si verò apud.* Vbicumque igitur lex, quæ de præterito statuit, excipit negotia vel pacto decisa, vel iudicio finita, quæ sola verè sunt perfecta, cætera pendent dubio, ac incerto litis euentu, in quibus lex nunquam pro sua potestate ius imponit, prout vltima Iustin. constitutio *C. de ver. iur. enucl.* in qua responsa omnium Iurisconsultorum, & Imperatorum rescripta, quæ Pandectis, & Codice suo continentur, vim legum vt obtinerent, decreuit. Vt vigorem, inquit, suum in iudicijs ostendant, in omnibus causis, siue quæ postea emerserunt, siue quæ in iudicijs adhuc pendent, nec eas iudicialis, vel amicabilis forma compescuit. Quæ enim iam vel iudiciali sententia finita sunt, vel amicabili pacto sopita, hæc resuscitari nullo volumus modo. Et ad hunc sane sensum referri debet *dict. leg.* 7. leges in posterum prouidere tantum, nisi nominatim caueant de præterito, & adhuc pendentibus negotijs; & quod Clemens quartus *in cap. penult. de offic. legat. in sexto.* Volentes non solum ad futura, sed etiam ad præterita, & adhuc pendentia negotia hoc extendi. & iam citatum cap. vlt. Non vt vir alioquin prudentissimus opinatur Abbas, qui asseuerauit has tres constitutiones accipi debere de ijs causis, quæ in iudicium nondum sunt deductæ. Sed eius error ex superioribus manifestatur. Præterea verbum, pendere, quo & Imperatores, & Pontifices vtuntur, non vtique referri potest ad casus, qui in iudicium deducti nondum sunt; namque res, de qua controuersia, saltem in iudicio non est nata, non dicitur pendere, sed potius stare; quia non pendet ex alterius arbitrio, prout res, de

qua

qua coram iudice contenditur. Liuius *lib.* 35. Eſt in libertate poſita ea, quæ ſuis ſtat viribus, non quæ ex alieno pendet arbitrio. Cicero in Paradox. Cui ſpes omnis, & cogitatio pendet ex fortuna, huic nihil poteſt eſſe certi. Sic in pendenti eſt, quicquid, in ſuſpenſo eſt. Pendere fructus dicimus, quamdiu ſolo cohærent, & terra continentur. *l. fructus. ff. de rei vind. l. ſi fur. ff. de vſufruct. l. & quæ nondum. in princip. ff. de pig.* ſic & pendens vindemia legitur, hoc eſt, nondum lecta. *l. qui penden. ff. de act. emp.* & dicuntur pendere, meo iudicio, quòd ex fortunæ arbitrio pēdent. Quod deteſtatur & ipſe M. Tullius. lib. de natura Deorum ſecundo: Nec ita refellendum, vt ſi ſegetibus, aut vinetis cuiuſque tempeſtas nocuerit. & Martialis *lib.* 1.

Continuis vexata madet vindemia nimbis.

Quare Virgilius *Georg.* 2. Agricolis conſilium præbet, ne ad ſolis occaſum, plantent vineam, illo perelegantí verſu;

Neve tibi ad ſolem vergant vineta cadentem.

quaſi Oriens, & Meridies aptior ſit, vt Varro, & Palladius in ſuis de re ruſt. libris fatentur. quod & experientia docet. docet etiam quot infortunia non modo vineæ, ſed omnes pendentes fructus patiantur; ſed ante omnia procellas, ventos, imbres, ruinas, tempeſtatesq. formident. Hinc arbitror, pendentes dictos fructus, quòd ex incerto, & dubio fortunæ euentu pendent, ſic & pendentia negotia, quæ ex incerto, & dubio litis euentu pendent. etſi dici etiam poſſent, pendentia, ideſt inchoata, & nondum perfecta, ſumpta ex artificum operibus translatione, quorum opera dum fiunt, pendentia ſunt, vt tela, & multa fabrorum opera. Virgilius *Aen.* 4. dixit

—— *Pendent, opera interrupta, minæq.*
Murorum ingentes.

ideſt inchoata, nondum ſunt perfecta. Clauſula igitur illa, vt ad præterita negocia, & adhuc pendentia trahi debeat lex noua, habebit locū in ijs, quæ pacto, vel iudiciali ſententia nondum ſopita ſunt, non æque in alijs, quæ ſunt deciſa. Quòd ſi Princeps expreſſe ad præterita etiam deciſa pertinere dixerit, porrigi poterit lex, immo & reſcriptum; tametſi Bartol. *in l. fin. C. ſi cont. ius, vel vti. pub.* exiſtimauerit, non eſſe tantam in reſcripto vim, vt id poſſit operari. quem Bald. ſequitur *in l. 1. ff. de conſtit. princ.* poſt multa Dec. *in d. c. vlt. n.* 19. Porrigi tamen dico, ſi preces veritate nitantur, vti deſiderat *l. vlt. C. de reſcrip. & c. 2. eod.* & ad eas Princeps reſcribat; quia videtur ita voluiſſe. *l. ſi quis in princ. ff. de leg.* 3. At *l. ſi. C. ſent. reſcindi non poſſe*, qua & Bar. & alij nituntur, loquitur de reſcripto ſubreptitio. Reſcripta, inquit Conſtan. impetrata non licet admitti, ſi deciſæ ſemel cauſæ fuerint iudiciali ſententia, quam nulla prouocatio ſuſpendit. hoc eſt, ſi rei iudicatæ non expreſſa eſt facta mentio. idcirco ſcite profectò Alex. *in conſ.* 136. *num.* 4. *lib.* 2. reſpondit, non ſufficere in precibus Principi porrectis, mentionem rei iudicatæ feciſſe, ſi in obtento reſcripto non adſit clauſula, Non obſtante re iudicata. Idem quoque de tranſactione dicendum eſſe ex ſuperioribus nemo neſcit. Mihi etiam placet, quod & Decio placuit *loco iam cit. n.* 21. vt ius nouum, & poſt rem iudicatam exortum poſſit ad præteritas lites pacto, vel iudicio finitas, extendi, ſi Princeps dixerit, vt facta pro infectis habeantur. *Clement.* 1. *de immun. Eccl. vbi gloſſ. in verb. pro infect.* quam ſequitur ibi Cardin. & Abbas *in cap. debet, in fin. infr. de conſang. & affin.* & Felin. *in d. cap. vlt.* licet quoad eſſentiam fieri non poſſit, vt quod ſemel factum eſt, habeatur pro infecto, *l. in bello, §. factæ. ff. de capt. & poſtlim. reuer.* neque Deus omnipotens poſſet, cùm id ſub rerum poſſibilium poteſtate minus cadat, vti aliàs late.

De tempore quo lex ligat ſubiectos. Quòd poſt duos meſes à tempore publicationis lapſos, nemo admittitur ad probandā legis ignorantiam. Explicatur Iuſtiniani *Nouell* 66. & *l. vlt. de decr. ab ordin faciend.* cum multis alijs iuribus Pontificijs. Cap. III.

SVPERIORI capiti ſatis commode ſubijci poteſt quæſtio illa, an is qui nullam legis ſcientiam ſe habere aſſeuerat, admitti debeat ad ignorantiæ probationem. Iuſtinianus *in Sua Nouell. 66. ſub tit. in auth. vt factæ nouæ conſt.* decreuit; vt nemo ad legis obſeruationem teneretur, niſi poſt duos menſes à tēpore publicationis lapſos. idem videtur conſtituiſſe Alex. 3. *in c.* 3. *Ne cler. vel monach.* & Honorius etiam huius nominis Tertius *in c. vlt. eo. ne cler. vel monach. & in c. nouerit de ſent. excom.* quæ vera arbitramur, ſi certum non fuerit conſtitutum tempus, vt *in c. cum ſingula. de præben. in ſexto, & in extrauagan. execrabilis. eod. de præben.* & in Concil. Trident. *cap.* 2. *ſeſſ.* 7. vel niſi ita concipiatur lex, vt ſtatim velit Princeps ſortiri effectum, videlicet ſi adiecta fuerit clauſula Ex nunc; *vt in Clement.* 2. *de hæretic.* vbi notat gloſſ. *in verbo, ex nunc.* quam rectiſſime interpretatur Abbas Panormit. *in cap.* 2. *de conſtit.* vt id fiat reſpectu retractationis actus, non item pœnæ: eſſet enim valde iniquum, vt lex ignorantem, & incogitantem opprimeret;

vt præcedenti cap.diximus, idque non in beneficialibus modo, & spiritualibus causis, cõstituere potest sacrarum legum Antistes, sed in profanis etiam omnibus, quæ ipsius Rom. Pont. potestati subijciuntur: tametsi Dec. in istis posse negat. nam si Decij opinio præualeret, sequeretur necessariò, legem nouam ad præterita nunquam trahi; trahi tamen posse supra ostendimus, vel ex *cap. pen. de offic. leg. in sex.* hocq. ipsum dici potest in pacto, de viuentis hæreditate facto, sine eius, de cuius successione agitur, consensu. quod Iustin. improbat *in l. vlt. C. de pact.* improbum enim habetur de viuentis hæreditate cogitare; idcirco quæ iam facta erant, fuerunt rescindenda. Eadem ratio est in pacto legis commissoriæ, quòd in pignoribus reprobatum est à Constant. *in l. vlt. C. de pact. pignor.* in qua ita cauetur: Si quis tali contractu laborat, hac sanctione respiret: quæ, cum præteritis præsentia quoque repellit, & futura prohibet. idem plane *in Nouell. 143. in fine. sub tit. de rap. mul.* Si verò simpliciter constituitur lex, nullo videlicet adiecto tempore, & absque clausula, Ex nunc; non ligat subiectos, nisi post duos menses; *& in d. Nouell. & alijs iam citatis locis*; quod tamen locum non habet in indulgentijs, gratijs, priuilegijs, & alijs specialibus constit. in quibus satis est, vt ad illorum, quibus conceduntur, notitiam perueniant. *cap. 5. de concess. præb. in sex.* vtputa si indulgeatur alicui, ne possit excommunicari, non valebit excommunicationis sententia in eum lata ab ordinario, etiam huiusmodi indultum penitus ignorante, neque etiam in regulis Cancellariæ, quæ ligant statim à crastino die assumptionis summi Põtificis, Sarnen. *in proœm. reg. q. 2. nu. 54.* & faciunt notata per Abbatem, & alios *ad cap. 2. num. 7. vers. venio ad secundum de constit.* Rota *diuers. decis. 256. n. 2. & 3. p. 2.* & publicatio intelligitur à die assumptionis, ex quo ab illo die ligant; quia solemniter fiunt, & ligauit: & dicuntur ab illo die publicari. *cap. 1.* vbi Abbas, Decius, & alij, *de postulat. prælat.* Nam publicatio regularum non fit ad effectum, vt innotescant; quia cum renouentur ab omnibus Pontificibus, videntur esse non tantum de stylo, sed etiam de iure, vt ait Decius *ad c. ad aures. num. 10. in fin. de constitut.* Cassador. *decis. 3. in fin. eod. tit.* sed vt appareat de voluntate approbatoria ipsius noui Põtificis. Sarnen. *d. q. 2. num. 54.* Publicatio autem, & editio noua eundem operantur effectum, ex quo solitæ sunt à quocumque summo Pontifice fieri, & fiũt cum decreto, quod statim ligent *d. decis. 256. num. 4.* Num igitur is qui nullam legis notitiam se habere contendit, potest ignorantiam probare, vt à legis pœna excusetur? iuris vtriusque interpretes posse existimant tam Pontificio quã Cæsareo iure. hoc *in l. fin. de decret. ab ord. fac.* illo *in cap. fin. qui matrimon. accus. poss.* Dissentiunt tamen haud parum in probationis ratione. alij iureiurando posse; alij dilucidis probationibus esse opus volunt. communis verò interpretum consensus est, teste Felin. *in cap. 2. num. 10.* quòd solo iuramento quis possit innocentiam suam probare; *ex cap. præsentium. de testib. cap. pastoralis de except. cap. si verò. 2. de sent. excomm. cap. nulli. de elect. in sexto.* Innoc. *in d. cap. 2.* dilucide probandum dicit, quem & ibi seq. Dom. Anton. & Imol. & Card. *in clem. constitutionem §. cæterum. q. 7. de elect.* idem Card. *in consil. 36.* & Alex. *in consil. 71. lib. 1.* Angelus *consil. 283.* Archid. & Domin. *in cap. pia. de except. in sexto.* Panor. neutram sequutus concludit, hoc pendere ex iudicis arbitrio, inspecta scilicet præiudicij quantitate, & qualitate personarum, & negotij, in quo ignorantia prætenditur, *ex cap. innotuit de elect. & cap. fin. in fin. de iureiuran.* Mihi nulla horum opinio placet: in ea etenim sum sententia, vti existimem, post duos menses à tempore publicationis lapsos nõ posse, quem vllam prætendere ignorantiam, neque illam probatam iri quauis ratione, nisi forte absens esset, adeoq. longe, vt verisimile sit ad eius notitiam legem non peruenisse. Cur voluit Iustin. neminem teneri ad legis obseruantiam vel in vrbe, vel Metropoli, vel alia ciuitate cuiusque Prouinciæ, nisi post duos menses demum à publicatione? Ne quis lapso eo tempore, ignorantiæ velamento se tueretur. Ideo in *§. Prouinciarum. d. Nouell.* Vt nullus, inquit, de cætero occasionem sumat cuiuslibet ignorationis. Idem videtur dicere ipse Romanæ Ecclesiæ Princeps Innocent. III. *in cap. 1. de postul. prælat.* nec sit, inquit, necessarium, cum constitutio solemniter editur, & publice promulgatur, ipsius notitiam singulorum auribus per speciale mandatum, vel litteras inculcare; sed id solum, sufficit, vt ad eius obseruantiam teneatur, qui nouerit eam solemniter editam & publice promulgatam, videnda est glossa *ad regul. vlt. in verbo anno quarto de regul. iur. lib. 6.* At *cap fin. qui matrimon. accus. poss.* quo volunt probare, quem admitti posse ad probandam legis ignorantiam, loquitur de publicatione matrimonij in Ecclesia facta; contra quam nemo deinceps admittitur, nisi probauerit, nullã se publicationis notitiã habuisse. *d. l. fi. ff. de decr. ab ord. fac. de l. municip.* In collegio ita cautum fuit: si quis extra collegium, hoc est ordinem decurionum, iudicauerit, & ipso ordine moueatur, & insuper mille drachmas persoluat. quæsitum est, an aduersus decretum feceris absens. Respondit Scæuola, non fecisse; huiusmodi enim pœnas aduersus sciẽtes paratas esse. idem

plane

plane *in cap. vlt. de constit. in sex.* & cùm ij tres loci de constitutionibus principe inferioris sint; non est mirum si non afficient ignotantes, immo expresse in *d. cap. vlt.* sancitum est, vt huiusmodi constitutionibus nusquam obstringantur, nisi supina & crassa sit eorum ignorantia. quare non debent trahi ad generalem Principis constitutionem. Alia verò iura, quibus nostri nituntur probare, posse quem legis ignorantiam iureiurando ostendere, ad rem parum: non enim de legis ignoratione tractatum habent, sed de ijs alijs rebus, quas verisimile est, hominem posse ignorare; *Cap. præsentium.* de test. publicat. *c. pastoralis de exception.* quæ in iudicio proponi solent, ad excludendum id, quod in intentionem, condemnationemve, deductum est: quæ si non opponuntur intra præfixum tempus, eas non admittit iudex, nisi quis iuret de nouo se illos inuenisse, caput si verò, de eo, qui manus in clericum iniecit, quia iurat illum fuisse clericum prorsus nescire. *cap. nulli.* de eo, qui electioni consentit, aduersus quam venire deinceps non potest, nisi iureiurando affirmet de nouo vitium inesse electo cognouisse, propter quod non vtique valet electio. eadem est ratio *d. cap. innotuit*, quod Abbas adducit. *& cap. fin. de iureiur.* loquitur de potestate iudici data; nam actore minus probante, absoluitur reus: si tamen præsumptio est pro actore, potest iudex, inspectis personarum, & causæ circunstantijs, cui voluerit vel actori, vel reo, iuramentum deferre. Hæc etiam sunt, vt quisque videt, de rebus alijs, quàm de legis ignorantia; ita vt ratione nulla fieri possit extensio ad generalem Principis constitutionem. Quare defendi posset Innoc. & qui eum sequuti sunt, quòd si aliquo casu, admittitur probatio aduersus legis ignorantiam, prout admitti posset in specie *d. cap. fin. qui matrim. accusat. poss.* id probandum sit claris, & apertis probationibus, non solo iuramento.; cum hodie nihil facilius sit, quàm quiduis iuramento probare, nulla enim adhibita examinatione, nulla præmeditatione, nec considerata & perpensa, sed contempta potius iurisiurandi sanctione, iuramentum suscipiunt, qui legis pœnam euadere volunt; vel huiusmodi alium finem consequi, vel retinere. vnde ortum est prouerbium: Si iurandum est, bos noster est. quam calamitatem deplorat vir sacrarum litterarum peritissimus Dominicus Soto *de iust. & iur. lib. 8. quæst. 1. art. vlt.* Admittuntur, inquit, immo de improuiso abripiuntur ad iurandum, sine delectu cuiuscunque sortis homines, nempe bubulci, muliones, baiuli, ebrij, heluones. neque verò in templo, sed vbi ius iurare absque vlla præmeditatione coguntur. Videmus tamen veteres Ethnicos tantùm iurisiurandi religioni tribuisse, vt tactis aris iusiurandum præstarent, vt latè dixi *cap. vlt. per tot. lib. 1. de Sacror. Immun.* Quia, cùm per Deos iurarent, per Iouem, scilicet, Mercurium, Venerem, Iunonem, Mineruam, Castorem, Pollucem, Martem, Herculem, perq. suos alios similes Deos, (vt Barnabas Brissonius *lib. 8. de formulis* pluribus ostendit) in templis, tamen, in quibus colebantur, iurari decentius putabant. Cur igitur nos, qui Christiani sumus, & verum Deum, Patrem, & Filium, & Spiritum sanctum colimus, in sacris ædibus, in quibus diuina celebrantur mysteria, non iuramus? namque per Deum, vel per Christum, atque per Spiritum sanctum iuramus. Vegetius *lib. 11. cap. 5.* & S. Thomas *2. 2. quæst. 89. art. 4.*

Ex pacto nudo nulla iure Pontificio datur actio, etiam si iurisiurandi religione fuerit sancitum. & de sententia *cap 1. & cap. 3. de pact. & cap. 2. de pact. libr. sex.* Cap. IV.

ABBAS Panormitanus *in cap. cautio. de fid. instrum. Bald. in l. si diuisionem, in fin. C. faml. ercisc. & in l. petens. ad finem. C. de pact.* & Felin. *in cap. 1. de pactis. n. 13.* dixerunt pactum nudum, etiam iure Pontificio, nullam parere actionem, nisi subsit causa. quorum sententia nihil verius, ac melius quicquam. Siquidem sacratissimo iure, nuda pactio maiorem vim non habet, atque stipulatio iure ciuili, vt est vno omnium consensu receptum. atqui stipulatio sine causa inefficax est. *l. 2. §. circa. ff. de dol. except.* argumento est etiam *l. 1. ff. de condit. sine caus.* Vbi enim promissio ab expressione causæ nuda est, ibi nulla actio est; si promissor sciebat se nihil debere, ac nullam esse debendi causam, donatio præsumitur, dummodo hæc scientia probetur; si verò apparet ipsum promittentem credidisse causam subesse, quæ tamen non erat, aut certe nescimus, an ita crediderit, necne: præsumitur promissio indeliberata, & emissa absque animo donandi, & obligandi, ioco potius, quàm serio. argumento est, quod Varro *lib. de lingua Latina. 5.* scribit, Non respondet ille statim, qui dicit. Spondeo, si iocandi causa dixit; neque agi potest cum eo ex sponsu; quoniam stipulatio sine consensu nulla est. *l. 3. §. vlt. ff. de oblig. & act. & l. 1. §. vlt. ff. de pact.* multo minus pactum, cum sit duorum, pluriumve, in idem placitum consensus. *d. l. 1. in princ.* Idem puro dicendum in contractibus innominatis, Do, vt facias; Facio, vt des; & his similibus:

quòd & ipsi nullam patiant actionem, nisi post implementum, etiam iure Pontificio; quicquid dicat Didacus post Fortunium in *cap. quamuis. 2.par.* §.4.*num*.4. *de pact. in sex.* qui contendit illam esse differentiam inter ius Canonicum, & ciuile, vt hoc nulla detur actio, nisi post implementum: *ex l.iurisgentium.* §.*sed etsi. cum seq.ff. de pac.* vt si conuenerit, Dabo Stichum tibi, tu mihi Pamphilum; vel ita, Dabo tibi Stichum, tu mihi insulam facies; vel Dabo centum, vt pro me Romam eas: existimat Didacus, propter illam conuentionem iure nostro oriri actionem,& per consequens posse compelli. quod nec probo, nec ratio naturalis suadet. Egit id præcipitem Didacum; quia opinatur causam huic conuentioni inesse, quæ tamen non inest. huiusmodi contractus nec nomen habet, nec causam,sed conuentionem tantum manifestam. Sed propter solam conuentionem Populi Romani iure nulla competit actio. §.*sed cum nulla.d.l.iurisgentium.* neque iure Romanorum Antistitum. namq. Vlpianus *in d.*§.*sed etsi*: Sed etsi, inquit, in alium contractum res non transeat, subsit tamen causa; eleganter Aristo Celso respondit esse obligationem. causam ibi rectissime Accursius recipit pro datione,& facto. quem veteres,& recentiores sequuntur viri doctissimi. At diximus iure canonico nullam dari actionem, nisi subsit causa: in specie verò proposita nulla est causa, sed sola conuentio. & est,perinde ac dixisset,Si centum mihi dederis, ibo pro te Romam. sed vt possit compelli, necesse est, vt adimpleatur causa. Nec minus egregie labuntur nostri,dum existimant, pactum, quod iure ciuili non valet, valere, si iurisiurandi religione sancitum fuerit. Valere quidem verum est; ex eo tamen agi posse falsissimum. nemo tamen, quod sciam animaduertit. Ex eo autem,quod Bonifacius Octauus constituit *in d.cap.2. de pact. in sex.* vt omnes contractus, qui iure ciuili non valent, valeant si iureiurando fuerint sanciti: dixerunt pactum iuramento firmatum adeo valere,vt ex eo possit agere quisquam. & hanc esse receptissimam sententiam scribit Iason *ad d.* §. *sed cum nulla*; Fortunius, & Felinus *ad d.cap.*1. Ant. & Abbas *ad cap. cum contingat. de iureiur.* item Cuman.Roman.Alex. & alij *in rubr. de verbor. oblig.* Didacus *loco citat.* Alciatus *in d. cap. cum contingat.num.*245.tametsi idem Alciatus paulo ante dixit contrariam sententiam,saltem iure ciuili, magis frequentem esse, quemadmodum dicit Ias. & ipse *in l.si quis maior. num.*23. *C. de transact.* & Salicet. *in auth.sacramenta puber. C.si aduers.vendit.* Sed iure Pontificio ex huiusmodi pacto quin competat actio, nemo dubitauit ad hanc diem, vno excepto Innocentio *ad cap. nouit num.*4. *de iudic.* ibi; *etiamsi ad illud petendum nulla competat actio ciuilis,vel canonica;* vt cum quis iurauit dare, vel facere sine stipulatione,locum habet denuntiatio; quo factum fuit, vt inde sumpta occasione, ij qui de fide non recte sentiunt, Romanum Pontificem, vti aliàs dixi,cœperint calumniari, quòd ambitiose magis & auare, quàm æquitate vlla suadente, hæc constituerit; quasi alterius iurisdictionem, hac iurisiurandi fictione,veluti prolixa quadam, & iusta possessione sibi vellet acquirere. quam peccati culpam non in ipsius iuris auctores, sed in ipsos interpretes reijcere necesse est. non ea fuit Romani Pontificis mens, & intentio, vt daretur actio ex iuramento,quotiescumque iuri ciuili non competit actio, sed vt loco actionis cederet censura Ecclesiastica; hoc est excommunicatio. Nam sanctissimi Vrbis Episcopi non admodum fuerunt curiosi in dandis actionibus, quando iure populi Romani non dantur;sed hoc tantum agunt, vt conscientiam promittentis exonerent, nempe vt ex simplici iuramento agi non possit, sed propter iuramentum rescindi non possit quod iuratum est. Idem quoque videtur dicendum in simplici pacto, argumento *can. iuramenti.*22.*quæst.*5.& eius, quod Cicero *pro Sexto Roscio* scribit, vt in Pararitl.*sub tit.de pact.* adnotaui. vt ex simplici pacto quis non vtique possit agere; possit tamen, qui simpliciter promisit, compelli in anteriori foro, ad obseruationem eius,quod promisit. Ideo Raymundus *in d. cap.*3.ex D.Gregorio, iudex, inquit, studiose agere debet, vt promissa opere compleantur. non dicit actionem dandam esse ei, cui promissum est, sed posse promittentem cogi ad dandum, vel faciendum. Et vt ad iusiurandum redeamus,non dubito,quin is,qui ab Ecclesiastico iudice beneficium absolutionis, quoad rescissionem contractus iurati, impetrauit,possit vti fori præscriptione, ac dicere esse conueniendum suo iudice coram; nec teneri vltrà respondere, cùm iudex Ecclesiasticus iam functus sit officio suo, ex quo absolutionem impartiuit. quo sensu,accipi debet Bonifaciana constitutio *in d. cap.*2. qua interpretatione admissa, quæ verissima est, nullus restat calumniandi locus.

Non

Non sola in ius vocatio, sed litis cōtestatio perpetuat iurisdictionem. & sublata Antinomia, quam volunt nostri esse inter *cap. gratum. & cap. relatum. de offic. iudicis delegati*. Cap. V.

CELEBRIS est in iuris vtriusque schola quæstio illa; num sola in ius vocatio sit sufficiens ad perpetuandam iurisdictionem alteri demandatam; an sit litis contestatio necessaria. Veteres interpretes, vt Gulielmus de Cuneo *in l. & quia. ff. de iurisd. omn. iud.* & Iacob. Butr. *in l. 1. & in auth. ibi posito C. de lit. contest.* asseuerant solam non sufficere citationem: Angelus verò *in repet. l. 1. C. de iudic.* scribit horum opinionem iure ciuili veram esse, non æque iure canonico. Bartol. *in d. l. & quia. n. 13.* vult regulariter iurisdictionem mandatam perpetuari, ex *cap. gratum, de offic. iud. deleg.* vbi omnes iuris Pontificij interpretes vno consensu sequuntur; quemadmodum & iuris ciuilis doctores *in d. l. & quia.* quod & Iason fatetur *ibidem num. 57.* immo Abbas *in citato cap. gratum.* contendit ad conseruationem iurisdictionis mandatæ sufficere, quòd citatio emanauerit à delegato, quamuis ad partes minus peruenerit, *ex glos. autor. in clement. 2. vt lite pend.* Idem videtur tenere Bartol. loco iam dicto, per illa verba, *geri cœperit*, & *ex d. c. gratum.* atque ratione illa, quòd citationis commissio est iurisdictionis, & ab ea incipit iudicium: *toto tit.* inquit, *de in ius vocando. & §. fin. in princ.* apud Iust. *de pœna temere litig.* quibus assentit & Ias. *ex cap. licet. in fin.* ibi, *iurisdictione vti cœperit de offic. iud. deleg.* Sed ne multis moremur, dicendum est paucis, vt res est. Ipse igitur veterum sententiam, longe veriorem esse non dubito, videlicet Gulielmi, & Iacob. quos Fulgos. & Goueanus *ad d. l. & quia.* sequuntur, quòd iurisdictio delegati dicatur durare, cùm res incœpit agi. Agi autem incipit res, lite contestata. litis non dicitur facta contestatio, nisi iudex cœperit audire causam per narrationem negotij. Negotium exprimitur à litigatoribus iudice coram; & non dicitur facta plena litis narratio, antequam actorem & reum iudex audiuerit. Posteaquam intentionem actor proposuerit, inficiatusq. fuerit reus: tunc lis est contestata, & res in iudicium deducta; aliter res in iudicium non dicitur deducta, vt late duobus in locis probauimus, *& in tit. 1. lib. 2. in Paratitl. & in cap. 2. huius lib.* sicut enim ostendimus, iudicium non dici cœptum, ante contestationem litis: etiam per consequens dicendum videtur, delegati iurisdictionem ante contestationem litis, mortuo eo, qui mandauit, expirare. argumento est etiam *l. nemo. C. de iurisd. omn. iud.* vbi ante litis contestationem recusari potest iudex; quia nondum eius litis vlla videtur in litigatores iurisdictio: non item si lis fuerit contestata, nisi suboriatur legitima recusationis causa. *cap. insinuante. de offic. iudic. deleg.* Assertioni nostræ obijciunt *§. fin. instit. de pœnis temere litigant.* ad quem locum hodie, facilis est responsio, cùm accipi debeat de procemijs & præparatorijs iudiciorum. Verum quidem est, antequam lis contestetur, quædam geri inter litigatores, à quibus initium actionis habebatur; vt est in ius vocatio, & satisdatio iudicio sistendi causa; quæ vti dixi, sunt quædam veluti procemia, & præparatoria iudiciorum, de quibus omnibus in prima Digestorum parte tractatur, vt est tit. *de in ius voc. si quis in ius vocat. non ier. In ius vocati, vt eant, aut satisd. Ne quis eum, qui in ius vocatur, vi eximat, Qui satisdare cog.* & sequentes. Difficiliorem longe explicatum habet sæpe citatum *cap. gratum.* vbi Vrbanus III. videtur constituere, si delegatus ante delegantis mortem reum citauerit, etiam lite nondum contestata, istius perpetuari iurisdictionem. Hinc est, quòd Ang. dixit, iure ciuili solam citationem non tribuere iurisdictionem; secus iure canonico. Scire autem oportet, Lucium huius nominis tertium, Romanæ etiam vrbis Archipræsulem, *in cap. relatum*, quod proximè præcedit *d. cap. gratum.* rescripsisse Cantuariēsi Archiepiscopo, & eius suffraganeo his verbis; Quòd si lis fuerit ante præd. Nos. obitum contestata, mandatum morte mandatoris nullatenus expirauit. si verò ante litis contestationem decessit, non est à iudicibus, quos delegauerat, ex delegatione huiusmodi procedendum. hæc in codicibus nostris: additur in prima collectione: Poterit ergo in eo casu appel. ces. procedi, in quo ante mortem mandatoris lis fuerit per narrationem, & responsionem contestata. Vbi autem mors mandatoris litis contestationem præcesserit, penitus subsistat, siue fuerit, siue non fuerit ap. ob. interiectam. hactenus prima compilatio. In quo sane rescripto Lucius Papa gessit personam cuiusuis excellentissimi Iurisconsulti, vel Labeonis, cùm istius sententiam ad vnguem attulisse videatur *in l. amplius non peti. ff. rem rat. haberi.* Verùm cùm eiusdem litis argumentum incidisset Vrbani III. temporibus, atque idem Vrbanus esset interrogatus, num delegatus, quippe qui ante delegantis mortem proposuerat citationis edictum, lite ante ipsius obitum minime contestata, possit in causa procedere; rescripsit, quòd cùm in causa priori citatione facta, negotium sit quasi cœptum, & maxime si delegatus non sit certus de

obitu

obitu delegantis: poteſt, & debet in cauſa procedi. Et hoc eſt, quod egit Bartolum & alios alioquin præſtanti ingenio viros, vel Abbatem, præcipites; vt exiſtimarent, citatione facta, durare iuriſdictionem; ac proinde delegatum poſſe vltra progredi, ac ſi lis fuiſſet conteſtata. ſed debebant animaduertere, quod Vrbanus ſcribit; nempe negotium non dici cœptum, ſed quaſi cœptum: & ſubiungit, Et maxime, ſi delegatus non ſit certus de obitu delegantis. verbum, maxime, vbi accipi poteſt, pro tantum, *vt in cap. ad abolendum. de filijs presbyt.* quo loco gloſſ. verbum, maxime, interpretatur rectiſſime, pro tantum: quaſi vellet dicere, ſi certus eſſet de morte delegantis, non vtique poſſe vltra progredi. Siquidem Vrbanus præd. ſui Lucij III. interpretari voluit conſtitutionem, qua cauit, vti iam dixi, ante litem conteſtatam, expirare delegati iuriſdictionem morte mandantis. Interpretari voluit, inquam, Lucij Decretum accipi debere, quando delegatus eſt de morte mandantis certus, non æque ſi incertus. Quo caſu, facta in ius vocatione, etiam mortuo mandante lis poteſt conteſtari, & in cauſa procedi. Quòd ſi Vrbani conſtitutio Lucij reſcripto aduerſaretur, Raymundus non inſeruiſſet ibidem eiuſdem Lucij reſcriptum, ſed deleuiſſet potius, vti ne veſtigia quidem remaneret. Promiſit enim in procemio Decretalium, ſe omnia ſuperflua, & contraria reſecatum ire: neque dici commode poteſt, eum in tanto iuris occeano, omnium habere memoriam non potuiſſe; cùm ſtatim poſt Lucij conſtit. Vrbani ſubiecerit reſcriptum. Sed quoniam non ſunt hæc contraria inter ſe, ſed bene conuenientia: ideo intacta reliquit Raymundus. Verior ergo erit ſententia exiſtimantium iuriſdictionem delegati, morte mandantis, lite nondum conteſtata, expirare; ita tamen ſi delegatus certum de mandantis obitu acceperit nuncium; non item ſi certus non eſt; quo caſu ſola in ius vocatio, delegati conſeruat, atque tuetur iuriſdictionem. Sed, an per cauſæ delegationem, ſeu commiſsionem lis dicatur introducta, receptum eſt per commiſsionem cauſæ, & decretum citationis quoad actorem introductam dici litem. Rota *deciſ.* 11. *de dolo & contum. in antiq.* & *deciſ.* 4. *vt lit. pend. etiam in antiq.* Roman. *conſil.* 330. *ante num.* 3. Affiict. *deciſ.* 220. *ſub num.* 13. Stapbil. *de ſign. litt. iuſt.* §. *his igitur generaliter cognitis. num.* 15. Pariſ. *conſil.* 81. *num.* 10. *lib.* 4. Caſſad. *deciſ.* 6. *num.* 3. Mohed. *deciſ.* 6. Non æque quoad reum, reſpectu cuius lis non dicitur introducta, niſi poſt executam citationem; *clem. fin.* vbi omnes, *vt lit. pend.* Felin. *ad cap. cæterum. col.* 1. *in fin. & col. ſeq.* & *ad cap. ſuper litteris. num.* 13. *de reſcript.* Ripa *lib.* 5. *reſponſ. cap.* 5. *num.* 1. *de legib. conſtit. & conſuet.* Hinc Cantuc. *deciſ.* 1. *part.* 2. *diuerſ. num.* 6. dicit, poſſeſsionem captam poſt decretum citationis, ante tamen eius executionem, non dici attentatam. Et attentata non dantur ſine lite: nec lis dicitur, quoad reum, etiam ſi ſciuerit commiſsionem cauſæ, & decretum citationis, dummodo executa non ſit, *ibid. num.* 14. *cum ſeq.* & *deciſ.* 42. *num.* 19. *cum ſeqq.* Pluribus oſtendit in odium actoris per ſolum citationis decretum dici veram litem introductam.

De Epiſcopi Vicario, & quam habeat iuriſdictionem. Cap. VI.

PROXIMAE præcedenti quæſtioni haud valde diſsimilis eſt illa, Quid ſi is, cui principaliter data non eſt iuriſdictio, iudicem dederit; & antequam lis ſit conteſtata, moriatur: an iudicis dati expiret iuriſdictio? Exemplum peti poteſt ex Epiſcopi Vicario, vel ex Proconſulis legato. Legatum Proconſulis non habere Iuriſdictionem ordinariam, hoc eſt principalem, ſed mandatam, conſtat *ex l. legatus, & l. legati. ff. de offic. proconſ. & leg. l. cum prætor. §. is quoque. ff. de iudic.* Principalis iuriſdictio ſemper apud eum, qui mandat, remanet. *l. iudicium. ff. de iudic.* Principalis propria eſt; mandata aliena. *l.* 1. §. *qui mandatam. ff. de offic. eius. l. & quia. ff. de iur. omn. iud.* à Principali pendet mandata, & ea, quam qui mandatam ſuſcepit, dat, hoc eſt, iudicum ſpecialium, quos is conſtituit, cui mandata iuriſdictio eſt. Verùm quoniam Paulus Iuriſconſul. *in d. l. & quia.* ita ſcribit: Et quia nec principaliter ei iuriſdictio data eſt, nec ipſa lex defert; ſed confirmat mandatam iuriſdictionem: ideoq. ſi is, qui mandauit iuriſdictionem deceſſerit ante, quàm res ab eo, cui mandata eſt iuriſdictio, geri cęperit, ſolui mandatum Labeo ait: nõ immerito dubitauerit quis, vtrum iudicis à legato dati, morte proconſulis, expiret iuriſdictio, an ipſius legati morte; ſiue iudicis ab Epiſcopi vicario dati, morte Epiſcopi, re nondum cępta, an ipſius vicarij obitu extinguatur iuriſdictio. De legato proconſulis nulla hodie remanet hæſitatio; cùm ex locis iam citatis aperte conſtet eum mandatam habere iuriſdictionem. Morte ergo procõſulis ſolui quoduis mandatum neceſſe eſt. ſiquidem legatis ius non eſt dandi iudices, ſed ijs quibus mandata eſt iuriſdictio. Si legato igitur proconſul non mandat iuriſdictionem, legatus iudices minus dare poteſt. Nam *in d. l. legatus.* legatus mandata ſibi iuriſdictione, iudicis dandi ius habet. Hoc enim dumtaxat ius ita habet, ſi mandata ſit ei iuriſdictio, nihil proprium habet, niſi à Proconſule ei mandata ſit iuriſdictio. *d. l. legati.*

Cùm

Cùm itaque ius hoc dandi iudicis ita habeat legatus, si ei mandatur à Proconsule iurisdictio, hoc autem mandatum, vt cætera omnia, morte mandantis soluatur, necesse est, morte Proconsulis, iudicis à legato dati extingui iurisdictionem. Idem plane dicere oporter in iudice ab Episcopi Vicario dato: quem licet nostri, vno ore arbitrentur iurisdictionem habere principalem, idest ordinariam, egregie tamen labuntur, vti ex ijs quæ mox subijciam, apparet. Iurisdictio etenim ordinaria datur à lege. *d.l.1.ff. de offic. eius, cui.* sed nulla lex est in toto iuris ciuilis, & Canonici corpore, quæ istis Vicarijs det iurisdictionem. item Vicariorum iurisdictio non est perpetua; eam quotiescumque vult Episcopus, reuocat, vt post gloss. volunt omnes, *in clemen.2.de rescript.* quod locum non habet in ordinarijs. *d.l.& quia. & d.l.iudicium.* item morte Episcopi euanescit horum iurisdictio. *cle.fin. de procur.* neque potest Vicarius vni causarum vniuersitatem committere. *cap. clericos*, vbi eleganter Hostien.& alij, *de offic.vic.* quia qui mandatam habet iurisdictionem, alteri mandare non potest. *l.vlt. de offic.eius cui.* Si esset ordinarius, omnia quæ potest Episcopus, & ipse posset; vel quæ sunt iurisdictionis.non potest vacantia conferre beneficia nisi beneficiorum collatio ei specialiter sit concessa, *cap.2.& 3. de offic. vic. in sex.* & alia huius generis plura. *d.cap.2. & 3.* Quòd si principalem iurisdictionem diceremus eum habere, sequeretur & illud absurdum, vt vna, eademq. iurisdictio penes duos insolidum esset: quod est omnino contra regul. *l.si vt certo.S.si duobus.ff.commod.* Cùm ergo Vicarius iurisdictionem principalem non habeat, eo mortuo non extinguitur ab eo alteri mandata iurisdictio. mandata, vt, ab arbitrio pendet mandantis, ita cum eo interit. qui mandat, principalem non dat, neque dare potest, sed illa penes ipsum remanet, cuius morte, & eius, qui mandatam habet iurisdictionem, & eius qui ab hoc iudicandi suscepit munus, euanescit potestas. Si igitur Episcopi Vicarius iudicem dederit; re integra, morte Episcopi expirat iurisdictio iudicis dati. ex eo enim quòd morte Episcopi extinguitur Vicarij iurisdictio, non potest non extingui morte Episcopi iudicum à Vicario datorum potestas. *argum.l.si quis mancipijs.S.si impubes.ff. de instit.action.* Sed quid si moriatur Vicarius? an iudex ab eo datus, lite minime contestata, vltra possit progredi? an soluitur mandatum? Solui non videtur; sed Episcopi morte soluitur, qui Vicario iurisdictionem mandauit; vt non tam Vicarius, quàm Episcopus iudicem dare videatur, eiq. iurisdictionem mandasse. Morte quidem mandantis solui quoduis mandatum plusquam in manifesto est, si res adhuc integra est, *ex S. recte. Instit.mand.* & *cap.penult.de offic. deleg. in sex.* morte autem Episcopi iudicis à Vicario dati expirat iurisdictio, non morte Vicarij. ipse Episcopus, non Vicarius, iudici mandasse iurisdictionem videtur. Morte ergo Vicarij non soluitur iudicis ab eo dari mandatum, sed durat, ac si datus immediate esset ab Episcopo. Hæc locum habere non possunt in iudice à legato Proconsulis, vel ab alio quouis, mandatam habente iurisdictionem, dato: licet interpretes nostri, posse perperam existimarint. veteri enim Populi Romani iure iudicis dati nulla est iurisdictio; quod omnes recentiores, qui de iurisdictione eleganter scripserunt, proculdubio senserunt: sed iudicationem tantum habet. *l.à iudice.C.de iud.* tum lis contestabatur magistratu coram, qui auditis, actore, & reo, vno asserente, & altero negante, dabat iudices. Duo ergo obstant; alterum est, quòd si nullam habebat iurisdictionem, non poterat extingui, si non erat; alterum, si lis contestabatur coram magistratu, non est disputationi locus; siquidem mortuo eo, qui dedit iudicem, iudex adhuc remanet; non quòd iurisdictio eius solum pendeat ab illo primo mandante, sed quia iam lis erat contestata, qua vtrisque etiam mortuis, videlicet & qui mandauit, & qui accepit iurisdictionem, adhuc iudex datus, iudex esset, & adhuc iudiciario fungi posset munere. Nos verò possumus quidem hanc proponere conclusionem, eo quia hodie nullus iudex datur, qui aliquam non habeat iurisdictionem, immo omnium, quæ ad causam ipsam spectare noscuntur, plenariam recipit potestatem. *cap. præterea. & cap.suspicionis.de offic. iud.delegat.* nisi nudum prorsus mandetur ministerium. *cap. vlt. in fin.eod.de offic.iud.deleg.* vbi dixi etiam.

De Vicario foraneo: & non ab eo appellari ad Episcopum, sed ad superiorem, & explicatur *cap.2. de consuet. lib 6.* Cap. VII.

De officiali Episcopi, qui vulgò Vicarius foraneus dicitur, *clem.2. de rescript.* quasi foris, hoc est, extra ciuitatem, in aliqua diœcesis parte, vice fungatur Episcopi, nemo dubitat, quin habeat delegatam, non propriam iurisdictionem. Rota *in vna Placent. iurisdict.decis.297.diuers.part.2.* Etsi in Gallia, in Hispania, & alibi promiscuè vtuntur officiali, vel vicario. immò frequentius officiali, quàm vicario. Sed non minus labuntur egregie interpretes nostri, dum asseuerant, ab eius sententia appellari ad Episcopum, non superiorem. Quare Bartol. ipse *in l.1.ff.quis & à quo. appell.* scribit,

bit, quòd cùm quis committit alicui causarum exercendarum vniuersitatem in alio loco,quàm vbi ipse iudicare non consueuit,vt in aliquo oppido, in aliqua diœcesis parte,quamquam dixerit, facimus te nostrum Vicarium: non dicitur Vicarius, sed delegatus; nec ab eo appellatur ad superiorem,sed ad eum,qui Vicarium fecit. eius sententiæ est & ipse Panormitanus *in cap. relatum prope fin. de offic. deleg.* & *in cap. si quis contra. de foro comp.* post glossam *in d. Clem. 2. in verbo, foraneo.* quæ contendit foraneum. Vicarium differre à generali; quòd hic sit ordinarius, ille verò delegatus; atque adeo ab eo ad Episcopum appellari. quod scribit & Felinus *in rub. de offic. deleg. circa fin.* & hanc esse communem sententiam tradit Didacus Couarr. *pract. quæst. cap. 2. nu. 8.* cui & ipse se subscribit. Quibus ego assentire nequaquam possum. Namque mandatam qui suscepit iurisdictionem, fungitur vice eius,qui mandauit, & ipse nihil proprium habet. *l. 1. §. qui mandatam. ff. de offic. eius, cui. l. solet. ff. de iur. omn. iud.* Quòd si ab eo appellaretur Episcopus, à semetipso prouocari videretur. *cap. 2. de consuet. lib. sex. cap. Romana. in princ. de appell. lib. sex.* Quod autem glossa hisce duobus in locis,quam reliqui vno sequuntur ore,dicit de Vicario generali, non de foraneo, accipi debere: male. Non video, quæ sit diuersitatis ratio; immo constat aperte de foraneo debere intelligi; siquidem foraneus Vicarius simpliciter dicitur officialis Episcopi, *c. vlt. de offic. vic. lib. sex.* ibi officialis,aut generalis Vicarius, & *in c. cum nullus. de temp. ord. lib. sex.* sed Vicarius generalis non dicitur simpliciter officialis, sed principalis officialis, *clemen. 2. de rescript.* vel generalis, *cap. 2. de offic. vic. lib. sex.* & *cap. si contra vnum. de offic. deleg. l. b. sex.* Atqui *d. cap. 2. de consuet.* & *d. cap. Romana.* nominatim loquuntur de officiali Episcopi,non de generali. argumento est etiam *§. ab Archidiaconis, eiusdem cap. Romana.* vt ab Archidiaconis,& ab alijs inferioribus prælatis, & eorum officialibus ad suffraganeos ipsos deberet,non ad Archiepiscopum fieri appellatio, quia Archidiaconi, & alij inferiores propriam habent iurisdictionem,& Episcopo inferiores sunt; sed Vicarij foranei, alienam, hoc est Episcopalem, tuentur iurisdictionem, & vna persona cum Episcopo censentur. Tum quid faceret dubitarionem, vt non liceret à generali Vicario ad Episcopum appellari, non video. Dubitari poterat de Vicario foraneo; qui licet idem cum Episcopo habeat Tribunal, idem auditorium, tamen quia extra vrbem iudicabat, videbatur quasi diuersum. Ideo Innoc. III. *in d. cap. Romana.* vnum esse dixit, atque constituit. & quamuis idem videatur constituere Bonifacius VIII. *in d. c. 2. de consuet.* attamen plus continet Bonifaciana constitutio,quàm Innocentiana. hac enim non obstante, quibusdam in locis vsu receptum fuit,vt à Vicario foraneo appellaretur Episcopus. idcirco nouissime Bonifacius lege decreuit non valere huiusmodi consuetudinem, vt ab officiali Episcopi ad eundem Episcopum fieret appellatio, ne à semetipso appellari videretur. Quod autem comminiscitur Couarr. *loco vt supra,* vt à Vicario appellaretur is, qui eum constituit,non superior, quia ei causa quædam, non omnis iurisdictio commissa sit: male. nam quod summus Pontifex multis in locis tituli *de offic. iud. deleg.* rescribit à subdelegato appellari ad delegantem,non ad Principem,nisi ei omnem dedisset iurisdictionem, quo casu Princeps appellatur, non delegans: non ita accipi debet, prout innuit Couarr. Principis enim delegatus,si subdelegat, vt cum nostris loquamur, nihil sibi reseruato,dicitur in torum subdelegasse,omnem inquam,iurisdictionem dedisse. quòd si sibi reseruauit aliquid,vtpote ius dicendæ sententiæ, & causæ cognitionem, vel testium receptionem mandauerit: is dicitur non omnem mandasse iurisdictionem, sed speciem; & tunc appellatur à subdelegato delegans, non Princeps; vt *in cap. cùm te de offic. deleg.* At cùm Episcopus Vicarium constituit foraneum, etsi limitatam dat ei iurisdictionem, & ad certas causas,& humiliora negotia (non enim potest concedere litteras dimissorias ad ordines. *cap. cum nullus. de tempor. ordin. lib. sex.*) tamen in ijs causis,in quibus potest cognoscere, eandem habet potestatem,quam habet Episcopus; qui scilicet se omni iurisdictione ad illas causas pertinente spoliauit, & officialem suum eadem vestiuit. quod cùm ita sit,non est mirum,si à foraneo Vicario non appelletur Episcopus, sed superior, cùm vnum sit Episcopi,& eius officialis tribunal, non duo, vt perperam existimauit Bartol. quod profectò Ioan. Faber animaduertit *in rubric. de vulg. & pupill. subst. num. 4. instit.* & quamuis in Italia Bartoli,Panormitani,aliorumque errore sit receptum, vti fiat à Vicario foraneo ad Episcopum, qui eum constituit, appellatio: in alijs tamen mundi partibus, vt in Gallia, à Vicarijs,& locumtenentibus,vt dicunt,& à subdelegatis ad Regem, & eius curiam, non ad delegantem,nec ad eum,qui Vicarium constituit, appellatur; vt autor est Rebuffus in commentarijs *ad leg. Regias, Tom. 3. tit. de appell. in princ.* Idem apud Hispanos in Castellani regni prouincijs obseruari dicit & ipse Couarruuias, *loco iam cit.* vt à locumtenentibus etiam particularibus non appelletur ad præsides, nec ad prætores, sed ad ipsum regem, eiusque Curiam. Et quamquam hæc mea opinio vtentium moribus plurimum adiuuetur, & sustentetur: non dubito tamen, quin

quin

quin iure, possit etiam optime sustentari, *ex d. cap. 2. de consf. & d. cap. Romana.* quòd ab eo speciali Vicario, quemadmodum & à generali, ad Episcopum non fiat appellatio; etsi libenter fateor plus iurisdictionis habere generalem, quàm specialem; cùm ille fere omnia possit, quæ Episcopus potest, exceptis ijs, de quibus *in cap. 2. & 3. de offic. Vicarij lib. 6.* Illud est etiam fortissimum argumentum, quòd foraneus Vicarius dari non potest, delegatus à sede Apostolica, vel eius legato. *d. clem. 2. de rescript.* sicut alij, de quibus in *cap. statutum. eod. de rescript. lib. sex.*

De delegato legati à latere, qui alteri iurisdictionem mandare nequaquam potest. Quòd hodie sublata non est differentia dandi iudicis, & mandandæ iurisdictionis. intellectus ad *cap. cum Bertoldus. de re iudic.* & explicatio *l. ædiles. ff. de ædilit. edict.* Cap. VIII.

QVAMVIS in vtroque iure, ciuili, & canonico, cautum sit, vt solus Principis delegatus possit vices suas alteri committere. *l. à iudice C. de iud. cap. cùm te. cap. super quæstionem. cap. vlt. de officio, & potest. iud. deleg. cap. cùm causam de appellat.* Baldus tamen *in d. l. à iudice.* Angelus *in l. cùm prætor. S. 1. ff. de iud.* Alexan. *in l. more. ff. de iurisd. omn. iudic.* Abbas *in cap. cùm Bertoldus.* Felin. *in d. cap. super quæstionem. S. si verò.* volunt delegatum legati à latere perinde posse alteri iurisdictionem suam mandare, atque Principis delegatum, ex citato *cap. cum Bertoldus.* quo in loco appatet delegatum legati subdelegasse; tum quia legatus à latere æquiparatur proconsulibus. *cap. 2. de offic. legat. in sex.* & quod Proconsul poterat, idem potest legatus. atqui Proconsulis legatus alteri iurisdictionem suam mandare poterat. *d. l. cùm prætor. S. 1.* & *l. legatus. ff. de offic. proconsul. & legat.* ergo poterit & delegatus legati à latere, qui æquiparatur legato proconsulis. Sed, vt res est, breuiter dicamus; in hoc legatus proconsulis nihil ab alijs, quibus demandatur iurisdictio, differt. quod satis argumento est *l. 1. in fine cum seq. ff. quis & à quo.* vbi à proconsulis legato appellatur ad principem, non ad proconsulem. Neque alteri mandare poterat iurisdictionem legatus, cùm propriam non haberet, sed alienam. *l. legati. ff. de offic. proconsul.* Qui verò non iure suo, sed alieno beneficio iurisdictionem habent, alteri mandare non posse more maiorum comparatum est. *l. more. ff. de iurisdict. & l. vlt. ff. de offic. eius, cui mand. est iurisdict.* Iudices tamen dare poterat legatus. *d. l. cùm prætor. eod. & d. l. legatus.* prout alij omnes quibus demandata est iurisdictio. *d. l. cùm prætor. S. is quoque.* Hodie verò tam ex Alciato, quàm Goueano, Duareno, Cuiacio, alijsq. recentioribus, non est dubium, quin aliqua sit differentia inter Dare iudicem, & Mandare iurisdictionem; vel ea, vt is, cui mandata est iurisdictio, iudices dare possit. *d. l. legatus. & d. S. is quoque. in l. imperium. ff. de iurisdict.* ibi, *iurisdictio est etiam iudicis dandi licentia.* at iudex datus, iudicem dare non potest, quia iudiciario fungitur munere. *d. l. à iudice. C. de iud.* Neque dubito, quin idem ius hodie sit, quod fuit olim; vt quemadmodum olim licuit ei, cui mandata erat iurisdictio, iudices dare, ita hodie, etsi à principe delegatus non sit, sed à principe inferioribus iurisdictionem acceperit, dare possit iudices in vno litis articulo, pluribusve articulis; dummodo sibi aliquid iurisdictionis reseruet; vti est ius dicendæ sententiæ; siue eius executionem, vel huiusmodi. nam & olim qui iudices dabat, aliquid sibi reseruabat, præsertim sententiæ executionem. *l. à Diuo Pio. ff. de re iud.* Et à iudice dato appellabatur is, qui eum dederat. *d. l. 1. ff. quis, & à quo.* sicut & hodie. *d. cap. super quæstionem.* Hinc tentari posset, num iurisdictionis aliquid haberet is, qui iudex datus erat. Et quanquam eum solam cognitionem habere dicant omnes, & iudicationem; tamen dubitari posset, cùm legamus magistratum solam sententiæ executionem sibi reseruasse, tum de proprietatis quæstionibus, quæ in executionem inciderant, cognouisse. *d. l. à Diuo Pio. in princ. & in S. si super.* Est quidem verisimile, iudicem datum habuisse etiam ea, sine quibus iudicare non posset, argumento *l. vlt. ff. de offic. eius. & l. 2. ff. de iurisd. immo in l. ædiles. in vers. cæterùm. ff. de ædil. edict.* ita scribit: Post iudicium acceptum, tota causa ad hominem restituendum in iudicio versatur: & tam fructus, quàm id, quo deterior factus est, cæteraque veniunt. Iudici enim statim atque iudex factus est, omnium rerum officium incumbit, quæcunque in iudicio versantur. ea autem, quæ ante iudicium contingunt, non valde ad eum pertinent, nisi fuerint ei nominatim iniuncta. Et libenter quidem fateor, litis contestationem magistratu coram fieri, & de facto duntaxat cognoscere datum iudicem, vel ex eo, quod Sigonius *lib. de antiquo iure ciuium Romanorum 2. cap. 16.* scribit, quòd cùm de facto lis inciderat, tum à prætore aut iudex vnus dabatur, aut recuperatores, nimirum tres; qui porrò iudex vnus erat datus, is vnum, aut plures iudicij socios sibi solebat adiun-

adiungere; vt in causa P. Quinctij videmus, Quinctium sponsionem fecisse, si bona sua ex edicto prætoris essent possessa; datum iudicem à Prætore C. Aquilium, tres Iurisperitos L. Lucullum, P. Quinctilium, M. Marcellum in consilium aduocasse: ipsum sedisse iuratum, alios iniuratos: non enim iudicabant, sed consilium communicabant, quia non à magistratu potestatem acceperant. Videmus quoque pro Q. Roscio egisse Ciceronem apud C. Pisonem iudicem à Prætore datum, Pisoni verò M. Perpennam in consilio adsuisse: attamen cùm multa post litem contestatam incidant, in quibus peragentibus aliqua saltem modica iurisdictio est necessaria, vti est in ius vocatio, testium receptio, qui non venient, nisi iudicis iussu, hoc est, per præconem vocati, & huiusmodi alia: necesse est, vt aliquid habeat iurisdictionis, vt *in cap. præterea. cap. ex litteris: cap. prudentiam. cap. suspicionis. de offic. iud. deleg.* Sed rectius erit, si dixerimus, nihil habuisse iurisdictionis, cùm iurisdictio sit indiuisibilis. & licet videatur quicquam habere iurisdictionis; nihil tamen habet: sed tantum nescio quid auctoritatis sibi ab eo, qui eum iudicem constituit, impartitæ. quicquid enim facit, lite contestata, facit auctoritate eius, qui eum iudicem dedit. & ita potest intelligi Vlpianus *in d. l. ædiles.* sed non dicitur habere quicquam iurisdictionis; cùm solus is mandare possit iurisdictionem, qui proprio iure, vti iam dictum est, non alieno beneficio habet. Et, vt ad quæstionem nostram redeamus, dico Delegatum Legati à latere iurisdictionem alteri mandare non posse, quicquid comminiscantur interpretes nostri *ex d. cap. cùm Bertoldus.* quòd nihil habet speciale. vti male existimauit Abbas. Sed intelligi debet, prout iam dixi, vt quilibet delegatus, etiam principe inferioris, possit subdelegare vnum litis articulum, vel plures: vti est citatio, litis contestatio, testium receptio, & huiusmodi alia ad litem pertinentia. quod probatur verbis textus *in d. cap. cùm Bertoldus*, ibi: *ipsi subdelegati testes super prædicto articulo receperunt.* Nam cùm sententia aduersus T. presbyterum lata esset, quòd neque per se, neque per idoneum procuratorem comparuisset: demum allegauit absentiæ causam esse legitimam. Vnde Delegatus legati Apostolicæ sedis super hoc articulo iudices dedit; ita vt ipsi viderent, num causa iusta esset, necne. idq. apertius constat ex 3. veterum Decretalium collectione apud Antonium Augustinum. ideò rectissima est veterum, quos refert Durandus *in Speculatore tit. de deleg. §. 2. num. 5. sententia*; vti est Gulielmus de Cuneo, Naso, Innocen. & Hostien. quippe qui dicere solebant, Delegatum ab alio, quàm à principe, etiam si non erit ad vniuersitatem causarum delegatus, posse vnum litis articulum subdelegare. At verius est, huiusmodi subdelegatum, siue datum in vno litis articulo iudicem, nihil prorsus iurisdictionis habere: quicquid enim facit, facit auctoritate constituentis. & isti hodie vulgò Commissarij appellantur, hoc est, commissi ad vnum litis articulum: cuius auctoritas ex litterarum forma dignoscitur. Solus igitur Principis delegatus iurisdictionem alteri demandare poterit.

De adulterij crimine cognoscunt etiam sacerdotes; intellectus *ad can. de benedicto. 32 q. 1. & c. 1. de offic. ordin.* Cap. IX.

VAEDAM esse crimina merè Ecclesiastica, vt est hæresis, simoniæ, & id genus alia; quædam verò communis fori, nemo est, qui nesciat. Sed dubitatur de adulterij crimine, num eius cognitio ad magistratum ciuilem spectet duntaxat, an etiam ad sacerdotes. Communis interpretum consensus est, vt sit locus præuentioni. Innocentius tamen quartus *ad cap. tuæ. de procurat.* existimauit ciuilem cognitionem esse, non item Ecclesiasticam, si adulter est de iurisdictione magistratus ciuilis. Alciatus Innocentium sequitur *ad cap. 1. num. 18. de offic. ordin.* qui nititur modis omnibus probare, veriorem esse Innocentij opinionem, potissimum *ex can. de benedicto. 32. q. 1.* vbi Ecclesiasticus iudex remittit adulterum ad prouinciarum præsides, vt de eo legitimas sumant pœnas. quod argumento est, ait Alciatus, quòd ipsi Ecclesiastici iudices non habeant potestatem huiusmodi coercendi delicta. Mihi magis placet, vt sit locus præuentioni; eo maximè, quòd matrimonium est ex septem Ecclesiæ sacramentis. *cap. vt debitum, de bigam.* qua de re late alibi. Cassiod. *lib. 2. Epist. 10.* Nec dissimulari potest, salua communione, qua viuitur, vt sollicitatores publicos habeat genialis thori reuerenda societas, & illud humani generis procreabile sacramentum, scelerata temeritate profanetur. ideo si quis alienam habuerit vxorem, coactusque fuerit à sacerdotibus illam dimittere, & prouocauerit, non admittitur prouocatio. *cap. consuluit. 1. de appellat.* immo censuris Ecclesiasticis Diœcesanus cogit ipsam mulierem, quæ à coniugali affectu recesserat, & cum adultero stabat, ad indissolubilem coniugij nexum redire. *cap. intelleximus. de adulter.* Quòd si maritus illam ad melioris vitæ frugem reuersam recipere noluerit, in monasterium detruditur, vti perpetuam ibidē agat pœnitentiam.

cap.

cap. gaudemus. de conuers. coniug. Quamobrem sancitum fuit optime *in d. cap. 1. de offic. ord.* vti Episcopi in suis dioecesibus liberam adulteria, & alia eiusdem generis crimina inquirendi, vlciscendi, & iudicandi habeant potestatem. Neque debet ad solos clericos restringi, vti male opinatur Alciatus: nam, obsecro, quid faciebat dubitationem, an sacerdotes possent animaduertere in clericos in adulterio deprehensos; cùm ipsos solos de clericis, & eorum criminibus posse cognoscere in manifesto sit? *can. si imperator, 96. distinct. c. sacerdotibus. 11. q. 1. c. conuenior. 23. q. 8. cap. significasti. & cap. diligenti. de foro compet. & passim alibi.* Ideo legitur in historia Ecclesiastica, Constantinum vniuersis Episcopis dixisse: vos Dij estis, à vero Deo constituti; ite, & inter vos causas vestras discutite. Theodoricus Rex Eustorgio Mediolanensi Episcopo apud Cassiod. *lib. 1. epist. 9.* Sed quoniam & ipsi clericatus nomine fungebantur, ad sanctitatis vestræ iudicium cuncta transmittimus ordinanda. Item Athalaricus Rex apud eundem *lib. 8. epist. 24.* Clero Ecclesiæ Romanæ: Considerantes Apostolicæ sedis honorem, definimus, vt si quispiam ad Romanum clerum aliquem pertinentem in qualibet causa probabili crediderit actione pulsandum, ad beatissimum Papæ iudicium prius conueniat audiendus. Item si summus Antistes in *sæpe citat. cap. 1.* intellexisset de poenitentia salutari, non de poena criminali, vt parum attente ratiocinatur Alciatus ipse; rogo, quid opus erat facultatem facere Episcopis, vti possent à magistratu ciuili auxilium inuocare; cùm poenitentia ad volentes, non ad coactos pertineat? tum verba illa demonstrant satis non de poenitentia, sed de poena intelligendum esse, cùm ait, inquirere, vlcisci, & iudicare. nam vltio est ipsa animaduersio pro delicto inflicta. D. Hieronym. *supra Isaiam. 1.* Vlciscitur Deus castigando, aliquando quidem ad emendationem, nonnunquam verò ad damnationem æternam. Tacitus *lib. 2.* simul perfidos, & ruptores pacis vltioni, & gloriæ mactandos. Ad *can. de benedicto*, quo fulcitur præcipue Alciatus, non est difficilis solutio. Fuerat iam olim à Constantino Imperatore sancitum, vti nuptiarum sacrilegi gladio ferirentur. *l. quamuis. C. ad leg. Iul. de adulter.* verum quia sacerdotes minime solent se ingerere in ijs, quæ exigunt poenam sanguinis; ideo Pelagius, qui fuit Iustiniani tempore, decreuit in citato can. de benedicto. quòd si sacerdotes omni in adulterum correctione vsi essent, nec tamen vellet resipiscere, deberent illum remittere ad magistratum ciuilem. his enim verbis: si hoc rerum veritas haber, iubemus experientiæ tuæ, vt eum cum ipsa quoque adultera districtè non differas mactare, & caluatos ab-

invicem separare, & illum quidem ad Lucium defensorem in Apuliæ prouinciæ patrimonium sine dilatione migrare. Non differas mactare, glossa dixit, punire: rectissime. quia licet verbum mactare plura habeat significata, vel proprius accipiatur pro sacrificare: Virgil. *lib. 3. Georgic.*

Aut si quam ferro mactauerat ante sacerdos.

& lib. 4. Aeneid.

Mactant lectas de more bidentes.

Vbi seruius, Mactant, air, verbum sacrorum est, quasi magis auctum. vnde & Magmentum dicebant, quasi magis augmentum. Cicero *in lib. de repub.* Ferunt laudibus, mactant honoribus: per translationem pro malo afficere, seu, vt vulgò loquimur, male tractare. Plaut. *in Aulul.*

Quæ indotata est, ea in potestate est viri:
Dotatæ mactant & malo, & damno viros.

quo sensu accipi potest *d. can. de benedicto.* nam cùm delicta puniuntur, quasi Deo sacrificamus, argum. *can. non sufficit. de poenit. 1. distinct.* Ad verbum etiam illud, Caluatos, mihi videtur dixisse quod oportuit glossa: pannis scilicet abscissis; idest dehonestatos, & tonsos: sicut moris est quibusdam in locis. quia vestes, & capilli inciduntur eis in ignominiam ante, & retro. quanquam dictio, caluatos, reuera ad vestes referri non debeat, sed ad capillos tantum; cuius poenæ genus legitur & in sacris litteris, vel apud Isaiam 3. *Decaluauit Dominus verticem filiarum Sion, & Dominus crinem earum nudauit.* quo loco. D. Hieronym. Decaluat, inquit, Dominus, cùm in publicum iudicium adducit peccata. Cùm hæc igitur Ecclesiasticus iudex fecisset, nec vltra progredi posset, hoc est ad pęnam sanguinis, *cap. cum ab homine. de iudic.* non est mirum, si ad prouinciarum præsides remittebar, vt vltimo supplicio afficeretur adulter. Adulteram tamen remitti non iubet Pelagius. Sed cur hæc tam varie? Ratio est elegans. Siquidem Pelagius Romanæ præfuit Ecclesiæ, vltimis, vti diximus, Iustiniani temporibus, quibus leges, ac constitutiones suas, Nouellasq. fecerat, & promulgauerat. Sed *Nouell. 134. in authen. sed hodie. C. ad leg. Iul. de adulter.* cauit, vt mulier adultera, verberibus cæsa, detruderetur in monasterium: cùm tamen per Constantini oraculum, de quo *in d. l. quamuis.* & gladio feriretur. Verùm quoniam sacris etiam canonibus huiusmodi in monasterium detrusio erat permissa: idcirco sacerdotes adulteram non remittunt; sed ipsi eam detrudunt. *d. cap. gaudemus. de conuers. coniugat.* Quibus manifestum est, adulterij crimen, quicquid comminiscatur Alciatus, esse communis fori; & locum esse præuentioni.

De clausula illa, vt quis posit libere appellare. de sententia *cap. 1. de rescript. l. si quando. C. de inoffic. testam. & l. 2. ff. de appellat.* Cap. X.

RESCRIPSERAT Senonensi Archiepiscopo Alexander III. Roman. sedem quandoque permittere, vt quis libere possit appellare; vti videre est *in cap. 1. de rescript.* apud Gregorium ix. *& in cap. 12. de appell. primæ collect.* Hinc nostri multa commenti sunt, & illam clausulam, vt quis libere possit appellare, ad varios sensus retorserunt: neque veri quicquam, meo iudicio, dixerūt, quamuis nullam res habeat dubitationem, capiarque interpretationem *ex l. si quando. C. de inoffic. testam.* qua intellecta, intelligitur & citatum cap. primum. Sic igitur Iustinianus in d.l. Si quando talis concessio imperialis processerit, per quam libera testamenti factio conceditur; nihil aliud videri principem concedere, nisi vt habeat legitimam, & consuetam testamenti factionem: & quæ sequuntur. Quid vult ibi Imperator? an concessionem imperialem, per quam libera testamenti factio conceditur, nihil operari? Esset plane ridiculum id dicere; cùm verba aliquid debeant perpetuò operari. *l. si quando. in princ. ff. de legat. 1. l. si stipulatus. ff. de vsur. l. 1. ff. ad municip.* At dicet aliquis, Imperator semetipsum interpretatur, dum ait, nihil aliud videri principem concedere; nisi vt habeat legitimam, & consuetam testamenti factionem. Respondeo verum esse; non velle, inquam, Principem ex eo, quòd concedit liberam testamenti factionem, omnia hoc vno verbo testamentorum solennia remittere; sed spectandum esse, cui, & quo fine, quaque mente concesserit. Milites olim non poterant facere testamentum, nisi iuris solennitates obseruarent. primus autem Iulius Cæsar illis liberam testamenti factionem concessit: postea Titus, & Domitianus: Nerua verò, & Traianus plenissimam indulgentiam dederunt; vnde *in l. 1. ff. de milit. testamen.* Faciant testamenta quomodo volunt; faciant, quomodo poterunt; sufficiatq. ad bonorum suorum diuisionem faciendam nuda voluntas testatoris. ideo Marcellus Iurisconsult. *in l. si à milite. ff. eod.* scribit, Patri dandam esse bonorum possessionem contra tabulas filij emancipati: Exceptis, inquit, ijs rebus, quas in castris acquisiuisset: quarum liberam testamenti factionem habet. Et ita Impp. iuris communis obseruationes remiserunt: quibus & ipsi milites perinde, atque pagani ante Iulium Cæsarem in testamenti factione vti cogebantur. Quòd si Princeps liberto liberam testamenti factionem concesserit, vt *in l. 3. ff. de bon. libert.* non ei remisit iuris solennitates, hoc est, omnes iuris communis obseruationes, sed tantum legem Pappiam, & edictum prætoris de bonis libertorum. erat enim lege Pappia cautum, vt de bonis eius, qui H. S. centum millium patrimonium relinqueret, & pauciores, quàm tres liberos habebat, siue facto testamento, siue intestatus erat mortuus, virilis pars patrono deberetur: vt *in §. 1. de bon. libert.* apud Iustinian. & toto tit. *ff. de bon. libert.* Quòd si præteritus erat patronus, prætor dabat ei bonorum possessionem contra tabulas. *l. 2. ff. eod. & tot. titul.* nisi natalibus esset restitutus, vel à principe liberam testamenti factionem habuisset. *d. l. 3. §. 1.* Et hoc est nimirum, quod intelligere voluit Gratianus *in can. Episcopus, qui. §. si aduersus. 12. quæst. 2.* Si verò, inquit, ingenuum princeps fecit, patrono reuerentiam non debet. Hinc eleganter vir peritissimus iuris Cuiacius *lib. obseru. 8. cap. 32.* Si forte, inquit, pictura professoribus filijsfamil. daret princeps liberam testamenti factionem, soluere eos tantùm videtur ea lege, quæ filijsfamil. testamentum facere vetat, non cœteris. nam cùm sit inhabilis filiusfamil. ad testamenti factionem, patriæ potestatis lege impeditus; princeps concedit, hoc minus obstante, liberam testamenti factionem. sed hac concessione, per quam libera testamenti factio data est, non intelligitur permissum, nisi vt habeat testamenti factionem, prout habent patresfamil. namque filiusfamil. iure testari non potest, etiam si pater permittat. *l. qui in potestate. ff. de testam.* neque libertus, quamuis patronus ei liberam testamenti factionem concedat. *l. Paulus. §. patroni. ff. de bon. liber.* & ratio est, quia testamentum est iuris publici. *l. 3. ff. de testamen.* & cùm sit iuris publici testamenti factio, à priuatis concedi minus potest, sed à solo principe. *d. l. 3. §. 1.* Cùm igitur Princeps liberam testamenti factionem filiofam. vel liberto concedit, non eis remittit iuris communis obseruationes, sed eos tantùm soluit ea lege, qua impediebantur, ne possent testamentum facere. & ita interpretari oportet *d. l. si quando. C. de inoffic. testam.* quo sensu accipi etiam debet supradictum Alexandri III. rescriptum, dum ait, quibus ei generaliter est indultum, vt libere sibi liceat appellare. nam ex eo quòd summus legum Antistes alicui liberam appellandi facultatem concedit, non omnia hoc vno verbo appellationum solennia intelligitur remisisse; neque credendum est Rom. Pontificem, qui iura tuetur, quod aliàs excogitatum est multis vigilijs, & inuentū, vno suo rescri-

rescripto subuertere voluisse, vt scribit haud insubtiliter Honorius III. *in cap. Ecclesia. 2. de elect.* Sed spectare oportet, cui, & quo fine, quaquemente concesserit Princeps. Si enim ei, qui à communi iure appellandi beneficium habet, liberam appellandi facultatem concedat; intelligitur plenissimam indulgentiam in eum contulisse, vt, omissis iuris communis solennitatibus, libere possit appellari; non vt existimauit glossa, vt possit appellari in casibus etiam iure prohibitis; atque Baldus, qui vult appellari posse, dummodo non sint omnino iniusti; idem Decius: vel Felinus, qui vult ad vnum saltem effectum. quoniam esset contra ius huiusmodi rescriptum, quod simpliciter non valet, sed subreptitium censetur; cùm non soleat concedi. *l. rescripta. C. de precib. imp. offer. can. rescripta.* 25. *quaest.* 2. *l. vlt. C. de diuers. rescript.* ibi, Iudices monemus, vt nullum rescriptum, nullam pragmaticam sanctionem, nullam sacram adnotationem, quae generali iuri, vel vtilitati publicae aduersa esse videantur, in disceptatione cuiuslibet litigij patiantur proferri; sed generales sacras constitutiones omnibus non dubitent, obseruandas. quae constitutio etiam relata est in corpus sacrorum canonum, vti videre est apud Gratianum *in can. dicenti. §. item Imp. Anastasius.* 25. *quaest.* 2. Quando igitur huiusmodi emanat rescriptum, per quod alicui concessa est libera appellandi facultas; si talis est, qui possit appellare, cui, inquam, nihil sit impedimento, quominus possit ad prouocationis auxilium conuolare: intelligitur Princeps iuris communis solennitates, siue obseruationes remisisse. Solet enim in appellationibus, praesertim in interlocutionibus illud obseruari, vt in scriptis appelletur, vt causa appellationis exprimatur, vt apostoli petantur. quae si obseruata non fuerint, non admittitur appellatio. *cap.* 1. *de appellatio. in sex.* Nec sufficit appellanti probare, quòd ex probabili causa prouocauit, si eam non doceat esse veram. *cap. interposita.* 70. *de appell.* Nihil ergo huiusmodi rescriptum in diffinitiua operabitur, cùm viua voce liceat appellare? *l.* 2. *ff. de appell.* Dico posse viua voce appellari incontinenti; ob id dicitur *in d. l.* 2. Si apud acta quis appellat, satis erit, si dicat Appello; si post appellatur, tum appellandum in scriptis est. *l. litigatoribus. C. de appellat. can. vltim. versic. litigatoribus* 2. *q.* 6. Quare mihi placet mirum in modum Durandi Speculatoris opinio *in titul. de appellat. §.* 6. *in princip.* existimat enim aduersus veteres interpretes, prima die non posse appellare, si post latam sententiam iudex iuerit ad prandium, vel in hortos se contulerit, vel ad alios actus se conuerterit. *l. eos. §. finantem. C. de appellat. d. l.* 2. si verò per aliquod temporis spatium iudex pro tribunali sedebit, viua voce, & sine scriptis poterit appellari. & hoc est nimirum, quod vult Iurisconsultus *in d. l.* 2. si apud acta quis appellat. Qui ergo liberam à Principe habet appellandi facultatem, poterit etiam altero die sine libello appellare; & si qua alia appellationis solennia sunt, ea remisisse Princeps intelligitur, quemadmodum solennia testamentorum remisisse videtur Princeps militibus: qui cùm haberent, vt patresfam. testamenti factionem, & Princeps plenissimam concedit indulgentiam: intelligitur concessisse, quod minime habebant. Si verò is, cui conceditur libera appellandi facultas, ius appellandi non haberet; vt si ei esset interdictum propter delictum aliquod, vel esset excommunicatus; quo casu non debet audiri, nisi sit absolutus. *cap. per tuas. de sent. excommun.* & *c. quaesitum. de offic. & potest. iud. ord. in prima compilat.* vel si esset seruus, qui appellare non potest; sed dominus eius ad opem seruo ferendam, potest vti auxilio appellationis, vel alius nomine domini. *l. serui. l. Lucius. l. creditor. ff. de appel.* & si qui alij eiusmodi sunt: tunc princeps videtur concessisse, vt habeat ius appellandi, hoc est, vt habeat legitimam & consuetam appellandi facultatem: caetera verò, quae ad interponendam, & prosequendam appellationem sunt necessaria, remisisse non intelligitur, argumento eius, quod diximus de filiofamil. & liberto; quibus concessa est libera testamenti factio. Sed, vt iam omnia pluribus dicta, paucis comprehendam, dico, clausulam istam, Vt libere possit appellare, illum operari effectum, quòd si talis sit is, cui conceditur, vt iure communi possit appellare, tunc princeps intelligitur remisisse ea, quae appellationis solennia sunt; si verò sit huiusmodi, vt ei ius appellandi sit interdictum, tunc princeps videtur concessisse, vt possit appellare, prout iuris obseruationes desiderant, non ex interuallo, non sine scriptis, non sine causae expressione, & huiusmodi alijs.

De concubinis, & explicatur *can. is, qui non habet. 34. distinct. & l. in liberae. ff. de rit. nupt. & Iustiniani Nouella 74.* Cap. XI.

Marcianus *in l. 3. ff. de concub.* ex Marcello libro Digestorum septimo scribit, Concubinatum per leges nomen adsumpsisse; & extra legis poenam esse. Gratianus *in can. is, qui non habet.* 34. *distinct.* ex concilio Toletano I. eum, qui vxorem non habet, concubinam tamen habet, à communione non esse repellendum. Hinc veteres, & recen-

tecentiores interpretes commenti sunt, simplicem concubinatum haud illicitum esse: tametsi D. Augustinus *in c. audite. cad. 34. distinct.* ait, Concubinas habere non licet nobis: etsi non habetis vxores, tamen non licet habere concubinas. Cui suffragatur & præclarum B. Ambrosij dictum *in c. Nemo. 32. q. 4.* Nulli licet, inquit, scire mulierem præter vxorem: ideoq. coniugij tibi datum est ius, ne in laqueum diaboli incidas: Neque (quod plus est) licet, etiam si magis ad procreationem, quàm ad explendam libidinem habeat. Sanctius est enim defungi sine liberis, quàm ex illicito coitu stirpem quærere, eiusdem Augustini testimonio *lib. de bono coniugali, cap. 16.* Quinimo Aristoteles quodam non fidei, sed naturæ lumine illustratus *in lib. Politicorum 7. cap. 16.* aperte scribit, concubitum omne alterius, quàm coniugis penitus interdictum; eumq; qui contrafecerit, grauiter puniendum esse. Male ergo colligunt nostri, concubinatum esse licitum *ex d. l. 3.* Rectius autem dixissent concubinatum non punitum iri. ideo Marcianus ait, Extra legis pœnam est: non tamen dicit esse licitum. non enim omnia quæ fieri permittuntur, aut tolerantur, licita sunt. mulieres, vt corpore quæstum faciant, permittuntur: non turpiter ergo faciunt? & mortaliter eas peccare quis nescit? Cæterum, sciendum est, fuisse concubinatus nomen apud veteres honestum. plenior tamen vxoris, quàm concubinæ honor: attamen vtrumque honoris nomen, non vt scortum, vel amica, voluptatis, dedecoris, atque probri, vt *in l. Masurius. ff. de verb. signif.* Etenim Concubinæ, vt rectissime Cuiacius in Paratitlis, vel concubinatus nomen, vitæ societatem quandam demonstrat, absque ritu tamen vllo susceptam, non coitionem furtiuam. ideò Vlpianus *in l. item legato. §. penult. ff. de legat. 3.* rectè existimauit concubinam ab vxore, nisi in dignitate, nihil interesse. quam sequutus Iulianus antecessor Constantinopolitanus dixit, concubinam imitari legitimam vxorem. quas & maximos, ac totius orbis terrarum potentissimos principes habuisse traditur. nam D. Vespasianum post vxoris excessum, Cenidem Antoniæ libertam, dilectam quondam sibi reuocauit in contubernium, habuitq. Imperator pene iustæ vxoris loco, vt auctor est Suetonius. immo veteres illi sancti Patres, præter vxores, concubinas sibi carnaliter coniunxerunt, easq. in contubernio, veluti vxorum ancillas retinebant. D. tamen Thomas *distinct. 33. quæst. 1. art. 3. ad tertium*, scribit, quòd vbicumque in veteri testamento legitur, aliquos sanctos viros concubinas habuisse, oporter dicere, eas illis fuisse matrimonio coniunctas; & tamen aliquo modo concubinas appellari, quòd aliquid haberent vxoris, aliquid concubinæ. namque secundum matrimonium, prout dirigitur ad suum principalem finem, qui est prolis procreatio, sic erant vxores. sed secundum quòd ordinatur ad secundarium finem, qui est dispensatio familiæ, & mutui auxilij spes, & simul cohabitatio, vxores non erant, quæ primæ vxori accedebant, sed concubinæ appellabantur, quasi simile quicquã habentes eum concubina, in eo videlicet, quòd poterant reijci à lecto, & à domo, sicut illa, quæ vere concubina est. vnde & de Agar dicitur ad Abraham per Sarram eius vxorem, Genes. c. 21. *Eijce ancillam hanc, & filium eius:* quam tamen prius dederat ipsa viro suo vxorem. Talis quoque dicitur fuisse Bala ipsi Iacob. Genes. 35. Atque hinc quidam putarunt *d. can. is, qui non habet*, interpretationem accipere: sed male. Etsi autem sancti illi Patres cum vxoribus concubinas habebant: non tamen nobis licet ex d. can. is, qui non habet. Poterant illi ad sobolem procreandam, vt nouus adhuc orbis, & hominibus nondum repletus, impleretur; quare dictum à Domino Deo est masculis, & fœminis, Genes. cap. 1. & cap. 9. *Crescite, & multiplicamini, & replete terram.* licebat quoque illis plures habere vxores: non item hodie: quemadmodum nec concubinam cum vxore. nam in d. Concilio Toletano, *cap. 17.* Is, inquit, qui non habet vxorem, & pro vxore concubinam habet, à communione non repellatur; tantum vt vnius mulieris, aut vxoris, aut concubinæ (vt ei placuerit) sit coniunctione contentus. Concubinæ tamen, vti iam dixi, nomen honestum erat, & veræ vxores quandoque concubinæ dicebantur, eo quòd absque dotalibus instrumentis, cæterisque solennitatibus à iure ciuili introductis, fuerat matrimonium contractum. quod idem Gratianus notauit *in can. omnibus. §. vlt. cum seq. cad. 34. distinct.* palamque ostendit Iustinianus *in sua Nouell. 12. sub tit. in authen. de incest. nupt. §. vlt.* Neque verò satis est, vt vxoris nomen adipiscatur, sequi matrimonium, sed necesse est dotalia etiam interuenire instrumenta. *Nouell. 18. §. 2. de triente, & semiss.* Dos, concubinatus abolitio est, & nuptiarum argumentum, Plautus in *Trinummo*;

Ne mihi hanc famam differant,
Me germanam meam sororem in concubinatum tibi
Sic sine dote dedisse magis, quàm in matrimonium.

Sufficit & aliud quodlibet nuptiarum argumentum, quod modo sumatur ex præscripto §. 2. *Nouell. 117. vt liceat matri, vel auiæ.* tametsi idem Iustinianus *ibidem* §. 3. decreuerit huiusmodi matrimonia, absque scilicet dotalibus instrumentis, contrahi non posse ab ijs, qui maximis

præstant

præstant dignitatibus; Barbaris exceptis; qui, ficut inferiores illustribus, ex solo affectu nuptias inire possunt. Erat igitur matrimonium, vbi erat affectus nuptialis. & concubina ex sola animi destinatione æstimabatur, vt ait Paulus *in l. penult. ff. de concub.* Nolebant tamen concubinatum intelligi in liberæ mulieris consuetudine, sed nuptias, nisi corpore quæstum fecisset. *l. in liberæ. ff. de rit. nupt.* Sed cur non in libertinæ? Ratio reddi potest, quoniam lege Papia cautum fuit, vt omnibus ingenuis, præter senatores, eorumq. liberos, libertinam vxorem habere liceret. *l. lege. ff. de rit. nupt.* nec iusta senatori vxor esse potest libertina, nisi Principis indulgentia permissum sit. *l. si senatori. ff. eod.* At cum libera muliere iustè contrahit Senator. ideo præsumitur matrimonium cum libera; quanquam solemnitates, atque dotalia instrumenta non interuenerint. Non dubito tamen, quin in consuetudine libertinæ, intelligantur (aut, vt rectius dicam, ab antiquis intelligerētur) nuptiæ, si is, qui eam in contubernio habet, Senator non sit, eiusq. filius; ac eā ex animi affectu habeat pro vxore. Siquidem *d. l. lege*, loquitur de Senatore, qui libertam sibi matrimonio coniungere non potest. cui statim subijcitur *d. l. in libere.* in qua Iurisconsultus respondit, In liberæ mulieris consuetudine non concubinatum intelligere oportet, sed nuptias: licet prætermissæ sint solemnitates; ita vt non modò alij ingenui, sed etiam Senatores ipsi cum libera sine dotalibus instrumentis contraxisse intelligantur. quod correctum tandem fuit à Iustiniano *in d. §. 3. Nouell. 112.* At verò mihi mirifice placet differentia, quam nostri *ex d. l. in liberæ.* inter ius Pontificium, & Cæsareum constituunt: vti Bal. *in cap. transmissæ. de restit. spol.* Abbas *in c. illud. in fine. de præsumpt.* & *in c. Ecclesia S. Mariæ. in septimo casu*, vbi & Decius, & alij, *de constitut.* illa videlicet, vt iure ciuili matrimonium intelligatur, aut potius olim intelligeretur, si simul cohabitauerint vir, & fœmina, & vterque solutus sit: non æque iure nostro, sed potius fornicatio. *can. aliter. 30. q. 5.* tametsi recentiores quidam in notationibus ad Decium aliter putent *ex §. quoniam. auth. quib. mod. natural. filij effic. legit.* quæ est *Nouell.* 74. in qua sancitum est licere viro vxorem, quam habuit nullis solemnitatibus, è domo reijcere, liberis etiam susceptis; nisi mulier legitimis modis probauerit matrimonium. quæ licet perquam vera sint, non sequitur tamen, quin non præsumatur, donec maritus vxorem reiecerit, matrimonium. Non placet tamen Abbatis opinio, existimantis *d. l. in liberæ.* per *d. Nouell.* 74. corrigi à Iustiniano. proponitur ius vetus, quod ante Iustinianum vsu, ac lege fuerat receptum: vt nuptiæ in liberæ mulieris consuetudine intelligerentur. verum quoniam nonnulli posteaquam se earum desiderio satiauerant, eas extra domū proijciebant; ipsæ apud Imperatorem assidue ingemiscebant. sed vt huic malo occurreret Iustinianus, finemq. illis imponeret, ne ita de facili nuberent absque solemnitatibus vetusto more introductis: decreuit maritum huiusmodi vxorem reijcere posset; nisi ipsa fuisse matrimonium liquidò probasset, hoc est, legitimis modis. legitimos modos rectè Accursius interpretatur, vt per duos testes, per instrumentum, per mariti confessionem, aliumq. modum. *l. 1. ff. de confess.* attamē præsumebatur, vti dixi, matrimonium; nisi maritus è domo expelleret. ex quibus licet intelligere, Iustinianum non approbasse clandestina matrimonia, sicut & sacratissimi Pontifices toto tit. *de cland. desponf.* Concubina vt legitima dicatur, septem requiri tenuit Rota *decis. 254. n. 1. diuers. par. 2.* videlicet, quòd potuerit esse matrimonium. Secundo, quòd sit vnica. Tertio, quòd sit retenta domi in schemate concubinæ. Quarto, quòd dicatur publicè. Quinto, quod ad liberos suscipiendos retineatur. Sexto, quòd diligatur sicut vxor. Septimum locum tenet protestatio. Sed Iustinianus permittit concubinas, hoc est, nuptias illas, quæ absque solemnitatibus, dotalibus instrumentis, atque patriæ ritibus fiunt, non item Romanos Pontifices, quorum iure matrimonium esse non potest, nisi intercesserint solemnitates ab Ecclesia traditæ, & constitutæ; sed adulteriū potius præsumitur, contubernium, fornicatio, aut stuprum. *cap. aliter. 30. q. 5.* quæ omnia prohibita sunt. & quanquam Ecclesia, ac totius orbis catholici Principes, lupanaria esse permittunt: non illa tamen ita permittunt, vt mortale approbent peccatum; sed vt adulteria, incestus, stupra, atque alia luxuriæ crimina ex hominum mentibus expellant: moti fortasse optima Augustini ratione in *lib. de ordine 2.* quo loco, Tolle, inquit, meretrices de mundo, & sodomia totus efficietur reprobus. idemq. repetit in libris de Ciuitate Dei. Idem D. Thomas, Io. Ecchius, & alij, quos refert Couarruuias *in Epitom. lib. 4. Decretalium.* Hinc emptas fuisse mulieres, ac institutas publice meretrices à Solone Philemon est auctor, vt ea venere contenti iuuenes, à pudicis solicitandis abstinerent: vt Alexander ab Alexandro *lib. 4. cap. 1.* & Andr. Alciatus *in d. l. Masurius.* tradidere. Eiusdem rationis ratio illa esse potest: quia licet hoc mortale sit peccatum, humanæ carnis tamen fragilitate vrgentur: vt Terentius sub persona Mitionis innuebat,

Virginem vitiasti, quā te ius non fuerat tāgere:
Iam id peccatum primum magnum; at humanum tamen;
Fecere alij item sæpe boni.

M 4 Nihilo-

Nihilominus continentia à libidine,quasi fastigium est, omniumq. consummatio virtutum: ad quam si quis eniti, atque eluctari poterit, (quo facilius nihil, si quis voluerit) hunc seruum Dominus, hunc discipulum magister agnoscet; hic terram triumphauit, hic erit similis Deo, qui Dei virtutem capit. Hæc difficilia quidem videntur: immo facilia, si de ijs loquamur, qui calcatis terrenis, iter in cælum dirigunt, cælestiaq. vel sola, vel certe præcipue spectant, suspiciunt, atque optant. Namque *in infirmitate*, vt ait Apost. 2. ad Corint. 12. *virtus perficitur*. Ex eo autem, quod dicimus de dotalibus instrumentis, oritur difficultas, an standum sit, quoad filiarum legitimationem, iuri Pōtificio, vel Cæsareo; ita vt dotalia instrumenta requirantur: & seruandum esse ius Canonicum tradunt Angel. *consil.* 29. *&* 250. Curt. Iunior *consil.* 130. *n.* 10. Socin. *consil.* 162. *num.* 1. *vol.* 1. Ruin. *consil.* 211. *vol.* 1. proinde non requiri dotalia instrumenta, etiam in terris Imperij. Angel. *d. consil.* 29. *&* 250 quo ad successionem tamen seruatur ius ciuile, Rota *decis.* 65. *diuers. par.* 3. *lib.* 1. Illud quoque sciendum est, dispositionem iuris ciuilis, quod filij per subsequens matrimoniū non legitimensur, nisi dotalibus confectis instrumentis, non habere locum, quando nulli filij legitimi sunt. *§. si verò vi. auth. quib. mod. naturali effic. legit.* & Sald. per eundem tex. *ad l. cùm mulier. C. de donat. ante nupt.* Angel. *ad l. contrahitur. ff. de pignorib.* & alij, quos citat Rota *d. decis.* 65. *in fin.*

An clerici sæcularium Principum legibus subijciantur, & de sententia *cap. Ecclesia S. Mariæ. de constitut.* Cap. XII.

SCIO quosdam haud parum mirari Innocentij Tertij cōstitutionem *in cap. Ecclesia S. Mariæ. de constit.* qua sancitum fuit, nullius prorsus extare momenti statuta laicorum etiam religiosorum facta de re spirituali, siue Ecclesiastica, etsi eius commodum, & fauorem respiciant. quod vnde, & qua ratione proueniat, nesciunt, aut nescire dissimulant; cùm Ecclesia perquā benigna sit, neque soleat beneficia à quouis iuste collata respuere; tum summos ipsius Ecclesiæ Antistites passim secularium legum auctoritate, Ecclesiarum, clericorumq. controuersias sopire constet, quod neque temere, nec inconsulto receptum est, sed ratione optima; quam reddere videtur Lucius III. *in cap. 1. de noui oper. nunciat.* Sicut, inquit, leges non dedignantur sacros canones imitari, ita & sacrorum canonum statuta Principum constitutionibus adiuuantur. Idem videntur dixisse Cyprianus Papa, Leo IV. & Gelasius *in c. quoniam. cum seq.* 10. *dist.* eadem ratio reddi videtur *in can. nemo*; 16. *q.* 4. *siue* 3. Venerandæ, inquit Ioannes VII. Romanæ leges diuinitus per ora Principum sunt promulgatæ. Immo idem ipse Innocentius III. *in cap. super specula. de priuileg.* haud negauit, dicens: sancta Ecclesia legum secularium non respicit famulatum, quæ æquitatis, & iustitiæ vestigia imitantur. & alibi passim, vti mox dicam. quam ob rem ipsi sacrarum legum Antistites plerumque in definiendis, & terminandis Ecclesiarum, clericorumq. controuersijs, imperialium legum præscripto vsi sunt. immo constitutiones, seu, vt vocāt, decisiones suas ex ipsis Impp. legibus, veluti ex firmissima basi, vt plurimum fundarunt. Cuius rei præclara, præter iam citata, etiam multa habemus testimonia, vel ex Gelasio *in cap. quis aut.* 54. *dist.* Quis, inquit, aut leges Principum, aut patrum regulas, aut administrationes modernas dicat debere contemni, nisi qui impunitum sibi existimat transire commissum ex Zepherino *in c.* 1. 3. *q.* 8. Nullum eorum sententia à non suo iudice dicta constringat: quia leges seculi id fieri præcipiunt. *vt C. lib.* 7. *tit. de sent. & interl. omn. iud.* ex Eusebio Epist. 2. ad Aegyptios, ex quo *can. in legibus* 12. *q.* 2. est desumptus. In legibus seculi cautum est, qui rem surripit alienam, illi cui res direpta est, in duplum quæ sublata sunt, restituat. ex Nicolao *in cap. ita diligere.* 30. *q.* 3. quandoquidem nec inter eos qui natura, & eos qui adoptione filij sunt, venerandæ Romanæ leges matrimonia contrahi permittunt. ex Gregorio *in Epist.* 33. *lib.* 4. *ad Constantiam Galliæ Reginam*: qui dum ostenderet inuasores rerum Ecclesiasticarum esse puniendos, dixit, Et seculi leges hæc eadem ita se habere voluerunt. Sed quid operam in his probandis impendimus? passim enim reperias Rom. Pontifices rescribere ex legis præscripto, eiusq. auctoritate potissimum in diriimendis cōtrouersijs niti: *vt in c. visis.* 16. *q.* 2. *cap. id constituimus.* 17. *q.* 4. *in cap. innotuit. & cap. dilecti. de arb. in cap. nouit. de iud. in cap.* 1. *de iuramen. calum. in cap. ad vltimum. & cap. pastoralis. de caus. poss. & propriet. cap.* 1. *de confess. cap. in causis. & cap. cùm à nobis. de testib. cap. venientes. de iureiur. cap.* 1. *de re iudic. cap. secundo requiris. de appell. cap. cùm dilecta. de confirm. vtil. vel inutil. c. cùm ab omni. de vit. & honest. cler. cap.* 2. *de concess. præben. c. inter alia. de immun. Eccl. cap.* 2. *de sponsal. d. cap.* 1. *de pœnis. cap. pactum. & cap. quid per nouale. de verb. sign.* Item *in cap. auctoritate. & cap. dudum in fine. de concess. præben. in sex. cap. cùm secundum. & cap. inquisitionis. de hæret. lib. sex. cap. si iudex laicus. de sent. excom. in sex.* immo ipsi Ecclesiæ Principes

cipes interdum pœnas admittunt, quas Imperatores ipsi constituerunt, vt *in cap. nulli. de reb. Eccles. alien. vel non.* ibi, *pœnas timentes*, quas Leonina constitutio comminatur. vt *in l. iubemus. 2. §. œconomos. C. de sacrosanct. Eccles.* & *Nouell. Iustin. 7. de non alien. §. quia verò Leonis.* Et hæc sunt, quæ in præsentia mihi occurrerūt memoriæ. in quibus omnibus videas ipsum vrbis Episcopum legū auctoritate fulciri. quibus ideo dici potest Ecclesias, & clericos legibus adstringi, si iustæ sunt leges; non item si iniustæ. Si enim iustæ sunt, habent vim obligandi in foro conscientiæ à lege æterna, à qua deriuantur, D. Thomæ testimonio 1. 2. *q. 96. art. 4.* nam Prouerb. 8. *Per me reges regnant, et legum conditores iusta decernunt*. Dicuntur autem iustæ ex fine, ex actore, & forma. quæ causa forte fuit, vt veteres interpretes, præsertim Innocen. quem refert, & sequitur Archid. *in can. lege Imperatorum. 10. dist.* existimarent constitutiones, quæ Ecclesijs fauent, intelligi ab Ecclesijs approbatas, ijsq. clericos obstringi. Mihi tamen placet, secularis Principis constitutionem nullum legis effectum sortiri quò ad clericos, si de ipsis nominatim cautum fuerit: idq. ex defectu potestatis. Potestas enim legum ferendarum à iurisdictione pendet omnino, vt nemo nescit. nullā autem Princeps habet iurisdictionem, sed censetur loco priuati, quantum ad clericos attinet. eum enim obsequendi manet necessitas, non auctoritas imperandi: vt & Laurentius Mediolanēsis Episcopus in 3. Rom. synodo apud Symmachum dixit *can. 1. §. ista scriptura. 96. dist.* & Innocen. *in d. cap. Ecclesia S. Mariæ*. Ideo Ioannes vrbis Episcopus *in can. si Imperator. ead. distinct.* Ad sacerdotes, inquit, Deus voluit, quæ Ecclesiæ disponendæ sunt, pertinere, non ad seculi potestates: quas si fideles sunt, Ecclesiæ suæ sacerdotibus voluit esse subiectas. Non sibi vēdicet alienum ius, & ministerium, quod alteri deputatum est. Idem Fœlix Iustino Imperatori *can. 4. 10. distin.* idem B. Gregorius Mauritio Imper. *epist. 75. lib. 4.* Idem Innocent. III. Imperatori Constantinopolitano *in cap. solitæ. de maiorit. & obed.* Cuius inscriptio est, Illustrissimo Constātino Imperatori. Sed in Parat. admonui, legendum esse Constantinopolitano Imperatori. Sed in Paratit. admonui, legendum esse Constātinopolitano Imperatori, qui fuit Balduinus. *in cap. certum est. 4. dist. can. t. 21. dist. can. Syluester. & can. sacerdotibus. 11. q. 1. in cap. quanquam. de cens. in sex. in auth. cassa. C. de Episc. & cler.* quo sensu intelligi potest D. Thom. *loco cit.* vt lex dicatur iusta ex actore, quando scilicet non excedit potestatem ferentis. quo casu non obligat, etiam quò ad conscientiam: ita quoque accipi debet *d. cap. Ecclesia S. Mariæ.* Ideo mihi videtur decidisse, quod oportuit, Rota *in decis. 10. in antiq. de consuet.* non valere, inquā, consuetudinem, qua receptum est, vt Rex Angliæ habeat in clericos iurisdictionem. quinimmo ipsum Rom. Ecclesiæ Antistitem vniuersaliter in hoc disponere non posse constanter asseuerant Card. & recentiores alij *in cap. 2. de maior. & obed.* cùm huiusmodi libertas non solum humano iure, sed & diuino concessa sit, vel ipso adstipulante Bonifacio Octauo *in d. c. quanquā.* & alijs iam dictis locis, vt etiam late docet Panormitanus *in d. cap. solitæ.* & Oldrad. *in cons. 83* & idem Card. *in cap. perpendimus. q. 4. de senten. excomm.* Legem verò, in qua expressa rei Ecclesiasticæ non facta est mentio, nec eius obseruatio parit peccatum, nec aduersatur sacris constitutionibus Pontificijs, etiam à clericis obseruādam esse non dubito: maxime cùm cōtineat ea, quæ iure Pontificio sancita non vtique fuere. in quibus casibus solent sacratissimi Rom. Pontifices in decidendis clericorum controuersijs legum præscripto vti, vt ex supra citatis locis palam est. Idcirco videmus paucas, aut admodum nullas de contractibus, ac vltimis voluntatibus editas fuisse constitutiones: quorum tamen explicatus in iure ciuili prolixus est, adeoque diffusus, vt omnia fere negotia, quæ inter homines contrahuntur, commode satis eo decidi possint. quod argumento est Rom. Pontifices velle leges, quæ æquitatis, & iustitiæ vestigia imitantur, approbari, causasq. clericorum ex legum religione decidi, vt *in d. cap. super specula.* non vt viri alioquin doctissimi opinantur; vti perinde sit, ac si Virgilij, Ciceronis, Liuij, aliorumq. probatissimorum auctorum sententia vteretur. quod est plane ridiculum. Est etenim certissimi iuris regula, Constitutiones, canones ve futuris tantum dare formam negotijs, non præteritis, nisi nominatim caueatur, vt diffuse diximus *sup. cap. 6.* Sed cùm ita sit, necesse est farciri, posse causas Ecclesiasticas ex iure ciuili decidi, & determinari. nam cùm summus Pontifex *in d. c. 1. de nou. oper. nunc.* & alibi, clericorum negotia decidat auctoritate iuris Cæsarei, videtur se referre ad ipsam ciuilem decisionem; ac proinde illa decisio non videtur ab eo ipso immediate proficisci, sed à iure ciuili; alioquin sequeretur non esse veram supradictam regulam; quòd leges futuros casus respiciant, non æque præteritos. quapropter mihi rectissime videtur dissensisse Bart. *in l. 1. C. de sacros. Eccl.* & Bal. *in auth. sicut alienatio. eod.* & Abbas post Petr. de Anch. *in d. cap. Ecclesia*, quòd si clericus hæres fuerit institutus, neque confecerit inuētarium, teneatur vltra vires hæreditatis, *ex l. fi. C. de iure delib.* quæ conclusio, etsi apud nonnullos sit dubia, quia opinantur ex æquitate canonica & in locis

Ecclesiæ in temporalibus subiectis non teneri, nisi pro viribus hæreditatis, *decis.* 72. *num.* 41. *cum seqq. diuers. par.* 2. communis tamen opinio est, vt teneatur hæres etiam de iure Pontificio vltra vires. & ita tenuit Rota *d. decis.* 72. *nu.* 49. *cum seqq.* quod locum habere non arbitror in Ecclesia hærede instituta, *ex d. auth. sicut.* tum quia cessat ratio *auth. de hæred. et falc. §. scimus.* quamquam gloss. *in cap.* 1. *de testam.* vti etiam Card. & Salic. *in auth. sed cum testator. C. ad leg. Falcid.* contrarium verius putent: sed male. vetior Abbatis conclusio, quòd clericus priuetur hæreditate, si voluntatem defuncti non adimpleuerit, vt *in auth. hoc amplius. C. de fideicomm.* adeoque in omnibus casibus in quibus quis vt indignus hæreditate priuatur. *l.* 1. *ff. de ijs quib. vt indign.* vt si pupillo tutorem non dederit, & id genus alijs. Sed vlterius ipse quæro, num clerico hæredi, vt indigno, fiscus auferre hæreditatem possit, si necem testatoris inultam esse constiterit? est enim *in l.* 1. 7. *&* 10. *C. de his, quib. vt indig. hæred. auf.* sancitum, hæredi, qui mortem defuncti inultam reliquit, vt indigno, auferendam esse hæreditatem. Iure tamen nostro cauetur, sacerdotale officium ministrare non posse eum, qui homicidium perpetrauit. *can. miror.* 50. *distinct.* etiam si infidelem occiderit. *can. clericum. & can. de ijs, cum seq. ead.* 50. *distinct.* immo si Principem clericus ad homicidium incitauerit, eo sequuto, vt homicida tenetur. *c. sicut dignum. §. qui verò. de homicid.* & quicumque homicidio causam præbet, irregularis fit. *cap. de cætero. & de hom.* Sequi igitur videtur, vt clericus priuari non debeat hæreditate, si defuncti necem non vindicauerit; quia necem vindicare peccatum sit mortale. atqui doctorum catalogo receptum est *ex cap. fin. de præscript.* legem, quæ fouet peccatum, vim legis non obtinere. attamen in ea sum sententia, vt existimem, clerico, vt indigno auferri hæreditatem posse, si testatoris necem inultam reliquerit. neque irregularis fiet, si mortem testatoris vindicauerit ex præscripto *cap.* 2. *de homic. in sexto.* alioquin ipsi clerici de nece ipsius defuncti essent suspecti; tum daretur materia plerisque trucidandi huiusmodi testatores, *argumen. d. c.* 2.

De clausula, *appellatione remota*. itē de iudicis recusatione. & de sententia *l. fi. C. de sentent. & interloq.* Cap. XIII.

INTERDVM Imperator ita solet iudicem dare, vt nō liceat ab eo prouocare: vt scio sæpissime à Diuo Marco iudices datos. *l.* 1. *§. vlt. ff. à quib. appell. non licet.* Sed an alius ita potest iudicem dare? Vlpianus ibidem putat non posse. quo sane responso intelligi potest, nemini, vno excepto Principe, licere iudicem dare; ne ab eo liceat appellare. Cui vltima Iustiniani constitutio in tit. *C. de sent. & interloq.* aduersari penitus videtur. Cùm solum, inquit, est in sententijs iudicum sic interloquutionem proferri, vt nō liceat partibus ante diffinitiuam sententiam ad appellationis, vel recusationis venire auxilium. qui locus adeo visus est difficilis, vt Accursius, Bartol. Bald. Angelus, Paul. de Castro. & Fulgosius *in d. §. vlt. & in d. l. vlt.* quemadmodum & Panormitanus Abbas *in cap. pastoralis. de appell.* Andr. Siculus *in cap. super quæstionem. §. si verò. de offic. deleg.* Imol. *in cap.* 1. *de transact.* Felinus *in cap. significarunt. de testib.* Decius, & Ripa *in c.* 1. *de rescr.* multa commenti sint, & à mente Imperatoris omnino aliena. eoque frequentius itū est; quòd iudex possit ab interloquutoria prouocationem reijcere, non item à diffinitiua, ex d. Iustiniani constitutione: tametsi contendat Panormitanus loco citato eam accipi debere de inferiore causam, appellatione remota, delegante; cui ipse delegatus non tenebatur deferre: vt si allegaretur causa huiusmodi, propter quam prouocatio non vtique deberet admitti. & alia alij dicunt, quæ non referam; ne reimplere libros potius velle videar, quàm eorum interpretationes recensere. Dicam tantum breui, vti res est. Iustinianus igitur post verba iam relata sic Iuliano Præfecto prætorio rescribit: Quidam putabant non licere ante litem contestatam, nec iudicem recusare, quemadmodum nec ab eo appellare. Cùm enim simul vtrumque vocabulum ponitur tam appellationis, quàm recusationis; prouocatio autem ante litem contestatam non potest porrigi: putabant, quòd nec recusare quidem iudicem cuiquam concedatur ante litem contestatam: quod minime vetitum est. Caueant itaque iudices huiusmodi sermonem simul, & sine certa distinctione proferre. hactenus Iustinianus. Ex quibus manifestum est fuisse non mediocriter apud Iustinianum Imperatorem dubitatum, num iudex datus, siue is, cui mandata est iurisdictio, qui vulgo à nostris delegatus

legatus dicitur (tempore enim Iuſtiniani, quiſque etiam magiſtratus iudicare poterat ex conſtitutione Diocl.& Maximil. *in l.2.C.de pedan.*) ante ſententiam recuſari poſſet. Dubitationem faciebat, quòd iudices initio iudicij ſic ſolebant interloqui, ne poſſent partes ante ſententiam diffinitiuam appellare, ſicque iudicem recuſare. Etenim cum lege cautum eſſet, ne quis ante ſententiam prouocaret. *l. ante. ff. de appell. recip. vel non.& l.ante ſententiæ tempus. C.quor. appel. non recipi. cap. non ſolent.* §. *ante* 2. *q.*6. duobus exceptis caſibus, de quibus Scæuola *in d.l.ante*, vt ſi quæſtionem in ciuili negotio habendam iudex interlocurus eſt, vel in criminali: ſi contra leges hoc faciat. neque ab articulo cauſæ. *l.ab executione. C. quor.appell. non recip.* hoc eſt ab interlocutione; quod ſacri canones non admittunt, *can.non ita.*2. *q.*6. *c.ſuper eo, de appell.* qui ante, & poſt litem conteſtatam, & in prolatione ſententiæ, & poſt, ſingulis appellandi faciunt poteſtatem. & hoc iure vtuntur omnes, etiam in auditorijs ſecularibus: non ex eo, quòd facile, vti male nonnulli exiſtimant, iudices amplectantur ea omnia, quibus litium nodus excreſcit, aut litium vita producitur: ſed quia æquius viſum eſt, vt ab omni grauamine liceat vnicuique appellare. ideo videmus tenere conuentionem illam, de qua *in l. vlt.* §. *vlt. C. de temp.appell.* vt pactis renunciari poſſit appellationi. Solebant itaque etiam vulgo iudices ante litis conteſtationem interloqui, & quaſi admonere partes, vt intelligerent, quomodo conteſtarentur litem. nam conteſtata lite, non licebat partibus appellare, niſi lata eſſet ſententia, & quidem diffinitiua. *d.l.ante ſententiæ.* & hic eſt ſenſus *d.l.fin.* præſertim in principio. Et cum ſic interloqui ſolerent iudices, dubitatum fuit, num idem locum haberet in recuſatione. Quidam putabant, vt ibidem refert Imperator, idem plane eſſe, vt non liceret ante litis conteſtationem ad recuſationis auxilium deuenire. quod tamen minime vetitum erat; immo apertiſſimi iuris eſt, licere litigatoribus iudices ante quàm lis incohetur recuſare. *l.* 2. *C. de Epiſcop. aud. l. apertiſſimi. C.de iudic.* quo loco Accurſius, In principio, inquit, eſt recuſatio, in fine appellatio, in medio non eſt locus. (quomodo autem recuſetur iudex, monemur *in c. cum ſpeciali.* 61. *de appell.*) Idcirco Iuſtinianus *in d. l. fin.* in fine ſubiungit: Caueant iudices huiuſmodi ſermonem ſimul, & ſine certa diſtinctione proferre, videlicet, ne ijs, qui iudicium ſuſcepturi ſunt, dicant non poſſe ante litis conteſtationem recuſare iudices ſuſpectos ſibi datos; quinimo contrarium vſu, legeq. receptum fuit, vt facta litis conteſtatione, non liceat litigatoribus iudicem recuſare: niſi aliquid emergat, quod æquã, iuſtamq. efficiat recuſationis cauſam. *cap. inſinuante. de offic. iud. deleg.* vt alibi dicetur latius. Sed vt quæſtio à nobis propoſita exitum aliquẽ habeat, concludo, Principe inferiores non poſſe reijcere appellationem, ſiue ſit diffinitiua, ſiue ſit interlocutoria, quare clauſula, Appellatione remota, ad ſolum Principem pertinet; ad eum, dico, qui ſupremum, vt vulgo dici ſolet, habet dominium, omnemq. prorſus iuriſdictionem; vt eſt Sereniſſimus Allobrogum Dux, Italiæq. Subalpinæ Princeps, Veneti, & nonnulli alij Italiæ Principes. Ideo mihi placet gloſſa *in cap.vlt.in verb.figura. de hæret. lib.ſex.* exiſtimans legatum à latere non poſſe tollere iuris ſolemnitates in caſibus non expreſſis, quanquã vices Romani Pontificis gerat, & maius omnibus poſt Papam habeat in prouincia imperium. & per conſequens non poterit appellationem tollere.

De reſcriptis, an vnius anni tempore finiantur; & conciliatur *l. falſo. C. de diuerſ. reſcript.* cum *cap. ſi autem & cap plerumque de reſcript.* Cap. XIV.

QVAESTIO eſt ſatis elegãs, num reſcripta vnius anni tempore terminentur, an verò ſint perpetua. Lucius Papa Tertius *in c. ſi autem.* & Innocentius quoque Tertius *in cap.plerumque de reſcript.* reſcripſerũt anno finiri. At Claudius Imperator *in l.falſo.C. de diuerſ.reſcrip.* quæ ad ius reſcribuntur, eſſe perennia dixit. Quibus factum eſt, vt Baldus Decio auctore *in d.c.ſi autem*, differentiam conſtituerit inter ius ciuile, & canonicũ: quòd hoc, vnius anni curſu expiret reſcriptorum virtus; nõ æque illo, ſed perpetuo duret. Bart.& Iaſon *in l. fi.C.de conſt.princ.*& Decius *in reſponſo ſuo* 147 *circa princip.* quos interdum ſequitur Rebuffus *in ſuo de reſcript.tract.* exiſtimauerunt illa verba *in d.l.falſo.* ideſt, *Ea, quæ ad ius reſcribuntur perennia ſunt*, accipi debere, quando ad iuris obſeruationem, & declarationem reſcribitur; quo caſu perennia ſunt reſcripta; vt nemo non videt, vel ex *l.Diui fratres.ff.de iure patr.l.*2.*C.de conſtit.princ.c.conſuluit.de offic.iud.deleg.c.quòd ad conſultationem.de ſent.& re iudi.* & paſſim alibi. Plinius quoque pluribus in locis, vel *in epiſt.* 119. *lib.* 10. *ad Traianum*. Symmachus *Epiſt.*42 *lib.*10.*ad Theodoſium.* Eiuſmodiq. ſunt omnia fere veterum Imperatorum reſcripta, quę Iuſtinianus in Codice nobis tradidit: & veterũ ſummorum Pontificum Epiſtolas, quæ reſcripta

ſunt,

ſunt, in quinque Decretalium libros Gregorius Nonus retulit; omniaq. ꝓpe ius commune interpretantur; neque ſunt vt plurimum perſonalia; ſed factis propoſitis, reſpondent generaliter: vt in ſimilibus negotijs iudices æquabilem iuris teneant rationem. *l. non mihi videtur. ff. commod. l. quoties. §. primo. ff. de hæred. inſtitut. c. paſtoralis. §. quoniam. de reſcrip. c. in cauſis. de re iud.* Non eſt ergo dubium, quin ea, quæ ad iuris declarationem reſcribuntur, perennia ſint, atque ius ipſum. Neque apud me dubium eſt, quin Imperator *in d. l. falſo.* loquatur de reſcripto ad iuris obſeruationem. quod verba illa aperte indicant: Cùm ea, quæ ad ius reſcribuntur, perennia eſſe debeant; ſi modo tempus, in quo allegari vel audiri debent, non ſit comprehenſum. quod perinde eſt, ac ſi dixiſſet Imperator; Si reſcriptum ad certum, & determinatũ tempus parti conceſſum ſit, tunc eo deuoluto expirat omnino. Idcirco Rebuffus voluit tandẽ *d. l. falſo,* accipiendam eſſe de reſcriptis gratiæ, quæ debent eſſe perpetua: decet enim principis beneficium eſſe manſurum: vt ſcribitur *in reg. decet. de reg. iur. lib. ſex.* At *cap. ſi autem. & c. plerumque de reſcriptis iuſtitiæ;* quæ regulariter anno pereũt. Doctiſſimus Cuiacius *in tit. de diuerſ. reſcrip. C.* nulla adhibita diſtinctione, tradit iure veteri annalia fuiſſe reſcripta: quo iure, inquit, vtimur ex *d. cap. plerumque.* qua in re non ſatis mihi facit eius interpretatio. primum enim quod iure veteri annalia eſſent reſcripta, nullibi probes; quinimmo contrariũ verius putat Claudius Imper. dum in *d. l. falſo,* Epagatho reſcribit, falſum eſſe, quòd reſcripta anno finiantur, his verbis: Falſo aſſeuerant auctoritatem reſcriptorum deuoluto ſpatio anni obtinere firmitatem ſuam non oportere: cùm ea, quæ ad ius reſcribuntur, perennia eſſe debeant. Quòd ſi vnius anni curriculo finiebatur olim reſcriptum, cur, obſecro, Imperator dixit, falſo aſſeuerant? non falſo aſſeueraſſent, ſi ante illam conſtitutionem vno anno terminatum fuiſſet ius reſcripti. Neque verum eſt, anno vno hodie finiri reſcriptum ex *d. cap. plerumq.* Quid igitur dicendum? Dicamus nos; reſcripta ad ius, hoc eſt ad iuris obſeruationem, & interpretationem, eſſe perennia, ac ius ipſum, vti diximus. neque vllus ſanæ mentis de re hac dubitat. Item reſcripta ad lites, ſiue ad ius partium, ſunt perpetua, ſiue perennia, inquam, quòd tanto tempore durant, quanto actio, ſuper qua, & propter quam impetratur. nam ſi decennio durat actio, per idem tempus vim obtinet reſcriptum; ſi triginta annis per triginta; non æque vltra. *l. ſicut. C. de præſcript. trigin. vel quadr. ann.* Perpetua tamen vere ſunt quo ad exceptionem. *l. pure. §. vlt. ff. de dol. mal. except.* Ratioq. eſt ſatis elegans: non enim eſt in poteſtate rei excipere aduerſus actorem; niſi is agat. Si agit, ille excipit. præit actio, ſubſequitur exceptio. quare exceptio dicta eſt, auctore Vlpiano *in l. 2. ff. de except.* quaſi quædã excluſio: quæ opponi cuiuſque rei ſolet ad excludendum id, quod in contentionem, condemnationemvè deductum eſt. Ideo eleganter idẽ Vlpianus *in l. 1. ff. eod.* ſcribit reum in exceptione actorem eſſe. Durat ergo reſcripti ius ad id tempus, ad quod extenditur actio, propter quã preces oblatæ ſunt; ad excipiendum perpetuò manet. quia quotieſcumque agitur, poteſt excipere; niſi certum tempus conſtitutũ ſit. *l. quoties. C. de precib. imper. offer. l. in contractibus. in princip. C. de non. num. pecun.* immo ex ſæpe citata *l. falſo.* vel ſi intentata ſit actio, & non exceperit reus. eo etenim caſu in exceptione euaneſcit reſcriptum, prout in agendo: argumen. *l. ſi is, qui. ff. de cond. indeb.* Si is, inquit, qui perpetua exceptione tueri ſe poterat, cùm ſciret ſibi exceptionem profuturam, promiſerit aliquid, vt liberaretur, condicere non poteſt. Sed dicet aliquis, Erit igitur *d. l. falſo:* de exceptione intelligenda, non item de actione, cùm Imperator vtatur illa dictione, perennia: quæ ſane dictio perinde eſt, ac ſi dicatur, ſine fine. *l. 1. ff. de fluminibus.* ſed actio certo tempore finitur, triginta, ſcilicet, vel quadraginta annis, vt dictum eſt: vel centum, prout Romana gaudet Eccleſia. *auth. quas actiones. C. de ſacroſanct. Eccl. cap. nemo, 16. q. 4. & cap. cum vobis. de præſcrip.* Reſponſio eſt in promptu, quòd *l. falſo,* accipi debet tã de actione, quàm de exceptione, licet dubitet Accurſius. & quamuis illud verbum, perenne, perinde fere ſit, atque perpetuum: perenne tamen non dicitur perpetuum, & æternum; ſed in multos annos. Item quod aliquo tempore durat, & aliquo tempore perpetuatur. Cicero *in Bruto;* Contine te in tuis perennibus ſtudijs. Plautus *in Amph.* Lucrum vt perenne nobis ſuppetat. Colum. *lib. 1. cap. 9.* Vt diutius perennent boues. & *lib. 3.* Roſa hoc modo culta multis annis perennat. Ouidius, Arte perennat amor. Immo & Perpetuum dicitur apud noſtros, quod tempore terminatur, ac quidem certo. namque perpetua dicitur actio, quæ finitur ſpatio triginta annorum. *tit. de perpet. & temporalib. action.* apud Iuſtinianum: tametſi ciuiles olim actiones omnes erant perpetuæ, nec vllo tempore terminabãtur. Non finitur ergo vnius anni ſpatio reſcriptum, vt male Rebuffus, Cuiacius, & alij viri alioquin iuris peritiſſimi opinantur. Ad citata iura, *d. c. ſi autem. & cap. plerumque,* mihi videntur dixiſſe quod oportuit veteres interpretes, nempe gloſſa *in d. cap. ſi autem. in verb. dolo. & in cap. venerabilis. de iudic.* Innocen. *in d. cap. plerumque.* Abbas *in d. c. ſi autem. in princip.* ac

idem

idem pr ope Bartol. *in d.l.falso.* quòd scilicet accipi debeant, quando secundum obtentum est rescriptum. me declaro. Si quis precibus Principi oblatis, rescriptum obtinebit, & eo decurrente anno haud vsus fuerit, & aduersarius secundum impetrauerit, nulla etiam facta prioris mentione: expirat primum, & conualescit secundum. quod ita admittitur, si dolo, vel negligentia vsus non sit. Si verò iudicis copiam habere minus poterit, adhuc durat primum, & nullum est secundum. ex quibus manifestum est etiam, non expirare rescriptum, nisi aliud ab aduersario fuerit obtentum, & hoc in ius prius fuerit productum, illud postea. atque vt vltimo extinguatur primũ, desideratur dolus, vel negligentia. Dictã autẽ *l.falso.* intelligi oportet, quãdo nullum aliud impetratum est rescriptum.

Conciliatio *l.2. & l. etsi legibus. C. si contr. ius, & vtilit public* & explicatum *cap. super litteris. de rescrip.* hoc est de rescripto obreptitio, & subreptitio. Cap. XV.

FVIT quoque iam olim haud mediocriter hæsitatum, quid iuris esset de eo rescripto, quod tacita veritate, & suggesta falsitate imperratur. quam in rem duo emanantur a priscis illis Imperatoribus oracula; de quibus *in l.2. & l.etsi legibus. C. si contr. ius, & vtilit. publ.* quæ videntur sibi è diametro aduersari. ita enim Constantinus *in d.l.2.* Præscriptione mendaciorum opposita, siue in iuris narratione mendacium reperiatur, siue in facti, siue in tacendi fraude: pro tenore veritatis, non deprecantis affirmatione datum iudicem cognoscere debere, & secundum hoc de causa conuenit ferre sententiam. Theodosius verò, & Valen. altero loco; Etsi, inquiunt, legibus consentaneũ sacrum oraculum mendax precator attulerit, careat penitus impetratis: etsi nimia mentientis inuenitur improbitas, etiam seueritati subiaceat iudicantis. Hinc veteres iuris interpretes, cui horum standum esset, dubitarunt non mediocriter. Placentinus enim, vt Accurs. refert *in d.l.2.* existimauit nullum prorsus commodum ex huiusmodi rescripto consequi posse eum, qui impetrauit. Iacobus de Bellap. & Azo, nullam in forma vim habere, iudicem tamen in eo datum ex iuris rigore posse iudicare, & negotium expedire. Quorum interpretationes videntur satis conuenire verbis dictarum constitutionum, sed non menti. Vnus mihi videtur has duas leges interpretatus esse rectissime, Innocẽtius III. in sua illa constitutione *cap. super litteris. de rescript.* quo loco cauit, rescriptum per fraudem, & malitiam impetratum, nullum esse. quòd si per simplicitatem, & ignorantiam fuerit expressa falsitas, vel suppressa veritas: tunc si qua concessa sunt, fuerint huiusmodi, quæ verosimile est Principem cõcessisse, etiam si tacita esset falsitas, & expressa veritas: iudex datus non ex rescripti forma, sed ex legis præscripto, in causa poterit procedere: si verò fuerint huiusmodi, quæ de facili Princeps non concessisset etiam facta veritatis expressione, non æque poterit cognoscere iudex. namque hic casus perinde est, atque primus, qui potest referri *ad d.l. etsi legibus*, ibi, *mendax precator attulerit, careat penitus impetratis*; prout etiam constituit idem Innocen. *in c. sedes. in fin. eod. de rescrip.* quia fraus, & dolus ei pattocinari non debent, tanquam mendax precator careat penitus impetratis. qui locus corruptus est in quibusdam codicibus; legitur enim, mendax peccator, cùm legi debeat precator. Cui conuenit & illud Aurelij Augustini super Ioannem, Iuris, ait, esse forensis, vt qui in precibus mentitus est, illi nõ prosit, quod impetrauit. idq. in pœnam mendacij. Mendaci homini ne verum quidem dicenti credere solemus, vt scribit M. Tullius & ipse 2. *de diuinat.* immo si nimia mentiẽtis inuenitur improbitas, potest iudicis arbitrio puniri. *d. l. etsi legibus.* quod interpretor, si fuerit accusatus. *ex l. si quis obrept. ff. ad leg. Cornel. de falsis.* ex rescripto Alexandri Augusti: quod ibidem refert Modestinus: Si libello, inquit, dato aduersarius tuus veritatem in precibus ab eo datis non adiecit, subscriptione vti non potest: immo si accusatus fuerit, & pœnam inferre debet. quanquã textus *d. c. super litteris*, veluti ab humaniori Principe proficiscens, vult tantum impetrantem rescripti commodo priuari. Sed medius, & secundus casus potest pertinere *ad d.l.2.* vt ibidem Constantinus intelligat iudicem, non obstãte exceptione mendaciorum opposita, debere cognoscere, si fuerint huiusmodi impetrata, quæ verisimile est Principem, etiam expressa veritate, fuisse concessurum. Non enim præsumitur vere mendax is, qui per falsitatem quicquam impetrauit, quod alioquin nulla falsitatis expressione facta de facili obtinuisset, argumento *cap. vlt. de crim. falsi*; quasi hoc mendacium sit aliquid doli expers *c. primum est. 22. q. 2.* Ideo Theologi dicunt, non omne mendacium esse peccatum: sed multum interest, quo animo, & quibus verbis quisque mentiatur. Non enim, ait Augustinus in Enchiridio, ita peccat, qui consulendi, quam ille, qui nocendi voluntate mentitur. Quare D. Thomas 2.2. *q.* 110. *art.* 3. & 4. dicit, non omne mendacium esse mortale peccatum. idem *in tertio sententiar. distin.* 38. *art.* 2. & 4.

mendacium, vt pariat mortale peccatum, est falsa vocis significatio cum voluntate fallendi, vt ex B. Augustino definit Gratianus *in cap. beatus ead. 22. q. 2.* quam sequitur Magister Sentent. *in tertio dist. 37. & 38.* & gloss. *in l. de ætate. in §. 1. ff. de interrog. action.* Hostien. *in summ. de iureiu. §. quot comites.* & hoc est. de quo voluit intelligere Plautus *in Persa.*

Mihi scelus videtur me patri proloqui mendacium.

Ideo Abbas vere putauit subreptionē dolosam adeo operari, vt vitiet omnia in rescripto contenta, licet rescriptum plura contineat separata: etiam si subreptio non fuit causa obtinendi omnia rescripto comprehensa. Si verò subreptio non ex dolo, sed ex simplicitate, & ignorantia prouenit, in tantum vitiat rescriptum, in quantum fuit causa inductiua concessionis. idcirco si subreptio fuit causa solius formæ rescripti, vitiat solam ipsam formam, & non substantiam rescripti; cuius non fuit causa. quæ omnia locū habere dico tam in litteris gratiosis, quàm in litteris ad lites. quamuis Decius secundam *d. cap. super litteris.* regulam non pertinere ad rescripta gratiosa contendat: *ex cap. si motupropr. de præbend. lib. sex.* & *cap. susceptum de rescript. in sex.* pertinere tamen constat *ex cap. si eo tempore de rescript. in sex.* & *cap. dudum. §. considerantes. de præben. in sex.* quibus conuenit & Rotæ *decis. 76. de rescript. in antiquis*, vt si quis à Rom. Principe impetrauerit beneficium curatū, cùm esset simplex, valet tamen impetratio: rationem reddit Rota illam; quòd facilius concessisset Pontifex simplex beneficium, quàm curationem animarum habens; sicut ille, qui impetrauit sacrestiam, quam in precibus asserebat dignitatem esse, cùm esset simplex officium, vt *in decis. 19. in Antiquior. de præb.* quæ hodie relata est sub tit. *de rescript. in Antiquis.* argumento est etiam *l. sancimus. in princip. C. de donat.* vt si quid supra modum, siue legitimam definitionē, hoc est trecentorū aureorū fuerit donatū: quod superfluum est, non valet; reliqua verò quantitas, quæ intra legis terminos constituta est, in suo robore perdurat. Ad *cap. si motu proprio*, mihi videtur quod oportuit, dixisse Dominicus *in d. cap. dudum.* quòd si talis sit qualitas, de qua sit facienda mentio de iure communi, & facta non fuerit; tunc indistinctè gratia in totum vitiatur. quo sane sensu accipi debet d. cap. si motu. fuerat enim olim constitutum, vt non valeret rescriptum ad beneficia impetratum, si in eo taceatur dignitas, & aliud impetrantis beneficium. *cap. ad aures, & cap. cùm adeo. de rescript.* Immo quisque tenetur de iure, quod habet ad aliquod beneficium, facere expressam mentionem; alioquin gratia erit subreptitia. *c. in nostra de rescript.* In *d. c. susceptū.* & *c. cui de.* fuit expressio qualitatis adiecta taxationis, & limitationis ergo. Non est igitur mirum, si in totū gratia censeatur subreptitia, si à forma mandati recesserit is, cui mandatum est. nam si mandat Papa alicui, vt ab aliquo beneficij, quod obtinet, resignatione accepta, tertio conferat; si diem functus fuerit, antequam resignet, conferri non poterit huiusmodi beneficium virtute illius mandati, cùm vacet non per resignationem, sed per mortem. & ideo ad mortem extendi non æque poterit *d. cap. susceptum.*

Nullum esse gradum in contrahendis nuptijs iure naturali prohibitum: & in quibus gradibus dispensare possit ipse Rom. Pontifex. interpretatio *cap. litteras de restit. spol.* & *cap. 19. Leuitici.* & conciliatus Corn. Tacitus cum Plutarcho. Cap. XVI.

DVo sunt summorū Ecclesiæ Principum rescripta, alterum Clementis III. & alterum Lutij III. hoc *in cap. ex conquestione. de restit. spoliat.* illud *in cap. 1. de ordin. cognit.* quæ adeo difficilia veteribus visa sunt interpretibus, vt opus fuerit ad illorum intelligentiam nouo Innocentij III. oraculo, de quo *in cap. litteras. eod. de restit. spoliat.* Constituit enim Clemens, mulierem sibi aliquem in maritum vendicantem audiri minus debere, si ei opponitur consanguinitatis exceptio: sed de hac cognosci prius; qua cognita, & probata, nullum esse matrimonium. Lucius vero contra: videlicet, vt imprimis mulieri vir restituatur; & restituto, cognosci de consanguinitatis exceptione. Hæc tamen bene intuenti contraria non sunt, cū vnum intelligi debeat de possessorio, scilicet Lutij responsum; & Clementis de petitorio. At verò Innoc. III. *in d. cap. litteras*, Clementis constitutioni minime derogans, Lutij constitutionem distinguendo interpretatur, quòd si mulier viro consanguinitatis exceptionē opponit, maxime in gradibus diuina lege prohibitis, & probationes in continenti offeruntur, accepto ab opponente iuramento de calumnia, fit restitutio, non quo ad thorum, sed quo ad reliqua matrimonij munera. quòd si promptæ non vtique sunt probationes, sed dilationes expostulat longiores: decreuit plenariam fieri restitutionem. huius rei rationem reddit illam; quòd præsumitur contra mulierem, quæ temere, & inconsulto,

hoc

hoc eſt, non expectato Eccleſiæ iudicio, cuius eſt iudicare de matrimonij nexu: *cap. accedens. de procurat.cap.tuam. de ord. cognit. cap.1. de ſponſalib. cap.1. de rapt.* ſed auctoritate propria à viro receſſit. quæ ſane conſtitutio duo mihi videtur continere præcipua; quorum alterum explicatu opus habet; alterum non æque; iudices tamen monet, quonam modo in huiuſmodi cauſis ſedulos, & prudentes ſe debent oſtendere. Sed obſecro, quare in primo caſu non datur integra reſtitutio? datur tamen in ſecundo? Rationem affert idem ipſe Innocen. quoniam in gradibus Diuina lege prohibitis non poteſt ipſe Eccleſiæ Princeps diſpenſare; ideo ſi mulier ſciuerit huiuſmodi ineſſe impedimentum, non poterit abſque mortali culpa marito ſui copiam facere. Quo factum eſt, vt Paluda. Florenti. & alij multi exiſtimauerint Romanum Antiſtitem diſpenſare nequaquam poſſe, vt nuptiæ contrahantur in aliquo ex gradibus interdictis *Leuitici cap.* 18. qui ſunt iſti, cum matre, nouerca, ſorore, nepte ex filio, vel filia, ſorore patris, ſorore matris, vxore patrui, nuru, vxore fratris, filia vxoris, filia filij vxoris, ſorore vxoris. Hinc quærunt iuris vtriuſque, Diuini, ſcilicet, & hmani interpretes, num omnes hi gradus, & prohibitiones ibidem expreſſæ iuris ſint naturalis. Et eſt communi omnium conſenſu receptum, non eſſe, hiſce præſertim rationibus; quòd matrimoniũ cum vxoris ſorore eſt interdictum: Iacob tamen duas ſorores in vxores habuit, Liã videlicet, & Rachel, *Geneſ.* 29. quod ſi iure naturali non vtique eſſet permiſſum, Iacob non contraxiſſet: immo de more ciuitatis licebat, vt auctor eſt Aemilius Probus in vita Cimonis, & alibi paſsim. & in Americæ opulentiſsimo Peruenſi Regno Regibus, alijsque Principibus viris ſororem in matrimonium habere licitum erat, non æque cæteris hominibus, teſte Ioſepho Acoſta *Hiſt. Indiarum lib.6. cap.* 18. Neque Athenienſibus ſorores ducere in vxores crimini datum fuit. Itẽ cum vxore fratris abſque prole defuncti initum matrimonium non probaſſet ſummus Pontifex, ſi iure naturæ minus liceret; probat tamen ex Moſaica lege idem ipſe Innocen. III. *in cap.vlt. de diuort.* ſi ante conuerſionem ad fidem huiuſmodi contractæ eſſent nuptiæ. Item cum ſorore patris, hoc eſt amita, coniugalis placitus eſt interdictus: ante eas tamẽ leges legimus Amrã Moſis patrem, vxorem duxiſſe Iochabed, & ſororem Rehath, qui & ipſe fuit filius Leui, & pater ipſius Amram, vt conſtat *ex cap.* 26. *Num. iuncto cap.6. Exodi.* Item cum nuru: Iudas tamen Patriarcha concubuit cum Thamar nuru ſua. *Geneſ.* 38. & ex illo cõcubitu nati ſunt Phares, & Zaran: inde poſtea Salmon, qui fuit Dux in deſerto. inde Obeth, inde quoque Booz, à quo tandem Ieſſe qui fuit pater Dauid. & ex illa progenie Chriſtum originem duxiſſe ſcribit Matthæus *cap.* 1. quod probat & D. Hieronym. cuius verba refert Gratianus *in cap.dominus.* 56 *diſtin.* At verò primum gradum in recta aſcendentium, & deſcendentium linea iure naturali prohibitum eſſe, ne vnus quidem diſſentit; immo Scotus, Durand. Palud. *in 4. ſentent. diſt.* 40 *q.1. art.3.* & Syluеſter noſter *in verb. matrimonium.8. quæſt.6. col.4.* & Didacus *in epit. lib. 4. part.2. cap.6.* §. 10. *num.* 4. ſentiunt iure naturali ſecundum gradum in recta linea aſcendentiũ, & deſcendentium prohiberi; licet D. Thomas *eod.loco*, vbi etiam Bonauent. & Ricard. *q.2.* contrarium verius putet. cui magis aſſentio; vti matrimonium iure naturali in hoc gradu minime vetitum ſit: immo neque in primo. Nam ſi matrimonium eſſet in primo gradu iure naturæ prohibitum, apud omnes pleræque gentes hoc ius ſacroſanctum fuiſſet. apud nonnullas tamen Indorum gentes, Arabas, Perſas, Mauroſq. qui iuxta Bactrianos ſunt, ac Magos, & Babylonios, more fuit receptum, vt filij matres in vxores ducerent, atque ex eis ſobolem procreare paſsim licuerit; eaque inter eos connubia nullis fuiſſe legibus prohibita docet Alexander ab Alexandro *lib. Genialium dier.* 1. *cap.*24. & Tiraquel. *in l.7. connub. num.* 32. & præter eos Q. Curtius *lib.8.* ita ſcribit: Satrapes erat Syſimithres, duobus ex ſua matre filijs genitis. Quippe apud eos (Perſas) parentibus ſtupro coire cum liberis fas eſt. idem *lib. eod.*8. Cæterum mater, eademque coniux moritura ſe ante denuncians. & hæc forte illa ſunt, quæ Ouid. Metamorph. 10. anſam præbuere, vt diceret:

Gentes tamen eſſe feruntur,
In quibus & nato genitrix, & nata parenti
Iungitur, vt pietas geminato creſcat amore.

D. etiam Chryſoſtomus in lib. quem in laudem Babylæ Martyris compoſuit, dicit, Philoſophorum Stoæ præfectum ſtatuiſſe fas eſſe commiſceri matribus, & ſororibus. idem de Britannis qui Angli vulgò dicuntur, ſcribit Cæſar *in lib.5. belli Gallici:* Vxores, inquit, ducunt deni, duodenique inter ſe cõmunes, & maxime fratres cum fratribus; parentesq. cum liberis. quibus, & pluribus alijs, quæ breuitatis cauſa omitto, conſtat aperte, matrimonium iure naturæ in primo etiã gradu non prohiberi. immo maris, & fœminæ coniunctionem & filiorum procreationem iuris naturalis eſſe ſcribit haud obſcure Vlpianus *in l.1. ff. de iuſt. & iur.* quem ſequutus eſt & ipſe Iuſtinianus in principio tit. *de iure nat. gent. & ciuili.* Quinimo nihil tã videtur naturale eſſe, quã cũ mulieri ſe vir applicat. Caſſ. *lib.7. Var. for.*40. Nam cùm ſpõtanea copula animalia cũcta cõſociet, dignumq. vnicuiq. videatur eſſe, quod placuit:

cuit:durum est libertatẽ non habere vnde liberi procreantur. Sed & de ijs paulo post. Dicam tamen, rectissime more receptum fuisse, & legibus sancitum; vt hoc tam immane scelus interdiceretur: ne filij scilicet cum matribus inhonesto, turpiq. amore, & ferarum ritu commiscerentur. Ideo Paulus Iurisconsult. *l. vlt. ff. de rit. nupt.* dicit iure gentium incestum committere eum, qui aliquam ex ascendentibus, vel descẽdentibus vxorem duxerit. non dicit iure naturali: sed gentium; quod apud omnes fere gentes obseruatur. *d. l. 1. in fine.* Cui expositioni cõuenit mirifice Hermenopoli definitio *lib. 1. tit. 1.* Gentium, inquit, ius est, quo gens, gentesvè vtuntur; vt non misceri matribus apud Sarmatas, & Græcos; contraq. ijs misceri apud Persas. Quod adeo verum est, vt nuptiæ inter ascendentes & descendentes vsque in infinitum stare minus possint. *l. nuptiæ. 53. ff. de rit. nupt.* quicquid dicat Didacus. idem enim videtur constituisse Plato *in lib. 5. de repub.* vbi prohibet matrimonium inter patres, & filias, & filiorum filias, atque horum superiores, & inferiores. Cæterum *lib. de legib.* 11. iubet matrimonium copulari inter eos, qui sanguine proximi sunt; qui sunt, vt interpretor, transuersales, siue, vt nostri loquuntur, collaterales. Quare non est, meo iudicio, quærendum, num hic, vel ille gradus iure naturæ prohibitus sit; an permissus, sed iure gẽtium, nisi hoc ius gentium dicere velint, naturale quodammodo factum, cùm passim hodie ab omnibus receptum sit, & longo vsu approbatum. Sed ne plus alijs scire videamur: quæramus & nos num inter fratrem, & sororem iure naturali interdictus sit placitus matrimonialis. D. Thomas *loco vbi supra*, non esse dicit. rectè; siquidem Aegyptios cum sororibus passim matrimonia inijsse tradit idem Alexan. ab Alex. immo ipse maximus fabulosorum Deorum Iuppiter Iunonem sororem sibi iugali honestate consociauit. Virgilius *lib. 1. Aenead.*

Ast ego quæ diuum incedo regina, Iouisq.
Et soror, & coniux. Horatius lib. 1. Carminum 3. Od.
Coniuge me Iouis, & sorore.

Ptolemæus etiam, vt sororis miro amore captus sortiretur amplexus, & suam libidinẽ expleret, huiusmodi connubia passim licere permisit. Darium quoque illum postremum Persarum Regẽ ab Alexandro victum, sororem suam in vxorem duxisse scribit Iustinus *lib. 2.* quemadmodum & apud Assyrios licuisse scribit Lucianus *in lib. de sacrific.* & apud Athenienses: quamuis reliquæ Græciæ partes nefandum duxerint eisdem parentibus genitos inuicem incestis nuptijs cõmisceri. Dubitatur & de nouerca. B. Aurelius Augustinus *supra Leuit. quæst.* 41. vult iure naturæ cum nouerca nuptias valere, hoc est mortuo patre: & illa Leuitici verba d. cap. 18. *Turpitudinem patris tui non discooperies*, fore intelligenda viuente patre. quo sensu D. Paulum intelligi debere contendit Caietanus *1. ad Cor. 5.* dum ait: *auditur inter vos fornicatio, qualis nec inter gentes, ita vt vxorẽ patris sui quis habeat.* Mihi verò huiusmodi interpretatio, (pace tantorum virorum dixerim,) non satis recta videtur, non quòd talis cum nouerca concubitus nõ sit licitus naturali iure, cùm & viuente patre, & consentiente, quandoque matrimonium cum nouerca celebratum fuisse testentur antiquitatis peritissimi, vti Valerius Max. *lib. 5. cap. 7.* Plutarchus *in Demetrio*, Appianus Alexand. *de Bellis Syriacis.* Lucianus *in libello de Dea Syria.* Antiochus enim Seleuci filius Stratonicem ipsius Seleuci vxorem, nouercam suam amauit ardenter. quo intellecto, pater, ne amore deperiret filius, ambos in totius exercitus præsentia matrimonio coniunxit. Est etenim verisimile Mosem intellexisse de nouerca vacante, siue vidua: cùm omne adulterium paulo post eodem cap. prohibuisset; dum subiungit: *Cum vxore proximi tui non coibis, nec feminis commistione macularberis.* Erit ergo Mosaico iure cum nouerca matrimonialis coniunctio prohibita; vt idem pene sit de nouerca, quod de matre; cũ illa loco matris sit; etsi proditum est memoriæ Antoninũ Caracallã præter maiorum instituta nouercã Iuliam vxorem duxisse, nuptiasq. incesto primum polluisse. quod antea Romano iure cũ nouerca videtur fuisse vetitũ *l. adopt. §. nunc videamus. ff. de rit. nupt.* Cæteros, præter enumeratos gradus iure naturali, vel vt ego interpretari soleo, gentium iure, interdictos nolunt Theologi, sed iure tantum humano Rom. Pontificum; vt iure naturali, & diuino, relicta fratris in vxorem licite duci posśit. Nam & L. Crassum ex defuncti fratris vxore legitimos filios eduxisse, & propagasse legimus. Quod autem de Herode apud *Matth. 14. & Marc. 6. & Luc. 3.* vehementer à Ioanne Baptista reprehẽso obijcitur, quòd fratris vxorem accepisset: excellentissimi sacratum litterarum interpretes à fratre viuo, per vim quodammodo raptam esse sentiũt perite. quinimmo Herodes legitimã habebat vxorem Aretæ Regis Arabiæ filiam, quą depulsa, Herodiadem Aristobuli filiam, & alterius Herodis fratris vxorem, eo viuo, sibi matrimoniali affectu copulauit: vt ait Iosephus *lib. Antiq. 20. cap. 9.* & Nicephorus *lib. 1. cap. 19.* Et non modo non licuit ducere vxorem fratris sui viuentis, sed neque mortui; nisi frater ex ea vxore nullos reliquisset liberos; tunc enim non erat interdicta huiusmodi coniunctio: immo videtur fuisse præceptum, vt quis semen fratri suo mortuo susci-

suscitaret, ne deleretur nomen eius ex Israel, vt videre est *Deuteronom. cap. 25. Matth. 20.* idq. constat *ex d. cap. vlt. de diuort.* Verùm Ioan. Andreæ, in æquali linea discendentium contrahi posse *in d. cap. litteras*, asseuerat; vt filij duorum fratrum connubia contrahant legitima. Brutus enim Porciam sobrinam nulla prohibente lege sponsam tulit. Non æque in linea inæquali, inter patruum scilicet, & neptem ex fratre. quod probat & Abbas *eod. loco num. 17.* nam & veteri Romanorum lege constat huiusmodi contractū fuisse interdictum. Primus quidem Claudius Neronis pater Iuliam Agrippinam ex fratre neptem sibi in vxorem accepit; quod informe cōiugium Romanis visum est. vnde Tacitus *lib. 12* At noua, inquit, nobis in fratrum filias connubia. & *lib. 21.* de Iudæorum more, & ritu scribēs; Profana illic, ait, omnia, quæ apud nos sacra, rursum concessa apud illos, quæ nobis incesta. quia alienarum concubitu abstinent: inter se tamen nihil illicitum. non potuit autem Tacitus intelligere, nisi de hisce nuptijs, quæ inter patruum, & neptem, inter consobrinum, & consobrinam fiunt. quamquam idemmet Claudius curauerit, vt lege deinceps id omnibus liceret: quæ tamen non fuit vsu recepta, vti mox dicetur. Atqui Plutarchus in Problematis Rom. n. 6. tradit, virum quemdam, & quidem pauperem, incesti crimine accusatum, eo quod ex fratre neptem, cui dos ampla fuerat relicta, vxorem accepisset, iudicio multitudinis absolutum fuisse: atque inde factum plebiscitum, vt cuiuis fratris filiam sibi in matrimonio coniungere liceret. quod ante Claudium factum esse, nemo dubitare potest. constituto enim Principe, ei ius omne contulerunt *l. 2. ff. de orig. iur.* Hinc non possum non mirari, cùm & Romanarum rerum, præter veterem, & bene fundatam peritiam, maxime diligens esset Tacitus, eum dicere, noua nobis in fratrum filias connubia; cùm plebiscito iam cautum esset, vt huiusmodi nuptiæ cōtraherentur legitime. Sed dicendum est, aut plebiscitum multis ante annis factum fuisse, atque dissuetudine adeo antiquatum, vt nulla extaret eius memoria; vel potius, de plebeis hominibus esse intelligendum, non item de patricijs, Senatoribus, & consularibus viris. quare cùm nemo vir consularis ante Claudium cum nepte ex fratre ausus esset inire matrimonij fœdus: ideo exclamat Tacitus, Noua nobis in fratrum filias connubia. Quibus derogauit tandem Nerua Imperatorum: scribit etenim Dion Nicæus, Neruam legem tulisse, qua prohibuit matrimonium cum fratris filia. quæ constitutio adeo præualuit, vt passim & in Codicis, & in Pandectarum libris id sancitum videas, vel in *l. vlt. ff. de condit. sine caus. l. qui in prouincia. §. diuus. ff. de rit. nupt. l. miles. & l. adulterium. §. 1. ff. ad leg. Iul. de adul. l. vlt. C. de incest. nupt. l. vlt. C. si nupt. ex rescrip. pet. §. fratres. Institut. de nupt.* Apparet nihilominus apud Cassiodorum *libro Var. 7.* in formula, qua consobrina legitima fiat vxor, ex Principis rescripto licuisse tales contrahi nuptias. Pro huiusmodi tamen coniugio, vel potius contagio, Zeno *in d. leg. vltim. C. si nupt. ex rescript. pet.* prohibuit, ne preces porrigi possent. Et vt tandem ad *d. cap. litteras*, redeamus, dico, omnes illos gradus Leuitici *cap. 18.* prohibitos, non esse iure naturali prohibitos. At si vera est nostrorum, & Theologorum sententia, quòd ipse summus Romanæ Ecclesiæ præsul possit dispensare in his omnibus gradibus iure naturæ nequaquam prohibitis, fit profecto, vt possit in omnibus, de quibus *in d. cap. 18.* cùm ne vnus quidem iure sit naturali interdictus, sed lege diuina iudiciali, & cæremoniali, quæ cessauit per Christi aduentum, & eius passionem; *cap. translatum. de constitut. cap. vnico. de purgat. post part.* Verùm quoniam veteri diuina lege prohibebantur, non potest ipse sacratissimus Pontifex dispensare; hoc est non consueuit, nisi grauissima de causa, & publica totius orbis Catholici vtilitas exposceret. & hoc sensu accipi debet *d. cap. litteras*, ibi, *in quo sedes Apostolica dispensare non potest.* ideo annis ab hinc duodecim pijssimus Pius Quintus concessit inuictissimo Philippo vere nunc Hispaniarum Regi, vti nuptias cum suæ sororis, & Maximiliani Secundi Imperatoris coniugis filia legitime contraheret. Merito autem cautum fuit, vt nuptiæ inter necessitudine adeo arcta coniunctos legitimæ non essent. Nuptijs enim necessitudines augentur, & vltro, citroq. filias dando, & accipiendo multi sibi propinqui adiunguntur; vt Plutarchus *Problematon cap. 108.* dicit. cui assentit & D. Augustinus *libr. de ciuit. Dei. 15.* cap. 16. Habita est, inquit, ratio charitatis vt homines, quibus esset vtilis, atque honesta concordia, diuersarum necessitudinum vinculis necterentur; ne vnus in vna multas haberet necessitudines, sed singulæ spargerentur in singulos, ac sic ad socialem vitam diligentius colendam plurimæ plurimos obtinerent. pater quippe, & socer duarum sunt necessitudinum nomina. vt ergo alium quisque habeat patrem, alium socerum, numerosius se charitas porrigit. Quæ Augustini sententia à Gratiano relata est *in cap. 1. 35. q. 1.* Isychius Hierosolymitanus Gregorij Nazianzeni discipulus *lib. 5. Comm. in Leuit.* explicans d. cap. 18. quærit rationem, qua ibidem prohibentur inter consanguineos matrimonia; & respondet: Ne confunderentur generationes, nec dispereant hæreditates, neque frater, & pater idem

idem fieret, eiusdemq. esset vxor, & mater: vtraque enim hæc eueniebant, si eandem vxorem pater & filius habuissent, ex eaq. filios procreassent: ex filia enim genitus tam patrem genitorē suum, quàm fratrem haberet, quippe qui ex ea natus est, quæ & illum peperit, & vxor eius simul atque mater fuit. Idem plane videtur dicere D.Chrysostomus *in 1.ad Corin.epist.hom.*34 quo loco etiam inquirit rationē, ob quam Moses in sæpe cit.*cap.*18. nuptijs sanguine propinquorum interdixerit. Non duces sororem tuā, inquit, neque sororem patris. Satis causæ sit, cur illas ames, ex eodem esse te vtero prognatum: aliter tibi cōpetent aliæ. Cur tu charitatis amplitudinem redigas in angustum? aut cur officium charitati non necessarium impendis; quo amicitiam, coniuge aliunde ducta, & per hanc longissimam affinium seriem, parentes, fratres, & illorum necessarios omnes conciliare tibi potes? & videri possunt, quæ relata sunt *inf.c.*14. *lib.*2. de imbecillitate mulieris, ob quam multorum ope, & auxilio eget. Et hisce rationibus videntur & ipsi præter eximiam sapientiam, sanctissimi, fateri matrimonium non esse etiam in primo gradu ascendentium, & descendentium iure naturæ prohibitum. Nam si erat prohibitū iure naturali; quid, rogo, opus erat lege? perinde enim à Mose prohibetur cum matre, atque cum sorore, & amita, matrimonialis coniunctio. Sed arbitror & illam fuisse rationem; vti cum his interdiceretur; ne in nobis illud Ouidij *Met.*10. diceretur:

Coeunt animalia nullo
Cætera delectu: nec habetur turpe iuuencæ
Ferre patrem tergo: fit equo sua filia coniunx.

Immo verò bruta nonnulla animalia nefandos istos cum matribus, & detestabiles concubitus renuere, & aspernari scribit Aristoteles *lib.de natur.animal.*9.*c.*47. Varro *de re rustica* 2.*c.*7. Plinius *lib.*8.*cap.*2. Iustinianus *in auth.de incest. nupt.in princ.* Quare nō dubito, quin ipse maximus Episcoporum possit in quouis gradu (vno forte excepto cum matre, & cum filia, quod videretur deforme nimis) dispensare, si publica postularet vtilitas. Hinc videmus à Tridentino Concilio *sess.*24.*c.*5. concessum inter magnos Principes, & ob publicam causam in secundo gradu contrahi matrimonium. Nos verò non dubitamus, quin ipse vnus Rom. Ecclesiæ Princeps præsit Concilio, & supra Concilium sit: quāquam illi de facili derogare non debet. *c.Ecclesia.*57.*de elect.c.ex par.de capell.monach.* Verùm quia Concilia ita describi non possunt, vt omnes casus, qui quādoque inciderint comprehendantur, argumento *l.neque.ff.de legib.* ideo si talis euenerit casus, quē viderit expedire Christianæ Reipublicæ, & in gradu aliquo *in d.c.*18. prohibito dispensauerit, faciet rectissime; quemadmodum in Paratitlis diximus de monacho iā professo *ex c.cùm ad monasterium.in fi.de stat. monach.* Cæterum in supradictis gradibus veteri Mosaica lege prohibitis non poterit iuste dispensare; Neque alius quiuis Rom. Pontifice inferior, etiam ex maxima causa; vti omnes notāt *in c.etsi clerici.de iudic.* gloss. *in c.dilectus.*1.*de præb.in verb.facultas.* Abbas *in cap.propofuit.de concess.præb.* Nec ipse legatus à latere, vt glossa *in c.quia circa.et in c.quod dilectio.* vbi dicūt omnes, *de consang.& affin.* Hoc enim videtur à priscis illis sanctis patribus constitutum; quorum prudentes viri sequētes exemplum, longius pudicam obseruantiam posteris transmiserunt; reseruaruntq. hoc Principi Rom. Ecclesiæ dispensandi beneficium, intelligentes rarius posse præsumi, quòd à Principe iusserant postulari. Neque mirari debemus hoc ad Rom. Pontifices fuisse remissum iudicium: vt qui populorum mores regit, ipse & moderate concupiscentiæ fræna laxaret. Consanguineorum enim coniunctiones, quāuis Euangelicis, & Apostolicis præceptis nō inueniantur prohibitæ: esse tamen fugiendas, quia Ecclesiasticis institutionibus inueniuntur terminatæ, pulchre scribit Gratianus *in fi.d.can.* 1.35.*q.*1. Idcirco videmus raro, aut fere nunquam Papam dispensare in illis gradibus, & in alijs iure humano Pontificio interdictis, tertio scilicet & quarto, nisi etiam ex causa, & quidē legitima, vt *in d.cap.litteras.& in can.quadam lex.* 35.*q.*3. Mirum ergo non erit, si Innoc.III. *in cit.cap.litteras.* decreuit mulierem, quæ à viro recessit suo, consanguinitatis opponens exceptionem, non esse quo ad thorum restituendam, donec fuerit de exceptione cognitum. nō item si gradus ille consanguinitatis non est ex ijs, qui prohibentur *Leuit. d.cap.*18. quia tunc integra fit restitutio, quemadmodum & in illis, si promptæ non vtique sunt probationes. Quare admonentur Iudices Ecclesiastici, quorum est iudicare de huiusmodi causis, vt iam ab initio dixi, ne in longum eas trahant, sed breui, quo ad fieri potest, ferant sententiam: alioquin viro, siue mulieri fornicationis occasio præberetur. *cap. quoniam.* §. *porrò. vt lit. non contestat. non proced.ad test. recept.*

Con-

Conciliatio *cap. extirpandæ. in §. qui verò. de præb. & dignit.* cum *c. 2. cap. inter. cap. ex tua. & cap. vltim. de cler. non resid.* & de habente beneficium curatum, in eoque non residente. Cap. XVII.

EX omnibus decretalium constitutionibus, quæ inter se pugnare videntur, conciliari tamen possunt, nulla fere primo aspectu mihi visa est difficilior conciliatu, quàm *cap. 2. cap. inter. cap. ex tua. & cap. vlt. de cleric. non resident.* quorum omnium vna est sententia cum *cap. extirpandæ. in §. qui verò. de præbend. & dignit.* in cuius specie illud in primis difficilem, & perelegantem habet dubitationem ab iutis Pontificij interpretibus, magnis contentionibus agitatam, vtrum, is qui parochiale obtinuit beneficium, & in eo non residet, priuatus sit iure ipso; an priuationem debeant præcedere monitiones. Dictus §. *qui verò.* priuatum asserit; alia iura negant. quo fit, vt nostri, quid verè constituendum sit, ambigant. Ego, vt prolixam hanc quæstionem paucis restringam, dico non esse necessarium monitionem hoc in casu, quemadmodum etiam in plerisq. alijs, in quibus quis priuatur beneficio, iure quidem ipso, nulla ante habita monitione: cuiusmodi est professio monastica *cap. beneficium. de regular. lib. sex.* matrimonium verbis in præsens tempus conceptis initum. *cap. 1. de cler. coniug.* ordinatio, siue sacris initiatio neglecta ab eo, qui beneficium curationi coniunctum adeptus est, *cap. licet canon. cap. cùm ex eo. & cap. commissa. de elect. lib. sex.* argumento est etiam *cap. potuit. de locat. & conduct.* & *cap. 1. de ætat. & qualit.* quibus modis omnibus connumeratur & noster, vt is, qui consequutus est beneficium animarum curationem habens, & in eo non est assiduus, eo priuatus sit iure ipso, prætermissis etiam monitionibus: quod verba ipsius textus §. *qui verò.* manifestant, ibi, Alioquin illa se sciat auctoritate huius decreti priuatum, libere alij conferenda, qui velit, & possit, quod dictum est adimplere. quibus in verbis quis non videt posse eum ad quem collatio spectat, nulla facta monitione, huic beneficium adimere, & alij libere conferre; dummodo talis sit, qui possit, & velit residere; cùm assiduitatem desideret. Non inficior tamen perbenignam esse Panormitani opinionem: cùm possit quandoque contingere, vt qui beneficium curatum est adeptus, nequeat residere, occulto aliquo detentus impedimento; quo detecto excusaretur facile. Nos verò dum quærimus de intelligentia legum, non debemus recurrere ad benignam interpretationem, sed ad mentem legis, siue legislatoris, etiamsi nimis dura videtur lex. *l. prospexit. ff. qui, & à quib.* Mens autem sanctorum Patrum Lateranensis Concilij, ex quo hausta est constitutio nostra, fuit, vti priuaretur, qui non residet; ratione illa pereleganti, quoniam cura, quam parochiam dicimus, eo fuit constituta, vti curio, vel, si mauis, Parochus eorum omnium, quæ ad salutem animarum suorum parochialium spectant, curam gereret, & præsertim sacramenta administraret. & quia occurrunt multa in dies, quæ absente parocho fieri minus possunt, vti sunt infantium baptismata, morientium confessiones, extremæ vnctiones, & huiusmodi: scire debet parochus se curationem suscepisse hac conuentione, hoc pacto, vt resideret; sin secus, priuaretur. quòd si quid impedimento erit, certiorem faciet Episcopum, qui interim prouidebit, ne vacet, neve actus spirituales exerceri cessent. Dico tamen non debere Episcopum, simul atque curio non residet, ad priuationem recurrere; sed pijssime facere, si eum admonuerit, antequam beneficiario beneficium adimat; poterit nihilominus nulla interposita mora, recta ad priuationem descendere. Illos autem locos superius citatos, qui monitionem omnino desiderant ante priuationem, glossa contendit esse correctos per hanc constitutionem *d. §. qui verò.* quod est plane ridiculum; cùm *d. cap. inter. & cap. ex tua*, promulgata sint ab ipsomet Innocentio III. quo auctore celebratum fuit Lateranense Concilium, ex quo, vti præfatum est, constitutio ista desumpta est; & *d. c. fin.* à Gregorio IX. qui multo post Romanæ præfuit Ecclesiæ. qui his verbis: clericos in Ecclesijs tuæ iurisdictionis beneficia, quæ residentiam exigunt, assequutos, si ad alterius diœcesim absque licentia tua morandi causa transierint, liceat tibi, si moniti non redierint, dictis beneficijs (nisi excusationem rationabilem ostenderint) spoliare. quibus perspicuum est, locos illos non vtique correctos esse. nec enim nouum est, vt posteriores leges ad priores pertineant. *l. sed & posteriores. ff. de legib.* Tribus verò modis pertinent, vel corriguntur, vel supplentur, vel determinantur, vt *in d. l. sed &. & in l. non est nouum. ff. eod. de legibus.* adnotauit Accursius. Ad nostram constitutionem pertinent *d. cap. inter. cap. ex tua. & cap. fin.* hoc est supplendo. nam edita, ac promulgata Lateranensis Concilij Sanctione: vt si quis non resideret in Ecclesia parochiali, statim nulla facta monitione, priuaretur: dubitatum fuit apud eundem Innocentium, num constitutio ista locum sibi vendicaret etiam in ijs, qui absentes sunt, ita vt perinde priuari deberent beneficio, ac illi, qui præsentes sunt, residere

tamen nolunt. Rescripsit Innocentius, item Gregorius IX. non æque, sed monitionem debere præcedere priuationem; quoniam cùm absentes sunt, haud sciri potest facile, an legitimo detineantur impedimento, quominus statim reuerti ad munus suum valeant. Nec minus egregie errat Panormitanus, dum existimat non residentem iure ipso priuari quò ad Deum; quo ad hominem non item. siquidem nos, dum hac de re disputatio fit, quærimus non quo ad interiores actus, hoc est, ad conscientiam, sed quo ad exteriores actus, iudiciales dico. Est enim certissimi iuris, eum, cui adest facultas assistendi, & non assistit, apud Deum ligatum esse, mortaliq. culpæ obnoxium, ac iure ipso priuatum. Neque rectior est sententia Innocentij, existimantis non requiri monitionem; quia etiam delictum occultum non impedit vires constiturionis, quominus is, qui non assistit, legetur constitutione Ecclesiæ militantis: Cùm Ecclesia, inquit, liget delictum penitus occultum. *cap. porrò. & c. cum ab homine. de sentent. excommun.* quamquam enim constitutio militantis Ecclesiæ liget omnino occulta: ex eo tamen de illis non nominatim iudicat tribunal Ecclesiæ. quinimmo Ecclesia ipsa, in quantum per hominem iudicat hominem, iudicat in quantum est collectio fidelium. & sic ligatos occultos habet pro solutis. *cap. à nobis. 2. de sentent. excommun.* quo sensu intelligi debent canones omnes, qui dicunt, Ecclesiam militantem de occultis non iudicare. *cap. erubescant. 32. distinct. c. habuisse. 33. distinct. cap. si omnia. 6. quæst. 1. c. t. in verb. non potest. 15. q. 6.* & alij, si qui sunt, qui plures sunt.

Interpretatio *cap. præterea. de testib.* & *cap. litteris. de præsumpt.* quibus perperam iuris vtriusque antecessores nituntur probare, ex præparatorijs adulterij argui adulterium. Cap. XVIII.

LTERNIS prope annis in vtriusque iuris schola solent interpretes longa disputatione inquirere, an ex præparatorijs adulterij argui possit adulterium. Et multi Baldum, & Ripam sequuti, existimant argui: & ob osculum luxuriosum, aliàsve illecebras perinde mulierem dote priuari, ac propter adulterium. quam opinionem non solùm aliquot Iurisconsultorum locis, sed etiam rescriptis duobus pontificijs confirmare nituntur, videlicet *c. præterea. de testib.* & *cap. litteris. de præsumpt.* Quòd autem his duobus locis probetur, ex illecebris argui adulterium, tantum abest, vt id dicere ridiculum sit prorsus. quinimo constat in cap. præterea, commissum fuisse adulterium. Verum quoniam dubitabatur, num sola fama carnis commixtio probari posset, consultus Cœlestinus III. rescripsit; quòd si testimonium de visu perhibeatur, vel etiam de auditu, & præsumptionem violentam fama consentiens subministret, ac alia legitima suffragentur adminicula, standum esse testimonio eorum, qui iurarunt. ex quibus quis non videt adulterium esse factum, ac mulierem cum adultero deprehensam? Caput litteris, difficilem habet explicatum, cùm ibi legatur promulgatam esse diuortij sententiam, propterea quòd nudus cum nuda, & solus cum sola in eodem lecto iacens repertus sit, non æque in ipsa turpitudine, quam turpitudinem Pomponius Iurisconsultus *in l. quod ait. ff. ad l. Iul. de adulter.* vocat res Veneris, idest in ipsis rebus Venereis, in ipso facto, vel, vt ait lex Solonis, & Draconis, quam idem Pomponius refert, ἐν ἔργῳ, id est in opere. ad quod audiui responsionem, dum in scholis adhuc essem, elegantissimam, à viro doctissimo, elegantissimo, & subtilissimo Ioanne Manutio, illam scilicet: quòd in specie *d. cap. literis*, argui posit; cùm sit præsumptio valde vrgens ex eo quòd nudus cum nuda, & solus cum sola in eodem lecto iaceret, quasi non sit otiosus, vt ait lex Iulia *in d. l. Quod ait*, inquit, lex; Cùm filia adulterum deprehenderit, non otiosum videtur. Quare non male hi codices, qui habent, Cum in filia: duobus inquam dictionibus, quæ filiam respiciunt: hoc est non otiosus, cum in filia, idest in ipso actu. Aliter tamen hodie respondere possumus, factam thori esse separationem non ob præparatoria, sed quia commissum adulterium est. namque *in d. cap. litteris. in 2. Decretal. compilat.* quam & Contius, & Antonius Augustinus ediderunt; hæc quæ fuere resecata, subsequuntur verba: Et publica fama consentit, quod post contractum matrimonium se miscuerunt adinuicem, quod in præsentia tua publice, vt asseris, sunt confessi, quamuis & id se post contractum matrimonium fecisse negarent. Dicitur quoque de muliere prædicta, quòd de marito se simulans concepisse alienum partum iam baptizatum, vt ferunt, se mentita est peperisse, & rebaptizari faciens, virum suum decepit. procedente verò tempore cùm fama empti alieni partus fraudem detegeret, parentibus, à quibus eum emerat, occulte restituit, postea veneficum potum, & alias vitæ insidias viro parasse eadem mulier perhibetur. Hactenus secunda compilatio. quibus omnibus docemur adulterium esse commissum: & quòd, commissum fuisse, vna erat omnium vox. & cùm vterque in lecto deprehensus libere fate-

fateretur ante nuptiarum solennia, rem simul habuisse, verisimile quidem est non otiosos fuisse cùm in eodem lecto nudi deprehenderentur. Auxit non mediocriter etiam dubitationem supposititius partus, & veneficus potus, quem ad occidendum maritum præparauerat. hoc enim maximam præbet diuortij causam. *l. consensu. C. de repud. cap. 1. de diuort.* Quare concludendum est, in quæstione ista, neque ex his duobus locis, neque ex alijs iuris ciuilis, quibus commode respondere possumus, ex præparatorijs adulterij, argui posse adulterium; nec vlla prorsus suadet ratio; siquidem in criminalibus, & in odiosis probationes desideramus certas, & claras, neq; aliter irrogantur pœnæ. *l. fin. C. de probat.* maxime in ijs, quæ ad adulterij crimen spectant. *c. tuæ. de procurat. cap. pleramque. de don. inter vir. & vxor.* Et cùm iura loquantur expresse de adulterio, non debent ad osculum trahi; alioquin dura nimis esset extensio; tum quia pœna priuationis non habet locum, nisi in casibus à iure expressis, vti recte adnotauit gloss. *in d. cap. fin. de iure patron.* ibi Abbas, & Baldus *ad auth. ex testamento. C. de secund. nupt.* Decius *in rub. de iud. lect. 1.* quibus suffragatur, *l. & si quis. §. Diuus. ff. de relig.* Non debet igitur mulier ob solum osculum, aliásve illecebras feriri, ac perinde in adulterio deprehensa fuisset, gladio, vt Constantinus sanxit *in l. quamuis. C. ad leg. Iul. de adult.* vel in monasterium verberibus cæsa, atque tonsa detrudi, per nouam Iustiniani constitutionem *in Nouell. 134. vt nulli iud. lit. §. si quando.* & per consequens priuari dote, *d. cap. plerunque. de donat. inter vir. & vxor.* Sed, an hæredibus mariti exceptio adulterij commissi ab vxore competat ad id, vt dotem non restituere teneantur hæredibus vxoris dotem repetentibus: Rota *decis. 86. diuers. part. 3. lib. 2.* tenuit competere, si ante mortem vxoris contra eam opponebant: maximè si de adulterio constitisset, non aliter.

Quid sit iudicium criminale, quid ciuile: & nouus intellectus *ad c. per tuas. de simon.* Cap. XIX.

ELEGANS, & ardua est quæstio de differentia iudiciorum ciuilium, & criminalium: quisque enim pro arbitrio differentiam ponit. Abbas in continuatione tituli de iudicijs, *num. 5.* tres affert opiniones, quarum vna est, quòd si pęna fisco applicetur, iudicium dicatur criminale; si parti, ciuile, vti notauit Accursius *ad l. 3. ff. de sepul. viol.* Altera est, vt si pęna imposita sit pecuniaria, iudicium sit ciuile; si corporalis, criminale. Vltima, si agitur de crimine, dici semper agi criminaliter, siue pęna applicetur fisco, siue parti. His non satis contentus idem Abbas Panormitanus quartam addidit; quòd tunc proprie dicatur agi criminaliter, cùm directa via, vt eius verbis vtar, crimen deducitur in iudicium, vt acrius, quàm potest puniatur; & sic, vt imponatur pœna ordinaria, siue pœna applicetur fisco, siue parti: quoniam debemus animaduertere, quod principaliter agitur, non quod venit in consequentiam: argum. *l. 1. ff. de auctor. tut.* Vel, inquit, crimen deducitur non sic directa via; & dicitur, agi ciuiliter, licet pœna non applicetur parti. Vti discederet ab illis tribus diffinitionibus iam relatis Abbas, eum præcipitem egit *cap. per tuas. de simon.* Ego, ne longum faciam, dico, Iudicium ciuile esse, cùm quis agit ad sui commodum: hoc est, cùm quis petit sibi id, de quo quæritur, adiudicari; vt cum de commodato, mutuo, mandato, deposito, & huiusmodi alijs sexcentis actionibus, instituitur iudicium. *l. interrogari. C. de quæst.* Item est actionibus, quæ ex delicto oriuntur, vti furti actio, vi bonorum raptorum, legis Aquiliæ, iniuriarum, & similes, quæ dicuntur ciuiles, & criminales; quibus actor ad propriam vtilitatem, &, vt quidam dicunt, ad suam bursam, agit, non ad mulctam publicam, vt *in l. vlt. ff. de priuat. delict. l. vlt. ff. de furt. l. 1. ff. de incend. ruin. naufrag. l. vlt. C. de iniur. cap. 2. de homicid. lib. 6.* & passim alibi. quæ etiam Pecuniariæ causæ dicuntur. *l. 1. ff. de testib. d. l. vlt. de priuat. delict. d. l. interrogari.* Criminale verò existimamus esse illud, quod ad publicam vindictam instituitur. *c. quicunque. 11. q. 3.* ibi, *ciuiliter, vel publice.* licet eius rei gratia pecuniam plerunque consequatur condemnatio. *l. illicitatio. §. quod illicite. ff. de public. & vectig.* Hinc videmus interdum extra ordinem puniri, vt in *§. in summa. Instit. de iniur.* vel cùm vtilitas priuatorum postulat, vt quod per vim extortum est, restituatur cum triplici pœna. vel, cùm rigor publicæ disciplinæ id desiderat, & pœna infertur fisco, non actori. *d. §. quod illicite. c. est iniusta. 23. q. 4. & cap. vt fama. infr. de sent. excommun.* Dicimus quoque publica iudicia quædam esse capitalia, quædam non capitalia; Capitalia, quæ vltimo supplicio afficiunt homines; non capitalia, quæ infamiam duntaxat irrogant, cum damno pecuniario. *l. 2. ff. de public. iud. §. capitalia. instit. eod.* Lex autem Iulia stupratoribus pœnam constituit, si honesti sint, publicationem partis dimidiæ bonorum; si humiles, corporis coercitionem cum relegatione, vel ipsius Iustiniani testimonio *Institut. de publ. iud. §. item lex. in fine.* Hæc autem publicatio bonorum, rogo, num respicit fiscum? Quare miror tum veteres, tum

tum recentiores iuris vtriusq. interpretes non hoc animaduertisse. Quotiescunq. igitur infligitur pœna pecuniaria, non semper iudicium dicitur ciuile. non enim inspici debet, quid in condemnationem veniat, sed quorsum, & ad quem finem sequatur condemnatio. si pœna etenim, quæ reo infligitur, ad priuatum actoris commodum tendit, tunc dicitur ciuile; sed si fiscum respiciat ad coercendum delictum, tunc criminale iudicium erit. Male ergo dixerunt, ciuile esse, quoties pecuniaria est condemnatio. Nec minus egregie labuntur illi, qui volunt, iudiciũ esse criminale, quoties de crimine agitur: quia si ita esset, nusquam fere ciuiliter ageretur. Crimen siquidem verbum latissime patet; & præcipue pro accusatione accipitur, vt apud Ciceronem, item apud Iurisc͠osultos, Imperat. ac Rom. Pontifices, vt *in l.null.109.ff.de regul.iur. l.Caius.ff.ad S.C. Syllan.l.3.C.de calumn.c.item cùm quis.de restit. spol.cap.super his.de accusat.* & ibi passim. vnde suspectus remotus à tutela, non statim fit infamis, sed cùm publico damnatus est iudicio. *l.infamem.ff.de publ.iud.* Infamem non ex omni crimine sententia facit, sed ex eo, quod iudicij publici causam habet, *d.l.infam.* Dicebat quoque Macer Iurisconsult. *in l.1.eod. de publ.iud.* non omnia crimina esse publica.nã quandoq. etiam agitur de crimine ciuiliter, in quo scilicet de re familiari, & priuata agitur.*l.3.ff.de crim.stellion.* Si quis enim mibi rem vendiderit, deinde per calliditatem alij distraxerit, tenebitur stellionatus crimine; egoq. rem vendicare ciuiliter, hoc est, actione pignoratitia potero, *l.si quis in princ. ff.de pign.act.* Neq. facit, quod quarto loco comminiscitur Abbas *ex d.c.per tuas.ex d.cap.super his.& c.tua.de procur.* quod his omnibus in locis agatur ciuiliter, parti tamen non applicatur pœna. Ergo, inquit Abbas, Iudicium nec potest ciuile esse, cùm pœna tendit in partem, nec criminale, cum respicit fiscum. quia in sæpius citato *c.per tuas*, agitur ciuiliter, vt Pomposianus Abbas ab administratione deponatur: pœna tamen neque parti, neque fisco infertur. Franciscus Ripa *ad d.rub.de iudic.nu.94.* scribit, Doctores ad interpretationem *d.c. per tuas.* ad sua vsq. tempora infudauisse, nec aliquid veri attigisse. Sed vereor, ne & ipse intelligat, relatis aliorum opinionibus, dici agi ciuiliter, propterea quòd agitur ad vtilitatem monasterij, non æque ad vindictam delicti. parum perite. Species *d.c.per tuas.* est huiusmodi: Pomposianus Abbas à proprijs monachis apud Sedis Apost. legatum fuit de simoniæ crimine accusatus. Abbas verò aduersus testes multas obijciebat exceptiones, hoc est conspirationes, inimicitias capitales, furtum, adulterium. Legatus summum antistitem Innocentium huius nominis tertium consulit, an hi testes admitti deberent, an repelli. Rescripsit Innocentius admittendos, si non odio capitali Abbatem persequerentur, sed zelo, vti loquitur, iustitiæ monerentur, & de adulterij crimine, ac furti; essent emendati. Tales igitur, inquit, contra talem taliter duximus admittendos, non secundum iuris rigorem, sed secundum temperantiam æquitatis, cùm ageretur non criminaliter, vt deponeretur ab ordine, sed ciuiliter, vt ab administratione amoueretur, tanquam immeritus, & damnosus. hæc in textu. Hinc Panormitanus dixit, Iudicium ciuile non esse, quoties pœna infertur parti, cùm aduersus hunc Abbatem ciuiliter actum sit, & pœna nemini sit applicata. Verùm, rogo, quæ nam pœna sit in specie illius rescripti. Si nulla est, nec cuiquam inferri potest: quod enim non est, nemo habere potest. Pęnam cùm dicimus tam in ciuili, quàm criminali iudicio, vel corporalem intelligimus, vt capitis, fustigationis, relegationis, & huiusmodi, vel pecuniariam. at Abbas ille nullam corporis coercitionem passus est, nec vllum pecuniarium damnum sensit. non potuit itaque vel parti, vel fisco applicari. Ex hoc tamen non est recedendum ab illa regula superius proposita, quod ciuile sit, cùm quis agit ad sui commodum; criminale cùm ad publicam vindictam. Iason *ad l. cunctos populos. nu.48. C.de summ.Trinit.& fid.cath.* Nam etsi *in d.c.per tuas.* actum sit ciuiliter, crimen tamen erat capitale; & debebat ab ordine deponi. & illa depositio est tanquam relegatio, & forte maior. & quare ciuiliter actum sit, dicam mox. verùm quia capitale crimen perinde potest, ac si ciuile esset, plecti, ob id pœnam, quam merebatur Abbas, eum pati minus voluit summus Pontifex. iudicium tamen, vt dixi, erat criminale: licet ageretur ad vtilitatem monasterij. vnde, cùm ille Abbas nullam passus sit pęnam, corporalem scilicet, vel pecuniariam, tametsi priuatio administrationis illi similis sit: ne opus sit ab illa regula recedere, quasi à veritate ipsa, constituendum est aliud iudicium, quod neque ciuile est prorsus, nec criminale, sed mixtum; vti est imperium mixtũ, quod cohæret imperio mero, & iurisdictioni; quod non merum à Paulo Iurisconsult. appellatur *in l.1.§.qui mandatã.& l.vlt.ff.de offic.eius,cui.* vt vinum dilutum, mixtũ vinum appellamus. Martial. facete de Rauenn. Caupone:

Cùm peterem mixtum, vendidit ille merum.

Eadem pariter ratione mixtũ iudicium dicimus, hoc est, inter ciuile, & criminale, constitutum. qua de re eleganter summ. Pontif. *in d.c.tua. de procur.* quod non animaduertisse Panormitanũ, & alios miror haud parum. vult enim ibi summus Antistes procuratorem non admitti, quoties iudicium de adulterij crimine seculari iudice coram, instituitur; non item si coram Ecclesiastico;

quia

quia etſi de crimine agitur, non eſt tamen accuſatio criminalis, ſed quaſi, inquit, mixta inter ciuilem, & criminalem: quoniam tunc agitur de thori ſeparatione: & pœna neque fiſco, neque parti applicatur, cùm ſit nulla. idem *in d.c. per tuas. & in d.cap. ſuper his.* Maiorem tamen illud habet difficultatem, quare aduerſus illum Abbatem ciuiliter actum ſit, non æque criminaliter, ita vt ab altaris miniſterio deponeretur. Variæ hac in re fuerunt interpretum ſententiæ, vti videre eſt apud Ripam loco iam citato. ſed male, meo iudicio, omnes. Reſpondendum eſt, agi ibidem ciuiliter, quia ſumm. Pontifex mitius agere voluit. Nam cùm agitur de ſimonia, criminale eſt iudicium. & qui ea labe eſt affectus, atque conuictus, debet perpetuò ab altaris miniſterio deponi. *c. ad hoc. de ſimon.* Nec ipſe Rom. Eccleſiæ Princeps facere poteſt, quin hoc delictum ſit criminale; quemadmodum facere non poteſt, quin calidus ſit ignis, calefaciat Sol, vel madefaciat aqua. ac poteſt quidem tollere pœnas iure ſtatutas contra eos, qui ſimoniam committunt, non æque tamen facere, vt non ſit criminale crimen, vtpote iure diuino prorſus inhibitum, & denique naturali. quod duobus in locis doctiſſime ex recentioribus Couartuuias adnotauit *ad cap. peccatum. de reg. iur. in ſex. par. 2. q. 8. nu. 9. & in §. 3. n. 5. primæ part. relect. c. qua nuis. de pact. in ſex.* Immo ne Deus quidem ipſe omnipotens: Ariſtotel. *lib. ethic. 6.* Hoc, inquit, ſolo priuatur Deus, ingenita facere, quæ ſunt facta. & D. Thomas *1. q. 25. art. 4.* Deus, inquit, omnem corruptionem mentis, & corporis auferre poteſt à muliere corrupta: hoc tamen ab ea remoueri non poterit, quòd non fuerit corrupta; quemadmodum ab aliquo peccatore auferre non poteſt, quod non peccauerit, & quòd charitatem non amiſerit. D. Auguſtin. *contra Fauſtum:* ſi Deus omnipotens eſt, faciat, vt quæ facta ſunt, facta non fuerint: ſcilicet, quæ vera ſunt, ſint falſa. quòd ſi Deus non poteſt, multo minus poterit Papa. quinimo tanta eſt ſimoniæ labes, vt in ea etiam ſeruis aduerſus dominos conſiſtere permiſſum ſit. *l. iudex. ff. de iud.* item meretrix, ac quilibet criminoſi etiam mediatores, & huius ſceleris participes, ſi agatur ciuiliter admittuntur. *c. 1. de teſtib. lib. 6.* ac eo excepto, qui ſimoniam commiſit, quilibet peccator celebrare miſſam poteſt. *c. tanta. de ſimon.* Quòd autem Abbas ille eſſet conuictus, aperte conſtat in fine c. quia non expectata ſententia, relicto monaſterio, quaſi male de ſe conſcius, diſceſſit. At quæreret aliquis, Quare mitius, quàm res poſtularet, agi voluit Innocentius? Ratio reddi poteſt illa, quia Abbas ille ſimoniam commiſit ignoranter, ignorans, inquam, deteſtabile ſimoniæ crimen. quod colligi poteſt haud male ex verbis ipſius Innocentij; ibi, Ac inſufficientia grauiter infamatus. *tum in fin. cap.* Tamquam immeritus, & damnoſus ab adminiſtratione remoueatur. Atqui ignorantia iuris, dicet aliquis, neminem excuſat. *l. ignorantia. & tot. tit. ff. de iuris & fact. ignor.* Reſpondeo, dari interdum ignorantiæ aliquid. *l. penult. C. qui admit. ad bon. poſſ.* Vtinam tamen eſſet omnibus magis notum huiuſmodi crimen: eius enim ignorantia quantum Eccleſiaſticis hominibus afferat detrimẽti, nemo neſcit.

Conciliatio *can. placuit. 16. q. 4.* & *c. 1. de præſcript.* & de eorum inſcriptione, & *c. ſanè. de for. comp.* & de triennali præſcriptione. Cap. XX.

IVSTINIANVS *in Nouell. 3.* ex qua *Auth. quas actiones. C. de ſacroſ. eccl.* deſumitur, Quas inquit, actiones aliàs decennalis, aliàs vicennalis, aliàs tricennalis præſcriptio excludit, eæ ſi loco religioſo competant, quadraginta annis excludantur. Gratianus *in can. placuit. §. neque. 16. q. 4.* In canonibus Eccleſia aduerſus Eccleſiam triginta annis, monaſterium aduerſus Eccleſiam non niſi quadraginta annis præſcribere permittitur. Alexander III. *in c. de quarta. de præſcript.* Rom. ait, Eccleſia triceunalem præſcriptionem contra Eccleſiam nõ admittit. In concilio tamẽ Carthagin. *can. 121.* ex quo *c. 1. de præſcript.* eſt exhauſtum, non ex Aphricano, vt eſt inſcriptio, decreuerunt illi viri Patres, vt Epiſcopus ad fidem orthodoxam conuertat locum aliquem, ſeu parochiam, quæ hæreticos habeat, & eam triennio detineat, idq. viuo, qui in ea ius habet Epiſcopo, & tacente: de ea ne amplius turbetur. Gloſſa, quam ibi & Abbas ſequitur, recte exiſtimauit triennalem præſcriptionem admitti contra Eccleſiam fauore fidei. Non mihi tamen placet eiuſdem gloſſæ interpretatio ad *d. can. placuit. in princ.* qui locus etiã deſcriptus eſt ex Carthag. Synod. *in ca. 123.* non ex Aphricano, vti ſcribit Gratianus: quo in loco decretum fuit, vt ſi qui contemnunt loca ad ſuam cathedram pertinentia, niſi intra ſpatiũ ſex mẽſium ea reducere curauerint, ei deinceps, qui illa poſſit lucrifacere, aſſignentur. eadem igitur gloſſa dicit ex hoc illum ſuppleri, videlicet, quòd vicini Epiſcopi admonere debent negligentem Epiſcopum, vti plebem ſuam ad Eccleſiæ vnitatem conuertat: & ſi negligens fuerit per ſex menſes à tempore admonitionis computandos, qui potuerit eam poſtea conuertere, habeat eam, computato ipſo triennio poſt illos ſex menſes. & ſic, inquit, habet ſex menſes primò, mox triennium.

nium. quam interpretationem adiuuare nititur Abbas ea potissimum ratione; quòd trienniũ hoc currit à die cõuersionis, seu possessionis; cũ absq. possessione non currat præscriptio. *c. fine possessione. de reg. iur. lib. sex.* Hinc Innoc. & Hostiens. asseuerabant *in d. c. placuit*, tempus cõstitui, quo decurso, potest populus in hæresim lapsus acquiri, & lucrifieri; In *c. 1.* poni tempus, quo elapso, Episcopus plebis hæreticæ, veluti triennali præscriptione exclusus, repetere vlterius non valet. Sed rectius, & meo iudicio elegantius Antiochenus Patriarcha, Theodor. Balsamon, doctissimus Græcus interpres dixisse videtur *in d. can. 123.* quòd sex mensium sufficiat terminus. ita vt *d. can. 123.* non accipi debeat de locis, quo iure dominij ad Ecclesias pertinent, vindicandis: sed de ijs Episcopis, qui negligunt eos doccere, qui sunt, in suis diœcesib. vt eorum animas lucrifaciant. quo casu debêt ad annuam synodum euocari, seu à vicinioribus Episcopis denunciari, ne socordes, negligentesve sint, sed suum populum rebus fidei, & diuinis præceptis instituant. Postquam verò denunciatio est facta, & interpellati non se emendant, ac intra sex menses muneri non satisfaciunt suo; tunc huiusmodi loca alij vicino Episcopo, qui possit, & velit eos lucrifacere, seu per doctrinam sibi familiares reddere, assignantur. idq. inscriptio dicti canonis manifestat, & est huiusmodi: *de ijs qui populos ad se pertinentes negligunt.* Nam si vera esset glossæ, Innocentij, Hostiensis, & Panormitani interpretatio, facile eueniret, vt multi parum diligentes alterius diligentia, & cura locupletes fierent; quod nec ciuilis, nec naturalis admittit ratio, argum. *l. nam quod. ff. de condit. indeb.* si enim ad fidem orthodoxam plebem vicini Episcopi cura reuersam, negligens Episcopus intra triennalem præscriptionem repetere posset, ficret, vt nullus hanc vellet subire prouinciam, verens ne forte idem sibi contingeret quod olim Virgilio, qui sic ait,

Hos ego versiculos feci, tulit alter honores.

Ergo *c. 1.* intelligi debet, quando quis locum in hæresim elapsum ad catholicam vnionem conuertit, nulla præmissa monitione; quo casu loci illius Episcopus intra triennium poterit vindicare: vltra non æque. quod verba ipsa indicant satis, ibi, si eum per triennium nemine repetẽte, tenuerit. *can. placuit*, quando est admonitus, vt plebem doceat, quo nam in errore sit, & quæ sit veritatis via, & tamen muneri suo nequit satisfacere, ita enim *in d. can. 123.* Quare si intra terminum sex mensium à die huius conuentionis nihil effecerint, & deinceps, qui illos possit lucrifacere, assignentur. quod perinde est ac si dixisset, semestri elapso, statim priuatus sit iure ipso. Nec à sententia nostra dissentire vtiq. animaduerti vitum summè doctum Didacum Couarr. *in relect. reg. possessor malæ fidei. par. 2. §. 11. n. 8. de reg. iur. lib. 6.* Post multa enim ita concludit; Sex menses incipere à die monitionis; triennium verò à die conuersionis. Si autem Episcopus ille, qui negligens videtur, se excusauerit, dicens se nec temere, nec negligenter, sed ratione potius aliqua, ac prudenti consilio id fecisse, videlicet, quòd hæretici, qui in ijs locis sunt, velint absque reprehensione vlla ad vnitatem conuerti, & æquum censeant, vt veritatis rationem tacite suscipiant, & ea nimirum causa doeere negligit, quia si doctrina, & reprehensione vteretur, facile Hæreticos ipsos ad improbitatem incitaret, cùm huiusmodi sint, vt reprehendi ægre ferant: eo cognito, & iudicibus coram probato, ad eundem Episcopum locus iam alij assignatus restituitur. Verùm quia dubitari haud facile poterat, qui nam iudices hac de re esse possent, eadem synodus Carth. *in d. can. 123.* ita statuit. Cùm iudicantes Episcopi sint ex diuersis prouincijs, Primas ille, iudices dabit, in cuius regione idem est locus, de quo contenditur. ex quo loco *c. sanè. de for. comp.* desumptum esse negare potest nemo, non ex Aphricano, vt est eius inscriptio, cùm eadem verba synodi in ipso *cap. relata sint.* Vnus est locus, qui nobis videtur aduersari, videlicet *can. 58.* Apostolicus; in quo ita: *Episcopus, vel presbyter, qui cleri, vel populi curam non gerit, & eos pietatem non docet, segregetur: & si in socordia perseueret, deponatur.* Balsamon *in d. can. 123.* dicit seruandum esse Apostolorum canonem: iniquum est enim propter Episcopi negligentiam, Episcopatum ad se pertinente parochia, regioneve priuari; licet posset respondere standum esse canoni vltimo, non item Apostolico, quasi derogatus sit: quod etiam vere dici potest; cùm hodie Ecclesia non eo, quo Apostolorum tempore, rigore vtatur. Siquidem prælatus, etsi non potest Ecclesiæ conditionem facere deteriorem in faciendo, potest tamen in omittendo, vti vult Ioan. And. *in reg. delictum. de reg. iur. lib. sex.* Abbas *in c. 1. nu. 9. de in integr. restitutio.* & latius *in c. 1. de dol. & contum. & tot. tit. de præscript.* in quo videmus ob prælatorum negligentiam res Ecclesiæ præscribi. nihilominus Ecclesia potest aduersus Prælatum, seu eius hæredes agere ad damni satisfactionem, prout glossa asseuerat *in d. c. placuit. 16. q. 4.* Abbas *in c. 2. de præscript.* & *in d. c. 1. de dol. & contum.* Card. *in clem. 2. in princ. de relig. domib.* Argumento est etiam *l. quicquid. C. arbitr. tutel.* Sed verius est dicere, diuersam esse canonis Apostolici speciem à nostra. iste enim canon generaliter loquitur de Episcopo, qui populi curam negligit omnino; ideoq. segregari debet. At *can. placuit.* de aliqua diœcesis parte in hæresim lapsa.

FINIS PRIMI LIBRI.

ANIMADVERSIONVM TAM EX IVRE PONTIFICIO, QVAM CAESAREO.

LIBER SECVNDVS.

Constitutiones, quæ ex Concilijs desumuntur, quare quandoque sub nomine Romani Pontificis, quandoque sub nomine ipsius Concilij edantur: & quare solus vrbis Episcopus Papa dicatur. & quid sit synodus Martini Papæ apud Gratianum. & vnde Papæ nomen habuerit originem. Cap. I.

QVtA Raymundus, & alij, qui ante eum Decretalium collectiones composuerunt, ex varijs summorum Antistitum Romanorum Constitutionibus, sanctorumq. Patrum sententijs, & multis Cōcilijs tam Prouincialibus, quàm generalibus librum Decretalium Gregorij IX. concinnarunt; quoniamque constitutiones ipsæ, quæ ex ipsis Concilijs in corpus canonum rediguntur, quandoque sub nomine Romaoi Pontificis, vt *in cap. licet. de elect. cap. aduersus. de immun. Eccles.* (vt his duobus contentus sim) quandoque sub nomine ipsius Coocilij, vnde hausta est constitutio, eduntur: solent interpretes passim, vt *in c. 1. de pact.* & *cap. 1. de spons. & matrim.* quærere, vnde hæc diuersitatis ratio proueniat; etsi non nescij sunt, quanta est, & semper fuerit Roman. Pontificum auctoritas, ac potestas, cùm absque eorum auctoritate nullum possit conuocari, aut celebrari Concilium; quòd si secus fit, non concilium, sed conuenticulum, vti Pelagius Papa ait, dicendum erit. *cap. multis. & per totum. 17. distinct.* Immo Apostolicam Sedem sine vlla synodo præcedente, & soluendi, quos synodus inique damnat, & damnandi, nulla existente synodo, quos oportet, habere facultatem, ac fas habere de omnibus iudicandi; Neque cuiq. de eius licere iudicare iudicio. *cap. cuncta. 9. quæst. 3.* cùm Deus Opt. Max. suo eam reseruauerit arbitrio. *c. nemo. c. aliorum. 9. q. 3.* Quinimmo Concilia omnia ab ipsius sedis Apostolicæ auctoritate vim, auctoritatemq. accipere. *cap. significasti. in fin. de elect.* Panormitanus Archiepiscopus, quem cæteri, tanquam iuris Pontificij coryphæum gregatim sequuntur, dicit, Materiam, qua de agitur in Concilio, aut habere à toto Concilio originem, aut à solo Papa cum consilio Concilij. Hoc casu sub nomine Pontificis edi legem, *d. cap. licet. & d. cap. aduersus.* illo habere locum *d. cap. Osius. & d. c. 1.* & ijs similia. Ego verò aliam esse sententiam & Raymundi, & aliorum suspicor; illam videlicet, quòd vbicunq. constitutio inscribitur sub nomine Romani Pontificis: tunc desumpta sit ex generali Concilio, argumento sunt *d. cap. licet. & d. cap. aduersus.* Cap. *licet*, est ex Concilio Lateranensi; cap. *aduersus*, ex Concilio Lateranensi generali, illud sub Alexandro huius nominis tertio, anno Domini 1178. assistentibus 274. Episcopis: aliud postea celebratū eodem loco anno salutis 1215. sub Innocentio III. cui interfuit Hierosolymitanus, & Constantinopolitanus Patriarcha, Metropolitani 70. Episcopi 400. Abbates 12. Priores conuentuales 800. Græci, & Romani Imperatoris legati, Regum Hierusalem, Galliæ, Hispaniæ, Angliæ, & Cypri oratores. Verùm quoniam solet in generalibus Concilijs maximus ipse Rom. Ecclesiæ Princeps interesse, vel eius legati, qui à latere dicuntur: nihil mirum est, si constitutio ex ipsis descripta sub nomine Pontificis conscribatur. Vbi verò constitutio sub Concilij nomine fit: tunc Concilium est Prouinciale. argumento item sunt *d. cap. Osius. & d. cap. 1.* hoc ex synodo Aphricana, illud ex Sardicensi. & *cap. 1. de spons. & matrimon.* ex Triburiensi. Prouincialia autem Concilia non vtique fiunt Rom. Antistitis iussu: immo Archiepiscopis, atque Primatibus id iure magistratus competit: vt *distinct. 18. per tot. cap. sicut olim. de accusat.* tametsi ab ipso Pontifice Maximo, vim legis, virtutemq. accipiunt. *d. cap. significasti. & 16. distinct.* Atqui dubitationem facit *cap. 2. de iud.* cuius inscriptio huiusmodi est: Ex

synodo Eugenij Papæ. Super quam vnum scire oportet, quòd etsi Concilia Prouincialia iussu ipsius Rom. Principis regulariter æque fiant, cùm iure ipso, ac auctoritate propria à Primatibus possint conuocari, ac celebrari: interdum tamen extra tempus constitutum possunt conuocari, & celebrari iubente Pontifice; quo casu solet Papa vel per se, vel per legatos interesse. *can.regula.§.porro.* 4. *distinct.* & eo maxime, si in prouincia, in qua fit concilium, exorta sit controuersia talis, quæ non aliter, atque Apostolicis interpretationibus, atque nouis decretis dirimi possit. Hanc igitur synodum Eugenij Papæ ausim dicere Cabilionense Concilium esse, in Gallijs celebratum; quod est Prouinciale, & conuocatum ipsius Eugenij huius nominis primi auctoritate, anno Domini circiter 650. & non Reminense; vt nonnulli perperam adnotarunt. hoc etenim sub Leone tertio, anno Domini 813. non Eugenij primi. idem dici potest de inscriptione *cap. 1. de offic.ordin.* quæ est, ex synodo Ioannis Papæ. Regulariter igitur constitutio, quæ ex Concilijs describitur, & in corpus canonum refertur, à Pontifice nomen habet, si Concilium est generale; si Prouinciale, Concilij retinet nomen. quanquam Gratianus exactissima hac diligentia in sui operis compilatione nequaquam vsus sit: sed constitutio perpetuò sub nomine Concilij, ex quo effluxit, retinet nomen. Nec aduersatur *c. Episcopi* (vt alios prætermittam.) 8. *q.* 5. cuius inscriptio est, *Ex synodo Martini Papæ*; siquidem Martinus ille non fuit Rom. Pontifex, sed tantum Episcopus Bracarensis. Olim enim non Episcopos solum, sed & presbyteros, qui vitæ sanctitate, moribus, atque doctrina cœteris præstabant, honoris causa Papas vocari solitos fuisse ex antiquis scriptoribus constat. quod Glossa *in c. si Papa.* 40. *dist.* notauit eleganter. Namque D. Hieronymus in Epistolis Augustinum Episcopum Hiponensem, subinde Papam nominat; Athanasium quoque, Epiphanium, Euagrium, Alipium, Chromatium, Theophilum, Papas appellat. Apud Gratianum quoque Cyprianus sæpe Papa nuncupatur. *cap. absit.* 50. *distinct. cap. quanto autem. de consecrat.* 1. *distinct. cap.* 2. *de consecr.* 2. *dist.* Dioscorus Constantinopolitanæ Ecclesiæ Patriarcha etiam in iure Pontificio Papa dictus est. *cap. sane profertur.* 24. *quæst.* 2. quo sensu & Græci Papam dixerunt. namque Balsamon Iurisperitus, & Nomocanonum, multorumque Græcorum Conciliorum singularis interpres, passim Episcopos Papas vocat, vel in *c.* 1. Ephesina synodus Cyrillum Papam Alexandrinum nominat. Ideo si Rom. Pontificem dicere volebant, Papam vrbis Romæ appellabant: non item simpliciter, auctore Cassiodoro *lib. Variarum* 10. *Epist.* 19. Sunt & alia exempla, quæ in hanc rem adduci possent. Fuit tamen receptum tandem, vt vni hoc vocabulum attribueretur Romano Pontifici, tanquam summo Patrum. namque alij Patriarchæ, Archiepiscopi, & Episcopi, non in plenitudinem potestatis, sed in partem solicitudinis sunt vocati. *c. ad honorem. de vsu pallij.* quare speciale ei aliquid conceditur; argumento *cap. licet. de electi on.* ita vt solus Papa dicatur, quasi omnium credentium pater. siquidem πάππας Græcum vocabulum à veteribus vsurpatum, patrem significat, vt Suidas est auctor. Hinc Arrianus in Bithyniacis tradit, Iouem à Bithynijs πάππαν vocari consueuisse. Dicebantur & olim omnes Episcopi Pontifices. *cap.* 1. *§. vnde de sacr. vnct. cap. Messana. de elect. cap. clericum cuiuslibet.* 11. *quæst.* 1. Hodie autem hoc soli vrbis Episcopo attribuitur. immo aditur & epitheton, Summus, vel Maximus, ob maiorem imperij vim. Erant & apud Ethnicos Romanos maximi, & minores Pontifices, auctore Firmiano *lib.* 5. *cap.* 20. immo apud Hebræos erant & minores sacerdotes, & vnus summus sacerdos, & Christus Ipse in nouo testamento maiores, & minores sacerdotes instituit, duodecim scilicet Apostolos, & 72. Discipulos, de quibus eleganter Innocen. III. mysteriorum missæ *lib.* 1. *cap.* 6. Quilibet etiam Episcopus, summus sacerdos dici poterat. *d. cap.* 1. *§. per frontis. de sacr. vnct.* Demum in Concilio Carthaginensi tertio *cap.* 26. vetitum fuit, ne quis Princeps sacerdotum, aut summus sacerdos appellaretur, sed solus primæ sedis Episcopus. *c. primæ sedis.* 99. *distinct.* Ex quibus licet intelligere, Martinum illum apud Gratianum, potuisse non esse Pontificem, sed Episcopum. Dicitur autem synodus Martini Papæ liber ille, quem Martinus Bracarensis Episcopus ex diuersis, varijsq. Græcorum synodis singulari cura, ac diligentia excerpsit, atque collegit. Sed hic quæri etiam satis opportune posset, vnde factum sit, vt & ipse Rom. Pontifex, & alij omnes Episcopi, Papæ dicerentur. Mihi mirum in modum placet Caroli Paschalis hominis diligentissimi, & antiquitatis peritissimi, coniectura: vt quemadmodum Imperatores olim Patres patriæ vocabantur, his notis PP. vti passim videas ex antiquorum monumentis: sic Episcopi ob singularem reuerentiam, ac venerationem, quam in primitiua Ecclesia eis adhibebant omnes, Patres patriæ appellarentur. & cùm id Notis inscriberetur, scilicet PP. sequentes viri existimarint dictas notas, PP. Papam significare, à verbo Græco, vti diximus. Nam & Cassiod. *lib.* 11. *Epist.* 2. Ioanni Papæ: Vos enim speculatores Christiano populo præsidetis; Vos patris nomine vniuersa diligitis. & *Epist.* 3. *eiusdem libri* vniuersis Episco-

Episcopis; Vos spirituales parentes, qui auctorem rerum illuminata mente conspicietis. & D. Augustinus *in comm. ad Psalm.* 44. Patres missi sunt Apostoli: pro Apostolis nati sunt filij, & constituti Episcopi:hos ipsa Ecclesia Patres appellat, hos ipsa genuit, & ipsa hos constituit in sedibus Patrum.

Restituta negatio in *c. cum societas.* 27.q 2. & de matrimonio, quod ante corporis commixtionem imperfectum est. Cap. II.

LEO maximus ille Pontifex *in Epist.* 90. *ad Rusticum.c.*4. scribit societatem nuptiarum ita à principio esse institutam, vt præter commixtionem sexuum non habeant in se nuptiæ coniunctionis Christi, & Ecclesiæ sacramentum. Ex quo loco *can. cum societas.*27.*q.*2. descriptus est. Contius negationem perperam adiectam esse dixit, ac proinde remouendam. In quo miror ingenium viri alioquin doctissimi. sublata siquidem negatione, summouetur & canonis sensus; ita quod aduersatetur penitus *c. debitum. de digam. non ord.* & innumeris alijs sanctorum Patrum decretis, immo rationi ipsi, cui plus iuris tribuo hac in re, quàm vlli priuatæ scripturæ. Duo etenim in coniugio requiruntur, consensus videlicet animorũ, & commixtio corporum. quare D. Ambros. *in c. si quis desponsata*, Siquis, inquit, desponsata, & tradita vtatur, tite coniugium appellatur. Hieronym. *in c. quapropter.* Quæ sponsali coniunctione initiatur, & commixtione perficitur. idem Ambros. *in c. in omni.* In omni matrimonio coniunctio intelligitur spiritualis, quam confirmat, & perficit coniunctorum commixtio corporum. Idem videtur dixisse Iustinian. *in tit. de nupt.* S. *si vxor.* Nam constat, inquit, nec sponsam filij nurum esse, nec patris sponsam nouercam esse. idem etiam Iurisc. *in l. si qua mihi. ff. de rit. nupt.* Idcirco is, qui eum virgine, quæ alteri fuit desponsata, non tamen cognita, contrahit, nec dicitur Digamus, nec potest à sacerdotio repelli. Item non sequuto concubitu, alter eorum religionem ingredi potest. *cap. ex publico. de conuers. coniug.* quod alias non posset, nisi vterq. consentiret, & vterq. vellet coniugia dissolui per religionis ingressum. *c. sunt qui. ead.* 27. *q.* 2. Constat denique satis diuortium fieri posse, quando coniugalis complexus non est sequutus. *titul. de frig. & malefic.* & tit. *de diuort.* Non inficior tamen, ante coniunctionem perfectum esse matrimonium quo ad vinculum, sanctumq. ex sanctitate Sacramenti, vt fuit inter B. Deiparam, & Iosephum. *c. beata. c. coniunx. c. omne. ead. q.* 2. immo tanto sanctius, quanto à carnali commixtione alienius, ex D. Augustini sententia, ad Aeditiam, cuius verba ad id refert Magister sententiarum 4. *distinct.* 26. Imperfectum tamen est, quo ad significationem, vt idem Magister in citato adnotauit loco. Ante consummationem enim denotat charitatem duntaxat illam, quæ consistit in spiritu inter Deum, & animam iustam. post coniunctionem pertinet ad illud designatum coniugium, quod inter Christum, & Ecclesiam per incarnationis mysterium, est initum. *d. cap. debitum.* Cui optime conuenit Apostoli *ad Ephes.* 5. expositio eius, quod dixerat Protoplastus: *Hoc nunc os ex ossibus meis, & caro de carne mea: & propter hoc relinquet homo patrem, & matrem, & adhærebit vxori suæ: & erunt duo in carne vna.* & subiungit, *Hoc magnum sacramentum est.* Summota igitur negatione *in d. c. cum societas.* præter sexuum commixtionem (idest sine ea; nam, præter, hic significat, vt opinor, sine, vti apud Salustium alicubi) haberent in se nuptiæ coniunctionis Christi, & Ecclesiæ sacramentum. quod Innocentius III. in sua constitutione *d. cap. debitum*, negat expresse. immo ipsa Apostoli interpretatio, & verba, *in eod. c. cùm societas.* sequentia, ostendunt palam; quare miror illa non animaduertisse Contium. quæ quidem hæc sunt: Non dubium est illam mulierem non pertinere ad matrimonium, cum qua docetur non fuisse nuptiale ministerium. Nuptiale autem ministerium interpretor, corporis commixtionem. *c. non est. ead.* 27. *q.* 2. Idem sancitum est in Concilio Coloniensi *tit. de matrim. c. verùm. c. sed dies.* & Gratianus *in c. vlt.* 28. *q.* 1. Magister 4. *sententiarum distinct.* 39. Nec ipse Nicolaus Papa *in c. sufficiat. ead.* 27. *q.* 2. nec Vlpianus *in l. cùm fuerit. ff. de condit. & demonstrat.* & *in l. nuptias. ff. de regul. iur.* aliter intelligunt; dum nuptias non coitum, sed consensum facere asseuerant: sed quòd coitus per se sufficiens non est ad matrimonij contractum: quia licet sequatur carnalis commixtio, si non adest consensus, & quidem vtriq. non est matrimonium, sed stuprum potius, adulterium, seu fornicatio. *cap. aliter.* 30. *quæst.* 5.

Quando quis ad factum cogi possit. Cap. III.

FVIT iam olim per manus traditum, & hodie absque vlla prope controuersia receptum, ne quis præcise cogeretur ad factũ: quinimmo exosum, & inciuile semper visum est legum latoribus, quòd quis vi ad factum compelleretur. Quare voluerunt in

obligatione facti succedere id quod interest. *l. stipulationes non diuiduntur.* §. *Celsus.ff. de verb. obligat.* vt vis omnis, & impressio summoueretur. Verumtamen videmus Triburiensem synodum, cuius constitutio relata est *in cap.* 1. *de sponsf. & matrim.* cogere maritum, qui relicta vxore, aliam superinduxit, ad priorem redire. Abbas, quem vno ore sequuntur cæteri, dicit, quem ad factum præcise cogi posse, cùm obligatio descendit ex Diuina, & humana lege, ex Bartoli sententia *in d. l. stipulationes. num.* 36. matrimonium autem est huiusmodi. non mirum igitur, si cogitur. quæ sententia mihi non est visa recta. Siquidem is dicitur obligatus ad factum, qui spopondit interroganti se domum, exempli causa, vel insulam ædificaturum: qui si non ædificauerit intra tempus sibi ad ædificandum præscriptum, tenetur ad id, quod interest domum, vel insulam ædificatam esse, vt *in l. si ita stipulatus sim. & Lexistimo.* §. *vlt. ff. de verb. oblig. l. eum, qui. ff. de iud.* noluerunt tamen iuris auctores, vt ad ædificandum cogeretur: sed si non ædificaret, recta prætor eum ad id, quod interest edificatum esse, condemnaret. Itaque cùm inciuile sit, vt quis per vim ad faciendum impellatur; ne homines deluderentur, quo facilius nihil, cùm cogi non vtique possent, aliud adhibendum esse remedium, hoc est, id, quod interest, excogitauerunt. quamobrem Venuleius *in l. vlt. ff. de præt. stipul.* consilium nobis præbet, quotiescunque nobis aliquid fieri stipulamur, longe commodius esse, Si certam summam comprehendamus; videlicet, si factum non fuerit, tunc pœnæ nomine decem aureos dare spondes? cùm plerunque difficilis sit probatio, quanti cuiusque interfit. quod & Iustinianus ipse *in* §. *vlt. de ver. oblig.* approbauit. Vbicunque verò cessat remedium eius quod interest, tunc quisque ad faciendum quod de iure facere oportet, iure compellitur. Nam cùm matrimonij vinculum perpetuum, indissolubileq. sit, si id alter coniugum dissoluere voluerit, debet compelli ad obseruandum, quod semel promisit; cùm id quod interest non possit in illam obligationem succedere, tum quia tantus est mulieris honor, ac pudor, vt nullum omnino interesse possit pro illo satisfacere. Pari ratione peccatorem notorium per censuram Ecclesiasticam ad agendum pœnitentiam cogi posse sanxerunt omnes. *c. vlt.* 22. *q.* 1. *c. quicunque.* 33. *q.* 2. *cap. ad audientiam. de sponsal. & matrim.* Quotiescunque ergo cessat remedium eius quod interest, quis potest cogi ad factum. Idcirco mihi recta videtur Abbatis sententia *ad cap. litteras. in fin. de restitut. spoliat.* existimantis iudicem Ecclesiasticum posse implorare officium iudicis secularis, si aliter fieri non potest, vt mulier ad virum redeat, & per vim compellatur. facile siquidem eueniret, vt mulier, itemque vir excommunicationis sententiam mallent incurrere, quàm in vnum redire, & illam perpetuam coniunctionem ferre.

Interpretatio noua *l. si vxor.* §. *Diuus.* & §. *si minor. ff ad leg. Iul. de adulter.* Et an adulterium cum vxore de futuro committi posit; Et quænam sint adulterij pœnæ tam iure Cæsareo, quàm Pontificio. Cap. IV.

PROPRIOR, & frequentior tam apud Iurisconsultos, quàm Pontifices est prima sponsaliorum, atq. sponsarum significatio, quas proprie sponsas dicimus, quas de futuro appellamus. Hinc quæri ab vtriusque iuris interpretibus solitum fuit, num adulterium committi possit cum alterius sponsa de futuro. Et videtur non posse, cùm adulterium in nuptam committi dicatur; stuprum in virginem, aut viduam. *l. inter stuprum. ff. de regul. iur. l. stuprum. & l. inter liberas. ff. ad leg. Iul. de adulter.* Quòd si adulterium in nupta duntaxat perpetrari dicitur, videtur adulterij in sponsam crimen cadere minus posse, cum sponsa nondum nupta sit. Dubitationem tamen facit haud minimam §. *Diuus. l. si vxor. ff. de adult.* quo loco apparet eandem factam esse potestatem sponso vindicandi coitum sponsæ, quàm marito. Quapropter hæc sunt paulo altius repetenda. Patri & marito adulterij accusatio ita competit, vt cæteris præferantur. *l.* 2. §. *vlt. l. is cuius.* §. *penult. l. si maritus is. ff. eod. ad leg. Iul. de adult. cap. maritis. de adulter. & stupr.* Post patrem, & maritum admittuntur extranei *l.* 4. *ff. eod.* Iure verò mariti vxorem accusare nemini præter maritum licet. quamobrem ab Vlpiano responsum est, concubinam iure mariti à viro accusari non posse; iure extranei posse. *d. l. si vxor. in princ.* Atqui dubium facit rescriptum D. Seueti, & Antonini, an idem iuris sit de sponso, quod de marito. quia nec matrimonium qualecunque, nec spem matrimonij violare permittitur. *d.* §. *Diuus. & l. propter. C. ad leg. Iul. de adulter.* gloss. *in c. si verò.* 1. *de sentent. excomm.* Bart. *in d.* §. *Diuus.* & Felin. *in cap.* 1. *de sponf. & matr.* ac alij omnes de sponsa de præsenti *d.* §. *Diuus,* intelligendum arbitrantur; quamuis Couarruuias *in cap.* 1. *num.* 6. *primæ partis Epit. libr. quarti decretalium,* conetur Bartolum defendere, quòd non dicat §. *Diuus,* non loqui de sponsa de præsenti, sed de futuro. verba tamen Bartoli ita expressa sunt,

ſunt, vt non liceat cauillari . hæc enim ipſa ſunt Bartoli verba: *Certe ſpes matrimonij dicitur quando ſponſalia ſunt contracta de præſenti.* Male igitur Bartolus, & alij dixere, *d. §. Diuus.* eſſe accipiendum de ſponſa de præſenti . quoniam ſi de ſponſa de præſenti intelligeret Vlpianus, non vtique dixiſſet, nec matrimonium quale. cumque, nec ſpem matrimonij violare permittitur. etenim ſponſalia de præſenti, quo ad vinculum, *vt ſupra in cap.2.* diximus, perfecta ſunt: & cùm ſint perfecta, non habent ſpem matrimonij, cùm ſint ipſum matrimonium. Dicimur enim ſpem alicuius rei habere, quam non habemus, ſed habere ſperamus. Sic ſponſalia verbis in præſens tempus conceptis, contracta iam habemus, hoc eſt contractum eſt matrimonium; non ergo futurum ſperatur; iuxta illud Apoſtoli ad Rom. 8. *Spes quæ videtur, non eſt ſpes; nam quod videt quis, quid ſperat?* Secus verò de futuro, quæ diſſolui poſſunt. *l. 1. C. de ſponſ. cap. 2. & cap. requiſiuit.* & paſſim, *de ſponſ. & matrim.* idque ex definitione conſtat. definita autem ſunt tum à Florentino Iuriſcon. *in l. 1. ff. de ſponſ.* tum à Nicolao Papa *in c. noſtrates 30. quæſt. 5.* quòd ſint mentio, & repromiſſio futurarum nuptiarum. Neque obſtat *l. miles. §. quærebatur eod. ad leg. Iul. de adult.* quod is, cui aliqua fuit deſponſata, ſi alteri nupſit, iure mariti non poſſit eam accuſare. Reſpondendum eſt; Cùm ſponſalia diſſolui poſſint, ſi alij nupſerit, quæ illi iam fuerat deſponſata: neque ſtuprum, neque adulterium perpetratum eſſe dici poſſe. Rem nouam, inquit ibi Papinianus, inſtituere huiuſmodi accuſatorem exiſtimo: irridet itaque. Hac autem admiſſa interpretatione, vt *§. Diuus.* ſit de ſponſa de futuro: primum gloſſ. *in c. quemadmodum. in verb. ſponſal. de iureiuran.* item Panormitanus *in cap. diſcretionem. num. 4. de eo, qui cogn. conſang. vx. ſuæ.* vbi etiam Præpoſitus, conantur probare, adulterium committi cum ſponſa de futuro. ſequitur Oldradus, & Albericus *in d. §. quærebatur.* pro quorum opinione facere videtur *§. ſi minor. d. l. ſi vxor.* vbi quis iure ſponſi, adulterium cum propria ſponſa commiſſum poteſt accuſare; quamuis non iure mariti. Ego autem conſtanter defendam committi nequaquam poſſe. idq. imprimis indicat ipſius adulterij definitio. Eſt enim adulterium coitus realis, vel mentalis, per quem alterius thorus violatur. *cap. lex. §. cum ergo. 36. quæſt. 1. d. l. inter liberas. §. 1.* & D. Thomas. 2. 2. *quæſt.* 154. *art.* 8. item Pompeius Feſtus, Lactantius, Accurſius *in rub. C. de adulter.* quem cæteri ſequuntur. Dixi, realis, & mentalis: quia perinde adulterat qui imaginem voluptatis ſibi animo depingit, quàm qui corpore delictum committit. Ideo Lactantius *lib. 6. cap. 23.* Non tantum, inquit, adulterium eſt vitandum, verum etiam cogitatio, ne quis aſpiciat alienam, & animo concupiſcat: adulteram enim fieri mentem, ſi vel imaginem voluptatis ſibi ipſa depinxerit. Mens enim eſt profectò, quæ peccat, quæ immoderatæ libidinis fructum cogitatione complectitur. In hac crimen eſt, in hac omne delictum. nam etſi corpus nulla ſit labe maculatum, non conſtat tamen pudicitiæ ratio, ſi animus inceſtus eſt: nec illibata caſtitas videri poteſt, vbi conſcientiam cupiditas inquinauit. Et in Deuter. 5. *Qui viderit mulierem ad concupiſcendam eam, iam mæchatus eſt eam in corde ſuo.* At coitus cum ſponſa ſiue realis, ſiue mentalis non violat alterius thorum. Ius enim non eſt ſponſo ante conſenſum ab vtroque prouenientem, & ſolennitates ab Eccleſia traditas ad ſponſam accedendi. non dicitur ergo cum alterius ſponſa committi adulterium. Adulterum quoque definit Tryphoninus *in l. fugitiuus. ff. de verbor. ſignific.* qui alienam matremfamil. corrumpit; ſed materfamilias non dicitur, niſi in viri manum conuenerit, vti ſcribit M. Tullius *in Topicis*, vbi late Boetius, & Gellius *lib. 18. cap. 6.* At ſponſa in viri manum nondum conuenit, neque materfamilias dici poteſt. Tertio loco eſt *d. l. inter*, quæ cum nupta tantum committi adulterium dixit. non igitur cum ſponſa. quapropter ab Vlpiano *in d. l. ſi vxorem.* reſponſum eſt, maritum non poſſe vxorem iure mariti accuſare de adulterio commiſſo antequam ei nupſiſſet, quia eius thorum non violauit. idem ſenſit gloſſ. *in c. quidam. 27. quæſt. 2.* & *in c. diſcretionem, iam cit.* vbi etiam Card. Neque facit, quod quis obijcere poſſet ex *d. §. Diuus.* quem diximus de ſponſa de futuro fore intelligendum. quia licet ex Imperatorum reſcripto ius ſit ſponſo coitum alterius cum ſpōſa vindicandi, non ſequitur tamen, vt coitus ſit adulterinus; ſed dum vindicat hanc fornicationem, non eo vindicat, quòd ſit adulterium, ſed ratione atrocis iniuriæ ſibi illatæ, argumento *l. item apud Labeonem. §. ſponſum. ff. de iniur.* etenim ſpectat ad contumeliam ſponſi iniuria quæcunq. ſponſæ eius fiat. Quare putauit Vlpianus *in d. §. ſponſum.* ſponſum quoque ad iniuriarum actionem eſſe admittendum. Iure itaque ſponſi, non iure adulterij, ſponſus coitum alterius cum ſponſa accuſare poterit. Reſtat adhuc tamen dubitatio *d. §. ſi minor.* quæ valde viſa eſt vrgere. Didacus Couarr. *loco dicto*, reſpondet, eum intelligi oportere de ſponſa deducta; quæ licet minor eſſet, nubilis tamen erat, malitia ſupplente ætatem. Idem videtur dicere Cuiacius *lib. obſer. 6. cap. 16.* Mihi non placet. Conſtat ſiquidem tam iure ciuili, quàm noſtro, minorem duodecim annis nuptam, tunc legitimā vxorem fore, cùm apud virum expleuerit duodec. annos.

l.minorem.ff.de rit. nupt.l.quæsitum.ff.de sponsal.l. quod pupillæ.ff. quand.dies leg.ced.cap.vlt. de desponsat. impub. itaq. qui per verba præsentis temporis significationem habentia cum impubere contrahit, eum non matrimonium, sed sponsalia, inquit ibi summus Pontifex, videri contraxisse. Quinimmo ex verbis ipsius S. videtur non fuisse nubilis ætatis. Si minor, inquit, duodecim annis in domum deducta, adulterium commiserit, mox apud eum ætatem excesserit, cœperitq. esse vxor, non poterit iure mariti accusari ex eo quod ante ætatem nupta commisit: sed quasi sponsa poterit, ex rescripto D. Seueri, quod supra relatum est: videlicet in d.S.Diuus. Hæc autem verba, *Apud eum ætatem excesserit, cœperitque esse vxor*, nobis significant vxorem nondum fuisse, nec nubilem fuisse. Non puto igitur dici ex illa in domum deductione perfectum fuisse matrimonium, vel saltem ex tacito contrahentium consensu, cùm repudium fieri inter eos possit. Arbitror itaque, S.*si minor*, sic fore intelligendum: vt, cum Vlpianus dicit virum posse sponsum non iure mariti, ex eo adulterio accusare, sed quasi sponsam, impropriè loquatur, sicuti cùm lex Iulia stupro, & adulterio promiscue vtitur, vt auctor est Papinianus *in d.l.inter liberas.* & Modestinus *in d.l. inter stuprum.* ita Vlpianus interpretans legem Iuliam (hic enim S. *ex lib.2.* Vlpiani de adulterijs descriptus est) pro stupro, dixit adulterium. ita videtur etiam dicere *in d.S.si quis vxorem.* & *in S.militem. d.l. miles.* nec est mirum, cùm apud maximos Larinæ linguæ auctores, stuprum pro adulterio, & contra vsurpatum sit, vt apud Suetonium *in Caligula cap.12.* Enniam, inquit, Neuiam Macronis vxorem, qui tum prætorianis cohortibus præerat, solicitauit ad stuprum, pollicitus & matrimonium suum, si potitus imperio fuisset. Cicero *de finibus.* Qui tot, inquit, ingenuas matresfamil. stuprauit. & apud Plautum, & Terentium sæpissime, maxime *in Amphytr.* vbi Alcumena ait,

Durare, nequeo in ædibus. Ita me probri,
Stupri, dedecoris à viro argutam meo.

Pontifices quoque fornicatione, pro adulterio vtuntur. *cap. quemadmodum. de iureiurand.c.3. de adulter.* Scio quosdam non ita delicati palati, & imbecillis stomachi esse, vt ijs opus sit hoc ciborum condimento, cùm omnia nullo ferè delectu verborum deuorent; velim tamen etiam ijs satisfacere. Quare dico necessariam esse hanc adulterij, & stupri differentiam. Horum enim criminum variæ, & inter se diuersæ pœnæ sunt constitutæ. Adulterium puniri ait Iustinianus gladio. *S.item lex. de public. iudic.* Constantinus etiam iubet sacrilegos nuptiarum gladio feriri. *l.quamuis. C.de adult.* Mulier pro adulterio non plectitur pœna gladij per nouam Iustiniani constitutionem, sed verberata in monasterium detruditur. *Nouell.134. vt nulli iud.S. si quando.* Virginum stupratores, seu viduarum, si honesti viri sint, dimidia parte bonorum mulctantur; si humiles, ex lege Iulia coerctione corporali, vti fustium, flagellorum, plumbatarum verberibus, relegationeq. affliguntur. *d.S. item lex.* Extra ordinem tamen solent omnes extremo supplicio affici. *l.1.in fine.ff.de extraord.crimin.* Hodie lege Pontificia, qui virginis florem delibat, vel ipse eam in vxorẽ accipere, vel dotem, qua alij possit nubere, præstare compellitur. *cap.1. de adult.* Si renuit stuprator, corporali pœna plectitur; & excommunicatus in monasterio includitur. *cap.2. eod. de adulter.*

Conciliatio *cap.2. & cap.requisiuit.* cum *cap. ex litteris Siluani. de sponsal. & matrim.* Nullam esse differentiam inter iuramentum, & simplicem promissionem quo ad matrimonij contractum. Cap. V.

CVM Matrimonia solo contrahentium consensu æstimentur, vt in *cap.2.* diximus; & libera esse debeant, vt *cap. cum locum. & cap.requisiuit, de sponsal. & matr.* ij, qui hoc matrimonij fœdus subire promiserunt, non cogendi, sed benigne, ac perhumaniter sunt commonendi, adeoq. obiurgandi, vt à fide data non recedant; ne ille renum, cordisq. scrutator vlciscendi causa supplicium in eos de peccato sumat. Si tamen ita obstinati animi fuerint, vt quod semel vel simpliciter, vel iurisiurandi religione polliciti sunt, nolint obseruare: nequaquam vi compelli debent, siue manu militari, siue Ecclesiasticis censuris. *cap.2. & d. cap. requisiuit. eod. de sponsal. & matrimon.* cùm coactiones difficiles soleant exitus frequenter habere. inuitis etenim coniugibus non bene procederet prolis procreatio, atque educatio; immo inuiti sic copulati, ad alios, relictis coniugalibus amplexibus, fornicatios coitus facilius accederent: atque illa animorum societas in varias distraheretur partes. Maritus namque ob odium, quod vxori perpetuò gereret, semper circa corrumpendas aliorum matresfamil. occupatus esset; & nunquam posset vacare domesticæ sanctitati; & vxor, cùm in tale incidisset matrimonium, exemplo mariti inuitata, aut eum imitari cogitaret, aut vindicare, quod maxime

Dei

Dei præceptis aduersatur; qui dissociari corpus, & distrahi noluit: sed vt vna esset voluntas, vna caro; & quos Deus coniuxit, ab homine diuidi, & separari possent nusquam. *c. 3. Genes. Matt. 5. & 19. & Luc. 16. cap. gaudemus. de diuort.* Et vt ijs occurreret sancta Ecclesia, vtq. hæc animorum pericula euitentur, non vult posse matrimonium, qualecumque sit, constitui absque consensu eorum, qui perpetua illa coniunctione gaudere debent, ac frui. quod & ipsi Ethnici Iurisconsulti sæpe responsitarunt, Iulianus *in l. sponsalia. ff. de spons.* Paulus *in l. 2. ff. de ritu nupt.* Vlpianus *in l. cùm fuerit. ff. de condit. & demonst.* namque matrimonia ista, quæ nulla sunt, deficiente consensu, adulteria forent. & licet adsit consensus, ex eo tamen, quòd exactissima coactione sequutus est, liber non est consensus; nec vere cõsensus dici potest, vel saltem quo ad matrimonium. *d. cap. requisiuit.* Huic tamen resolutioni obstat *cap. ex litteris Siluani. eod. de spons. & matr.* & quidem è diametro: cùm in eo Alexander III. dicat, Cùm periculosum sit contra suum iuramentum venire eum, qui nuptias contrahere iurauit, monendum esse, & si monitis non acquieuerit, censur. Eccles. compellendum esse. Abbas existimauit hoc caput à *cap. 2. & cap. requisiuit*, non dissentire: quòd in his duobus simplex esset promissio, in illo autem appositum fuisset iuramẽtum, vt iuramentũ sit, quòd id operatur, vt debeãt compelli. Cuius differentiæ ratio mihi nequaquã placet. nam præter ea, quæ disertissimis verbis D. Chrysostomus dicit, Dominum nullam constituere distantiam inter iuramentum, & simplicem promissionem. *c. iuramenti. 22. q. 5.* quoniam in iuramento nullam conuenit esse perfidiam: ita quoque in verbis nullum debet esse mendacium: vtrumque enim & periurium, & mendacium iudicij diuina pœna damnari ait. *cap. si quis. 22. q. 2.* & Prouer. 14. *Os, quod mẽtitur, occidit animam.* Vnde D. Thomas *in 4. Sentent. 27. q. 2.* scribit, mortaliter peccare sponsum, qui non vult coniugalem consensum præstare. Tanta est vis illius promissionis, quæ in matrimonij contractu fit, vt non modo id nefas sit, sed & contrahere teneatur, etiam si promissio simplex sit, nullo, inquam, iuramenti vinculo circumuallata. *cap. de illis. vers. mulierẽ. de despon. impub. cap. 1. in princ. de sons. duor.* Innocen. *in c. sicut ex litteris. de spons. & matr.* Abbas *in d. cap. de illis. & d. c. ex litteris.* Didacus *in c. 4. primæ partis lib. Decretal.* & præter hæc, & alia, id constat aperte *ex cap. 11. 2. Decretal. collect.* quam superiori anno, vir eruditissimus, & nunquam satis laudatus Antonius Augustinus nobis edidit, ex quo capite *cap. hoc 2. de spons. & matr.* desumptum est. Eius autem verba hæc sunt: Præterea ij, qui matrimonium contrahendo pure, & sine omni conditione fidem dederunt, & iuramentum fecerunt, commonendi sunt, vt fidem præstitam, vel iuramentum factũ obseruent. Quibus verbis quis non videt, & appositum etiam in specie *cap. 2.* fuisse iuramentũ? quemadmodum, & *in d. cap. requisiuit. & in d. c. ex litteris Siluani?* tametsi iuramenti, quasi esset indubitati iuris, nullam prorsus mentionem fecit Raymundus *in vltima Decretal. compilat.* nec mirum, cùm iam professus esset se superflua omnia, similia, ac contraria radicitus extrahere velle. quod vtinam ei fœliciter contigisset: si quidem multis in locis ita euellit, vt contrariam sententiam accipiant ab interpretibus, quàm ab ipsis Rom. Ecclesiæ principibus perite, sancteq. rescriptum fuit; de quibus passim aliquãdo; hic non est satis locus, cùm hic se gesserit vt prudentem virum, diligentemq. compilatorem decet. Ex quibus apparet Abbatis distinctionẽ non vtique fore admittendam; cùm & ipse summus Pontifex minime distinguat. Neque admitti debet, quod ipse Didacus vir singulari prudentia eruditus, ac inter maioris iuris vtriusque professores censendus, magis subtiliter quàm vere est arbitratus; videlicet, quòd iudex debeat primùm sponsos admonere, & censuris Ecclesiasticis cogere promissum coniugalem consensum præstare; tandem si coniugio noluerit consentire sponsus, iudex monitione potius, quàm exactissima coactione vti debeat: cùm matrimonia, vt supra, libera esse debeant. Id tamen quis non videt esse expresse contra verba textus *in d. cap. ex litteris.* ibi, *Eum moneas: & si non acquieuerit monitis, cens. Eccl. compellas, vt ipsam in vxorem recipiat, & maritali affectione pertractet.* Quòd si censuris compelli nõ posset, & ita, vt præcise cogi non posset, & monitione potius, quàm exactissima coactione opus esset: non vtique summus Pontifex dixisset, *Vt ipsam in vxorem recipiat, & maritali affectione pertractet.* Ista enim verba desiderare omnem coactionem, & exactissimam, quis non videt? Hinc videmus sponsalia de futuro, per subsequentia de futuro non solui. *c. sicut ex litteris. eod. de spons. & matr.* Dicendum igitur est diuersam esse factu speciem: videlicet *cap. ex litteris Siluani*, locum sibi vindicare, quando alter contrahentium vult valere contractum, alter non æque. quo casu is qui non vult, cogi debet omnino. quod ita esse, constat ex verbis textus, ibi, *Quia prædicto G. periculosum est contra suum iuramentum venire, eum moneas.* de vno itaque loquitur Cap. 2. & cap. requisiuit, de vtroque dissentiente; quo casu debent moneri, immo reprehẽdi, vti fidem præstitam, factumq. iuramentum obseruent: cogi tamen non debẽt. Quòd autem cap. 2. sit de duobus, apparet ibi:

Si autem se adinuicem admittere noluerint. *In cap.requisiuit*, quanquam de muliere solum fiat mentio, vir tamen consensit etiam distrahi. verùm cùm mulier primum absolutionis beneficiũ de iurisiurandi religione neglecta ab Episcopo petijsset: Episcopusq. Rom. Antistitem hac de re consuleret: rescripsit, mulierem non esse vlla exactissima coactione cogendam, sed dumtaxat monendam. Vbicumque ergo duo sibi adinuicem promiserunt matrimonium velle contrahere: si deinde vterque dissentit; commonendi sunt, ne mortali culpa notentur. atque si induci non queunt; videtur, ait summus Pontifex, vt hoc possit in patientia tolerari, ad instar eorum, qui societatem contrahunt, & postea eandem sibi remittunt. eodem argumento, quo Papa vtitur, & nos vti posse minus dubito. Coitur societas ex personis, ex rebus, ex voluntate, & ex actione: & eisdem modis dissoluitur. *l. verùm. §. vltimo. ff. pro socio.* Dissensu solui societas dicitur, si omnes dissentiunt, vti diserte Paulus scribit *in l. actione. §. diximus. eodem. pro socio.* Quid ergo si vnus renunciet? Cassius scribit eum, qui renunciauit societati, à se quidem liberare socios suos: se autem ab illis non liberare. quod idem Paulus Cassij sententiam sequitur *in §. item si societatem. & §. item si ad tempus*. Itaque si socius à socio non liberatur, nisi vterque dissentiat, pari ratione in sponsalibus, nisi vterque dissentiat, qui renunciat, non liberatur. Liberatur autem, si ambo simul dissentiunt; cùm nihil sit tam naturale, quàm eodem vinculo, quo quid implicatum est, eo dissolui. *l. nihil. ff. de regul. iur.* licet, vti diximus, sint monendi, & diligentius exhortandi, ne datam fidem, vel præstitum iuramẽtum violent: si tamen coniugio neuter libenter voluerit consentire, cogi non potest: quia cùm consensu opus sit, qui cogitur non vere dicitur consentire, saltem ad huiusmodi sacramentum. Hodie nulla superest dubitatio, siue vterque siue alter tantum dissentiat: cùm Tridentina synodus non sponsalia modo, sed & omnia clandestina matrimonia nulla faciat. *cap. 1. de reform. matr. sess. 24.* non tamen quòd improbet siue sponsalia, siue matrimonia, cùm firma, ac rata esse, donec ab Ecclesia nulla, ac irrita facta fuerint, sub anathemate præcipiat. Quare arbitror pœnitentiam etiam hodie à sponsalitiõ contractu recedentibus esse imponendam. argum. *cap. si inter virum. de spons. & matr. c. 1. de spons. duor. eod. cap. sicut.*

Interpretatio *cap. Iuuenis. de spons. & matrimon* & *l. in sponsalibus. 1. ff. eod.* & intra quam ætatem contrahi legitime sponsalia possint. Cap. VI.

IVRE veteri Romanorũ in sponsalibus contrahendis contrahentium ætas nunquam fuit definita, vt auctor est Modestinus *in l. in sponsalibus. ff. de sponsal.* Augustum, cùm immaturitate sponsarum, & matrimoniorũ crebra mutatione vim legis eludi sentiret, tempus sponsas habendi coarctasse scribit in eius vita Suetonius *cap. 34.* sed quæ ætas constituta esset, non æque apparet ex Suetonio. Dion verò, & Zonaras scribunt Augustum constituisse, ne minor 10. annis sponsa haberetur. Aliud tamen vsus obtinuit. idcirco idem Modestinus hac de re cùm interrogatus esset, naturali quadam ratione motus respondit, sponsalia iam ab exordio ætatis effici posse, si modo id fieri ab vtraque persona intelligatur, idest, si non sint minores, quàm septem annis. quam ætatẽ lex Pontificia approbauit, vti videre est *in cap. litteras. cap. accessit. cap. duo. cap. ad dissoluẽdum. de despons. impub.* quasi hæc ætas sufficiens in sponsalibus contrahendis sit; non item in matrimonijs: in quibus ineundis ex fœminæ parte duodecim, ex masculi 14. anni desiderantur. *cap. pubes. eod. de despons. impub. l. 1. §. 1. quib. mod. tut. finit.* Macrobius *lib. 7. c. 7.* Plato *dial. 7. de legibus. circa fi.* ea nimirum ratione, quòd nuptias consensus facit: vti aliàs diximus. Consensus autẽ inesse non potest vsque ad illam ætatem: ante neque scire, neque discernere pupillus potest, non magis quàm furiosus. *l. pupillus. ff. de acquirend. hæred.* & quòd consensus ei non insit, apparet etiam ex Nicolai constitutione *c. 2. de despons. impuber.* Hinc Pomponius *in l. minorem. ff. de ritu nupt.* dixit minorem annis duodecim nuptam, tunc legitimam vxorem fore, cùm apud virum explesset duodecim annos. idem summus ipse Pontifex *in cap. attestationis. & cap. vlt. de despons. impub.* quo adimpleto tempore, matrimonium est, à quo tandẽ recedere nequit quispiam. Verum quia à sponsalibus discedi potest, cum in ijs consensus vere non desideretur: huiusmodi ætas, hoc est septem annorum sufficit; non autem minor; cùm in minori ætate constitutus nec fari possit, nec quid faciat, intelligere. quòd si septennio minor contrahit, ei nihil nocent sponsalia, ne ad impedimentum quidẽ publicæ honestatis, cùm tamen maior sponsalia contrahens, etiam non sequutis nuptijs, cùm

sponsæ

ſponſæ cõſanguinea matrimonium inire minus valeat, publicæ honeſtatis iuſtitia ei obſtante. *cap. ſponſam. de ſponſ. & matr.* Quare cùm Alexander III. *in d. cap. litteras. & d. c. acceſſit*, ſanxerit, minorem ſeptem annis ſponſalia contrahentem poſſe ab ipſis recedere ſponſalibus, & impune cum conſanguinea ſponſæ coniugio copulari; tum id vetuerit Eugenius *in c. Iuuenis. de ſponſ. & matr.* maxima inter interpretes orta eſt altercatio. quo factum fuit, vt *ad cap. iuuenis.* multi tribuerentur intellectus, cùm vnico debeat eſſe contentus. non omnes tamen referam, ne diutius hac in re laboremus: ſed quæ mea ſit ſententia, paucis aperiam. Bernardus vetus gloſſatur exiſtimauit *d. cap. Iuuenis*, ita accipiendum eſſe, quòd puella, qua de agitur ibi, licet ſeptennium minime eſſet egreſſa, eſſet tamen doli capax, malitia ſupplente ætatem, quo ad ſponſalia; ex eo quod eam attrectauerit; vt quemadmodum malitia ætatis defectum ſupplet in eo, qui ætati eſt proximus, quo ad matrimonium, vt *in cap. de illis. 2. de deſponſ. impub.* ita in infante ad ſponſalia. quæ opinio, licet quo ad intellectum *d. cap. Iuuenis.* non recipiatur, communi tamen ſententia approbatur, teſtante ibi Præpoſito. in quam ſententiam videtur etiam ire vir ſumme doctus Couarruuias *in c. 2. n. 1. prima par. lib. 4. Decret.* ex ratione Modeſtini *in d. l. ſponſalib.* ibi, *Si id fieri ab vtraque parte intelligitur; vt ſatis ſit ſponſis intelligere, quid agant.* Sed quæro ab eo quid ſibi velint illa ſubſequentia verba apud Modeſtinum: ideſt, ſi non ſint minores, quàm ſeptem annis. Iuriſconſultus vult equidem ſponſalia poſſe inter eos, qui intelligunt, celebrari, ita tamen, vt non ſint minores ſeptẽ annis; innuens, quodãmodo ante illam ætatem non poſſe nec ſcire nec intelligere. & ita etiam intellexit Conſtantinus Harmenopolus *lib. 4. tit. 1.* Qui inquit, id, quod ſit, intelligit, ſponſalia contrahere poteſt, ideſt ſi ſeptem annis minor non ſit. quaſi dicat, ſi diem ſupremum ſeptennij egerit. ſic etiam Gratianus *cap. 1. & 2. 30. q. 2.* Extat quoque Cæſaris Leonis Nouella, quã idem Harmenop. refert, cuius verba hæc ſunt: Nos quoque ſancimus nec ſponſalia quoquomodo infra ſeptem annos contrahi. Neque admitti debet ratio *ex d. cap. de illis*. quòd ante ætatem matrimonio definitam præmatura potẽtia ad coitum ipſum, ætatis defectum ſuppleat. non procedit argumentum, cùm illa ætas ita admodum breuis ſit, vt nulla ratione malitia teneram illam ætatem poſſit ſupplere: quod & Phyſici omnes docent; contra verò in iſta, cùm adeo longa ſit, vt poſſint eſſe doli capaces, qui nuptiarum fœdera celebrare tractent. quod eſt fauoris cauſa receptum; vt duodecimus, vel decimusquartus annus inceptus pro completo haberetur, argum. *l. ad rempublicam. ff. de mun. & honor.* quamuis Leo Imper. in citata Nouella apud Harmenop. ſacris ritibus ſponſalia firmari noluerit, niſi ſpõſa decimum tertium annum attigerit, & ſponſus decimumquartum ſit emenſus. Reor itaque Eugenij conſtitutionem locum habere, videlicet quia in ſponſalibus cum minore 7. annis cõtractis reſultet publicæ honeſtatis impedimentum, quoties ſcilicet illæ duæ concurrunt cauſæ, cohabitatio, inquam, & attrectatio; quaſi inhoneſtum. & inciuile ſit, vt is, qui illam tentauit, attrectauit, ac temporis ſpatio vti vxorem habuit, cum conſanguinea contrahat. & eiuſdem ſententiæ videtur fuiſſe Anton. & Card. & Abbas. Illud adhuc dubitationem habet, an poſt ſacri Tridentini Concilij decretum, quo *in c. 3. ſeſſ. 24.* cauetur, ſpõſalia vbicumque valida fuerint, primum gradum non excedere, Eugenij conſtitutio locum habeat. Puto locum non habere; cum nolit ipſa ſancta ſynodus primum excedere gradum: conſultius tamen fecerit, qui à talibus nuptijs ſe abſtinuerit, ex iam relatis.

Verbum, *Veteribus*, apud Vlpianum quomodo accipi debeat *in l. 2. ff. de ſponſalib.* Cap. VII.

VLPIANVS libro ſingulari, de Sponſalibus, Spõſalia, inquit, dicta ſunt à ſpondendo: nam moris fuit veteribus ſtipulari, & ſpondere ſibi futuras vxores. Noſtri ſicco, vt dici ſolet, pede in hac legis interpretatione tranſeunt, nulla de illo verbo, *veteribus*, facta mentione, nimirum exiſtimantes de Romanis intellexiſſe Iuriſconſultum, in quo à veritate longe aberrant; cùm de Latinis accipi debere in manifeſto ſit ex Gellio *Noctium Atticarum lib. 4. c. 4.* Hoc ius, inquit, ſponſaliorum obſeruatum dicit Seruius ad id tempus, quo ciuitas vniuerſo Latio lege Iulia data eſt. Hæc eadem Neratius ſcribit in libro, quem de nuptijs compoſuit. ſiquidem in principio cap. iam dixerat: Sponſalia in ea parte Italiæ, quæ Latium appellatur, hoc more, atque iure ſolita fieri ſcripſit Ser. Sulpitius in libro, quem ſcripſit de dotibus. Qui vxorem, inquit, ducturus erat, ab eo vnde ducenda erat, ſtipulabatur eã in matrimonium ductum iri. qui daturus erat, itidem ſpondebat. Is contractus ſtipulationum, ſponſionumque, dicebatur Sponſalia. Tunc quæ promiſſa erat, Sponſa appellabatur; qui ſpondebat ducturum, Sponſus. hactenus Gellius ex Sulpitio. cuius verba ſatis reſpondent verbis Vlpiani, immo & Florentini *in l. 3. ff. eod.* vnde, ait, & ſponſæ,

sponsæ, sponsiq. appellatio nata est. isq. dies, quo sponsalia fiebant, Spōsalis dicebatur, vt auctor est Varro lib. de lingua Latina. v. ex quibus apparet hunc morem Latinis tantum fuisse, diuersumq. à Romano; ita vt Latini postea ciuitate donati, relicto hoc sponsaliorū more, Quiritium ius sint sequuti. Latium verò, quæ Italiæ pars esset, & quo tempore in ditionem Rom. venerit, dixi in meis Pomeridianis sessionibus, quas dum adhuc in Scholis versarer composui. Puto tamen apud Romanos huius moris reliquiarum aliquid mansisse, ob id, quod scribitur *in l. sponsæ. ff. de verbor. signific.* cùm & nos hodie eadem prope interrogatione, & responsione vtamur, vel antistites, qui sponsaliorum, nuptiarumq. vere ministri sunt.

De annulo, quo subarrantur sponsæ; & quare digitus minimo proximus, manusq. sinistræ annulo exornetur, reiecta Isidori, Gellij, aliorumq. veterum hac de re sententia. Cap. VIII.

NON ab re fortasse erit, cùm de sponsaliorum more superiori capite actum sit, pauca non vulgaria hic de annuli traditione subijcere. Præit stipulationum, sponsaliorumq. contractus, mox sequitur annulus, cuius consuetudinem iam olim receptam fuisse tradit Plinius *lib.* 18. Solis, inquit, legatis concessos aureos annulos, vt ijs tamen in publico tantum vterentur; intra domos verò ferreis. quo argumento etiam nunc sponsæ ferreus annulus mittitur, isq. sine gemma. Dari autem à sponso sponsæ annulum, vel propter mutuæ dilectionis signum, vel propter id magis, vt eodē pignore eorum corda iungantur, scribit Isydorus in libro, quem de Ecclesiasticis officijs composuit, secundo, *cap.* 19. ex quo *c. fœminæ.* 30. *q.* 5. descriptus est. quæ sententia mihi videtur recta; cùm annulus sit perpetuæ castitatis, & fidei futuræ insigne; quòd in circulo, cuius neque principium vllum est, neque finis, æternitatem, in albore puritatem, & castitatem veteres notarūt. Non mihi tamen vlla ratione placere potest, quod eodem loco statim subijcit Isidorus his verbis: Vnde & quarto annulus digito inseritur, ideo quia in eo vena quædam sanguinis ad cor vsque peruenit. sunt enim hæc inania. Nec Alexander ab Alexandro melius sensit, qui *in lib.* 4. *cap. vlt.* scribit: eundemq. minimo proximum in sponsalibus annulo exornamus, quia tenuissimam venā inde ad cordis ima penetrare arbitrantur. & ex recentioribus Couarruuias *cap.* 4. *secundæ partis Decretal.* quem, admiror, ne dicam miror. Omnes etenim venæ, atque arteriæ à corde tanquam à fonte originem trahunt; vt cum tota Philosophorum schola constanter defendit Aristoteles *lib. de partibus animal.* 3. *cap.* 4. tametsi Galenus *lib. de Hyppocratis, & Platonis decretis* 6. *cap.* 3. *& fere per tot.* eas ab epate in totum humanum corpus labi, atque diffundi existimet: quem tamen artis medicæ primas obtinentem, vno animi consensu, cæteri eius artis periti sequuntur. Sed etsi nostrum non est inter magnos istos naturalium rerum perscrutatores tātam componere litem, attamen in præsentia Aristotelicæ inhærendo sententiæ, quòd à corde principium habeant venæ: nihil asserimus peculiare quarto digito à natura concessum comperiri. In vtroque enim brachio duo sunt venæ, quarum vna dicitur à medicis Basilica, altera Cephalica; in medio autem brachio hæ duæ venæ, quasi duo riuuli, in vnum truncum, aut potiùs alueum, coniunguntur, quæ vulgo communis vena dicitur. quæ tandem per reliquam brachij partem, digitosq. omnes diffunditur; ita vt nihil quarto magis digito præcipuum, quàm reliquis esse concessum arbitremur. Neque rectius existimauit Gellius Aegyptios sequutus, quòd veteres Græci, Romaniq. homines annulum gestarent in digito sinistræ manus, qui minimo est proximus, quòd neruus quidam ab eo digito pergat ad cor vsque. namque *lib.* 10. *cap.* 10. Causam, inquit, esse huius rei Appion in libris Aegyptiacis hanc dicit; quòd insectis, apertisq. humanis corporibus, vt mos in Aegypto fuit, quas Græci ἀνατομὰς appellant, repertum est, neruum quemdam tenuissimum ab eo vno digito, de quo diximus, ad cor hominis pergere, ac peruenire. Propterea non inscitum visum esse, eum potissimum digitum tali honore decorandum, qui continens, & quasi connexus esse cum principatu cordis videretur. hactenus Gellius. eiusdem sententiæ fuisse videtur Disarius apud Macrobium *lib.* 7. *c.* 13. qui ait; De hac quæstione sermo quidam ad nos ab Aegypto venerat: de quo dubitabam, fabulamne, an veram rationem vocarem. sed libris Anatomicorum postea consultis, verum reperi, neruum quemdam de corde natum prorsum pergere vsque ad digitum manus sinistræ minimo proximum, & illic desinere implicatum cæteris eiusdem digiti neruis: & ideo visum veteribus, vt ille digitus annulo, tanquam corona, circumdaretur. hæc Disarius. Neque minus digna risu sunt ista, atque illa Isidori. vel cum Aristotele sentiamus, qui loco, vt supra, vult neruos omnes, ac proinde venas de corde nasci. quamquam hac in re elegantior, & verior videtur

Medi-

Medicorum aſſertio; quòd nerui omnes à cerebro oriantur, vt Hyppocratis *lib. de oſſium natura*, & Galen. *de Hypocratis, & Platonis decretis lib.1.cap.*8, & paſſim alibi. nec vnus quidem ex medicis diſſentit. Exiſtimabat Ariſtoteles neruos à corde ortũ ducere, quòd ibi multi ineſſent nerui. quod falſum eſſe Galenus pluribus oſtendit. etſi multi ineſſe videntur, nerui tamen non ſunt, ſed neruoſæ diſcriminationes quædam, quæ tamen nondum nerui ſunt. eiuſdem ſententiæ, præter alios veteres, Hyppocratem, Ereſiſtratum, Lycum, Andream, Marinum, & Herophilum, eſt magnus ille Andreas Veſalius, Anatomiſtarum facile Princeps *lib.4.c.*1. atque id cum eo recentiores omnes vno ore fatentur. nec aliter dici poteſt, cùm id pateat omnino ſenſibus. quod & ipſe iam bis animaduerti, atque obſeruaui, dum humana ſecarẽtur corpora. nec opus eſt Aegyptiorum conſulere libros, ſed liberos potius. Itaque libenter cum his, & Galeno ſentio; qui dum aduerſus Ariſtotelem diſputat neruos non habere à corde originem, retorquet in Ariſtotelem argumentum, exiſtimãtem ideo à corde ortũ habere, quòd ibi multi nerui ſunt. quia ſi, inquir, vbi multi nerui ſunt, inde oriuntur: ſequitur neceſſario pedes, & manus neruorum principium eſſe, cùm in pedibus & manibus plures, quàm in quauis corporis parte inſint. Ex quibus notum eſt, fabuloſam eſſe Iſidori, Gellij, Diſarij, adeoq. Aegyptiorũ omnium cauſam, quam de annuli geſtatione circũferunt. Quamuis Ioannes Stephanus Durantus, vir alioquin doctiſſimus, & de Eccleſia Romana benemeritus *lib.2.de ritib.Eccl.Catbol. cap.9.num.*37. dicat, hiſce noſtris rationibus facile occurri poſſe his verbis: cùm præſertim motum iſtum in parturientibus & laſſitudine defatigatis, omnibusq. cordis affectibus manifeſtè percipiamus. cuius opinioni non ſubſcribo, in eaque ſum ſententia, vt putem id factum olim fuiſſe non ex magna aliqua cauſa, aut abdita ratione, ſed potius more quodam, quaſi is digitus cæteris ad id aptior eſſet: quod & ipſe Cæcinna Albinus ex Atteio Capitone Pontificij iuris inter primos doctiſſimo, adnotauit. Veteres, inquit, non ornatus, ſed ſignandi cauſa annulum ſecum circumferebant; vnde ne plus habere, quàm vnum licebat: nec cuiquam niſi libero: quos ſolos fides decerneret, quæ ſignaculo continetur. Ideo ius annulorum famuli nõ habebant. Imprimebatur autem ſculptura materiæ annuli, ſiue ex ferro, ſiue ex auro foret: & geſtabatur vt quiſque vellet, quacumque manu, quolibet digito. Poſtea, inquit, vſus luxuriantis ætatis ſignaturas pretioſis gemmis cœpit inſculpere: & certatim hæc omnis imitatio laceſſiuit, vt de augmento pretij, quo ſculpendos lapides paraſſent, gloriarentur. Hinc factũ eſt, vt vſus annulorum exemptus dextræ, quæ multum negotiorum gerit, in læuam relegaretur, quæ otioſior eſt: ne crebro motu, & officio manus dextræ pretioſi lapides frangerentur. Electus autem, inquit, ipſa læua manu digitus minimo proximus, quaſi aptior cæteris, cui cõmendaretur annuli pretioſitas. Nam pollex, qui nomen ab eo, quòd pollet, accepit, nec in ſiniſtra ceſſat: nec minus, quàm tota manus ſemper in officio eſt. vnde à Græcis ἀντίχειρ inquir, vocatur, quaſi manus altera. Pollici verò vicinus, nudus, & ſine tuitione alterius appoſiti videbatur. nam pollex ita inferior eſt, vt vix radicem eius excedat. Medium, & minimum vitauerunt, inquit, vt ineptos, alterum magnitudine, breuitate alterum; & electus eſt, qui ab vtroque claudirur, & minus officij gerit, & ideo ſeruando annulo magis accomodatus. Hæc Cæcinna ex lectione Pontificali. & hæc eſt, vt opinor, vera, atque germana iſtius rei ratio. Cuius mòris, & conſuetudinis Chriſtianos homines nõ pœnituit, vt læuæ manus digitus, minimo proximus annulo circumdaretur: tametſi id alia, adeoq. elegantiori, maioriq. cauſa factitatum fuiſſe à maioribus noſtris haud dubito; licet aduerterit adhuc nemo. Siquidem Antiſtes dum vult vnà cum ſponſo virginem annulo ſubarrare, hiſce vtitur verbis: *In nomine Patris, & Filij, & Spiritus ſancti. Amen.* Nomen Patris primo attribuitur, Filij ſecundo, Spiritus ſancti tertio, & quartus vnà cum dictione, Amen, annulo decoratur. & quamuis omnia, quæ Deus extra ſe in rebus creatis agit, tribus perſonis communia ſint, ita vt tres perſonæ ſine vllo diſcrimine agant, neque vna magis quàm alia, aut vna ſine alia agant: ſolent tamen ſacræ litteræ earum rerum, quæ omnibus communes ſunt, aliam alijs tribuere: vel in hoc præſertim, quòd ſummam omnium rerum poteſtatem Patri, ſapientiam Filio, Spiritui ſancto amorẽ aſcribunt. Nec mirum igitur ſi poſt dictionẽ Spiritus ſancti, qui amor eſt, inſeritur annulus: quo ſignificatur, quòd vnus etiam ſit coniugum amor, vna voluntas; quemadmodum vna caro, *Geneſ.* 2. *Matth.*5.*&* 19.*Lucæ* 16. Illud præterea hic vnũ ſcire refert, de quo etiam à doctiſſimis viris ſæpe interrogatus ſui; num annulus ſit de ſubſtãtia coniugij. Reſpondi, annuli, ſicut velaminis, prætermiſsionem non producere mortale peccatum. *cap.noſtrates.*30.*q.*5. & per conſequens non eſſe de ſubſtantia: ſed datur annulus in argumentum contracti matrimonij, perinde ac arra in pignus contracti negotij, vt euidentius probari poſsit conueniſſe de pretio. *l. quod ſæpe. ff. de contrahen.empt.* quamquam arras cùm dicimus, plerũque ſponſalitias arras intelligimus.

tit.C.

tit.C.de spons.& arr.sponsal.l.vlt. C. de Episcop. & cler.l.si legibus.C.de epis.aud.l.si quis offi.ff.de ritu nupt. quoniam sæpissime arræ nomine annulum datum esse accepimus.*l.2.ff.de act.empt. l.5. §. item si.ff.de instit.act.* quam consuetudinem iam à veteribus inductam docet Plinius *lib.33.cap.* 1. qui ait, Argumento est consuetudo vulgi, ad sponsiones etiam annulo exiliente, tracta ab eo tempore, quo nondum erat arra velocior. Hinc mihi videtur elegantissime dixisse gloss. *in cap.penult.de spons.& matr.* quam ibi singularem dicit Abbas, eamque indistincte sequuntur cæteri; videlicet, matrimonium contrahi ex eo, quòd fœminæ consensum coniugalem exprimenti vir ipse annulum præbet: id enim manifestissimum signum consensum coniugalẽ in viro exprimit, præcedente tamen fœminæ consensu verbis expresso. quia licet verba non sint de substantia: *cap. tua nos. & c. cùm apud. de spons. & matr.* sunt tamen necessaria ad declarandum animi consensum. *cap. tua fraternitatis.eod.de spons.* Verba autem ista, quibus animi consensus exprimitur, præsentis temporis significationẽ habere oportet: nam quæ futurũ tempus respiciunt, non coniungunt, sed spondent.*d.cap.penult.* verum quia matrimonium nõ est simplex, vel nuda donatio, sed mutua pactio: hinc fit, vt consensus alterius tantum ad coniungendas nuptias satis esse non possit, sed duorum inter se mutuum esse oporteat. sed, vti dixi ex glossa, annulus à viro traditus viri consensum haud obscure exprimit. *argumen. d. l. quod sæpe.*

De iuramento promissorio. Et cùm quis iureiurando promisit se aliquid mihi certa die daturum, si deinde diem protulero, vtrum opus sit alio iuramento, an sufficiat primum. Cap. IX.

IVRAMENTVM omne, vt ait Innocentius *in cap. 2. de spons. & matr.* aut in Deum dirigitur, aut in hominem. In quouis autem contingere potest dispensatio, & remissio. Constat siquidem summum Rom. Ecclesiæ Principem per dispensationem posse omne iuramenti vinculum, & obligationem remittere, aut tollere penitus, aut commutare; ratione, inquam, materiæ, quæ ad liberam eius dispositionem attinet; in materia verò minus pertinenti ad liberam Rom. Pontificis dispensationem, nisi insit dispensandi causa, maximus ipse Ecclesiæ Præsul quo ad iuramentum nequit dispensare, vt D. Thomas 2.2. *quæst.89. art.9.* & ibi Caietanus. textus *in cap.1.* vbi notãt omnes. *de iureiur.* gloss. *in c. quanto.* ibiq. doctores omnes. *de iureiur.* Abbas, & Felinus. *in cap. constitutus.de rescript.* Decius *in cap.significasti.n.46. de elect.* Card. *in clemen.1.§.vlt.q.penult.de iureiuran.* Craueta *in cons.7.n.8.* de ijs verò quæ nõ spectant ad liberam Romani Pontificis dispensationem, mox dicetur. In ijs, quæ pertinent, si dispensatio, siue absolutio à iuramẽto absque iusta causa, ex certa Principis scientia, detur, est penitus iniqua: tametsi quò ad pœnas legis humanæ aduersus periuros sanciras, satis sit valitura. etenim eas remisisse intelligitur; quod facere potuit ex natura legis humanæ, quæ liberæ Principis dispositioni subijcitur; nõ æque quoad peccatum, vti gloss. *in d.cap.quanto.* Innoc. *in c. cùm inter P.de renunciat.& in cap.cùm ad monasterium.de stat. monach.* Abbas *in d. cap.significasti.n.8.* Couarr. *in cap.peccatum.de reg. iur. in sex.par.2.q.8.n.9.& in §.3.n.5.prima par. Relect.* Ac proinde cauendum est, ne quis temere opinetur indistincte se immunem, ac tutum esse coram Deo, de periurio contra ipsius Dei maiestatem commisso per quamlibet Rom. Pontificis dispensationem; vt not. gloss. *in cap.non est.de voto.* quam singularem ad hoc dicit Abbas Panormitanus *in d.cap.significasti:* pro cuius sane opinione facit optume, quod scribit Vrbanus Papa *in cap.sunt quædam.25.q.1.* Quod autem de iuramento, idem de voto intelligitur. Ad liberam Romani Antistitis dispensationem illa non dicuntur pertinere iuramenta, quæ homini priuato in contractu aliquo, vel conuentione præstita fuere cum iusta causa. hæc, præter eum, in cuius gratiam, & fauorem iuratum est, nemo ius habet remittendi: nisi adsit causa, quæ iustam, æquamque præbeat iuramenti remissionẽ: vt si quis iurauit se non repetiturum vsuras, vt *in d.cap.1.de iureiuran.* tunc licet in alterius fauorem iuratum sit, poterit tamen summus Pontifex iuramenti obligationem remittere: sed non simpliciter remittetur obligatio illa, vt male existimauit Abbas *in d.c.quanto:* alioquin nulla esset differentia inter hæc, & illa, quæ directe in Deum tendunt. Sed Pontifex coget per censuras Ecclesiasticas partem, vt relaxet, vt *in d.c.1. & in cap.significauit.in fine.de censib.* Rectius Innocentius *in c.debitores.in princ.de iureiur.* vt si pars, inquit, nullo possit modo induci ad relaxandum, iudex Ecclesiasticus eum absoluet, vel si pars absens fuerit, & non constet iudici an præstitum sit iuramentum ex illicito contractu, aut licito, vel turpi, aut honesto, & instet absolutionis tempus: debitor ex præscripta sibi iurisiurandi formula soluet, & deinde repetet.*d.c. debitores.* Iuramentum esse obseruandum in vim

iura-

iuramenti, etiam si fiat eo modo, quo iure prohibitum est, notat eleganter Abbas *in cap.* 2. *de arbitr.* & alij omnes *in cap.quamuis. de pact. in sex.* Et ex eo, quod quis male iurat, pœnitentiam agere oportere constat *ex cap.cùm quidam.S. vltim. de iureiurand.* Ex ijs subinfertur, eum in cuius gratiam & commodum præstitum est iuramentum, posse absque vlla superioris auctoritate iuramentum remittere, *d.c.2. de sponsf. cap.1.de iureiuran.cap.2. de renunciat. d.cap.significauit. de censib.* Speculator *in S. nunc. versic.24.tit.de deleg.* late Alciatus *in cap.cùm contingat. num.181.de iureiurand.* Ideo Eumenes Macedo apud Iustinum *lib.* 14. suos milites ita alloquitur: Hoc si impetro,soluo vos iureiurando, quo toties vos sacramento mihi deuouistis. Hinc Cardinalis *in clemen.1. versic. nos itaque. quæst.14. de iureiurand.* deducebat, Summum Pontificem posse remittere sacramentum Constantino Imperatori sibi præstitum: quod an verum sit, equidem ambigo: & magis puto non posse; tum quòd præstitum sit non illi ipsi, sed illi, tanquam Catholicæ Ecclesiæ capiti,& non velut priuato hominitum quia præstitum est nó solum hominis gratia, sed etiam, ac potius, Dei intuitu. quo casu nequit homo iuramentum remittere, vt D. Thomas *loco vt sup. in respons. ad* 2. Sed quid si stipulatus fuero mihi centum dari Capuæ, & intra Kalendas Martias; & debitor iurauerit se Capuæ, ac intra Kalendas soluturum; & tandem ego debitori concessero, vt alibi,puta Romæ;& non tantum locum mutauero, sed etiam diem protulero, scilicet vt intra Nonas Septembris possit soluere: num incidit in periurium; quòd non soluit Capuæ, & intra Kalendas Martias? Hoc dubitationem non habet; quoniam si in totum à credito debitorem liberare possum, multo magis dilationem concedere; cùm illud iusiurandum præstitum sit,vt diligentius mihi cautum esset, argumento *de fideiuss.in princip.titul.Instit.* At cùm diem dedero laxiorem,dubitatur, an opus sit alio iuraméto. Omnes, quos viderim,(voum excipio Cardinalem *in d.clement.1.*) volunt non esse aliud iuramentum necessarium, sed primum sufficere; cùm tempus prorogatum censeatur eiusdem naturæ cum primo. pro qua sane opinione innumeras interpretum opiniones affert Felinus *in cap.2.de sponsf. & matr.* & Didacus Couarr. *ad cap.quamuis in princ.num.6.de pact.lib.6.* qui *in versic.quinto.* eorum adhæret opinioni. Cardinalis existimauit, si dies solutionis prolata esset, extinctum videri iuramenti vinculum, nisi in prolatione etiam iuramenti facta sit mentio. Ego verò sic distinguendum arbitror: Vel quo tempore diem protuli,nondum iurans erat moratus solutionem, satisque adhuc temporis habebat ad soluendam ante Kalendas Martias; & hoc casu perit iuramentum; quia per me stetit, quominus solutio fieret ante Kalend. argumen. *l.si creditor.ff. de nouat.* Vel quo tempore ego diem solutionis prorogaui, iam certum erat solutionem Kalend. Martijs fieri non posse, moratumq. nimis iurantem: & hoc casu, etiam si diem protulero,iuramentum prorogatum intelligitur *ex l.cùm stipulatus sim.113.ff.de verbor. obligat.* facit & *l. 2.ff.si quis caut.* in qua scribit Iurisconsul. quòd si promisi iudicio sisti certo die,pœna adiecta, si ante diem transegero, pœna non committitur;si post diem,pœna commissa est. quare si ante Nonas Septembris mihi debitum non soluit,absolutus est à iuramento;quia non ei,sed mihi imputandum est; cùm per me steterit, quominus solutio ante Kalendas fieret.

Intra quod tempus debeat fieri diuortium, si matrimonium non fuerit corporum commixtione consummatum: & de sententia *cap.laudabilem.de frigid.& malef.* Cap. X.

CONTRAHENDI nuptias tempus & ciuili,& canonica lege definitum fuit ad duodecimum,& decimũquartum annum,vt *in cap.* 6. dictum est late. Si eo igitur tempore fuerint nuptiæ contractæ,& non perficiantur corporum commixtione, vel, si generandi vis marito non insit, vtrum diuortium statim fieri possit, an expectandum sit aliquod tempus, ex quo iudicari possit, vtrum id ex defectu ætatis, an ex frigiditate proueniat, dubitari solet. Cælestinus huius nominis tertius *in c. laudabilem. de frig. & malef.*eos per triennium simul debere cohabitare rescripsit. idem fere Iustinianus *in l.in causis.C.de repud.* Abbas *in c.3. de desponsf.impub.* matrimonium à pubere initũ, & non consummatum, dissociari non posse, nisi dum fuerit plena pubertas,hoc est,18. anno recte dixit. Plena etenim pubertas decem & octo annis circumscribitur. *l.quidam.ff.de re iudic. S. minorem. Instit.de adopt.* & *S.vlt.qui, & quibus ex caus.manumit.poss.* quemadmodum in causa alimentorum pubertatis tempora laxiora præscripsit Adrian.Imp.*l.Mela.ff.de alim.lega.* qua ætate & testamentum facere possunt Spadones. Paulus *lib.sent.3.tit.4.* Spadones,inquit,eo tempore testamentum facere possunt, quo plerique pubescunt, hoc est, anno 18.licet hodie exemplo cæterorum testamentum faciant. *l.Eunuchi. C. qui testamen. fac. possint* Romani quoque Ponti-

Pontifices in insulis, in quibus est dura monachorum congregatio, pubertatem ad annū 18. extendunt. *cap. quia in insulis. de regul. & transf. ad relig.* ne minor scilicet 18. annis habitum sumat, præsertim in Palmaria; si susceperit, Romā transmitti debet, vti *in cap. 1. de reg. coll. 2.* apud Antonium Augustinum. qua ætate robustior iā videtur factus adolescens, siue pubes, vti duritiē illam valeat tolerare. idem prope in perficiēdis nuptijs putauit Abbas rectissime. quamuis ipse, quousque maritus ad vigesimumprimum annū peruenerit, fœminam expectare debere hac ratione reor; quòd medicorum Princeps Galenus *lib. 2. de sanitate tuenda ferè in princ.* disertissimis verbis tradit, adolescentem non esse perfecte idoneum ad coitum, & ad generationem, nisi tertium ætatis septennium iam sit ingressus: qui enim hanc, inquit, vel præcedunt ætatem, vel sequuntur, aut plane semen non effundunt, aut certe infœcundum, aut male fœcundum effundunt. hactenus Galenus, qui vbi dicit, *vel sequuntur*, intelligit plane de ætate, quæ florentium ætatē sequitur, videlicet de maiore quinquaginta annis, vt à vigesimoprimo vsque ad annum quinquagesimum florentium ætas sit; qua ætate gaudet Venus. Iacobus Menochius *lib. 2. de arbitrar. iudic. cons. 6. casu 519. nu. 11. cum seqq.* male arbitratur, ante prædictam ætatē posse quem esse ad coitum idoneum, non autem ad generationem, cùm Galenus de vtroque intelligat: quasi ad perfectionem matrimonij vnū sine alio sufficiens sit. quod non negamus; si verum esset, & hoc diceret Galenus. Cui non obstat Cælestini constitutio, cùm debeat intelligi de viro in perfecta ætate cōstituto: qui licet annum vigesimumprimum iam sit emensus, eum tamen mulier per triennium tenetur expectare; nisi constet de frigiditate: quo casu statim fieri potest diuortium.

De nuptijs, inuitis, vel nescientibus parentibus contractis. Cap. XI.

TAMETSI legibus cautum expresse sit, valere matrimonium à filijs filiabusq. iniussu parentum contractum, ex recentioribus tamen nonnulli cōtrarium asseuerare temere ausi sunt, ex quorum numero fuit Franciscus Duarenus, vir alioquin in iuris scientia eruditus: qui *in tit. solut. matrimon.* constanter nixus est defendere, nuptias à filijs, filiabusque ignorantibus parentibus, vel repugnantibus contractas nullius esse momenti. idque nititur comprobare non solum iure ciuili, sed etiam sacris antiquis canonibus, quòd scilicet non modo ipsorum consensus, verum & parentum, in quorum sunt potestate, sit necessarius. *l. 2. ff. de ritu nupt.* & ex Iustiniano *in §. 1. Instit. de nupt.* qui ait, hoc fieri debere, & ciuilem, & naturalem rationem suadere, in tantum, vt iussus parentis præcedere debeat. rectius in hanc sententiam faciunt *l. Paulus. ff. de statu homin.* & *l. si vt. C. de nupt.* & quod eleganter, ac facete Apuleius *lib. 6. de matrim. Cupidinis, & Psyches* scribit: Impares, inquit, nuptiæ, & præterea in villa sine testibus, & patre non consentiente factæ, legitimæ non possunt videri: ac per hoc spurius iste nascetur. Canones, quibus fulcitur, sunt *cap. aliter. 30. q. 5.* & *cap. honorantur. 32. q. 2.* in hoc ita: Honorantur parentes Rebeccæ muneribus; consulitur puella, non de sponsalibus. illa enim iudicium expectat parentum: non est virginalis pudoris sibi eligere maritum. in illo: Aliter legitimum non fit coniugium, nisi ab eis, qui supra ipsam fœminam dominationem habere videntur, & à quibus custoditur, vxor petatur, & à parentibus, & propinquioribus spōsetur, & legibus dotetur. Parentum consensum esse necessarium videntur dicere canones alij, veluti *cap. vlt. 32. q. 2.* ibi, *Nec extra voluntatem parentum, vel suam cogantur maritos accipere.* & *cap. nostrates. 30. q. 2.* ibi, *Federa quoque consensu eorum qui hæc contrahunt, & horum, in quorum potestate sunt, celebrantur.* Idque sanxisse videtur Clemens III. *in cap. videtur. qui matrim. accus. poss.* ibi, *Si non interfuerint,* (parentes scilicet,) *& consensum non adhibuerint, secundum leges nullum fiat matrimonium.* Hanc opinionem sequutus est Corasius etiam *lib. 1. Miscel. c. 27.* scribens, & matrimonium absque parentum consensu à filijs contractum rescindi sentētia posse, modo carnis commixtio sequuta non fuerit. idem plane Connanus *lib. iuris ciu. 8. c. 4.* & Forcatulus *lib.* qui inscribitur, *Cupido iurisperitus*, sed audacius paulò, videlicet, quòd semper nullum sit. sunt & alij, quos, ob deprauatos animi mores nominari indignum est, quorumq. scripta igne facta sunt digna. Eiusdem sentētiæ fuit vir Galliarum doctissimus Iacobus Cuiacius *lib. 3. c. 5. obseruationum*, sed modeste, & verecunde, vt Christianum virum decet: non enim miscuit, vt in prouerbio est, sacra prophanis. Contraria tamen verior est, & receptior sententia, adstipulante Panormit. *in c. 2. de despons. impub.* quòd patris consensus non sit de substantia matrimonij; cùm Nicolaus Papa *in cap. sufficiat. 27. quæst. 2.* consensum dumtaxat contrahentium desideret. Sufficiat, inquit, solus secundum leges consensus eorum, de quorum, quarumque consensu, & coniunctionibus agitur; qui solus si defuerit, cætera etiam cum ipso coitu celebrata frustrantur. quamuis Duarenus conetur probare hæc verba consensus,

posita esse ad differentiam coitus; nempe, vt non coitus, sed consensus nuptias faciat, ex vulgata regula iuris, *nuptias. ff. de regul. iur.* Sed decretum Nicolai est, quòd solus in contrahendis nuptijs coniugum consensus sufficiat; ac proinde non sit opus parentum consensu; vt idem Nicolaus explicat *in cap. 1. quæst. 2.* Idemque significat Innocentius Tertius *in cap. tuæ. de desponsat. impub.* ibi, *Matrimonium in veritate contrahitur per legitimum viri, & mulieris consensum.* Idem Duarenus subtiliter quidem dicit id fore accipiendum, quòd non verbis opus sit, sed consensu, cùm mutus possit contrahere. *cap. cùm apud. de sponsal. et matrim.* quæ licet vera sint, parentum tamen consensus excluditur. immo iniussu domini, atque adeo reclamante illo, potest nuptias inire seruus. *cap. 1. de coniug. seruor.* atque etiam (quod plus est) si aliquis per vim rapuerit mulierem, quæ tandem raptori consenserit, etiam recusantibus parentibus, tenet matrimonium, ex Lucij Tertij constitutione *cap. cùm causa. de rapto.* Quibus cùm respondere minus posset Duarenus, audacter nimis summum Pontificem reprehendit, quasi sit iniqua, & minus iusta ea constitutio. Cùm enim, inquit, leges sint ordinatio Dei, & eos demum coniungere rectè, ac vere Deus dicitur, qui secundum præcepta legum coëunt, &c. Iisdemq. ferè Connanus: Potestne, inquit, coniunxisse eos Deus videri, quos intemperans libido, effrenataq. animi cupiditas conciliauit? Sed nolo pluribus agere, ne videar os in cælum ponere. Quid publica omnino vtilitas, parentum potestas, & religio, filiorum pudor, & obseruantia, matrimoniorum fides, & honestas desideret, facile est iudicare. Sed quæro ipse à Duareno, & ab alio; quænam aliæ sint hæ leges, quàm Pontificiæ; siquidem matrimoniales causas ad iudices Ecclesiasticos pertinere palam constat. *cap. multorum. 35. quæst. 6. cap. 1. de consanguinit. & affinit. cap. accedentibus. de excess. prælat.* & *c. vlt. sess. 24. in Concil. Trid.* & per consequens, ex canonibus æstimari matrimonium. hinc videmus Clementem Tertium *in d. cap. videtur.* scripsisse, Secundum leges, nullum fiat matrimonium; leges, hoc est ciuiles; innuens quodammodo aliud postulare canones. Numne durum, adeoque periniquum esset, si nuptias iniussu parentum initas, ius parentibus esset dissoluendi? cùm contractæ sint, vxor sui potestatem non habeat, neque maritus, auctore Apostolo *1. ad Corinth. 1.* & *d. cap. cùm causa.* Namque Pontifices Rom. matrimonia non vt naturalem coniunctionem tantum, prout Ethnici Iurisconsulti, sed etiam vt sacramentum, cuius ius naturalium rerum conditionem longe superat, ab eoque gratiam prouenire, considerarunt; vt paulo post dicetur. Canones autem supra relati, quibus videtur cautum, necessarium esse parentum consensum, aliter atque intellexit Duarenus, intelligi debent; prout, inquam, intellexit glossa *in d. cap. sufficiat.* quòd scilicet ex honestate, non æque ex necessitate, alterius quàm contrahentium consensus desideretur. Nam si bene attendantur illi duo loci *cap. aliter, & c. honorantur:* facile intelligemus de fœminis tantū eos loqui; quibus ob virginalem pudorem non licet sibi maritum eligere; sed parentum iudicium expectare: ne appetentiæ, vt *ibidem* ait D. Ambrosius, procacioris æstimetur auctor, si ipsa de nuptijs suis electionem sibi vindicet. tum & propter sexus fragilitatem; quam ob causam Impp. voleruntur filiam minorem annis 25. patris morte sui iuris effectam, matris consensum, & propinquorum exigere in nuptijs contrahendis: & hoc obtinuit in pupillis primum. *l. 1. C. de nupt.* tum in viduis *l. viduæ.* demum in virginibus puberibus. *l. in coniunctione. C. eod. de nupt.* Hodie tamen iure Pontificali nostro potest filia, filiusque, non tamen licet, aut expedit. Non autem omne, quod non licet, fieri non potest. Rectius fecerit mulier, si mariti electionem parentibus detulerit. Hæc verò contraria non sunt, Potest, sed non licet. vno enim verbo ius, altero honestas significatur. Licere dicitur, quod honestum est, quod consuetum, & à bonis receptum, & obseruatum. *c. litteras. §. rescripto. de restit. spol.* Cicero *in Phil. 13* siquidem licere id dicimus, quod legibus, quod more maiorum, institutisq. conceditur. Non igitur quod quisque potest, id ei licet. libertas illa quidem datur filijs, ac filiabus: sed ea honestatis, & obseruantiæ, quàm patri debent, regula metienda est. Nec ius Pontificale vult aut probat, mulierem inuitis, & ignorantibus parētibus contrahere nuptias, sed contractas vtique vult valere; ne maius oriatur scandalum. Et hæc sufficiat responsio, quòd nouissima Tridentina synodus *in cap. 1. sess. 24. de reform. matrim.* eos anathemate damnat, qui matrimonia à filijsfamil. absque parentum consensu inita, irrita esse & parentes ea rata, vel irrita, facere posse affirmant; quamuis sancta Dei Ecclesia illa semper detestata sit, atque vetuerit; ne scilicet filijsfamil. inuitis parentibus, vel ignorantibus inirent nuptias; sed initas dissolui posse nusquam permisit. quibus vt facilius obuiare posset, illas sollemnitates, de quibus *in d. c. 1.* adhibendas fore decreuit, vel potius eas renouauit. *c. 3. de claud. desponsat.*

De filij exhæredatione, qui inuitis parentibus nuptias contraxit, Cap. XII.

HIc quæri etiam potest de quæstione illa, quæ difficiliorem habet explicatum; An ob id solum exhæredari filius, filiave possit, quòd iniussu patris nuptias contraxerit. Duarenus post alios putat posse; quoniam etsi Pontificio iure valet matrimoniũ, ne inde maius sequatur scandalum, non tamen filij audacia, & inobedientia probatur, quæ diuino præcepto, *Honora patrem, & matrem*, contraria omnino videtur, nec alia est hodie, quàm fuit Iustiniani tempore Theologia. Mihi tamen magis placet contraria sententia; quòd non possit exhæredari: & ratio est; quia cùm matrimoniũ sit à Deo institutum. *c. vnico. de vot. & voti redemp. in sex.* & per Christum coniugibus gratiã præstet, & inter nouæ legis sacramenta annumeretur. *cap. ad abolendam. de haret.* & in Concilio Florentino sub Eugenio Quarto, & in Concilio Tridentino, *sess. 24. in princip.* liberumq. esse debeat, *cap. cum locum, & cap. requisiuit de spons. & matrim.* non debet ex alterius pendere arbitrio. Sicut enim testamenti factionem veteres Romani in nullius alterius stare arbitrio voluerunt. *l. illa institutio. ff. de hæred. instituend.* quoniam, inquit Paulus *in l. vel negare. ff. quemadmod. testamen. aper.* publice expedit suprema hominum iudicia exitum habere; quia si in alterius arbitrio staret, facile impediretur, quominus vltimum defuncti iudicium exitũ haberet: Ita etiam matrimonium, si ex alterius arbitrio penderet, plerumque eueniret, vt nuptiæ cessarent. *c. super eo. inf. de condit. appos.* vnde maximũ oritur reipubl. incommodum. Quamobrem Paulus Iurisconf. *lib. 2. sentent. tit. 19.* ita scribit: Eorũ qui in potestate patris sunt, sine voluntate eius matrimonia non contrahuntur; sed contracta non soluuntur: contemplatio enim publicæ vtilitatis priuatorum commodis præfertur. Altera ratio esse potest, quia ex eo, quòd filijfam. vtuntur permissione canonica, non debent in vitium ingratitudinis incurrere. Seneca. *lib. declam. 6.* Obijci, inquit, non potest, quod lege factum est, & Cyrus magistri sententiam referẽs apud Xenophontem, *lib. 1.* Id est iustũ, quod ex lege est: quod verò est contra legem, id violentũ. idemq. videtur dicere Aristoteles *lib. Ethic. 5. c. 1. & 2.* & nostri etiam recentiores iurisconsulti, vt Bald. *in l. decuriones. in fine. C. ex quib. caus. inf. irrog.* Petr. Anchar. *in repet. cap. canonum statuta. de constit.* Felin. *in c. quæ in Ecclesiarũ. eod. de const.* & Rom. *consil. 214.* Qui peccat legis auctoritate, non peccat. arg. *l. Gracchus. C. de adult. c. qui peccat. 23. q. 4.* quemadmodum enim mulier, quæ statim post mariti mortem ad secunda vota se transfert, nullam legalis infamiæ notam incurrit, vt *in l. 1. ff. de his, qui not. infam. l. 1. C. de secund. nupt.* cum in ijs Imperatorum leges non dedignentur sacros imitari canones. *c. penult. & vlt. de secund. nupt.* sic in notam ingratitudinis. Ac sicut filius, inuito patre, religionem ingrediens, non potest vt ingratus priuari hæreditate; quod Iustinianus recte sanxit *in l. Deo nobis. §. hæc etiam. C. de Episc. & cler.* ita ob matrimoniũ, cùm sit sacramentum, & gratiam conferat, nam in matrimunio tanta, quanta libertas requiritur in religionis professione. *d. cap. cùm locum.* Denique apparet *ex §. aliud quoque capitulum. authen. vt cùm de appellat. cognosc.* quæ est *Nouell. 115.* in quo enumerantur causæ, quibus filius potest exhæredari: huius tamen ingratitudinis nulla fit mentio. nisi Duarenus cũ alijs vulgò interpretibus præter quatuordecim causas enumeratas, velit similes, grauioresq. admittere; vt hodie nõ quatuordecim sint causæ, sed infinitæ prope, ac innumerabiles. quod ipse quidem sine vlla distinctione semper negaui. Quid enim erat enumeratione opus? aut cur quererer Iustinianus ab antiquis, grauiores causas fuisse prætermissas, si licita esset nobis extensio? aut in quo veterum altercatio, & ingens disceptatio sublata est, si adhuc alios licet assumere? Ego quidem libenter viro doctissimo Viglio assentior, quippe qui *in §. vlt. de exhæred. lib.* asseuerat nusquam grauius ab interpretibus peccatum esse, quàm in hac extendendarum legum licentia. ex recentioribus, etiam vir iuris interpretum optimus Cuiacius *loco citato*, & *in Nouell. 115.* licet fateatur nuptias iure ciuili a filijsfamil. contractas iniussu parentum, in quorum sunt potestate, iniustas esse, ac iniustos ex ijs liberos: non vult tamen ob id solum, filium exhæredari posse: quam opinionem confirmat recte ex sententia Theodori Balsamonis Patriarchæ Antiocheni in Nomocanone, apud Gentianum Heructum relata. Quod autem ait Duarenus non aliam hodie esse Theologiam, quàm olim: quæro ab ipso Duareno, num Iustiniano imperante, essent iure Diuino prohibitæ vsuræ. Scio quidem Duarenum ipsum constanter defendere in titul. *de vsur.* iure ciuili vsuras, veluti malum quoddam necessarium permissas: Male ergo fecit Ecclesia, quæ quod Diuino iure erat prohibitum, confirmauit? Mutuum dantes, nihil inde sperantes. *tot. tit. de vsur.* & *14. quæst. 3. & 4. per totum.* Impium esset id dicere. Ego verò rogatas velim, non modò filias, sed & filios, vt in contrahendis nuptijs parentum consensum exigant,

exigant, immo ne cogitare quidem de ſponſalibus, ſed parentum arbitrium, & commodum expectare. quid enim parentes in hoc breui vitæ curriculo cogitant? quid tam vehementer laborant? quid tam peruigilant? quare tam longe, lateq. peregrinantur? cur maria multis tempeſtatibus frequenter ſulcant; cum ingenti frigore, atque calore nundinantur: pericula multa ſubeunt: incommoda vitæ plerumque inferunt: ſæpiſsime etiam inhoneſtos, & illicitos cōtractus ineunt; innumeris tandem implicantur negotijs; niſi vt liberis conſulant? vtque ij relicti diuites alterius filiabus honeſtis, & diuitibus matrimonio iungantur: & vt propriæ filiæ ditiores, ac præditos virture mariros inuenire poſsint? quapropter haud parum reipubl. expedit filios in nuptijs celebrandis parentū habere conſenſum: nec ſatis ſe tueri poſſunt. ſi tamen contrahant iniuſſu parentum, permittente lege faciunt, vt antea dictum eſt: ſiquidem videmus multa ſæpe à legibus atque canonibus permitti; quæ licet impune facias, non tamen carēt vitio, & dedecore, ſicut contra euenit, vt Plinius *lib. 4. epiſt. 9.* de ſententia Cepionis ſcribit: Non ſine ratione veniam dandam facto, vetito quidem non tamen inuſitato. Nam ſimplex concubinatus lege ciuili permittitur. *l. 3. ff. de concub.* non eſt tamen licitus: quanquam Bart. *ibi*, & Alex. *in l. ex facto. §. ſi quis rogatus. nu. 13. ff. ad S.C. Trebell.* alij etiam recentiores in additionibus ad Bart. aſſeuerant, ſimplicem concubinatū iure naturali legitimum eſſe coitum, ad differētiam adulterij, inceſtus, & coitus contra naturā, qui illegitimi complexus iure etiam naturæ dicuntur *ex d. l. 3.* in qua ita Martianus: Quia, inquit, Concubinatus per leges nomen aſſumpſit, extra legis pœnam eſt. Non ſequitur tamen, Hoc ſit, nec lege ciuili, nec canonica punitur: eſt igitur licitum. illatio non eſt bona: melius diceretur, Non punitur, ergo permittitur. nam etiam lupanaria eſſe permittunt Eccleſia, ac totius orbis Catholici Principes: Ergo licita, & non apportant mortale peccatum? Eſſet ridiculum, immo impium id dicere. Quare D. Chryſoſtomus *in c. hac ratione. 31. q. 1.* Quod permittimus, nolentes præcipimus: quia malas hominum volūtates ad plenum prohibere non poſſumus, & *in c. nerui. 12. diſt.* non ſine virio eſt, quod ignoſcitur, & non præcipitur. & *in l. & ſi quis. §. Diuus autem Marcus ff. de relig. & ſumpt. fun.* vbi reſponſum eſt, hæredem, qui prohibet funerari ab eo, quem teſtator elegit, non recte facere: pœnam tamen in eo ſtaturam non eſſe. hinc Bald. *conſil. 15. prope fin. lib. 1.* Non eſt nouum, inquit, vt quædam inhoneſte fiant, vltionem tamen non habeant: quia non omne illicitum punitur, ſed id tantum, quod ſtatuit lex eſſe delictum. Eadem ratione permittitur filijs iniuſſu patris matrimonium contrahere: non eſt tamen licitum, maxime filiabus: etenim vt dictum eſt, Non eſt virginalis pudoris, ſibi mariti electionem vendicare. Artamen huius pudoris obſeruationis tanta non eſt vis; vt legatum virgini relictum, ſi nupſerit Titio, non fiat caducum, ſi alteri, quàm Titio, ex patris conſenſu nubat; tametſi Didacus Couarr. *in cap. 3. §. 8. 2. par. lib. 4. decret.* aliter eſt arbitratus. quia licet inciuile, atque inhoneſtum ſit filiam inuito vel ignorante parre coniugio conſentire: tamen pater ſi vult filiam lucrari legatum relictum ſub conditione, ſi nupſerit Titio, debet conſentire. Mens enim teſtatoris eſt, non modo virgini conſulere, ſed etiam Titio, vel magis Titio: videbatur enim ei forte Titio expedire, ſi illam virginem in vxorem acciperet, & quo magis virgo nuberet Titio, & ipſius virginis parentes ad has nuptias contrahendas libentius condeſcenderent, voluit virgini centum legare. quare ſi alteri pater filiam legatariam in matrimonium dederit, etiam repugnante filia, dico caducum eſſe legatum, & eo priuari filiam. Ratio eſt, quoniam non adimpleta videtur conditio; argumento *l. cùm fuerit. ff. de condit. & demonſtr.* Prudentius tamen, ac conſultius fecerit filia, ſi relicto, ne dicam neglecto, legato, nupſerit, cui pater voluerit: quoniam pater pro liberis plerumque conſilium capit; argumento *l. nec in ea. ff. ad leg. Iul. de adulter.* Credam tamen mulierem, cui centum fuerunt legata, ſi ſoluto matrimonio, poſtea nupſerit Titio, lucrari legatum, & adimpletam videri teſtatoris conditionem. Ac licet filius, qui vxorem duxit citra patris, in cuius eſt poteſtate, voluntatem, hodie indiſtincte exhæredari nequaquam poſsit, nec potuerit olim, niſi ſe ad turpem fœminam applicaſſet: filia tamen citra patris, vel matris conſenſum nubens exhæredari potuit etiam olim, vti Patticius Græcus interpres *ex l. 18. & 20. C. de inoffic. teſtamen.* collegit. neque de hoc hodie eſt dubitandum, cùm Iuſtinianus *in d. §. aliud quoque Nouell. 115.* dicat non poſſe filiam exhæredari, ſi poſt vigeſimumquintum annum patiatur ſtuprum, vel ſi nubat libero homini, abſque conſenſu patris filia. Videtur ergo exhæredari poſſe, ſi ante illam ætatem nupſerit, vel ſi poſt nupſerit ſeruo, vel alij eiuſdem generis homini. Verum quoniam iure Pontificali poteſt, vti ſupradictū eſt, filia nubere nō adhibito patris cōſenſu: magna hinc exiſtit quæſtio inter iuris vtriuſque profeſſores, Si filia in facie, vt aiunt, Eccleſiæ nupſerit, nō requiſito, vel nō habito patris conſenſu, num poſsit pater cōpelli ei dotem conſtituere. Diſtinctione opus eſſe aſſeuerant

uetant nostri. Alij dicunt, vel nupsit ante 25. vel post; alij, aut promisit dotem marito, aut non; illo casu cogitur; hoc non item. alij indistincte patrem compellendum esse scribunt, vti gloss. *in d.§. vlt.* 32. *quæst.* 2. Bald. Angel. Paul. & Iason *in authen.res quæ.C.commun.deleg.*quæ Catholica omnium est sententia, vti adnotauit Curtius Iunior *in d. authen. res quæ. num.* 25. Rip. *in l.* 1. *num.* 57. *ff. solut. matrim.* Parisius *consil.* 29. *num.* 62. *volum.* 3. quæ opinio mihi videtur recta, ea nimirum ratione quòd nemini iniuriam facit filia, quæ iure permittente matrimonium contrahit: sacris autem canonibus permissum est: non poterit ergo dare priuari. quemadmodum enim filia non potest priuari legitima, nisi causa ingratitudinis, ita neque dote, quæ succedit loco legitimæ. *l. quoniam nouella.C. de inoffic.testamen.l.illam.C.de collat.* at si nupserit iniussu patris, non potest accusari de ingratitudine. Præterea patris officium est dotare filias. *l.vlt.§.neque enim.C.de dot.promiss.* tametsi excellens vir Andræas Alciatus *lib. Parerg.* 8. *cap.* 3. conetur probare illud verbum officium, *in d.l. vlt.* non debere intelligi de necessitate; vt ea, quæ officij sunt, non obligationis necessitatem habeant, *ex l.in commodato.§. sicut, ff. commod.* ex quo Paulus scribit, Voluntatis, & officij magis est, quàm necessitatis commodare. Sed officij nomen licet latissimum, vt argumento sunt tituli *ff. & C. de offic. proconsul.* & *de offic.Præf.* & alij eiusdem generis, & apud Pontifices, *de offic. Archid. de offic. deleg.* propriè tamen officium dicitur, quod quemque pro conditione suæ personæ facere decet, vt ait Donatus. D. Ambrosius *lib. officiorum primo*, Legimus, inquit, officium dici à nobis posse; nec ratio ipsa abhorret: quandoquidem officium ab efficiendo dictum putamus. Dicitur & officium pietatis *in l.* 2. *ff. de inoffic. testam.* quod parentes liberis exhibere debent; quod an habeat obligationis necessitatem, facile est intelligere ex eo, quòd querela aduersus testamentum illud, in quo præteriti sunt, seu exhæredati liberi, licet alioquin iure sit validum, datur, & testamentum irritum fit. *ff.de inoffic. testamen.tot. tit.* quòd contra patris officium, & naturæ ius sit factum. Etenim patris officium est filios hæredes instituere ex necessitate; aliàs nullum est testamentum, quamuis hodie ex nnua Iustiniani constitutione *auth.ex causa. C. de lib. præter.* legata conseruentur. sic ergo officium patris est filias dotare. & an habeat necessitatem, haud obscure apparet *ex l. qui liberos. ff. de ritu nuptiar.* in qua videmus factam potestatem constitutinne Diuorum Seueri, & Antonini Consulibus, & Præsidibus, cogendi patres filium in matrimonium collocare, & filias dotare. Si igitur pater ad id auctoritate publica compelli potest, videtur satis officium patris esse de necessitate filias dotare. Immo in ea sum sententia, vti existimem patrem debere cogi ad constituendam dotem filiæ diuiti, etiam si nupserit iniussu eius, dummodo pater sit soluendo, argumen. *d.l.vlt.C.de dot.promiss.* Hæc autem omnia locum non habent, si filia nupsit indigno, & ignominioso viro. Tum enim non tenetur ei dotem constituere, etiam si eam promiserit filia ipsi viro. in quo omnes consentire videntur; vti gloss. *in cap.de raptoribus.* 36. *quæst.* 1. vbi Archid. Ioann. Andreæ, Cardin. & Anton. *in cap. accedens. de procur.* Bald. *in l.* 1. *ff. solut. matrim.* Abbas *in consil.* 12. Cuiacius *in d. c.* 5. & communi sententia receptum fuisse docet Ripa *in d.l.* 1. *num.* 59. Paulus Parisius *in d. consil.* 29. Couarr. *d.§. octauo.* qui hanc regulam procedere contendit, si filia, vel maritus esset ita diues, vt congrua alimenta vterque haberet. quòd si pauperes essent, vult cogi patrem ipsi filiæ alimenta præstare, ex ratione constitutionis Alexandri Tertij. *in cap. cùm haberet. de eo, qui duxit in matrim.quam poll.per adulter.* quæ opinio licet æqua sit, illatio tamen non satisfacit. quia *in d. cap. cùm haberet*, specie, liberi non sunt in causa peccati; nullamq. dederunt occasionem delinquendi; secus filia, quæ se viro turpi, & ignominioso copulauit. ex quo maxima iniuria, atque ignominia affecit patrem, ac denique totam cognationem. Hinc videmus Iustiniani constitutione *in d. Nouella* 115. cautum fuisse, vti posset eo casu exhæredari filia, etsi maior esset annis 25. Cogitabam tamen, num aliter dici posset, ac tueri cõtrarium, quòd scilicet pater cogi possit ad constituendam dotem filiæ, quæ seruo, vel alij ignominioso viro nupsit, dummodo intercesserint solemnitates omnes ab ecclesia traditæ. nam si valet communis interpretum consensus, quòd filia debeat dotari, etiam iniussu patris nupta, fauore matrimonij, quod liberum esse debet, & libertas ista in vnoquoque requiratur: sequitur necessario, vt non possit dote priuari filia. quæ ignominioso se copulauit; cùm apud Deum nulla sit acceptio personarum, dum omnes sint Christiani, & nullum subsit impedimentum, quo minus cõtrahi vtrique posset matrimonium. Atque hæc qualiacumque sunt, afferri possunt pro filiæ defensione, & matrimonij libertate; vel si quisquam communi sententiæ consentire malit, erunt certe pro dubitandi ratione. interim alij forte magis acuti, & subtiles plura per se cogitabunt; hæc verò pro quæstione ista sat erunt.

De

De donatione inter coniuges, quorum is, qui donauit, vitam ſibi monaſticham elegit. Cap. XIII.

EST omnibus pluſquam manifeſta Antonini Caracallæ Imperatoris oratio, quæ duo habet capita, alterum de donationis inter virum, & vxorem prohibitione. *l. 3. ff. de donat. inter vir. & vxor.* alterum de eiuſdem donationis confirmatione. *l. cùm hic ſtatus. ff. eod.* ad quam ſpectat & Gregoriana conſtitutio *in cap. vlt. eodem in Decretalib.* Fuit quoque ante Antonini orationem donatio iſta moribus, & alia D. Seueri Antonini patris oratione prohibita. *l. 1. 2. & 3. & l. Papinianus. eod.* nam & Seueri oratio duo etiam videtur continere capita, ſed vltimum ſtipulationes non comprehendebat. *d. l. Papinian.* plenior Antonini oratio, quæ non ſolum corporum, & rerum, verum etiam ſtipulationum donationes confirmat. *d. l. cùm hic ſtatus. in princip. & l. ſi ſtipulata. eod.* ex quibus conſtat Vlpianum à Papiniano non diſſentire, vti male noſtri arbitrati ſunt. loquitur enim Papinianus de oratione Seueri, non Antonini, à quo, ſi Lampridio credimus, interemptus fuit: nec de illius oratione ſcire potuit, quæ poſt eius exceſſum recitata forte fuit, & S. C. confirmat. Si tamen conſtante matrimonio deceſſerit is, qui, donauit, nec donationem reuocauerit, confirmatur donatio, ex d. ſecundo Antonini orationis capite; ſi præmoriatur donatarius, perimitur. *d. l. cùm hic ſtatus. l. à marito. C. eod. l. ſi inter. ff. de reb. dub.* & *d. cap. vlt.* etiamſi iuriſiurandi religione fuerit ſancita. cùm donatio inter virum & vxorem hanc tacitam habeat conditionem, ſi donator prædecedat; cui ſi adijcitur iuramentum, eandem recipit cōditionem. *l. vlt. C. de non numer. pec. cap. Quintauallis. de iureiur. cap. 1. eod. in ſex. de iureiur.* quanquam Paulo de Caſtro, *reſp. 82. vol. 2.* & Aymoni Crauetæ *reſp. 102. vol. 1.* magis placeat aduerſariorum ſententia. Sed de ijs latius quandoq. nunc nobis eſt quæſtio, num donatio iſta ſemper morte confirmetur. Et receptum eſt confirmari. Nec refert, quomodo moriatur is, qui donauit: quoniam licet ob ſcelus aliquod damnatus ſit, vltimoq. ſupplicio affectus: tenet tamen donatio. quod trahendum quoque eſt, ſi condemnatione adempta ei fuerit libertas. *l. res vxoris. C. eodem.* Eo tamen caſu in pendenti eſt; & valere dicitur ad excludendum filium. Ex hac regula excipiuntur Vlpiani auctoritate duo capita. *d. l. cùm hic ſtatus. §. maritus. 2.* ſcilicet ſi maritus mortem ſibi conſciuerit ob ſceleris conſcientiam; aut ſi poſt mortem memoria eius ſit damnata. nam ſi tædio vitæ, vel impatientia doloris alicuius, vel alio modo vitam finiuerit, valet donatio, argum. *l. vlt. §. ſi quis autem. ff. de bon. eorum, qui ante ſent. mort. ſibi conſciu.* & *l. 6. §. quod ſi quis tædio. ff. de iniuſt. rupt. teſtamen.* Ad Chriſtianam tamen ſepulturam eum eſſe admittendum nego, niſi furoris ergo ſe interemerit. Quoquo igitur modo moriatur is, qui donauit, duobus illis exceptis caſibus, confirmatur donatio. Hinc iuris ſacratiſſimi vetus interpres Ioan. Andreæ *ad d. cap. vlt.* dicebat etiam ciuili morte; vt ſi quis monaſterium ingreditur; non poſſe reuocari donationem, ſed confirmari, quaſi mortuus ſit; ex eo quod vulgo dici ſolet, monachum eſſe mortuum mundo. Vincentius etiam vetus interpres contra; quia dicebat adhuc durare matrimonium: cùm mulier, quæ in hac ſeculari vita remanſit, non queat alteri nubere. *cap. accedens. & cap. ſignificauit. de conuerſ. coniug.* Ioan. Andreæ videtur poſſe adiuuari ex *Nouell. 22. Iuſtiniani*, in qua monachiſmum comparat morti; atque ideo quod pacti, aut ſtipulati ſunt coniuges in caſum mortis, trahit etiam ad caſum monachiſmi. *Nouel. 5. §. ſi quis autem forte.* & *l. vlt. §. nam & mariti. C. de epiſcop. & cleric.* Vt viro eligente ſolitariam vitam, reſtituatur mulieri dos, & ex donatione propter nuptias lucrum, quod ſibi pacta eſt in caſum mortis mariti; muliere autem eandem vitam eligente, vt maritus retineat donationem propter nuptias, & ex dote lucrum, de quo in caſum mortis, non de quo conuenit in caſum repudij. hæc etenim matrimonij diſſolutio fit ſine repudio. *Nouell. 117.* quæ eſt *de ſanct. Epiſcop.* Si vterque ſolitariam vitam elegerit, ſine vlla diminutione mulieri dos redditur, vir retinet donationem antenuptialem. Vincentij tamen opinio videtur eſſe longe verior; non ex eo, quod dicit coniugium durare adhuc: quia iuris fictione; adeoq. reuera ſolutum eſt; cùm non poſſint ſe inuicem repoſcere. *d. cap. accedens, & d. cap. ſignificauit.* nec alteri nubere, nec cum alia contrahere. Siquidem ſacratiſſimorum Principum iure, quo hodie in huiuſmodi definiendis, & dirimendis controuerſijs vtimur, non licet coniugum alteri diuertere, neque religionis cauſa, niſi conſentiat vterque. dictis locis. niſi matrimonium nondum eſſet perfectum, hoc eſt carnis commixtione conſummatum. *cap. verum. & cap. ex publico. eod. de conuerſ. coniugat.* quo caſu vno repugnante, alter libere poteſt vitam ſibi ſolitariam eligere, etiam ſi matrimonium eſſet contractum legitimè, & in forma conſueta ſanctæ matris Eccleſiæ coràm teſtibus, & tam contrahentes, quàm teſtes in libro matrimonij deſcripti fuiſſent, & tres publicæ denunciationes in ſua parochia præceſſiſſent. Rota *in vna Vlixippon matrimonij die 5.*

Iulij 1577. *decis.91. diuers. par.2.* dum modo non sit secuta copula. *decis.95. ead. part.2.* Sed mihi placet ob id nimirum, quod, si diuortium post donationem intercesserit, & qui donauit donatum esse vult, valet donatio; quòd si non vult, extinguitur. *l.si à marito. C. de donat. inter vir.& vxor. d.l. cùm hic status.§.si diuortium.* namque id quod donatum est, intercedente diuortio, perinde babetur, ac si donatū non fuisset. *l.& ideo.ff.eo.* Si verò diuortij ergo donatum fuerit, tenet donatio. *l.Vitricus. cum seq.ff. eod.* cùm sæpe cum bona gratia dissoluatur matrimonium, scilicet olim propter sacerdotium, sterilitatem, senecturem, valetudinem, aut militiam. *d.l.Vitricus.* bona gratia, hoc est dulcirer sine querela, & sine libello repudij; quam Anastasius Imperator *in l.si constante. C. de repud.* communem consensum appellat; hodie, ob sacerdotium duntaxat; & alteri ad secundas, vt dictum est, nuptias transire non placet. quo casu & hodie donari posse baud dubito. Donatio itaque ab eo facta, qui monasticam vitam sibi elegit, elapso professionis anno, nisi fuerit confirmata, perimitur, cùm ipse omnia sua in monasterium secum trahat, nisi superstites sint filij, quibus debetur saltem legitima; quæ tam ex testamento, quàm ab intestato illis competit. *d. Nouell.22.& 112.* Quòd si monachismus morti æquiparatur, vel ipso adstipulante Iustiniano, ac in monacho potestas sit similis dominicæ, vt Bart. & cæteri *ad l.1.ff.de vulg.& pupil.substitut.* & Viglius haud insubtiliter *ad §.alienus.de hered.instit.* adnotarunt: sequitur necessariò, huiusmodi donationem non valere: quia donator si seruus fuerit effectus, responsum est non impletam, sed peremptam esse donationem; quamuis seruitus morti comparatur, ait Vlpianus *d.l.cùm hic status.§.si donator.* si monachismum morti assimilatur, ac proinde seruitus, & seruo æquiparatur monachus, cùm nihil proprij possit habere, nec ex indulgentia Abbatis, nec etiam summi Pontificis, *cap.cùm ad monasterium.de statu monach.* de cuius sententia dixi aliàs: concludendum profectò est peremptam esse donationem, religionis ingressu. Iustiniani autem Nouellæ, de quibus supra, ad rem nihil, cùm sit diuersa species. est enim illa reciproca donatio; cùm fiat in recompensationem dotis: vnde à Græcis antipherna dicitur *l.vlt.C.eod.* hoc est contrados, siue pactum hinc inde par, & aquale, vt desiderat, *d. cap.vlt. & Nouell.97.* Sed, quid iuris erit, si lege municipali cautum sit, vt maritus post contractum matrimonium, & consummarionem, sequuta vxoris morte sine liberis, lucretur dotem, vel dimidiam, vel terriam, vel quartam eius partem, vt in statuto vrbis *lib.1.cap.131.* similiter si ante consummationem, & per consequens, nullis relictis liberis, religionem ingrediatur; an maritus lucretur partem dotis à statuto præscriptam? Rota tenuit, eum lucrari, *decis.92. diuers.part.2.* quia communis est omnium interpretum opinio *ex l.Deo nobis.in fin.princ.C.de episc.& cler.* vt, siue lex, siue statutum, pactumve deferens viro lucrum dotis in casu mortis naturalis vxoris sine filijs, procedat etiam in casu mortis ciuilis, eiusdem vxoris per ingressum monasterij contingentis. Neque obstar, quòd non sit consummatum matrimonium, vti statuto cauetur: quia respondetur per maritum non stetisse, quin consummaretur: & licet implementum hoc dicatur esse fictum; implementum tamen verum, & implementum fictum inde contringens, cum non stat per implere debentem, æquiparantur in iure, eandem rationem habent, & eundem operantur effectum. *l.iure ciuili.ff. de condit. & demonst.* vbi omnes notant. & *d. decis.92.num.6.* Neque in hac materia monasterium est loco filiorum. *d.decis.92. num.11.* Si verò non probauerit vir per eum non stetisse, non lucratur dotem, vel partem eius. *decis.101.ead.part.2.*

Non probatur Vlpiani responsum *in l.3.ff. de suis, & legit.* Nouus intellectus *ad cap. vlt. de secund. nupt.* ac de muliere, defuncto priori marito, statim nubente. Cap. XIV.

VT iam olim lege sancitum, mulierem, quæ intra annum lugubrem secundo nubit, infamia notari. *l.liberorum.§.1.ff.de ijs, qui notant.infam. l.consensu.§.si verò.C.de repud.l.2.C.de secund.nupt.* quod tamen tempus apud veteres Romanos decem tantum mensibus terminabatur, vt scribit & Plutarcbus in Antonio; qui ita de Antonij, & Octauiæ nuptijs: Hoc cùm ambobus placeret, reuersi in vrbe nuptias firmant ex Senatus decreto. Neque enim per leges licebat ante decimum mensem à viri morte. quod sane tempus sufficere credebant; cùm eo tempore interiecto turbatio sanguinis inde fieri non possit, quæ veteri legislatori causam eiusmodi nuptias prohibendi dedit, quasi vltra decem menses vterum gerere mulier non queat, vel Vlpiano satente *in l.3.ff. de suis, & legit.* cuius verba sunt hæc: Post decem menses mortis paternæ narum non admitti ad legitimam hæreditatem. De eo vero, qui centesimo octogesimo secundo die, air, natus est, Hippocrates scripsit, & Diuus Pius Pontificibus rescripsit, iusto tempore videri natum. In quo miror

Vlpia-

Vlpianum, ac noſtros recentiores Iuriſconſultos, Vlpianum ſequutos. Cur poſt decem menſes mortis paternæ natus non admitti ad legitimam hæreditatem debet? ſi ex Hippocratis ſententia, qui ſeptimum menſem attingit, legitimus partus cenſetur; cùm idem ipſe Hippocrates *in lib. de octimeſtri partu, in fine*, velit, mulierem, quæ in plenilunio concepit, ad vndecimum menſem vterum gerere, his verbis? Nam cùm vltra plenilunium mulier concepit, neceſſe eſt eum conceptum vndecimum menſem attingere, ac apprehendere, quò ad vltimum circuitum perueniar. immo ſemper fere vndecimum menſem attingit partus: cùm plurimis mulieribus neceſſarium ſit in ventre concipere poſt menſtrua (vt idem Hippocrates auctor eſt,) purgamenta, vbi ab ijs exolutæ fuerint; quod contingit plerunque in plenilunio. Cuius auctoritate fultus auſim dicere aduerſus Vlpianum, etiam poſt decimum menſem natum fore admittendum ad legitimam hæreditatem. qua in re plus tribuo Hippocrati, quàm Vlpianis ac Papinianis mille. Illud autem lugendi tempus, de quo ſupra, viſum eſt Innocent. III. matrimoniorum libertati aduerſari prorſus: cùm & Apoſtolus huiuſmodi mulieribus nubendi faciat facultatem. *1. ad Corinth. 7.* idcirco noluit Innocentius eas infamia notari, etiamſi defuncto priori viro, alteri ſtatim nupſerint. *cap. vlt. de ſecund. nupt.* quod paulo ante conſtituerat & Vrbanus III. *in cap. penult. eod.* Nec tamen Romani ipſi Pontifices adhortantur mulieres ad ſecundas tranſire nuptias; vti perperam latratores quidam, vt etiam in Paratitlis innui. quod & quædam animalia eas monere videntur. Caſſiod. *lib. 5. Epiſt. 33.* Reſpicite, impudicæ, gementium turturum caſtiſſimum genus: quod ſi à copula ſua fuerit caſu intercedenre diuiſum, perpetua ſe abſtinentiæ lege conſtringit, gratiam coniunctionis non repetit, quam reliquit: fidem ſeruat, dum laudem pudoris ignorat: & moribus ſtudere deprehenditur, quod nulla viduitatis conuerſatione gloriatur. Mulierum ſe, (proh dolor) vota continere nequeunt, quibus caſtitatem ratio perſuadet, pœna legis imponit, terror maritalis extorquet. Quare Romani Pontifices eas nuptias non ſatis probant. idq. conſtat ex eo, quod non poſſunt iterum benedici. *cap. 3. eod.* & qui ſecundò nupſit, aut vnius, ſed viduæ matrimonium eſt expertus, omnibus exuitur clericorum priuilegijs; nec illis fas eſt ad ſacros ordines promoueri. *cap. 2. 3. 4. & vlt. de Bigam. non ordin.* ad quod ſpectat etiam *c. hac ratione, 31. q. 1.* Quibus omnibus manifeſtum fit, Eccleſiam huiuſmodi viduarum connubia non ſatis commendare; permittere tamen, ne forte maiora oriantur ſcandala. Fuit ſemper pontificalis legiſlatoris intentio, ac mens, vt quantùm fieri poteſt, peccata, quibus denigratur anima noſtra, euitarentur. *c. irrefragabili. de offic. ord. c. 1. cum ſeq. diſt. 86.* neque nobis obijci poteſt, quod ait Theophaſtus *in l. 6. ff. de legib.* ea, quæ ſemel aut bis, ideſt, per rarò accidunt, contemnunt legiſlatores. id enim non rarò fit, ſed plerunque, vti publice puniantur peccata. *cap. 2. de colluſ. deteg.* ſed dum lex prohibet, ne iterum nubat, vel intra annum, afferre videtur peccandi occaſionem: quia mulier imbecillis eſt, vt ait Iuſtinianus *in l. imperialis. in princip. C. de nupt.* & Plutarchus *in Problematis* his verbis: Mulieres propinquis, & cognatis non nubunt? Quoniam mulieres propter imbecillitatem, multorum ope, & auxilio egentes, propinquis idcirco adiungere noluerunt, vt ſi qua à viris ſuis iniuria afficerentur, cognati opē afferrent; & Quintilianus his, Imbecillis res eſt fœmina. Et ob imbecillitatem facile decipitur, vti Ariſtotel. & Auicen. lib. de Animalibus aſſeuerant, ac Ouidius ſuauiſſimis indicat his verbis;

Fallere credentem non eſt operoſa puellam Gloria.

D. quoque Chryſoſtomus *in Matth. homil. 23.* Sexus, inquit, mulierum incautus, & mollis eſt; incautus, quia non omnia, quæ videt, aut audit, cum ſapientia, & ratione conſiderat: mollis autem, quia facile flectitur, vel de malo ad bonum, vel de bono ad malum. in quam rem venit & *c. Adam. 33. q. 5.* & *auth. vt immob. ante nupt. donat. §. 1.* ibi, *mulier quippe mariti ſeductoribus facile decepta.* quæ eſt *Nouell. 61.* quapropter Bald. *in cap. 2. de probat.* non male dixit, ea ſtatuta, quæ in contractibus mulierum requirunt conſenſum propinquorum, habere in ſe naturalem rationem, quia mulieres multis deceptionibus patenr. idem *in reſp. 115.* & Dec. *reſp. 61.* Iaſon *ad l. non tantum. ff. de re iudic.* & cùm ſit imbecillis, & carni pugnam difficulter inferat, facile in ſtupri crimen incideret. quod longe peius eſſet, maiusq. inde oriretur ſcandalum. quod vt euitetur, multa permittuntur, quæ alioquin ſatis recta non ſunt. *c. denique. diſtinſt. 4. c. Siracuſanæ. 28. diſtinct. c. commeſſationes. 43. diſtinct. c. plurimos. 82.* & *c. 1. in fin. de pœnit. diſtinct. 6.* elegans gloſſ. *in d. cap. commeſſationes.* Hinc mirum non eſt, ſi voluerint Pontifices mulierem intra annum luctus nuptam minime notari infamia. quam conſtitutionem extendunt Vincentius, & Ioan. Andreæ. Hic ſiue in muliere timeatur turbatio ſanguinis, ſiue non, locum perpetuo habere dicit; ille, non ad eas tantum, quæ ſteriles ſunt, vel quas conſtat eſſe prægnantes, ſed ad quamuis aliam. Quidam tamen nomine Paulus de Leaza, dicebat ob prolis incertitudinem debere mulierem per trimeſtrem expectare; alioquin non euadere legales pœnas: Abbas

Abbas contra propter verbum, *Intra*; quod aperte demonstrat, in qualibet anni parte mulieri licere nuptias inire. Si ergo mulier, inquit, ab initio licite nupsit, non debet legis auctoritate deludi: nam quod fit lege permittente, non potest obijci, vti late dixi *supra cap.* 11. ita vt omnes omnino legales pœnas possit euadere: etiam si prolis incertitudo oriatur. nam licet de prolis incertitudine nulla fiat mentio apud Innocentium, non debet tamen ad infamiæ duntaxat notam restringi: cùm generalis, & libera populi permissio nullam patiatur restrictionem, vt eleganter tradit Felinus *in d. cap. Ecclesia S. Mariæ. num.* 57. *de constitut.* quod & vetus compilator voluit nobis indicare, dum subijcit illa: Et ne tibi id, vel ei, qui te duxit, in iacturam vel infamiam ab aliquo imputetur, auctoritate præsentium inhibemus. Ego libenter Panormitano assentio, quòd verbum, *Intra*, de quo *in d. cap. vlt.* accipiatur quidem pro integro anno, vt à primo ad vltimum diem licite possit nuptias inire mulier vacans: sed aliter atque Panormitanus ipse id intelligo; videlicet posse mulierem licite statim à viri morte secundo nubere; dummodo certa sit se non esse prægnantem, vel esse; sed si sit incerta, posse quidem nubere, sed sui corporis potestatem secundo marito non æque facere, vsque ad id tempus, quo incipit partus natura moueri, & mulier intelligit se concepisse; quo cognito, recte potest, & quidem impune, & licite. idque ratione illa pereleganti, quòd quemadmodum matrimonij cõtractus etiam de præsenti in Aduentu Domini, & Quadragesima non prohibetur; sed solemnitates tantum nuptiarum, quæ in ipsis celebrandis nuptijs fiunt, vti sunt conuiuia, publicationes, sacerdotis benedictio, in mariti domum deductio, choreæ, ac tota illa festiuitas, & pompa, corporum commixtio, & huiusmodi alia, de quibus *in summa*, & *in c. non oportet. cum tribus sequen.* 33. *q.* 4. & *in l. vlt. ff. de donat. inter vir. & vxor. in l. cùm fuerit. ff. de condit. & demonstr. l. sancimus. C. de nupt.* & aliæ, de quibus Panorm. *ad cap. Capellanus. de ferijs.* quæ & Tridentina Synodus approbauit *cap.* 10. *& cap. vlt. sess.* 24. ita in specie à nobis proposita matrimonium fieri quidem potest statim mortuo viro, sed corporum coniunctione illud perficere non placet, donec mulier intelligat se prægnantem esse, vel non esse. & sic ista Innocentij constitutio trahi nequaquam debet ad casum istum, cùm suboriri fœtus ambiguitas possit. & hoc haud male ex Dione *lib.* 48. probatur: qui ita scribit; consultos à D. Augusto Pontifices, an Liuia concepto, necdum edito partu, rite sibi posset nubere; respondisse, vtique posse. siquidem oriri amplius non poterat partus ambiguitas. Quamobrem dicendum videtur, matrimonij vsum posse viduis aliquo tempore prohiberi ad euitandam prolis incertitudinem; quo sciri possit, an prioris, an verò secundi mariti filius inde natus sit; ac proinde mulierem impunitam non fore, si ita festinanter nupserit, vt ex festinatione illa oriatur incertitudo. Neque audienda est mulier, si dixerit id prohibere non posse legislatorem ciuilem; quasi in odium matrimonij tendat hæc nuptiarum vetatio; cùm in huiusmodi negotijs Imperatores non dedignentur sacras Romanorum Põtificum constitutiones imitati, vt hic, hoc est *in d. cap. vlt.* & *in auth. quomod. oport. episcop. §. vlt.* & *auth. vt cler. apud proprios Episcop. §. vltim.* Respondendum enim est, Innocentium loqui de consensu: vt statim mulier vacans possit contrahere, sed non item matrimonium perficere, si oriri potest incertitudo. Et vbicunque Pontificia lex expresse non prohibet, quod ciuili iure est cautum, tum id obseruare necesse est. *cap.* 1. *&* 2. *de noui oper. nuncia. cap. sicut.* 21. *de elect. lib. sex.* licere enim dicitur id, quod lege vel permittitur, vel non prohibetur. *l. quidam Iberus. ff. seruit. vrb. prædio. l. semper in coniunctionibus. ff. de rit. nupt. l.* 1. *de iust. & iure.* dummodo peccatum non pariat eius obseruatio, vti perite docuit Abbas *ad cap. filius. num.* 3. *de testamen.* Innoc. *in cap. cùm contingat. de iureiur.* Petr. de Anchar. *consil.* 21. Ioan. And. *in cap.* 2. *de verb. signif. in sex.* Bald. & alij *in cap. quæ in Ecclesiarum. de constit.* D. Thomas 1. 2. *q.* 96. *art.* 4. idcirco Bald. *in cap. in omni. de testib.* scribit, eum, qui à lege humana excusatur, non peccare, nisi diuinæ legi aduersatetur. *cap. fin. de præscript.* & Felin. *ad cap.* 1. *num.* 47. *de constitut.* in foro conscientiæ leges seruandas esse: alioquin fieret, vt omnis legum forma, & subtilitas ad interitum salutis æternæ deduceret: ac proinde legum virtus magis damnanda foret, quàm maleficiorum. atqui videmus legem humanam ab æterna per naturalem emanare; iuxta illud Prouerbiorum 8. *Per me reges regnant, & legum conditores iusta decernunt.* Regnandi enim potestas diuinitus collata est Principibus, Apostoli testimonio ad Roman. 13. *Omnis potestas à Domino Deo est.* Cùm ergo Principes à summo Deo habeant condendi leges potestatem, quippe quæ ad culpam obligant, & de genere suo ad mortalem, vti D. Thomas *loco citat.* & late Soto *lib. de iust. & iur.* 1. *q.* 6. *art.* 4. nulli dubium esse debet, quin imperialis constitutio obseruari possit etiam in ijs, quæ ad matrimonium indirecte, & minus principaliter tendunt, si aduersus illas nulla extet Pontificalis sanctio, & quidem expressa. qua de re late alibi.

De

De introductitijs mulieribus. Cap. XV.

TAM in libris nostris, quàm in Nouellis Iustiniani, & in Nomocanone Photij passim legitur Introductitia mulier; vel introducta, prout *in c. interdixit. 32. distinct.* de cuius vocis significatione dubito, an apud Latinos interpretes quæsitum sit vsquam; non æque apud Græcos. Nam cùm apud eundem Photium *in tit. 8. de precibus*, extet cap. ita inscriptum; *De Episcopis, & clericis, qui cum introductitijs mulieribus conuersantur*, quod est cap. 14. nonnulli Græcorum existimauere introductitiam mulierem esse illam, quæ pro legitima vxore introducta est. & cum aliquo fornicatore cohabitat: Theodorus Balsamon *in cap. 3. Nicenæ synod.* vbi ita scriptum est apud Gentianum Heruetum: Vetuit omnino magna synodus, ne liceat Episcopo, nec presbytero, nec Diacono, nec vlli penitus eorum, qui sunt in clero, introductam habere mulierem, præterquam vtique matrem, vel amitam, vel eas solas personas, quæ omnem suspicionem effugiunt; ibi, inquam, Balsamon asserit, introductitiam illam, esse omnem mulierem cum aliquo extraneo cohabitantem, etiam si ab omni suspicione aliena sit; ex eo quòd Magnus ipse Basilius in Epistola ad Gregorium presbyterum, in qua ei denunciat, vt ab introducta muliere separetur, & non ex eo ipsum deponendum decreuit; tametsi euidenter, & absque dubitatione vlla peccet. Sed quæro à Balsamone, quid sibi velit Iustinianus *in Nouella 6.* quæ est in vulgaribus codicibus sub tit. *de sanct. Episcop. S. presbytero.* quam refert & Photius ipse *in d. cap. 6.* his verbis: Nullus clericus, qui vxorem non habet, habeat in domo sua introductitiam, præterquam matrem, & filiam, & sororem, & alias non suspectas. Sin autem hæc non seruauerit, & bis ab Episcopo, vel cum clericis admonitus eam non eiecerit, vel eo etiam accusato ostensum fuerit illam se dedecore gerere, deponatur, & detur curiæ, cuius erat clericus. Quibus verbis monemur clericum ob introductam mulierem esse deponendum; docemurq. non dici mulierem omnem (cum aliquo externo, hoc est non consanguineo, seu marito) cohabitantem; cum clericus possit ancillam habere, modo talis sit, ne de ea haberi possit suspicio: *d. c. interdixit. & c. fœminas. 81. distinct.* quo loco Syrius Papa constituit, fœminas in domo clericorum pati non debere, exceptis, quas propter solas necessitudinum causas habitare cum eis, Nicena synodus permisit. Synodus autem Nicena permittit in *d. cap. 3.* amitam, ac eas solas personas, quæ omnem suspicionem vitare possunt. Hic notandum obiter est, male Contium adnotasse *cap. 5.* Nicenæ synod. cùm sit *c. 3.* Introductitia ergo mulier meo iudicio erit, quæ libidinis causa intus retinetur; hoc est, quæ non in luce, & oculis ciuium, sed intus in domo habetur. nam & illud Ciceronis ad Atticum rem hanc concinne videtur respicere: Iam verò ô Dij boni, rem perditam, etiam noctes certarum mulierum, atque adolescentulorum nobilium introductiones, nonnullis iudicibus pro mercedis cumulo fuerunt. Matrimonia palam, & omnibus coram fiunt; introductiones nequaquam. Immo Vlpianus *in l. cùm fuerit, ff. de condit. & demonstrat.* scribit conditionem nubendi tunc videri impletam, cùm vxor fuerit deducta. & Iustinianus *in l. sancimus. C. de nupt.* Conditionem nuptiarum impleri non posse, nisi ipsa accedat festiuitas. Festiuitas autem nihil aliud est, quàm solemnis illa in domum deductio. Et ex ijs infertur, fornicarias mulieres dici solitum, introduci; vxores verò in domum deduci cum festiuitate, & pompa. Quod autem Basilius dicit, ob introductitiam mulierem non esse clericum deponendum, licet mortali notetur culpa; accipiendum est, quando clericus ab Episcopo nondum fuit monitus, prout Iustinianus *in citata Nouella* desiderat, & Photius *in d. c. 14.* Ante monitionem non potest deponi, etsi peccet mortaliter.

De varia Romani Pontificis electione. Cap. XVI.

VARIATVS sæpe fuit eligendi Romani Pontificis mos, vt passim videre est in historijs Ecclesiasticis, in sanctorum patrum scriptis, atque in libris nostris: quæ omnia cùm sparsa, vageq. disiecta sint, ea ipse in hoc vnum caput, vt omnibus pateant, seligere decreuimus. Primùm igitur B. Petrus à Christo Iesu Apostolorum princeps factus, ac eius in terris Vicarius constitutus, suos successores designauit Linum, Cletum, & Clementem. *can. 1. & 2. 8. q. 1.* Ab his vsque ad secundum schisma inter Damasum, & Vrsicinum (numerantur autem ex Platina Pontifices 35.) cùm locus Petri, & magnus ille cathedræ sacerdotalis gradus vacabat, clericorum omnium, & plebis suffragijs in prædefuncti locum eligebatur Rom. Papa. quod indicat satis D. Cæcilius Cyprian. *lib. 4. Epist. 2.* de electione S. Cornelij ad Antonianum scripta. Ortum autem schisma cùm cognouisset Imperator Valentinianus, vir religiosus, seditionis vrbanæ, schismatisq. tollendi causa, Damasum, Vrsicino vrbe expulso, anno primo, & mense secundo ordinationis eius, in pontificatu

tificatu confirmat, testimonio Socratis *lib. histor. Ecclesiastica 2. cap. 27. & lib. 4. cap. 29.* Theodoreti *lib. 1. c. 15. 16. 17.* Sozomeni *lib. 4. c. 11. & lib. 6. cap. 23.* Et hæc causa fuit, vt in eligendis Roman. Pontificibus Imperatorum auctoritas cœperit interponi: primùm quidem in schismate duntaxat ad sedandos tumultus, ortos, vt Valentiniano imperante diximus, inter Damasum, & Vrsicinum, & tempore Honorij legimus inter Bonifacium, & Eulalium: spurijs enim reiectis, veri Pontifices in pace Apostolicam sedem obtinuere. Item & Theodorico regnante inter Symmachum, & Laurentium. Et cùm hic expulsus ab Imperatore esset, ille vero in sede repositus; tum Basilius vir clarissimus præfectus vrbi Romæ, atque vices Odoacris agens, præcepit, ne quis in B. Petri locum sine eius consultatione eligeretur. *can. 1. 96. distinct.* aliaq. multa contra Ecclesiasticam libertatem decreuit. quæ in 3. Romana synodo, tanquam à non habente potestatem constituta, sunt reiecta. & hic nimirum est, cuius meminit Innocent. III. *in cap. Ecclesia S. Mariæ. de constitut.* Deinde extra schisma etiam hanc sibi vsurparunt eligendi facultatem Imperatores; quorum primum Onuphrius vir antiquitatis peritissimus existimat Iustinianum fuisse; qui, vel ex eius auctoritate Vigilius Papa, instituit, vt deinceps Rom. Pontifex legitime electus, non ante consecrari, atque ab Episcopis ordinari posset, quàm eius electio ab Imperatore Constantinopolitano, vel eius Exarcho, confirmata esset, ipseq. litteris suis patentibus licentiam electo Pontifici concederet. Veritus enim est Imperator, ne noui alicuius Pontificis, cuius tum maxima esse cœperat temporaria auctoritas, Imperatoribus præsertim Italia absentibus, factione, vrbs, Italiaq. tota ab Orientali Imperio deficeret, ac se finitimis barbaris traderet. Hinc passim videas apud Platinam, Iussu Principis electus; alibi, Iniussu Principis; vel in Pelagium. Qui mos peruenit vsq. ad Benedictum II. cuius sanctitate permotus Constantinus Imperator Heraclij pronepos, edicto cauit, vt deinceps is, quem clerus, populusque Rom. summum Antistitem delegissent, nulla Imperatoris expectata licentia, more vetusto, ab Episcopis statim consecraretur. Rursus Adrianus huius nominis primus, conuocata ad hoc synodo Lateranensi Episcoporum 153. ius eligendi Vrbis Episcopi Carolo Magno, ob pulsos Italia Longobardos, concessit, vt Iuo Carnot. scribit *lib. 1.* & Gratianus *in can. Adrianus. cum seq. 63. distinct.* Sed illi iuri aliquo post tempore, renunciauit eius filius Ludouicus. *can. ego Ludouicus. ead. distinct.* ita vt vetus in nouis Comitijs Pontificijs mos seruaretur. qui obtinuit vsque ad tempora Leonis Octaui. cuius auctoritate iterum clero, senatui, populoq. Romano eligendi facultas adempta, Othoni primo Germanorum regi restituitur. Qua abusi sunt Othonis successores, veluti ipse Henricus II. qui accepta à Clemente II. imperij corona, Romanos iurare coegit, summi Romæ Antistitis electioni se nequaquam interfuturos, nisi Imperatoris iussu id facere cogerentur. Tandem Gregorius VII. ius eligendi Henrico IV. ademptum, Cardinalibus & clero, S.P.Q.R. restituit. quanquam Nicolaus II. natione Allobrox, qui Gregorio præcessit, in Lateranensi Concilio videtur ad Cardinales Episcopos electionem detulisse; ita tamen, vt à reliquo clero, P. Q. R. comprobaretur, vt *in can. 2. distinct. 23.* legitur. At verò Innocentij II. temporibus populus Romanus, quòd Pontifici rebellis esset, anathemate notatus, tunc primùm à Pontificis electione omnino exclusus est, & electio ad solos Cardinales redacta. Vnde Cœlestinus 2. qui proxime Innocentio successit, sine vllo populi interuentu, Princeps totius Catholicæ Ecclesiæ est creatus, vt Onuphrius ex vetustissimis exemplaribus, ac bonis auctoribus refert; licet non dubitem, quin intercesserint interdum cleri, populique Rom. suffragia; donec constitutiones de comitijs Pontificijs in conclaui celebrandis editæ sunt in Lugdunensi Concilio à Gregorio X. de quibus late *in cap. vbi periculum. de elect. libr. sex.* quo loco ponitur causa huiusmodi constitutionis; tum quomodo fieri debeat Pontificis electio, si moriatur in ciuitate, in qua viuens cum curia residebat; & quomodo extra ciuitatem; & quomodo se gerere deberent in posterum Cardinales in futuris comitijs Pontificijs. Quæ constitutio adeo præualuit, vt vsque ad nostra tempora perduret, & obseruetur, quam in perpetuum obseruari optamus, atque speramus.

De pacto redimendi, cùm emptor vendere voluerit. Cap. XVII.

LICIO dubiam esse quæstionem illam, num contractus præsumatur fœneratitius, vbi pactio de retrouendendo fuerit adiecta; quæ dici potest retractus conuentionalis, vti vocat Tiraquellus *in princ. lib. 2. de retractu conuentionali.* & dicitur conuentionalis, & quidem Latino verbo, quod ex conuentione, & pacto partium proficiscatur. *l. 5. §. conuentionales. & l. in conuentionalibus. ff. de verbor. obligat.* videlicet cùm inter emptorem, & venditorem conuenit, vt venditor intra certum aliquod tempus, aut quandocunque, aut simpliciter sine temporis adiectione, possit rem venditam redimere, restituto pretio. Quod sane

pactum

pactum vulgus de retrouendendo, nonnulli de reuendendo appellant; & approbatum videtur iure ciuili *in l. 2. C. de pact. inter emptor. & venditor*. item iure noſtro *in cap. ad noſtram. de emptio. & vendit. & in cap. conqueſtus. de vſur.* neque à Theologis videtur improbatum, vt ait *Tiraquell. loco iam citato, num. 4.* in foro ſcilicet interiori: maxime quòd in ſacris literis Leuitici 25. *Dominus hæc dixit filijs Iſrael: Cuncta regio poſſeſſionis veſtræ ſub redemptionis conditione vendetur*. Non adhuc tamen vſurarum caret ſuſpicione: quaſi hoc contractu ad vſuras pateat aditus. Sed non eſt in præſentia inſtituti noſtri de his pluribus quærere. dicam tamen vſurariũ non cenſeri contractum, ſi ſimulatio ſaltem ex parte emptoris abeſt; ita vt emptor vere, & principaliter intendat emere. item ſi non fiat pactũ, vti res maiori væneat prætio, quàm quo vendita eſt. *cap. illo vos. de pignor.* vel ſi minoritas interuenit pretij, quo vendi alioquin poterat. hoc enim euidẽtiſſimum præbet ſimulationis argumentum; ſi longe, inquam, minori pretio vęneat res, quàm alioquin venderetur, ſi pure, & libere venderetur; non, vt dicunt noſtri, ſi vltra dimidiam iuſti pretij venditor decipiatur, ſiue lædatur; ſed ſi in minori parte; ita vt ſi res eſt ſecundum communem æſtimationem valoris 12. non debeat diſtrahi minoris pretij, quam 9. & tunc reor huiuſmodi contractum non cenſeri fœneratitium; etſi non tanti res eſt vendita, quantum valet; dummodo emptor, vt dixi, intendat vere, & principaliter emere. quia licet viliori emat pretio, quam poterat vendi, nihil ei imputandum eſt; cùm id natura comparatum ſit, vt res carius vęneat, quam ematur. *l. ſi voluntate, C. de reſcinden. vendit. l. item ſi pretio, §. vlt. ff. locati*. quo loco Paulus eleganter tradit, In emendo, & in vendendo naturaliter eſſe cõceſſum, vt contrahentes inuicem ſe circumſcribant, quemadmodum & Vlpianus *in l. in cauſa. 2. §. penult. ff. de minor.* vt quod pluris eſt, minoris emere; quod minoris eſt, pluris vendere ſtudeant: tum etiam quia res vilior æſtimatur, cùm habeat onus reuendendi appoſitum, Iaboleni teſtimonio *in l. fundi partem, ff. de contrahend. empt.* Neque huic aſſertioni aduerſatur *d. cap.* ad noſtram. & *d. cap.* illo vos. cum iſta venditio pura cenſeatur, non contractus pignoratitius. Sed illud, de quo quærimus, videtur habere maiorem longe dubitationem; Quando ſcilicet poteſtas redimendi in emptoris facultatem eſt collata. Ioan. ab Imola *in d. cap. illo vos. num. 18* exiſtimauit venditionis contractum non ex eo fœneratitium præſumi, quod eam habeat conditionem, vt cùm emptor eandem rem vendere voluerit, primus venditor eam reſtituto pretio emere teneatur. Imolam ſequitur Alexander *conſ. 54. num. 2. lib. 6.* Ioan. à Medina *lib. de reſtitutione cap. de cenſu redimibili*, ex recentioribus Didacus Couarr. *lib. variarum reſolut. 3. cap. 9. num. 3.* quippe qui nititur hanc opinionem biſce ſubſequentibus rationibus corroborare, quòd quemadmodum res qualibet in perpetuum alienari poteſt, & ita vendi, vt nullo pacto emptor eam teneatur reuendere; atque item ea pactione, vt quoties venditor eam velit redimere, emptor teneatur vendere: ita (vt paria ſint contrahentium iura) poterit venditor adſtringi, & obligari ad emendam rem, quoties emptor eam reuendere voluerit. Poteſt quoque Titius obligari ad emendam rem aliquam, quæ Sempronij ſit, quoties is eam vendere voluerit; quod nemo negabit: poterit igitur idẽ obligari ad emẽdam rem, quam ipſe Sempronio vendidit, cùm Sempronius eam reuendere voluerit, modò iuſtum pretium venditioni accedat. Sed ignoſcat mihi Didacus, ac alij iam citati: nam hac quidem interpretatione nihil peius: cùm vſurarum locus longe lateque pateret. Quis enim dubitat emptorem ſibi ſemper prodeſſe curaturum? ita vt ſi viderit ſibi expedire, ſi retinuerit fundum hac lege emptum, non curet venditori reuendere; vel ſi prodeſſe ſibi nihil cognouerit, ſtatim cogat venditorem, vti reſtituat pretium, & fundum recipiat? Itaque melior longe erit emptoris conditio, quam uenditoris. Tanto melior eſt uenditoris, ſeu indigentis conditio, quanto liberiorem habet facultatem ſe adiuuandi; & quãto magis hoc pendet ab eius poteſtate. Contra uero deterior eſt uenditoris ipſius conditio, ſi facultas redimendi ab emptore primo pendet: cùm ſe adiuuare nequaquam poſſit ex huiuſmodi pactione. Tanto magis igitur contractus eſt ſuſpectus, & uſurarius, immo hic uidetur eſſe caſus *d. cap. illo vos.* ibi, *Cum venditioni prædictæ talis fuerit adiecta conditio, vt ſi a tempore contractus vſque ad duos proximos annos præfato T. emptio diſpliceret*. & hæc non eſt uera conditio, ſed cõtractus pignoratitius. Neque argumenta Didaci quicquam faciunt: cùm ex illis nulla argui poſſit uſurarum ſuſpicio, ut in caſu noſtro. Neque mihi placet, quod noſtri exiſtimant in interpretatione *ad cap. illos vos, ſæpe cit.* tria nempe eſſe neceſſaria, ut uenditionis contractus cenſeatur fœneratitius; uidelicet pactionem reuendendi collatam in emptoris uoluntatem; clauſulam de computandis fructibus in ſortem, & pretium; item quod reuenditio maiori fieri debeat pretio; quam ipſa uenditio. Dico iſta augere quidem ſuſpicionem, ſed non utique efficere, ut contractus præſumatur uſurarius, ſed ſatis eſſe, ut reuenditionis facultas pẽdeat a uoluntate emptoris. Quod ſi emptor tempore, quo uoluerit reuendere, fructus perceptos in ſortem computa-

uerit, tunc puto nullam censeri vsuram: cùm videatur illum fundum recepisse à creditore, quo magis sibi de pecunia commodata cautum sit; argumento eius, quod scribit Iustinianus *in princ.tit.de fideiuss.inst itution.*

Interpretatio *cap. 1.* & *cap. a nobis. de cohabit. clericor. & mulier.* Cap. XVIII.

DVÆ sunt constitutiones in titulo de cohab.cler. & mulier.quæ aduersantur sibi inuicem: nam *in cap.*1.clericis interdictum est mulierum conuersatio, & cohabitatio earum etiam, quas canones concedunt: concedunt autẽ matrem, sororem, amitam, & alias, quæ omnem effugiunt suspicionem. At *in cap. penultimo*, cuius autor est Innocen. iij. conceditur habitare posse eum ijs, in quas naturale fœdus non sinit vllam cadere posse suspicionem. quæ constitutio videtur ab antiquioribus constitutionibus emanasse. Iustinianus enim *in l.eum qui. C. de Episc. & cler.* Sacerdotes, inquit, & clerici cum solis suis matribus, & filiabus, & sororibus, & ijs, quæ eis ante nupserunt, cohabitent. idem *in Nouell.* 123. Canon autem 3. Nicenæ synodi 1. *Vetuit*, ait, *omnino magna synodus, ne liceat Episcopo, nec presbytero, nec Diacono, nec vlli penitus eorum, qui sunt in clero, introductam habere mulierem, præterquam vtique matrem, vel sororem, vel amitam, vel eas solas personas, quæ omnem suspicionem effugiunt.* & hanc refert Gratianus *in can. interdixit.* 32. *distinct.* & Burcb. *lib.*2. *cap.* 106. Iuo *lib.* 3. *tit.*8. *cap.*29. Anselmus *lib.*7.*cap.*133. De hac intelligere etiam voluit sexta synodus in Trullo apud Photium *cap.*5. dum dicit, quæ in canone inferuntur; & Maguntinum Concilium *in can.* 49. ibi, *vltra licentiam canonum*. Attamen in Concilio Nannetensi, *ex quo d.cap.*1. est desumptũ, non ex Maguntiensi, vt in vulgatis codicibus, constitutum est, vt clericus nequaquam possit habitare cum ijs mulieribus, quas iam dicti canones permittunt. Glossa ibi communiter recepta, testimonio Abbatis dicit *d.cap.* 1. accipi de suspectis; hoc est, si vterque est iuuenis: sed citatum *cap.penult.* quando sunt adeo senes, vti suspicio nulla oriri possit. Hæc solutio non mihi videtur satis recta, neque ratio ista à Pontifice redditur, sed illa; quia naturale fœdus nihil permittit sæui criminis suspicari: quæ ratio ab eodem Pontifice affertur *in cap.cum in iuuentute de præsumpt.* quasi natura hominum mentibus inditum sit, vt ab huiusmodi nefandis, & detestabilibus concubitibus se abstineant; quæ etiã bruta quædam animalia respuere *sup. cap.*16. ex Aristotele, & alijs Ethnicis hominibus ostendimus. Non est igitur dubitandum, quin ab illo Nannatensi Concilio nõ dissentiat Innocentius, forte exemplo sapientissimi Solonis, qui nullam in parricidas pœnam constituit, interroganti dicentis, se neminem patrem esse interfecturum existimasse: motus Innocentius iij. existimauit, nullum fore clericum adeo voluptati, carnalibusque desiderijs deditum, vt eum matre, sororève suam explere libidinem cogitaret. Patres verò in citata synodo Nannatensi exemplo Romanorum fortasse sunt incitati, qui in parricidas supplicium singulare excogitarunt, vt autor est M. Tullius *in orat. pro Roscio Amerino*, & Modestinus *in l. pœna, ff. ad l. Pompeiam de parricid.* intelligentes nimirum, nihil esse tam sanctum, quod non aliquando violaret audacia, aut auaritia; nec esse tam naturale fœdus (cum tamen hoc non sit vere naturale, vt *in d. cap.* 17. dictum est,) quod non inquinaret, suggerente humani generis hoste, effrẽnata cupiditas. Contigit forsan paulo ante quam ipsa Nannatensis synodus celebraretur, vt aliquis eum matre, vel consanguinea aliqua sit deprebensus, qui causam recedendi ab antiquis canonibus, & nouam condendi legem præbuit. Verum quoniam bono legislatori semper curæ est, occurrere illis, quæ plerumque eueniunt, non ijs quæ raro. *l. neque leges. ff. de legibus*, ideo Innocentius iij. antiquioribus iohærens canonibus, clericis consulere maluit, vt eum ijs habitare possint, à quibus natura quodammodo nefarias libidinum contumelias, turpitudinesque repellit; item matribus, & consanguineis. nam cùm mortui mundo clerici dicantur; solatij loco est illa cum filijs, & fratribus cohabitatio, argumento *l.iure, ff. de iure dotium*. Constitutio tamen *cap.*1. pro consilio adhuc satis commode retineri posset; cùm ipse B. Augustinus fœminarum omnium, ac in eis sororis, ac fratris filiæ contubernium, familiaritatemque euitasse dicatur; quippe qui dicere solebat: Quamuis propinquæ mulieres suspectæ non essent, tamen quæ ad eas ventitarent, posse suspicionem efficere.

De

De tranſlatione Epiſcopi, & de differentia ſpiritualis coniugij, quod contrahitur inter Epiſcopum & Eccleſiam, & inter ſacerdotem Epiſcopo inferiorem & Eccleſiam. Cap. XIX.

VIA in titulo de tranſlat. Epiſc. dixi, ſolum Rom. Eccleſiæ Principem poſſe diſpenſare cum Epiſcopo; vt ex vna in aliam ſe trãsferat ciuitatem, quod matrimonium ſpirituale ſit initum inter ipſum, & eius Eccleſiam; & *Quos Deus coniunxit, homo non ſeparet*: Matth. 19. & *can. limina* 30. *q.* 1. à viro ingenij excellentiſſimi ex me quæſitum eſt, quare Pelagius ij. *in can. Epiſcopus.* 7. *q.* 1. ex Concilio Carthaginenſi 4. *cap.* 27. omnibus Epiſcopis facultatem præbuit clericis Epiſcopo inferioribus concedendi, vt ex vno ad aliud ſe transferant beneficium; cùm perinde videatur coniugium contractum inter ſacerdotem Epiſcopo inferiorem & ſuam Eccleſiam, ac inter Epiſcopum, & eius Eccleſiam. Quare, quæ ſit diuerſitatis ratio, ne alijs in poſterum in his hæſitare contingat, paucis hic explicabitur. Conſtat itaque *ex c.* 1. 3. *& vlt. de tranſlat. Epiſcop. & elect.* (vt res paulo altius repetatur) ſpirituale coniugij fœdus, quod eſt inter Epiſcopum, & Eccleſiam, perquàm ſimile eſſe legitimo matrimonio, quod inter virum & vxorem eſt contractum: & quemadmodum huius matrimonij vinculũ homo nequit diſſoluere, *ex d. c.* 19. *Matth.* ſic & illius, quod in electione initiatum, in confirmatione ratum, & in conſecratione conſummatum intelligitur. *d. c. vltim.* quæ omnia poſſunt in carnali matrimonio conſiderari. *cap. debitum de Digam.* Neceſsitatis tamen cauſa, & vtilitatis, poteſt ipſe, & quidem ſolus, cum Epiſcopo Romanus Antiſtes diſpenſare, vt vna Eccleſia relicta, aliã accipiat. & tunc non homo, ſed Deus ipſe, quos Papa ſeparat, ſeparare intelligitur; cùm non meri hominis, ſed veri, & omnipotentis Dei vices in terris tueatur, & gerat. *d. c.* 3. Idcirco beatiſſimus Petrus Apoſtolici ordinis princeps ex Antiochenſi Eccleſia ad arcem Romani tranſlatus eſt impetij: vti lux veritatis, quæ in omnium gentium reuelabatur ſalutem, efficacius ſe ab ipſo capite per totum mundi corpus diffunderet. Euſebius è patua quadam ciuitate Alexandriã, & Felix è ciuitate, in qua prius fuit conſtitutus, Epheſum tranſlati ſunt: & alij quam plurimi ex vna in aliam ſunt traducti, vt videre eſt apud Eccleſiaſticos ſcriptores, velut Euſebium, Sozomenum, Socratem, & alios. idq. quotidie fieri videmus, & experimur; ita vt probatione non ſit opus. Sed non dicitur tranſire è ciuitate ad ciuitatem, neque ſe transferre de minori ad maiorem, qui nec ambitu, nec propria voluntate, ſed aut vi à propria ſede depulſus, aut neceſsitate coactus, aut vrilitate loci, vel populi, non ſuperbe, ſed humiliter ab alijs eſt tranſlatus. *can. ſcias.* 7. *q.* 1. Rationem autem diuerſitatis inter Epiſcopum & ſacerdotem Epiſcopo inferiorem ſciendum eſt eſſe elegantem. dum enim huic confertur beneficium, nulla prorſus interuenit conſecratio; quando vero confertur Epiſcopatus, non item. Siquidem Epiſcopi caput, & manus vnguento conſecrantur. *cap. vnic. in princ. de ſacr. vnct.* Caput inungitur propter auctoritatem, & dignitatem; & manus propter miniſterium, & officium. Caput vngitur, vt oſtendatur eum illius repræſentare perſonam, de quo dicitur Pſal. 132. *Sicut vnguentum in capite, quod deſcendit in barbam, barbam Aaron.* Caput enim viri CHRISTVS, caput CHRISTI DEVS: qui de ſe dicit, *Spiritus Domini ſuper me, eo quod vnxit me; Euangelizare pauperibus miſit me*: Lucæ 4. & 1. ad Corinth. 11. Manus Epiſcopi inunguntur, vt ſignificetur eum accipere poteſtatem benedicendi, & conſecrandi. Cùm ergo in collatione beneficij Epiſcopatu inferioris nulla fiat conſecratio, matrimoniũ licet videatur initum in collatione, non tamen confirmatum, ſeu conſummatum intelligitur: cùm conſecratio ſit, quæ ſpirituale perficit, & conſummat coniugium. Ideo Panhormitanus poſt Ioann. Andreæ *ad cap. clerici, de vita & honeſtate clericorum.* exiſtimauit Eccleſiam proprie dici viduam, ſiue viduatam, quando caret Epiſcopo, vel Abbate; cæterum dicitur vacare: quia iſti ſoli dicuntur Eccleſiarum ſponſi, *cap. ne pro defectu. de electio.* Non eſt igitur mirum, quod Epiſcopus poſsit diſpenſare cum clerico inferiore, vt ex vno in aliud ſe transferat beneficium. Quemadmodum enim diſpenſare poteſt Epiſcopus cum eo, qui nuptias contraxit, non conſummauit tamen corporum commixtione, ſi voluerit religionem ingredi, *cap. commiſſum. de ſponſalibus & matrimon. cap. ex publico. de conuerſione coniugat.* quod ſit caſtitatis ergo, & fauore, cum ſtatus virginitatis, vel cœlibatus coniugali ſemper ſit anteponendus. *Matth.* 19. 1. *ad Corinth.* 7. *cap. nuptiæ.* 32. *q.* 1. *cap. qui ſitit.* 33. *quæſt.* 5. *d. cap. commiſſum.* & in Concilio Tridentino *can.* 10. *ſeſſ.* 24. eadem ſane ratione, hoc eſt publicæ vrilitatis cauſa, diſpenſare poteſt cũ clerico, vt vno relicto beneficio, aliud accipiat: cùm in primo non dicatur perfectum matrimonium: ſicut in carnali, quando non eſt corporis coniunctione conſummatum. *cap. debitum. de Digamis.* D. Hieronym. *in cap. quapropter.* 27. *quæſt.* 2.

quæst. 2. quæ sponsali coniunctione perficitur, idem *in can. si quis. & in can. omni ead.* 27. *q.* 2. Dicam tamen, ante coniunctionem perfectum esse matrimonium, quo ad vinculum; sanctumq. ex sanctitate Sacramenti, vt fuit inter Beatam MARIAM Virginem, & Iosephum, vti late supra *cap.* 2. dictum est. Non mihi tamen placet, quicquid dicat glossa *ad d. can. Episcopus.* 7. *quæst.* 1. quod Episcopus possit cogere clericum, vt e minori ad maiorem se transferat Ecclesiam, cum nemo crescere compellatur inuitus. *can. gesta.* 74. *distinction.* nisi vrgeat necessitas, vel maior postulet vtilitas. *cap. quæsitum. de rerum permut.* facit & *c. quæris. in fin. de ætat. & qualit.*

Dictionem, Conditionem, *in cap. nulli, §. alienationis de reb. Eccles. alien. vel non.* superfluam esse, & mendose à Burchardi librarijs, pro, Venditionem, adiectam. Cap. XX.

EX Concilio apud Siluanen. relatum est *cap. nulli. de reb. Eccles. alien. vel non.* quod *in* §. *alienationis*, his verbis est scriptum: *Alienationis autem verbum continet conditionem, donationem, venditionem, permutationem, & emphyteuticum perpetuum contractum*. Quæ omnia clara per se satis sunt, excepta ila voce, *Conditionem*, quæ interpretibus quæstionem fecit maximam. Innocentius grauissimus, & doctissimus iurisconsultus, & Pontifex maximus, in commentarijs *ad d. cap. nulli.* vult posse intelligi verbum, *Conditionem*, vt dicatur contractus conditionalis, vbi prædium constituitur tributarium, & vulgò tale prædium dicitur conditionale, mutata scilicet conditione, idest statu, causa, & natura prædij. veluti cùm ab initio liberum esset, facis illud tributarium, vel annua pensione grauas. Item potest, ait Innocentius, intelligi de contractu ipso, cui fuit adiecta conditio; veluti si nauis ex Asia venerit. Quæ interpretatio ab alijs est prorsus improbata, ob illud in iure vulgatum, Conditio nihil disponit. vnde alij legebant, Conductionem, quos idem Innocentius damnat, dicens, Conducere non est alienare. *l. penult. §. institutio ff. de lega.* 2. quia locatio, siue conductio non solet dominium mutare. *l. non solet, ff. locat. l. ad probationem.* & *l. si conductionis, C. eod. de locat. & conduct.* quamobrē Accursius *ad d. §. instituto.* scribit, quòd si cuiquam interdicta est alienatio, potest tamen in centum, & mille annos locare. Etsi rectius mihi videtur dixisse glossa *ad Clem.* 1 *eiusdem titul. de reb. Eccles. alienand.* quòd conductio non sit alienatio, si ad modicum tempus fiat. quod & alij post Panhotmitanum probant; secus si in longum, &, vt vulgò interpretes dicere solent, in decem annos. quia dominium videtur quodammodo translatum, adeoque vt conductori in rem competat actio. *l.* 1. §. 1. *ff. de superficiebus*. Quinrinius legendū putat; Alienationis verbum continet testamenti conditionem. nam qui testamentum condit, alienat: Cuius opinionis videtur fuisse Contius. sed ego non video, quid sibi velint. Est enim certissimi iuris, testamentum à clericis de rebus proprijs, aut ex diligentia acquisitis factum valere, non item de rebus Ecclesiæ. *cap. quia nos.* & *cap. relatum.* 2. *de testamen.* Ego olim probabam primam Innocentij interpretationem: hodie sententiam mutare minime pudet; videlicet, quòd vox illa, Conditionem, sit superflua, & mendose sit pro Venditionem, à Burchardij librarijs adiecta, quam & Papiens. retinuit. In veteribus siquidem exemplaribus deest, vt Antonius Augustinus in Notis etiam ostendit palam, dictio illa, Conditionem, vel apud Iulianum, & Iuonem: tametsi Raymundus vtranque vocem, hoc est Conditionem, & Venditionem, edidit, crucem, vt aiunt, interpretibus relinquens. In Græcis etiam exemplaribus, vt idem Augustinus interpretatur, ita legitur: *Alienationis autem nomen generale ideo posuimus, vt prohiberemus & venditionem, & donationem, & in perpetuum porrectam emphyteusim, quæ non longe ab alienatione distat*. Itaque videmus deesse, *Conditionem*. Quam lectionem libentius probaui, cum viderem apud Iustinianum *in Nouella* 7. *de non alienan. aut permut. reb. Eccles. §. nos igitur. vers. alienationis.* ex qua & constitutio nostra videtur exhausta, hanc quoque vocem Conditionem, deesse. Ita enim Iustinianus: *Alienationis autem nomen generalius ideo posuimus, vt prohibeamus & venditionem, & donationem, & commutationem, & in perpetuum extensam emphyteusim; quæ non procul ab alienatione consistit*. Quare non est, quod laborent interpretes in quærenda huius verbi significatione, vi, & effectu.

Recu-

Recusato eo, qui principalem habet iurisdictionem, vti suspecto, recusari posse eius quoque Vicarium. Conciliata *l. vnica, C. si quacunque prædit. poteſt.* cum *cap. insinuante de offic. iudic. deleg.* Et qui sint Vicarij Præfectorū Prætorio. Cap. XXI.

QVAMVIS alias mihi visum sit, quod recusato Vicario, tanquam suspecto, non esset ordinarius iudex recusandus ex eo solùm, quod illius sit Vicarius, quandoquidem de suspicione Vicario opposita cognoscat ordinarius. *cap. si contra vnum. de offic. iud. deleg. lib. 6.* quod tam de Vicario, quam de delegato intelligendum est: etsi id negat Alciatus *ad cap. 1. de iudic.* qui tamen conuincitur ex his ipsis textus verbis: *Cum autem ipse delegatus Episcopi recusatur; recusationis causa coram Episcopo est probanda.* Quod locum habet, etiam si eiusdem officialis recusetur: licet ad ipsum ab eodem officiali nequeat appellari. Attamen non placet, vt recusato principali iudice, ius dicat eius Vicarius; tum, quod nulla ratio id suadet, cum Vicarius sit vna, eademque persona cum ipso principali iudice. vti *in cap. 7. lib. 1* abunde satis dictum est; tum ex his, quæ habentur in *cap. insinuante, de offic. iud. deleg.* Obstare videtur *l. vnica, C. si quacunque prædit. poteſt.* vbi, *si ille, qui in Prouincia officium administrat, nuptias mulieris, aut virginis tentauerit; & ipsa, & parentes eius liberantur iurisdictione ipsius iudicis, qua abutitur ad eliciendas nuptias: Cætera verò negotia*, inquiunt Imperatores, *tam criminalia, quam ciuilia Vicario competant.* Tenet Accursius, ipsius iudicis Vicario iudicium competere. Qui locus ab initio mihi visus est difficilis valde, quod prorsus sit ab æquitate alienus. sed re diligenter, matureque perspecta, animaduerti, parum considerate Accursium hoc dicere de Vicario ipsius iudicis: cum de Vicario Præfecti Prætorio intelligendum esse in manifesto sit: hoc est de Vicario illo, qui pro Præfecto Prætorio mittebatur in tractum aliquem, vel diœcesim aliquot in se Prouincias continentem, vt habetur *tit. de offic. vic. lib. 1. Cod.* Erant Præfecti Prætorio, qui summam obtinebant omnium iudiciorum potestatem, omnium honorum apicem, vt Ammian. Marcellin. dicit. *Nec huic vlla erat dignitas æqualis*, vt Cassiodorus scribit Formula iij. lib. 6. *Vice sacra vbique iudicat* (Præfectus, scilicet, Prætorio) *errantes mulctat, fiscum profusa deliberatione distribuit, delicta Prouinciarum iudicum punit, verbo sententiam dicit: quid est, quod non habeat commissum? pæne est, vt leges possit condere, quando eius auctoritas possit negotia appellatore finire, atq; sine pater Imperij appellatur.* Pro Præfectis igitur Prætorio Vicarij mittebātur (vt dixi) in tractum, seu diœcesim, nonnullas in se Prouincias habentem, & eadem, qua ipsi Præfecti, potestate erant prædicti. Idcirco sæpe dicūtur vices agere Præfectorum Prætorio, aut agere Vicariam præfecturam, vt in *l. 1. §. 2. quibus, ff. de leg. 3.* ibi, *A Præfectis verò Prætorio, vel eo, qui vice Præfecti ex mandatis Principis cognoscit &c.* Et licet Vicarij dicantur, non sunt tamen vt alij, qui nihil proprium habent, cum vice prætorum, præsidum, aliorumq. similium iudicum funguntur; sed proprium habent iurisdictionem a Principe ipso datam. vnde *in l. 1. C. de offic. vicar. Sacræ*, inquit, *cognitionis habeat potestatem, & iurisdictionis nostræ soleat repræsentare reuerentiam.* & *in l. vlt. C. de modo mulctarum*, ibi, *qui vice nostra administrationis gubernacula susceperunt.* Quibus mirifice congruit, quod in formula vicarij scriptum reliquit idem Cassiodorus, dicens: *Vices agentium mos est, sic iudicum voluntatibus obedire; vt suas non habeant dignitates. Splendent mutuato lumine, nituntur viribus alienis: & quædam imago in illis videtur esse veritatis, qui proprij non habent iura fulgoris. Tu autem Vicarius diceris, & tua priuilegia non relinquis, quando propria est iurisdictio, quæ datur à Principe. Habes enim cum Præfectis aliquam portionem, & vice sacra sententiam dicis.* Mittebantur autem in Thraciam Ponticam, Asiam, Africam, Galliam, Hispaniam, & Italiam: quæ omnes in se continebant Prouincias, vt Iacobus Cuiatius scribit accuratè *in Paratit. C. de offic. vicar.* Si ergo ille, qui in Prouincia officium administrat, nuptias apperit mulieris, aut virginis, inuita ea, vel parentibus eius repugnantibus; & ipsa, & parentes, quos minis, aut promissis tentauerit, statim habita contestatione, liberantur iurisdictione ipsius iudicis. Et quandiu in administratione fuerit, tam mulieris, quàm parentum, & totius domus negotia Vicario competent. Sed quid si Vicarius vim in huiusmodi contrahendo matrimonio molietur? Constituerunt Imperatores, vt ordinarius vicissim intercessor exsitat. *Sin autem vtrique erunt suspecti, ad illustrem præfecturam talium domorum*, inquiunt, *tuitio pertineat.* Ex quibus facile est videre de Vicario Præfecti Prætorio intellexisse Imperatores: Nam & si Vicarij aliquam cum Præfectis habent portionem, non tamen præfecti sunt; nec sunt illustres Vicarij, sed spectabiles. *Nouell. 7.* hoc est, *de non alien. aut permut. §. vlt.* & in aula

libertatis locum patrium tenent, vt idem Caſſiodorus, & ad ſimilitudinem ſummorum carpento vehuntur, & chlamyde vtuntur. Ex quibus conſtat manifeſte huius dignitatis ignoratione deceptos fuiſſe noſtros; nimirum exiſtimantes; recuſato, vti ſuſpecto, iudice ordinario, non vtique licuiſſe recuſare eius Vicariū ex *d.l. vnic.* cum accipi debeat de Vicario præfecti prætorio, non æquè de alijs vulgò Vicarijs, qui mutuato lumine ſplendent, & nituntur viribus alienis.

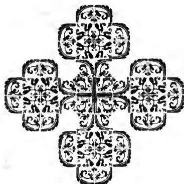
Impunè eum, qui ſtare velle alterius iudicis iuriſdictioni conuenit, pœnitere poſſe ante iudicis aditionem, & litis conteſtationem. Conciliata *l ſi conuenerit, ff. de iuriſd omn.iud.* cum *l.penult. C.de pact.* & cum *cap. 1. de iudic.* Cap XXII.

AFRICANVS iuriſconſultus *in l. ſi conuenerit, ff. de iuriſd.omn. iudic. Si cõuenerit,* inquit, *vt alius prætor, quam cuius iuriſdictio eſſet ius diceret, & priuſquam adiretur, mutata voluntas fuerit, proculdubio nemo cõpellitur huiuſmodi conuentioni ſtare.* Sed *in c.1. de iudic.* quod ex Africano Concilio eſt deſumptum, ex eo, quod Quouultdeus Centurienſis Epiſcopus promiſit ſtare iudicio, & non ſtetit, fuit excommunicatus. Hinc iuris vtriuſque interpretum varia fuit opinio, adeò vt ſeptem repetiantur intellectus: quibus enixi ſunt Concilium Africanum cum iuriſconſulti Africani reſponſo conciliare, vt videre eſt apud Decium, Ripam, & Alciatum: nec iudicio meo metā attingetur: & ſi differentiæ ratio eſt pluſquam manifeſta. Namque Africanus intelligere voluit, quando non eſt aditus iudex: ideò dixit; *& priuſquam adiretur, mutata voluntas fuerit.* Africanum vero Concilium, quando eſt aditus: idq. conſtat apertè ex illis verbis: *Interrogatus an cū eo vellet in iudicio,*(vel vt legit Antonius Auguſtinus, *apud Epiſcopos) experiri, primo id promiſerat, & altera die reſpondit, hoc ſibi non placere, atq. diſceſſit.* Non enim dubium eſt, quin priuatorum conſenſus poſſit ſibi iudicem incompetentem & incongruum, competentem & congruum facere *d.l.ſi conuenerit. & l.1.C.eod. de iuriſd. omn. iud.* dummodo ille, qui iudex eligitur, tribunali præſit, aut aliam habeat iuriſdictionem: quia priuatus, priuatum iudicem ſibi conſtituere nō poteſt *l.3.C.eod.de iuriſd.c.ſignificaſti, de for.cōpet.* quia quæ iuris publici ſunt, à priuatis conferri nō poſſunt, vt *lib.1.cap.10.* dicitur. Vnde B.Aurelius Auguſtinus in quæſt. veter. teſtam. *Præfectus poteſt agere vicem Præfecti, & Prætor Prætoris, non tamen priuatus poteſt agere vicem poteſtatis alicuius.* Cuius Auguſtini ſententia veriſſima eſt. Ex mandato tamen prætoris, vel alterius poteſtatis vice eius fungi poteſt priuatus, *l. vlt. ff.de offic. eius, cui mand. eſt iuriſd.* Sed vnde fit; vt, qui conuenit ſtare velle alterius iuriſdictioni, cogi non poſſit? ratio eſt, quia nuda conuentio obligationem non patit. *l. iuriſgentium, §. igitur nuda, ff. de pact.* non æquè ſi aditus eſt index, & ſit lis conteſtata: nam quæ fuit initio nuda conuentio, deſinit eſſe nuda: quia ex facto, hoc eſt ex conuentione iudicis, & litis conteſtatione ſumpſit effectum. Quamobrem Vlpianus *in l.1 ff.de iudic. Si ſe ſubijciant,* inquit, *alicui iuriſdictioni, & conſentiant, eſt iuriſdictio.* Subijcere dicuntur, qui adeunt: locus eſt pœnitentiæ ante aditionem. *d. l. ſi conuenerit.* Nec quidquam facit *l. penult. C. de pact.* vt qui in conſcribendo inſtrumento fori præſcriptioni renunciauerit, declinare forum non poſſit. Cuiatius vij. ad Africanum tractatu exiſtimauit legem penultimam loqui de conuentione contractui appoſita ex continenti, ne reus vtatur præſcriptione fori, ex qua nemo ambigit obligationem naſci. Et licet inquit, non naſceretur, poſſet tamen præſcriptio fori oppoſita repelli replicatione pacti conuenti. Etenim apparet, & ſi ex pactis iure ciuili nō dentur actiones, iure tamē prætorio exceptiones, & replicationes dari: quæ omnia viri doctiſſimi vera ſunt: ſatis tamen non faciunt *add. l. penult.* Non enim dubium erat apud Iuſtinianum, quin daretur actio ex pactis contractui in continenti adiectis, quia inſunt. *d.l.iuriſgentiū, §.quinimo.* Sed *in d.l.penult.* dubitatio fuit, num pactum, vel hanc ſcripturam, tenere oporteret; & idem Iuſtinianus reſcripſit nolle quemquam aduerſus huiuſmodi conuentionem venire poſſe: ne contrahentes deciperentur. Non enim mecum aliter contraxiſſet, niſi ego, cum miles ſim, fori renunciaſſem præſcriptioni: quod magnam præſe fert æquitatem. Nam cum milites plura habeant priuilegia, ſuoſque militares magiſtratus qui de militum cauſis cognoſcunt, *tit.de offic.milit.iudic. C. & l. vlt. C. de re milit. lib. 12.* in publiciſque tabernaculis, ſeu tentorijs, quæ apud Marcianum iuriſconſultum Principia appellantur, *l.officium, §.1.ff.de re milit.* ius reddunt, niſi fori præſcriptioni renuntiarent, non de facili haberent, qui cum ipſis vellent contrahere. Ideò ne fraus contrahentibus fiat, voluit Iuſtinianus teneri pactum, quo fori præſcriptio renuntiatur. Neque rectius dixerunt, qui opinantur *d. l. ſi conuenerit,* eſſe accipiendam, cum vterque diſſentit; vt fecit vetus interpres Albericus de Roſate: quem ſequuti ſunt viri alioquin doctiſ-

ſimi

ſimi Decius *ad d. cap.* 1. *num.* 192. Alciatus *lib. Paradox.* 2. *cap.* 17. Io. Corraſius *lib. Miſcellan.*4. *cap.* 5. Didacus Couarruu. *ad cap. quamuis.* 1 *part.* §.4. *num.* 7. Nam ſi de vtroque intellexerat Iuriſconſultus, rogo, quid faciebat dubitationem? Cùm iuris manifeſtiſſimi ſit ab omni conuentione, & contractu eorum, qui inter ſe obligati ſunt, recedi poſſe *l. ab emptione. ff. de pact.* Dubitatio erat; num, altero diſſentiente, alterius poſtulatu cogi poſsit. Hinc non immeritò quæri poteſt, num pactum prorogandæ iuriſdictionis, quod per pœnitentiam tolli poſſe diximus, iuriſiurandi religione firmari poſsit? quibuſdam placuit, non eſſe locum pœnitentiæ, vti Angelo, Fulgoſio, Paulo de Caſtro, Alexandro, Iaſoni *ad d. l. ſi conuenerit*. Imolæ, & Aretino *ad d. cap.* 1. Etſi aliter Antonio, Abbati, & Decio viſum ſit; exiſtimantibus nimirum, pactum prorogatæ iuriſdictionis etiam iuratum, ante litis conteſtationem per pœnitentiam prorogantis tolli: ea fortè ratione, quia iuſiurandum aſſumit propriam naturam eius actus, cui apponitur. *l. vlt. C. de non num. pecu.* ſed ex *d. l. ſi conuenerit*. conſtat huiuſmodi pacto non obſtante, locum eſſe pœnitentiæ. Mihi verior videtur contraria ſententia, quæ communis eſt, vt teſtatur Didacus *in d.* §.4. non ex ratione ipſius Didaci: quippe qui exiſtimat pœnitentiam prorogantis etiam iure ciuili minime tollere prorogantis pactum, etiam ante litem conteſtatam contingens; cùm *d. l. ſi conuenerit*. debeat intelligi de voluntate vtriuſque paciſcentis. Sed, quia iuramentum licet quandoque aſſumat contractus, cui adijcitur, propriam naturam, eſt obſeruandum; niſi prorſus aduerſetur actus naturæ, vt *in d. l. vlt.* & tenor, & obſeruatio tendat ad diſpendium ſalutis æternæ. *cap.* 2. *de pact. lib.* 6. *cap. licet. de iureiur. lib.* 6. vel in ijs caſibus, in quibus rectà publicum ius læderetur. vt *in cap. ſignificante. de pignorib.* vel in alterius iniuriam, nempe publici commodi reflecteretur. *cap. ſi diligenti. de for. compet. l. Senatus. ff. de contrab. empt. l. fin. ff. ne quid in loc. pub. l.* 2. *C. de ædif. priuat.*

FINIS.

A N A S T A S I I
G E R M O N I I
EX CEVAE MARCHIONIBVS,
A R C H I E P I S C O P I E T C O M I T I S
T A R A N T A S I E N S I S,

P O M E R I D I A N A E
S E S S I O N E S.

IN QVIBVS LINGVAE LATINAE DIGNITAS aduersus eos defenditur, qui cum ea Hetruscum idioma non modò conferre, sed & anteponere audent.

A D S E R E N I S S I M V M
CAROLVM EMMANVELEM
ITALIAE SVBALPINAE PRINCIPEM.

AD SERENISSIMVM CAROLVM EMMANVELEM SVBALPINORVM PRINCIPEM IN AVCTORIS COMMENDATIONEM

Claudij Guicciardi Sanramberti Academici Papiniani Epigramma.

QVID lauros, fasces, palmas, celebresve triumphos
Candida Principibus fila parasse iuuat;
Gloria si tumulo concludi, & corpus eodem
Debent, ac saxo nomen, & ossa tegi?
Quid tot sacra Hebe nectat tibi CARLE coronas,
Maxima vel cælum sceptra regenda paret:
Ni sint qui ingenio præstent aliquando tuorum;
Inuolui tenebris nec tua facta sinant?
Iam tibi Romanæ linguæ GERMONVS honores
Detegit, & Thusca vindicat inuidia.
Eia, faue cœptis, omen ne despice; primum,
Auspice te retinet lingua Latina locum.
Non satis apta tuis factis Vulgaris Hetbrusca est:
Vincere tempus edax sola Latina potest.
Hanc tutare igitur, PRINCEPS, tutaberis illam:
Nec tua letheis gesta tegentur aquis.

F. Antonini Germonij Ord. Prædic. ad Auctorem fratrem Tetrastichon.

DVm Latiæ linguæ priscos defendis honores
Inuicti fretus Principis auspicijs,
Teipsum defendis, Germonum nomen honoras,
Et simul inuictum nobile reddis opus.

Πέτρου τοῦ Βοησσάτου ἐπίγραμμα.

Ἄνθεα Ῥωμαϊκῆς στεφάνην ὁ δὲ δρέψατο μούσης.
Νῦν δὲ φέρων, αὐτὸς πλέξ, ἰδίην στεφάνην.
Βάσκανε τί φθονέεις, καὶ δύσμορε; ἀλλ' ὅδε γὰρ ὤν.
Τῆς ἰδίης ἐπαίρεις οὐ φθονέει σοφίης.

ἄλλο.

Ὦ παῖδες δάφνην περιπλέξατε, ὑπὸ γὰρ ἄνδρας
Σοὺς αὐσονίαν φύσατ' εὐφραδίην.

Eiusdem Petri Boissati Academici Papiniani.

ROma suo debet nomen, murosq. Quirino:
Post eadem est armis iterum fundata Camilli.
Is primum agresti muros signauit aratro:
Iste dolis Romam, & subito terrore recepit.
Ille soli incertos eadem sub tecta coegit:
Hic patrium seruare solum, & contemnere Veios.
Ambo solum, & sedes vitæ posuere suorum.

Iussit

Iussit vterque suos septem non spernere colles.
Huic Romana fuit melius facundia curæ:
Quæ terras diffusa obijt; Populosq; remotos,
Qua fuit imperium victoribus: Iste & in astra
Infert, & totus Latium resonabit Olympus.
Hic quoque mulcebit proprio diuina lepore
Numina, permixtos referetq; sedere Latinos
Eloquio insignes, atque ipse videbitur illis.

Antonius Faber Academicus Papinianeus.

VUlgaris linguæ fastus dum frangis iniquos,
Et Latium Latio protegis eloquio,
Nil minus es, quàm vulgaris, GERMONE, nec vllus
Prodijt in Vulgus rarior ante liber.

Fabianus Mazonus Academicus Papinianeus.

QVantum doctiloquo debet sua Thuscia Bembo:
Tantum Roma suo debet Anastasio.

Ludouici Pellissonis Viennensis Academici Papinianei Dialogismus.

P. QVid dulces veterum Latio modulamine cantus,
Tu cythara resonas mille foraminibus?
G. Vt noua Romanæ concedant carmina linguæ,
Atque edat nullos barbara turba sonos.
P. Vrilis haud labor est, Latias quia pollice chordas,
Dum GERMONE moues, non chelis vlla sonat.

Aurelij Maximiani Varronis Carmen.

SAt meminisse potes, me haud infelicibus ausis
Te socio Latijs incubuisse modis.
Verùm interrupto cursu, quæ parta fuere,
Prælonga vix non exaruere mora.
Tu reuocas, postquam te nunc Romana patronum
Lingua habet, meritis præmia digna tuis.
Nam per te expressa est palma confessio ab hoste,
Atque dedit victas æmula lingua manus.

Eiusdem aliud.

ERgo ausa est matrem falsa sub imagine formæ
Obruere, & patrio pellere nata solo?
Te decuit prohibere malum, GERMONE, nefandum,
Ne iure excideret musa Latina suo.
Filia ni malè grata tibi prospexit, vt esset
Digna patrocinio causa tuenda tuo.

Ad

Ad Lectorem Ioannes Mantilerius.

DVm collata simul vario sermone tuetur
GERMONVS vulgo verba Latina prior.
Quid valeat, quid possit, habes, fundamina nullo
Iecerunt veteres interitura die.
Hæc tamen, vt Thebas Alcides, vindicat omni
Ab labe; & mira sedulitate fouet.

Octauius Alpherius ad Lectorem.

NOn facta æternum, non busta superba dederunt
Aeacidæ nomen, Mæonium sed opus.
Non labor, autores, non scripta trophæa, Latinus
Sed sera donat posteritate lepos.
Illud Alexander tulit, hunc GERMONVS in astra
Nimirum causa motus vterque pari.

Vbertinus Galiardus ad Authorem.

DVm tenebris cogis Latias exurgere musas;
Quas dudum pressit durus, inersq; sopor,
Illas dum tollis, pariter te tollis in illis;
Bis pretium ferre est dignus vterque labor.

Claudij Romaniani Atrebatensis medicinæ studiosi, ad Authorem Epigramma.

GERMONE Aonidum decus immortale sororum,
Qui veterum dulci gutture scripta canis.
Alter ades nobis Fabius, nunc Plinius alter,
Doctiloquus Varro, Tullius alter ades.
Romanæ linguæ custos diceris in orbe,
Atque pater patriæ, lausq́, decusq́ virûm.
Dignus es, æterni cui consecrentur honores,
Sacraq́ solemni conficienda die.
Clarus honor, nomenq́ tuum, laudesq́ manebunt:
Dum fundet lumen Phœbus ab axe suum.
Ergo age, nunc vigeas; vigeat tua fama per orbem:
Attingant laudes sydera summa tuæ.

Caroli Paschalis Cuneatis Epigramma.

STernitur Aeneæ dextra Mezentius audax;
Vi Porsenna fugit Coclitis, & Mutij.
Non tot aues cælo volitant, quot millia Thuscûm
Demisit post hæc inclyta Roma neci.
Finibus est pulsus Romanis histrio Thuscus,
Otia dum petulans, luxuriemq́ docet.
Non Arnus Tyberi, non fonti denique riuus,
Non certat Latiæ laurus Hetrusca lyræ.
Nempe, est in fatis, Romano vt cedat Hethruscum
Nomen fortuna, moribus, eloquio.

HAEC SVNT QVAE PRAECIPVE HISCE LIBRIS CONTINENTVR.

I.

II.

III.

IV.

FINIS.

ANASTASII GERMONII

Ex Ceuæ Marchionibus,

ARCHIEPISCOPI, ET COMITIS TARANTASIENSIS,

POMERIDIANARVM SESSIONVM PRIMA.

AD CAROLVM EMMANVELEM

Sabaudiæ,& Subalpinorum Principem Sereniss.

EXQVISITIO,& singulari ingenio viri cùm se doctrinis tradidissẽt, Serenissime Princeps, neglectis omnibus cum publicis, tum priuatis actionibus operam omnem, ac studium ad veritatis disquisitionem contulerunt: multo sanctius, & præclarius rati esse diuinarum,atque humanarũ rerum naturam,causasq. perscrutari, & noscere, quàm diuitijs, honoribus, aut opibus inseruire. Hæc enim cùm fragilia, terrenaq. sint, ac quibuslibet temporum mutationibus obnoxia: nihil illis melius, nihil perfectius optare potuerunt. Erant illi sanè veritatis notione dignissimi, quam scire tantopere cupierunt, atque ita vt eam rebus omnibus præferrent. Etenim plerosq. res familiares,ac domesticas suas teliquisse, & omnibus voluptatibus renunciasse accepimus:vt solam,nudamq. veritatem nudi alacrius consequerentur. Et licet Ethnica caligine obcæcati adepti non sint quod quærebant (quia veritas Deus Optimus Maximus, qui omnia solo nutu erexit, ingenio, ac proprijs non potest sensibus comprehendi) tamen an Deus aliquis esset, magno studio,longaq. inuestigarunt disputatione. Quamobrem factum est, vt gens nulla, quantumuis barbara, Deum esse negaret. tum veritatis cognitione inflammati, multum temporis contriuerunt hæsitantes, an hæc mundi machina, quam circumspicimus, ex nihilo excitata sit, an ab vno dumtaxat architecto constructa, vel per se, aut vnius Dei potestate, ac prouidentia gubernetur, & regatur: Qua item ratione Deus mundum condiderit. Atque supra æthera euolantes an vnum, pluresvè existant Cæli, vel vnum dumtaxat sit firmamentum mentis oculis intuebantur: traiectiones quoque,& stellarum motus obseruabãt. Ex alto autem ad ima labentes, aut vnum constituebant principium, aut quattuor: vel ex ijs, an ignis,an aër, an terra, vel aqua rerum omniũ caput esset, disceptabant. Motus etiam cæli quemadmodum fieret, vtrum in Orientis partem, siue Occidentis; & circa quod, & in quo versaretur,atque exerceretur: nec non efficientem ipsius motus causam studiosissimè inquirebant. Neque ijs pluribusq. alijs contenti, ad ea etiam, quibus hominis fabricatio sustentatur, ac regitur, se conuerterunt: & multa de facultatibus, deque ipsa anima dictarunt. Alij eam cum corpore interire putarunt: alij ex vno in aliud corpus migrare: alij post discessum à corpore in cæleste domicilium, vnde emanauerat, redire, elegantius, & verius sunt arbitrati. Quid tandem animus esset: quibus constaret: de loco,eiusq. situ plura etiam sunt comenti, vt nobis aliquid veri, & certi relinquerent. De venis quoque, de arterijs, neruis, ossibus, deque

deque alijs generis eiuſdem libros ample confecerunt. Sed cur hæc ſigillatim commemoro? cum libri prope omnes vt veritatem alicuius, de qua tractant, rei acute perquirant, conſcripti ſint? Neque Iuris magiſtri tot legum volumina ſummo labore, perpetuoque ſtudio compoſuiſſent: niſi rei controuerſæ veritatem excogitare, excogitatamq. nobis proponere voluiſſent. Horum ego exemplis, veritatis eruendæ potiſſimum gratia inciratus, an verum ſit quod viri non alioqui mali tradiderunt, hiſce libris, quàm potero diligenter, inueſtigare conabor. Namque multi & bonis artibus, & optimis diſciplinis ornati; ac alij non ſatis periti, neſcio quo pacto, offenſi, vel potius deliniti ita iam in præceps feruntur, vt mala pro bonis amplecti videantur: & lumen inquirentes, diutius aberrare, ac fruſtra deuagari per tenebras inextricabiles. Student enim vulgares litteras cum Latinis conferre, & quod peius eſt, iam audent anteponere: copioſiores eſſe, nobiliores, pulchriores, dulciores, illuſtrioraque habuiſſe principia conſtanter adſeuerant. Sed cùm paucos, aut admodum nullos ex noſtris viderim, qui iſtis vagantibus occurrerint & viam veritatis demonſtrarint: illis ſuccurrendum putaui; vt & docti ad aliud ſcribendi genus ſe transferrent, & indocti veritatem cognoſcerent, ad eamque dirigerentur. Quæ enim lingua, tam copioſa, tam pulchra, ſuauis, aut dulcis, quæ cum Latina comparetur? quæ virtus? quæ nobilitas? quæ grauitas? quæ auctoritas? quæ ve vtilitas maior reperiri poteſt, quàm in Latinis litteris? Iacent aliæ, tanquam in angulis coniectæ miſerrime, nec prope in medium prodire audent. Prætermitto tunc veteres, qui ſingulari induſtria, maiori copia, facultate dicendi, ac ſplendore quodam ſermonis Latinas diſciplinas auxerunt, & illuſtrarunt: quorum ſtudia iam recentiores vehementer in dies imitari, & ad eorum gloriam eiuſdem æmulos rationis incitari videmus. Nam ex omnibus ferè orbis terræ partibus, & maximos, & præclaros viros contemptis priuatis rebus, & commodis prodire ſumma cum laude intuemur: qui ſe penitus Latinis diſciplinis abdicunt, eamque ſibi requiem iucundiſsimam, ac laborum tutiſsimum portum profitentur: & animos ſuos in earum rerum, quæ ingenio, & diligentia inueniri poſſunt inquiſitione oblectant; vt non tam negotium ſibi, quàm otium quærere, vniuerſæque Chriſtianæ Reipublicæ ina ſtimabile, & vt ſperatur, æternum decus adferre videantur. Quamobrem non poſſum ſatis mirari, cur iſti ſe maiorem gloriæ fructum putent ex vulgaribus litteris percipere, quàm ex Latinis: in eo enim, mea ſententia vehementer errant: propterea quòd Latina leguntur ab omnibus ferme gentibus, vulgaria ſuis finibus continentur; vixque perexiguas Ethruſcorum fauces egredi poſſunt. Quare ſi res, quas aſsiduè gerimus, ad omnes orbis terrarum regiones tantopere peruenire optamus; cupere debemus, quò tela, & res fœliciter geſtæ permanant, eodem ſtudiorum noſtrorum gloriam ſamamque penetrare, ſine quibus paucæ terrarum regiones ac paucæ oræ maritimæ dignoſcerentur, nec vlla præteritarum rerum extaret memoria. Nullum enim virtus aliud præmium laborum, periculorumque deſiderat, præter hoc laudis, & gloriæ: quo quidem ſublato, quid eſt, quod in hoc tam breui ſpatio & tam exiguo vitæ curriculo otioſam, & quietam ætatem tantis nos laboribus, diu, noctuque traducamus? certe ſi nihil animus præſagiret impoſterum; & ſi quibus regionibus (vt veteres ſolebant dicere) vitæ curſus definitur, eiſdem omnes cogitationes terminaret ſuas: nec tantis ſe laboribus frangeret, neque tot curis ſollicitaretur, neque tot vigilijs conficeretur, nec toties de vita ipſa decertaret. Hinc ineſſe videmus quoſdam in optimo quoque igniculos, qui ſemper animum gloriæ ſtimulis accendunt, atque adhortantur, non in ijs, quibus circumſcribimur, regionibus eſſe dimittendam nominis noſtri commemorationem, ſed per omnes orbis partes diffundendam. Atqui fruſtra omnis mihi videtur à vulgaribus ſuſcipi labor: cùm ea quæ agunt, breuiſsimis finibus contineantur. Nos ergo melius, qui ad illam veterem, ac prope diuinam Latinarum litterarum diſciplinam, quaſi ad aſylum celeberrimum confugimus: ad quod vniuerſus plane terrarum orbis recurrit. Quapropter diu cogitanti quemadmodum falſas vulgarium opiniones, erroreſque turbulentos, & ſuperſtitiones pœne aniles detegere poſſem, nulla mihi occurrit magis probabilis ratio, quàm ſi in medium adferrem, breuem illam diſputationem (veritas enim in diſputationibus ſubtilius limitatur) quam paucis ab hinc diebus Fabritius à Ceua familiaritate, & ſtudiorum communione mihi coniunctiſsimus, de tota hac quæſtione cum Ioanne Baptiſta à Ceua conſobrino meo, Iulioque Cæſare Magnano doctiſsimis viris de vna, atque altera lingua docte ac ſubtiliter habuit. Cuius quidem diſputationis arbitrum te, Princeps Sereniſsime, adhibendum duxi. Siquidem tota Sabaudiæ domus veritatis, in qua exquirenda potiſsimum laboramus, ac litterarum ſemper amantiſsima fuit. Ipſe autem Latinis, Vulgaribusque ſtudijs ita es

exor-

exornatus; vt te iure optimo omnes admirentur, & ita in te consentiant; vt facilè negotium hoc omne explicare, controuersiamq. dirimere, te iudice possimus.

Cvm igitur Ioannes Manutius in disciplina iuris, atque legibus P. R. interpretandis, scientia, vsu, auctoritateq. illustris, & eloquentia, ingenijq. acumine admirabilis, data hora è florentissimo hoc tuo Taurinensi gymnasio magna cum discipulorum frequentia discederet, domumque se reciperet: eum præ cæteris Fabritius, & Ioannes Baptista, vterque eius auditor, consequebantur. qui cùm Iulium Cæsarem ex altera parte viderent, iuuenem sibi & beneuolentia, & veteri necessitate coniunctum, ad eum confestim ire petrexerunt. Hic verò cùm eos ad se venientes prospiceret, eis etiam statim obuiam venit, atque illos, vt mos amicorum est, salutauit: nec vlla interposita mora extra vrbem spiritus recreandi causa profecti sunt. Iulius autem Cæsar, cùm Fabritium contra morem, & consuetudinem suam asperius audiret loqui: Quid habes, inquit, mi Fabriti? quid est? quid sibi vult hæc tam repentina vultus commutatio? Nil sanè, inquit Fabritius, quod aut tu audire velis, aut ego dicere malim. Tum Iulius, Nihil equidem, inquit, libentius audirem: tum quia te iratum intueor, tum quia in tuis oculis ac in tuo ore, & toto denique vultu nunquam tantum vidi ardorem. Tum ille, Confidis, inquit, vultu cognosci animum posse, vultus namque quot sunt animi motus, tot significationes, & commutationes conficere potest? Tum Ioannes Baptista comiter, vt solebat, potest, inquit, sanè: vultus tamen aspectu sensum animi plerique iudicant. Cùm vultus ipse sermo quidam tacitus mentis sit. Cùm enim adhuc in scholis essemus, mirabar profectò, cur non attentissimas, vt solebas, aures lectioni præberes, quæ ita subtilis, & elegans fuit, vt totum hominem desideraret. Quamobrem multa de te suspicabar: nunquam tamen occasionem nactus sum, vt de ijs tecum loquerer. Nunc licet aliqua animi perturbatione sis incitatus, aut aliquorum verbis, aut factis: omnia prudentia tua, atque amicorum consilio regere, ac moderari potes. Nemo enim prudens debet irasci. vnde laudatur Archytas Tarentinus; qui cùm in agro corrupta esse omnia comperisset, villici sui culpam redarguens: Miserum te, inquit, quem iam verberibus necassem, nisi iratus essem. Idem de Platone fertur, qui cùm iratus etiam esset, in seruum grauissima pœna dignum sæuire non existimauit. Tunc Fabritius, Non villici, inquit, culpa, vel aliquo serui errore irascor; nam si hoc esset, facile patientia furoris impetum mitigassem: sed aliud est, quo erubesco. Verùm ne diu vos suspensos teneam, scitote, media hac nocte eorum, qui contra Latinum sermonem scribere ingressi sunt, mihi in mentem aliquos venisse, & me aliquanto in certamen vocasse. Quos simulatque animus mobiliter agitatus videre, & præ manibus habere visus est, in varia visa & incerta cecidit; & statim tanto fui langore correptus, vt nec membris, nec ferè sensibus vti potuerim; & me tandem febris quædam somno priuarit. Quamobrem, mi Ioannes, arbitrabar equidem, vt mihi opus esset officio, & medicorum munere; quod Deus auertat. Et adeo ingens fuit contentio; vt adhuc in ijs circulis versari videar. Tum ille, Magnum, inquit, profectò omen: semper à patre, auoq. dum essem paruulus, dicere audiui, cùm mens nostra in aliquo per quietē occupatur, præsagiri solere id, ipsum, quod breui deinde nobis contingat. Et ideo aliquid boni tibi proximè euenturum suspicor. Tum Fabritius, Quis est iste, inquit, Chrysippus qui Stoicorum vaferrimus habitus est somniorum interpres? Tum Ceua statim, Chrysippus, est ne ille, inquit, acerrimo vir ingenio, qui vniuersam de Diuinatione duobus libris explicauit sententiam, vno præterea acute, & copiosè de oraculis, vno non minus eleganter, vt refert Cicero, de somnijs? Si ille est, vellem certe ex eius familia esse, vellemq. eius de somnijs opinionem atque sententiam consequi: sed si imitatione tantam ingeniorum præstantiam, perfectamq. sapientiam adsequi minime possum, voluntate quidem proxime accedam. Tum Fabritius Te, inquit, laudo: & te demum miror velle de somnijs tuam etiam aperire sententiam; cùm omnia fallacia incertaue sint: vt tritum est illud.

Somnia fallaci ludunt temeraria nocte
Et pauidas mentes falsa timere iubent.

Sed date mihi horam, nisi exigui temporis vsuram faciens omnia plane, perspicueq. declarabo. Tum Ceua, Do, inquit, sanè si postulas nō modo horam, sed integrū diem: non plura enim sunt somnia, quàm quæ de somnijs interpretationes tradi solent. Nam cum somniant præsertim mulieres, alias somnia interpretandi causa mulierculas adeūt: ex quarū ore, quot labuntur sententiæ? tot equidem, vt nullus, licet summa vir eloquentia, minimam illarum partem possit attingere. Tunc Fabritius, Dicam modo, inquit, sed non insequar longius: cum ad aliud dicendi genus vocer. Itaque aduerte: somniamus enim, cū sensus, & intelligentia nostra suo fungi officio minime possūt: vt ait ille non solū dicendi, sed etiā intelligendi grauissimus pater, atque magister Aristoteles: cùm enim animus mouetur, vagaturq. fieri non potest non aliquid vel sen-

tiri, vel intelligi. Namque animus mobiliter agitatus, quod vigilans audiuit, dormiens audire, videreq. videretur. Atque illud eiusdem Aristotelis ei, quod dicimus, accommodatum esse video: qua propter, inquit, ea maxime somniamus, quæ agimus, aut acturi sumus, aut volumus: de ijs enim maxime cogitationes, & imaginationes obueniũt. Vnde mihi hęc externa nocte euenisse crediderim: neque abs re. Nam cùm heri vesperi post lectionem Guid. Pancitoli primi in hac Taurinensi Academia legum professoris, viri sane optimi, & iuris peritissimi mecum essent aliquot nobilissimi adolescẽtes; quorum alij legum scientia eruditi, alij non solum Medicinæ, & Philosophiæ disciplina, sed Rhetorum quoque arte, veterumq. rerum memoria præditi, & omnes domum nostram venissemus, in bibliotheca separatim vnus quisque ad suum studiũ libellos, quos voluit, euoluit. Omitto quidem reliquos, qui in diuinos Aristotelis libros, qui in Poëtarum volumina, vel in Historicorum monumenta, vel in Beatorum patrũ scripta, vel in Pandectas, vel in summorum Pontificum Decreta inciderunt. Siquidem vnus ex ijs magis in fabulis, quam in disciplinis, bonisq. artibus versatus statim præ manibus quasdam in Ludouicũ Ariostum animaduersiones habuit: in quibus perspexit Ioannem Baptistam Pignam, virum alioqui doctissimum, ausum dicere Italam linguam, hoc est, Vulgarem longè Græcis, Latinis, cæterisq. omnibus anteponendam esse. Quamobrem quisque suis relictis studijs; neque ijs admodũ neglectis, magna inter nos orta est altercatio: qua de re nulla vnquam est clamoribus habita maioribus, neque ratiocinationibus. Vnde & mihi superiore nocte per quietem, adhuc in eo certamine versari viderer. Quare contra eos disserere, eorumq. argumenta prorsus nunc confutare decreui. Quod enim munus vniuersæ Reipublicæ afferre maius, meliusque possumus, quàm si ætatem puerilem informamus, atque erudimus iuuentutem? ijs præsertim litterarum generibus, & sermonibus, quos isti ad Vulgaria procliues, fluctuantes, & labentes vexare, prorsusq. dirimere conantur: quorum sanè opinio iam per totam Italiam disseminata est, ac fere procreata. Sed tempus est hanc opinionem tãquam vitiosam auertere, & Latinarum litterarũ grauitarem, & gloriam retinere. Et vt id facilius effici posit, totis neruis, viribusq. meis operam dabo: vt ne etiam adolescentes ad Latinã linguam propensi propter suam fragilitatẽ, atque imbecillitatem, ex ijs diuinis ad illa inania, ac propè friuola se conuertant studia: Nam quoquo se vertant iam iam nesciunt. Operæpretium est itaque Latinam linguam tueri; non enim dicam renouare, cum nulla vnquam viris doctissimis charior, nulla acceptior; quam ex animis nunquam maximorum virorum excidisse verè posis affirmare. Sed vt omnis iuuentus se ad hæc studia libentius conuertat, quãtum Latinæ litteræ Vulgari idiomate digniores, copiosiores, vtilioresvè sint, paucis edocebimus. Tum Iulius Cæsar, Nimium profectò, inquit, extollis Latinum sermonem, nimium deprimis vulgarem. Pauci certe hac tua sententia te amabunt: perpaucos hac tua verbum seueritate à tanta, tamque vtili, & necessaria reuocabis: sed aliquid est iracundiæ tribuendum, quam sepe cohibere non possumus. Tum Fabritius, Quid opus, inquit tot verbis est? an ignoramus Latinam linguam semper inter optimos floruisse, multumque ab illis & laudis, & splendoris accepisse? nulla est enim, quæ magis homines deceat. Hæc tanquam pyropus inter splendidissimas gemmas, vel vrbs Roma inter ciuitates, vel Nilus inter flumina, vel Hesperus, aut lucifer inter lucida sydera, præ cæteris fulget. Tũ Iulius subridens, lepide verò, inquit, nobis Latinam linguam commendas: in eaque extollenda operas nostras libenter tibi locabimus. Sed cuperem certè, antequam dicendi, disserendiq. principium faciamus, eligeremus locum ad disserendum aptum ab hominum conspectu etiam remotum. Nam hic, vt satis vides, magna est hominum frequentia; hic copia equorum semper euntium, ac redeuntium, quibus cælum puluere offunditur: hic ingens calor, quo cum nihil modo copiose dici, aut commode fieri posse existimo. Tum ille, sanè quidem: mens enim, inquit, nostra, præsertim dum altiora, atque difficiliora siue excogitat, siue legit, aut disserere mauult; quietem perquirit, vociferationẽ aspernatur, solitudine, & otio quàm maxime delectatur. Ipsa quoque non attenta quasi gradibus in cogitationem multarum rerum & variarum conscendit; & à proposito sæpe nos attrahit. Habes igitur locum nobis idoneum? Tum Ceua, Pergratum mihi foret, si ambo Clusiæ essemus: ibi est patris mei villa, quæ ab ipso oppido non longè distat: & tamen ab hominum concursu remotissima: in qua fons perlucidus sponte nascitur, iuxta castanea latissima, nemoroso vertice exurgit: vmbra circiter passuum quinquaginta in agrum obtinẽs. O dulcis secessus: ò lenis aquarum obmurmuratio: ò Musarum amica, & viris omnibus doctissimis digna amœnitas? Vbi nunc sumus, ò fortunam semper inimicam? quæ nihilum vnquam opportuna tempore mihi habere permittit. At quid prodest illa desiderare, quæ nec in præsentia nobis est permissum videre? sed video me illo loco vsque adeò delectari, vt animũ inde auellere ægre possim. Cũ igitur nobis per id tẽpus nõ liceat loco

illo

illo iucundiſſimo frui:camus,parũ hinc abeſt locus non modò amœnus, verùm etiam ſalubris: vbi fonte gelido, lympidiſſimoq. ex ripa Padi in flumen prolabente arbitratu noſtro perfruemur. Hunc arbores, & frutices circumcludunt. Ad hunc multi ex veſtris familiaribus, ſingulis propè diebus, recreationis gratia ſe conferunt. Quorum quidem vnus eſt modeſtia, & probitate inſignis Antonius Alpheus, iuuenis exquiſiti ingenij, & in iure ciuili multùm verſatus. cum quo ſemper adeſt Bonifacius Carretus, virtute iuxtà, ac nobilitate præclarus adoleſcens, omnium fere, & diſciplina iuris ciuilis eruditiſſimus, & ingenio, prudentiaq. acutiſſimus, nec non oratione maximè limatus; atque vt ego ſoleo dicere,iuris candidatorum promptiſſimus,promptiſſimorum iuris peritiſsimus. Video etiam huc venire vnum,quem & ipſe admiraris, quem omnibus anteponis; quem diligis, ac quod dici ſolet, fers in oculis; Marcum Godum; qui mihi ſemper viſus eſt ingenium poſſidere nobilius, & iuris & aliarum artium ſcientia plurimum excellere. Hos quoque comitantur Horatius Biragus, & Guidus Bagnus adoleſcentes optimi, & in iuris peritia multum exercitati. Dicam deinceps,niſi accedant alij, huc venire Scipionem fratrem tuum, cuius animi dotes, & diſciplinarum varietas omnibus ſunt perſpicuæ: quippe qui ſi legum ſtudijs operam duntaxat impendiſſet, admirabilis nobis videretur; nec vllus ei præferri poſset. Hi alijq. nobiliſſimi viri, quos propter temporis vſuram miſſos faciam, ſpiritus recreandi cauſa ad hunc ipſum fontem accedũt: cuius aqua ob raram frigiditatem & manus, & faciem lauant. Hæc cùm dixiſſet, breuibus ſpatijs ad fontem peruenerunt. Tum Fabritius, eſt, inquit,frigida, & ſi placet frigidiſsima. Huc inuitauere me ij ſæpiſsimè omnes, præcipuè ille probitatis, & eruditionis honos Marcus Godus, quamuis hucuſq. fontem hunc viſere minimè potuerim. Equidem qui nunc primum huc venerim, ſatiari non queo, tam hic ſitus me delectat: & quantum potero, mihi crede, præſertim hoc tempore anni,& amœnitatem, & ſalubritatem hanc conſequar. Tum Ceua, Rectè quidem, ait, facies. Ego cùm mihi Cluſiæ eſſe conceditur, raro autem licet,illo loco: cùm Taurini,hoc libentiſsimè ſoleo vti: vel cùm animus re aliqua perturbatur,vel cùm ſtudio defatigatur,vel cum aliquid mecum cogito. Namque dum in arbores, & viriditatem, quam videmus, oblectante proſpectu oculos amœnamus, ſpiritus ſimul recreantur,& paſcitur obtutus. Itẽ paſcitur mens, quæ veterum rerũ ſemper eſt cupida, præſertim recordatione dignarum: quia ſi ingenuè fateamur,hæ arbores, quas hic circum intueris,ſatas Phæthont. ſorores videtur eſſe:de quibus Ouid.

Illæ more ſuo (nam morem fecerat vſus)
Plãxerãt dederunt t, è quis Phaethõta querelas
Maxima cũ vellet terræ procũbere, queſta eſt
Diriguiſſe pedes: ad quem conata venire
Candida Lampetie, ſubita radice retenta eſt.
Tertia cùm crinem manibus laniare pararet,
Auellit frondes: hæc ſtipite crura teneri,
Illa dolet fieri longos ſub brachia ramos,
Dumq. ea mirãtur, cõplectitur inguina cortex,
Perq. gradus vterum, pectusq. humeroſque manuſque
Ambit,& exiſtunt tantũ ora vocantia matrẽ.
Quid faciat mater niſi quo trahit impetus irã,
Huc eat,atq. illuc,& dum licet oſcula iungat?
Non ſatis eſt,truncis euellere corpora tentant,
Et teneros manibus ramos abrumpit: at inde
Sanguineæ manant tãquam de vulnere guttæ.
Parce precor,noſtrũ laceratur in arbore corpus.
Iamq. vale cortex in verba nouiſſima venit.
Inde fluunt lacrymæ, ſtillataq. ſole rigeſcunt.
De ramis electra nouis,quæ lucidus amnis
Excipit,& nuribus mittit geſtãda Latinis &c.

Si illæ manent, illæ profectò ſunt: ſin autem iſtæ ex illis tanquam à proprijs parentibus ſunt ortæ, ſæpe enim à præceptore meo, viro non quidem indocto, didici hunc in locum,vel hinc non longè,Phaethontem,qui dum Phœbi currum temere ducere, ac regere maluiſſet, laxatis ob imperitiam habenis præcipitem cecidiſſe, & eius ſorores (ſi poetices figmentis eſt adhibenda fides) fratris mortem nimium deplorantes à Dijs in arbores eſſe immutatas. Et licet hæc Poetarum penitus videantur figmenta, atque portenta: ſub fabularum tamen velamine latet quandoque ipſa veritas. Namque circum iſthanc ripam Phaethontis tumulus erectus fuiſſe dicitur, qui primus huic ciuitati præfuit. Ideò & Phaethontia,& Eridania appellabatur à veteribus:vt Philibertus Pingonius,vir quidem & genere, & virtute illuſtris, in ſua non obſcure commonſtrat Chronologia, quæ Auguſta Taurinorum inſcribitur,quamq. paucis ab hinc diebus & doctè,& eleganter conſcriptam in lucem edidit. Et quoquo modo res ſe habeat; hæ arbores me incredibili quadam afficiunt voluptate. Sed nimirum alia quoque cauſa me oblectant, quæ tibi non fortè contigit ita. Quia ſi verum dicimus, hæc arbor, in quam Phaethontiadas conuerſas bellè oſtendimus,conſobrini mei A. Germonij ſymbolum eſt, maiorumq. ſuorum fuit, à totaque eius domo hodie, vt ita dicam, colitur, domiq. ſemper retinetur: & quoties hanc video, mihi ſemper neſcio quippiam delectationis in animo generatur. Tum Fabritius, ego verò, inquit, tibi iſtam iuſtam cauſam exiſtimo; quòd huc libentius venire, atque locum hunc deligere conſtanter perſeueras. Sed in hoc non eſt inſiſtendum.

Itaq. cùm nulla propè arbor, mea sententia, populo proceritate, aut vmbræ salubritate præcellat; consideamus, si placet hic, quia satis deambulatum est; & ad eam disputationis partem, ex qua egressi sumus, reuertamur. Verùm prius quam exordiat, abs te, mi Iuli, peto, quando in eam rem operas tuas nobis es pollicitus, Laudes Latinæ linguæ, qua plurimum vales, facundia, & dicendi facultate, prosequatis. Iam frigido fonte, iam procerissimis populis, iam harmonia, auiumque concentu, ac solitudine fruimur: quid amplius desideras. Tum ille, Imo verò, tibi incipiendum est, inquit, tum si quid incidat, in quo operas nostras requiras, videbis quàm tuæ linguæ Latinæ faueam. Tunc Fabritius, Iodignum, inquit, profectò existimarem, si Latina lingua tuis indigeret adminiculis; cùm se ipsa satis commendet: & per se laudabilis sit, & sine qua nihil laudari possit, ac planè intelligi: Vnde non possum non mirari; cur ipse simul cum multis alijs Vulgarem hunc sermonem, ita diligis, & commendas, vt Latino, reliquisq. omnibus studeas præferre. In quo nulla virtus, nulla vtilitas, nullaq. delectatio percipi potest. Destitutæ enim Latinarum litterarum præsidio omnes artes, atq. disciplinæ corruerent; nec quicquam acuratius posset tractari. Et illud quoq. sponte fatendum est; quòd cùm omnes disciplinæ diligentissimè Latinis litteris sint explicatæ, videmus, si qui de tuis Vulgaribus, earum studio tenentur, si sunt Latinis doctrinis imbuti, Latina potius, quàm vulgaria legere: sin à latinorum artibus, & disciplinis abhorrent, nec hæc quidem curare, quæ sine Latina eruditione intelligi non possunt. Denique si monumentis aliquid mandare cogitent, magno consilio, ac prudenti ratione, relictis tanquam inanibus ijs tuis Vulgaribus litteris, operam omnem ac omne studium ad Latinas conferunt. Etenim rogo, mi Iuli, vbi nam sit vllus gloriæ fructus, qui ex vulgaribus possit adquiri. Namq. Vulgaria suis finibus, exiguis sanè conscribuntur; & ita vt non modo Italiæ limites non egrediantur, sed neque Italiam totam occupent. Quare si Apuliam, aut Calabriam proficiscaris; vel Siciliam, Corsicam, aut Sardiniam versus nauiges, & hoc Vulgari idiomate vtaris, non magis Italus, quam Arabs, aut Scytha videare. Latina verò in omnibus leguntur: nec vlla regio tam inimica penè nomini Romano est, in qua non aliquis sit, qui Romana ipsa facundia non delectetur, eamque peritè intelligat. Sequamur igitur, sequamur, inquam, maiorum nostrorum mores, & instituta: qui multis laboribus, adeoq. sudoribus conati sunt nobis Latinum sermonem, vti patrimonium quoddam iure naturæ debitum verbis electis, grauiter, ornateq. dictatum relinquere. Qui inter cæteras priscas, & elegantes linguas diuino propè consilio, conseruatus, solus dignitatem, ac pristinum splendorem mirificè reddit, atque præstat. Tum Iulius, Fateter, inquit, si Latinùm nomen nobis duntaxat proprium, vel peculiare, vel vt ita dicam, speciale, siue præcipuum, nec cum alijs esset commune: sed hodie hoc Heluctij, Belgæ, Celtæ, Germani, Hispani, Britanni, Galli, & aliæ innumeræ regiones magis, quàm Itali videntur possidere. Et hanc nimirum ob causam nostri Latinum sermonem paruipendendum, & Vulgarem magnis studijs, & eximijs laudibus extollendum putarunt. Ita si fundus totus noster est, omni diligentia, & cura excolitur; si verò multorum, statim vno alterius solertia consisso, infructuosus redditur. Tum Fabritius, & hoc nimirum dolendum est, inquit, Italos neglecto patrimonio alienos fundos colendos suscipere: & ex vbertimis latifundijs exteros pati abundantissimos fructus percipere. Cùm olim ij omnes proprio quasi nomine Barbari dicerentur: nunc in amœnissimos Latini fines diuagantur. Sed tamen rectè dicimus eum fundum totum nostrum esse, etiam cuius vsusfructus alienus est, auctore Paulo Iurisconsulto; quia vsusfructus non dominij pars est, sed seruitus est, vt iter, & via. Quare Germani, Hispani, Galli, & alij id genus, Latini nominis vsumfructum cum nobis duntaxat communem habeot, & ita quidem habent, vt minimam eius portionem à nobis tanquam coloni à dominis agnoscant. Præterea istius Vulgaris sermonis, quem Italum appellas, ager natura adeò sterilis est, vt nulla arte, nulla cultura adhibita fœcundus esse possit. Tum Iulius, Mihi, inquit, satis constat antiquitus Latinam vestram linguam parùm etiam fertilitatis habuisse, & exiguis finibus fuisse conscriptam: atqui paulatim latiùs manans totum ferè orbem occupauit. Si illa tam latè, longeq. patuit, poterit item Vulgaris nostra ob eius magnitudinem, & delectationem omnia mundi imperia facilè circuire. Tum statim Fabritius, scire vehementer, inquit, cuperem; quis nam sit tam fœlix Princeps, tamq. potens Respublica, quæ hoc aliquando præstare se posse confidat. Iam non floret amplissima Romanorum Respublica, iam non viget fœlicissimus, atque triumphator Augustus; nec alij, qui Augustum admirabili cum laude sequuti sunt Imperatores; qui sub Imperio Romano totum orbem cohibuerunt. Quotum alij constituerunt; vt qualibet natio tam erudita, quàm barbara, neque actiones in iudicio ederet, nec vllas causas nisi Latinis verbis ageret. Item vt Decreta à Prætoribus Latinè interponerentur; quod etiam nunc obtinet ex Tryphonini libro disputariorum secundo. Neque miramini, si id lege sancitum sit; quia id iuris ciuilis est, & quod iure ciuili

uili eſt inuentum, verbis duntaxat Quiritium peragi debet. Et quamquam ſtipulatio, quæ à iure ciuili (vt communiter traditum eſt) ortum duxit, non ſolùm Romanis verbis celebrari poſſit, ſed etiam peregrinis. Namq. vt Vlpianus libro quadrageſimo octauo ad Sabinum eleganter ſcribit, hoc non vſque ad Latinum ſermonem protrahimus, ſed & ad Græcum, Pœnum, Aſſyrium, & ad quemuis alium: id tamen eſt vtilitatis cauſa receptum, vt omnis ſermo contineret verborum obligationem; quodq. ante Tryphoninum obſeruabatur: nihil enim refert contractus qua lingua quis celebret: ſequenda tamen eſt formula Latina: vt vir doctiſſimus Iacobus Cuiacius in libro Pandectarum ſecundo, titulo decimo quarto ſcriptum reliquit. In ſententijs quoque nihil intereſt, an & Græcè profeſtantur, ex Arcadij, & Honorij conſtitutione. Cùm poſt coloniam Romanorum Byzantium tranſlatam Romani & ipſi Græcè loquerentur. Idq. in teſtamenti factione perſpicere licet: quæ quidem iuris ciuilis eſt: nec olim potuit fieri teſtamentum, niſi Latinis verbis; hodie ex Theodoſij conſtitutione, quacunq. lingua. Sed longè aliud eſt in Decretis, quæ à populo Romano, vel ab ipſis Imperatoribus interponebantur: in quibus merum, ac mixtum imperium continebatur: de quibus nunc dicere ad inſtitutum opus parùm pertinet. Sed quia de iure ciuili loquebantur, confeſtim Ceua, Imò, inquit, abs re non fuerit de ijs pauca videre; cùm ea etiam ad Latinum, Vulgaremque ſermonem non parùm facere videantur. Cùm enim aliquando eum ipſum Tryphonini locum, ipſamq. Arcadij, & Honorij conſtitutionem perſpicerem, diligenterq. intuerer; quid probarem haud ſcio. Tandem in Bartoli ſententiam deſcendi, exiſtimantis Latinam linguam pro quacunque lingua intelligibili accipiendam eſſe, adeò, vt non ſolùm Græcus, ſed & Germanus ſermo, eius appellatione comprehendatur. quam quidem interpretationem ante Bartolum, Oldradus, & Dynus ſunt ſequuti: hancq. probare te exiſtimo. Tum Fabritius, Me (vt ſentio) inquit, vocas in aliam, & longè difficilem controuerſiam: ſed cùm ita lubet, paulò altius hoc nobis eſt repetendum. Quod autem ad Bartoli ſententiam, tantùm abeſt, vt probem, quin mihi falſiſſima ſit: & miror equidem Bartolum; nec enim hæc eſt Bartoli ingenio digna: cùm ſit tam impropria, tamq. à verbis Iuriſconſulti aliena, quam qui ſenſum oculorum habet, intueri facilè poteſt. Ego igitur puto longè aliam eſſe huius legis ſententiam: hanc nempe, quòd Latinus ſermo apud veteres Romanos vſq. adeò in pretio fuerit; vt non modò in ciuitate Romæ, ſed etiam in Græcia, & in Aſia publica negotia Latinis verbis peragenda eſſent: idq. Valerius Maximus ijs verbis copioſè oſtendit: Magiſtratus, inquit, priſci quantoperè ſuam, populique Romani maieſtatem retinentes ſe geſſerint, hinc cognoſci poteſt, quod inter cætera obtinendæ grauitatis inditia, illud quoque magna cum perſeuerantia cuſtodiebant, ne Græcis vnquam niſi Latinè reſponſa darent: quin etiam ipſa linguæ volubilitate, qua plurimum valent excuſſa per interpretem loqui cogebant; non in vrbe tantùm noſtra, ſed etiam in Græcia, & Aſia: quo ſcilicet Latinæ vocis honos per omnes gentes venerabilior diffundeterur, &c. Et ob hanc nimirum cauſſam ſancitum arbitror, Decreta Latinè interponi debere. Qui quidem intellectus mihi ſemper placuit: tum à Raphaele Comenſi, & Iacobo de Puteo viris doctiſſimis approbatum, vt Alciatus refert, magna cum voluptate percepimus: quamuis Alciatus ipſe interpretationem hanc reijciat, & improbet: Quoniam Valerius Maximus de priſcis, inquit, inſtitutis agit, quæ fuerunt à maioribus obſeruata, quæ tempore Tryphonini huius reſponſi auctoris amplius in vſu non fuerunt. Verùm, vt faciliùs intelligere valeatis, more legum interpretis in præſentiarum agam. Reiecta itaq. & improbata Comenſis, & Putei ſententia, nouum ſenſum Alciatus adfert. Namq. quod ſcriptum eſt in illo Tryphonini loco, loquitur de Prætoribus, & ſic in Magiſtratibus, qui Romæ ius dicebant: vnde non eſt mirum ſi Latinè debent pronunciare: quæ ratio in cæteris iudicibus, qui in prouincijs ius dicunt, ceſſat: vt meritò illis Græca lingua vti permiſſum ſit. Aduerſatur autem huic Alciati ſententiæ: quod conſtat non modo Prætores, ſed Senatores etiam Decreta aliter, quàm Latinè pronunciare prohibitos fuiſſe: cuius rei meminit in vita Tiberij Seutonius. Quamobrem non ſolùm Romæ, verùm & in Prouincijs Prætores conſtitutos eſſe apertè Pomponius de origine iuris, ijs verbis demonſtrat: Capta, inquit, Sardinia, mox Sicilia, item Hiſpania, deinde Narbonenſi prouincia. totidem Prætores, quot Prouinciæ in ditionem venerant creati ſunt, partim, qui vrbanis rebus, partim, qui prouincialibus præeſſent. Et ſatis ſcio aliter ab Alciato in libro primo Prætermiſſorum, cuius auctoritas apud me maxima eſt, hoc Tryphonini reſponſum acceptum eſſe; vt vel ex eo colligatis ei non ſatis liquiſſe de re. Nam, inquit, aliter Tryphonini reſponſum accepimus, quàm Acurſius fecerit, quippè ille omnia Decreta Latinè interponi iubet, non barbarè, & incomptè, vt etiam apud Græcos Latina Decreta ex eius reſponſo proponenda ſint. quod minimè mirum eſſe debet, cùm omnes Romano imperio ſubditi, Romanam linguam ediſcerent; quod etiam Strabo ſcribit. Quæ ſententia quodammodo ex Ciceronis

ronis auctoritate posset confirmari. Nam ad Herennium, Latinitas, inquit, est, quæ sermonem purum conseruat ab omni vitio remotum: vitia in sermone, quominus is Latinus sit, duo possunt esse, solæcismus,& barbarismus. vnde & de Oratore, purè, & Latinè loqui; & alibi purè, & emendatè loqui, quod est, inquit, Latinè. sed vt paucis comprehendamus, mihi videtur rectus superior intellectus, qui etiam Comensis, & Putei fuit. Nec ad rem facit, quòd Valerius Maximus de prisco instituto intelligat; quod quamuis facilè admittamus, non tamen credendum est, ea Tryphonini ætate abolita fuisse. Quicquid enim expressè correctum non videmus, id vetetum legum, constitutionumq. regulis omnes relictum intelligunt. Nec pili quidem facio constitutionem illam, qua permissum est sententiam Græcè etiam ferri posse: quoniam eo tempore, vt paulò ante diximus, Romanum imperium ad Græcos erat translatum, vt merito Græcę linguę largitum sit, quod antè Romano sermoni concessum erat. Hinc videmus in libro duodecimo Codicis, à Valerio Imperatore Græcum, & Latinum sermonem æquiparari. Tum Ceua, Hæc tibi, inquit, magis, quàm Bartolo, & Alciato assentior: sed illud vereor, ne tibi possim concedere, hoc est, Tryphonini responsum hodie esse admittendum, cùm aliter videatur obseruari. Tum ille, Neq. hac de re, inquit, ab initio disserendum proposuimus, sed vt vobis apertè commonstratem Vulgarem linguam non tam latè, longeq. diffundi posse, quàm Latinam: vtrique tamen satisfaciam. Ego itaque Tryphonini regulam hodie, atq. ipsius Iurisconsulti ætate accipiendam esse semper existimaui. Et licet in quibusdam Romani Imperij partibus alter feructur, id tamen ab ijs duntaxat, qui ius condendi legem habent: neque iniuria: cùm plebs, cui potissimum Decreta interponuntur, nullam Latinæ linguæ notitiam habeat. In multis verò alijs regionibus, nulla huius rei habita ratione, Latinum sermonem, tanquam diuinum institutum colunt, & tuentur: præsertim in curijs sacrosanctæ Romanæ ecclesiæ; à quibus omnia, nisi Latinè condita sint pro nihilo habētur. Neque hic prætermittam, quod vir alioquin doctissimus mihi solebat obijcere: ergo, aicbat, Ecclesia humanis legibus subijcitur. Sed videte: quàm recta ratiocinatio. Romani Pontifices Latino idiomate vtuntur, sunt igitur Principum subditi constitutionibus. Satis dilucidè ostenditur, summum Pontificem, cæterosq. inferiores sacerdotes non esse Imperatorum legibus adstrictos. Nec enim lex Imperatorum, vt Nicolaus Papa ad Episcopos in concilio apud Conuicinium congregatos scripsit, supra legem Dei est, sed subtus. Hinc ex communi Doctorum calculo traditum est Laicorum statuta, non modò in odium, sed etiam in fauorem Clericorum inducta nullius esse ponderis, nisi ab Ecclesia prius fuerint apptobara. Maluit igitur S. R. E. perpetuò id obseruari; vt sicut vna est Ecclesia catholica, cuius Roma caput est, ita vna esset loquendi ratio omnibus quantùm fieri potest communis. quod si verbis Italicis vreretur, & Germanicis, Hispanicis, Gallicis, & quibus non, vti oporteret? Vnde multæ efficerentur Ecclesiæ: qua de re fusius disputabimus. Verùm, vt vnde egressi sumus, reuertamur, constat satis Vulgarem linguam non posse tam longè, lateq. se propagare, quàm Latinam. Sua igitur sponte?

At pastor amicam,

Quamuis deformem, laudat vterq. suam.

Qua de re vestet quoque Cicero: suum, inquit, cuique pulchrum est: adhuc neminem cognoui Poetam, qui sibi non optimus videretur; sic res se haber, te tua, me delectant mea. Hispani suum Italico benigniorem, & iucundiorem, Galli suum dulciorem, vberioremq. esse arbitrantur. Neq. illud fortè abs re erir; quia, sicut feræ rationis expertes, quæ partus suos ita diligunt, vt pro ipsis sæpissime propugnent, & sic pugnent, vt vulnera, vel ad ipsam necem excipiant, nullos impetus, nullos casus reformident; nec minus ij pro suo sermone, tanquam pro naturali partu ita bellum gererent, vt ne à maiori quidem hostium multitudine compelli possent. Tum Ioannes, Imò verò, inquit, mihi paucis iam diebus accidit: vt quosdam nobilissimos, & doctissimos adolescentes Germanos nactus sim: qui à nostro Vulgari idiomate non sic abhorreant, vt illum reliquis omnibus posthabeant. Tum Fabritius, Ego omnes, inquit, exteros, quos cognoui, nec certè paucos sæpe de Vulgari hac lingua alloquutus sum: & multi, & penè omnes eam vsque adeò in precio habent; vt eis nihil turpius, nihil fœdius, nihil miserius videatur. Et inter cæteros postero die fortè fortuna hac de re sermonem habui cum Claudio Balando Camberiano adolescente & moribus integerrimo, & disciplinis ornatissimo; qui totam Italiam peragrauir, & Romæ non modicum temporis est moratus: & in hac quoque ciuitate diutius vitam degit; & hodie in legum studia maxima cum laude incumbit. Is, inquam, nec Vulgarem, in qua non mediocriter versatus est, penitus reijciebat, nec laudabat: & maximè illa Italica carmina, quæ ijsdem syllabis cadunt, quæ à nobis octaua rima appellatur, pro quibus multùm facitis, nunquam ita satis sibi fecisse, vt Gallica, non ineleganti ratione asseuerebat. Neque mirum, si Germani illi adolescentes Italicum Idioma cæteris omnibus anteponant: cùm Germanicum ferè sit omnium obscurissimum. Neque idcircò

tibi

tibi perſuadeas eos ſuum protſus voluiſſe abijcere, & Vulgarem hunc tuum amplecti. Si autem amas verum, quo nihil hominum generi natura tributum pulchrius, nihil charius, dices, quid nam eos in hanc ſententiam tam facilè inuexerit? Tum Ioannes, Etenim, inquit, quoties eis permittitur coniunctiſſimè ſemper & amantiſſimè Franciſcum Octonaium, Phyſicum ſanè excellentiſſimum, Mathematicam, & Aſtrologiã publicè profitentem audiunt, quo nemo ferè ſenior hoc tempore, nemo prudentior; qui, vt moris eſt, Euclidem magna cum auditorum admiratione Italicè interpretatur. ij, inquã, non tã cauſa diſcendi artem, quàm ob ſermonis amœnitatem, grauitatem, magnamque dicendi copiam illius prælectionibus interſunt. & ſi paucis diebus in Italia propter locorum diſtantiam eis eſſe libuerit; omnia tamen ab illo (ornatè enim doctè, & propriè loquitur) ſe dicunt intelligere. Tum Fabritius, Neq. inquit, illud vnquam concedam, vt ij Germani adoleſcentes, quòd exiſtimas, docti, non alia ſint excitati ratione, quæ tibi non ſit incognita: quamuis hoc ſatis ſcio, nullum Octonaio maximo viro, & ſpectato non tantùm in difficillimis, & ſubtiliſsimis Mathematicæ, & Aſtrologiæ artibus, ſed nec in Vulgari ſermone, cuius princeps ſemper eſt habitus, eſſe comparandum. Sed illa eſt, meo iuditio, cauſa: quia ſolebant dicere; Hæc veſtra lingua proximè ad Latinam linguam accedit. Ergo non Vulgaris, ſed Latinæ linguæ lineamentis, ſiue principijs, ſine quibus ne punctum quidem perciperent, ducatur. Quod idem Galli, Hiſpani, Græci etiam, atque Chaldei, qui linguam Latinam primis, vt dicitur, labris degustaſſent. Quod ſi ita eſt, vt nemo, niſi Latinis litteris imbutus, intelligat: quid Latina lingua magis colendum, aut quid ipſa præſtantius? Quid autem nobis? quidam impetitè dicebat, ſat eſt, vt intelligant: poſſunt enim hanc, & illam habere. Sed ſi vna abſq. alterius beneficio intelligi non poteſt: quid emolumenti eis adferret? nam quod paucis fieri poteſt, vt vtar Ariſtotelis verbis, per plura fieri non debet. Cùm hæc attentè audiuiſſet Iulius, Venio ipſe, inquit, in hanc tuam ſententiam pedibus, & manibus: cùm exiguas Italiæ fines egredi non poſsit. In Italia verò hanc tuam ſententiam diuidi poſtulo. ſed iam ad inſtitutum opus vellem nos proximè accedere: quoniam dictum eſt à te ſatis copioſè Vulgarem linguam non poſſe in tam longinguas prouincias, quàm Latinam protendi: conſequens eſſe videtur, vt greſſum comprimamus, & inceptum iter paulò reuocemus, hoc eſt, vt diligenter inquiramus: an ſermo, vel hic modus loquendi ſolis hominibus datus ſit: & an ſit quid naturale, vel hominis inuentum. Tunc Fabritius, Rem vnã, inquit, omnibus notam poſtulas, alteram perdifficilẽ quæris: quod verò ſciam, & potero dicam. Tunc ſurgens Ceua, Quod tu, inquit, non poteris, aut neſcies, quis noſtrum tam impudens eſt, qui ſe ſcire, aut poſſe poſtulet? Tũ ille, ego omne, inquit, hoc ſummæ bonitati, ac etiam beneuolentiæ tuæ erga me tribuo: attamen te rogo, atq. obſecro, vt ne poſthac me tam eximia laude orneș, cùm minimè ea dignus ſim laude: nã & tibi non ſolum, ſed & mihi proderit, ſi id agas: quoniam & te acriotis iudicij exiſtimabunt, & maiorem de me, quàm quæ ſit, opinionem fortaſſe non concipient. Tum Iulius, Non hoc ex te, inquit, ſed de quo mox expoſui, quid ſentias, quærimus; exiſtimas ne ſermonẽ ſolius hominis eſſe? Verùm antequam vltrò progrediaris, velim vos oratos, ne tot Iuriſconſultorum reſponſa, totq. Imperatorum Conſtitutiones in medium adferatis; cùm pauci id poſsint percipere. Quæ cùm dixiſſet: ridens Fabritius, Hoc, inquit, inuitus, & coactus facio: ſed Ceua ſimul cũ neceſsitate me aliquando impellit: Et poſthac, niſi ratio, vel neceſsitas aliud deſideret, me in hoc tibi obſequuturum polliceor. Cæterùm ſcias ſermonẽ hominibus natura ineſſe, vel ipſius hominis induſtria repertum eſſe, difficilem, ac perplexum habere explicatum. Altera verò, quam proponis, quæſtio, nullam propè habet difficultatem: idq. omnibus perſpicuum. Tum Iulius, ego verò, inquit, nedum à ruſticis, ſed nec à doctis quidem hoc ſatis intellectũ puto: ipſe tamen omnibus exploratum dicis, quod nullo modo poſſum percipere: cùm ſæpè apud maximi nominis viros legam quaſdã volucres aptè, clarè, & articulatè fuiſſe loquutas, vti picas, pſyttacos; monedulas, coruos, quæ interdum humanam vocem imitatæ ita appoſitè aliquid expreſſerunt, atque pronunciarunt, vt humana voce loqui viderẽtur. Cuius rei præclatum habemus exemplum apud Macrobium. Cùm enim Cæſar Auguſtus inſignem ex Atticis victoriam reportaſſet; occurrit ei inter cæteros gratulantes vnus coruum in manibus gerens, quem docuerat hæc fari; Aue Cæſar victor Imperator: quo facto magnam exhauſit Auguſtus admirationem, officiolamq. auem viginti millibus nummùm emit. Cuius auis magiſter alteram hæc inſtituerat dicere, Aue victor Imperator Antoni. Eodem quoq. tempore ſalutatus à pſyttaco, pro illo nũmos ſolui iuſsit. Clarè etiam loquentem picam redemit. quorum exẽplo pauper commotus ſutor ſolicitè coruum inſtituit, vt tranſeuntem Auguſtum eadem ſalutatione captaret: qui impendio exhauſtus ſæpe ad auem non ſibi reſpondentem dicere ſolebat, Opera & impenſa perijt. Quãdoq. tamen coruus cœpit pronunciare dictatam ſalutationem. Hoc audito dum tranſiret Auguſtus, reſpondit: Satis domi ſalutatorum talium habeo. confeſtim coruo ſupetfuit memoria; vt & illa, quæ à domino quæren-

quærente solebat audire, subtexuerit: Opera, & impensa perijt. Ad quod Cæsar risit, emiq. auem iussit, quanti nullam adhuc emerat. Hæc, aliaq. abundè scripta reperimus: nec vlla opus est probatione: cùm multæ etiam in hac ciuitate loqui audiantur, & maximè in Aula Serenissimi Ducis, quæ non modò Italicè, sed & Gallicè verba expromunt. & vna præ cæteris, quam noctù adferre solent in Prætorianorum custodiam; & quicquid milites agunt, & dicunt, die omnia Serenissimo Duci sigillatim recenset. Hinc Poetæ, meo iudicio, existimarunt has aues aliquando humanam formam habuisse, & à Dijs propter nimiam arrogantiam, vel propter aliquod maximum crimen in bruta esse commutatas: vt dum Pieri, qui Macedoniam possedit, & Anippes nouem filias nimis arroganter gloriarentur, Musas in certamina cantus prouocarunt: quarum vna exorsa est, quod Gigantes aduersus deos contenderint, ex quibus Typhœus terrigena deformitate terruit Deos, compulitq. in Aegyptum; vbi Iuppiter ob metum in arietem conuersus est, Apollo in coruum, Liber in capram, Diana in felem, Iuno in vaccam, Venus in piscem. Inuicem autem Musæ cùm Cereris laudem decantassent, Pierides victæ in picas sunt versæ: de quibus Ouidius libro Metamorphoseos quinto:

Musa loquebatur, pennæ sonuere per auras:
Voxq. salutantum ramis veniebat ab altis.
Suspicit, & linguæ quærit tam certa loquentes,
Vndesonent, hominẽq. putat Ioue nata loquutũ,
Ales erat: numeroq. nouem sua fata querentes
Institerant ramis imitantes omnia picæ &c.

Tum Fabritius, Hæc, inquit, quæ de auibus retulisti, certissima sunt: illud tamen sit tibi præcipuum, vt solius hominis sermo sit: neq. iniuria; cùm solus sermone indigeat. Homo enim magis, quàm cætera animal sociale est, qui non tantùm genitus, ac procreatus est, societatis, communionisq. appetens; quin etiam magnoperè ijs indiget: cùm nec possit, nec eum deceat per agros, & syluas vitam degere, nec per se duntaxat esse: sed in ciuitatibus vnà cum alijs ætatem agere: & hanc humani generis communionem, hanc conspirationem in Republica benè gerenda, hanc iucundissimam vitæ, atq. officiorum omnium societatem coire, & tueri; nisi fortè perfectissimus esset, quod rarò euenit, vel omnino bellua. Nam homo cum rationale, & ciuile animal sit, ac natura ciuis, operæ pretium est, vt & sermonẽ habeat. Verùm si ita res se habet, videtur Picarum sermonem habere plurimùm interesse, quæ, vt naturales referunt, regem habent; & formicarum, quæ more reipublicæ viuunt, & aliorum animalium multorum, præsertim elephantum, qui, vti Plinius testatur, regem, centuriones, & cæteros militiæ gradus, qui cæteris præsunt, constituunt: quæ omnia licet rationis expertia sint, & inciuilia, socialia tamen sunt, & gregatim pascunt. Vnde Cicero, vt pecudes, inquit, sui generis sequuntur greges, vt bos armenta. Neq. verò ijs natura defuit, sicut homini loquendi artificium dedit, sic animantibus vocem impartiuit. Ita enim mirificè voces suas proprijs quibusdam inter se notis discernunt, atq. cognoscunt, vt colloqui videantur; sæpe etiam humano generi alludunt, aut sanè videntur alludere. Ridendi namq. ratio apparet in ijs aliqua, cùm demulsis auribus, contractoq. rictu, & oculis in lasciuiam dissolutis, aut homini alludunt, aut suis quisq. coniugibus, aut fœtibus proprijs. Non ne aliquid amori mutuo, & obsequio simile tribuunt? Iam illa, quæ sibi prospiciunt in futurum, & cibos reponunt, habẽt vtiq. prouidentiam. Rationis quoq. inditia in multis dignoscuntur: nam quando vtilia sibi appetunt, mala cauent, pericula euitant, latibula, quibus se tegunt, parant, profectò aliquid intelligere videntur. Non potest quis negare feminaquædam rationis in illis dignosci, cum hominem ipsum sæpè deludant. Nam quibus conficiendi mellis officium est, cùm optatas incolunt sedes; castra muniunt, domicilia admirabili arte construunt, regi suo inseruiunt. Et quamquam rationem habere videantur, non idcircò tamen illis ea, quæ homini tribuuntur, communia esse dicemus. Multa enim homines faciunt, quæ & bruta faciunt animalia, sed longè diuersa ratione. Nam quæ bruta faciunt, naturaliter duntaxat faciunt, non tamen iure; homines verò & naturaliter, & iure, hoc est cum ratione. Et licet Vlpianus in primo Institutionum libro dicat Ius naturale esse, quod natura omnia animalia docuit. quod ius non humani generis proprium, sed omnium animalium, quæ in terra, quæ in mari, cæloque nascuntur, commune est. Hinc descendere maris, & fœminæ coniunctionem, quam nos matrimonium appellamus, hinc liberorum procreationẽ, hinc educationem: quoniam videmus cætera quoq. animalia etiam istius iuris peritia censeri. Debemus tamen hoc intelligere, vt Antonius Goueanus in libris variarum lectionum est peritè, ac eleganter interpretatus; quamq. interpretationem paucis iam diebus sequutus est Ioãnes Manutius præceptor noster: scilicet Ius naturale consistere in ijs rebus, quas natura docuit omnia animalia. Et cætera istius, iuris peritia censeri: sic intelligi; vt censeantur perita earum rerum, in quibus hoc ius consistit. Quicquid enim & homines, & bruta faciunt animalia, non est continuò iuris naturalis (nam edere, bibere, dormire, educere iuris essent naturalis) sed, vt quæ homines, iure faciunt, eadem si bruta facient animalia, iure naturali homines facere dicuntur. Vti enim homines filios procreant, eosdemque studio-

ſtudioſè, & diligenter nutriunt, ita & bruta; ſed bruta inſtinctu quodam naturali tantùm: homines autem ratione, iure, ac præſcripto legis; vt cùm maritus ſe ad vxorem applicat, vel pater liberos alit. Quod igitur homines naturaliter faciunt, & cum ratione, id & iure facere dicuntur. Ex eo autem licet intelligere, quòd non quæcunq. homines faciunt naturaliter, iuris naturalis dicuntur: nam, vt iam dictū eſt, edunt, bibunt, dormiunt natura; quæ tamen nemo dixerit eſſe iuris naturalis: bruta quoq. animantia naturaliter duntaxat corpora commiſcent, non iure; homines verò & natura, & iure: quia iure ſoli vtuntur homines. Vim etiam, & iniuriam propulſare iuris eſt naturalis: quamuis Florent. Iuriſconſulto, ſeu potius Triboniano magis iuriſgentium eſſe placuerit. Rectius Cicero, qui in Topicis naturale ius vocat. Nec vlli dubium eſſe debet, quin hoc ſit ius naturale; cùm nullū reperiatur animal adeò infirmum, atq. puſillum, quod vim non propulſet, ſeq. & ſua non tueatur: vtq. eſt in prouerbio, formicæ inſit ſua bilis: naturaliter tamen facit, non iure: homo autem & natura, & iure, ſcilicet ex legis præſcripto: quia honeſtum, & vrbanum viſum eſt legum latoribus, vt nobis liceret vim vi repellere. Sed, vt vnde digreſſa eſt noſtra reuertatur oratio, arbitror equidem, vt cū Lactantio ſentiam, vniuerſis animantibus datam eſſe rationem, hoc eſt, vt ego interpretor, rationis ſimulacrum quoddam, ac ſimilitudinem. Sermonem autem ſolius hominis eſſe vobis apertius indicabo. Cùm enim Deus optim. maxim. hominē ipſum ad imaginem, & ſimilitudinem ſuam creauit; ſolusq. ſit, qui ſentiens, capaxq. rationis intelligere rerum omnium factorem Deum, ac opera eius admirabilia, virtutem, poteſtatemq. perſpicere: ſolus conſilio, mente, prudentia eſt inſtructus. Ideoq. ipſe inter cæteras animantes rectus corpore, ac ſtatu factus eſt: vt ad contemplationem parentis ſui ſe excitatum eſſe intelligeret: vt Ouidius rectè cecinerit.

Pronaq. cùm ſpectent animalia cætera terrā,
Os homini ſublime dedit, Cœlumq. tueri
Iuſſit, & erectos ad ſydera tollere vultus.

Hinc ſermonem ſolus accepit, teſte & ipſo Lactantio, & linguam cogitationis interpretem, vt enarrare maieſtatem Domini ſui, & gratias pro immenſis erga ſe beneficijs referre poſſet. quod animantibus haud dare neceſſe fuit; cùm homini cuncta, vt ſacræ teſtantur paginæ, ſubiecta fuerint. Veſcimur enim quibuſdam tum terrenis tum aquatilibus, tum volatilibus, partim capiendo, partim alendo. Efficimus quoq. domitu noſtro quadrupedum vectiones, quorum celeritas, atq. vis nobis ipſis affert vim & celeritatē. Nos onera alijs beſtijs, nos iuga imponimus: nos Elephantorum acutiſſimis ſenſibus, nos ſagacitate canum ad vtilitatem noſtram abutimur: quaſq. violentiſſimas natura genuit, illis moderationem nos ſoli adhibemus. Alijs etiam non modò ad cibum vtimur, ſed etiam, vt frigora, caloreſq. pellamus, fruimur. Oues enim quæ ad veſcendum hominibus aptæ ſunt, nihil ferè aliud afferunt: niſi vt earum villis confectis, atq. contextis homines veſtiantur. Illæ verò aues, quæ colloqui videntur, nec propriè, nec verè loquuntur: ſed humanam vocem imitatæ, quod audiunt, exprimunt, nec quid dicant, intelligunt. Et hoc ipſum ex eo intelligere licet, quòd non, vt putas, coruus, ſalutator verbis Latinis loquebatur, ſed Græcis, vt à magiſtro fuerat edoctus; quæ longè faciliùs illi erat exprimere, vtpote quæ ad naturalem vocem proximius accederet, χαῖρε καῖσαρ, quæ te apud Plutarchum, ac Suetonium legiſſe non dubito. Multa deniq. ad fingēdam, & emittendam vocem, qua animi noſtri ſenſum declaramus, neceſſaria ſunt, quæ in brutis videntur deſiderari. Ad vſum namq. ipſius vocis, incredibile eſt, niſi diligenter animaduertatis, quanta opera machinata natura ſit. Primùm enim à pulmonibus arteria vſque ad os intimum pertinet: per quam vox à mente principium ducens percipitur, & funditur. Verùm cùm abſq. inſpiratione, & expiratione vox fieri nullo modo potuerit, illaq. compreſſione, & diſtentione maximè indigeat: nec immeritò admirabimur rerum omnium Opificis prouidentiam, atq. ſolertiam, qui aſperam arteriam (ſic enim à medicis appellatur) ſimul commodum reſpirationis, & vocis organum mirabili arte conſtruxit. Atq. tanto artificio laryngem compoſuit, vt illa nūc magis, nunc minus claudi poſſit, & ſpiritum arbitratu noſtro ad maximos ſæpe vſus retinere, & varias voces, hoc eſt leuem, & grauem arctare, & relaxare valeamus. Et tanta deniq. thoraci inſita eſt vis; vt etiam arbitratu noſtro nunc multùm, nunc parùm aeris ad ſolam reſpirationem, aut vt ſimul quoq. voci, quam effingere lubet, aer inter expirādum ſufficiat, emittere poſſimus. Nam vt paucis dicam: Aſpera arteria, quæ primò animanti ad aeris in reſpiratione tranſitum, ductumuè confert, oſtium habet adiunctum linguæ radicibus, illaq. ad pulmones vſq. pertinet. Et ſpiritus à pulmonibus, vt diximus, per aſperam arteriam ad laryngem, quæ longè omnium fiſtularum functionem vincit, & ad os intimum effunditur. In ore autem ſita lingua eſt finita dentibus. ea vocem immoderatè profuſam fingit, & terminat: quæ ſonos vocis diſtinctos, & preſſos efficit, cùm & ad dentes, & ad palatum inſtar rotundi, amplique ſpatij conſtructum, & ad alias partes pellitoris. Quamobrem plectri ſimilem linguam, medici, & philoſophi ſolent dicere, cordarum dentes, nares cornibus, ijs, qui

ad neruos resonant in cantibus. Ijs itaq. instrumentis, singulari prouidentia, & diligenti, solertiq. cura constructis mirabiliter: quasi musica, efficitur vox. quod bruta nequeunt facere animalia: quamuis multa repetiantur, quæ easdem propè habent partes, non tamen ita distinctas: aut enim mancas, aut latas, & amplas, aut inferius, aut superius insitas esse animaduertimus. Namq. laryngis, quæ, vti diximus, ad fingendum vocem est omnium optima, superior sedes, vt Andreas Vesalius Anatomicorum Princeps subtiliter, & amplè scribit, latior (secus quàm in bobus) in inferiori cernitur. (Natura enim quædam nobis peculiaria impartiuit, quò faciliùs à brutis animantibus secerneremur: hinc etiam oculum ex multis partibus constare videmus, & maximè ex quinque musculis; quanquã multi, & ferè omnes ex quatuor tantùm constare scribunt. Realdus tamen Columbus libro decimo apertè commonstrat quinq. esse oculi musculos: seq. quintum primò inuenisse: quem sanè musculum, cum quoddam à doctissimo Angelo Visca Anatomico secaretur corpus, diligenter animaduerti. Cuius sanè beneficio cœlum, ac beatas cœlorum mentes intuemur. quod bruta nequeunt facere animalia: cùm in ipsis hic videatur desiderari musculus.) Pisces etiam non modò non loquuntur, sed neque vocem possunt emittere: & ideò pulmones desiderant. hinc illud prouerbium ἰχθύος ἀφωνότερος idest, magis mutus pisce. Neque vos miramini, si plures, qui dentibus carent, loqui audiueritis. Causarũ enim aliæ sunt perfectæ, & principales, aliæ adiuuantes, & proximæ. Dentes sunt causa adiuuans: & si eos, quibus desunt dentes, rectè attendatis, facilè dignosceti, nec bene, nec articulatè loqui, sed balbutire. Quare videmus infantes nõ posse apertè, & clara voce quid significare, nisi ad eam ætatem, qua dentes habere possint, peruenerint. hinc quoq. Iuris auctores sæpè responsitarunt pupillum, qui fari non potest, hæreditatem adire non posse: & vbicunq. verba desiderantur, persona pupilli pro nihilo habetur. Tunc Iulius, Optimè, inquit, quamobrem sic agamus, vt nos ipsa ducit oratio. Non enim mediocriter moueor auctoritate tua, Fabriti, orationeq. tua, quæ me satis cohortatur, vt nullum animal sermonem habeat: bellèq. ostendis instrumenta, quibus vox efficitur, miro quodam modo naturà hominibus esse insita. At si instrumenta, quibus loquuntur homines, eis naturaliter insunt, & naturaliter loquuntur: Quid enim si plures infantes statim atq. in lucem editi fuissent, elinguibus matribus ad nutriendum traderentur? quid beneficij instrumenta, quæ natura ipsa diuinitus impartiuit, aut sanè emolumenti attulissent? frustra quidem inessent: cùm sermonem inuicem conferre non possent: quare ego in ea sum sententia; vt si infantes non solùm à mutis nutricibus, sed & a belluis alerentur, ea lingua, qua primi parentes sermonem conferebant, se explicarent. Tum Fabritius, Insunt certè, inquit, instrumenta naturaliter, verba non item: nam si ego id concederem, sequeretur necessariò, vt omnes homines, vno, & eodem sermone vterentur: verius tamen est contrarium. Nonne etiam homines vnius, & eiusdem speciei sunt, vti homini in senectute canescere; non ne & necessariò alijs omnibus indiuiduis eiusdem speciei? Qua igitur ratione dicemus sermonem natura hominibus inesse; cùm omnes nec eadem lingua, nec eisdem verbis loquantur? Itali enim Italicè, Hispani Hispanicè, Græci Græcè; & singulæ regiones sua peculiari lingua, & illud magis, quòd in vna quaq. prouincia variè, ac diuersè loquuntur; in qualibet etiam ciuitate, & diuersè pronunciant; & diuersè vtuntur verbis. Illa est etiã potissima ratio, quod si naturaliter homines loquerentur; infans cùm è Gallia in Italiam transfertur, Gallicè deberet loqui, sed sermonem habet Italicum: idq. ratio manifesta docet. Etenim videmus omnes linguas ab initio & inopes, asperas, & agrestes, fuisse: tum paulatim mitiores, suauiores, ac ditiores fieri, & vt ille ait, longo splendescere in vsu. Latina lingua quàm rudis, & aspera fuerit, haud satis valemus percipere, cùm ij, qui primo scripserunt, ad manus nostras nusquam peruenerint. Verum enim verò ex Ennio, vel saltem ex eius fragmentis, quæ apud Ciceronem, & alios leguntur, vel ex Plauto, aut Lucretio, quandoq. etiam ex ipso Terentio, non talem suauitatem, verborumq. copiam, qualem ex Cicerone, siue ex Virgilio, & alijs eiusdẽ ætatis hominibus, aut nostri temporis scriptoribus hauriemus. Idem de Græca, deq. Vulgari Italica. Fuerunt enim Itali Vulgares barbari, & si mihi licet, barbarissimi, tum miserrimi. Dantes verò lucem attulit claram, Petrarcha clarissimam: quibus & recentiores conantur addere. Ex quibus nobis liquere potest, quantùm se exercuit homo & ingenio, & industria. Ideò, vt mea fert opinio, nihil est tam arduum, nihil tam excellens, & illustre, quod huic putem præferendum. Inter cætera, inquam, quæ hominis studio, & ingenio reperta sunt, locutionis, aut sermonis inuentio sola est animaduersione, & omni admiratione dignissima: namq. rebus nomina imposuit, eaq. singula proprio appellauit nomine: & eò duntaxat inuenta sunt, vt rem quamcunq. ex ijs recognoscamus: idq. Imperatores Diocletianus, & Maximianus dilucide rescripserunt. Quod sanè argumẽto est sermonem esse quodã hominis artificio inuentum, & excogitatum: & non naturaliter, vt vos creditis, alijq. malè tradiderunt.

Quod

Quòd ſi infantes mutis nutricibus traditi prima lingua, quæ in hoc terrarum orbe fuit, loquerentur: Hæc quidem mihi videntur mera ægri ſomnia: quæque irridere videtur Quintilianus; Propter quod, inquit, infantes à mutis nutricibus iuſſu regum in ſolitudine educati, etiam ſi verba quædam emiſiſſe tradantur, tamen loquendi facultate caruerunt. verba enim illa, quæ promebant, non primæ linguæ, ſed ea ipſi arte quadam fingebant. Quoniam ipſe ſemper in ea permaneo ſententia, vt exiſtimem plures infantes in ſyluestri loco,vel ab omni hominum concurſu remoto, nullius lingua loqui: ſed vt arte quadam, & ſuo ingenio, quaſi cæleſti quodam inſtinctu nouam linguam conſtituerent, rebusq. nomina arbitratu ſuo imponerent. Tum Iulius, Pergamus, inquit, ad reliqua: & videamus, ſi placet, qui nam fuit in hac rerum vniuerſitate primus ſermo. Et quanquam id variè à multis intellectum eſt: mihi tamen nulla videtur hac de re dubitatio: quoniam hæc omnia ſcire in difficili non eſt: relictis tamen hoc latere Philoſophorum traditionibus, præcipuè Peripateticorum, qui mundum æternum ſibi conſtituerunt, nec vllum habuiſſe principium conſtanter aſſeuerarunt. Ideò neque poſſumus intelligere,ſed neque nobis eſt quærendum,qualis primus eſſet ſermo. Nam cùm homines ſemper eſſent,neceſſe quoq. fuit,vt & ſemper loquerentur.Hinc nemo poterit rectè dicere hanc magis, quàm illam primam fuiſſe linguam. Quamobrem nec inquirere debemus,nec ſcire poſſumus,quomodo,vel quo loco,quouè tempore data,aut inuenta ſit. At ſi ad Theologorum ſcholas accedere voluerimus, per quàm facilè hæc omnia percipiemus, ſcilicet vnam primam linguam fuiſſe,qualis,& à quo primùm in vſum deducta. Fuit itaq. prima loquendi formula primi hominis, hoc eſt Adam: cui ſimulatq. creato rerum omnium parens Deus inter cætera munera, hoc cumulatiſſimè impartiuit: quo ipſius Dei opus collaudare, & admirari poſſet, & pro tanto ſibi honore attributo gratias referre, ipſumq. colere: à quo tot,tantaq. beneficia accepiſſet: eam deniq. amare, quam illi humani, ac diuini iuris ſocietate coniunxiſſet. Tum Fabritius, Neque ipſe,inquit,inficiabor Adamum hoc loquutionis genus primùm habuiſſe: neq. dicam, quod cuidam nuper,quem honoris gratia reticebo, excidit; ſi illa,aiebat,qua vtebatur,oratio, Adamus prima fuit;& hæc igitur erit prima. Nec me fugit Adamum primò omnium verbis fuiſſe vſum; ſed qua lingua, & quibus verbis animi ſui ſententiam explicarit,non ſatis mihi hucuſq. oſtenſum video. Scire itaq. deberis hac in re multas, variasq. eſſe hominum opiniones, quibus quid ipſe conſtituam, haud ferè ſcio. Alij enim iure, qui voluerunt Adamum vnà cum ſua poſteritate ea vſum fuiſſe lingua, quæ proprio nomine nuncupatur Hebræa: quaq. inſculptæ erant illæ duæ tabulæ lapideæ,quæ Moſi datæ in Sinai monte fuerunt, tabulæ futuri teſtamenti dictæ: ex quibus tota lex pendet. Alij malunt Chaldeam Hebræa fuiſſe vetuſtiorem, quæ cum hac nonnullam habet affinitatem,ac ſimilitudinem. Alijs longè diuerſum viſum eſt; & vti Scythia primum incoli cœpit, & habitari, ita neceſſariò Scythicam linguam primam extitiſſe. Alij aliter. Nec defuerunt, qui adſerere tentarunt ſermonem, quo hodie Iudæi loquuntur, non illum eſſe,quo Adamus eſt vſus,nec quo Moſes legem deſcripſit. Nam cùm Eſdra ſummus Iudæorum ſacerdos timeret, ne Hebraica lingua penitus excideret poſt Babilonicam captiuitatem diligentiſſimè in ſeptuaginta duo volumina legem deſcribere ſtuduit. Qui non tãtùm linguam,quæ erat antequam in ſeruitutem redigeretur, ſed etiam alphabetum mutauit, nouis tepertis litteris, nouisq. punctionibus. Ego autem exiſtimo Hebræos cum ſermonem inter ſe cõferunt,Ideſt Hebraicè, ipſamet lingua, & ipſis met verbis, quibus lex fuit conſcripta, vti. Eiuſdem quoque ſententiæ ſunt multi, quos hac de re alloquutus ſum, viri inter Hebræos celebres: qui etiam arbitrantur primam linguam fuiſſe Chaldæam; quibus fidẽ habere non ſoleo: quamuis in huiuſmodi rei veritate excutienda diu,vt referunt,laborarint. Ego igitur Hebræam omniũ vetuſtiſſimã eſſe hac ducor coniectura; quia ſi Hebræa,vt omnes in ea verſati fatentur,eſt Chaldæa perfectior,& elegantior; veriſimile mihi quidem eſt, vt ſit antiquior: quaſi illa ab hac, tanquam à matre proficiſcatur. At quid infers ex hoc? Videre enim oportet, quid ſit id, quod ipſe mauis ſumere Iuli; ne omnia tibi facilè concedantur. Tum ille,Non abs re ego,inquit,vnà cum commilitone noſtro Ceua quæſiui,quæ nã prima eſſet lingua. Etenim nulli ex Ioſephi lib. Antiquitatũ primo,tum ex ſacra Geneſi dubium eſſe debet,quin aliquando facta ſit linguarum diuiſio. Nempè cum Nembroth propter nimiam arrogantiã,qua Deo ſe parem eſſe arbitrabatur,turrim,cuius faſtigium Cęlũ attingere volebat,ædificare cæpiſſet: Deus,qui omnia videt,& cordiũ, renumq. ſcrutator eſt,vt illorum audaciã,& ſceleritatem comprimeret,tantum vno actu operatus eſt;vt ij omnes,quorũ opera illa tam grandis rerũ molitio cõſtruebatur,ſtatim variè,& diuerſè ſint loquuti. Et ita perculſi fuere, vt ab incepto opere deſiſtere coacti ſint: & quot fuerũt artifices,tot linguis ſunt loquuti. Qui deinde vniuerſum terrarum orbem peruagati varia linguarũ idiomata hominibus diſſeminauerunt. Ex quibus apparet ſermonem eſſe naturalem, & non homi-

hominis industria comparatum, vt ipse pluribus docuisti. Nam si in ædificatione turris, Dei permissu facta est linguarum confusio, quæ in omnes denique terras effusæ vario sermone homines loqui effecerunt, necesse est has omnes linguas, quibus homines sese explicant, esse naturales, cùm ab ipso Deo datæ sint. Natura enim, quam Philosophi semper præ manibus habent, nihil aliud est, quàm Deus optimus maximus, à quo omnia dependent, & manant. Quæ cùm dixisset: Omittamus, inquit, Fabricius, quæso hæc, scilicet, num Deus sit natura: sed pergamus ad reliqua. Factam esse linguarum confusionem nihil est quidem certius: qui locus in eam me duxit coniecturam, vt veteres Poetas in Mosis libros incidisse crediderim. Qui fabulando, si ita mihi licet, cecinerunt Gigantes immensæ molis homines, & similes sibi filios rerum omnium parentem terram progenuisse, quorum magnitudini par exarsit audacia. Nam extructis in excelsum aggerem môtibus, sacrilegas manus cęlicolis inijcere tentarunt; verùm fulmine ab Ioue misso deiecti impiû genus suo sanguine generarunt: De quibus Virgil. libro Georgicor. primo:

Tum, inquit, partu terra nefando.
Cęumq, Iapetumq, creat, sæuumq, Typhoea,
Et coniuratos Cœlum rescindere fratres,
Conati ter sunt imponere Pelio Ossam,
Scilicet atq. Ossæ frondosum inuoluere Olympû:
Ter pater extructos disiecit fulmine montes.

Quam fabulam eximijs etiam versibus Ouidius comendauit, ad cuius manus Bibliorum libros peruenisse non dubito: cùm non solùm hanc, sed etiam initio quandam rerum confusionem, quæ postea in suas species distributa est, fuisse haud obscurè significarit: Leuissima quoque corpora in sublimi parte, grauissima in ima subsistere: & terram, ex qua omnia generata sunt, quæq. rerum omnium mater esse dicitur, separatam esse à cæteris elementis. Homine autem, qui ipsius terræ futurus cultor, & dominus erat, nondum nato, Promethum Iapeti filium, hominem ex humo finxisse, cui formato Minerua spiritum immisit. Tantam deniq. insolentiam extulisse, vt incredibili armati audacia, nihil Deum timerent. Duos autem, qui cæteros mortales pietate antecedebant, Deucalionem Promethei filiû, & Pyrrham, eandemq. sororem, atque coniugem, cùm è Parnaso monte proluuiem imbrium effugissent, forte moniti Themistæ, quæ eo tempore antistes terræ fuisse traditur, à Dijs veniam impetrasse, regenerandæ prolis gratia: qui cessantibus aquis lapides post terga iecerunt: ex quibus homines nati sunt, à Deucalione missos in viros, à Pyrrha in fœminas versos fuisse: quæ quidem omnia videntur à sacra Genesi translata. Namque per Gigantes, quorum iam mentio facta est, conantes montes montibus imponere, nihil aliud possumus intelligere, quàm magnæ illius molis opifices, & ædificatores: sed quo tendunt ista? Nam sermonem non esse naturalem iam multis comprobauimus. Nec ad rem quidem facit; quòd facta sit linguarum confusio, & diuisio: quia non eò varia linguarum idiomata inducta esse arbitror: vt omnes gentes ijs linguis, quibus illi loquebantur artifices, astrictos Deus esse vellet: sed vt ipse maiestatem, potentiamq. suam ostenderet; & immodicas illorum libidines, incredibilemq. audaciam reprimeret, & coerceret. Idque argumento est, quòd tot fuerunt linguæ, quot artifices: atqui artifices, si Beato Augustino credamus, qui in libro de Ciuitate Dei decimo septimo, septuaginta duos duntaxat fuisse scriptum reliquit. Verùm in hoc terrarum orbe non septuaginta, sed septuaginta, vt ita dicam, millia, & vltra linguarum genera dignoscuntur. Hæc igitur non probant sermonem à natura profectum. quamobrem miror equidem viros doctissimos, ita facilè elapsos, vt crederent orationem naturale donum esse, idque alijs persuadere conantes, cùm id absurdum sit dicere. Et ex ijs, mi Iuli, facilè licet intelligere, cùm perfectum id omne dicamus, cui nihil detrahi, vel addi potest, Latinam linguam, quæ primos illos simul admissos vocalium sonos, integros, incorruptosq. seruauit, quos nec imminuere, nec augere vllus potest, vestra esse politiorem, ac perfectiorem, quæ, vel eius potius auctores in dies noua tum scribendi, tum proferendi genera intrudunt, & exploratorum more, aut transfugarum potius huc, atque illuc commeant. Tum pulchriorem, dulciorem, nobilioremq. esse fatis apertè intuemur: etenim res omnes, quantò nobiliorem, & pulchriorem habent finem, ad quem tendunt; tantò ipsę sunt nobiliores, & pulchriores: & quãtò facilius quælibet res suum consequi potest finem, nec alienis indiget adminiculis, tantò est ipsa reliquis fœlicior, melior, & nobilior. Finis autem cuiuscunq. linguæ est loqui, & quod in animo est, expromere, atq. explicare. Latina igitur longè Itala nobilior, & melior erit: cùm id facilius possit peragere, tum maiorem habeat verborum copiam, & varium, atq. multiplex dicendi genus: siquidem quam accedere ad linguam vestram perfectionem, pulchritudinem, nobilitatem, atque dulcedinem posse aliquando speratis; eam certè nondum consequuti estis: de quorum singulis interdum (hæc enim integrum propè diē desiderant) si vobis videbitur, disputabimus. Hæc cùm dixisset: fanè admirari visus est Iulius Cæsar, sed continuò Ceua, Ipse, inquit, iam ab initio in tuam sententiam inclinabam: quãuis nusquam viderim, nec intellexerim id ab

alio

alio ita apertè,& clarè fuiſſe explicatum, vt à te hodie magna cum voluptate percepi. Cùm verò ex tuis rationibus, & argumentis poſthac nemini dubium eſſe poſſit, quin ſermo ſit arte quadam, & hominis ingenio repertus: vehementer optarem, vt ad alia deueniremus: nam libenter totum hunc diem in ijs diſputationibus contererem. Tum Iulius, Sat, inquit, nunc quidem eſt, quoniam ad veſperam iam vergit dies. Tum Fabricius ridens, Fame, inquit, mihi videris iam laborare Iuli. Tum ipſe, Ferunt, inquit, Socratem, cum vſque ad veſperam continentius ambulaſſet, quæſitumq. eſſet ex eo, quare id faceret, reſpondiſſe ſe, quo meliùs cœnaret, obſonare ambulando famem: ſed mihi non opus eſt vlla deambulatione: quia ſatis obſonij loco mihi famem comparaui: & ſi vobis licebit, à prandio huc lubentius reuertar. Tum Fabririus, Agite verò, inquit, vt vultis: ſed in præſentia, quia id tempus eſt, ſurgendum arbitror. Poſt prandium, ſi vobis fiet commodum, loquemur aliquid, niſi fortè in craſtinum differre mauultis: quia ad extremum ferè tempus diei ſumus: & omnes ſtatim ſurrexerunt: quibus Ceua, Melius, erit in ſequentem diem differre: nam craſtinus dies aliquid fortè ad excogitandum nobis dabit: ſed cras à prandio commodius videtur: ne ſtudia omittamus matutina. Quamobrem omnes poſt meridiem venturos dixerunt.

FINIS POMERID. SESS. I.

POMERIDIANARVM SESSIONVM SECVNDA.
AD CAROLVM EMMANVELEM Sabaudiæ, & Subalpinorum Principem Sereniſs.

TANTA eſt, Sereniſſime Princeps, rerum omnium parentis vis, atque poteſtas, quæ ingenijs noſtris miro quodam artificio inſita ſunt, vt ſemper ad maiorem nitamur perfectionem. Nunc enim ſimulatq. editi,& ſuſcepti ſumus, ſtatim ſine magiſtro duce natura mammas appetimus,& ſimul cum lacte nutricis vires corporis, animiq. facultates ſuxiſſe videmur. Cùm verò parentibus redditi, demum magiſtris traditi ſumus, tum ita varijs imbuimur diſciplinis, vt breui temporis ſpatio multa, quæ nobis abdita erant, præceptu fiant notiora. Accedit etiam magnitudo, varietas, & Oratorum copia; tum eorundem lepos quidam, facetiæq. & eruditio admirabilis ſubtili cum venuſtate,& vrbanitate cõiuncta. Excitant quoque Poetæ, qui cùm eminentem doctrinæ, ſapientiæq. effigiem præſetulerunt, audiuntur, leguntur, ediſcuntur, & penitus inhæreſcunt mentibus. Adiungitur etiam omnis antiquitas, qua animi noſtri maximè delectantur. atq. ſæpius maiores ætate factos laudatarum artium omniũ procreatrix, & quaſi parens Philoſophia maiore delectatione, ſpe vberiore, præmijſque ad perdiſcendum amplioribus inuitat, atq. allectat. Alijs verò accidit, quò facilius percipi, dignoſciq. ius ciuile poſſit, mira quædam in cognoſcendo ſuauitas,& delectatio; ex quibus fontibus vtilitatem,& perfectionem maximè expectendam videmus: cùm vitia hominum, atq. fraudes damnis, contumelijs, maculis, vinculis, carceribus, verberibus, exilijs,& morte mulctantur: monemur quoq. non innumerabilibus, contentionumq. plenis diſputationibus, domitas habere libidines,& immodicas adfectiones, omneſq. reprimere,& coercere cupiditates; noſtra tueri, ab alienis animos, oculos, manus abſtinere; verus autem iuſtus, atq. honeſtus labor honoribus, præmijs, atque ſplendore decoratur. Alia etiam delectant ſtudia; quibus augetur,& locupletatur animus. vnde nitimur ſemper maiorum noſtrorum veſtigia conſequi, eiſque omni conatu noſtra præſerre, vt vel eandem, vel maiorem, quam veteres adepti ſunt, laudem, atque dignitatem aſſequi poſſimus. Solent etiam ipſæ ſtatuæ, & imagines non animorum ſimulacra, ſed corporum, quæ ſummi homines ſtudioſè erexerunt, quaſi

quasi consiliorum, & antiquorum virtutum expressam, & politam effigiem ostendentes, incitare nos ad eandem palmam adipiscendam. Quamobrem multi Duces in re bellica exercitati, cùm se occasio adfert, nullos casus, nullam hostium vim, nullum denique vitæ discrimen pertimescunt, vt eorum gloria, ac fama veteribus conferatur. nec eos deterret Alexandri gloria, nec Pirrhi Epirotæ audacia, neque Cæsaris magnitudo, atque potentia. Hinc videmus multos, quæ gesserant, omnia sparsisse, ac disseminasse in orbis terræ memoriam sempiternam. Plures verò ex recentioribus circumspiciuntur, qui desperatione debilitati, ad Vulgariter potius, quam ad Latinè scribendum se contulerunt, quòd Ciceronis eloquentiam, aut Virgilij venustatem, ac leporem se assequi posse diffidant. quod mihi nullo modo probari potest. Namque par est omnes omnia experiri, qui res præclaras, & magnoperè expetendas desiderauerunt: nemo certè vnquam de viribus suis, & si imbecillibus diffidere, nec omnino desperare debet. Quòd si is, cui vel natura, vel illa excellentis ingenij vis fortè defuerit, vel parùm munitus, ac ornatus erit optimarum artium institutis: teneat tamen eum, quem potuerit, cursum. Prima enim sequentem (vt doctè disserebat Cicero) honestum est in secundis, tertijsq. consistere. Namq. Græci in Poetis non Homero soli omnia, vel Archiloco, vel Theocrito, siue Pindaro tribuunt: sed & Sophocli, Arato, Euphorioni, & alijs illorum aut secundis, aut etiam infra secundos. In orationibus quoq. vnus inter cæteros maximè excelluit Demosthenes: multi tamen anteà illustres, & magni Oratores floruerunt, nec posteà defuerunt. Neq. Aristotelem in Philosophia ab incursu demouere potuit vbertas, atq. amplitudo Platonis. neque ipse Aristoteles diuino quodam ingenio, aut rerum scientia, librorumq. copia cæteros à scribendo deterruit. Neque modo ab optimis studijs præstantes viri reuocati non sunt, sed ne opifices quidem se artibus suis auerterunt, qui nec Polycleti statuam valuerunt, nec Coæ Veneris pulchritudinem imitari. Nec eos Iouis Olympij simulacrum, aut imago Mineruæ ex ebore confecta reuocauit, quin multi eiusdem æmuli rationis experti, & excellentes prodierint artifices. Quo in genere superioribus quoq. annis Michaelis Angeli, & Raphaelis Vrbinatis excellentiam omnes mirabantur, eosq. veteribus longè anteponebant. Attamen si ijs non præferuntur recentiores, parùm, aut nihil admodum cedunt. Sic in omni scribendi genere, incredibile est quantùm inter Latinos omnes vnus præstiterit M. Tullius: cùm tamen esset ipse, multi, & quidem magni, & clari extiterunt; & antea extiterunt, quorum ipse sæpe meminit, eosque maximis commendat laudibus. Non defuerunt etiam postea alij, qui ad Ciceronianam ipsam eloquentiam proximè accesserunt. hodie quoque multi ingenio, & industria reperiuntur viri, qui antiquitatem penitus redolent. Neq. summus Virgilij splendor ita cæterorum Poetarum aciem præstringere potuit; vt ne Horatius videret Musas plura sibi dictantes carmina: nec Propertius, Tibullus, Ouidius, Papinius, Lucanus, & alij non pauci. Nec alij recentiores perterriti sunt illis suos studiosè labores addere, vt Mantuanus, Flaminius, Vida, Sanazarus, Bembus, Fracastorius, & alij plures: de quibus alias. Quare non est, cur eorum, qui se Latinis studijs prius dediderunt, spes infringatur, aut langueścat industria: & se ad Vulgaria conferant, quasi à se omnem spem abijcientes consequendi veteres, & dicendi lepore, & scribendi exercitatione. Nullam namq. propè video differentiam: cùm neque Petrarchæ; neque Boccatio possint anteferri. Et quod arbitrantur eandem posse gloriam consequi; si valent, quod difficile est, laudo: ita tamen, vt Latinis nihil detrahant: à quibus, si quid boni, & iucunditatis habent, cumulatissimè acceperunt. Sed hic non satis est locus, vt de ijs disseramus, cùm nihil etiam mihi videatur in Fabritij, & Iulij Cæsaris sermone esse præteritum, quod quisquam in ijs mediocriter versatus cognosci, & percipi potuisse existimaret. Quod tu, Serenissime Princeps, facillimè poteris iudicare, qui notitiam, rationemq. vtriusque sermonis, miro iudicio, acerrimis studijs, optima disciplina percipere voluisti. Sed hæc aliàs pluribus: nunc ad institutam disputationem reuertemur. Nam sicut hesterno die paulò post meridiem discesserunt: sequenti die post meridiem Fabritius, & Ioannes Baptista Ceua comiter ad præstitutum locum deuenerunt: & repentè ex altera parte Franciscus Linus, homo certè integer, ac religiosus, atque in bonis artibus, disciplinisq. optimè versatus, hodieq. Serenissimo Duci nostro, & amantissimo tui patri intimus à secretis, cum Iulio Cæsare venit: quo cognito ei obuiam properarunt, mirantes, cur illa hora, qua nihil incommodius contingere poterat propter feruentissimum solis calorem, iter faceret. Qui cùm illum amicissimè complecterentur, Quę vos tandem causa, inquit, Fabritius, huc impellit? Magna sanè, inquit, F. Linus; etenim tam ingentes sunt Taurini calores, vt nunquam meminerimus maiorum; & vt eos euitare paululum liceret, extra vrbẽ ad hanc dulcem spirantem aurã, qua maximè defessi recreantur spiritus, accedere putauimus. sed alia est causa, Fabriti, quæ nos ad vos appellauit. Nam cùm heri vesperi essem cũ Hieronymo de Federicis Episc. Laudensi, & sacrosanctæ sedis Aposto-

Apoftolicæ apud Sereniffimum Ducem noftrũ Nuncio, qui multa de Romanis rebus tam præfentibus, quàm præteritis (habet diuinam quãdam rerum memoriam, & admirabilem ingenij præftantiam) percontaretur;ad eum venit Hieronymus à Ruuere huius ciuitatis Archiepifcopus, vir quidem noftra ætate fingularis, & moribus, & fcientia eximius, & cum illo Angelus Iuftinianus Geneuæ Epifcopus in omni optimarum artium genere admirabilis: atque vna Ambrofins Barbauarius Sereniffimi Principis noftri Theologus infignis tum dicendi gratia, tum diuinarum,humanarumq. rerum cognitione:aderat quoque Dyonifius Ciflagus Inquifitor generalis vir & doctus,& probus: multiq. alij præftantes viri, & genere,& virtute præclari: quos vbi audiuit, commotus Nuncius ex fua fede demouit,eisq. ftatim occurrit: qui cùm inter fefe, vt ipforum vfus ferebat, benignè confalutaffent; breuibus fpatijs domum redierunt. Et cùm multa vltrò, citroq. amiciffime contuliffent; tum in triclinium fe omnes receperunt. Ego, prius petita venia, cùm difcederem, tum mihi occurrit hic Iulius Cæfar nofter, qui interroganti, quare tota abeffet die, refpondit fe apud vos fuiffe: & mira quædam de latina, vulgariq. Lingua audiuiffe, ac differuiffe dixit. Itaque Iulius Cæfar exorauit me; vt huc fecum venirẽ: quo nihil charius, nihil iucundius mihi euenire poterat. Tum quia multos fæpe omni ratione tentans ad differendum elicere non potui, vt quo loco Latina, Vulgariaq. effent reponenda, reponerem: tum quia aiebat bonam partem fermonis in hãc diem effe dilatam. Quare fi molefti vobis erimus, vel hoc faftum exiftimetis, Iulio Cæfari attribuetis: nos equidem, nifi fortè molefti interuenimus, veniffe mehercule delectat. Tunc Fabritius, Equidem quæcumque caufa vos huc obrulit, lætamur; cum apud nos videremus homines & chariffimos, & amiciffimos: fed tamen vereor, ne ira fit, vt Iulius Cæfar tibuir expofuit. Omittamus quæfo hæc,inquit Iulius: Equidem, mi Fabriti, ita fum cupidus te in illa eleganti difputatione audiendi, vt nihil defiderẽ, quàm tibi meas hodierno die difputanti aures patefacere. Itaque fi ego apud te quicquã poffum, te exorabo certè, vt mihi quoque, & Lino tuæ iucunditatis, & leporis aliquid impertias. Poftero enim die fermonem non effe naturalẽ, fed hominis diligentia, & ingenij acumine excogitatum, & in vfum proditum effe fubtiliter, & copiosè differuifti. quare nunc magnopere optarem (fi poffibile eft) fcire; à quibus, quo loco, quovè tempore hic Latinus fermo inuentus,& adquifitus fit: & an eo tempore, quo Latini homines florebant, vnicum dumtaxat in vfu effet idioma, an duo, Latinum, inquam, & vulgare. Tum Ceua, effent profectò, inquit, hæc noftris ftudijs digna, dignioraq. cæteris, quæ à nobis hucusq. quæfita funt, atque excuffa. & licet maiorem, difficiliorem, adeoq. perplexum habeant explicatum; ab ijs tamen minime deterreri debemus: nam quo quid difficilius, hoc præclarius: quapropter nihil gratius,nihilq. optabilius mihi contingere poffet, quàm hæc planè intelligere. Tum Fabritius, Forent equidem hæc, inquit, noftro labore digna; fi aliqua vera, vel faltem verifimilis ratio reddi poffet. Verùm quis erit, tam eruditus, tamque in antiquorum monumentis verfatus, qui probabilem huius rei aliquam rationem reddere valeat? Neque fi ille magnus Latinæ linguæ parens Cicero, vel plurimi alij folertes viri, quorum tempora notiora erant perceptu, ad vitam reuocarẽtur, veritatem vllam traderent. Neque verò Pomponius difertiffimus Iurifconfultus, qui Iuris originem nobis demonftrauit, aliquid in medium auderet adferre. Cùm itaque nulla temporis, quo Latinus fermo inuentus fuerit, certa ratio reddi pofsit: facilius eft, meo iudicio, in qua orbis terrarum parte originem duxit, inueftigare: quo cognito arbitror, & tempus dignofcetur. Latinum autem nomen à Latio emanaffe exiftimat Pompeius: Feftus, Latinè, inquit, loqui à Lario dictum eft. Latium eft ea Italiæ pars, tefte Plinio, quæ eft inter Oftia Tyberis, & Circeos millia paffuum in longitudinem non extendens: quod deinde prolatis Imperij terminis antiquũ Latium eft appellatum. Poftea verò Latij nomine comprehenfum eft, quicquid eft inter Tiberim,& Vulturnum amnem. Totusq. ille tractus diuiditur in Latium citerius, & Latium vlterius. Latium citerius à Tiberis ripa Fundos vfque protenditur: vlterius à Fundis vfque ad Vulturnum amnem. Verùm fi quid amplius de fingulis Latij tam veteris, quàm noui partibus, ac ciuitatibus fcire mauultis; videte diligenter apud Carolum Sigonium librum primum de antiquo Iure Italiæ, nihil amplius erit, quod defideretis. breuiter enim,& eleganter populos omnes, qui Latij finibus fepti erant, defcribit; eorumq. mores, inftitura, ac fœdera cum Romanis percuffa recenfet: & quid ius Latij effet, & quemadmodum à Romano, atque Italico differret, fubtiliffimè commonftrat. Latium verò ex eo appellatum Poetæ crediderunt, quod illic latuerit Saturnus, dum Iouẽ fugeret: vnde Ouid. eleganter.

Dicta quoque eft Latium terra latente Deo.

& Virgilius,

Latiumq. vocari
Maluit, ijs quoniam latuiffet tutus in oris.

QVAM fententiam fequutus eft,& perperã, meo iudicio, Eutropius libris de geftis Romanorum. Verius Varro, qui Latium à Latino

Rege dictum defendit: Hanc quoque Dionysius Alexandri Halicarnissęus in antiquitatum, siue originum Romanorum libris approbat. qui cùm dixisset Albanorum genus esse è Pelasgis, & Arcadibus, Epeisq. Elidensibus, ac postremo post Ilium captum Troianis Aeneam Veneris, & Anchisæ filium comitatis in Italiam: Horum omnium, inquit, commune nomen fuit Latini deductum à Latino eius regionis Principe. Ex quo id à nobis est paulo altius repetendum. Hercules enim cùm in Italiam bellandi gratia transisset, inter eos, quos bello subiugauit, fuisse aiunt & Caccum illum fabulis celebrem, de quo Virgilius quoque noster canrat. Is fretus locis natura munitis, cùm animaduertisset Herculem castra posuisse in propinqua planitie, in eum cum prædatorio globo impetum fecit: & dormiente tum exercitu, quicquid incustoditum nactus est, retro abegit in sua. Postea obsessus à Græcis, & expugnatus fortiter, ac præclare resistendo in pugna cecidit, cuius castellis dirutis agros occuparunt milites Herculis, & cum ijs Arcades Euandro subditi, ac Faunus Rex Aboriginum. Quo tempore ferunt eum filios eo loco, quem hodie Romani incolunt, reliquisse susceptos è duabus fœminis. Palantem ex Euandri filia, quam Lauiniam vocabant, & Latinum ex quadam hyperbolea puella, quam obsidem à patre acceptam secum circumducebat: eamq. aliquo tempore innuptam seruarat: sed cùm appulisset in Italiam, captus amore grauidam reddidit; & abiturus Argos Fauno Aboriginum Regi in matrimonium dedit: quo factum est, vt ferè omnes Latinum Fauni putarent filiũ, non Herculis. Horum Palantem aiunt ante pubertatem mortuum, Latinum superstitem, postquam viridem ætatem attigit, factum esse Regem Aboriginum: quo absque liberis matribus defuncto in conflictu cum finitimis Rutulis, regnum deuolutum esse ad Aneam iure quodam affinitatis, quod id esset Lauiniæ patrimonium; tum quòd dux ardente bello cum Rutulis esset; qui postea occasionem tot cõdendi versus Poetarum Principi dedit. Sic regnante Latino annũ agente regni sui quintum, & trigesimum, Troiani cum Aenea post captum, ac dirutum Ilium profugi appulerunt Laurentum in littus Aboriginum, quod Tyrrheno mari alluitur, non longe ab ostijs Tiberis: acceptoq. ab hospitibus ad habitandum agro, & quicquid petierunt, oppidum condunt non longè à mari in quodam colle nomine Lauinium. Nec ita multo post, vt idẽ Dionysius litteris mandauit, veteri appellatione mutata vna cum Alboriginibus à loci Rege Latini nuncupati sunt. Hinc etiam T. Liuius, vt, i quit, Aeneas animos Aboriginum sibi conciliaret: nec sub eodem iure solum, sed etiam nomine omnes essent; latinos vtramque gẽtem appellauit. Mortuis autem Aenea, Ascanioq. eius filio, regnauit Siluius, casu quodam, vt idẽ Liuius testatur, in siluis natus, à quibus nomen deduxit. Is Aeneam Siluium creauit; is Latinũ, & ita profecti à Lauinio, munitaq. magna vrbe dicta Alba: alia quoque multa oppida deduxerunt, quæ priscorum latinorum vocabantur. Ex ijs aliquo post temporis spatio Remus, & Romulus prodierunt: qui fato, vel forte quadam in montibus expositi, ibiq. educati per aliquot annos vitam cum pastoribus degerunt. Hinc robore tum corporibus, tum animis sumpto cœpit vtrumque regnandi cupido; & in ijs locis, in quibus nutriti fuere, vrbem condere cœperunt: & tanta confluxit multitudo Albanorum, latinorum, adeoq. pastorum, qui omnes vrbem ædificandi magnam spem faciebant, vt breui in amplissimam vrbem creuerit. Occiso Remo, superstes Romulus solus est potitus imperio. & cõdita vrbs à conditoris nomine nomen sortita est, idest Roma. In vrbe verò quamuis latini cum Albanis habitarent, latinè tamen loqui cœptum est: descendebant enim fere à latinis omnes. Nam, vt scriptum reliquit Strabo, tanta fuit populi R. cum populo Albano necessitudo, vt non modo voluntarum, & sanguinis, sed fœderum etiam, & societatis vinculo colligata esset: quòd ambo, inquit, latini essent, & eodem ambo sermonis genere vterentur. Et quamquã latini cum Romanis immixti quodammodo essent, duo tamen erant imperia latinorum, & Romanorum. Quam ob causam latinum Imperium plerumque ac sæpius à Romanis vexabatur: item latini in agrum Romanorum sæpe incursionem faciebant. Et quandoque ab Anco Romanorum Rege superati sunt: aliquando etiã in Tusculano cæsi ad vnum omnes. Legimus quoque nonnumquam in amicitiam populi Romani, ditionemq. venisse. Tum sedatis bellis, calamitatibusq. oblitis, & defectione facta ad arma iterum ventum est. Quorum præterea tãta exarsit audacia, vt eos puderet, si Liuio credendum est, consanguineos esse Romanis. Tandem, vt finem imponam, L. Furio Camillo, & C. Menio Coss. omne Latium Romanis subijcitur. Hinc ex duobus vnum efficitur imperiũ, & ita effusis Romanis cũ Latinis, Latini itemq. Romani dicti sunt. Ideo apud probatos auctores sæpius reperitur scriptum hoc pro illo, & vicissim: vt illud vulgatum:

Cedite Romani scriptores, cedite Graij:
Nescio quid maius nascitur Iliade.

Romani, hoc est latini scriptores, cedite Virgilio: & Horatius suam testudinem commendans; inquit,

Poscimus, si quid vacui sub vmbra,

Lusimus

Luſimus tecum: quod & hunc in annum
Viuat, & plures; age dic latinum
Barbite carmen.

Latinum carmen dixit, quod alio loco Romanum appellauit, vt tunc;

Quod monſtror digito prætereuntium,
Romanæ fidicen lyræ. Et illud Marcialis;
Abſolutis lepidos nimium Auguſte libellos,
Qui ſcis Romana ſimplicitate loqui.

Et alibi ſæpe. quandoque etiam differentia inter hæc videtur poni; vt apud Ciceronem Atticus C. Graccbum & præſtantiſſimo ingenio, & flagranti ſtudio, virum commendans, hoc eſt neminem de ſuperioribus pleniorem, & vberiorem ad dicendum fuiſſe. Immo plane, inquit, damnum illius immaturo interitu res Romanæ latinæq. litteræ fecerunt. quaſi dixiſſet; ſi diutius vixiſſet, multum adiumenti Reipublicæ, & latinis litteris ſplendorem attuliſſet. Dictum eſt etiam à Bruto in eodem Ciceronis libro, latine loqui proprium cuiuis Romani eſſe. Namque cùm ad Antonij, Craſſiq. laudes perueniſſet, & earum multas commemoraſſet: Nam ipſum, inquit, latine loqui eſt illud quidem in magna laude ponendum: ſed non tam ſua ſponte, quàm quod eſt à pleriſq. neglectum. Non enim tam præclarum eſt ſcire latine, quàm turpe neſcire: neque tam id mihi oratoris boni, quàm ciuis Romani proprium videtur. ſæpe etiam latinos de Italicis, Italicos de latinis dictos legimus. quod multorum veterum auctoritatibus comprobat Sigonius. Sed vt vnde profecta eſt noſtra reflectatur oratio; puto ex ijs vobis ſatis conſtare, hoc latine loqui ex Latio ortum habuiſſe: licet ab initio inops, ac parum rude eſſet. quod minime tamen mirum videri debet: cùm eo tempore omnes paucis exceptis, rudes, & imperiti eſſent. Nulla equidem lingua, vt nata eſt, ad opulentiã apta eſt: locupletatur experimentis, ſplendeſcit vſu rerum, & hominũ ingenijs nobilitatur. Aduentu Aeneæ cœperunt latini cum Troianis miſceri. Tum vrbe condita paulatim vberius factum eſt, atque politius. Nec defuerunt Græci, qui vrbem ipſam incolerent: quorum beneficio & latina lingua eſt facta locupletior. Idque mihi videtur innuere Plutarchus: qui Romuli præclare geſta recenſens, & inter cætera Sabinarum virginum raptus, cauſamq. exponens, multas illius facti hominum opiniones refert, inter quos quemdam nomine Iubam ſcribit credidiſſe Romanos ea dumtaxat cauſa ad rapinã fuiſſe propenſos, vt hæ virgines opus lanificum Romæ exercerent, quod Græci ταλασία dicunt; cùm nondum, inquit, latina vocabula Græcis eſſent confuſa. Idemq. Plutarchus, Iouem, inquit, Feretrium appellant, quod ſecundũ Græcorum linguam, quam olim latinis plurimum immiſtam fuiſſe conſtat, feretro trophæa ferebantur. Et ita ſemper ad maiorem ſplendorẽ, & gloriam latina lingua peruenit. Nec vlla vnquam barbaries potuit de ſuo curſu demouere; quin ad perfectionem omnem aſcẽderit; quamuis Pomponius apud Ciceronem videatur dicere aliquando damnum fuiſſe aliquod paſſam. Neque me pigebit ipſius verba recitare: Mitto, ait, C. Lælium, P. Scipionem: ætatis illius iſta fuit laus, tanquam innocentiæ, ſic latine loquẽdi, non omnium tamen. Nam illorum æquales Cæcilium, & Pacuuiũ male loquutos vidimus: ſed omnes tum fere, qui nec extra vrbem hanc vixerant, nec eos aliqua barbaries domeſtica infuſcauerat, recte loquebantur. Sed hanc certè rem deteriorem vetuſtas fecit & Romæ, & in Græcia. Confluxerunt enim & Athenas, & in hac vrbem multi inquinate loquentes ex diuerſis locis, quo magis expurgandus eſt ſermo, & adhibenda, quàm obtruſa ratio, quæ mutari nõ poteſt, nec vtendum prauiſſima conſuetudinis regula. Quantum tamen ex antiquitatum fonte haurire poſſumus, omnium celeberrimam, ac florentiſſimã Ciceronis fuiſſe ætatem magna cum admiratione intuemur: quam ob cauſam, ſcilicet ne locutio emendata, & latina corrumperetur, conſtitutum à Romanis arbitror, vt ſupra ex Valerio Maximo oſtenſum eſt, vt in omnibus gentibus latino idiomate vtendum eſſet. Hæc cùm dixiſſet: Mihi hæc, inquit Linus, latinæ linguæ origo multum ſatisfacit; quam ab vllo vnquam tam alte repetitam arbitror. Sæpe veterum rerum memoriam percurri, & hac in parte diu elaboraui: nunquam tamen mihi permiſſum fuit, vt hanc latini ſermonis propagationem intelligerem: quamobrem dijs immortalibus immortales ago gratias, quorum numine huc cum Iulio Cæſare noſtro me tranſtuli; hic, inquam, breui tempore percepi, quod per multos dies, permultasq. noctes dignoſcere non potui. Tum Fabritius, Immo ipſe, inquit, non modo Dijs, verùm etiam vobis gratias referam, qui talem mihi occaſionem præbuiſtis: vt rem hanc abditam inquirerem, & ad vtilitatem hominum in medium proferrem. Tum Ceua, Hoc ne quidem, inquit, copioſius dici poterat. Verùm ſi ab vrbe iam condita, vel etiam ante hoc latine loqui ortum habuit, miror profectò, quare latinos ſcriptores vetuſtiores non habeamus, aut enim diu inopia laborauit, aut miſertime iacuit, vel eorum labores intercidère, aut neſcio quid. Paucos ſane ante M. Tullium fuiſſe repetio. Tum Iulius, ipſe etiam, inquit, mirari ſoleo: eorum enim, qui ad manus noſtras, vel fragmẽta, peruenerunt, aut ſanè eorum memoria, Q. Ennium Poetam eſſe primum exiſtimo, natum Q. Valerio, & C. Manilio Coſſ. anno poſt

Romam

Romam quingentesimo. In hoc mihi videtur excellere vulgaris sermo, qui post originem breui temporis spacio multos habuit scriptores, quorum vigilijs illustratus est, ac locupletior factus. Tum Fabritius, Non ita breui, inquit, tempore, vti ipse puras, hic vernaculus sermo auctores aliquo honore præditos habuit; sed etiam fortè diutius laborauit, & quidem miserrimè, antequam peruenerit ad aliquam perfectionem, hoc verò non in præsentia. Neque patiar, neque sinam vos ignorare ante Ennium, vt memoriæ traditum est, L. Liuium annis ferè 410. post vrbem condiram fabulas dedisse; ante eum reperio neminem Poetam scilicet: quamuis recentiores ad omne disciplinarum genus hoc protrahant; & perperam, meo iudicio. Etenim regnante Romulo leges aliquæ, quas curiatas appellabant, populo allatæ sunt, quæ omnes conscriptæ in libro Sextij Papyrij extabant; qui liber postea Ius ciuile dictum est, quia Papyrius leges has sine ordine latas in singularem methodum redegit. Numa etiam Pompilius, qui Romulo in regnum successit, multas etiam leges condidit, vt videre facile est tam apud Liuium, quàm apud Plutarchum. Tulere & cæteri posteriores Reges, vt omnes Romanarum rerum scriptores attestantur. Exactis deinde Regibus, & eorum constitutionibus non satis contenti Athenas legationem miserunt: qua decem tabulæ conscriptæ Romæ propositæ sunt, anno post vrbem conditam, vt Gellius libro vigesimo eleganter tradidit, tricentesimo: quibus mox duæ aliæ additæ sunt, vt idem Gellius libro decimoseptimo, significat. hinc postea duodecim legum tabulæ nuncupatæ sunt. quod quidem ius cùm per aliquot annos, circiter cẽtum apud summos Pontifices fuisset, tum multi experti, & docti viri interpretari, & augere cœperunt. Ex quibus duos reperio, quos M. Tullius, in libro de legibus secundo, veteres interpretes appellat, nempe Sex. Aelium, & L. Acilium. qui dum illam interpretarentur legem, quæ habet; Mulieres genas ne radunto, neve lessum funeris ergo habento: non satis se intelligere dixerunt, sed suspicari vestimenti aliquod genus funebris: Lucius tamen Aelius, Lessum quasi lugubrem eiulationẽ significare credidit: quam interpretationem & Cicero ipse comprobat, ea potissimum ratione, quia Solonis lex id ipsum vetat, sed hactenus de legum interpretibus: nunc ad alios veniamus, quorum grauior fortè erit ad hoc auctoritas. Nam Lucius Brutus nobilissimæ Brutorum familiæ Princeps, qui potentissimum Regem clarissimi Regis filium expulit, ciuitatemq. duro dominatu liberatam magistratibus annuis legibus, iudicijsq. deuinxit, quiq. collegæ suo imperium abrogauit, vt ciuitate regalis nominis memoriam tolleret, maximus orator fuit, si Ciceroniano Attico credamus. Item paucis annis post exactos reges M. Valerius dicendo plebis discordias sedauit, vnde Maximi nomen primus est consequutus: fuerunt & alij, quorum mẽtio apud Ciceronem fit, & antiquissimi, & doctissimi, de quibus fusius aliàs. quòd si ipsi, aut alij de ijs non scripsissent, nulla profectò extaret memoria. Sed longè ante libros de iure Pontificio, & de disciplina Sapientiæ confecit Numa Pompilius; cuius rei præclara habemus testimonia. Neque vos credatis, vt alij male crediderunt, Numam aliquid non latinis litteris mandasse, sed Græcis; cùm Pythagoræ auditor esset; quod quidem falsissimum est: quia non solùm Pythagoram nõ audiuit, sed regnauit lõgè ante Pythagorã. Pythagoras enim Philosophus claruit sub Tarquinio superbo, qui fuit Romanorum vltimus Rex, circiter regni sui annum 22. quo tẽpore Darius Cambysi regi Persarum successit: eiusdemq. temporis finita est Iudæorum captiuitas. Quare verò Numam Pythagoræ auditorem fuisse existimarunt, ratio est in promptu; quam iam diu ex M. Tullio libris Tusculanarum quæstionum desumpsi. Nam cũ veteres Pythagoræ disciplinam, & instituta cognoscerent, Numæq. æquitatem, & sapientiam à maioribus suis accepissent: ætates autem, & tempora propter vetustatem ignorarent, Numã Pythagoræ auditorem fuisse crediderunt. Moriens igitur Numa iussit libros vnà cum corpore in sepulchro condi. Mortuo, vt iussum est, libros in vna, & corporis reliquias in altera arca repositos fuerũt. Quadringentis ferè annis post eius mortem libri inuenti sunt: quemadmodum autem inuenti sint, & de numero, dissentiunt historici. Plutarchus tradit magno facto imbrium impetu, rumuloq. exciso arcas, in quibus & corpus, & libri conditi erant, vi inundationis apertas fuisse. D. Augustinus septimo de Ciuitate Dei, apertè dicit virum quemdam nomine Terentiũ fundum sub Ianiculo possedisse: cuius bubulcus cùm araret, arcas duas lapideas aratro reperijt: quæ opinio videtur fuisse etiam. M. Varronis & antiquissimi, & doctissimi viri, qui & de religione libros conscripsit. Eadem planè refert Lactantius, scilicet à fossoribus sub Ianiculo fuisse repertas. sequitur Valerius Maximus, T. Liuius, Plinius, & ferè omnes, qui de religione aliquid monumentis mandarunt. In eo tamen cõueniunt omnes P. Cornelio, & M. Bebio Coss. Quintum Petiliũ, qui tunc temporis prætoris officio fungebatur, eos libros legisse: demum rem tantam ad Senatum retulisse, & neque fas, neque pium videri sibi, vt ea, quæ in libris continebantur, audirentur à plebe. Ita Senatus decreto Q. Petilius in concione populi

cos

eos concremauit. Id verò an infipienter,& ftultè, vel doctè, & prudenter factum fuerit, alijs confiderandum omitto. Itaque Numam fcripfiffe faris probatum eft: fi verò horum librorum copiam modò haberemus, manu omnes tangeretis, & latine fcripfiffe. Plutarchus enim tradidit duodecim libros de Iure Pōtificio, & duodecim alios Græcos de difciplina fapientiæ in arca repofitis fuiffe. fi duodecim Græci erant, verifimile eft alios latinos effe. Sed audi paulò apertius Plinium,qui poft quàm varias de hifce libris veterum fcriptorum auctoritates enumerauit, ex Varrone fubiungit duos Pontificales Latinos, totidem Græcos præcepta philofophiæ continentes repertos fuiffe. Paulò aliter Lactātius, in altera arca, inquit,corpus Numæ fuit:in altera feptem Larini libri de Iure Pontificio: itē Græci totidem de difciplina fapientiæ fcripti. Alij verò magis curiofi de religionis ritu, & vetuftate, quàm de latinæ rei antiquitate; quafi id etiam omnibus notum prætermiferunt; fortè etiam exiftimantes neminem dubitare latinam linguam antiquiffimos habuiffe auctores. Quod autem memoriæ traditum eft ante L. Liuium neminem dediffe fabulas, credo eos intelligi de ijs, qui ornatè,& politè fabulas compofuerunt. Philofophia quoque, vt ipfe Cicero primo Tufculanarum Quæftionum fignificat,iacuit vfque ad eius ætatem,nec vllum habuit latinarum litterarum lumen: eodemq. loco, multi, inquit, iam effe latini libri dicuntur fcripti inconfideratè ab optimis illis quidem viris, fed non fatis eruditis. Fieri enim poteft, vt rectè quis fentiat, & id, quod fentit, politè eloqui non poffit. Nec mirum videri debet, fi ante illam celeberrimam Ciceronis ætatem pauca effent latina monumenta; id namque contigit propter magnitudinem rerum,occupationemq. omnium: qua in re non mihi,fed ipfi M.Tullio credite. Omnis enim Romanorum virtus in legibus conftituendis, & in armis confiftebat; nec eis vlla erat intentio, nec mens vlla, quàm tueri Rempublicam, augereque, & dilatare Imperij terminos. Et ob hāc nimirum caufam latinæ difciplinæ aliquo tempore iacuerunt, nec tantùm difciplinæ, fed artes etiam; vt videre eft in pictura; quæ per multos annos apud Romanos nullius pretij fuit, quæ fi fuiffet, vt poftea fuit, & Fabio nobiliffimo viro laudi datū effet, quod pingeret, multi quoque apud Romanos Polycleti, & Parrhafij fuiffent. Vnde Cicero, honos alit artes; omnesq. incenduntur ad ftudia gloriæ: iacentq. ea femper, quæ apud quofque improbantur. Cùm verò bonarum artium ftudia in honore haberi cœperunt, confeftim ad omnem excellentiam peruenerunt latinæ litteræ: & ita,vt omnes ferè Romanorum optimates ad fcribendum fe contulerint: & quemadmodū, qui in epulis apud Græcos lyram recufabat, habebatur indoctior, fic apud Romanos Romano nomine indigni crediti funt, qui latinis difciplinis cogitationes fuas nec mandarent, nec illuftrare poffent. Sat eft,inquit tum Iulius,hac de re: fed iam videamus, fi vobis commodum eft, an apud veteres Romanos illud effet loquendi genus, quod hodie ab Italis vfu receptum eft: quoque Dantes, Petrarcha, Boccatius, Bembus, & alij omnes recentiores fcripfere. Tum Fabritius, Rem, inquit, fæpius à me deliberatā poftulas: te tamen non miror, cùm ab alijs dubitatum fit: alijque,vt præftantiffimus Andreas Alciatus refert, vti Leonardus Aretinus, Poggiusque, & alij vulgares vulgari idiomate,quo & nos in præfentia vtimur, vfos antiquos funt arbitrati. Contra differuit Philelphus libris Epiftolarum, cuius fententiam, vt idem Alciatus notat, omnes viri docti hodie fequuntur, quæ opinio multo antequam in Alciati comentarios inciderem, mihi fuit probabilis. Fuiffe namque fermonem, qui latinus dicebatur, non æque ornatum, & compofitum, veluti alium; qui ex præceptis, & regulis Grammaticorum conftabat. Vulgum itaque latinè loqui folitum fuiffe, fed non falua recti fermonis ratione; doctos autem homines etiam grammatices inftituta feruaffe. qua de re vehementer reprehēditur Tiro libertus à patrono fuo Cicerone, quòd in quadam epiftola non obferuaffet Grammaticorum documenta. Tum Linus, Nec me, inquit,fi vobis videtur, pigebit, huiufce rei meam in mediū proferre fententiam: prior, inquam,fententia mihi videtur poffe adiuuari ex Triphonini refponfo; quando aliquando in veftris Pandectarum libris diligenter animaduerti; Decreta, ait, à Prætoribus latine interponi debent, quafi innuat & potuiffe vulgariter interponi. Procopius quoque Perfici belli libris, Stratam apud Romanos viam fignificare fcribit. quod in vulgari fignificatu verum eft, in latino non æque: vt meritò apud veteres & vulgarem linguam fuiffe credi poffit. Idem quoque Procopius fignifer ū latina lingua bandophorū appellari dixit: cùm id de vulgari idiomate, non de Latino emanet. Tum Fabritius, non multum, inquit,vrget Procopij auctoritas. Floruit enim fub Iuftiniano, quo tempore iam exciderat latini fermonis puritas: Idque apud ipfummet Iuftinianum facile perfpici poteft: qui fequutus non eft, vel fequi ob temporis iniuriam non potuit eam elegantiam, dicendiq. genus, quod illi præftantiffimi Iurifconfulti, ex quorum refponfis Digeftorum opus eft concinnatum, nobis mirifice reliquerunt. Verbum autem illud Bandum à Romanis tantùm cœpit vfurpari pofterioribus tēporibus, vt ap-

vt apparet ex Stephano περὶ πόλεων & Suida:idq. potissimum tẽporibus Iustiniani;vt cõstat ex auctore eius libri qui περὶ στρατιωτικῶν καταστάσεων καὶ ἐπιτιμιῶν, Iustiniani nomine editus est: eo enim nomine pro signo militari pluries vtitur. Nec aliquo modo potest hæc sententia Tryphonini responso coadiuuari; de quo latius postero die disseruimus: illud enim responsum debet intelligi, vt in qualibet prouincia, quæ Romano Imperio subijcitur, non aliter, hoc est,non Græcè, non Assyricè, seu Gallicè, vel Hispanicè, quàm Latinè decreta possent interponi: & non, vt Accursius, Bartolus, & Alciatus commenti sunt. Credo igitur vnum dumtaxat apud Romanos sermonem fuisse; quamuis rudes, & imperiti inornate,& incompte, idest,non obseruatis Grammaticorum præceptis, loquerentur. Nam si hoc idiomate vsi essent veteres, & aliquid scripto reliquissent, vel sanè vestigia aliqua apparerent. At quis vestrum huiusce rei tantillum reperijt? Idq. satis ex Apuleij metamorphoseos libris dignoscitur: interrogauit,inquit, miles dominum meum, quorsum vacuum duceret asinum. At dominus meus latini sermonis ignarus,tacitus præteribat: quapropter, cùm à milite deturbatus esset hortulanus, supplicitèr respondit, sermonis ignorantia,se quod ille diceret,scire non posse: ergo igitur subijciẽs miles, vbi, inquit, ducis asinum istum? respondit hortulanus petere se proximam ciuitatem: hactenus Apuleius. Ex quibus fanè verbis apparet elegantiorem illum sermonem qualis est, quorsum ducis vacuum asinum? latinum esse, nec nisi à doctis solitum intelligi; sed alium barbarum, vbi ducis asinum istum? etiam tali in vsu fuisse, vt vel hortulani illum perciperent, & ita loquerentur. Eadem ratione Proculus apud Celsum Iurisconsultum disertè scribit sæpe audiuisse se rusticos senes ita dicentes: pecuniam sine peculio fragilem esse: peculium appellantes, quod præsidij causa seponeretur. Cùm enim in latina significatione rusticorum vsus à Iurisconsultis allegetur, argumento est hoc latine loqui etiam imperitis familiare extitisse,de quo Cicero etiam per Crassum libro de Oratore tertio. Nam gemmare, inquit, vites, luxuriẽ esse in herbis, lætas segetes,etiam rustici dicũt. Idem quoque Cicero per Atticum, in libro, qui Brutus inscribitur. Erant tamen, inquit,quibus videretur illius ætatis tertius Curio,quia splendidioribus fortasse verbis vtebatur, & quia latinè non pessimè loquebatur, vsu credo aliquo domestico: nã litterarum admodum nihil sciebat. Sed magni interest quos quisque audiat quotidie domi,quibus cum loquatur. Legimus Epistolas Corneliæ matris Gracchorum: apparet filios non tam in gremio educatos, quam in sermone matris. Auditus est nobis Leliæ Caij filiæ sæpe sermo: ergo illam patris elegantia tinctam vidimus, & filias eius Mutias, ambas; quarum sermo mihi fuit notus: & neptes Licinias, quas nos quidem ambas, hanc verò Scipionis etiam tu Brute credo aliquando audisti loquentem. Ego verò ac lubenter quidem, inquit Brutus, & eò libentius, quòd L.Crassi erat filia. Potuit ne M. Tullius apertius nobis commonstrare vnum dumtaxat sua ætate sermonẽ fuisse? minimè certè; cùm etiam ij, qui erant latinarum ignari,non malè latinè loquerentur. Itemque mulieres, quæ non solùm optimè loquebantur, sed & ornatiùs scribebant; quarumque scripta videtur M.Tullius admirari. Et Vitruuius, qui floruit sub Iulio Cæsare, & Augusto filio, cui & libros dedicauit, ingenuè fatetur, se non satis in Grammaticorum præceptis versatum: quin etiam quandoque in ijs labitur: quod doctissimus eius interpres Philãder rectè obseruauit. Idcirco arbitror nihil ineptius potuisse dici, quam apud Romanos diuersa duo linguarum genera in vsu fuisse. Tum Ceua, si vnicum, inquit, fuit, vnde euenit, vt duo facta sit, vnum scilicet latinum, quo docti tantummodo hodie vtuntur,quo & veteres etiã rudes, & imperiti vtebantur: alterum, quo vulgò per Italiam loquimur, quod vulgare, siue Italicum, siue Tuscum dicitur? Tunc Iulius, altè verò, inquit, &, vt oportet, à capite repetis, quod quærimus.Tum Fabritius,video nunc certè, inquit, quam maximam susceperim prouinciam,vt solus,& inermis tribus veteranis,& fortissimis militibus bellum geram: illa tamen spe ducor: vt plus honoris, & laudis, quàm ignominiæ consequar:cùm solus ausus sim vobiscum concertare: tum in meam sententiam vos omnes venire minus dubitem: quod & summopere cupio,& spero. Agite verò vos in præsentia: cùm id non sit mei muneris, vt huius vestræ linguæ propagationem ostendam. & cùm omnes Linum intuerentur, demotus statim dixit, Ego igitur, inquit, cum vobis ita lubeat, libenter: quamquam multa, & quidem ardua mihi discutienda proponitis: quæ ingenij mei vires longè, multumq. superant. Sit igitur ista res magna, vt est: conabor tamen omnia sigillatim recensere, & breui quantùm potero: quibus si satisfecero,non parum mihi fecisse visus ero.Latinæ itaque litteræ, vt vberius Fabritius dixit, vbi de origine, & antiquitate Latinorum auctorum actum est, iam à Romulo in scriptis reddi cœperunt, tum à Numa Pompilio paulò vberius, ac fusius, & ita paulatim ad illam admirabilem Ciceronis ætatem peruenerunt, quæ tunc temporis ad tantam gloriam atque magnitudinem creuere, vt nihil supra. Occiso Cæsare, qui Di-

ctaturam perpetuò gerendam susceperat: & Republica a Triumuiris oppressa, Augusto, Marco Antonio, & Lepido, magna ciuium strages edita est, inter quos M. Tullio,multisq. alijs sapientissimis viris miserrimè, & magno cum posteritatis detrimento vitam exhauserunt. Audite P. Velleium Paterculum lib. 2. Histor. Quis inquit, ignorat diremptos gradibus ætatis floruisse hoc tempore Ciceronem,Hortensium, senemq. Crassum, Catonem, Sulpitium, moxque Brutum, Calidium, Cælium, Caluum, & proximum Ciceroni Cæsarem, eorumq. velut alumnos, Coruinum, ac Pollionem Asinium, æmulumq. Thucydidis Sallustium, auctoresq. carminum Varronem ac Lucretium? His ergo iugulatis, ac variè trucidatis non minimam iacturam fecerunt latinæ litteræ: illa enim ætas, vt omnes ingeniosi fatentur, & bonarum litterarum, & litteratorum hominum fuit; nec maiorem verborum puritatem, nec copiam, nec elegantiam, industriam, gratiam, neque maiores argutias, subtilitates, atque ingeniorum acumina desiderare potuit, vt vobis etiam facile est colligere ex fragmentis, cùm ita mihi liceat, M. Varronis,tum ex ipsius Cæsaris commentarijs, Crispiq. Salustij monumentis, quæ ad nos pauca peruenta sunt: Ex Catulli quoque, Propertij,Tibulli opusculis, & aliorum,qui ad ætatem vsque illius diuini ingenij Maronis, qui bellum cum Theocrito præclare gessit, Hesiodum superauit; nec Homero aliquid cessit: ex alijs item eiusdem æmulis gloriæ, vt Horatio, Ouidio, & alijs ,qui cum Græcis strenue dimicantes victoriam maxima cum laude reportarunt. Mortuo indignissimè Cicerone, simulq. extincta Romanæ Reipublicæ libertate cœpit hoc latine loqui inclinare, & propendere, non ob vetustatem,vt malè quidam crediderunt,sed propter illam, & multo crudeliorem per triumuiratum proscriptionem in omnes ferè viros doctos factam: qui illo ictu cum omni Romanæ vrbis fletu,ac langore ceciderunt. At longè maius damnum attulit multa barbaries, quæ vndique in Italiam præceps irruit: quæ etiam non tantum latinæ linguæ puritatem fœdauit, verùm etiam omne Romanum Imperium subuertere, ad nihilumq. redigere conata est. Cuius nam tanta fuit natura, tantaq. vis, vt rerum dominam affligeret? Nonne Roma domina, & caput mundi dicebatur, & erat? Ita sanè. Diuina verò mente sic forte permittente, vt ne vllum malum impunitum esset: etenim si viri illi sagacissimi à crudelissimo triumuiratus gladio intei cmpti non essent; nunquam forsan Romana Respublica ab immanibus, & barbaris gentibus esset prostrata. Postquam triumuiri ali proscriptione consumpti sunt, passim qui oderant, qui inuidebant, qui æmulabantur, adulatores etiã,& inuidi multi inuaserunt. Sed huic rei longè maius, vt iã dixi, detrimentũ attulit illa barbaries,quæ præceps in Italiã descendit, quæ inter se tũ lingua,tum moribus, atque regionibus erat diuersa.cũ alij Galli,alij Germani,Hispani, Vandali,Vngari,Turcæ,& alij multi,ac maximè Gothi; qui iam regnantibus Arcadio, & Honorio,anno ab vrbe condita millesimo, centesimo, & quinquagesimo quarto,& à regeneratione humani generis anno quadringentesimo tertio, Duce Redagasso in Italiam conuolarunt. Tum Alaricus,qui cùm apud Polentiam, cuius vestigia,& reliquiæ hac Augusta Taurinorũ 20.millia circiter passuum distant, à Stelicone fraudulenter deceptus esset,ius suum exequi armis conatus, virtuteque potior, Steliconis prostrauit exercitũ.Hinc irascens,& stomachabundus Romam cum exercitu properauit: cui oppugnatæ excisionem,inflammationem, euersionẽ, depopulationem,atque vastitatem omnem intulit: & Roma prædis, & rapinis onustus discedẽs, & Siciliam versus proficiscens Campaniã, Lucaniã, & si Paulo Diacono credimus,Brutiã,Rhegiũq. depopulatus est. Attila Hunnorum Rex potentissimus cùm ad multa hominum millia vndiq. coegisset,in Italiam quoque descendit. & paulo post anno circiter 454. cum ingenti Vandalorũ manu Gensericus,quem Regina Eudoxia accersiuerat, Romam est profectus. subinde Zenonis imperio Odoacer Herulorum dominus ab extremis Pannoniæ terminis huc perrexit: & regiam potestatem adeptus est,quam fœliciter retinuit, vsque dum Theodoricus à Zenone missus eum fraudulenter interemit. Iustiniani denique temporibus Totila, quẽ Gothi superstites Regẽ sibi adsciuerãt, collectis vndiq. ad præliandũ viris, Italiam rursus inuadit. quem tandẽ Iustinianus per Narsetẽ suũ profligauit,ac occidit. His omnibus successerunt Longobardi, quos accersit Narses ipse;cùm Iustinianus minor,reiecto Narsete Longinum præfectum mitteret. quod factũ illi indignum visum est, & grauiter ferens suam gratiam apud Principem minui: & qui iam ante pro tuendo imperio sæpius vitam profundere non recusarat,multo grauius hoc dolore exarsit: hinc neglecto Imperio Neapolim se recepit: & ita Longobardos in Italiam appellauit: qui eam deinde totam ferè occuparũt, eamq. per annos circiter ducentos dominatu compresserunt. Hos verò Carolus Magnus anno Christi 768. repulit, & exterminauit, & Desiderium, qui vltimus Longobardorum Rex fuit, & eius vxorem, filios, propinquosque omnes in Galliam secum deduxit. Et sic ab hac barbarie Italiam liberauit, & simul Romanas litteras restituit. Sed præter hos immanes, & barbaros

homines, permulti etiam fuere, quorum sceleribus, & opprobrijs diutius, veluti nauis in medio mari posita, varijsq. tempestatibus agitata, miserrimè Italia concussa, ac ferè submersa fuit. Quid enim à Decio Imperatore Vrbs Roma, Italiaq. tota vel Imperij, vel maiestatis habuit: quæ (si vetera memoria repetimus) improbissimo cuique maxime semper patuit, tot incursiones barbararum gentium, tot oppressiones Tyrannorum, tot calamitates perpessa, donec ad extremum misera in summis malis consenuit? & simul cum Imperij maiestate verborum grauitatem amisit. Quæ ad peiora fortè exposita esset, nisi in legitimam summorum Pontificum tutelam, ac tutissimum præsidium peruenisset. Ex quibus satis intelligere possumus, quemadmodum ex vno Latino idiomate duo facta sint. Occupata enim à Gothis Roma, occupatisq. à Longobardis ferè omnibus ciuitatibus & ij, illiq. latini sermonis imperiti, patria lingua loquebantur. Hinc Romani, itemque Itali istorum dominatu pulsi, barbaris verbis vti sæpissime coacti fuere. Barbari quoque contra morem, consuetudinemq. suam quasi regionis, quam incolebant, natura incitati, ductiq. ipsius latinæ linguæ delectatione, pulchritudine, & suauitate, quandoque latine, sed incomptè, & impropriè sermonem faciebãt; hoc est, mixtis quibusdam verbis. Sic Longobardi, cæterique barbari modò latinis, Latini modò barbaris vocabulis vtebantur. Verùm cùm hoc latinè loqui à barbaro longè, multumq. distaret, facta est coniunctio, confusioq. talis, vt hic vernaculus sermo editus sit, quodãmodo ex duabus naturis compositus. Hæc eùm Linus dixisset: Non possum, inquit Ceua, verbis explicare, quàm magnum, atque incredibilem dolorem acceperim, dum tales, tantasq. Italiæ incursiones, depopulationes, inflammationesq. nobis exponeres. Tum Iulius, Hæ res, inquit, mirum, & acerbum dolorem commouere solent: nullus tamen dolor est, nullaque animi acerbitas, quàm non longinquitas temporis minuat, atque molliat. Origo enim vulgatis sermonis mihi hũc dolorem eripuit. Omittamus igitur mœrorem, quem optimus quisque pro patria, & pro suis suscipit. Ego autem illud mirari non desino, quod multò magis antea mirabar: scilicet cùm Gothi, tum Longobardi latinas litteras nescirent, & permultum temporis Italiæ imperarent, ne hic sermo maiorem barbararum vocum similitudinem, quàm latinarum habeat. Tunc Linus, Acute sane, inquit, à sapientissimo Philosopho nostro dictum est in primo officiorum; Nihil contra naturam vniuersam contendendum. Namque tanta est loci natura, tanta domestici, natiuiq. Cæli vis, vt in qualibet orbis terrarum parte arbores vberiores producant fructus eo loco, quo natæ sunt, licet sterili, quàm quo translatæ, quamuis vberrimo, ac fœcundo. Hinc minimè mirandum, si hic vulgaris sermo latinis potius, quàm extraneis, & barbaris sit similis. De loco autem quemadmodum sentiam, in qua, inquam, Italiæ parte latinus sermo primùm corruptus sit, maloq. vsu deprauatus, attendite. Ex ijs enim satis perspicuum fiet, & vnde vulgaris initium deduxerit. Diffusis ergo nõ minus in omnibus Italiæ regionibus, quàm extra, vt in Gallia, & propè in omnibus Hispaniæ partibus, Barbaris, statim tum lingua, tum mores commutari, variarique cœperunt, (sed de exteris dicere prætermittamus) & lingua, quæ primùm latina erat, tum Barbaris immixta in hoc vulgare idioma est versa, versa dico, in quelibet Italiæ angulo. Vnde verò nomen sortiri debeat, magna est controuersia. Nec enim mihi satis in præsentia, vt ingenuè fatear, liquet; au lingua denominari debeat ab eo loco, ex quo origenem traxit; an ex eo, in quo ornamentum, grauitatem, copiam, & alia id genus suscepit. Etenim Latinum, vt abunde à Fabritio audiuimus, ex Latio ortum habuit: & licet ornamentum, puritatem, splendorem, omnemq. dignitatem à Romanis acceperit: Latinum tamen ferè semper non tantùm ab exteris, sed ab ipsis etiam Romanis dictum est. Principium verò nec ex Florentiæ ciuitate, nec omnibus Hetruscis, aut ex Longobardis finibus, sed ex omni Italia, vti iam dixi, habuisse est luce clarius. rem tamen hanc compressius sumens, magnoq. desiderio ad inuestigandam veritatem inflammatus ausim dicere, vulgare id studium inter nationes Longobardorum natum. Et ne noua nobis hæc sint, & inopinata; scire debetis Longobardos, vt latius retulimus, per ducentos annos toti ferè Italiæ imperasse: istis præsertim citerioris Galliæ ciuitatibus; Ticiniq. cum sceptro, & insignibus regijs sedem tenuisse. Cum igitur illi populi has Cisalpinæ Galliæ, quod nemini dubium est, oras incolerent, necesse est, vel inuitos fateri, vt in ijs compositus, commixtusq. magis sit vulgaris hic sermo, quàm in reliquis Italiæ finibus; aut negare oportet ex Longobardorum vsu, & more loquendi hunc sermonem non effluxisse: quod negare non possumus; principium, inquam, à Gothis, à Longobardis, simulq. à Latinis duxisse: quod si quis inficiabitur, dignitatis, nominisq. sui iactura m faciet. Sed cùm hæc lingua ex duobus quodammodo fontibus emanet; quæri solet: an hæc vulgaris noua per se sit, an vetus latina corrupta, & deprauata? Nunc verò tecum agendum est, Fabriti, non inimico, quidem animo, sed

veritatis

veritatis tantùm eruendæ gratia. Neque te, neque nos omnes arbitror in eam iuisse sententiam, quam multi viri, alioqui doctissimi tenuere. Illi enim, qui malè dictis vulgaris linguæ gloriam, dignitatemque violare experiuntur, eamque vulgarem, humilem, & plebeiam esse existimant, huiusmodi esse, quò ad latinæ similitudinem, quo foex vini ad vinum purum, & suauissimum. Namque hoc vulgariter loqui nihil aliud esse, quàm ipsum latinum deprauatum, & corruptum, vel propter longam barbarorum consuetudinem, vel ob nimiam hominum ignauiam, aut sanè temporum iniuriam. Hæc sunt, quibus id vulgare studium viri non alioquin mali conantur deprimere, & conculcare. Ex quibus quis dignoscere apertè potest eorum sententiam esse, vt vetus latina lingua, & hæc vulgaris noua, non sint, nec vnquam duæ fuerint; sed vnica dumtaxat, scilicet latina corrupta. Ipse verò duas esse semper existimaui, idest vetus latina fuit, & hæc noua est, & per se. Tum ille, multa, inquit, doctè, & eleganter disseruisti, quæ satis mihi fecerunt, sed quod ad præsentem quæstionem attinet, duas esse hodie concedo, quondam tamen vnicam fuisse satis copiosè diximus. Si vna fuit, & duæ modò sunt, ex latina vetere hanc nouam pendere oportet. namque filius sine patre esse non potest, pater sine filio potest, quò ad essentiam dico, non quò ad nomen: referuntur enim pater & filius: posito vno, ponitur necessariò & alterum: nec est dominus, nisi seruum habeat in potestate: potest tamen persona domini, respectu illius præteriti serui, esse deficiente seruo. Tum Iulius, qui Lini causam, quasi veriorem tueri volebat. Sit hoc, inquit, verum, quod dicis: contraria tamen hæc videntur esse. Contraria verò ea dico; quorum alterum ait, alterum negat: ex quibus necesse est alterum verum esse, alterum falsum. Asserunt itaque illi hanc nouam esse veterem ipsam latinam, sed deprauatam, & corruptam. Hinc sciendum est tritum apud Philosophos, corruptionem vnius, esse generationē alterius: & sicut generatio nihil aliud est, quam ex non esse ad esse, vel, vt cum Philosophis ipsis loquar, ex non ente ad ens: sic contra corruptio ex esse ad non esse. Si igitur hæc vulgaris nihil aliud est, quàm latina corrupta, necesse est, vt latina corrumpatur, sed si corruptionē patitur, desinit esse. Nulla enim corruptio fit, ex qua non fiat generatio: (fremant licet, qui aliter sentiunt) vulgaris ergo ex non esse ad esse prouenit: hinc sequitur vulgarem linguam, quæ est viua, non esse vnam, & eandem cum latina, quæ perempta est, sed vna per se. Tum Fabritius, & si in artium, inquit, studijs liberalibus, doctrinisq. non ita forte versati sumus, vt par est: dedimus tamen nos & Logicæ, & Philosophiæ aliquando operam; licet postea ad legum studia animum conuerterimus: & nisi me capiat obliuio, nunquam à Bartolomæo Ferrerio, viro omni doctrina, & virtute ornatissimo, qui publicè, ac priuatè in hac Taurinensi Academia me logicem, & philosophiam docuit, accepi hunc ratiocinādi modum. Collectio enim propositioni, non satis mihi videtur conuenire; namque illa, meo iudicio, esse debet; si latina corrumpitur, ex ipsius corruptione oritur vulgaris; sed latina non est corrupta, ex latinæ ergo corruptione non generatur vulgaris. Perperam & illud, vt latina perempta sit: & ne imperiti quidem id dicerent. Cæterùm nostrorum intentio non ea fuit, quam ipse putas, vt vulgarem linguam non esse crederent: iam vobis hoc Ethrusce loqui hodie esse, diuersumq. à latino libenter concessimus: sed esse quid latini corrupti constanter adseueramus. Neque in idem semper incidimus, vt vos innuere video. Stat enim vulgaris lingua nunc per se, non autem latinæ beneficio: quia perempto latino idiomate, remaneret nihilominus vulgare: nam mortuo patre superest filius, quāquam filij nomen amplius non retineat. Atqui Latinum fuit causa, quam Philosophi materialem vocant: sicut granum est causa herbæ: quia, sine grani corruptione non generatur herba, & herba dicitur, vt aliter loquar, terminus ad quem, & granum à quo, vtpotè priuatio ad habitum. Namque à grano mobile mutari incipit: & priuatio fit formæ acquirendæ, adeoque & forma mox amittenda. In granum perficitur mobile, & finitur motus, videlicet forma iam acquisita per motum. Alijs exemplis res fiet illustrior. pone in generatione pulli, fit progressus ab ouo, quod nondum est pullus, tanquam ad terminum ad quem. Sic procreatio pomi: progressus fit à germine, quod nondum est pomum. Hinc mutationem fieri videmus à quo ad quem, quodammodo ex non ente ad ens, & sic mutatio à priuatione ad habitum. Vulgaris enim lingua a non ente ad ens prouenit: ante nihil erat. Sed, vt, fusius, tu Line, disseruisti, ex commixtione latini sermonis cum barbarorum vocabulis originē duxit, velutià termino à quo ad quem; & ita altera à latina differēs facta est. Tum Linus, si altera, inquit est; exemplum, quod ponunt vini, non est satis rectum: quia cùm vinū acescit, vel perit vini sapor, vappæq. accipit nomen, mutatur, & differt à se ipso quò ad bonitatem: nam suauitas illa vini euanescit: sed non quò ad substantiam: propterea quòd non solum in eo remanet vini substantia, sed etiam vini nomen: & quamquam vini nomen amitteret, sat esset permanere substantiam. At cùm fit acc-

tum, mutatur; & à se ipso quò ad substantiam differt: & quoniam mutat speciem, non est, neque vinum dicitur, sed acetum. neque vllo medicamine in vnum potest reduci, neque ad pristinam substantiam; sicut homo mortuus ad vitam reuocari minimè potest: vappa verò quibusdam remedijs, quibus homines sæpissime vtuntur, potest resumere vires, hoc est saporem, & odorem, veluti æger deperditam sanitatem recuperare. Verùm quoniam mutationis, & differentiæ substantialis ea est vis, vt non diuersas, & alteratas, vt Logicorum verbis vtar, sed alteras res efficiat: necesse est fateri eos sibi aduersari; cùm vini exemplum proponunt. Namque vinum, cùm vappa fit, non mutat substantiam, sed vt ita loqui mihi liceat, alteratur. Tunc Fabritius, Haud negare, inquit, possumus mutationes, & differentias, quæ substantiales non sunt, sed accidentales non efficere res alteras, sed diuersas dumtaxat, & alteratas: quarum duæ sunt species, vna inseparabilis, altera separabilis. Hæc differre facit alterum ab altero, quod alterirate, vt cum Porphyrio dicam, quadam differt, quocumque modo vel à se ipso, vel ab alio: vt calidus à frigido: item à seipso ex temporum diuersitate, vt Cicero scribit, mox orat. Illa enim differre alterum ab altero dicitur, veluti cùm ab aliquo inseparabili accidente differt. Differt Demosthenes à Cicerone, vel Homerus à Virgilio, propterea quòd Homerus cæcus erat, Virgilius oculos venustos, & suaues habebat, & propterea visum. Atqui fæx vini est quid aliud in vino dissimile, & quidem longè. nam cùm ex vini corruptione fæx generetur, fit tota diuersa, & alia à vino, vel, vt ratiocinatores malunt, altera. Etenim & formam vini amittit, & substantiam. vinum tenue est, limpidum, clarum; contra fæx crassa, spissa, obscura. Ex hausto vino, & cadis vacuis fæcem tunc tantùm inspicimus. Quamobrem alludens Horatius libro primo carminum, dixit;

Diffugiunt cadis cum fæce siccatis amici.

Hinc fæx dicitur excrementum cuiusque rei. fæcem quoque ciuitatis homines: viles, plebeios, abiectos quandoque appellamus: non quòd sint sordes, sed quia vitam agunt sordidam, & abiectam: vt illud Ciceronianum pro Flacco, Opifices, & tabernarios, atque illam omnem fæcem ciuitatum. & alio loco, perditissima, atque infima fæx populi. Nostri verò cùm dicunt, hoc vulgariter loqui, quo ad Latinum. neque aliud esse, quàm fæcem vini ad vinum purum, & clarum, intelligunt putredinem illam, & crassitudinem vini, quæ vulgo propriè denominatur fæx. Quam ob causam rectè dixisse arbitror, vt vulgaris lingua sit fæx latinæ; cùm ex illa latini sermonis corruptione sit producta. Tum Linus, si hoc vulgare, inquit, idioma à latino proficiscitur: quod, vt video negare non possumus, non corruptum, sed generatum esse rectius diceremus. Namque Peripateticorum Princeps Aristoteles, qui corruptionem vnius esse generationem alterius docuit, docuit item id non à corruptione, sed à procreatione denominandum, tanquam à digniori. Dicamus igitur vulgarem linguam à latina ortam, & non corruptam. Hac in re, inquit, Fabritius, satis tibi facere conabor: illud tamen non prætermittam, generationem non posse sine corruptione esse: quamuis corruptio possit esse, vt Scotus existimauit, sine generatione: si est procreata, est ergo ante corrupta: De ijs hactenus. Ac, vt nihil non dictum omittamus: si quis mihi obijceret id, quod paulò ante ratiocinabar: nempe Latinam non esse corruptam, non oriri itaque ex ea vulgarem: Respondetem ad singula: in primis, inquam, corruptam fuisse, quod infeliciter nobis accidit Gothorum, & Longobardorum tempore, quodque dolendum est: vocabula enim, quæ venustiora erant, & elegantiæ plena, longo abusu conuersa, & commutata fuerunt: vnde dicta sunt corrupta: sicut Cicero: Sed corrupti mores, deprauatiq. sunt admiratione diuitiarum, hoc est mores sunt commutati. Neque, vt vere fateamur, vnquam fuit corrupta latina lingua; neque corruptionem patitur: licet non ita semper ea familiariter, vt apud veteres Romanos, vtamur semper tamen fuerunt eadem lingua, eadem verba, eadem pronunciatio, ijdem accentus, eademque syllabæ productæ, & correptæ, & alia generis eiusdem. Sed iam vos admirati video: quod mirandum tamen non est. quoniam quod à Philosophis traditum est, generationem vnius esse corruptionem alterius, ad Physicos tantum pertinet; qui de materialibus, & naturalibus rebus tractant. Latinam verò linguam ex eorum numero non esse, quilque sanæ mentis videt, & indicare potest. Hoc enim latine loqui est, tanquam splendidissimum lumen, cuius splendore omnia ferè illuminantur, & collustrantur. Ex quo si qui candelas scirpeas, cæteas, piceas accenderint: & si lumen longè inter se differens exhibeant: tamen ab eodem lumine & accensæ sunt, & semper ipsum lumen purum, atque illibatum remanet. Accenderunt prius Itali, tum Galli, Hispani quoque, Germani etiam quandoque ex hoc lumine sua lumina: nunquam legitur extinctum, aut imminutum ex aliqua parte latinū lumen, licet nónunquam languescere visum sit. At hæc posterius. Postea verò quam Itali sua scripta hoc splendore illustrare cœperunt: &

ipsum

ipſum lumen latinum ita cœpit effulgere, vt diſcuſſis, quæ id ipſum offuſcabant, nebulis, clariſſimè, & ſplendiſſimè illuxerit. Ex ijs itaque mirari deſinetis: quòd & ſi corrupta non ſit Latina, nata ſit, vt Lino magis placet, vulgaris hæc noua: quia etiam vox concionatoris diffunditur in multas aures, vnica tamen eſt vox, ab vnoque homine diffluit. Neque mirum etiam, ſi ipſa vulgaris, latinæ, ex qua ortum habet, grauitatem, & ſplendorem illum mirificum non præſtet: nã propoſita Parrhaſij, aut Apellis aliqua ad imitandum tabula, nunquam, licet eximius pictor formam illam verè effinget: vel ſi hanc poſteriorem aliter pictura exprimere voluerit, longè prima, ac ſecunda fiet vltima deterior. Hæc cùm attente audiuiſſent: Iulius, voce tua, inquit, clauſas iam aures mihi aperuiſti: & obcæcatam mentem lumine tuo illuminaſti: atque immundam faciẽ tua pictura, quaſi ſpeculo patefeciſti: vel procreata ſit ex latina, vel ſit latina corrupta: à latina nihilominus decus, lumen, initium, & ſi quid dignitatis ineſt, habuiſſe, vel inuiti fateri cogimur. Tum Ceua, Egregiè, inquit, mihi quoque probata eſt oratio tua: ſed intento quidem opus fuit animo, & enixus ſum, ne omnia dilaberentur, ſi vnum aliquod effugiſſet: quoniam diu ijs tricis detinebar, hodie me mirabiliter exoluiſti. Tum Fabritius, Atqui ego, inquit, multò magis ſum illis irretitus laqueis. Etenim non poſſum non mirari: cur etiam Linum, & propè omnes vulgaris linguæ vindices pudeat hoc vulgariter loqui emanaſſe à latino fateri; cùm non erubeſcãt dicere ex Barbaris originem duxiſſe. Quid hoc turpius? quid ignobilius? quid illo præclarius? aut quid admirabilius? ſi iſti hoc munere ſe indignos exiſtimant, neque eis tanto honori dãdum eſt: immo maximo pretio id mercari deberent. Et ridiculum, ac planè fatuum eſt, quod de latina obijciunt. Idem, inquiunt, de latina dici poteſt, quæ eſt corruptio linguæ Græcæ, vel, vt melius dicam, procreata ex ipſa Græca, & ex alijs barbaris ſermonibus, vti noſtra ex Gothis, & Longobardis. Accepimus à maioribus noſtris latinam linguam in Latio fuiſſe productam, etiam ferè à mundi creatione: quamuis nomen Aboriginum haberet, neque ab exteris ibi fuiſſe tranſlatam. licet ab initio inops eſſet: nec mirum, cùm etiam flumina, præſertim hic noſter Padus, à principio exigua ſint: paulatim tamen collectis vndique riuulis, magnisq. cocuntibus amnibus in mare maxima influunt. Aduentu Aeneæ, erectaque & munita Alba incœpit latina lingua augeri non à Barbaris, vti ipſi putatis, ſed à Pelalgis, Arcadibus, Epeiſq. Elidenſibus, & ipſis Troianis: qui omnes communi vocabulo Latini dicebantur. Qua de re, ſi memoria tenetis, iam latius tractatum eſt. Romani quoque primo retento latino nomine, in magnaque veneratione habito, vtebantur eo latino ſermone, qui nec barbarus, nec omnino Græcus erat, ſed ex vtroque quodammodo mixtus: qui, vt à Dionyſio Halicarnaſſeo proditum eſt, plerumque ad linguæ Aeolicæ proprietatem accedebat. Quintilianus quoque ſimillimum eſſe dixit. auctam tandem, & illuſtratam, tanquam paternam hæreditatem à ſagaciſsimis, legitimiſque Romanorum hæredibus haud vnquam inficiar: & multa etiam à Græcis mutuatos fuiſſe, ſibique, quaſi propria vindicaſſe apertè conſtat. Quare Græca lingua non erat barbara, vt illa Gothorum, & Longobardorum. Aliunde quoque ſumpſerunt, & præſertim à Iudæis: nec mirabitur, qui norit Romanos vniuerſo ferè imperaſſe: quare neceſſe fuit, vt multa ex aliena lingua in vſum eſſent Populi Romani tranſlata: quamuis Andreas Alciatus bonarum litterarum peritiſsimus libro Parergon ſecundo teſtetur, non paucis nos nominibus cum Iudæis communibus vti: Cuiuſmodi ſunt ſaccus, camelus, nugæ, atque alia generis eiuſdem. quibus nominibus multò ante captam Hieroſolymam Romani vſi ſunt: quæ frequentiores apud Ciceronem, & alios approbatiſsimos auctores inueniuntur. Antonius quoque Auguſtinus ætatis noſtræ & acutiſsimus, & doctiſsimus oſtendit Latinos non ſolum verbis alienis, ſed etiam dicendi genere Hebræis per quã familiari vſos: vt illud Eccleſiaſt. Vtile eſt mori, quàm relinquere filios impios: & eodem libro: Bonũ eſt arguere, quàm iraſci. & Dauid in Pſalmis, Bonum eſt, inquit, confidere in Domino, quàm ſperare in principibus: & alibi paſsim. quod dicendi genus domeſticum eſt, atque Iuriſconſultis familiare, vt illud ex Vlpiano: Pro hærede autem, inquit, gerere non eſſe facti, quam animi. Sed & apud Plautum in Rudente:

Videor hoc ipſum agnoſcere,
Non ædepol, ait, piſcis expeto, quàm tui ſermonis indigens. & alio loco
Eo tacent, quia' ſi mulier ſemper, quàm loquens.

Vt illud etiam apud Terentium in Eunucho, ſtatim ab initio.

Si quiſquam eſt, qui placere ſe ſtudeat bonis
Quam plurimis.

Quo in loco Antonius Muretus ſubtilis, & & elegans, ex Aemilij Ferreti auctoritate admonuit, Quamplurimis, hoc loco duas eſſe dictiones, ſenſumque eſſe: Si quiſquam eſt, qui ſuum ſtudium eò referat, vt bonis potius, quàm vt plurimis placeat: & deeſſe videtur particula potius, vt & in illo Plauti ex Rudente.

Certum est mori, quàm hunc pati lenonem in me grassari.

Sic sæpe loquutos Græcos existimat Muretus; quibus plerumque deest particula illa, potius, quæ sæpè in latino idiomate redundat: vt Cicero de Diuinatione, Tamen eos, inquit, defendes, qui se ab omnibus desertos potius, quàm abs te defensos, esse malunt? Terentius in Adelphis.

Quin, quicquid possem, mallem auferre potius in præsentia.

Et Vlpianus: Si actor malit dominum potius conuenire. Alia eius generis nobis legentibus occurrunt multa, quæ sunt ad Homéricam imitationem. Nonnulla etiam ab alijs mutuati sunt nostri; & à Gallis maximè, vt rheda, ac petorium: quorum altero M. Tullius pro Milone, altero Horatius vtitur. Mappam quoque vsitatum Ciro nomen suum Pœni adseuerant; & Gurdos, quos pro stolidis vulgus appellat, ex Hispania, vt Quintilianus ait, originem habuit. Capsum in Cisio vocabulum trāspadanum esse docet Festus Pompeius. Et Iosephus Scaliger nos verbum Ambubaia ex vltima vsque Sytia petijsse tradidit. vnde Horatius, Ambubaiarum collegia: pro vagis, & vilibus mulieribus. sunt & alia plurima, de quibus latè Festus, quæ ab omnibus ferè gentibus acceperunt, eaq. deinde latini sibi vindicarunt. Sed maxima ex parte latinus à Græcis conuersus est: & Græcis vtimur verbis, si nostra desunt. Verùm & illud magis, quòd latini vna cum lingua, agris, vrbibus, regnis Rempublicam auxerunt: multisq. fortunis locupletarunt Imperium: & maximè Græciam spoliarunt, Græcique omnes sub Populi Romani Imperium, ditionemque ceciderunt. Contra verò cùm hanc nouam linguam adquirerent, maiestatem, nominisq. gloriam, & dignitatem amisit; & Barbaris, quibus antea solebat imperare, paruit miserrime. Tum Iulius, est id quidem, inquit, certo certius: verum quia aliqua diei pars superest, ne sit omnino disputatione vacua; vellem, Fabriti, te id iam persequi, quod nobis sæpe pollicitus es: à quibus, inquam, latinæ litteræ auctæ, & illustratæ fuerint: & quemadmodum, & quo tempore interciderint, & verborum delectum amiserint; & quando suum illum ferè pristinum receperint candorem: quem quotidie magis, & magis videmus nitescere. Tum ille, Posteaquā, inquit, auidos homines ad has discendi epulas recepi, sic accipiam, vt reliquiarum sit potius aliquid, quàm vos hinc patiar non satiatos discedere. Distinguam igitur latinorum auctorum ætates ordine; vt qui latinæ linguæ parentes, & patroni fuerint, nullo negotio habeatis. Tum à quibus cœperint declinare ipsæ latinæ disciplinæ; in quibus conseruatæ, item à quibus fuerint reuocatæ, atque instauratæ. Linguæ enim, vti res omnes humanæ, principium, progressum, perfectionem, corruptionem, & finem habent: & ab initio rudes, & inopes sunt: deinde vrbanitate, moribus, & acutissimorum virorum ingenijs illustriores fiunt, ac politiores. Quæ cùm aliquamdiu in puritate, proprietate, & elegantia permanserint, corrumpuntur, deprauantur, denique depereunt omnino, vel vetustate, vel hominum vitio: ita, vt scripturæ etiam ipsius nihil quidem supersit. Nam si hodie aliqua veterum latinorum extaret scriptura, videremus profectò aliter Latinum, Euandrum, Turnum, & alios illius ætatis homines loquutos fuisse, quàm vltimi Romanorum Reges, vel primi Consules loquerentur. Versus enim illi, quos Salij canere solebant, non ferè intelligebantur: sed quoniam ita à maioribus sanciti, & constituti erant, aut ob quandam reuerentiam, quam religioni perpetuò adhibebant, nunquam ausi sunt commutare. Scribit quoque Polibius Romanam facundiam à primo bello Punico vsque ad secundum admodum fuisse commutatam, vt conditiones, & pacta inter Romanos, & Carthaginenses admissa, vix possent intelligi: quo factum est, vt latina lingua paucos habeat auctores. Quod satis non possum comprobare: nam si Numæ Pompilij libri à Q. Petilio lecti, ac intellecti fuere: ad quem à Regno Numæ colliguntur anni DXXXV. quanto magis Romanorum, ac Carthaginensium conditiones intelligi debebant? cùm primum bellum Punicum annis ab vrbe condita circiter DLXXX. gestum sit: nisi fortè dicamus post primum bellum Punicum ad Latinas litteras illustrādas magis, quàm antea, se addixisse Romanos. Sed ad id, quod facessit negotium, accedamus. Etenim ante vrbem neminem scripsisse arbitror: quamuis vrbe condita leges statim latas esse, ac in scriptis redactas legamus. Numa quoque ipse Romanorum Rex Secundus, non modò leges, quibus aut iubebat aliquid, vel prohibebat, protulit, verùm libros etiam de disciplina sapientiæ, & de Iure Pontificio conscripsit. Sunt verò, qui patrum, atque adeò nostra memoria litteris prodiderint ante Liuium Andronicum neminem Latine scripsisse. Ad quam opinionem vnde illi, aut qua ratione venerint, satis non possum constituere, nisi forte ex eleganti illo Horatiano loco.

Habet hos, numeratq. Poetas
Ad nostrum tempus Liuij scriptoris ab æuo.

Atqui ego Horatij versus aliter soleo interpretari; vt de ijs dumtaxat sermonem habeat, qui fabulas scripserunt; non autem de ijs, qui in alio

alio argumenti genere vel versibus, vel soluta oratione sunt versati. Alij namq. versus condiderunt: de quibus M. Tullius ex Catonis auctoritate scriptum reliquit: de ijs verò mox. Quod quidem non redarguendi alicuius studio ducti, sed rei illustrandæ cupiditate incensi iam alio loco ostendimus. In eo autem temporis spatio, quod inter Numam, & L. Andronicum constituimus, doctum, & clarum Lucium Brutum, qui potentissimum Regem expulit, ciuitatemq. dominatu liberauit, fuisse valdè suspicatur Cicero. Paucis annis post exactos Reges M. Valerium Dictatorem dicendo sedauisse discordias est ex veterum monumētis perspicuum. Lucius etiam Valerius, Appius Claudius, C. Fabritius, T. Coruncanus, M. Popilius ingenio longè plurimum valuerunt: eos tamen oratores habitos esse, aut aliquid scripsisse non satis constat: sed suspicari (vt ait M. Tullius) licet. Fuit autem C. Flaminius ad dicendum eximius, Q. Maximus; Q. Metellus, qui bello secundo Punico cum L. Veturio Philone consul fuit, quo tempore floruit M. Cornelius Cethegus, quem eloquentiæ auctorem, & idoneum quidē existimat Cicero ex Ennij testimonio, qui in suis annalibus de eo sic loquitur:

Additur Orator Cornelius suauiloquenti
Cethegus Veturio collega Philoni Filius.

Qui, inquit Tullius, nisi vnius esset Ennij testimonio cognitus, hunc vetustas, vt alios fortassè multos, obliuione obruisset. Hic Cethegus conf. cum P. Tuditano fuit bello etiam secundo Punico. Hunc sequutus est ætate Cato, qui multas doctas, & argutas edidit orationes: eius tamen sermo antiquior erat. ijs antiquior longè fuit Appius Cæcus, qui orationem de Pirrho conscripsit. Extabant quoq. antiquissimæ nonnullæ mortuorum laudationes, quæ, vt ait Cicero, maximè delectabant. Lucius verò fabulam docuit anno ipso antequam natus esset Ennius, post Romam conditam CCCCX. Ante istos tamen alios condidisse versus, hac ducor coniectura: propterea quòd vehementer à M. Tullio desiderantur illi versus, qui multis iam seculis ante suam ætatem in epulis esse cantitatos à singulis conuiuis de clarorum virorum laudibus in originibus scripsit Cato. Anno deinde post vrbem conditam quingentesimo vndeuicesimo Næuius Poeta fabulas apud populum dedit. Tum annis ferè quindecim, cum Pœnis ad arma iterum ventum esset M. Cato, de quo iam facta est mentio, Orator in ciuitate, & Plautus, vti Gellio credamus, in scena floruerunt. Neque longo interuallo Cæcilius, & Terentius prodierunt, ac subinde Pacuuius, & Pacuuio iam sene Accius; & post eos claruit Lucilius, tum Lucretius. Hæc sunt, quæ de priscis, & grauissimis vatibus habemus. Cum Catone grandiores natu fuerunt C. Flaminius, C. Varro, Q. Maximus, Q. Metellus, P. Lentulus, P. Crassus, Sex. Aelius, qui iuris ciuilis, auctore Cicerone, omnium peritissimus, & ad dicendum paratus erat. De minoribus verò C. Sulpitium Gallum, Tib. Gracchum. P.F. & P. Scipionem Nasicam, L. Lentulum, Q. Nobiliorem, M. filium, T. Annium Luscum, L. Paulum Aphricani patrem, Seruium Galbam, & alios eloquentes fuisse intelleximus. Tum viuo adhuc Catone multi minores natu extiterunt Oratores non indiserti, vt A. Albinius, Ser. Fuluius, Set. Fabius pictor & iuris, & antiquitatis benè peritus, Q. Fabius Labeo, Q. Metellus, L. Cotta, C. Lælius, & P. Aphricanus: sed eis paululum ætate, & maximè eloquentia præcessit Ser. Galba: licet M. Tullius interdum dicat elegantiam in Lælio, vim in Galba fuisse. Hæc si minus apta videntur huic nostro sermoni, Line, Iulio assigna, qui me inflammauit Latinorum auctorum ætates, & tempora persequendi. Ego verò, inquit Linus, delector ista quasi notatione temporum. & ad id, quod instituisti, Latinarum litterarum genus distinguere ætatibus, istam diligentiam esse accommodatam arbitror. Tunc Fabritius, Sed quoniam, inquit, vobis omnibus hæc temporum narratio placet, recensebo breui, quò fieri poterit, reliquos magnos Latinæ linguæ artifices, & patronos. Ex quorum numero etiam fuisse L. & Sp. Mummios fratres, Lucium, Sp. Albinum, L. & C. Aurelios Orestes, P. Popilium, Caium Tuditanum, M. Octauium, M. Aemilium Lepidum, qui est Porcina dictus. Hunc inter Latinos Oratores, inquit Cicero, sibi primum videtur & lenitatem aperuisse illam Græcorum, & verborum comprehensionem, etiam artificem stylum. quem sequuti diligenter sunt C. Carbo, & Tib. Gracchus. ac subinde Q. Pompeius, L. Cassius, M. Antius Briso, duo Cœpiones, P. Crassus, Sergius Galba, P. Scæuola iuris peritissimus, tum duo C. Fannij, Caij Marci filij, T. Albutius, L. Cæcilius Antipater; sed maximè Caius Carbo, & Tiberius Gracchus, qui diligentia Corneliæ matris à puero doctus, & Græcis disciplinis eruditus; scripsit quoque Epistolas ipsa Cornelia Gracchorum mater eruditissimas. Fuerunt etiam elegantissimi L. Piso, L. Furius Pilus, M. Manilius, M. Fuluius Flacus, C. Cato Aphricani sororis filius, P. Decius, M. Drusus C. F. & M. Penus, C. Curio, M. Scaurus, P. Rutilius, L. Crassus, M. Antonius, C. Cotta, Q. Mutius, Q. Aelius Tubero, & C. Gracchus, cuius immaturo interitu res Romanæ, Latinæq. litteræ damnum fecerunt. Huic successit ætati P. Galba Seruij illius eloquentissimi viri filius, C. Licinius Nerua, C. Fimbria, M. Brutus, L. Cœsidenus, T. Albutius, proximeq. Q. Catulus, qui non illo antiquo more, sed

politiori,& nouo erat eruditus. Dicebant & ornatè,& politè Q. Metellus, M.Syllanus, M.Aurelius Scaurus, Aulus Albinus, Sp. Torius, M. Marcellus, P. Lentulus, L. Cotta. ijs omnibus longè præstiterunt Antonius,& Crassus: quibus adiunctus erat Iurisperitorum eloquentissimus Q.Scæuola. ijs duobus,Crasso,inquam, & Scæuola, nihil quicquam fuisse in vrbe Romæ præstantius existimabat Cicero. Seruius plurimum quoque in ciuili,forensiq. arte profecit. Doctum item fuisse legimus L.Lucilium Balbū, C.Aquilium Gallum,Cn.Domitium,C.Cœlium,M.Herennium, C. Clodium, C. Titium equitem Romanum, & L.Aphricanum poetam, hominem peracutum, & in fabulis quidem disertum. Extra vrbem apud Socios, & Latinos oratores habiti sunt Q. Vectius Vectianus è Marsis, Q. D. Valerij Soriani, C.Rusticellus Bononiensis, eorum omnium eloquentissimus, T. Betutius Barrus Asculanus. Ex Latio L. Papirius Fregellanus, ijs tamen superior, ætate scilicet fuit Tib. Gracchi P. F. & T.Tineam Placentinum hominem facetissimum, ac disertum cognouisse dicit Cicero. Antonio autem, & Crasso primus, sed longo interuallo accedebat L.Philippus, deinde L.Gellius, Horum propè ætati coniuncti videbantur D.Brutus, L. Scipio, Cneius Pompeius Sextri F.Sextum fratrem ingenium præstantissimum contulisse ad summam iuris ciuilis, & ad perfectam Geometriæ,ac rerum Stoicarum sciētiam tradiderunt veteres. Adfuit prætereà Cn. Octauius, C.Iulius L. F. P. Cethegus, Q. Lucinus Vispillo iurisperitus,T. Annius Velina,T.Iuuentius, P. Orbius, T.Aufidius, M. Virgilius, P. Magius,Quintus Sertorius, C.Gorgonius,T.Iunius L.F. His accesserunt proximè,ætate tamen paulò inferiores C. Cotta, P.Sulpitius, Q. Varrius,C.Curio,L.Fufius,M.Drusus Parithius: nec vlla oratorum ætas vberior fuit. Ex ijs Cotta,& Sulpitius primas obtinuerunt. Superuenit non multo post Hortensius, cuius æqualis fuit M. Crassus. Crassi æqualis, & inimicus C.Fimbria, tum Cn.Lentulus, nec multò secus P.Lentulus, M.Piso,P.Murena,Caius Censorinus,L.Turius, C.Macer,C.Piso,M.Cœcilius, L. Torquatus,in quo plurimæ erant litteræ, nec hæ vulgares, sed interiores quædam, & reconditæ diuina memoria, summa verborum & grauitas, & elegantia, atque hæc omnia vitæ decorabat grauitas,& integritas, L.Domitius,qui nulla quidem arte,sed latinè tamen cum multa libertate dicebat. Cn. Pompeius vir quoque ad omnia summa natus, maiorem dicendi gloriam consequutus fuisset, nisi eum maioris gloriæ cupiditas ad bellicas laudes traxisset. Nam,vt ait Cicero,erat oratione satis amplus, rem prudenter videbat; actio verò eius habebat, & in voce magnum splendorem, & in motu summam dignitatē. Eius æquales fuerunt D. Syllanus, Q. Pompeius A. F. qui Bithinicus dicebatur, P. Antonius, L. Octauius Reatinus, C. Statienus. His addidit Tullius C. & L. Cæpasios fratres, C. Cosconium Calidianum, Q. Arrium, & duos maximos viros Cæsarem,& Marcellum; hic quotidianis commentationibus se acerrimè addixit; verbis vtebatur lectis,& frequentibus, & splendore vocis,dignitate motus reddebatur speciosum, & illustre, quod dicebat. Cæsar verò, vt Ciceronianus ille Atticus percontabatur,omnium ferè Latinè loqui elegantissimè, nec id solùm domestica consuetudine,sed vt esset perfecta illa bene loquendi laus multis litteris, & ijs quidem reconditis, & exquisitis, summoque studio, & diligentia est consequutus. Aequales deniq. fuerunt Ciceronis T.Pomponius, M.Brutus, & Atticus, tum ei charissimi, & magna necessitudine coniuncti, vt in Bruto, & in alijs locis videre est. Horum omnium longè Princeps Cicero fuit,tum verborum delectu, tum dicendi grauitate, atq. inueniendi subtilitate. De quo ita loquitur Velleius Paterculus libro primo: Ita vniuersa sub principe operis sui erupit Tullio, vt delectari ante eum paucissimis,mirari verò neminem posis,nisi,aut ab illo visum,aut, qui illum viderit. & libro 2. Nihil tam indignum illo tempore fuit (hoc est triumuiratus) quàm, quòd, aut Cæsar aliquem proscribere coactus est, aut ab illo Cicero proscriptus est,abscissaque scelere Antonij vox publica est,cùm eius salutem nemo defendisset,qui per tot annos,& publicam ciuitatis,& priuatam ciuium defenderat. Nihil tamen egisti, Marce Antoni (cogit enim excedere propositi formam operis erumpens animo,ac pectore indignatio) nihil, inquam, egisti, mercedem cœlestissimi oris,& clarissimi capitis abscissi numerando, auctoramentoque funebri ad conseruatoris quondam Reipublicæ, tantiq. Cos. irritando necem. Rapuisti tuo Marco Ciceroni lucem solicitam, & ætatem senilem, & vitam miseriorem te principe, quàm sub te Triumviro mortem: famam verò, gloriamque factorum, atque dictorum adeo non abstulisti, vt auxeris. Viuit, viuetque per omnium seculorum memoriam, dumq. hoc, vel sorte, vel prouidentia,vel vtcumq. constitutum, rerum naturæ corpus, quod ille pene solus Romanorum animo vidit, ingenio complexus est, eloquentia illuminauit, manebit incolume, comitem æui sui laudem Ciceronis trahet, omnisque posteritas illius in te scripta mirabitur, tuum in eum factum execrabitur, citiusq. in mundo genus hominum, quàm defectus cadet. Huius totius temporis fortunam, ne deflere quidem quisquam satis digne potuit, adeò nemo exprimere verbis potest. Hactenus Paterculus.

culus. Hunc duo, qui tunc temporis excellebant Oratores Cotta, & Hortenſius imitandi cupiditate incitarunt. Nam cùm primas (aberant enim multi Oratores, & maximè M. Craſſus, & duo Lentuli,) in cauſis agere Hortenſium, & magis quotidie probari vidiſſet; Antiſtiumque Piſonem ſæpe dicere, minus ſæpe Pomponium, rarò Carbonem animaduerteret: domum ſe recepit; & noctes, & dies in omnium doctrinarum meditatione verſabatur. Iuris ciuilis ſtudio multùm operæ dedit Q. Scæuolæ P. F. qui licet nemini ſe ad docendum daret, tamen conſulentibus reſpondendo ſtudioſos audiendi benignè docebat. In Dialectica cum Stoico Diodoto ſe exercebat: cui etiam doctori, & eius artibus varijs, atq. multis ita erat deditus, vt nullum diem ab exercitationibus oratorijs præteriret. Declamitabat cum aliquo quotidie tum Latine, tum ſæpius Græcè. Interemptis deinde pro republica recuperanda tribus Oratoribus Scæuola, Carbone, Antiſtio, & recuperata Reipublicæ libertate, ex numero Oratorum Pomponius, Cenſorinus, Mutæna reuocati. Ipſe ad cauſas & priuatas, & publicas adire cœpit, non vt pleriq. ad diſcendum, ſed inſtructus, & doctus, qui dum primùm diceret (pro Sexto Roſcio primùm publicè dixit) redolere ipſæ Athenæ in foro videbantur. Sed cùm amici, & Medici propter corporis infirmitatem, quæ in eo maxima erat, vt cauſas agere deſiſteret, hortarentur, in Aſiam, quò mutaret orationis genus, & vitæ periculum euitare poſſet, & temperantius diceret, profectus eſt. Primùm verò Athenas venit, & cum Antiocho Philoſopho per aliquot menſes fuit: tum ſe magno ſtudio apud Demetrium Syrum dicendi magiſtrum exercuit. Poſt peragrans Aſiam cum ſummis Oratoribus ſemper aderat. Neq. ijs contentus Rhodum venit, ſeq. ad eundem, quem Romæ iam anteà audiuerat, Milonem contulit. Biennio elapſo Romam ſe recepit non ſolùm exercitatior, ſed & natura, & diſciplinis commutatus. Quo tempore vti diximus, maximi erant cauſarum patroni Cotta, & Hortenſius: cum hoc verò ſibi magis arbitrabatur rem eſſe, quod & dicendi ardore propior, & ætate coniunctior eſſet, huiuſq. æmulus vbique fuit. Nam eùm propter aſſiduitatem in cauſis, & induſtriam, tum propter exquiſitius, & minime vulgare dicendi genus animos hominum ad ſe orationis nouitate conuertit. Itaq. operam eloquentiæ curiosè dedit, Philoſophiam complexus, Ius ciuile, quod ad priuatas cauſas, & ad Oratoris prudentiam maximè neceſſarium erat, didicit; Romanarum rerum memoriam optimè tenere ſtuduit, & ea omnia, quæ in humanum corpus cadere poſſunt, in eo cumulatiſſimè reperiebantur. Vtinam extarent etiam Hortenſij Orationes, aliaq. eius ſcripta, ei honori quoque daremus. Fuerunt enim & induſtria, doctrina, honore, atque amicitia propè coniuncti: & in maximis cauſis Cicero ſibi Hortenſium, Hortenſius ſibi Ciceronem anteferebat. Vt politum, & elegans eſſet Hortenſij orationis genus, hac ducor coniectura: namq. M. Tullius de ſe ipſo, & Hortenſio loquens; Dicendi, ait, genus quod fuerit in vtroq. orationes vtriuſq. etiam poſteris noſtris indicabunt. De Hortenſio nihil, quod ſciam, habemus: De Cicerone non modò orationes, verùm etiam multos Rhetoricorum libros, multos Philoſophiæ & naturalis, & moralis, variosq. Epiſtolarum; quæ omnia, licet nonnulla deſiderentur, circumferuntur tamen. At nimis videor de Cicerone: ſed omni huic ſermoni propoſitum eſt, non tantùm, vt eius laborem, & induſtriam, ſed vt ingenium & eloquentiam, atque exquiſitius, & politius eius dicendi genus oſtenderem. Illos igitur Latinos auctores, qui modò in mentem mihi vènerunt perfectum Latinè loqui non attigiſſe dicimus: quanquam eorum aliqui à nobis vltimo enumerati, veram, & perfectam Latinæ linguæ elegantiam ediderunt. Namq. Romana facundia, vt Græcæ ſe opponeret, eiq. poſſet præ ferri, floruit Ciceronis tempore: quo omnes vel paulò ante, vel paulò poſt ſolertes, & exquiſiti viri, atq. ipſum eloquentiæ lumen, vixerunt. Cæſarem enim non ſolùm ex ipſo Cicerone, & alijs eloquentem eſſe intelleximus, ſed etiam ex ipſius Commentarijs facilè poſſumus animaduertere. Eodem tempore etiam fuerunt L. Torquatus, L. Domitius, Piſo, M. Claudius, Marcellus, qui vti iam diximus, ſummam habebant verborum grauitatem, & elegantiam. His proximus ætate fuit M. Terentius Varro, ſed doctrina ſenior: qui ſi Græcos numero librorum non æquauit, Latinos ſaltem in hoc genere vicit omnes: tam enim multa ſcripſit, quam multa vix quemquam legere potuiſſe credamus; tamq. multa legit, vt aliquid ei ſcribere vacaſſe miremur. Qualia verò ea ſcripta fuerint, M. Tullius ex eius ad Varronem libro primo Academicarum Quæſtionum non obſcure docet, & ſi quis eius verba deſiderat, hæc sũt: Nos, inquit, in noſtra vrbe peregrinantes, errantesq. tanquam hoſpites, tui libri, quaſi domum deduxerunt: vt poſſemus aliquando qui, & vbi eſſemus, cognoſcere. Tu ætatem patriæ, tu deſcriptiones temporum, tu ſacrorum iura, tu Sacerdotum, tu domeſticam, tu bellicam diſciplinam, tu ſedem regionum, locorum, tu omnium diuinarum, humanarumq. rerum nomina, genera, officia, cauſas aperuiſti: plurimumque poetis noſtris, omninoq. Latinis & litteris luminis attuliſti, & verbis: atque ipſe varium, & elegans omne ferè numero poema feciſti: Philoſophiáq. multis

multis locis inchoasti ad impellendum satis, ad docendum parùm. Alio loco dicit disputationem habuisse cum M. Varrone, homine omnium facilè acutissimo, & sine vlla dubitatione doctissimo. solebat item M. Tullius sæpe in ipsius Varronis libros incumbere, quod epistola quadam ad Atticum indicat satis. Qualis, quantusq. fuerit, videte etiam apud B. Aurelium lib. de ciuit. Dei 6. cap. 2. Augustinum, qui in euoluendis Varronianis scriptis diligentissimus fuit. Habemus & illius ætatis C. Sallustij aliquot scripta, ex quibus quantum præstiterit & ingenio, & verborum delectu, quisq. doctus iudicare poterit. Fuit & vir maximus, & iurisperitissimus Gallus Aquilius Ciceronis collega, & familiaris, cuius sæpe meminit, & præsertim in Topicis; Solebat, inquit, Aquilius collega, & familiaris meus, cùm de littoribus ageretur, quid esset littus, ita definire, quà fluctus eluderet: induxit etiam de dolo formulam, vt auctor quoq. est Cicero tertio officiorum, & stipulationis reste Iustiniano, formulam de cuius formulis vna, vel potius consilium, extat adhuc in Pandectis celebris, & difficilis. Quid plures illius felicissimæ ætatis coner perquirere? quorum nomina, vt præstantissimorum virorum multis in locis concinnata reperiantur. Libros autem cùm sint vetustate, & barbarorum iniuria extincti, nusquam comperiemus: nisi eius temporis ea proferamus, quorum monumenta singulis diebus in manibus nostris versantur. Legimus enim multorum doctissimorum virorum epistolas, quæ inter familiares Ciceronis adsertæ fuerunt, vti Seruij Sulpitij, M. Marcelli, Q. Metelli Celeris, Q. Metelli nepotis, P. Vatinij, L. Luccei, M. Bithinij, Curionis, M. Cœlij, Dolabellæ, Cn. Plauti, Galbæ, C. Asinij, P. Lentuli, Trebonis, M. Catonis, C. Cæsaris, Cn. Pompei, Q. Ciceronis filij, Cornelij Balbi, Oppij, Hircij. quæ omnes ita elegantes sunt, vt eas non facilè à Ciceronianis valeamus discernere. Quamobrem dicendum est solam Ciceronis ætatem vberiores, & suauiores edidisse fructus: & in illa sola fuisse merum fucum, non fucatum, sed naturalem Latinitatis candorem nituisse, & pari quodammodo ingenij vbertate, eadem vrbanitate, & orationis facilitate omnes illos scripsisse. Quod disertè Cornelius Tacitus de claris oratoribus comprobat scribens: Sicut apud nos Cicero quidem cæteros eorundem temporum disertos antecessit: sic Caluus, & Asinius, & Cæsar, & Brutus iure prioribus, & sequentibus anteponuntur. qui licet inter se specie differrent, eandem tamen omnes eloquentiæ sanctitatem ferebant. Eodem quoq. tempore floruit Vitruuius, qui licet Grammaticorum regulas interdum non obseruaret; apparet tamen quàm eruditus, & promptus esset. Natura, vt eadem ætas rerum omnium vberior cæteris esset, omnes vires suas exercuit; & in lucem protulit maximos illos Poetas, tanti Latini nominis perpetuum decus, & gloriam, Tibullum, inquam, Catullum, Propertium, Gallum, Horatium, Virgilium omnium principem, Ouidium, & alios eximios, quorum versus deperditi sunt. qua ætate constat etiam quantus esset & ingenio, & elegantia maximus ille Princeps, Augustus: idq. apertiùs indicat nobis eius edictum, de Aeneide Virgilij non abolenda promulgatum. Declarant quoq. nobis illius ætatis hominum ingenia T. Liuij Decades amplissimè, & elegantissimè conscriptæ. Cùm hæc attentè omnes audiuissent, commotus Iulius, De ijs, inquit, hactenus. Sed modò de illis, qui post perfectam Ciceronis, & Virgilij ætatem scripserunt, videamus. Etenim multi quidem, si non eandem, quam Cicero, elegantiam consequuti sunt, non longe tamen abesse & ingenio, & verborum delectu mihi videntur. Tum Fabritius, Non possum, inquit, nisi in tuam venire sententiam. Illud tamen scitote, quòd posteaquàm Romana respublica sub vnius potestate fuit redacta, corrupti sunt mores, commutatæ leges, & simul commutata, & corrupta Latina lingua: & ita paulatim sub Imperatoribus amisit illam naturalem puritatem, & verborum elegantiam: deniq. cùm Romanum Imperium Bizantium esset translatum, & infinitæ, & barbaræ nationes in Italiam se receperunt, ita deprauatus, & corruptus fuit Latinus sermo, vt in libris duntaxat conseruaretur: qui circiter annos octingentos neq. lecti, neq. visi fuere. quam ob causam alij deperditi omnino sunt, alij vetustate deprauati, alij situ, & mucore, aut à tineis consumpti. Tandem quidam Itali natura potius, quàm arte præditi, libros, qui in bibliothecis conseruabantur, quiq. à barbarorum impetu, ac rabie, atq. à blattis euaserunt, in publicum proferre, tum corrigere, emendare, atq. interpretari summa diligentia cœperunt. Quod fanè factum ita fœliciter euenit, vt hodie Latina facundia ad pristinum illum, & natiuum splendorem restituta videatur. Non inficior equidem post illa florentissima Ciceronis, & Virgilij tempora, multos extitisse doctos, & elegantes viros: fatear tamen multum à præcedentibus eos distare, ac longo interuallo inferiores esse tum loquendi proprietate, tum verborum puritate, facilitate, grauitate, atq. dicendi lepore: nec dignos esse, qui cum illis conferantur, aut iudicio, aut doctrina, aut aliqua ingenij præstantia. Sic illo tempore floruit Seneca, qui ab Imperatore Claudio calx sine arena, & scopæ dissolutæ vocabatur. Huic successit Seneca nepos, qui elegantes tragœdias nobis reliquit. Fuerunt & duo Plinij, auus, & nepos:

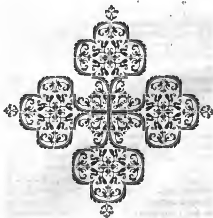
nepos: vtriuſq. maxima fuit apud homines auctoritas: vnus enim illius ætatis doctior eſt habitus, alter ſummus orator. Iiſdem propè temporibus floruere Cornelius Tacitus, Suetonius Publiusq. Velleius Paterculus hiſtorici: Lucanus, Perſius, Syllius Italicus, qui conſul vltimo Neronis anno fuit, P. Velleius Paterculus Hiſtoriæ Romanæ ad M. Vinicium Coſ. compilator, Starius, Iuuenalis, Marcialis Poetæ; & Cornelius Celſus in omnibus artibus, & omnibus diſciplinis verſatus; Quintilianus Rhetoricus; Aulus Gellius, Iulius Hyginius Aſtrologus; Palæmon, & Scaurus Grammatici: Alburnius Valens, Tuſcianus, Vindius, Verus Vlpius, Aphricanus, Marcellus, Arrianus, Nerua, Saluius Iulianus, qui cùm Ius ciuile antea inordinatè, confuſiſsimeq. traditum eſſet, & arbitrio Prætorum plerumq. conſtitueretur, primus tanquam in quamdam artem illud redegit, edictaq. Prætotum certa ſerie contexuit, omneq. ius libris pro pe centum concluſit; & hinc edictum perpetuum cœpit appellari, quod deinde in epitomen ab Hermogeniano ſex libris eodem ordine concluſum fuit, quem ordinem iuſsit Iuſtinianus ipſe obſeruari, diuiſitq. omne iuris corpus in ſeptem partes. Sed redeamus domum, id eſt ad Iuriſconſultos. fuerunt ſubinde L. Voluſius, Tertullianus, Metianus, Papinianus, & eius auditores Vlpianus, Paulus, Ternutius, Palernus, Macer Terentius, Clementius, Menander, Arcadius, Rufinus, Papirius Fronto, Anthius, Maximus, Hermogenianus, Florentinus, Iuſtus, Tryphoninus, Calliſtratus, Venuleius, Celſus, Alphenus, Sabinus, Aelius Gordianus, Proculus, Scæuola, Modeſtinus, Pomponius, & cæteri, omnes Iuriſconſulti, viri ſanè doctiſſimi, &, vt ex eorum reſponſis apparet, elegantiſſimi. Vltimus, qui integrum habuit Imperium, fuit Theodoſius nomine primus. Hic imperium inter Honorium, & Arcadium diuiſit: quibus regnantibus cœperunt ſimultates, odia inter Principes gigni: hinc defectiones, inſidiæ, & bella exarſere: quibus Italia miſerè diuexata, Romanumq. imperium omnibus ornamentis ſpoliatum eſt. Interim Genſeticus Vandalus, Attila Hunnorum rex, Odoacer Herulorum dominus, & alij Gothi, Franci, innumeræq. barbaræ gentes in Italiam conſcenderunt, de quibus latè per te, Line, cognouimus. In hac commiſtione, & confuſione euaſit omnino corrupta Romana facundia. In nonnullis tamen diuinitùs fuit præſeruata, ne tanto munere priuaretur Italia, vt in Cypriano, Arnobio, Lactantio, Ambroſio, Hieronymo, Rufino, Auguſtino. eiſdemq. ferè temporibus ſcripſerunt multi eximij Poetæ, vti Auſonius, Claudianus, Iuuencus, Prudentius; Grammatici, Donatus, Priſianus, Diomedes: Rhetor Victorinus: Hiſtorici, Trebellius Pellio, Curtius, Vopiſcus, Lampridius, Spartianus, Capitolinus, Idarus, Eutropius, Ammianus Marcellinus, Paulus Oroſius, Proſper Aquitanus, Caſſiodorus, Sydonius Apollinaris, Iorandas, Paulus Diaconus, Gregorius Turonenſis, Annonius Monachus, Vegetius: Tribonianus Iuriſconſultus, qui Pandectarum, & Codicis Iuſtiniani compilator fuit: Symmachus, & Boetius; hic ſe in omnibus Philoſophiæ partibus, & Mathematicis ſcientijs ſtudioſè exercuit: quiq. ita fœlix in ſcribendo fuit tam ſoluta oratione, quàm verſu; vt facilè dici poſſit vltimus, qui rectè, & politè ſcripſerit latinè; vel primus, qui latinè loqui priſtino ſplendori reddere conatus ſit. Hunc enim Laurentius Valla vltimum doctum fuiſſe teſtatur: neq. male, cùm poſteà hi duntaxat fuerint digni inter Latinos doctos connumerari, ſanctus Gregorius, Venerabilis Beda, Leo, Maximus Taurinenſium Epiſcopus Hilarius, Remigius, & Diuus Bernardus. iis exceptis, latinus ſermo poſt Boetium tanquam mortuus ſemper miſerrimè iacuit: donec Franciſcus Petrarcha eum excitare, & quaſi à mortuis reuocare cœpit. Is libros, qui à barbarorum depopulationibus, & deuaſtationibus ſuperfuerunt, in lucem protulit, tum ad latinè ſcribendum & proſa, & verſu mirabiliter ſe addixit. Poſt Petrarcham Ioannes Rauennas Grammaticus, qui multos deinde Latinæ linguę ſtudio inflammauit; qui magna cum totius populi vtilitate docti euaſerunt. Ex quorum numero fuit Leonardus Aretinus, Franciſcus Philelphus, Laurentius Valla, Guarinus Veronenſis, Poggius, Homnibonus Acuſius, Nicolaus Perotus, Victorinus Feltrus, Franciſcus Barbarus, Petrus Paulus Vergerius, Maffœus Vegeius, Leonardus Iuſtinianus, Gregorius, & Lilius Tifernas, Antonius Panhormitanus, Ioannes Auriſpus, Petrus Candidus, Blondus Flauius, & pleriq. alij. Eiuſdem quoq. temporis in Philoſophia excelluerunt viri maximi, Beſſario, Gemiſtus, Ficinus, & ij quidem Platonici; Peripatetici fuerunt Trapezuntius, Argirophylus, Faber, Niphus, Pomponatius, Contarenus, & Simon Grineus, atq. Ioannes Picus Mirandula, qui has duas Philoſophorum ſectas in concordiam adducere, & Platonem cum Ariſtotele conciliare propoſuit. Eloquentiſſimi antiquorum imitatores, quiq. Ciceronem ad vnguem enixi ſunt obſeruare, fuerunt Laurentius Valla, & is Quintilianum admirabatur maximè, quemadmodum Hadrianus Cardinalis M. Tullium, Nizolius, Doletus. Proximiùs verò ad Ciceronianam eloquentiam acceſſit Bembus, Sadoletus, Longolius, Perionius, Flamminius, Petrus Brunellus, Aldus Manutius, Nicolaus Gruchius: poſteriores, Paulus Manutius A.F. M. Antonius

tonius Muretus, Carolus Sigonius. Poetæ Petrarcha, Pontanus, Marullus, Hieronymus Vida summus Virgilij imitator, idem Bembus, Sadoletus, Flamminius, Sanazarus, Fracastorius, Molsa, Nauagerus, Heobanus Aessus, Hieronymus Faletus, Bergeus. Historici Laurentius Valla, Platina, Ioannes Saxonus, Papa Pius, Blondus, Sabellicus, Pontanus, Paulus Iouius, idem Sigonius, Folieta, Philibertus Pingonius, & alij. Iurisconsulti Budæus, Alciatus, Zasius, Haloander, Viglius, Baro, Duarenus, Conanus, Goueanus, Balduinus, Tiraquellus, Lælius Taurellus, Cuiacius, Antonius Augustinus, Guido Pancirolus præceptor noster, Bernardus Trotus, L. Vitalis, & alij præstantissimi, quorum nomina ob corruptos animi mores, idest hæresim sunt damnata. Medici Leonicenus, Manardus, Ioan. Baptista Montanus, Copa, Linacer, Io. Ruellius, Cornarius, Fernelius, Rondelætius, Syluius, minores natu Ioãnes Argenterius noster omnium acutissimus, Iulius Scaliger, & Philosophus, oratorq. iuxta eximius, Franciscus Valeriola eloquentissimus, qui paucis etiam iam diebus, multis relictis scriptis hic obit. Hieronymus Cardanus, Donatus Antonius Abaltusmarus, Dionysius Fontanonus, Laurentius Iobertus, Andreas Vesalius, Realdus Columbus, Gabriel Faloppius, Io. Iacobus Vuecherus, Hieronymus Mercurialis, Io. Costerus; Horatius Eugenius, in hacq. Academia medicinæ professores eximij. In Philosophia eleganter, & doctè scripserunt Giernerus, Theodorus Zuinggerus, idem Scaliger, Perionius. Item Franciscus Vicomercatus Philosophorum suæ ætatis princeps. Lucilius Philatheus, Antonius Berga, Augustinus Buccius, hicq. summus Orator, & Martinus Scorus: quorum omnium doctrina, & dicendi lepore hoc nostrum Taurinense Gymnasium illustratur, atq. decoratur. Quid plures coner recensere? Nam quocunq. oculis, & cogitatione nos vertimus, tanta elegantissimorum virorum nobis suboritur lux, vt hæc nostra ætas in illam fœlicissimam commutata videatur. Sat est, inquit Ceua: nam si per Latinorum Doctorum agros etiam euagari studeas, haud poterimus hodie domum redire. licet enim nobis iam cum Nasone canere.

Iam labor exiguus Phœbo nunc restat, equiq.
Iam pulsant pedibus spatium decliuis Olympi.

Hoc eùm audiret Linus, Hac tanta, inquit, recentium Latinorum narratione detinebar, vt venientem noctem minus aduerterem. Surgamus igitur, nosq. curemus, vt cum ijs adscribi aliquando mereamus.

FINIS POMERID. SESS. II.

POME-

POMERIDIANARVM SESSIONVM TERTIA.

AD ILLVSTRISS. BERNARDINVM A SABAVDIA

Serenifs. Sabaudiæ Ducis Sodalitij Virgineæ Annunciationis Torquatum Equitem, & in aula Prætorianorum Præfectum, Caburri Dominum.

OPTAREM mihi, vir Illustrissime, non qualem in Cicerone, quia vnica, & incredibilis fuit, sed aliquam tamen proximam eloquentiæ contingere facultatem: vt quantùm Latinæ litteræ vi sua propria valent, tantùm ingenij quoq. viribus nixæ exercerent se aliquando; vt detectis, conuictisq. tam publicis, quàm eorum, qui se doctos putant, erroribus quodam velamine adumbratis, Latinis, Vulgaribusq. disciplinis operam dantibus clarissimum lumen infunderent. Quod quidem duabus ex causis fieri vellem: vel quò magis possent credere viri ingeniosi Latinis studijs, qui etiam mendacio credunt, ducti facilitate, & dulcedine quadam Vulgaris sermonis: vel certè, vt ipsi Vulgares auctores suis potissimum armis, quibus se tegere solent, opprimerentur à nobis. Sed quoniam Latina res satis per se ornata est, à suisq. auctoribus iampridem aucta, & maximis ornamentis illustrata, non aliunde ornatum quærit, atq. fucum. Ipse verò non eloquentiæ, sed Latinæ ipsius rei spe, hoc suscepi munus, maius fortasse, quàm vt possit meis humeris sustentari. In quo tamen si ego defecerim, Latina potentia, & magnitudo ipsa complebit. Namq. ridiculum, ac planè fatuum semper fore existimaui, contra ipsammet fortitudinem decertare. Qua propter sæpe mirari soleo; cur multi Vulgaria tela, & fragilia ad committendum prælium contra Latinos fulgentibus, ac Vulcanicis armis tectos capiant. Atq. illos quidem meritò quis possit, vt amentes, stupidosq. abigere, & pro nihilo putare qui nullam vim Latinas litteras habere prædicant. Horum verò peruersa opinio ita iam per totam Italiam peruagata, vt infinitos eximio iuuenes ingenio à studio Latinæ disciplinæ, qua omnis humanitas, omnis doctrina elegans, omnis antiquitatis memoria continetur, reuocauerit; periculumq. porrò sit ne, si hæc pestis altiores radices egerit, cùm ea semper præcipua Italorum laus fuerit, vt soli ex omnibus Latino sermone peritè, ac scienter vterentur, eum qui sustentent, pauci in amplissimis Italiæ oris reperiantur. Quare, vt libenter ad hoc studium se conferrent præclari iuuenes; & vt ostenderem quantùm Latina monumenta Vulgaribus præstent, eorumq. errorem iam per omnem Italiam labentem penitus detegerem, breuiter his libris dicendum duxi; idque libentissimè Latinis litteris breui tempore mandandum putaui: quanquam hoc ipsum opus in varias maleuolorum reprehensiones incursurum non dubitarem. Nam aliquot, vir Amplissime, ita agresti reperias ingenio, vt, quæ in Latinis litteris sumitur, omnem perire operam existiment: & me hercule dicant in Vulgaribus totam ætatem malle consumere. Alij verò, & ij quidem bonis artibus, & disciplinis optimis eruditi, Vulgarem sermonem Latinis, Græcis cæterisq. linguis præferendum esse arbitrantur. Reperiuntur & qui id non totum redarguunt, si minus eleganter, grauiter quoq. agatur: verùm tantum studium, tantum adeò laborem in eo ponendum non censent. Alios tandem futuros opinor inter Latinos eminentissimos, qui me ad aliud scribendi genus reuocent: & Latinas litteras, licet nonnihil pulchritudinis, & iucunditatis habeant, parùm tamen dignitatis, & auctoritatis posse hominibus adferre contendant. At me, quin eorum sententiam reprehenderem, continere non potui, adeò communi sensui, & rationi aduersari semper visa est. Quamquam Latinæ linguæ vituperatoribus non admodum difficilè existimo respondere: illorum tamen errorem planè, perspicueq. declarabo. Namq. ex ipsorum ingenijs reliquorum ingenia metiuntur: quæq. ipsis recondita sunt, & penitus abdita, & cæte-

cæteros fugere arbitrantur; neminemq. profiteri vellent. Alij verò, qui doctrina, & virtute ornati sunt, quasi desperatione, vt aliàs diximus, debilitati, quod sibi non liceat imaginem antiquæ illius Romanæ orationis agnoscere, ad Vulgare potius, quàm ad Latinum præsidium confugiunt. Illi autem, quibus hoc propemodum placet, moderatius id volunt fieri, temperatam quandam in eo postulant eloquentiam, mediocremq. dicendi copiam: & sermonem ferè malūt illum humilem, quo vulgus vtitur, à quo prorsus latini sermonis abhorret candor. Hos denique qui eloquentiam rebus omnibus anteponunt, in me vnum consurgere video. Ipsis enim omnis nostra defatigatio leuis videbitur: cum id quod quærimus, Grammaticorum potius, quàm Iuris candidatorum esse existimabunt. In quibus hoc primum est, in quo admirer, cur inane, ac leue putent Latinum studium; cùm in eo omnia sua studia, laboresq. omnes positi sint. Fuit quoque semper mihi hæc sententia; nullam omnino sciētiam quem vnquam assequuturum, maximè Iuris ciuilis disciplinam, in quo non eluceret Latinæ linguæ saltem mediocris cognitio: cuius rei quàm peritissimi fuerint Iurisconsulti, quisq. videt, & iudicare potest. Tum quid causæ est, cur me reprehendant? Reprehendunt autem magnū illum Philosophum, perfectumq. Oratorem M. Tullium, quo cum libenter errarem, qui etiam de ijs sæpe scripsit. Tum diuinum illud M. Varronis irridere videntur ingenium, quo nemo vnquam doctior, teste Firmiano, ne apud Græcos quidem, ne dum apud Latinos vixit; ex cuius voluminibus multis, vnum duntaxat de Latina lingua varium, ac elegans extat, alterum politum de re rustica; in quibus etiam multa desiderantur. Quòd si ij reprehensione aliqua digni sunt; & me meritò coarguent: quorum tamen laboribus & meos libenter adiungam: non quod eis alicubi sint comparandi vel elegantia, vel grauitate, vel copia, atque scientia, sed, vt ea, quæ ab ipsis doctissimè, ac diligentissimè conscripta sunt, faciliùs tueri possim. Satis denique mirari non queo, vnde hoc sit tam insolens fastidium; Etenim si delectamur, cum scribimus; quis est tam inuidus, qui ab eo nos abducat? Ad alia forte vocant? id quidem absurdum est; sicut enim dolore alij mouentur, alij cupiditate, iracundia etiam multi afficiuntur; ita reperiuntur, qui Diuina perscrutari malunt, qui Philosophiam sequi, alij Iuris prudentiam amplecti: & in ijs potissimum artibus, & disciplinis quisq. elaborat, ad quas aptissimus est, vt Virgilianum illud.

Hic segetes, illic veniunt fœlicius vuæ.

Mihi autem in præsentia hæc nec inepta, nec iniucunda visa sunt: vti neque legentibus omnino insipida, aut ingrata erunt; quod & summopere cupimus, & speramus. Quocirca cùm te his à fratre meo Rodomonte, quo vteris, quæ tua est humanitas, satis familiariter, delectari, & ab illo hominum genere plurimùm abhorrere intelligam, hanc tertiam Sess. in qua totius nostræ disputationis cardo vertitur, splendidissimo tuo nomini consecrare decreui, quod si approbaueris, eius amplitudo, & gloria cæteris commendabit. Sed iam sermonem Fabritij reliquum, ac fere postremum memoriæ prodamus. Nam tertio die omnes ad præstitutum locum se contulerunt. Deinde cùm in postmeridianum solem inclinare tempus animaduertissent; Quid est Fabriti? inquit Iulius, imus ne sessum? Tum Fabritius, Tuæ, inquit, Iuli, erunt partes: & duobus spacijs, tribusq. factis, conuersus dixit; Cur non imitamur; Line, Crassum illum, qui est in libris de Oratore Ciceronis? qui vnà cum Iulio, Catulo, & cæteris in mediam syluam se transtulit, in qua erat locus maximè & opacus, & frigidus. & nos illuc eamus, hoc est in illam, quam ibi non longè videtis, villam, quæ vulgò verè, ac propriè Beluedere, denominatur. Sanè, inquit, Linus: etenim sunt in ea villa multæ sedes huic nostro non inopportunæ sermoni. Sunt aulæ quidem regiæ tum operibus magnificis, tum exquisitis antiquorum imaginibus. Extant duodecim Imperatorum effigies ex marmore mirificè sculptæ: extant quoque Deorum simulacra magnoperè depicta, aliaq. multa miro quodam artificio effecta, quæ nobis minutatim intuentibus maximam afferunt delectationem. Videmus etiam in ingressu Serenissimorum Ducum Emanuelis, inquam, Philiberti, & Margaritæ eius vxoris, horumque filij Caroli Emanuelis Principis statuas ex mamore ita elaboraras, vti ne Polycletus quidem, aut Phidias ad verum corporis membra artificiosius effingere potuissent. Adsunt viridaria multa, & amœna, nemora ampla, & opaca. Prorumpunt item fontes lympidissimi: quorum vnus est plenissimus piscium, alter studiosè factus; vbi habitare, vbi sedere, vbi disputare commodè quisq. potest. Inuitat certè is ad disputandum tum propter dulcem aquarum murmurationem, tum propter spirantem maximè auram, qua locus & opacus, & frigidus redditur. Cùm placuisset idem cæteris, in villam venitur: & ibi obstupefacti ob loci amœnitatem, & magnificentiam ad fontem consederunt. Quibus statim Ioannes, Cùm mihi, inquit, plerumque euenire soleat omnia in dubium, incertumq. reuocare, & non nunquam rem minime dubitandam in contentionem ponere, non verebor in præsentia abs te, Fabriti, quærere, quæ mihi satis aperta non sunt, & cognita. Ex quibus credo

haud

haud malè poſſe omnis huius noſtræ diſceptationis dignitatem,atq. excellentiam intelligere. &,vt paucis comprehendam, illud eſt, quod me pendentem animi diu tenuit; nempe qua ratione dignoſci , & dijudicari poſſit quælibet lingua eſſe vel melior altera , vel locupletior, aut pulcbrior,aut nobilior,aut dulcior:& harum rerum, quæ nam ſit, quæ maiorem obtineat partem,an Græca,an Latina,an hæc noſtra Vulgaris? Tum Linus,Subtile, inquit,eſt profectò hoc diſputandi genus : ſed non erit leuis Fabriti, defatigatio hæc noſtra . Tum ille,Non equidem, ait, eſſet,ſi à peritiore,& magis in his linguis verſato diſputaretur . Verùm homini minime Græco, neque Ethruſco,& in ijs dicendi generibus parùm exercitato, hæc res ardua erit, & perquam difficilis: ſed quantùm in me erit,faciam:atqui opus mihi eſt, vt quod quæritis à capite repetam . Ideò in primis neceſſe eſt videre in quibus hæc bonitas, nobilitas,pulchritudo,& dulcitudo, vel ſuauitas conſiſtat . Orſus igitur ab initio, &, vt res ad finem perducatur, dico res omnes quantò nobiliorem,& digniorem habent finem,ad quem referuntur, tantò ipſas digniores,& nobiliores exiſtimari: & quantò faciliùs quælibet res,cuius finem adſequi poteſt,nec alienis, & externis indiget auxilijs , tantò eſt ipſa cæteris præſtantior, nobilior, & melior. Namq. finis cuiuſcunq. linguæ eſt verba fundere, loqui, & animi ſenſum explicare , & patefacere . Illa itaq; lingua nobilior , & melior erit, quæ nullo adhibito negotio animi ſenſum, mentem , cogitationem meliùs exponere poterit . Illis verò hoc prorſus peragere licebit,quæ maiorem verborum copiam,& varium,vagum, fuſum, & multiplex dicendi genus habebunt.Bonitas ergo cuiuſq. linguæ conſiſtit in verborum copia,& dicendi genere,id eſt in oratione. Item lingua omnis conficitur locutionibus,hoc eſt orationibus: quamquam, vt ait Cicero , omnis locutio oratio ſit , tamen vnius orationis locutio hoc proprio ſignificata nomine eſt. Et locutio,ſiue oratio verbis fit. Hinc dicere poſſumus linguam illam pulchriorem eſſe , quæ pulchriora continet verba , pulchrioresq. habet orationes. Deniq. ſciendum eſt omnem linguam, vt iam diximus, conſtare orationibus , orationes verbis, verba ſyllabis ſyllabas litteris. Sic omnis littera propriũ , & peculiarem ſonum habet,diuerſumq. à cæteris litteris: & hic ſonus quandoq. dulcis, aliquando durus,acutus, grauis,inanis,preſſus,diſtinctus,quandoq. etiã maior,quandoq. minor, atq. melior fit. Idq. in ſyllabis ſpectandum,& quidem magis,cùm litteris conficiantur. Syllaba enim eſt comprehenſio litterarum,vel vnius vocalis enunciatio,vnius, aut duorum temporum capax. Omnis verò ſyllaba , vel breuis eſt,& vnum duntaxat tempus recipit; vt cor,vir; quod atomum metrici vocant: dicunt enim atomum, quia atomus eſt corpus indiuiduum propter ſoliditatẽ. Vel longa,& duo recipit tempora,vt Res, Dux, Rex, & alia ſexcenta. Propriè autẽ illa dicitur ſyllaba,quæ ex pluribus litteris conſtat. Quæ vero vna littera efficitur, impropriè, vel, vt loquuntur, abuſiuè, ſyllaba nuncupatur,& Monogramma vocatur. Aliæ appellantur Digrammæ,vt ne,vſq. ad Hexagrammam, vt Stirps. atq. adeò, quod mireris eptagrammam,vt Strigls. Syllabæ conueniunt quattuor,tenor,ſpiritus,tempus,& numerus literarũ. Tenor, vel acentus triplex eſt,acutus, grauis, & circumflexus. Spiritus duo,aſper, & leuis,Tempora tria,breue,longum,& commune. Numerus aut vna littera eſt contentus , aut plures admittit:ſenarium tamen numerum vix vnquam egreditur. Quem ſonum nobis etiam in verbis, quæ ex ſyllabis oriuntur,licet exaudire. Tum in orationibus, quæ ex verbis profluunt. Inde dulciorem linguam iudicamus illam , quæ dulcioribus verbis,& ſuauioribus orationibus conſtat. Dulcedo igitur,& ſuauitas cuiuſcunq. linguæ in orationum ſuauitate conſiſtit. Multa ſanè huiuſmodi eſſent hic recenſenda , ſed cùm ab alijs elegantiùs , & copioſiùs oſtenſa ſint , non temerè hæc omittam; tum quia vobis etiam ſatis perſpicua ſunt , & iam à teneris annis ante oculos ſæpius poſita. Tum Linus, Sat eſt quidem : ex ijs, inquit , quò progredi velis, iam cogitatione conſequor : ſed accedamus proximè, hoc eſt, cùm Græca lingua Latinæ comparetur, num ſit melior, locupletior, pulchrior, nobilior. Ego in ea ſum ſententia,vt exiſtimem latinos græcis inferiores eſſe. Non enim poſſumus eſſe tam graciles : non ſumus tam fortes , ſubtilitate vincimur . Proprietas penes illos eſt certior : ingenia græcorum etiam minora ſuos portus habent : plerumque maioribus quoq. velis mouentur : atque ſemper altò ferri videntur. &,vt verbo dicam,ſunt copioſiores. Idq. Lucretius,qui maximus Philoſophus, & egregius Poeta eſt habitus, palam profitetur, ita dicens :

Nec me animi fallit Graiorũ obſcura reperta
Difficile illuſtrare Latinis verſibus eſſe
Propter egeſtatẽ linguæ, & rerum nouitatem.

Quintilianus etiam peritiſſimus Latinæ linguæ , & omnis antiquitatis , & rerum græcarum , latinarumque, & eloquentiſſimus longe poſt Lucretium libros plurimos, & doctiſſimas declamationes compoſuit. ſæpe tamen diſſeruit nos ſermonis paupertate laborare . Tum Ceua quaſi iraſcens , Quis Quintilianus, inquit , an Cicero maiorem huiuſce rei fidem nobis facere poteſt? Cicero quidem. Atqui Cicero non ſolùm Latinam linguam non eſſe inopem , vt vulgò creditum eſt, ſed etiam locupletiorem

esse, quàm græcam dixit. & si eius verba desideras, sunt hæc ipsa in primo de Finibus bonorum, & malorum. Sed ita sentio, & sæpe disserui latinam linguam non modò non inopem, vt vulgò putarunt, sed locupletiorem etiam esse, quàm græcam. Idemq. in eisdem libris testatur: Etsi, inquit, quod sæpe diximus, & quidem cum aliqua querela non græcorum modò, sed etiam eorum, qui se græcos magis, quàm nostros haberi volunt, nos non modò non vinci à græcis verborum copia, sed esse in ea superiores. Verùm disseruisse id non arbitror, vt Romanorum animos (veluti quidam crediderunt) qui libentius in græcas litteras incumbebant, ad latinè scribendum faciliùs reuocaret. Nam mihi videtur M. Tullius sæpius hoc repetijsse; & nisi ob magnam causam id tam sæpe se repetiturum non esse putabam. quoniam in libris etiam Tusculanarum quæstionum dixit: Sed meum iudicium semper fuit omnia nostros aut inuenisse per se sapientius, quàm græcos, aut accepta ab illis fecisse meliora, quæ quidem digna statuissent in quibus elaborarent. Quæ cùm dixisset, statim Fabritius, Mea, inquit, nunc interest, vt supra hac controuersia, quid sentiam, paucis aperiam. Nam quod, tu Line, acutè, & eleganter de Lucretio, Quintilianoq. obijciebas, non mirum est: Lucretius floruit ante Ciceronem, qui Latinam linguam honoribus amplissimis, fortunisq. maximis copiosam superstitibus reliquit. Item Virgilius, qui ex altera parte latinæ linguæ patrimonium tam amplum, & lautum constituit, vt nihil charius, & preciosius haberi possit. Nam si Lucretius, vti præcessit, sic sequutus Ciceronem, & Virgilium fuisset; nec forte hæc effudisset verba, nec ita ieiunè, & duriter suos versus condidisset. Quintilianus quandoque etiam non obscurè docet, nos copia græcos vincere. Quod verò, tu Ceua, de Cicerone grauiter, & ornatè dictabas, cum existimasse latinam linguam locupletiorem esse, quàm græcam, ego semel, atque iterum singula sæpe legi: sed vbi scribit locupletiorem, etiam Esse, puto legendum fore: de ijs paulò post. Cæterùm multa ab ipso M. Tullio reperta esse, & ingenij sui acumine illustrata, & aucta videmus; quæ græci ignorarunt. Quæ enim tanta grauitas, quæ tanta animi magnitudo, quæ præstantia, quæ dicendi copia, quæ inueniendi subtilitas, quæ tandem excellens in omni genere virtus in vllis fuit, vt sit cum ipso Cicerone comparanda? fuerunt multi græci & doctissimi, & elegantissimi, multumq. virtute, tum plus etiam disciplina valuerunt, non tamen ei conferendos putant latini. Libros plurimos Rhetoricorum conscripsit, locosq. fere omnes ex Philosophia tractauit; nunquam tamen ab vsu forensi, & publico abhorruit. consulatu quandoq. etiam maxima cum laude est functus; Rempublicam quoque ipse consul iam armis, sceleribus, proscriptionibus, incendijs, & rapinis plenam liberauit: neq. rerum bellicarum admodum ignarus, de quibus, nisi impeditus fuisset, & gloriosè triumphasset: cuius sanè gloriæ non satis græci ac omnium præstantissimi respondent. Quod etiam indicare videtur Plutarchus, vbi Demosthenem cum Cicerone comparat. Sed quod ipse asserit, nostros inuenisse per se sapientius, aut accepta ab illis fecisse meliora; non tantum de Latinis litteris intellexit, sed de moribus quoq. & vitæ institutis, rebusq. domesticis, ac familiaribus, quæ Romani & melius tuebantur, & lautius. Tum de Iure ciuili, & legibus, ferendis, in quibus quantùm præstiterint Romani prudentia cæteris gentibus, Crassus apud ipsum Ciceronem miro quodam modo ostendit: Quod, inquit, quantùm præstiterint nostri maiores prudentia cæteris gentibus, tum facillimè intelligetis, si cum illorum Lycurgo, & Dracone, & Solone nostras leges conferre volueritis. Incredibile est enim quam sit omne ius ciuile præter hoc vostrum inconditum, & penè ridiculum: de quo multa soleo in sermonibus quotidianis dicere, cùm hominũ nostrorum prudentiam cæteris omnibus, & maximè græcis antepono. Atq. de re militari intelligit: in qua Romani tum virtute, tum disciplina longè græcos, cæterasq. gentes superarunt. Græci enim nunquam, vt doctè scribit Appianus, Græciæ fines egressi sunt. Romani verò in omnea imperiũ tenuerunt: & testis est ipsa Græcia quæ etiam in Romanæ Reipublicæ ditionem venit. de ijs hactenus. Nunc exponam, quare legendum putem locupletiorem, e re, quàm esse: neque miramini: quamuis trita lectio adprobata sit à Manutio, à Lambino, à Io. Michaele Bruto, qui breues, & doctas animaduersiones in M. Tullij libros, diligenter cõscripsit, & ab omnibus deniq. recepta. Nam legendum dixi potius fore, quàm esse; quia licet Latini plurima noua venti Cicero quoq. eorum Princeps non tam rerum inuentor fuit, quã nouorum verborum: non tamen breui temporis cursu potuit verborum copia superare græcos: qui longo vsu, multoq. tempore semper conati sunt vberiorem eorum linguam insuetatis etiam verbis reddere, & maximè Stoici; quibus licebat, cùm rem aliquam inuenissent minus peruagatam, inauditam quoq. ei rei inusitatum nomen imponere. Ea verò quæ M. Tullius attigit, græcis nihil cedũt: sed cùm eius ætas breuis esset, non potuit omnia pertingere. Hæc tamen alij, qui eum sequuti sunt maximi viri, attigerunt. & si necesse est exprimi verbum è verbo exprimunt: cùm sit verbum, quod idem declaret magis,

magis, minusuè vsitatum. Solent etiam, quod vno Græci, si aliter non possunt, idem pluribus verbis exponere: quod verò rarissimè hodie euenit: cùm locupletior Latina lingua facta sit, Quamobrem mirari iam desinetis, si, fore, legendum dixerim, Namq. Virgilius multa, Horatius, Ouidius, Catullus, Propertius, Tibullus, Martialis, Lucanus, Titus Liuius, Quintilianus, Seneca, Plinius, omnesque nostri Iurisconsulti plurima, à quibus Græci, vel inuiti conantur mutuari; & alij innumeri, & præsertim recentiores in omni dicendi genere inuenerunt per se sapientius, & accepta ab illis fecerunt meliora, Atqui si per vos mihi licuerit, paulò post latius, Tum Ceua, Veniamus, inquit, ad reliqua: putasne illud verbum, Ineptus, quod à Crasso, vel ab ipso Cicerone inuentum fuisse dicitur, desiderari à Græcis? Id reuocat me in dubium; quia inter se non satis conueniunt interpretes. Nam quibusdam visum est hoc verbum, Ineptus, apud Græcos reperiri, & præsertim viro græcarum, & latinarum rerum peritissimo Gulielmo Budæo in disertissimis, & copiosissimis suis commentarijs, qui cùm Græcis aduersus Ciceronem ipsum valde instat. Tunc Fabritius, Quanta, inquit, Gulielmus Budæus eruditione linguarum, antiquitatisq. cognitione fuerit, præclara illa testantur commentaria in perpetuam hominum memoriam, æterna, vt existimamus, futura. Trium maximè voluminum labores nunquam peribunt, vt quo de Asse, ponderibusq. quo de lingua græca, quoq. de Iure ciuili tam diligenter, atque peritè disseruit, vt nihil maius desiderari posse videatur. Quod verò ad Ius ciuile pertinet, officit eius luminibus altitudo ædificiorum ab Alciato sublatorum, & ab eius discipulo Antonio Augustino, græcarum quoque rerum, & antiquitatis eruditissimo. Nonnunquam etiam ab Iacobo Cuiacio, honore, & splendore totius nationis Gallicæ, & ab alijs non paucis: vt ille, qui in primis habebatur peritus, vix aliquo numero inter consultos censeatur. quæ sententia est ejusdem A. Augustini Episcopi Ilerdensis, quam libenter in medium retuli, ne ego tanti viri censor apud vos videar. Et ne existimetis etiam virum doctissimum sæuire in Budæum nisi vrgente causa; ex multis vnum duntaxat vobis indicabo locum: Cuius verba sunt hæc apud Papinianum libro Quæstionum trigesimo primo: Quod si filius, inquit, antè moriatur in ciuitate, nihil est, quod de secundis tabulis tractari possit. siue quoniam viuo patre filiusfamilias mori intelligitur, siue quoniam non reuerso eo exinde sui iuris videtur fuisse, ex quo pater hostium potitus est. Alciatus verò libris de verborum significatione ait, Hostium potitus, idest captus ab hostibus: exemplo Plauti in Captiuis. Budæus Accursij interpretationem sequutus, Hostium potitus, Hostium potestati subiectus est, legendum censet; quam interpretationem tanquam minus congruentem latini sermonis elegantiæ reiecit Alciatus, cuius deinde sententiam adprobauit, & rectè, idem Augustinus ex multis Iurisconsultorum locis, quos hic breuitatis causa omittam: non prætermittam tamen Plautinos locos apud Alciatum relatos: ij autem sunt,

Nam postquam meus Rex est potitus hostium;
Ita nunc belligerant Aetoli cum Aulidis.

Et sic in eisdem Captiuis:

Ergo postquam gnatus tuus potitus est hostium,
Expertus quanti fuerit, nunc desidero.

Et in Epidico,

Filiam, quam ex te suscepi,
Eductam perdidi, hostium est potita.

Sed, vt iam dixi, est apud Iurisconsultos frequentior hic dicendi modus, quàm apud cæteros, ac proinde silentio Tryphonini locum in titulo de Captiuis, & postliminio reuersis, præterire, nisi ægrè possum: Cætera, inquit, quæ in iure sunt, postea quàm postliminio redijt, pro eo habetur, ac si nunquam iste hostium potitus fuisset, & alibi sæpe. Sed, vt eò reuertamur, vnde huc nostra declinauit oratio. Idem Budæus reprehenditur etiam in re græca; & hic meritò, meo iudicio, redargui potest: non tamen eum accusem, neque reprehendam certè; cùm eius doctrinæ satis nequeam respondere: at plus Ciceroni hac in re tribuam, quam Budæo: eò quòd longe magis Cicero in græcis disciplinis esset versatus, quàm Budæus, & cùm ea quoq. ætate græca notiora essent perceptu, quibus etiam M. Tullius minime carere potuerat. Quòd si Græci hoc valuissent verbo; ne vllum quidem ipse verbum hac de re fecisset, ne ab hominibus ingenijs, & omni doctrina affluentibus, quibus illa ætas maximè abundabat, derideretur. Idem de conuiuij verbo; quod Græci συμπόσιον vocant: Melius sanè Latini & elegantius, qui conuiuium dicunt, idest simul viuere, quàm Græci, qui hoc idem tum compotationem, tum concœnationem appellant. Interest etiam aliquid inter laborem, & dolorem: sunt finitima omnino; sed tamen differre aliquid videmus. Est enim labor, vt Cicero in libris Tusculanarum Quæstionum rectè definit, functio quædam vel animi, vel corporis grauioris operis, & muneris; dolor autem motus asper in corpore à sensibus alienus. Hæc duo Græci vno nomine appellant: Iam audite Ciceronem: Itaq. inquit, industrios homines illi studiosos, vel potius amantis doloris appellãt; nos cõmodiùs laboriosos: aliud est enim laborare, aliud dolere: ò verborũ inops interdum, quibus abundare te semper putas,

Græcia. Aliud, inquam, est dolere, aliud laborare. Cùm varices secabantur C. Mario, dolebat; cùm æstu magno ducebat agmen, laborabat. Sunt & alia, quæ multò melius notata sunt verbis latinis, quàm græcis: eam enim insaniam, quæ iuncta stultitiæ patet latius, à furore distinguit Cicero: Græci volunt quidem, sed parum valent verbo: quem nos furorem, μελαγχολίαν illi appellant. Sic non habent nomen, quod huic latino, Auctor, satis commodè respondeat. & pleraq. eiusmodi, quæ ad Iurisconsultos pertinent, exprimere non possunt: vt apparet satis ex ijs, quæ posterioribus temporibus conati sunt Iure scribere: & maximè fideicommissum, ac sexcenta alia, quæ in eandem tem. adduci possunt: de quibus dicere non est satis nunc locus: quæ quidem à Latinis inuenta sunt per se elegantius, & inuenta ab illis, fecerunt potiora, atque præstabiliora. Studuerunt etiam nostri vbique latinam linguam facere locupletiorem: quapropter apud nos est ablatiuus casus, quem illi non habent. Gerundia etiam, & supina penes Græcos non inueniuntur. Atque hæc quidem de rerum nominibus. Secundo loco est de nobilitate: quæ inquam, Lingua, an græca, an latina plures, & nobiliores auctores habeat. Qua in parte longa à Quintiliano habita est oratio: ego autem plura paucis dicam; dicamq. libere quid ipse sentiam, & si quæ minus forte vera dixero, vestrum erit admonere: facile enim in vestram, & in omnium doctissimorum, vt meliorem sententiam discedam. Absit tamen mihi primùm omnis temeritas: quæ cùm omnibus in rebus turpis in assentiendo sit, tũ in eo loco maximè, in quo iudicandum est de rebus arduis, & perdifficilibus. Meum itaq. tale est iuditium, vt nihil græcis hodie cedamus, neq. grauitate sciẽtiarum, neque elegantia, neq. auctorum copia. Quid de Græcis scriptum reliquerit P. Velleius Paterculus in vltimis verbis lib. primi suæ historiæ, attẽdite. Vna vrbs Attica pluribus annis eloquentiæ, quàm vniuersa Græcia, operibusq. floruit adeo, vt corpora gentis illius separata sint in alias ciuitates, ingenia verò solis Atheniensium muris clausa existimes. Neq. ego hoc magis miratus sum, quã neminem Argiuum, Thebanum, Lacedæmoniũ oratorem, aut, dum vixit, auctoritate, aut post mortem memoria dignũ existimatum. Quæ vrbes, & multæ aliæ talium studiorum fuere steriles, nisi Thebas vnum os Pindari illuminaret: nam Alemana Lacones falsò sibi vendicant. Non inficiar tamen omnes planè sciẽtias accepisse à Græcis, & præcipuè Philosophiam, & alia generis eiusdem: quamobrem M. Tullius, Vt omittam, dicebat, illas omnium doctrinarum inuentrices Athenas. Habemus Homerum latinum, habemus Platonem, Aristotelem, Theophrastum, Demosthenem, &, vt verbo dicam, omnes. Quotidie etiam nouo quodam splendore nostri prodeunt; augentur quotidie maximis honoribus, amplissimisq. fortunis latinorum opes, atque diuitiæ. Sed contrà Græci, quod maximè dolendum est, pauci, aut admodum nulli, reperiuntur, qui in græcas disciplinas incumbant. Item Græci ipsi, tanquam mortui iacent, nec ad scientiarum, optimarumq. artium auram possunt reuocari. Verùm, vt hic morbus sanaretur, Deus Optimus Maximus, medicum nobilissimum, & optimum Gregorium, inquam, decimum tertium Pontificem Maximum ad nos misit, qui laborantibus succurrere, ægris mederi, & afflictos omni vi conatur excitare. Scitis enim Germaniam omnium Christianorum fuisse religiosissimam, tum Lutheri, & aliorum deprauatissimorum hominum sectis omnium euasisse corruptissimam: itemq. Græciam, quæ non solùm pietati addicta, sed & omni sapientiæ erat, omnisq. virtutis plena; & hodie ipsamet ignorantia est facta. quibus morbis vt mederetur Summus Pontifex, duas erexit Romæ scholas, vnam Germanorum, alteram Græcorum: & multos, & doctos viros è florentissimis Italiæ Academijs delegit, quos ad hæc gymnasia regenda constituit: inter quos præsertim Theodorus Rendius patria Chius, præceptor noster, omnium nostræ ætatis græcarum litterarum peritissimus; qui per multos annos in hac Taurinensi Academia mirificè græcas disciplinas edocuit, ad hoc munus electus est. isq. paucis ab hinc diebus Romam magno huius Academiæ desiderio profectus est. Ex quibus gymnasijs bonis auspicijs; optimisque moribus constitutis, & diuinis legibus confirmatis permulti docti, & excellentes viri prodibunt: qui præclaris moribus, pluribusq. & sanctissimis disciplinis imbuti Germaniam dissidijs, sceleribus, parricidijs, atque hæresibus iam planè totam dilaceratam ad integritatem Christianæ religionis, & ad cælestium bonorum spem, vt arbitramur, facilè deducent. Alios Græciam quoque dissidijs, & schismatis à sanctæ sedis Apostolicæ vnitate diuulsam ad summi Pontificis obedientiam reducturos speramus: & artes, optimasque græcas disciplinas iam prope demersas alleuaturos, fractumque ac prorsus debilitatum græciæ nomen ad pristinam dignitatem & gloriam restituturos existimamus. Tum Linus, De ijs, inquit, gymnasijs à viris summa doctrina, & integritate referri quandoq. audiui: sed illud me in dubium reuocat; num omnes in ijs recipiantur gymnasijs. quòd si Germani dũtaxat in Germanico, Græci soli in græco, mihi videtur renasci Græcia. Verũ si hanc Gregorij summ. Pontificis libera-

liberalitatem; maximaq. beneficia repudiauerit, aut sanè magno desiderio non conabitur amplecti; nunquam forte vlla, & si maxima, impensa restaurabitur. Sed pergamus ad reliqua. Credo equidem nos hodie non vinci à Græcis; sed quomodo olim? Atque omittamus, vt dicis, scientias, quarum multas Græci inuenerunt, antequam extarent Romani: easq. post Romam conditam serius acceperunt. Sed quod ad linguam attinet, mihi videtur etiam Græcis interdū cedere. Marcus enim Tullius, qui semper visus est acerrimus rerum latinarum defensor, parensq. perpetuus, videtur dicere ex Poetis nos inferiores esse. Tum Fabritius, Quod, inquit, ad sermonem pertinet, parum, aut nihil admodum Græcis cedunt. & tam de Poetis, quàm de ijs omnibus, qui soluta oratione scripserunt. Et si Cicero Bucolica, Giorgica, Aeneidemq. & alios plures legisset, vel tantùm vidisset; Latinos Græcis longè prætulisset. Quod verò traditum est Ciceronem audiuisse Virgiliū aliquot coram Augusto, & eius vxore recitantē versus, qui ita ampli, graues tum lepore, tum copia, tum breuitate mirabiles, priscorumq. Romanorum gloria, & gestis locupletes erant; vt Cicero coactus esset dicere, Magna spes altera Romæ, quasi ipse prima existimaretur: qui versus adhuc extant & breues, & copiosi, atque tanto homine digni in Aeneidos libris; Id sanè ridiculum est: potest tamen quisque arbitratu suo & loqui, & scribere: sed ego nunquam eò adductus sum, vt crederem Ciceronem cognouisse Virgilium: vel si eum, non tamen eius virtutes, quibus illustrabatur, cognouit: vel si ij versus coram Augusto, vel saltem coram Octauia eius vxore sunt recitati, fuerunt regnante Augusto, quo tempore iam ceciderat Cicero noster. Hæc verò missa faciamus. Multi fuerunt Poetæ ante, & post Ciceronem; Virgilius tamen solus est Homero æquiparandus tum copia, tum breuitate, verbis etiam, sententijs, figuris, atque dispositione totius operis. Elegia Græcos etiam superamus, cuius maximus videtur auctor Tibullus, Propertius, & Ouidius, Gallus etiam, sed ad nos temporum iniuria non peruenit: & scitote falsò hactenus sub nomine Cn. Cornelli Galli quædam edita fragmenta, cùm cuiusdam nomine Maximiani sint. Satyra tota nostra est: cui auspicacissimum dedit exordium Lucilius: quem illū esse credo, cuius Ciceronianus Crassus meminit: isq. dicere solebat: ea, quæ scriberet, neque ab indoctissimis, neque ab doctissimis legi velle; quod alteri nihil intelligerent, alteri plus fortasse, quàm ipse de se (qui etiam scribebat, Persium non curo legere.) hic maximus &, vt idem Crassus tradit, omnium ferè suorum hominum doctissimus. Multo tamen tersior fuit, ac purus magis Horatius, & ad notandum hominum mores præcipuus. quos postsequuti sunt Persius, & Iuuenalis. In Lyricis apud Græcos Pindarus, apud nos Horatius elegantiæ, iucunditatis, & gratiæ plenus, atque varijs figuris, proprijsq. verbis eminentissimus. Tragicos multos ex latinis fuisse accepimus, quorum scripta si extarent; hac etiam in parte Græcos forte vinceremus. Multi putarunt nos solum Senecam habere: qui etiam à multis, & indignè, reprehenditur. Sed reprehenditur interdum quoque Plato, Aristoteles, Virgilius, Cicero, alijq. in omni scientiarum genere fœlicissimi. Laudatur tamen Seneca à doctis: audiuiq. nonnunquam à Ioanne Baptista Cynthio viro omni doctrina, & summa Græcarum, & Latinarum rerum cognitione peritissimo, & in hac Taurinensi Academia publicè profitenti, Senecam longè Græcis, & maximè in Choris præferendum: idque in scriptis retulit, quæ hodie circumferuntur. Tragicus fuit Accius, & Pacuuius grauitate sententiarum, & auctoritate personarum clarissimi. Varius etiam varius fuit, & doctissimus: vnde Horatius.

Quid autem
Cæcilio, Plautoq. dabit Romanus ademp tum
Virgilio, Varioq.?

Ouidij quoque Medeam maximè commendat Quintilianus: in qua quantum Ouidius præstare potuit, nec tātillum quidem prætermisit. Eorum verò longe Principem Pomponium Secundum idem Quintilianus scribit. In Comædia Cæcilio, Plauto, alijsq. plurimum Latini debent: elegantior tamen, & artificiosior Terentius: quem, vt Menandro æquiparem, vereor. cùm ne Græci quidem concessam ei venerem obtinuerint. Fabius quoque Quintilianus Historia nihil Græcis Latinos cedere existimat: nec opponere Thucydidi Salustium, nec Herodoto T. Liuium veretur: neque ipse dubitabo, quod Græci Xenophonti tribuunt, in C. Iulium Cæsarem iustissime transferri posse. Oratores autem, vel præcipuè Latinam eloquentiam parem facere Græcæ possumus. Demostheni nihil cedit M. Tullius, nisi quia ille prior fuit. Hic non solum vim Demosthenis consequutus est, sed Platonis etiam copiam, & Isocratis iucunditatem mirabiliter effinxit: de cuius laude melius est tacere, quàm pauca dicere: quamobrem hic eum iure prætermitto. Oratores innumeri fuerūt, de quibus latè hesterno die disseruimus. Caius verò Iulius si forensi negotio dumtaxat vacasset, nullus alius ex Latinis aduersus Ciceronem vocaretur: namque illum eodem animo dixisse, quo præliauit, constat. Fuit Cæcilius, fuit Caluus, quem multi cæteris alijs præferebant. Seruius Sulpitius, Cassius Seuerus, Domitius

nitius Afer, Iulius Aphricanus,& alij multi ante,& post Ciceronem, & eiusdem ætatis non pauci. In Philosophia vbique Platonis æmulus fuit M. Tullius: quo in genere præstantissimus quoque Brutus extitit, tum M. Terentius Varr. Non insubtiliter, & ineleganter scripsit Cornelius Celsus: isq. in re medica longe Græcos superauit, cuius monumenta satis testantur: nec Cicero, si de medicinæ facultate disseruisset, elegantius, & grauius memoriæ, posteritatiq. mandare potuisset. Parum, aut nihil admodum recentiores nostri græcis, neque latinis veteribus cedunt. Item Iurisconsulti & grauitate verborum, & ingenij acumine, & inueniendi subtilitate, atque copia Græcos semper vicerunt. Theologiæ disciplinis multum floruit Græcia; longe magis latini tum auctorum copia, tum doctrina. Sed multi, multa, inquiunt, habuerũt à Græcis Latini. Nos quoque id libenter fatemur. Fuerunt enim priores: quòd si subsequuti fuissent, à latinis mutuati essent, sicut aliunde, vt est necesse, sumpserunt: nihilominus à latinis quandoque acceperunt: idq. Fabius docet libro Rhetoricorum primo. Nam & maxima, inquit, ex parte Romanus inde conuersus est,& confessis quoque Græcis vtimur verbis, vbi nostra desunt, sicut illi à nobis nonnunquam mutuantur. Et si plura à græcis acceperunt latini, quàm græci à latinis: nunquam tamen tanti beneficij immemores fuerunt maiores nostri; vt videre est tum apud Ciceronem sæpissimè, tum apud Quintilianum. Et Horatius clamitabat etiam;

Vos exemplaria græca
Nocturna versate manu, versate diurna.

Et paulo post.

Graijs ingenium, Graijs dedit ore rotundo
Musa loqui.

Contra verò isti, qui ethrusce scribunt, quicquid boni,& iucunditatis habent, à latinis mutuati sunt: immemores tamen,& tanti beneficij ingrati non modo id quod interest, sed & sortem sibi creditam restituere negant; atque honorem latinis debitum, eis detrahunt; & pro præmijs maximam iniuriam, maximaq. inferunt opprobria; quod quidem magnopere pudendum est. Sed, vt extremum habeat aliquid oratio mea; concludam illud de Græcis, vt aliquando copia vincamus: & nos sæpe à Græcis vincamur: quod autem ad grauitatem, superamus; quod ad nobilitatem attinet, nihil cedimus. De Græcis verò hactenus. Etenim hæc ipsa forsitan fuerint non necessaria. Tum Linus, Ista, quàm, inquit, necessaria fuerint, non facile dixerim: iucunda certe nobis fuerunt, neque tantum non longa, sed etiam breuiora, quàm velimus: Cæterùm ego semper arma pro ethrusce scribẽtibus aduersus latinos audacter cœpi, nunquam tamen abusus sum illa benignitate, atque liberalitate, ita, vt ne innumerabilia beneficia ab ipsis accepta æquo animo non recognoscerem: & qui alirer faciunt, indigni hominum commercio existimabuntur. Et cum de Græcis actum sit: veniamus quæso ad nostros: de quibus difficile est fortasse plus intelligere, quam quantum ex monumentis suspicari licet, scilicet vt inspiciamus quantum intersit inter græcam, & hanc nostram vulgarem. Quæ licet non tam locuples sit, quàm latina, & græca, speto tamen eam tempore, & quidem breui, fore locupletissimam: nec immerito, cùm græca omnino mortua sit, & latina semimortua. Tum Fabritius, de Græcis, inquit, plus forte, quàm sat est: sed videamus de latina, cùm ita mauis, & vulgari: nam ijs cognitis, quod quæris facilè dignoscetur. Et ne vos diu suspensos teneam, dico, & sæpe disserui, latinam linguam esse locupletiorem vulgari, immo vero locupletissimam: neque vnquam concedam vulgarem posse locupletiorem fieri. Omitto igitur græcam, quæ neque ita mortua est, vt ipse putas: de latina dumtaxat sermonem habeo, quæ magis viget, quàm ista vulgaris. de qua idem dicere possumus, quod de latina Cicero Romanis iudicibus aliquando commonstrabat: Nam si quis, inquit, minorem gloriæ fructum putat ex græcis versibus percipi, quàm ex latinis, vehementer errat: propterea quòd græca leguntur in omnibus ferè gentibus, latina suis finibus, exiguis sanè continentur. Nam hodie latina in omnes orbis terrarum vrbes, ac sedes penetrant: vulgaria non modo extra Italiam egrediuntur, sed ne Italiam quidem totam circumuolant. Vnde Franciscus Floridus latinarum rerum strenuus defensor: nec enim, inquit, in Italia tota, si hac lingua vteteris intelligère, Quid enim si Apuliam, aut Calabriam concedas,& vernaculo idiomate loquare? næ omnes te Syrophenicem, aut Arabem arbitrarentur:& paulo post. Quid si in Siciliam, Corsicam, aut Sardiniam nauiges? & vulgarem hanc linguam crepes? non magis mehercule sanus videberis, quàm qui insanissimus. qua de re in primo sermone, antequam in Floridum inciderem, dixi. Quamobrem non vnam, (si ita licet) vitam, sed multiplicem latina habere diceremus. & vulgaribus ne quidem vitæ initium inesse. Quæ cùm audiuisset Iulius, qui semper attentissimas aures disputationi præbuerat, demotus à sede, Fateor, inquit, fatenturq. omnes nostri non ita longe, lateq., vt latina hanc deuagari; augeri nihilominus quotidie potest; quod græca, latinaq. nequit: cùm græci, tum latini adstricti sint illis verbis, quibus veteres vtebantur, vt ne trans-

transuersum quidem vnguem ab illis discedere liceat, si nomen, ac famam ad posteros emanare desiderant: nos verò laxiores habemus babenas: & per immensos campos vagari, & huc, atque illuc carpere, si quid boni est permittitur, & nostra propria facere. Quamuis satis sciã aliud esse viri doctissimi Bembi iudicium. Prohibet enim aliter scribi, quàm, & Boccatius, & Petrarcha scripserunt, cùm illi elegantius, tum copiosius, atque politius, quàm cæteri sua considerint scripta: nunquam tamen eo adductus sum, vt hac in parte Bembo crederem (licet plerumque ab eius opinione inuitus recedam) cùm nobis liceat noua effingere verba, nouumq. dicendi genus excogitare: quodq. à doctis erit receptum, & approbatum. Tum Fabritius, Tardè quidem, inquit, Iuli, sed subtilius, & elegantius, agis. Si vobis verò licet, cur & non nobis? debemus certè quàm maximè possimus Ciceronis vim, copiam, & dicendi modum consequi; Virgilij quoque verba, grauitatem, & admirabilem ordinem, aliorumq. multorum, qui in re latina & maximi, & præcipui fuerunt, quorum mentio sæpe facta est, elegantiam verborum, & linguæ subtilitatem imitatione exprimere. quod vtinam fecissent maiores nostri, qui relictis, ne dicam neglectis illius fœlicissimæ ætatis dicendi generibus sequuti sunt verba, & dicendi modum, quæ infœlicissimis suis temporibus vigebant: quamobrem maius damnum fecerunt latinæ litteræ. Sic hodie, si possibile est, expressam veterum imaginem proponere debemus, idq. multi non inuita, vt aiunt, Mineruа, sed permittente natura mirabiliter effingunt. nam ea, quæ illi aut per se inuenerunt, aut ab alijs acceperunt, non possunt magis eleganti, & proprio vocabulo nominare, quàm eo, quod ipsi apposuerunt. Sed si aliquid ab ipsis prætermissum sit, de quo nunquam forte eis loqui contigit, possumus vti verbis, quæ alij reperierunt, nisi omnino ab elegantia latini sermonis abborreant. Ipse etiam in ea sum sententia, in qua vir amabilis fuisse fertur: qui rectè existimauit ea, esse audacter vsurpanda, quæ apud idoneos auctores reperiuntur. Neque enim vllum verbũ nobis videri debet durum, aut obsoletum, quod apud scriptorem probatum reperiatur. Qua quidem in re longè, lateq. dissensio ab ijs, qui vocem omnem, seu barbaram horrent, quam apud M. Tullium Ciceronem non legerint. Licet itaque nobis à Ciceronis, & aliorum priscorum vocibus aliquando deflectere: & vti vocabulis, quibus alij viri docti vtebantur, hoc tamen, vt aliquam latini sermonis habeant similitudinem. Verùm ego hic ex multis vnum dumtaxat vobis indicabo: quod erit exempli causa. Nam verbum illud, possibile, quo antiquissimus Plautus est vsus, & alij ferè omnes tum veteres, tum recentiores, M. Tullio nunquam placuit, & pro illo δυνατόν dicebat: neque hac voce, Nouissimus, vnquam est vsus: mihi tamen sine aliqua reprehensione posse quis vtroque eorum vti videretur. Si etiam aliquid à nobis excogitatum, vel effictum erit, quo de illi nunquam cogitassent; cur non licebit, & oportebit nouum nomen imponere? Quod quidem nemo mediocriter doctus mirabitur, si secum quæsierit in omni arte, cuius vsus vulgaris, communisq. non sit, multam nouitatem nominum esse, cùm præscribuntur earum rerum nomina, quæ in quaque arte versantur. Sed, vt omittamus artes ingenuas, & elegantes, ne opifices quidem tueri sua artificia possent, nisi vocabulis vterentur nobis inusitatis, & inauditis, vsitatis sibi, & cognitis: quibus cùm nobis vti contigit, cùmque apud antiquos in vsu non essent; decet, & oportet eorum artificiorũ vocabula constituere. Etenim in rebus artificiosis, & in quibus artificum manu opus est, quotidie aliqua reperiuntur, de quibus prisci ne somniarunt quidem; & maximè in rebus belgicis, quis nescit multa paucis abhinc seculis esse inuenta instrumenta, & multa, ac varia armorum genera? quorum nulla notio apud Romanos, & si potentissimos, & artificiosos, fuit. multa etiam alia ad remigium pertinentia reperta sunt, quibus nomen imponere nobis dumtaxat conuenit. Necesse ergo erit noua designare, & cõstituere vocabula, quibus latina lingua locupletior reddetur. Quod etiam permissum erat Stoicis, & præcipuè Zenoni eorum Principi, qui non tam rerum, vt Cicero ait, inuentor fuit, quàm nouorum verborum. Quod si Græci fecerunt (vt de rebus non peruagatis, inusitatis verbis vterentur) qui in ijs rebus tot iam seculis versati sunt, quosque vberiores plerique putarunt: quantò magis nobis cõcedendum est? Audebimus igitur nouis, si necesse est, verbis vti. Putas quoque, Iuli, multa apud vulgares in vsu esse, quæ apud latinos neque sunt, neque erunt, vti sunt Articuli, quos & Græci habent. missos verò faciamus, vt iam dixi, Græcos. illud tamen sciendũ est, apud Homerum paucos admodũ repetiri Articulos; ijs tantùm vtitur, cùm aliquid demonstrat. Vulgares, demptis articulis, carẽt omnibus ferè casibus: non habent nisi casum singularis vnũ, & pluralis vnum: at latini duodecim possident. vos articulis, pro casibus vtimini: nos possumus etiã vti pro articulis relatiuis, & pronominibus: sed perinde nobis est simplex (vt ita loquar) casus, ac si simul cum casu articulo vteremur: cùm illi natura insitus sit: & quod paucis fieri potest, per plura fieri (& ita putarunt nostri) non debet. Latini præterea verbis passiuis, & depo-

deponentibus abundant maximè: vulgares nec vllum quidem habent: desiderantq. in omnibus verbis præteritum perfectum, licet pro præterito perfecto, eius participio cum verbo habere, vel esse, vtantur. Illud fatear, apud latinos in tertia persona numeri pluralis, temporis præteriti perfecti, duas dumtaxat esse voces, scilicet amauerunt, vel amauere: Vulgares verò quattuor, quintamq. addunt Poetæ: quas hic recensere non licet. Supina denique nulla, participia pauca à vulgaribus reperta sunt: comparatiua etiam nulla, superlatiua pauca: ijs verò omnibus latini sunt valde locupletes. Neque satis est, quod dicunt, pro ipsis, verbalibus circumfluere, magnamq. diminutiuorum copiam habere: quoniam latini neque ijs carent. Quod autē Bembus nō insubtiliter existimabat ethruscam linguam quandoque magis abundare verbis, quàm latinam, vt penes ethruscos sit illud verbum, *Valore*, quod non sit vsitatum latinis: dico vnam hirundinem, vt in prouerbio est, non facere ver. Non enim existimamus linguam esse locupletiorem altera, quia vnico verbo abundat. Neque nobis deest illud verbum valor; immo peruagatum est, & vsitatum latinis; sed pro pretio vtimur. Vulgares verò & ad pretium, ad hominemq. referunt: & cùm ad hominem refertur, supersunt quidem nobis, quæ idem significant. Nam hominem strenuum dicimus, fortem, magnanimium, acrem, constantem, potentem, valentem, robustum, inuictum, magnū, animosum, excelsum, multum roboris habentē: in quo multum insit roboris, ac virtutis: tum qui animo excelso, & alto, & virtutibus exaggerato est, maximi animi, qui omnia in se posita esse ducit, & humanos casus virtute inferiores putat: & alia plura. Tum ille, sufficiunt hæc, inquit, in præsentia: sed quod ad grauitatem dicendi, & scribendi attinet: credisne ethruscos cum Romanis esse conferendos? Multos, & quidem doctos sæpius audiui vulgares nostros latinis prætulisse, neque immeritò: quædam enim in ijs elucere videtur maiestas, quædam grauitas, vt nihil supra possit desiderari. Tum Fabritius, vehementer, inquit, erras, mi Iuli, nemo quidem mediocriter doctus, & in latinis, vulgaribusq. libris versatus vllam constituet similitudinem: quæ enim maior grauitas, quæ maior maiestas, quæ auctoritas, quod verborū pondus reperiri maius, meliusq. potest, quàm quod apud Romanos legitur? quantum ad dicendum in ea etiam sum sententia, vt existimē maiorem Romanis fuisse grauitatē. Nam si maiorem grauitatem in latinis litteris inesse videmus: quis dubitet, quin insit & maior in dicendo? Hinc B. Augustinus vir non solum pietate, sed etiam omni doctrina, atque elegantia ornatissimus dicere, vt quidam referunt, solebat, si optandum est se nihil aliud expetere, quàm audire Apostolum prædicantem, Aristotelem differentem, & Ciceronem orantem. quare, togo, tam vehementer cupiebat videre Ciceronē orantem? nisi vt incredibilem illius maiestatē, admirabilemq. grauitatē, quam in scriptis mentis oculis intuebatur, in dicendo proprijs oculis perspiceret, penetraret, ac proprijs auribus audiret. Satis id etiam nobis indicare liquet: qui & latinis litteris, & vulgaribus eminentissimos homines orātes audiuimus tum vulgari oratione, tum latina: in hac quædam nescio redundabat grauitas, & gratia, vt facilè auditores, quò vellet, adducerent. In illa ieiune, humiliter, eneruatè, & summisse ita se habebant, vt audiētium animos ad propositum finem nunquam allicerent. Tum Iulius, vincimus, inquit, latinos nobilitate: quamquā latini numero magis, quā qualitate, & magis soluta oratione, quàm versibus vulgares superant. & vt omittam Tragicos, à quibus, si non vincimus, non vincimur tamen: sed ex Lyricis, si Pindarus Horatium superauit, Franciscus Petrarcha Pindaro præfertur, ergo magis Horatio: eadem ratione si Homerus est Virgilio superior, vel æqualis: Dantes Homero excellit. rides, aut stupes? iocari, me putas? moriar si iocor. Neque miramini: nam alij & doctiores, & acutiores in hanc iuerunt sententiam, cui ego libenter adscribam. Tum stupens, ac ridens Fabritius, & ad alios conuersus, Iulius, inquit, homo facetus est, & aptissimus ad iocandum. Si verò, non iocaris, stulte, & incaute omnia hæc agis. Si autem alij hanc tenuere sententiam, & vt ipse existimas, doctissimi, pace eorum dixerim; nihil stultius est dictum, nihil peius excogitatum: vellem prætereà, vt id mihi ratione aliqua commōstrarent. Facile est, mi Iuli, dicere Dantem Homero, ac Virgilio præcellere: potest enim quisque ad arbitrium suum loqui: & sibi proponere vnum altero esse doctiorem, licet in rei veritate longè inferior sit. Nam Tragicis, vt paulò ante disseruimus, non cedimus Græcis. Sed si Petrarchæ scribendi genus cum Lyricis æquiparetur, quod adfirmare non ausim: quis Horatio Petrarcham præponet? vel figuris, vel sententijs, vel grauitate, vel simplicitate, proprietate, & verborum puritate? Delectat magis: delectat quidem rudes, & imperitos. Ex Lyricis carminibus magnam docti capiunt cum fructu voluptatem. vt maximus ille, vti alios sileam, & potentissimus Gallorum Rex Franciscus, bellorum fulmen, firmum scientiarum columen, fortissimumq. præsidium, quem tanta Lyricorum versuum delectatione fuisse ductum, vt semper Horatium Lyricorum patrem, atque magistrum

præ

præ manibus haberet, accepimus. Idem dicere, possumus de Heroicis: nam si illic stulte, hic profectò stultissimè. Nihil sanè in Dante video, cur eum Virgilio comparent isti, vt video, miseri: nisi fortè, quia Virgilius Dantem dumtaxat per tartareos locos, & Elisios campos duxit, & Beatrix per cælestia regna. Non potuit Virgilius fide Cælum penetrare, nec eius ætas ei promisit: quod vtinam ei concessum esset: nā quemadmodum rusticarum, profanarumq. rerum omnium vim, ac naturam graphicè admodum conscripsit: maiori quidem sono, & altiori voce cæli penetralia nobis intonasset. Qui licet gentium erroribus obcæcatus esset, non tamen longè abfuit à veritate: cuius de summo Deo, quem spiritum, ac mentem appellauit, hi versus sunt:

Principio cælum, ac terras, camposq. liquentes,
Lucentemq. globum lunæ, titaniaq. astra
Spiritus intus alit: totamq. infusa per artus
Mens agitat molē, et magno se corpore miscet.

Ac, ne quis ignoraret, quis nam esset ille spiritus, qui tantum habet potestatis, alio loco demonstrauit scribens:

Deum namque ire per omnes
Terrasq. tractusq. maris, cælumq. profundū,
Hinc pecudes, armenta, viros, genus omne ferarum,
Quemq. sibi tenueis nascētem arcessere vitas.

Alijs quoque locis quodammodo fidei luminibus illustratus Vnum Deum esse declarauit: sed, vt ad Dantem redeam, non tantùm Maroni nostro non excellit, sed ne vllo quidem modo conferendus. Nam illud præsertim Dantis versuum genus, vereor, ne sit heroicum, quod nostri hexametrum carmen appellant: nec vlla propè in eo videtur esse Poetica fictio, nec aliquid poetici coloris. Si verò vlla inter latinos, & vulgares Poetas similitudo effingi posset: omnia Ludouico Ariosto haberē. Hic enim quàm maximè potuit Virgilium imitatus est, tum sententijs, tum figuris: tum grauiter, & humiliter, si opus est, loquendo, & pro locorum temporū, personarum, atque causarum varietate moderari, fingere, ornare, atque formare semper enixus est orationem. quæ regio, quæ ora, qui locus, quæ pugna, quæ acies, quod remigium, qui motus hominum, quæ feræ, quæ monstra, & portenta, qui montes, vel quæ tam remotæ syluæ, vt quæ oculis, vel cogitatione consequi possumus, in illius opere miro quodam artificio expressa non videamus. Quamobrem tantum Ariosto vulgares debent, quantum Homero Græci, & Virgilio Latini. Hic etiam Comœdias artificiosè composuit; & alij, vti Ludouicus Alamannus: non tamen eo genere iocandi, & eleganti, vrbano, ingenioso, faceto, quo Plautus noster, Terentius, atque omnis antiqua Comœdia referta est. Nec possunt quidem, cùm metris illis indigeant, sine quibus nequeunt rectè fabulari, hoc est octonarijs, trimetris, senarijs, & alijs, quibus circumfluunt latini. Vnde Ariostus duodecim syllabarum metro, qui vulgò sdruciolus dicitur, vsus est: Alamannus vndecim syllabis, qui tritus, & peculiaris est vulgaribus, qui à latinis Hendecasyllabus appellatur, eo quòd vndecim constet syllabis. Horum etiam vterque Satyras prudenter, & doctè dederunt: quas recentiores quidam Horatianis prætulerunt. Sed hæc mihi iam nauseam faciunt: dixi enim Horatium præcipuum esse ad notandos hominum mores, neque eū vulgares longè posse insequi. Sed ne amplius me in hoc certamen vocetis, breui dicam omnia, quæ mihi in promptu sunt. Denobilitantur maximè vulgares Elegijs, quibus potissimum miserabiles hominum ærumnæ, & amoris querimoniæ solent decantari: quamquam in hoc genere fertur Alamannus scripsisse, sed ieiune, & exiliter. Apud latinos quàm maxima sint volumina tum veterum, tum recētium, nullus vestrum ignorat. Epigrammata à veteribus pauca condita sunt, vel saltem non inueniuntur nisi Catulli & ea, quæ Priapeia inscribuntur. His tamen Martialis & decus, & splendorem attulit, eaq. valde locupletauit, locupletantq. quotidie viri docti, & excellentes, quorum laboribus refertæ sunt omnes bibliothecæ. Quo in genere vos omnes inopia laboratis: nisi fortè dicamus metrum illud, quod apud vos *Sonetto* appellatur, cū Epigrammatis esse conferendum, quod ego magis puto. Nec desunt etiam, qui in omnibus latinis Poematis quotidie tanta ingenij vbertate, tanta elegantia, tanta suauitate cum bene dicendi grauitate coniuncta libros conficiunt, vt non solùm vulgaribus excellant, verum etiam latinis veteribus parum, aut nihil admodum cedant. Quis in Vida elegantiam, verborum copiam, atque totam illam Virgilianam formam, figuramque dicendi non miretur, & obstupescat? Quis elaboratius, aut nitidius carmen Pontano condidit? Quis etiam latinas Sanazari Musas, tanquā delubra non colet? Eodem quoque tempore Andreas Alciatus Iurisperitissimus, atque optimus haud dubitauit legum studijs minime relictis versus decantare. Et Bembus sanè vester prudens, & acutus, & in suo genere perfectus, reiectis quandoque vulgaribus Musis, totum se latinis consecrauit. Neque maiori, neque altiori versu Dianæ artem quis celebrare potuisset, quàm Petrus Angelius Bargeus, vir in re poetica perfectissimus, effecit. Alij etiam non pauci, de quibus aliàs diximus, sunt, qui in altissimo, & amœno Parnasi monte nati, & alti viden-

videntur: quorum ingeniorum indicem si vellē retexere, superfluum esset. Etenim quocumque oculos, & cogitationem conuertimus, tantum recentium Poetarum frequentiam circumspicimus, quæ non modo doctissimorum veterum, & elegantissimorum virorum mores, & disciplinā, sed eorum etiam veluti expressam imaginem omnium oculis subijcere videtur, quantam mēs capere potest. Neque vos fugit multa à vulgaribus desiderari carminum genera, quæ nobis peruulgata, & cognita sunt, inque magna veneratione habita, vt Saphica, Adonica, Asclepiadea, & alia generis eiusdem: vt videre est tum apud Horatium, tum apud Tragicos, & Comicos. Tunc Iulius, Multa quidem, inquit, in præsentia sitimus: quæ tamen longo vsu, quasi diuturnam sitim explere cupientes, inuenire possumus, nihilq. latinis cedentes. Latinis verò nisi ea, quæ ab Horatio, Catullo, & ab antiquis reperta sunt, effingere licet. Tum Fabritius, Nō sum, inquit, nescius, an videris Kalend. Maij quædam Iuris axiomata, quæ ab vno ex nostris Academicis religiosissimo, optimo, & in omni disciplinarum genere peritissimo, Hieronymo à Ruuere Archiepiscopo nostro fuerunt dicata: quibus alius Academicus tibi, omnibusq. nobis familiaritate coniūctissimus, Anastasius, inquā, Germonius hos paucos versiculos addidit:

Defessa ceruice, Poli quæ sydera tollit,
Sustinet Alcides opus.
Sic virtus tot pressa malis, miserisq. sepulta
In tenebris fecli iacens,
Subsidijs, animiq. tui iam fulta vigore
Vndique surgit fulgida.

Quod carminum genus, vt existimo, nunquā typis visum est: quod neque malum, neque aspernandum, cùm satis auribus faciat: quorum auctorem eum esse putabam: sed splēdidissimo, inquit, atque ornatissimo viro Francisco Bonohomio Vercellensiū Episcopo maximus habendus est honor: qui non istud tantùm, sed alia quoque non pauca ingenij acumine, summaq. diligentia excogitauit; quæ ita graphicè admodum efficta sunt, vt Horatianis parum cedant. Multa etiam heroica & grauitate, & lepore plena composuit: quæ idem Germonio ob singularem eius humanitatem, & propensam in eum beneuolētiam legere interdum permisit: Hæcq. cùm apud eum essem, magna cum voluptate perlegi. Quæ quidem, si publicis consignauerit monumentis: credam posse illud Virgilianum ad hoc optimè referri, dicens:

Mantua væ misera nimium vicina Cremonæ.

Cum ipse Cremonensis sit. Verùm, vt eò iam, vnde digressi sumus, reuertamur; num censes igitur, Iuli, licere nobis noua excogitare carmina, diuersisq. modis posse effingere? Tum ille, Prorsus, inquit, cùm belle ostendas. Nobiliorem etiam Latinam linguam, quàm vulgarem esse facillimè concedo. Maxima enim inest nobilitas: alia verò est nobilitas, mi Fabriti, quam malo dignitatem appellare: & hæc videtur à latinis aliena. Dignitatem nullam præ se fert latina lingua; dignitatem haberet, si Principes in eam incumberent: at ne incumbunt quidem, sed potius eam videntur negligere: & hāc nostram vulgarem omni feruore amplecti. Tum ille, Tam citò, inquit, me in aliam aciem reuocas? Nimirum confecta res esse videbatur: & ad exitum venisse quæstionem arbitrabar. Atqui iam luce clarius, tibi ostendam, quanta Latinæ linguæ dignitas insit, & gloria. Etenim constat sermonem illum esse digniorem, qui viris tantùm doctis communis est, & præcipuus. Sed quis latinum sermonem, nisi in eo versatus, intelligit? Vulgaris omnibus familiaris est: nam quid aliud est vulgare, si ab ethymo licet arguere, quàm quod à vulgo tractatur? sunt & aliæ causæ non aspernandæ, quibus, quantùm dignitate latinus præstet, commostrabimus: de quibus paulò infrà. Neque ab incepto itinere me vnquam illud dimouebit, quod Principes latinis litteris non studeant: cùm in hoc latinarum litterarum dignitas non consistat. Nec mihi videntur etiam omni latinæ disciplinæ beneficio posse Principes vacare. Nec illud & ipse ignorare debes, quòd sicut non vna est omnium facies, ita non est vna tantùm in naturis hominum similitudo: alios dulcia, alios amara, delectant. Alij gloriæ seruiunt, alij pecuniæ. alij tecta magnifica, alij opes, atque imperia expetunt: alij virtutes rebus omnibus anteponunt. Talis fortè erit Princeps, quem nobis proponis, vt nihil nisi voluptatibus studeat, vel aurum, argentumq. turpiter cumulare, vel imperia vsurpare, vel populos sibi subditos continuis afficere calamitatibus, & virtutes omnes fugare. At hic neque optimus, neque bonus, nec bello, nec paci satis aptus, nec Principis nomine dignus. In Principe bellum gerente, scientia, vt ille ait, rei militaris, virtus, auctoritas, & fœlicitas inesse debet. Tempore pacis in omnibus versatum artibus necesse est. Ideo Iustinianus Romanorum fœlicissimus Imperator, & semper Augustus, merito scripsit, Imperatoriam maiestatem nō solùm armis decoratam, sed etiam legibus oportere esse armatam, vt vtrumque tempus belli, & pacis rectè possit gubernari: & Princeps Romanus non ex armis tātum, sed ex legibus etiam gloriosam sibi victoriam comparare: & fiat, subiugit, Iuris religiosissimus: qua de re Papinianus diserte multis ante seculis scriptum reliquerat, vocans Marcum Imperatorem prouidentissimum, & iuris

religio-

religioſiſſimum. Quomodo autem fiet Iuris religioſus, niſi & Philoſophiæ cultor fiat? cùm Iuris prudentia nihil aliud ſit, quàm vera Philoſophia: cuius rei grauis eſt teſtis Vlpianus in ſuis Inſtitutionum libris. Et veluti paterfamilias domui ſuæ præeſt, ita Princeps ciuitati: pater ſi in rarione vitæ peccat, quomodo familiam rationem vitæ docebit? ſi Princeps illitteratus, & indoctus, quomodo ciues? quoniam multi imitatores Principum ſemper extiterunt, vt apud Ciceronem de legibus habetur. Nec enim tantum mali eſt peccare Principes (quamquam eſt hoc magnum per ſe ipſum malum) quantum illud, quòd permulti imitatores Principum exiſtunt. Nam licet videre, ſi velis replicare memoriam temporum, qualeſcumque ſummi ciuitatis viri fuerunt, talem ciuitatem fuiſſe: quæcumque mutatio morum in Principibus extiterit, eandem in populo ſequutam. Ego autem nobilium vita, victuque mutato mores mutari ciuitatum puto, quo pernicioſius de republica merentur vitioſi Principes, quòd non ſolum vitia concipiunt ipſi, ſed ea infundunt in ciuitatem: neque ſolùm obſunt, quod ipſi corrumpuntur, ſed etiam quod corrumpunt, pluſq. exemplo, quàm peccato nocent. Quam ſententiam tanquam Dei ſimulacrum ſemper ante oculos hodie habere Principes, omneſq. optimates deberent, & omni conatu euitare, ne mores ciuitatum corrumpantur: ſed corruptos diligentius corrigere, correctos omnibus honeſtatis, & gloriæ exēplis honeſtare, atque amplificare. Quam infamiæ notam, vt effugerent potentiſſimi Principes aliud ſibi faciendum putarunt. Ex quorum numero fuit magnus ille Alexander omnium bonarum artium tutor: qui vitium hoc præſertim ſcientiarum ignorantiam, tanquam peſtiferum morbum à ſe ipſo reiecit: & Ariſtotelem, cuius doctrina fulciebatur, & cæteros ſuæ ætatis doctos in magna veneratione habuit: necnon Homerum vnà cum pugione ſub puluino iacens ſemper voluiſſe dicitur. Nec Philoſophia illa contentus, quæ ad mores, & ad vitam pertinet, ſed alteram, quæ eſt de natura, & de rebus occultis, omni ſtudio, & ſedulitate complecti nitebatur. Ferunt quoque Scipionem Aphricanum Xenophontis œconomicis tantum tribuiſſe, vt illa ſemper præ manibus haberet. C. Iulius Cæſar, qui Imperatoris nomen primus meruit, quantùm in omni ſcientiarum genere excelluerit, teſtantur eius diuini Commentarij. isque Gallijs prouincijs iugum ſeruitutis quomodo impoſuerit, & cætera bella quàm fœlici ſydere geſſerit, quiſque ſcit: omnia tamen tam litteris, quàm gladio proſperè eſt conſequutus.

Auguſtum ſileo, qui Cæſaris bona, tum nomen, tum etiam diſciplinas iure legitimo acquiſiuit, cuius etiam Commentaria, ſi extarent, incredibilem homines inde caperent vtilitatem. Hic viros ſapientes amabat, magnis afficiebat præmijs, eoſq. ciuitate donabat, & præcipuè Poetas, veluti Deos colebat; multiſq. muneribus honorabat. Et ab ijs vſque ad hunc diem numerare non facilè poſſem omnes Principes, qui cætera, præter virtutes, nihil exiſtimabant. Ex quibus quorumdam libro decimo Codicis extant conſtitutiones, quibus ſancitum eſt, & adhuc magno cum honore retentum; vt nō modò omnes litterarum, & bonarum artium profeſſores, ſed eorum etiam vxores, & filij, atque etiam res, quas in ſuis ciuitatibus poſſident, ab omni functione & ab omnibus muneribus vel priuatis, vel publicis ſint immunes: & neque in prouincijs hoſpites recipere, nec vllo fungi, ſcilicet inuiti, munere, nec ad iudicium deduci, nec eximi, vel exhiberi, vel iniuriam pati, vt ſi quis eos vexauerit, pœna arbitrio iudicis mulctetur. Et illud magis, vt mercedes eis, & ſalaria redderentur, ſancitum eſt, quò facilius liberalibus ſtudijs, & bonis artibus iuuenes inſtituāt. Nec minus omnia priuilegia liberalibus ſtudijs operam dantibus, quàm præceptoribus, perpetuò valitura lege decreuit Imperator Federicus. Sed quid eos commemorem? cùm patrum, ac noſtra memoria vnus inter reliquos vixerit Frāciſcus Gallorum Rex potentiſſimus, cuius auſpicijs Gallia eſt inſtaurata, & virtuti iam in perniciem collabenti receptaculum, & munitum præſidium facta eſt. Hicq. omnem laudem, omnem gloriam in virtutibus eſſe poſitam optimè diſſerebat. Neque dignum mihi viſum eſt Emmanuelem Philibertum Sereniſſimum, & ſummum Ducem noſtrū, Principum omnium decus, in quem vnum, tanquam in ſpeculum omnes intuentur, ac ſuſpiciunt, prætermittere. qui quàm propenſo erga virtute præditos animo ſit, (cùm ipſe proprium ſit virtutis domicilium) quantaque illos beneuolentia, & fauore proſequatur, ſuperfluum eſt dicere, cùm res ipſa loquatur. Quot enim penes eum exiſtunt eloquentes Oratores, quot ſapientes Philoſophi, quot acerrimi Mathematici, & rei Medicæ peritiſſimi, religioſiſſimi, & præſtantes Theologi, quotque eminentiſſimi Iuriſconſulti? quorum iudicio, atque ſcientia omnes ciuitates ita pacatæ ſunt, vt omnes eum vel maximè admirentur: ijs omnibus multos impartitur honores, ijs magna proponit præmia. Vnde ex omnibus orbis terrarum partibus, tanquam accerſiti ad eum conuolant, ab eoq. perhumaniter excipiuntur. Quis etiam tam elinguis eſſet, vt de inclyta eius vxore,

Margarita Biturigum, & Allobrogum Duce non loquatur? in qua non solùm humanitas, pietas, misericordia, liberalitas, & sanctitas, verùm etiam tanta animi magnitudo, ac virtus effulgebat, vt innumerabilibus omnium artium magistris, nihil vtilius, ac honestius visum sit, quàm libros doctè, & perpolitè conditos sub illius nomen edere, & eiusdem animi dotes, sapientiam singularem, dicta, ac facta eximijs scriptis collaudare, & pro rei, de qua agebatur, dignitate explicare? Horum quoque filij Caroli Emmanuelis Subalpinorum Principis iam nomen, & fama vndique diuulgatur: qui licèt pubertatem nondum ferè egressus sit, senilem tamen ætatem ingenij maturitate videtur attigisse. Namque incredibile est, quantùm se liberalibus studijs oblectet, quantumque in ijs ingenij fœlicitate proficiat: in eo quoque tantùm memoria valet, vt omnium propè nationum ac gentium mores, & ritus optimè calleat. Hic parentum vestigijs vbique adhæret: & quidem meritò; cùm hæc inter mulieres, vt Sol inter sydera, ijs virtutibus, quæ tam illustrem Principem decent, excelleret. Ille Principibus omnibus fœlicior, in rebus gerendis acrior, in gestis benignior, & temperantior: & cæteræ virtutes, eximiæque artes, quæ in summo, ac perfecto Principe desiderari possunt, in eo cumulatissimè reperiuntur. Quod si hæ artes, & disciplinæ nihil dignitatis haberent, neque ijs operam Principes darent, nec earum professores tot priuilegia, & immunitates essent consequuti, nec hodie consequerentur. Sed, vt paucis dicam, latinis litteris inest digniras; quia si Principes suis ciuitatibus præesse debent, & populis recta, & vtilia præscribere; in omnibus artibus, & optimis disciplinis eos versari oportet. Si verò Principes necessariò (si docti malunt euadere) Latinis disciplinis indigent: quis non concedet dignitatem in latinas litteras cadere? si concedit: in latinis litteris dignitas inerit: quoniam destituto latinarum litterarum præsidio, neque Princeps, nec quisquam alius liberalia studia potest ediscere. Tum Ceua, Hæc, inquit, periucunda mihi fuerunt, Fabriti, cuperem tamen non ea te intermittere, sed acuratius tractare, quò faciliùs tua percipiamus argumenta. Miror sanè, cur detracto Latini sermonis beneficio non possint Principes, cæterique omnes virtutem adipisci, & gloriam absque illis maximam consequi. Tum ille, Rem, inquit, à me, Ceua, vt video, sæpe deliberatam, & multùm agitatam requiris. Itaque non mulrum hæsitans respondebo: sed ea dicam, quæ mihi sunt in promptu, quod ista ipsa de re multum, vt dixi, & diu cogitaui. Nam cùm Iurisprudentiam, tum Philosophiam, cæterasque disciplinas viderem diligentissimè latinis litteris explicatas, existimaui, si qui vulgaribus litteris periti, earum studio tenerentur, si essent latinis doctrinis eruditi, latina potius, quàm vulgaria lecturos: sin à latinorum artibus, & disciplinis abhorrerent, nec hæc quidem curaturos: quia sine latina eruditione nulla ars, nec vlla disciplina satis intelligi potest. Nec igitur Principes, vt dixi, nec cæteri, licet exquisiti sint ingenij, latino deficiente illa legere curabunt, nec intelligere valebunt. Vides autem eadem ipse. Didicisti enim non posse vllam quamlibet scientiam percipi, nec ritè edoceri sine certis, & quibusdam præceptis, & principijs, tum quadam proprietate verborum, quibus ita astricti sumus, vt ipsismet, non nouis cogamur vti. Nisi fortè Nos Amafanij, aut Rabirij, quorum M. Terentius Varro apud Ciceronem meminit, similes esse velimus; qui nulla arte adhibita, de rebus ante oculos positis vulgari sermone disputabant, nullam denique artem esse nec dicendi, nec disserendi putabant. Nos autem ijs omnibus tanquam legibus diuinitus institutis, moribusq. confirmatis, cogimur vti. Et si ea, quæ docti à Latinis petere malunt, indocti ne à vulgaribus quidem accipiunt: vt frustra omnis suscipiatur labor. Hæc cùm affatus esset; Tunc Linus, Immo iam Philosophiam, inquit, Astrologiam, Mathematicam, Rhetoricam, & reliquas artes possem scribere, non ita planè, vt Amafanius, & Rabirius, sed nouis, idest vulgaribus verbis. Apud vulgares etiam non ignoras quæ sit, & quanta subtilitas: ipsi enim omnia, quæ à Latinis disputata, & conscripta sunt, in vulgares ad verbum ornatè conuertunt: siue interpretum funguntur munere, siue tuentur ea, quæ dicta sunt ab ijs, quos probant, eisque suum iudicium, & vulgarem scribendi ordinem adiũgunt. quid habes, cur Latina anteponas ijs, quæ & splendidè dicta sunt, neque sint conuersa de latinis? Nam si dices ab illis has res esse tractatas: vt ne ipsos quidem latinos est cur tam multos legant, quàm legendi sunt. Quid enim est à Cicerone in Philosophia prætermissum? legimus tamen Senecam. Quid Quintilianus? non mediocriter delectat, cum tractet locos à M. Tullio ante tractatos. Quid Poetæ? Multa à Virgilio, & ab alijs mutuati sunt. Num etiam desistit Virgilius ab ijsdem de quibus & ab Homero scriptum est, vel Horatius à Pindaro, & ab antiquis ad arbitrium suum scribere? Quòd si Latini Græcas fabulas

las vertunt: vel ſi Platonis, aut Ariſtotelis, aut Demoſthenis locos transferunt, quid eſt cur vulgares latinos non poſſunt conuertere? Quid ſi latini leguntur à nobis iiſdem de rebus alia ratione compoſitis, quid eſt, cur vulgares à nobis non leguntur? quodque nemo inficiabitur. Quod autem putas nullam artem, nec vllam diſciplinam vulgari idiomate rectè poſſe tradi: propterea quòd vulgaris lingua eſt valde inops, & aliorum maximis indiget auxilijs, tibi non aſſentior. Immo credo vulgarem linguam non modo non inopem, vt ipſe exiſtimas, ſed locupletiorem etiam fore, quam latinã. Omnia enim, & iam retuli, quæ non tantum à latinis, ſed à Græcis item dicta ſunt, vulgaribus litteris legimus. Tum plurimum Poetis, omninoq. vulgaribus & litteris luminis attulerũt, & verbis: atque varium, & elegans omni ferè numero Poema fecerũt. Philoſophiamq. Aſtrologiam, atque Rhetoricam multis locis inchoarunt. Quid amplius in Philoſophia, & in Aſtrologia, ab Alexandro Picolomineo (vt reliquos taceam) deſideratur? Quis in Rhetoricis præceptis tradendis aptior, & diſertior Bartholomeo Caualcante? Idem de reliquis artibus dicere poſſumus. Tum Fabritius, Tuo, inquit, Line, te iugulas gladio: cùm ab ipſo Caualcante perſpicuè dictum ſit, vulgarem linguam, quã maximè inopem eſſe, (de qua latius nos ſupra) & ſe non poſſe Rhetorum præcepta doctè, & rectè tradere, niſi vtatur quibuſdam Latinis verbis, quæ rei, de qua tractat, ita propria ſunt, & peculiaria, vt ipſe ab illis nullo iure, nullaq. optima ratione dimoueri, & ne latum quidem vnguem, vt aiunt, poſſit diſcedere. Alia quoque habet Philoſophia, alia Medicina, alia Mathematica, alia Theologia. Quomodo etiam ea, quæ in iure ciuili, vel Pontificio continentur, vulgaribus litteris poſſent explicari? In hac cõtrouerſia Ceuam Iudicem conſtituo, cùm in hac magis ſit verſatus, quàm in alijs. Curioſi ſanè fuerunt Iuris auctores, multumq. inſudarunt in quærenda verborum proprietate, atque inueſtiganda: & tu tam facilè putas verba ciuilia vulgari idiomate interpretari, explicarivè poſſe? nullo quidem modo. Nec vllus hucusq. auſus eſt Pandectarum opus de latino in vulgarem ſermonem transferre, nec interpretari. Ergo ſi ſic eſt, vt eſt, ad Latinos eamus, vt ea à fontibus potius hauriamus, quàm riuulos conſectemur. Tum Linus, Multò, inquit, citiùs, quàm arbitrabar, me à propoſito meo auertiſti: & Caualcantis, qui varius, & multiplex, atque copioſus fuit, auctoritate conuiciſti. In hoc enim, quaſi radijs ſolaribus illuſtratam Latinæ linguæ dignitatem, & gloriam ſplendeſcere video. Cauſam quoque probabilem tu quidem adfers: aut enim Latina legere mallent, qui erunt eruditi, aut ne hæc quidem, qui illa neſciunt. Sed nec vulgaria, qui latina poſſunt, reijciunt. Quid enim cauſæ fuit, cur Princeps noſter decreuerit, ne quid, niſi vulgaribus verbis in iudicijs ageretur? vel Bibliothecam illam, quam Theatrum vulgus appellat, omnibus antiquorum, tum recentium hominum geſtis, ac factis mira cum iucunditate, & omni admiratione refertam, diſciplinarumque omnium floribus ornatam vulgari potius eruditione, quàm latina ſcribendum eſſe mauult? cùm multo minori pretio latinè tranſcribi poſſet: cùm Codices, ex quibus eſt concinnata, omnes penè ſint latini? Quæ cùm dixiſſet, expectabant omnes, quid eſſet Fabritius dicturus: qui mox; Rem ſanè, inquit, à me poſtulas, Line, perdifficilem: de qua quid ipſe ſentiam, ſi placet, exponam: vt nihil habeas, quod huic ſermoni petuertendum putes. Tum ille, Nihil equidem, inquit, noui, nec quod præter te ſentiam: etenim ſententiam tuam multis rationibus, & argumentis comprobatam iam ſequor. Hæc cùm audiuiſſet, Non dicam igitur, inquit Fabritius, vt quidam dictitarunt, id ita actum eſſe, quia Principi ſic libuerat, nam ſtat pro ratione voluntas: quoniam eneruata, & puerilis eſt hæc ratio. Nec ipſe exiſtimes vulgares litteras Latinis voluiſſe anteponere: nam ſi hac ratione motus eſſet, neque declamationes in Senatu latinis vocibus fierent, neque ab ipſo Senatu latinè pronunciarentur ſententiæ: ſed quadam erga plebem Latinarum litterarum ignaram pietate, & miſericordia affectum, vt cum eis lis de re ſua, aut aliena apud Iudicem eſſet, ſe tueri facillimè poſſet. vel cùm negotium, obligationem, ſtipulationem, venditionem, emptionem contraheret, vel res ſuas donaret, vel vltima conderet elogia, melius Tabelliones has res omnes conficientes intelligeret. Artes verò, & diſciplinas, quas cùm vulgi non intereſt ſcire, nec ignorare, in ſuo ſtatu permanere, easque latinè profiteri libentiſſimè patitur. Nec Theatrum illud vulgaribus potius, quàm Latinis condere voluit, quòd ei Latina fortè leuiota, aut inculta, aut horrida viderentur, nec abhorreret ab ipſis, ſed vt id pluribus pareret: nam vulgaria hodie aliquantulum ſunt faciliora perceptu. Nec illud facit, Line; quòd maiores faciat impenſas, quam non faceret, ſi latinis litteris ſcriberetur: quia res quantò maioris pretij eſt, tanto charior, & dignior Principibus videri ſolet. Quid tandem in hoc eſt loco, quod requiras? Tum ille, De ijs, inquit, plus fortè, quàm res eſt: atqui venia-

veniamus ad pulchritudinem, qua multi vulgarem linguam latinæ excellere putarunt, neque iniuria: quoniam cuiuscumque linguæ, & præsertim Græcæ, tum Latinæ pulchritudo primum ex numero, tum ex concentu; qui harmonia dicitur, æstimatur: in ijsq. maximè consistit. Namque tam Græci, quam ipsi Latini dum versus, vel solutam orationem, quam prosam vocitamus, conficiunt: id præcipuum ante oculos habent, vt breues, aut longæ syllabæ sint; ex quibus fit numerus. Postremò quodammodo per accidens, accentuum rationem expendunt: ex quibus harmonia conficitur. Sat enim Latinis est versus habere quandam numerorum moderationem, & pedum, pedes suas peculiares syllabas, syllabas mensuram, rarò autem accentus. Atqui vulgaris linguæ pulchritudo maximè in harmonia posita est, deinde in numero. Etenim vulgares dum carmina effundũt, vel soluta verba conscribunt, in primis accentuum grauitati inseruiunt, & longitudini studẽt; vnde nascitur numerus: quoniam id ratũ dumtaxat, atque firmum habent, vt versus iustis, & debitis syllabis constent: & vt accentus opportunis locis insiti sint. Nec an syllaba breuior, nec longior sit, nisi fortè per accidens, animaduertunt. Hinc si quis ex Græco, & ex Latino conuertet illam numerorum, & pedum moderationem, quæ temporibus, & interuallis, ac spatijs metienda est, permutet etiam ipsum versum, qui inanis (Idem de soluta oratione dicere possumus) deinde fier: licet ijdem essent accentus: pari quidem ratione, sic in vulgaribus accentuum mutatio fieret, corrumperetur, & deprauaretur versus; licet eædem sint syllabæ. Sed vt comprehendam breui, harmonia videtur mihi, idq. nemo negare potest, pulchrior, suauior, & hominum auribus quid magis efficere, quàm numerus. At vulgaris lingua erit & Græca, & Latina pulchrior; cùm hæc magis harmonia, quàm numero vtatur: illæ numero potius inseruiunt, & pariunt. quod videre est in fidibus. Fidicen enim manu sinistra, cuius officium est interualla illa superiora attingere, conficit numerum; & dextra, cuius digitis nerui in inferiori parte pulsantur, concentus efficit. Sic Latini, atque Græci, qui potissimum syllabis vt iam diximus, student, numerum habent, Nos verò quàm maximè accentibus contenti acuta cum grauibus temperantes harmoniam iure merito nobis vendicamus. Verùm si concentus est numero pulchrior, vt est, erit vulgaris lingua & Græca, & Latina pulchrior. Tum Iulius, Quid censes, inquit, Fabriti, Nisi harmoniam? verùm cùm sine hac in linguis nihil quicquam egregium est, tum in cæteris quidem rebus, in quibus sonus desideratur. Neque enim & ipsi cæli sine aliquo concẽtu incitari possunt. Quam ob causam maximus ille stellifer cursus, cuius conuersio est concitatior, acutè excitato mouetur sono. Nam illi octo cursus, in quibus Mercurij, & Veneris eadem ferè est natura, & potestas, cùm Solem æqualibus spatijs comitãtur, septem conficiunt distinctos interuallis sonos: qui numerus rerum omnium quodammodo nodus est, quod docti, vti Cicero doctè, ac sapienter scripsit, hominés neruis imitari, atque cantibus aperuerunt sibi reditum in hunc locũ. Musas esse mundi cantum rustici etiam senserunt; qui eas Camœnas, quasi caneas à canendo appellarunt. Ideò canere cælum antiqui cõprobantes, concentus musicos sacrificijs, vt disertè Macrobius docet, adhibuerunt: qui apud alios lyra, & cythara, apud nonnullos fistulis, tibijs, alijsvè musicis instrumentis decantari solebant. Mortuos quoque ad sepulturam consequi oportere cum cantu multarum gentium, vel religionum mores, & instituta sanxisse accepimus: hac fortè persuasi ratione, quod discedẽtem animum à corpore, ad originem dulcedinis cantus, hoc est ad cælum faciliùs reuerti putarent. Dum enim natura hominis anima sustentatur; musicis sonis ducitur (vt non modo qui sunt bonis moribus, & optimo habitu ornati, sed vniuersæ etiam barbaræ nationes, cantus, quibus vel incenduntur ad gloriæ studia, vel ad imbecillitatem, atque molliciem voluptatis incitantur, exerceant) qui in fragili corpore memoriam retinet illius soni, cuius in cælo capax fuit. Qua forte ratione motus Aristoxenus eruditus musicus, idemq. Philosopus, dicebat animum esse intentionem ipsius corporis quãdam: velut in cantu, & fidibus harmonia, quam ex interuallis sonorum nosse possumus, sic ex membrorum situ, & ex totius corporis natura, figuraq. varios motus cieri, tanquam in cantu sonos. Hic ab artificio suo non recedebat, cùm musicus esset: cui alludens interdum Cicero, Canere, inquit, ipse doceat: bene enim illo prouerbio Græcorum præcipitur,

Quam quisque norit artem, in hac se exerceat.

Et ad propositum redeundo, tanta est harmoniæ vis, vt nullus, etsi agrestis, & immitis sit, qui non aliquo concentuum oblectamento teneatur. Et quid mirum, si tanta est inter homines cantus delectatio; cùm aues etiam, vt Philomela, acanthis, attagen, olor, aliævè generis eiusdem cantum veluti instituto quodam, & artis disciplina excolunt. Aliæ verò vel aues, vel terrenæ, seu aquatiles bestiæ, cantus dulcedine quodammodo inuitatæ, in retia, & laqueos sponte se induunt. Pastor quoque fistula disparibus cicutis septem compacta, gregibus pastũ digressis quietem impetat. Hinc nos ratio-

rationis, & consilij compotes linguarum, sine quibus nec mentem, nec consilium vllum patefacere possumus, sonum, vel potius harmoniam illam admirabilem, quæ accentibus fit, debemus omni conatu persequi. Quam ob causam omnes iam prope cantibus, & sonis repleti, tanquam somnolenti extabant, & ne verbum quidem faciebant. Tum Fabritius, Ego ista quidem, inquit, harmonia tenebar: sed dulciori longè sum affectus, & suauiori: de qua nunc. Multa verò essent prius à nobis differenda, vel ad rem nostram pertinentia: quæ libenter omittam, ne diutius hac in parte elaboremus. Atque proximè ad vocis sonos accedamus; qui tres omnino sunt, inflexus, grauis, & acutus, qui vulgò dicuntur, accentus: quibus vulgares quidam locupletes magis, quàm Latini, & Græci se esse crediderunt: in quo toto errant cælo. Nã quod ad accentus pertinet, Græci Latinis copiosiores fuerunt: qua in re hoc disthicon aliquando apud Aldum Manutium vidi:

Non valet accentus millesima claudere Graios
Pagina: Romanos vna, breuisq. potest.

Item copiosiores fuerunt vulgaribus, qui etiã parum admodum curiosi de ijs vocibus fuerũt, & sunt. Quod palam vir doctissimus Bembus vester fatetur: qui cùm, inquit, de accentibus sim dicturus, non præfabor illa, quæ Græci longa oratione pertractant magis ad eorum linguam, quàm ad nostram pertinentia: idque omnes, quos videtim, qui de ijs vocibus aliquid litteris mandarunt, haud obscure significant: & qui sensum oculorum habet, nullo negotio in eorum scriptis dignoscere poterit. Hinc Ludouicus quoque Dulcius iure merito quosdam mirabatur, eorumq. audaciam comprimebat: qui dum nouis regulis, nouisq. scribendi legibus, quas Græci Orthographiam appellant, vulgarem sermonem ornare pararunt, verius onerarunt, quàm ornarunt. Item ex Latinis quidam in vnaquaque voce accentus collocauit, cuius labor frustra omnis mihi videtur suscipi. Quis enim est ita fatuus, qui mediocriter in vtraque lingua versatus sit, vt non perspiciat maioris vocum partis, quæ sibi vel legenti, vel loquenti occurrunt, penultimam longa, aut breui constare? Verùm si Latini auctores, & præsertim Poetæ (vt idem Dulcius ait) quibus propter pedum varietatem, & dissimilitudinem, sine quorum beneficio versus non condirentur, accentus erant necessarij, noluerunt ijs, vt Græci, se onerare, sed paucis vsi sunt, adeoq. paucissimis: quantò minus vobis vulgaribus licebit, qui non pedibus, sed quodam syllabarum quantitatis ordine (quamuis accentuum tempus obseruare necesse sit) verius ad finem perducitis? Nec video cur quoque Linus concentum, quem harmoniam vocat, potius apud vulgares esse, quàm apud Latinos existimet. Nam eadem ferè est harmonia, sed latinis potior: &, vt de Poetis primùm loquamur, qui, licet verborum licentia liberiores sint numeris, tamen paulò sunt astrictiores. Ijs, inquam, potissimum cura fuit, vt multa excogitarent, quæ non solùm aures, quarum est iudicium superbissimum, offenderent, sed, vt eis voluptatem adferrent maximam. Et quod natura fieri non potuit, instituto quodam, & longa consuetudine ipsi approbarunt. Insanus enim dixerunt prima littera producta, iniquus breui: infœlix longa, inhonestus breui: mater dicitur productè, pater contra. In quibusdam verbis secundam litteram & breuem, & longam ponunt, vt volucres, cerebrum, & alia generis eiusdem. Quod verò hoc elegantius? è medio verbo litteram auferunt, vt illud periclis pro periculis, vt apud Virgilium libro octauo:

Accipite Aeneam, & tandem arcete periclis.

Quandoque etiam duas: nam, Proh Deum, atque hominum fidem, & Virgilius:

O qui res hominumq., Deumq.
Aeternis regis imperijs, & fulmine terres.

Itemq. consueuerunt vltimam reijcere litteram, vt peculi, Terenti, pro peculij, Terentij. Addunt quoque si necesse est; vt relligione, pro religione. Dicimus etiam nequire pro non quire, malle pro magis velle, nolle pro non velle. Dein quoque sæpe, & exin pro deinde, & pro exinde dixerunt nostri. Quin etiam verba sæpe contrahuntur, non vsus causa, sed auctium. Quomodo enim Axilla, Ala factus est, subtracta asperitate x. quam litteram etiam è Maxillo, & Taxillo & Vexillo, atque è Paxillo consuetudo elegans Latini sermonis euellit. & Malam, Talum, Velum, Palum, facta esse. Contrahebant alia etiam nomina antiqui, quò essent aptiora, vt duellum, bellum, duis bis. Vnde hoc? cum illis elegantius dicimus, cum autem nobis non dicitur, sed nobiscum. Ex eo est mecum, tecum, non cum me, & cum te: vt esset simile illis vobiscum, atque nobiscum. quòd si illa dicerentur obscenius concurrerent litteræ. Si quæramus cur? ita se iuuari adsueuerant. Voluptati autem aurium morigerari debet versus, & oratio. Multa etiam alia, quæ ab ipsa tandem arte, & doctrina postulari videbantur, inuenire sunt conati; de quibus non est in præsentia instituti nostri, dicere. vocem tamen, & numerorum aures iudices semper constituerunt. At veniamus de concentu. Concentum non existimamus ex syllabis, neç ex pedibus, quanquam sine syllabis, & pedibus non existat versus: sicut etiam vulgares ex syllabis suos versus indicant, tum ex accentibus.

Nam licet hexametrum carmen, quod sex constat pedibus, omnes pedes, & pedes iustas, & debitas syllabas habeant, non tamen ex ijs pedibus rectum, & optimum carmen dicemus: vt hoc, quod nunc mihi in mentem venit:

Romæ mœnia terruit efferas Hanibal hostis.

Quis non videt sex costare pedibus? & quinto loco, vt necesse est, dactylum habere, & vltimo spondeum? qui pedes suas etiam syllabas habent: quas verò aures nisi planè fatuas demulcet? Non tantum syllabas, & pedes, à quibus ne unguem quidem discedere licet, spectari onortet: sed verba legenda sunt, potissimum bene sonantia, & exquisita ad sonum: tum splendidis nominibus versus est illuminandus. Collocabuntur deinde verba, vt inter se quàm aptissimè cohæreant: & si possibile est, secundũ primo annectetur verbum, secundo tertium, tertio quartum, quarto quintum, quinto sextũ: vt apud Virgilium omnes ferè sunt: vt illa.

Vrbs antiqua fuit; Tyrij tenuere coloni, vel;

Carthago Italiam contra; Tyberinaque longè, vel;

Ostia diues opũ, studijsq. asperrima belli: vel,

Quam Iuno fertur terris magis omnibus vnam. vel;

Hic currus fuit: hoc regnum Dea gentibus esse.

Et, vt verbo dicam, in quorum singulis oportet, insint illæ penthemimeres, siue heptemimeres à Græcis ita nuncupatæ: ab latinis autem Cesuræ dicuntur, quæ carminibus non parum luminis afferre solent; Ex ijs vobis satis apparere potest, nec ex syllabis, nec ex pedibus omnino laudari versum, sed ex verborum ordine, & connexione; quæ tandem longitudinum, & breuitatum, atque acutarum, grauiumq. vocum sono plena concentum quemdam auribus nostris efficit, vt nihil pulchrius, nihil iucundius, nihilq. audiri possit suauius. Quæ res etiam maiorem voluptatem adferre potest, quàm interuallorum breuium, & longorum varietas, quibus latinum carmen totum implicatum est, atque permixtum? & quoniam animus tum stabilis est, tum volubilis, necesse est eiusmodi naturam varietate contineri. Alia est etiam in nostris dissimilitudo, ac varietas, quæ hominũ animos, auresq. mirabiliter demulcet, & incumde occurrit satietati, & hæc vulgaribus nunquã euenire solet. nec, quod magis est, potest. Vulgaris enim versus nunquam vndecim egreditur syllabas: & latinus verò decem, & septem, vt Virgiliana illa:

At domus interior gemitu, miseroq. tumultu
Miscetur: penitusq. caua plangoribus ædes
Fœmineis vlulant: ferit aurea sydera clamor.

Sæpius etiam tredecim syllabis, idq. frequenter apud ipsum Virgilium, vt illud:

At me tum primum sæuus circumstetit horror,
Vt regem æquæuum crudeli vulnere vidi
Vitam exhalantem. &c.

Et à tredecim ad decem, & septem vsque diuagari licet: qui tanquam fines, & termini constituti sunt, extra quos egredi nobis interdictum est: quanquam interdum liceat etiam euagari ad decem, & octo syllabas; vt in illis qui Hypercatalectici versus appellantur. vt illa ex Virgilio:

Aut dulcis musti Vulcano decoquit humorem.

& alio loco.

Inseritur verò ex fœtu nucis arbutus horrida.

Et licet hæc non egrediantur decem & septem, possunt tamen eiusdem metri egredi. sed sicut in musicæ disciplina auribus nostris nulla infertur voluptas, nisi ex disparibus vocibus cãtus fiat: nec in omnibus musicis instrumentis, nisi inæqualibus neruis, & disparibus motibus perficitur concentus: ita in versibus nulla erit delectatio, nulla voluptas, nulla lætitia, nec vllus iucunditatis fructus nisi ex disparibus pedibus, & syllabarum varietate, atque aliqua versus fiat dissimilitudine. Illam itaque harmoniam, quæ ex latinis prolabitur, dumtaxat hauriemus. Nec mirum, si rerum varietas oblectationem animis nostris afferat: cùm veteres etiã Deum varietate delectari putarint. Nam cælum signis, & luminibus distinctum, & ornatum, terras quoque varijs montibus, planitie, syluis, arboribus, herbis, floribus, lympidissimis fontibus, & pluribus animalium naturis exornatas videbant. tum ignem, aerem, terram, mariaq. incredibili artificio elaborata, ex quibus diuinum numen, cui hæc omnia parent, concentum efficere tradiderunt. Vnde etiam elegantissimè vester Poeta Ludouicus Ariostus:

Et per tal variar natura è bella.

Alia etiam sunt, quæ vel natura ipsa adfert, vel ars, hominumque diligentia, quæ tandem consuetudo longæuusque vsus approbauit: & hæc in legendo oculus, & in dicendo animus prospicit, quæ omnia defessas aures solent demulcere. Hæc de Poetis. Nunc de Oratoribus dicemus: qui Isocratem omni conatu imitari student. Hic verbis solutis, auctore Cicerone, numeros primus adiunxit. Cùm enim audiret Oratores cum seueritate loqui, Poetas autem cum voluptate, fertur numeros sequutus, quibus magna cum iucunditate in oratione vtuntur. Hoc verò genere antiquiũ ante Isocratem delectabantur: cuius rei. Gorgiam Leontinum auctorẽ laudamus, sed eo vlus est intemperantius. Inueniẽdi quoque Princeps fuit Thrasimachus, cuius tamẽ omnia nimis erãt scripta numerose. Hos vero moderatione vicit Isocrates: quam-

quamobrem numerorum princeps dicitur. leges enim, quæ ei nimis videbantur difficiles, & arduæ, paulò latiores, & faciliores reddidit. Constat igitur numeris adstrictam orationem esse debere, sed non vt versus: & sicut soluta oratione, adeò suaui, & graui versus carere debet, ita oratorius numerus carebit versibus, ne vitiosa omnino reddatur oratio. Fit autem oratorius numerus splendore aliquorum verborum, & quodam dicendi modo, qui à Cicerone concinnitas dicitur; quæ quatuor modis efficitur. Cùm oratio casus habet in exitu similes; siue paria paribus adiungantur, & similiter definita, itemq. contrarijs eum opponantur contraria, fit suamet sponte, & si id non agatur, numerosa. Norit etiam pedes; in ijs tamen veteres discessisse video; sed Iambus, inquit, Cicero, frequentissimus est in ijs, quæ demisso, & humili sermone dicuntur: In amplioribus Pœon, cuius vis est ex tribus breuibus, & longa, seu vna longa, & tribus breuibus: in vtroq. Dactylus: sic in varia, & perpetua oratione hos tanquam purpuram inter se misceri, & temperari oportet. Sed ego in ea sum sententia, in qua video Ciceronem fuisse. Ego autem, inquit, sentio omnes in oratione esse quasi permixtos, & confusos pedes. Aures verò, vel animus aurium nuntio naturalem quandam in se continet vocum omnium dimensionem. Itaq. & longiora, & breuiora iudicat, & perfecta & moderata expectat. Conamur ergo vti in versu, ita & in soluta oratione, ne fraudentur aures, & offendantur. Essent sanè plura hic differenda, quæ cùm sint ab ipso Cicerone, à Quintiliano, & ab alijs etiam copiosiùs, & elegantiùs exposita, quàm ne diutiùs quidem ipse possem, ad eos libenter committo. Quod verò maiorem hauriamus ex Latinis fontibus, quàm ex Vulgaribus voluptatem, legat, qui intelligit, Ciceronem, & alios qui numerosè scripserunt. Nec qui lyra pulsauerit, Line, & neruorum inferiorem duntaxat partem tetigerit, non harmoniam conficiet, imò verò, vt ita loquar, ineptissimam dissonantiam. Sonus enim sine aliquo motu fieri non potest, nec motus sine numero. Necesse igitur erit, vt vbicunq. est concentus, prius sit numerus, tum ex numero proficiscatur concentus. At si ita est, vt est, harmonia erit Latinis. Et nisi Latinis litteris inesset pulchritudo, & incredibilis voluptas, non tam latè, longèq. diffusa esset, nec omnes propè Latina lingua loquerentur. Neq. tam auidè Cumani, vt sibi Latinè loqui liceret à Romanis efflagitassent. Cuius sanè rei T. Liuium auctorem babemus: Cumanis, inquit, eo anno petentibus permissum, vt publicè Latinè loquerentur, & præconibus Latinè vendendi ius esset. Tū Iulius, Esto, inquit, vt dicis, Fabriti, doctos maiorem iucunditatis fructum ex Latinis litteris percipere, quàm ex Vulgaribus: namq. pulchrior mihi longè videtur: sed vereor ne tam dulcis sit, vt est ipsa Vulgaris. Cum enim Boccatium, & Petrarcham lego, vel potius cùm ab aliquo Florentino legi sentio; nescio quid iucundius, & dulcius audiri possit. tanta enim dulcedo aures afficit, vt nihil gratiùs audiri posse putem. Hæc cùm dixisset Iulius, sanè lætari visus est Linus, qui inquit, mehercule gaudeo, quòd in hac opinione sis, in qua diu ero, nisi aliter mihi ostensum fuerit: quoniam Latino sermone Græcus quantò est dulcior, tantò Vulgaris Græco. In qualibet lingua tribus modis inest dulcedo, vt litteris, vocibus, verborum copia. Græcum verò idioma Latino esse dulcius, Quintilianus palam profitetur: Quare, inquit, qui à Latinis exiget illam gratiam sermonis Attici, det mihi in loquendo eandem iucunditatem, & parem copiam. Quòd autem Vulgaris sit dulcior Græco; quisq. iudicare potest. Dulcedo namq. de qua habetur sermo, ex litteris oritur; litterarum verò vocales dulciores sunt consonantibus: atqui Ethruscorum verba, exceptis, quæ per *in*, & *del*, & quibusdam alijs monosyllabis, per vocales finiuntur. Erit igitur Ethrusca Græca dulcior, cùm Græcorum, vt videre est, verba non in vocales semper, sed sæpius in consonantes desinant. Hinc Quintilianus cùm vellet edocere Græcum sermonem dulcedine quadam Latinum exuberare, inter cæteras hac maximè vsus est ratione: vt apud Græcos ne verbum quidem terminetur in M. quod Latini pleraq. illa, quasi mugiente littera absoluant. Dulcior quoq. fit lingua accentibus, & nostra Vulgaris semper cum accentibus profertur. Tum vltima syllaba aliquando excitatur acuta: Latina nec acuta, nec flexa circūducitur, sed in grauem, vel in duas graues semper cadit. Verborum copia dulcior etiam redditur sermo, sed magis per accidens. quare si hæc verba dura, aspera, humilia, vsitata, vel insolentia videantur, arbitratu nostro in dulcia, plena, grauia, solentia, minus peruagata, & noua, atq. tolerantia transferri poterimus. At cùm Vulgaris sermo sit omnium vltimus, & copiosior erit. Græci Zephirum habent, Latini Zephirum, & Fauonium: nobis autem Zephiro Græco, Fauonio Latino, & illo, qui vulgò per Italiam *Ponente* dicitur, vti licebit. Tunc Fabritius, Hæc ferè, inquit, cùm de pulchritudine disputaretur, agitata sunt: sed, cùm ita vobis videtur, dispiciamus. quanquam parum, aut nihil admodum inter se differant. Omnia ista, inquam, ego alio modo interpretor: nam qua ratione pulchritudo efficitur, eadem prope dulcedo; fit, dico, varietate. At quæ maior potest esse varietas, quàm in Latino sermone, in quo verba & vocalibus, & consonantibus

clauduntur. Nam si semper per vocales finirentur, non dulcedinem auribus nostris parerent, sed offensionem, atq. fastidium. Et veluti in conuiuijs ciborum similitudo solet hominibus incredibilem adferre satietatem: ita auditor defatigatur similium verborum satietate. Quamobrem à M. Tullio in primo de Inuentione disertè dictum est, omnibus in rebus similitudinem esse satietatis matrem: & alio loco, varietatem occurrere satietati. Hinc credo Latinam non modo hac vestra Vulgari, sed & Græca esse dulciorem: cùm nostra terminetur in M. quod licet quibusdam videatur mugire, iucunditatem tamen propter dissimilitudinem habet: & si rectè pronuncietur, vt ego à nonnullis disertissimis viris quandoq. audiui, mirum in modum aures demulcebit: quodq. à veteribus sic pronunciatum fuisse arbitror. Nec Quintilianus si Ciceronis, & aliorum peritissimorum virorum tempore floruisset, iucunditatem attici sermonis, nec fortè copiam desiderasset: nec forsan M. mugire dixisset. Quod tamen non ei, sed temporum iniurijs imputandum est. De accentibus, paulò antè longa habita est oratio, qua ostensum est inter Vulgares, & Latinos nullam propè esse differentiam. Profertur Latina lingua, aut vox semper cum accentibus, & non solum Latina, verùm etiam linguæ omnes. Nec mirum si ultima syllaba non acuatur, quia pro acuta satis nobis faciunt consonantes; neq. id penitus à Latinis desideratur: quoniam benefit, & satisfit, & calefit, & calefis, atq. alia composita à fis, & fit, ut simplicia, acuunt ultimam. Apud Latinos etiam nonnunquam circumflectitur ultima syllaba, ut aliâs, familiâs, & huiusmodi, cum sunt aduerbia. Sic ergò, circumflectitur, hoc est pro causa. ut ait ille:

Illius ergò

Venimus & magnos Erebi tranauimus amnes:

Sisenna quoque Milites, inquit, ut lex Calphurnia concesserat uirtutis ergò ciuitate donati. idque frequentiùs apud recentiores. Verborum autem copia nos non uinci, sed Vulgaribus longè superiores esse, sæpius commonstrauimus: & quamuis permissum uobis sit pro Zephiro, duobus alijs nominibus uti, non licet tamen ad consequentiam protrahere; cùm id Vulgaribus specialiter permissum sit: &, ut suprà dicebamus, ex Aristotele, una hirundo non facit uer. Quid illa tandem, num utiliora censes, quæ omnibus sunt communia? Quid Italus sermo Gallis, Hispanis, Germanis, Græcis, omnibusq. alijs prodest? Quid Itali scriptores habent, cùm eorum nomen, atq. fama tantùm uicissim per Italiam, neq. per totam uolitet? Iacent tanquam in angulis, si non leguntur ab omnibus. Aegrotabunt si aeris mutationem non faciunt; peribit eorum nomen, si ad aliam dicendi formam mentes, ac uoluntates non mutabunt. Latini uerò quotidie magis, atq. magis uigent: eorum uirescunt scripta, commemoratio huius nominis fusiùs spargitur. Græci sua quodammodo spernunt, nostris utuntur. Quid reliquæ Prouinciæ? Gallia quidem barbaris antea sermonibus deformata, & monstruosa, nunc hostium Latinæ linguæ corpotibus inimica, Romanorum sermonem in tantam familiaritatem recepit, ut mihi hoc sæpius intuenti Gallia in Italiam conuersa uideatur. Hispani quantùm huic fauent, minimè ignoras, Line. In Germania quoque regione non modò uiri sagacissimo ingenio præditi, sed & ipsæ mulieres Latinis disciplinis excellunt. Apud doctos Chaldæos, Arabas, Syros, atq. Iudæos Latina leguntur. Quid nam igitur est Latino utilius? Tum ille, Laudo, inquit, id quidem, cùm bene reprehendas: & se isto modo res habeat. Et cùm ultrò progredi uellet. Sat, inquit Ceua est, Line: Nam ut ille Virgilianus Tityrus dicebat:

Iam summa procul villarū culmina fumant,
Maioresq. cadunt altis de montibus umbræ.

Tum Fabritius, Rectè mones, mi Ceua: existimabam, inquit, huic finem imponere disputationi. Verùm quidem hæc hactenus: cætera quotiescunq. uoletis, & hoc loco, & alijs parata uobis erunt. Tunc Iulius, huc, inquit, cras redeundum est. & cùm ibi parata esset cymba, in eam omnes se contulerunt.

FINIS POMERID. SESS. III.

POME-

POMERIDIANARVM SESSIONVM QVARTA.

AD ACADEMICOS PAPINIANAEOS.

VM sæpe hanc nostram ætatem, multorumq. hominum ingenia, ac virtutes mirari soleo, tum maximè in ijs studijs, quæ multis iam seculis vel ob longam inter se hominum disceptationē, vel ob ipsas temporum calamitates, aut sanè fato ita ferente in tenebris, & pulsa loco miserrimè iacebant. Nec enim vllum vestrum latere arbitror, quàm rudis, quamq. inops ab initio tota Latina res fuerit: deinde verò dominatu regio Republica liberata, quæ tota erat præstanti sapientia, & exquisiti ingenij viris plena, quanta progressio, quàm admirabilis, incredibilisq. cursus ad omnem perfectionem factus sit. Namq. vrbe moribus, & legibus diuinitùs constituta, tum auspicijs, cæremonijs, comitijs, prouocationibus, equitum, peditumq. distributione, ac tota militari re ordine quodam miro descriptis, ad omne disciplinarum genus Latini homines se contulerunt. Et ita quidem se gesserunt, vt non solùm omnis doctrina latinis verbis illustrata sit, sed & in omnibus orbis terrarum partibus latinè loqui necesse ex legibus fuerit. Nec verò hic est locus, vt de ijs loquamur: alio hæc abundè à Fabritio dicta sunt. Hic autem consideranti mihi hæc studia, multa sanè occurrunt, cur ea, quæ tantopere ab illis conseruata, & culta sunt, quæq. ad omnem excellentiam peruenerunt, ita deinde inculta reddita sint, & veluti in aliquod pistrinum detrusa fuisse videri possint. Florente enim Rom. Republica, florentibusq. Latinis disciplinis iterum cœpit illa, quæ est omnium malorum radix, tegnandi cupido; quamobrem magna est inter ciues orta dissensio, & plures tum magistratuum, tum priuatorum hominum cædes factæ sunt: quorum importuna clades, Latinum cursum retinuit, & incredibile posteris detrimentum peperit. Sed hanc certè rem longè deteriorem fecit multa barbaries, quæ non modò in vrbem Romam, verùm etiam in Italiam totam vndiq. confluxit: quæ multis post annis in ea fuit, ac dominata est. At ijs temporibus, vti ingens, optimusq. campus, qui cùm duro anni tempore ob magnam Aquilonis, Austriq. vim infructuosus est factus, & omni sua pulchritudine destitutus, vere adueniente, Zephiroq. spirante, atq. mira agricolæ sedulitate totus delectationis, & vbertatis plenus redditur: ita hunc Latinum agrum, qui propter sæuientes turbulentissimorum hominum flatus quodammodo sterilis, paucos, aut admodum nullos fructus edidit, excellenti multorum ingenio, & singulari industria cultum florere, ex omniq. parte fruges magna cum voluptate emittere perspicimus. Nec mihi in præsentia opus est, nec dies sufficeret, vobis recensere eos, quorum præsidio, quasi postliminio Latinus sermo redijsse visus est; nec eos, quibus nihil charius, nihilq. illustrius est, quàm eorum optimas opiniones, vel veterum scripta interpretari, corrigere, emendare, atq. omnia Latinis litteris collustrare, & tanto quidem lepore, vt hæc nostra ætas in illam veterem celeberrimam mirificè commutata videatur. Fœlix sanè ætas, fœliciores nos, qui tales auctores nacti sumus, maximè in Iuris prudentia: Budæum, qui primus post Iustinianum, elegantiam ad ius ciuile applicare cœpit: tum Andream Alciatum, qui plurimum quoq. luminis, & facundiæ non modò ciuili sapientiæ, sed poeticæ etiam, cæterarumq. bonarum artium studijs attulit. Fuere & pleriq. alij, vt Zasius, Viglius, Haloander, Duarenus, Goueanus, Conanus, Antonius Augustinus, Cuiacius, & multi alij, quos breuitatis causa omittendos duxi; qui libenter operam dederunt, vt ius ciuile iam diu inanibus, & barbaris verbis inuolutum omni elegantia, & discerent, & docerent. Et de legum interpretibus quidem hactenus. Scripta autem eorum qui de humanioribus litteris tractant, multa etiam colligi possunt: quibus Cicero ab inferis videatur reuocatus. Eius namq. præclaras animi dotes, verborum puritatem, dicendiq. copiam nobis tanquam expressam imaginem mirabiliter proponunt. Quid Angelus Politianus? Quid P. Manutius? Quid Muretus? Quid Sigonius? quid omnes demum recentiores? Sic de cæteris artibus. Philosophiæ studium

studium vetus quidem in nostris; sed tamen ante F. Vicomercati, & Scaligeri ætatem, qui bene scriberet, paucos, ac propè nullos reperio, quos appellare possim nominatim. In rē quoq. Medica talis se babuit Fernelius, vt ne quidem M. Tullius, si de ea tractasset, elegantius scribere potuisset. Post Fernelium multi eiusdem æmuli rationis multa politè, eleganterq. condita reliquerunt. Idem largitur ijs, qui de rebus à sensu penitus abditis, & fidei beneficio notis, quæ Theologia dicitur, disputant; quorum omnium labores redolent antiquitatem. Sed multò fœlicitet vobis accidit, Academici, qui tales, tantosq. antecessores habetis, Pancirolum dico, Manutium, Vaudum; qui ita cùm natura, & ingenio mirabili, tum iuris scientia, atq. eloquendi suauitate, & copia instituti, ac ornati, vti qui eos superet in Italia, vix putem superesse quemquam. Cæterum est, vt de vobis dicam: qui vti botum doctissimorum virorum disciplinam, atq. instituta adsequi melius valeatis, hanc Academiam more maiorum constituistis, legibusq. confirmastis: in qua sic vos geritis tam in proponendis, quàm disceptandis perdifficilibus, & controuersis iuris quæstionibus, vti omnes viri docti, quasi obstupefacti in vos tanquam in speculum oculos conijciant. Et inter cætera laudatur maximè vestra illa constitutio sanctiùs lata, & vsu iam confirmata, quæ habet; Si quis in Academia temerè aliter, quàm Latinè sermonem habuerit, iure statim teijcito. quod argumentum maximum præbet, vos Latini sermonis gloriam, & dignitatem tueri, eamq. cæteris rebus præferre: & meritò, cùm sine eo omnis ars, & omnis doctrina illiberalis sit. Cùm verò hoc Latinè loqui ad ciuilem disciplinam, cæterasq. artes comparandas & vtile, & necessarium sit, non mihi hic arbitror pluribus explicandum. Nemo enim est, nisi planè rudis, & imperitus, quin sciat ad bene ciuiliter differendum, atq. scribendum, quantum habeat virium, & ponderis latinus sermo. Quare iam constanti animo pergite incumbere in istam Academiam, in qua estis, & ad iuris principatum, tum ad obseruandas leges, præsertim banc nostram toto animo, vt facitis, atque omni studio contendite: & Fabritium Academiæ vestræ Principem omni conatu imitari conamini. Nam cùm ab Academia discederet, ad aliam disputationem, quæ iam per tres continuos dies agitata erat, statim se contulit. At cùm tardius proptet vestram longam disceptationem ad præstitutum locum deuenisset, mirabantur omnes. Quapropter Ceua, qui contra morem, & consuetudinem suam, relicto Fabritio, non solùm amicitia, sed etiam cognatione sibi coniuncto, vnà cum F. Lino, & Iulio Cæsare ad præteriti sermonis sedem deuenit, Vt citius, inquit, hoc, quod suscepimus non mediocre munus conficere possimus, vellem Fabritium adesse. Mirot equidem: sed maiorem aliquam esse causam eius moræ, & tarditatis suspicor. Qui cùm accessisset proxime, ille est, inquit Linus, ni fallor, quem ad nos celeriter venientem video. Quid tu tandem; nunquid nam noui? Tum Fabricius, Nihil, inquit, sanè. Tum Iulius Cæsar, cur igitur, inquit, tardius, quàm postero die dicebas, iter ad nos confecisti? Iam per duas quidem horas modò ambulantes, modò apud istam aquulam sedentes admirati omnes te magno desiderio expectabamus. Tum ille, maturiùs, inquit, aduenissem: sed heri vesperi simulatq. longam inter nos disputationem habitam interposuissemus, domum, vt scitis, me recepi: vbi mox redditæ mihi fuernt quædam iuris propositiones, quas θέσεις Græci appellant, quibus hodie discutiendis quattuor quidem horas consumpsimus. quòd si ego, tanquam Princeps tantæ disputationi finem haud iussissem imponere, vsq. ad extremum diei facilè peruenissemus. Fine tamen differendi imposito nullam moram interponendam putaui, quin ad vos cóuolarem. Itaq. confestim, relictis Academicis, & studijs iisdem, & vetustate amicitiæ coniunctis huc perrexi. Tum Iulius, nunquam, inquit, de hac vestra Academia intellexi: sed quinam, precor, sunt isti Academici? Statim, inquit Fabritius, multi, & quidem docti: qui, vt dicam libetè, sunt, & tale est omnium iudicium, decus, atq. gloriæ huius almæ vniuersitatis. Ipse verò dignus, vt in eam acciperer, fui, non ingenij mei, aut vllius doctrinæ viribus, quæ imbecilles admodum sunt, sed ob eorum humanitatem, ac singulatem erga me beneuolentiam. Multi enim me doctiores, & acutiores tanquam minus idonei ex Academicorum numero reiecti sunt. Nec vllus in ea describi potest, quin priùs aliquas elegantes iuris adsertiones proposuerit, easq. aduersus omnes strenuè tueatur. multaq. alia desiderantur: de quibus dicere haud est necesse. Tum Linus, vehementer, inquit, cuperem te eos singulos nominare. Tunc Ceua, Ego, inquit, nihil charius. Verùm quia mihi satis cogniti sunt (mihi enim interdum ob suum in me studium, & amorem differentes audite licuit, eosq. deinde semper plurimi feci) pro Fabritio tibi satisfaciam. Et prosequar, cùm ita mauis, omnes nominatim: sed vt credo, non omnes tibi cogniti sunt. Vnus namq. est Gallus, qui Petrus Boessatus dicitur, in quo natura vires omnes suas videtur exercuisse: Iuris ciuilis intelligentia, atq. omni prudentiæ genere præstat: & inter cætera hoc sæpe admiratos omnes solet reddere, quòd lectiones doctissimorum Panciroli, & Manutij Latinè, vti moris est, profitentium attentè audiens

diens Græcè ſcribit, & ne verbum quidem prætermittit. Duo etiam Allobroges ſunt, & Latinis, & Græcis litteris eruditiſſimi. Eorum alter eſt Antonius Faber ingenio, ac memoria plurimum valens, & is ſemper quare ita à legumlatoribus reſponſum ſit, & ab Imperatoribus ſancitum, conatur rationem reddere, & quidem, vt aiunt, palpabilem. tum ſuauis, & copioſus in dicendo, doctiſſimus, omniumque in diſputando acutiſſimus. Alter Claudius Guichiardus ſummus orator, & rerum antiquarum pater. Hic quoq. paucis abhinc diebus de Sepulturis, ſepeliendiq. omnium nationum ritu libros aliquot prudentiſſimè, atq. grauiſſimè conſcripſit: in quibus adoleſcentis ingenium, & eruditionem quis facilè poteſt animaduertere. Eiuſq. multi tam Græci, quàm Latini conditi verſus circumferuntur. eorum neminem puto te cognoſcere: ſed quemq. ſæpius vidiſſe. Alios ſanè Academicos & doctos, & prudentes ſæpe, niſi me fallo, alloquutus es. Vnus namque eorum eſt hic Fabritius noſter, totius Academiæ Princeps creatus, cuius ingenij ſuperfluum eſt indicem ſubtexere, cùm eius virtutes luce ſint clariores. Vnus etiam eſt M. Antonius Iuſtinianus, qui dubito an potius Vlpianus, quàm Iuſtinianus appellari debeat. cùm ſit peracutus ad excogitandum quid in iure aut in æquo aut eſt, aut non eſt. tum verbis eſt ad rem ſumma cum breuitate mirabiliter aptus, mirabiliſq. in hoc interpretandi, explanandiq. & differendi genere, ſic, vt ſimile nihil viderim. quantùm verò Græcis diſciplinis excellat, taceo, cùm in ijs natus ſit, atq. altus. Ioanni quoq. Antoniatio neminem anteponere audeo. In eo enim induſtriam conſtat ſummam eſſe, maximamq. in diſputando ſubtilitatem, in dicendoq. grauitatem. In eodem numero, & eiuſdem ferè ætatis eſt Alexander Zobolus Latinis quoq. & Græcis litteris ornatiſſimus: præterea acutior rebus inueniendis, nec minus verbis expeditus: qui licet per tres duntaxat annos legibus operam dederit, tantùm tamen profecit, vt decem mihi videatur conſum pſiſſe. Adeſt & Cæſar Coſtaphortius, qui Latinè in primis eleganter loquitur: rem prudenter conſiderat, eamq. maxima ſuauitate profert. rem quoq. ſtudet vniuerſam tribuere in partes, latentem explicare, obſcuram explanare, ambiguam cum primùm videre, tum diſtinguere, deniq. habere regulam, qua vera & falſa iudicarentur, &, quæ andinomia videtur, tollere. Duo deniq. ingenioſiſſimi, & prope æquales M. Antonius Siuorius, & Fabianus Mazonus. hic in omni diſciplinarum genere verſatus, Græcis litteris eruditus, Poeta egregius, Philoſophiamq. Lutetiæ Pariſiorum honorificentiſſimè profeſſus. quantùm verò in iuris ſcientia emiceat, puto tibi ſatis liquere, cùm id omnibus perſpicuum ſit. Paucis enim abhinc diebus multa iuris axiomata publicè diſputanda propoſuit (quod omnes ferè Academici facient, & fecerunt) quæ vel cum omni admiratione aduerſus expertos, & fortiſſimos athletas ſtrenuè defendit, maximamq. gloriam reportauit. Ille præſtantiſſimo ingenio, & flagranti ſtudio, & doctus à puero. Noli enim putare quemquam promptiorem ad cognoſcendam argumentorum vim, & ad reſpondendum eſſe faciliorem. hic etiam iam ab initio ſuorum ſtudiorum relictis, ne dicam, neglectis Doctorum commentarijs, totus Iuriſconſultorum reſponſis, hoc eſt, textui ſe ſtudioſiſſimè præbuit, ſtrenuuſq. hoſtis Vulgaris ſermonis, & Latini optimus tutor: quod idem ſunt cæteri. Eſt etiam vnus tui amiciſſimus, & Fabritio, Iulioq. magna neceſſitudine, & mihi cognatione coniunctus, atq. huius Academiæ maximus auctor, Anaſtaſius Germonus. Sed, vt ne longiùs progrediar, ij omnes ita prudentes ſunt tam natura, atq. arte, vt, quemadmodum ex illo ficto Troiano equo multi illuſtres proceres exierunt, ſic ex hac Academia quotidie nouo quodam ſplēdore aliquis prodeat. Hæc cùm dixiſſet: Cognoſco eos certe, inquit Linus, & eos ita cognoſco prudentes, & doctos, vt quamprimùm, mi Fabrici, hæc Academia videatur mihi diſſolutum iri. Tum ille, imò, inquit, nunquam deficiet: quoniam cùm quis ad doctoratus inſignia aſcēdit, tenetur prius pro ſe alterum ſcientia, & moribus, & ab omnibus Academicis diligenter inquiſitum, atque adprobatum ſubſtituere. Tum Ceua, De ijs, inquit, ſatis. vellem ad inſtitutum opus iam accedere. Namque dici non poteſt, quàm ſim heſterna, & alijs diſputationibus veſtris delectatus, vel potiùs adiutus: etſi mihi conſcius ſum, nunquam me nimis cupidum fuiſſe diſputationis. Tum Fabritius, Sanè, inquit, gaudeo, quod nos interpellas: inclinat iam longe poſt meridianum tempus dies. Sed vos pergite, vt cœperatis, & ſingillatim reſpondebo. Tunc Iulius, Cùm Vulgaris, inquit, lingua ſit perceptu facilior, quàm Latina, ſemper exiſtimaui fore vtilius, ſi iam inde ab incunte ætate docere, atque pueros Vulgaribus litteris erudire ſtuderemus. Etenim non mediocrem in Latinis litteris ediſcendis operam, & diuturnam curam ponunt, ſed omnem propemodum conſumunt ætatem: vt priuſquam veram Latinarum litterarum cognitionem adeant, è Philoſophorum, Medicorum, Poetarum, Iuriſq. peritorum, ac Theologorum ſcholis tales euaderent, vt de eorum virtute minùs dubitare liceret. Quæ cùm audiuiſſet Fabritius, Quis eſt, inquit, iam hebes, tua pace dixerim, vt iſta moueat? Nam quò quid difficilius, hoc præclarius, & quod præclarum

rum eſt, idem arduum, & quantò magis arduum, tantò iucundius hominibus videri ſolet. E ſpinis colliguntur roſæ. Agricola quoque poſt multos labores vberrimos legit fructus. Nec mercator vehementiſſimam Aquilonis, Auſtriq. vim, nec ſæuientes, & ruentes nimborum procellas, nec ingentes calores facilè patietur, niſi priùs lucri ſpe concepta: neque miles militiam exercebit, neq. feret vt corpus omne vulneribus, & cruore diffluat, niſi victoriæ ſpe, & quæſtus propoſita. Nec porro ſcio, quæ ſit iſta tanta difficultas, quæ in ea verſatur: maiorem ſanè in Vulgari ediſcenda intueor: ſi, inquam, veram, grauem, politamq. amemus, & illam, incultam, horridam, vel, vt ita dicam, maternam, de qua proſſus te nihil dictūtum opinor, tanquam rem omnino futilem, nulliusq. pretij relinquamus. Vos omnes teſtes eſtis, teſtis longa veſtra defatigatio, teſtis etiam diuturna veſtra in Vulgaribus litteris exercitatio. Quod verò putas, mi Iuli, de pueris, ridiculum penitus videtur. Namque virtutes illas à te enumeratas magnorum virorum mens, & intelligentia ferè capere poteſt. Et, vt primum de Philoſophia loquamur, nulli dubium eſt, quin ipſa magnis ſtudijs, ſummisq. lucubrationibus indigeat, ſi ad ſummum eius faſtigium aſcendere nitamur. Nonne & illa nos Ciceronis ſententia docere debet? Philoſophia, inquit, virtutis continet, & officij, & bene viuendi diſciplinam, quam qui profitetur, grauiſſimam mihi ſuſtinere perſonam videtur. Et de ea duntaxat intelligit, quæ ad vitam, & ad mores pertinet: quòd ſi ad illam, quæ naturalis vulgò dicitur, te vertas, maiorem profectò capies admirationem: non de Iuſtitia, non de Temperantia, de Fortitudine, & alijs id genus: quamuis libenter fateat quid graue eſſe, & quid magni ponderis habere. Sed de ijs, quæ aliquando Rodomons Germonus, Philoſophiæ Medicinæque doctor, litteris mandauit: quæ hic propter breuitatem recitabo;

In primis rerum ſpecies, arcanaq. Cæli,
Cauſarumq. docent ſeries cognoſcere certas:
Si fluat & Pontus, vel ſi diffunditur aer.
Si grauia ima petunt, proficiſcitur ignis ad aſtra:
Lubrica quare imbres telluri alimenta miniſtrat.
Aethera ſi venti, rurſus ſi flumina paſcunt.
Inde docent miro ſcrutari an acumine mentis
Sit ſimplex in mundo aer, terra, ignis, & vnda:
Anve elementorum facit hoc diſcordia concors,
Et cum ex ijs conſtent, tandem immutantur ab iiſdem,
Et ſe inter certant, ſibi ſintue aduerſa viciſſim.
Vnde nec æternum poſſint durare per æuum,
Frigida dum pugnant calidis, dumq. humida ſiccis:
An ſit & vnde fluat Fatum, Fortunaq. Caſus:
Atq. mouens pariter cum motu detur ineſſe.
Vnde fluant nubes, pluuiæ, fulmenq. creentur.
Aſtrorum aſpectus, occaſus, nomina, & ortus:
Nec non à nimbis ſimul ante cauere futuris:
Nuntia Iunonis varios ſuccincta colores
Imbibit Iris aquas, alimentaq. nubibus affert,
Dum fumi ſeſe ex fluuijsq. paludibus vdis
Attollunt etiam aſtrorum virtute caloris.
Quin etiam madidis Notus ocyus euolat alis,
Humida dū denſis redimitus tempora nimbis.
Vltrò hominum, pecudumq. genus, pariterq. volantum.
Qua ratione queant tandem ſentire, moueri,
Olfacere, audire, & guſtare, & tangere multa:
Quid ſit cōmunis ſenſus, Phantaſtica virtus,
Quæ ſit vis memorandi, quodq. Apprehenſio rerum.
Qui intellectus agens, an ſit Phantaſmaq. imago
Rerum obiectarum, certa ratione docebunt, &c.

Ipſa eſt etiam, quæ in hac elegantiſſima rerum vniuerſitate, in hoc maximo, & potentiſſimo naturæ imperio, in hoc amœniſſimo diuinarum, & humanarum mentium domicilio mentem aliquam primam, æternamq. eſſe naturam ab omni mortali concretione ſeiunctam, eamq. huius magnificentiſſimi, & nobiliſſimi ædificij, quem mundum ritè appellamus, architectum, mortalium, immortaliumq. rerum parentem, ac effectricem eſſe oſtentauit. Cuius beneficio ſtellarum globos quoq. globos terræ magnitudinem facilè vincere; tum nouem orbes, vel potius globos, quibus connexa ſunt omnia, illuſtrat, & complet, Solem, inferioremq. locum obtinere Lunam, quæ luce lucet aliena. Hac ſola inſtituti ſapientia maiores noſtri animum immortalem eſſe dixerunt. quanquam quid ſit animus, vel anima, & quo in loco ſita ſit, nondum inter Philoſophos conuenit. Quidam enim ignem, quidam ventum, quidam ſanguinem, eſſe dicunt. Alij ſedem in corde, quaſi Principem in medio principatu habere: alij in capite, tanquam in arce poſitam: alij vbiq. & in qualibet corporis parte. & quomodocunq. ſit, licet veram, & perfectam Dei cognitionem non haberent, immortalitatem tamen animæ conſtituerunt. Hæc, pluraq. alia continet Philoſophia. Hinc meritò eximius ille noſter Platonis imitator putauit Philoſophiam non eſſe vulgarem, quòd eam non niſi docti homines aſſequi poſſent: Eſt, inquit, Philoſophia paucis contenta iudicibus, multitudinem conſultò ipſa fugiens. Geometriam, Mathematicam, & Aſtrologiam, quæ cùm habeant cum ipſa Philoſophia aliquam ſocietatem, atq. affinitatem, non temerè omittendas eſſe duxi. Ad ea verò, quæ medicina ratione perfulgent, concurſus,

uerſus, quàm præclara, & illuſtri contemplatione rerum plurimarum naturas perſequatur,atq. perueſtiget,breui cognoſcetis.Quid enim ca poteſt hominum generi charius, aut optabilius eſſe,quæ infeſtiſſimos humani generis hoſtes,morbos,inquam, & aduerſam valetudinem repellit? quæ vitam incolumem, & ab omni languore liberam,quàm diutiſſimè tuetur?Et ſicut corporis firma diſpoſitione nullæ opes, nullæ fortunæ ampliores, ſic nulla valetudine, aut ſanè infirma illa nihil triſtius, nihilq. calamitoſius. quapropter rectè, & ornatè ab Horatio dictum eſt;

Tolle querelas
Pauper enim non ſum,cui rerum ſuppetit vſus.
Si ventri,ſi lateri eſt,pedibusq. tuis,nil
Diuitiæ poterunt regales addere maius.

Ipſa igitur eſt ad hominum commoda, ſocietatemq. tuendam comparata. Eius namq. adminiculo ijs corporis incluſi compagibus vitam transfigere poſſumus beatam, atq. tranquillam. quin tamen ij,qui eam profitentur, in multa, ac varia rerum cognitione verſentur, nemini dubium eſt. Primùm enim totam hanc hominis fabricationem, omnemq. humanæ naturæ figuram,atque perfectionem intuentur & excutiunt. Et cùm homo pluribus conſtet partibus, omnia minutatim diſcernunt, & ſcrutantur: os, dentes tam acutos quàm intimos, qui genuini appellantur, linguam, tonſillas, palatum,& alia, quorum beneficio extenuatur,& mollitur cibus; depulſum, & quaſi detruſum cibum accipere ſtomachum: ſed quomodo, & effectus, cauſaſq. perquirunt. in aluo multa quoque incredibiliter effecta, quæ conſtant ferè neruis, diligenter animaduertunt. Eſſe autem multiplicem, & tortuoſam,arcereq. & continere, ſiue illud aridum ſit,ſiue humidum, quod recepit, vt id mutari, & concoqui facilè poſſit: tum eam aſtringi, tum relaxari, atque omne quod accipit, cogere, & confundere,vt facile & calore, quem plurimùm poſſidet, & conterendo cibo, & inſuper ſpiritu omnia cocta, atq. confecta in reliquum corpus diuidi, atq. diffundi. Ex inteſtinis autem, & aluo ſecretum à reliquo cibo ſuccum eum, quo alimur, permanare ad iecur per quaſdam à medio inteſtino, quod meſenterium medici appellant, vſque ad portas iecoris ductas, & directas vias, quæ pertinent ad iecur, eique adhærent; atque inde alias, per quas cadit cibus à iecore deflectens. Ex eo cibo,vel vt Anatomici loquuntur,à ſanguinificatione, cùm vtraque ſecreta eſt bilis, ſecretiq. humores, qui ex renibus proueniunt, reliqua ſe in ſanguinem conuertunt: qui tandem in eam venam, quæ caua dicitur,profunditur: perq. eam ad cor perfectus iam, coactusq. calore diffunditur. A corde autem, quod etiam arteriarum radix, fons, & origo eſt, in totum corpus diſtribuitur per venas admodum multas,licet aliter Galeno,& pluribus alijs Medicis viſum ſit: qui eam ab iecore in omnes corporis partes prolabi crediderunt. quam diſputationem huius artis peritioribus libenter omittam. Illa potiùs admirabilis vis artificioſi operis, diuiniq. deſcribetur. Qui enim calore in pulmones ſpiritus ducitur (namq. in pulmonibus ineſſe raritatem quandam, & aſſimilem ſpongijs mollitudinem ad hauriendum ſpiritum aptiſſimam, quos tum ſe contrahere aſpirantes, tum reſpirantes dilatare,vt frequenter ducatur cibus animalis, quo maximè aluntur animantes) is primùm ex naribus in fauces trahitur, non nihil à gargario obtemperatus ſtatim in laryngem, deinde per totam aſperam arteriam, & ipſorum pulmonum ſubſtantiam fertur. Hinc verò ſpiritus iam agitatione pulmonum calefactus, & cordi quodammodo præparatus; cuius pars, tanquam fuliginoſa, cordique minus vtilis reſpirando redditur: pars altera in ſiniſtrum cordis ſinum, qui ventriculus cordis nuncupatur, per arteriam venalem delata, tenui, feruidoq. Sanguini, quem cor parte ſiniſtra continet,ita commiſcetur, vt vitalis ſpiritus conficiatur: qui poſtea ex hoc ventriculo per magnam arteriam vnà cum ſanguine impetu ruente, ac feruido diſſeminatus in omne corpus diſtribuitur;& calorem ſingulis membris priuatis innatum reficit, atque temperat. Sed ne longius ducatur oratio; Hæc cibi, potionisq. organa corporis noſtri, quæ admirabilis architectus extruxit; quemque ipſorum vſus, & actionis gratia, numerum, ſitum, formam, connexum, ſubſtantiam vaſorum, neruorum, oſſium, commiſſurarum, tum auditum, viſum, tactum,omneſq. corporis ſenſus perſcrutatur Medicus, & explicat. Et, vt miram hominis fabricationem, naturamq. demonſtrat, & euoluit, haud ſecus cunctarum ortus, & occaſus, ipſamq. omnium ex elementis compoſitionem animalium, ſtirpiumque proprias vires percurrit, atque commonſtrat. Altius quoq. euolans quæcunq. ex patefactis terræ voraginibus, & faucibus eruuntur, excutit, indeq. ſublata cœlorum, & ſyderum conuerſiones, & quæ inde profluunt, manantq. virtutes orbis inferioris moderatrices ſeruat, & pertractat. Tanta, vt paucis comprehendam, rerum cognitione excellit Medicina, vt omnium, quæ mundus complexu ſuo continet,naturam,atq. vires ſagaciter adipiſcatur, quas demũ ad vnius hominis(vnius præcipua illi cura eſt) commoda, ſalutemq. referat, vt illorum vſu integram corporis valetudinem obſeruet, aduerſam propulſet; licet non ſemper hunc ipſum finẽ attingat. Quæcunq. tamen Medicina ratione perluſtrat, ad hominum vtili-

vtilitatem refert,& accommodat. Ea,inquam, est conspiratio, is consensus, vt homo saluus, & incolumis seruari valeat,& æger in integrum restitui. Non possum quoque nisi ægrè Poeticam facultatem præterire. Existimas credo, Iuli, Poeticam nihil aliud, quàm fabulas continere, Continet autem occultam quandam Philosophiam,vitæ quidem emendatricem,quæ non ita facilè percipitur, vt vulgò creditum est, Multa enim ab ipsis Poeris sunt conficta,vt effictos nostros mores in alienis personis,quasi expressam, & politam imaginem vitæ quotidianæ videremus. Atqui Calliope,& omnis Musarũ cohors, non ita iuuenilium amorum laqueis sunt adstrictæ, vt sunt hæ, quas proprijs oculis cernimus, fucatæ mulieres, quæ nihil iure possident, nisi mollitiem,calamistros,rugothacia,inaniaq. pigmenta,quibus quotidie, vt magis iuuentutem suis illecebris pelliciant, vtuntur. Hæ ciuitates argento, auro, & gemmis ornatæ incolunt, iuuenes diligunt, atque amant: illæ loca inculta habitant, & pro diadematibus aureis, & è margaritis, corollas violis, & rosis contextas gestant: tum iuuentutem vt plurimùm fugiunt, senes complectuntur, ac in proprio sinu amantissime fouent. Nec equis in illam fœlicem patriam aspiratur, nec in illum altissimum,& amœnissimum montem quadrigis conscenditur: sed pedibus, & semper per senticosa, & saxosa loca iter fit: & quantò senior,tantò sanè melior, atq. fortior. Nec illi præterea clarissimo fonti admouent labra, ante quàm suaues eloquentiæ flosculos, & vberrimos Philosophiæ fructus, ac diuinarum, humanarumq. rerum scientiam in fascem vnum colligarint. Et si tandem ad Theologorum artem longè cæterarum disciplinarum honore, atque commendatione insignem parumper deducam orationem meam, magnam quidem auribus, & toto sensu hauries admirationem. Namq. superioris memoriæ Philosophi, qui verum Dei optimi maximi cultum nõ ignorarunt, mortalem, cæcam, caducamq. sapientiam multis iam luminibus illustratam cum immortali, atque diuina coniunxerunt Theologia, quæ proinde ita Christianæ fidei fontibus Philosophorum hortulos irrigare cœpit, vt è duabus vna quasi conflata videatur. Docet ipsa, non argumentis tantùm subtilissimis, & rationibus probatissimis, sed certis, & omnium Sanctorum Patrum consensu approbatis auctoritatibus, ac ipsamet Dei voce, in Cælo, & Mundo inesse diuinam mentem per res omnes intentam, cuius nutu, & numine omnia mouentur: & illam ipsam vim, & omnem hanc, quam conspicimus, naturam è nihilo excitasse, sibiq. hanc rerum vniuersitatem, tanquam templum, atque delubrum elegisse, vti solus puro corde, & vera à nobis religione coleretur. Hanc quoque excellentissimam mentem à nullius rei administratione, & procuratione vacare, nec vlla cessatione torpere, sed ita humanas actiones curare, vt dignis factis, virtutumq. meritis præmia, maleficijs, atq. sceleribus supplicia constituerit sempiterna. Nec minus trinum, & vnum rerum omnium principium, vel (vt meliùs dicam) vnum principem, Deum Optimum Maximum Patrem, & Filium,& Spiritum sanctum commonstrat,quàm admirabilem Christi incarnationem; qui cum diuinæ naturæ hypostasis esset,ita humanam assumpsit naturam, vt vna & eadem esset diuinæ, & humanæ naturæ hypostasis, ac persona. Cuius destituto præsidio nec ipsius Christi resurrectionem,nec eiusdem in cœlum ascensum,nec Spiritus sancti infusionem considerare possemus, aut Sathanam iam ab initio, tanquam fulmen è cœlesti patria ruentem in profundissimum,& horribilissimum carcerem,vbi perpetuò est regnaturus; ac hominem ad Dei imaginem, similitudinemq. ab ipsomet Deo procreatum; & Angelos infinito propè numero in electorum ministerium datos. Tum sacramentorum disciplina,quæ est maxima Theologiæ pars, quæ vel Dei iussu necessaria,& vtilitate vberrima est, totam hominis diligentiam, facultatem, industriamq. postulat singularem. Sacramenta enim ex genere earum rerum esse, quibus æterna salus, & iustitia comparatur, dubitare non debes. In quibus Sacrosanctis ministerijs bonorum omnium copia, & affluentia inclusa est: & præsertim fons omnium gratiarum Eucharistia, quæ omnium Sacramentorum auctorem Christum Dominum admirabili quodam modo in se continet: à quo tanquam à fonte ad alia Sacramenta quicquid boni, & profectionis habent, prolabitur, & manat. Vis igitur pueros, quippe qui non habent animi iuditium, tam facilè Theologorum nomen adsequi? Videris mihi velle seminare, vt dicitur, margaritas ante porcos. Hæc est illa ars (vt vno verbo dicam) per quam non solum nobis peruia fiunt inuisibilia Dei, sed & interiorum disciplinarum, veluti per solem, qui sua magnitudine, & splendidissimis radijs cuncta illustrat, documenta suo candore illustrantur, & auctoritate confirmantur. Sed quid in alienas messes falces immittimus? cùm ager noster satis sit fœcundus, & omnibus ferè rebus abundans? Nobis non dubium est, nisi planè in iure ciuili plumbei sumus, quin leges diuinitus sint inuentæ, & ab Imperatoribus, tum à summis Pontificibus miro iudicio, ac prudenti consilio sancitæ, atque promulgatæ. At rogo, quid aliud in legibus continetur, quàm Iustitia? Iustitiam enim colimus,& boni, & æqui notitiam profitemur, æquum ab iniquo separan-

ſeparantes, licitum ab illicito diſcernentes: bonos non ſolùm metu pœnarum, verùm etiam præmiorum quoque exhortatione afficere cupientes. Vnde Iuſtitia ab Vlpiano dicitur eſſe conſtans, & perpetua voluntas ius ſuum vnicuique tribuens. At mi Iuli, videris omne ius velle penitus euertere, & non vnicuiq. ſed nemini ſuum aſſignare. Si res non ita ſe habet, vt te innuere video: cur ergo in illum inextricabilem errorem incidiſti tam facilè? vt putares antequam ad Latinarum litterarum cognitionem adſcendiſſent impuberes, Iuriſconſultos facillimè fieri? Nam ſi iuſtitia eſt conſtans, & perpetua voluntas, vt eſt, ius omne tollis, cum in impubere nulla ſit voluntas, vt quiuis legum interpres manifeſtè oſtendit, qui etiam nihil poſſe, vel ſcire intelligitur. Quod autem non eſt, nec conſtans, nec perpetuum eſſe poteſt: in impubere igitur nulla erit Iuſtitia: ſi nulla eſt, poterit ne de ſeruitutibus, de teſtamentis, de ſubſtitutionibus, de iure accreſcendi, de legatis, de fideicommiſſis, de bonorum poſſeſsionibus, de ſtipulationibus, de euictionibus, de vſucapionibus, de parricidijs, de furtis, & alijs infinitis formulis, & quæſtionibus, quæ paſsim in iure proponuntur, quas temporis breuitas commemorare non patitur, conſultò reſpondere, & cuiq. res ſuas largiri? Iam te oculis cerno bona, vitamque tuam, parentum, fratrum, omniumq. proximorum paruipendere, & bonos hominum mores in mollitiem, omnem pietatem in crudelitatem, omnem lætitiam in lacrymas, ſordesq. lugubres conuertere, populis quietis, & pacatis bellandi, delinquendiq. occaſionem præbere, ſtudia religionis, & virtutis officia extinguere, omnia ſalutis monumenta perdere. Quot enim ſceleratiſsimi, ac perditiſsimi homines omnium actionum ſuarum naufragium nil metuentes oppugnarent, & commune præſidium diſturbarent, & vniuerſi noſtri generis arcem, fundamentum humanæ vitæ euerterent, Iuſtitiam ipſam excellentiſsimam virtutum omnium dominam, & reginam, cuius auctoritate, & vi maxima vtimur, non modò ad rem regendam, & ad celebrandos conuentus, ad ſocietates regendas, ad concilia publica, ac priuata, ad communem ſalutem, atque vtilitatem ciuium, ciuitatumq. incolumitatem, ſed ad hoc etiam, vt ij, qui maleficio, & ſcelere paſcuntur, qui latrociniorum, cædium, incendiorum, & ſpe rapinarum aluntur, turpiſsimè puniantur? Hæc ſunt, & alia innumerabilia, quæ breuitatis cauſa omittam, teneris puerorum, & impuberum mentibus, aut maximorum, eruditiſsimorumq. hominum ingenijs digna. Dicam deinceps, nulla iuris ratione hos Iuriſconſultos fieri poſſe: cùm lege Iulia, auctore Calliſtrato, libro edicti monitorij primo, cautum ſit, ne minor viginti annis iudicare cogatur: & nemini licere minorem viginti annis compromiſſarium iudicem eligere. quanquam Vlpiano æquiſsimum viſum ſit tueri etiã poſſe ſententiam à minore vigintiquinq. annis datam, niſi minor, decem, & octo eſſet. Diſcipulis quoque definit Iuſtinianus quinquennium, quo, ſcilicet, dent operam audiendis profeſſoribus, & perlegendis libris conditorum iuris. Ante Iuſtinianum erat definitum quadriennium, nec niſi, qui probaſſet tantùm ſe temporis legum ſtudijs impendiſſe, admittebatur in numero Aduocatorum: & ita Imperator Anaſtaſius optimè ſanxerat. Ex ijs duo colliguntur argumenta. vnum eſt, quod hos tuos impuberes nulla iuris ratio patitur Iuriſconſultorum nomen adipiſci poſſe. Alterum, non tam difficile eſſe Latinarum litterarum ſtudium, vt vulgò creditur. Nam ſi illa iuris conditorum ætas, qua mores, & iura, & verba ciuilia erant notiora, aut ſanè faciliora perceptu, definiebat, poſſet hæc noſtra ſeptennium, & ſupra concedere: cùm horrere ſpinis omnibus videantur omnia (vt vir præclaræ eruditionis Iacobus Cuiacius aliquando dictabat) quæcunq. de iure ab antiquis ſunt prodita. Atqui videmus maiorum diſcipulorum partem vix quinquennium attingere, & ante vigeſimum ætatis annum elegãter de iure dicere. Et vt hoc nequaquam inficiaris, vnum inter plures tibi ante oculos ponam, quem ſingulis prope diebus cernis, quiq. tui amiciſsimus eſt, Clementem Viualdum: qui vix decimum octauum annũ agens in Iuriſperitorum numero cum omni laude eſt adſcriptus: qui etiam tanta elegantia, tantaq. ingenij præſtantia legum theſauros publicè aperit, vt, vel cum omnes iure optimo admirentur. Putas ne adhuc pueros, & impuberes harum omnium artium honore, & dignitate potiri poſſe, priuſquam ad Latinarum litterarum cognitionem peruenerint? At mihi in hoc viſum eſt acutiſsimi Venuſini Poetæ ſententiam in medium proferre: qui dilucidè, ac politè veluti imagines, puerorum ætatem carminibus pinxit:

Et tenera, inquit, nimis
Montes aſperibus
Formanda ſtudijs: neſcit equo rudis
Hærere ingenuus puer:
Venariq. timet, ludere doctior,
Seu græco iubeas trocho:
Seu malis vetita legibus alea.

Hæ ſunt puerorum vires, & quaſi propria, & non Philoſophari, mederi, iudicare, diuinaque ſcrutari. Vel adhuc in ea ſententia es, vt credas vulgarem ſermonem Latino faciliorem eſſe? vel eo auxiliante citiùs, quàm Latinis præſidijs omnium ſcientiarum præmia aſſequuturos? Hæc cùm audiuiſſet Iulius quaſi obſtupefactus, Non

audeo, inquit, id quidem dicere; me pudet tam citò de sententia esse deiectum. Sed magis pudendum esset, si in sententia permanerem. quid enim minus est dignum, quàm mihi quicquam falsum, & ab omni veritate alienum verum videri? Turpe est quidem. Tum Linus, Videsne, inquit, quàm breuiter admonitus sis, non pueros tantùm terreri, verùm etiam senes? & conuersus ad Fabritium, Ego vidi sanè; sed alia, Fabriti, desidero. Experiaris igitur: nam si tibi quicquam veri, & boni habere videbantur, sequar proculdubio meam iam veteratam sententiam. Illud itaque est, quod mihi libenter persuadeo; vt vna tantùm lingua, Vulgaris nempe sit necessaria: nam si hac sola homo vteretur, ad maiorem in omni disciplinarum genere excellentiam perueniret. ac, ne ego sine sale loqui videar, rem exemplis illustrabo. Etenim sæpenumero mirari soleo, cur in tanta præclarorum ingeniorum multitudine, tanta bonorum auctorum luce, qui quotidie nouo quodam splendore prodeunt, tam pauci, & admodum nulli in summis artibus admirabiles existant? cùm superior ætas viros doctiores, acutiores, ac planè in omni optimarum artium scientia diuinos, quàm hæc nostra produceret? nulla quidem verior mihi cogitanti occurrit ratio, quàm quòd ij statim atque in lucem editi fuere ad vltimum vsque vitæ spiritum, vnam duntaxat, hoc est maternam linguam amplexati sunt. Cur enim Aristoteles Philosophorum omnium semper habitus est princeps? cur Homerus cæteris Poetis longè præfertur? Demosthenem cur nemo eloquentia superat? quia linguam vnam, idest, Græcam sunt assequuti. Et dum matres eos lactabant, vires, & linguam simul adsumebant, neque illis opus erat elementis quibusdam, & Grammaticorum regulis, quibus nos vtimur: sed eorum animi eo iam neglecto tempore, quod cum Pædagogis debebant conterere, ad contemplationem arripiebantur. Idem de Latinis dicere possumus. Quis tam eloquens, & tam sapiens vir, vt Ciceroni tuo sit comparandus? Quis tam argutus Poeta, vel tam copiosus, vt Virgilio possit æquari? Quis est etiam tam in comœdijs versatus, & tam facetus, & tam audax, qui P. Terentio his omnibus antiquiore se doctiorem esse arbitretur? ij quoque iam ab ipsa infantia, & ab ipsis incunabulis erudiebantur Latino sermone. quòd si nulla alia esset lingua, quàm Vulgaris, possemus & nos à proprijs matribus lactantibus edoceri, atque institui, & ad maiorum nostrorum doctrinam, ingenijq. præstantiam proximè accedere: sed si res non ita agatur, nunquam? Tunc Fabritius, Magnum inquit, opus proponis, & difficile. Aristoteles qui vir? & quantus nemo nescit. Est enim optimus, atque doctissimus, cui omnes non modò Philosophiæ, sed & omnium bonarum artium studiosi tantum debent, & debere se palàm profitentur omnes, quantum homo mortali homini debere potest bono publico nato. Hunc non immeritò maiores nostri, & ij quoque, qui hac vigent ætate, cæteris (Platonem semper excipio, qui in multis discipulum superauit, vnde Diuini agnomen meruit) prætulerũt. Atqui multæ sunt causæ, & dignæ quidem, quæ in tantam perfectionem, & eminentiam Aristotelem extulerunt. Sed à tua primùm sententia longiùs absum, quòd putes Græcos Grammaticorum præceptis nunquam fuisse astrictos, cùm, & hodie adstricti sint, eisq. vt nos facimus, vtantur. Ad cuius rei fidem faciendam nec Aristotelem ipsum, nec Platonem, siue Plinium in medium adducam: cùm viuum, & fide dignissimum habeamus testem Vincentium Marinum Episcopum Albensem, virum omnium bonarum artium scientia ornatissimum, quem plurimi facio, & maximè in re Græca: cum in Græcia educatus sit, litterisq. Græcis ediscendis multum temporis contriuerit. Alij etiam nobis sunt, & quidem familiarissimi testes, Vincentius, inquam, Iustinianus, non minùs Græcis disciplinis, quàm Philosophia, & iuris prudentia eminentissimus, & ipsius frater M. Antonius: vterque enim in Chio insula ortus est, atque educatus, ibiq. Græcas disciplinas, mirabili cum laude, didicit: eas tamen absq. Grammaticorum regulis, ac præceptis nusquam valuit attingere. Et id quoque ratio manifesta docet. Quòd autem olim etiam fuissent Grammatici, facilè videre est apud Theodosium, & Valentinianum Imperatores libro duodecimo Codicis: qui lege sanxerunt, Grammaticos tam Græcos, quam Latinos, Sophistas, & Iurisperitos professionem exercentes suam, si ad viginti annos iugi obseruatione, ac sedulo docendi labore peruenerint, vicaria honorari dignitate; quæ Comiti, & Duci ab legum interpretibus æquiparatur. Sed, quid imus per emendicata suffragia, dum videmus Suetonium Tranquillum duos scripsisse libros, alterum de claris Rhetoricis, alterum de illustribus Grammaticis? Si erant qui Grammatices artem profitebantur, necesse est, vt & pueri operam Grammaticæ darent. Idem de Latinis. Nonne Terentius Afer fuit, & Virgilius Mantuanus, ex humiliq. loco natus? non potuerunt igitur elegans illud dicendi genus à lactantibus matribus adsequi. Sed quid in his moror? si & Ciceronis ætate floruerunt Romæ doctissimi Grammatici: & ipse Latinæ linguæ parens Marcus Tullius, ab homine extraneo Grammaticam Latinam fuerit edoctus; quod & ipse alicubi fatetur. Quòd

verò nullus hodie Aristotelem antecedat, comitetur, vel proximè consequatur, satis probo. Longius enim tempus, quàm solent hodie, consumpsit in audiendis professoribus, & in euoluẽdis omnium scientiarum libris. Familiarissimus tum fuit, & in omnibus rebus Magno Alexandro coniunctus, atq. magister, à quo omnia optata cumulatissimè accipiebat. Quis, ipso excepto, animalium naturas tam propriè, ac diffusè monumentis mandare potuisset? Pollet ingenium plurimùm, pollet virtus, atq. iudicium; pollent plus sæpe diuitiæ, rerumq. omnium abundantia. Et omnia (vt iam dixi) Alexandri sumptibus largè suppeterebant. Reliquam Philosophiæ partem, fortè de Anima, de Cœlo, de Meteoris, & alijs generis eiusdem, ab alijs doctissimis (vt vulgò creditur) corraserat, & corrogauerat; quorum ne vestigia quidem extant; aliquorum verò nomen, plurimasq. sententias, atq. opiniones, quas oppugnandi tantùm gratia reliquerat: cætera, Alexandro permittente, flammis mandauerat; vt eius nomẽ magis eluceret mortalibus. Quoquo modo res se habeat, vel inuiti fateri cogimur, nullum Aristotele, siue scientia rerum, siue scriptorum copia, siue eloquendi facultate, aut inuentionum acumine, vel varietate operum clariorem haberi. Illud tamen verius puto, vt hoc sit munus quoddam à natura, vel ab ipso Deo optimo maximo Aristoteli largitum. Et, vt missas sanctorum Patrum sententias faciam, vna duntaxat sufficiat ab viro non Christiano, sed doctissimo Marco Tullio in libris de Natura Deorum prolata: Nemo, inquit, magnus sine aliquo afflatu diuino vnquam fuit. Quòd si non ita esset, quis dubitat Platonem, cùm præcipuus, vt dixi, sit vel acumine disserendi, vel diuina eloquendi facultate, rerumq. omnium intelligentia, non superasse Aristotelem? qui licet antiquorum errorum caligine obcæcatus esset, omnia tamen illa, quæ sub sensus cadere minimè possunt, tanquam Christianæ fidei luminibus illustratus, perscrutatus est, ac planè intellexit: quem aliquando miratur Quintilianus de eius virtutibus loquens: Vt mihi, inquit, non hominis ingenio, sed quodam Delphico videatur Oraculo instinctus. Idem dici posset de Socrate, qui primus, vt Cicero scribit, Philosophiam deuocauit è Cœlo, & in vrbibus collocauit, & in domos etiam introduxit, & coegit de vita, & moribus, rebusque bonis, & malis quærere. Fuit quoque Pytagoras vir magnæ laudis: fuit Anaxagoras, fuit Democritus, Heraclitus, Dicæarchus, Aristoxenus, Zeno, Xenocrates, Themistocles, Empedocles, Theophrastus, & ingens Philosophorum numerus, qui Græcis tantùm litteris operam impenderunt; nec tamen Aristotelis acumen, nec honorem longissimè valuerunt attingere. Ita fœliciter Homero, & Demostheni accidit. Fuere enim, vt satis constat, permulti docti, & excellentes Poetæ: omnes tamen sine dubio in omni genere dicendi procul à se Homerus reliquit. Reliquit enim Hesiodum magnum huius disciplinæ decus, tum Theocritum in suo genere admirabilem, Pyndarum, Lyricorum principem sententijs, figuris, rerumq. omnium copia affluentem; Euripidem, Aratum, Sophoclem, Euphorionem, Archilochum, Philemonem, Menandrum, & alios plures apud sacrum Heliconis fontem educatos. Extiterunt quoq. in alio genere dicendi viri grauissimi, & eminentissimi multi: inter cæteros inuenti præcipui fuere Aristophanes, & Eupolis, doctissimus Aeschines, dulcis, & acutus Hyperides, Lycias subtilis, & elegans; Demetrius ingenij, & facundiæ multùm potens; & alij non pauci, quorum longè princeps Demosthenes fuit, in quo inerat tantus ardor, labor, industria in quotidianis exercitationibus, tanta dicendi copia, tanta rerum scientia, tanta animi magnitudo, atque præstantia, vt eo nihil illustrius videri possit. Latinorum verò quot, quantiq. fuere, qui sub eodem spiritu, cæloq. editi, ac nutriti fuerunt? quorum animi dotes, virtutesq. singulares, quàm maximæ sint, omnes intelligunt, qui sensu oculorum, & mente præditi sunt. Nam quocunque oculos conijcimus, quocunq. nos cogitatione conuertimus, nobis admirabilis eorum lux oboritur. Terentio tamen, Ciceroni, Virgilio simillimus nemo, nec erit qui futurus sit. Erit igitur fatendum esse donum quoddam superius eis impartitum: cùm omnis sapientia, vt sapientissimus reliquit Solomon (si licet miscere, vt dicitur, sacra profanis) à Domino Deo sit; & alio loco: Si enim, inquit, Dominus magnus voluerit, spiritu intelligentiæ replebit illum: & ipse tanquam imbres mittet eloquia sapientiæ suæ. Cuius rei præclara, & infinita habemus exempla. Theologia enim excelluit Diuus Chrisostomus, Nazianzenus, Basilius, Athanasius, Cyrillus, Cyprianus, Gregorius, Ambrosius, Hieronymus, Bernardus, & alij sanctissimi Patres, quorum scripta mira voluptate intuemur, & admiramur. omnium tamen clarissimus fuit D. Augustinus, & grauitate sententiarum, & verborum pondere, & auctoritate siue ad hæreses impugnandas, siue ad Christianos instituendos. quippe qui nõ pluuias (vt in prouerbio est) aquas colligit, sed viuo gurgite exundat, dono quodam Prouidentiæ genitus, in quo omnes vires suas Theologia exerit. A Medicis etiam tanquam Dij immortales coluntur Hippocrates, & Galenus. Nec multò minus à nobis illi Iurisconsulti, ex quorum

quorum voluminibus Digestorum opus est concinnatum: qui quales, quantiq. fuerint, quisq. iudicare potest: quibus nihil est, vt est omnium vox, atq. sententia, quod addi, vel adimi posse videatur. In omnibus enim diligentia, grauitas, prudentia, æquitas summa, scientia rerum, & orationis dignitas præstat. Ex ijs verò vnus duntaxat extitit Papinianus, qui singulos, vt in Codice Theodosiano legitur, vincebat: vnde ab Iustiniano in quadam sua constitutione, & alibi, vocatur acutissimi ingenij vir, & meritò ante alios excellens Papinianus. E cuius etiam schola, tanquam ex equo Troiano tanti Iurisconsulti prodierunt, vt vnus etiam Iuris asylum appellari meruerit. Sequitur Iurisperitorum alia ingens manus, qui in Iure ciuili, & Pontificio nomen sunt adsequuti. Fuit Azo, extitit Accursius, Dynus, Cynus, Baldus, qui nihil ignorasse traditur, Panormitanus, Felinus, Castrensis, Aretinus, Alexander, Socinus, Imola, Cagnolus, Decius, Ripa, Alciatus, & reliqua Iurisperitorum turba, quorum qui Bartolum superet (vnum excipio Accursium, cui plurimum debemus) inuenio neminem; fremant licet, qui aliter sentiunt. Sed quid imus per emendicata suffragia? cùm argumentum ex ijs, qui Vulgarem sermonem, quantùm potuerunt, verbis electis, grauibus, politis, atque ornatis illustrarunt, fas sit desumere. Franciscus Petrarcha omnibus eloquentiæ partibus exemplum (de Vulgari sentio,) & ortum dedit. Hunc nemo in magnis sublimitate, in paruis proprietate vincit: Item iucundus, grauis, tum copia, tum breuitate mirabilis: nec modò Vulgari, sed & Latina lingua splendidissimus. quem in alio genere scribendi sequutus est Boccatius. Boccatium sequutus nemo. Vnde necessariò apparet, vt in vnaquaq. scientia, atq. arte, fit vnus alijs excellentior, & qui illius institutum, & artem sectetur: magnis etiam studijs, multis adeò lucubrationibus adhibitis ad perfectionem illam rarò; vel nunquam peruenerit: quia quicquid habemus, ab illo manat: quanquam sæpe multa recondita, ex præstanti nostro ingenio requisita ei adnectimus: omnia tamen illi tribuimus. Ratio manifesta est, quam Aristoteles Posteriorum primo tradidit: Quia omnis, inquit, doctrina, & omnis disciplina ex prænotione gignitur. Ex ijs itaq. percipere possumus, non propter innatam eorum linguam, vel ab incunabulis adquisitam iam dictos homines excelluisse; sed, vt sæpius dixi, propter donum quoddam à natura, vel ab ipso Deo Opt. Max. eis impartitum. Hoc idem in ijs rebus, quæ sine litterarum cognitione perficiuntur, intueri licet. Et, vt de pictura, quæ est omnium artium regina, dicamus: Nonne legimus Zeuxim tanto fuisse iudicio, vt cùm vuas miro quodam artificio pictas in scenam detulisset, ad eas statim aues aduolasse? & Parrhasium ipsius, vt ita loquar, collegam linteum attulisse pictum, veritate ita repræsentata, vt Zeuxis linteum manibus remouere conatus sit? ijs tamen multò eximius, teste Plinio, fuit Apelles, in quo tanta fuit picturæ virtus, atq. præstantia, vt Alexander Macedo à nullo, quàm ab ipso Apelle pingi voluerit. ob cuius etiam excellentiam fertur hos versiculos pinxisse Ouidius;

Si nunquam Venerem Cous pinxisset Apelles,
Mersa sub æquoreis illa lateret aquis.

Idem dicere possumus de Michaele Angelo. Nam quis inter recentes pictores arte, vel ingenio eum superauit, aut adæquauit? qui ita hominum, Deorumque imagines lineis, & coloribus fingebat, vt eæ sæpius, tanquam ex neruis, & ossibus compositæ loqui, tidere, flere, moueri, ac intelligere viderentur. Cuius rei ne Plinij quidem indigemus testimonio; cùm non vna adhuc extet effigies ab ipso mirabiliter picta, atq. confecta. Verum si a pace ad bellum, vel à litteris ad arma arguere fas sit, inter plurimos Priami filios, vnum Hectorem omnium fuisse fortissimũ ex historijs didicimus. Et Græci pro Achille laudantur. Tum Macedones Alexandri gloria, & honore triumphabant insigni. Carthaginẽses Ducem habebant Hannibalem. Apud Romanos ex infinito potentissimorum hominum numero duo vel tres, veluti tria bellorum fulmina duntaxat extiterunt, Scipio, scilicet, & C. Iulus Cæsar, & Pompeius, quorum consilio, & vi maxima Rom. Respublica valde aucta fuit. Tum Linus benignè, vti sui moris est, Sat, inquit, est; nam facilè ex tuis exemplis patior hanc esse gratiam gratis datam. Tibi, inquam, concedo, viros illos nostris fuisse sapientiores; non quod Græcæ, aut Latinæ linguæ operam tantùm impenderint, sed quòd sit munus illis desuper largitum. In quam sententiam sponte reliqui omnes iuerant. Tum Ceua, Laudo, inquit, id profectò: cùm isto modo res se omnino habeat. Illud tamen me adhuc in dubium reuocat, melius fore, ac plebi vtilius, si sacræ litteræ de Latinis in Vulgarem fuissent conuersæ. Debent namq. eæ omnibus esse notæ, ac perspectæ, quò facilius bonum à malo, vtile ab inutili discerni posit. Est enim penè supra humanum modum, ne in cogitationem quidem admittere, quod sit vel factu malum, vel improbum dictu. Verùm, si sapientes, & litterati homines, qui frenare se possunt ab omni opere prohibito, nonnunquam tamen ob sacrarum litterarum obscuritatem ipsa ignorantia vincuntur, ac proinde in errorem contra Dei præceptum incidunt, quantò magis ij, qui parum, aut nihil admodum

bonis

bonis litteris imbuti sunt, à Dei vijs, in quibus, hominem ambulare præcepit, & præceptis, quæ seruanda mandauit, aberrabunt? Erunt eorum lumina in altissimis tenebris defixa: & pedes nullo penitus vitio afflicti non modò currendi, sed ne gradiendi quidem facultatem habebunt: & linguas tanquam muti in eloquium, ser mo nemq. minimè soluent: & more surdorum aures nemini patefacient. At, si vulgari idiomate leguntur sacræ paginæ, quod in ijs continetur, & rudes, & imperiti nullo negotio intelligent; & à multis peccatis, quæ propter fragilitatem mortalibus occurrunt, facilius se tueri possent. Quæ cùm dixisset, admirati omnes adolescentis ingenium, tum errorem, in quo scienter versabatur, tandem se omnes vicissim intuebantur: nec qui ei responderet, commouebatur. Quamobrem Linus, Meæ, inquit, vt video, sunt partes: & licet aliàs mihi magis vulgares litteræ satisfecerint, nunquam tamen id probaui, vt sacræ litteræ vulgari idiomate legerentur. at cùm hoc suscеperim munus, vellem, Ceua, vt à sententia hac tua recederes: nam bonum, & malũ proposuit nobis Deus, vt quod magis velimus, deligeremus. Natura enim comparatum est, vt tam sapientes, & docti, quàm insipientes & indocti, quandoque ipsa fragilitate vincantur. sed nullus est adeo rudis, & imperitus, qui nesciat bonum à malo secernere: nec vllus est ita planè fatuus, quin illa duo præcepta, ex quibus tota lex pendet, & Prophetæ, non intelligat: cùm id etiam natura hominum mentibus insitum sit: vt Deum, à quo omnia proueniunt, toto corde, totisq. viribus diligamus: & proximum sicut nosmetipsos tueamur, diligamus, foueamus, contraq. omnia pericula, & accipiamus, & præstemus auxilium. Cæterùm quis est ille tam ab hominum congressu, tamque (tua pace dixerim) mente captus, vt ista moueat? Quamobrẽ nonne scimus, atque vidimus Christianam Rẽpublicam luctibus, gemitibus, lachrymis, atque funeribus plenissimam? Nonne irruentes, & labefactantes in Christianas regiones, maximas flagitiosorum hominum, & religione deprauatissimorum copias intueri possumus? Quam varia, & multiplex impietatis, & fraudis ratio fuit? quot diræ, infestæ, inuidiosæ, perditæ, inimicæ, pestiferæ religionis Principes, & auctores extiterunt? Euersores sacrorum, piratæ, & prædones diuini Iuris, & humani, grassatores, venefici, Rerumpublicarum labes, ac pestes, & quæcumque proposita impunitate nascuntur mala, fuerunt? Quod si maiores nostri, & ij etiam, qui hac sola fruuntur ætate, tam diligentes, ac seduli fuissent in diuino latino sermone conficiendo, vel conseruando, quàm in reijciendo, atque spernendo fuerunt, non tot, tantisq. ærumnis, ac calamitatibus Christiana ciuitas fuisset obnoxia: non ita antiquissima religionis monumenta sanctissimè custodita relicta essent, & desperata: non ita hominum mores ad perniciem elapsos, non perturbatam sacrorum rituũ disciplinam direptionibus, atque incẽdijs euersam cerneremus: non ita sibi plebem infimam, quæ est semper nouarum rerum cupida, licentiam arbitratu suo, simulatione, ac specie religionis arripuisse, nec eius impunitatem esse sancitam, nec sceleratissimam corroboratam audaciam videremus. Quis non meminit, graui Christianorum damno, ardentem din crudelissimo bello Germaniam? quæ sanè prouincia retroactis temporibus in vera religione, ac sacrorum Conciliorum, & Sanctorum patrum doctrina excolenda, exhibendaq. maximis Pontificibus Christi Redemptoris nostri in terra Vicarijs debita obedientia, & reuerentia, nulli Christianorum prouinciæ fuit vnquã secunda. Quis Flandriæ cruorem, & vastitatẽ non admiretur? Quis Britanniæ naufragium nõ exhorreat? In quibus etiam non multis antè seculis Dei Opt. Max. cultus, sanctæ religionis, pudoris, moderationis, temperantiæ, beneuolentiæ, pacis, doctrinæ, humanitatis, pietatis, sanctitatis, cæterarumq. virtutum omnium studia florebant, nunc pro ijs vagantur, atque dominantur incestus, rapinæ, fraus, insidiæ, certatio, vis animi, labor corporis, libido, impietas, auaritia, turpitudo, temeritas, cædes, sacrilegium, omnis denique fœditas. Templa sunt direpta, sacrarum Virginum collegia euersa, cæremoniarum antiquitas, & sacrorum religio violata, Diuorũ, Diuarumq. imagines, signa, cruces sanctæ, & salutares aræ omnes disiectæ: grauitas, dignitas, ac maxima Pontificia, vt iam dixi, auctoritas, vt quod dolendum est, afflicta. Quot tandem, quantisq. incommodis, doloribus, & acerbissimis supplicijs Christiana gens fuit iactata? Videsne propter Vulgares litteras quot detrimenta Christianæ regiones passæ sunt. Nam quidam, & multi profecto Diuinarum, atque adeò humanarum litterarum rudes, & ignari, sacra suo modo interpretantur, efferuntur, & velut vrsi furunt. Nec mihi satis probatur id, quod Iulius hic noster interdum obijciebat: Si enim, aiebat, Christiana Respublica ob vulgarem sermonem ita est deformata, totq. miserias, & ærumnas est passa; cur non fuit illa iam à sanctis Patribus religiosissimè constituta pluribus ærumnis, & calamitatibus vexata? cùm ea tempestata Latina lingua, eademq. vulgaris esset, & imperitis, rudibusq. cognita, ac familiaris? sed haud negare, mi Ceua, possumus, quin eo tempore Petri nauicula varijs, multiplicibusq. turbulentissimorum hominũ flatibus agitata, ac planè demersa

fuisset: quamuis Dei Optimi Maximi erga nos bonitate, & misericordia semper in meliorem, & tutiorem portum se contulerit id tamen contigisse ob latinarum litterarum ignorantiã haud ausim adfirmare: quod etiam facile euenire potuisset. neque enim illa ætate viris omnibus verborum latinorum vim, ac proprietatem percipere datum erat. Nec & illud nobis mirum videri debet; quòd olim ij Latini; ijdemq. vulgares suo arbitratu sacras paginas non sint interpretati, vt hodie isti inquinati, & peruersi homines solent facere. Namque (vt verbo dicam) tale erat eius argumentum: si propter vulgares litteras tot natæ sunt dissensiones, tot subsequutæ peruersitates, totq. monstrosæ opiniones, multò quidem plures antiquitus oriri debebant; cum omnes Latini. Vulgares essent: quæ ratio non est recta: quoniam illi hanc ob causam errare minimè poterant; cùm sacræ litteræ latinis verbis extarent, easq. ipsi proprio, & germano sensu acciperent: quod facere nequeunt isti perduelles: nempe quia omnis lingua quædam propria verborum genera habet; quæ cum in aliam vertuntur, ridiculosa, & peruersa aliquando videntur. Qua de re audi Diuum Augustinũ libris de vera religione loquentem. Habet, inquit, omnis lingua quædam propria locutionum genera, quæ cùm in aliam trãsferuntur, videntur absurda. Sic isti neochristiani, cùm diuinas litteras è latino in vulgarem siue Italicum, siue Gallicum, aut Germanicũ vertunt, non possunt sano sensu transferre, nec vim verborum satis explicare. Vnde necesse est sacrarum Scripturarũ prauos suboriri intellectus, pessimasq. subsequi opiniones. Hinc sacrosancta illa Oecumenica & generalis Tridentina synodus in Spiritu sancto legitimè congregata, vt huic pestifero morbo mederetur, sanxit: vt si quis sacros ipsos libros integros, hoc est, veteris, & noui testamenti cum omnibus suis partibus, prout in Ecclesia legi consueuerunt, & in veteri vulgata eruditione habentur, pro sacris, & canonicis non susceperit; & traditiones prædictas sciens, & prudens contempserit, anathema sit. & alio loco. Et si, inquit, Missa magnam contineat populi fidelis eruditionem, non tamen expedire visum est Patribus, vt vulgari passim lingua celebraretur. Quamobrem, retento vbique cuiusq. Ecclesiæ antiquissimo, & à Sancta Romana Ecclesia, omnium Ecclesiarum matre, & magistra probato ritu, ne oues Christi esuriant, neuè paruuli panem petant, & non sit, qui frangat eis: mandat sancta synodus pastoribus, & singulis curam animarum gerentibus, vt frequenter inter Missarum celebrationem, vel per se, vel per alios, ex ijs, quæ in Missa leguntur, aliquid exponant; atque inter cætera Sanctissimi huius sacrificij mysterium aliquod declarent, diebus præsertim dominicis, & festis. Insuper eadẽ sacrosancta synodus constituit; vt, si quis dixerit lingua tantùm vulgari Missam celebrari debere; anathema sit. Quòd si passim Missa vulgati idiomate celebraretur, vna Latina Ecclesia in plures diuideretur. vnde multa fortè Christianæ Reipublicæ orirentur incommoda. At alia est, & fortior ratio: quandoquidem ita natura comparatum est, vt homines ad omnia principiò ferantur ardentiùs, post autem paulò deferuescant: tandem verò non tepescant modò, sed frigescant omnino. Sic videas, quicquid animatum est, primum maximos progressus facere, tardius autem medio tempore adolescere, tandem verò canescere, ac penitus marcescere: & hoc maximè in plantis licet obseruare. Sic haud infœliciter in sanctissimis nostræ Religionis primitijs accidit; quia non ita admodum licentiosiores erant homines, & audaciores, vt sacras paginas interpretari, corrigere, emendare, docere, & per vicos, atque plateas auderent profiteri. Sed Deum semper præ oculis habebant: eius præceptis, ac mandatis obtemperabant: & Christi denique ministros maximo semper honore reuerebantur, maximisq. laudibus ornabant: ab eorumque dictis ne latum quidem vnguem discedebant. Atqui hodie, quòd maximè dolendum est, eò peruenit hominum audacia, vt liceat, frigescente quoque pietate, malo genio zizania superseminare, & (sopitis iam excubitoribus) lupis, in pecus domini grassari. Sed quantum vulgatis lingua, vt alibi, in Hispania præsertim, detrimenti attulerit, docet Ioannes de Mariana in libro suo generalis Historiæ quartodecimo cap. 7. scribens, Alphonsum huius nominis Castellæ Regẽ Decimum, inter Hispaniæ Reges Primum sanxisse, vt epistolæ omnes, instrumẽta quoque emptionis, ac venditionis, atque aliorum omnium contractuum, etiam supremas defunctorum voluntates idiomate Hispano, (quod Romãcæ vocãt) celebrarentur, ac scriberentur, eo consilio, vt illa lingua omnino rudis, atque impolita, elegãs, locupletior, ac nobilior fieret. Eadem de causa mandauit, vt nouum, vetusque testamentum, alijq. sacri libri ex latino sermone in Hispaniensem verterentur. A quo tempore, inquit Ioannes, sensim languescente latino sermone, omnes regiæ prouisiones, ac decreta, publicaq. instrumenta, omnes insuper scripturæ Hispaniæ scribi cœptæ sunt: vnde, tum sacri, tum profani homines magnam in litteris ex ignorantia cladem acceperunt. Hæc cùm attentè audiuisset Ceua, magnam cœpit admirationem, & conuersus ad Linum, Nunquam, inquit, audieram id ita ab Oecumenica Tridentina synodo esse sanci-

fancitum, quod si sciuissem, ne verbum quidem hac de re fecissem. Neque vnquam ego putassem ob sermonem vulgarem tot vitia, atque aduersa in humanum genus cadere potuisse: Deterruisti ne mentiar, nos ab oratione vulgari. Video nunc mecum ipse cogitans, quo in discrimine versabar: in quo etiam admiror eos, qui se latina dicunt contemnere: cùm sint tam vtilia, tamq. hominibus necessaria. Sed omnino ab hoc inani sermone ad latina meliora studia me conferam. Verùm quid vtilitatis habeat eloquentiæ studium, nondum percepi; immo inane quid, & leue mihi videtur. Quæ opinio satis visa est Iulio probabilis, qui mox, Ego, inquit, id non possum, nisi magno animi dolore, prætermittere: namque tantum studium in eloquentia ponendum esse nec bonum, nec vtile censeo. Incredibilis sanè est vis eloquentiæ: solet enim quemuis facilè decipere, & quò velit trahere, & reducere, & falsum quandoque pro vero ostentare. Solet etiam, quæ aperta, & nuda sunt, obscurare, & quæ sunt perceptu facilia, difficiliora quibusdam verborum velaminibus reddere: quapropter multi eloquentiæ difficultate perterriti à proposito detrahuntur: & auctores, qui sibi maximè placent, legere non valent. Atque multi ingenio satis, & virtute præditi, quo facilè omnem scientiam adipisci possent, desperatione debilitati, relictis litterarum studijs ad humiles, & sordidas artes se conferunt. Quare ego in ea sum sententia, vt existimem longè vtilius fore, & melius si eam dicendi rationem ediscamus, qua superioribus annis vsi sunt maiores nostri, veluti Bartolus, Baldus, & cæteri, qui illa floruerunt ætate. Multum enim temporis in ediscenda eloquendi facultate conterimus, quod prædicti non fecerunt; ac proinde maiore in legum disciplinis, & in cæteris optimis artibus gloriam, & maiorem, quàm nos non valemus, vtilitatis fructum consequuti sunt: quod fortè nos eorum verbis, & dicendi modo vtentes adipisceremur. Quæ cùm dixisset, visus est subridere Fabritius, qui postea, Quid est, inquit, Iuli? Eloquentiam reijcere palam profiteris: & ipsemet eam magno feruore, omniq. conatu amplecti mihi videris. Potest illa vnà cum Philli Ouidiana clamitare:

Heu patior telis, vulnera facta meis.

Quare si eloquentia potest suis proprijs viribus falsum pro vero ostentare, & bonum in malum conuertere, & res apertas obscuras reddere, funditus tollatur: tollatur tamen argumentandi, differendiq. facultas, quæ solet etiã omnes captiones docere. Auferantur leges, quæ homines ad multa supplicia & ad mortẽ ipsam mittunt. Extrahatur medicus Medicina, quæ ægrotantibus amara medicamenta adhibet. E medio remoueantur arma, quibus immaturam necem homo homini contra diuinum, atque humanum ius sæpissime adfert. Sed si adimerẽtur arma, neque tuti domi erimus, neque ab hostiũ incursionibus, & depopulationibus nos tueri poterimus. Sublato enim Medicinæ præsidio, quid humana natura? detractis legibus, quid totus terrarum orbis? Quid si extingueretur Dialecticorum scientia? nec falsum à vero discerni posset. Deficiente quoque eloquentia, quid nobis humanæ litteræ, quid historia, cognitioq. rerum, quid Poetarum euolutio, quid tanta tot versuum memoria, quid regionum terrestrium, ac maritimarum scientia, quid tot gymnasia, totq. Philosophorum scholæ voluptatis afferrent? Quo tandem modo quisque siue in legum, siue in iuris scientia, siue in multa imperij tractatione, omniumq. Rerumpublicarum satis callidè versari, & peritè posset? Vt enim ex illo dilucido fonte, & exquisito Ciceronis capite percipitur: Vt existimem, inquit, sapientiam sine eloquẽtia parum prodesse ciuitatibus. Sed nimis tarde, mi Iuli, dedimus nostræ disputationi principium: quia iam video solem in Occidentem descendere: attamen si lubet ipsius eloquentiæ primordium strictim ponderare, eam facilè reperiemus dignissima profectam origine, lectissimisq. rationibus propagatam. Et quanquam eloquentia nonnulli abutuntur, eamq. ad pestem, & perniciem conuertunt, non tamen eloquentiæ, sed eis imputandum est, sicut non arma quæ vitam hominibus exhauriũt, sed eos, qui illis ad eorum necem vsi sunt, in crimen reuocamus: sic non eloquentiæ ars, quæ per se laudabilis est, ea malè vtentes digni sunt reprehensione. Neque tanta est eloquẽtiæ vis, vt possit extinguere, & opprimere veritatem. Nam M. Tullium eloquentiæ ipsius vnicum exemplar ab indoctis, & ineloquentibus, quia pro veritate nitebantur, sæpe superatum esse accepimus. cur ergo desperemus veritatem ipsam contra fallacem, captiosamq. facundiam sua propria vi, & claritate valituram? nec vllus ab eloquentia terreri debet; quia res, de qua agitur, quanto magis facundia illustrata est, tãto magis clara fit, & illustris. Verùm quia hæc attento animo vos audire intueor, ipsius eloquentiæ ortum à fonte repetam, ac vim ipsius ostendam. Quibus cognitis, non erit dubium, quò ipsa sit referenda: nam vos ipsam accusatis, ne dicam vituperetis, & ipse defendo, defendamq., dum viuam. Eloquentiæ igitur cùm sit vna de summis virtutibus, vt nos docet summus Rhetor, nec vobis, nec vlli dubium esse debet, quin ab ipso, qui causa omnium virtutum est, & caput, producta sit, nẽpe à Deo Opt. Max. cuius, vt diuinæ litteræ testantur atque fatẽtur, dona

dona sunt linguarum genera, omnesq. sapientiarum, ac scientiarum sermones, ex quo, & per quem, & in quo sunt omnia. A summo itaq. cælo demissa in rebus homanis potentiam accepit, facultatemq. flectendi hominum mentes ad honestatem, animos quoque accendendi ad gloriam. Seueros homines humiliores reddit, odium in amorem conuertit: vt habemus de Demosthene gloria dicendi maximè Græcorum florente, cuius admirabilis, & gloriosa oratio hostium à Philippo Macedone missorum, vt in eum impetum facerent, iram mitigans, mentes, animosq. ad perniciem procliues ad honestatem traduxit. Athenienses orationis Pisistrati vinculis adstrictos libertati seruitutem prætulisse constat. Neque eo minus fuit Pericles, in cuius labiis tantum leporem melle profecto dulciorem veteres Comici habitasse dixerunt, vt quocumquè vellet Athenienses duceret: ac ipsos propter excellentem dicendi artem cognomen ei Olympicum addixisse volunt. Hegesias etiam Cyrenaicus Philosophus tanta ingenij vbertate, tantaq. dicendi copia valuit; vt multos, & malè, ad voluntatiam mortis appetendæ cupiditatem excitaret, & accenderet. Alij feros, & agrestes homines eloquentiæ vi ad humanitatem allexerunt. Vnde Poetæ Orphea, & Amphiona canunt demulsisse feras, & cum arboribus montes traxisse: atque id Horatij verba illa significant:

Siluestres homines sacer, interpresq. Deorum
Cædibus, & victu fœdo deterruit Orpheus.
Dictus ob hoc lenire tigres, rapidosq. leones.
Dictus & Amphion Thebanæ conditor arcis
Saxa mouere sono testudinis, & prece blanda
Ducere quò vellet, &c.

Hi verò omnes è florētissima prouincia Græcia omnium doctrinarum inuentrice sunt profecti. Quid aliorum denium meminerim? qui afflictos sunt consolati, perterritos metu vacuos reddiderunt, seditiones expulerunt, diripientes, & Reipublicæ status vexantes propulsarūt, liberis ciuitatibus, & prouincijs iugum seruitutis imposuerunt, inimicos sibi amicos fecerunt. Quis acumine M. Antonij viri quidem clarissimi, & eloquentissimi non obstupescit? cuius facundiæ vim, sermonisq. grauitatē admirati milites ad eum interficiendum missi, eductos iam, & vibratos gladios errore vacuos vaginis reposuerunt. Quæ vrbs tanto præsidio munita, tantoq. hominum comitatu septa, quæ loca, quæ oræ maritimæ, quas orbis regiones tam latæ, atque longinquæ fuerunt, quæ primus ille Cæsar non solum armis ornatus, sed etiam bene dicendi facultate munitus, non subuerterit, ac summis laudibus de illis triumphatit? Catilina, cuius insignis nequitia, & sæuitia vniuersum Reipublicæ statum deturbarat, Ciceronis, qui tunc temporis consul erat, oratione coactus è ciuium numero decessit, nec vllo modo vim orationis pertulit. Quantum excelluit Q. Hortensius? Quid etiam de eius filia Hortensia dicam? quæ non magis genitoris nomen, quàm facundiam, verborumq. elegantiam imitata est, atque consequuta: & audaciam cum bene dicendi facultate tam mirificè adnexuit, vt cùm matronæ graui tributo à triūuiris essent oneratæ, exorauerit vt maior pars præscriptæ pecuniæ ijs relaxaretur. Nec alios, qui mira cum bene dicendi arte multa, & memoratu quidem digna fecerūt, nisi longa oratione possem cōmemorare: quos non inconsulto omittam. Illud tamen vos ignorate non patiar: quod nullum cuiusuis facultatis gènus eloquentiæ copijs carere potest. Namque si præclaræ doctrinæ familiari quodam, tenui atq. cōtrito dicendi genere explicentur, verba frustra fundantur. At si vel inferioribus, vel altioribus rebus eloquentiæ lumine quisque adfuerit, non mediocrem sibi conciliat dignitatem, gratiam, atque auctoritatem. Quis enim siue Philosophus, siue Iurisconsultus, siue Theologus, aut suum, aut eius, quam profitetur, artis, nomen, ita contemnet, & abijciat, vt sua malit, artisq. insignia, & ornamenta in obscuritatis tenebris, latebrisq. iacere, quàm eloquentiæ luce illustrata in adspectum, mediumq. proferre? Etenim eloquentiæ hæc vis est, patefacere, & illustrare obscura, & pro locorum, temporum, personarum, atque causarum varietate moderari, fingere, ornare, atque formare orationem; eamq. audientium mentibus pari verborum, sententiarumq. splendore, & grauitate perpolitam admouere. Et qua facultate potest, & ampla grauiter, & humilia tenuiter, & breui tempore dicere, eadem, mutata ratione sæpe numero paucis percurrit, aut exaggerādo fusius exponit: & quæ mediocria sunt, in amplissimo gradu collocat dignitatis, & quæ sublimia vidētur, speciemq. habent, atque maiestatem insignem, imminuendo eleuat, atque prosternit: sæpe humana diuinitus, diuina humanitus audiētium oculis, animisq. ita offert, insinuat, & ostēdit, vt quæ cogitando complecti vix possimus, audiendo, & intuendo teneamus. Tantumque inter disertum Philosophiæ, Medicinæ, Iurisprudentiæ, & Theologiæ doctorem, & non disertū interest, quantum inter doctum, & indoctum, vel propè inter rationis expertem, vel muta, & inanimata. Quapropter in illam veteris disciplinæ, probitatisq. effigiem nonnūnquam intuenti, & causam, cur illa ætas, atque religio multo sanctius, & rectius, quàm hæc nostra constituta, & firmata fuerit, curiosius inquirenti, clarissimū illorum nomen, & virtus occurrit, qui non solū

vitæ

vitæ cõmendatione, probitate, & innocentia, verùm eloquentiæ viribus mortalium cupiditatibus, ſceleribus, atque libidinibus ſemper reſtiterunt: & contra omnes fraudes, & inſidias, cõtra ſceleris, & improbitatis vires, contraq. omnes hæreſes ſalutem rebus humanis attulerunt. Sed, vt à Philoſophis paulisper recedamus, quibus flagitioſiſſimum ſemper viſum eſt Philoſophiæ gloriam ab eloquentiæ pulchritudine, & ſplendore diſtinguere (quare ijdem olim Philoſophi, & oratores appellabantur) tum à Iuriſconſultis, quorum facundia vniuerſus orbis illuminatur, ac regitur, & ad ſanctiſſimos Theologos vetuſtatis ornamento, atque luce, & poſteritatis fama, & honore inſignes accedamus: vt ex admirabili eorum auctoritate intelligatis, poſſit ne Theologorum diuina ſcientia ab eloquentiæ viribus eſſe ſeiuncta: quæ tanto erit cõmemoranda magis, & præclara, quanto accuratius ad omnium hominum vtilitatem conijcitur, & ad laudes concelebrandas, & prædicandas Dei Opt. Max. qui eſt loquendi facultatem homini largitus ad communionem, & ſocietatẽ cum hominibus tuendam. Et hæc eſt illa Chriſtianæ eloquentiæ vis, qua Gregorius Nazianzenus, & Baſilius, inter ſe amicitiæ, ſapientiæ, ſanctitatis æquales, plurimum valuerunt: & Iuliani amentiſſimi, & perditiſſimi hoſtis Chriſtianæ Religionis impetus, atque conatus compreſſerunt. Hac excelluit Athanaſius vir ſanctitate etiam præditus, quem nulla turbulentiſſima periculorum procella, nullus humanorum detrimentorum flatus, nulla temporum commutatio potuit vnquam de ſuo curſu demouere, quin Arij improbum, & ſceleratum confregerit furorem. Hac magnopere præſtiterunt, vt dicam paucis, Diui Chryſoſtomus, hac Auguſtinus, Ambroſius, Gregorius, Hyeronimus, Leo, Cyprianus, qui Chriſtianæ Reipublicæ decus, & lumen longè diluciddiſſimum, vt alios prætercam quamplutimos, quorum eſt frequentia digna tanti Chriſtiani nominis gloria. qui quidem omnes tanta fuerunt famæ celebritate, & maximè ingenij vbertate, vt ſummam hominũ capacitatem facilè ſuperet. Quorum idcirco mirificè laudatus ſemper erit labor, laudataq. induſtria: quoniam ſic præclariſſimi, & excellentiſſimi viri omnes vndiq. eloquentiæ floſculos carpebant, ac delibabant, vt non tam coloris, vel odoris ex ijs ſuauitatem, voluptatemq. capiendam, quàm mellis dulcedinem exprimendam ſibi eſſe arbitrentur. Quare grauis illorum, erudita, perpolita, & pietatis, innocentiæque præſidijs vallata oratio, cum præſtanti, atque diuina animi virtute connexa, magis Chriſtianæ Reipublicæ luctibus, lachrymis, funeribusq. ſubuenit: ruentes etiam in Chriſtiani orbis regiones maximas, & potentiſſimas ſceleratiſſimorum hominum, & religione corruptiſſimorum copias repreſsit: ac omnem barbariem influentem, atque incendijs, rapinis, depopulationibus, & armis furentem in Aſiam, Africam, & Europam efferueſcentem, atque erumpentem obiecit, ac profligauit. Variam, & multiplicem impietatis, ſceleritatis, & perfidiæ rationem compreſſit: Religionis antiquiſſima ſtudia, & omnia virtutis officia diligentiſſimè cuſtodita tenuit. Tum inuidioſæ, ac peſtiferæ nouitatis reos, & diræ, infeſtæ religionis principes, & auctores, Rerum publicarum labes, & maculas, prouinciarum furias, & faces, orbis terrarum monſtra, atque portenta, & omnem denique nequiſſimorum hominum peccandi licentiam propulſauit, repulit, exterminauit. Alij quamplurimi ſunt eloquentiæ fructus non tam iucundi, & ſuaues, quàm vtiliſſimi, atque neceſſarij, quos nullus, etſi facundus, integro die poſſet colligere, vel explicare. Quis igitur eloquentiã vituperet, aut reijciat? Quis contra maximas eloquentiæ laudes diſſeruerit? Immo quis erit, qui eam ſummo ſtuore, magnaq. lætitia non conetur amplecti? Quamobrem ita obſtupefacti fuerunt omnes, vt nihil, quod dicerent, haberent. Tum Ceua, Amo, inquit, & ſemper amaui induſtriam, ſtudia, mores tuos. Accedor porrò quotidie magis non deſiderio, quo ipſe confiteor, congreſſus noſtros, ſtudendi conſuetudinem, eruditos ſermones requirens tuos, ſed etiam incredibili fama virtutum maximarũ tuarum, quæ paſſim iam volitant. Tunc ſtatim Fabritius, Tu, inquit, onuſta s mihi diſputationũ aures lapidibus demulcere inſtituiſti. Tu verò illa ſuperiora diligis: ego tamen amo, ſemperq. amaui veritatem, deinde me ipſum. Illam ante omnia æſtimare ſoleo, mihi autem libenter certè, quatenus tamen liceat, placere. Itaque nec accipere debeo, quas in me laudes contuliſti, nec, vt liberè fatear, reijcere apertè poſſum. Nam tibi quidem, omnibusq. doctiſsimis viris ſatisfacere velim, cum hoc tamen, vt nolim quemquam nimium eſſe in mea laude liberalẽ: cùm minimè ea dignus ſim laude. At ipſe mihi tradidiſti ea, quæ non modò ſi agnoſcam, ſed propemodum ſi cuperem, modeſtè parum agere mihi videar. Hæc, inquit, Ceua, vt omittamus obſecro: nam te eloquentia ſuperare non poſſum. Mutare etiam, vt video, ſententiam cogor; & ſi hanc ipſe eloquentiæ pulchritudinem, & fertilitatem ſæpius requirens, & curioſius Rhetoricorum libros repetens, tantum poſſe eloquentiam ipſam, quantum à te ipſe audiui, cognoui, atque percepi, videre nunquam valui. Euolue, aiebas aliquando, diligenter non modò Rhetoricorum, ſed etiam Poetarum, Hiſtoricorum,

rum, atque Philosophorum volumina: amplius quod desideres nihil erit. Feci mehercule, & quidem sæpius: sed nescio quomodo, dum lego assentior: cùm posui libros, & mecum ipse cœpi cogitare, vel loqui, vel scribere, omnis illa assensio elabitur. Cæterùm ita mihi vtilis videtur eloquentia, vt ipsius eloquētiæ vinculis adstrictus sim: & nihil certè aliud, quàm eloquentiam possidere maluerim. Quare te rogo, atque obsecro, cùm hoc sim fretus artificio, & hac callida artis ratione confisus, atque concitatus, vt me vnum tantùm doceas, hoc est, quibus rebus eloquentia comparetur. Et hinc certè non discedam, nisi efficientes eloquentiæ causas ex te audiuero. Tum Fabritius, Sat, inquit, meo iudicio est; nec hoc munus nostrum est, nec, si scirem, modò hanc tibi explicare possem: quia neque Linus, neque Iulius Cæsar hæc curant: cùm satis iam ab adolescentia sibi cognita sint. Verùm cùm omnes se libenter audire dicerent, nihilq. sibi charius posse contingere, quàm hæc strictim recenseret. Confestim hæc cùm, inquit, audire desideretis, dicam, quid ipse sentiam. Quo enim tempore mihi eloquentiæ operam impendere contigit, multa quidem ab Rhetore, viro disertissimo accepi; eorum tamen maior pars iam excidit: quæ verò in promptu sunt, cum ita iubeatis, paucis ostendam. Didicimus igitur veram eloquentiam ex duabus constare partibus, ex orationis copia, & ex scientia rerum: quòd si alterum detrahatur, iam non esse veram eloquentiam. Quare prudenter M. Tullius scripsit, nihil aliud esse eloquentiam, nisi copiosè loquentem sapientiam: & in Bruto, neminem posse benè dicere confirmauit, nisi qui prudenter intelligat: & qui eloquentiæ dat operam, eundem dare prudentiæ. Scientia verò, vel cognitio rerum, quæ est quasi fundamētum, & solum eloquentiæ, conficitur, & comparatur vsu, auditione, lectione, & cogitatione, vt est apud Ciceronem libris de Oratore. Vsum rerū, quem alij vulgò experientiam vocant, ætas ipsa adfert. Quare neque magnam, neque celerem cognitionē rerum afferre potest, cùm multarum rerum vsum habere non possit, nisi qui multa viderit; multa autem videre nequeat, nisi qui vixerit diu. Hæc de vsu. Auditio autem, lectio, & cogitatio præcurrit ætatem; & quæ vix diuturna vita vnquam attulisset, ea partim audiendo, partim legendo, partim cogitando assequimur breui. Primùm audiendo à sensibus, quæ ipsi experti sunt, cum vno sermone sine molestia cognoscamus omnia, quæ illi non nisi multis annis vsu ipso cognouerint. Deinde audiendis sermonibus, & disputationibus Philosophorum, & vt verbo dicam, omnium hominum eruditissimorum, breui temporis spatio assequimur omnia, quæ illi multis annis, assidua cogitatione, & lectione inuestigauerunt. Legendis autem Poetis, & augetur prudentia, vsusq. rerum; & cognoscuntur animorum motus tam leuiores, quàm vehementiores: & locupletatur animus sententijs, & exemplis, ac ea denique ad persuadendum non mediocrem vim habent. Sed omnis vbertas, quasi maxima dicendi sylua ex Philosophia petitur. qua de causa legendi sunt Philosophi, & qui disputant de vita, & moribus, & qui in abditarum rerum cognitione versantur. Legendi Medici, legendi denique omnes, qui de præclaris artibus accuratè scripserunt. Vnde aliquando legimus lectionem esse quasi orationis pabulum; neque ei, qui multa legerit, orationem vnquam defuturam. Cognitio porrò non tantùm in expectandis rebus, & in audiendis, & in legendis adhibenda est, sine qua hæc inutilia essent: sed multa etiā ipsa noua adfert, & inaudita. Animus enim (vt primo die dicebamus, licet alia ratione) non attenta cogitatione, quasi gradibus parit multarum rerum, & variarum cognitionem. Altera est eloquentiæ pars, Copia ipsa dicendi, quæ in animis nostris, iisdem rebus, quibus cæteræ facultates comparantur, gignitur. quæ etiam ijs potissimum partibus continetur, natura, arte, exercitatione, de quibus multa ab ipso Cicerone in libro tertio. His autem tribus adiungitur imitatio: sed eam Quintilianus arti subiectam putat: quia sine arte non potest esse perfecta. M. verò Tullius subiecit illam exercitationi: & quidem sine exercitatione nulla potest esse imitatio. Atque, vt paucis comprehēdam hæ quidem eloquentiæ causæ hoc ordine adhibentur ad illam assequendam: Prima enim est natura, naturam perficit ars, naturam, & artem confirmat exercitatio. Imitatio verò quasi viam quādam munit exercitationi. In hac amplius non insistam. In illa autem sit hoc tibi constitutum, cognitionem rerum partim vsu, partim audiendo, legendo, & cogitando comparari. Legendos autem esse Philosophos, Poetas, Historicos, Oratores, Medicos, sanctos Patres, & omnium optimarum artium scriptores, vt idem Cicero nobis tradidit. Nam se Demosthenes tam illustre genus orationis, tantamq. verborum granditatem à Platone dicitur accepisse, quem lectitauisse studiosè, & attentè fertur audiuisse. Vnde Curio apud ipsum Ciceronem reprehēditur, quòd nullum Poetam nosset, nullum legisset Oratorem, nullam antiquitatis memoriam collegisset. Tibi verò qui magnopere desideras eloquentiam, ne, vt Curio reprehendaris, opus est omnium artium, & disciplinarum libros euoluere. At ego faciliorem quidem viam, & methodum ad facūdiam adæquandam breui commonstra-

monſtrabo, quam ſi conſequeris, Iuriſconſultus diſertiſſimus, ac doctiſſimus euades. Vnum itaque opus dumtaxat, hoc eſt Pandectarum, te accuratius legere volo; tum doctos, & eloquentes Iuris profeſſores diligenter audire; quod ſi ita facies, nihil erit amplius, quod deſiderari poſſit. Quid enim Pandectarum codice elegantius? quid illuſtrius? quid præſtantius? Vnde interdum mirari ſolebat doctiſſimus Laurentius Valla: Perlegi, inquit, proxime quinquaginta Digeſtorum libros ex plerisque Iuriſconſultorum voluminibus excerptos, & relegi cùm libenter, tum verò quadam cum admiratione. Primùm, quòd neſcias vtrum diligentia, anuè grauitas, prudentia, an æquitas, ſcientia rerum, an orationis dignitas præſtet, & maiori laudi dāda eſſe videatur. Deinde quòd hæc ipſa ita in vnoquoque illorum omnia ſunt egregia, & perfecta, vt vehementer dubites, quem cui præferendum putes. Et alius vir quoque doctiſſimus in oratione quadam: Pandectæ, inquit, omnem propè continent Philoſophiam, & quæ naturæ ſit, & quæ morum, quævè ratione conſiſtat: illic Dialecticis, Rhetoricisque, & locis, & argumentis referta omnia vides. Sed & Poetici modi, ſchemata, figuræ in eis quàm appoſitè vſurpantur: &, vt vno verbo dicam, qui Pandectarum libros exquiſite legerit, acuteq. penſitauerit, is ita variarum doctrinarum veſtigia, velut expreſſa illic reperiet: vt eam Vitruuij ſententiam, quam inter ſcientias rerum, quam coniunctionem, communicationemq. eſſe dicebat, facilè ſit cōprobaturus. Antonius quoque Goueanus, quem licet nondum in legū ſtudia incumberemus, cognouimus & doctum, & eloquentem virum, dum in Gallia Philoſophiā publice profiteretur, caſu in Digeſtorum libros incidit; & eos ita legit, vt ſtatim Iuriſconſultorum ingenia & virtutem admiratus, omnia, ijs exceptis, pro nihilo habuerit: & relictis, ne dicam, neglectis Philoſophorum libris, totum ſe iuris prudentiæ dicauerit: & poſtea in multis celeberrimis Academijs, præſertim in hac florentiſſima Subalpina honorificentiſſimè Ius Ciuile eſt profeſſus: cuius commentaria eleganter, docte, breuiterq. conſcripta inter manus noſtras adhuc verſantur: ex quibus magnam Iuris ſtudioſi capiunt vtilitatem. Qui nec temere, nec aliquo opinionis errore, ſed magna ratione, diuinoq. conſilio excitatus fuit, vt hanc legalem ſcientiam amplecteretur. Quid enim ijs libris addi, quid adimi poteſt non tam ſapientiæ, quàm Latinitatis, & elegantiæ, ſine qua cæca omnis doctrina eſt, & illiberalis? vt iure merito Pandectarum nomen ſibi vindicarint, quandoquidem omnia, quæ ad ſapientiam, vel eloquentiā pertinent, contineant, ac complectantur. Sed ſi ita eſt; cur magiſtri noſtri, velut Dynus, Cynus, Bartolus, Baldus, & alij, qui Pandectarum opus ſemper præ manibus habebant, relictis eloquētiſsimis, & proprijs Iuris autorum verbis, ita barbare ſunt loquuti? Male equidem: hos tamen aliqua venia dignos exiſtimo: ampliores enim in ſuis commentarijs, maioresq. & lautiores diuitias, ſi eis fortuna fœlicitatem non inuidiſſet, conſpiceremus. namque ea ætate orti ſunt, qua bonarum litterarum ſplendor in obſcuriſsimis tenebris miſerrime iacebat. Quapropter ijs tantum verbis, quæ ab imperitis pædagogis diſcebant, in ſuis legum commentarijs vtebantur, & ab eleganti textuum proprietate aberrabant: tum antiquitatum monumenta, quæ plurimum adiumenti, præſertim Iuris ſtudioſis afferunt, penitus ignorabant. Quod plus iacturæ, quàm commodi contulit poſteritati. Si verò illa diuina, atque eximia borum Iuriſperitorum ingenia hodie extarent, Pomponio, Paulo, Vlpiano, cæterisq. eſſent ferè comparandi. Reprehenſione verò illi merito digni ſunt, qui cùm hæc noſtra ætas aliquid redoleat antiquitatis, relictis Iuriſprudentum verbis, à Cōmentarijs, veluti à fune pendent: qui etiam, quod magis pudendum eſt, ab alijs arbitrariæ opinionis ſenſa parum ſæpenumero firma inſuunt: quæ vel refragante textu in ſuorum magiſtrorum verba iurati, tueri pergunt. Vnde fieri videmus, vt ſæpius non tam attendatur, quid legis veritas exigat, quàm quod communis prætendat opinio. quod certè Iuris noſtri claritatem craſsioribus nebulis offundit. Et hi mihi nonnunquam intuenti videntur equidem ſimiles eſſe illis, qui naſcentem ſolem ne intueantur, oculis quodammodo manus obijciūt, maluntq. tenebras noctis præteritæ ſubſequi, quam orientis diei lumine perfrui. Sunt ne igitur Accurſij, Bartoli, Baldi, & cæterorum legenda commentaria? legenda quidem: ſed non vt quidam faciunt, qui (vt ipſi arbitrātur) docti, & maiorem Bartolo fidē præſtant, quàm textui: & id habent ratum, quod ab eo iudicatum, ac dictum viderint: nec ab illius teſtimonio, ne tantillum quidem diuelli poſſunt: ac illi tantam fidem habent, vt illius dictō, non maius videatur ijs Apollinis oraculum. De quibus idem dicere poſſumus, quod de Pitagoricis accepimus; quos ferunt, ſi quid affirmarent in diſputando, cùm ex ijs quæreretur, quare ita eſſet, reſpondere ſolitos, Ipſe dixit. Ipſe erat Pytagoras, cuius opinio tantùm præiudicata poterat, vt etiam ſine ratione valeret auctoritas. reprehenditur tamen à M. Tullio, & ab alijs viris doctiſsimis. Eſt autem omni laude efferendus Bartolus, & alij multi. ſed cùm ſine ratione

ratione loquuntur, non maiorem prope fidem eis, quam infantibus præstarem. Sed, vt vnde egressa est, profluat oratio, ad doctrinam assequendam diligenter euoluendus est Bartolus: quia, vt ingenue fateamur, qui Bartolum superet, inuenio neminem. Nec mirum est, si ab Antonio Augustino, magno Hispaniarum ornamento, cuius animi præstantia, & singulari virtute ætas nostra plurimum potest, dictus est Bartolus omnium nostrorum interpretum post Iustinianum optimus: licet in aliqua iuris parte videatur superatus: quia non omnia possumus omnes. Ad eloquentiam verò nulli illorum sunt legendi: ab omni enim antiquitatum iucunditate, ac lepore remoti fuerunt. Quibus ñam ergo vti debemus, vt vtramque consequi valeamus? Studiosè, vt dixi, Pandectarũ opus est legendum, accurateq. perlegendum. quod forte vtilius esset, si nunquam Iustiniani illa Constitutio violata esset; qua cautũ est, vt nullis Iurisperitis in posterũ audientibus commentarios illi, hoc est, Digestorum libris applicare, & loquacitate sua Codicis compendium confundere liceret: sed sufficiat, inquit, per indices tantummodo, & titulorum subtilitates (quæ παράτιτλα nuncupãtur) quædam admonitiora eius facere, nullo ex interpretum eorum vitio oriundo. Verùm postea quàm Pandectis commentaria addiderunt, præ cæteris legendus Alciatus: elegantissime enim scripsit; & à quibusdam etiam reprehenditur, quòd nimis accuratè, hoc est, fucato nimium sermone scripta sua condiderit. Rectè prædictus Goueanus; quippe qui ab Iuris autorum proprietate ne vnguem quidem discessit. In Duareno maxima est etiã gratia, & verborum proprietas, atque elegãtia. Idẽ in Budæo, Zasio, Viglio, Connano, A. Augustino, Iacobo Cuiacio, & alijs, quorum vigilijs refertæ sunt bibliothecæ. qui omnes Iurisprudentum mores, & instituta, veluti expressas imagines oculis nostris subijcere videntur. Et non solùm legendi sunt, qui optimè scripserunt; sed audiẽdi etiam, vt paulo ante diximus, ij, qui optimè & elegantissimè legales scientias profitentur. Hæc sanè Taurinensis Academia, veluti vesper inter sydera, ita inter cæteras Italiæ Academias non modo doctrina, verum etiã elegantia, & non tantum in legum facultate, quàm in omnium bonarum artium, & disciplinarum genere emicat. Quis enim cum Guido Pancirolo est comparandus tum elegantia, tum eloquentia? qui dum Patauij publicè legũ thesauros aperiret, omnes Germani, Galli, & reliqui exteri, relictis aliorum scholis, ob admirabilem, & eximiam illius doctrinam, ac propter elegantiam, dicendiq. copiam, ad eum, tanquam ad Iuris asylum adulabant. quod & hodie faciunt. nam relictis cæteris Academijs huc proficiscuntur. Quid Ioannem Manutium? quem vel scientia rerum, vel eloquendi suauitate, vel inuentionum acumine, & subtilitate clariorem putes? qui Iurisconsultorum verba miro quodam modo ita exprimit, atque pronunciat, vt Vlpianus, aut Papinianus audientibus loqui videatur. His haud dubiè proximus est Ioannes Vaudus. vtar enim verbis ijsdem, quæ à comite Symandio Chierigato, Vicentino, viro quidem in legum disciplinis eruditissimo, & in antiquorum monumentis sagacissimo accepi. qui mihi interroganti, quem Pancirolo, & Manutio crederet maximè accedere, Secundus, inquit, est Vaudus. Sunt & alij multi viri sanè doctissimi, sed magis Iurisperitorum, vt ita dicam, quàm Iuris autorum verba sequi videntur. Illis verò breui, ni fallor, succedet Manfredus Goueanus A. Goueani illius eloquẽtissimi viri, & iurisperitissimi filius: quippe qui paternam illam eloquentiam, & gloriam facilè consequetur. Eloquentia quidẽ nescio an habeat parem neminem: grandis est verbis tam Græcis, quàm Latinis, plenus sententijs, genere toto mirabilis. tum in iure ciuili promptus, & acutus, atque ad omnia paratus. Quid amplius à me postulas, Ceua? Nihil? ego autem vlterius dicam, aliarum artium, in primisq. rei Latinæ cognitionem ita esse necessariam iura ciuilia profiteri volenti, vt qui secus ad legũ lucernas conuolauerint, nihil mirum facient, si incauti papilionum more amburantur. Quare te, & omnes, qui clarissimam illam Iuris Cæsarei, & Pontificij scientiam, in qua Reipublicæ gubernacula, pacis præsidia, immò & salus viuentium; estq. omnium domina, & regina, volent amplecti, ex animo hortor, vt humaniores litteras non deserant, & præcipuè illa Iurisconsultorum verba obseruẽt: ijs enim obseruatis diserti, & docti facillime euadent. Nollem tamen quemquam ex numero eorum esse, qui discendi cupiditate tenẽtur. quorum duplex genus est, iuris maximè ciuilis, de quo nunc actum est: alij enim obesse arbitrantur linguarum peritiam, antiquitatis cognitionem disserendi, atque dicendi rationem, & cæteras disciplinas, quibus veteres Iurisconsultos fuisse præditos inficiari nequaquã possunt: alij his omnibus libenter operam dant, vt cæterorum ignauiam vehementer irrideant. vtrosq. admonendos magis, quàm reprehendendos semper existimaui. Etenim peccare quosdam ex vtroque genere hominum intueor, dum præter modum, aut hi pulchritudine, & dictionis suauitate, atque ornamentorum ducti, minus in ipsam iuris disciplinam incumbunt; aut illi nec verbis, nec sententijs sibi ipsis constant, in

vtrisque

vtriſque inhærent artis docendi rudes, atque imperiti. Hæc dicere habui de eloquentia,& de eius effectibus; vt intelligeres Ceua, non ita difficiles habere explicatus,vt multi exiſtimant; ſed facilè quem Iuriſconſultum poſſe euadere. Et quemadmodum eloquentia (vt omnia vno verbo comprehendam) vtilis eſt, ita Latina lingua vtilis, & neceſſaria; adeò neceſſaria, vt abſque ea nulla ars, nullaque diſciplina ſatis rectè edifci poſſit, ac doceri: detractoque eius præſidio nec cautius agere, nec per omnem terrarum orbem euagari, neque vllum ex quibuſuis auctoribus fructum, vllamue iucunditatem liceat haurire. Quamobrem non poſſum non mirari, viros alioqui doctiſsimos tanto labore, tantoque ſtudio conatos Vulgare Idioma cum Latino conferre: cùm nulla recta adferri poſſit ſimilitudo. Neque miramini, ſi nos aliquando in hiſce noſtris diſputationibus comparationem fecerimus: non enim eo animo fecimus, vt Vulgarem cum Latino conferremus; ſed vt Romanæ facundiæ vituperatoribus,& detractoribus reſponderemus. Namq. ſi vlla fieri debet linguarum comparatio, fiet quidem inter Græcam, & Latinam. Conferatur igitur Vulgaris hæc Italica cum Gallica, aut Hiſpana; non autem cum Latina, quæ antiquiſsima eſt, & à qua, tanquam à matre Vulgaris proficiſcitur. Rectè, Fabriti, inquit Linus, concludis: ſi eſt facienda comparatio, fieri debet inter æqualia: atqui Latina, vt vidi, multùm, longeq. ab Vulgari differt. fiat ergo inter Vulgare: quæ patiuntur ſimilitudinem. quod quidem ſæpius animaduerti. verùm quia ab omnibus Vulgaris linguæ auctoribus ſumma cura comparatam eſſe videram,& ab eorum ſententia minus mihi recedendum putabam: quod abſurdiſſimum eſſe ſponte, ac libere confiteor. Quæ cùm dixiſſet Linus finem fecit. Ceua autem, Vehementer inquit, his delectatus ſum; ideo non poſſum non vobis gratias agere; & ſi nequeam quas debeo, ſaltem, quas potero. Verùm quoniam iam aduesperaſcit ad vrbem redeundum eſt. & ita omnes in vrbem ſe receperunt.

F I N I S.

INDEX RERVM NOTABILIVM,

Ennius

INDEX.

I N D E X.

F I N I S.

ACTA
TARANTASIENSIS
ECCLESIAE
AB ANASTASIO GERMONIO
ARCHIEPISCOPO, ET COMITE
TARANTASIENSE

In Diœceſana Synodo Muſterij habita iij. Nonas Maij
M. DC. IX. promulgata.

Cum rerum, ac materiarum copioſo Indice.

AD SERENISS. PRINCIPEM
D. FERDINANDVM
S. R. E. CARDINALEM
AVSTRIACVM
ARCHIEPISCOPVM TOLETANVM.

SERENISSIMO PRINCIPI

D. FERDINANDO

S. R. E. CARDINALI

AVSTRIACO

ARCHIEPISCOPO TOLETANO.

ANASTASIVS GERMONIVS

ARCHIEPISCOPVS TARANTASIENSIS

S. P. D.

ECCLESIÆ meæ Tarantasiensis Acta in lucem editurus nihil antiquius habui (Cardinalis Serenissime), quàm vt ea amplissimo nomini tuo nuncuparem: non solùm quia tu summo Principe genitus, cuius potentiam ipse terrarum orbis admiratur: atque augustissimi collegij Ecclesiastici maximæ spei Senator, virtutum studio, & originis maiestate, & purpuræ decora supra ætatem æquas, & plaudentibus ordinibus egregiè sustentas; sed etiam, quia celeberrimæ Toletanæ Ecclesiæ clauum tenens, nostras has pastorales constitutiones, ni fallor, eò libentiùs accipies, quò non obscuris germanæ pietatis, prudentiæ, ac vigilantiæ argumentis, talem te Dominici gregis pastorem futurum exhibes, qualem laudatissimi mores tui, hominumque constans opinio, prænunciant, ac designant. Exiguum sanè munus est, quod tibi offero, (magnanime Princeps) si cum liberalitate Austriacæ genti propria, man-

suetudine,

ſuetudine, ingenij præſtantia, cæteriſq. animi tui heroicis dotibus conferatur; at ſatis magnum, ſi ex mea in te eximia obſeruantia æſtimetur, quæ ſanè eiuſmodi eſt; vt chariſsimæ ſponſæ meæ pretioſiorem ſupellectilem, has nempe leges, hæc ſynodalia decreta in publicum prodeuntia, præclaræ indolis tuæ fama præeunte, tibi vni duxerim commendanda; ac iure quidem, cùm non modò Prouinciæ meæ populis, quam mihi propoſui, allatura ſint vtilitatem; ſed &, abundante materia, teq. auſpice ac patrono, eam apud maiorum Eccleſiarum rectores, eorumq. adminiſtros ac iuſdicentes, ſibi ſint auctoritatem comparatura. Accipe læta fronte (optime Cardinalis) hoc beneuolentiæ meæ non contemnendum pignus, ſimulq. tuæ ad colendas virtutes miræ propenſionis non leue teſtimonium, ac pro tua ſingulari humanitate munuſculi tenuitatem voluntatis meæ amplitudine compenſari permitte. Quod te, tanti Regis filium, regiosq. gerentem ſpiritus, cum fœnore præſtiturum, planè confido. Interim bonorum omnium auctor Deus progreſſus tuos ita foueat ac fortunet, vt quem in ſpiritali ſtadio curſum inſtituiſti, feliciter perficias; quoſque tibi creditus grex ex temperantia, ac diligentia tua fructus expectat, cumulatiſsimè aſſequatur. Vale, & diu viue. Matriti, pridie idus Decembris M. DC. XX.

INDEX

INDEX
TITVLORVM
HVIVS OPERIS.

Immu-

INDEX TITVL.

AD

AD CLERVM TARANTASIENSEM PROOEMIVM.

A est rerum inconstantia, ea mortalium conditio (filij chariſſimi) vt, cùm infirma, fluxaq. ſint terrena omnia, niſi humana prudentia reparentur, peſſumeunte, ac diffluente legum auctoritate, non ſolùm vitia reprimi, morumq. corruptores coerceri nequeant, ſed ipſam humanæ ſocietatis compagem ſolui, atque omnino interire, neceſſe ſit: ſiquidem corrumpitur, atque ſeneſcit, quodcumque ſub cælo eſt, neque perpetuò ſtare, diuve conſiſtere poſſunt, quæ hominum fragilitati, temporumq. viciſſitudini obnoxia ſunt adeo, vt leges ipſas, atque inſtituta, licet optima, quibus populorum pax, ſaluſq. nititur, niſi ſapientiorum ope in dies reformentur, ac quodammodo ab interitu vindicentur, oboleſcere, atque obliuioni tradi, experientia ipſa doceamur. Quod ſanè, cùm in vniuſcuiuſque Reipublicæ gubernatione quàm maxime exploratum ſit, in eccleſiaſtica præſertim eo magis eluceſcit, quo mortalium cœtui maiorem iacturam affert ſacrarum, quam profanarum legum violatio, vt, quæ, non tantùm ſeculi honores, labiles opes, pereuntium familiarum momentaneam gloriam, inanes mundi titulos, ac breuem denique corporum felicitatem, ſed perpetua bona, ſolidam lætitiam, numquam intermorituras diuitias, æternamq. ſalutem, reſpiciat. Quapropter non minus pie, quàm ſapienter, iam vſque ab ipſis Eccleſiæ incunabulis, conſtitutum legimus, vt, coeunte ex totius Orbis regionibus Epiſcoporum ſenatu, de catholicis dogmatibus, de morum diſciplina, de Principum ſtatu, atque concordia, ageretur: vnde Græca, ac Latina generalia quatuordecim, Prouincialia plurima, Diœceſana pene infinita Concilia prodiere, ex quibus, donec ſanctarum viguit legum reuerentia, Chriſtianorum vniuerſitas ingentia commoda, immenſaſq. vtilitates percepit. Vbi verò, neſcio, vtrum temporum iniuria, an hominum incuria, deſijt, ſenſimq. dilapſa eſt priſca illa legum obſeruantia; ignara, ſuiq. oblita multitudo (vt eſt humana natura ad malum procliuis) viuendi licentiam præceps arripuit, ac nequitia primùm, diuinorumq. præceptorum contemptu, deinde ſtupris, rapinis, cædibus, hæreſi etiam; rebellantium animis varie diſtractis; inter infenſiſſimos hoſtes Chriſtiano nomini inſultantes in propriam perniciem conſpiraſſe, iugulumq. diabolico mucroni quodammodo obtuliſſe, videtur. Quibus incommodis, vt, quoad eius fieri poſſet, opportuna tandem aliquando adhiberentur remedia, plurimùm inſudaſſe Romanos Pontifices, teſtantur publica monumenta: inter quos Paulus Tertius, Iulius item Tertius, ac noſtra memoria Pius Quartus, indicta in ciuitate Tridentina generali ſynodo, Eccleſiæ neceſſitatibus egregiam, ſtrenuamq. operam nauarunt. Siquidem in eo Concilio antiqua, nouaq. errorum obducta ſunt vulnera, emendati mores, repreſſa potentiorum effrænata cupiditas, legibus honor, clero decor, Patribus auctoritas, paxque, ac quies populis

a cap. 2 sess. 24. de refor. populis restituta. Quin & prudentissime sancitum, vt[a] tertio quoque anno Prouincialia Concilia conuocarentur, diœcesana verò quotannis: enimuero persuasum habuerunt sapientissimi illi proceres, nihil militanti Ecclesiæ magis salutare futurum, quàm sacros hosce conuentus frequenter haberi, non solùm, vt casuum varietates, ac vicissitudines, explicari possent, sed etiam, ne, dum de vero legum sensu, legislatorumq. intentione, dubitaretur, quælibet Prouincia pro libidine sibi leges effingere, mutare, ac violare, auderet. Ideo, ne malum latius serperet, vtque omnes abusus, omnes item peccandi occasiones tollerentur, etiam Episcopis eorumdem Patrum consensu alias leges condendi (quæ generalis synodi decretis non b d. c. 2. & can. annis cũ seqq. dist. 18 aduersarentur) pro tempore, ac locorum qualitate, tributa[b] est auctoritas. Quæ, cùm ante oculos nostros diu obuersarentur, quamque gerimus personam, nobis repræsentarent, ad diuini cultus, morumq. ecclesiasticorum reparationem animum, ac mentem conuertimus. Itaque, Prouincia nostra pro virili parte diligenter lustrata, edictisq. saluberrimus, quantùm sacrorum ministrorum, ædiumq. necessitati, & conseruationi expedire visum est, in pristinum decorem restituta; leges vetustate obsoletas, longaq. desuetudine iam antiquatas, reformare, nouasq. condere, ac, priusquam in publicum prodeant, vobis proponi decreuimus, vt; quod forsitan prætermissum fuerit; vestro etiam calculo opportune suppleri, quodque superuacaneum, tolli, ac deleri possit. In quo quidem negotio, sicut omnem curam adhibuimus, quò susceptum onus pro officij nostri dignitate sustineremus, ita & abundante materia, prolixiores fuisse non dubitamus, quàm huiusmodi scriptionis genus exigere videatur: quod tamen, & intra modum, & iustis de causis factum esse, publicæ vtilitatis studiosi haudquaquam negabunt. Etenim, cùm ad dilapsæ antiquæ disciplinæ restitutionem nihil magis expedire arbitraremur, quàm, vt eiusdem Tridentini Concilij (cuius beneficio errores refutati sunt) salutaria præcepta obseruarentur, acta eius, prout occasio tulit, nostris constitutionibus inseri operæpretium duximus, vt, quantùm in nobis esset, ex hoc cælesti thesauro æternas vobis diuitias compararemus, simul persuasum habentes, veneratione, summaq. obedientia digna in ipsis constitutionibus à vobis existimanda, quæcumque in ipso Concilio, si ad aures vestras peruenissent, veneraremini. Quin, vt ecclesiarum rectores bene regendi, populi verò bene viuendi propositum; summorum etiam Pontificum vrgentibus præceptis; tenaciùs, ac faciliùs retineant, Pontificias sanctiones, quæ ad vestram propagandam pietatem maxime faciunt, in hoc volumen coniecimus; quibus, occasione titulorum materias distinguentium, quæ in Concilio Florentino de Sacramentis definita sunt, attexere visum est, ad neotericorum nempe insaniam compescendam, vt, qui Sacramentorum efficaciam impugnare non desistunt, ex vniuerso orthodoxorum armamentario (concilijs scilicet) aduersus eorum calumnias, tum arma, tum propugnatores semper suppeditatos fuisse, facilè intelligant. Postremò (quod huic operi magnum additamentum fuit) cùm apud nos perpauci sint, qui de iure Pontificio, curiæque Romanæ stylo apte respondere norint, vixq. iusdicentes nostri, quomodo Canonum ratio postulat, causas definire possint, vt publicum hoc probrum (quantùm per vires liceret) radicitus euelleremus, forensem ecclesiasticorũ tribunalium praxim, quàm viginti duorũ annorum experiẽtia Rom. Curiæ germanam, ac genuinã esse cognouimus, vt magistratus nostri ad rectiorẽ iudicandi viam traducerentur, tum generalibus, tũ specialibus statutis confirmauimus, controuersijs etiã pluribus, quæ inter iuris interpretes magnas turbas excitare solent, ex occasione sublatis: quorum statutorum filo, & à iudi-

cibus

cibus legalis laberinthi ambages eludi, & à litigãtibus difficiles litiũ nodos expediri posse, non dubitamus. Huic verò studio industriam, affectumq. pastoralem tantò libentius accommodauimus, quantò id ijsdem magistratibus vtilius futurum sperauimus, non solum, quia doctius, ac subtilius de quacumque re controuersa disputaturi, rectiora iudicia laturi sint, sed etiam, quia, si de fori competentia discordia oriatur, & profani, quæ sunt c Cæsaris, & sacri, quæ sunt Dei, è vestigio discernere, ac definire facilè queant. Simul autem vobis (egregij commilitones parochi) nostris laboribus ad faciliorem officij vestri administrationem viam aperuisse gratulamur, indicatis, scilicet, curæ, quam geritis, non minimis periculis, præscipta bene gubernandi forma, excusso negligentiæ veterno, cohibita contumacium licentia, traditaque tandem rectè pascendi animas certissima regula, qua muneris vestri pondus aurificis potius statera, quàm vulgari trutina, examinantes, pastoralem sarcinam feliciter feratis, vestræq. vigilantiæ sperata præmia reportetis. Quod quidem modico negotio perfici posse confidimus, quandoquidem materias omnes opportunis locis, prout rerum tractationi respondere visæ sunt, apposite collocauimus eo ipso ordine, quo Canones Pontificij digesti sunt, titulis, & nomine, & re ab ipsis decretalibus epistolis ad verbum petitis, vocibus obscurioribus sub eo, qui de verborum significatione, inscribitur, explicatis, regulisq. cum Prouinciæ nostræ moribus conuenientibus, quantùm ex vtroque iure, atque interpretum, aliorumq. sapientum sententijs colligere potuimus, ei, qui de regulis iuris est, serie alphabetica adscriptis. Hæc sunt, quæ nos vestri amantissimos, ac publicæ causæ studiosissimos, ad hanc suscipiendam prouinciam impulerunt, non enim (vt d præclare ille) nobis solis nati sumus, nec e omnia possumus omnes: indiget homo homine, & diuisa esse cælestia dona testatur ipsa rerum reciprocatio, atque inæqualitas, nempe, vt discat homo, cum abundat, egenti subuenire: testatur & f Apostolus, ad Corinthios scribens, diuidi asserens diuina charismata, alijsq. operationem virtutum, alijs discretionem spirituum, alijs genera linguarum, alijs interpretationem sermonum concedi, distribuente Deo omnia singulis, prout vult. Vos oblatam rei bene gerendæ occasionem auide amplectimini, perseuerantia confirmate, vtque errantes exemplo vestro ab obliqua via pedem referant, enixe perficite. Vos veterem hominem exuite, nouum induite, galeam fidei sumite, iugumq. charitati, patientiæ, & continentiæ subire ne grauemini. Vos morum harmoniam ad Psalmographi cytharam componite g dicentis: Seruite Domino in lætitia, debitumq. honorem legibus obedientia, atque humilitate restituite, quodque scripsimus, ac vestra causa in lucem prodire permittimus, æqui, boniq. consulite.

c Lucæ 20. l. iustitia. ff. de iust. & iur.

d M. Tullius lib. offic. 1. vbi & Platonẽ refert.

e Vir. Geor. 1.

f 1 ad Cor. 12.

g Psal. 99.

CASVS, SEV CAVSAE; SEV PECCATA, quorum absolutionem Anastasius Germonius Archiepiscopus, & Comes Tarantasiensis in foro interiore sibi reseruat.

I.

ONFESSARIIS quibuscumque, quamuis auctoritate eiusdem Archiepiscopi examinatis, atque approbatis, interdicitur, ne absoluant eos, qui mensæ Archiepiscopali debitas non soluunt decimas, aut eas iniustè retinent. *De quo videas Paragraphum vltimum capitis primi sub titulo de decimis.*

II.

NEque sponsos, qui, matrimonio in facie Ecclesiæ adhuc non celebrato, sese carnali copula coniunxerint: *quorum incontinentia cap. 3. titulo de clandestina desponsatione satis notatur.*

III.

NEque eos, qui maleficijs, ac diabolicis incantationibus, ne contracta matrimonia corporum commixtione consummentur, impediunt: *quorum impietas cap. 2. titulo de Frigidis, & maleficiatis damnatur.*

IV.

NEque publicos concubinarios, *de quibus tractatum est cap. 1. titulo de adulterijs, & stupro.*

V.

NEque eos, vel mares, vel fœminas, qui occasione illius abusus, quem nostrates patrio vocabulo, ALBERGER, appellant, siue EN TOVT BIEN, EN TOVT HONNEVR, in eodem lecto simul decumbunt, *quæ turpis consuetudo eodem titulo de adulterijs cap. 4. infamis esse definitur.*

VI.

NEque eos, qui se torneamentis immiscuerint; *de quibus titulo de torneamentis actum est.*

ACTA

ACTA TARANTASIENSIS ECCLESIAE

AB ANASTASIO GERMONIO Archiepiſcopo, & Comite Tarantaſienſe in Diœceſana Synodo Muſterij habita,

iij. Nonas Maij anno Sal. MDCIX. promulgata.

LIBER PRIMVS.

De ſumma Trinitate, & Fide Catholica. Tit. I.

CAP. I.

A Summa Trinitate, ac Fide Catholica ſunt dicẽdi nobis capiẽda primordia, vt, quod ad gloriã æterni numinis ſcribendum ſuſcepimus, eius afflatu, atque auxilio, ad optatum finem perducatur. Trinitas autem eſt vnus Deus in tribus perſonis, Patre, Filio, & Spiritu ſancto conſiſtens, ideo rectè dicitur, vnitas eſſe in Trinitate, & Deus ipſe [a] trinus, & vnus, & in iiſdem tribus perſonis eſſe vna eſſentia [b], vnaque ſubſtantia, vel ſimplex natura. Eſt tamen diſcreta hæc Trinitas ſecundum diuerſas perſonarum proprietates, licet ſecundum eſſentiam, indiuidua [c] ſit: perſonæ vero hoc pacto diſtinguuntur. Pater à nemine factus, nec creatus, nec genitus, intelligitur: Filius à ſolo patre non factus, nec creatus, ſed genitus eſt: Spiritus ſanctus, nec factus, nec creatus, nec genitus, à patre, filioq. procedit. Quare, eùm impius Caluinus [d], Dei filium à patre eſſentiam habere negauerit, quamuis ipſe Dei filius, ſe eſſe patris filiũ, & à patre per generationem procedere affirmet (vnde ſacræ [e] litteræ, Concilia, Patres, atque vniuerſa Eccleſia docet, ipſum eſſe Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verũ de Deo vero) meritò explodendi ſunt, atque ex Chriſtiana ſchola omnino exibilandi, talis magiſtri ſectatores, qui diuinarum perſonarum æqualitatem, contra certiſſimam, totq. ſeculis teſtatiſſimam veritatem in dubium reuocare impudẽtiſsime audent. Fides Catholica eiuſdẽ ſummæ Trinitatis donum eſt, humano generi ad æternam conſequendam ſalutem adeo neceſſarium, vt ſine ipſo teſtetur Apoſtolus [f], impoſſibile eſſe placere Deo. Hanc Fidem propheticis oraculis prænũciatam, ex ipſiusq. Chriſti doctrina ab Apoſtolis prædicatione, & traditionibus promulgatam, plurima Concilia vniuerſalia in ſummo honore habuerunt, ſed & Scripturarũ difficultatibus (ſancto afflante Spiritu) ſublatis, ab hoſtium calumnijs ſartam tectã conſeruarunt ita, vt ſincera, cõſtans, & vniformis in Orthodoxa ſemper Eccleſia fuerit, futuraq. ſit vſq; ad finem ſeculi. Huius puriſsimæ Fidei Chriſtus [g] ipſe fundamentum eſt, cui verus cultus ſuperædificatus dæmones fugat, errorum caliginem diſpellit, mortem profligat, ſuiſq. tandem amatoribus (eodem viã monſtrante Spiritu) cœlum aperit. Sanctiſſimæ igitur Trinitatis patrocinio, inuictæq. Fidei Catholicæ clypeo aduerſus ſatanicos impetus protecti, toto mẽtis affectu tenemus, & cõſtanter profitemur, quodcumque Sacroſancta Romana, tenet, & profitetur Eccleſia, cuius ſenſum, quiſquis ex noſtris ſubditis ad hæreticorum fabulas detorquere, aut traducere, aut deprauare auſus fuerit, is ſacrarum conſtitutionum pœnis plectatur.

a Prudẽtius.

b c. 1. extra eod. tit.

c Sym. Ath.

d lib. 1. Inſtit. cap. 13. ſect. 23.

e Ioan. 1 in Symbolum, quod in Miſſa recitat Eccleſ. Hilar. lib. de Trin. Athanaſ. in epiſt. Conc. Ariminen. & S. Baſil. lib. 2 contra Eunomium.

f ad Heb. 11

g c. cũ Paulus, 1. q. 1. c. non liceat, 26. q. 5. c. in nomine Domini. 23. d. c. 1. Syn. 6 in Trullo. Bar. & alij ad rubric de nou. op nũc. Iaſ. & alij ad rubric. de iuſt. & iure.

CAP. II.

VErùm, quia fides noſtra, ex ſacris libris, Spiritu ſancto ſuggerente, confectis, atque traditionibus a Chriſto ipſo oretenus, vel ab co-

ab eodem Spiritu dictatis, ſemperq. in Eccl. Catholica conſeruatis, pendet, atque robur ſuũ accipit, conſequens eſt, vt, quinam ſint ij libri inueſtigemus. Itaque, eos eſſe dicimus, ex quibus cõſtat vetus, nouumq. teſtamentũ, quoſque recenſet, ac pro Canonicis recognoſcit ſacra Tridentina Synodus [a]. Qui vcrò eos omnes eodem modo, atque integrè nõ ſuſceperit, anathemate notetur. Quare temerariã, & hæreticam eſſe dicimus opinionem eorum, qui exiſtimant, libros Iudith, Baruch, Sapientiæ, Eccleſiaſtici, Machabæorũ, Tobiæ, & epiſtolam B. Iacobi Apoſtoli canonicam nõ habere auctoritatem; necnon eorum, qui, nullã eſſe traditionem, quæ per ſolum ſermonem fiat, impudenter affirmant, etſi Ioannes dixerit [b]: Sunt & alia multa, quæ fecit Ieſus, quæ, ſi ſcriberentur, per ſingula, nec ipſum arbitror mundum capere poſſe eos, qui ſcribendi ſunt, libros: per traditiones enim ipſorum Apoſtolorum nõnulla accepimus, & multa ijdẽ Apoſtoli poſtea ſanxciunt, quæ pro lege Euangelica ritè obſeruantur. Quod idem Paulus [c] teſtatur, dicẽs: Cætera, cum venero, diſponam: & ad Theſſalonicenſes ſcribens [d]: Tenete, inquit, traditiones, quas didiciſtis, ſiue per ſermonem, ſiue per epiſtolam noſtram. Traditiones igitur illas, quas Catholica Eccleſia ſuſcepit, eodem pietatis affectu, & reuerentia ſuſcipi debere ſub eadem excommunicationis pœna declaramus.

a ſeſſ. 4.
b c. vlt. Io. 6.
c 1. ad Cor. 11.
d c. 2. prope finem.

CAP. III.

PRouidendum eſt, ne, dum veritas quæritur, veritas amittatur: quod in factorum præſertim voluminum ſenſu inueſtigãdo, præ cæteris experti sũt illi, qui (vt ait Apoſtolus [a]) ſanam doctrinã minimè ſuſtinentes, ſed Catholicæ veritatis argumenta per ſummã pertinaciam ex falſis magiſtris potiùs, quàm ex diuinorum oraculorũ ſchola ſibi coaceruãtes, ipſum aquæ viuæ fontem Deum (vt eſt apud Hieremiã [b]) dereliquerunt, & ciſternas diſſiparas ad ſua deſideria foderunt, vnde ex paruis ſcintillis magna ſchiſmatum, hæreſum, errorumq. omniũ excitata ſunt incendia. Quapropter, vt diœceſim noſtrã ab huiuſmodi periculo vindicemus, eamq. ſartam tectam ab inſidijs ſectariorum conſeruemus, iudiciũ de vero [c] ſacræ paginæ ſenſu, Eccleſiarum omnium matri, ac magiſtræ, Sedi Apoſtolicæ relinquamus. Qui ſecus fecerit, ſi publico fungatur munere, pœnis à iure ſtatutis puniatur.

a 2. ad Tim. 4. c.
b cap. 2.
c Cõc. Trid. ſeſſ. 4. decreti. de viu ſacr. libror.

CAP. IV.

SIcut ex arrogãtium hominũ, ſeu ambitione, ſeu ignorantia, ſacram Scripturã, ſanctorumq. Patrum ſententias ad proprios ſenſus temerè detorquentiũ contra eum ſenſum, quem tenet Eccleſia Catholica, hæreſes plurimas prodiiſſe, atque in orbem Chriſtianum irrepſiſſe exploratũ eſt, ita &, cum verba, aut ſententiæ ſacræ paginæ ad ſcurrilia, aut fabuloſa, aut vana applicantur, ſeu conuertuntur, necnõ ad detractiones, adulationes, ſuperſtitiones, diabolicas incãtationes, diuinationes, ſortes, libelloſq. famoſos detorquentur, non paruam in fide facit Eccleſia iacturã: quapropter ſacroſancti Concil. Trid. decreto [a] inhærentes, vt eiuſmodi temeritati, quæ religionis contemptum, atque irriſionẽ parit, quantùm poſſumus, occurramus, præcipimus, ne deinceps quiſquam audeat verba ipſarũ ſanctarũ Scripturarum, aut Patrũ ad inanes, ſeu turpes, ſeu ridiculos ſenſus, detorquere: qui aliter fecerit, tanquã temerarius, & diuini verbi contẽptor, pœnis à iure ſtatutis puniatur.

a ſeſſ. 4. de edit. & viu ſacr. lib.

§. vnic.

Portò, & Chriſtianæ Reipublicæ nõ minori nocumento ſunt, qui irreuerẽter, contumelioſè, & turpiter loquũtur de perſonis Eccleſiaſticis Deo conſecratis, de quibus fabulas cõfingunt, cantilenas pangũt, ſatyras diuulgãt, comœdias repræſentant, etiam religioſorum veſtibus perſonati, dicteria, ac cõuicia in eos temere, & impudenter iactantes, vnde ordini Eccleſiaſtico aliquando cũ Reipublicæ Chriſtianæ probro, atque incommodo, non parua eſt nota inuſta. Quocirca, ſi ex hoc peſsimo hominum genere quis reperiatur nobis ſubditus, qui eccleſiaſticas, ſacraſque perſonas verbis, aut ſcriptis, fuerit inſectatus, grauiſſimè arbitrio noſtro pro rei qualitate puniatur.

CAP. V.

IIs, quæ diximus, conſequẽs eſt, vt in ſacramentorũ reuerentia ſubditos noſtros confirmemus: itaque, cùm apud Catholicos nulla vnquam fuerit hæſitatio, quin ſeptem ſint Eccleſiæ ſacramẽta à Chriſto vnigenito Dei filio inſtituta; quod repetitis ſacræ Scripturæ auctoritatibus, haud obſcurè probatur [a]; cũq. per ipſa ſacramenta omnis vera iuſtitia (vt docet ſacra Tridentina Synodus [b]) vel incipiat, vel incepta augeatur, vel amiſſa reparetur, ideo ijdẽ ſubditi noſtri conſtãter teneant, quod ſacroſancta Romana tenet Eccleſia.

a Act. 1. & 19. Paul. 1. ad Timot. c. 4. ad Ephef. c. 4. ad Tit. 3. Iacobi 5. 1. 10. c. ad abolendam de hæret.
b ſeſſ. 7. in proœmio.

CAP. VI.

QVoniam, niſi fide emineat Chriſtianus homo, quem ſibi proponit æternæ beatitudinis finem, aſſequi nunquam poteſt, teſtante Apoſtolo [a], ſine Fide impoſſibile eſſe placere Deo, oportet, religione imprimis cõſpicuos eſſe eos, qui in Eccleſia Dei publico munere, aut gradu, aut dignitate, cæteris antecellunt, quandoquidem publicè intereſt, rerum ſacrarum adminiſtrationes, gregiſque

a ad Hebr. 11.

dominici

dominici pastores, ab omni infidelitatis suspicione vacuos esse, simulq. eiusdem Ecclesiæ præceptis constantissimè obtemperare, ne, qui in honore collocantur, vt per sanam doctrinam fidelium animos in Ecclesiæ obsequio confirment, dum sibi commissum populum viam salutis docere, errantemq. ab errore reuocare debent, infirmi ipsi, aut doctore indigere reperiantur, vnde cæcos [b] à cæcis duci, vel discipulos [c] super magistros esse, contingat. Quod, cùm valde absurdum sit, animasque in magnum discrimen conijciat, Parochos nostræ diœcesis, aliosque omnes, qui in ecclesia nostra matrice dignitates, aut canonicatus, obtinent, nullamq. Fidei professionem adhuc emiserint, eam in proxima futura Synodo ex sacri Tridentini Concilij [d] præscripto, vt omnino emittant, mandamus. Cœteri verò, qui ex quauis collatione, etiam summi Pontificis, beneficia ecclesiastica in eadem nostra diœcesi existentia; etiam si iuris patronatus fuerint; deinceps obtinuerint, ad eorum possessionem capiendam nequaquam admittantur, nisi ad summum intra duos menses in nostris, vel nobis absentibus, aut impeditis, Vicarij, seu officialis nostri, manibus eandem Fidem professi fuerint, quã etiam in Capitulo, qui dignitates, vel canonicatus in eadem nostra ecclesia impetrauerint, profiteri teneantur.

b Luc. c. 6. c Matth. 10. & Luc. 6. d sess. 25 de reform. c. 2. & c. quicunque 16.

§. vnic.

Eandem quoque orthodoxæ Fidei professionem ludi magistros, qui, siue publicè, siue priuatim, pueros gratis, vel mercede, erudiendos susceperint, atque etiam alios cuiuscumque artis, & facultatis liberalis professores, intra duos menses à die suscepti officij computandos profiteri volumus; aliàs ab officio, artisque, & facultatis exercitio (ad quod deinceps non ampliùs admitti debeat) eos amoueri præcipimus. Forma autem præfatæ professionis Fidei illa esse debet, quam nobis præscripsit Pius Papa Quartus [a], cuius exemplum hic subijcitur, videlicet.

a Bull. 114.

Ego N. firma fide credo, & profiteor omnia, & singula, quæ continentur in Symbolo Fidei, quo sancta Romana Ecclesia vtitur, videlicet: Credo in vnum Deum patrem omnipotentem factorem cœli, & terræ, visibilium omnium, & inuisibilium, & in vnum Dominum Iesum Christum filium Dei vnigenitum, & ex patre natum ante omnia secula, Deum de Deo, lumen de lumine, Deum verum de Deo vero, genitum, non factum, consubstantialem patri, per quem omnia facta sunt: qui propter nos homines, & propter nostram salutem descendit de cœlis, & incarnatus est de Spiritu sancto ex Maria Virgine, & homo factus est: crucifixus etiam pro nobis sub Pontio Pilato passus, & sepultus est; & resurrexit tertia die secundum Scripturas: & ascendit in cælum, sedet ad dexteram patris: & iterum venturus est cum gloria iudicare viuos, & mortuos, cuius regni non erit finis: & in Spiritum sanctum Dominum, & viuificantem, qui ex patre, filioque procedit, qui cum patre, & filio simul adoratur, & conglorificatur, qui loquutus est per Prophetas: & vnam sanctam, Catholicam, & Apostolicam Ecclesiam: confiteor vnum baptisma in remissionem peccatorum, & expecto resurrectionem mortuorum. & vitam venturi sæculi. Amen. Apostolicas, & Ecclesiasticas traditiones, reliquasq. eiusdem Ecclesiæ obseruationes, & constitutiones firmissimè admitto, & amplector. Item sacram Scripturam iuxta eum sensum, quem tenuit, & tenet sancta mater Ecclesia, cuius est iudicare de vero sensu, & interpretatione sacrarum Scripturarum, admitto, nec eam vnquam, nisi iuxta vnanimem consensum Patrum, accipiam, & interpretabor. Profiteor quoque, septem esse vere, & proprie sacramenta nouæ legis à Iesu Christo Domino nostro instituta, atque ad salutem humani generis, licet non omnia singulis necessaria, scilicet Baptismum, Confirmationem, Eucharistiam, Pœnitentiam, Extremam vnctionem, Ordinem, & Matrimonium, illaq. gratiam conferre: & ex his, Baptismum, Confirmationem, & Ordinem sine sacrilegio reiterari non posse. Receptos quoque, & approbatos Ecclesiæ Catholicæ ritus in supradictorum omnium sacramentorum solemni administratione recipio, & admitto. Omnia, & singula, quæ de peccato originali, & de iustificatione in sacrosancta Trid. Synodo definita, & declarata fuerunt, amplector, & recipio. Profiteor pariter, in Missa offerri Deo verum, proprium, & propitiatorium sacrificium pro viuis, & defunctis, atque in sanctissimo Eucharistiæ sacramento esse verè, realiter, & substantialiter corpus, & sanguinem, vna cum anima, & diuinitate Domini nostri Iesu Christi, fieriq. conuersionem totius substantiæ panis in corpus, & totius substantiæ vini in sanguinem: quam conuersionem Catholica Ecclesia transubstantiationem appellat. Fateor etiam sub altera tantum specie totum, atque integrum Christum, verumque sacramentum sumi. Constanter teneo, Purgatorium esse, animasq. ibi detentas fidelium suffragijs iuuari: Similiter, & sanctos vna cum Christo regnantes venerandos, atque inuocandos esse, eosq. orationes

Deo pro nobis offerre, atque eorum reliquias esse venerandas. Firmissime assero, imagines Christi, ac Deiparæ semper Virginis, nec non aliorum Sanctorum habendas, & retinendas esse, atque eis debitum honorem, ac venerationem impartiendam. Indulgentiarum etiam potestatem à Christo in Ecclesia relictam fuisse, illarumque vsum Christiano populo maximè salutarem esse affirmo. Sanctam Catholicam, & Apostolicam Romanam Ecclesiam omnium Ecclesiarum matrem, & magistram agnosco: Romanoque Pontifici, Beati Petri Apostolorum Principis successori, ac Iesu Christi Vicario, veram obedientiam spondeo, ac iuro. Cætera item omnia à sacris Canonibus, & œcumenicis Concilijs, ac præcipuè à sacrosancta Tridentina Synodo, tradita, definita, & declarata, indubitanter recipio, atque profiteor: simulq. contraria omnia, atque hæreses quascunque ab Ecclesia damnatas, & reiectas, & anathematizatas ego pariter damno, reijcio, & anathematizo. Hanc veram Catholicam Fidem, extra quam nemo saluus esse potest, quam in præsenti sponte profiteor, & veraciter teneo, eandem integram, & inuiolatam vsque ad extremum vitæ spiritum constantissime, Deo adiuuante, retinere, & confiteri, atq. à meis subditis, vel illis, quorum cura ad me, in meo munere spectabit, teneri, doceri, & prædicari, quantùm in me erit, curaturum. Ego idem N. spondeo, voueo, ac iuro. Sic me Deus adiuuet, & hæc sancta Dei Euangelia.

De Constitutionibus. Tit. II.

CAP. I.

QVONIAM ex materiarum continuatione ordo, ex ordine autem perfecta rerum notitia proficiscitur, postquam de summa Trinitate, & Fide Catholica actum est, nihil huius nostri voluminis intentioni magis opportunum videtur, quàm, vt ad constitutiones transeamus, quò seruanda, ac vitanda adamussim dignoscantur. Constitutiones igitur Ecclesiasticæ, quoniam leges sunt, quæ bene, beatèq. viuendi formam, ac regulam præscribunt, diuinis legibus ritè subnectuntur. Concilium igitur Tridentinum, cum & œcumenicum fuerit, hoc est, ex omnibus Christiani orbis nationibus in Spiritu sancto legitimè congregatum, omniumq. Conciliorum summa, ac compendium, tum circa Fidei dogmata, tum circa iudiciorum, morumq. reformationem, eius decreta, ac constitutiones, ab omnibus in magna veneratione haberi, atque obseruari, præcipimus, quod, & de summorum omnium Pontificum constitutionibus faciendum esse mandamus.

CAP. II.

PRædecessorum nostrorum leges, tam præceptiuas, quàm prohibitiuas, obseruari volumus, dummodo sanctæ Romanæ Ecclesiæ, Summorumque Pontificum Constitutionibus, ac sacri Concilij Tridentini decretis non aduersentur: etenim, quantùm laudanda est pastorum pietas, atque industria condendis legibus populo necessarijs inuigilantium, tantùm, ne leges ob mutationem temporum minimè conuenientes cum populi detrimento obseruentur, cauendum est.

§. vnic.

Quoniam verò, vt diximus, pro temporum ratione legum etiam ratio habenda est, quādocumq. dispensatione opus esse appareat, ne in sacrarum constitutionum periculo conniuere, aut earùm conuellere auctoritatem legislator temere velle videatur, simulque, ne ex incerto euentu, certum forsitan Reipublicæ damnum inferri contingat, vtrum pro Ecclesiæ dignitate dispensari expediat, accuratè perpendatur, vt si, vel necessitas vrgeat, vel id fieri publica postulet vtilitas, dispensatio minimè differatur, gratis vtique, ac procul ab omni pecuniariæ largitionis labe, aut vmbra mercedis, vel præmij.

De Rescriptis. Tit. III.

CAP. I.

SAPIENTER quidem, atq. opportunè sacra Tridentina Synodus [a] ad declinandam malitiosam petentium suggestionem, decreuit, in prouincialibus, ac diœcesanis Concilijs certas designari personas, dignitate Ecclesiastica, vel cathedralis ecclesiæ canonicatu insignitas, iuxta summi Pontificis Bonifacij Octaui [b] constitutionem, quibus, præter locorum Ordinarios Ecclesiasticæ, ac spirituales causæ à Romana Curia in christianis prouincijs delegandæ, committantur, cum Signatura Iustitiæ, vel Gratiæ, vel summi Pontificis Datarius personarum, quibus causæ committendæ sint, plerumque notitiam non habeant. Ideo, sicut in præsenti Synodo elegimus RR. DD. vitæ integritate, legumq. scientia nobis probatos, huiusq. Metropolitanæ ecclesiæ canonicos, vsque ad futuram diœcesanam nostram Synodum; ita ex ijs, qui in dignitate

[a] Sess. 25. c. 10. de reformat.

[b] c. statutū eod. tit. in 6.

Eccle-

Ecclesiastica constituti, aut canonici nostræ fuerint ecclesiæ, morum exemplo, litterarumq. eruditione conspicuos viros, in Synodis diœcesanis pro tempore congregandis, eligi mandamus, quibus Romanæ Curiæ causæ tutò committantur: quòd si aliquem eorum diem obire, aut longè abesse contigerit, demortuo, vel absente, nostro, vel Vicarij nostri generalis arbitrio, qui magis ad id muneris obeundum idoneus videbitur, alius absque mora subrogetur. Quam quidem electionem, ac subrogationem, Romam ad summi Pontificis Datarium, necnon ad Nuncium Apostolicum apud Serenissimum Sabaudiæ Ducem residentem, diligenter transmitti volumus, vt, quibus causæ delegandæ sint, non ignoretur.

De consuetudine. Tit. IV.

CAP. I.

QVAMVIS, ob Dominicæ natiuitatis insignem solemnitatem sacerdotibus liceat illo die tres [a] Missas celebrare, eam tamen consuetudinem, qua nostræ ecclesiæ canonici, alijq. sacerdotes, posteaquàm media nocte fuerit ab Archiepiscopo Missa cantata, licere sibi putant tres Missas celebrare ante lucem, tamquam prauam, sacrisque canonibus discordem [b], damnamus, atque extirpandam esse, censemus. Neque enim ille Missarum numerus ab Ecclesia in obscurum mediæ noctis tempus, sub lucidum auroræ, lucidumq. tertiæ diei horæ tripartitus, otiosus est, aut mysterio caret: prima siquidem Missa naturæ statum designat, quo aduentus Christi perobscurus fuit: secunda legis, quo humani generis redemptio prænunciata fuit: tertia gratiæ, quo diu sperata filij Dei incarnatio, atque natiuitas mundo affulsit. Quare, cùm circa easdem Missas obseruandum sit, quodcumque ab antiquissimo tempore eadem obseruat Ecclesia, nemo, vel in dignitate constitutus, vel canonicus, vel alius quiuis sacerdos, tres Missas die Natalitio Domini celebrare audeat, nisi hoc ordine: primam nempe, postquàm pontificalis fuerit media nocte absoluta: secundam in aurora: tertiam hora diei item tertia. Non tamen prohibemus, quin tres Missæ summo mane incipiantur, & sine intermissione, vt moris est, celebrentur: Sed ante lucem [c] non plures, quàm vna. Qui secus fecerit, à diuinis, quantùm nobis visum fuerit, suspendatur.

a c. nocte sancta, de cósecr. dist. 1. c. 3. ext. de celebr. Miss.

b Ang. ver. Missa, § 40. Siluest verb. Missa, 1 q. 6. & 7. Nauarr. in Manu. c. 25. num. 87.

c Conc. Trident. sess. 22. decreto de obseruat. & euitand. in celebration. Miss. vers. postremò.

CAP. II.

SAcrosanctum Missæ sacrificium, seu pro [a] fidelium viuorum peccatis, satisfactionibus, atque necessitatibus, seu pro defunctorum nondum plenè purgatis culpis, iuxta Apostolorum [b] traditionem, fiat, quamquam verè propitiatorium est, diuinorumque omnium mysteriorum summum, pro defunctis tamen fieri Dominicis diebus; vt in quibusdam nostræ diœcesis locis passim consueuit; non probamus, cùm diem hunc præ cœteris lucis prærogatiua illustratum, rerumq. creatarum initium, solemnem, atq. percelebrem, in sacris litteris esse animaduertimus, cuius tanta dignitas est, vt Dominus noster Iesus Christus, redemptionis opere consummato, resurrectioni suæ à mortuis illum seposuerit, sed & sanctus paraclytus Spiritus eodem die super Apostolos descendens, quo in honore ille dies apud nos esse deberet, satis ostendit, quem & ab omni opere seruili exemptum diuino præcepto Christianorum colit ecclesia, magnaq. cum veneratione sanctificat. Quare, cùm antea dies [c] Solis appellaretur, ab ijsdem Apostolis Dominici titulo insignitus, primusq. ex septem hebdomadæ diuino cultui fuit ritè assignatus; cuius Beatus Ioannes [d] in Apocalypsi mentionem facit: & Apostolus [e], cùm per vnam Sabbati, hoc est, die Dominico (vt sanctus Ioannes Chrysostomus interpretatur) collectas fieri mandat, vt intelligamus, iam tum in Ecclesia diem Dominicum omnis tristitiæ expertem soli lætitiæ fuisse in Domino consecratum. Idcirco, vt ecclesiæ nostræ mores eum vniuersalis Ecclesiæ instituto conueniant, parochis sub pœna suspensionis prohibemus, ne diebus Dominicis Missam pro defunctis deinceps celebrent.

a Conc. Trident. sess. 22. c. 2. in fin.

b Io. Chrysost. in hom. pro defunct. Cyrill. Alex. in serm. de iudic.

c l. 1. & 7. C. de ferijs.

d cap. 5.

e 1. ad Corinth. c. 16.

CAP. III.

ALias item consuetudines omnes, quæ scandali suspicione laborent, optimosque legum sensus quoquomodo peruertant, auersamur, antiquamus, atque ita abrogamus, vt ab ecclesia, nostraque vniuersa diœcesi eas perpetuò exulare velimus: inter quas ridiculam illam circa pueros cantores quotannis renouari solitam, intra ipsius diuinæ domus penetralia tolerari plane stomachosum est, qua tempore vesperarum sanctorum Ioannis Euangelistæ, atque Innocentium, postquam canonici, detractis sibi canonicalibus vestibus, eas pueris cantoribus (quos innocentes vulgò appellant) induendas permiserint, puerorum eorumdem vnus cum pluuiali, rocheto, mitra, chirothecis, baculo pastorali, alijsque ornamentis pontificalibus, præcun-

præeuntibus, qui episcopalibus functionibus assistere solent, cum pueris hisce, quodammodo personatis, necnon canonicis sine capis, capellanis, cœterisq. inferiorum ordinum ministris in publicum prodire consueuit, toto populo eum per vrbem deducente, ad ecclesiamq. reducente, vbi die sanctis Innocentibus sacra, assistentibus iisdem pseudocanonicis cum eodem vmbratili Episcopo, non solùm recitantur vesperæ, sed & Missa (pontificalibus omnibus cæremonijs adhibitis) solemniter cantatur. Quæ, quoniam sine risu spectantium, atque audientium fieri non possunt, cùm sancta [a] sanctè tractari conueniat, ac præsertim omnium sanctissimum Missæ sacrificium, vbi laudes, debitæque gratiarum actiones Deo persoluuntur, sitque sacrificij cruenti, quo Iesus Christus seipsum in ara crucis æterno patri obtulit, pia commemoratio; humanoq. generi Deus redditur propitius, abusum hunc potiùs, quàm consuetudinem, abolemus, & damnamus, atque, ne scænicum hoc prodigium, religionis specie nostrorum clericorum oculos vlterius perstringat, ciuiumque pietas (vnde hasce pueriles ineptias, quamuis in honorem sanctorum Innocentium, à principio ortum habuisse putamus) vicinis nostris nouatoribus ludibrio sit, canonicis, alijsq. in sacris ordinibus constitutis præcipimus, ne hosce puerulos vestibus canonicalibus, huiusmodi histrionicæ, ac ridiculæ repræsentationis causa, ampliùs abuti patiantur sub pœna suspensionis, qua se mulctandos iri sciant illicò, ac secus fecerunt.

a Conc. Trident. sess. 22. c. 4. de sacr. missæ, & c. fin. sess. 24. de matrim.

CAP. V.

QVo verò ad ecclesiasticos ritus, & cæremonias, cùm canonici nostræ metropolitanæ ecclesiæ regulares vestes; quas ante quadriennium gestare solebant; cum secularis cleri habitu, summo indulgente Pontifice, commutauerint, nec tamen antiquum psallendi ritum, seu officium in eadem ecclesia recitari solitum, adhuc reliquerint, ne cum boue, & asino (vt est in parabola [a]) arare videantur, monasticos omnes ritus, ac cæremonias abrogamus, vtque clerus noster, præsertim canonici, in matutinis, alijsq. horis canonicis, necnon in ipso Missæ sacrificio, cæremoniali, quod Episcoporum vocatur, summi Pontificis Clementis Octaui iussu nuper reformato vtantur, mandamus: vbi, quæcumq. ad diuinas laudes pertinent, ita collocata, ita disposita, ac distincta sunt, vt nihil eiusmodi desiderari posse perspicuum sit. Quæ tamen cæremoniæ, etsi de tam celebri libro non fuerentur, quoniam à Romana Ecclesia omnium ecclesiarum matre, & magistra, auctoritatem habent, admittendæ omninò, ac seruandæ [b] sunt.

a Deuter. c. 22.

b arg. l. de quibus, ff. de legib.

De Electione. Tit. V.

CAP. I.

QVAMVIS ecclesiæ nostræ matricis capitulum, non solùm ex longo vsu, & immemorabili consuetudine, sed & priuilegio Apostolico, canonicis mense Iunio, aut Decembri morientibus, successores creare possit, attamen, si eo tempore canonicum vita fungi, nec in eius locum à capitulo alium intra tres menses proximos subrogari contingat, iure eligendi ad nos deuoluto, diuini cultus dignitas postulat, vt quod ad ecclesiæ nostræ honorem à maioribus nostris institutum est, à nobis confirmetur, ac quantùm fieri potest, augeatur.

CAP. II.

AT, quia, quod ad omnes pertinet, omnium calculo terminari æquum est, nequaquam electio fiat, nisi, qui ius eligendi habent, si [a] possint, aut velint, electioni interesse, per campanæ signum, vel per nuncium, vel, si longè à loco electionis absint, per epistolam, accersantur: deinde fiat electio, in qua, si eligentium voluntates discordent, ille ritè electus intelligatur; nisi indignus [b] sit; in cuius personam [c] maioris partis collegij suffragia conueniant: quo quidem casu, cùm potestas eligendi ex Concilij Lateranensis [d] præscripto à maiore parte; quoniam indignum eligendo, in officio deliquerit; ad minorem translata sit, electus à paucioribus, si nullam patiatur exceptionem, nihilominus electionis beneficium citra omnem controuersiam accipiat.

a c. 30. 35. & 42. extr. eod.

b c. 9. 17. 20. 25. 26. 27. 37. 38. 44. 53. ext. eod. cap. cum te, ext. de ætat. & qualit. ord.

c c. 6. 23. 34. 48. 50. & 55. ext. eod.

d cum in cunctis ext. eod. tit.

CAP. III.

ORtam aliàs controuersiam circa canonicatuum electionem; an, scilicet, omnes canonici, alijq. dignitatem habentes possint electioni interesse, & suffragia ferre; definimus, quando id ad capitulum spectat, omnes posse eligere, nisi sint canonicè impediti: Intelligitur autem impeditus, qui excommunicatione [a] irretitus, qui suspensus [b] est, cui fuerit legitimè [c] interdictum, qui scienter [d] indignum elegerit, quiq. in forma [e] peccauerit. Qui verò scienter [f] indignum elegerint, non electionis solùm commodo priuentur, verùm hac etiam pœna mulctentur, vt scilicet, ab ecclesiasticis beneficijs ad triennium suspensi sint. Et, si omnes deliquerint [g], ad nos eligendi potestas translata esse intelligatur; si non omnes, ad eos, qui

a c. 39. ext. eod. c. constitutus ext. de appellat.

b cap. dilectissimi de consuetud. cap. Apostolicæ, de except. c. 26. hoc tit.

c c. vlt. ext. eod.

d cap. 7. 20. 23. 25. 26. 44.

e c. 40. ext. eod.

f d cap. 7. 5. vlt. ext. eod.

g cap. 2. §. nos igitur, ext. eod.

iure

iure culpari non poterunt, etsi pauciores, electio transferatur.

De Renunciatione. Tit. VI.

CAP. I.

a l. si quis in conscribendo, C. de pactis, c. quam periculosis, 7 q. 1. cap. si diligenti, ext. de foro cõp.

b l. ius publicum, ff. de pactis, l. Negatur. § si verò, ff. de relig. & sumpt. fun. l. Paulus, § partoni, ff. de bonis libert.

QVAMVIS [a] vnusquisq. rei, iuriq. suo renunciare possit, quandocumq. tamen cum priuata vtilitate coniunctum sit publicum commodum, libera non est renunciatio, ne priuatorum pactis [b] publico iuri iniuriam fieri contingat, cuius præcipua prærogatiua est, vt, quod eius interest, à solo Principe [c] remitti possit. Itaq. illi, qui beneficium ecclesiasticum, siue ab Ordinarijs, siue à summo Pontifice, obtinuerunt, auctoritate propria illud dimittere, aut renunciare non possunt. Neque enim confertur beneficium ob solius collatarij vtilitatem, aut commodum, sed etiam propter commodum ecclesiæ, cui ille inseruire debet, vt scilicet, non præsit tantùm [d], sed & prosit. Absq. superioris igitur licentia [e] renunciare beneficium nemini permittitur. Nec omnis renunciatio admitti debet, sed illa dumtaxat, quæ causam habeat legitimam. Causas reperies in Constitutione Innocentij III. incipiente: [f] Nisi cum pridem, & Pij V. incipiente: Episcopi: cuius exemplum, ad tollendam ignorantiæ excusationem, infra subijciemus.

d cap. si qui Episc. in fin. 1. q. 1. Augustin. li. 19. de Ciuit. Dei, cap. 10.

e c. 1. & 10. ext. eod.

f d. cap. 10.

Pius Papa Quintus.

CAP. II.

EPiscopi, & alij facultatem habentes, eorum dumtaxat resignationes recipere, & admittere possint, qui, aut senio confecti, aut valetudinarij, aut corpore impediti, vel viriati, aut crimini obnoxij, censurisq. ecclesiasticis irretiti, aut nequeunt, aut non debent, ecclesiæ, vel beneficio inseruire, seu, qui vnum aliud, vel plura beneficia obtinuerint, vel, quos ad aliud contigerit promoueri: religionem quoq. ingressuri, vel matrimonium contracturi, si statim postea id re ipsa exequantur, deniq. cum quis ex alijs casibus acciderit, qui constitutione fel. record. Innocentij [a] Papæ III. de dimittendis cathedralibus ecclesijs edita continentur. Qui etiam, ob capitales inimicitias nequeunt, vel non audent in loco beneficij residere securi, sed nec borum vllus sacro ordini mancipatus, nisi religionem ingressurus, valeat vllo modo beneficium, vel officium ecclesiasticum resignare, nisi aliunde ei sit, quo in vita possit commode sustentari.

a d. cap. 10.

CAP. III.

INhærentes insuper constitutioni Gregorij Papæ XIII. incipienti: Ad prohibendas simultates, mandamus, vt in posterum omnes, & quæcumque beneficiorum resignationes, etiam ex causa permutationis factæ, etiam possessione non habita, immo, litteris etiam Apostolicis non confectis; item litis, & iurium quorumcumq. cessiones, ac retrocessiones, quæ posthac de dignitatibus, canonicatibus, Prioratibus, siue curam animarum habentibus, siue simplicibus capellanijs, capellis, oratorijs, hospitalibus, & alijs quibuscumque beneficijs ecclesiasticis in nostris, vel in summi Romani Pontificis pro tempore existentis, manibus, etiam coram notario, & testibus fient, & à nobis, vel ab ipso Romano Pontifice, vel ipsius mandato, admittentur, necnon prouisiones, & quæcumq. aliæ dispositiones ad ipsa beneficia pertinentes, publicari debeant, cum nostris, vel Apostolicis litteris desuper confectis intra nouem menses, non à die præstiti consensus, sed à data (vt aiunt) concessionis gratiæ numerandos, si prouisiones à Sede Apostolica emanauerint, iuxta eandem constitutionem, quo verò ad nostram prouisionem, intra quattuor mẽses à die eiusdem prouisionis computandos.

§. vnic.

Publicatio autem in Metropolitana nostra, & in cuiuscumq. beneficij ecclesia, fiat, dum frequens populus ad Missarum solemnia conuenerit, vbi ijsdem litteris, aut earum transumptis authenticis, exhibitis, clara, & intelligibili voce resignatio, seu cessio huiusmodi, ac beneficij qualitas, & inuocatio, nominaque, & cognomina resignantis, vel cedentis, necnon illius, in cuius fauorem resignatum fuerit beneficium, ita publicentur, vt omnia ad notitiam omnium ibidem existentium verisimiliter possint peruenire: deinde ipsarum litterarum exemplum valuis ecclesiarum, vbi facta fuerit publicatio, affixum relinquatur. Si verò ecclesia beneficij ruralis sit, aut populo, conuentuq. careat, publicatio fiat in ecclesia parochiali, intra cuius limites beneficium extiterit.

CAP. IV.

QVamquam non desunt in nostra diœcesi, quibus collata sunt beneficia curata ob liberam resignationem in manibus nostrorum prædecessorum factam, vacantia, nullo præuio concursu; nihilominus, quoniam id oneris absque examine committi fidelium saluti minimè expedit, nullam post hac fieri posse collationem beneficij, curam animarum habentis in nostris, seu Vicarij nostri generalis,

neralis, manibus, etiam liberè resignati, decernimus, nisi proposito edicto, quo concurrere ad vacans beneficium volentes, sistant se intra decem dierum spatium coram examinatoribus synodalibus, vt præeunte examine, iuxta sacri Tridentini[a] Concilij præscriptum, beneficium à nobis, vel nostro Vicario, conferatur ei, qui magis idoneus visus fuerit, perinde, ac si vacasset per obitum. Consequenter alio modo facta collatio irrita, ac nulla sit. Si verò beneficium resignatum iuris patronatus sit, eiusdem Concilij decreta seruentur.

a sess. 24. de refor. c. 18.

De temporibus ordinationum, & qualitate ordinandorum. Tit. VII.

Eugenius IV. in generali Concilio Florentino.

CAP. I.

INTER Sacramenta sextum locum obtinet Ordo, cuius materia est illud, cuius traditione confertur Ordo; sicut Presbyteratus traditur per calicis cum vino, & patenæ cum pane porrectionem: Diaconatus verò per libri Euangeliorum dationem; Subdiaconatus verò per calicis vacui cum patena vacua superposita traditionem, & similiter de alijs per rerum ad ministeria sua pertinentium, assignationem. Forma sacerdotij est talis. Accipe potestatem offerendi sacrificium in Ecclesia pro viuis, & mortuis, in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti: & sic de aliorum Ordinum formis, prout in Pontificali Romano latè continetur. Ordinarius minister huius sacramenti est Episcopus: effectus, augmentum gratiæ.

CAP. II.

ORdinem esse vnum ex septem Ecclesiæ Sacramentis à Christo Iesu institutis sacri Concilij Florentini auctoritate eadem docet Ecclesia, atque per ipsum gratiam conferri, vt ex Apostolo docuit sacrosancta etiam Tridentina Synodus[a], affirmamus, constanterque profitemur, hæresisq. reum esse, qui aliter sentiat, pluries declaratum esse admonemus.

a sess. 23. c. 3. & 4.

CAP. III.

ET, ne diœcesani nostri, qui sacris ordinibus initiari cupiunt, id à nobis quandoque frustra contendant, declaramus, nos (exceptis casibus vrgentis necessitatis, ac publicæ vtilitatis) nullam ordinationem facturos, nisi in quatuor[a] anni temporibus à Calisto primo institutis, aut Sabbato sancto, aut Sabbato ante Dominicam Passionis nuncupatam, quibus diebus etiam maiores Ordines conferri possunt. Verùm, si aliquando contingat, nos esse adeò impeditos, vt id muneris persoluere nequeamus, curabimus, vt quotiescumq. ordinatio fieri debebit, ante mensem emittatur edictum, affigaturq. ad valuas ecclesiæ metropolitanæ, quo vocentur omnes, qui ordinari voluerint, eiusq. exemplum à cancellario nostro ad omnes parochos mittatur, vt parochianis inter Missarum solemnia opportune publicetur.

a c. 3. ext. eod.

CAP. IV.

ABbates benedictos conferendi primam tonsuram, minoresq. Ordines ius olim habuisse liquidò constat[a]. Hodie, vt sacri Concilij Tridentini[b] statutis obtemperemus, diœcesanis nostris, ne ab Abbatibus deinceps vllo modo tondeantur, aut ordinentur, omnino interdicimus, declarantes, nec ritè ordinatos, nec in ecclesiasticæ militiæ albo ritè descriptos esse eos, qui Abbatum auctoritate, aut prima tonsura, aut minoribus Ordinibus se initiari permiserint, quin & arbitrio nostro pro personarum ætate, & qualitate, tamquam inobedientes, mulctandos iri.

a c. quonia. dist. 69. c. cū contingat, ext. de ætat. & qual. ordin.
b sess. 23. c. 10. de reformat.

CAP. V.

MAiorum sanè, minorumq. Ordinum culmen[a], atq. apex est Sacerdotium, cuius amplitudo tanta in orbe Christiano pollet maiestate, vt non solùm terrenis potestatibus honore quamlōgissime antecellat, verùm, & angelicis titulis eminentior, ipsorum immundorum spirituum potentiam coerceat, euertat, pessundet. Proinde sacerdotes hoc nomine decorati, quia[b] sacra dant, quamquam, nec baptizatorum frontibus sacrum Confirmationis characterem imprimere, nec ordinandis paracletum Spiritum dare, neque alia facere possunt, quæ solis[c] Episcopis conuenire ex actibus Apostolicis docet Ecclesia, eius tamen sunt existimationis vbique gentium, tamquam Christi[d] legati, præsides, iudices, sacramentorum[e] ministri, clauium[f] ministerium habentes, diuiniquè[g] verbi ministerium exercentes, vt, & moribus, & scientia, cœteris hominibus præstare, tantisq. titulis se indignos non esse ostendere debeant. Quod vix fieri potest, nisi in conferendis etiam inferioribus Ordinibus, sine quibus ad summum sacerdotij gradum peruenire non potest, ea adhibeatur diligētia, quam, & bene institutæ adhibere solent Ecclesiæ, & sacri Canones ordinantibus, atque ordinandis, præscribunt. Quare, si, vel ægritudine[h], vel alio legitimo impedimento detenti

a l. 8. C. de episc. & cler.
b c. quamuis, dist. 68.
c c. cap. vn. §. per frontem, ext. de sacr. vnct.
d Ioann. 20. Matth. 16. c. verbum, de pœnit. dist. 1. cap. inter hæc. 2. de pœnit. dist. 3.
e cap. 10. & 11. sess. 7. de sacr. Concil. Trid.
f c. 1. sess. 14. Conc. Trid.
g cap. 4. sess. 23. Concil. Trident.
h Conc. Trident. sess. 23. cap. 5. de reform.

detenti fuerimus ita, vt ordinationem debitis temporibus facere non valeamus, nullis ex subditis nostris litteras dimissorias dari volumus, quibus ab alio Antistite promoueri possint ad Ordines, nisi ille, cui dari debebunt, diligenter examinatus, atque approbatus fuerit, ne, si absque vlla ætatis distinctione, morumque, ac doctrinæ approbatione, Ordines promiscuè conferantur, munia ecclesiastica, ipsarumque nostræ diœcesis parochiarum regimen cum animarum detrimento, nostriq. tribunalis dedecore, indoctis, indignisque ministris committi contingat.

CAP. VI.

ET, vt parochianos suos, qui relicto seculo, in militia ecclesiastica in posterum adscribendi erunt, faciliùs admonere, ac in proposito confirmare possint, vtque examinatores synodales, quæ in ijsdem parochianis admittendis ad primam tonsuram, atq. ordinandis, absque conscientiæ scrupulo, Ordinisque ecclesiastici dedecore, requiruntur, in promptu habeant, decreta ipsa sacri Concilij Tridentini huic materiæ opportuna ad verbum infra duximus subnectenda.

sess. 23. c. 4. de reform.

Ex Concilio Tridentino.

CAP. VII.

a c. fin. eod. lib. 6. c. cum contingat. ext. de æt. & qualit. ord.

PRima tonsura non initientur, qui sacramentum confirmationis [a] non susceperint, & fidei rudimenta edocti non fuerint; quique legere, & scribere nesciant, & de quibus probabilis coniectura non sit, non seculari s iudicij fugiendi fraude, sed, vt Deo fidelem cultum præstent, hoc vitæ genus elegisse.

ead. sess. 23. cap. 5.

Ex eodem:

CAP. VIII.

AD minores ordines promouendi bonum à parocho, & magistro scholæ, in qua educantur, testimonium habeant. Hi verò, qui ad singulos maiores erunt assumendi, per mensem ante ordinationem Episcopum adeant, qui parocho, aut alteri, cui magis expedire videbitur, committat, vt, nominibus, ac desiderio eorum, qui volent promoueri, publicè in ecclesia propositis, de ipsorum ordinandorum natalibus, ætate, moribus, & vita à fide dignis diligenter inquirat; & litteras testimoniales, ipsam inquisitionem factam continentes, ad ipsum Episcopum quamprimùm transmittat.

ead. sess. 23. cap. 11.

Ex eodem:

CAP. IX.

MInores ordines ijs, qui saltem latinam linguam intelligant, per temporum interstitia, nisi aliud Episcopo expedire magis videretur, conferantur, vt eo accuratiùs, quantùm sit huius disciplinæ pondus, possint edoceri, ac in vnoquoque munere, iuxta præscriptum Episcopi, se exerceant, idque in ea, cui adscripti erunt, ecclesia, nisi fortè ex causa studiorum absint, atque ita de gradu in gradum ascendant, vt in eis cum ætate, vitæ meritum, & doctrina maior accrescat: quod & bonorum morum exemplum, & assiduum in ecclesia ministerium, atque maior erga presbyteros, & superiores ordines reuerentia, & crebrior, quàm antea, corporis Christi communio maximè comprobabunt. Cumque hinc ad altiores gradus, & sacratissima mysteria sit ingressus, nemo ijs initietur, quem non scientiæ spes maioribus ordinibus dignum ostendat. Hi verò non, nisi post annum, à susceptione postremi gradus minorum ordinum ad sacros ordines promoueantur, nisi necessitas, aut ecclesiæ vtilitas, iudicio Episcopi, aliud exposcat.

ead. sess. 23. cap. 12.

Ex eodem.

CAP. X.

NVllus in posterum ad subdiaconatus ordinem ante vigesimum secundum, ad diaconatus ante vigesimum tertium, ad presbyteratus ante vigesimum quintum ætatis suæ annum promoueatur. Sciant tamen Episcopi, non singulos in ea ætate constitutos debere ad hos ordines assumi, sed dignos dumtaxat, & quorum probata vita senectus sit: Regulares quoque, nec in minori ætate, nec sine diligenti Episcopi examine ordinentur; priuilegijs quibuscumque, quo ad hoc, penitus exclusis.

ead. sess. 23. cap. 13.

Ex eodem.

CAP. XI.

SVbdiaconi, & Diaconi ordinentur habentes bonum testimonium, & in minoribus ordinibus iam probati, ac litteris, & ijs, quæ ad ordinem exercendum pertinent, instructi. Qui sperent, Deo auctore, se continere posse, ecclesijs, quibus adscribentur, inseruiant, sciantq. maximè decere, si saltem diebus dominicis, & solemnibus, cum altari ministrauerint, sacrã cõmunionem perceperint. Promoti ad sacrum subdiaconatus ordinem, si per

si per annum saltem in eo non sint versati, ad altiorem gradum, nisi aliud Episcopo videatur, ascendere non permittantur. Duo sacri ordines nõ eodem die, etiam Regularibus, conferantur, priuilegijs, ac indultis quibusuis concessis non obstantibus quibuscumque.

eod. sess. 23. cap. 14.

Ex eodem.

CAP. XII.

QVi piè, & fideliter in ministerijs ante actis se gesserint, & ad presbyteratus ordinem assumuntur, bonum habeant testimonium; & hi sint, qui non modò in diaconatu ad minus annum integrum, nisi ob ecclesiæ vtilitatem, ac necessitatem aliud Episcopo videretur, ministrauerint; sed etiam ad populum docendum ea, quæ scire omnibus necessarium est ad salutem, ac administranda sacramenta, diligenti examine præcedente, idonei comprobentur, atque ita pietate, ac castis moribus conspicui, vt præclarum bonorum operum exemplum, & vitæ monita ab eis possint expectari. Curetq. Episcopus, vt ij saltem diebus dominicis, & festis solemnibus, si autem curam habuerint animarum, tam frequenter, vt suo muneri satisfaciant, Missas celebrent.

CAP. XIII.

QVoniam clerici in subdiaconatus ordine constituti matrimonium contrahere, artesque seculares exercere omnino prohibentur, ne cum ordinis ecclesiastici ignominia mendicare, aut sordidos quæstus facere cogantur, nos inhærendo sacri Concilij [a] Tridentini decreto, quod fel. recordat. Pius[b] Papa Quintus ad regulares non professos extendit, statuimus, vt perpetuis futuris temporibus nemo secularis clericus, aut Regularis non professus; licet omnes alias habeat qualitates à iure requisitas, morum, scilicet, honestatem, litterarum scientiam, rerum peritiam, legitimamq. ætatem; ad subdiaconatus ordinem promoueatur, nisi tale possideat beneficium, aut pensionem, aut patrimonium, vnde ali decenter possit.

a c. 2. de reform sess. 21. b constitut. 74.

§. 1.

Verùm, quoniam beneficiorum in nostra diœcesi existentium reditus non ignoramus, quicumque ex nostris diœcesanis ad titulum beneficij in eadem diœcesi positi ordinandus fuerit, quo ad ipsos reditus, nihil probare teneatur: sed, si beneficium in aliena diœcesi existens impetrauerit, nisi ex illius reditu ali se decenter probauerit, ad ordines nequaquam admittatur. Vt verò mendacia, fraudes & periuria euitentur, qui ad titulum patrimonij ordinari voluerit, aut legitimis documentis, aut proborum virorum, etiam iuratorum, testimonio coram notario, parocho, ac syndicis loci, in quo illud examen fieri contigerit, eam de proprio patrimonio fidem exhibeat, vt certum sit, ex illius prouentu ad victum, ac vestitum necessaria pro clericalis status conditione sibi nunquam defuturam. Quod, nisi certum sit, ad ordines non assumatur.

§. 2.

Facultates autem sufficientes eas esse intelligimus, quarum reditus ad centum florenos monetæ huius nostræ Prouinciæ ascendat: quapropter non promoueatur, qui de ea summa authentica, fideq. digna documenta non exhibuerit. Quem quidem reditum, siue ex pensione, siue ex patrimonio, siue à parentibus, siue à fratribus, siue aliunde, proueniat, nunquam alienari posse declaramus, nisi promotus sufficiens [c] beneficium ecclesiasticum obtinuerit, vel aliunde habeat, quantum ad vitam decenter tolerandam ei necessarium sit: quam etiam alienationem absque licentia manu nostra subscripta fieri prohibitam esse declaramus.

c c. nemo, c. Sanctoru, 70. dist. cap. cum secundum, & cap. tuis, ext. de præbend. c. si Episc. eod. in 6. & d. c. 2. sess. 21.

CAP. XIV.

PRomoti verò ad ordinem presbyteratus, etsi in eorum ordinatione acceperint Missæ celebrandæ potestatem, attamen, quia nullum opus, quamuis maximè sanctum, ac venerandum, potest in ecclesia tractari, quod cum præstantissimo, tremendoq. Missæ sacrificio comparari possit, (dum viuifica hostia, qua Deo patri reconciliati sumus, per sacerdotes quotidie immolatur) sciant, quicumq. ad hoc culmen dignitatum peruenerint, omnem sibi operam, ac studium in eo ponendum esse, vt non solùm cum interiore cordis munditia, exterioreq. pietatis significatione, sed & cum illarum cæremoniarum obseruatione, quæ in Missali, & Cæremoniali Episcoporum altaris ministris præscribuntur, id peragatur ita, vt audientes ad ædificationem, ac pietatem, non autem ad risum, aut contemptum, aut nauseam moueantur. Ideò decernimus, promotos non debere ad Missæ celebrationem accedere, nisi bene edoctos, & instructos eorum, quæ ad tantum mysterium dignè tractandum necessaria sunt, vt, scilicet, in vestibus, gressu, voce, totiusque corporis motione, atque gestu, dignitas, ac excellentia sacerdotalis exprimatur. Nemo igitur ordinem presbyteratus exercere audeat, nisi de ea re à nobis, vel Vicario nostro generali, petierit licentiam, quam ijs tantummodo, quos in huiuscemodi cæremonijs, ac functio-

functione, plurimum profecisse constiterit daturos nos esse scripto profitemur. Qui verò sine huiusmodi licentia celebrare ausus fuerit, nostro, vel eiusdem Vicarij arbitrio puniatur.

De ætate, & qualitate, & ordine præficiendorum. Tit. VIII.

CAP. I.

a c. 1. ext. eod. INDIGNVM sanè est[a], ac penè temerarium, vt, qui seipsum, suaq. gubernare, neq. administrare nouit, grauissimum ecclesiarum pôdus portare præsumat. Quapropter, ex sacrosancti Concilij[b] Tridentini decreto prohibitum esse declaramus, ne quis posthac, cuiusvis status, aut conditionis sit, prima tonsura initiatus, aut etiam ad minores ordines promotus, ante quartumdecimum annum beneficium quodlibet, etiam de iure patronatus suæ familiæ, aut gentis assequi possit; nisi id ei fuerit à Sede Apostolica specialiter indultum.

b c. 6. sess. 23. de refor.

CAP. II.

CVm in ecclesia nostra metropolitana dignitates, ac canonicatus obtinentes omnes, & beneficiati, qui capellani assistentes, vocantur, habeant ex inueterata, & laudabili consuetudine annexum ordinem presbyteratus, mandamus, ne deinceps ad dignitates, aut canonicatus, aut beneficia quis admittatur, quamuis ex legitimo matrimonio procreatus, moribusq. & scientia, omnibusq. alijs canonicis qualitatibus emineat, qui vigintiquinque annis minor sit, vel non possit, saltem intra[a] annum à die electionis suæ computandum, ad presbyteratus ordinem canonicè promoueri.

a c. 5. ext. eod.

CAP. III.

NOn immeritò à maioribus nostris ars artium regimen animarum dictum est[a]: Quare, cùm præter vitæ innocentiam, doctrina etiam in parochialium ecclesiarum rectoribus pernecessaria sit, prouidendum est, ne, qui amicorum, potentiorumve hominum testimonio, aut sermonis, orisue grauitate, ad curam animarum magis idonei videntur, ineptiores, quàm par est, re ipsa euadant: nos igitur, vt imperitos à finibus ecclesiæ nostræ, quantùm possumus, arceamus, statutum esse declaramus, ne in posterum parochialibus ecclesijs rector vllus decernatur, nisi ex sacri Concilij[b] Tridentini præscripto, vt, scilicet, statim atque vacauerint, idoneus eis constituatur vicarius cum fructuum vacantis ecclesiæ congrua portione, qua ipse, donec nouus rector creatus sit, onera ipsius ecclesiæ sustinere possit. Vocentur deinde per edictum publicum, qui ad vacans beneficium examinari, & concurrere volent, vt ij, quorum nomina apud cancellarium descripta extiterint, coràm nobis, vel Vicario nostro generali, nobis absentibus, ab examinatoribus synodalibus, non paucioribus, quàm tribus, elapsis decem diebus examinentur, vt magis idoneo beneficium conferatur. Quod, si non obseruetur, irritam, ac nullam collationem fore declaramus.

a c. penult. ext. eod.

b c. ss. 24 c. 18. de refor-mat.

De sacra Vnctione. Tit. IX.

Eugenius IV. in Concilio Florentino.

CAP. I.

SECVNDVM sacramentum est Confirmatio, cuius materia est chrisma confectum ex oleo, quod nitorem significat conscientiæ: & balsamo, qui odorem significat bonæ famæ, per Episcopum benedicto. Forma autem est: Signo te signo crucis, & confirmo te chrismate salutis, in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti. Ordinarius minister est Episcopus, & cùm cœteras vnctiones simplex sacerdos valeat exhibere, hanc, non, nisi Episcopus, debet conferre: quia de solis Apostolis legitur, quorum vicem tenent Episcopi, quod per manus impositionẽ Spiritum sanctum dabant, quemadmodum actuum Apostolorum lectio manifestat: Cùm enim audissent, inquit, Apostoli, qui erant Hierosolymis, quia recepisset Samaria verbum Dei, miserunt ad eos Petrum, & Ioannem, qui cùm venissent, orauerunt pro ipsis, vt acciperent Spiritum sanctum: nondum enim in quemquam illorum venerat, sed baptizati tantum erant in nomine Domini Iesu: tunc imponebant manus super illos, & accipiebant Spiritum sanctum. Loco autem illius manus impositionis datur in ecclesia confirmatio. Legitur tamen, aliquando per Apostolicæ Sedis dispensationem ex rationabili, & vrgente admodum causa, simplicem sacerdotem chrismate per Episcopum confecto hoc administrasse Confirmationis sacramentum. Effectus autem huius sacramenti est, quia in eo datur Spiritus sanctus ad robur, sicut datus est Apostolis in die Pentecostes, vt, videlicet, Christianus audacter Christi confiteatur nomen. Ideoque in fronte, vbi verecundiæ sedes est, confirmandus inungitur, ne Christi nomen confiteri erubescat, & præcipuè crucem eius, qui Iudæis est scan-

Bb 2

scandalum, gentibus autem stultitia secundum Apostolum, propter quod signo crucis signatur.

Ex eodem.

C A P. I I.

QVintum sacramentum est Extrema vnctio, cuius materia est oleum oliuæ per Episcopum benedictum. Hoc sacramentum, nisi infirmo dari non debet: qui vngendus est in oculis propter visum, in auribus propter auditum, in naribus propter odoratum, in ore propter gustum, vel loquutionem, in manibus propter tactum, in pedibus propter gressum, in renibus propter delectationem ibidem vigentem. Forma autem huius sacramenti est hæc. Per istam vnctionem, & suam pijssimam misericordiam indulgeat tibi Dominus quicquid deliquisti per visum, &c. & similiter in alijs membris. Minister huius sacramenti est sacerdos: effectus vero, est mentis sanatio, &, quantùm expedit, ipsius etiam corporis. De hoc sacramento inquit beatus Iacobus Apostolus. Infirmatur quis in vobis? inducat presbyteros ecclesiæ, vt orent super eum vngentes eum oleo in nomine Domini, & oratio fidei saluabit infirmum, & alleuiabit eum Dominus, & si in peccatis sit, dimittentur ei.

C A P. III.

HOc autem Extremæ vnctionis sacramentum, licet omnibus Christianis commune sit, non est tamen omnibus ministrandum, vtpotè pueris, qui nulla adhuc commiserunt peccata, aut amentibus, & furiosis, nisi dilucida habeant mentis interualla, eoq. tempore petant, aut significent, se velle sacro oleo vngi. Et quamuis post hanc pij animi significationem in insaniam, (quod plures vi morbi contingit) & furorem incidant, non est ipsis sacra vnctio deneganda. Vngi autem non debent, qui sano, & firmo sunt corpore, etiam vitæ periculis expositi, vt nauigantes, ad prælium ituri, & ad vltimum supplicium damnati. Parochi verò sacramentum hoc exhibere curent ijs, qui integræ mentis, ac rationis esse, ipsumq. se deuotè suscepturos apertè ostendant, nec expectent, vt vitali virtute prostrata, sensuum officio destituti videantur. Curent insuper, vt ad vngendos ægrotantes accersiti, absque mora, & quam diligentissimè pium hoc munus impleant, ne morientes parochorum culpa diuino hoc animarum subsidio defraudentur. Quod qui neglexerint, grauissimam se mulctam arbitrio nostro subituros intelligant.

De Sacramentis non iterandis. Tit. X.

C A P. Vnicum.

SEPTEM esse Catholicæ Ecclesiæ sacramẽta à Iesu Christo instituta aliàs diximus[a], atque eorum alia iterari posse, nempe Eucharistiam, Pœnitentiam, Extremam vnctionem, ac Matrimonium, alia minimè, Baptismum, scilicet, Confirmationem, & Ordinem, quorum postrema ab Episcopis tantùm, primum verò, etiam à parochis, ministratur. Verùm, quia, vrgente necessitate, cuiq. de populo, etiam fœminini sexus, (dummodo intentionem habeant faciendi, quod intendit facere Ecclesia) baptizare[b] concessum est, etiam in priuatis domibus, parochis præcipimus, ne vllum infantem baptizare audeant, nisi certò sciant, illum in paterna domo, aut alibi extra ecclesiam non fuisse baptizatum, ne, scilicet, sacramentum hoc iterari contingat. Quod, si dubium sit, infans non baptizetur, nisi sub hac conditione: Si non es baptizatus, ego te baptizo, &c. Itaq. ad tollendos abusus, atq. vt ex ordine personarum huius sacramenti dignitas magis eluceat, prohibemus, ne coràm viro baptizet mulier, nec laicus coram clerico, nec clericus, præsente sacerdote; nec simplex sacerdos, parocho præsente, nisi ipse consentiat.

a sup. c. 6. de summa Trinit & Fide Cathol.

b Conc. Trident. can 4. de baptism. sess. 7.

De officio Archidiaconi. Tit. XI.

C A P. Vnicum.

CAPITVLVM Archidiaconus, aut Decanus, quoties opus fuerit, conuocare potest, vbi curare debet, vt canonici modestè, suoque tempore loquantur, atque sententias, seu vota, proferant, secusq. facientes, illico è capitulo eijcere. Si verò aliquis; quod Deus auertat; iniuriosa, aut scandalosa verba effuderit, præter seruitij illius diei amissionem, nostro, aut Vicarij nostri arbitrio coerceatur. Sigillum Collegij custodiat Decanus, quo, nisi eo absente, nemo vtatur.

§. 1.

Idem præterea in claustris habitet, omnemque curam, ac studium adhibeat, ne quidquam contra bonos mores, aut publicam honestatem committatur, vel populo scandalum præbeat.

§. 2.

§. 2.

Nobis celebrantibus, aut ordines conferentibus, pluuiali amictus aſſiſtat, neminiq. loco cedat. Et quia Archidiaconus à maioribus a noſtris oculus Epiſcopi non immeritò dictus eſt, omnia circumluſtrare, & perſcrutari diligenter eum oportet; vt, quid agendum, quidve prohibendum ſit, quo eccleſiaſtica diſciplina, diuinuſq. cultus omni ex parte ſartus tectus conſeruetur, nobis ſua prudentia, & vigilantia indicare poſſit.

a c. diaconi, 3. diſt. 93.

De officio Sacriſtæ. Tit. XII.

CAP. Vnic.

SACRISTA in eccleſia noſtra ſecundam obtinet dignitatem, cuius officium ex perſonæ, tituliq. prærogatiua, eſt indicere, ſeu conuocare capitulum, eique, Decano abſenre, præſidere. Curam prætereà gerere omnium eccleſiæ ſupellectilium, necnon ſacrorum quorumcumq. vaſorum, ac veſtium, item lampadum, ac deniq. totius eccleſiaſtici theſauri.

§. vnic.

Diſponit inſuper de toto officio in choro recitando, eligitq. matricularios, qnos etiam primam dignitatem obtinenti, & capitulo, præſentandi ius habet.

De officio Cantoris. Tit. XIII.

CAP. Vnic.

CANTORIS dignitas tertia eſt in eccleſia noſtra, & patronatus iure ad nos pertinet, ſicut & Sacriſtæ, cum à prædeceſſoribus noſtris vtraque ad diuini cultus augmentum fuerit inſtituta. Huius munus eſt officij ſolemnium dierum feſtorum tabellam in choro conficere, in qua deſcribantur nomina eorum, qui in eodem choro, vel nobis, vel alteri in dignitate conſtituto in diuinorũ functione aſſiſtere debent.

§. 1.

Eos, qui malè legunt, aut negligenter cantant, aut confabulantur, aut rident, aut huiuſmodi aliquod irreuerenter agunt in choro, nobis, vel Vicario noſtro generali, vel Decano, deferat Cantor, vt poſt ſalutarem pœnitentiam reſipiſcant.

§. 2.

Diligentiam quoque adhibeat Cantor circa ritus, ac cerimonias, vt, ſcilicet, à canonicis, beneficiatis, & capellanis, & quos vocant, habituatis, exactè obſeruentur. Si item ſupplicationes, vel (vt vulgo appellantur) proceſſiones aliqua ex cauſa extra ordinem indicantur, officium celebrandum ordinare teneatur.

§. 3.

Ad Cantorem etiam pertinet curare, vt ex alumnis Seminarij, qui innocentes vocantur, ij ſeligantur, qui, & choro, & capellæ idoneis vocibus, &, quo decet decore, poſſint deſeruire: Item, vt in Grammatica, ac Muſica, pro ætate, atque ingenio cuiuſque, proficiant, & in eccleſia debitis horis adſint, neque per vrbem ſoli incedere, aut vagari, permittantur.

§. 4.

Denique, quod ex antiqua conſuetudine ius habet Cantor, mittendi in realem poſſeſſionem canonicos, & capellanos à capitulo inſtitutos, confirmamus. Eiuſdem, nobis celebrantibus officium eſt vnà cum Sacriſta ſemper aſſiſtere, & abſentibus, Decano, & eodem Sacriſta, capitulo præeſſe.

De officio Vicarij. Tit. XIV.

CAP. I.

QVONIAM iure communi a definitum eſt, Epiſcoporum Vicarios, ſeu officiales generales, non habere poteſtatem inquirendi, corrigendi, delinquentium exceſſus puniendi, vel quemquam à ſuis beneficijs, aut officijs, aut adminiſtrationibus amouendi, nec vacans beneficium conferendi, niſi id ſpecialiter eis conceſſum ſit, nos, ne difficultates, aut controuerſiæ inde oriantur, omnes, & ſingulas has facultates Vicario noſtro generali abſque vlla diminutione damus, & in ampliſsima forma concedimus: quin, etſi generali permiſsione conferendi omnia beneficia non videntur comprehendi, quæ ad renunciationes, aut permutationes pertinent, niſi earum ſpecifica mentio fiat, ad eas quoq. conceſsionem noſtram extendi declaramus ita, vt circa eas Vicarius noſter electus, ſiue eligendus, eam facultatem, atque auctoritatem habeat, quam ipſi haberemus, ſi coràm nobis fierent, exceptis ijs, quæ nobis expreſſe, & ſpecialiter reſeruauerimus.

a cap. 2. & 3. eod. lib. 6. c. ſtatutum, de præbend. eod. lib. 6.

CAP. II.

SI autem ex delegatione Apoſtolica, vel alia occaſione coràm Vicario noſtro cauſam agi cõtingat, ne de iudicis integritate ſuſpicio vlla concipi poſsit, eidem Vicario ſub pœna priuationis officij, ac perpetuæ inhabilitatis ad ipſum exercendũ, præcipimus, ne

quidquam, vel minimum, exigat, aut oblatum ea de causa à partibus accipiat: idem obseruari volumus, quoad cancellarios, vulgò grepherios, vt, scilicet, non toleret, eos vltra taxam quidquam accipere, proposita pœna amissionis officij, & restitutionis in duplum eius, quod vltra taxam exegisse deprehensi fuerint. Iterum verò delinquentibus infligatur etiam pœna quinquaginta aureorum fisco nostro applicandorum.

CAP. III.

Vicarios autem [a] rectorum ecclesiarum, tam perpetuos, hoc est eos, qui nec amoueri, nec portione sua à rectoribus priuari possunt, quàm amouibiles, ac temporarios, ad animarum regimen deinceps admitti nolumus, nisi examinati fuerint, & approbati, ac si ad beneficia, ad quæ vicarij proponantur, promoueri deberent adeò, vt & parochialia onera portare possint, & vitæ exemplo spectatissimi sint. Nemo tamen, quamuis approbatus, ad duas vicarias admittatur. Qui verò iam admissus fuerit, altera, quam maluerit, retenta, alteram dimittat. Qui autem beneficium parochiale impetrauerit, atque eodem tempore vicariam administret, nisi eam statim relinquat, beneficio priuatus esse intelligatur.

a c. 1 & tot. tit. ext. eod. c. postulasti de rescrip. c. G perpetuus ext. de fide instrum.

De officio, & potestate iudicis delegati. Tit. XV.

CAP. I.

IVDEX delegatus est, cui, vel à summo Pontifice, vel à Prælato, vel à Principe, aliove spirituali, seu temporali domino, iurisdictio demandata sit. Hic, cùm propriam non [a] habeat, sibi [b] mandata iurisdictione vtitur. Plurimùm verò differt, qui à Romano Pontifice ab eo, qui ab Ordinario, delegatur: etenim delegatus Apostolicus respectu mandantis dignior, inq. [c] sibi commissa causa maior est quocumq. Ordinario adeò, vt Legatus [d] à latere, cùm iure magistratus faciat, quodcumque facit, quamuis Proconsuli, & Præsidi æquipararetur, quorum [e] supremum fuit imperium in Prouincijs, iudicem tamen delegatum neque impedire, quin sibi commissum negotium expediat, neque eius sententiam absque Apostolico mandato irritam reddere possit: [f] delegatus namq. in ea causa eandem cum Principe mandante habet potestatem, neque [g] ab eius sententia appellari potest, nisi ad eundem Principem, sicut ab Ordinario [h] ad proximum superiorem tantum appellatur.

a l. 1. §. vlt. ff. de offic. eius cui mãdat. est iurisd.
b l solet. ff. de iurisdict. omn. iud.
c cap. sane, quia nos, ext. eod tit.
d c. 2. ext. de offic. legati.
e l. & ideo, ff. de offic. Proconf l. 4. C. de offic. Præs.
d. c. sane.
g l 1 ff quis & a quo, l. præcipimus, C. de appellation
h l. imperatores ff. de appellat.

CAP. II.

LAtissimum est officium iudicis à Principe delegati, cùm partes in ius vocare possit, contumaces, aut ex lege, aut, si lex desit, ex arbitrio punire, aliaq. [a] omnia ad causam spectantia facere, executioni quoque suam mandare sententiam, interdicere, suspendere, excommunicare, item omnes, qui sibi demandatam iurisdictionem impediunt, coercere, excommunicatos absoluere, in possessionem mittere. Quare à nobis dandi iudices, si fieri poterit, ex partium consensu dabuntur, sin minus, ex officio: si verò aliquis eorum, vt suspectus, reijciatur, suspicionis causis coràm [b] nobis probatis, alius in suspecti locum subrogetur. Suspicionis autem causæ initio allegandæ sunt, cùm post [c] litem contestatam iudex recusari non possit, nisi noua [d] aliqua suspicionis causa superueniat: Delegatus autem iudex fines mandati sui diligenter custodiat, eiusq. forma seruata, exceptiones [e] admittat, aliaque omnia, quibus negotium, & mandatum perficitur, integra fide gerat, ne illusorium, nullumq. reddatur eius iudicium, factasque à litigatoribus expensas in duplum restituere teneatur.

a c. præterea, ext. eod.
b c. super, §. porrò, & §. cũ verò. ext. eod. l. cum specialis, C. de iudicijs.
c l. apertissimi, C. eod.
d l. ex Cornelia initio, ff. de iniur.
e c. super e. cũ dilectus, ext. de rescript. l. ordinarij, C. de rei vendic. l. si procuratorem, & l. si diligenter, ff de procurator.
f c. ex part. ext. eod.

De officio Iudicis ordinarij. Tit. XVI.

CAP. I.

QVANDOQVIDEM in idiomate, quo Prouincia, & ciuitas nostra vtitur, non satis versati, prædicationis munus Episcoporum [a] proprium, quemadmodum cupimus, explere non possumus, ne commissi nobis gregis solatium, atq. vtilitatem, quæ ex sacræ paginæ, legisq. diuinæ interpretatione percipitur, negligere videamur, vtque aliqua ex parte officio nostro satisfaciamus, volumus, non solum præcipuis, ac solemnibus festis diebus, sed, & per totam Quadragesimam, atque Aduentum Domini impensa nostra à pijs, doctisq. ex diuersis Ordinibus selectis viris in eadem ciuitate, etiam nobis absentibus, conciones haberi.

a Conc Trident. sess. 5. cap. 2 de reform sess. 24 c. 4. de reform.

CAP. II.

SEd, quia Episcopus omnium parochiarum habitu rector, eas actu gubernare non potest, parochos quoque, tamquam in partem solicitudinis vocatos, prædicationis oneri humeros supponere oportet: proinde meminerint omnes animarum curam habentes, dominicis saltem, & festis solemnibus diebus, populis sacras scripturas interpretari, præceptaque euangelica, etiam exemplis,

eorum

eorum mentibus sensim instillare, abusus, vitia, superstitiones, peccataq. omnia detestari, virtutem, bonorumq. operum fructum efficaciter promouere, vt, calcatis diabolicis artibus, terrenorumq. obliti, ad cælestia toto cordis affectu erigantur. Hæc, sacro Tridentino a suggerente Concilio, ante parochorum oculos ponimus, vtque animarum necessitatibus adhibeantur, vrgemus, atque præcipimus.

a d.c.2 & 4.

§. 1.

Vbi verò concionator impensa publica commode sustentari possit, tempore præsertim quadragesimali (vtpotè in oppidis sancti Mauritij, Aimæ, Cósleti, Bellifortis, alijsq. similibus) præter id, quod parochi facere tenentur, proprium concionatorem, vel secularem, vel regularem sacerdotem quotannis conduci volumus, qui quotidie, vno ex qualibet hebdomada excepto, verbo Dei populum pascat.

§. 2.

Et, quia superuacanea, ac inutilis esset verbi diuini prædicatio, frustraq. Christiana doctrina disseminaretur, nisi adessent, qui eam exciperent, & conciones audirent, populum omnem, vt in suis parochialibus Ecclesijs, saltem diebus dominicis, conueniat, hortamur, non solùm, vt spiritalem cibum ex instructissima Euangeliorum cella penaria sibi sumat, verùm etiam, vt, quæ ad diuinum cultum, morumq. Ecclesiasticorum dignitatem, ac constantiam, pertinent, à parochis pro tempore intelligat, festorum, scilicet, dierum, ex præscripto Ecclesiæ obseruandorum, recurrentes annuas solemnitates, matrimoniórum denunciationes, Apostolicarum litterarum, nostrarumq. constitutionū, aut edictorum, etiam Vicarij nostri generalis, incidentes publicationes, aliaq. huiusmodi, ad quæ, patresfamilias præcipuè teneri, pronunciamus.

CAP. III.

Quamuis verbi Dei prædicatio admodū vtilis, & necessaria sit, &, qui sacræ Theologiæ operam nauarunt, in eaq. laureā consecuti sunt, legendi, interpretandi, & prædicandi facultatem acceperint, nihilominus, quia interdum sub ouilis pellibus rapaces latent lupi, quorum rabiem, cùm Prouinciæ nostræ immineant, magnopere pertimescimus; neminem a posthac, siue is secularis, siue Regularis sacerdos fuerit, sine nostra, seu Vicarij nostri generalis, expressa licentia, ad populum concionari posse concedimus. Parochi, qui id permiserint, vt hactenus factum est, aureis duodecim mulctentur.

a d.c.2. & 4

CAP. IV.

Nihil profectò ad Christianæ reipublicæ tranquillitatem, diuiniq. cultus conseruationem, ac propagationem magis expedit, quàm vtriusque sexus pueros sanctè institui, & in fide, quam professuri sunt, diligenter erudiri: altas namque radices agunt, quæ in teneris animis feruntur adeò, vt nulla ferè ratione inde euelli possint. Quamobrem, etsi de Christiana doctrina pueris explicanda, quod parochorum officio conuenire visum est, dum diœcesim nostram visitaremus, satis declarauimus, idipsum nihilominus, & in hoc constitutionum nostrarum volumine repeti non ab re alienum duximus, vt non solùm pastores in tam graui negotio partes suas desiderari non patiantur, seu etiā grex, cui pascendo à Deo præpositi sumus, propensionem nostram ad eius salutem agnoscat. Parochi igitur pueros vtriusque sexus intra suæ curæ fines positos, dominicis omnibus, alijsq. festis diebus in fidei rudimentis instituant, Deoq. præsertim, ac parentibus obedire doceant, simulq. curent, vt hoc nostrum, immo sacri b Tridentini Concilij præceptū sibi subditis populis eum fructum afferat, quem ab altaris ministris expectare debemus. Quod, si facere neglexerint, toties duorum florenorum pœnam subeant, quoties in officio deliquerint, eaque pecunia libri ad doctrinam Christianam pertinentes comparentur, atque inter pueros distribuantur.

b sess. 24. c. 4. de refor.

§. vnic.

De Musteriensium puerorum institutione ad æternam salutem necessaria pro eo, ac debemus, solliciti, duas erigi scholas in hac ciuitate statuimus: alteram in Ecclesia nostra matrice; alteram in Ecclesia Beatæ Mariæ, vt in illa pueri ab Ecclesiasticis, alijsq. pijs hominibus; in hac puellæ à matronis, alijsq. religiosis mulieribus in præceptis Euangelicis instituantur. Propterea, sicut Ecclesiæ nostræ ministros in re tam graui officio suo non defuturos confidimus, ita, ne piæ mulieres à sancto hoc ministerio diuellantur, aut quoquomodo, quoad eius fieri poterit, exturbentur, dum puellis in Christiana doctrina dirigendis operam dabunt, neminem, vno excepto parocho, ad eamdem Beatæ Mariæ Ecclesiam accedere posse permittimus. Qui secus fecerit, duobus aureis nummis mulctetur, quos emendis Sanctorum imaginibus inter ipsas puellas distribuendis, applicamus. Qui iterum deliquerit, in carcere triduo pane, & aqua temeritatis suæ pœnam luat.

CAP. V.

NOn solùm autem rudimenta fidei pueros docere, sed etiam adultos ita instruere debent parochi, moribusq. Christianis ita formare, vt, quomodo, quam reuerenter, quamque munda conscientia sacramenta suscipienda, ac tractanda sint, non ignorent. Quod proculdubio ex sententia succedere non poterit, nisi virtus, vsusque sacramentorum priùs populis explicetur. Id verò factu haud difficile fuerit, si parochi Catechismum catholicorum dogmatū promptuarium, totiusq. Theologiæ compēdium sacri[a] Tridentini Concilij auctoritate cōcinnatum, sibi familiarem faciant, vbi ad curam pastoralem pertinentia perleganter, ac luculēter tractantur, cuius ductu, vt, quæ ad salutarem disciplinam capessendam, ac retinendam, necessaria sunt, populis opportunè suggerantur, parochi inter Missarum solemnia, & quandocumque sacramenta ministrāda fuerint, vim, vsum, eorumq. necessitatem, illis exponant, quo, & maiore pietate, atque humilitate ea suscipiant, & ad charitatis opera feruentiores facti, peccata vehementius detestentur, vnumque corpus cum Christo effici summo studio contendant.

[a] de Indice lib. & cathechismo.

CAP. VI.

VErumtamen nihil vtique profuerit, sanam doctrinam ab industrijs agricolis in populorum animis seminari, si ab inimico homine superseminata zizania iactum semen suffocauerint: quod, ne pestilentium librorū lectione in iurisdictione nostra vnquam eueniat, libros impressos à bibliopolis venales proponi, aut à nostris subditis legi, aut haberi, prohibemus, nisi nobis, vel generali Vicario nostro, prius exhibeantur, nostraq. auctoritate approbati, in lucem prodierint, præsertim, si Geneuæ, etiam mentito prælo, (quod ad decipiendos catholicos emptores neoterici iam pridem impudenter factitant) editi fuerint, vt, qui erroneam doctrinam non contineant, nec bonis moribus aduersentur, vendi, legi, haberi, ac tractari absque vllo periculo, aut conscientiæ scrupulo, possint. Qui verò hæreticorum veneno infecti, atque à catholicæ veritatis sensu alieni in animarum perniciem proseminari videantur, omnino reijciantur.

CAP. VII.

EX antiquis[a] iuris Pontificij constitutionibus, & nouissime sacri Tridentini[b] Concilij decreto diœcesanæ Synodi singulo quoque anno celebrandæ sunt: quod nos, vt omnino in nostra iurisdictione obseruetur, diligentissime curabimus, indicta Synodo ad diem dominicum post octauā Paschæ solemnem, qui inscribitur: Pastor bonus, &c. cui, non tātum ipsos parochos interesse volumus, sed etiam omnes vicarios, qui ecclesijs mensæ nostræ, siue capitulis, siue matricibus alijs ecclesijs vnitis, deseruiunt, nenon alios omnes vicarios perpetuos curam animarum habentes, non solum, vt villicationis suæ rationem reddant, sed etiam, vt, quæ in Synodis constituta fuerint, in populorum sibi subditorum mentibus vtilius imprimere, ac faciliùs exequi possint.

[a] c. annis singulis cū seq. 18. dist. c. sicut olim ext. de accus. [b] sess. 24. c. 2 in fin. de reform.

§. vnic.

Quòd, si ijdem vicarij, & rectores parochialium Ecclesiarum legitimo fuerint impedimento detenti, ita, vt Synodo interesse nequeant, officij sui partes per procuratorem sacerdotem authentico mandato supplere teneantur, alioquin iuxta canonicas sanctiones puniantur.

CAP. VIII.

SEd, ne ipsæ vniuersitates frequentibus onerentur sumptibus; qui hactenus satis magni fuere; non equidem (vt conijcere licet) ob comitatum nostrorum prædecessorū, aut nostrum, qui modū minimè excessit, tam, quoad numerum famulantium, quàm, quoad tempus absolutis, quanta potuimus, celeritate, quæ ad visitationem pertinuerunt; sed, quia adiacentium oppidorū, parochiarumq. primoribus, & incolis, & presbyteris huius Prouinciæ mos est nequaquam laudabilis, cū de visitatione fama est, conuenire turmatim, quò Archiepiscopus est diuersurus, ibique, tamquam in nuptijs magnorum virorum, large comedere, ac bibere sumptibus locorum, qui visitantur: ne posthac huiusmodi inutiles sumptus fiant, syndicis locorum sub pœna arbitrio nostro imponenda præcipimus, ne visitationis tempore ad comedendum, & bibendum extra nostrum comitatum quemquam sumptibus publicis admittant.

De maioritate, & obedientia. Tit. XVII.

CAP. I.

NOLVMVS, quemquam ad quævis beneficia, aut dignitates, aut artes liberales exercendas vnquam admitti, nisi prius Beatissimo, Summoque Romano Pontifici Paulo Quinto, Iesu Christi in terris Vicario, Apostolorum Principis successori, ac Reipublicæ Christianæ vniuersæ supremo capiti, eiusq. legitimis successoribus, veram obedientiam, debitamq. reuerentiam

in ma-

in manibus nostris, aut nostri generalis Vicarij, spoponderit, ac iurauerit iuxta formulã [a] à Pio Papa Quarto propositam.

a de qua c. vlt. sup. de sum. Trin. & fide Catho.

CAP. II.

Licet omnibus persuasum sit, sicut iuramento [a], ita in omnibus constitutionibus ab inferioribus latis sempet exemptam intelligi superioris auctoritatem: attamen, ne de hoc alicui dubitare contingat, declaramus, omnia nostra decreta, seu constitutiones ita esse concinnatas, atque directas, vt in ijs salua semper auctoritas sanctæ Sedis Apostolicæ, & sit, & esse intelligatur.

a c. venientes, §. quin vero ext. de iureiur. l. vlt. ff. ad munic.

CAP. III.

Cum gradus, ac functiones variæ in Ecclesia sint, atque ita distributæ, & collocatæ, vt alia ad aliam referatur, si is ordo non seruetur, vtique confusionem, ac destructionem, non autem ædificationem, inde oriri necesse est. Quare, ne id eueniat, mandamus, vt minor maiori, & inferior superiori cedat, laicus, scilicet, clerico, clericus subdiacono, subdiaconus diacono, diaconus presbytero, inter presbyteros præcedat, qui maior est dignitate, auctoritate, vel superioris concessione: minor maiori assurgat, promotionis etiam antiquitate, ex qua graduum, personarumq. distinctione, cùm Ecclesia vtilitatem, mores, ac ritus salubrem reformationem, disciplina Ecclesiastica neruum, ac tandem ipse diuinus cultus maximum augmentum sit percepturus, confidimus, subditos nostros, præsertim clericos, nullam nobis querelæ occasionem vnquam daturos.

CAP. IV.

Vt debitus honor nostræ metropolitanæ Ecclesiæ reddatur, sacri Concilij Lateranensis sub Leone Decimo celebrati decreto inhærentes, statuimus, vt Regulares, & seculares clerici die Sabbati maioris hebdomadæ, antequam campanæ ipsius nostræ Ecclesiæ pulsentur, suarum Ecclesiarum campanas minime pulsari permittant.

De pactis. Tit. XVIII.

CAP. Vnic.

In Concilio Aphricano primo [a] legitur: Pax seruetur, & pacta custodiãtur. Nihil enim tam cõgruum est fidei humanæ, quàm seruari ea, quæ semel placuerunt. Vnde propheta [b]: Quæ procedunt de labijs meis, non faciam irrita. Pacta seruanda esse omnino dicimus, nisi bonis moribus, aut diuinis aduersentur mandatis, aut inita sint de re spiritali, aut turpi, aut impossibili, aut de successione post mortem, aut de augenda pensione beneficij consequendi gratia, aut eiusmodi sint, qua non modo seruari non debeant, sed ea seruantes canonicis pœnis exponant, quas de transgressoribus omnino sumi mandamus.

a cap. 14.

b Psal. 88.

De postulando. Tit. XIX.

CAP. Vnic.

Qvoniam iure vetitum est [a], ne clerici in seculari foro, nisi pro se, vel pro Ecclesia, aut miserabilibus personis postulent: Ideo quod in partibus nostris visu probari obseruauimus, vt, scilicet, clerici, etiam mercede accepta, non solùm in quouis tribunali, sed etiam coram supremo senatu, causas quascumque agant, ac si laici essent, tãquam sacro ordini iniuriosum, scandalosum, atque intolerabile, detestamur, & omnino prohibemus. Sed, ne publicam vtilitatem, quæ ex alicuius clerici doctrina percipi possit, omnino impedire velle videamur, permittimus, eos intra domesticos parietes pro reo gratis ex charitate scribere posse.

a cap. 1. ext. eod.

De Procuratoribus. Tit. XX.

CAP. Vnic.

Si diuino ministerio addicti in profano foro patrocinari prohibẽtur, multo magis ad procurationis officium, aduocatione illiberalius, admittendi non sunt: absurdum est enim, reique publicæ Christianæ maximè incommodum, arcana Dei tractantes, cælestium mysteriorum contemplatione relicta, ad forensium negotiorum strepitum traduci, atque aliud, quàm ecclesiæ honorem, curare, præsertim, cùm laicis [a] potestas facta sit spirituales causas agẽdi ob hanc vnam sanè causam, vt clerici secularibus occupationibus liberi, diuinis rebus absque impedimento operam omnem impendant. Propterea causarum, litiumque procurationem omnem sacerdotibus, sacrisq. ordinibus initiatis nostræ diœcesis omnino interdicimus, Ecclesiarum, piorum locorum, & miserabilium personarum causis exceptis, eadem pœna transgressoribus constituta, qua & clerici aduocationem exercentes superius puniri [b] mandamus.

a c. 1. eod. tit. lib. 6.

b supr. cap. prox.

De

De ijs, quæ vi, metusvè causa fiunt. Tit. XXI.

CAP. Vnic.

MVLTA fiunt, quæ, licet legibus prohibeâtur, nihilominus subsistunt, vnde vulgatum illud: multa facta tenent, quæ alioquin fieri vetarentur, rescindi tamen, atque elidi posse actione, quodcumque per vim, & metum factum fuisse probetur, exploratissimi iuris est, ait enim Prætor [a] in suo edicto: Quod metus causa gestum erit, ratum non habebo: & legislator [b] ecclesiasticus: quæ metu, & vi fiunt, de iure debent in irritum reuocari: idq. sanè, & naturali, & ciuili ratione: quandoquidem valere non debet, quod coacta, minimèq. libera voluntate fit, neque vllo pacto libera censetur illa voluntas, quæ per vim, & metum in constantem virum cadentem ad faciendũ inducatur, quod alioqui nullo modo factura præsumeretur. Quæ quidem iustissima exceptio, cùm ad omnes humanos, ciuilesq. contractus magnum afferat momentũ, in ijs præcipuè locum habet, quæ ad claustralis obseruantiæ necessitatem pertinent. Quicumque igitur, non sponte sua, sed coactus, atque inuitus, monasticum habitum sumpserit, si ante quinquennium, à die professionis computandum, reclamauerit, & coràm nobis, ac superiore suo, se per vim, & metum religionẽ ingressum, aut ante legitimam ætatem professum fuisse, aut quid simile probauerit, siue fœmina, sit, habitum deponere, monasterio exire, ac matrimoniũ contrahere, sacro Concilio [c] Tridentino suffragante, licitè possit. Qui vero ciusdem exceptionis prætextu, ante quinquennium auctoritate propria habitum dimiserit, ad quamcumque causam allegandam nequaquam admittatur, sed ad monasterium redire coactus, tanquam apostata puniatur. Huiusmodi tamen probationes corã Vicario nostro generali, nisi ex sedis Apostolicæ commissione, fieri non permittimus.

a l. 1 ff. quod met. caus.

b cap. 1 ext. eod.

c sess. 25. c. 19. de reg.

De in integrum restitutionibus. Tit. XXII.

CAP. I.

QVAMQVAM iure definitum est, à quibus petenda sit in integrum restitutio, attamen, vt id in posterũ extra omnem controuersiam sit, dicimus, ab Ordinarijs iurisdictionem habentibus, aut à iudicibus ab eis delegatis restitutionem peti debere: quare, si de re profana quæstio fuerit, coram nostris secularibus iudicibus, si de sacra, coràm nostro generali Vicario, agendum erit.

CAP. II.

QVandoquidẽ Ecclesia iure minoris censetur; & de minore constat, non tantũ, si circumuentus sit, siue in eo, quod rem vendiderit, siue, quòd minoris vendiderit, verùm etiam si læsio nulla, dolusvè nullus in eius venditione interuenerit, nullam esse ipso iure, & omnino inutilem alienationem rei immobilis, quam ipse sine iudicis decreto fecerit, lege nempe prohibente alienationem: quocirca, cùm nulla, atque inanis sit alienatio, inutilis quoque est, aut non necessaria hoc casu in integrum restitutio. Idem plane de clerico dicendum est. Si enim vendidit rẽ Ecclesiæ, nulla, atque inutilis fuit alienatio, immo inutilior alienatione facta à minore: namque minor, etsi lege prohibetur alienare, habet tamen rei dominium; Clericus verò vsufructuarius, vel vsuarius rei Ecclesiasticæ tantum est: Ecclesia nihilominus, cuius res fuerit alienata, est in integrum restituenda, nisi rei alienatæ pretium in eius vtilitatem versum sit; quo casu, restituto emptori pretio, Ecclesia, si id maluerit, restituenda est.

De alienatione mutandi iudicij causa facta. Tit. XXIII.

CAP. Vnic.

ET Cæsareo, & Pontificio iure cautum est, ne res in iudicium deducta, aut deducenda, in aliam præsertim potentiorem transferatur personam: quod etiam in clericis locũ habere certissimi [a] iuris est, quorum multi parum conscientiæ propriæ consulentes, à laicis iure, quod habent, sibi cedi curant, quo aduersarios à seculari ad Ecclesiasticum auditorium inuitos trahant. Quare, cùm fuerit in nostro tribunali dubitatum, an huiusmodi cessio in vltima voluntate iuste fieri possit, ita, vt causa cognosci, & terminari in foro nostro Ecclesiastico valeret; Nos ad tollenda dubia pronunciamus, fieri posse, dummodo res in iudicium adhuc deducta non sit. Si verò deducta sit, litem prosequi clericus teneatur, vbi cœpta est, ex iuris regula, quæ est [b], actorem sequi debere forum rei: nam litem à cedente inchoatam prosequi, non nouam instituere debet [c], cùm non plus iuris à iure, quod cessum sit, habere possit cessionarius, quàm ipse cedens habuerit, cuius factum præstare cogitur, quoniam

a c. vlt. ext. eod.

b l. 1. C. de iurisd. omn. iudic. l. h cle ticus, ext. de foro comp.

c l. heres absens. l. si petitor. l. [illegible] Romæ, ff. de iud. l. si eum hominem. ff. de fideiuss.

niam ex eius persona, & iure agit, quamuis [d] proprio nomine agat.

d l. ex qua persona, ff. de regul. iur.

De arbitris. Tit. XXIV.

CAP. I.

IN Laicos, tamquam rerum spiritualium incapaces [a], compromitti de re Ecclesiastica vetant sacri Canones, nisi laicus cum clerico Episcopali auctoritate fuerit [b] receptus. Nihilominus, quoniam plura inuenimus de rebus Ecclesiasticis compromissa facta in laicos, ab hisque laudata cum clericis, nec tamen superiorum auctoritate approbata, ea nulla esse declaramus: clericus verò, qui sibi laicos in arbitros dari, nobis inconsultis, passus fuerit, ab ordine in quo constitutus repetiatur, arbitrio nostro suspendatur.

a c. cōtingit ext. eod. c. 2. ext. de iud.

b c. pertuas, ext. eod.

CAP. II.

CVm Vicarius vnum, & idem cum Ordinario tribunal habeat [a], vnumque & idem auditorium, dicitur ordinariam habere iurisdictionem, & consequenter iudicādi auctoritatem [b]: ideo, ne iurisdictioni nostræ vllum inferatur præiudicium, prohibemus, ne de cætero in Vicarium, tanquam in arbitrū, iuris compromissum fiat [c], sed, vti in arbitratorem, siquidem arbiter iuris eodem plane modo iudicare tenetur, quo verus iudex iudicat; quo casu præciperet sibi auctoritatem iudicandi, aut votum in eadem causa emittendi, non autem, vbi fuerit electus arbitrator, qui ex bono, & æquo, nullo iudiciorum ordine [d] seruato, iudicat. Quo sane fit, vt, licet nemo [e] in causa proptia sibi ius dicere posit, arbitrator [f] tamen esse non prohibeatur.

e c. Romana in princ. de appel. lib. 6.

b l. de quare, ff de iud. l. penult. & vl. ff de vac. & excus. muner

c l. sed & si in seruum, §. qs iudex sit, ff. de arbit.

d l. societatem, §. arbitratorem, ff. pro socio.

e l. 1. & tot. tit. C. nequis in causa sua iud.

f l. si in lege ff. locati.

Finis Libri Primi.

ACTA

ACTA TARANTASIENSIS ECCLESIAE AB ANASTASIO GERMONIO

Archiepiſcopo, & Comite Tarantaſienſe in Diœceſana Synodo Muſterij habita,

iij. Nonas Maij anno Sal. ***MDCIX.*** *promulgata.*

LIBER SECVNDVS.

De Iudicijs. Tit. I.

CAP. I.

IVDICIVM conſtituit litigantium coràm iudice, vel Eccleſiaſtico vel ſeculari, diſceptatio. Verùm abſque [a] litis conteſtatione iudicij nomen conſiſtere nequaquã poteſt. Lis autem conteſtari dicitur, cum de re controuerſa à litigantibus cauſæ ſeries coram iudice narratur: perfecta verò, ac plene facta eſſe intelligitur narratio, quandocumque iudex actorem petentem, reumq. negantem, audiuerit, tuncque lis conteſtata [b], in iudicium deducta dicitur, nec quidem alio [c] modo. Cùm autem per litis conteſtationem partes in iudicium conſenſiſſe præſumantur, ne ex litibus lites repullulent, neutri [d] litigantium ſuſpectum eum allegare, vel recuſare liceat, niſi (vt alibi diximus [e]) legitima ſuſpicionis cauſa, vel eius notitia ſuperueniat: quo caſu pars grauata iudicis [f] iniuriæ occurrere appellationis remedio non prohibetur.

a l. ſi is, qui obrutis, ff. de rei vendic. l. amplius non petitum, ff. rem ratam hab. l. 1. C. de lit. conteſt.

b c. dudũ. 2. §. licet au ē, ext. de elect. c d. l. amplius, & d. l. 1.

d l. aperiſſimi, C. eod. l. nemo, ff. de iuriſd. om. iudic.

e ſup. de off. iud. deleg.

f l. at Prætor, § quidam mē ff. de minor. l. ſi per imprudentiã l. Herennius §. 1. ff. de euiction. l. 1. ff. appellation.

CAP. II.

INter ea, quæ de fori competentia inter Eccleſiaſticos, & ſeculares iudices non raro in diſputationem veniunt, placet, extra omnem difficultatem eſſe, quod nonnũquam controuertitur, an, ſcilicet, clericus laici hæres coram ſeculari, vel coram ſpiritali iudice conueniri debeat: &, quamquam iure ciuili haud obſcure apparet, hæredem ſequi debere forum defuncti, tribus caſibus [a] exceptis: nempe, ſi hæres abſens defendatur ab alio, ſi ibidem hæres ipſe inueniatur, ſi cum defuncto iam inſtitutum fuerit iudicium: nos, hoc vnico caſu excepto, quòd cum defuncto iam cœpta fuerit lis, nolumus, clericum, niſi coram iudice Eccleſiaſtico, conueniri poſſe; tum, quia domicilium defuncti non tranſit ad hæredem; tum, quia, actorem ſequi forum rei, iuris [b] exploratiſſimi eſt.

a de quibus in l. hæres abſens, & l. ſi quis Romæ ff. eod.

b l. 2. C. de iuriſd. om. iudic. l. vlt. C. vbi in rem actio exer. debeat, c. ſi clericus, ext. de foro comp. a l. ſi ignorans ſi locat. l. ſed apud Labeo. §. ſi quis virgine, ff. de iniur.

CAP. III.

QVamuis talis quiſque præſumatur, qualis [a] extrinſecus apparet, & qualis eſt habitus, in quo reperitur, clericus tamen, qui in ſeculari habitu, vel armatus, à laici magiſtratus apparitoribus deprehenſus, & captus fuerit, vbi de eius ſtatu conſtiterit, ad Eccleſiaſticũ iudicem remittatur, vt, quaſi ſpiritalis militiæ deſertor, temeritatis ſuæ pœnas luat: nam, cùm ſacri ordinis character [b] indelebilis ſit, dedecet, clericum, in cuius anima imprimitur, profani tribunalis iudicio ſubijci. Clericum tamen capitalis criminis reum, atque adeo incorrigibilem; vt de eius emendatione deſperandum ſit, poſtquam de more fuerit, vt aiunt, degradatus, ſeculari poteſtati tradi non prohibemus.

b c. vnico, ſup. de ſacr. non iterand.

CAP. IV.

QVoniam cauſarum ad forum Eccleſiaſticorum pertinentium, etiam beneficialium, iudicium in prima inſtantia locorum Ordinarijs dumtaxat reſeruatum eſt adeo, vt ſuperiores iudices eas auocare, aut ab eiſdẽ interpoſitas appellationes recipere prohibeantur, niſi à definitiua ſententia, vel à definitiuæ ſententiæ vim habente, appellatum ſit, cuius grauamen per appellationem à definitiua

ACTA

finitiua

finitiua reparari non possit, debeantq. causæ intra biennium terminari, ac, nisi terminatæ fuerint, liceat [a] litigantibus superiorum iudicum auxilium implorare, qui ea, quomodo reperiantur, assumere, atque expedire possunt; nolumus, Vicarium nostrum generalem huiusmodi causas assumere, aut à nostris Suffraganeis auocare, nisi legitimè constet, per eos stetitisse, quin intra biennium terminarentur, cùm litigantes ipsi nonnunquam litiū expeditionem retardent, vel, quia parum gratos se iudicibus existiment, vel, quia ex mutatione iudicij fauorabiliorem sententiam se reportaturos confidant. Quòd, si Suffraganeorum, vel eorum vicariorum culpa causarum expeditionem vltra biennium dilatam fuisse constiterit, Vicarius, aut alius iudex noster, eas in statu, in quo fuerint, suscipiat, & quāta [b] maximè poterit celeritate, expediat, attibusq. partium, seu in litis contestatione, seu in alia iudicij parte differenda, vel terminorum præfixione, vel alia legibus [c] consentanea ratione, omni studio, atque industria occurrat.

a Cōc. Trid. sess. 24. c. 20. de reform.

b c. finē litibus, c. fin. de dol. & cōtu. c. 2. de re iudic. c. constitutis, de procurator.

c Cōc. Trid. sess. 25. c. 10. in fin. de reform.

CAP. V.

SI quis in casibus à iure permissis à Suffraganeis nostris ad nos appellauerit, aut de grauamine, quod per appellationem à definitiua sententia reparari non possit, coram nobis conquestus fuerit, vel ob lapsum biennij, (vt superius diximus) tribunalis nostri iudicium imploret, postquam solitas inhibitiones obtinuerit, non audiatur, nisi acta omnia coram Suffraganeo gesta, ad nos, aut Vicarium nostrum, aut alium appellationis iudicem suis expensis transtulerit, eodem Suffraganeo de tota re prius admonito, vt, si quid ei pro causæ instructione conuenire videbitur, possit illud nobis, aut iudici appellationis indicare. Quòd, si intra debitum tempus acta non transtulerit, vtique inhibitiones concessæ reuocentur. Si autem pars, contra quam fuerit appellatum, comparuerit, & actis iam translatis vti voluerit, expensas in translatione factas pro sua portione subire cogatur.

CAP. VI.

COntra, si à sententia nostra, vel Vicarij nostri generalis, fuerit appellatum in casibus, quibus iure admittenda est appellatio, vel ad summum Pontificem, vel ad Apostolicum Nuncium apud Serenissimum nostrum Ducem existentem; volumus cancellarium nostrum spiritalem, seu (vt vulgò vocatur) grepherium, ad ipsorum actorem exemplum, seu copiam, taxata mercede accepta, quantò citius, nec longiore termino, quàm

vnius mensis, appellanti exhibendam teneri. Quòd, si cancellarius rem distulerit, aut in actorum exhibitione fraudem fecerit; præter suspensionem ab officij administratione arbitrio nostro duraturā, ad dupli pœnam, quanti lis fuerit, inter appellantem pro dimidia parte, & pauperes ciuitatis pro alia dimidia distribuendam, compellatur. Si verò Vicarius, (quod vix euenire posse credimus) huius moræ, aut impedimenti conscius, particepsve fuerit, aliavè ratione obstiterit, ne appellanti integre acta intra tempus tradantur, ad eandem dupli pœnam teneatur.

CAP. VII.

VErùm, ne, vel malitia, vel negligentia cancellariorum, acta causarum in damnum fisci nostri, &, quorum ea conseruari interfuerit, perire contingat, quilibet cancellarius, expeditis causis, acta originalia omnia, tam ciuilium, quàm criminalium causarum in Archiuium Archiepiscopale nostrum trāsferre teneatur, vnde absque nostra, vel successorum nostrorum licentia, amoueri non possint. Cancellarius, qui secus fecerit, officio priuetur, nummosq. aureos vigintiquinque pijs locis applicandos, soluat.

§. Vnic.

Vt verò litigantes (quod studiosissimè semper vrgemus) forensibus molestijs, atque impensis, facilius, citiusq. liberentur, cancellarius singulo quoque mense causarum, tum ciuilium, tum criminalium, summarium indicem nobis sub eadem pœna exhibeat, vt cum procuratore fiscali, ac Vicario nostro generali pro earum qualitate, quod opportunum fuerit statuere valeamus, scientes iudicem, præsertim Ecclesiasticum, curare debere, vt quantocitius lites [a] finiantur. Nobis verò absentibus cancellarius apud Vicarium generalem idem facere teneatur.

a l. 3. § 1. ff. de recepr. ar bit. l. quidā, ff de reb. cre.

De foro competenti. Tit. II.

CAP. I.

QVANDOQVIDEM spiritalis [a] potestas à seculari distincta esse intelligitur, altera alteri impedimentum, aut damnum afferre non debet. Itaque si Vicarius, eum, quem laicum esse sciat, ob rem ad forum Ecclesiasticum minime pertinentē, in ius vocari mandauerit, vel contra, si laicus ad temporale tribunal in causa minime temporali clericū trahere tētauerit, neuter [b] vocatorum vocāti obtemperare teneatur, cū, & spiritales, & seculares indices sua iurisdictione cōtenti, quandocūq; opus fuerit, sibi vicis-

a c. etsi clericis ff de iudic.

b l. vn. ff si quis ius dic. non obtēp. l. vn. C. qui pro sua iurisd. iud.

Cc sim

sim auxiliū ferre [c], non molestiam vllā inferre debeant. Quare clerico, quamuis triplici iudicis secularis edicto vocato, nihil nocebit ad eius tribunal non venisse, dum quomodocumque eidem iudici constet, aut aliàs notorium sit, clericum esse eum, qui non venerit. Quin, & si clericus sua se sponte sistat coram iudice laico, non tamen laico magistratui iurisdictionem in clericum tribui existimādum est: quia, licet vnusquisque priuilegio suo renunciare possit, non propterea clericus, quod vniuerso clericali ordini indultum est, sua renunciatione auferre, aut abrogare [d] potest.

c l. Episcopale C. de Episc. audiē.

d c. signifi casti. & c. si diligenti, ext. eod.

§. vnic.

Si verò clericus, suppresso fori priuilegio, se à iudice laico condemnari patiatur, quamuis ad eludendum iudicium malitiose, doloq. malo fori exceptionem ab eo omissam fuisse probabile sit, ac valida consequenter laici iudicis sententia esse videatur, iuris ratione suadente [e], malitiam hominum tolerandam non esse; priuilegij tamen suppresionem, quoquomodo factam, tacenti clerico (quandocūque eius status incertus non sit) minime nocere, nullumq. huiusmodi iudicium esse pronunciamus, cùm, nec loquēs [f], nec volens, secularis tribunalis iurisdictioni subijci possit.

e l. 39. ff. de rei vendic.

f dd. cap. significasti, & si diligenti.

CAP. II.

Clericus, qui priuilegij sui immemor, in interdicto adipiscendæ possessionis iudicis laici iurisdictioni consenserit, præterquam, quòd iudicium, tanquam ab incompetenti iudice [a] factum, nullum erit, ab ordine etiam, in quo fuerit constitutus, arbitrio nostro suspendatur.

a c. at si clerici, ext. de iudic.

CAP. III.

Quod, si, eum clericum esse liquido constiterit, & per apparitores iudicis secularis ducatur in carcerem, impune ab eorū manibus abstrahi posse, declaramus; quia, scilicet, præsumendum sit, factam ab ipsis clerico iniuriam. vimq. illatam propria auctoritate, non autem iubente iudice talem facultatē non habente; cùm etiam iure Cæsareo [a] executoribus omnibus vetitū sit clericos vexare, aut vlla afficere molestia. Ideo, quoniam clericum ad carceres temere rapiens, delinquit, pœnasq. delicti sacris constitutionibus dare cogitur, nō intelligitur [b] deliquisse, qui clericū, etiam per vim, in libertatē vindicauit.

a l. omnes, §. præterea nullos, C. de Episc. & cler.

b l. 1. in fin. ff ne quis eū, qui in ius vocatus est, vi exi mat.

CAP. IV.

Et, ne clerici hoc priuilegio abutantur, iuxta sacri Tridentini [a] Concilij decretum, nolumus, prima tonsura initiatos, aut etiam in minoribus Ordinibus constitutos, eodem fori priuilegio gaudere; nisi beneficium Ecclesiasticum obtineant, aut clericalem habitum deferentes, alicui Ecclesiæ mādato nostro inseruiant, vel in seminario, aut in aliqua schola, aut vniuersitate, de licentia nostra, quasi in via ad maiores Ordines suscipiendos, versentur.

a sess. 23 c. 6. § & etiā sess. 14, de refor.

CAP. V.

Si de debito, quod mortuarium vulgò dicitur, inter parochum, & defuncti hæredē laicum oriatur quæstio, tametsi appareat, parocho eo nomine actionem tantum personalem competere, quam planè constat ex quasi contractu oriri, qui cum defuncto potius, quàm cum hærede initus [a] intelligatur: attamen, quia dubium non est, quin mortuarium sit quid spiritale, cuius debitum, non solum pro sepeliendo cadauere cōtrahi videtur, sed & referri debet ad pias preces, quæ ad salutare animæ defuncti remedium Deo à parochis porrigi consueuerunt, iudicium hoc ad ecclesiasticum iudicem spectare pronunciamus, non autem ad secularem.

a l. 1. & 10. tit. ff de religios. & sump. fun. l. qd in vxorem, C. de negot. gestis.

De libelli oblatione. Tit. III.

CAP. Vnic.

Qvanqvam in libello personali requiratur causa, vt reus respōdere possit, qui alioquin respondere [a] non tenetur, attamen, si in rem actio intēdatur, causæ expressione opus non est, ex quo enim rem meam esse dico, omnes causæ vnica petitione comprehenduntur: nam, licet vna res pluries mihi [b] deberi possit, nihilominus non amplius, quàm semel res illa mea esse potest.

a c. vlt. ext. eod.

b l. & in eadem, §. actiones, ff de except. rei iud.

§. Vnic.

Etsi in libello nomen actionis exprimere [c] non oportet, volumus tamen, in eo factum adeò clarè proponi, vt ex eo facile ius cognosci possit: si secus conceptus fuerit, libellus reijciatur, vt iterum, & clarior fiat.

c c. dilecti, ext. de iud.

De mutuis petitionibus. Tit. IV.

CAP. Vnic.

Si Laicus ex transactione coram Vicario nostro generali contra clericum personalem actionem intentet, seque exhibeat clericus, quod pactus est, integre præstiturum, dummodo laicus quoque ad implendum, quod ex mutua conuentione debet, vicissim compellatur, eaque de re à Vicario contra laicum sententia feratur, quamuis ille fori [a] incompetentiā excipiat, ad satisfaciēdum tamen, quantùm ex trāsactione tenetur, iure cogatur, quia reciprocus [b], mutuusq. contractus reciprocum, mutuumq, requirit

a l. 1. C. de iurisdict. omnium iud.

b l. Iulianus, §. offerri, ff. de act. empt. & vendit. l. si diuersa, C. de transact. l. quæro, §. inter locatorem, ff. locati.

requirit iudicium,nec poteſt laicus tranſacto-rum quidquam à clerico conſequi, niſi,& ipſe, quæ clerico promiſerit, ſe integre ſimul ſeruaturum exhibeat.

De litis conteſtatione. Tit. V.

CAP. I.

IVDICIVM eſſe non intelligitur, vt dictũ eſt [a], niſi,poſtquam lis cõteſtata fuerit,ideo facta conteſtatione,ne iudiciũ illuſorium euadat, etiam, qui exceptionem peremptoriam opponit,litem conteſtari debet [b], niſi exceptio ſit litis finitæ [c], videlicet, tranſactionis, aut rei iudicatæ, quibus addimus iuramentum, cùm tranſactionis [d] ſpecies ſit, maioremque habeat auctoritatem, quàm res iudicata: proinde finem litibus iuramento imponi mandamus, quem imponunt tranſactio, & res iudicata.

a ſup. ſ iud. c. 1.
b c. 2. eod. lib 6.
c c. 1. eod. lib. 6.
d l 1. & 2. ff. de iuretur.

CAP. II.

SI iubeat Vicarius noſter, litis cõteſtationem coram ſe factam,quaſi non ſufficiẽtem, iterum fieri, imminet periculum ei ex litigatoribus, qui Vicario morem gerere voluerit; vt ex mora nouæ conteſtationi interponenda in pœnam [a] contumaciæ aduerſarij petitioni ſuccumbat; non vtique, quòd duplici culpa ad condemnandum contumacem opus ſit; ſed,quia prior contumacia eius condemnationi ſufficere non videatur. Ideo Vicarij partes erunt omnem adhibere diligentiam,ne actum agatur,nec ſine cauſa repetatur; quod magnum litigantibus incommodum afferre poſſit. Immo ita ſe habeat, vt quàmcitiſſimè [b] forenſes controuerſiæ ad finem perducantur.

a l. per luſorio, §. quoties, ff. de appell. l. ſ ætate, §. qui tacuit, ff. ſ interrog. in iure fac.
b l. 3. §. 1. ff. de recep. arbitr.

Vt,lite non conteſtata, non procedatur ad teſtium receptionẽ, vel ad ſententiam definitiuam. Tit. VI.

CAP. Vnic.

ETSI iudex ante litis conteſtationem,nec teſtes recipere, nec ſententiam ferre poteſt, attamen,quia ex noſtris diœceſanis complures autumnali tempore, aut in Galliam, aut in Belgium,aut in Italiam, in aliaſq. orbis partes abire ſolẽt, ſi propter eorum [a] abſentiam dubium ſit, an rei in iudicium deducendæ probatio haberi poſſit,licet lis conteſtata nõ fuerit,examinari teſtes,iuxta iuris diſpoſitionẽ, vel,vt aiũt, formiter, citato eo, cuius intereſt, permittimus:

a c. ſignificauit, ext. de teſt.

ſententiam tamen ante litis conteſtationem ferri prohibemus,niſi verè cõtumax reus ſit: contumacem autem eum eſſe dicimus, in quem, cum directa ſit actio, malitioſè latet, vel impedit,ne in ius vocetur, aut ad eum citatio peruenIat, vel peremptoria citatione accepta, venire in ius negligit, contra quem omnia iura clamant.

De iuramento calumniæ. Tit. VII.

CAP. Vnic.

FREQVENS vitium in forẽſi negotio eſt,vt nõ ſolũ ij, quorum valde intereſt, & domini ſunt rerum,de quibus in iudicio controuerſia vertitur, ſed & eorum procuratores in cauſarũ patrocinio adeo pertinaces ſint, vt eas etiam iniuſte defendere,ac ſuſtentare,non erubeſcant: cui temeratio conſilio,ſacro [a] præcũte legiſlatore, obuiam ire cupientes,non ſolùm dominos litium, qui principales vulgò appellãtur, ſed & eorum procuratores de calumnia iurare mãdamus,vt,[b]contemptã iuriſiurandi religionẽ, acerrimum vltorem Deum habere ſciẽtes,ipſamq. [c] calumniã,qualiſcũq; ea ſit,impunitã non relinqui,periurij periculo [d],ac pœna deterriti,ab illicitis patrocinijs abſtineãt,iuſtaſq. tantummodo cauſas ſibi defendendas ſuſcipiant. Procuratorem tamen in quauis cauſa, ſiue ſpiritali,ſiue temporali, ad iurandum neminẽ admitti volumus,etiamſi mandato ampliſſimo fulciatur,niſi [e] præcipuam iurandi in animam ſui principalis habuerit facultatem, eum,ſcilicet, bona fide,non autem animo calumniandi, rem in iudicium deduxiſſe.

a c. 2. §. procuratores, eod. tit. lib. 6.
b l. 2. C de reb. cred. & iuretur.
c l. 1. §. 1. ff. ſi mulier. vẽt. nom.
d l. nam ſufficit. ff de dolo malo.
e l iuſiurandum, §. vl. ff. de iuretur.

De dilationibus. Tit. VIII.

CAP. Vnic.

CERTVM eſt,præcipitem ſententiam (qua ferè nihil in iudicio pernicioſius eſt)iuſtę appellationi locũ facere, ac iuſdicẽntium exiſtimationi non parum nocere. Propterea, quamuis in ius vocatus, ac reſpondere negligens, in pœnam [a] contumaciæ,ex qua inducitur tacita cõfeſſio, condemnatus ſit,vt ſuperius [b] diximus: attamen,ne nimis feſtina,atque præceps ſententia videatur,iudex,antequam in ea cauſa aliquid pronunciet,cõcedat reo dilationẽ,temporiſq. ſpatiũ abſentiæ ſuæ cauſam offerendi, atq; imminentis [c] cõdemnationis,ſi legitimè poterit,periculũ auertendi. Imò,ſi intra tẽpus ſibi præfixũ adeat iudicẽ,eumq. abeſſe repe-

a l. D. Antoninus, ff d re iti. in integ.
b ſup. c vn. vt, lite non conteſt.
c l. & poſt e litu, ff. de iudic. l. conſentaneſt. C. quomodo & quand. iud.

riat, aliam habeat dilationem, qua se eidem redeunti sistere possit, ex cuius absentia damnum sentire non debet, præsertim, cùm ab eo contumaciæ suæ remedium expectare præsumatur.

De Ferijs. Tit IX.

CAP. I.

QVANDOQVIDEM ex feriatorum dierum distinctione acta quoque iudiciaria distingui solent, vtrû, scilicet, valida sint, nec ne, ad ferias transeamus, quarum aliæ ad humanam quietē pertinent, aliæ diuinæ maiestati, & Sanctorum venerationi dicatæ sunt, aliæ verò extraordinariæ, quasi extra ordinem [a] indictæ, à Macrobio [b] imperatiuæ, à nostris verò interpretibus [c] repentinæ dicuntur, quòd repentè per magistratus indicantur: quæ ad hominum quietē sunt inuentæ, rusticæ, ac publicæ, ac nundinæ vocantur, ac propter rem rusticam ob publicam vtilitatem conceduntur, scilicet, pro colligendis frugibus. Ad Dei, & Sanctorum honorem constitūtæ solemnes [d] appellantur; vt, quæ cum omni reuerentia, ac pietate celebrari debeant [e]: Quare, & iudicijs, & mercaturæ, & seruilibus operibus omnino eximuntur, vt homines eo tempore à terrenis negotijs ad rerum cælestium contemplationē traducantur. Solemnibus ferijs renunciare non possunt litigantes in quouis actu, siue is iudicialis sit, siue extraiudicialis, quia sunt iuris publici, quod à solo [f] Principe remitti potest, neque ad solam requiem corporum, aut animorum relaxationem, decretæ sunt, sed, vt [g] liberius meditationi, diuinis officijs, & orationibus vacare liceat.

a l 26. §. si se ræ. ff. ex quibus cau. maior in integ. restit.
b li. 1 Saturnal c. 16 l. 7 §. his adijcimus. C. eod
c Specul. in tit. de fer. in prin Host. in summa eod. Cyn. ad l. vl. C. eod. Abb. ad c. vl. ext. eod.
d d. l. 2. §. 6 ter. c. vbi gl. ad verb. solemnia.
e d. c. vlt.
f l. 3. §. 1 ff. d bon. libert. l. ius publicum ff. de pact. l. Neratius. §. si vero. ff. de relig. & sum pt. fun.
g c. 2. 35. q. 4

CAP. II.

DVbitatur, an in causis beneficialibus, vtpotè, si agatur de electionibus, postulationibus, prouisionibus, dignitatibus, personatibus, officijs, canonicatibus, præbendis, alijsq. Ecclesiasticis beneficijs, aut de decimis, matrimonijs, vsuris, & id genus causis, quarum iudicia ex constitutione [a] Clementis Quinti procedere debent simpliciter, de plano, ac sine strepitu, & figura iudicij, feriarum sit habenda ratio. Dicimus nos, eā constitutionem minime obstare, quin diebus ad honorem Dei, & Sanctorum institutis, atque ijs, qui in nostra diœcesi solemnes sunt, ab omni forensi negotio, etiam beneficiali, abstinendum sit, nullumque pronunciamus quodcumque, aut per processum, aut per sententiam, diebus feriatis actum fuerit, quāuis in causis practicis simpliciter, ac sine strepitu, & figura iudicij, procedere iudicem oporteat [b]; sunt nihilominus necessariæ probationes, & legitimæ defensiones admittendæ, sicut etiam citatio, præstatioq. iuramenti calumniæ, vel de veritate dicenda. Quod, cùm sine iudiciali strepitu esse non possit, id feriali tempore fieri omnino [c] prohibemus. Liceat tamen iudici, non pro tribunali, hoc est in actu iudicandi, sed priuatim, vt de causæ titulo, ac qualitate doceatur (quod informare vulgò dicitur) partes audire.

a Clem. 2. de iudic.
b d. Clem. 2.
c c. vlt. ex. eod. tit.

CAP. III.

IDem plane dicimus, locum habere in alijs omnibus actibus extraiudicialibus, in quibus iudicialem strepitum quiescere oportet, præsertim, vbi iuramento opus sit. Quamuis enim ea, quæ voluntariæ iurisdictionis sunt, videantur etiam feriarum tempore agi posse, vt adoptare, emancipare, manumittere, excommunicare, absoluere; vbi causæ cognitio non requiritur; contractus inire, instrumenta scribere, testamenta facere, tutores, & curatores dare, datos amouere, alimenta constituere, ventris nomine, vel legatorum, & causa damni infecti, possessionem dare: attamen, quia [a] peccant hæc tempore feriato facientes, huiusmodi actus omnino interdicimus, sed & iam consummatos, nisi vrgeat necessitas [b], aut, aliud fieri Christiana postulet pietas, irritos eos, ac nullos esse declaramus.

a Abb. ad c. vlt. ext. de ferijs.
b d. c. vlt.

CAP. IV.

VErùm, quoniam, præter ferias à sacris [a] canonibus imperatas, etiam solemnes sunt in vnaquaque diœcesi, quæ ab Episcopis indictæ fuerunt, si quæratur, cuius loci feriæ celebrandæ sint, an, scilicet, vbi iudices ius dicunt, aut vbi litigantes domicilium habent, dicendum est, feriatorum dierum vsum ad locum iudicij omnino referendum esse, cùm in sententijs ferendis, ac iudicialibus negocijs tractandis, in primis spectari debeat stylus [b], ac consuetudo locorum, vbi iudicia exercentur, non autem, vbi litigantes habitent, ne actorem, ac reum duplicibus ferijs, nempe suæ regionis, & loci iudicij, quandoque vti contingat, quod plane absurdum esset.

a c. vlt. ex. eod. Concil. Trid. sess. 25 c. 2. de reg. & monial.
b notatur in c. quod clericis, ext. de foro comp. & ad l. 2. ff. de testib.

CAP. V.

VTque manifesti sint dies, quibus in nostra diœcesi ab omni strepitu iudiciali, ac seruilibus operibus, & mercatura, abstinendū sit, præter ea, quæ in Gregoriana [a] sanctione continentur; à quibus, ne vnquam quidem discedendum; hos esse dicimus (præter illos, qui sanctissimo nomini Iesu, eiusq. corpori glorioso dicati sunt) Sanctorum, scilicet, Iacobi

a c. vlt. ext. eod.

Iacobi Archiepiscopi Tarantasiensis, Christophori, Ioannis Baptistæ decollati, Petri Archiepiscopi Tarantasiensis, Mauritij, Martini, Catarinæ, Nicolai, Thomæ martyris, ac denique dedicationis Ecclesiæ nostræ Metropolitanæ, qui in diem vigesimum quintum mensis Octobris quotannis recurrit.

§. vnic.

Alij autem, quibus iudicia possunt licite exerceri, solemnizantur tamen in eadem nostra Ecclesia ex veteri, pioq. instituto, sunt Sanctorum, Blasij, Georgij, Margaritæ, Marthæ, Augustini, Coronæ Domini.

De ordine cognitionum. Tit. X.

CAP. I.

QVIA ex minore causa nullũ [a] maiori cognitioni inferri debet preiudicium, si criminalis, quæ ciuili maior est, & eò grauior, quò grauius existimatur [b] crimen, in ciuilem inciderit, de criminali prius [c] disceptandum fuerit, de ciuili posterius. Si verò vtraque simul finiri poterit, vtrãque eodem iudicio terminari debere, dicimus: sufficit enim, nullũ fieri criminali actioni præiudicium, quod nequaquam fiet, quandocumque vtraque eiusdem sententiæ finibus concludi possit, immo, & æquius, & commodius id existimandum fuerit, cùm boni iudicis partes sint, litibus, & iurgijs, quantò citius fieri potest, finem [d] imponere.

a l. per minorẽ, ff. d iud.

b l. 1. C de his q accus. non poss.

c l. si de vi ff. de iud. l g. cœtu ff. ad l. Iul. d vi pub.

d l. 3 §. 1 ff. de recept. arbit. c. vlt in fi. sup de litis contest.

CAP. II.

SI coram iudice laico de contractus iurati executione, vel rescissione agatur, nempe, quia talis videatur, vt sublato, vel non adiecto iuramento, rescindi possit, quoniam iusiurandum intelligitur sequi [a] naturã actus, cui apponitur, nec augere obligationem, aut mutare conditionem consensus, sed ei inter suos limites manenti addere tantummodo religionis vinculum, Vicarius noster inhibeat iudici laico, ne vlterius progrediatur, sed supersedeat, donec iurans, vt agere, & excipere possit, absolutionem ab Ecclesiastico iudice obtineat: qua impetrata, quoniam ecclesiasticus iudex suo functus est officio, laicus de viribus contractus cognoscere poterit.

a Abb. post Bar. Bald. & alios ad c. cum contingat de iureiur. nu. 24.

CAP. III.

QVamuis de statu matrimonij cognoscere ad solum [a] iudicem Ecclesiasticum pertineat, attamen, si oriatur quæstio de statu personæ, an, scilicet, quis ex iustis nuptijs procreatus, aut illegitimus sit, ea lite pendente, potest iudex laicus ventrem, vel iam editum partum, in possessionem bonorum præsumpti patris mittere, vel ad famis [b] periculum declinandum, ventri, vel partui alimenta decernere, dummodo sibi aliquo modo cõstet, eum, qui talis [c] proponitur, illius patris filium esse: quod quidem, etiam ab eodem iudice [d] laico summatim cognosci posse non est dubitandum.

a c. tuã, ext. eod. c lator, ext. qui fil. sint legit.

b l. 1. §. generaliter ff. de ventre in poss. mitten.

c d l. 1. §. si ea, quæ in poss.

d d. l. 1. §. causæ cognitio, vers. summatim, ff. de Carb. edict.

De causa possessionis, & proprietatis. Tit. XI.

CAP. I.

BENEFICIO spoliatus ante omnia restituendus est [a]. Verùm, si de petitorio simul agi patiatur, nec protestetur, velle se prius decidi possessionis quæstionem, eodem sanè iudicio (si cætera concurrant) poterit vtraque controuersia finiri. Quod tamen intelligimus, vt super spolio prius iudicetur, & iudicati executio [b] fiat, deinde agenti petitorio, si vincat, eadem res, & possessio reddatur. Fieri siquidem potest, vt spoliatus vincat in causa possessorij, vincatur [c] verò in iudicio petitorij: namque in possessorio sufficit agenti probare iam adeptam possessionem [d], in petitorio autem dominij probatio requiritur.

a c. 1. c. sane c. in litteris, ext. de rest. spol. c. super spoliat. ext. de ord. cogn. l si d vi ff. de iudic.

b l. 3. C. de interd. l. ordinarij, C. d rei vendi. c. vlt. ext. eod.

c c. cum Ecclesia Sutrina, ext. eod.

d §. commodum Inst. de interdic.

CAP. II.

SI verò ad retinendam beneficij possessionem agatur, & partes petitorij causam attigerint, nec etiã protestatæ fuerint, quòd, vt aiunt, confortandi potius, quàm absoluendi possessorij causa id egerint (possũt [a] namque litigatores in iudicio quoque possessionis retinendæ allegare titulum, & attingere petitorium confortãdi possessorij causa) possessionis cognitio extincta intelligitur, nec restat nisi, vt de proprietate à iudice pronuncietur, nisi actor huiusmodi iudicium omittere, aut in aliud tempus differre velit, quod quidem absque dubio [b] facere potest.

a Guid. Pap. q. 74.

b l. naturaliter, §. 1. ff. de acquir. possess.

De restitutione spoliatorum. Tit. XII.

CAP. I.

CLERICVS, qui beneficij possessione spolietur eo prætextu, quòd canonice institutus non sit, antequam de viribus institutionis in iudicio agatur [a], in pristinum possessionis statum restituatur, non solùm, quoad proprietatẽ, sed & quoad fructus [b] à proprietate dependentes à spoliato tempore spolij non perceptos. Quorum liquidatio, si diutius protrahatur, & spoliatus vrgeat, petatque restitui, spolians, post-

a c. 1. ext eod.

b c. grauis & passim a l bi, ext eod c. Eps. c reintegr. 3. q. 1

quam absque mora soluerit quod liquidatum appareat, pro residuo debiti, si quid fuerit, idonee caueat [c], se congruo loco, & tempore, quod debet, integre soluturum: rationem [d] etenim loci, & temporis debitorem habere oportet, vt, quod soluit, rite, ac rectè solutum esse, sustinere possit.

c l. statu lib. l. seruus sibi hæredi, ff. de statu lib. l. si mãdata Titij ff. mandati. d l. mora ff. de vsur. l. 39 ff. de solut.

CAP. II.

QVi alieni beneficij fructus, vt suos, locauerit, sui, scilicet, beneficij, quod tamen suum non sit, possessorem beneficij fructibus spoliare intelligitur, ac quidem violēter, quamuis nulli aperte vim intulerit: neque enim [a] ius tantùm fieri dicitur, cum persona læditur, sed & cum quis rem, etiam propriam, aut quomodolibet sibi debitam, priuata, non publica auctoritate, occupat. Vis autem [b] infertur ab eo, qui, inuito domino, beneficij eius possessionem inuadit: quod, si domino ignorante fiat, spoliatio est, non tamen violenta, sed clandestina, clam, scilicet [c], domino facta, nec ei denunciata metu controuersiæ. Vtroque casu spoliatus restituendus est.

a l. extat ff. de eo, quod met. cau.

b l. 1 § quid sit vi, aut clã factum ff. qd vi, aut clam.

c l. 3 §. clam factum ff. qd. vi, aut clam.

De dolo, & cōtumacia. Tit. XIII.

CAP. I.

QVANDOQVIDEM [a] competentis iudicis imperiū detrectans dolo carere non dicitur, licet clericus personali actione ad seculare tribunal vocatus, neque contumax sit, neque præsumptæ contumaciæ expensas sarcire teneatur, si incompetenti se magistratui sistere negligat (cuius factum infectum [b] censetur) attamen, quia eousque porrigitur ecclesiastica potestas, vt seculari etiam iurisdictioni subiectos, ex matrimonialibus, vel vsurarijs, vel alijs, nec paucis, nec leuibus causis, in ius vocare, iudicare, & coërcere possit, quicumque ex laicis ad Ecclesiasticum tribunal, etiam sine causæ expressione, vocatus, respondere nolit (quamuis fori præscriptione [c] iuuari, ac vocatis iudicium forsitan declinare posit) vt contumax, nihilominus, sacriq. fori contemptor, condemnandus est.

a l non pōt l qui vetare ff. de reg. iur. l. innumeratis § n quis, ff. de iniur.

b l 1. C si à non compet. iud l penul. C. ne de sta. defunct. a

c l. si qui ex alitena ff. de iud. l. a. ff. in ius voc. vt cauti.

CAP. II.

COntumax autem dici non potest, siue fuerit personaliter vocatus, aut citatus, siue per edictum [a], etiam peremptorium [b], si cius aduersarius itidem contumax fuerit. Siquidem aduersario sufficere debet, vt, neque contumacia impunita remancat, neque grauius etiam, quàm æquum sit, puniatur. Quid enim aliud exigimus, nisi, vt contumacia, nec prosit contumaci, nec noceat aduersario? cùmque nemo ex alieno delicto lucrum sentire debeat, satis est [c], si nec sentiat damnū.

a c. vlt. ext. eod.

b l. de vna quoque, l. cōtumacia ff. de re iud.

c l. item, ff. § aliquando ff. quod met. cau. l. dominus, in fi. ff. locati l. hominē ff. mandati.

CAP. III.

DVbitatum non immeritò fuit, an verè contumax appellare posit, cùm nulla adsit lex, quæ verè contumacem audiri permittat. Nos tamen dicimus, ipsum appellare posse, non tamen, nisi refectis expensis, quarum refectio purgare contumaciam videtur, ideoq. huiusmodi expensæ præiudiciales non improprie nuncupantur: sed, si non appellauerit intra tempus legitimum à die notitiæ computandum, sententia in rem iudicatam transiisse intelligatur.

De eo, qui mittitur in possesionem rei seruandæ causa. Tit. XIV.

CAP. Vnic.

IN odium dolosi, & contumacis litigatoris aliquando mittitur quis in possessionem, rei seruandæ, seu custodiēdæ gratia. Verùm, quoniam per eam missionem constituitur ius aliquod in beneficialibus, vt rei profanæ in pignore [a], Vicarius ante omnia diligenter animaduertat, quod oportet de eo, qui mittendus sit in possessionem beneficij controuersi, etiā si eius seruandi causa tantùm mittatur: namque in beneficialibus, sicut in profanis, non potest aliquid obtinere [b] in possessorio, qui re ipsa non possidet; quod fieri nequit, nisi per corporalem possessionem. Ideo dici solet, meliorem esse conditionem possidentis. Vnde, quamuis tutius forsitan fuerit tertio non litiganti huiusmodi possessionem commendari; attamen, ne diuinus cultus aliquid detrimēti patiatur, dicimus, cognosci debere de possessorio, dariq. possessionem, cui id oneris magis conuenire videatur sine petitorio vllo præiudicio.

a l. non est mirum §. 1. ff. de pignorat. action.

b l. cum heredes ff. de acquir. pos.

Vt, lite pendente nihil innouetur. Tit. XV.

CAP. I.

QVAMVIS verè, ac propriè lis pendere non dicatur, nisi cōtestata sit, quemadmodum alibi a indicauimus, attamen, vt circa hoc nullus dubitandi locus relinquatur, inhærendo constitutioni Clementis Quinti [b], dicimus, litem pendere statim, atque citatio legitime facta peruenerit ad partem aduersam, vel per eam partem steterit, quominus perueniret.

a sup. cap. 2. de iud.

b Clem. 2. eod. tit quæ incipit Cum lite pendente.

CAP.

CAP. II.

Citatione verò facta, & lite contestata, nihil valere dicimus, quod factum fuerit altero ex litigantibus instante, inscio iudice, (cuius [a] arbitrium post litis contestationem necessarium est) ac non consentiente aduersario, etiam, si vocatus fuerit, ne iudicis auctoritas neglecta impunè esse videatur. Sed, si aduersarius vocatus non fuerit, alia ratione inualidum censeatur, quodcumq. eo absente gestum sit, cùm ad [b] omnem actum vocari debeat, qui inde damnum sentire potest. Si verò inter litigantes aliquid transactum sit, etiam inconsulto iudice, vtique illud valere certum est: nihil [c] enim vrgere magis debet iudex, quàm, vt controuersiæ finem habeant.

a l. quod, si nolit. §. sed hoc dicemus ff de adilit. edic.

b l. nō ita. ff. de adopt. l. etiā §. vlt. ff. de minoribus.

c l. 2. §. inde quæritur. ff. de oper. no. nunciat.

De sequestratione possessionum, & fructuum. Tit. XVI.

CAP. I.

SEQVESTRATIO, licet semper fuerit odiosa, & regulariter [a] prohibita, si quis tamen habens titulum, etiam coloratum, petierit sequestrationem, cœteris concurrentibus, audiri poterit, non item, si nullum habeat titulum, ne vitiosus ad beneficiū detur ingressus, quod [b] quidem permittendum non est. Namq. in beneficialibus possessio nulla esse intelligitur, quam nullus [c] præcedat titulus adeo, vt, qui beneficium sine institutione, saltem colorata, possidet [d], grauiter peccare dicatur. Caueat tamen Vicarius noster, quantùm liceat, ne beneficiorum fructus, seu possessio, sequestrentur: publice siquidem interest, certos esse beneficiorum possessores, quo diuino cultui pleniùs satisfiat, resque ad beneficia spectantes meliùs, ac faciliùs conseruentur. Quapropter, cùm rerum omnium (vt diximus) sequestratio odiosa sit, bonorum beneficialium est procul dubio odiosissima.

a tot. tit. C. de prohib. sequ. pecul.

b c. 1. de regul. iur. in 6. c. in litteris. vbi Abbas ext. de restit. spoliat. c ad. l. capp. 1. & in litteris.

d c. dudum. 2. de elect. lib. 6. can. nemo, & can. nullus 2 q. 3

CAP. II.

SEquestrationem, siue possessionis, siue fructuum, quamuis nulla iuris auctoritate fulcitam, reuocari prohibemus, nisi citato, & audito eo, ad cuius fauorem facta fuerit: quod multò magis dicendum est, vbi de fauorabili executione iudicati agatur, præsertim, cum petitur, vt in ea summariè [a] procedatur: nullum enim est iudicium tam summarium, in quo non sit pars citanda, cùm sine reo [b] consistere non possit, immò, si victor satisdationem offerat (potissimum, scilicet, remedium ad impediendam sequestrationem, quæ conceditur tantummodo, vt res contentiosa in tuto sit, quod [c] præstat, & satisdatio) non est propterea reuocanda sequestratio, ignorante aduersario, quamuis victo, cuius interest, vt vocetur, atque audiatur.

a l. à Diuo Pio §. si rerū, vers. sed sciendū est. ff. de re iud.
b cap forus ext. de verb. significat.

c l. 1. §. 1 ff. vt legat. seu fideicomm. nomine caueat.

CAP. III.

SI verò is, qui liberaliter fideiussit pro pensione; quam ex fructibus alicuius beneficij soluere debet resignatarius nulla, aut modica alia bona possidens, & in solutione eiusdem pensionis cessans; fructus beneficij sequestrari petierit, audiendus est, præsertim, si debitori obtulerit satisdationem de præstando, quodcumque debitoris ipsius intererit, si male sequestratio, vel sine causa facta probetur, cùm satisdatio plenissimam [a] tribuat indemnitatem, & securitatem. Contra, si debitor fideiussori idonee cauerit de soluendo pensionem, sequestratio non erit concedenda, cum eam petenti satis cautum sit remedio [b] satisdationis, & multò minus, si resignatarius in eo statu fuerit, vt, interdictis sibi fructibus beneficij per sequestrationem, non sine dedecore sacri [c] ordinis mendicare cogatur.

a l. 1 ff. qui satisd. cogāt l. si quis libertatem. ff. de petit hæred. l. 1. & tot. tit. ff. qui satisd. cogā.

b d. l. 1. & tot. tit. ff. qui satisd. cog. c. 1. ext. eod.

c sup. c. 13. de tempor. ordinat.

CAP. IV.

QVandocumque [a] fructus litigiosi fundi dilapidentur ab illo, qui, vt illos custodiret, in possessionem eiusdem fundi missus fuerit, erunt fructus non consumpti sequestrandi, aliusq. idoneus sequestratarius eligendus. Quod & dicendum est, si reus possessor litigiosi fundi, nulla data cautione, à sententia, qua se grauatum sentiat, appellauerit, reique possessæ fructus dissipauerit: possunt enim licitè sequestrari, ac multò magis, si constet, illum, post motam litem fructibus vsum fuisse aliter, quàm consueuisset in prima instantia, vel antequàm lis moueretur. Sed, quamuis nullus etiam appareat fructuum abusus, dubium verò sit, eos à possessore, si in iudicio succumbat, facilè recuperari non posse, nihilominus sequestrari [b] poterunt, nisi ipse de eorum conseruatione idonee cauerit, quod quidem recusare non debebit, eo prætextu, quòd, cum ab initio non satisdederit, obligatio satisdationis [c] sibi remissa videatur: etenim ex noua causa ad satisdandum iure compelli potest, cùm cuilibet actui inesse virtualiter intelligatur clausula [d]: rebus sic stantibus: hocq. ne [e] detur materia delinquendi.

a c. vlt. ext. eod.

b Rota decis. 13. p. 2. diuers.

c l. vlt. in princ. ff vt legat. nom. caueat.

d l. si mater §. eandem causam ff. de except. rei iud.

e arg l. 1. C. de his, qui ven. ætat. impetrauer. l. meminerint. C. vnde vi.

De confessis. Tit. XVII.

CAP. Vnicum.

EX legali trito axiomate, vbi de confessione agitur, nullæ sunt iudicum partes, nisi ad condemnandos confitentes: nihilominus, si quis in publicis actis, Priorem, aut Decanum quemuis nominauerit, licet confessio [a] alias induci soleat in damnum confitentis, hoc tamen, cùm limitandum sit in beneficialibus, vbi necessarius est titulus (cuius collatio à confitente non pendet) eam nominationem, seu confessionem, nullum tribuere ius ita nominato declaramus.

a c. 1. ext. de confess.

De probationibus. Tit. XVIII.

CAP. I.

ONVS probandi [a] affirmanti, non autem neganti, incumbit: attamen, si quis solemniter factum aliquid negauerit, id probare teneatur [b]. Ideo, qui in supplicatione contineri, quantum in litteris Apostolicis exprimitur, negauerit, supplicationis exemplum ex Romanæ curiæ registro desumptum exhibeat, vt cum litteris collatum ostendat, an earum narratio, atque expeditio amplior sit, quàm esse debuerit.

a l. 2. ff. eod.

b l. ab ea parte. ff. eodem.

CAP. II.

ITem, si de filiatione oriatur quæstio, an, scilicet, is, qui filius dicitur, in quasi possessione filiationis fuisse probetur, & aduersarius negauerit, eum filium esse eius, de quo contenditur, nulli dubium est, quin, saltem hoc casu, transferatur onus [a] probandi in aduersarium, si ille habitus sit, & tractatus [b] vt filius, ab ijs, quos ipse vicissim, vt parentes, obseruasse, & coluisse, dicatur, cùm generalis regula sit, vt, qui in quasi possessione cuiusuis rei constitutus reperitur, in ea conseruari, &, vt aiunt, manuteneri [c] debeat, donec contrarijs aduersarij probationibus inde deijciatur, præsertim fauore matrimonij, quod in libera muliere [d] iure ciuili constare præsumitur, cùm concubinatus, & Pontificio, & Cæsareo iure vetitus sit, quamuis Cæsareo non puniatur.

a vt not. ad l. non nudis & ad l. non epistolis C. eod.

b l. 1. §. 1. vbi Barr. ff. de quæst. & ad d. l. non nudis Alciatus, t. præsumpt. c. 19.

c l. moueor C. si seruus export. ven.

d l. in libera ff de ritu nupt. l. si vicinis, C. de nupt. Auctor Animaduers. lib. 1. c. 11.

CAP. III.

CVm probatio tituli clericalis sit quid [a] spiritale, per solam scripturam vtique probari debet, non autem per testes, nisi, scripturam perijsse constet, nec eius exemplum haberi posse à cancellario eius Episcopi, à quo probare intendens, se characterem clericalem suscepisse, affirmet, quo casu probatio per testes [b] admitti potest. Nec litteris de clericatu fidem facientibus credi volumus, nisi ab Episcopo, qui diceretur clericatum contulisse, fuerint subscriptæ, eiusque sigillo munitæ, vel, nisi clericus probet, aliter obseruari in illa regione, in qua clericatum habuit: consuetudo [c] enim hac in re, vt in alijs plerisque, consideranda est. Quo verò ad eos, qui à nobis ordinati dicuntur, nisi litteras manu nostra subscriptas exhibuerint, se in iudicio nihil probaturos, sciant.

a c. si iudex laicus de sent. excommun. in 6.

b l. testium facultatem. § vlt. C. de testibus.

c l. 2. ibi secundum leges, moresq. locorum. C. testam. quemadm. aper. l. 3. §. vlt ff. de testibus.

CAP. IV.

IDem quoque sancimus in omnibus alijs litteris, quas subscribere solemus: nam, licet sigillo nostro munitæ apparuerint, attamen, si manu nostra non fuerint subsignatæ, in iudicio nullam fidem eas facere volumus eò, quòd sigillum etiam per fraudem [a] apponi illis potuerit.

a l. 2. C de rebus alien. non alien. l. vlt. C plus val. quod agit.

CAP. V.

NEque beneficij possessio ex eo probari dicitur, quòd pater eius, qui beneficium possedisse asseritur, fructus eiusdem beneficij aliquot ante annis collegerit; licet collegisse probetur, vti legitimus administrator: nam [a], quamuis fructuum perceptio probare soleat possessionem, in beneficialibus tamen pater [b], nec est legitimus filij administrator, nec beneficij vsufructuarius, nec in huiusmodi causis filiusfamilias sequitur [c] ius patriæ potestatis magis, quàm in ijs, quæ ad ius publicum [d] spectant, quod consistit in magistratibus, in sacris [e], & sacerdotijs.

a l. 48. ff. de solution.

b c. vlt. inf. de iud. in 6.

c d. c. vlt.

d l. nã, quod in priore ff. ad Trebell. l. quippe ff. de iudic.

e l. 1. §. publicum ins. ff de iust. & iur Aristot. lib. 3. Polit. c. 15 & li. 6. c. vlt. & lib. 7. cap. 10. & 12.

CAP. VI.

HOmicidium, aut aliud quoduis delictum, ex casu fortuito excusare qui intendit, casum semper probare tenetur: nam in criminalibus reus, etiam excipiendo, actor fit, & intentionem suam [a] probare debet, postea quam actor suam probauerit. Siquidem in delictis fieri non potest, quin dolus præsumatur, donec, vel fortuitus casus, vel alia allegatæ innocentiæ ratio [b] probetur; immò dolus magis, quàm casus, præsumitur.

a l. 2. l. in exceptionibus. ff. eod. l. 1. C. ad l. Corn. de sicar.

b d. l. 1.

§. vnic.

Sic, qui fundat actionem suam in tempore siue actor, siue reus is sit, tempus vtique, & præcise probare debet, tanquam fundamentum suæ intentionis, quam vnusquisque semper [c] probare compellitur.

c d. l. 2. & l. veritas eod. l. 4. C. de eden l. actor C. hoc tit.

De

De testibus, & attestationibus. Tit. XIX.

CAP. I.

QVANDOQVIDEM scriptum est [a], labia sacerdotis custodire scientiam, hoc est iustitiam [b], & veritatem, sacerdos, neque in iudicio, neque extra, sacramentalem confessionem sibi factam propalare potest, aut quauis de causa reuelare, etiam superiore suo iubente, qui id iubere nequit. Si verò aliquid dixerit confessarius, tamquam non dictum censeatur, tum, quia eiusmodi testimonium illicitum, ac temerarium, factisq. canonibus [c] iniuriosum est, à quibus singulari vocabulo, secretum, confessio appellatur, hacq. conditione fidei, ac conscientiæ confessarij creditum intelligitur, ne diuulgetur [d]; tum, quia non sit credendum, sacerdotem scire, tanquam hominem, quæ illi, tanquam speciali Christi redemptoris Vicario, patefacta [e] sunt. Neque expedit reipublicæ, tale admitti testimonium, ne fideles deterreantur à suorum peccatorum confessione, ac iusto quidem timore, ne, scilicet, eorum dicta, facta, & cogitata publicentur.

a Malachiæ cap. 2.
b can. sacerdotibus 11. quæst. 1.
c cap. cum dilectus extra de excessibus prælator.
d l. 1. §. qui tabulas ff. deposi.
e d. c. dilectus, vbi Abbas.

CAP. II.

VNicus testis, quamuis non sufficiat, etiamsi præclaro curiæ honore [a] præfulgeat, vel præsidiali resplendeat dignitate [b]; potest tamen, licet vnus sit; ad testimonium admitti, si de proprio facto deponat [c], vel in causa [d], cuius exitus, qualiscumq. futurus sit, nihil sua intersit.

a l. iurisiurandi in fin. C. eod.
b c. 47. ext. eod. can. admonere, 33. q. 1.
c Salicet. ad § si quis Decurio, C. ad l. Corn. de fal. Alexan. cons. 197. n. 3. lib 7.
d Crauetta cons. 110. n. 8. lib. 1.

CAP. III.

NOn admittitur item, quoad eius fieri potest, testimonium de auditu, quia testis deponere debet, quod certò scit, quodq. oculis, vel alio corporeo sensu percepit, ita, vt constet, ei compertum [a] esse id, de quo testimonium dicit. Admittitur tamen aliquando in causis matrimonialibus, dum, scilicet, de [b] consanguinitate, aut affinitate agitur, quarum gradus, cùm ob humanæ vitæ breuitatem visu probari omnes quandoq. non possint, testis de fama deponens non reijcitur. Dantur & alij casus, quibus, si perdifficile, vel impossibile sit, haberi posse testimonium de visu, testis de auditu admittatur, vt, cum de probanda possessione, aliave re immemorabilis temporis agitur: tunc enim admittendum est testimonium eorum, qui à maioribus, vel senioribus, quod quæritur, se accepisse asserant, eo præsertim tempore, quo suspecta esse non poterat eorum testificatio, nulla, scilicet, mota, vel mouenda lite, tametsi hodie, si [c] viuerent, fortasse suspecta esset: ideo, cùm alioquin vix reperirentur, qui immemorabilem possessionem probare possent, eius probatio tantò fauorabilior est, quantò difficilior, & quantò potentior est hæc præscriptio, quæ [d] tituli vim habet: nam & ob hanc vnam potissimùm causam iudices domestica testimonia contra iuris [e] regulam admittere solent, quàdo aliter, quàm per domesticos testes, veritas haberi non [f] possit.

a ca. testes, 3. q. 9. d can. 47. eod. arg. l. testiū ver. sub præsentia sua. C. eod.
b d. c. 47.
c arg. l. si arbiter. ff. de probation.
d l. 1. §. ductus aquæ, ff. de aqu quotid. & æst. l. 3. § vlt. ff. de aqua pluu. arcen.
e l. 3. in fin. ff. de admin. leg. c. repelluntur, ext. de accusat. can accusatores 3. q. 5. cap. 24. ext. eod.
f l. 3. vbi not. C. eod. l. 1. & not. tit. ff. ad S. C. Syllan.

CAP. IV.

INfamis quoque [a] infamia iuris notatus à dicendo testimonio repellatur, dummodo [b] ex causa legum auctoritate infamiam irrogante condemnatus, vel infamis expresse declaratus sit: sin autem nulla extet sententia, sicque non iuris [c], sed ei facti tantùm infamia objiciatur, nempe, quòd furtum, vel quid simile commiserit, tametsi ita diffamatus existimationis, ac famæ iacturam faciat, non tamen à dando testimonio repellatur, illam verò exhibenda omnino fuerit sententia, quæ contra accusatum lata esse dicatur, vt, quæ non testibus, sed scriptura probari debeat, nisi scripturam perijsse legitimè constiterit.

a c. 7. ext. eod.
b l. infamem ff. de public. iud. l. furtim in princ. & §. 1. ac passim ff. de his qui not. infam.
c l. 3. §. leg. Iulia ff eod. l. si, cui leg. ff. qui testam. fac. poss.

De testibus cogendis, vel non. Tit. XX.

CAP. Vnicum.

EXPEDIT reipublicæ, vt in quauis causa, siue sacra, siue profana, siue ciuili, siue criminali, ne res in incerto sint, veritas elucescat. Quamobrem, si quis in ius vocatus, vt de alicuius negotij, vel rei statu testificetur, vocanti obtemperare neglexerit [a], excommunicationis gladio feriendus est, sicut & impediens [b], aut quouis modo prohibens, testimonium dici. Nec excusatur negligens, quòd ea re testimonium [c], se non dictorum iurauerit, cùm iuramentum, quamuis aliàs validum, non intelligatur [d], valere, nisi salua superioris auctoritate. Ideo, quoniam [e] iure cauetur, iuramentum contra bonos mores præstitum seruandum non esse, quodcumq. actui ob publicum commodum vetito [f] adiectum fuerit, inane, odiosum, prorsusque inualidum esse certum est, vtique non sine causa, ne, scilicet, religionis fides iuramenti abusu periclitetur, &, ne patentiore via ad humana negotia fraudes irrepant, quarum frequentissimis periculis, quanta maxime industria, & studio fieri potest, occurrendum [g] est.

a cap. 2. ext. eod.
b cap. cum causam ext. de testibus.
c c. cū intimauit. c. cū functis ext. de testibus.
d c. 19 ext. de iureiur. l. vlt. ff. ad municip.
e c. non est obl. pacem de reg. iur. in 6
f cap. si diligenti ext. de foro cōpet. cap. ad Apostolicam ext. de reg. iur. l. iu. publicum ff. de pactis.
g l. si cui simplr per medias vias, ff. de seruitut. l. in fundo. ff de rei vendicat. c. fin. in princ. ext. de postul.

De

De fide instrumentorum. Tit. XXI.

CAP. I.

ETSI ducali lege omnis publica scriptura in Allobrogum regione, hodie Sabaudia nuncupata, idiomate Gallicano, in Pedemontana verò Italico confici debeat: nos tamen, nihil in auditorio nostro, nisi latino sermone, confici volumus, cùm sit communis omnibus fere gentibus, & Romæ, quæ omnium nationum domicilium, communisq. patria dicitur [a], publica omnia negotia non, nisi latino sermone, expediantur: nempe, quia plura Concilia, constitutiones pontificiæ, legesque, tum ciuiles, tum canonicæ, latinè conscriptæ sunt, sed, & ne pereat lingua, qua potentissimus populus orbis terrarum dominus, & loqui, & suas leges condi voluit, quæq. adeo pretiosa visa est, vt Ecclesia sacris Biblijs latinitate donatis in primis vtatur.

a l Roma. ff. ad municip.

CAP. II.

QVoniam in visitatione nostræ diœcesis complures reperimus à prædecessoribus nostris institutos esse, tam ad beneficia simplicia, quam ad animarum curam habentia, in eorumq. existere possessione, nullis suarum prouisionum litteris exhibitis; quia, scilicet, vt ipsi asserunt, penes cancellarium curiæ nostræ Archiepiscopalis existant, mandamus, vt nemo in posterum ad actualem, aut realem beneficij possessionem, admitratur, nisi litteras manu, sigilloq. nostro, aut nobis absentibus, Vicarij generalis nostri, subscriptas, & munitas, exhibear. Si verò intra mensem à die datæ incipiendum confectæ non fuerint, & penitus expeditæ, declaramus, beneficium, tamquam iure vacans, alteri conferri posse. At, si per cancellarium steterit, quominus prouiso litteræ exhibeantur, nihil pro mercede sibi debita in alia, quæ subsequetur, prouisione accipiat, quin, & vigintiquinque nummis aureis, locis pijs applicandis, mulctetur.

CAP. III.

AT, si litteræ fuerint expeditæ, & substantiali aliquo vitio laborent, vt pluries obseruauimus, inspiciatur registrum, vt, si in eo nihil desideretur, inde litteræ corrigantur; verùm, si registrum fuerit pariter defectiuum, cùm grauior error sit, qui fit circa substantialia, & consequenter periculosior, substantiales errores esse declaramus, si in prouisionis litteris non dicatur, prouisum fuisse examinatum, idoneum repertum, professionem fidei emisisse, &, si prouisio sit de ecclesijs parochialibus, siue vacauerint per obitum, siue per renunciationem in manibus nostris liberè factam, non exprimatur post propositum edictum fuisse factum concursum. Si autem & in registro, & in litteris fuerint ista omissa, dicimus, beneficia vacare, nisi prouisus grauissimorum virorum, & præcipue examinatorum synodalium testimonio, illa omnia facta fuisse probauerit, sed, vel cancellarij culpa, vel quomodocumque, fuisse prætermissa: quo casu nouæ litteræ, facta probatione, expediantur.

CAP. IV.

DIgnitatum, ac beneficiorum in nostra diœcesi existentium, diplomata, seu prouisiones; vt vulgò appellantur; summi Pontificis collatione expeditas, ijs, qui eas impetrauerint, ad capiendam beneficiorum possessionem nihil profuturas declaramus, nisi à nobis, aut generali Vicario nostro, aut alia legitima persona, fuerint examinatæ, atque admissæ, vt, si obreptitiæ, aut subreptitiæ reperiantur, executione careant, nullæq. remaneant [a], ac, si impetratæ non fuissent, donec nullitatum impedimenta sedis Apostolicæ nouis prouisionibus auferantur.

a l. quoties ff qui satisd. cog l a ff. de auctor. tut.

CAP. V.

MAgistratus nostri, fine ecclesiastici, siue laici, vt Vicarius, seu officialis generalis, iudex appellationum, iudex ordinarius, bailiuus, vicebailiuus, procurator fiscalis, curiales, mestrales, hoc est apparitores, seu executores, &, si qui fuerint, maiores, aut minores officiales, vel ministri, à quocumque (etiam à nobis ad hoc sufficiens mandatum habente) constituti, nec nobis viuentibus, nec vita functis, aliquid salarij ab hæredibus nostris accipere possint, nisi litteras, quas vocant patentes, exhibuerint manu nostra, & secretarij nostri subscriptas, & sigillo maiori, quo in eiusmodi expeditionibus vti solemus, munitas.

De præsumptionibus. Tit. XXII.

CAP. I.

IVDEX, actor, & reus testium, instrumentorum, aliarumve scripturarum adminiculis destituti, ad præsumptiones, vt opportuna remedia, confugere solent, quamquam præsumptio, vere, & proprie loquendo, probationis nomine minime comprehenditur, quemadmodum, & iusiurandum, cùm neutrum horum necessario probet,

probet, licet[a] probationis vim vtrumque obtinere aliquando videamus. Quocirca dicimus, solas præsumptiones non sufficere, vbi[b] probatio formalis, & præcisa requiritur. Si verò hinc inde adsit præsumptio, dubium nō est, quin maior[c] vincat minorem: effectus verò maioris, aut fortioris præsumptionis est[d], probandi onus transferri in aduersarium.

a l. si dos. in princ. & l. cum qui ff. de iure iur. b l. Lucius ff. de condit. & demonst. Alciat. us in tract. de præsumpt. c l. cum de indebito ff. de probat. l. be ... ff. de neg. ge. stis. d l. alimenta C. de neg. gest. l. si chirographū ff. de probation.

CAP. II.

SI Laura ex Ascanio, se prægnantem dixerit, nec vlla ea de re adsit probatio, nisi, quantùm de Ascanij erga Lauram beneuolo animo præsumi possit, quia, scilicet, eius domum frequentaret, eique præ cœteris fœminis blandiretur, magisq. placere studeret, dubitatur, an sit Lauræ credendum. Nos asserenti mulieri hoc esse credendum dicimus, si Ascanius sit solutus, non item, si vxorem habeat, ne ex vnius fœminæ simplici dicto suscitetur calumnia matrimonio, & de adulterio suspicio generetur. Sed, si Laura præsumptioni iuramentum adiecerit, nisi aliud Ascanius probauerit, quamuis vxorem habeat, credendum erit, verùm esse, quod Laura asseruerit, neque enim desunt coniugati, qui solutis incontinentiores, non vna contenti vxore, licet forma præstantissima, alias mulieres indistinctè, atque impudenter, sollicitent.

CAP. III.

QVamuis iuris vtriusque interpretum[a] vniuersalis opinio sit; ex his, quæ figuaa sunt imminentis adulterij, ac præparatoria vocantur, argui adulterium, & ob osculum luxuriosum, aliasque illecebras, mulierem perinde priuari dote, ac, si adulterium commisisset: nos tamen illam in nostra diœcesi minimè locum habere volumus, nisi in ipso congressu veneteo, vel vt ait lex Solonis, & Draconis, quam Pomponius[b] iurisconsultus refert, ἐπ᾽ ἔργῳ, idest in ipsoopere, quasi non osbsis[?] ... cum muliere deprehensus esse possit. Nam, cùm magna sit inter mares, & fœminas de more gentis apud nos familiaritas, & consuetudo ita, vt vxores suas osculari, & tangi etiam mariti præsentes minimum ducant, nec, vt plurimùm, aliud inde sequatur scandalum, præsumptio de lasciuo osculo omnino leuis videtur, ita, vt propositio, aut regula, qua aiunt, ex præparatorijs adulterij præsumi adulterium, nullius sit momenti, claris etenim, & certis probationibus opus est in criminalibus, & odiosis, nec aliter irrogantur[c] pœnæ, præsertim in ijs, quæ ad[d] adulterium pertinent, & cùm leges de adulterio expressè loquantur, non debent ad osculum, quantumuis luxuriosum, extendi, nec ex duriore extensione infligatur priuationis[e] pœna, quæ habere locum non debet, nisi in casibus à iure expressis.

a ad rub. C. de eden. ex cap. præterea ext. de testibus, & cap. litteris ext. de præsumpt. Au ... Ant. mod ... lib. ... cap. 18.

b l. quod ait lex ff. ad l. Iul. de adulter.

c l. fin. C. de probat. d c. ... ext. de pœnis ... cap plerumque ext. de donat. inter vir. & vxor.

e l. & si quis diuus ff. de relig. & sū. pt. fun. Decr. ad rubr. de iudic. lect. 2. ext.

De iureiurando. Tit. XXIII.

CAP. I.

QVONIAM iuramentum (vt ait Apostolus[a]) omnis controuersiæ finis est, magnumque[b] ad expediendas lites remedium, habet vim[c] rei iudicatæ ita, vt, postquam delatū, præstitumq. fuerit, quæri non possit, nisi, quòd iuratum sit[d], ne, repetita lite, finis negotij alterius causæ fiat exordium. Qui igitur aduersarium iurare patitur, omnibus allegationibus renunciare creditur, quæ ante iuramentum opponi, iurisquciurandi præstationem impedire, aut remorari potuissent. Facit enim aduersarium[e] iudicem in causa propria, qui iuramentum defert, aut refert, idcirco parum tutus[f] dicitur, qui iusiurandum refert.

a ad Heb. 6.

b l. 1 ff eod.

c d. l. c. & 2. eod.

d l. non erit §. dato l. nā postea quam in princip. l. alias, & aliubi ff eod. l. iusiurand. in fin C. eod.

e l. 2. in princ. ff. quatum rerum act. non dat. f d. l. iusiurandi circa princ.

CAP. II.

IVramentum verò oblatum ab eo, qui intentionem suam testibus, aut instrumentis, aut alijs scripturis, probare intendit, reuocari posse non solùm, posteaquam oblatam iurandi conditionem aduersarius suscepit, sed in ipso etiam iurandi procinctu[a], manifestissimi iuris est. Ob id nimirum, quia nihil actum fuisse videtur, quandiu aliquid[b] superest agendum, licet dici soleat: id, quod in procinctu est, vt fiat, pro facto[c] haberi debere, vnde de periurio, aut saltem de peierandi voluntate videtur argui posse iurare paratus, ac si iurasset; sed verum est, iuratum non esse, potuisseq. illum, qui, se ad iurandum paratum simulabat, voluntatem mutare, & noluisse amplius iurare: neque enim sola suscepti iurisiurandi voluntas sufficit.

a si quis iusiurādum C. eod.

b l. si quis & l. penult. in fin C. de his, quibus vt indign. c l. penult. ff. de testam. militari.

CAP. III.

SI probata vita, ac fama requiritur in eo, qui in aliena causa[a] testimonium dicturus est, probus item, atque integer multò magis esse debet, qui in[b] propria iudex constituitur. Quare, infamem, cùm iurare non possit, nec iuramentum deferre permittimus, alioquin referendi facultas adimeretur ei, cui fuisset delatum, nec ad iurandum cogi posset, dum[c] iuramentum referre non posset. Equidem periurij pœna, præterquam quòd Deum[d] vltorem habeat acerrimum, eius etiā criminis reum infamem[e] facit. Cur igitur iuramenti deferendi facultatem dabimus ei, qui ex iam contracta infamia periurij pœnam paruipendere didicit?

a l. 3. in princ. §. leg. Iulia ... ff. de testib. l. testis C eod. b d l. ... ff. quarū rerū act. nō datur c ... in fi. sup. hoc tit.

c l. manifestæ ff. eod.

d l. 2. C. eodem. e l. 1. ... quis maior C. de transact.

·CAP.

CAP. IV.

Svnt [a], qui putent, absolutionem à nexu iuramenti, quamuis ad solum effectum agendi danda sit, dari non posse, nisi citato aduersario eius, qui absoluendus fuerit. Nos tamen dicimus, huiusmodi absolutionem, etiam non citato aduersario, dari legitime posse. Hæredi verò non esse necessariam absolutionem, nec quidem, vt agere possit, manifestum est: quamuis enim hæres eadem persona [b] cum defuncto esse intelligatur, ad inducendam tamen periurij exceptionem, iusiurandum est adeo proprium, & personale, vt nullatenus [c] ad hæredes transeat. Verùm, si beneficium absolutionis petatur, non modò, vt aiunt, ad effectum agendi, sed etiam, vt simul tollatur obligatio ex iuramento contracta, & omnino ipsius contractus vis euanescar, cùm agendum sit de iustitia, & veritate, & absoluta rescissione contractus; absolutionem, nisi parte in ius vocata [d], concedi prohibemus.

a Guid. Papæ q. 140. Feder de Senis cōs. 100. Ancharanus consil. 272. Alex consil. 222. lib. 2.

b l. hæredē §. nihil ff. de regul. iur. l. vlt. C. de hæred. instit.

c c. veritatis, vbi Innoc. Hostié. Abbas, & alij ext. eod. de iureiur.

d & est cōmunis opinio teste Decio in cap. qua fronte de appellat. Silu. in tract. de iureiur. quæst. vltim. Guid. Papæ d. q. 140. & 235.

CAP. V.

Maior hæsitatio est, an ebrium, qui iurauit, à præstito iuramento absolui oporteat. Et quidem, cùm videatur æquiparari furioso, mentisq. compos non esse, dum ebrius est, magis quàm furiosus (qui licet adsit, per omnia, & in [a] omnibus abesse [b] censetur) dicendum esset, nequaquam eum absolutione indigere. Quomodo enim consentiet, qui [c] sentire non potest? aut cùm [d] iudicium sit vnum ex tribus comitibus iuramenti, quo iudicio homo ebrius iuramentum non suscipere, aut præstare potest? Tutius tamen dicimus esse, dari ebrio absolutionem, tùm, quia, plerosq. ebrietatis gradus reperiri compertum est, atque ideo non facile conijci posse, an vsque adeo ebrius fuerit, qui ebrius allegatur, vt iudicio prorsus caruisse credatur, tùm, quia agitur [e] de animæ periculo, quare dubitare nequimus, ne nimis magna diligentia videri possit, quæ adhibetur, vt res in [f] tuto sit.

a l. 2. §. penult. ff. de iur. codicill. l. si vnius §. filiofamilias ff. de iniur.

b l. vbi non voce § furiosus ff. de reg. iur.

c l. si tibi §. vnius ff. de op. leg.

d Hier. 4. & can. 2. 22 quæst. 2 can. vlt. 22. q. 4. S. Thom. 2. 2. quæst. 89. art. 3.

e arg. c. 2. de pac. li. 6.

f arg. l. quoties ff. de verb. oblig.

CAP. VI.

Cvm iuramentum sit assumptio diuini nominis ad confirmandam iurantis fidem (vt [a] sanctus ait Augustinus, cui consonum est, quod dicit Apostolus [b], Testis est mihi Deus) & ad asserendam religionem, ac venerationem, quæ cœlesti maiestati, in cuius verba iuratur, maximè conuenit, qui super sacrosancto Missæ canone, aut sanctis Dei Euāgelijs, iurare debebit, curet Vicarius noster, vt cuiuscumque ille dignitatis, & conditionis sit, flexis genibus iuret, priùs admonitus de grauitate, ac periculo iuramenti, quamque impium, & turpe sit in periurij alea conniuere. Nam, præter summam infamiam, qua periurum aspergi certum est, sciat, quicumque tanti [c] criminis reus fuerit, se temeritatis suæ acerrimum vltorem ipsum Deum habiturum. Nec tamen, si ea solemnitas seruata non fuerit, nec pars aduersa conquesta, inualidum fuerit iuramentum, ita, vt ex eo non possit sequi sententia, præsumendum etenim erit, ab aduersario, solemnitatem illam fuisse remissā. At, si iam delatum iuramentum à parte, omnino remitti [d] posse receptum est, quid obstat, quòd solēnitas etiam remitti non possit?

a epist. 117. de qua in can. quando liber dist. 47

b ad Rom. 1

c c. de quo in cap. cum Christus extra eod.

c l. 2. C. eodem l. non sufficit ff. de dolo malo.

d vt cap. 2. sup. hoc tit.

De exceptionibus. Tit. XXIV.

CAP. I.

EXCEPTIONEM fori, cùm sit declinatoria, & consequenter dilatoria [a], opponi ab initio mandamus, hoc est, antequam lis contestata [b] sit. Si vero vocatus, etiam laicus, iudici se competenti sistere negligat, contra eum, tanquam contumacem, procedi permittimus. Ex quo enim non respondet, prorogat [c] iurisdictionem, quam postea declinare non potest.

a l. exceptionem C. de probat.

b l. 2. §. vlt. & l. 3. ff. de exception.

c vt cap. 6. sup. de dolo, & contum.

CAP. II.

Procuratoria verò exceptio, quæ ex mandati defectu peremptoria [a] appellatur, quandocumque opus fuerit, & in quacumque [b] instantia, opponi potest: Secus dilatoria, quæ personam [c] procuratoris, non autem mandati qualitatem respiciens, neque in prima instantia post litis contestationem, neque in causa appellationis, opponi permittitur, cum appellatio, licet sententia executionem suspendat, contestationem tamen non extinguit, immo rem totam ad iam contestatæ litis terminos reuocat.

a l. licet C. de procur.

b l. cū nondum l. præscriptionum C. de exception. c. 4. ext. de procurat.

c l. ita demum C. de procur.

De præscriptionibus. Tit. XXV.

CAP. I.

SOLA Romana [a] Ecclesia centum annorum præscriptione gaudet: aliæ verò, etiam, quæ immediatè à Romana dependent, quadragimta tantummodo, non autem minore [b] spatio: tantæ verò videtur esse potestatis quadragenaria præscriptio, vt neque ex capite ignorantiæ, neq. ex qualibet alia causa in integrum restitutionem admittat, dummodo sit completa, quia plenissimam [c] tribuit securitatem. Nos tamen volumus, ignoranti dari restitutionem, siue de [d] re ecclesiastica, siue de profana, agatur,

a Nouel. 9. vt Eccl. Roman. centū ann. gau. præscript. c. 13. & 14. extra eod.

b Canonist. ad c. quanto c. ad aures & cap. illud ext. eod.

c l. omnes ff. eod.

d Afflict. decis. 17.

agatur, immo dicimus, lapsum post quadraginta annos quadriennium, quod ad petendā restitutionē datur; dum contra ignorantē cucurrisse constet e; non nocere hæredi, neq. legatario, quia tēpus illud fuerit ab initio vtile, neq. ignoranti currere debuerit, qui etiā post centum annos petere potest restitutionem in integrum. Si verò pro possessore lata fuerit sententia, etiam minus iusta (cùm f res iudicata pro veritate habeatur, si g ritè fuerit iudicatum) sufficit tricenaria præscriptio à die latæ sententiæ, dūmodo continuata fuerit possessio, nunquā impedita, nunquā interrupta, ita vt ille, etiā aduersus Ecclesiam, tutus sit.

e Rota diuers. 42. par. 3. lib. 1. & dec. 19. par. 3. lib. 2.

f l. res iudicata ff. de reg. iur.

g l. 4. §. condemnatū ff. de re iudicata.

CAP. II.

Priuilegia ecclesijs, vel quibuscumque priuatis personis à prædecessoribus nostris concessa, si constiterit in vsu non a fuisse per triginta annos ab eo tempore computandos, quo aliquis eorum vsus esse potuerit, nec tamen vllus fuerit, amissa, reuocata, ac nulla esse hac nostra constitutione declaramus. Sed, quia vsum probare debet, qui intentionem suam fundat in vsu, procurator quoque noster patrimonialis, quotiescumq. non vsum allegauerit, non vsum probare tenetur, nam & negatiua; quandocumq. fundamentum b intentionis esse constet; probanda est.

a l. 1. ff. de nundinis.

b l. pen. §. docere vbi Bart. ff. ne quis eū, qui in ius vocatus est, vi eximat. c 1. sup. de probation

CAP. III.

Ex proportione oneris sumenda est qualitas, ac quantitas a dispositionis. Quare, licet verum sit, obligationem pensionis annuæ legatæ terminari spatio b centum annorum, dicimus tamen, ad ea legata id non pertinere, quæ constiterit causam habere perpetuam: videlicet, si quid legatum sit nostræ, aut alteri ecclesiæ, aut monasterio, ea conditione, vt quotannis fiat anniuersarium, aut singulo quoque mense, aut hebdomada, aut die pro legantis, vel eius parentum animabus, Missæ sacrificium celebretur, aut aliud pro eius animæ salute in ecclesia fiat, quandiu c satisfactum fuerit ab ecclesia leganris voluntati, & legi impositæ, ei legatum deberi nemini dubitandum est.

a l. verum §. vlt. ff. de rebus dub. l. alumnæ §. ab hæredib. ff. de adim. legat.

b Tiraquel. post alios priuil. 90. de priuileg. piæ causæ.

c l. 1. C. de legat. l. 3. C. de condit. inser.

CAP. IV.

Laicos non posse decimas a detinere, neque vlla ratione præscribere certum est, obstante, scilicet, b iuris præsumptione: sed dubium est de quota, decima nempe, vicesima, trigesima, aliave parte, an, inquam, consuetudine tolli possit, & receptum est, tolli non posse in totum, reduci c tamen posse. Verùm maior hæsitatio est, quodnam tempus requiratur ad inducendam reductionem: putant nonnulli, sufficere annos quadraginta: nos tamen dicimus, necessariam esse præscriptionem immemorabilem, nisi consuetudo, aut conuentio per Sedem d Apostolicam approbata intercedat: nam longitudo temporis, cuius non extat memoria, quoad quotam, videtur habere vim confirmationis.

a cap. 1. ext. de præscriptiom.

b vt not. ad c. 2. ext. de ver. signif.

c Diu. Thomas 2. 2. q. 87. art. 1. & Quolibeto 2 art. 8. & nostri communiter ad c. in aliquibus ext. de decimis.

d d. c. in aliquibus.

CAP. V.

Possessori triennali, si possessionis titulum habeat vitiosum, non suffragatur regula pro triennali possessore promulgata: siquidem in beneficialibus hoc vnum præcipue spectandum est, quòd vitiosus in ipsis non reperiatur a ingressus. Si verò titulum habeat inualidum, non propterea eius possessione priuandus est, sed de tituli qualitate quærendum, &, si inualidus iudicetur, poterit ex noua gratia in possessionem conseruari. Aliud est enim titulum habere inualidum, aliud vitiosum, hocque non magis in ecclesiasticis, quàm in prosanis rebus, alioquin nullum esset discrimen inter bonæ, & malæ fidei possessorem. Cum bonæ fidei possessor sit, qui titulum b habet, licet inualidum, coloratum tamen: malæ verò fidei, qui vitiosum, aut nullum habet.

a cap. 1. de reg. iur. in 6.

b l. quemadmodū C. de agric. & censit. l. 11.

CAP. VI.

Licet regula de annali possessore conseruet possidentem, etiam nullum proferentem titulum, ac ne quidem coloratum ab impetrante, aliud tamen obseruatur in regula de triennali, vt dictum est, quia hæc tribuit ius in beneficio, non autem illa, quæ excludit duntaxat impetrantem ob non expressas possessoris qualitates, neque tam in fauorem possessoris inducta est, quàm in odium malè impetrantis: attamen, ne locum habeat vitiosus a ingressus, possessor annalis, si postea titulum non exhibuerit, & quidem validum, possessione deijci potest.

a sup. cap. prox.

De sententia, & re iudicata. Tit. XXVI.

CAP. I.

Si Vicarius, aut alius cuiuscumque nostri Suffraganei iudex, competentem se iudicem, aut desertam appellationem esse pronunciauerit, interlocutoria tantùm de vtraque re eius sententia erit, sed talis, vt vim habeat definitiuæ. Quocirca, si appellatum fuerit, debet iudex ille a appellationi deferre, ne quid in appellationis præiudicium contra auctoritatem tribunalis b nostri attentare videatur.

a vt in c. 4. sup. de iud.

b l. vn. ff. nil nouari appellat. pend.

CAP. II.

Pendente lite, cùm prouisionalis sit adiudicatio, caueat Vicarius, aliusque iudex noster,

noster, ne quid proprætérito tempore decernat, quod enim iam elapsum est, remedio, non prouisione, opus habet, & sententiæ definitiuæ propriũ est, vt de fructuum perceptorum restitutione iudicetur eo tempore, quo controuersia principalis terminatur.

§. vnic.

Idem plane est, si de vsuris, seu de eo, quod interest, pendeat lis, vt condemnatio, si qua eo nomine facienda, in finem vsque litis, & iudicij differatur, præsertim, si id, quod interest, & vsuræ debeantur propter moram [a] duntaxat, & officio iudicis. Aliud enim est, si in obligatione sint, & petantur [b] iure actionis. Si verò de monetæ augmento, ac qualitate agatur, cùm sit pars debiti, tutius est in finem litis condemnationem reijci.

a l. si per collusionem §. 1. ff. de act. empt. & vend. l. quæro ff locat.
b l. 121. ff. de verb. signific.

CAP. III.

SI in prima instantia non fuerit petitum [a], quod actoris interest, ac pendente appellatione emerserit, in causa appellationis peti poterit, quod antea non poterat: prius enim est, vt [b] quid debeatur, quàm, vt peti possit. Id tamen intelligimus, si appellatio subsistat, ac causæ cognitio ad nos, aut ad Vicarium nostrum, deuoluta sit: nam, si appellatio deserta dicatur, ad inferiorem vicarium, à quo fuerit ad nos interposita appellatio, causa remittenda fuerit, cùm appellatio deserta habeatur ac, si nunquam interposita fuisset: qui quidem inferior vicarius de eo, quod interest, in executione iudicati cognoscere poterit, licet de eo nihil pronunciatum sit, nam, quæ [c] de nouo emergunt, nouo indigent auxilio.

a l. vlt. ff. de re iudic. l. negotiorum ff de appell. l. tutor ff. de vsur.
b l. cedere diem ff. de verb. signif. l si pupillus ff. de verb. obligat.
c l. de ætate § ex causa ff. de interrog. act.

CAP. IV.

IVris Pontificij regula est, expensas litis deberi victori, non quidem ratione victoriæ, sed ob victi temeritatem: sed, si debitor debitoris à creditore creditoris conuentus, diu secum litigari passus sit, priusquam ederet instrumentum solutionis, cùm allegauti [a] solutionem, quæ facti [b] est, incumbat onus probandi, sibi imputandum est, quòd debito tempore illud non ediderit, maximè, si statim post editionem instrumenti creditor à lite discesserit. Eo enim casu; etsi pro reo ferenda est sententia; actor tamen ad sarciendas victori expensas condemnari non debet, immo, si liquidò constiterit de dolo debitoris, ille ad omnes expensas reficiendas condemnandus erit, hoc est, si dolo malo instrumenti solutionis editionem distulerit. Nam, qui semel fuit debitor, semper præsumitur debitor, donec probet solutionem, cùm obligatio legitimè contracta non, nisi [c] legitimis, & certis modis, dissoluatur.

a l. 1. C. de probat.
b l consilio § vlt. ff. de curat furios.
c l. 44 § 1 ff de oblig. & act.

CAP. V.

EX delicto condemnatum expensarum causa in carceribus detineri nolumus, sed liberari iubemus, si omnino soluendo non sit, quamuis expensæ sint taxatæ, salua tamen carcerum custodis, hoc est vicebailiui, contra accusatorem pro sua mercede, actione. Verùm, si post taxatas expensas ad pinguiorem deuenerit fortunam (siue clericus, siue laicus ille sit) non prohibemus, quin iterum ex ea causa in carcerem trudatur.

CAP. VI.

CVm litis contestationis effectus sit perpetuus [a], etiã ad perpetuandam actionẽ is, qui iniuste litem contestatus est, minimè excusatur à fructuum restitutione ob id solũ, quòd per actoris negligentiam, aut absentiã, aliamve causam diu intermissa fuerit litis prosecutio, quoniam possessori, qui semel ex contestatione litis malam fidem contraxit, imputari exinde potest, cur eamdem moram, & malam fidem vltrò non purgauerit.

a l vnica C ex delict. defunct. l omnes pœnales l constitutionibus C. de oblig & actionibus.

CAP. VII.

SIcuti factum pro infecto haberi non potest, ita nec actum agere oportet, &, cùm executio semel facta ampliùs fieri nequeat, lata excõmunicationis sententia alia executione non eget, quoniã sententia excõmunicationis secum trahit suam executionẽ: quod adeò verũ est, vt, si ab ea fuerit appellatum [a], alia executio nèccessaria non sit. Hinc vulgatũ illud, sententiæ excommunicationis, siue illa sit iusta, siue iniusta, esse obtemperandum.

a c. pastoralis § vlt. ext. de appellat.

CAP. VIII.

SI clericus pro debito condemnatus, aut in forma cameræ Apostolicæ obligatus, aut vigore instrumenti, vt aiunt, vulgò guarentigiati, quod idẽ prope est, nulla habuerit bona, præter beneficium ecclesiasticum, eiusdẽ beneficij fructus pignori capi [a] posse dicimus, dũ ex illis ea pars clerico remaneat, quæ pro personæ qualitate ad ipsius sustentandũ necessaria sit, ne cum sacri ordinis [b] dedecore mendicare cogatur. Quòd, si aliunde habeat, quantùm ad soluendũ sufficiat, & nolit soluere, trudi potest in carcerem. Bonis autem omnibus [c] cedere, etiã, si velit, nõ permittatur [d].

a not. ad c. fin. de offic. ord. lib. 6.
b sup. c. penul in princ. de temp. ordin.
c c. si diligenti ext de foro comp.
d c. Odoardus extra de solut.

CAP. IX.

FActa dominico, aliove die [a] in honorem Dei, aut Sanctorum feriato, executio vsque adeo nulla est, vt, si debitor, non tamen tanquam de fuga suspectus, capiatur die festo, tanquam male captus, carcere liberari debeat. sed, si priusquam in domum suam se receperit, vel commode recipere potuerit, rursus capiatur, posterior execcutio nulla sit, quamuis facta die non feriato, cùm facta videa-

a c. vlt. in princ. sup. de ferijs.

videatur in fraudem legis, quæ, priorem executionem nullam esse declarat. Non enim videtur liberatus à carceribus, qui statim ad [b] carceres iterum compellitur: effectum siquidem habere debet executionis reuocatio, vt vitium omnino purgetur. Quia non tam, quid factum sit inspici oportet, quam, quid [c] fieri debuerit.

b arg. l. qui sic solut ff. de solution.

c l. sed licet ff. de offic. Præs.

De appellationibus, recusationibus, & relationibus. Tit. XXVII.

CAP. I.

QVACVMQVE, etiam immemorabili consuetudine, huiusq. Prouinciæ stylo minime obstante, quoad appellationes imposterum ad tribunal nostrum interponendas in quavis causa, siue illa sacra sit, siue profana, siue ciuilis, siue criminalis, siue mixta, siue spiritalibus annexa, inhærendo sacræ Tridentinæ [a] Synodi decreto, volumus, non solùm in admittendis appellationibus, sed etiam in concedendis inhibitionibus à Vicario nostro, omnibusq. à nobis dandis appellationum iudicibus, sacrorum canonum, atq. Innocentianæ [b] constitutionis formam ad vnguem seruari, alioquin inhibitiones, processus, omniaque alia inde secuta nihil prorsus valere, quin & expensas, tam ab eo, contra quem fuerit appellatum, quàm ab appellante, in ea causa factas, à Vicario, vel alio à nobis dato iudice, sarciri legitime debere.

a sess. 13. c. 3. de refor.

b c. 3. eod. lib. 6.

CAP. II.

IDem Vicarius noster, aut alius à nobis constituendus iudex, reum, qui ab aliquo ex nostris Suffraganeis, aut eorum vicario, ad nos in causa criminali prouocauerit, post concessas legitimas inhibitiones, non priùs audiat [a], quàm ille acta primæ instantiæ produxerit, neque eum absoluat, aut condemnet, nisi lectis ipsis actis, ac diligenter consideratis. Quare vicarius, à quo fuerit prouocatum, (postquam notarius, seu cancellarius, eiusdem tribunalis congruam suorum laborum mercedem perceperit) acta omnia eidē reo petenti intra dierū triginta spatium omnino exhibeant: alioquin Vicarius noster, aut alius appellationis iudex à nobis constituendus, cancellarium, seu notarium, vt (accepta sibi debita mercede) ad nos absq. mora ea transmittat, opportunis iuris remedijs cōpellere non differat. Interim rei appellantis indemnitati, quantùm legibus permittitur, tribunalis nostri auctoritate maturè consulatur.

a Conc. Trident. sess. 13. cap. 3 de reform.

CAP. III.

QVoniam sacrosancti Concilij Tridentini decreta ab omnibus seruari vehementer cupimus, curare in primis debemus, vt, sicut à nobis in summo honore habentur, ita & a nostris magistratibus obseruentur, ne simus in eorum numero, qui, vt ait Dominus apud Matthæum [a], dicunt, & non faciunt, alijsq. onera grauia imponunt, nec ipsi digito volunt ea mouere. Ideo, cùm appellationes [b] ad tribunal nostrum ab interlocutorijs sententijs, vel alijs grauaminibus in causis nostræ visitationis, correctionis, habilitatis, inhabilitatis, & criminalibus interpositas ante definitiuam sententiam, etiam si à Suffraganeis nostris, aut eorum vicarijs in similibus causis fuerit ad nos appellatum, admittere non teneamur, nisi ea grauamina per definitiuas sententias reparari nequeant; appellationes huiusmodi, tamquam friuolas; admittendas non esse declaramus.

a cap. 23.

b Conc. Trident. sess. 13. c. 1. §. in causis, de refor.

CAP. IV.

IN sententia Suffraganei, vel eius vicarij, à quo clericus debitor condemnatus ad nos appellauerit, tametsi nihil dictum est de accessionibus, nempe de vsuris, aut de eo, quod creditoris interest, nihil tamen vetat, quin Vicarius noster, qui ex appellatione sententiam ferre debet, de ijs quoq. iudicare valeat, si ex natura propositæ actionis [a] venire in condemnationem debeant, præsertim, si tempore primæ instantiæ parua intercesserit mora, adeo, vt nihil, aut parum, creditoris interesse videatur, magnum enim damnum esse non potest, vbi [b] modica intercedat temporis mora. In causa verò appellationis, si ob contractam longam moram appellantis culpa, & dilatam sententiæ executionem damnum [c] euidens sit, poterit, vel iure actionis, vel officio iudicis, clericus debitor condemnari ad omne, quod licitè creditoris interesse apparuerit: Nec enim purgari potest mora, posteaquàm cœpit [d] actoris interesse, immo huc spectat, quod dici solet, iudici cuilibet statim, atque iudex factus est, officium incumbere [e] rerum omnium, quæ in iudicio versantur.

a l. tutor. ff. de vsur. l. vlt. ff. de re iudicata l. negotiorum ff. de appell.

b l. si debitori ff de iudic. l. & si post tres ff. si quis caut.

c l si longiꝰ C. de exec. rei iudic. l. intra vtile ff. de minor.

d l & si post tres, & l vtique ff de recept arbitr. l. si ita quis § Seia ff. de verb. oblig.

e l. ædiles §. item sciendum ff. de ædil. edict.

CAP. V.

SI clericus alicui ex nostris Suffraganeis subditus ab executionis excessu ad nos appellauerit, inquirat Vicarius noster, num executor fines mandati excesserit: &, si nihil probetur, executionem retardari nequàquam patiatur. Sed, si executorem in officio manifestè deliquisse deprehendat; correcto excessu, executionem vbicumque, ac quomodocumque opus fuerit, intra legitimos terminos continuari omnino iubeat. Si verò

appellans clericus appellationem intra tempus legibus definitum non prosequatur, Vicarij partes erunt, ne executio vlterius protrahatur, appellationem desertam pronūciare. Quandocumq. autem, vel propter executionis excessum, vel desertæ appellationis occasione, huiusmodi causā ad nos deuolui contingat, Vicarius de bono iure partium cognoscat, quantū necesse fuerit ad concedendā, vel corrigendam executionem, aut pronunciandum, vtrum appellatio deserta fuerit, nec ne.

CAP. VI.

Sicut iuramentum aduersario delatum remitti à deferente non prohibetur, quamuis ille in procinctu [a] iurandi fuerit (quia iuri suo quilibet [b] renunciare potest) ita, qui a sententia appellat, appellationem remittendi quandocumq. facultatem habeat: sed, si infra decem dies à die appellationis id egerit, & victor ob hanc causam aliquos interim sumptus fecerit, victus eas expensas reficere nequaquam teneatur, quia nullam dedit causam, vt fierent: cùmque illud decem dierum tempus liberum esset ad appellandum, & postquam esset appellatum, ad appellationem deferendam, parcendum fuerat sumptibus, donec terminus ille transiret. Expedit enim reipublicæ, vt, quicumque appellationis suffragio renunciare voluerit, non reijciatur, dummodo id legitimo tempore faciat, hocque, vt tantò citiùs sententiæ debitam sortiantur executionem.

a c. 2. sup. de iureiur. b l. penult. C de pact. l. si iudex circumuēto ff. de minor.

CAP. VII.

Vicarius, ad quem appellatum sit dumtaxat ratione expensarum, caueat, ne quidquam decernat in negotio principali: namq. appellatio non deuoluit cognitionem causæ ad iudicem appellationis, nisi, quantū appellatum sit, alioquin latius pateret effectus, quàm causa, quod esse non debet: immo, non tantùm, vt dici solet per modū cognitionis, quidquam statuere iudex appellationis non potest, verùm, nec per modū executionis, nisi ex vtriusq. partis consensu: si enim conueniat inter litigantes, quid pronunciandū sit, id ipsum sequi iudex [a] cogitur. Si autē ab excessiua expensarū taxatione fuerit appellatū, semel [b] tantummodo appellatio admittatur.

a l. si conuenerit ff. de iesiud. b Felin. c. quoad consultationem num. 2. vers. scias etia de reiudic. Roc. dec. diuers. 900. par. 1.

CAP. VIII.

Eadem ferè ratione, si quis à sententia plura capita continente generaliter, & indistinctè prouocauerit, aduersario permittitur, vt ex eadem appellatione sibi auxilium compareat, si forte ex aliquo sentētiæ articulo sibi iniuriam illatam existimauerit, (potest enim sententia, quæ plura continet capita, dummodo [a] non sint connexa, pro parte valere, & pro parte non valere) nec appellationem suā separatim introducere, & prosequi [b] cogitur. Verùm, si appellans, in ipso appellationis actu declarauerit, à quo sententiæ capite appellet, non potest aduersarius pro alijs eiusdem sententiæ capitibus non connexis eadem iuuari appellatione, sed expresè [c] appellare tenetur.

a l eiusdem §. 1 ff. de minor b l per hāc C. de tēpor. & reparat. appell. c gl ad d. l. per hanc.

De confirmatione vtili, & inutili.

Tit. XXVIII.

CAP. I.

Cvm superioris auctoritate quod [a] solemne non est, solēne fiat, quod à summo Pontifice concessū est, à nemine in cōtrouersiam, aut iudicium trahi posse exploratissimi iuris est, præsertim in ijs, quæ ad beneficia pertinent [b], quorū ipse est dominus. Verumtamen, quoniam non solùm ob locorum distantiā, malitiamq. ac petentiū importunitatem, sed & ob publicas, ac graues occupationes possibile est, aliquid concedi ab ipso Pontifice, quod nonnunquam à legibus discrepet, ac pręter eius intentionem, nec credendum sit, eum concessione sua velle alicui iniuriam facere; Breuia, litterasq. Apostolicas, seu Bullas, quæ deinceps exhibeantur, priusquam admittantur, à Vicario nostro generali diligenter examinari iubemus, vt, si falsi suggestione, aut veri suppressione impetratæ appareant, suspendantur, & contra, si legitimæ, ac sinceræ reperiantur, absq. mora executioni mādentur, contradicentibus, etiā, si opus fuerit, excommunicatione coercitis.

a l omnium C de testament. cap a. ext. de transact.

CAP. II.

Vicario Episcopi ex generali facultate nulla competit ecclesiastici beneficij collatio, nisi, quæ ei specialiter data [a] fuerit. Si autem Vicarius nostri prædecessoris absq. eius speciali mandato beneficium contulerit; [b] licet ea collatio ex defectu potestatis collatiuæ nulla fuerit, ex ipsius tamen prædecessoris confirmatione, eam conualescere potuisse, dicendum est: qui, scilicet, cùm collationem infirmare potuerit, eam subsistere, effectumq. habere, permiserit. Et, quamuis ea confirmatio nuda fuerit, minimeq. dici debeat noua collatio, attamen, cùm actus ille conferendi ex solo mandati defectu nullus fuerit, ex ea confirmatione, & ratihabitione, quæ mandato [b] cōparatur, conualescit: valet enim actus, qui ex potestatis defectu nullus est, quandocumq. de eo superueniat consensus [c] eius, qui illum à principio validum facere potuisset.

b cap. 2. de preb. lib. 6. a c 1. de offic. Vicarij. in 6. c. 1. de preb. lib. 6.

b l. vlt. ff ad S. C. Maced. c. ratihabitio de regul. iur. lib 6. c ad c non firmatur de reg. iur. li 6.

FINIS LIBRI SECVNDI.

ACTA

ACTA TARANTASIENSIS ECCLESIAE

AB ANASTASIO GERMONIO

Archiepiſcopo, & Comite Tarantaſienſe in Diœceſana Synodo Muſterij habita,

iij. Nonas Maij anno Sal. M D C I X. promulgata.

LIBER TERTIVS.

De vita,& honeſtate clericorum. Tit. I.

C A P. I.

CVM clericorum profeſſio, vt eſt apud Caſſiodorum[a], vita cœleſtis ſit, eos in omni actu, habitu, geſtu, inceſſu, ſermone, conuerſatione, virtutumque æmulatione, ita ſe gerere oportet, vt angeli potiùs in terra degentes, quàm homines eſſe videantur. Quod non difficile fuerit, ſi meminerint, quæ ex ore Dei, tam in nouo[b], quàm in veteri[c] teſtamento, memoriæ mandata reperiuntur, dum dicitur in Leuitico: Sancti eſtote, quia ego ſanctus ſum: & quidem ſancti eſſe poterunt clerici, ſi verba hæc Apoſtoli[d] ſecum ipſi recoluerint: Nemini dantes vllam offenſionem, vt non vituperetur miniſterium noſtrum, ſed in omnibus exhibeamus noſmetipſos, ſicut Dei miniſtros, ne de illis dici poſſit, quod[e] Sophonias de ſacerdotibus Hieruſalem ſcribit his verbis: Sacerdotes polluerunt ſanctum: iniuſtè egerunt contra legem. & Ezechiel[f] de iiſdem: Sacerdotes contempſerunt legem meam, & polluerunt ſanctuaria mea.

a lib 8. epiſtol. 24.
b 1. Pet. c. 1.
c Leuit. c. 11. 19. & 20. can. propoſuiſti 82 diſtinct.
d 2. ad Corinth. cap. 6.
e cap 3.
f cap. 22.

C A P. II.

QValis quiſque apparet extrinſecus, & qualis eſt habitus, in quo quis reperiatur, talis ille eſſe[a] præſumitur. Ideo, cùm ordo ſacer eius ſit dignitatis, atque præſtantiæ, vt clericos à laicis diſtinctos eſſe oporteat, cùm eos appellet princeps Apoſtolorum[b] genus electum, & regale ſacerdotium, & Ioannes,[c] ſeipſum illis annumerans, dicat: Fecit nos regnum, & ſacerdotes Deo, & patri ſuo. Quod multò ante vaticinatus fuerat Iſaias,[d] dicens: Et aſſumam ex eis in ſacerdotes, & leuitas; quapropter eo habitu vti debent, vt, cùm prodeunt, ac videntur, in ſortē[e] Domini vocati dicantur, veſtibus, ſcilicet, clericalibus induti, abſq. vlla ſeculari vanitate, aut pompa. Itaque omnes eccleſiaſticas perſonas, vel in ſacris conſtitutas, vel, quæ dignitates, perſonatus, officia, aut qualiacumq. eccleſiaſtica beneficia, ſiue curata, ſiue ſimplicia, ſiue libera, ſiue de iure patronatus etiam, ſi laicorum ſint, ſiue ea in commēdam obtinuerint, ac poſsideant, talarem, ſimplicem, modeſtumque habitum clericalem illorum ordini, ac dignitati congruentem, ac iuxta edictum noſtrum propediem promulgandum, non deferentes, inhærendo ſacri Tridentini Concilij decreto[f], & ſummi Pontificis[g] Clementis Quinti conſtitutioni, à ſuſceptis ordinibus, officijs, ac beneficijs ſuſpendi, item fructibus, reditibus, beneficiorumq. prouentibus, quantum nobis placuerit, priuari volumus, immo (ſi, à nobis, aut à noſtro Vicario generali ſemel correpti, iterum deliquerint) officijs etiam, ac beneficijs ipſis, ita, vt ea alijs liberè conferri poſsint.

a l. ſi ignoras ff locati l. item apud Labeonē §. ſi quis virgines ff. de iniurijs.
b 1. Petri cap. 5.
c Apocal. cap 1.
d cap. vlt.
e can 2. diſtinct. 21. c. 16. ext. de præben.
f ſeſſ. 14. c. 6. de reform.
g Clement. Quoniā hoc tutel.

C A P. III.

IN primis, oportet omnes clericos, & beneficia qualiacumq. obtinentes, clericalem coronam, eamque conſpicuam, deferre, ad eam, videlicet formam, quam vnius cuiuſq. ordinis ratio poſtulare videatur.

§. 1.

Qui autem ad presbyteratus ordinem iam aſſumpti ſunt, & ſacratiſſimum Miſſæ ſacrificium offerunt, ſuperioris labri barbam ita ſucciſam geſtent, vt Chriſti corpus, atque ſanguinem ſumentibus abundantes pili nullum omnino afferant impedimentum, aut ſcandalum: nec ſacerdotes tantùm, ſed & omnes clerici nullo modo cincinnos, ſeu pilos intortos circa tempora, aut barbam in mento in acutum deſinentem, criſpatamve gerant, aut capillos prolixos more militari nutriant, ſiue procomium.

§. 2.

Veſtibus non, niſi nigri coloris, iiſdemque ſimplicibus, vtantur, quæ, ſiue exteriores, ſiue interiores ſi[illegible], ad talos vſq. pertineant: ſi verò itineris occaſione eas breuiores eſſe oporteat, non tamen ſupra, ſed multò infra genua ſint. Caligis [a] autem (vt aiunt) virgatis, ſcaccatis, & folliculatis, aut diſſectis calceis, aut ſoccis minutatim inciſis, eos vti omnino vetamus, ſicut & ſubuculis ad collū, ſiue ad manus criſpatis, aut elaboratis: biretum verò in crucis modum conſutum ſemper geſtent, non item pileum, niſi, aut valetudinis cauſa, aut hyeme, eoq. tēpore, ſi ad eccleſiā, aut ad nos ſe cōtulerint, illud priùs deponant.

a c.15. ext. eod. clemen. vlt. eod.

§. 3.

Præterea, quemadmodum, nec ornamentis, nec vnguentis, nec odorum lenocinio, nec cuiuſuis rei nimia elegantia, clericos affluere permittimus, ita non laudamus eos, qui veſtibus, ſubuculis, barba, capillis, omnique alia corporis parte adeo ſordidi, atque incompoſiti, potiùs cauponum, ſtabulariorumque famuli, quàm miniſterio diuino dicati, apparent, immo ipſos æque, ac illos reprehenſione, ac pœna dignos cenſemus: Nec enim affectata ſordes (ait ſanctus Hieronymus) nec exquiſitæ deliciæ laudes pariunt.

§. 4.

Qui in diuinæ militiæ albo adſcriptus eſt, terrenis armis prorſus non indiget: arma igitur omnia clericis interdicimus, niſi itineris longioris cauſa: non tamen, quas vocant alabardas, aut ſclopettos, ſeu longiores, ſeu breuiores ſint, volumus eos deferre poſſe, neque alia arma, quocūq. nomine cenſeantur, quam ea, quibus canes, ſimiliave animalia, arcere, aut hominum iniuriam propulſare poſſint.

§. 5.

Cum verò in eos à ſecularibus rebus ad altiora ſublatos, tanquam in ſpeculum, omnes omnium oculi [a] conijciantur, vt ex illis ſumatur, quod imitatione dignum ſit, caueant, ne quid faciant, quod graue, quod moderatum, quod religionis plenum, pleniſſimumque pietatis, non ſit, quin, & leuia delicta, quæ in ipſis magna videri poterunt, declinent, vt ex perfecta operum continuatione Deo gloriam, ſibi bonam famam, Chriſti verò fidelibus ſalutem, atque ædificationem, concilient. Quocirca, præter ea, quæ diximus, ne perſonati, aut incedant, aut quoquomodo conſpiciantur, neve comœdijs, aut choreis, aut alijs profanis id genus ſpectaculis, operam dent, eis omnino interdicimus. Præterea aleæ luſum, venationes, comeſſationes, conuiuia clericis non conuenientia, cauponas, niſi itineris cauſa, bibacitates, detractiones, mordaceſq. ſales, quibus offendi quis poſſit, item ſacrarum Scripturarum ſenſus ad res profanas contortos, atque ea denique omnia, quæ ſcandalum pariant, quanta poſſumus auctoritate prohibemus.

a Matth. 5. Apoſt. ad Titum c. 3. c. qualiter 2. ex. d[e] accu[ſat]. Co[n]c. [T]rid. ſeſſ. 22 cap. 1. de reformat.

§. 6.

Tutelam, & curam ſuſcipere clericos non poſſe, niſi intuitu pietatis ſuſcipiatur, aut inexcuſabilis ſit, & iure ciuili [a], & Chalcedonenſis [b] Synodi decreto cauetur, ideſt, ſi deſint conſanguinei, & coniunctiores, qui poſſint eam tutelam, & curam ſuſcipere. Vnde Caſſiodorus vniuerſis Epiſcopis ſcribēs, ait [c]: Orphanis, viduiſque contra ſæuos impetus debent placida poſtulare ſolatia: nobis tamen inconſultis, eam nequaquam ſuſcipiant.

a Nouella. 123. de Epiſc. & monachis. b c. 3. ext. eod. c epiſt. 3. lib. 11.

§. 7.

Denique, vt clerici attentiùs, maioreque mentis feruore, quæ Dei ſunt, peragere valeant ab omni genere mercaturæ, à gladiatoria [a], ioculatoriaque, à lanionum, ſeu macellariorum arte, atque ab omnibus laicorum negotijs tractandis abſtineant, neque ſe in eis mediatores, vel interpretes, adhibeant, neve prædia, etiam eccleſiaſtica, aut decimas ipſi, vel per interpoſitas perſonas, conducant, aut cum ipſis conductoribus aliquò modo participent, ſed, nec ab illis eo nomine quidquam accipiant.

a c. vn. eod. lib. 6.

§. 8.

Quicumque verò contra hæc noſtra decreta deliquerit, poſt quindecim dies à publicatione præſentium computandos, noſtro, ſeu Vicarij generalis noſtri arbitrio pro delicti ratione puniatur.

CAP. IV.

Verus quidem mos [a] fuit, clericos à laicis in eccleſia cancellis ſeparari, ne ijs obijci poſſit, quod Dominus dicit per Ezechielem [b]: Fabricati ſunt limen ſuum iuxta limen meum; vbi ſanctus Hieronymus addit [c], vt nihil intereſſet inter ſacrum, & profanum; & poſtes ſuos iuxta poſtes meos, vt vnus laico-

a can. ſacerdotū de conſecr. diſt. 2. Burchar. lib. 3. Decr cap. 102. Anſel. lib. 5. cap 78 Iuo par. 2. c. 137. S. Germanus de ſacrif. Miſſæ. b cap. 43. c ad d. c. 43 lib. 13.

laicorum, & clericorum esset introitus. Qui sanè mos, licet in aliquibus Ecclesijs piè obseruetur, ferè tamen exoleuit. Quare perantiquum hoc, diuinorumq. mysteriorũ dignitati conueniens institutum, ad pristinũ vsum reuocare, in nostra præsertim Metropolitana Ecclesia, cupientes, vbi reformatione iam absoluta, id hodie commodè fieri potest, nolumus, laicos, cuiuscumque conditionis, & ordinis sint, dum sacra celebrantur mysteria, cum clericis stare, aut sedere, aut intra cancellos chori consistere, cùm in ipsa Ecclesia locum habeant satis amplum, ad sacrorumq. omnium communicationem accommodatũ.

CAP. V.

SEd & ipsi canonici, non modò à laicis in locali Ecclesiæ statione seiungendi sunt, sed etiam, ac multò magis vitæ integritate, morumq. grauitate. Quod quidem assequi non erit difficile, si diligenter scrutauerint, quæ ad ipsorum vitæ institutum spectant, potiusq. re, quàm nomine, se canonicos esse profitentes, meminerint, se præcipuos ad Dei honorem, & animarum salutem, nostros esse coadiutores, ideoq. nobis præsto esse, ac parere alacri animo semper debere.

CAP. VI.

PRæter ea, quæ de clericis, & beneficiarijs sancita [a] sunt, canonici, ac dignitatibus insigniti (quorum [b] omnia superius distinximus) nec non reliqui omnes, quos in choro diuinis officijs interesse oportet, Ecclesiam nequaquam ingrediantur, nisi canonicali habitu induti, rocheto, scilicet, & cappa à festo die Sanctorum omnium vsque ad Sabbatum sanctum, atque rochero, & superpelliceo à Sabbato sancto vsque ad sequentem festum diem omnium Sanctorum. Postea verò, quàm ingressi fuerint Ecclesiã, flexisq. genibus ante altare, vbi sanctissimum Christi corpus asseruatur, Deum deuotè adorauerint, rectà ad sacrarium contendant, vnde, pro munerũ obeundorum qualitate, sacris sumptis vestibus, bini exeant, chorumq. compositè adeãt, vbi vnusquisque in suo loco toto officij tempore permaneat, neque huc, illuc circumcursare, seu vagari, vllo modo audeat; & psallant ipsimet distinctè, tractim, sedate, decentiq. gestu, ac composita voce, diuina verba pronuncient, &, vt prestò sint in peragendis, quæ oportebit, caueant, ne manus chirothecis inuolutas in choro teneant. Manuum tamen operimentis, quæ maniciæ vocantur, vrgente frigore, quin vtantur, non prohibemus.

[a] sup. cap 1. eod.
[b] sup. c. 14. 15. & 16 lib. 1

§. 1.

Et, quia ad chorum nemo ire debet, nisi, vt Deo, atque Ecclesiæ famuletur, litteras, seu libros, qui ad ea, quæ in choro aguntur, non pertineant, inibi legi prohibemus, sed & priuatim officium recitari nolumus, vbi publicum, & commune recitetur.

§. 2.

Et, cùm diuina diligenter, attentè, ac religiose peragẽda sint, nemo in choro dormiat, nugeturque, aut per aliorum subsellia cursitet, vel diuagetur, neque ex eodem choro, quouis quæsito colore, abeat, nisi necessitatis causa, tuncque verbo facto cum Decano, vel eo absente, cum Sacrista, aut cum alio, qui dignitate, aut præeminentia, ijs proximus fuerit, sed suo quisque loco omni cura, & sedulitate muneris sui penum studeat persoluere: alter item ab altero, vel tantillum non discrepet in actu diuinæ functionis, sed exteriore attentione, veneratione, atque voce concordi, præstet vnusquisque omnium bonorum auctori debitum obsequium.

§. 3.

Si quis autem aliquid in his deliquerit, non solùm horarum, aut vesperarum, aut Missæ distributionem amittat, verùm etiam grauius, pro modo culpæ, præsertim, si monitus patere, vel neglexerit, vel recusauerit, nostro arbitrio mulctetur.

CAP. VII.

BOni clericorum mores, ac fama ad Dei cultum, animarumq. salutem plurimum conferunt, præsertim in ijs, quæ in conspectu omnium fiunt; bonos namque cõfirmant, malos verò, qui, tanquam mortui sunt, ad æternæ vitæ, qui Christus est, viã reuocant. Quare, cùm frequens Missæ sacrificium bonam de sacrificantibus opinionem pariat, prosit viuis, atque defunctis, tantoq. magis excitet fideles ad charitatis opera, quantò insigniores sunt, qui tanto ministerio, quà decet, pietate operam nauant; hortamur, enixeq. rogamus canonicos nostros, dignitatibusq. decoratos sacerdotes, vt ad gloriam triumphãtis, ac pro necessitatibus militantis Ecclesiæ, si non quotidie (quod tamen maxime laudabile foret) saltem dominicis, alijsque festis diebus, Missam celebrent, nisi fuerint legitime impediti, vnde illis magnus accedat cumulus meritorum, populo vero exhibeatur optatum religionis exemplum. Eos, qui id fecerint, dum sacrosancto Missæ mysterio in propria Ecclesia vacabunt tempore diuinorũ officiorum, volumus perinde censeri, ac si choro interessent, ita, vt tanquam absentes notari à Punctatore non possint.

CAP. VIII.

QVandoquidem Episcopi, ac Prælati omnes ex pastorali munere subditos

Dd 4 atque,

æque, ac filios diligere debent, & curare, vt non magis præeſſe, quàm prodeſſe velle videantur, ſubditi itidem mutuo charitatis affectu Prælaros ſuos,tanquam patres,venerari, in ſummoque honore habere, teneantur. Quod, cùm omni tempore, ac ſedulo ab omnibus faciendum ſit, à canonicis, ac dignitatibus in Eccleſia noſtra Metropolitana inſignitis, id præſertim fieri cupimus, cum, vel ſolemniter Miſſam celebrabimus, vel diuinis officijs, aut cócionibus,intereſſe voluerimus, nos euntes ad Eccleſiam deducendo, ac redeuntes, reducendo: vt, ſcilicet, paſtor ſuam dignitatem apud populum retineat,& populus, quantò magis ſuum Prælatum honorari videt, tanto conſtantius in eius obedientia perſiſtat. Eadem de cauſa, dum Miſſam priuatam in eadem noſtra Eccleſia celebrabimus, duos canonicos cum canonicali habitu nobis aſſiſtere, præcipimus.

De cohabitatione clericorum, & mulierum. Tit. II.

C A P. Vnic.

MISERABILE planè eſt, ac Chriſtianorum oculis omnino intolerabile,eos, qui Eccleſiã moribus, vitæq. integritate illuſtrare debẽt,ipſam Dei domum carnis immunditijs cum totius clericalis ordinis dedecore impudenter contaminare,ac quaſi proſtibulum facere. Qua labe, ne nobis ſubditi altaris miniſtri inficiantur, vtque de eorum carnali commercio ſuſpicio omnis tollatur, clericis omnibus, cuiuſcumque ſtatus, ac conditionis ſint, ne concubinas, aliaſvè fœminas in domo propria, ſiue extra domum, alere, aut retinere, aut cum illis conſuetudinem familiaritatemve aliquã habere audeant, quanta valemus auctoritate, prohibemus: matres tantùm,ſorores, amitas,fratrumq. vxores excipimus, cum quibus eos cohabitare poſſe concedimus, ſed non ſine licentia noſtra ſcripto expreſſa. Ancillas, niſi quinquagenarijs maiores, ac probatiſſimæ famæ, non admittimus.

§. vnic.

Si quis autem, poſt menſem à die publicationis præſentium actorum computandum, mulierem aliquam ſuſpectam penes ſe retinere,aut cum ea habitare auſus fuerit, etiam prætextu cuiuſuis famulitij, ſiue domeſtici miniſterij, primum aureis nummis quinquaginta, in pios vſus erogandis, irremiſſibiliter mulctetur: deinde,ſi,quod ſuperius ſtatutum eſt, iterum exequi prætermiſerit, ſuſpendatur ab ordinibus, beneficiorumq. adminiſtratione. Si verò tertiò monitus,parere neglexerit, priuetur omnino omnibus officijs, & beneficijs iuxta ſacrorum [a] canonum, & Cõcilij [b] Trid. diſpoſitionem, ſed & inhabilis ad obtinenda quęcumque beneficia,& officia Eccleſiaſtica eſſe intelligatur: poſtremò,ſi in eodẽ cœno voluptari perſeuerauerit, per cenſuras Eccleſiaſticas ad ſanitatem reuocetur,ac carceri, ſi opus fuerit, mancipetur, vnde nullo modo exire permittatur, niſi veræ emendationis manifeſta ſigna oſtenderit.

a can. interdixit 32. d. canon volumus can. fœminas d. 81. c 2 cũ ſeqq. ext. eod.
b c quãtumpe ſeſſ. 25. de reformat.

De clericis coniugatis. Tit. III.

C A P. Vnic.

CLERICVS coniugatus,ſi in habitu,& tonſura incedat,duplici fruitur priuilegio: altero ab Innocentio II. conceſſo, vt [a], qui violentas in eum manus iniecerit,excommunicetur, ac ſi in ſacerdotẽ inieciſſet: altero à Bonifacio VIII. [b] vt pro cõmiſſis ab eo exceſſibus,vel delictis, tam in criminali, quàm in ciuili negotio, ad ſeculare tribunal trahi non poſſit; ſi vnius [c] videlicet, mulieris, ac virginis fuerit maritus, alioquin ijs priuilegijs non gaudeat, prout gaudere nolumus eos, qui à nobis alicuius Eccleſiæ miniſterio (vt Synodus conſtituit [d] Tridentina) non fuerint deputati,eiq. nõ inſeruierint: nã vere clericus nõ dicitur, niſi, vt ait B. Hieronymus [e], qui Chriſti inſeruit Eccleſiæ. Vbicumque verò miniſterijs quattuor minorum Ordinum exercendis clerici cœlibes nõ reperiantur, aut ſi affuerint, commode haberi non poſſint, mandamus, in corũ locum ſubſtitui [f] coniugatos, minime tamen bigamos, dum vitæ exemplaris ſint,ad eaq. munia obeunda idonei exiſtimentur.

a can. ſi quis ſuadente 17. q. 4.
b c. vn. hoc tit. lib. 6.
c cap. 1. ext. eod c. 3 & 7 ext. de biga.
d ſeſſ. 23. c. 6. §. in clericis verò de reform.
e in epiſt. ad Nepotian.
f ead ſeſſ. c. 17. in fine.

De clericis non reſidẽtibus in eccleſia, vel præbẽda. Tit. IV.

C A P. I.

LABORIOSVM vtique,ac perdifficile eſt, animarũ curam rectè adminiſtrare, impium verò, à Chriſtianaq. pietate omnino abhorrẽs,eos, qui tanto oneri humeros ſupponunt,ita in officio delinquere, ita in animarum neceſſitatibus, ac periculis conniuere, vt, quaſi ipſius Chriſti obliti, æterna ſibi creditarum ouium ſalute neglecta,propria commoda potius,quàm honorem Dei, quærere videantur. Quare, vt miniſtri Prouinciæ noſtræ, præſertim Eccleſiaſtici, qui ad huiuſmodi regimen vocantur, ſe in ſũmo ſalutis propriæ diſcrimine verſari facilius agnoſcant, quæ ſparſim adnotauimus, in vnum

in vnum ceu faſciculum collecta, pijs paſtoribus conſideranda inferius proponimus.

§. 1.

Debet igitur, qui curam ſuſtinet animarũ, ſacramenta diligenter, religioſe, atque opportune pro ſibi commiſſi gregis neceſſitatibus miniſtrare, diuino verbo populum paſcere, ignorantes erudire, ac tolerare, Miſſæ ſacrificium pro viuis, ac defunctis palam facere, honeſtis moribus, totiuſque vitæ exemplo dignum ſe tanto miniſterio exhibere, pupillos, orphanos, viduas, virgines in periculo pudicitiæ conſtitutas, egenos, omneſq. miſerabiles perſonas defendere, conſolari, nutrire, cuſtodire, omniq. fauore proſequi, pro peccatoribus, vt reſipiſcant, pro iuſtis verò, vt confirmentur, & priuatim, & publice preces continuas fundere, curare, vt bona Eccleſiaſtica conſeruentur, & augeantur, non autem minuantur, aut alienentur, vtque donaria à fidelibus oblata, in Eccleſiæ honorem, ac decorem conuertantur, ſcandala, atque auaritiam, tanquam peſtes, vitare, eleemoſynis, patientia, humilitate, continentia, ſpiritalibuſq. virtutibus populum in ſpem vitæ æternæ erigere, ad perfectumq. Dei cultum inuitare, iniurias remittere, vtque remittantur, ſtudioſe laborare, de benefactoribus benemereri, ac denique officiũ veri paſtoris, patriſq. adamuſſim perſoluere. Quæ, cùm magni momenti ſint, nec perfici queant, niſi ab ijs, qui aſſiſtunt, ac ſuper gregem dominicum vigilant, iam vident omnes, quàm neceſſarium ſit, clericos reſidere in ſuis Eccleſijs: quod ſacri [a] canones tanti faciunt, vt magnam partem ſalutis animarum à reſidentia pendere haud obſcure præ ſe ferant.

a to tit. ext. & in 6. & in Clem. eod. Conc. Trid. ſeſſ 6. c 2. de refor. ſeſſ 23 c. 1. & refor. ſeſſ 24. c 12. de refor. ſeſſ. 23 c. 1. de reform.

§. 2.

Ex eorumdem igitur canonum præſcripto mandamus, vt, qui beneficium Eccleſiaſticũ animarum curam habens poſſider, quamuis in commendam, aut de iure patronatus laicorum ſit, quocumque illud dignitatis nomine nuncupetur, apud Eccleſiam ſuam reſidere debeat in proprijs, ſcilicet, Eccleſiæ ædibus, aut, ſi fortè domum ibi non habeat, alibi, dum intra parochiæ limites, & quoad eius fieri poterit, prope Eccleſiam habitet, vt, occaſione vrgente, commode poſſit animarum neceſſitatibus præſto eſſe; neque vllo modo, niſi ex cauſis à Concilio Tridentino præſcriptis, à nobiſq. ſcripto probandis, inde diſcedere poſſit. Qui autem huius noſtræ conſtitutionis diſpoſitionem violauerit, non ſolùm intelligatur lethale peccarum [b] commiſiſſe, ſed & pro rata tẽporis abſentiæ fructus ſuos non faciat, immo ſtatim amittat, quos, vel fabricæ Eccleſiæ, vel loci pauperibus, erogari præcipimus.

b cap 1 §. ſi quis, & §. eadem omnino 23. ſeſſ de refor. Concil. Trid.

§. 3.

Qui verò vocatus ad reſidentiam, parere neglexerit, ſi per cẽſuras [c] Eccleſiaſticas, fructuumq. omnium ſequeſtrationem, ac ſubtractionem ter monitus, etiam per edictum, ad reſidendum compelli non poterit, beneficio priuatus ipſo iure intelligatur.

c c. 1. §. eadem omnino veri §. 6.

CAP. II.

ET, vt parochis tollatur occaſio vagandi, à ſuiſque Eccleſijs diſcedendi, ab illis abeſſe vltra duas noctes nequaquam permittimus, ne Muſterium quidem venire, aut pernoctare, niſi ex cauſa admodum neceſſaria: quam, ne illi ſibi affingant, quandocumque illuc venire contigerit, vt ſe nobis ſiſtant, iubemus, quo ſciſcitari ab illis poſſimus, quid rerum agant, quave de cauſa id itineris ſuſceperint; vt, ſi quid eis, aut eorum parochijs opus fuerit, pro noſtro paſtorali munere auctoritate noſtra citò conſequantur. Qui aliter facere deprehenſus fuerit, ſtatim carceribus mancipetur, vt temeritatis pœnas arbitrio noſtro luat.

CAP. III.

VErùm, ſi, aut valetudo, aut vtilitas, aut rationabilis neceſsitas ita vrgeat, vt omnino ad ciuitatem veniendum ſit, tam ipſis animarum curatoribus, quàm alijs ſacerdotibus, ac clericis, (ne, ſcilicet, religioſæ perſonæ cum profanis hominibus in tabernis, vbi nullus pudor, ſed omnia turpitudinis, ac ſcurrilitatis plena ſunt, comedere, aut conſuetudinem habere conſpiciantur) hoſpitium libentiſſime exhibemus, quò, ſi vti noluerint, placeret, apud Vicarium noſtrum, aut quempiam, ſiue canonicum, ſiue alium Eccleſiaſticum virum, eos diuertere: quòd, ſi ex aliqua cauſa fieri nequeat, ex omnibus ciuitatis cauponis modeſtiorem arbitrio noſtro eligi volumus, vbi clerici omnes Muſterium venientes hoſpitio excipiantur. Qui alibi diuertere deprehenſi fuerint, in carcerem trudantur, vnde, niſi poſt vigintiquattuor horas, liberari nequeant.

CAP. IV.

SI autem eiuſmodi ſit neceſſitas, vt inhumanum videatur diſcedendi facultatem petenti parocho negare, (quæ tamen ex ſacri Concilij [a] Tridentini decreto, niſi ipſe idoneum, ab Ordinario approbandum vicarium cum debita mercedis aſſignatione ſubſtituat, non eſt concedenda) vbi vnus, vel plures ſoleant reſidere Vicarij, nullo pacto parochum diſcedere poſſe, permittimus, niſi alium, præter ordinariũ, aut alios ordinarios Vicarios, à nobis

a c. 1. §. eadem omnino ſeſſ 23 de reform.

à nobis approbandos, constituat, ne eius absentia diuinus cultus diminuatur, consuetoq. ministerio Ecclesia defraudetur.

§. Vnic.

De mercede verò eiusmodi Vicarij, nihil hactenus definitum habemus [b], licet, illam pro rata [c] tertiæ, seu quartæ partis fructuum beneficiorum æstimandam, atque deducendam esse, teneat communis opinio: cui tamẽ, cùm, neque conciliorum, neque canonum, neque constitutionum Apostolicarum auctoritas vlla suffragetur, nos assignationem hanc nostro, aut Vicarij generalis nostri arbitrio reseruamus, vt, scilicet, beneficiorum, ac personarum qualitate inspecta, ea illis portio assignetur fructuum, quæ, & oneri, & tempori opportuna videatur.

[b] can. concesso 12. q. 22. can. ad hoc 16. q. 1. [c] c. beneficia 7. de reform sess. 7. Conc. Trid.

CAP. V.

Eos, qui in ecclesijs cathedralibus, dignitates, canonicatus, præbendas, aut portiones habent, vltra tres menses, siue continuos, siue discretos, ex sacri Tridentini Concilij [a] præscripto quolibet anno à residentia abesse non liceat. quod, cùm multò magis in Ecclesijs Metropolitanis militet, nos, ne plurium ministrorum absentia diuinus cultus minuatur, volumus, discedendi facultatem omnino à nobis pendere, quæ quidem, cum perens peculiare ministerium præstare debebit Ecclesiæ, concedenda non erit, ne publicum commodum priuato posthaberi contingat, quo nil perniciosius.

[a] c. 12. §. præterea sess. 24 de reform.

§. 1.

Distributiones autem ipsæ, ne cuiquam vnquam concedantur, nisi eis [b], qui præsentes statis horis in choro inseruiuerint, omni collusione, & gratia penitus exclusa, quantum possumus, inhibemus.

[b] d. c. 12. §. distributiones c. 1. hoc tit. lib. 6. c. 23. ext. de præben.

§. 2.

Licet ex [c] eiusdem sacri Concilij præscripto, omnes per se, non per substitutas personas, teneantur diuina obire officia, attamen, si nobis celebrantibus, aut alia Pontificialia munia exercentibus, qui debebunt assistere, & inseruire, ad id obeundum munus idonei minime fuerint, alios in eo munere peritiores, & elegantiores subrogari debere mandamus.

[c] c. 12. §. præterea, vers. obseruent, sess. 24. de refor.

CAP. VI.

Canonici absentes, siue studiorum [a], siue Ecclesiæ [b], siue capituli [c] causa, pro præsentibus habeantur, ideo canonicatuum, & præbendarum suarum fructus integre percipere possint, non secus, ac si infirmitate legitima detineantur. Abesse [d] tamen studiorum causa non possint, nisi, vel à nobis, vel à summo Pontifice [e], abeundi licentiam obtinuerint. Ad distributiones verò quotidianas, quæ inter eos tantùm, qui horis canonicis intersunt, diuidendæ sunt, nullum absentibus, nisi infirmis [f], quamuis pro ipsius Ecclesiæ vtilitate [g] eos abesse contingat, ius reseruari, aut competere declaramus.

[a] c. cum ex eo, de elect. lib. 6. [b] c. 1. sess 23 de reformat. Conc Trid [c] cap vnico hoc tit lib 6 c. 32. ext de præben. [d] d. c. vn. & c. cùm non deceat de elect. lib 6. & d. c. cùm ex eo. [e] d. cap. cum ex eo. [f] cap. 1. hoc tit lib. 6. [g] d. c. cùm non deceat.

De præbendis, & dignitatibus. Tit. V.

CAP. I.

Vo curata beneficia habere nemini liceat, neque vnicum tantùm cum canonicatu, aut dignitate residentiam requirente, nisi speciatim à Sede Apostolica cum eo appareat esse de hoc dispensatum: quo sane casu, cùm prima, & præcipua [b] sit animarum cura, habens beneficiũ curatum in parochiali Ecclesia residere, ibiq. in diuinis deseruire iuxta Pij Papæ V. constitutionem teneatur. Si verò nulla Apostolicæ Sedis indulgentia, aut dispensatione, prouisus iuuari poterit, ab eo tempore, quo posterioris beneficij possessionem adeptus fuerit, beneficium, quod prius obtinebat, ipso facto vacasse intelligatur, eumque statim ad illud dimittendum, fructusq. omnes interim mala fide perceptos, si qui fuerint, Ecclesiæ ipsi, ac loci pauperibus restituendos, teneri, prout restitui, nulla mora interposita, mandamus.

[a] c. quia nonnulli ext. de cler. nõ resi. c. de multa ext. hoc tit. [b] c. vlt. ext. de ætate, & qualit. ord.

CAP. II.

Canonicarum autem cũ dignitate, vtputa Prioratu, qui hodie Decanatus est, aut sacristia, aut cantoria, obtineri posse permittimus, tum, quia id vsu inueterato receptum est: tum, quia fructus dignitatum sunt adeo tenues, vt ex eis nemo (etsi valde parcus) sustentari queat: denique; quod præcipuum existimamus; quia vnam, eademque personam vtrique muneri satisfacere posse, obseruatum est.

CAP. III.

Incompatibilitatem, quam vocant, in beneficijs cessare etiam dicimus, quamdiu alterutrum non possidetur [a] pacifice, & absque controuersia, alioquin vtriusque fructibus careret, qui, altero litigioso existente, pacificum dimittere cogeretur. Et, licet lis aliàs mota super possessione, quæ magis facti [b], quàm iuris est, non faciat [c] beneficium litigiosum, quia quæstio possessionis in beneficialibus causis, sicut in profanis, nihil habet commune [d] cum quæstione proprietatis; quod tamen ad rem hanc spectat; pacificus possessor dici minime potest, qui possessionis controuersiam patitur. Non enim possideri videtur,

[a] c. cõ nisi, vbi gloss. in ver. pacifice de elect. li. 6 c. licet Eps de præb. li. 6 [b] l. denique ff. ex quibus cau. minor. l. 1. § si vir vxori ff de acq. possess. l. 1. §. Scæuola ff si quis testam. li. esse ias. fuer. [c] Auth litigiosa C. de litigiosis. [d] l. naturaliter § nihil cõe ff de acquir. possess.

videtur, quod sine controuersia [e] possideri non potest.

[e] l. quamuis ff. de reb. auctor. iud. possid.

CAP. IV.

SIcut rectè constitutis, (vt est apud sacrā [a] Synodum Tridētinam) nihil detrahi ratio postulat, ita in ijs, quæ moderatione indigent, ne dilabantur, aut pereant, summa adhibenda est diligentia. Quocirca, cùm Missarum numerus testatorum dispositione celebrandarum, in nonnullis Ecclesijs in immensum excreuerit adeo, vt præfixis diebus impossibile sit, testantium votis satisfieri, neque inueniantur aliquando, ob tenuitatem eleemosynarum, qui eiusmodi onus subire velint, vnde pias fidelium voluntates effectu carere necesse est, conscientiasq. eorum, qui Missas celebrare tenentur, misere onerari; placuit eidem Synodo [b] facultatem tribuere Episcopis de his statuēdi, quidquid diuinæ viderint maiestatis cultui conuenire. Quod nos animaduertentes etiam ad Prouinciam nostram pertinere, diligenter examinatis fundationibus, erectionibus, ac fructibus beneficiorum, consideratisq. oneribus à fundatoribus pijs locis impositis, quid deinceps faciendum sit circa Missarum numerum, dum diœcesim nostram visitaremus, pro temporum qualitate maturè decreuimus, vtq. etiam sub pœna priuationis beneficiorum, ac restitutionis fructuum à die visitationis perceptorum (quos iisdem beneficijs applicamus) ab omnibus ad vnguem obseruetur, districtè præcipimus, simul monentes, atque in Domino hortantes Reuerendissimos Suffraganeos nostros, vt in suis diœcesibus de eodem missarum onere, quodcumque sacri eiusdem Concilij menti viderint conuenire, & statuere, & exequi non differant.

[a] sess. 25. c. 5. de refor.

[b] c. 4. ead. sess. 25.

De clerico ægrotante, & debilitato. Tit. VI.

CAP. I.

INFIRMITAS, siue ad purgationem animæ, siue ad vindictam peccatorum, à diuina ira infligatur, vbicumque vrgeat, viscera fidelium ad misericordiam ægrotantium commouet. Quicumque igitur ex canonicis infirmitate impeditus diuinis officijs interesse non potuerit, quotidianas distributiones inter præsentes diuidi [a] solitas ita lucretur, suasque faciat, ac si præsens fuerit, dum tamen iurauerit, se aduersa valetudine exagitari, vel id ita manifestum sit, vt maior pars capituli de ea nihil ambigat.

[a] vt sup. tit. prox. c. 5. & distributiones.

§. Vnic.

Qui verò conualescere cœperint, & ad cōfirmandam valetudinem, viresq. recuperandis, domo exire eos medicus iusserit, vel ob cæli mutationem, vel ob corporis exercitationem, venia à nobis, aut Vicario nostro generali impetrata, exire impunè poterunt, licet chori functiones obire non teneantur, cum idem prope sit, atque si in lecto iaceret. Sed, si minime petita licentia, exierint, quamuis Missæ audiendæ causa, ex proprijs ædibus ad Ecclesiam tantùm transierint, ne vlla fraus committatur, negandas sibi esse distributiones, non dubitent.

CAP. II.

QVemadmodum nuptias contrahere nō potest leprosus; cùm potius, lepra superueniente, sponsalia [a] de futuro matrimonio cum leproso inita saluantur; sic ad beneficij impetrationem nequaquam [b] admittitur, non tamen, superueniente morbo, impetrato beneficio priuari potest: ei nihilominus sacrorum administratione interdicimus, & coadiutorem cum fructuum beneficij congrua portione dari, mandamus.

[a] c. 3. ext. de coniu. leprosorum.

[b] arg. c. inter corporalia, vbi notāt omnes ext. de transla. Epis.

De institutionibus. Tit. VII.

CAP. I.

QVONIAM cuiusuis beneficij Ecclesiastici institutio in hac nostra diœcesi [a], aut ad summum Pontificem, aut ad nos [b] spectat, quicumque beneficij possessionem ante factam sibi collationem obtinuerit, vel post collationem quidem, sed ab eo factam, qui, neque conferendi ius habeat, neque in conferendi possessione existat, ab eo, scilicet, qui non sit beneficij [c] Ordinarius; intrusus appellatur, cùm huiusmodi collatio, nec canonica, nec colorata [d], dici possit. Beneficium verò carens canonica, aut saltem colorata institutione adeo possideri nequit; vt, si intruso postea conferatur, vel à summo Pontifice tanquam reseruatum, vel à nobis iure ordinarij, non valeat subsequens [e] collatio, nisi facta expressa mentione prioris vitiosæ possessionis, ne, scilicet, intrusionis vitium non purgatum impetranti suffragetur.

[a] ex c. 2. de preb. lib. 6. aut ex Extrauaganti, aut ex regulis Cancellariæ.

[b] c. 3. & 5. ex eod.

[c] fi. ext. eod. Clem. 1. de suppl. negl. Præl.

[d] decis. 3. de intrus. in antiqu.

[e] cap. 1. de reg. iur. li. 6.

CAP. II.

BEneficij autem possessorem, si de his, quę ad beneficium ab ipso possessum, eiusq. fructus coram nobis, aut Vicario nostro generali vertatur controuersia, ad docendum de institutione, & iure possessionis minime teneri dicimus, dum, se beneficij legitimum possessorem ostendat, quamuis, nec triennalē,

nec

nec annalem. Est enim hoc vnum ex commodis possessionis, vt possidens ad rei possessæ titulum, aut ius exhibendū, cogi nequeat, præsertim, si aduersarius, nec dominium, nec possessionem vllam in re controuersa allegare posit.

CAP. III.

ET si realis collati beneficij possessio, neque ab ipso collatario, neque eius [a] nomine per procuratorem capta sit, nihilominus, si ea de re [b] litteræ Apostolicæ expeditæ fuerint, ex simplici collatione, id iuris acquiri collatario certum est, vt beneficium resignare posit, ac si in eius actuali [c] possessione reperiretur: sine litteris, (quoniam gratia, licet [d] supplicatione signata, perfecta sit, informis [e] dicitur) ex simplici collatione facultas resignandi collatario non tribuitur.

a cap. si tibi absenti de præb. lib. 6.
b Aegid. decis. 609. & 644.
a decis. 1. de renun. in nouis.
d decis. 37. in diuers. p. 3. lib. 1. Cassa. decis. 8. n. 3. de rest. spol. e dd. decis. 606. & 644.

De concessione præbendæ, & Ecclesiæ non vacantis.

Tit. VIII.

CAP. I.

VTIQVE beneficij non vacantis impetratio odiosa semper Ecclesiasticis legumlatoribus visa est adeo, vt nullam [a] esse eam censuerint, ne impetrantibus desiderandi mortem viuentium beneficiariorum detur occasio, ipsis verò beneficiarijs perpetuum [b] immineat vitæ periculum; vnde putant [c] nonnulli, delinquere eum, qui beneficium viuentis impetrauerit, atque, vt delinquentem, puniendum esse [d], quamuis in dubio præsumptio delicti exclusiua sit, videlicet, præsumi debere pro impetrante, nempe, quod impetratio sit valida, & legitimo tempore facta [e].

a c. 1. & 3. ext. hoc tit.
b c. 2. eod. lib. 6.
c Cass. dec. 21. de præb. Sarnent ad reg. de verisim. q. 6. Crescen. decis. 16. lib. 1.
d in l. merito ff. pro soc. c. si. de præsumpt.
e Puteus decis. 427. lib. 3. decis. 9. n. 4. diuers. par. 2.

CAP. II.

SI Quis autem beneficium iam rite collatum sibi conferri obtinuerit, nec de priore collatione, vel scienter, vel ignoranter, mētionem fecerit, vitiosam, atque impetranti prorsus inutilem huiusmodi impetrationem, declaramus, cùm vnum, idemq. beneficium plures collationes diuersis personis factas nō admittat. Quod vtique adeo verum, ac perspicuum est; vt, si vitium hoc ab aduocato, vel procuratore prioris collatarij aduersus posteriorem impetrationem, quauis de causa, non obijciatur [a], Vicarius noster, aliusq. à nobis datus iudex (cum ea obiectio iuris sit) ex officio id supplere omnino teneatur.

a l. 1. & to. tit. C. vt quæ desunt aduo. par iud. suppleant.

CAP. III.

QVi impetrauit beneficium certo expresso vacationis modo, exēpli gratia, quòd morte Alexij vacaret, cùm tamen in eo nihil vnquam iuris Alexius habuisset, ita male impetrauisse existimandus est; vt, nec ei suffragetur generalis clausula hæc apponi solita: Ex quacumque persona, & quouis modo [a] vacet. Idque in pœnam mendacij [b], &, ne videatur viuentis beneficium impetratum [c].

a vt not. ad c. susceptam de rescript. lib. 6.
b c. super literis ext. de rescr. l. vlt. C. de diuers. rescript.
c cap. 1. & 2. ext. hoc tit.

CAP. IV.

SI impetrans beneficium curam animarū habens, ad presbyteratus ordinem intra annum non promoueatur, quamuis ipso iure [a] vacet beneficium: collationem tamen eiusdē beneficij eo modo vacantis impetranti suffragari nolumus, nisi, eo citato, nos, aut Vicarius noster, illud vacare declarauerimus; [b] vt, scilicet, appareat, vtrum ordo ex legitima causa susceptus non sit. Quòd, si monitus, vt intra certum tempus ordinem suscipiat, non obtemperauerit, beneficium nulla alia præuia declaratione impetrari posse, non prohibemus: etenim doli reus esse ritè dicitur, qui superiori [c] suo rem iustam impetranti non obsequitur.

a c. licet canon de elec. lib. 6.
b c. licet Episcopus de præb. lib. 6.
c l. non potest dolo carere 199. ff. de reg. iur.

CAP. V.

QVamquam per missionem in possessionem constituitur ius in re beneficiali, sicut, & rei profanæ in pignore iudiciali [a], si quis tamen realem beneficij possessionem ex inutili collatione adeptus fuerit, licet ea Apostolica sit, in qua apposita sit clausula: Et adhuc hodie dictum beneficium vacare noscatur: à priore tamen non solùm titulo, sed etiam possessione intelligatur collatarius ille decidisse: bona siquidem vacantia esse propriè dicuntur, quæ, nec [b] dominum, nec possessorem habent. Sic vacare beneficium dici non debet, nisi quod [c], & de iure, & de facto vacat. Verba quoque Pontificis accipienda sunt regulariter in omni significatione, in qua possunt accipi, vt aliquid omnino [d] operentur, & eo magis, quo possessio solo animo amittitur.

a l. non est mirum. §. 1. ff. de pignor. act.
b l. vlt. ff de success. edic.
c cap. cū nostris ext. hoc tit.
d Abb. ad d. c. cum in nostris.
a l. 3. § in amittēda ff. de acq. poss.

CAP. VI.

IS autem, qui beneficium, siue à summo Pontifice, siue à nostro prædecessore obtinuit, exempli gratia, per obitum Antonij, de iure, quod Antonius habuit in eo beneficio, docere minime tenetur, quia non habuit titulum ab Antonio, nec successit in ius Antonij, sed omne ius habuit à collatore ita, vt ei sufficiat probare, se communiter habitum pro iusto [a] possessore. Si verò, viuente Antonio, inter eum, &, exempli causa, Ioannem de beneficio ab Antonio possesso controuersia fuerit, Antonio vita functo, eius successor litem cum Ioanne prosequi teneatur, & de eius titulo, ac iure docere; & si moria-

a arg. l. 3. §. 1. ff. ad S. C. Maced. l. 88. ff. de solut.

moriatur Ioannes, inter vtriusque successores erit de prædecessorum titulis disceptandum.

CAP. VII.

ELectio quoque illa præcipue nulla dicitur, quæ fit ad Ecclesiam non vacantē, & in locum viuentis [a]. Nec sufficit, quòd fuerit à superiore confirmata, siquidem inutilis electio inutilem [b] quoque reddit confirmationem, ac, si de electionis viribus oriatur controuersia, qualis [c] illa fuerit ab initio inspiciendum est: aliud est enim, electionem ab initio inualidam fuisse, aliudq; ex [d] superueniente causa nullam censeri.

a cap. 1. & 2 ext. hoc tit.
b c. si. ext. de renunciat.
c c. auditis. & c. dudum 2. c. 12. ext. de elect.
d c. quod sicut eod.

Ne, sede vacante, aliquid innouetur. Tit. IX.

CAP. I.

SI sedem hanc nostram vacare contingat, à capitulo iuxta sacri Concilij [a] Tridentini constitutionē eligendus erit œconomus, vel ex eius corpore, vel alius magis idoneus. Is verò eligendus erit, qui præter fidei, ac diligentiæ laudem, etiam, si quid opus fuerit, sit soluendo, aut de administratione, quantum successuri Archiepiscopi interfuerit, idoneè caueat, ne, cùm dati, & accepti ratio ineunda sit, de fructibus, alijsq. rebus, quorum curam gesserit œconomus, controuersia, aut lis oriatur, vel mensæ Archiepiscopali damnum quoquomodo subsequatur.

a c. 16. sess. 24. de refor.

CAP. II.

ITem Vicarium, aut officialem statim mortuo Archiepiscopo, vel saltem intra octo dies, postquam mortem obierit, constituere, aut in officio existentem confirmare capitulū omnino teneatur, qui non solùm in iure, saltē Pontificio, lauream [a] sit consecutus, vel, vt aiunt, licentiatus, verū, & vita, morumq. grauitate præstans, religiosus, pietate eminens sit adeo, vt ex eo alij sumant, quod imitētur.

a d. c. 16.

§. Vnic.

Non liceat capitulo Ecclesiæ nostræ Metropolitanæ, sede vacante, ordinandi licentiā, seu litteras dimissorias intra annum, à die vacationis computandum, alicui concedere. Quod etiam multò minus licere volumus Vicario, seu officiali, eadem sede vacante, à capitulo creato. Si secus factum fuerit, capitulū Ecclesiastico subijciatur interdicto, alijsq. pœnis à sacro Tridentino Concilio definitis, mulctetur. Vicarius successoris nostri iudicio relinquatur. Sic autem ordinatus, nullo [a], præsertim in criminalibus causis, gaudeat clericali priuilegio, si in minoribus fuerit ordinibus constitutus: si verò in maioribus [b], ab ordinum executione ad eiusdem successoris nostri beneplacitum ipso iure suspēsus intelligatur, nisi recepti, siue recipiendi beneficij Ecclesiastici occasione pro animarum salute, aut Ecclesiæ commodo, ad ordines exercendos arctari eum constiterit.

a c. 10. sess. 4. de refor.
b c. 10. sess. 23. de refor.

De his, quæ fiunt à Prælatis sine consensu Capituli. Tit. X.

CAP. I.

LATERANENSIS [a] Concilij cōstitutione, qua cautum est, ne personæ religiosæ Ecclesias, vel Ecclesiasticas decimas sine Episcoporū consensu à laicis accipiant, non intelligatur prohiberi, quin decimæ ante idem Concilium in perpetuum feudum auctoritate Apostolica laicis cōcessę, etiam titulo donationis, accipiātur, ac multò magis, cum eas [b] Ecclesiastici iuris fuisse, atque à laicis, tanquam illicitè occupatas, restitui constiterit. Quod tamen, quomodocumque fieri contingat, etiam absque nostro, nostrorumq. successorum consensu, seu metropolitanæ, seu diœcesanæ cuiuscumque Ecclesiæ nostræ commodum respiciat, plenum sortiri effectum non posse, declaramus.

a cap. 9 ext. hoc tit. c. 38 ext. de praeb.
b Rebuff. de decim. q. 13. n. 79. & seqq.

CAP. II.

DOnationes, venditiones, commutationes, alienationes, concessiones emphiteuricas, confirmationes à prædecessoribus nostris sine collaudatione, & subscriptione capituli factas, nec non eas, quæ in posterum fient, tanquam nostræ Archiepiscopalis mensæ damnum afferentes, irritas, & nullas, nulliusq. prorsus momenti esse, & futuras, declaramus, exceptis casibus, sacris constitutionibus reseruatis.

De his, quæ fiunt à maiore parte Capituli. Tit. XI.

CAP. Vnic.

NON est dubium, esse nonnulla negotia inter Episcopos, & Capitula, atq; inter Abbates, & conuentus ita distincta, vt absque Episcoporum [a] Abbatumvè consensu à capitulis, & conuentibus tractari, ac peragi possint, ac si à maiore capitulorū, vel conuentuum parte fuerint definita, suum sortiri effectum, nisi à paucioribus aliter [b] definiri debuisse ostendatur. In quacumque enim consultatione, vel sacra, vel profana, illa maior pars esse existimatur, quæ talis numero sit: sed dicitur etiam maior pars quandoque illa, quæ, licet sit

a c. edoceri ext. de rescr.
b l. 1. ext. hoc tit. c. 22. 53. & 57. ext. de elect. c. 2 sup. eod. tit. de elect.

minor numero, meliore tamen, ac fortiore [c] ratione nititur. Quare, si inter canonicos (vt interdum euenit) controuersiæ, aut difficiles causarum nodi emergant, qui à nobis solui nequeant, ad Sedem Apostolicam confugiendum esse censemus, quæ, cùm veritatis, ac scientiæ sedes sit, id statuere possit, quod sublatis difficultatibus, dissensiones litigantium conciliet. Summus enim Pontifex iustissimo supremæ potestatis gladio, ceu alter Salomon, inæquales partes [d] æquales facit, vnicuique reddens, quod suum est.

c can. sanè. & c. multi 40. dist. ad. capp. 22. 51. & 57.

d Reg. 3. c. 3. & c. 3. ext. de præsumpt.

Vt Ecclesiastica beneficia sine diminutione conferantur. Tit. XII.

CAP. I.

DIMINVVNTVR beneficia, cum pensione grauantur, quod, cû veteri [a], nouoque [b] iure vetitum sit, rationi consonum est, id non, nisi à Romano Pontifice, fieri posse: ea tamen facultas etiam inferioribus collatoribus non negatur, cum orta de beneficio, aut de eius possessione controuersia, litigantes reconciliari possunt, alteri eorum concesso titulo, alteri pensione. Quod tamen tutius fuerit à sancta Sede Apostolica confirmari.

a can. si quis præbend. 1. q. 3. c. nullus tib. e. vacan. te c. cû cansam ext de præb. e. 1. & tot. tit. ext. hoc tit.
b Conc. Later. 5.

CAP. II.

SOlus quoque Romanus Pontifex [a] beneficium commendare potest in perpetuû: siquidem commendatio, & proprietatem beneficij afficit, & possessionem: nam, licet commendare nihil aliud sit, quàm [b] deponere, nec rei depositæ dominium, nec possessio in depositarium [c] transfertur, commendatio tamen perpetua pro titulo habetur. Quod quidem sine Ordinarij collatoris incômodo fieri nequit, quia, manente commendatione, quæ vulgò commenda vocatur, non potest de commendato beneficio disponere, nisi ille, qui illud commendauit. Ideo absurdum esset, priuari suo iure posse Ordinarios collatores ab alio, quàm ab ipso vniuersalis Ecclesiæ capite, qui est omnium Ordinariorum Ordinarius, & in beneficijs [d] supremam habet auctoritatem. Ad tempus verò breue, nempe sex, vel octo mênsium, vel ad summum vnius anni, commendare beneficiû potest, & alius quivis collator, [e] si qua sit causa, quæ impediat, ne tam citò conferri beneficium in titulum debeat.

a c. vnû abbatem 21 q. 2. c. dudû 1. ext. de elec. c. 15. cui eod. lib. c. si de suppl. negli. Prælat. lib. 6.
b l. Lucius ff. depositi.
c l. licet §. 1 ff. eod.

d c 2 & pre ben. lib. 6. Clem. 1 in fi. vt lite pen den. nih. inn.

e Rebuff. in tract. de defectu. nu. 77. & in tract. de Commen. 3.

CAP. III.

TAnta est vis vnionis beneficiorû, vt beneficiû nomen amittat, ideo, nec ipsum vacare dici potest, nisi vacet & illud, cui [a] vnitum est. Quapropter vniones adeo semper odiosæ visæ sunt, & à communi Ecclesiarum vtilitate alienæ, vt non solùm omnes ordinarij collatores, (nisi in quibusdam casibus) sed etiam summus ipse Pontifex [b] omniû beneficiorum dominus, vix vnquâ, aut sine magna causa, beneficiorum vnionem concedat, nisi vocatis omnibus illis, quorum interest: nam ex vnione minuitur numerus beneficiorum, & consequenter presbyterorum: & contra longe facilius est, vt pluribus beneficijs plures rectores bene præsint [c], quàm vnus. Quâobrem, si ab ipso Papa facta fuerit vnionis reuocatio, noua vnione opus est ad hoc, vt beneficium quâdocumque vacâs ex integro vnitû videri possit. Semel enim dissolutû vnionis vinculû, nisi legitimis modis, nequit restitui.

a gl ad c. 1. de excess. Prælat.

b can. cûcta per mundû 9. q. 3. c. 2 de præb. lib. 6. Clem. 1 nih. vt, lite non contest.

c Rebuff. in tract. dvnio.

De rebus Ecclesiæ alienandis, vel non. Tit. XIII.

CAP. I.

ET ciuili, & naturali ratione ei, qui in Ecclesiam nihil contulit, Ecclesiæ nihil detrahere permittitur. Quod enim pro communi commodo, & vtilitate datum esse perspicitur, particularis personæ vsui [a] applicari nô debet. Ideo, cùm Ecclesiarum rectores bonorum Ecclesiasticorû domini non sint, sed administratores tantùm, atque earumdê Ecclesiarû procuratores [b], vt, quæ eo nomine possidêt, pro virili parte meliora faciant; ea alienare non possunt, cùm in illis nullum ius habeant, sicut habere necesse est eû, qui aliquid alienare vult: si verò secus fecerint, contractum illum nihil valere, atque à successore reuocari posse dicimus, nisi alienatio à summo Pontifice confirmata fuerit.

a l. Labeo ff. pro socio. c. ratio ext. de præben.

b c. 2. ext. de donation.

CAP. II.

ETsi iure [a] videtur esse permissum, vt terrulæ, & vineolæ, aliaq. id genus, quæ nullus fermè reditus sunt, etiâ nulla præuia solemnitate, alienari possint, vt, quæ plus incômodi, & dispêdij, quàm vtilitatis, Ecclesijs, afferant, in quibus hoc plus est, quòd ad eatum alienationê nulla alienâdi [b] necessitas côcurrit, nos tamê alienationes cuiusuis rei, etiam nullius momenti, & nullius prorsus vtilitatis, alienari in laicos non posse declaramus, nisi, toto negotio in capitulo proposito, atq; examinato, maior pars canonicorû, faciendâ esse alienationê statuerit, debitæq. solênitates in eo côtractu adhibitæ fuerint. Quòd, si ex necessitate, vel alia iusta causa, alienatio cum solemnitatibus facta fuerit, vtique valeat, quâuis, vel in pretio, vel in alia conuentionis

a can. Terrulas 12. q. 2.

b can fine exceptione in fi eod. q. 2

parte,

parte, Ecclesiam læsam fuisse constet, quæ tamen [c] in integrum restituenda fuerit. Sed, si desit legitima causa alienandi, solemnitates verò minime defuerint, seu contra, si facta fuerit absque solemnitatibus, licet adsit legitima causa [d], nulla, atque inutilis sit alienatio, etiam [e] si communi omnium opinione in Ecclesiæ vtilitatem facta existimaretur, cùm re vera damnosa esset, vel minimè vtilis.

c cap. 1. ext. de in integr. restitut.

d Couar. c. 17. n. 2. lib. 2. variar. resol.

e contrariũ tenet Anton. Corse. in Singular. ver. alienatio.

§. Vnic.

Cætera præterea bona Ecclesiastica, quæuis, nec ad mensam nostram, neq; ad capituli proprietatem pertineant, siue terrulæ sint, siue vineolæ, siue aliæ huiusmodi res minimi pretij, ac momenti, nullo pacto alienari possint, nisi Rector alienare cupiens, à nobis, vel à Vicario nostro generali, eas alienandi in scriptis licentiam obtinuerit. Si secus factum sit, nulla sit alienatio, & alienans arbitrio nostro mulctetur.

CAP. III.

CVm contractus emphyteuticus sit alienationis species, & res Ecclesiastica, siue ad particularem locum, siue ad Episcopalem mensam pertineat, sine solemnitate, & causa necessitatis alienari prohibeatur, in emphyteusim dari non potest: nec refert, vtrũ fundus ille sterilis, aut inutilis sit, an fœcundus, quoniam nequo [a] sterilis, (quamuis in euidẽtem vtilitatem Ecclesiæ [b]) absque solẽnitate alienari permittitur adeo, vt longi; & longissimi tẽporis præscriptio possessori nihil prosit, nisi cõtractum solemniter celebratum fuisse scriptura constet, aut saltẽ fama, ex qua, concurrente longa possessione, præsumatur, solemnitatem legitimam ipsi contractui minime defuisse. Quam quidem præsumptionẽ alia statim subsequatur præsumptio, videri emphyteusim factam in euidentem Ecclesiæ vtilitatem, nisi contrariũ probetur [c]. Verùm, si ob omissionem solemnitatum consolidandum fuerit vtile cum directo dominio, & ab emphyteuta facta fuerint melioramenta, ad rem emphyteuticam dimittendam minime compellatur, nec possessione deijciatur, donec à directo domino fundi integram expensarum in meliorationibus factarum satisfactionem acceperit.

a sup. c. proxim. in prin.

b cont. Bal. ad Auth. ad quæ C. cõm. de lega.

c Alex. cõs. 79 vers. fortificamur li. 8.

CAP. IV.

AD caducitatem verò, seu deuolutionẽ agenti [a] incumbere volumus onus probandi dominium, & rem, qua de agitur, esse emphyteuticam. Quæ sanè probatio fieri debeat scriptura. Nec sufficiat, solutum fuisse laudemium directo domino, namque, licet ea solutio præbeat iudicium ad probationem præsumpti dominij, non tamen sufficit ad probandum dominium, nisi documentis, seu instrumentis emphyteuticis fulciatur.

a Auth. in li. qui inscribitur Assertio libertatis c. 6. § 1. vers. & eo magis detegitur.

§. 1.

Nec sufficit ad declarandam caducitatem, etiam solutum fuisse canonem, quoties rem ipsam, de qua orta est quæstio, emphyteuticam esse speciatim certum non sit.

§. 2.

Quamuis enim ad consequendam solutionem canonis leuiores sufficiant probationes, ad inducendam tamen caducitatem, cùm sit quid odiosum, plena, & concludens esse debet dominij probatio. Porrò tunc caducitatem procedere declaramus, cum alter, siue rustici, siue vrbani prædij, dominium directũ; alter vtile habet, non item, si quid tantum soluatur ab eo, qui fundum non possidet, quem ab alio in emphyteusim non recognoscat.

§. 3.

Immo, vt pœna caducitatis euitetur, solutio in dubio semper facta præsumitur ex re censuali potius, quàm emphyteutica. Plena igitur dominij probatio requiritur, quandocumque de rei vendicatione agatur adeo, vt ad supplementum probationis admittendum non sit iuramentum.

§. 4.

Si autem ad rei naturam explorandam vehementes conueniant coniecturæ, vtpotè inuestituræ longi temporis, solutiones, possidentium confessiones, conuentiones, denũciationes, libri antiqui, vnde certum sit, bona controuersa esse emphyteutica, hisq. similia; tunc etiam, maiore parte coniecturarum huc concurrente, pronunciari poterit, eam rem censualem minimè esse, sed emphyteuticam.

CAP. V.

SEd, quoniam bona Ecclesiastica, etiam valde pretiosa, absque solemnitatibus, solaq. sanctæ Sedis Apostolicæ confirmatione, quæ: Si in euidentem, &c. appellatur, in emphyteusim dari consueuerunt, ne de Vicario nostro, eiusque successoribus, oriatur suspicio, quæ oriri solet de iudicum, atque Apostolicarum commissariorum fide, qui ab eadem Sede delegati, vt, quæ ad vtilitatem Ecclesiarum à petentibus alienationes proponuntur, diligenter perquirant, nonnunquam muneris, ac propriæ conscientiæ obliti, alienationes re ipsa Ecclesijs damnosas, quandoque vtilissimas esse, affirmare non erubescũt. Si causam huiusmodi alienationis faciendæ, vel in nostra, vel in aliena diœcesi Vicario nostro committi contingat, summi Pontificis Pauli Secundi constitutionem, quam

commissarij Apostolici officij sui admonentur, diligensque alienationum examen praescribitur, & ad vnguem seruari mandamus: vtque in omnium oculis sit, eam infra describi curauimus.

Paulus Papa Secundus.

CAP. VI.

IN examinandis alienationum causis, quae à Sede Apostolica in forma: Si in euidentem vtilitatem cedant, oneratis Ecclesiasticorum iudicum consciētijs, delegantur, nihil fauor vsurpet, nihil timor extorqueat, nulla expectatio praemij iustitiam, conscientiamq. subuertat. Monemus igitur, & sub interminatione diuini iudicij omnibus commissarijs, & delegatis huiusmodi districtè praecipimus, vt cautè, & diligenter attendant causas in litteris Apostolicis per supplicationes expressas, illasque sollicitè examinent, atque discutiant: testes, & probationes super narratorum veritate recipiant, & solum Deum prae oculis habentes, omni timore, aut fauore deposito, Ecclesiarum indemnitatibus cōsulant, nec in laesionem, aut detrimentum earum decretum quomodolibet interponant.

§. 1.

Si quis autem commissarius, vel delegatus conscientiae suae prodigus in grauamen, & detrimentum Ecclesiae per gratiam, aut timorem, vel sordes, alienationi consenserit, aut decretum, vel auctoritatem interposuerit; inferior quidem Episcopo sententiam excommunicationis incurrat: Episcopus verò, ac superior, ab executione officij per annum nouerit se suspensum, ad aestimationem detrimenti Ecclesiae illati nihilominus condemnandus: sciturus, quòd, si suspensione durante, damnabiliter ingesserit se in diuinis, irregularitatis laqueo se inuoluet, à quo non, nisi per summum Pontificem, poterit liberari.

§. 2.

Is verò, qui dolo, vel fraude, aut scienter, in detrimentum Ecclesiae alienationem fieri procurauerit, aut per sordes, vel impressionem, alienationis decretum extorserit, similem sententiam excommunicationis incurrat, à qua, nisi per Romanum Pontificem, possit absolui, ad restitutionem nihilominus rerum alienatarum cum fructibus, quandocumque de praemissis constiterit, condemnandus.

De Precarijs. Tit. XIV.

CAP. I.

PRECARIA concessio, licet à precario differat, sitq. species contractus colonarij, veluti, cum rusticum, aut vrbanum praedium ad quinquennium conceditur, nihilominus, quoniam, & ipsa alienationis species est, prohibita quoque esse intelligitur [a], quemadmodum eam deinceps fieri in bonis Ecclesiasticis prohibemus. Quamuis enim detur; vt diximus; ad quinquennium dumtaxat, eoque temporis spatio, non tantum à concedentis successore, sed & ab ipsomet concedente reuocari possit concessio, transfertur tamen per eam dominium vtile; quod negligentia forsan concedentis, & successoris, aliquo post tempore consolidari potest cum directo: vnde Ecclesia suo iure priuetur.

a cap. 1. cum seq. ext. hoc tit.

CAP. II.

PRecario etiam bona Ecclesiastica concedi vetamus: nam, etsi, qui precario concedit, ciuiliter possidet; quia non desinit animo possidere, vt ait Iurisconsultus [a], attamē, qui rogauit precario, vtique naturaliter, & ipso corpore [b] possidet: vnde apparet, longè minorem esse potestatem precarij, quàm constituti, nam per clausulam, constituti, in creditorem non minus naturalis possessio transfertur, quàm [c] ciuilis, ita, vt apud debitorem, nec ciuilis, nec naturalis possessio prorsus remaneat.

a Pōponius in l. & habet §. eum, qui ff. eod. de precario.
b d §. eum, qui, & l. cerce §. is, qui rogauit eod.
c l. q̄d meo ff. de acquir. possess.

De commodato. Tit. XV.

CAP. Vnic.

CVM res Ecclesiae precario dari minime possint, multò minus dari possunt commodato. Precarium enim, cùm absque certi vsus praefinitione concedatur, quandocumque concedenti placeat, reuocari [a] potest. Commodatum verò ad certum vsum concessum, nisi finito vsu, ob quem datum est, reuocari non [b] potest: item, qui rem precario habet, de dolo tantum tenetur, qui commodato, de dolo, & culpa etiam leuissima, non autem de casu fortuito, nisi fortè cum posset, res commodatas saluas facere, studiose suas praetulerit, vel pacto conuenerit, vel in restituendo moram [c] interposuerit.

a l. cum precario ff. de precar. c. vl. extr eod. de precar.
b l. 2 ff. si cert. peta. c. vn. vers. coa cea ext. hoc tit.
c d. c. vnic.

De deposito. Tit. XVI.

CAP. I.

SI clericus depositarius res depositas amisisse dicat, quæstionis est, an teneatur illas restituere, vel earum pretium dare, si inuentæ non fuerint, vel soluere, quod deponentis intersit, si omnino deperditæ fuerint. Et certum est, depositarium, qui, neque culpam promisit [a], neque deposito se vltrò [b] obtulit, de culpa non teneri, multoque minus de casu fortuito [c], nisi etiam pro casibus fortuitis [d] fidem suam obstrinxerit, sed de dolo [e] tantùm, quem tamen præsumptum esse satis est, vt conueniri possit. Si verò res depositæ amissæ, aut furto subtractæ dicantur in eo loco, cuius claues semper penes depositarium fuerint, isque locus intactus appareat, atque nihil ex alijs rebus, quæ ad depositarium pertinebant, inde amotum, negari vtique non potest, quin doli præsumptio vrgeat contra depositarium adeo, vt non modò teneatur actione depositi [f], & condemnari possit, quantùm actor in litem [g] iurauerit, (si non appareat, quale depositum fuerit) sed etiam in quæstionem [h] deposci clericum depositarium posse dicimus.

a cap. 2. ext. eod. l. 1. § si conuenit. ff. eod.
b d. l. 1. § sæpe euenit.
c l. contractus. 23. in fi. ff. d reg. iur. l. quæ fortuitis ff. de pign. act.
d d. cap. 2.
e l. c. § isquoque ff. de oblig. & act.
f l. 1. C. locati.
g l. 1. § in deposito ff. eod. l. in actionib. ff. de in litem iur. l vlt. C. vnde vi.
h c. 1. in fi. ext. hoc tit.

CAP. II.

SI contingat, à vita discedere depositariũ, antequam rem apud se depositam restituat, hærede cum beneficio legis, & inuentarij relicto; poterit absque dubio deponens cõtra hæredem insurgere actione depositi, ac, sicut cæteri creditores, bonorum defuncti discussionem petere, &, si hæreditas soluendo sit, hæres, quamuis depositarius dici non possit, nec pro re deponenda [a] fides eius electa fuerit, ex actione tamen depositi, rem penes defunctum depositam, deponẽti, vel eius hæredibus, restituere tenetur, quia [b] omnes actiones ex contractibus originem trahẽtes, perpaucis [c] exceptis, in hæredes transeũt. Et, licet priuilegium depositi vltra personam depositarij extendi non videatur; attamen, si res deposita extet, ipse deponenti rem restituere debet, nec [d] quærendum fuerit quidquam de priuilegio, aut de bonorum discussione: si verò petierit, vel quouismodo esse desierit; ex æstimatione faciẽda erit restitutio; nam, cùm depositum, nec [e] dominium, nec possessionem rei, quæ deponitur, in depositariũ transferat, constat, eam, quoniam in bonis defuncti nũquam fuerit, esse extra [f] causam hæreditatis: idcirco eius actionis persecutionẽ cum alijs aliorum creditorum [g] actionibus nihil commune habere, manifestum est.

a l si in Asia § cũ sequẽt. l. dis sponsaliorum in princ. l. si as, qui cũ seq. C. eod.
b § Aliquãdo inst. de perp. & temporal. act. l. ex deposito l. ex contract. ff. de oblig. & action.
c de quib. vide Ant. Fabrum lib. 6. coniectur. c 12.
d l si ventri § in bonis ff. de reb. auct. iud. possid.
e l. licet §. rei depositæ ff. hoc tit.
f l. 67. ff. de legat. 2.
g l procuratoris § pen. ff de tribun. act l. si a domino ff. de petit. hæredit. l. depositi in princ. ff. de de pecul.

Acta Eccles. Tarantas.

§. vnic.

At, si Ecclesia fuerit hæres instituta, & hæreditas ære alieno adeo grauata, vt non sit soluendo; resq. deposita extiterit, nulli dubiũ est, quin domino restituenda sit: sed, si res non reperiatur, conuersaq. sit in Ecclesiæ vtilitatẽ, rei æstimatio deponenti restituẽda est.

De emptione, & venditione. Tit. XVII.

CAP. I.

CENSVS omnes nõ nisi seruata forma à sũmo Põtif. Pio V. tradita, creari, vel constitui posse decernimus; si secus factum sit, contractum nullum esse, nullamq. ex eo dari actionem, sed, & penitus vsurarium ipsum declaramus: mandantes propterea, ne contrahentes, etiam in articulo mortis positi, si soluẽdo sint, absoluantur, nisi fructus inde perceptos restituerint, vel de illis restituẽdis intra tempus à loci parocho præfigendum, idonee cauerint, aut ab hæredibus restitui iusserint: quin etiam, si minime facta, aut imperata restitutione, diem obierint, ecclesiastica priuentur sepultura. Notarij verò, qui huic illicitæ conuentioni fidei publicæ robur adiecerint, non solùm pœnis, & ciuili, & canonico iure contra legum violatores notarios statutis, mulctentur, sed & à communione fidelium tamdiu separati intelligantur, quamdiu, pœnitẽtiæ euidentibus signis exhibitis, id se amplius non commissuros solemniter iurauerint; testes quoque ad huiusmodi turpium contractuum stipulationem scienter adhibiti in foro interiore minime absoluantur, nisi à nobis, ac posteaquã, se deinceps tali vsurariæ conuẽtioni nunquã interfuturos, promiserint. Quo verò simplicium ignorantiæ consultum sit, parochis nostræ diœcesis præcipimus, vt post mensem, à die præsentium actorum promulgatione computandum, vnusquisque in Ecclesia sua inter Missarum solemnia populo, scilicet, frequentissimo, hanc nostram constitutionem lingua vernacula publicare nõ differãt; quod, si neglexerint, à fructuum parochialium perceptione locis pijs applicandorum arbitrio nostro suspendantur. Pij autẽ Pontificis constitutionem, vt in propatulo posita, nullum excusationis locum relinquat, inferius describi mandamus.

Pius Papa Quintus.

CAP. II.

VT in creandis censibus, & in illis constituendis omnis penitus fraus, & suspi-

cio vsurariæ prauitatis tollatur, statuimus; cẽsus, siue annuos redditus, creari, constituivè nullo modo posse, nisi in re immobili, aut quæ pro immobili, habeatur, & quæ natura fructifera sit, & nominatim certis finibus designata. Rursum, quòd fiat in pecunia numerata, præsentibus testibus, ac notario, vel aliàs quòd constet de vera, & reali exbursatione, ac solutione in pecunia numerata facta ab emptore, & à venditore babita, vel eius mandato alteri soluta.

§. 1.

Solutiones, quas vulgò anticipatas appellant, fieri, aut in pactum deduci, probibemus.

§. 2.

Conuentiones directæ, aut indirectæ obligantes ad casus fortuitos eum, qui aliàs ex natura contractus non tenetur, nullo modo valere volumus, quemadmodum, nec pactum auferens, & restringens facultatem alienandi rem censui suppositam, quia volumus, rem ipsam semper, & libere, ac sine solutione laudemij, seu quinquagesimæ, aut alterius quan titatis, vel rei, tam inter viuos, quàm in vltima voluntate, alienari posse.

§. 3.

Vbi autem vendenda sit, volumus, dominum census alijs omnibus præferri, eique denunciari conditiones, quibus vendenda sit, & per mensem expectari.

§. 4.

Pacta continentia, morosum census debitorem, teneri ad interesse lucri cessantis, vel ad cambium, seu certas expensas, aut certa salaria, seu expensas, medio iuramento creditoris liquidandas, aut rem censui subiectã, siue aliquam eius partem amittere, aut aliud ius ex eodem contractu, siue aliunde acquisitam, perdere, aut in aliquam pœnam cadere, ex toto irrita sint, & nulla.

§. 5.

Immo, & censum augeri, & nouum creari super eadem, vel alia re in fauorem eiusdem, aut personæ per eum suppositæ pro censibus temporis, vel præteriti, vel futuri, omnino prohibemus.

§. 6.

Sicut etiam annullamus pacta cõtinentia, solutiones onerum ad eum spectare, ad quem aliàs de iure, & ex natura contractus non spectarent.

§. 7.

Postremò census omnes in futurum creandos, non solùm re in totum, vel pro parte perempta, aut infructuosa in totum, vel pro parte effecta, volumus ad ratam perire, sed etiam posse pro eodem pretio extingui, non obstante longissimi etiam temporis, ac immemorabili, immo centum, & plurium annorum præscriptione, non obstantibus aliquibus pactis directè, aut indirectè talem facultatem auferentibus, quibuscumque verbis, aut clausulis concepta sint.

§. 8.

Cum verò traditione pretij reditus extinguendus erit, volumus, per bimestre ante id denunciari ei, cui pretiũ dandum erit, & post denunciam intra annum tamen, etiã ab inuito pretiũ repeti posse, & vbi pretiũ, nec volẽs, intra bimestre soluat, nec ab inuito intra annum exigatur: volumus nihilominus, quandocumque reditum extingui posse, præuia tamen semper denuncia, de qua supra, & non obstantibus his, de quibus supra: idque obseruari mandamus, etiam quòd pluries, ac pluries, denunciatum fuisset, & nunquam effectus secutus fuisset.

§. 9.

Pacta etiam continentia pretiũ census extra casum prædictum ab inuito, aut ob pœnã, aut ob aliã causam repeti posse, omnino prohibemus, contractusq. sub alia forma post hac celebrandos fœneratitios iudicamus, & ita illis propterea non obstantibus, quicquid, vel expressè, vel tacitè contra hæc nostra mandata, dari, remitti, aut dimitti contingat, à fisco volumus posse vindicari.

§. 10.

Hanc salutiferam nostram sanctionem extendimus etiam ad venditionem cẽsuum iam creatorum, ita tamen, vt in censu iam creato, & legitimè constituto; vt supra; venditio, & alienatio ita fieri possit, sicut de alijs rebus, quæ de iure vendi, aut alienari possunt.

§. 11.

Declarantes, pretium semel censui constitutum nunquam posse ad temporum, aut cõtrahentium qualitatem, seu aliud accidens, nec, quoad vltimo contrabentes, minui, vel augeri.

§. 12.

Et, licet legem ipsam ad contractus iam celebratos non extendamus, illos tamen omnes, in quos sub alia forma peruenerunt census, bortamur in Domino, vt singulos contractus censuræ bonorum Religiosorum subijciant, & animarum saluti consulant.

CAP. III.

Quoniam pars[a] pretij censetur esse pactum de retrouendendo, non sine fœnoris suspicione iniri posse videtur, quia rem minoris, quàm valeat distrahi sequitur, licitũ tamen illud esse non negamus. Quoniã verò, vel malitia, vel simplicitate contrahentium, huius

[a] l fundi par tẽ ff de cõt. empt. l si ste rilis §. si tibi ff. de act. em ptio. & ven.

huius pacti occaſione non pauci contractus vſurarij euadunt, nos, vt prauas conuentiones, quantùm cum Domino poſſumus, radicitus extirpemus, ſi pacto ſimplici de retrouendendo adijciatur pactum de eadem re vendirori retrouendenda maiore pretio, quã prius vendita fuerit ita, vt quartam pretij partem in priore venditione conuenti, excedat, contractum illum fœneraticium, atq. illicitum eſſe, pronunciamus, ac multò magis, ſi in conuentione expreſſum fuerit [b], fructus inde perceptos ante retrouenditionem in ſortem, partemq. pretij computandos eſſe. Præterea, quoad illud, de quo frequenter dubitatur circa huiuſmodi contractum, vtrum, ſcilicet, conuentio, qua primus venditor rem venditam arbitrio emptoris redimere teneatur, licita ſit, nec ne; quia venditor nimis grauari videtur, dum ab emptoris voluntate pendere cogitur, in cuius poreſtate remanet, etiam, quando res cariùs vendi poteſt, ipſum venditorem ad eam redimendam compellere; huiuſmodi pactum, tamquam venditori iniurioſum, legumq. æquitati contrarium, inualidum dicimus, atque damnamus, nullumque ius, aut actionem emptori contra venditorem ex eo tribui decernimus, prohibentes, ne ex tali contractu publicæ conficiantur ſcripturæ, ſed & tranſgreſſores, tamquam vſurarios, puniri mandamus.

b c. illo vos ext. de pignor.

CAP. IV.

HViuſmodi tamen pacti de retrouendendo modum ita reſtringendum, ac dirigendum eſſe declaramus, vt, ſiue in eodem contractu, ſiue ſeparatim ab eo, ſiue priuata, ſiue publica ſcriptura, etiam coram iiſdem teſtibus, ac notario ſtipulatum ſit, ſi ex eo magnum venditori damnum afferatur, ſitq. conſtans [a] fama, ſolitum eſſe emptorem fœnerari; vſurariæ prauitatis ſuſpicionem inducar. Quod, cùm legibus conſentaneum ſit, vendentes cum pacto de retrouendendo, neque paciſci, neque promittere quidquam audeant, niſi ex earumdem legum præſcripto, ne pœnas contra fœneratores ſtatutas, etiam cum nominis infamia, experiri cogantur. Notarij verò, qui in huiuſmodi contractibus publica abuſi fuerint auctoritate, mulctam ſuperius [b] definitam ſubeant.

a Grãmat. deciſ. 76.

b ſup. eod. cap. 1.

CAP. V.

QVod autem ſtatutum eſt circa rerum victualium pretia, menſuras etiam, ac pondera [a] comprehendere declaramus, quibus fraudem committentes, præter diuinæ ſententiæ pœnam fraudantibus irrogandam, rem etiam amittant, quæ illico hoſpitali tradatur. Qui iterum deliquerit, non ſolum re priuatus intelligatur, ſed, & aureis nummis duodecim, pauperibus diſtribuendis, mulctetur. Si verò ita occulta fuerit fraus, vt in iudicium exterioris fori deduci nequeat, ſed [b] diuinis oculis manifeſta, ab interiore tantùm foro fraudantis animæ perieuloſa ſit, eius nihilominus abſolutionem nobis reſeruamus.

a c. 2. ext. eod.

b cap Deus omnipotens 2.q 1.§.erubeſcant 32. diſtinct. cap. fundamenta §.perinde, de elect. li. 6

De locato, & conducto. Tit. XVIII.

CAP. I.

LOCATIONES, & ſi propriè alienationes dici non poſſunt, attamen, quoniam, ſi ad longum tempus fiant, alienationes [a] videntur, iure optimo prohibendæ ſunt. Itaq. vltra triennium locationes rerum eccleſiaſticarum irritas, ac nullas eſſe, decernimus: hacq. de cauſa anticipatas ſolutiones in preiudicium ſucceſſorum, quocumq. indulto, ac priuilegio non obſtante, fieri non permittimus: talia enim priuilegia reuocauit ſacra Synodus [b] Tridentina. Si verò à Sede Apoſtolica conceſſa appareat longioris temporis locatio, cùm conſtitutionibus conciliorum generalium, niſi ex magna cauſa; derogari non ſoleat; Vicarius noſter gratiam diligentet examinet, ac perpendat, quomodo, ſalua ſummi Pontificis auctoritate, abſq. conſcientiæ ſcrupulo, poſſit conceſſio talis executioni mandari.

a tot. tit. extra de rebus eccl. alien. vel non in Extrauag. Ambitioſæ eodem.

b c. 11. ſeſſ. 25. de refor.

CAP. II.

NEc rector eccleſiæ teneatur ſtare pactis, cum conductore, aut colono à ſuo prædeceſſore initis; cùm non ab eo, ſed ab Ordinario beneficij collatore [a] ius in beneficio habeat; ſicut, nec emptor ſtate tenetur ijs, quæ colono venditor promiſit, ſi non ea conuentione [b] emerit. Quod non ſolùm in fundi, ſed & in fructuum emptore procedit, etſi id admittunt doctores, ſi fructus ipſi, aut fundus conductus, aut denique omnia bona locatoris, non ſpecialiter, ſed generaliter, ſint conductori obligata: eo namq. caſu locatori auferenda non ſunt, priuſquàm eius indemnitati conſultum ſit. Quæ tamen diſtinctio in re eccleſiaſtica locum non habet, cùm ea à rectore non magis obligari poſſit, (niſi in eccleſiæ vtilitarem) quàm [c] alienari. Quod ad amuſſim obſeruari ſub pœna arbitrio noſtro imponenda, mandamus.

a Bald. ad l. emptorem vers. quæro nunquid ſucceſſor C. eodem tit. Guldus Papæ q. 480

b l. emptorem, & l. ſi merces §. 1. ff. eod.

c Nouell. 7. de non alienan. reb. eccleſ. Extrau. ambitioſæ eodē, & hoc tit. ext.

CAP. III.

SIcut prædia ruſtica vltra triennium locari [a] non poſſunt, ita, & vrbana, præſertim domus canonicales intra canonicæ fines exiſtentes. quòd, ſi canonici, quibus optione [b],

a d. Extrau. ambitioſæ.

b c. 2. de conſuetud. lib. 6.

vel alio quouis iure, obtigerint, eas non incoluerint, ab alijs canonicis, aut ecclesiæ ministris, habitari curent. Cœteras verò ædes pro ecclesiæ ministris constitutas, laicis nullo pacto locari volumus, nisi ob inopiam id permittendum esse iudicauerimus, eoq. casu honestis tantùm personis.

§. vnic.

In ijs autem canonicalibus domibus, quæ claustris comprehenduntur, fœminis, etiam non suspectis, nulla prorsus ratione habitare liceat, neve ipsis canonicis illas in famulatu habere, nisi seruatis ijs, quæ superius [c] à nobis constituta sunt.

c sup. de cohabit. cler. & mulier.

CAP. IV.

SI conductor, finito conductionis tempore, remanserit in cultura prædij rustici, reconduxisse quidem prædium videtur ijsdē, quibus [a] antea, conditionibus illud conduxerat, non autem in annos totidem, sed pro spatio vnius anni duntaxat [b], ne tacitus consensus, qui ex facto inducitur, vltra, quàm factum sit, extendi videatur. Quod enim ex facto inducitur, non potest extendi vltra ipsum factum, ne latiùs pateat effectus, quàm causa. Quamobrem differt, quoad hoc, rusticum prædium ab vrbano, siquidem vrbani prædij fructus in [c] singulos dies percipiuntur, non æque rustici, qui aliquando, nec in singulos annos. Quare, si rusticum prædium, non, nisi in biennium, aut triennium, fructus ferret, dicimus, in [d] biennium, aut triennium subsequens repetitam intelligi conductionem.

a l. item quæritur §. qui impleto ff. eod. cur. dec. 380. lib. 2. per tot. b d. §. qui impleto.
c d §. qui impleto in fin.
d nos. Doctores ad d. § qui impleto Put d. decis. 380.

CAP. V.

SI clericus à conductore sui beneficij præteritorum annorum pensiones exigere nequeat, fructusq. eiusdem beneficij propterea alteri locauerit, licet conductor de soluendis pensionibus ei satisdederit, non prohibetur, quin iure suo vti possit, & obtinere, ne conductor proximi, sequentiumq. annorum fructus antea percipiat [a], quàm, quod pro perceptis debet, persoluat, ac multò magis, si (vt non rarò euenit) bona sua omnia obligauerit, hocq. quoniam fideiussores dare [b], non est soluere, cautiorq. [c] futurus est clericus ex re, quàm ex persona sui debitoris, nec minus iuris habet locator fundi in suis fructibus, quam habeat conductor in alienis, quos pro soluendis pensionibus [d] pignoris loco obligatos esse locatori, non est dubium, licet inter ipsum, & conductorem id nominatim non conuenerit. Ideo, & ex ea mora [e] conductorem expelli posse dicimus, nec refert, quòd fideiussores dederit, si nihilominus [f] re aliena abutatur: quod vtiq. tanti faciendum est, vt, cùm reipublicæ non parum interest [g], aliquem re propria abuti, eiusdem magis interfit, quòd quis [h] abutatur aliena.

a arg. l. quia satisdatio ff. de suspect. tutoribus l. æde C. eod. hoc tit.
b l. quod si non soluere ff. de pign. act. l. cum liberatur l. s. ff. quib. modis pign. vel hypoth. soluit.
c l. 26 ff. de reg. iur.
d l. in prædijs ff. in quib. caus. pig. vel hypoth. tac. contrah.
e l. æde C. hoc titul. l. quæro §. inter locatorē ff. hoc tit.
f d l. quia satisdatio.
g l. 1. Instit. de his, qui sunt sui, vel alien.
h l. si constante §. maritus ff. sol. matrim.

CAP. VI.

IS, qui capituli nostri fundum conduxit, si, casuum fortuitorum periculum se subiturum pactus fuerit, mercedis remissionem prætextu belli, aut pestis emergentis, quantumcumq. grauis, & insolitæ, petere non potest, cùm dubium non sit, valere conuentionem, qua de casu [a] fortuito teneatur, qui alioquin non teneretur, sed seruanda [b] sunt pacta, dum legibus, aut bonis moribus non aduersentur, ac præsertim, cùm ob eam causam capitulum viliori mercede fundum locasse verisimile sit, nec aliter [c] fuisse locaturum. Nec placet sententia existimantium [d], conuentionem hanc ad casus insolitos non extendi, etenim extensionis nomine censenda non est illa conuentio, qua casuum fortuitorum omnium [e] periculum generaliter suscipitur, si in instrumento locationis apposita sit clausula, quæ tam non cogitatos [f], quàm cogitatos, casus comprehendat.

a l. si quis domũ §. Iulianus ff. hoc tit. l. licet C. eod. l. quæ fortuitis C. de pign. act.
b l. iurisgentiũ l. ait Prætor ff. de pact. c. 1. ext. de pactis.
c arg. l. si vēditor §. 1. in fin. ff. de seruis export. l. si sterilis §. si tibi ff. de act. empt. & vend.
d gl. & Bartol. ad l. sed, & si quis §. quæsitũ ff. si quis cautionib. ad l. fistulas l. frumenta ff. de contrahen. empt.
e d. §. frumenta, & l. 2. vers. ita, vt si C. de iure emphyt.
f Cranetta consil. 194. Rip. in tract. de peste nu. 74 vsque ad 84.

CAP. VII.

SI ad plures annos facta fuerit locatio, non solùm vnius anni sterilitas cum aliorum annorum fertilitate, sed vnius quoque speciei cum aliarum specierum vbertate [a] compensanda est. Nam, cùm vnicus sit contractus, atque indiuiduus, satis est, conductorem aliqua ratione indemnem seruari posse. Ergo, cùm vinum, vel castaneæ, vel frumentum sperarentur, castanearum ferè nihil, frumenti penuria ingens, vini autem copia maxima fuerit, remissionem pensionis nullam petere poterit conductor: confundi namque debet vinum cum frumento, & castaneis, sicque inuicem alij fructus [b]. Sed quid, si aliqua conducti prædij parte frui conductor prohibeatur? locatorem dicimus debere omnino præstare, vt tota re conducta conductor [c] frui possit. Nec refert, quòd alia pars, qua fruitur, indemnitatem plenam conductori [d] afferat. Si verò rerum omnium sterilitas fuerit, dubitari non potest, quin facienda sit remissio mercedis. Sed difficultas est, vtrum fieri debeat singulis annis, an in fine, aut in vltimo locationis anno: si conuentio simpliciter facta sit, obseruandum est, quod communiter fit ex iuris communis [e] dispositione: si cum conditione, vt singulis annis fiat compensatio; in singulos annos conductionis peti potest remissio, si qua eius petendæ iusta causa fuerit.

a l. ex conducto l. Papinian. alias l. si vno ff. hoc tit.
b l. fructus §. Papinian. alias l. diuortio ff. solut. matrim.
c d l. ex conducto.
d argum. l. si duorum ff. de act. empt. & vend. l. fin. cat periculũ iuncta l. 2. ff. hoc tit.
e arg. l. vlt. vbi not. omnes C. de verb. signif.

De

De rerum permutatione. Tit. XIX.

CAP. I.

PERMVTATIONEM esse[a] contractum, quo res datur, vt alia accipiatur, planè constat; quamquam res omnes permutationem non recipiunt, vt sunt[b] spiritalia cum temporalibus, neque beneficia[c] auctoritate propria permutari, sicut nec renunciari possunt. In his enim, quæ ad publicam pertinent vtilitatem; vt aliàs diximus[d]; nemo sibi onus impositum propria auctoritate deponere permittitur, ne, scilicet, ius publicum priuatorum arbitrio detrimentum patiatur. Fieri autem potest beneficij permutatio, vel in manibus summi Pontificis, vel nostris, aut, nobis[e] absentibus, Vicarij nostri generalis, qui tamen illud conferre non potest, nisi plene sequuta permutatione inter volentes. Sin secus[f], nulla fit collatio: & permutatione ex vna parte facta, si per aliam steterit, quo minus adimpleatur, restituatur pars[g], quæ renunciauit, & altera condemnetur, non solùm ad beneficij restitutionem, sed etiam ad præstandum, quod alterius fortasse intersit[h] ratione doli: si autem perfecta fuerit permutatio, videlicet, si in manibus nostris, vel, vt supra, facta, atque admissa, & absoluta sit vtrinq. collatio; cogenda est pars recusans ad beneficij possessionem tradendam, aut dimittendam, & ad litis[i] expensas sarciendas condemnanda: namq. hoc casu[k] nullus pœnitentiæ locus esse potest.

a l. 1. § item empt. ff. hoc tit.
b c. vlt. ext. eod.
c c. 5. & 7. ext. eod.
d c. 7 de renunciat.
e c. 1. eod. in 6.
f Clemen. 1. eod.
g c. 8. extra eod.
h l. 1. § vlt. ff. hoc tit. l. c. vlt & passim C. hoc tit.
i l. qui solidum § etiam ff de leg. 2. Instit. de poenen. litigan
k l. 3. C. hoc titul.

CAP. II.

SI clericus rem, cuius æstimatio[a] in dies singulos varietur, permutare ad certum tempus promiserit, nec eam intra pactum dictum terminum tradiderit, videndum est, cuius temporis determinanda sit rei non traditæ æstimatio, & quidem, si res permutanda extiterit, & adhuc salua fuerit, nec deterior appareat; æstimatione nihil opus fuerit, nisi, quantum actoris intersit, rem promisso tempore traditam non fuisse, quia plerumque[b] plus valet, quod interest, quàm ipsa res, & rei pretium. Sed, si res præstari nequeat, quoniam, vel perierit, vel deterior facta fuerit adeo, vt, quamuis reddi possit, quodammodo reddi[c] non videatur, tunc, facta æstimatione, teneatur clericus soluere, non solum quanti plurimi ab moræ[d] tempore vsque ad condemnationis tempus res valuerit (quemadmodum fieri solet in cœteris[e] bonæ fidei iudicijs) sed &, quantùm, actoris interesse æstimatum fuerit: quod vtique considerandum est etiam ex eo, quod ipse rem penes se non habuerit, ac quantùm, si habuisset, lucrari[f] potuerit, præsertim, si mercator fuerit, quod quidem in bonæ fidei iudicijs maximè considerandum est, & consequenter in actione ex permutatione proueniente, quæ bonæ[g] fidei est: neque obstat, quòd permutatio sit contractus innominatus, quia, cùm æquiparetur nominato, ex eius[h] natura æstimari solet: & permutatio; quia easdem propè habet præstationes, quas emptio, & venditio; contractui emptionis, ac venditionis item æquiparanda est.

a l. penul. & vlt. ff. de cōdit. tritic.
b l. si sterilis §. cū per venditorem ff. de act. empt. & vend. l. in interdicto ff. vnde vi.
c l. 3 §. 1. & l. in rebus §. 2. ff. cōmod. l. 1. §. si res deposita ff. deposit.
d d l. 3. § in hac & l. pen. & vlt. ff. de cond. tritic.
e Bartol. & alij ad d. §. in hac, & ad l. vinum ff. de reb. cred.
f l. si rem missā ff. rem rat. haberi.
g §. fuerat Instit. de action. l 2. C. hoc tit.
h Bart. ad l. 2. per eundē tex. ff. hoc titul.

De feudis. Tit. XX.

CAP. I.

NEC canonicis, nec capitulo ecclesiæ nostræ metropolitanæ liceat in posterum feuda ab ipsis dependentia, quomodocumq. deuoluantur, iterum in feudum dare, ne noua inuestitura impediat, quin mensæ capitulari iterum vniantur, & vtile cum directo dominio consolidetur, tribus illis exceptis casibus, quibus Innocentius[a] tertius feuda renouari permisit: primo, si feudum fuerit antiquum, solitumq. inuestiri; quo casu, non obstante iuramento de non alienando, inconsulto Romano Pontifice, poterit ecclesia illud licitè, cui voluerit, concedere: secundo, si alienatio fiat in filium, vel consanguineum vasalli eius, qui feudum alienauit, etenim, quamuis per huiusmodi alienationem feudum ad ecclesiam deuolutum sit, non tamen prohibetur ecclesia, quin filium, vel consanguineum alienantis iterum inuestire possit: tertio, si feudum recuperari facile nequeat, eo enim casu concedi expedit laico, vt illud recuperet, & ab ecclesia recognoscat.

a c. 2. in fin. ext. hoc tit.

CAP. II.

QVæ verò feuda à mensa nostra Archiepiscopali dependent, eiusdem esse iuris proprius censeantur. Præterea feuda omnia ad eamdem mensam deuoluta esse declaramus, de quibus vasalli nostri intra annum, à die Archiepiscopalis nostræ possessionis computandum, non docuerint, quo iure, quoue titulo illa possideant, præstito simul iuramento fidelitatis, atque obedientiæ, quod vasalli domino, iuxta feudorum naturam, præstare tenentur, noua insuper inuestitura accepta.

De

De pignoribus, & alijs cautionibus. Tit. XXI.

CAP. I.

QVI rem pignori dat, eam quodammodo alienare [a] videtur: quare ea, quæ in bonis nostris non sunt [b], neque obligari, neque oppignorari possunt in fraudem ignorantis [c] domini, nisi eo consentiente [d], aut sciente, aut dissimulante. Res verò ecclesiasticæ, cùm nullum habeant dominum, pignori obligari nequeunt, vtputa loca religiosa, prædia, sacra vasa, cruces, candelabra, vestimenta, aliaque supellectilia diuino vsui dicata, nisi iustissima [e] vrgente necessitate sacris constitutionibus permissa. Si quis igitur ausus fuerit ecclesiæ bona pignori dare creditori suo, nullam omnino in ea habeat creditor actionem; debitor verò, siue clericus sit, siue laicus, si rem illam ecclesiasticam esse cognouerit, ipso facto excommunicetur, atque, vt fur, puniatur, & si diem obierit, antequam rem pignori datam redimat, ad eam redimendam, & ecclesiæ restituendam, eius hæres compellatur, nisi, in ipsius ecclesiæ vtilitatem versam [f] fuisse citra controuersiam probetur.

a l. cum hic status § si marit. s. ff. de donatio. inter vir. & vxor.
b l qui filios C. quæ res pign. oblig. poss.
c l. 2. eod. tit. l. mulier C. de distraction. pign.
d l. s pen. & vlt. C. si alie. res pign. dat. sit.
e c. 1. ext. hoc tit l sancimus C. de sacros. eccl. l. 3. C. quæ res pig. obl. poss. Nouell. 120. de alie. & emphyt. § fin.
f c. 2. ext. de depos. c. 4. ext. de fideiuss. c 1. ext. de solution.

CAP. II.

SI autem creditor, aliusve quilibet, rem sibi oppignoratam in bonis [a] debitoris sui fuisse negauerit, non statim debitor iure suo spoliatus censeatur, nempe, si possessor pignoris simpliciter id negauerit, sed ita demum, si, & dolo malo negauerit, & debitorem vexando [b], eum ad probandum ius suum adigere velit.

a Nouel. 18 de triente & semisse § illud quoque ex qua desumpta est Auth. item possessor C. qui pot. in pign. habea.
b d. Auth. item possess.

CAP. III.

SAnè, si nominatim, & speciatim conuentum sit, vt fundus emendus obligatus remaneat credenti pecuniam, vt ematur, & huiusmodi pignoris conuentio fiat, eo ipso instante temporis puncto, quo pecunia credita, & fundus emptus sit, qui pecuniam suam crediderit hac conditione, statim [a] sibi acquirere priuilegium prælationis dicimus, hoc est, præferri debere cœteris, quantumuis anterioribus creditoribus, quia sua pecunia illis causam pignoris præbuerit, vt ille, de [b] quo dicitur, quòd saluam fecerit pignoris causam, ideo permittendum esse, vt huiusmodi contractui, quam velit ab initio legem constituat, cùm [c] non fuisset aliter contracturus, nec consequenter pignoris causam cœteris creditoribus præbiturus, quibus ramen, licet anteriores sint, iniuriam propterea factam ab eo, qui pecuniam credidit, vt res illa emeretur, nequaquam existimamus. Sed, si ab initio contractus conuentum non fuerit, vt fundus emptus ex illa pecunia credenti obligatus remaneret, tunc prælationis priuilegium cessare non dubitamus, sic &, si credita sit pecunia ad domum reædificandam, aut nauem emendam, licet ea pecunia pignoris causam præbeat creditoribus, qui nauem obligatam non haberent, nisi ex illa pecunia empta fuisset, nec ex ruinosa domo, nisi repararetur, quidquam sperare possent; nihilominus, si ab initio conuentum non fuerit, quòd nauis emenda, aut domus restauranda obligatæ remanerent illi, ex cuius pecunia altera emeretur, altera restauraretur, qui pecuniam credidit, ius prælationis non acquirit. Quod tamen procedere intelligimus, saluis fiscalibus, & dotalibus legitimis priuilegijs.

a l. quamuis hoc tit. l. licet C. qui potiores in pig. habean.
b l. interdũ ff. qui potior. in pign. habean.
c l vlt. C. de pact. int emp. & vend. l. in traditionibus ff. de pact. l vẽdit si comm. prædior.

De fideiussoribus. Tit. XXII.

CAP. I.

CLERICVM [a] à fideiussionum frequentia reijci non dubitatur: sed, si pro fœmina, aut pro filiofamilias, quibus corpus proprium obligare non licet, fideiusserit, vti principalem se constituendo, nec Velleiano, nec Macedoniano Senatusconsulto iuuari poterit, quin obligatus remaneat, quamuis, & fœmina, & filiusfamilias vtriusq. senatusconsulti priuilegio, illa Velleiani, hic Macedoniani, quandocumque ex principali etiam obligatione conueniantur, in pristinum restituendi sint, nempe, quia, tametsi iuris ratione fideiussor in grauiorem causam quàm debitor [b] principalis obligari nequit, nihil tamen prohibet, quin efficaciùs obligetur: siquidem aliud est grauiùs, aliud efficaciùs obligari.

a c. 1. ext. eod. tit.
b l. Græcè §. illud cõmune ff. hoc titul.

CAP. II.

IDem iuris erit, si pro clerico laicus fideiusserit: placet enim, laicum vti non posse fori præscriptione, qua clericus ipse, vel inuitus [a], iuuatur, cùm non aliam ob causam dentur fideiussores, nisi, vt [b] cautum sit creditoribus, vnde creditor à clerico debitore, alioquin locuplete, fideiussorem petere solet, ne, scilicet, clericus, si fori præscriptione vti velit, propter priuilegium, quo munitus est, difficiliùs conueniatur.

a cap. si diligenti ext. de foro cõp.
b l. 1. ff. qui satisd. cog.

CAP. III.

CAueat nihilominus clericus, ne (vt frequentissime fit) in ampliore forma cameræ Apostolicæ quidquam promittat: nam, licet eo iuris [a] priuilegio deijci nequeat, nisi ipse

a Nouell. 4. de fideiuss. gl in princ. & d c. si diligenti.

ipse exceptioni ordinis sui nominatim renunciauerit, si tamen camerali obligationi consenserit, cuiuscumque legis beneficio renunciasse videbitur [b], quandoquidem forma illa specialem huius exceptionis, ac quamcumq. aliam renunciationem comprehendit adeo, vt, qui eo se vinculo ligari permittit, omnibus exceptionibus renunciare intelligatur, quæ alioquin opponi possint: sub verbis namque generalibus in ea forma virtualiter continentur, cùm specialia [c] generalibus, saltem relatione, semper comprehendantur, dici enim solet in referente cum [d] omnibus suis qualitatibus esse relatum. Quicumque igitur camerali forma se obstrinxerit, nullam habebit exceptionem, nisi [e] falsæ obligationis, aut solutionis.

b Massa in tractatu de obligat. in for. cam.

c l. 147. ff. de reg. iur.

d l. asse tot. ff. de hæred. instit.

e Massa in d. tractatu.

CAP. III.

Clericus, qui plures fideiussores in solidum obligatos habuit, etiam si contra aliquem eorum egerit, nulla præmissa protestatione, actionem tamen sibi aduersus alios competentem remisisse non videtur, cùm vnius electio non impediat creditorem, quin & ab alijs, quandocumq. voluerit, consequatur, quod ab vno consequi [a] non potuerit.

a l. vlt. C. hoc tit.

De solutionibus. Tit. XXIII.

CAP. I.

Si pro sibi creditæ ecclesiæ cõmodo, vel necessitate, rector debitum contrahat, nec ante mortem soluat, id oneris quacumq. fuerit, in eius successorem [a] plene transferri declaramus, non tamen, si pro alienis, vel proprijs negotijs, ecclesiæ facultates defunctus rector obligauerit. Quod, si aliquando eueniat, præterquam, quòd nullius conditionis, vel contractus nexu ecclesiam obstringi, neque eius bona cuiuscumq. generis sint, iuris aliquid, aut actionis contrahentibus tribuere, certum est, rectorem etiam, qui sponte suæ libertati ita insidiatus fuerit, spiritualium [b], ac temporalium rerum administratione deijciendum esse, pronunciamus.

a c. 1. ext. eod. tit.

b c. 2. ext. eod.

CAP. II.

Clericus, qui, exempli gratia, Bononiæ contraxerit, quamuis Bononiensis non fuerit, si Bononiæ reperiatur, Bononiæ coràm suo iudice potest conueniri, cùm in contractibus actiones ex loco præsertim vires sumere debeant, cuius sane prærogatiua tanta est, vt, si locus, vbi contrahitur, a loco, vbi solutio facienda est, diuersus sit, nihilominus contrahens [a], vbi ad soluendum se obligauit, ibi contraxisse censeatur.

a l. contraxisse ff. de act. & oblig. l. omnem ff. de iudic.

CAP. III.

Oblatio debitæ pecuniæ, quantumlibet iudicialis sit, adeoq. realis, vt sufficere possit ad inducendam pignoratitiam [a] actionem, non tamen sufficit ad purgandam moram, cùm [b] consignatione, vt vulgò dicitur, ipsoque deposito, ac quidem legitime facto, opus sit: neque enim soluendi obligatione liberatur, qui debitam pecuniam deponit, antequam eam [c] creditori offerat, ac creditor oblatam sine causa accipere recuset; nam, si ex causa recusauerit, non dicitur [d] in mora constitutus, sed, moræ periculum penes debitorem remanere, intelligitur. Quare, si deponatur pecunia, antequam creditori oblata sit, fueritq. surrepta, vel quoquomodo interuersa absque culpa depositarij (qui de dolo, & lata [e] culpa tantùm ad huiusmodi iacturam resarciendam tenetur, dummodo aliter contractum non sit) damnum ad creditorem nequaquam pertinere dicimus, sed ad debitorẽ, vtpote morosum, omnibus, scilicet, fortuitorum casuum periculis semper [f] expositum.

a l. si rem §. vlt. ff. de pignor act.

b Bartol. & alij ad l. acceptam C. de vsur.

c l. si per te non stat, & l. acceptã C. de vsur. l. nec creditores, & l. vlt. C. de pign. act.

d l. scrẽdum cum seq. ff. de vsur.

e l. 1. C. depositi l. 23. ff. de regul. iur.

f l. si ex legati, & seqq. l. si seruũ §. sequitur ff. de ver. oblig.

CAP. IV.

Licet plus [a] soluere dicatur, qui pecuniam ad tempus debitam, ante tempus soluit, vbi tamen intercedat dilatio, sitq. apposita ad fauorem creditoris, non semper, qui ante tempus soluit, obligatione soluendi liberatur, secus, si dilatio commodum debitoris respiciat, tunc enim etiam ex anticipata solutione debitor liberatus censetur, vt, si testator pecuniam legauerit post aliquot annos ab eius hærede soluendam, hæres verò legatam ante tempus repræsentauerit, ac legatarius eam dissipauerit: nam, cùm testator in longum tempus solutionem differri voluerit, quo legatario, tunc fortasse inexperto, aut prodigo, ac ex probabili coniectura, post tanti temporis curriculum, prudentiore futuro, pecuniæ opportunus vsus reseruaretur, hæres, si ante sibi præstitutum solutionis terminum legatam pecuniam soluerit, quoniam contra intentionem legantis, in damnumq. legatarij, soluisse videtur, obligatione soluendi minime absolutus intelligatur.

a l. Iabolen. alias l. cum, qui ff. de an. legat. l. quod certa die ff. hoc tit. l. 38. §. inter. l. qui hoc anno ff. de verb. obl.

De donationibus. Tit. XXIV.

Quoniam promittens aliquid donare, promissam rem, tamquam debitam, etiam inuitus, præstare [a] cogitur, (licet promissio inter priuatas personas sine causa facta sit) multò magis deberi pronunciamus, quod ex conuentione, ac forsitan pietatis affectu, religioso loco à volen-

a c. 1. ext. eod. tit.

volente donatum est. Itaque, si Clemens, exempli gratia, homo laicus cum hospitalis nostræ ciuitatis administratoribus pactum iniuerit, quo sumptibus hospitalis ali, vestiri, ac sepeliri deberet, eaque ex causa hospitali donauerit certam sibi à Maximo debitam pecuniæ quantitatem, & postea, acceptis per aliquod tempus ab hospitali cibarijs, ac vestimẽtis, in Maximi debitoris sui domum transmigrauerit, cum quo vsque ad extremum vitæ diem vixerit, donata ei priùs per publicum instrumentum mortis causa pecunia, quam hospitali donauerat; quamuis prima fronte prior[b] donatio per posteriorem reuocata esse videatur, quia donatio causa mortis, tamquam vltimæ voluntati æquiparata[c], ac legati naturam habens[d], vsque ad mortem est (vt aiunt) ambulatoria[e], & reuocati potest, quamuis[f] facta sit ad fauorem piæ causæ; attamen, si per Clementem donatorem stetisse constiterit, quin ab administratoribus pactum seruatum fuerit, dicimus, priorem donationem per posteriorem minime reuocatam censeri, siquidem[g] ob pactum inter viuos initum, remunerationis causa facta, & consequenter irreuocabilis videtur, cùm donator per aliquod tempus ab hospitali accepisset cibaria, ac vestimenta, potuissetq. vlteriùs accipere, nisi discessisset, sicut, si per administratores stetisset, quin ei præstaretur, conditio[h] minime impleta videretur. Quarè, priorem[i] donationem omnino sustineri debere dicimus, præsertim, si munita sit iuramento, quod cùm clausulæ: omni meliori modo: æquipatetur[k], facit actum irreuocabilem, ac multo magis in negotio piæ causæ[l], cui in dubio semper fauendum est. Nec obstat, quòd iure donationis inter viuos videatur non valere, quia non fuerit insinuata: neque enim simplex donatio, sed remuneratio, & contractus innominatus fuit, qui, sicut insinuatione non indiget, ita altero contrahentium obligationem implente, alteri[m] pœnitentiæ locum nullum relinquit.

b l. si mihi §. in legatis ff. de leg. 1.
c l. vlt. C. de donat. mor. causa.
d l. 2. ff. de Publiciana. in rem act. l. Marcellus l. illud ff. de donat. mor. causa.
e l. 4. ff. de adim. leg. l. nam hic status § pœnitentia ff. de donat. inter vir. & vx.
f l. 1. vbi Bald. col. 2. C. de sacros. eccl.
g argum. l. Aquil. Regulus ff hoc titul. l. cũ te, & l. vlt. C. de pact. inter emptor. & vend.
h l. 3. C. de cond. infer.
i arg. l. 3. ff. de milit. testam. l. Lucius § vlt. ff. de leg. 2.
k l. cum pater. § filius mat. ff. de leg. 2. C. var. a. 13. variar. resol. arg. l. vbi ita donator, & l. Seia § vlt. ff. de donatio. mort. cau.
l Tiraquell. in tract. de priuileg. piæ causæ.
m l. natura l. 1. § quod si factum ff. de præscr. verb. l. vitim. vbi not. omnes ff. de cõdict. cau. da.

CAP. II.

QVamquam iuris[a] ratio non patitur, donationem filiofamilias à patre factam valere, non, quia ille acquirere nihil possit (vt est communis opinio) sed, quoniam inter patrem, & filium non emancipatum, salua[b] patria potestate, nulla iure ciuili consistit efficax obligatio, nec donatio potest vtiliter fieri, quin aliqua contrahatur obligatio, saltem, ne[c] donator donationem reuocare queat; si tamen donationi[d] intercedat iusiurandum, cùm seruari possit absque peccato, donationem etiam simplicem, tamquam vtilem[e], sustinendam esse, non dubitamus.

a l. cum de bonis C. hoc tit. l. uo actione §. pater ff. cod. l. siue emancipatus C. eodem l. 2. C. de inoffic. donation.
b d. l. cũ de bon. & alijs æcatis.
c l. 4. §. 6. C. de reuoc. donation.
d c. 1. de pact. lib. 6. c. cum contingat. ext. de iureiur.
e Gabriel. l. 3. tit. de donat. cõcl. 4. Gui. Papæ q. 146. Faber de errorib. 4 decad. 41. & not. Doct. ad l. Pomponius ff. famil. ercisc.

CAP. III.

QVoniam fauore matrimonij receptum est[a], patriam potestatem non repugnare, quin pater, quod libuerit, liberis donare possit, si dubium sit, an, quod donatum est, ex causa ingratitudinis sit reuocabile, dicimus, non esse, siquidem[b] reipublicæ interest, ciues multiplicari, & ciuitates per liberorum procreationem habitatoribus repleri, proinde, vt ad nuptias contrahendas inuitentur, & faciliùs adducantur, qui alioquin cum filijs familias non essent[c] contracturi; expedit reipublicæ, donationem huiusmodi ex causa ingratitudinis reuocari non posse, quia commodum rerum donatarum non acquiritur tantùm personæ, cui donatæ[d] sunt, sed, & donatariorum vxoribus, seu maritis, & liberis: quod quidem ad bonum publicum pertinet, siquidem matrimonia non intelliguntur cum indiuiduis tantùm personis, sed & cum integris familijs quodammodò contrahi, atq. adeo cum omnibus, qui agnationis, & cognationis iura habent communia. Quare, si hæc reuocatio fieri permitteretur, coniugi, & liberis ex parentis culpa maxima fieret[e] iniuria, quod iuris ratio minime patitur, ne quis ex aliena culpa detrimentum sentiat.

b L. 1. solut. matrim.
c d. l. 2. & ibi notat. l. interest ff. de reb. auct. iud. poss. l. hoc modo in fin. ff de cõdit. & demonstr.
d l. extraneus in fin. ff de iur. dotal.
e arg. l. si quis suo §. 1. C. de inoffic. testam.

CAP. IV.

VAlere donationem ad fauorem absentis factam, notario stipulante, non est dubium ita tamen, vt quamdiu donatarius eam ratam non habuerit, reuocari possit, nisi fuerit iurata, quo casu[a] propter iurisiurandi reuerentiam, vsque dum de absolutione constet, placet reuocari non posse. Sed, si donatarius diem obierit, antequam donationem ratam habuerit, ius illud ad hæredem, & ad alios omnes, ad quos donationis commodum peruenire possit, transire certum est, maximè, si (vt fieri solet) stipulata fuerit etiam pro hæredibus donatarij, in quorum potestate est, eam ratam haberi, quandocumq. voluerint, dum non appareat reuocata, aut, si fuerit iuramento munita, eius impetrata sit absolutio.

a Thesaur. decis. 70.

CAP. V.

DOnatio, si fuerit reuocata, vel superuenientibus filijs, quorum[a] causa citra omnem controuersiam reuocatur, vel ob ingratitudinem, vel, quia altera partium non impleuerit, quod debebat, aliamve ob causam, dubitatur, an fructus à donatario, aut eius hærede percepti, restituendi sint: & verius est, non debere restitui, siue extent, siue consumpti sint, cùm percepti sint non modo bona fide, sed iure etiam dominij, quia donatio

a l. si vnquã C. hoc titul.

natio tamdiu tenet [b], quamdiu non est reuocata, & ante reuocationem verè dominus fructuum est donatarius [c]. Neque enim reuocatio hæc similis est cœteris, quæ, eum causam habent de præterito, ad præteritum tempus [d] retrotrahuntur. Quare donator, eiusve hæres, sibi imputet, quod non antea [e] de fructibus egerit, qui, cùm [f] donatio initio valida fuerit, à die tantùm litis contestatæ restituendi sunt.

b l. qui scit § 1. & l. Nesennius ff. de vsur.
c l. bonæ fidei ff. de acquir. rerũ domin.
d c. si mortis vbi not. ff. de mort. caus donat.
e arg. l. cum postulassem ff. de damn. infect.
f Boer. dec. 31. num. 6.

De peculio clericorum. Tit. XXV.

CAP. I.

PECVLIVM dictum est, quasi pusilla, aut parua pecunia, siue pusillum patrimonium, quod seruus [a] domini, vel filiusfamilias patris permissu, à rationibus dominicis, aut paternis, habent separatum: peculij tamen varias constituerunt antiqui differentias, nempe, vt aliud esset profectitium, aliud aduentitium, aliud castrense, aliud quasi castrense. Profectitium, quod à patre proficisceretur; aduentitium, quod aliũde relictum: castrense, quod à militibus in bello, siue in castris, acquisitum: quasi castrẽse verò, quod filijs familias in palatina, vel forensi militia versantibus, vel clericis, ad exẽplum castrensis per similitudinem quandã [b] introductum, quæsitum esset. Clerici igitur, si quid industria, & studio acquisiuerint (quod quasi castrense non improprie appellatur) aut ex donatione, aut ex legato, aut ex testamento, si non ecclesiæ, sed clerico nominatim relictum sit, (quod aduentitium vocatur) id cuicumq. donare, aut in vltima voluntate [c] relinquere voluerint, iure poterunt. Quod verò ab ecclesia, quasi a patre prouenit, ac profectitium nuncupatur; ecclesiæ omnino relinqui oportet. Quoniam & ij, qui, antequam beneficia obtinerent, bona non habebant, quæ habent, de ecclesiæ facultatibus acquisiuisse præsumuntur. Peculij verò mentione admonemur, vt rerum omnium, quæ nomine ecclesiæ emuntur, aut quouis modo acquiruntur, instrumenta, seu inuentaria confici successiue mandemus, quemadmodum facimus (declarantes, quòd, si per administratores stet, quo minus ea diligenter conficiantur) officio priuati esse intelligantur.

a l. 5. ff. hoc tit.
b l. 1. § ne castrense ff. de coll. bon. l. sacrosancta C. de epis. & cler.
c d l. sacrosanctæ, cap. quia nos, c. requisisti extra de testamen.

CAP. II.

Clerici verò, qui ex parochijs nobis, etiam, quoad temporalia, subiectis, originem ducunt, & talliabiles vulgò appellantur, tum de proprijs, tum de quoquomodo acquisitis bonis, non aliter disponere possint, quàm iuxta veterem morem, inueteratamq. locorum consuetudinem, ac secundum placita maiorum nostrorum.

De testamentis, & vltimis voluntatibus. Tit. XXVI.

CAP. I.

VT summi Pontificis Pij V. constitutio aduersus illegitimos edita, tamquam rationi cõsona, sacro ordini congruens, ecclesiasticæq. disciplinę, & moribus christianis conueniens, etiam apud nos obseruetur; declaramus, filios illegitimos clericorũ, etiam in statu seculari procreatos, non solùm cuiusuis dignitatis ecclesiasticæ, ac beneficij, esse incapaces, verũ etiam quorumuis bonorum immobiliũ, mobilium, pecuniarum, iurium, & actionum ex beneficijs, fructibus, prouentibus, alijsve rebus ecclesiasticis, quouis modo prouenienrium; item ex peculio, & alijs bonis, etiam sola industria, labore, muneribus, & alia quauis ratione, & causa acquisitorum, patrimoniorum quoque cuiuscumq. qualitatis, naturæ, & valoris existentium. Huiusmodi autem inhabilitas, & incapacitas non magis locum habeat in proprijs illegitimis, quàm in extraneis, etiam legitimatis vtriusq. sexus. Quibus, ne quidem laici (cuiuscumque dignitatis, & ordinis sint) relinquere quidquam possint de bonis, scilicet, & iuribus ecclesiasticis, & ab ecclesia prouenientibus, quoquomodo, siue ex testamento, siue ex causa donationis inter viuos, vel alia quacumque: sin secus factum fuerit, testamentum, donatio, legatum, & alia quæuis dispositio irrita, & nulla sit, etiam, quoad capaces, qui, tamquam incapaces, commodo eiusdem dispositionis adeò priuati intelligantur, vt fructus, res, pecunias, atque alia omnia bona, ex quauis longi temporis præscriptione nequeãt sua facere, sed ea legitimis ab intestato veniẽtibus restituere integrè teneantur: quibus deficienribus, ad ecclesiam, in cuius territorio bona, & res extirerint, siue ad mensam nostram archiepiscopalem, si talliabiles fuerint, deuolura esse pronunciamus.

CAP. II.

TAnta est iurisiurandi religio, vt, quamuis mutabilis, seu, vt ait Sabinus [a], ambulatoria sit vsque ad mortem hominis voluntas, si testaror iurauerit, velle se, quod condiderit, esse vltimum testamentum suum, deinde aliud condat, prius conditũ posteriore abrogari non possit, nisi in ipso de iuramento in-

a l. 4. ff de adim. leg. l. cùm hic status § pœnitentiã ff. de donat. inter vir. & vxor.

in priore testamento apposito[b] specialem mentionem faciat, cum iuramentum[c] habeat vim clausulæ derogatoriæ, sicut contrà, si in priore testamēto apposita fuerit clausula derogatoria absq. iuramento, posterius autē iuratum sit, præualebit posterius, quāuis nulla illius clausulæ in illo mentio[d] facta sit: siquidem iuramentū habet vim[e] specialis expressionis. §. vnic.

Sed, si prius testamentum iuramenti vinculo ligatum fuerit, & testator (siue laicus, siue clericus ille sit) aliud postea condat testamentum, quamuis de iuramento priori adiecto in posteriore specialem mentionem faciat, erit tamen periurij reus, & absolutione[f] indigebit, quæ vtique petenda est, quoties iuramentum[g] seruati potest absque dispendio salutis æternæ.

b Iul. Clar. in vers. testamentū q. 99 n. 12. in fin. & q. 94 n. 5. post Bart.
c idem Clarus ibidem.
d idē Clar. d. q. 99 post Baldus ad l. sācimus post nu 7. C. hoc titul.
e glos. ad l. cū pater 79. §. filius matrem ff. de leg. 2. Baldus ad l. 2. pen vlt. C. commod. Boer. q. 3. n. 7. & 8.
f est cōmunis contra Bartol. referente Claro d. q. 94 n. 4. post Alexan. cons. 8. nu. 2. lib 2.
g cap. 2. de pact. lib. 6. c. debitores c. cum contingat, & passim, ext. de iureiur.

C A P. III.

TEstamentum inter liberos factum valere non est dubium, licet patris subscriptione careat, modò, eius manu[a] scriptum esse constet. At, si in dubium venerit, an testamentum manu testatoris scriptum sit, cùm ipse de eo nihil dixerit, per duos iuratos testes[b] probari sufficiat. Si verò duo testes adhibiti non fuerint, & pater testamentum sua manu scriptū tabellioni tradiderit ad publicādum, ea sola traditio[c] æquiparetur solemnitati adhibendorum duorum testium, sicque, valere inter liberos testamentum dicimus.

a l. cum antiquit. in fin. vbi Bal. Salic. & Castrē. C. hoc tit. & l. fin. cum sua Auth. vbi Iason. C. fam. ercisc.
b Bald. Fulgos. & alij ad Authen. quando sine C. hoc tit.
c Bald. cōs. 350. vol 4.

C A P. IV.

QVamquam in testamentis parentum inter liberos nullas requiri solemnitates haud perperam existimauit antiquitas, dummodo constet de[a] voluntate eius, cui obtemperare pios[b] liberos oporteat: si tamen testamentum ratione voluntatis fuerit imperfectum, neque inter liberos poterit sustineri, sed inter omnes ab intestato venientes æquis portionibus paternam hæreditatem[c] diuidi conueniens fuerit. Quæ verò ad pias causas, vel ex voto, vel in exonerationem conscientiæ in eodem testamento legata fuerint, vt debita, peti possunt, & præstanda sunt, cùm non sit verisimile, testatorem ab ea voluntate vnquam recessisse, aut recessurum fuisse. Quæ sanè legata, nisi aliud de legantis voluntate probetur, legitima esse, ac solui debere, pronunciamus.

a not. ad l. vlt. iuncta Auth. si modo C. famil. ercisc. & ad l. hac consultissima l. ex imperfecta C. hoc tit.
b l. in testamento C. de fideicom. libert.
c lege, maximum vitium C. de liber præter. Nouel. 8 de hæred. ab intestat. venient.

C A P. V.

HVic simile est, quod quæritur de legato ad fauorem ecclesiæ pro anima facto, an, scilicet, sit potius, & fauorabilius dote: cumq. anima pretiosius nihil sit, eiusq. securitas, ac salus, ob oculos nostros obuersari debeat magis, quàm alia quæcumq. res creata, dicimus, legatum doti esse præferendum. Quamuis ipsa[a] quoque dotis causa inter pias esse, iure merito existimetur, vnde est, quòd in omnibus dos, & pia causa æquiparantur, & rectè[b], à dote ad piam causam dicitur valere argumentum.

a l. cum in §. mulier ff. de condit. indeb.
b Tiraquel. priuil. 68. & 158. de priuil. piæ causa.

De successionibus ab intestato. Tit. XXVII.

C A P. I.

CLERICI, quibus, dum sint mentis compotes, de rebus proprijs testandi facultas[a] iure data sit, si intestati decesserint; nullo prorsus relicto, cui ab intestato hæreditas deferri iure possit, eis, vti filijs[b], succedere debet mater ecclesia; si verò talliabiles sint, aut descriptitij, aut ligij, in omnibus mensa Archiepiscopalis.

a c. vlt. ext. eod.
b c. 1. ext. eod.

C A P. II.

OBseruatum est, aduenas, qui ad publica xenodochia, priuataq. hospitia diuertunt, si in morbos incidant, vt sæpe fit, nonnunquam intestatos è vita excedere, non solùm negligentia, sed & hospitum malitia, qui lucri ipse obcæcati, ægrotantium testamenta supponunt, atque impediunt, vt, postquam animam efflauerint, faciliùs in eorum bona inuolare, eaque, quasi hæreditaria, occupare possint. Cui, vel incuriæ, vel cupiditati, occurrere cupientes, hac in perpetuum valitura constitutione sancimus, vt, quotiescumque in huiusmodi hospitijs aduenam, (quicumque is fuerit) ægrotare contigerit, xenodochiorum ministri, qui infirmis assistunt, vel alij hospites, apud quos ille decubuerit, statim nos, aut generalem Vicarium nostrum, si id in ciuitate accidat, vel, si extra, loci parochum, de infirmitate, & statu ægrotantis certiorem faciant, quo officia christianæ charitati, fratrijq. languentis necessitati consentanea erga eum valeant opportunè impendi. Quod, si vrgente morbo, infirmus viribus destitutus in summo vitæ discrimine positus videatur, pecuniæ, gemmæ, scripturæ, si quæ fuerint, reliquæ aliæ, & bona omnia, penes eum existentia sub legitimo, & fideli inuentario diligentissimè recenseantur, vt, si is mortem obierit, funeris sumptibus detractis, absque mora, vllaue controuersia, in eius hæredum deueniant potestatem. Si verò per hospites, aut xenodochiorum ministros, aut Vicarium, aut parochos, steterit, quominus huic christiano officio plenè satisfiat, ille, cuius culpa id euenerit, arbitrio nostro

punia-

puniatur, &, ſi idem parochus fuerit, à diuinis etiam ad menſem ſuſpendatur. Si autem contingat, ægrotum, aut vi morbi, aut alia ex cauſa, nullo condito teſtamento, diem claudere extremum, atque omnino ignorari, vnde, vel quis, vel qualis ille fuerit; bona in inuentario deſcripta, ac quæcumque ad eum pertinuiſſe conſtiterit, nobis, vel eidem Vicario noſtro ſub tripli[a] pœna illicò tradi, ad piasq. cauſas diſtribui mandamus, quadrupli mulcta hoſpitibus impoſita, qui vel minimam eorumdem bonorum partem dolo malo celauerint, aut (quod minime credendum eſt) quoquomodo interuerterint.

a Auth. omnes peregrini, vbi Bald. & alij C. cõmun. de ſucceſſ.

De ſepulturis. Tit. XXVIII.

CAP. I.

QVi inteſtatus deceſſit, cùm teſtandi haberet facultatem, nec declarauit, quo in loco vellet humari, ſi non habeat maiorum ſuorum monumentum, in ſua parochiali[a] eccleſia ſepeliatur, niſi, dum viueret, ſe[b], & bona ſua alteri eccleſiæ obtuliſſet: ſi habeat monumentum[c], ibi ſepeliatur. quod adeo obſeruatum eſt à veteribus Hebræis[d], & Romanis[e], vt maximum ſibi duxerint opprobrium, eum maioribus non tumulari. Vnde in libris Regum[f] legitur, cuidam viro Dei vocato, qui contra diuinum præceptum comederat in Bethel, fuiſſe prænunciatum: Non inferatur cadauer tuum in ſepulcrum patrum tuorum.

a cap. 3. in prin. eodem lib. 6.
b c. 4. ext. eod.
c cap. 1. ext. eod.
d Gen. c. 50. 3. Reg. 13. & 14. Machab. 1. c. 9. quod teſtatur & Olympius c. 35.
e l. alumnæ §. Seia ff. de adim. legat.
f d. cap. 13.

§. 1.

Si plura habeat maiorum ſuorum monumenta in diuerſis eccleſijs, in eo placet illum ſepeliri[g], in quo, aut pater, aut auus, reperiatur humatus.

g arg. c. 5. §. vlt. eodem lib. 6.

§. 2.

Mulier, quin poſſit, etiam viuente viro[h], ſepulturæ ſibi locum eligere, non prohibetur, eo magis, quo hæc electio effectum ſuum ſortiri nequit, niſi ſolutis[i] maritalibus legibus; vt, ſicut habet cauſam de futuro, ita ad futurũ tempus[k] retrotrahatur. Si locũ non elegerit, in mariti ſepulcro eam condi oportebit. Si plures habuerit maritos, cum vltimo, cuius[l] domicilium, & honorem retinet, humãda eſt.

h c. 7. extr. hoc tit.
i l. quod ſponte C. de donat. ante nupt.
k c. ſi mortis, vbi not. ff. de mort. cau. donat.
l d. §. vltim.

CAP. II.

VErùm, quoniam in hac noſtra diœceſi aliquando accidit, homines vita priuari, ſiue ex altiſſimorum montium præcipitijs, ſiue opprimi niuibus, aut glacie (quod eo magis ægreferimus, quo nullum huic calamitati remedium adhiberi poſſe arbitramur) ſi hæſitent parochi, an huiuſmodi cadaueribus danda ſit chriſtiana ſepultura, vt tollatur omnis dubitatio, declaramus, omnino dandam eſſe, dum conſtet, eo anno, quo mortui reperiuntur, eos, ſaltem[a] ſemel, propria peccata confeſſos, ſanctiſſimum euchariſtiæ ſacramentum ſumpſiſſe: alioquin iiſdem æque, ac iudæis[b], paganis, atque hæreticis, ſepultura denegetur.

a c. 2. extr. hoc tit. cap. omnis vtriuſq. ext. de pœnit. & remiſſ.
b can. eccl. 2. de cõſecr. diſt. 1.

CAP. III.

SAcra item ſepultura prohibentur, qui, cùm poſſent extrema vnctione iuuari, illam neglexerunt, ſiquidem de morte, quæ beatos morientes facit, minime cogitaſſe videntur, de qua ſcriptum eſt[a]: Beati mortui, qui in Domino moriuntur, atque vtinam non infirmitate fidei, propter quam, Chriſtum apud ſuos miracula multa non feciſſe teſtantur Euangeliſtæ[b].

a Apocalyp. cap. 14.
b Matth. 13. Mar. 6. & 7.

CAP. IV.

IVxta ſacri Concilij Lateranenſis tertij conſtitutionem vetamus, ne religioſi fratres, cuiuſcumque ordinis ſint, intrent alienas parochias cum cruce ad efferenda funera eorum, qui in eccleſijs ipſorum regulariũ ſibi elegerint ſepulturam, niſi præmonito, requiſito; ac non recuſante parocho, pulſatiſq. ptiùs parochiæ campanis. Seculares verò perſonæ in proprijs ædibus habitantes, ſi cum eorumdem religioſorum habitu ſepeliri voluerint, non prohibeantur, quin pro arbitrio eligere ſibi poſſint ſepulturam.

CAP. V.

QVartam funeralium, ante quadraginta annos cathedralibus, aut parochialibus eccleſijs perſolui ſolitam, adeo debitam[a] eſſe decreuit ſancta Tridentina[b] Synodus, vt, quamuis poſtea monaſterijs, hoſpitalibus, alijſq. pijs locis conceſſa fuerit, non obſtante quocumq. priuilegio, etiam Mariſmagni, integro iure, eademq. portione, quæ antea perſolui ſolebat; eccleſijs cathedralibus, ac parochialibus, nihilominus perſoluatur. Quæ ſanè conſtitutio, cùm ad eccleſiarum, præſertim parochialium, vtilitatem, commodumq. edita ſit, in earumdem damnum retorqueri non debet, quod vtique fieret, ſi aliqua parochialis eccleſia ex antiqua conſuetudine, aut conuentione, partem quarta maiorem iuſto titulo percipere ſolita, ad quartam retrottaheretur. Quare conſuetudinem in hac ciuitate vigentem, vt parochiales eccleſiæ, non quartam, ſed tertiam funeralium partem accipiant, iuris ratione ſuadente, approbamus, ita tamen, vt, quæ inter parochos, & regulares de funeribus, ac mortorijs (vt aiunt) conuentiones initæ ſunt, omnino obſeruentur, vt obſeruari eas præcipimus.

a ext. eod. tot. tit. in 6. & Clem.
b c. 13. ſeſſ. 25. de refor.

De parochis, & parochianis. Tit. XXIX.

CAP. I.

VOCABVLVM, Parochus, quamuis græcum, vetus tamen est, ac fere latinum: fuit enim verbū officij apud Romanos, eùm ad parochum pertineret legatis exterarum gentium Romam missis salem, & ligna suppeditare; quarum rerum appellatione veniebant, quæcumq. hospitibus essent necessaria, vt perite interpretatur Acron in illud Horatij [a]:

a lib. 1. ser. satyra 5.

Parochi, qui debent ligna, salemq.

in quam significationem accepit quoque Cicero hanc vocem, cum ad Atticum scribens de Ariobarzanis filio, qui Romam venerat: Ariartem omnino, inquit, Sestius [b] noster parochus publicus occupauit. Quare maiores nostri curiones, seu curam animarum habentes, parochos appellare voluerunt, vt intelligerent, eorum munus esse, omnia, quæ [c] ad æternam vitam consequendam necessaria putantur; accepta ab Episcopis, alijsq. superioribus auctoritate; subditis suis, nempe parochianis, perhumaniter, ac largè subministrare. Itaq. parochi, pastoresq. omnes, grauissimo hoc onere (cui vix angelici humeri pares sunt) ante oculos sibi proposito, ea humilitate, ac charitate illud portare studeant, vt, communi hoste profligato, de proprio periculo securi, & de sibi creditarum ouium salute optime meriti, supremam iustitiæ coronam, huius vitæ spatio feliciter decurso, expectare possint.

b 13. lib. epist. 2.

c arg. c. vit. ext. de ætat. & qualitat. ordin.

§. 1.

Quæ perficere minime possunt, nisi in suis ecclesijs resideant, vt [d] alias diximus, & fieri debere præcepimus, vbi populos sibi commissos ipsimet, vel, si fuerint legitimè impediti, per idoneos ministros, saltem dominicis, & alijs festis diebus, cibo pascant salutari, verbo Dei ex sacris Euangelijs desumpto, qua fieri poterit facilitate, inter Missarum solemnia eis explicato.

d c. 1. sup. de cler. non resid.

§. 2.

Festis item diebus à prandio (vt, dum diœcesim nostram visitaremus, fieri iussimus) pueros vtriusq. sexus fidei Christianæ prima doceant rudimenta, cœterosq. omnes Christifideles sæpissimè adhortentur, vt in eo tam pio, tamque necessario munere, se quisq. diligenter exerceat, amplissimos etiam indulgentiarum à summis Pontificibus concessarum thesauros consequuturus.

§. 3.

Quibus peractis, vesperas recitent, cantetq. iuxta loci vsum, & coadiuuantiū numerum, ad quas cantandas, sicut etiam Missas, omnes clericos, qui intra fines parochiæ degunt, vt conueniant, enixè in domino hortamur.

§. 4.

Omnem præterea adhibeant diligentiam, ne superstitiones, aut abusus aliquot, in grege sibi commisso vnquam pullulent, eos maxime, qui ad impietatem, aut hæresim tendunt; &, siquos ex quauis causa natos, vel nascentes, animaduerterint, radicitus euelli sedulò curent, re nobiscum, vel cum Vicario nostro, si grauiores fuerint, communicata.

§. 5.

Studiosiùs quoque inquirant, siqui sint in suæ parochiæ finibus publici peccatores, eosque, nisi moniti resipiscant, ad nos, aut ad Vicarium nostrum generalem deferant, & præcipuè, siquos hæretica prauitate infectos esse suspicentur, eosq. maxime, qui ex neotericorum scholis ad nos confluunt, in nostrâq. diœcesim transeunt: propterea, & incolas, & exteros sedulò obseruent, ac diligenter, etiam per emissarios, sciscitentur cum quibus habeant consuetudinem, ac familiaritatem, si de fide catholica, aut de ministris ecclesiæ obloquantur, si Missas audiant, si peccata sacerdotibus confiteantur, si sanctissimam [e] Eucharistiam, saltem in Paschate, sumere soleant; ne eos (vt ait poeta [f])

e can. ecce auté 24. q. 3. arg. l. congruit ff. de offic. Præsid.

f Virg. Egl. ga 1.

Mala vicini pecoris contagia lædant.

§. 6.

Solitas puerperarum benedictiones in priuatis domibus, non quidem promiscue, sed pro qualitate personarum, parochorum arbitrio impendi concedimus: è partu autem surgentibus, atque ad ecclesias, vt benedictionem accipiant, accedentibus, benedicturi parochi Missas, quas siccas vocant, nullo pacto recitare audeant; sicut etiam ex quauis alia causa, vel prætexru, vel colore, in nostra iurisdictione deinceps recitari eas, omnino prohibemus.

§. 7.

Aegrotos præsertim, quos graui morbo laborare cognouerint adeo, vt de eorum vita plurimum dubitandum sit, etiam non vocati, plusquàm semel, immo frequenter visitent, atque ad suscipienda sacramenta adhortentur, ac, ne sine viatico, & extrema vnctione ex hoc seculo discedant, omni studio, & cura, operam dare meminerint.

§. 8.

Omnia deniq. sacramenta suis parochianis rectè, atq. opportunè administrare studeant

summa

summa animi religione, exteriore cultu, ac diligentia, iuxta sacrorum canonum sanctiones, & ecclesiæ cuiuscunque laudabiles mores, quæque de omnibus sacramentis à nobis suis locis dicuntur, enixè obseruent.

§. 9.

Vnusquisque autem parochus, vt munus suum faciliùs obire possit, non solùm Breuiarium, & Missale Romanum habeat (quibus solis sacerdotes, omnesq. alios nobis subditos clericos vti volumus) sed & alios libros ad curam animarũ pertinentes, ad casusq. quos conscientiæ, vocant, definiendos idoneos, ac præsertim Manuale curatorum, aliquã Summam, Concil. Tridentinum, Catechismum Romanum, hasque nostras constitutiones.

§. 10.

Præter eos, quos diximus, alios quinq. libros habeant, in quorum primo describantur nomina baptizatorum, eorumq. parentum, & suscipientium, qui compatres appellantur: in secundo eorum, qui à nobis, aut à successoribus nostris, sacrum Confirmationis sacramentum suscipient: in tertio eorum, qui matrimonio coniungentur: in quarto omnium parochianorum, etiam infantium, vtriusque sexus intra parochiæ limites existentium: in quinto omnia, quæ à nobis edentur decreta ad parochorum officium spectantia, vt ea sedulò exequi, & ab alijs, ad quos pertinebit, executioni mandari faciliùs curare possint. Quæ, si parochi neglexerint, aut iuxta nostras constitutiones non obseruauerint, arbitrio nostro mulctentur: crescente verò contumacia, etiam priuationis periculum subeant.

CAP. II.

Hactenus de parochis, & parochijs: Nunc agendum est de parochianis, quos primùm scire oportet, parochos, animarum veros esse pastores, & patres, quibus obedire tenentur, vt grex pastori, vtque parentibus filij, quorum auctoritas tanta est, vt Christus apud Lucam dixerit [a]: Qui vos audit, me audit: qui vos spernit, me spernit. Quod quidem, non de ijs tantùm, quos alloquebatur, intelligi voluit, sed de omnibus etiam, qui legitimã successione gubernandi, docendique munus in Ecclesia obituri essent, quorum operibus [b], se vsque ad consumationem seculi affuturum promisit. Ij sunt ab humanæ salutis auctore maxima, amplissimaq. potestate donati, facultate, scilicet, dimittendi peccata. Quam tanti fecit sanctus Augustinus [c], vt præstantius opus esse existimauerit, hominem pium ex impio facere, hoc est peccatorẽ iustificare, quàm coelum, & terram ex nihilo creare, nam iustificatio peccatorum est [d] infinitæ Dei potentiæ opus. Quæ, cùm satis, superq parochorum dignitatẽm ostendant, eos parochiani in summa veneratione habere debent, etiam ex alijs magnis causis. Sacramẽtorum etenim administratione, sacrificijs, precibusq. assiduis, populum ab ira diuina defendunt, peccatores Deo conciliant, ad salutem æternam oues suas perducũt, etiam cum temporalium bonorũ augmento. Plurimũ eis igitur honorem impartiantur, Missas audiãt, saltem diebus dominicis in [e] proprijs parochijs, etiam si oratoriũ habuerint ex nostra, aut nostrorum prædecessorum permissione. Decimas item parochis integre, ac diligenter persoluant: si enim spiritualia seminant (vt ait Apostolus [f]) magnũ non est, si carnalia metant, nec [g] alligandum est os boui trituranti; & mercenarius [h] dignus est mercede sua. Quinimmo hortamur omnes parochianos, vt pro christiana charitate, de bonis sibi à Deo collatis, parochos, qui tenuioribus præsunt ecclesijs, ad indiuiduæ Trinitatis laudem, atque ipsorum parochorum, qui pro ipsis inuigilant, & laborant, dignitatem tuendam, largè subuenire non grauentur, centuplum, scilicet, accepturi, æternamq. vitam possessuri.

a cap. 10.
b Matth. 18.
c tract. 72. in Io. & colligi videtur ex Psal. 144.
d Apost. ad Rom. 8 epist. 1. ad Corinthios 6.
e can. si quis etiam ext. de consecr. distinct. 1. c. 2. ext. hoc tit.
f epist. 1. ad Corint. c. 9.
g Deuteron. cap. 25.
h Matth. 10. Apost. ep. 1. ad Corinth. cap. 9.

De decimis, primitijs, & oblationibus. Tit. XXX.

CAP. I.

DECIMAS, & primitias suas esse, & in Exodo [a], & in Deuteronomio [b], ipse testatur rerum omnium creator, & largitor Deus; nam, qui totum dare hominibus dignatus est, datorum decimam dignatur accipere [c], non sibi, sed nobis profuturam. Cùm igitur decimæ, non ab hominibus, sed ab ipso Domino, sint institutæ, tamquam debitæ [d], exigi licitè possunt, ita, vt, qui eas dare recusauerit [e], res alienas inuadere dicatur. Qui autem decimas, vel mensæ nostræ Archiepiscopali, vel collegio canonicorum, vel parochis, vel alijs sacerdotibus iure debitas, vel inueterata consuetudine ab immemorabili tempore solui consuetas, integrè non persoluerit, & iure veteri [f], & sacri Conc. Trident. [g] decreto excõmunicetur, nec à censura absoluatur, nisi negatũ, aut defraudatũ, aut quouis modo subtractum, plenè restituat. De decimis lux doctorũ B. Augustinus [h] hoc scriptum reliquit. Maiores nostri ideo copijs omnibus abundarunt, quia libentius decimas Deo dabant, & Cæsari censum reddebãt: modò autem, quia discessit deuotio fidei, accessit indictio fisci. Nolumus partiri cum Deo

a cap. 22.
b cap. 12.
c can. decimæ 16. q. 1.
d c. 24. ext. eod.
e d. can. decimæ.
f c. omnes decimæ 16. q. 7. c. peruenit ext. eod.
g c. 12. sess. 25 de refor.
h can. 3 eadem 16. q. 7.

Deo decimas: modò autem tollitur totum. Hoc tollit fiscus, quod non accipit Christus.

§. vnic.

Cùm ergo decimæ iure diuino debeantur, si quis eas non soluerit, etiam si aliquo tempore, aut negligentia, aut obliuione, à conductoribus, vel exactoribus, vel ab alijs ministris nostris non fuerint [i] petitæ, declaramus, debitores sub peccati pœna ad earum solutionem teneri, nec beneficium absolutionis obtinere posse, nisi facta earum integra restitutione, vel, nisi à nobis, vel ab ijs, ad quos pertinuerit, debitoribus, fuerint condonatæ.

i Aust. post Archid. & aliis Abbat. Rom. in suo de sacr. immun. tract. lib. 3. c. 9 n. 62. & 65.

CAP. II.

Quamuis iuri non repugnet, hodie solui posse pro decima portionem illam, quæ vsu, & inueterata consuetudine [a] soluitur, attamen, quia semper existimauimus [b] circa prædiales decimas, nullam earum portionem esse debere minorem, vel maiorem ipsa fructuum parte decima, &, licet pluribus in locis non integræ, alicubi etiam nullæ, omnino soluantur, id tamen intelligi debere, non esse consuetudine abrogatum, aut quoquomodo antiquatum, sed decimas, vel ipsum ius decimarum, esse in aliud commutatum, in prædia nempe, possessiones, aliasque proprietates, quarum reditus, & prouentus eo tempore æquarentur decimis; vnde videmus, multas ecclesias, & cathedrales, & parochiales, licet nullas percipiant decimas, magnos tamen habere reditus, quia vniuersitates populorum, vt solutione decimarum exonerarentur, ecclesijs contulerunt prædia, agros, vineas, prata, siluas, & id genus alia immobilia bona publica, ciuibusq. communia. Ideo, si in aliqua nostræ diœcesis parochia non constet, quænam portio pro decima soluenda sit, decima, scilicet, aut vigesima, aut tricesima, aut centesima; placet, donec aliter probatum fuerit, decimam fructuum partem esse præstandam, atque, ita pronunciari debere à Vicario nostro decreuimus, nempe ex forma iuris [c], cuius auctoritate ecclesia rite possidere [d] intelligitur, quod possidet, quamdiu contraria possessio nulla, vel incerta est, cuius ratio defectu probationum [e] in iudicando haberi debet.

a c. 32. ext. eod.
b d. cap. 19 num. 43 cum seqq.
c l. 2. ff. de iur. & fac. ignor.
d arg. c. 1. vbi not. ext. de ver. sign.
e l dum suut Titij ff. de testam. tut.

CAP. III.

Decimæ non, nisi reales, seu prædiales, ex prædiorum, scilicet, fructibus olim exigi solitas, tradunt scriptores, vnde fructuum primitiæ, & Græcis [a], & Romanis [b] nuncupatæ sunt, testante Plinio [c], non degustari consueuisse nouas fruges, aut vina, antequam à sacerdotibus primitiæ libatæ fuissent. Postea, cùm Ecclesia sacramentorum administros, quos parochos vocamus, in christianis prouincijs distribuisset, vt haberent, vnde alerentur curæ animarum præpositi, etiam personales decimas imperauit, quas parochiani [d] ratione domicilij, ac sacramentorum, quæ eis ministrarentur, parochis soluerent. Duplices igitur decimæ sunt; prædiales nempe, & personales. Prædiales legitimè exigit parochus ex prædijs, seu fundis in eius parochia sitis, quamuis prædiorum domini alibi domicilium collocauerint: Personales verò ab ijs, qui in eius parochia habitantes, ab eo sacramenta suscipiunt. Vtrasque decimas capit parochus, qui intra suæ parochiæ limites, & personas, & res habet.

a Xenophō de Cyri expedit. lib. 5. Alexand. ab Alex. lib genial. dier. 5 cap. 8 Ouid. li. 10. Metamorph. Dionys. Halicarnass. lib 7. Sozomen. li. 5. cap. 25
b M. Tullius lib 3. de nat. deor. Plutarch. in Problemat. cap. 16 & in Lucullo, Liuius lib. 5. Diodor. Sicul. lib. 5.
c lib. 18 c. 2.
d c. ad Apostolicæ ext. eod. c. vlt. ext. de paroch. c. non in sacris 16. quæst. 1.

CAP. IV.

Oblationum quoque vsum, in Missæ sacrificio antiquissimum fuisse ex lectione sanctorum Patrum [a] constat manifestè. Immo, aliquando offerentium nomina à Diaconis publicè recitari consueuisse memoriæ proditum est: quem quidem morem, quoniam cœperat offerentium vanitate, vel sacerdotũ cupiditate, in laudem peccantium conuerti, grauiter reprehendit B. Hieronymus [b]. Planè oblationes non ex debito, vt decimæ, sed ex mera offerentium voluntate ecclesijs ad honorem Dei, Sanctorumq. venerationem, aut parochijs, aut alijs clericis ex consuetudine erogantur. Cùm igitur voluntariæ sint, ad illas persoluendas nemo cogi potest, nisi aliunde inducatur [c] obligatio, vtputa ex conuentione inita inter parochum, aliosve sacerdotes, & populum pro eorum sustentatione, præsertim, vbi adeo tenuia sint beneficia, vt; cessantibus oblationibus, mendicare, vel inhonestum quæstum facere cogerentur. Vbi igitur conuentio fuerit de huiusmodi oblationibus, quæ vulgò manuum oscula, seu baciamanus appellantur, eaque præstari debere, ac decimas, iubemus. Proinde sine peccato, ac restitutionis necessitate negligi, vel omitti non posse, definimus.

a quos recenset in. Stephan. Durant. li 2. de ritibus cath. eccl cap. 27. num. 7.
b in Isaiam c. 11. lib. 2. & in Ezech. c. 18. li. 6.
c S. Thom. 2. 2. q 86. art. 3. Iuxta tenorem ad ca. omnis de confect. distinct. 5. Antonin. in summa par. 3 tit. 2 Abb. & alij ad rubr. de paroch.

De Regularibus, & transeuntibus ad Religionem. Tit. XXXI.

CAP. I.

Sacrosancti Tridentini Concilij [a] decreto inhærentes, mandamus, censuras, & interdicta, nedum a Sede ipsa Apostolica, verùm etiam a nobis, seu Vicario generali nostro inflicta, à Regularibus in eorum ecclesijs publicari, & omnino obseruari: dies quoque festos, qui in nostra diœcesi præcepto nostro seruantur, ab ijsdem, quamuis exemptis, seruari.

a c. 12. sess. 25. de regul.

CAP.

CAP. II.

AD publicas item processiones, siue ordinarias, siue extraordinarias, ac repente ob iustam causam indictas, si, vocati[a], non venerint, atque ex consuetudine venire teneantur; etiam censuris, vel interdicto ad veniendum compellantur: & interim, ne per vrbem, ac diœcesim, quæstum faciant, prohibemus.

a c. 13. eod. sess.

CAP. III.

SI clericus regularis, qui, mundo relicto, vitam ab omni culpæ suspicione munitā transigere præsumitur, ita extra sui monasterij claustra[a] deliquerit, vt in populo scandalum excitauerit, nisi ab eius superiore intra tempus à nobis, vel à Vicario nostro generali præscriptum, pro criminis qualitate emendatus fuerit, ac de emendatione data sit nobis notitia, præterquam, quòd pœnis à suæ religionis constitutionibus statutis plectendus fuerit, à ministris[b] etiam nostris coërceri, & arbitrio nostro puniri possit.

a c. 1 sess. 6. de reform.
b c. si. §. sive rò exc distau. monach.

CAP. IV.

SIcut Regulares in nostra diœcesi[a] concionari absque nostra auctoritate, ita nec confessiones ipsorum[b] etiam sacerdotum audire possint. Et, quoniam experientia docet, plura mala ex confessariorum ignorantia, ac facilitate, in maximum Christianæ Reipublicæ damnum oriri, mandamus, nullum Regularem admitti ad audiendas confessiones, nisi coram nobis fuerit diligenter examinatus, & ad tantum onus idoneus repertus, in quo, non solùm litterarum scientia, & eruditio, sed & prudentia[c] emineat, cùm & iudicis, & medici simul personam gesturus; vt iudex, non vulgari indigeat scientia ad peccata inuestiganda, distinguenda, atque ponderanda, quæ grauia, quæ leuia sint, pro cuiusque hominis conditione, & statu; vtque medicus, summa præditus prudentia esse debeat, quo ea remedia ægrotantibus adhibere sciat, quæ ad illarum animas sanandas, & in posterum aduersus vim morborum confirmandas, magis conueniant.

a Conc. Triden. c. 2 sess. 5. de reform. c. 4. sess. 24. de reform. b id. Conc. c. 15 sess. 23. de reform.
c Aug. l. de vera, & falsa pœnit. c. 10. cum quod per [illegible] de pœnit. d. 1 can. qui vult. de pœnit. d. 6 can. qui vult de pœnit. d. 6.

CAP. V.

ET, vt Regularium superiores in hanc nostram diœcesim libentius transmittere possint eorū subditos, quales valde cupimus, doctos, scilicet, ac graues viros ad prædicationem, audiendasq. confessiones idoneos; quod difficile videretur, si, vnde viurre decenter possent, non haberent, præsertim ex fidelium eleemosynis, obseruari mandamus constitutionē fel. rec. Clementis VIII. die 23. Iunij anno 1603.[a] editam, qua cauetur, ne Ordinarij locorum licentiam ad nouos conuentus cuiuscumque Ordinis, etiam Mendicantium, in ciuitatibus, & locis eorum iurisdictioni subiectis, erigi permittant, nisi vocatis, & auditis in ijsdem ciuitatibus, & locis existentium conuentuum Prioribus, Guardianis, seu Procuratoribus, & alijs, quorum id interest, &, nisi causa cognita, constiterit, in ijsdem ciuitatibus, & locis nouos erigendos conuentus posse commodè sustentari.

a quæ videtur cōcordare cū Conc. Trid. decreto c. 3. vers. in præsentia sess. 25. de regular.

CAP. VI.

PArochos in hoc vnum potissimum incūbere oportet, vt accēdant fideles ad studium, & Christianam liberalitatem erga eos, quibus aliena misericordia viuendum est: ait enim Christus apud[a] Lucam: Facite vobis amicos de mammona iniquitatis; & alibi[b]: Date, & dabitur vobis, vnde magnam percipit donans voluptatem: testante Propheta[c]: iucundum hominem esse eum, qui misereatur, & commodet. Quod quidem misericordiæ genus ita Deo gratum est, vt idem Christus, quod vni ex suis, hoc est pauperibus, datum fuerit, tanquam sibi datum[d], acceptum referat, ac dantes, præter vitam æternam, centuplum etiam pro vno[e] accepturos promiserit in hoc seculo. Quod, cùm ante oculos nostros continuò obuersetur, pauperes subditis nostris enixe commendamus: inter quos, quoniam Fratres sancti Michaelis concionibus, sacrificijs, audiendis confessionibus, alijsque pijs operibus, & ciuitati, & vniuersæ nostræ diœcesi non modicum afferunt commodum, atque vtilitatē, suntq. non minus paupertate, quàm pietate conspicui, eos fideliū auxilio dignos esse censemus; vtque spiritalia seminantes, auctoritate Apostoli[f], temporalia iure metere possint, nolumus, alios quosvis mendicantes, qui ex indulgentia nostra per diœcesim nostram quæstum faciant (vnis S. Claræ Ciamberiacæ ciuitatis monialibus exceptis) ad colligendas eleemosynas ire, priusquàm ab ipsis Fratribus sancti Michaelis, pondus diei, & æstus nobiscum portantibus, collectæ fuerint. Si secus fiat, parochi, tanquam mandata nostra negligentes, arbitrio nostro mulctentur.

a cap. 16.
b cap. 6.
c Psal. 111.
d Matth. 25.
e Matth. 19.
f epist. 1. ad Cor. cap. 9.

De conuersione coniugatorum. Tit. XXXII.

CAP. I.

ETSI arrhæ pro sponsalibus datæ sunt, immo & ex sacri[a] Cōcilij Tridentini præscripto factæ denunciationes, coramq. parocho, & duobus testibus præstitus hinc inde est consensus, nisi se inuicem

a c. 1 sess. 24 de reform. matrim.

cem carnaliter cognouerint contrahentes, alter eorum, etiam altero [b] repugnante, & inuito ad Religionem transire, ibique votum professionis emittere, iure potest: non æque, si corporum commixtione fuerit matrimoniũ consummatum, nisi coniuges [c] mutuo consensu à concubitu abstinere, ac Religionem ingredi maluerint.

[b cap. 4. ext. huc tit.] [c can. mulier cũ seq. 33 q 5 c 5. ext. eod.]

C A P. I I.

MVlier, quæ continentiam vouit, marito debitum reddere tenetur; etiam, si vir ad tempus voto ab vxore emisso [a] consenserit, ita suadente ratione, ne committatur adulterium; Deo, cui bona sufficit voluntas [b] vxori imputãte ad continentiam, (vt ait Augustinus) quod mariti cesserit infirmitati.

[a c. 12. ext. eod.] [b August in epist. 199 ad Ecdiciam, & can. secundũ 33. q 5.]

De conuersione infidelium. Tit. XXXIII.

C A P. Vnic.

MVLIER, quæ ex loco hæretico, relicto marito, in nostram diœcesim transfugerit, etsi, abiurata hæresi, gremium Ecclesiæ apertum inuenit, ad secunda tamen vota [a] transire minime permittatur. Hæreticorum enim matrimonium, cùm sacro baptismatis fonte sint regenerati, verũ esse non dubitamus, siue consideretur vt cõtractus, siue vt sacramentum: namque, vt sacramentum est, Christi coniunctionem cum Ecclesia indicat, à qua, quemadmodum ipse Christus, sacramentorum auctor [b], nunquam disiungitur, ita ab vxore vir [c], quoad connubij obligationem, nunquam potest separari: quoad, quandocumque legitimè fiat, remanere [d] tamen debet mulier inupta, cùm, præter [e] diuinam legem, qua vetatur diuortium, id quoque suadeat etiam ciuilis, ac quodammodo naturalis ratio: nam, si, vel vxori, vel marito, ob alterius eorum hæresim à matrimonio diuertere liceret, fortasse frequenter eueniret [f], vt occasione discordiæ, aut hic, aut illa hæresim fingeret. Sed & validum [g] est matrimonium inter catholicum hominem, & hæreticam, vel schismaticam, vel quamuis aliam baptizatam mulierem contractum, non item, si inter catholicum, & non baptizatam, etiam [h] cathecumenam, & ad suscipiendum baptismum paratam mulierem, contrahatur. Quapropter, si alter eorum ad alias nuptias transierit, separetur, ac salutari pœnitentia commissi erroris admonitus, ad primum matrimonium redire compellatur, & parochus, qui ei contubernio interfuerit, ad annum ab administratione sacramẽtorum suspendatur.

[a c. 6. & 7. ext. de diuortijs.] [b Apost. ad Ephes. c 5] [c can. omnis 27. q 2.] [d id. Apost. ep. 1. ad Corinth. c. 7.] [e Matth. c. 19. & Lucæ c. 16.] [f d. c. 7. in fi.] [g gloss. ad can. nõ oportet 28 q 1. D. Thom. & alij in 4. d. 39.] [h can. cum. eod. 28. q. 1.]

De voto, & voti redemptione. Tit. XXXIV.

C A P. I.

VNIVERSITATES populorum, quæ, grassante peste, siue alia calamitate vrgente, vouerint Ecclesias construere, alia ve pia opera peragere, si intra tempus a nobis eorum consensu præfixum facere non inceperint, perfecerintque, quod vouerunt, à sacris, tanquã interdictæ, arceantur, nec ad diuina admittantur, donec fuerint opera absoluta, aut appareat, per ipsas non stare, quo minus absoluantur, nobis de eorum statu certioribus factis. Nihil etenim tam debitum est, quàm, quod votum est; nec quicquam prodest, immo obest vouere, nisi vota reddantur, clamante Propheta [a]: Vouete, & reddite Dnmino Deo vestro, ne, scilicet, Christiani deteriores sint, quàm fuerint ethnici Romani, qui, tametsi falsos deos colebant, non tamen minus pij in soluendis, quàm in [b] suscipiendis votis, fuere: ideo vouens, antequam votum solueret, voti reus [c] dicebatur, ac nisi solueret, damnabatur, qui verò soluebat, solemnibus hisce verbis [d]: votum solui lubens, merito id se fecisse testabatur: quæ quidem verba his notis V. S. L. M. exprimebantur.

[a Psal. 75.] [b Author li. 2. c. 17. de sacr. ...] [c Macrob li. 3. Saturn. c 2] [d Valer. Probus de Notis Rom. litt. V.]

C A P. I I.

PRiuatarum autem personarum vota religionis ingressu soluta esse intelligantur, cum omne votum in Religionis [a] obseruantiam commutari possit, dum ea religio à sancta Apostolica Sede approbata sit.

[a c. 4. eod. hoc titul. S. Tho. 2. 2. q. 88. art. 12.]

C A P. I I I.

CAnonicos dignitatem obtinẽtes, aliosq. omnes, qui proprijs beneficijs personale onus, vel (vt aiunt) seruitium annexum habent, absque nostro consensu, quodcumque residentiam impediat, vouere [a] prohibemus, cùm vota huiusmodi, nisi nobis annuẽtibus, solui non possint, ne, scilicet, detur [b] clericis occasio vagandi cum diminutione diuini cultus, animarumq. fidelium detrimento.

[a arg. c. si quis incognitus 17. q 3 can. monachus 20. q. 4 c. licet ext. de regul. & transf. ad relig.] [b c. 1. & tot. tit. sup. de cler. non resident.]

† † †
†

De

De statu Monachorum, & Canonicorum Regularium. Tit. XXXV.

CAP. I.

GRAVISSIMORVM auctorum testimonio constat, monachos, qui eremitæ, & anachoretæ dicti sunt, homines, scilicet, in solitudine procul ab omnium mortalium consortio non in vrbibus, locisvè frequentibus, sed [a] in montibus, ac speluncis sub certis legibus, atque institutis [b] seorsum à clericis vitam durissimam transigere olim consueuisse: cùmque non essent sacerdotes, [c] sacras communes ædes suscipiẽdorum sacramentorum causa adijsse [d], Missasq. sibi à sacerdotibus celebrari curasse, donec, procedẽte tempore, maiores nostri melius cum huiusmodi pijs viris, Christianisq. populis agi duxerunt, si in vnum coirent, ac, relicta solitudine, communiter [e] viuerent, vtque magis venerabiles essent, clerici fierent, ac, tãquam in republica, vnum veluti Principem, quem nos Abbatem, Græci Archimandritam, vel Cœnobiarcham, appellant, ex proprio corpore sibi crearent, qui omnibus præesset, sicut clericis secularibus præsunt Episcopi. Quod, cùm [f] summorum Pontificum auctoritate confirmatum, longoq. vsu in vniuerso orbe Christiano receptum sit, nobis minimè probantur, nec tolerandos cẽsemus eos, qui, monastico habitu iam suscepto, vitam claustralem solemniter professi fuerint, ac vouerint, in cauernis, ac montibus delitescere, nisi id à sancta Sede Apostolica eis specialiter indultum sit.

a Iustin. Nouel. 5. & 133. Hieron. ad Paulinũ can. si cupis can. hinc est 16. q. 1. Histor. Tripar. li. 8. cap. 1.
b l. generaliter C. de Episc. & cler. d. can. hinc est.
c d. Nouell. 133. Abb. ad c. dilectus ex de capel. monach.
d d. canon. hinc est.
e can. si clericatus ead. 16. q. 1. & d. Nouel. 133.
f can. monachorum. 20. q. 4.

CAP. II.

TAmetsi, canonicos regulares ad beneficiorum parochialium regimen assumi posse, permisit Innocentius Papa [a] eius nominis tertius; nos iustis de causis animum nostrũm mouentibus (salua semper sanctæ Sedis Apostolicæ auctoritate) eosdem canonicos ad curam animarum nostræ diœcesis, aut nostra, aut Vicarij generalis nostri collatione admitti debere, nequaquam censemus.

a cap. quod Dei timorẽ ext. hoc tit.

De religiosis domibus, vt Episcopo sint subiectæ. Tit. XXXVI.

CAP. I.

SICVT Ecclesias [a], monasteria, hospitia, aliasq. religiosas ædes sine Episcoporum auctoritate ædificari non posse, certum est, ita, & eorum iurisdictioni, atque arbitrio, eas subijci maximè conuenit, vt, scilicet, vnusquisque Episcopus loca omnia sacra, ad piosq. vsus instituta, quæ [b] intra suæ diœcesis fines posita sint, (nisi [c] eius potestate Apostolico priuilegio eximantur) quantum necessitas, aut locorũ vtilitas vrgeat, visitare, reformare, atque ordinare valeat. Quod cùm ante oculos nostros assiduè obuersetur, omnibus rectoribus, & administratoribus hospitalium, & in ciuitate, & extra ciuitatem nostram existentium, mandamus, vt, quæ in [d] eorum fundatione, siue institutione, statuta sunt, diligenter, atque ad vnguem obseruent, neque locis, quibus præsunt, vllum inferri damnum patiãtur. Qui in officio deliquerint, administratione perpetuò priuẽtur, omnesque, & singulas res, aut pecunias, quas in proprium vsum cõuertas fuisse, eorumvè negligentia, aut culpa, perijsse constiterit, integrè eisdem locis restituant, aut caueant de plena restitutione, ac satisfactione facienda intra tempus à nobis, vel à successoribus nostris, eis præfigendum. In posterum verò huiusmodi curæ, seu administrationes, vni [e], & eidem personæ, (siue ea ex laicis, siue ex clericis sit) vltra trienniũ nullo pacto committatur. Administratores autem singulis [f] annis nobis, vel à nobis delegatis, rationes, & computa exacti, & expẽsi reddere omnino teneantur. Nec admittatur quisquam ad huiusmodi curam, qui seu muneri suo plenè, ac fideliter satisfacturum in nostris, vel in nostri generalis Vicarij manibus, non iurauerit, si hospitalia in hac ciuitate sint, sin extra eam fuerint, in manibus rectoris loci, in quo extiterint.

a cap. 10. & plurib. seqq. 18. q. 2. c. 3. ext. hoc tit.
b c. ostẽ Basilicæ 16. q. 7. can. monasteria 18 q. 2.
c cap. 6 ext. eod. c. auditis ext. de præscript.
d Clem. quia cõtingit hoc tit. c. vlt. sess. 7. de refor. Conc. Trid.
e c. 8. circa fi. sess. 25. de refor. Conc. Trid.
f Conc. Trid. c. 9 sess. de reform.

CAP. II.

SOdalitates, quæ & confraternitates, & pœnitentium societates, nuncupantur, vt in religioso instituto, inceptisq. pietatis officijs ad diuinæ maiestatis honorem, animarumq. ædificationem, atque solatium, perseuerare possint, ab Archiepiscopis Tarantasiensibus, seu statis temporibus, seu quandocumque libuerit, visitari debere dicimus, non

solùm,

solum, quo earum libri, regulæ, & constitutiones diligenter recognitæ, si quid vitij temporum iniuria contraxerint, purgentur, sed &, si opus fuerit, quo vtilius reformentur. Quod quidem nos, vel ipsi faciemus, vel, vt auctoritate nostra pro locorũ qualitate exactissimè fiat, assiduè curabimus.

CAP. III.

Qvamquam vehementer cupimus, in hac ciuitate, & per vniuersam diœcesim nostram, nouas subinde erigi confraternitates, vt cum diuini cultus augmento excitetur fidelium pietas; vnde, apparentibus veræ charitatis argumentis erga Deum, & proximum, catholicæ veritatis hostes confusionem suam facilius agnoscant; non tamen permittimus, sacerdotes, aut clericos, aut alias qualuis, etiam summa dignitate, atque auctoritate præeminentes personas, vllas cõfraternitates instituere posse, nisi à nobis ea de re in scriptis impetrata facultate: alioquin, Institutiones omnes nullas esse declaramus, earumq. auctores graui pœna arbitrio nostro infligenda, dignos pronunciamus.

§. 1.

Sed, postquam confraternitates auctoritate nostra erectæ fuerint, in illis publicos recipi peccatores, nisi resipiscant, prohibemus: quòd, si recepti, malos in bonos mores non mutauerint, & superioribus obsequentes non fuerint, omni spe nouæ receptionis amissa, ex confratrum sodalitate absque mora eijciãtur.

§. 2.

Prohibemus item, ne in eorum oratorijs, siue sacellis, vlla defunctorum, & confratrum cadauera sepulturæ tradantur, nisi, id eis licere priuilegio, aut consuetudine, constiterit, aut a parochis ea de re sine diminutione, aut detrimento portionis funeralium, quæ cuicumque parochiæ, iure, aut consuetudine obuenire solet, licentiam habuerint.

§. 3.

Missas celebrari non sinant, antequam parochialis fuerit absoluta, nisi populorum commodum aliud postulauerit cum expresso parochorum consensu.

§. 4.

Vesperæ præterea ab ipsis cõfratribus minimè recitentur, nisi ante, aut postea quàm in Metropolitana, vel parochialibus Ecclesijs fuerint recitatæ, vt, scilicet, nullum doctrinæ Christianæ scholis afferatur impedimentum.

§. 5.

Ad processiones vocati, si non præstò fuerint, ab eorum exercitio suspendantur; nec restituantur, donec resipiscentes, nobis, vel Vicario nostro generali, se in posterum obtemperaturos iureiurando promiserint.

CAP. IV.

Vt verò, quæcũque bona hospitalibus, confraternitatibus, alijsq. religiosis locis relinquuntur, iuxta relinquentium voluntatem plenum consequantur effectum, tollaturque omnis occasio onerandi conscientias eorum, ad quos maximè pertinet, testantium pietatem mature, ac syncere executioni mandari; notarijs, ac cancellarijs præcipimus (quod & in visitatione parochiarum faciendum esse decreuimus) vt, quicumque ex ipsis testamenta, aut legata habet in actis suis, is; triũ mensium spatio, à promulgatione præsentium constitutionum incipiendorum, qui autem de illis rogatus in posterum fuerit, post mensem à die notitiæ mortis testatoris incipiendum; id nobis significet, tradito subsignato exemplo particulæ legatum continentis, atque non sine competenti mercede.

CAP. V.

Legata omnia, & onera, quæ eadem hospitalia, confraternitates, aliaque pia loca soluere, ac portare tenentur, in libro ad id concinnato quamprimum distinctè describantur, cuius exemplum publici notarij manu signatũ in archiuium Archiepiscopale nostrum deferatur, ne temporum iniuria perire possit. Sed, si confraternitates proprium quoque Archiuiũm, in quo authenticæ scripturæ deponantur, habuere voluerint, id vt facere possint, permittimus, sed simul in Archiuio nostro asseruentur.

CAP. VI.

Ivbemus denique, vt eadem legata, atque onera cum temporum assignatione, quibus singula persolui debeant, in particulari tabella breuiter, ac distinctè, describantur. Quæ, vbi eiusdem pij loci gubernatores, seu confratres ad deliberandum de publicis negotijs conuenire soleant, semper affixa remaneat, ne vllo vnquam tempore piæ testatorum voluntates, aut obliuioni mandentur, aut defraudari possint.

De capellis monachorum, & aliorum Religiosorum. Tit. XXXVII.

CAP. I.

QVONIAM, Ecclesias oppidi Bellifortis à prædecessoribus nostris pleno iure alienatas, aut donatas fuisse illius loci monachis, minime constat, quamuis illis concessæ, vel cum eorum bonis permu-

permutatæ fuerint; consequens est, illarum[a] institutionem ad nos omnino iure spectare. Quapropter, cùm, eosdem monachos inibi[b] residere permissum non sit, nullus, vel perpetuus, vel amouibilis Vicarius, ad earundẽ Ecclesiarum administrationem constituatur, qui præuio examine, ad id munus obeundum idoneus à nobis iudicatus non fuerit: quem tamen secularem[c] sacerdotem, non monachum, esse debere, ac de animarum regimine, omnibusq. circumstantijs ad parochi officium pertinentibus, exactam nobis rationem, nostrisque successoribus reddere[d] teneri, declaramus.

a c. visis c. sane 16. q. 2. c. in Lateranensi ext. de prabend.
b c. vlt. ext. eod. titulo.
c cap. 1. ext. eod. tit.
d d. c. in Lateranensi.

CAP. II.

SIcut secularia[a] beneficia inter seculares clericos secularium collatorum auctoritate distribuuntur, ita & ad regularia beneficia Prælatorum regularium collatione regulares personæ legitimè promouentur, dummodo[b] collatores beneficia conferendi in mora non fuerint: quo casu, collationes absque controuersia ad nos deuolui ex sacrorum Canonum præscripto declaramus. In mora autem esse collator ille intelligitur, qui monacho non sui ordinis (licet sub eadem regula militet) beneficium conferat, collatarium enim, & eandem regulam profiteri, & eiusdẽ Ordinis[c] esse, atque institui, necesse est, siquidem differt ordo à regula: plures enim ordines sunt sub vna regula militantes. Regulæ verò quattuor sunt: Sanctorum, nempe, Basilij, Benedicti, Augustini, & Francisci Assisiatis, à quibus, veluti certissimis fontibus, obseruantiæ, ac viuendi normam hauriunt cæteri, siue Ordines, siue congregationes Regulares, vna excepta Carthusiana, quæ nullam ex ijs quattuor agnoscit, sed propriam habet regulam. Quapropter, si beneficium sit Ordinis sancti Benedicti, conferri nequit monacho Cistercienfi, neque contra, nisi ex dispensatione summi Pontificis, qui, vt alibi diximus, cùm sit Ordinariorum Ordinarius, plenissimam[d] habet in beneficijs potestatẽ.

a c. cum de beneficio de præb. in 6.
b cap. inter quatuor ext. de relig. domib.
c c. 10. sess. 14. de refor. Conc. Trid.
d can. cunctis per mundum 9. q. 3. c. 8 de præb. lib. 6 Clem. 8. in fi. vt lite pend.

De iure patronatus.
Tit. XXXVIII.

CAP. I.

VONIAM plures sunt, tum Ecclesiastici, tum seculares homines, qui, eligendi, seu præsentandi ad Ecclesias, capellanias, hospitalia, aliaq. beneficia Ecclesiastica vacãtia ius habere sibi persuadent, vt, quod à sacra[a] Tridentina Synodo sanctè constitutum est, executioni mandetur (præter id, quod in visitatione nostra speciatim decreuimus) omnia iura, priuilegia, ac fundamenta, quibus ea electio, aut præsentatio, fieri legitimè possit, intra duos menses à die publicationis præsentium actorum computandos, nobis, aut Vicario nostro generali, exhiberi iubemus: quo termino elapso, nisi exhibita fuerint, quod iure communi statutum est, obseruandũ esse intelligatur.

a c. 13 cum seq. sess. 14. de refor. & 9 sess 25. de reform.

CAP. II.

IN futurũ verò nemo, siue Ecclesiasticus, siue secularis, cuiuscumque ordinis, & dignitatis fuerit, alia prorsus ratione iurepatronatus acquiri sibi intelligat, quàm, si Ecclesiam, beneficium, aut capellam, de nouo fundauerit, & construxerit, seu iam erectam, ac sufficienti dote carentem, de proprijs, & patrimonialibus bonis dotauerit: institutio verò huiusmodi nobis, nec alteri nobis[a] inferiori reseruata censeatur.

a can. piæ mentis seq. 16. q. 7. c. nobis ext. hoc tit. d. cap. 18 sess. 14.

CAP. III.

SAne, cùm beneficiorum iurispatronatus rectores vitæ integritate conspicuos esse, ad diuini cultus, decus, atque augmentum, Christianæ Reipublicæ non parum intersit, appositè quidem, atque opportunè, ex iuris[a] Pontificij, sacriq.[b] Concilij Tridentini præscripto, qui ad huiusmodi titulos admitti debent, Episcopis locorum, vbi extiterint beneficia, à patronis præsentandi sunt, vt pietatis studio, morumq. candore probati, ad sacra ministeria canonicè instituantur. Patronos igitur, nisi intra quattuor menses, si laici fuerint, aut, si Ecclesiastici, nisi[c] intra sex, ad regimen Ecclesiarum rectoribus carentium, viros idoneos nobis præsentauerint, priuilegio præsentãdi toties decidisse, dicimus, quoties legitimum præsentationis terminum, absque præsentatione præterire patiantur, eiusque negligentiæ causa ius conferendi eadem beneficia, ac si libera essent, ad nos deuolutum esse, declaramus.

a c. 3. 22 & 27. ext. eod.
b sess. 14. de refor. c. 13.
c c. vn eod. tit. in 6.

CAP. IV.

LIcet constituens iuspatronatus, extra bona sua illud esse profiteatur, sicut dominus manumittens seruum, seruo priuatur; attamen, sicut, qui libertatem dat[a], quoddã sibi ius in liberto retinet, ita & patrono in beneficio iurispatronatus à se fundato remanet ius, quod, præsentandi, appellatur. Cæterum præsentans nihil prorsus ex bonis, aut iuribus, aut reditibus Ecclesiæ iurispatronatus, vel propria auctoritate percipere, vel à præsentato quauis ratione exigere, aut sibi retinere potest, nisi fortasse, cùm, vrgente paupertate, sacrarum[b] constitutionum suffragio, patrono succurrendum sit: quod tamen, in

a l. 1. & to. tit. ff de iure patron.
b c. filius c. quicumque 16. q. 7. c. 25. ext. hoc tit.

in nostra iurisdictione sine auctoritate nostra fieri nolumus, vt egentibus pro personarum qualitate, ac beneficiorum reditu, opportunè consulatur. Qui secus fecerit, fidelium communione priuetur, iusq. præsentandi statim amisisse intelligatur.

§. 1.

Vt autem faciliùs, quod hac de re in Concilio c Tridentino statutum est, debitam executionem assequatur, clericis omnibus beneficia iurispatronatus obtinētibus præcipimus, vt, quoties à patronis aliquam huiusmodi molestiam habuerint, eam illico nobis, aut Vicario nostro generali, significent, alioquin à diuinis arbitrio nostro suspendantur.

c d.c.9.sess. 25.

§. 2.

Idem dicimus, si patroni iuspatronatus vēdiderint, aut alio titulo in alias personas cōtra d canonicas sanctiones transtulerint: eo enim casu, non solùm excommunicationis, &; si vniuersitates fuerint; interdicti pœnas subeant, sed & ipsius iuspatronatus priuilegijs statim priuati intelligantur.

d c.6 7.& 16 ext. hoc tit. & d.c.9 § ad hæc vers nec dictum.

§. 3.

Cætera, quæ ad iuspatronatus pertinent, à sacro Tridentino Concilio petenda sunt, cuius decreta ad vnguem obseruari mādamus.

De censibus, exactionibus, & procurationibus Tit XXXIX.

CAP. I.

QVONIAM Episcopatus, inter eas potestates; quibus a omnē animam subijci, asserit Apostolus; esse censetur, subiectio verò ex tributi, seu census solutione, quod superiori penditur, manifestè arguitur; loca omnia religiosa Episcopis, tanquam b sublimioribus potestatibus, siue superioribus, subdita, censum pendere c teneātur, nempe, vt dum d spiritalia semināt, carnalia, seu temporalia, eiusdem Apostoli auctoritate, iure metere possint. Quod, cùm in vniuerso Christiano orbe in recognitionem Episcopalis potestatis, & præeminentiæ receptum sit, vt à nostris quoque subditis erga nos obseruetur, decimam partem fructuum beneficiorum in nostra diœcesi existentium singulo quoque quinquennio, vt antea consueuerat, ab eorum rectoribus cathedratici, vel charitatiui subsidij loco nobis repræsentari mandamus.

a Apost. ad Rom c.13.

b c de xenodoch. c. cū dilectus ext. de relig. domin. c. consec. basilica 16. q 7.

c c.2.& 10. tit ext. eod

d Apost. epist. 1 ad Cor. 9.

§. vnic.

Exactiones verò, quæ tributum quoddam sunt, & extra ordinem exigi solent, si superueniat necessitas e, permittimus, sin minus prohibemus.

e c.6 §. prohibemus ext. hoc tit.

CAP. II.

PRocurationes autem, hoc est erogationes, seu solutiones expensarum, quæ visitatoribus pro visitatione debentur, remitti a nullo pacto debent, siue ad clericos, siue ad laicorum vniuersitates, pertineant, vt in nostra diœcesi ex antiquissimo vsu fieri consueuit, idque optima ratione, cùm visitationes ad commodum, atque vtilitatem, tam clericorum, quàm laicorum institutæ sint, ita, vt sacra Synodus b Tridentina, eas, tanquam maximè necessarias, in qualibet diœcesi singulo quoque anno fieri præcipiat, aut saltem singulo quoque biennio, vbi propter diœcesis amplitudinem, annua visitatio commodè absolui non possit: quod tamen, nos facere non posse, molestè ferimus, cùm ex conuentione inter prædecessores nostros, atque vniuersitates nostrorum subditorum pluribus ab hinc annis inita, visitationes ad septennium vsque proferendæ sint, ne, scilicet, populi, qui visitatoribus victualia subministrare tenētur, se supra vires grauari conquerantur. Verùm, quoniam longissimum videtur spatium septē annorum, vtque fideles fructibus ex visitatione prouenientibus non defraudentur, accedente præsertim tanti Concilij auctoritate, cùm diœcesis nostra, propter suam latitudinem, quotannis visitari sine magno incommodo nequeat; placeret, id fieri singulo quoque biennio: sed, ne subditi impensis fatigētur, habeaturq. conuentionis, cuius mentionem fecimus, aliqua ratio, mediam viam elegimus, nempe, vt, si annuat summus c Pontifex, visitationes triennij tempus minimè excedant.

a c.6.& 17. ext eod. c.1. eod. lib 6. c. vn. extrauagan. comm.

b c.1 sess 24 de reform.

c c. penult. ext de capel. monach.

§. 1.

Verùm, quo ipsi subditi nostri, quoad eius fieri poterit, minimè necessariorum sumptuū onere, atque occasione, liberentur, non propter comitatum prædecessorum nostrorum, quem modestum fuisse credimus, sicut, & noster fuit, tum, quoad numerum famulantium, tum, quoad tempus, visitationis nostræ munere, quantùm per negotia licuit, quàm celerrime absoluto: sed, quia circumstantium populorum primores, & plurimi prouinciales presbyteri, & clerici tempore visitationis turmatim confluere solent, quo Archiepiscopus est diuersurus, ibique, tanquam in lautissima mensa, magnoq. nuptiali conuiuio, large comedere, ac bibere sumptibus locorum, qui visitantur, ne tales scandalosæ comessationes altiores radices agant, immo, vt penitus abusus iste aboleatur, mandamus syndicis locorū sub

sub pœna arbitrio nostro imponenda, ne, dum visitationes fient, aliquem, qui non sit ex comitatu visitatorum, impensis publicis ad mensas visitatorias vllo pacto admittant, aut admitti permittant.

§. 2.

Vtque corruptela hæc stirpitus euellatur, ipsiq. syndici ab hac molestia in perpetuum omnino liberentur, si esculenta, quæ, iuxta canonicas sanctiones, visitatoribus subministrare tenentur, pecunia redimere voluerint, dimidia parte expensarum, quas in huiusmodi cibariorum apparatu facere soliti sint, contenti erimus eo libentius, quò subditos nostros, ex frequentiore visitatione nullum incommodum (si rei mundanæ iactura cum cælestium diuitiarum lucro conferatur) immensam verò vtilitatem consecuturos, non obscure prouidemus.

CAP. III.

Neque Ecclesiæ nomine censeri, neque titulum posthac, vel vsum Ecclesiæ habere, volumus (siue ab vniuersitate, siue à priuatis personis ædificanda proponatur) nisi eam, cui [a] integer mansus pro [b] dote constitutus sit, hoc est, tantum agri, seu reditus annui, quantum sufficere videbitur ad clericũ, qui in ea sacrorum curam gerere debeat, pro ministerij, lociq. qualitate decenter alendũ, & supellectilia Missis celebrandis necessaria comparanda, & quantum opus fuerit, renouanda eodem ferè modo, quo, quis, vel ducendam, vel iam ductam, ornandam sibi vxorem duxerit, vt apposite annuit Ioannes [c] Chrysostomus his verbis: Quasi ducta vxore, vel sponsa, vel data virgine, sic erga Ecclesiam affectus sis, dotem inscribe illi: ita tibi benedictionis prædium multiplicabitur.

a cap. 1. ext. hoc tit. Auctor de manso in Paratitlis hoc tit. vers. p dote. b c. nemo ecclesiã de cõsecr. d. 1 c. 8 ext. de consecr. Eccles. vel alt.

c homil. 18. in Act. Apost.

De consecratione Ecclesiæ, vel altaris. Tit. XL.

CAP. I.

ECCLESIÆ, antequam dedicationis, aut venerabili consecrationis charactere sanctificentur, opera dumtaxat hominum videntur: ideo, vt ab humanitatis labe quodammodo vindicatæ, tanquam Dei domicilia, in summo honore haberentur, dedicatæ sunt, etiam apud ethnicos, quorum [a] quidam non indoctus scribit, dedicatione Deum induci, ac sede destinata locari. Consecrantur quidem Ecclesiæ, quia, vt ait sanctus Thomas [b], cùm non sint gratiæ susceptiuæ, ex cõsecratione adipiscuntur quandam spiritalem virtutem, per quam aptæ redduntur diuino cultui; cuius dignitatem nos, quantùm possumus, augere studentes, in Ecclesijs, ac capellis, quamuis nostrorum antecessorum consensu recenter constructæ fuerint, Missas [c] celebrari prohibemus, antequam solemni ritu à nobis consecrentur, quibus solis [d] Episcopali præeminentia id muneris reseruatum est.

a Quinti. de cla. 321.

b S. Tho. 3. par q. 83 a. 3

c in Concil. Aquen. seu Aquisgr. sub Pipino c 23. & seq.

d c. 9. ex eo.

CAP. II.

Consecratione ad Episcopos, vt diximus, tantùm pertinente, in Concilio Lateranensi sub Leone X. celebrato prohibitum est Regularibus, ne Ecclesiæ, vel altaris consecrationem, vel cæmeterij benedictionem, ab alieno Episcopo petere audeant. Quam sanè constitutionem obseruatione dignissimã in nostra diœcesi diligentissime obseruari, iubemus, ac, si negligatur, Ecclesiam illam sic consecratam, vel, vbi fuerit altare contra eam cõstitutionem pariter consecratũ, vel cœmeterium benedictũ, interdicto subiacere, quamdiu aliud de illa statuere nobis visum fuerit.

CAP. III.

Qvoniam non desunt inter Regulares, qui non sine scandalo, quam non habent auctoritatem, sibi temere tribuentes, nõ solùm sacras vestes, corporalia, aliasque huiusmodi res Ecclesijs secularibus dicatas benedicere, verùm etiam calices, & patenas, cõsecrare audent, sub excõmunicationis pœna prohibemus, ne quis secularis clericus audeat vllam à Regularibus similem consecrationẽ, aut benedictionem accipere: ipsis verò Regularibus cuiusuis rei consecrationem, ac benedictionem, nisi id priuilegio Apostolico facere possint, omnino interdicimus, ac transgressores, tanquam sacrorum canonum violatores, à suis superioribus puniendos relinquimus. Eam autem consecrationem, ac benedictionem, eodem deficiente priuilegio, tamquam à non habente [a] potestatem factam, nullam esse declaramus.

a c. 9. in fin. vbi gloss. in ver. tolerantiã hoc tit.

CAP. IV.

Qvandoquidẽ superioribus annis, ardẽte bello, præter furta, rapinas, incẽdia, cædes, & stupra nõ pauca militũ licentia patrata, etiã sacras res conculcatas, Ecclesiasq. ipsas, ac loca plurima religiosa fuisse violata in nostra Prouincia, credendum est, dubitatum fuit, an Ecclesiæ deberent iterum benedici, aut cõsecrari; dicimus nos, Ecclesias pollutas noua consecratione non indigere, sed satis esse, si aqua solemniter benedicta aspergantur. Aliter dicendum est de altari, de mensa, scilicet, altaris [a], si mota fuisse appareat, vel, si sacri altaris lapis sigillum continens enormiter confractus, vel diminutus

a cap. 1. ext. eod.

nutus fuerit, namque iterum debet conseruari. Porrò, polluta Ecclesia humani sanguinis [b], vel seminis effusione, vel, quia in ea excommunicatorum cadauera [c] sepulta fuerint; etiam pollutum cæmeterium [d] Ecclesiæ coniunctum, esse intelligitur, nec tamen (quia locus semel Deo dicatus amplius consecrari debet) iterum consecrandum est, sicut, nec Ecclesia, nisi fuerit igne [e] consumpta. Neque etiam, si tectum, illæsis parietibus, corruerit, iterum debet Ecclesia consecrari [f], nisi fracta sit altaris mensa. Cùm autem consecranda est, diligenter mundari priùs, & exorcizari debet, vt, vbi diabolus [g], leonis rugientis more, quærens semper, quem deuoret, malignis artibus de peccatore [h] triumphauit; ibi diuinæ benedictionis virtute victus, conculcetur: &, vbi peccati suggestione Christianæ fidei contumeliam machinatus est; ibi cælestis auxilij brachio, & satanica eludatur industria, & orthodoxa pietas suam retineat maiestatem. Altaria verò [i], quorum consecratio ambigua sit, omnino consecrentur.

b c.4. eod.
c c.7. eod.
d c. 1. eod. lib. 6.
e can. Ecclesijs semel de consecr. d. 1.
f cap. 6. ext. hoc tit.
g epistol. 1. Pet. c. 5.
h S. Th. 3. p. q. 83. art. 3.
i Conc. Mel. c. 8. de quo apud Burch. lib. 3. cap. 10 Iuo li. 2 c. 9. Grat. de cōsecr. d. 1. Carolus Magn. apud Anseg. non. lib. 1. cap. 151.

De celebratione Missarum, & sacramēto Eucharistiæ, & diuinis officijs. Tit. XLI.

Eugenij IV. in Concilio Florentino generali.

CAP. I.

TERTIVM est Eucharistiæ sacramentum, cuius materia est panis triticeus, & vinum de vite, cui ante consecrationem aqua modicissima admisceri debet. Aqua aurem ideo admiscetur, quoniam, iuxta testimonia sanctorum Patrum, ac Doctorum Ecclesiæ, pridem in disputatione exhibita, creditur, ipsum Dominum in vino aqua permixto hoc instituisse sacramentū. Deinde, quia hoc conuenit Dominicæ passionis repræsentationi. Inquit enim B. Alexāder Papa Quintus: à B. Petro in sacramentorum oblationibus, quæ intra Missarum solemnia Domino offeruntur, panis tantùm, & vinum aqua permixtum in sacrificium offerantur. Non enim debet in calicem Domini, aut vinum solum, aut aqua sola offerri, sed vtrūque permixtū, quia vtrumque, idest sanguis, & aqua, ex latere Christi profluxisse legitur: tum etiam, quòd conuenit ad significandum huius sacramenti effectum, qui est vnio populi Christiani ad Christum: Aqua enim populum significat, secūdum illud Apocalypsis: Aquæ multæ, populi multi. Et Iulius Papa Secundus post B. Syluestrum, ait: Calix Dominicus iuxta canonum præceptum vino, & aqua permixtus debet offerri: quia videmus, in aqua populum intelligi, in vino verò ostēdi sanguinem Christi. Ergo, cùm in calice vinum, & aqua miscetur; Christo populus adunatur, & fidelium plebs ei, in quem credit, copulatur, & iungitur. Cùm ergo, tam Sancta Romana Ecclesia à beatissimis Apostolis Petro, & Paulo edocta, quàm reliquæ omnes Latinorum, Græcorumq. Ecclesiæ, in quibus omnis sanctitas, & doctrinæ lumina claruerunt, ab initio nascentis Ecclesiæ sic seruauerint, & modò seruent; inconueniens admodum videtur, vt alia quæuis regio ab hac vniuersali, & rationabili discrepet obseruantia. Decernimus igitur, vt etiam ipsi Armeni se cum vniuerso orbe Christiano conforment, eorumq. sacerdotes in calicis oblatione paulùlum aquæ (prout dictum est) admisceant vino. Forma huius sacramenti sunt verba Saluatoris, quibus hoc conficit sacramentum. Sacerdos enim in persona Christi loquens, hoc conficit sacramentum. Nam ipsorum verborum virtute substantia panis in corpus Christi, & substantia vini in sanguinē conuertuntur, ita tamen, quòd totus Christus continetur sub specie panis, & totus sub specie vini, sub qualibet quoque parte hostiæ consecratæ, & vini consecrati separatione facta, totus est Christus. Huius sacramenti effectus, quem in anima operatur digne sumentis, est adunatio hominis ad Christum. Et, quia per gratiam homo Christo incorporatur, & membris eius vnitur, consequēs est, quòd per hoc sacramentum in sumēribus digne gratia augeatur, omnemque effectum, quem materialis cibus, & potus, quoad vitā agunt corporalem, sustentando, augendo, reparando, & delectando; sacramentum hoc, quoad vitam operatur spiritualem, in quo (vt inquit Vrbanus Papa) gratam Saluatoris nostri recensemus memoriam, à malo retrahimur, confortamur in bono, & ad virtutum, & gratiarum proficimus incrementum.

CAP. II.

POstulat Redemptoris nostri erga humanum genus summa, immensaq. charitas, vt, quod à Romanis Pontificibus, Vrbano IV. Martino Quinto, atque Eugenio Quarto, ad honorem sanctissimæ eius humanitatis, animarumque fidelium vtilitatem statutum fuit, temporumque longinquitate hominum memoria excidit, ad subditorum nostrorum notitiam, vsumque reuocetur. Quod quidem huiusmodi est, vt, quicumque sacrosancti Christi corporis festo die (cuius solemnitas

feria

feria quinta post octauam Pentecostes celebratur) diuinis officijs interfuerit; largissimâ lucretur peccatorum suorum remissionem, seu indulgentiam, hac scilicet horarum canonicarum distinctione, videlicet, pro Matutino, Missa, ac primis, & secundis Vesperis, ducentorum dierum: pro Prima, Tertia, Sexta, atque Nona hora, ac Completorio centum sexaginta: Singulis verò cuiuslibet octauæ diebus festum ipsum subsequentibus: pro Matutino, Missa, ac Vesperis, ducentorum: pro reliquis autem horis, octoginta. Qui autem eodem festo, & octauæ diebus occasione supplicationum, seu processionum, sacrosanctum Eucharistiæ sacramentum deduxerit, vel reduxerit, aut pro pace, & tranquillitate Ecclesiæ Missam celebrauerit, aut eandem Eucharistiam sumpserit, vel festo, vel quolibet octauæ die, ducentorum dierum indulgentiam lucretur, & totidem, qui sanctissimam hostiã, dum ad infirmos defertur, vel præcedendo, vel sequendo cum accenso lumine, veneratus fuerit; centum verò omnes alij, qui eidem processioni, quoquo modo interfuerint, item ducentorum, qui verè pœnitentes, & sacramentali confessione, conscientia expurgata, pro festo, seu vigiliæ die, eiusdem sanctissimi sacramenti solemnitate præcedente, ieiunauerint, vel ex confessarij proprij consilio, vel alio quoquo modo, pium quoduis opus peregerint. Ad Missas, diuinaq. officia, interdictas etiam personas, quæ causam interdicto non dederint, vt citius cum Ecclesia reconcilientur, admitti statuerunt ijdẽ summi Pontifices. Quorum spiritualium munerum fructus, vt à subditis nostris faciliùs percipi possint, sub sanctæ obedientiæ vinculo parochos nostros obstringi volumus, vt singulo quoque anno diebus Dominicis, qui tantæ solemnitatis festum præcesserint, harum indulgentiarum summam inter Missarum solemnia alta voce populis suis recitent ita, vt ab omnibus intelligantur.

CAP. III.

ET, quò subditi nostri maiore spiritus feruore in dies magis, ac magis ad propriã salutem accendantur, quod in visitatione parochiarum decreuimus, hac perpetuo valitura constitutione confirmamus, vt, scilicet, eiusdem sanctissimi dominici corporis sodalitas, seu confraternitas, in vnaquaque parochia instituatur, cuius præcipuum munus sit sacrosanctam Eucharistiam, cùm ad infirmos defertur, deducere, ac reducere. Quod, si ex sententia successerit, & tanti operis auctores summi dispensatoris Christi Vicarij beneficio ex inexausto Ecclesiæ thesauro (nobis etiam procurantibus) æternas sibi diuitias comparabunt, & populus de sui redemptoris honore tantummodo sollicitus, diuinorumq. præceptorum obseruantiæ magis intentus, terrenos honores calcabit, ciboque cælesti, Christi nempe pretiosissimo corpori, animæ palatum assuefaciet.

§. 1.

Sed, vt confratres munus hoc faciliùs obeant, cæterique vtriusque sexus fideles tanto operi præstò sint, cùm sanctum ad ægrotos deferendum fuerit viaticum, per campanæ signum populum inuitari iubemus, vt, qui voluerit, cum funalibus, seu, vt vulgo appellantur, intortitijs, candelisq. accensis, debitum sacrosanctæ Eucharistiæ cultum opportune præstare possint.

§. 2.

Parochus verò superpellicio, & stola, &, quandocumque commode fieri poterit, etiã pluuiali albo indutus, humiliter, & composité sub decenti vmbella, etiam alba, in argentea pixide iuxta formam à nobis traditam duas deferat particulas consecratas, vt altera ab ægroto sumpta, altera cum eodẽ comitatu, & honore reducatur ad Ecclesiam, vbi sit tabernaculum formatum, quemadmodum in visitatione nostra decreuimus, in quo sacrosanctum Eucharistiæ sacramentũ toto anni tempore, qua decet reuerentia, asseruetur: ardentibus ante illud perpetuis lampadibus.

§. 3.

Si autem longè absit ægroti domus, perq. saxosa, aspera, & difficilia loca transeundum sit, vna tantùm feratur particula in vasculo argenteo clauso, secundum formam à nobis in eadem visitatione præscriptam, in sacculo ex serico panno confecto, ad collumq. chordula item serica appenso, duabus saltem præeuntibus laternis, intortitiorum, aliorumvè cæreorum loco, quibus accensæ candelæ ita aptentur, vt nulla ventorum, etiam vehementium, vi extingui possint.

CAP. IV.

FRuctus [a] autem, qui ex pretiosissimi corporis, & sanguinis Redemptoris nostri participatione percipitur, nulla potest oratione explicari: eius tamen excellentiã piæ mẽtes aliqua ex parte assequẽtur, quæ Eucharistiam fonti, reliqua verò sacramẽta riuulis cõparauerint. Verè enim gratiarũ origo, & fons est sacratissima Eucharistia, cùm sub panis, & vini speciebus cælestium charismatum, ac sacramentorum auctorem, purissimumque bonorum omnium fontem, Iesum Christum, substantialiter, mirumque in modum contineat, vnde omnis perfectio largissimè manat, & profluit.

[a] cap. 2. c. 3 sess. 13. Cõc. Trid. de Euchar. Irenę lib. 4. c. 34. Cyril. lib. 4. in Io. c. 11. & 14. Ioann. Chrys. hom. 84. & in Io. 8. Th. 3 p. q. 79. per totũ, & alibi.

profluit. Quod, cùm primitiuæ Eccleſiæ alũni ſatis exploratum haberent, veræ charitatis ſpiritu inflammati orationibus [b], alijſque pietatis officijs enixe ſtuduerunt, vt panem angelorum, quantum per humanam fragilitatẽ liceret, dignè manducarent. Quam ſanè conſuetudinem ſummus Pontifex Anacletus [c] à Beato Petro Quartus, & confirmauit, &, lege lata, obſeruari præcepit. Deinde, cùm antiquæ pietatis feruore tepeſcẽte, primæuæ charitatis ſtudium paulatim leneſceret ita, vt ad menſam Dominicam perrarò Chriſtiani accederent, ſanxit ſummus item Pontifex Fabianus [d], vt id fieret ſaltem ter in anno: Natalis, ſcilicet, & Reſurrectionis Dominicæ, ac Pentecoſtes diebus, quod plura poſtea Concilia [e] confirmarunt. Sed, cùm iniuria temporũ hæc quoque cõſtitutio obſoleſceret ita, vt in plures annos ſacra communio deferri inciperet, ac, quaſi in deſuetudinem abiret, eius ſucceſſor Innocentius [f] in Concilio Lateranenſi ſtatuit, eos, qui ſingulo quoque anno, ſaltem ſemel, tempore Paſchæ non communicarent, ingreſſu Eccleſiæ, ac Chriſtiana prohiberentur ſepultura: quod ſemper obſeruatum eſt, hodieque adeo obſeruatur, vt, non modò Romæ, ſed in omni Italia, & alibi vetuſtus ille mos communicandi reuixiſſe videatur, cùm non deſint inter Chriſtianos, etiam militiæ, mercaturæ, alijſq. ſecularibus negotijs implicitos, qui dominicis, alijſque feſtis diebus, & quotidie, ſacram ſumant Euchariſtiam, hocque non ex præcepto Eccleſiæ, ſed ſumentium pietate. Quare, non clericos tantùm, ſed etiam vtriuſque ſexus laicos noſtræ diœceſis hortamur, vt diuinum hoc conuiuium frequentent, ne minus Religioſi, quàm ſint alij aliorum locorum Chriſtiani, eſſe videantur.

b Actor. c. 2.

c c. Epiſ. de conſecr. d. 1. c. peracta d. 2. de conſec.

d c. etſi non frequentius de conſecr. diſt. 2.

e Turon. 3. c. 50. Agath. c. 18. Cabil. c. 2. Latera. cap. 21.

f cap. omnis vtriuſque ſexus ext. de pœnit. & remiſſ.

§. vnic.

Iam verò, ſi quem propriæ ſalutis oblitum, neglecto [g] Eccleſiæ præcepto (quod vix credendum eſt) ſacram Euchariſtiam, ſaltem Paſchalis ſolemnitatis tempore, non ſumere, contingat, parochus, ſub cuius cura ille fuerit, ſtatim die octauo Paſchæ elapſo, nomen, & cognomen eius ad nos deferre teneatur, vt in contumacem cenſuris, & pœnis, quantùm iure Canonico ſtatutum eſt, abſque mora animaduertatur.

g d. c. omnis vtriuſque ſexus.

CAP. V.

Parochi, vt certò ſcire poſsint, an omnes curæ eorum crediti Paſchatis tempore Euchariſtiam ſumpſerint, vniuerſos, & ſingulos, cum mares, tum fœminas doli capaces in ſuæ parochiæ finibus commorantes, deſcribant, atque in Paſchate non, niſi ijs, qui vel ipſis, vel alicui ex approbatis à nobis confeſſarijs, ſiue ſecularibus, ſiue Regularibus, peccata ſua confeſſi fuerint; ſanctiſſimum Euchariſtiæ ſacramentum adminiſtrent. Qui verò eodem tempore Paſchali à parochia abfuerit, niſi, cùm reuerſus fuerit, fidem afferat, ſe alibi communicauiſſe, Eccleſiæ ingreſſu prohibeatur, donec Euchariſtiam, quomodo Chriſtianum virum decet, in propria parochia ſumpſerit: quòd, ſi interea eum mortem obire contigerit, Eccleſiaſtica arceatur ſepultura.

§. 1.

Quo verò, & gregem ſuum paſtor cognoſcat, & paſtorem grex bonore, debitiſq. obediẽtiæ officijs proſequatur, ſimul, & vtrinque perfici poſsit, quod diuinorum mandatorum dignitati reſpondeat, Chriſtianaſque animas ab erroribus ſeculi ad ſalutis ſemitam reuocet, neminem (quiſquis ille ſit) tempore Paſchali alibi, quàm in propria parochia, ſacroſanctam ſumere Euchariſtiã, eiuſdem [a] Concilij auctoritate permittimus, niſi à nobis, vel ab ipſo parocho, ea de re licentiam obtinuerit. Proinde Regulares Eccleſiarum rectores, neminem ſibi non ſubditum, dum Paſchalis ſolemnitas celebrabitur, ad Dominicam menſam admittant; immo, quemcũque ad ſuas Eccleſias ea de cauſa declinare animaduerterint, piè adhortentur, vt in propria parochia Eccleſiæ præcepto ſatisfaciat. Quod, ſi facere neglexerint, Euchariſtiæ adminiſtrationem, audiendarumque confeſsionum facultatem, ſibi interdictam eſſe intelligant: ſed &, qui Regularibus non ſubditus in earum Eccleſijs Paſchæ tempore communicauerit, obligatione parochialis communionis propterea minimè ſolutus eſſe exiſtimetur, cùm [b] duo præcipiat Eccleſia: alterũ, vt fideles tempore debito, quod, Paſcha eſſe, declarauit: alterum, vt in proprijs parochijs ſanctum ſuſcipiant altaris ſacramentum.

a d. c. omnis vtriuſque ſexus.

b d. c. omnis vtriuſque ſexus.

§. 2.

Ipſi autem parochi diligenter caueant, ne manifeſtos fœneratores, latrones, blaſphemos, concubinarios, alioſq. id genus [c] flagitioſos homines Chriſtianæ Reipublicæ peſtẽ, ac fæcẽ, ad ſacroſancti corporis Chriſti menſam vllo pacto admittant, immo, niſi veræ pœnitentiæ perſpicua ſigna dederint, à tanti eos ſacramenti participatione arceant, atque reijciant: contra verò anteactæ vitæ turpitudinem contrarijs moribus emẽdare paratos, & in Eccleſiæ gremio conquieſcere cupiẽtes, amplectantur, conſolentur, erigant, ac de diuina miſericordia ſecuros reddant; dicit enim Deus per Ezechielem [d], nolle ſe mortem impij,

c can. ſicut non alij cũ ſeq. can. hic ergo can. nullus presbyter, & can. clericos de conſecr. d. 2. can. extra catholicã can. manus ver. cum ergo 1. q. 1.

d Ezec. c. 18 & 33.

impij, sed velle, vt conuertatur à via sua, & viuat, neque venit [e] Saluator mundi vocare iustos, sed peccatores.

e Matth. 18. Luc 5 Apoc. ep. 1 ad 13 moth c. 1.

CAP. VI.

a c. 1 ex d sessione Tri. & in Cath. Aug lib. 10. de Ciui. Dei c. 20. Conc. Trid sess 22. c. 1. de sacri. Missæ.

SIcut sacrificium Missæ [a] vnum, & idem esse tenemus cum eo, quod in cruce oblatum est, ita vnus, atque idem sacerdos est vnigenitus Dei filius, Christus: Ideo sacerdotes, qui Missæ sacrificium offerunt, non suam, sed Christi personam gerunt, cum eius corpus, & sanguinem conficiunt; quod ipsius consecrationis verba apertè demonstrant: nō enim minister ait; hoc est corpus Christi, sed: Hoc est corpus meum, personā nempe Christi repræsentans, cum panis, & vini substantiā in verā eius corporis, & sanguinis substātiam conuertit. Hoc verò admirabile sacrificium, non solum est laudis, (vt sacra [b] etiam Tridentina Synodus exposuit) aut gratiarū actionis, aut facit nudam commemorationē sacrificij, quod in cruce oblatum est, sed & propitiatorium sacrificium est, quo Deus nobis placatus, & propitius redditur; ac prodest illud offerentibus (si cum intenso peccatorum dolore, ac fide, ad tantam mensam accesserint) & vniuersæ Ecclesiæ, tam viuentium, quàm eorum, qui in Christo defuncti sunt, neque [c] sua plene crimina expiauerint. Quamobrem sacerdotes[d], quibus data est potestas sacrificandi pro suis, alienisque peccatis, postquam diligenter perpenderint, quale, quantumque sit eorum munus, qualisque dignitas, Missam summa cum mentis puritate, & tremore, celebrent, hostiamq. ipsam sacrosanctam, verum scilicet Dei filium, ita tractent, atque ita Deo patri offerant, vt sibi coronam æternæ gloriæ acquirant, fidelibus verò imitandum solidæ pietatis exemplum relinquant.

b d. c. 1. c. 3. ead. sess. 22.

c Cypr. li 2. ep. 66. ad clerum, & populum. Io. Chrysost homil 45 in 1 epist ad Cal. Aug lib. de cur. p mort. c. 1. & d ver. Apost serm. 34 lib. 9. Cō fess. c. 11. 12. & 13. Conc. Tri. c. 2 & 3. d Matth. 6 Mar. 14 & 27 c. 1. 5 & hoc vtique extr. de sum. Tri. & fid. Cath.

CAP. VII.

CVm sancta sanctè administrari oporteat, sitque omnium sanctissimum Missæ mysterium, impium planè, ac mortiferum esse, sacerdotes celebraturos non perscrutari priùs conscientias suas diligenter. Ante oculos igitur eorum ponimus tremendum illud sacrificium, quo genus humanum cum diuina iustitia reconciliatum est, eosque obtestamur, ne cum peccati letalis labe accedant ad altare, nec obliuiscantur verbi Apostoli [a] ad Corinthios, qui manducat, & bibit indignè, (corpus, scilicet, & sanguinem Christi) iudicium sibi manducat, & bibit; sed mentem extollant ad tam sublimis ministerij contemplationem, quod assequi facilius poterunt, si post sacramentalem confessionem, priusquam Missam incipiant, orationem aliquam ex ijs,

a epist. 1. ad Cor. c. 11.

quæ in Missali reperiuntur; genibus flexis ante imaginem Christi (cuius corpus Deo patri oblaturi sunt) piè recitauerint. Itaque in sacrario, vbi celebraturi sacris induuntur vestibus, appendantur tabellæ, in quibus, præter sacras icones, huiusmodi etiam orationes descriptæ sint, vt orantes, & piarum precum recitatione, & mentis eleuatione in Deum, viam sibi ad cælum aperiant.

§. Vnic.

Perpaucos credimus esse inter sacerdotes, qui ritus Ecclesiasticos adeo ignorent, vt nesciant, non esse celebrandam Missam, antequam recitatum sit saltem officium matutinūm, atque vti oportere vestibus, hoc est planetis, seu casulis, coloris, vel tempori, vel Missæ celebrandæ congruentis. Quinque autem sunt colores, quibus vti solet Ecclesia, albus, scilicet, rubeus, violaceus, viridis, & niger.

CAP. VIII.

QVandoquidē canonici, parochi, Metropolitanæ, cæterarumq. Ecclesiarum, ac tandem totius nostræ diœcesis presbyteri, & clerici omnes, Missali, & Breuiario Ecclesiæ Tarantasiensis relicto, diuina officia recitant, Missasque celebrant ex Missalis, ac Breuiarij Romani præscripto, rationi consonū videtur; idem obseruandum etiam esse in cæremonijs ad diuinum cultum pertinentibus. Quocirca Beneficiarijs, Curatis, Canonicis, Presbyteris, omnibusq. alijs clericis nobis subditis, cuiuscumque conditionis, & dignitatis sint, mādamus, vt antiquis ritibus, & cæremonijs omissis, quæcumque diuinis officijs recitandis, & Missis celebrandis necessaria sunt, iuxta Romanæ Ecclesiæ ritū, & cæremonias deinceps peragantur, atque inter cætera, ne in Missæ introitus Psalmus, qui incipit: Iudica me Deus, & in fine Euangelij secundum Ioannē pars in calce Missæ recitari solita, prætermittatur, ijs Missis, & diebus exceptis, quibus, aliter fieri Missalis Clementini nuper editi regulis præscriptum est.

§. I.

Vtique ab re non fuerit, sacerdotem, antequā è sacrario Missam celebraturus, egrediatur, quæ recitare debebit, aut ea saltē, quæ in dies mutantur, percurrere, ne culpa sua, aut casu prætereunda legi, aut legenda præteriri, cōtingat, aut cùm ad altare fuerit, hæreat, aut in quærendis ijs, quæ in actu tam venerandi ministerij promptissima esse decent, non sine nausea, ac scandalo audientium, occupetur.

§. 2.

Non egrediatur, nisi præeūte clerico talari veste, & superpellicio, (seu, vt vulg. loquitur) cotta

cotta induto, clericaliq. charactere insignito cum Missali, & campanula, vel tintinnabulo, quo in eleuatione sanctissimæ Hostiæ excitētur circumstantes ad illius adorationem, diuiniq. mysterij contemplationem. Dum exibit, pulsetur aliud tintinnabulum ostio sacrarij superpositum, quo, & extra Ecclesiam, & in Ecclesia existentes de exitu sacerdotis admoniti, possint, si voluerint, celebrandæ Missæ opportune interesse.

CAP. IX.

[a] sup. c. 7. in princ. cap.

ET, cùm Missæ sacrificium (vt dictū est [a]) sit omnium sanctissimum; caueat sacerdos, ne in eo administrando committat, quod absolutissimum, & perfectissimum non sit. Accedat igitur ad altare, non solùm purus, ac mundus corde, atque exteriore cultu venerabilis, sed, quæcumque in eo opere necessaria fuerint, decore, humiliter, totiusque mentis intentione, persoluere meminerit, præsertim in pronunciandis verbis ad Missam pertinentibus, scilicet, non festina, nec tarda, nec dissona, sed clara, adeoque alta voce, vt piæ aures diuina eloquia facilius percipere, attentiusque considerare possint, sacerdotis verò meritum ea quoque de causa augeatur.

§. 1.

Quæ autem secreto dicenda sint, ita pronuncientur, vt à circumstantibus non intelligantur, atque, non cursim, aut parum attente, sed ea verborum distinctione, vt celebrans se ipsum intelligat. Cùmque sacrificantes solemne habeant capitis, manuum, genuum, totiusq. corporis gestu, & compositione, locorumque mutatione, quædam facere minime otiosa, aut superuacanea, (vt sancta [b] Tridentina Synodus declarauit) quo tanti sacrificij maiestas magis splendescat, perque res visibiles ad inuisibilium mysteriorum in eo sacrificio latentium contemplationem Christianæ mentes traducantur; curet religiosus altaris minister, vt huiusmodi functiones, ac ceremoniæ exacte, ac diligenter absoluantur.

[b] c. 5. & vl. sess. 22 de sacrif. Missæ.

§. 2.

Ne igitur profanum appareat, quod sacratissimum est, non celebretur Missa, nisi super altari duæ saltem decentes ardeāt cæreæ candelæ, quæ, nisi recitato Euangelio in fine Missæ legi solito, neque extinguantur, neque inde auferantur, quemadmodum in nostra visitatione obseruari mandauimus, sintque super vnoquoque altari, præter crucem, duo saltem candelabra, aut ex argento, aut ex aurichalco, aut etiam ex ligno tornato, & pro loci qualitate eleganter depicto, confecta. Altaria verò, quæ, priuatarum personarum esse dicuntur, nisi eis, quod necesse fuerit ad Missarum celebrationem, mensæque Dominicæ dignitatem, large subministretur, vel amoueantur, vel à negligentibus, aut impotentibus ad volentes, & vaentes, negligentium, siue impotentium defectum supplere, (vt in eadem visitatione statuimus) præmissa monitione, omnino transferantur.

CAP. X.

VTque à tanto sacrificio abusus omnes arceantur, sitq. eius dignitas plena, atque integra in oculis circumstantium, præcipimus sacerdotibus, vt sub pœna suspensionis à diuinis, postquam se vino tantùm, non aqua purificauerint, digitisq. ablutis, ablutionem sumpserint, calicem purificatoria mappula abstergeant, non autem (vt hactenus à quibusdam fieri accepimus) linteolo ab altari pendente.

§. Vnic.

Quoniam indecorum semper existimauimus, sacerdotem sacris vestibus indutum, ad Missamq. accinctum, ad altare quemquā expectare, ne diuini mysterij dignitas vilescat, nolumus, sacerdotes ad celebrandam Missam ita expeditos quemque (cuiuscumque ille conditionis sit) otiosus præstolari.

CAP. XI.

NVllus, vel [a] secularis, vel regularis sacerdos, in priuatis domibus, & extra Ecclesiam sub pœna suspensionis à diuinis (quam ipso facto transgressor subeat) Missam celebrare præsumat, nisi à nobis ea de re licentiam obtinuerit, quæ tamen non intelligatur locum habere alibi, quàm in oratorijs diuino cultui dicatis, nec, nisi ex graui causa. In altari verò, quod portatile vocatur, & in eo, quod sub dio positum sit, Missam omnino celebrari prohibemus.

[a] Conc. Tri. sess. 22 in decret. de obseru. & euit. in sacr. Missæ verl. Nemi nem.

CAP. XII.

VVlgatissimum in Ecclesia axioma est, clericum pro impetrato beneficio ad recitandum diuinum officium teneri, darique beneficium, vt recitetur officium. Nihilominus, quia inter petentes beneficia non desunt, qui, non solum recitare officium, sed, nec vix legere sciunt, in quorum numero obseruatum est, complures esse eorum, qui ad iurispatronatus beneficia admittuntur, ipsorum ferè patronorum culpa, dum imperitissimos homines, immo vmbras, ac simulacra hominum, ad altaris ministerium proponere non erubescunt; vnde, non sine animarum periculo, nō pauca oriuntur scandala, & perturbationes in Ecclesia: Nos, ne pestis hæc (si aliquando in nostrorum subditorum mores irrepserit) latius grassetur, Pij Quinti

summi

a incipient: Ex proximo. summi Pontificis constitutioni a inhærentes, dicimus, clericum, vel simplex, vel parochiale, vel aliud ecclesiasticum beneficium obtinentem, si, cessante legitimo impedimento, intra sex menses à die collati beneficij officium diuinum non recitauerit, quamuis inde perceptos fructus restituere non teneatur, grauiter tamen peccare. Eum verò, qui sui ipsius quodammodo oblitus, salubris huius præcepti medicinam reiecerit, atque minime impeditus, etiam post sex menses officium non recitauerit, ad male perceptos fructus nulla fabricæ ipsius beneficij, seu pauperibus pro omissi officij, ac temporis rata parte erogan-
b sess 9 c. 9. dos, Concilij etiam b Lateranensis tertij auctoritate, omnino compelli mandamus. Quā
c d. constitutione. ratam partem ex c eadem Pontificia constitutione ita accipiendam esse declaramus, vt pro omnibus horis omnes fructus amittantur, pro matutinis tantùm fructuum pars dimidia, pro reliquis sex horis item dimidia: & sexta pro vnaquaque sex horarum eius diei, quo recitatum non fuerit officium. Quod quidem, locum habere idem Pontifex voluit in omnibus etiam beneficijs nulli seruitio obnoxijs. Qui autem officium recitare pertinaciùs neglexerit, non solùm grauis culpæ daturum pœnas, sed, post legitimas monitiones, beneficij quoque amissioni expositum eius-
d sess. 9. cā. 9. dem Concilij d sententia se esse intelligat.

S. vnic.

Quicumque autem pensionem, fructus, resque alias ecclesiasticas, vt clericus, perce-
e ead const. incipien Ex proximo. perit, eadem e Pontificia constitutione ad recitādum officium paruum Beatæ Mariæ Virginis sub peccati pœna, amissionisq. pensionum, fructuum, rerumque aliarum ecclesiasticarum teneatur. Quæ omnia ad vnguem obseruari iubemus.

De Baptismo, eiusque effectu. Tit. XLII.

Eugenius IV. in Concilio generali Florentino.

CAP. I.

PRIMVM omnium sacramentorum locum tenet sanctum Baptisma, quod vitæ spiritualis ianua est: per ipsum membra Christi, ac de corpore efficimur Ecclesiæ, &, cùm per primum hominem mors introierit in vniuersos, nisi ex aqua, & spiritu renascimur, non possumus (vt inquit Veritas) in regnum cœlorum introire. Materia huius sacramenti est aqua vera, & naturalis, nec refert, frigida sit, an calida. Forma autem est: Ego te baptizo in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti. Minister huius sacramenti est sacerdos, cui ex officio cōpetit baptizare. In casu autem necessitatis, non solum sacerdos, vel diaconus, sed etiam laicus, vel mulier, immo etiam paganus, & hæreticus, baptizare, potest, dummodo formam seruet Ecclesiæ, & facere intendat, quod facit Ecclesia. Huius sacramenti effectus est remissio omnis culpæ originalis, & actualis, omnis quoque pœnæ, quæ pro ipsa culpa debetur. Propterea baptizatis nulla pro peccatis præteritis iniungenda est satisfactio, sed morientes, antequam culpam aliquam committant, statim ad regnum cœlorum, & Dei visionem, perueniunt.

CAP. II.

CONsuetudo a vetustissima est in spirituali creaturarum regeneratione iam ab a de qua. Dionys. lib. de eccl hierarch. par 3. c. 7. & can. cathechism. de consecr. dist. 4. initio nascentis Ecclesiæ, vt, cùm infantes baptizantur, præter parochum; qui est proprius b huius sacramenti minister; adhibeantur & patrini, qui compatres, susceptores, b sup. cap. proximo. sponsores, ac fideiussores, appellantur. Nec quidem sine mysterio, & ratione; nam, quemadmodum natus infans nutrice, & pædagogo opus habet, vt eorum ope, & auxilio alatur, & doctrina, bonisq. moribus formetur, sic, & sanctis Patribus christianæ pietatis fundatoribus necessarium visum est, vt, qui ex baptismi ablutione renascitur; alicuius fidei, & industriæ committatur, à quo Catholicæ religionis dogmata haurire, ad omnemque pietatis normam eruditus, paulatim in Christo adolescat, donec tandem perfectus eiusdem Christi imitator euadat. Quam ob causam, & baptizans cum baptizato, & susceptor cum eo, quem suscipit, & cum veris eius parentibus, contrahit affinitatem, cuius efficacia tanta est, vt c matrimonium impediat cō- c can. 1. & per tot. 30. q. 1. tot. tit. ext. de cognat. spirit. & conc. Trid. sess. 24. c. 2. de reform. matrim. trahendum, & iam contractum dirimat. Patrinos autem non plures, quàm vnum, aut duos ad summum, voluit esse Tridentina d d d cap. 2. Synodus, ne ex multitudine suscipientium impedimenta, ac scandala in matrimonio oriantur, vt alibi e diximus, dum patrinorum e infr lib 4. tit de cogn. spirit. qualitates describeremus. Nos neminem ad hoc officium admitti volumus, qui doli capax non sit, aut prima saltem fidei rudimenta non ignoret, quibus, si opus sit, à se susceptum è sacro fonte instruere possit.

S. 1.

At, quoniam, seu temporum iniuria, seu Prælatorum negligentia, seu, quia ad hoc officium cuiuscumque conditionis, qualitatis, atque ætatis homines, etiam pueri, ac fœminæ, promiscuè admitti solent, inter compa-

ttes pauci sunt, qui huiusmodi munus, quæ decet charitate, ac consilio obeant, curent parochi, vt, antequam infantes baptizent, eorum susceptores de oneris grauitate, ac periculo efficaciter admoneant, cùm non solum inter patrinum, & baptizatum statim cognatio[f] spiritualis contrahatur[g], sed patrinus apud Deum pro baptizato fideiussor sit; promissa in baptismo syncerè seruanda iri, vtque pater spiritualis cum primum baptizatus rationis compos fuerit, eum fidei rudimenta, orationem dominicam, salutationem angelicam, symbolum fidei, ac Decalogum docere, & postquam adoleuerit, factusq. sit ingenio valentior, ac maiorum rerum capacior, ad[h] castitatem, iustitiam, charitatem, omnesque alias christianas virtutes colendas, hortari teneatur, ac multò magis, si eius parentes, aut in eo officio negligentiores fuerint, aut è vita excesserint.

f vt supra. g Augustin. ser 63. de tempore, de quo in c vos ante omnia. dist 4. de consecr.

h d. cap vos ante omnia.

§. 2.

Baptizandorum verò parentes naturales scientes, pro illorum filiolis[i] renunciandum esse in ipso actu baptismali satanicis operibus, mundanisq. pompis, omnino curent, vt ad ecclesiam absque vlla pompa deferantur. Si autem signa lætitiæ, quam in natiuitate filiorum patres habere solent, dare voluerint; quodcumque in illo apparatu expendi oporteret, ad pauperum sustentationem liberali animo conuertant.

i Tertull. li. de corona mil. c. 13. & de spectac. cap. 4. & de Idolat. c. 6 Cyprian. ep. 7. & 54.

§. 3.

Et, quamquam nomen, quod vnicuique personæ datur[k], quò suo quisque proprio, & certo vocabulo appelletur, vt[l] cuique libet, imponitur, parochi tamen admonent parentes baptizandorum, vt honestum, ac benè sonans nomen eligant, caueantque, quodcumque turpe, aut absonum sit, cùm ex honesto, ac laudabili nomine, etiam apud ethnicos, laus[m] resultet, [n] bonaque præsumptio, sicut ex turpi, mala. Nomen ergo, quod baptizandis imponi debet, sumatur ab aliquo, qui propter eximiam animi pietatem, & religionem, in Sanctorum catalogum referri meruerit, vt baptizatus habeat, quem imitetur, quemq. sibi propitium faciat in suis, & animæ, & corporis, necessitatibus.

k Cicer. li. 1 de Inuent. l l. si quis in fundi vocabulo in fin. princ. ff. de leg 1. vbi not. omnes.

m L. 83 §. si dandd pecu nia ff ad S. C. Trebell. Plin in Theagene Alex. ab Alex genial. dierum lib. 2. c 29. Cœl. Rhod lib 11. lect. Antiq c 1 & 6. Auctor in tract. de indult. §. Hieronym n 4. cum seqq. n Ripa ad rubr soluto matr. n. 8

CAP. III.

CVm ex vetere[a] instituto in Ecclesijs fontes baptismales erecti sint, nemini extra ecclesiam detur[b] baptismus, nisi infantulo immineat vitæ periculum, quo casu quilibet potest huius sacramenti legitimus esse minister, vt ex Concilio[c] Florentino manifestè constat, præsertim obstetrices, quarum nullam ad illud officium posthac admitti volumus, quæ prius à parocho, vel ab alio non didicerit formam huius sacramenti, quæ est: Ego te baptizo in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti, cui nihil addi, aut detrahi debet. Quæ sane verba, nec ante, nec post ablutionem, sed in eo ipso actu ablutionis infantis, distinctè pronuncientur. Caueant autem eædem obstetrices sub pœna priuationis officij, & nummorum aureorum decem, inter loci pauperes distribuendorum, ne quemquam, nisi in extremo vitæ periculo constitutum, baptizent.

a ... lib. de reb. eccles. cap 26 b Clem. vn. hoc titulo. c de quo supra c 1. hoc tit.

§. 1.

Si in priuatis ædibus baptizatus postea, vt plerumq. contingit, superuixerit, intra octauum ab eius natiuitate diem, vel cum primum dabitur per eiusdem valetudinem facultas, in templo sistatur; vbi, si ritè, rectèq. baptismi formam seruatam esse apparebit, (quod diligentissimè inuestigare ad parochos pertinet) nequaquam iterum baptizetur, neque etiam sub illa verborum formula: Si es baptizatus, ego non te baptizo, id enim fit, quando re vera ignoratur,[d] an infans fuerit ritè baptizatus, aut probabiliter timetur, formam seruatam non fuisse; sed sacræ tantùm cæremoniæ in eo actu adhibeãtur, quas, sicut in priuatorum ædibus fieri vetamus, ita nulla ratione in ecclesijs omitti volumus sub excommunicationis pœna, cui baptizati parentes, atque alios omnes, ad quos ea cura spectaret, ipso facto subiacere, declaramus.

d can presbyt. §. quid ergo distin. 68 c 2. ex eod.

§. 2.

Aqua verò, qua ablui debebit infans, non manu, sed scutella, aut simili decenti vase argenteo, aut vitreo, aut fictili, super caput baptizandi infundatur.

§. 3.

Baptizatorum infantium, eorumq. parentum, ac patrinorum nomina, cognomina, atq. origines, vt omnino describantur in libro ad id concinnato, diligenterq. asseruato, cum anni, mensis, dieiq. annotatione à parochis in visitatione nostra iussimus: quod, vt hic repetatur, tum locus, tum publica vtilitas admonet, cùm certum sit, magna aliquando euenisse incommoda ob huiusmodi nominum ignorantiam; contrà verò, ad tollendas controuersias, vetustatemq. illustrandam, plurimùm prodesse istud à parochis ex præscripto officij pro lege haberi.

§. 4.

Admoneant parochi parentes, ac nutrices, sub eadem excommunicationis pœna, ne infantes, per annum saltem, à natali die computandum, secum teneant in lecto propter suffocationis periculum, nisi paruulos in quibus-

quibusdam cunis collocare possint, quæ ipsos, etiam in eodem lecto iacentes, ab oppressione defendant.

De presbytero non baptizato. Tit. XLIII.

C A P. Vnicum.

ORDINATVS ad sacerdotium ante baptismum, siue, quia nunquam baptizatus fuerit, siue, quia baptizans eum, aliquid [a] addendo, aut detrahendo verbis Christi, mutata forma essentiali, vel alio modo in forma peccauerit, cùm regeneratus non fuerit per gratiam [b] baptismalem, ad cœtera sacramenta aditum non habet, quorum [c] ianua baptismus est: ideo, nisi priùs baptizetur, atque [d] iterum ordinetur, nec consecrare, nec munia sacerdotalia obire, nec in clericorum numerum adscribi potest. Qui verò credens, se baptizatum, cùm non esset, ordines susceperit, nisi statim, atq. id cognouerit, ab ordinum ministerio abstinuerit, non ordinetur, sed, vt sacrilegus, atq. hæreticus, puniatur. Eius tamen acta [e], qui, se baptizatum putans, ordines susceperit, quia, se errare nesciebat, rata haberi, ac confirmari debeant; non enim expedit reipublicæ, infirmum, nullumq. reddi; quod bona fide gestum est, cùm & non baptizatus, si, credens se baptizatum, moriatur, quamuis baptismum non susceperit, saluetur, ac si baptizatus fuisset, vt definit [f] summus Pontifex Innocentius, licet sanctus Augustinus ad [g] Petrum Diaconum scribens, aliud sentire videatur: quod tamen non obstat, cùm ibi loquatur de eo, qui cùm potuerit, noluit, aut neglexit baptizari: Innocentius verò de credente, se esse baptizatum, quem, propter fidem [h] sacramenti, saluum esse non dubitat.

a vt sup. c. vlt. tit. prox.

b c presbyteri §. quod ergo dist. 68.

c vt sup. c. 1. tit. prox.

d cap. 1. ext. eod.

e arg. l. Barbarius ff. de off. Præsidis.

f cap. 2. ext. eod.

g c firmissime de consecr. dist. 4.

h c. debitũ ext. de bapt. & eius effectu.

De custodia Eucharistiæ, Chrismatis, & aliorum Sacramentorum. Tit. XLIV.

C A P. Vnicum.

CVM in palatijs Principum, atque adeo in priuatis domibus ædificandis, summam industriam, summumq. studium adhibere soleant mortales, etiam accersitis vndique peritissimis architectis, vt ædificantium magnificentia operis proportione, ac maiestate commendetur; quem architectum, aut qualem materiam adhibebimus ad ædificandam domum Regi [a] Regum, ac Domino dominantium, Christo, hoc est, tabernaculum, vbi eius gloriosum corpus dignè collocetur? aut quo pacto tantum thesaurum ita custodiemus, vt humana diligentia, quamuis maxima, eius amplitudini, ac sublimitati aliqua ex parte respondeat, neque (vt ait B. Clemens [b], scribens ad Iacobum fratrem Domini) si putredo fit in sacrario, in ipso scilicet Dominico thalamo, aut negligenter agatur, eius corpori grauis inferatur iniuria? Ideo, præter ea, quæ in visitatione nostra circa hoc fieri decreuimus, mandamus, in medio Altaris maioris cuiuscumq. parochialis ecclesiæ (nisi in ea sit separatum sacellum huic ministerio destinatum) collocari tabernaculum ex ligno affabrè elaboratum, inauratum, atque intrinsecus serico panno vndiq. vestitum, cuius ostiolum claue itidem inaurata claudatur, vbi nihil, præter argenteam pyxidem, ponatur, quæ ita ampla esse debet, vt sacras particulas numero saltem parochialium communicantium sufficientes capiat, sitque in ea linteolus ex subtili, & candida tela benedicta confectus, in quo particulæ asseruentur: basis verò pyxidis semper substratum habeat corporale. Tabernaculum autem decenti conopęo opertum sit, quo à puluere, alijsq. temporum iniurijs defendatur. Quæ omnia, cùm ad diuinæ maiestatis gloriam pertineant, inuigilent parochi, vt quam diligentissimè peragantur, ne, si contumaces, aut negligentes in officio deprehensi fuerint, sacris canonibus [c] constitutas pœnas luere cogantur.

a Apocalyp. cap 20.

b epist. 2.

c can. si per negligentia can. qui bene de cõsecrat. dist 2. c. 1. ext. eod. & apud Burchard lib 5. Decr. cap. 9.

§. vnic.

Vascula etiam, in quibus sacra olea asseruantur, ex puro argento fieri mandamus, quod, & hac constitutione confirmamus, eaque iubemus in alio æque decenti loco; à tabernaculo tamen Eucharistiæ prorsus seiuncto; custodiri ita, vt a laicis, & profanis manibus, tangi non possit.

De Reliquijs, & veneratione Sanctorum. Tit. XLV.

C A P. I.

INTER eas Sanctorum corporum reliquias, quas, sancta Romana [a] approbante Ecclesia, omnium ecclesiarum mater, ac magistra, venerationę, ac diligenti custodia dignas esse in visitatione nostra declarauimus; inscriptione carentes, siue innominatas, quoniam incertæ sunt, populis honorandas exhiberi prohibemus, ac

a c. 1. extra eod. tit.

ac sub ecclesiæ nostræ altari maiore collocari iubemus.

§. vnic.

Nomine verò conspicuas, ac notas reliquias Martyrum, aliorumve Sanctorum in cœlo regnantium, cùm viua Christi membra, sanctiq. Spiritus templa ad æternam vitam suscitanda, & glorificanda fuerint, duliæ cultu humiliter veneramur, nostrisque subditis, vt eas colant, & venerentur, præcipimus. Afferentes autem, Sanctorum reliquijs nullam venerationem, aut honorem deberi, vel eas, aliaq. sacra monumenta inutiliter honorari, Sanctorumque memorias auxilij implorandi causa frustra frequentari, cum sancta Tridentina [b] Synodo damnandos, ac, vt hæreticos puniendos esse, dicimus, & damnamus, cùm Sanctorum reliquias non propter eas; sensu, scilicet, carentes; sed [c] propter spiritus, quorum instrumenta, & ad quos ordinatæ fuerunt, venerabiles esse semper censuerit Ecclesia. Quare, non solùm spiritus beatitudine donatos, sed propter ipsos ossa quoque Sanctorum, ac cineres, aliasq. exuuias venerationem, atque honorem mereri, declaramus, ac profitemur.

b cap vn. de innocat. vener. & reliq. Sanct. sess. 25.

c S. Thom. 3. par. q. 25. art. 6. ad 2.

CAP. II.

Tametsi dubitandum non est [a], quin vnus mediator noster [b] Christus Iesus, nos proprio sanguine Deo patri reconciliauerit [c], ac semel in sancta ingressus [d], æterna redemptione inuenta, nunquam pro nobis intercedere desistat; non tamen absurdum, aut inutile fuerit ad Sanctorum quoque preces, atque auxilium, confugere, eosque, tamquam internuncios, & patronos, in necessitatibus implorare, quorum ope, ac meritis multa, eademq. maxima à Deo in nos collata fuisse beneficia [e] exploratum est: cumq. cœlum (vt ipsa testatur Veritas [f]) à peccatoribus pœnitentiam agi plurimum lætetur, credendum est, Sanctorum patrocinio, non solùm pœnitentes veniam peccatorum reportare, sed & ipsos peccantes ad conuersionem, ac pœnitentiam valde adiuuari. Quapropter, vt hæreticos, puniri volumus eos, qui, Sanctos non esse à nobis inuocandos, affirmauerint, aut nullum nobis cum illis à Deo relictum esse commercium, aut nullam eos nostri curam gerere, rerumque nostrarum nullam habere notitiam.

a Apost. ep. 1. ad Timot. c. 2.
b idem ad Rom c. 5. & ep. 1. ad Corinth cap. 2.
c idem ad Hebr c. 9.
d idem ad Hebr. c. 7.

e S. Aug. q. 149. super Euāg. & ser. 2. & 4. de S. Steph. Basil. Gregor. Nazianz. in oratione. in Cyprian. Ioan. Chrysost. in lib. cont. Gentin. S. Hier. cont. Vigilā. Sulpit. in vitas Martial. Greg. Papa in Dialog. Greg. Turō. in li. de glor. confessor. & martyr.
f Luc. c. 15.

CAP. III.

Imagines præterea Saluatoris nostri, eius beatissimæ matris, omniumq. Sanctorum in ecclesijs præcipue habendas, atque honorandas, iuxta antiquissimum Ecclesiæ Catholicæ stylum, mandat sancta [a] Tridentina Synodus, non, quia credendum sit, imaginibus inesse vllam diuinitatem, seu virtutem, propter quam sint colendæ, aut, quòd ab eis sit aliquid petendum, aut in eis sperandum more ethnicorum, qui; cùm veri Dei cognitione careant, in dæmonum simulacris, siue idolis spem collocauerunt: sed, quia cultus, ac veneratio, quam imaginibus impartimur, refertur ad prototypa ita, vt per imagines, siue pictas, siue sculptas, siue alio modo expressas, quas osculari, & ante quas caput aperire, & procumbere solemus, Christum ipsum adoremus, & Sanctos, quorum illæ similitudinem gerunt, veneremur: quem cultum numquam interdixit Ecclesia, immo plenissimum pietatis, & grati animi euidētissimum argumentum semper habitum, & Apostolicorum temporum monumenta [b], & œcumenica Concilia cum sanctis Patribus apertissimè testantur. Proinde, & eadem docet [c] Synodus, per historias mysteriorum nostræ redemptionis quomodocumq. repræsentatas, erudiri, & confirmari Christianum populum in articulis fidei, ex sacrisq. imaginibus magnū percipi fructum, præsertim, quia Sanctorum exemplis fideles excitati, ad colendum, atq. amandum ipsum rerum omnium factorem Deum vehementiùs inflammantur, eorum virtutibus per imagines sibi ad imitandum propositis. Qui aliter senserit, aut docuerit, vt hæreticus, puniatur.

a de inuocat. venerat. & reliq. Sanctor. sess. 25. §. Imagines.

b Conc. Nicæn primum act. 7. & secundum act. 4. cir. fin. Histor Tripar. lib. 6 cap. 14. Cyrill. li. 6. contra Iul. August. li. 1. de consen. Euangelist.
c c. 1c. Syn 6. c. 82. & Rom. sub Greg. 3. & alia Rom. sub Steph 3. & alibi passim.
c d c. vn. §. illud verò.

§. 1.

Sed, quemadmodum sedulò prouidendum est, vt in Sanctorum imaginibus pingendis, vel effingendis, omnis prorsus lasciuia, & vanitas euitetur, ne, vel religioni, vel honestati christianæ nota inuratur; sic quoque curandum est, vt, quæ pingi, & formari debebunt, dignitati, & decori eorum, quos repræsentabunt, conueniant; ne, si ineptæ sint, intuentibus risum, aut stomachum moueant: quare, si quæ ita pictæ, aut sculptæ extiterint, deleantur, aut comburantur, aut in cœmeterio defodiantur.

§. 2.

In posterum, ne id contingat, iuxta decretum [d] eiusdem Concilij prohibemus, ne in templis, seu regularium, seu secularium clericorum, alijsque pijs locis pingantur Sanctorum imagines, aut erigantur statuæ, siue ligneæ, siue lapideæ, siue ex alia quauis materia, nisi à nobis, aut Vicario generali nostro, visæ, & probatæ fuerint: qui secus fecerit, præter quàm, quòd operam, vt aiunt, & oleum perdet, viginti etiam aureis nummis in pios vsus erogandis, insuper mulctetur, si post prohibitionem retinere eas ausus fuerit.

d d. c. vn. §. illud verò vers. postremò.

§. 3.

§. 3.

Pretiosissimæ crucis triumphale signum, militantis Ecclesiæ vexillum, & Christianorum tutissimum in aduersitatibus perfugium, parochi omnes, vbi erectum non sit, in suarum ecclesiarum cœmeterijs, vel triuijs, vel vijs, alijsq. frequentioribus locis, vel ære, vel lapide, vel ligno decenter expressum, quamptimum erigi curent, etiam [a] in dirutarum, atq. in profanos vsus conuersarum ecclesiarum plateis. Cruci adiungantur præcipua Dominicæ passionis instrumenta, quibus humanæ redemptionis opus consummatum est, vt populi nostri memoria repetentes, Christum, quò mortem vinceret, in cruce vinci, ac mortem perferre voluisse, proprioq. sanguine in ligno [b] illius serpentis caput contriuisse, cuius fraude primi parentes in ligno seducti sunt, tanti Redemptoris charitatē humiliter adorēt, quamq. sperant, æternam salutem, ab ipsius tantùm meritis pendere cognoscant.

a Cōc. Trid. sess. 25. de reior. cap 7. in fin.

b Gen. c. 3.

De obseruatione ieiuniorum. Tit. XLVI.

CAP. I.

CELEBERRIMVM est ieiunium in domo Dei, cùm & ad cœlestem opem implorandam, iramq. diuinam auertendam, Hebræis, præsertim tempore legis veteris, remedium præsentissimum fuerit, & tempore gratiæ Saluator mundi illud quadraginta dierum inedia in deserto sanctificauerit. Ideo sancta mater Ecclesia ieiunium filijs suis statis temporibus obseruandum indixit, in honorem vitæ, atque humanitatis Christi, eius gloriosæ matris, beatorumq. spirituum in cęlo regnantium adeo, vt absque nota inobedientiæ, ac letalis peccati, violari non possit. Communia verò ieiunia sunt hæc: Quadragesima, quatuor anni tempora, vigiliæ Natiuitatis Domini, Pentecostes, Assumptionis Beatæ Virginis, sancti Ioannis Baptistæ, omniumq. Apostolorum, (præterquàm Ioannis, Philippi, & Iacobi minoris) sancti Laurentij, Omniumq. Sanctorum. Præter hæc, sunt alia ieiunia non pauca, quæ, vel celebrantur ex locorum consuetudine, vel ex voto vniuersitatum, aut singularum personarum, quæ omnia sub pœna peccati, pariter letalis, obseruanda sunt. Ieiunium verò triplex [a] est: naturale, ecclesiasticum, & spirituale, aut metaphoricum. De ecclesiastico loquamur modò. Hoc consistit in delectu ciborum, vt semel comedatur, obseruetur q. hora comedendi. Quoad substantiam ciborum, ab esu carnium, & iuxta consuetudinem, aliorum ciborum, qui sementinam ab eis originem trahunt, hoc est, lacte, caseo, & ouis, abstinendum [b] est: præter carnes [c] ieiunantibus absolute interdictas, vetita sunt, & lacticinia, & oua, nisi aliter postulet loci consuetudo, vt in hac regione, atque alibi. Quæ tamen consuetudo, cùm non habeat locum in quadragesima, & quatuor temporibus, qui vetita comedere ausus fuerit, & letalis criminis reus erit, & arbitrio nostro vlterius mulctabitur, nisi iustam ob causam cum eo, vel à nobis, vel à Vicario nostro generali, fuerit dispensatum.

a Tolet. in Summa li. 6. cap. 1.

b can. de esur. de consecr. dist. 5. can. denique distinct. 4.

c S. Th. 2. 2. q. 147. art. 8 ad 3.

CAP. II.

VErumtamen Christiani pluribus ex causis à ieiunio excusantur, ad quatuor [a] verò, tamquam capita, referuntur omnes exceptiones, ieiunij obligationem soluentes, nempe, infirmitatem, paupertatem, laborem, & pietatem: quarum tribus posterioribus omissis, de prima nunc sermonem habeamus: hæc pariter quadruplex est: languoris, scilicet, hoc est, debilitatis ex morbo contractæ: complexionis, quæ est imbecilla corporis habitudo: ætatis, vel nimis acerbæ, vel nimis prouectæ: & conditionis, fœminini præsertim sexus, prægnantium, scilicet, & lactantium. Sanè languoris, ætatis, atque conditionis infirmitas omnes Christianos à ieiunio omnino absoluit: infirmitas autem, quam vulgò, complexionis, appellant, dispensatum [b] ad oua, & lacticinia, nequaquam à ieiunio excusat, sicut eum, cui ex dispensatione carnibus vesci liceat. Nos autem; qui dispensantem huc solum spectare intelligimus, vt, quantùm fieri potest, à male affectis corporibus pericula ex noxiorum ciborum vsu imminentia, auertantur; non videmus, cur dispensatus (quamuis carnes edere licitè possit) ab hoc tamen saluberrimo Ecclesiæ præcepto excusari possit: immo, cùm ex robustiore alimento valentior factus, faciliùs ieiunaturus præsumatur; nihil obstare putamus, quin, & ipse, sicut cœteri Christiani, tempore ieiunij semel tantùm in die, horaq. ab Ecclesia præscripta, cibum sumere debeat; cùm & inter celeberrimos Theologos non desint [c], qui, se idem sentire scriptis mandauerint: idque eò magis, quò abstinentiam ieiunantibus vtiliorem, quàm saturitatem cum plerisq. sanctis viris esse, non dubitamus: inter quos Beatus [d] Athanasius, vbi de Daniele loquitur, sententiam nostram mirum in modum confirmat his verbis: Videsne, quid faciat ieiunium? morbos sanat, distillationes exsiccat, dæmones fugat, prauas cogitationes

a Tolet. in Summa li. 6. cap. 4.

b Caiet. ad d. q. 147. Nauarr. cap 21. n. 22 Tolet. in Summa lib. 6. c. 4.

c Greg de Valen. to. 3. cōm disput. 9. q. 2. pūct. 5 lo. Medina de pœnitēt. quæst 9.

d in ser. ad virgines, siue de meditat.

nes expellit, mentem clariorem reddit, cor mundum efficit, corpus sanctificat, deniq. ad thronum Dei hominem sistit. Sed, & Leo [e] Papa: Quotidiano experimento, inquit, probatur, potus satietate aciem mentis obtundi, ciborum nimietate vigorem cordis hebetari ita, vt delectatio edendi etiam corporum contraria sit saluti, nisi ratio temperantiæ obsistat illecebræ, & quod futurum est oneri, subtrahat voluptati. Et alibi idem Leo [f]: De abstinentia prodeunt castæ cogitationes, rationales voluntates, salubriora consilia, & per voluntarias afflictiones caro cõcupiscentijs moritur, virtutibus spiritus innouatur. Nec quidem dissimile est, quod canit Ecclesia, Deum nempe corporali ieiunio vitia comprimere, mentem eleuare, virtutemque largiri, ac præmia. Eliachim [g] item sacerdos in libro Iudith: Scitote, ait, quoniam exaudiet Deus preces vestras, si manentes, permanseritis in ieiunijs, & orationibus in conspectu Domini. Vnde colligitur [h], ieiunium, ciborumq. abstinentiam, tum domando, tum confirmando corpori, plurimum conferre, præsertim, si cum oratione, & eleemosyna coniungatur. Contrà verò cibo, vinoq. grauatos, neque orare, neque mentem ad cœlum tollere, nec, deficiente charitate, diuinum auxilium implorare posse, nisi peccatorum venia impetrata, simul & charitatis donum impetrauerint. Ab omnibus igitur, qui ieiunare tenentur, Ecclesiæ præceptum cum ieiunij conditionibus etiam, quoad horam, integre seruari mandamus, exceptis ijs, qui ex causis legitimis ieiunij obligatione eximuntur. Eos verò, quibus carnium vsum tempore ieiunij, ex dispensatione, permitti contigerit, quantùm possumus, in domino hortamur, vt, nisi ex aduersa valetudine, aliave sacris constitutionibus probata causa, in diebus ieiunij plusquàm semel, comedere cogantur; nihilominus ieiunare non recusent, simulq. meminerint omnes, orationem, atque eleemosynam ad gratiam promerendam, iramq. diuinam auertendam cum ieiunio coniungere.

e in serm. 8. de ieiun. & eleemos.

f in ser. 2. de ieiunio.

g cap. 4.

h Iob. c. 12. Aug. ad psal. 42. & lib de perfect. iustit. resp. 17. Io. Chrysost. serm. 43.

De purgatione post partum. Tit. XLVII.

CAP. Vnic.

TRANSLATO sacerdotio, consequens fuit, & legis [a] translationem fieri. Ideo, cùm in lege Mosaica [b] non liceret mulieribus post partum, nisi certo [c] tempore decurso, ingredi templum; hodie, quia vmbra legis euanuit, illuxitq. [d] mundo per Iesum Christum corpus ipsum, Euangelica, scilicet, veritas, statim à partu possunt mulieres absque peccato introire [e] ecclesiam, ibiq. de suscepta prole bonorum omnium largitori Deo gratias agere. Meminerint propterea prægnantes, cum in partu magnum vitæ periculum subituræ sint, ante partum conscientias proprias diligenti peccatorum confessione, atque sanctissimæ Eucharistiæ participatione, emaculare. Quod & à puerperis post periculum fieri vehementer cupimus, nimirum, quia, gratiarum agendarum causa, ecclesiam ingressuræ, nihil Deo gratius facere possunt, quàm bonam gratiam (quæ [f] sacrosancta Eucharistia est) piè sumere, cumque [g] vera gratia omnium charismatum fonte, Christo coniungi, sicque veras gratias agere: Eucharistia, nempe, etiam gratiarum [h] actio est, & sacerdotes, cum sacrificant, Deo acceptorum beneficiorum gratias agere, cumq. consecrant Hostiam puerperis tradendam, gratias item pro ipsis agere dicuntur, quòd prolem susceperint, ac periculum partus prospere euaserint.

a c. 1. ext. de constitut.

b Leuit. c. 12.

c vt can. 1. & 2. dist.

d Ioan. c. 5.

e c. vn. ext. eod.

f S. Th. in 3. par. q. 73. art. 4.

g d. c. 1. Cyprian. in lib. de laps. Ambros. lib. 5. de sac. c. 3. Magist. in 4. dist. 4.

h Orig. li. 8. contra Cels. 2. Marth. 26. Luc. 22 Mar. 14 Apost. ep. 1. ad Corin. thios c. 11.

De ecclesijs ædificandis, vel reparandis. Tit. XLVIII.

CAP. I.

PROPRIVM semper fuit vsq. ab incunabulis religionis nostræ, Christianisq. hominibus ex omni memoria maximè familiare, creaturarum omnium parenti Deo templa extruere, extructaq. pretiosis donarijs, ac muneribus exornare, quod per vniuersum orbem splendidè ædificatæ testantur ecclesiæ, quas, tamquam Deo gratissimas, Philippus, Bartholomæus, Thomas, Matthæus, atque Andræas Apostoli, nec non Marcus Euangelista, fidei nostræ propugnacula, ac lumina, & vbique construi sedulò curarunt. [a] vnde, & apud Lucam [b] centurio ille, de quo loquens Dominus, dixit: Non inueni tantam fidem in Israel, laudari meruit, quòd Iudæis Synagogam ædificasset. Propterea fundatores ecclesiarum, xenodochiorum, cœnobiorum, aliarumque sacrarum domuum, æternam sibi mercedem, & apud Deum, & apud homines, lucrantur. Et nos ad huiusmodi laudabilia opera subditos nostros ex animo hortamur; ea tamen lege, vt neque ecclesia, neque oratorium, neque capella, neque etiam altare, nobis inconsultis, ædificetur: qui autem obedire neglexerit, de inchoata ædificatione arbitrio nostro puniatur, sed & ipsum ædificium inutile

a Niceph. lib. 2. c. 35. 39 40. 41. & & 42. can. sacrosancta dist. 22.

b cap. 7. vbi Beda, & August. lib. 33. contra Faustum cap. 2. Amb. ser. 89.

tile ſit, nulliq. vſui eccleſiaſtico applicari poſ-ſit. S. vnic.

Quod noſtris diœceſanis circa eccleſiarum ædificationem prohibemus, idipſum ad Regulares, ſiue Religioſos clauſtrales, extendi debere declaramus, cùm ex ſummi Pontificis Leonis Decimi ſanctione alienus Epiſcopus primum fundamenti lapidem in eorum locis iacere non poſſit, niſi ordinarius bis, aut ter, inſtanter, ac reuerenter requiſitus, id facere ſine legitima cauſa recuſauerit.

CAP. II.

SVadet chriſtiana pietas, eccleſias omnes piorum hominum charitate conſtructas, quandocumq. vetuſtate, aut alia temporum calamitate, collabantur, vel ruinam minentur, ad priſtinum decorem, vſumq. reſtitui. Parochiales igitur, quamuis iuriſpatronatus fuerint, ex quibuſcumque earum prouentibus inſtaurentur: Si vero prouentus non ſufficiant, patroni, [a] alijque ex eiſdem eccleſijs fructus percipientes, atque ijs deficientibus, parochiani, quauis exemptione, aut appellatione, minime obſtante, ad earum reparationem efficaci iuris ſubſidio compellantur. Sed, ſi omnes adeo pauperes fuerint, vt huiuſmodi onus ferre nequeant, tituli, muniaque omnia parochialia cum reditibus eccleſiarum dirutarum ad matrices, ſeu viciniores eorumdem locorum eccleſias, prout nobis viſum fuerit, transferantur, ipſæque dirutæ eccleſiæ in profanos [b] vſus, non ſordidos, cruce erecta, vbi antea ſtetiſſent, conuertantur. Si autem parochiales non fuerint, ante oculos deſcendentium, hæredumque eorum, qui eas fundauerint, diuini cultus iactura proponatur, vt vnuſquiſq. maiorum ſuorum monumenta, præſertim religioſa, etiam ad propriæ familiæ ornamentum conſeruari ſua intereſſe intelligens, domum Dei ruinis obrui diutiùs non patiatur. Quod, ſi ex ſententia non ſuccedat, vocatis ijs, quorum interſit, omnis ſacra ſupellex cum reditibus, atq. oneribus ad alias eccleſias, vt ſuperiùs dictum eſt, arbitrio noſtro pariter transferatur, erigantur q. inibi ſub eiſdem inuocationibus altaria, vel ſacella (quas capellas vocant) niſi iam erecta diuino miniſterio aptari poſſint cum oneribus, ac prouentibus, quos ad dirutas eccleſias antea pertinuiſſe conſtiterit. Quæ autem Vniuerſitates, aut pia loca, aut priuatæ familiæ, aut perſonæ, vel in ruiois iacentes, vel ruinis proximas eccleſias reficere, ac reparare quomodocumq. tenentur, niſi, quod debebunt, maturè præſtiterint, opportunis iuris remedijs, etiam interdicti; ſi Vniuerſitates fuerint; ad munus ſuum abſque mora tcuocentur.

[a] c. 1. extr. eodem.

[b] Côc. Tridenc. ſeſſ. 21. c. 7. de reform.

De immunitate eccleſiarum, cœmeterij, & rerum ad eas pertinentium. Tit. XLIX.

CAP. I.

CVM in eccleſia, hoc eſt in domo [a] Dei, conueniant Chriſtiani, & laudent, atque adorent nomen, quod eſt [b] ſuper omne nomen, à quo aliud ſub cœlo non eſt [c] datum, in quo credentes ſalui fiant, nomen, inquam, Ieſu Chriſti, qui ſaluum fecit populum ſuum à peccatis, dedecet profectò, atque adeo impium videtur, domum orationis, & ſanctitudinis [d] profanis impurorum hominum commercijs violari, ac quodammodo fieri ſpeluncam latronum. Prohibemus igitur, ne in ea fiant vana [e] colloquia, deambulationes, ſtrepitus, vniuerſitatum, profanarumque ſocietatum conuentus, confabulationes, negotiationes, nundinationes, foreoſes tumultus, ſecularium iudiciorum exercitia, litigantium contentiones, ludi theatrales, perſonatorum repræſentationes, aliaue [f] profana ſpectacula.

[a] Ioan. 2.

[b] Apoſt. ep. ad Philipp. cap. 2.

[c] Act. c. 4.

[d] Pſal. 92.

[e] c. 6. extr. eod. c. 2. eodem lib. 6.

[f] c. cum decorem extr. de vit. & honeſt. cler. c. cantâres 92. diſt. can. nullas de conſecr. diſt. 5.

CAP. II.

IMperauit Deus in lege veteri [a] ciuitates refugij, vt, qui ad cædem quærerentur, dum olentes ſanguinem fudiſſent, perſecutionem euaderent. Idem & à Chriſto præceptum fuiſſe videtur teſtari Matthæus [b]. Romani pariter, atq. Græci [c] aſyla aperuerunt, quorum tantam fuiſſe auctoritatem legimus, vt inde abduci delinquentes piaculum eſſet, ſed & ad Principum ſtatuas [d] confugientibus vis inferri non potuit. Quod ſanè refugium multò magis conuenit eccleſijs, quæ viui, ac veri Dei domicilia ſunt, vbi eius vnigeniti filij ſanctiſſimum corpus adoratur, vbi pro peccatis populi immaculata immolatur hoſtia, vbi donaria ſupremæ maieſtati offeruntur, vbi tandem per Ieſu Chriſti paſſionem Deo patri reconciliamur. Quicumq. igitur confugerit ad eccleſias, vt à carceribus tutus ſit, non ſolùm ob ciuilem, ſed & ob criminalem cauſam, inuitus inde abſtrahi nullo modo poſsit. Qui verò ita confugienti vim intulerit, tamquam ſacrilegus, excommunicationis mucrone ſtatim feriatur, à qua non abſoluatur, niſi; reo ad locum ſui refugij reſtituto; dignam tanta temeritate peragat pœnitentiam. Contrà verò, ne eccleſia videatur eſſe perditorum hominum aſylum, nec ſpes immunitatis, & impunitatis occaſionem præbeat delinquendi, conſtitutionem Gregorij [e] Quartidecimi obſeruari mandamus, qua

[a] Exodi 21. Num. 35. Deuter. 19. Ioſ. 20. & 3. Reg. 2.

[b] c 10. Athanaſ. in Apologia circa medium.

[c] Auctor in ſuo lib. de ſacr. immun. lib. 1. c. 15.

[d] l. vn. C. de his, qui ad ſtat. Princip. confug.

[e] incipien. Cùm alias fel. rec. Pius Quintus.

cauetur, ne publicis latronibus, grassatoribus, agrorum depopulatoribus, humanum sanguinem in ecclesijs, earumque cœmeterijs proditorie fundentibus, hæreticis, maiestatisque reis, vlla prorsus suffragetur, aut prosit ecclesiastica immunitas. Ideo huiusmodi nefarios homines, præuia licentia nostra, capi, atque extrahi ab omnibus sacris locis impunè posse, mandamus, extractosque custodiri, donec criminum qualitate examinata, si in ecclesiastico foro iudicandi non fuerint, tradantur iudici seculari.

§. vnic.

Si verò ob locorum distantiam licentia extrahendi malefactores ex locis sacris à nobis, vel à Vicario nostro, facile haberi non possit, de eorumq. fuga immineat periculum, postquam rector, vel secularis, vel regularis, loci illius, ad quem confugissent, de tota re factus fuerit certior, eo consentiente, malefactores inde abduci impune posse cócedimus, præstito tamen à iudice laico, siue ab eius ministris, iuramento, reos ipsos ad carceres nostros rectà deducendos iri, vt cognoscatur, an ea crimina, quorum accusati fuerant, sint ex illorum genere, quæ superius recensuimus.

CAP. III.

Qvod de ecclesijs statutum est, idem de cœmeterijs [a] statutum esse intelligatur, siue ijsdem ecclesijs coniuncta sint, siue omnino seiuncta, ac longe ab eis distantia, siquidem, & ipsa consecrantur, vocanturque cœmeteria, hoc est, dormitoria, quia ibidem mortui Christiani dormire dicuntur; sicut Lazarum Christus [b] dormire dixit, cùm tamen mortem obijsset. Apostolus item vita functos dormientes appellat ad Thessalonicenses scribens. [c] vbi ait Hieronymus, eos dormientes appellari, quia certum est, resurrecturos; ac ijsdem fere verbis Augustinus [d] propter futuram, scilicet, resurrectionem, velut euigilationem; quod & affirmat alibi idem Hieronymus [e] his verbis: In Christianis non est mors, sed dormitio, & somnus appellatur; cui consensit etiam Ioannes Chrysostomus [f], dicens, mors nó est mors, sed somnus, & dormitio temporaria. Quare legislatores ecclesiastici cœmeteria [g] ijsdem gaudere priuilegijs, & immunitatibus, voluerunt, quibus ipsæ gaudent ecclesiæ, eosque, qui cœmeteria profanant, puniri, ac, si ecclesias ipsas profanassent. Itaq. excommunicationi subijcimus eos, qui in cœmeterijs (quemadmodum hactenus factum fuisse audiuimus) choreas ducunt, pila ludunt, mercaturam, vel aliud simile profanum tractant, item eos, qui debitores in cœmeterijs ad tribunalia secularia citant, aut citari mandant, cum protestatione etiam, ne inde discedant, donec creditoribus satisfecerint, cùm pleriq. non sine diuini præcepti, & libertatis ecclesiasticæ iniuria, dominicis, alijsq. festis diebus, ne citentur, ad ecclesias accedere non audeant: quin & cursores, seu curiales, (vt apud nos vulgò vocantur) qui in cœmeterijs aliquem citauerint, officij amissione, aureisq. nummis decem in vtilitatem ecclesiæ, cuius cęmeterium ita violatũ fuerit, conuertendis, mulctari mãdamus.

CAP. IV.

Sacerdotes, omnesque clericos, vt muneri suo solicite satisfacerent, atque (vt iubet Apostolus [a]) ne se negotijs secularibus implicarent, eximere voluit Deus ab omni mundana iurisdictione, Christos [b] suos, ac Deos [c] aliquando eos appellans, [d] nempe, quia eorum [e] labia custodiunt scientiam (vt est apud Malachiam) & legem exquirunt ex ore eius. eosdem & Christus ab omni humano iudicio exemptos manifestauit tunc, cum de regibus terræ quærendo, an, [f] scilicet, tributum acciperent à suis, vel ab alienis, respondente Petro, eos accipere ab alienis; liberos esse filios pronunciauit. Quem quidem honorem non hominibus impendi, sed Deo, cui soli vacare debent sacerdotes, respondit iurisconsultus Paulus [g], quamuis ethnicus: vnde certissimum est, vniuersum sacrum ordinem seculari, profanæq. potestati minime subiectum fuisse, etiam ante humanas leges, ipsorumq. Romanorum Pontificum, atque Imperatorum constitutiones, vbi de sacerdotibus loquuntur, non esse intelligendas, quòd clericos à secularium tribunalium iurisdictione exemerint, sed [h], quòd ius diuinum declarauerint. Ideo sub pęna anathematis, à quo, nisi à nobis, absolui non possint, ecclesiasticarum causarum cognitionem omnibus subditis laicis iudicibus interdicimus, prohibentes, ne sacro ordini vllam, vel minimam, vim inferant, aut de clericorum delictis, (quorum cognitio ad nos pertinet [i]) vllo pacto inquirere, aut iudicare audeant: sed meminerint, Regem Oziam, quòd sacerdotis officium vsurpasset, à Deo leprosum [k] factum; & Ozam, cùm inclinantem arcam, ne caderet, tetigisset, statim morte mulctatum. Etenim seiunxit Deus semper sacra à profanis, voluitque, aliud esse ius ecclesiæ, aliud ius seculi, aliam sacerdotij, aliam regni rationem. Distinxit etiam sacra [l] ædificia à regum domibus ita, vt nefas sit, non solùm diuinos limites transilire, sed & illis appropinquare.

Cap. III: [a] cap. vlt. extr. hoc tit. can. sicut 16. q. 4. [b] Ioan. c. 11. [c] cap. 4. [d] epist. 119. & alibi. [e] epist. 29. ad Theodoram. [f] homil. 21. ad populos Antioch. [g] d. c. vlt. & c. 2. §. cessat eod. lib. 6.

Cap. IV: [a] epist. 2. ad Timoth. c. 2. [b] Psal. 104. [c] c. 1. § quia verò ext. de sacr. vnct. [d] Exod. 22. [e] Malach. cap. 2. [f] c. 17. Matt. [g] l. non distinguemus § de recept. arbitr. [h] gl. ad cã. 11. ad verb. discuti, vbi notãt omnes pa. dist. & ad c. 4. verb. de omo, vbi etiã not doctores de decentio. lib. 6. [i] c. clerici c. cũ ab homine c. qualiter, & quãdo ext. de iudic. c. significasti extra de for. cõp. l. vlt. C. Theodos. de Episcop. & cler. l. 1. C. eod. de Episc. iudic. & l. 1. C. eodem de religios. [k] lib. 2. Paralip. c. 26. 2. Reg 6. [l] apud Ezechiel. c. 43.

CAP.

CAP. V.

QVa ratione ſacræ ædes, eorumq. miniſtri, & præſides abſque piaculo onerari, aut grauari non poſſunt, eadem prorſus, nec diuexari debent eorum bona vſibus cœleſtium ſecretorum ſemel dicata (vt eſt apud Iuſtinianum [a]) ſordidis muneribus, aut oneribus, nec quidquam [b] extraordinarij, aut (quod aiunt) ſuperindicti, eis imponi. Quare; ſi aliter ab aliqua Vniuerſitate ſtatutum fuerit; flagello excommunicationis verberentur auctores, & locus interdicto eccleſiaſtico tandiu ſubiectus intelligatur, quandiu ſtatutum illud fuerit contraria conſtitutione abrogatum.

a l. placet C. de ſacroſ. eccl. can generaliter §. placet 16. quæſt. 1. b Auth. item nulla cõmunitas C. de Epiſ. & cler. cap 1. eod. lib. 6.

Nec clerici, vel monachi ſecularibus negotijs ſe immiſceant. Tit. L.

CAP. Vnicum.

NEMO militans Deo [a] implicet ſe negotijs ſecularibus (ait Apoſtolus) vt poſſit placere ei, cui ſe probauit, ſed tantùm [b] altari, & ſacrificijs deſeruiat, vt precibus, atque orationibus vacet.

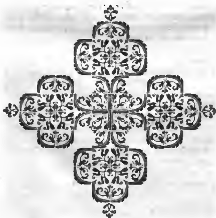
a Apoſt. ep. 2. ad Timoth. c. 2. b Cyprian. lib. 1. ep. 6.

Multa [c] autem ſunt, quæ clericis cuiuſcumq. conditionis, & ordinis ſint, prohibentur: munera quippe omnia iniuſta accipere, vel dare, contentiones, lites, rixas, aleas amare, conductores rerum ſecularium, aut procuratores eſſe, ornamentum ordini inconuenient quærere; in delicijs viuere, gulæ, & ebrietati indulgere, iniuſtis ponderibus, ſeu menſuris, vti, negotia illicita tractare, ſanguinis iudicium agitare, aut ſententiam dictare, canes quoque, aut aues, venationis cauſa, alere, tabellionatus officium exercere, medicinæ, aut legali facultati, abſq. licentia, operam dare: quæ tamen ex conſtitutione Innocentij [d] IV. in generali Lugdunenſi Concilio edita negari non ſolet.

†

c c. 1. cum ſeqq. extra hoc tit. d de quo c. 2. de priuil. lib. 6.

Finis Libri Tertij.

ACTA TARANTASIENSIS ECCLESIAE

AB ANASTASIO GERMONIO Archiepiſcopo, & Comite Tarantaſienſe in Diœceſana Synodo Muſterij habita,

iij. Nonas Maij anno Sal. **MDCIX.** *promulgata.*

LIBER QVARTVS.

De ſponſalibus, & matrimonijs. Tit. I.

Eugenius IV. in generali Concilio Florentino.

CAP. I.

SEPTIMUM eſt ſacramentum matrimonij, quod eſt ſignum coniunctionis Chriſti, & Eccleſiæ, ſecundum Apoſtolum [a] dicentẽ: Sacramẽtum hoc magnum eſt: Ego autem dico in Chriſto, & in Eccleſia. Cauſa efficiens matrimonij regulariter eſt mutuus conſenſus per verba de præſenti expreſſus. Aſſignatur autem triplex bonum matrimonij. Primum eſt proles ſuſcipienda, & educanda ad cultum Dei. Secundum eſt fides, quam vnus coniugum alteri ſeruare debet. Tertium eſt indiuiſibilitas matrimonij propter hoc, quod ſignificat indiuiſibilem coniunctionem Chriſti, & Eccleſiæ. Quamuis autem ex cauſa fornicationis liceat tori ſeparationem facere, non tamen aliud matrimonium contrahere fas eſt, cùm matrimonij vinculum legitime contracti perpetuum ſit.

[a] ad Epheſ. cap 5.

Ex Concilio generali Tridentino.

De ſacram. Matrim. in princ § gratiam ſeſſ. 24.

CAP. II.

GRatiam verò, quæ naturalem illum amorem perficeret, & indiſſolubilem vnitatem confirmaret, coniugeſque ſanctificaret, ipſe Chriſtus venerabilium ſacramentorum inſtitutor, atque perfector, ſua nobis paſſione promeruit: quod Paulus Apoſtolus innuit, [a] dicens: Viri diligite vxores veſtras, ſicut Chriſtus dilexit Eccleſiam, & ſe ipſum tradidit pro ea: mox ſubiungens: Sacramentum hoc magnum eſt, ego autem dico in Chriſto, & in Eccleſia. Cum igitur matrimonium in lege Euangelica veteribus connubijs per Chriſtum gratia præſtet; meritò inter nouæ legis ſacramenta annumerandum ſancti Patres noſtri, Concilia [b], & vniuerſalis Eccleſiæ traditio ſemper docuerunt, aduerſus quã impij homines huius ſeculi inſanientes, non ſolùm perperam de hoc venerabili ſacramento ſenſerunt, ſed more ſuo, prætextu Euangelij, libertatem carnis introducentes, multa ab Eccleſiæ Catholicæ ſenſu, & ab Apoſtolorum temporibus probata conſuetudine aliena ſcripto, & verbo aſſeruerunt, non ſine magna Chriſtifidelium iactura: quorum temeritati ſancta, & vniuerſalis ſynodus cupiens occurrere, inſigniores prædictorum ſchiſmaticorum hæreſes, & errores; ne plures ad ſe trahat pernicioſa eorum contagio; exterminandos duxit, hos in ipſos hæreticos, eorumq. errores decernens anathematiſmos.

[a] epiſt. ad Epheſ. c. 5. in fin. c. debitũ ext. de bigamis.

[b] d e 5 ad Epheſ & Cõcil. Florent. de quo cap. præced & c. ad abolendã extr. de hæretic.

CAP. III.

CAnones autem duodecim doctrinam hanc de ſacramento matrimonij à Concilio Tridentino, vt ſupra retulimus, promulgatam, ſtatim ſubſequentes, vt ab omnibus diligenter, ac religioſè obſeruentur, diſtrictè præcipimus. Qui verò eos non admiſerit, aut ad ſenſum diuerſum ab eo, quem tenet

Eccleſia, detorſerit, non ſolùm excommunicetur, ſed, vt hæreticus, puniatur. Qua pœna mulctentur etiam, quicumque ex ſacramentis nonnulla, ac nominatim matrimonium, tempore Apoſtolorum fuiſſe, hodie verò non eſſe cum Caluino impijſſimo profitentur, quaſi ſacramenta ad tempus fuerint inſtituta, non autem, vt durarent, quamdiu duraret Eccleſia, hoc eſt, vſque ad conſummationem ſeculi.

De ſacramento matrimonij.

Canon I.

Si quis dixerit, matrimonium non eſſe verè, & propriè vnum ex ſeptem legis Euangelicæ ſacramentis à Chriſto Domino inſtitutum, ſed ab hominibus in Eccleſia inuentum, neque gratiam conferre; anathema ſit.

Canon II.

Si quis dixerit, licere Chriſtianis plures ſimul habere vxores, & hoc nulla lege prohibitum; anathema ſit.

Canon III.

Si quis dixerit, eos tantum conſanguinitatis, & affinitatis gradus, qui in Leuitico exprimuntur, poſſe impedire matrimonium contrahendum, & dirimere contractum; nec poſſe Eccleſiam in nonnullis illorum diſpenſare, aut conſtituere, vt plures impediant, & dirimant; anathema ſit.

Canon IV.

Si quis dixerit, Eccleſiã non potuiſſe conſtituere impedimẽta matrimoniũ dirimentia, vel in iis conſtituendis erraſſe; anathema ſit.

Canon V.

Si quis dixerit, propter hæreſim, aut moleſtam cohabitationem, aut affectatam abſentiam à coniuge, diſſolui poſſe matrimonij vinculum; anathema ſit.

Canon VI.

Si quis dixerit, matrimonium ratum, non conſummatum, per ſolemnem Religionis profeſſionem alterius coniugum non dirimi; anathema ſit.

Canon VII.

Si quis dixerit, Eccleſiam errare, cum docuit, & docet iuxta Euangelicam, & Apoſtolicam doctrinam, propter adulterium alterius coniugum matrimonij vinculum non poſſe diſſolui; & vtrumque, vel etiam innocentem, qui cauſam adulterio non dedit, non poſſe, altero coniuge viuente, aliud matrimonium contrahere: mœchariq. eum, qui, dimiſſa adultera, aliam duxerit, & eam, quæ dimiſſo adultero, alij nupſerit; anathema ſit.

Canon VIII.

Si quis dixerit, Eccleſiam errare, cum ob multas cauſas ſeparationem inter coniuges, quo ad torum, ſeu, quoad cohabitationem, ad certum, incertumve tempus, fieri poſſe decernit; anathema ſit.

Canon IX.

Si quis dixerit, clericos in ſacris ordinibus conſtitutos, vel Regulares caſtitatem ſolemniter profeſſos, poſſe matrimonium contrahere, contractumq. validum eſſe, non obſtante lege eccleſiaſtica, vel voto; & oppoſitum nil aliud eſſe, quàm damnare matrimonium, poſſeq. omnes contrahere matrimonium, qui non ſentiunt, ſe caſtitatis, etiam ſi eam vouerint, habere donum; anathema ſit: cùm Deus id rectè petentibus non deneget, nec patiatur, nos ſupra id, quod poſſumus, tentari.

Canon X.

Si quis dixerit, ſtatum coniugalem anteponendum eſſe ſtatui virginitatis, vel cælibatus, & non eſſe melius, ac beatius manere in virginitate, aut cælibatu, quam iungi matrimonio; anathema ſit.

Canon XI.

Si quis dixerit, prohibitionem ſolemnitatis nuptiarum certis anni temporibus ſuperſtitionem eſſe tyrannicam, & ethnicorum ſuperſtitione profectam, aut benedictiones, & alias cæremonias, quibus Eccleſia in illis vtitur, damnauerit; anathema ſit.

Canon XII.

Si quis dixerit, cauſas matrimoniales nõ ſpectare ad iudices eccleſiaſticos; anathema ſit.

C A P. IV.

Sponſalia, quoniam reſpiciunt maris, ac fœminæ coniunctionem, videntur idem eſſe, ac matrimonium, ſed plane differunt à matrimonio: dicuntur verò ſponſalia à ſponſione, [a] ſeu promiſſione, qua ex parte viri, & ex parte mulieris fides datur de futuris nuptijs, & poteſt vocari etiam repromiſſio, quia reciprocè, & mutuò, hinc, inde, quod ad conciliandas futuras nuptias pertinet, promittitur. Dicta ſunt autem ſponſalia, [b] quia veteres futuras ſibi vxores ſpondere, & ſtipulari ſolebant: is [c] etenim, qui ducere volebat vxorem, ab eo, qui daturus erat, eam ſtipulabatur: contrà, qui dare volebat, ſpondebat, ſe daturum, iſq. contractus nomẽ ſponſalium obtinebat, dieſque [d] ille ſponſalis appellabatur. Apud nos ille mos obſoleuit, retento nomine, cùm hodieque fieri ſoleat quædam ſponſio, aut per ipſos contrahentes, aut per internuncios, ſub hac verborum forma. Ego accipiam te (verbi gratia) Annam in vxorem: ego accipiam te Petrum in virum. Sponſaliorum duæ ſunt ſpecies; nãq. vel in præſens, vel in futurum tempus contrahuntur: ſi ſint in futurum, vtroque ex ſponſis diſſen-

[a] l. 1. ff. eod. tit. can. noſtrates 30. q. 5.

[b] l. 2. ff. eodem titul.

[c] Gell. li. 4. cap. 4.

[d] Varr. li. 5. de ling. Latina.

dissentiente, permissum est, rescindi contractum, non æque, si in præsens. Magis tamen propria, ac frequens est apud vtriusque iuris prudentes sponsaliorum, ac sponsarum significatio, quæ respicit tempus futurum, propriæque sunt sponsæ, quas in futurum paciscimur: sponsalia verò, quæ in præsens tempus contrahuntur, sunt ipsæ nuptiæ, ipsumque matrimonium, animorum [e] scilicet, corporumq. coniunctio. Sed, quamuis aliud sit [f] sponsalia contrahere, aliud de contrahendis sponsalibus promittere; attamen tanta est promissionis vis, quæ in matrimonij contractu fit, vt piaculum sit illam violare, peccetque [g] mortaliter, qui ex sponsis consensum coniugalem negat, quamuis promissio, aut intentio non fuerit iuramento confirmata, cùm [h] apud Deum simplex promissio non differat à iuramento. Si vero sponsi sibi inuicem obligationem remittant, liberi maneant. Quòd, si alter eorum, valere promissionem asserat, alter verò neget, vel contumaciter adimplere recuset, censuris compellatur ad tempus, nec vlterius.

e c.debitum extra de bigam. non ordinan.
f arg. l. si pæna ff. de verb.oblig.
g S. Thom. in 4.dist.27. quæst.1.
h can. iuramenti 22. q. 5.

CAP. V.

IVstitiæ [a] publicæ honestatis impedimentum; vbi sponsalia nulla fuerint, omnino tollit [b] Tridentina Synodus; vbi valida, primum gradum non excedere voluit, quod intelligendum est de sponsalibus initis de futuro, non autem de præsenti: nam, quo ad hæc, ex [c] declaratione Pij Papæ Quinti extenditur prohibitio, ac, si matrimonium fuerit consummatum. Quam planè constitutionem, seu declarationem inuiolabiliter in nostra diœcesi obseruari mandamus, alioquin matrimonium contractum nullum esse, parochumque, coràm quo scienter fuerit celebratum, per annum ab officio suspendi debere, declaramus.

a c.4. & 8. ext.eod.
b c.3. eadē sess. 24.
c motu. Ad si manus speculat. P. in... m.

§. vnic.

Impedimentum verò iustitiæ publicæ honestatis eiusmodi est, vt, qui spoponderit, se vxorem ducturum, neque, dum sponsa viuit, neque post eius mortem, contrahere possit matrimonium cum ipsius consanguinea; sicut, nec ipsa sponsa, aut viuat, aut mortuus sit sponsus, cum illius consanguineo matrimonium contrahere potest. Quod impedimentum [d] extendebatur olim vsq. ad quartum gradum: hodie [e] non excedit primū, fratris, videlicet, aut sororis, idque, vt præceptum faciliùs, ac sine dispendio, obseruetur.

d d.c.4.& 8. & cap. vnic. eod tit. l. 6.
e Cōc. Trid. c.3. sess 24. de reform. matrim.

CAP. VI.

VAgos quoque, incertique domicilij homines, ad matrimonium non admitti decreuit eadem sancta a Tridentina Synodus, ne contingat, vnum maritum duas, aut plures vxores habere: sunt enim, qui, relicta prima vxore, aliam, atque aliam diuersis in locis, illa viuente, ducere non dubitant, quemadmodum & in nostra diœcesi non semel factum fuisse, accepimus. Quocirca, ne ex hoc sacrilegio aliud scandalum deinceps oriatur, parochi, neque assensum præbeant, neque talibus matrimonijs interesse audeāt, nisi prius facta de personis diligenti inquisitione, reque tota nobiscum, aut cum nostro generali Vicario, communicata, licentiam habeant faciendi ea, quæ tanti sacramenti dignitati maxime conueniant. Contumaces aureis decem mulctentur, atque ab officio ad sex menses suspendantur.

a cap 7. d. sess. 24.

CAP. VII.

DEcet sane, Christianisque moribus aptissime congruit, matrimonium nullius auctoritati, nullius imperio, nullius libidini subiacere, quin inualidum esse, nisi contrahatur mutuo consensu, ac libera voluntate illorum, qui maritali vinculo vicissim ligari, & coniungi volunt. Itaque, vt liberum prorlus ex sacrorum [a] canonum præscripto, ab omnique violentia tutum sit matrimonium, omnibus subditis nostris præcipimus, cuiuscumque gradus, dignitatis, ac conditionis existant, sub excommunicationis pœna, (quæ absque alia declaratione statim delinquentes liget) ne directè, vel indirectè, quouis colore, aut prætextu, quemquam impediant, quominus [b] matrimonium contrahere libere possit, aut ad illud contrahendum compellant, malisq. artibus inducant. Quod parochi sedulo animaduertant, vt, si alicui vim inferri senserint, tali matrimonio fauorem nullum præstent, nulloue modo interſint. Quod, si facere neglexerint, pœna superius [c] constituta mulctentur.

a cap. cum locum e requisiuit cap. gemma ext. eod.tit. c.si. 31.q.2.c fin. 36 q 2.
b c.9. ead. sess 24.
c cap prox. huius tit.

De desponsatione impuberum. Tit. II.

CAP. I.

AD vnguem obseruari iubemus, quod de ætate contrahentium matrimonium à maioribus nostris definitum est, nempe, vt masculus quatuordecim annis [a] minor non sit, nec fœmina duodecim, cum, scilicet, vtroque eorum pubescente, ille motum vis genitalis sentire incipiat, hæc verò, & ad concipiendum apta sit, & doli capax. Proinde, ne lites, [b] ac dissensiones ex nuptijs ante hanc ætatem celebratis oriantur, nolumus, parochos matrimonio inter impuberes per verba

a l. minorē ff de rit. nuptiar. c.vlt. ext.eod.
b vt c 6 7. & 10 extra. hoc tit.& c. vlt.ext. de sponsal.

verba de præsenti contrahẽdo auctoritatem, aut esse assensum vllum, præbere: sed, si puberrati proximos maritali copula coniungi debere ex legitima causa animaduerterint, rem nobiscum communicent, vt, quod rationi consonum fuerit, auctoritate nostra perficiatur. Qui secus fecerit, pœna superius [c] constituta plectatur.

c cap pen. & vlt sup. de sponsal.

CAP. II.

Sponsalia vsque ab ineunte ætate iniri non prohibentur, dum intelligant contrahentes, quid faciant. Quare [a], maiores septem annis eos esse oporter, ne, si minores sint, licet proximi septennio, id scire, aut intelligere non posse videantur: nam, quamuis malitia aliquando suppleat defectum ætatis in eo, qui est proximus [b] ætati legitimæ ad contrahendum matrimonium, non supplet tamẽ in eo, qui est proximus septennio ad contrahenda sponsalia: Siquidem tenerrima ætas illa, prorsusque rationis incapax, est omnis expers malitiæ, sicut sequens ætas, cùm sit doli capax, suppleri potest à malitia: ideo [c] duodecimus, ac quartusdecimus annus incœptus habetur completo. Declaramus igitur, ex sponsalibus pactis cum eo, qui est minor septennio, aut mas, aut fœmina sit, non [d] habere locum iustitiæ publicæ honestatis impedimentum, nisi cohabitassent, paciscentes, seseque inuicem contrectassent: quod, si interuenisse probabitur, caueat parochus, ne cum alijs contrahant, nisi cum ipsis super hoc fuerit legitimè dispensatum.

a l. in sponsalibus ff. de sponsal. Hermenop. lib. 4 tit. 1. can. 1. & 2. 30. q. 2 c. litteras c. accessit cap duo c. duos venium ext hoc tit.
b c. de illis ext. eod. tit.
c arg. l. ad Rempublicã ff de mun. & honor.
d c. sponsam ext de spõs. & matr. c. iuuenis eo tit.

De clandestina desponsatione. Tit. III.

CAP. I.

QVONIAM ex clãdestinis nuptis sacrosancta Tridentina Synodus multa, eademq. grauia peccata oriri animaduertit, huiusmodi contractum nullum, atque irritum esse [a] decreuit, eosque, qui aliter, quàm præsente parocho, vel alio sacerdote, ipso parocho, aut loci Ordinario, concedente, & duobus, vel tribus testibus, matrimonium contrahere attentauerit, ad sic contrahendum omnino inhabiles reddidit. Quod sane decretum, cum cæteris omnibus, quæ de matrimonio contrahendo, præsertim de denunciationibus, sancita sunt, quàm diligentissimè obseruari mandamus.

a c. 1. de refor. matrim. sess. 24.

§. 1.

Publicas verò denunciationes, non solùm facit Tridentini, sed & Lateranensis [b] Concilij decreto in Ecclesijs parochialibus faciendas, antequã matrimonia contrahantur, nullo pacto omitti, sed in parochijs virorum, & mulierum tribus festis diebus Ecclesiæ præcepto obseruatis, inter Missarum solemnia, quibus maior populi numerus interesse soleat, omnino fieri præcipimus.

b c. cũ inhibitio ext. eo. tit. Conc. Tri. sess. 24. c. 1. de reform.

§. 2.

Nemini etiam animarum curam gerenti sponsos alienæ parochiæ coniugali vinculo coniungere, aut maritali benedictione confirmare liceat, nisi à nobis, vel à nostro generali Vicario, vel à rectore parochiæ sponsorum, id ei fuerit expresse concessum. Transgressores, non solùm suspensionis pœnam ipso facto subeant, sed & grauiùs arbitrio nostro puniantur.

§. 3.

Si sponsi, vel alter eorum, alienæ fuerit parochiæ, caueat diligenter parochus, cui concessum fuerit illos in matrimonio coniungere, ne ad eum actum veniat, priusquàm ab illorum, seu alterius eorum, parocho scriptum, & obsignatum testimonium acceperit, debitas factas fuisse denunciationes in Ecclesia, aut nostra auctoritate prætermissas, nullumq. apparere impedimentum, quominus matrimonium illud legitimè contrahi possit.

§. 4.

Quòd, si parochus ille alienæ fuerit diœcesis, testimonium, seu fidem illam sigillo munitam ab ipso Episcopo potiùs, quàm à parocho quæri mandamus: quæ tamen, nisi coram nobis, vel à Vicario nostro, recognita sit, nullius esse roboris, aut valoris, intelligatur.

§. 5.

Si verò longiùs absit illa diœcesis, nihil protsus fiat, nobis inconsultis, vt in re tanti momenti, quid agendum sit, spatium deliberandi habeamus, auferaturq. occasio incognitis, vagis, improbisq. hominibus, plures [c] vxores habendi.

c vt supr. de sponsal. & matrim. c. 6.

§. 6.

Verùm, quoniam non desunt, qui ab illecebris carnis decepti, ne propria crimina manifestare, aut inuiti illicita contubernia relinquere cogantur, alios quoque decipere studeant, pro vxoribus exhibentes, quæ verè concubinæ sunt; mandamus, vt, si contingat, extraneum ex aliena, vel diœcesi, vel parochia, mulierem incognitam secum ducere, quam, sibi vxorem esse asserat, ex probabili vero ratione, aut coniectura, cognoscat, aut suspicetur parochus, illam talem non esse, ab eo fidem matrimonij ex legitima probatione exigat, certorum dierum termino præfixo, quo elapso, absque fidei exhibitione, in eum, tanquam in concubinarium, agere non dif-

Hh 4 ferat,

ferat, re tota nobis patefacta, cum nominibus contumacium, vt in eos pro delicti qualitate opportunè animaduertatur.

C A P. I I.

MAtrimonium, cùm sit vnum ex septem sacramentis Ecclesiæ ab ipsius mundi primordio ad humani generis propagationē diuinitus institutum, nec celebrari, nec perfici debet alibi, quàm in Ecclesia, in domo, scilicet, auctoris sui Dei, à quo originem, atque initium, habuit, atque in parochia eorum, qui maritali vinculo coniungendi sunt, non autem in priuatis ædibus, neque à prandio, sed mane, ac, propter reuerentiam, inter Missarum solennia, iuxta sanctæ matris Ecclesiæ ritum in Missali Romano præscriptum, nisi ex necessitate, aut vitandi imminentis scandali gratia, aliter, nobis consentientibus, oporteat illud celebrari.

C A P. I I I.

AT, quia nonnunquam sponsi de diuinę gratiæ thesauro parū solliciti, quæ per sacramentum matrimonij non ponentibus obicem confertur, antequam ritè, ac legitime matrimonio consenserint, more brutorum se se carnaliter coniungunt, nos huic effrænatæ libidini, quantùm possumus, occurrere volentes, tam intemperanter factum acriter prohibemus, & grauissimis pœnis puniemus.

§. 1.

Si verò, antequam publicæ fiant denunciationes, ob aliquam grauem causam celebrandum sit matrimonium, admoneat sponsos parochus, etiam sub interminatione anathematis, vt à carnali cōmercio, corporumq. commixtione abstineant, quousque plenum effectum habuerint denunciationes, ne, si, cōsummato matrimonio, emergat impedimentum, quo contractus ille subsistere nequeat, opus sit cum sponsæ dedecore, ac populi scandalo, matrimonium dirimere.

§. 2.

Quin etiam parochi de pietate, ac reuerētia, qua tantum sacramentum suscipi debeat, apud populum, sumpta occasione; subinde disserant, docentes, non fuisse institutum matrimonium ad carnis desideria explenda (quod equus, & mulus faciunt, quibus [a] non est intellectus) sed prolis propagandæ causa, quæ creaturarum omnium parenti debitam gloriam, atque honorem impartiretur.

a Psal. 31.

§. 3.

Sponsis quoque efficaciter persuadere nitantur, vt, priusquam ad matrimonij consensum deueniant, vel saltem triduo ante, quàm inter eos sequatur carnalis copula (vt est in Concilio [b] Tridentino) criminum suorum sordes eluant, sanctissimamq. Eucharistiam piè suscipiant.

b d. c. 1. §. postremo sess. 24.

§. 4.

Denique vnusquisque parochus contrahētium nomina diebus etiam, tum factarum denunciationum, tum cōtracti matrimonij, adnotatis in libro huic officio assignato diligenter referat, vt alibi declarauimus [c].

c c. vn. §. 10. sup. de parochis.

De sponsa duorum, & sponso duarum. Tit. IV.

C A P. Vnic.

QVICVMQVE alteri despōsatam mulierem vxorem duxerit, si constet, primum matrimonium in conspectu Ecclesiæ validum fuisse, licet nō fuerit consummatum, illam dimittat, priorique viro habendam relinquat. Si verò fuerit consummatum, non autem legitimè contractū, & mulier à primo contractu resilire velit, an id fieri possit, nec ne, ad nostrum tribunal cognoscere pertinet. Quare parochis, ne huic secundo contractui aliquo pacto intersint, nisi à nobis, vel Vicario nostro generali, aliter declaratum fuerit, omnino prohibemus. Idem obseruandum esse dicimus, cum quis, duas vxores habere accusatus fuerit, quarum secundam priùs carnaliter cognouerit [a].

a cap. 2. ext. eod. tit.

De conditionibus appositis in desponsatione, & alijs contractibus. Tit. V.

C A P. Vnic.

QVONIAM possibile dici nō debet, quod honestè [a] fieri nequit, impossibilis conditio, eo quòd turpis existimetur, vitiat [b] contractum. Sed in matrimonio etiam turpissima conditio, dum ipsius matrimonij substantia [c] salua remaneat, suum sortitur effectum. Si verò quis sub honesta, ac probata conditione matrimoniū contraxerit, ante conditionis euētum ad perficiendum matrimonium carnali copula copula cogi [d] non potest, nisi postea pure, ac liberè in matrimonium consentiat [e], aut mulierem, cum qua contraxit, carnaliter cognouerit [f]; eo enim casu conditioni renunciasse videtur: alioquin, quamdiu [g] pendet conditio, quod sub conditione factum est, nihil est: contractus etenim, non ex sola stipulatione consideratur, sed ex eo, quòd vtilis esse, ac vires habere præsumitur; & conditionis proprium

a l. filiusfam. ff. de condi. institut.

b l. impossibilis ff. de verb. oblig. l. impossibilium ff. de reg. iur. l. vl. ext. de pact.

c c. vlt. ext. eod. tit.

d cap. 5. ext. eod. tit.

e cap. 3. eo. tit.

f d. c. 5. & 6. eod. tit.

g l. si stichū §. si quis ita l. quoties ff. de donat. & delegat.

prium h eſta, cum conditionalem ſuſpendere. Quod, cùm in omnibus contractibus locum habeat, permittente iure; licere vnicuique conditionem ſuam meliorem facere, etiam cum alterius detrimento, dummodo i id citra iniuriam fiat; multò magis locum habere debet in matrimonio.

h l. 201. ff. de verb. ſign. & 10. tit. ff. de condi. & demonſtr.
i l. cũ eo l. inter ſeruientes ff. de ſeruit. vrb. prædios l. altius ff. de ſeruit. & aqua l. in mnit l. vl ff. quidam. ineſe.

Qui clerici, vel vouentes matrimonium contrahere poſſunt. Tit. VI.

CAP. I.

IN minoribus a ordinibus cõſtituti, niſi voto, aut religionis habitu impediantur, vxorem ducere non prohibentur, ſed etiam, ſi cum virgine contraxerint, ipſa defuncta, vel non cognita, promoueri b poſſunt ad maiores ordines, quos, quicumque ſuſceperit, omnino nuptiarum incapax c eſt, adeo, vt nullum ſit, atque inualidum quodcumque matrimonium cõtrahatur, peccetq. grauiter contrahens, ſtatimq. in d excommunicationem incidat, immo, vt quibuſdam e placet, fiat etiam irregularis. Qui ſubdiaconatum ſuſcipit, licet nolit, aut non credat, ſe ad caſtitatem ſeruandam obligari, emittere tamen ſolenne votum caſtitatis intelligitur: ſiquidem, dum ordinem ſuſcipit, conſentire videtur ad ea, quæ in illius ordinis collatione obſeruat Eccleſia, quamuis, ſe ex eo actu tali vinculo obſtringi non putet.

a c. de his 32. diſt.
b cap. ſeriatum 32. diſt.
c cap. 4. ext. eod. tit.
d Clem. vn. de conſang. & affin.
e Palud. in 4 diſt. 37 q. 1. S. Anton. 3. p. tit. 1. c. 8 Nauarr. c. 22. n. 52.

CAP. II.

VOuentium alij nunquam vxorem ducere, alij nonnunquam habere poſſunt. Nunquam ducere poſſunt, qui ſolenniter vouerint, hoc eſt, qui non ſolùm ſe Religioni deuouerint, ſed, ſuſcepto quoque habitu profeſſionem a emiſerint. Nonnunquam habere vxorem poſſunt b, qui caſtitatis, aut religionis voto, ſe ſimpliciter obſtrinxerint, quo quidem impeditur matrimonium, ne perficiatur, ſed non dirimitur iam contractũ, ſicut voto ſolenni dirimitur contractũ, ac perfectum c, non tamen conſummatum: ſed &, qui ſimpliciter vouit, letaliter peccat, ſi contraxerit matrimoniũ, ac multo magis, ſi contractum conſummauerit, nam, cùm ante conſummationem rati matrimonij potuiſſet ingredi Religionem, & implere votum, ſi contractum ſummauerit d, quoniam reddidit ſe inhabilem ad ſatisfaciendum voto, proculdubio peccat.

a cap. 3. ext. eod. tit.
b c. 5. & 6. eod. tit.
c d c. 3. & 7 eod. tit.
d S. Anton. 3. p. tit 1. c 4 & eſſe eãdem ſententiam Doctorũ ſcribit Tolet in Summa lib. 7 c. 14. vat. 2.

De eo qui duxit in matrimonium, quam polluit per adulterium. Tit. VII.

CAP. Vnic.

QVI, viuente vxore, aliam duxerit, quæ illum vxorem habere ſciat, aut eam, quæ vxoris viuentis ipſius necem machinata fuerit, neutram, mortua prima, ducere poteſt. Cui matrimonio, ſeu potiùs contubernio, parochi, qui ſciẽter interfuerint, per annum ab officio ſuſpendantur. Qui verò eorum, id ignorans, fecerit, ſtatim atque, ſe erraſſe ſenſerit, rem totam abſque mora nobis aperiat, vt, & a ſeparare, & pro delicti qualitate contrahentes opportunè punire poſſimus. At, ſi quis contraxerit cum ea, quæ, illum vxorem habere neſciuerit, aut cum qua nulla ſit ſecuta copula, aut, ſi qua facta ſit corporum commixtio, viuente vxore, nulla tamen præceſſerit de contrahendo matrimonio fides, vel promiſſio, valere illud b matrimonium pronunciamus. Præterea credimus, eum, qui, (hiſce caſibus exceptis) adulteram ad legitimum tori conſortium perſuaſerit, rem facere ad ſuorum peccatorum remiſſionem valde proficuam, cùm errantem c ab errore reuocauerit.

a c. 3. 4. & 5 ext. eod. tit. l. Claud ff de his, quib. vt indign.
b c. 1. 2. 6. 7 & 8 eod. tit. c cap inter opera ext. de ſponſal.

De cognatione ſpirituali. Tit. VIII.

CAP. I.

COGNATIO ſpiritualis ex ſacramento a baptiſmatis oritur, cùm infans, nec loquens, nec ad credendum rationis vſum habens b, alio profitente, baptizatur. Hic fiduciatius dicitur, fideiuſſor c, ſuſceptor d, offerens e, ſponſor f, fidei ductor, g patrinus, ac tandem compater, quia æque, ac naturalis pater, baptizatum admonere h, atque hortari debet ad caſtitatem ſeruandam, ad diligendam iuſtitiam, ad charitatem colendam, aliaq. facienda i, de quibus alibi diſſeruimus. Propterea, cùm nequeat conſiſtere matrimonium inter eos k, qui per adoptionem coniunguntur (quæ tamen legale vinculum eſt) multo minus conſiſtere poteſt inter eos, qui Spiritus ſancti gratia per baptiſmatis l lauacrum regenerantur: quod iam in ſacro Nicæno Concilio conſtitutum m antea fuerat. Latè quidem patuit olim hæc ſpiritualis cognatio, ſed ex ſacra Tridentina n Synodo limitata eſt, vt ſit tãtum inter

a l. ſiquis alumna C. de nupt. e vlt. eod tit li. 6.
b c. paruuli d cõſec d. 4.
c Aug ferm. 116. 103. & 215.
d Dion. Areopag c. 8 bapt. Tertull. de cor. mil. 3.
e Iuſtin. q. 56. ad ortho dox.
f Tertull. de baptiſ c. 18.
g Aug. epiſt. 23. ad Boniſ.
h can vos autem 103 d. 4 de conſecr.
i ſup. de baptiſ. c. 2.
k tot ti ext. de cogn. legali c. ita diligi 30 q. 3.
l d c. ita 30. q. 3.
m c. 21 & 23 apud Turrianum can. 69. ex Trullanis qui ſexta Synodi nomine circumferũtur, vbi Theodor Balſamon, & Mogun. cap 56. cano. peruenit 30. q. 1.
n c. 2. § volens ſeſſ. 24. de refor. matrim.

inter suscipientem, & baptisatum, illiusq. patrem, ac matrem, nec non inter baptizātem, & baptizatum, illiusque patrem, ac matrem, nec vlterius progrediatur. Insuper, quoniam ex multitudine suscipientiū oriebantur multa impedimenta, quibus matrimonia contrahi non poterant, & contracta dirimebantur, eadem Synodus Tridentina, vnum tantùm, seu virum, seu mulierem, iuxta o sacros Canones, vel ad summum, vnum virum, ac vnā mulierem baptizatum suscipere posse statuit, nec cum alijs, etiam in actu baptismatis infantem tangentibus, contrahi cognationem spiritualem. Quam quidem constitutionem à parochis nostris ad vnguem obseruari mandamus: qui etiam ad vitandos de cognatione spirituali scrupulos, ac dubia, quæ ex multitudine tangētium emergere possent, neque admittant, neque in suæ Ecclesiæ baptismalibus libris describant maiorem suscipientiū numerum, quàm hic definitus sit. Secus facientes dimidia parochialium fructuum parte, locis pijs applicandorum, ad sex menses mulctentur.

o de quo in can. nō plures d cōsec. d. 4. c quamuis de cogn. spir. lib. 6.

S. Vnic.

Ea quoque cognatio, quæ ex sacramento Confirmationis oritur, licet antea ad omnes gradus extenderetur p, sicut cognatio, quæ per baptismum contrahebatur, ab eodem Concilio Tridentino limitata q fuit, vt sit tātùm inter confirmantem, & confirmatum, illiusque patrem, ac matrem, & pro confirmato profitentem.

p c quamuis eo lib. 6.

q d. c. 2. §. vl.

CAP. II.

Constitutionem sacri Altisiodorēsis Cōcilij, qua a Abbas, & monachus filium ex baptismo, atque commatrem habere prohibetur, non solum moribus monasticis aptissimè conuenientem, sed & cæteris Ecclesiæ ministris extra claustra degentibus, qui liberiorem viræ aleam subeunt, vtilissimam, ad clericos seculares nostræ diœcesis extendimus, quos, cuiuscumque status, ac prærogatiuæ sint, ne antiquo hoste suggerente, occasione spiritualis cognationis, ad periculosam cum commatribus consuetudinem ineundam inducantur, sub pœna suspensionis ab eo ordine, in quo transgressionis tempore extiterint, nec non aureorum vigintiquinque ad pios vsus applicandorum, nisi vrgeat necessitas (quo casu etiam parentes b filiorum patrini esse possunt) nolumus de sacro fonte quemquam leuare posse, nec proprio nomine per interpositam personam, nec pro laicis, tanquam procuratores, compatris, aut susceptoris officio fungi. Cui pœnæ obnoxios esse intelligimus etiam curatos, eorumq. vicarios, qui clericos ad huiusmodi officium admiserint.

a c. nō licet cum seq. de consec. d 4. c. placuit 16 q. 1. c. peruenit 18. q. 2.

b cap. 2. eo. tit.

De cognatione legali. Tit. IX.

CAP. Vnic.

QVONIAM filios, non tātùm natura a, sed, & adoptio facit, etiam cognatio legalis, quæ ex adoptione contrahitur, impedit b matrimonium: inter adoptantem igitur, & adoptatum, & adoptati descendentes, licet adoptio, vel emancipatione, vel alio quouis modo dissoluta fuerit, contrahi nequit matrimonium: quod procedere certum est, etiam inter adoptatum, & filios naturales adoptantis, durante adoptione, dumque in potestate patris fuerint. sed & inter adoptantem, & vxorem adoptati, & inter adoptatum, & vxorem adoptantis, quamuis dissoluta fuerit adoptio, non solum contrahi non potest, sed dirimitur quoque iam contractum matrimonium.

a l. 1. ff. de adopt.

b c. ita diligere 30 q. 3. cap. vn. ext. hoc tit.

De eo, qui cognouit consanguineam vxoris suæ, vel sponsæ. Tit. X.

CAP. I.

INCESTVM committere a intelligitur, qui mulierem aliquam ex ijs, quas, aut legibus, aut moribus, ducere prohibetur, vxorem ducit: namque, per quamlibet illicitam matrimonij coniunctionem incestum committi responderūt veteres b iurisconsulti. Sed, quoad impedimentum, ac dissolutionem matrimonij, bodie ex sacrosancta Synodo c Tridentina affinitas ex fornicatione contracta ad eos dumtaxat restringitur, qui in primo, & secunda gradu copulantur.

a l. sororis ff de ritu nup.

b l. 14. §. 1. vers. nonnūquam ff. ad l. Iul. de adul.

c c 4. sess. 24 de reforma. matrim.

CAP. II.

SI filios eò turpitudinis deuenire contingat, vt concubinas parētum vxores ducant, præterquàm, quòd nullum erit matrimonium, criminis a etiam stupri, eos esse reos dicimus, vtque stupratores, puniri debere. Caueant igitur parochi, ne talibus matrimonijs faueant, aut interesse audeant, alioquin, si crimen hoc ad eorum notitiam peruenisse constiterit, ad annum ab ordinum ministerio suspendantur, ac parochialis officij administratione priuentur.

a l. 4. C. de nuptijs.

De

De conſanguinitate, & affinitate. Tit. XI.

CAP. I.

NON eſt dicendum, naturæ aduerſari canonicam legẽ, cùm inter conſanguineos quædam matrimonia perfici vetat. Id enim vbique locorum, tanquã religione dictante, ferè à mundi incunabilis obſeruatum eſt, nec quidem repugnante natura, cuius inſtinctu quidam pudor humanis mentibus inſtillatus [a] videtur, quo parentes cum liberis miſceri horrendum facinus ſemper duxerint, etiam ethnici, tradente Xenophonte [b], eiuſmodi concubitum inuiſum dijs fuiſſe, quaſi iure naturali: cuius vim etiam in brutorum animalium ſenſum penetraſſe teſtatur Philoſophus [c], cùm inter ipſa reperiantur, quæ cum parentibus nunquam coëunt. Expedit quoque hæc matrimonia interdici, vt, pluribus familijs nuptiali vinculo conſtrictis latius communicetur humana [d] charitas: quin etiam, cum muliebris ſexus imbecillus, conſilijque inops ſit, vt vxores [e] à virorum iniurijs per cognatos vindicentur, quod fieri non poſſet, ſi idem [f] frater, ac maritus eſſet. Iure igitur ex Concilio [g] Tridentino, quicũque intra gradus iure prohibitos ſciens matrimonium contrahit, ſeparari debet abſque ſpe diſpenſationis, ac multò magis, qui ſciens conſummauerit: ſi verò ignorauerit, præmiſſis legitimis denunciationibus, poterit diſpẽſatione iuuari. Quicumque autem parochus matrimonijs, ſeu potius contubernijs huiuſmodi, quæ omiſſis ſolemnitatibus ab eodem Concilio præſcriptis, celebrata ſint, interfuerit, deque [h] impedimentis certior factus, aſſenſum ipſis, ac fauorem, quoquomodo dederit, ad annum ſuſpendatur ab ordinibus, ac beneficio priuetur.

a l. adoptiuus ff. de ri. nupt.
b lib. 4.
c Ariſt. lib. de nat. animal. 9. c. 47. Varro de re ruſt. lib. 2. c. 7. Plin. lib. 8. c. 2. Iuſtinia. Nouel. 12. & inceſt. nupt. in prin. de quib. auctor li. 1. Animaduerſ. cap. 10. Plutarch. in problematis
d Aug. li. 15. de ciuit. Dei c. 16. de quo can. 1. 35. q. 1
e Plutar. in Problematis.
f Ilyeh. li. e rotul. Greg. Nazianz. eiꝰ diſcipulꝰ li. 5. comm. in Leuit. c. 18.
g c. 5. ſeſſ. 24 de refor. matrim.
h vſque ad quartũ gradum c. nõ debet §. prohibitio ext. eo.

CAP. II.

COnſanguinei appellantur, qui ſanguine coniunguntur, vt fratres [a], & vnius patris ſemine nati: conſanguinitatis enim iura à patribus oriuntur [b], neque refert, vtrum ex eadem matre, an ex diuerſis, geniti [c] ſint. Affines ſunt viri, atque vxoris cognati, quòd duæ familiæ, vel ſtirpes, vel perſonæ inter ſe diuerſæ, ac diuiſæ, per nuptias copulentur, altera [d] earum alterius fines pertingente. Quare non ab re, affinitatem definimus eſſe ciuile vinculum ex nuptijs, ſponſalibuſque dependens: ex nuptijs ſiquidem affinitatis conſtituendæ cauſa [e] ſunt nuptiæ: ex ſponſalibus, quia publicæ honeſtatis iuſtitia ex ſponſalibus proficiſcitur, vt alibi [f] diximus, ſicque maritus, vel ſponſus, cum conſanguinea vxoris, vel ſponſæ contrahere prohibetur: &, ſi celebratum fuerit matrimonium, locum habebit prohibitio vſque ad quartum gradum. Cæteri verò mariti conſanguinei cum conſanguineis vxoris, nulla lege prohibente, iuſtè contrahunt. Ideo pater, & filius cum matre, & filia matrimonium [g] contrahere poſſunt. Hodie prohibitio coniugalis copulæ quartum non excedit [h] conſanguinitatis gradum. Si autem contrahentes inter ſe diſtent, alter quarto, alter quinto gradu, poteſtatem fecit Gregorius [i] Nonus, vt, abſque diſpenſatione, iuſtas poſſint contrahere nuptias.

a l. 2. §. conſanguineos ff. de ſuis & legitimis Cai. li. inſt. 3. ti. 8
b l. 4. C. vnde cogn.
c l. 3. C. de legit. tut. l. 1 §. ſed & 14. C. de legit. hære.
d l. 4. §. affines ff. de gra. affinit.
e d. § affines
f ſup. c. 5. §. 2. de ſponſ.
g cap. 5. ext. eod. tit.
h d. c. nõ debet § prohibitio.
i c. vlt. ext. eod. tit.

De frigidis, & maleficiatis, & impotentia coeundi. Tit. XII.

CAP. I.

CVM matrimonij præcipuus fructus ſit proles, frigidos [a], quorum [b] curatio deſperata ſit, matrimoniũ cõtrahere nõ debere, iuris manifeſtiſſimi eſt. Frigidus dicitur, qui non ex genitaliũ membrorum defectu, ſed ex morbo, aut naturali vitio corporis, coëundi facultate deſtitutus, ſterilis, ac generationi [c] omnino ineptus eſt. Verumtamen, ſi cum frigido contraxerit mulier, ſciatque, ipſum eo vitio laborare, velintque ſimul habitare; ſuffragante canone [d], tanquam ſoror habeatur, quæ, tanquam vxor, haberi non poteſt.

a tot. tit. ext. eod. tit.
b c. 3. eod. tit.
c leg. ſi quis poſthumꝰ ff. de liber. & poſthu.
d c. 4. & 5. eod. tit.

CAP. II.

MAleficijs noſtram Prouinciam abundare non ſine magna animi moleſtia accepimus, quorum artem in eo præſertim verſari fama eſt, vt, impedita per incantationes, ac ſatanicas machinationes corporum legitima commixtione, matrimonia imperfecta remaneant. Qua de cauſa, quoniam obſeruatum eſt, hoc maleficij genus adhiberi ſolitum in ipſo actu ſolenni matrimonij, cum ſcilicet, factis denunciationibus, parochus coram teſtibus per verba de præſenti contrahẽtes iungit, non pauca matrimonia clam, ac ſine arbitris, celebrari contingit. Quod, cùm ſacri Concilij [a] Tridentini decretis, boniſque moribus aduerſetur, vt, quantùm cum Domino poſſumus, huic peſtifero malo Reipublicæ pernicioſiſſimo, occurramus, anathemati ſubijcimus omnes huius criminis reos, à quo, niſi à nobis, abſolui non poſſint, præterquam in mortis articulo. Qui verò extra ſacramentalem

a ſeſſ. 24. de reform. mat. c. 1.

talem confessionem in huiusmodi maleficio deprehensus fuerit, postquam ab hora prima vsque ad vesperas in foribus metropolitanæ Ecclesiæ nostræ, aperto capite, nudisque pedibus, cum candela in manibus accensa dominico, aut alio festo die, peccati commissi pœnitentiam egerit, tradatur brachio seculari, meritas sceleris sui pœnas daturus: quas tamen, eum declinare posse volumus, si, manifestatis socijs criminis, se nunquam talia postea patraturum, iuramento promiserit.

CAP. III.

Coniuges, qui matrimonij consummandi causa pluries maritalem carnis copulã frustra perficere tentauerint adeò, vt alterum eorum ad eiusmodi congressum minime aptũ esse ipsiusmet confessione certum sit, altero separationem petente, separentur, liceatque non habenti coëundi impedimentum cum alia persona matrimonium contrahere. Sed, si probata impotentia, adhuc simul habitare voluerint, permittantur. Si vero minime constiterit, vtrum impedimentum allegatum legitimum fuerit, nec ne, assignandum erit eis trium [a] annorum spatium, à die contracti matrimonij computandum, quo, & simul habitare, & de coniugali carnis copula, quantum vtriusque interfuerit, commodè experiri possint. Quo tempore elapso, si sublatum non fuerit impedimentum, & ipsi (vt est in canone) tactis Euangelijs cum propinquorum, aut, si propinqui desint, cum bonæ famæ vicinorum septima manu, iurauerint, se frequẽtium carnalium amplexuũ experimento vnã carnem nunquam factos fuisse; qui ex ipsis impotens non fuerit, ad secundas nuptias libere transire possit. Si autem alter eorum, cui impotentia obijciatur, se impotentem negauerit, alter verò contrahentium affirmauerit, ad nostrũ tribunal de personæ, huiusq. controuersiæ statu, cognoscere pertinebit.

a cap.5 ext. eod. l. in cau sis C. de repu.

CAP. IV.

Quinimmo inter eos, qui ex causa matrimonij triennium simul [a] habitare voluerint, nec se carnaliter coniunxerint, diuortium fieri vetamus, nisi virum tempore contractus annum egisse vigesimum constet. Nã, licet ætas nuptialis in viro legum [b] auctoritate anno quartodecimo impleri intelligatur, non tamen sequitur, omnes, qui ad eam ætatem peruenerint, idoneos esse ad consummandum matrimonium, asserente medicorũ Principe [c] Galeno, non censeri idoneum ad generationem eum, qui vigesimum primum annum ætatis non excesserit. Quandocumque igitur mulier marito impotentiam coeũdi obijciat, non separetur ab ipso, nisi ille maior sit viginti annis, idque elapso triennio, vt cognosci possit, vtrum defectus sit ex ætate, vel ex frigiditate. Si autem fuerit minor viginti annis, suspendendum esse diuortium dicimus, donec vigesimum primum annum expleuerit, etiam si quinque, aut sex annos simul vtrique habitauerint.

a cap.5.ext. eod.

b cap pubes ext. de desp. impub. insti. quib. mod. tut. fi. Plato de legib. li. 6 Macr. li.7. c. 7.

c lib.4. de sani. tuen. arg. l. septimo mẽso ff de statu homin.

De matrimonio contracto contra interdictum Ecclesiæ. Tit. XIII.

CAP. Vnicum.

Si post factas denunciationes (quæ, nisi nobis aliter videatur, omitti [a] non possunt) matrimonium absque vlla impedimenti suspicione celebrari, ac consummari cõtingat, eoq. perfecto obijciatur consanguinitas, affinitas, cognatio spiritualis, aut legalis, vel, quòd vir habeat vxorem, vel mulier virum, & id genus alia, quibus matrimonia, etiam consummata, dirimi oportet; si contra interdictum Ecclesiæ, vel iudicis contractum esse constiterit; personæ contrahentium statim separẽtur [b], maneãtq. separatæ, quousque de obiecto impedimento definitiue iudicatum sit.

a c. 1. sess. 24 de refor. matrimon vers. Quòd, si aliquando.

b c. 1. & vlt. ext. eod. tit.

§. Vnic.

Sed, quia non desunt, qui specie pietatis, ac Religionis, impedimenta comminiscuntur, vt matrimonia disturbent, nos prauorum hominum huiusmodi artes anteuertere satagẽtes, eos, qui aliquid obiecerint, non audiri [c] decernimus, nisi, præstito iuramento, de obiectis promptam [d] fidem fecerint intra duos [e], scilicet, menses à die obiecti impedimenti inchoandos, hocque, vt à calumnijs matrimonia vindicemus, atque adulterandi pericula diuertamus.

c arg. c. literas §. propterea ext. de rest. spoliat.

d arg. Extrauag. vn. de auctorit. & vsu pall.

e d. c. literas § quod, si non

Qui filij sint legitimi. Tit. XIV.

CAP. I.

Qui nati sunt ex muliere, quæ post adulterium commissum cum habente vxorem, ea defuncta, cum eodem viro matrimoniũ contraxit, si constet, ab eadem adultera machinatam fuisse mortẽ defunctæ vxoris, vel eius virum promisisse, se defuncta vxore sua, ipsam adulteram vxorem ducturum; neque nomine, neque iure, in legitimorum filiorum numero cẽseantur, cùm, & sacrorum [a] canonum auctoritate, & ratione naturali, propter imminens periculum, vt aiunt,

a c. illud 31 q. 1. c. 1. & c. fin. hoc ext. de eo, q. dux. in matr. quã poll. per adult.

aiunt, captandæ [b] mortis alienæ, matrimonii hoc omni prorsus iure improbetur, adeo, vt iisdem subiaceat pœnis, quibus incestæ [c] nuptiæ, inter quas pœnas precipua est, quòd, si huiusmodi contrahêtes prætextu illius matrimonij (quod potiùs cõtubernium dici potest) sibi inuicem aliquid donauerint, id ratum minime fit, neque in vtilitatem, aut cõmodum filiorum ex ea copula susceptorum, conuertatur, sed fisco adiudicatum esse intelligatur, ipsis filijs omnino exclusis, quibus nulla fieri videtur iniuria; cùm ex eo crimine concepti neque [d] filiorum nomen mereãtur. Quorum conditio adeo misera est, vt, sicut ex iurisćõsultorum [e] magis communi sententia, neque ex testamento, neque ab intestato, quidquam in bonis parentum, exceptis [f] alimentis, percipere possunt (præsertim si ex damnato coitu suscepti sint) ita ad beneficia promoueri, aut ad ordines ascendere, iuris canonici sanctione prohibeantur [g].

b l. vlt. C. de post l. de naturalibus l. quidam §. donationem ff. de donation.
c l. 4. l. si qs incest. C. de incest. nupt.
d §. si aduersus Instit. de nupt. d. l. si quisquis C. ad l. Iul. maiest.
e post gloss. ad Auth. ex cõplexu C. d incest. nupt. Soc cõs 148. li. 1 Gui Papæ deci. 280 Afli deci. 90 & alij.
f c. cũ habere ext. d eo qui cũ dua. in matr. quã poll. p adul.
g Deut. 23. c. 1 c. ext. hoc tit. c. nisi cũ §. personæ ext. de renũciat. c. innotuit ext. de electio. in 3. compilat.

CAP. II.

ITaque, quoniam, præter doctrinam, generis etiam nobilitate conspicuos esse oportet eos, qui ad dignitates, & canonicatus huius nostræ Ecclesiæ aspirant, dubitari potest, an illegitimi, quamquam nobilium virorum semine concepti, si ex simplici dispensatione Apostolica ad dignitates, & canonicatus ascendere permittantur, virtute eiusmodi dispensationis in hac Ecclesia necessario sint admittendi. Et quidem, cùm priuilegium excludendi ignobiles comprehendat omnes extra matrimonium, etiã ex clara progenie, procreatos, quia illegitimorum natales incerti sunt, ab Ecclesia reijciendi essent, qui ex legitimis nuptijs nati non sint: sed, quamuis iuris ratione quilibet ex illegitimo toro, etiam nobilissimo, genitus, nec familiæ prærogatiuam, nec patrem [a] habere intelligatur, nihilominus, quoniam filij illegitimi nobiliũ virorum, & Sabaudiensi [b] statuto, & huius Prouinciæ vetusta consuetudine in nobilium numero habentur, dummodo eorũ vitæ splẽdor à sanguinis claritate ne discrepet, à capitibusque [c] familiarum, vt gentiles sui, agnoscantur, nos, si dispensationem in Ecclesijs cathedralibus locum habere, nec statuto, aut consuetudini derogare, certum sit, tales illegitimos ad dignitates, ac canonicatus nostræ Ecclesiæ admitti debere, pronunciamus.

a §. si aduersus Instit. de nuptijs
b lib. 3. c. 3.
c Gui Papæ q. 386. Boer. q. 127 Fab. in suo codice de natur. lib. dect. 11.

Qui matrimonium accusare possunt, vel contra illud testificari. Tit. XV.

CAP. I.

FRIGIDOS, maleficiatos, atque impotẽtia coëundi laborantes, non omnibus accusare permissum, sed [a] marito tãtùm, atque vxori, quorum interest, contractum matrimonium perfici, quin &, præ verecundia tacente vxore, eius consanguineis: si autem consanguinitatis, affinitatis, cognationisvè spiritualis, aut legalis, aut publicæ honestatis iustitiæ objiciãtur impedimenta, pertinet itidem ad maritum, & ad vxorem de illis in iudicio respondere, deinde ad parentes, iisque deficientibus, ad propinquiores sanguine, ac tandem ad extraneos, quibus [b] parentes, ac consanguinei ideo præferendi sunt, quia [c] de geneologia, consanguineorumq. vinculis, ac gradibus, magis instructi esse præsumuntur, cum ex vetustis familiarum monumentis, tum ex maiorum testimonio: solent enim seniores per summum otium, nec non de industria, maiorum egregia facinora, res gestas, atque stemmata, filijs, ac nepotibus repræsentare, vt ad auitam gloriam incitati, etiam ascendentium, ac lateralium consanguineorum relationes, atque vincula agnoscant.

a c. 2. & vlt. ext. de frigid. & malefic.
b arg l quidam in fi. cũ seq ff d probation. l. de tutela C. de in integ. rest. min. 2 ann. l filium C. d lib. cau.
c vt c. 1. & 2 35. q 6. c. 3. ext. eod. tit.

CAP. II.

QVæ inuita contraxit, absque dubio matrimonium accusare potest, quia, deficiente consensu contrahendi, nullum esse illud matrimoniũ tacitè declarauit, cuius perfectio ex mutuo contrahentium consensu, vt diximus [a], æstimatur. Quæ verò non inuita cum viro coniungi passa est, accusationi [b] renunciasse tacitè videtur, eo, scilicet, per carnalem copulam sponte præstito consensu, qui in [c] nuptijs requiritur, quemque antea præstare recusauerat.

a c. 1. in prin. sup. de matr. contr. con. interd. Eccl.
b cap. 4. ext. eod. tit.
c c. sufficiat 27. q. 1. c ad id extr de sponsal.

CAP. III.

ADulterij crimen, & patet, & maritus in iudicium licitè deducunt, præfertur vero maritus patri, si simul accusauerint, vt, qui fauorabiliore, ac maiore animi affectu, accusationem prosecuturus videatur: quare de causa patri concessum fuit iure [a] veteri filiam in adulterio deprehensam occidere, non autem marito, quia plerumque patrum teneritudo non finit, eos sæuire in proprios liberos, contraque mariti furor, atque imperus est reprimendus. Si autem prior maritus accuset adulterã, tempora non cedere patri, hoc

a l. nec in ea ff. ad l. Iul. de adult.

est, non currere patri tempus accusandi, iuris [b] manifestissimi est.

l. 1. §. vlt. .3 ff. ad Iul. de adul. c. maritis ext. de adult.

De diuortijs. Tit. XVI.

CAP. Vnic.

DIFFERT à tori separatione diuortium, quamquam nonrarò confunduntur. Si quidem diuortium in matrimonio rectè contracto, ac cōsummato, locum habere non potest, sicut tori separatio, quæ fit multis de causis. Separatur autem vir ab vxore, quo ad tori nuptialis communionem, non, quoad maritale vinculū, quod, tametsi vxor fidem coniugalem adulterio cōtaminauit, inseparabile [a] atque indissolubile remanet, de cuius firmitate ita scribit Augustinus [b]: Vsque adeo fœdus illud initum nuptiale cuiusdam sacramenti res est, vt, nec ipsa separatione, irritum fiat. Neque aliter intelligendum est, quod dixit Dominus apud Matthæum [c]: Ego autem dico vobis, quia omnis, qui dimiserit vxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam mœchari, & qui dimissam duxerit, adulterat. Et alibi: [d e] Qui dimiserit vxorem suam, nisi ob fornicationem, & aliam duxerit, mœchatur. Et Apostolus [f]: Vxor à viro non separetur: quòd, si separata fuerit, maneat innupta, aut marito reconcilietur. Quæ quidem verba ad prauum sensum detorta, materiam dederunt nouatoribus dicendi, posse adulteram vxorē dimitti, & aliam duci. Quod, si verum esset, matrimonia Christianorum, neque sacramenta essent, neque rata, hoc est indissolubilia, nihilque differrēt à matrimonijs ethnicorum, quod [g] est falsum. Itaque, quoniam matrimonium, vt est sacramentum [h], Christi coniunctionem cum Ecclesia significat, consequens est, vt, quemadmodum Christus [i] ab Ecclesia nunquam disiungitur, ita vir [k] ab vxore nunquam separetur. Si igitur contingat, aliquem à marito dimissam mulierem vxorem ducere, nullum esse illud matrimonium dicimus, eumque, qui tantum facinus patrare ausus fuerit [l], tanquam hæreticum, puniri mandamus, sed & sacerdotem, qui eiusmodi contubernio sciens interfuerit, mulctatum viginti quinque aureis, ad pias causas applicandis, ad annum ab officio suspendimus.

a c. litteris ext. de præs.
b lib. de bo. coniug. c. 7.
c cap. 5.
d Matth. 19.
e Luc. 16. & c. fi. ext. eod. c. placuit 32 q. 7.
f epist. 1. ad Cor. c. 7.
g c. 7. §. nā & fi ext. eo.
h Apost. ad Ephes. 5. c. debitū ext. de big. nō ord.
i d. c. 9.
k c. omnes 27. q. 2.
l Conc. Tri. c. 7. sess. 24. de sacr. mat.

De donationibus inter virum, & vxorem, & de dote post diuortium restituenda. Tit. XVII.

CAP. I.

QVAMVIS donatio inter virū, & vxorem iure [a] ciuili requiratur, non, quia alterū coniugum ab altero aliquid accipere absurdū videatur: sed, quia, cùm sint vna caro, omnia [b] debent habere communia, nihilominus, quia ea donatio nō repugnat bonis moribus, si fuerit iuramento munita, confirmatur virtute iuramenti, cuius auctoritas [c] summa est, dum ne bonis moribus aduersetur. Nec refert, an persona, cui donatum fuerit aliquid, ante [d] donantis mortem obierit: quia, cùm donatio [e] ex iuramento plenum robur, ac firmitatem sortiatur; licet donatarius præmoriatur, irreuocabilis fit, atque inutilis esse non potest.

a l. 1. 2. & 3 ff. eod.
b Plutar. in precep. connubialib.
c c. non est obligatoriū de reg. iur. in 6
d l. 1. l. cum hic status ff. eod.
e arg. l. verbis i. si ff. ad l. Falci. Crauetta côs. 102 Gabr. lib. 1. conclus. 3. de donat.

CAP. II.

SI constante matrimonio, maritus vxori absenti, liberisq. ex communi copula suscipiendis, stipulante vxoris patre, coram publico tabellione aliquid donauerit, iuramento donationi adiecto, quoniam pater [a], propter paternum affectum, filiæ stipulari, vtilemq. saltem acquirere actionem non prohibetur, potestq. publicus tabellio [b] vbique locorum pro qualibet persona, etiam absente, legitimè stipulari, eam donationem valere dicimus, quamuis vxor [c] ante maritum moriatur, tum, quia pater [d], vt dictum est, filiæ, & nepotibus potest vtiliter stipulari, tum, quia, etiam inualidæ donationes iuramento [e] confirmantur.

a l. Cato ff. sol. matr. l. si ita conueniat ff. de pact. do tal. l. quodcumque §. si qui ita ff. de verb. oblig. l. pater C. de pact. conu. & si aliud sentiat A. Faber lib. coniect. 1. c. 4. & lib. 19. c. 17. & sl
b ex l. nō aliter ff. de adop. l. 2. C. eod. l. 2. ff. rē pup. sal. fo. e Thesau. decis. 70
c l. cum hic status, & alibi ff. hoc ti.
d d. l. Caius cum alijs allegatis.
e Gui. Papæ q. 146.

CAP. III.

LIcet iuramentum tantæ sit efficaciæ, & auctoritatis, vt possit confirmare donationes alioquin [a] inutiles, non tamen potest supplere defectum solennitatis, quæ à lege communi [b], seu municipali, in omnibus donationibus præscribitur. Ideo donationem inter virum, & vxorem, cuiuscumque summæ sit, non insinuatam, quamuis iurata fuerit, nihil valere pronunciamus.

a vt supr. c. prox.
b l. donationes quas parentes C. hoc tit.

§. Vnic.

Si autem mulier, quæ donauit, donationē postea reuocare voluerit, aut viuente, aut defuncto marito, quasi metu, aut reuerentia [c] mariti non spontè donauerit, petatque, in integrum restitui, est exaudienda, etiam si donatio fuerit iurata, atque insinuata. Iuramentum etenim, licet possit confirmare donationem,

c ex l. vn. §. quæ onerandæ, vbi Bar. ff. quarum rer. act. nō datur.

tionem, quæ alioquin esset inutilis, non tamen impedit, quin illa, quæ confirmari non debet, iuris ipsius remedio rescindatur. Mulier tamen restitutionem non petat, priusquã à nobis, aut à Vicario nostro, à iuramenti fuerit obligatione absoluta.

CAP. IV.

Certissimi[a] iuris est, eum, qui diuortij sententiam fert, etiam pro dotis restitutione pronunciare debere: nam, licet matrimonium sine dote consistere possit, non tamen[b] potest esse dos sine matrimonio. Quare, si mulieri, dum in potestate viri est, pars dotis male soluta fuerit, (quæ[c] quidẽ cõstante matrimonio restitui nõ solet) eoq. extincto, reliquam partẽ petierit, videtur approbare præcedentes solutiones, nec petere potest partẽ male solutam, quia etiam malefacta solutio per ratihabitionem conualescit[d]. Quòd, si in integrum restitui petat, non audiatur; neque[e] enim mulier per omnia similis est minori, cui, vt restituatur, sufficit, quòd læserit[f] sua facilitate se ipsum. Ideo, quamuis, constante matrimonio, mulier dotis suæ conditionem facere deteriorem non possit, potest tamen, soluto[g] coniugij vinculo. Consequenter, quod ei denegatur, eius hæredibus minimè conceditur, cùm hæredis, & defuncti eadem ratio constitui soleat, præsertim in petitione[h] restitutionis in integrum: quinimo fauorabilior est persona mulieris, quàm hæredis, cùm muliebris conditionis intuitu plurima dotibus[i] concessa sint priuilegia, ne, scilicet, mulieres remaneant Reipublicæ[k] incommodo indotatæ: quod non mllitat in hæredibus, dotis consideratione cessante, quoniam, vt diximus, dos[l] sine matrimonio esse non potest.

a cap. 1. ext. hoc tit.
b l. 3. ff. de iu. dot.
c l vn. C. si dos constan. matrim. sol. iuer.
d l. solutam per rata ff. de solut.
e l vlt in princ ff. ad S. C. Vellei.
f l. Præfecti ff. de minor.
g l. Artilicinos ff. d pact. dotal. l si quis § generaliter C de inoffic. testam.
h l. non solũ ff. d'in integ. restit. l Pomponius ff. de acquir. hær.
i [illegible] l. C. de pr[illegible] dotis l. assiduus C. q. potior. in pi[illegible] l. 1. vbi not. ff. sol. matr. l. merces ff. de rcb. aut. iud. possid.
l d l. 3. ff. de iu. dot.

CAP. V.

Fere vbique gentium receptum est, non celebrari sine vestibus nuptialibus nuptias. Quare, si vxori vestes curare promiserit maritus, certa pecuniæ summa ea de causa accepta, quandocumque solui contingat matrimonium, certum est, eam pecuniam esse vxori restituendam, si ei vir vestes nõ præstiterit: si autem præstiterit, fuerintque ab vxore attritæ tempore matrimonij, hæredes mariti ad reddendum vestium pretium compellendi sunt, quasi consumptæ præsumantur in vtilitatem ipsius mariti, qui[a], quoniam mulier libera melioris conditionis est, quàm liberta, vxori victum, ac vestitum debet, sicut ipsa vxorias operas debet marito. Nec obstat, quod alias vestes ad quotidianum vsum a viro habuerit, cùm vestes nuptiales in vxoris luctum cedere debeant, nec præsumatur, durante matrimonio, sed, vt eo soluto, quasi pars dotis, cum dote ipsa absque controuersia restituantur. Si verò non fuerint consumptæ vestes, mulier eas retinebit, nec petet earum æstimationem, accepta, scilicet, satisfactione in ipsis speciebus, quæ sibi debebantur.

a de qua in l. [illegible] ff. de oper. lib.

CAP. VI.

Qvod de dotis restitutione definiuimus, de dotis augmento item pronunciamus: sed, si dos constituta non fuerit, quamuis constet, maritum bona vxoris, durante matrimonio, administrasse, non tamen[a] adsit vlla ex circumstantijs, quæ, dotem non constitutam pro constituta haberi posse, faciant, nullum mulieri dotis augmẽtum adiudicari dicimus, quod pro dote constituta deberetur; cum non habeat locum dotis augmentum, vbi nulla apparet dos, quemadmodum[b] considerari nequit accessorium, vbi non est principale.

a de qua Bar. in quæstione quæ incipit Mulier habens amplũ patrimonium.
b l. cũ principalis ff de reg. iur l in. ter socerũ §. 1. ff. de pact. dota.

CAP. VII.

Soluto ex iusta causa matrimonio, si marito facta fuerit incerta dotis promissio, quid restituendum sit dubitatur, cum in causis, ac personis omnibus incertam promissionem nihil valere certum sit, adeo vt incertitudo[a], etiam legata, ac stipulationes vitiet, nec fauore[b] dotis aliter obseruatum in iure reperiatur. Plurimum autem referre censemus, an dos sit promissa à patre, aut ab extraneo, aut ab ipsa muliere, contra opinionem eorum[c], qui promittentium personas non distinguunt. Nam, si extraneus, aut vxor dotem promiserit, parum quidem ex incerta promissione exigi poterit ab ijs, qui[d] dotem dare minime tenentur, minima enim summa soluta ab omni obligatione liberi remanebunt: sed pater, quoniam[e] filiam dotare tenetur, ad congruam[f] dotem præstandam cogi potest, non, quia dotem promiserit incertam: sed, quia, etiam si nullam promisisset, facere non poterat, quin aliquam filiæ dotem assignaret. Soluto igitur matrimonio, pater, aut eius hæredes pro paternis facultatibus dotem congruam repræsentabunt, ne[g] cum Reipublicæ incommodo mulier indotata remaneat.

a l cum post § gener ff de iu. dot.
b l. 1. C d dotis promiss.
c ad d. l. 2.
d Bal. ad d. l. 1. Hermen. li 4 c 8. Papin. lib. 1. Notat. c. 4. de contract de mariage
e l. vlt. C. de dotis promiss.
f l. capite ff. de ritu nup.
g l. 1. ff. sol. matr. vbi gl. & Doct. Arist. lib 2. Polit. c. 7. Plutarc. in Apophte. de Lycurg.

*

Acta Eccles. Tarantas.

Ii 2 De

De secundis nuptijs. Tit. XVIII.

CAP. I.

ETSI Christiana lege non prohibetur mulier, quin, defuncto priore viro, iterũ a nubat, non tamen dicendum est, Ecclesiasticum legislatorẽ hortari viduas (vt quidam arbitrantur) ad secũdas nuptias, cum apud b omnes gentes laude dignissima visa sit ea fœmina, quæ vnico matrimonio contenta fuit: quodque de turturibus c ratione carentibus tradunt scriptores, quòd, scilicet, amisso socio, à carnali copula perpetuò abstineãt, viduas ratione prædictas à secundis nuptijs quodammodo deterrere videtur. Quare, licet pœnæ d iure ciuili decretæ aduersus mulieres intra annũ luctus nubentes iure canonico remittantur, quia odiosæ e visæ sunt, & odia f sunt restringenda, nihilominus viduarum connubia hinc nõ probari constat, quod transeuntes ad secunda vota non benedicuntur g, & bigamis priuilegiorum clericalium vsus interdicitur, neque ad h sacros ordines promoueri permittuntur, sed, vt, secũdum mentem summorum Pontificum, omnis i peccandi occasio subtrahatur, declinenturq. stupra, adulteria, aliaq. carnalia flagitia, non fuerunt damnatæ secundæ nuptiæ. Verùm, quoniam, vt diximus, intra annum luctus ob prolis ambiguitatem iure ciuili improbantur, rectè fecerit vidua prægnans, quæ ad secundum matrimonium non conuolauerit saltem, quamdiu cognosci possit, ex quo marito sit infans, quem gestat in vtero, ex priore, scilicet, an ex posteriore, ne scandala, aut lites, inde emergãt. Vidua k verò, siue sciat, siue nesciat, se prægnantem, impune potest iterum nubere, ita tamen, vt, si festinanter id fecerit, inde prolis incertitudo nequaquam oriatur: proinde viro mortuo, & matrimonium statim celebrari non prohibetur: commistio tamen corporum differatur, donec mulier, an prægnans sit, nec ne, plenè cognoscat.

a Apost. epist. 1. ad Cor. 7. c. pen. & pen. & vlt. ext. eod.
b Val. Max. lib. 2. c. 1. de nupt.
c Cass. lib. 5. epist. 33.
d l. liberorũ § 1. ff. de his, qui not. inf. l. conteniũs. § verò C. de repu. l. 2. C. hoc tit.
e l. pen. ff de pœn. l. cum quidẽ ff. de lib. & posth.
l. hoc modo in fi. ff. de cõdit. & demon.
f d. l. penul.
g c. 1. 3. 4. & vlt. ext. de bigam. c. hac ratione 30. q. 1.
i c. irrefragabili ext. de off. ord. c. 1. cũ seq. d. 86.
k vt de Aug. & Liuia scribit Dion. li. 48.

CAP. II.

QVandoquidem solennitates a in nuptijs adhiberi solitæ, conuiuia, scilicet, publicationes, sacerdotum benedictiones, sponsarum in sponsorum domos pompolę deductiones, choreæ, aliaq. lætitiæ signa temporibus ieiunij, ac pœnitentiæ consecratis, minimè conueniunt, & verere iure, & sacri Tridentini Concilij decreto interdicuntur nuptiæ ab Aduentu Domini, vsque ad diem Epiphaniç, & à feria quarta cinerum, vsque ad octauam Paschatis, quod ad vnguem in nostra quoque diœcesi obseruari, mandamus.

a vt in sum. & c. nõ oportet 33. q. 4. c. capellanũ vbi gloss. in ver. quecumque ext. de feriis. & c. Trid. sess. 24. de refor. matr. c. 10 l. vlt. ff. de donat. int. vir. & vx. l. cũ fuerit ff. de condit. & demonstr.

CAP. III.

CVm primas nuptias à Domino tantùm institutas fuisse rectè dixerit B. Ambrosius a, secundas verò permissas, primasq. sub Dei benedictione sublimiter celebrari, secundas autem, etiam in præsenti carere gloria; mandamus omnibus, & singulis parochis, ne secundas benedicant nuptias, quamuis alter contrahentium benedictus non fuerit. Qui aliter fecerit, ab officio b, ac beneficio suspendatur.

a ad epist. 1. Apost. ad Corinth. cap. 7. Mag. sent. 4. d. 42. in fi.
b c. 1. & 3. ext. hoc tit.

CAP. IV.

HAesitant iuris interpretes a, an ius Põtificium b deroget omnibus ciuilibus constitutionibus, quæ viduas intra annum luctus nubere iterum prohibent, aut pœnalibus tantùm, inter quas est, vt mulier c fiat infamis, aut etiam extendatur ad eas, quæ liberorum prioris matrimonij fauorem respiciũt. Nos, eas pœnas remanere dicimus, quæ fauore liberorum potiùs, quàm odio secundarum nuptiarum irrogantur, ne irritum fit, quod ait d Apostolus, licere, scilicet, mulieri prioris viri lege solutæ in Domino nubere quandocumque.

a Bal. ad l. 1 C. hoc tit. col. 1.
b c. pen. & vlt. ext. hoc tit.
c vt sup. c. 1
d 1. Cor. 7.

CAP. V.

QVoniam proprietas lucri nuptialis solo a secundarum nuptiarum contractu amittitur, si dubium sit, an ex matrimonio per verba de præsenti celebrato, non tamen consummato, sequatur huiusmodi proprietatis amissio, cum b non concubitus, sed consensus, nuptias faciat, dicimus, eam proprietatem ex consensu minimè amitti, nisi iuxta sacri c Tridentini Concilij decretum coram parocho, ac testibus præstitus sit. Sed d, accedente ad consensum concubitu, quoniam e præsumitur, matrimonium fuisse consummatum, nec per f mulierem stetisse, quin consummaretur, quamuis corporum commixtio facta non fuisset, proprietatem amitti, certum est.

a l. hoc edictali § his il lud C. hoc tit.
b l. nuptias ff. de reg. iu. l. cui facit ff. cond. & demonstr.
c c. 1. sess. 24 de refor. matrim. de quo & sup. c. 1. de cland. desp.
d arg. Auth. eisdem pœnis C. hoc tit.
e arg. l. mulierem cum seqq. ff. de ritu nupt.
f Boer. q. 23. nu 16.

CAP. VI.

QVæ verò consideratione prioris mariti mulieri ad secũda vota transeunti donata fuerunt, nequaquam amitti, ex ipsis ciuilibus legibus in odium secũdarum nuptiarum promulgatis, elicitur. Quæ a quidem leges, cùm de dote, ac donatione propter nuptias, quid fieri velint, satis statuerint, alia lucra nuptialia non damnauerunt, ideoque b restringendæ, quoniam odiosæ sunt, nec habent locum c, vbi agatur de rebus donatis mulieri iterum nubenti in gratiam prioris viri.

a de quibus in l. 1. & per tot. C. hoc tit.
b sup cap. 1. hoc tit.
c Rom. cõs. 405 per tot. l. sed si plores § in arrogato ff. de vulg. & pupill. subst. l. sed, si qu d ff. de vsur.

CAP.

CAP. VII.

CVm pœnæ in odium secundarũ nuptiarum statutæ, vel mortuorũ [a] coniugum, vel superstitum liberorum fauorem respiciãt, possitq. [b] vnusquisque iuri proprio renunciare, si constet, priorem virum futuras secundas nuptias vxoris suæ animo concepisse, neque, vt fierent, prohibuisse, aut eius liberos fieri eas consensisse, certum est, mulierem iterum nubentem nulli pœnæ esse obnoxiam.

a Auth de nuptijs, quæ est Nouel. 22
b l. si iudex ff. d minoribus, l. penult. C. de pactis.

CAP. VIII.

QVi ad secunda vota transierit, cuiuscũque sexus sit, secundo coniugi plus relinquere non potest, quàm reliquerit vni ex liberis prioris matrimonij, cui [a] minus reliquit. Sed, si alicui liberorum minus reliquerit, quàm sit eius legitima coniugis portio, ad eam quantitatem reducenda est, quæ minor non [b] sit filij legitima, cuius [c] portio minor legitima esse non debet, ac, si minor relicta sit, ad legitimæ [d] rationem suppleri debet.

a l. hac edictali C. hoc tit.
b d. l. hac edictali vers. ita tamen, vt quarta pars.
c l. cũ quæritur l. parẽtibus, & pas. C. de inoffi. testam.
d l. omni modo C. eo. tit.

CAP. IX.

FIlio autem prioris matrimonij, qui parẽtis bigami immoderatam liberalitatem fuisse queratur, petatq. [a] eam ad modum legibus præscriptũ temperari, incumbit [b] procuidubio onus probandi, vt, qui fundatam intentionẽ minimè habere videatur, actorq. sit, in eo, quòd contra legem donatum fuisse contendit. Debet [c] enim quisque intentionis suæ fundamentum probare.

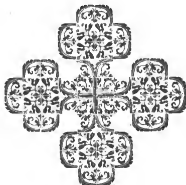
a iuxta d. l. hac edictali C. hoc tit.
b l. cũ donationibus, & duab. seqq. C. de inoffic. donat.
c l. 4. & vlt. C. de eden. l. 2. ff. de probation.

CAP. X.

QVamuis mulier per secundas nuptias bonorum a defuncto marito acceptorum proprietatem amisisse intelligatur, attamen, sicut [a] non amittitur vsusfructus, ita nec amittitur possessio, quam saltem vtendi fruendi gratia remanere opus est apud vsufructuarium, qui [b] dicitur naturaliter possidere, cum nihil commune habeat iactura proprietatis cum iactura possessionis, sicut [c], nec ipsa proprietas cum possessione. Quare prioris matrimonij liberi, si possessionem propria auctoritate occupauerint, teneantur interdicto recuperandæ possessionis, quoniam sibi [d] ipsis ius dicere ausi sint, nec non, & conditione [e] iure canonico definita, quamuis proprietati nullum damnum intulerint, nãque, cùm sibimet ius dicendo [f], possessioni vim fecerint, iure, quod in proprietate habuerint, priuandi sunt: quod quidem non amittit, nisi [g] qui rem, etiam propriam, à quocumque possideatur, absque iudicis auctoritate violenter inuadit.

a l. feminæ l. generaliter Auth. ex testamento, & alibi C. end. tit.
b l. naturaliter ff. de acquir poss.
c d. l. naturaliter §. nihil cõmune.
d l. 1. ff. quorum legatorum l. ducis actione ff. solut. matrim.
e c. regimen grãda 3. q. 2
f l. extat ff. de eo, quod met. causa.
g l. si quis in tantam C. vn de vi.

Finis Libri Quarti.

ACTA TARANTASIENSIS ECCLESIAE AB ANASTASIO GERMONIO

Archiepiſcopo, & Comite Tarantaſienſe in Diœceſana Synodo Muſterij habita,

iij. Nonas Maij anno Sal. MDCIX. promulgata.

LIBER QVINTVS.

De accuſationibus, inquiſitionibus, & denunciationibus.

Tit. I.

CAP. I.

I leuioris criminis accuſatus, etiam grauioris accuſetur, de minori non condemnetur, donec de maiori plene cognitũ ſit, vt [a] vtraque accuſatio eodem iudicio finiatur, ne, qui forſitan ab officio deponẽdus, aut beneficio priuandus, aut ſeuerius omnino puniendus fuerit, ſola ſuſpẽſione, aut alia mitiore ſententia, incertã ex atrociore delicto pœnam effugiat, vnde magnorum criminum impunitatem ex paruis oriri ſequatur: quod valde abſurdum eſſet, ratione, ac lege ſuadente, vt pro [b] delictorum qualitate delinquentes puniantur.

a Iul. Clar. §. ſi q. 19. n. 22. verſ. & hoc etiam dato.

b l. cum reis C. ff. pœn. Iul. Cl. d. nu. 12. ver. Tertius eſt caſus.

CAP. II.

SI ab vnico teſte, quamquam omni exceptione maiore, cõtra accuſatum deponatur, (quoniam [a] teſtimoniũ vnius videtur eſſe teſtimonium nullius) reus neque cõdemnari, neque abſolui debet, cùm per aliũ teſtem aliquãdo ſuppleri poſſit, quod ex anterioris depoſitionis defectu probationi defuit. Verùm, ſi alio modo cauere nõ poterit, præſtita iuratoria cautione, quòd ſe repræſentabit, iudicioq. ſiſtet, quãdocumque ad plenam criminis probationem à iudice vocatus fuerit, dimittatur: ſed [b], quia etiam ex vnius teſtis indicio torqueri potuit, ab expenſis nequaquam abſoluatur.

a arg. l. vbi numerus ff. de teſtibus.

b Iul. Clar. §. fi. q. 21. n. 2. verſ. Vnus teſtis.

CAP. III.

CRiminis abſolutũ, ſeu leuiùs, quàm meruerat, condemnatũ, neque apud eundem iudicẽ primæ inſtantiæ, neque apud iudicem noſtrum appellationũ eiuſdem [a] criminis accuſari amplius permittimus, non ſolũ à procuratore fiſci (cui [b] exceptionẽ rei iudicatæ obſtare, pronũciamus) ſed nec ab alio, qui priuatam iniuriã proſequi intendat, etiam ſi auditus non fuerit; nam, licet [c] nemini noceat inter alios lata ſententia, attamen, vindictæ proſecutionem, ſicut in fiſco, eiuſvè miniſtris probamus, ita in priuatis actoribus nullatenus toleramus, niſi quantũ eorum intereſt, irrogatã fortaſſe in ſententia pecuniariã pœnã perſolui: quo caſu [d], re iudicata non obſtãte, proſequendi actionẽ apud priuatũ actorẽ remanere non abnuimus. Itaque ſemel cõdemnatum, ex eo ſolum, quòd mitiùs, quàm debuerat, condemnatus fuerit, accuſari non poſſe, dicimus: ſed, ſi noui delicti poſtuletur, non prohibetur iudex, quin poſteriori iudicio ſuppleat, quod priori defuit, ac [e] multo magis, ſi alias reus fuerit eiuſdem culpæ conuictus. Neque enim abſurdum videtur, vbi creſcit peccandi audacia, augeri & multam, grauiuſque animaduerti in eum, quem mitioris iudicij beneficio abuti, manifeſtum eſt.

a l. Senatus cenſuit, vbi gl. Bar. & alij ff. hoc tit. c. 6. ext. eo. tit.

b to. tit. ff. & excep. rei iudic.

c l. 1. ff. de excep. rei iudic. l. ſi cui crimen §. iiſdem criminib. ff. hoc tit.

d d. §. iiſdẽ criminib.

e Papon in ſyntagm. li. 19. tit. 8. de la force, & authoritẽ des iugemẽs §. 10

CAP. IV.

AD iudicem pertinet delicta ſedulò inueſtigare, vtque ſibi [a] commiſſum territorium prauis hominibus purgetur, quàm diligentiſſime curare. Quod, vt recto iuris ordine fiat, duo præſertim obſeruanda ſunt: alterum, ne contra accuſatos inquiratur, niſi ſint [b] diffamati, aut [c] præſentes, & taceant, ſtante iuris axiomate, criminis exceptionem non

a l. 3. de off. Præſ.

b c. 19 & 21 § 1. & 2 hoc tit.

c c. vlt. eod. tit. in 6.

non admitti, niſi [d] contra diffamatos, etiam in beneficialibus: alterum, quòd iudex de infamia certior factus, dum facti veritatem inueſtigat, libello inquiſitorio, (quem proceſſum vocant) non ſolùm, quæ contra reum, ſed & quæ pro reo afferuntur, integra fide inſeri curet. Quo facto, ſi, ex teſtium dictis patratum fuiſſe delictum conſtiterit, reus, niſi citatus [e], nequaquam condemnetur, ſed fiat ei poteſtas, quantùm iure permittitur, cauſam ſuam defendendi, obiectaq. ſibi crimina diluendi, vt, ſi in iudicio ſuccubuerit, in ſeipſum, non in iudicem, culpam conferat, tutiùſque pro delicti qualitate puniatur.

d c. 13 ext. eod tit.

e arg. c. 18. Geneſ. c. 16. Lucæ c. Deus e. manifeſta cap quæ Lothar 2. q. 1. c. 24 ext. eodem tit.

CAP. V.

INquirentem de crimine, vt diximus [a], tam ea, quæ pro reo, quàm ea, quæ contra reum faciunt, in acta redigere oportet, non modo poſtulante, ſed, etiam tacente reo: verùm, productis teſtium dictis, ſi iudex reum in ius vocari, atq. in cuſtodiam tradi, iubeat, petatq. vocatus, facti veritatem diligentiùs inquiri, non eſt audiendus, priùs enim obtemperandum [b] eſt legibus, quarum auctoritate id iudex mandat, deinde cogitandum de rei innocentia, cum propter publici [c] iudicij dignitatem, tum, vt obuiam eatur teſtium ſubornationi, qui, niſi reo in carcere conſtituto, audiendi non ſunt, aliàs tota [d] criminalis praxis corruat, neceſſe eſt.

a vt ſupra cap prox.

b l. ſi quis ex aliena ff. de iudicijs. c l. ſi ſeruo §. cũ Prætor ff ad S. C. Trebell.

d Iul. Clar. in pract. crimin. q. 24. n. 12 verſ. alias enim.

CAP. VI.

LIcet inter atrociora facinora nonnulla ſint, quorum auctores, etiam poſt mortem, accuſari, ac condemnari debere maiores noſtri cenſuerunt, vt hæreſis [a], ſimonia, læſæ maieſtatis, repetundarum, peculatus crimina, ſui ipſius homicidium, & huiuſmodi, attamen, quia ſolent pœnæ [b] cum delictis morte finiri, nec debet hæres culpæ alienæ pœnam luere, niſi [c], quantùm viuente accuſato, iudicium publicum de eius delicto inſtitutum, & definitum ſit, id permittendum putamus, quatenus querelam deferat certus, bonæque exiſtimationis accuſator, qui nulla infamiæ [d] nota aſperſus, alia de cauſa ab accuſatione repelli nequeat, accuſationiſq. libello [e] nomen ſuum inſcribat.

a l vlt ff. ad l. Iul. de adulter. l. ex iudiciorũ ff. hoc tit l. 2. ff ad l Iul. repetund. c. ſi Dominus c. tanta ext de ſimonia cap. ſacerdotes e ſoues 2. q. 3. c. ſane 15. q. 3 l ſi quẽquam C. de Epiſ. & cler late Clar in §. hæreſis n. 31. & in §. læſæ maieſtatis nu. 16. & in pract. crim q 2. nu 12. & 14. b l ſi pœna ff de pœnis. c d. l ex iudiciorũ & l. defuncto ff. de publ. iudic l 1 C. ſi reus, vel accuſat. mort. fuer Clar d. quæſt. 31. d Clar. in pract. crim. q. 14 per totam, & q 15. e c. 11. ext. hoc tit. l. ſi cui crimẽ ff. hoc tit. l no prius C de calumniat.

De calumniatoribus. Tit. II.

CAP. I.

CALVMNIATOR hoſtis eſt veritatis, honori hominum inſidiatur, leges eludit, publico commodo inſultat, ac denique humano generi infenſus, bonorum ruinam machinatur. Huic peſti, vt occurrerent, non minus profani, quàm ſacri legiſlatores, talionis, aliarumq. pœnarum efficacia remedia adhibuerunt, vtq. ex hominum ſocietate omnino exterminaretur, illam validiſſimis edictis inſectati ſunt. Reprimenda eſt igitur calumniatoris licentia, non ſolùm, quia publicæ diſciplinæ [a] dignitas delicta impunita eſſe non patitur, ſed etiam, quia pernicioſiſſimus in republica calumniator, niſi coerceatur, ex nefario [b] nequiſſimus euadit. Proinde, qui in criminum [c] probatione defecerit, neque ob publicum bonum accuſet, ſed, vt per [d] dolum, & mendacium, alienæ famæ probrum inijciat, tamquam calumniator, pœna [e] accuſato irroganda, quæ talionis nuncupatur, ſi deliquiſſe probetur, mulctandus eſt [f], infamiaq. notandus. Eximitur autem à calumnia, qui probabilem accuſandi cauſam habuerit, licet plenas non attulerit probationes, dum animo calumniãdi non accuſauerit. Verè enim calumniator dicitur, qui ſciens, ac prudens, innocentem diffamat, vel, ſi neſcit, ſcire negligit, vtrum innocens ſit, quem accuſat, nec ne. Fama [g] item, ac fide dignorum hominum voces, aliaque veriſimilia indicia accuſatorem à præſumpta calumnia ſatis excuſant.

a l. illicitas §. quod illicite ff. de public. & vectig. c. eſt iniuſta 23. q. 4. b c. vt famæ tuæ extr. de ſent excommunic. c c. calumniat. 2. q. 3. d c. 1. extra hoc tit. e l. vlt. l. nõ prius in fine, & paſſim C. de calumn. c. 19. ext. de accuſation. f l. penul. ff. hoc tit l. noſtra l. vlt. C. eodẽ l. ſunt quidam in fin. ff. de extraord. crimin & l. penult. ff hoc titul. g Clar. in pract. crim. q. 64. num. 8

CAP. II.

NEc refert, clandeſtina, an publica ſit calumnia, etenim aliquando magis [a] excuſatur, qui publicè, quàm, qui ſecretò, peccat. Qui igitur crimen clàm detulerit, vt delinquens publicè corrigatur, ſi calumniæ cõuictus fuerit, condemnandus eſt, quantùm rei intereſt, ac ſi palàm, & publicè, nullaque facta proteſtatione accuſaſſet. Si verò, nihil per calumniam eum feciſſe probetur, ſed legitimè accuſaſſe ex iudicij euentu conſtet, ad litis expenſas repræſentandas, niſi pro denunciatore accuſator haberi velit, minime cogi ratio poſtulat.

a l. vlt. ff. de rit. nupt.

§. vnic.

Hodie, ſi deſit accuſator, fiſcus priuatæ perſonæ officium implet: ſed, quamquam procurator fiſcalis ad expenſas ex inſtigatione emergentes, ſiue actiuè, ſiue paſſiuè factas, teneri minime videtur, attamen, ſi, eum per dolum, ac calumniam, litem proſecutum fuiſſe ex iudicij euentu manifeſtum ſit; quantùm omnino rei intereſt, condemnandum [b] eſſe doctorum auctoritate ſuademus, ac condemnamus.

b Clar. in pract crim. q. 10 n. 5 & q 50 num. 6. in fin.

CAP. III.

PRocurator fiſcalis, quoniam inſtigatorem nominare non tenetur, antequam ex iudicij euentu palàm ſit, calumnioſam fuiſſe accuſationem, ſecretum inſtigatorem non audiat,

audiat, nisi, aut per publicam [a] scripturam, aut per chirographum ipsius manu subscriptum, veram esse accusationem cognouerit, hocq. etiam si instigatorem nominari, sibiq. indicari, reus minimè petierit. Nàm, si petierit, & iustam, veramq. esse accusationem apparuerit, instigatori repræsentare debebit expensas ab eo factas, quamuis nnn necessarias, dum vtiles fuerint, non tamen superfluæ, cùm nemo [b] superfluis sumptibus onerandus sit. Si verò semper egerit reus, quasi cum solo accusatore publico sibi res fuerit, nec de instigatoris calumnia conquestus sit, siue ignorer, siue dissimulet, adesse instigatorem, sumptus repetere non potest instigator, nisi, quos ab alio, qui instigator non fuisset, fieri oportuisset ad instruendam litem.

a l. nō prius C. hoc tit.

b l in fundo ff. de rei vēdicat. l. si ser uus ff. de pi. gnor act l 2. ff vt leg. seu fideicomm. nom. caueat.

De simonia, &, ne aliquid pro spiritualibus exigatur, aut promittatur. Tit. III.

CAP. I.

IMONIÆ crimen, quale sit, hinc vtiq. intelligitur, quòd [a] seruus contra dominum à testimonio non repellitur, licet iure [b] ciuili, nisi ex magna causa, seruus in iudicio aduersus dominum non admittatur: admittitur [c] & meretrix, & infamis quicumq. [d], dum catholicus sit, ac zelo [e] iustitiæ extra calumniæ suspicionem ad accusandum moueri videatur. Simoniacus verò, cuiuscumq. conditionis, ac dignitatis sit, absque alia declaratione ipso iure [f] excommunicatus, atque bonis omnibus adeo inuisus est, vt pœnam contra [g] simoniacos canonico iure constitutam, non solùm in reali, ac conuentionali, sed & in mentali simonia, quamuis ex actu [h] exteriore non manifesta, sint, qui eam locum habere putent. Sed nos mentalis simoniæ peccatum Deo reseruari, nullique terreni fori pœnæ obnoxium esse, cum tota ferè schola sentimus. Quod quidem flagitium, cùm nostræ Prouinciæ familiare esse, ac passim paruifieri, non sine animi molestia acceperimus, quasi bona ecclesiastica vænalia sint, possintq. in familias, ac personas quascumq. ex libidine, atque arbitrio pretium offerentis, ac si essent profana, transmitti; nos, tæterrimam [i] pestem morborum omnium pessimam, adeoq. detestabilem, vt eius [k] comparatione alia crimina ferè nihili facienda sint, è nostra iurisdictione exturbare, animarumq. pericula, quantùm diuino auxilio possumus, anteuertere cupientes, non solùm letali simoniæ veneno infectos, sed turpissimæ etiam simoniacæ nundinationis internuncios, conciliatores, proxenetas, ac quouis modo participes, excommunicationis [l] vinculo ipso iure ligatos esse, pronunciamus, à quo, nisi à Romano Pontifice, absolui non possint. Beneficium insuper simoniacè impetratum, nulla præuia monitione, aut iuris solemnitate, vacare, impetrantem verò, seu impetranti fauentem, præter alias legales pœnas, quibus exponitur, etiam factum incapacem ad alia beneficia ampliùs consequenda esse, declaramus.

a c. 7. extra eod tit.

b l vix certis ff de iudic.

c d cap. 7.

d c. 3. ext. eod.

e cap. 12. §. hæc omnia. ext. eod. tit.

f Extrauag. cōm. hoc tit. sed non videtur esse in vsu, vt testatur Tabiena verb. Simonia §. 75.

g Sot de iustitia, & iure lib 9. q. 8.

h & est cōmunis. Abb. ad c. mandato eode tit. Siluest verb. Simon § 20. Caiet. verb. Simonia c 2. Tolet lib. 5. cap. 91.

i c. 6. extr. eod. tit.

k c. vlt. 8. q 7 c. 7. ext. eod. tit.

l d. Extrauag. comm. incip cum detestabile.

CAP. II.

VBicumq. hæreditariæ successionis vmbra appareat, accessus, ac regressus omnes ad quæcumq. beneficia ecclesiastica (etiam consentientibus ijs, quorum id maximè interfit) tamquam sacris [a] legibus diffamatos, sanctorumq. Patrum decretis contrarios, cum sancta [b] Tridentina Synodo reijcimus, atque omnino damnamus. Præterea, cum Romani Pontifices, Pius Quartus, ac Pius Quintus fiduciarias beneficiorum ecclesiasticorum negotiationes (quæ confidentiales vulgò appellantur) lege [c] lata, expresse vetuerint, nempe, quia bona spiritualia, vt profana, pro cuiuscumq. libidine ab vna persona ad aliam transferri, immò, vt fideicommissaria, in diuersis personis consistere non licet; nos eiusmodi confidentiales contractus, qui mercaturam sapiunt, nec sine simoniaco scelere perfici possunt, itidem à nostra iurisdictione exulare volumus adeo, vt, quandocumq. contra hoc nostrum decretum aliquid ad talem confidentiam pertinens committi contingat, beneficiū sic collatum vacare, ac delinquentes communione fidelium priuatos esse, ad fructuumq. perceptorum integram restitutionem teneri, declaramus.

a c. Apostolica 8. q 1. c ex transmissa cap ad exurpandas extra de fil. presbyt cap. cōstituit ext. de iur. patr. c ad hæc extra de dec.

b sess. 25. de reform. c. 7.

c quarū altera est 108. altera 90.

§. 1.

Fiduciariæ negotiationis crimen (quam confidentiam vocant) tunc exploratum esse censetur, cum ille, qui beneficium obtinuit, fructus beneficij, vel fructuum partem, ad vtilitatem, commodum, ac volunratem resignantis, aut cedentis, aut alterius cuiuscumque personæ, relinquit, cedit, remittit, vel cui resignans, etiam per alium, pensionem beneficiariam verbis, aut scriptis, finit repræsentari. Quod & in patrono, vel electore, vel quoquomodo ius habente, locum sibi vendicare non est dubitandum.

§. 2.

Neque criminis huius suspicione, neque pœna [d] eximitur, qui, postquam resignauerit beneficium [e], fueritq. publicata resignatio,

d supra hoc eod. cap. in fin princ.

e de qua c. 3 sup. de renunciat.

tio, vel cessio, captaque à successore beneficij possessio, sese illi, rebusq. illius per se, vel per alium actu miscuerit, aut fructus perceperit, aut cum successor præcessori, aut propinquis eius, fructus, aut partē fructū remiserit.

§. 3.

Confidentiæ non minimam suspicionem præbet, quòd admissus ad beneficium dimittentem, vel eius propinquos, ad percipiendos, colligendos, vel locandos fructus dimissi beneficij procuratores constituerit, illosque eidem, vel ijsdem donauerit. Ex alijs quoq. signis, & coniecturis, de quibus eadem Pij Quinti constitutio loquitur, confidentiales contractus dignoscuntur.

§. 4.

Infamis legitimè testificari potest super confidentiæ crimine, sicut [f] & super simonia, siue notatus sit infamia facti, quæ ex solo delicto, siue infamia iuris, quę ex [g] sentētia prouenit, atque [h] à dicendo testimonio repellit.

f vt sup. c. 1. hoc eod. tit.

g l. infamē ff de public. iudicijs. l. furti in prin. & §. 1 & penult. ff. de his, qui not. infam.

h l. 3. §. leg. Iulia ff. de test. l. 23. §. cui lege §. 1. ff. qui testam. fac. poss. Capell. Tolos. q. 173.

§. 5.

Sicut testes singulares, quamuis mille sint, fidem non faciunt in iudicio, plusquam vnus faceret (quoniam [i] deficit numerus iure præscriptus ad [k] probandum) ita nec in causa criminali, hoc est [l] maiore quacumque pecuniaria, duæ, vel tres præsumptiones, aut coniecturæ, aut indicia, nisi testium auctoritate fulciantur, faciunt [m] plenam probationem ita, vt de crimine ferri sententia queat: sed in causa simoniæ, ac confidentiæ præsumptiones, & coniecturæ per vnicum testem probatæ, non solùm semiplenam, sed & plenam [n] probationem faciunt adeo, vt reus legitimè condemnari possit.

i Dec. cons. 42. & 60. nu. 39 lib. 1

k Puteus de cis 476. li. 2.

l l. in seruorum §. vlt. in fin. ff. de pœnis.

m Auctor tract. de malefic. tit. de præsumpt. & indi. verb. contra videtur.

n d. consti- tut. Pij V. §. testes autē.

CAP. III.

Neque antiqua ecclesiæ nostræ constitutione, neq. immemorabili consuetudine contractum simoniacum valere, aut adeo iuuari, volumus, vt, quod reclamantibus legibus, præsertim sacri [a] Tridentini Concilij, ac suadente auaritia, in perditorum hominum mores miserabiliter irrepsit, id vim, atq. auctoritatem legis vnquam obtineat. Itaque; ne pro electione, præsentatione, nominatione, institutione, confirmatione, collatione, aliaue quacumq. prouisione, seu admissione, ad possessionem cuiuscumq. beneficij ecclesiastici, vel dignitatis, vel præbendæ, vel canonicatus, etiam ipsius Archiepiscopatus nostræ metropolitanæ ecclesiæ; aliquid minimum soluatur, aut promittatur, promissumue repræsentetur, sub interminatione diuinæ vindictæ interdicimus, atque prohibemus. Cęnas insuper, prandia, iocalia, vt aiunt, quæ potius abusus, & corruptelæ sunt, quàm beneuolentiæ significationes, reiquepublicæ spirituali non paruum afferunt detrimentum; nec peti permittimus. Accipi [b] tamen possint, quæcumq. sponte, & ex mera fidelium liberalitate ecclesiæ ministris, aut ipsi ecclesiæ, dari, aut quandocumque offerri, contingat. Quicumq. autem hanc nostram constitutionem ausus fuerit temere violare, vt simoniæ [c] reus habeatur, ac iuxta canonicas sanctiones puniatur.

a c. 14. sess. 24. de refor.

b Extrauag. 1 §. illa damnat hoc titulo.

c 1. q. 1 fere per tot. Cōc. Tolet. octauum c 3. c. cum super ext. de confess. & tot. tit. ext. de simonia.

§. vnic.

Quæ verò ex nostræ ecclesiæ constitutionibus, aut antiqua consuetudine ad diuinum cultum, ornamentumq. ecclesiarum, vt pluuialia, seu cappas, aliasue sacras vestes, ac supellectilia, dari solent extra omne pactum, neutiquam recusanda esse, definimus, immò laudabile, piumq. huiusmodi institutum obseruari cupimus, atque mandamus.

CAP. IV.

Decorum sanè, Christianæq. pietati apprimè consonum esset, ecclesiarum rectores, ac spirituales ministros, pro exequijs mortuorum, pro nubentium benedictione, ac pro sacramentorum administratione, nihil petere, aut accipere, sed ad Dei gloriam, fideliumq. fratrum vtilitatem, labores, officia, opera omnia dirigere, tum, quia Christus [a] Ecclesiæ suæ sacramenta, quodque à sacramentis dependet, per homines potiùs, quàm per angelos absq. mundana mercede hominibus ministrari voluit, gratisq. [b] dari, quod gratis accipitur, tum etiam, ne iustificatio nostra, quæ [c] per sacramenta fit, vel minima auaritiæ suspicione vnquam contaminaretur. Verùm, quoniam non pauca sunt beneficia, quæ suos rectores alere nequeunt, licet parce, ac sobrie viuant, ne aliunde victum quærere, cumq. ordinis ecclesiastici dedecore quæstum illicitum facere, aut mendicare [d], cogantur, maiores nostri ad subleuandam eorum paupertatem, qui pro salute populi perpetuò inuigilant, non solùm eis aliquid dari, eorumq. nomine exigi, permiserunt, sed, lege lata, vt id fieret, sanxerunt. Quod, cùm probatæ consuetudini, sanctorumq. [e] canonum auctoritati innitatur, nos de spiritualium pastorum dignitate soliciti, quodcumque eis dari solitum est, vt omnino detur, possitq. licite accipi, & exigi) retenta tamen, neque vlla ex parte mutata, vetere consuetudine) mandamus, aliterque facientes, si laici fuerint, anathemate feriri; si verò [f] ecclesiarum rectores, tamquam simoniæ suspectos, coerceri volumus.

a Apost ep. 1 ad Corint. c. 4. Ambros. lib 4. de sacram. cap 4. S Th. 3. par. q 64. art 4. Conc. Trid. sess. 7 cā. 10.

b Matth 10.

c Apost ep. ad Rom. c. 8.

d vt c. 13. sup. de tēp. ordin. c. vlt. sup de decimis.

e c. ad Apostolicā ext. hoc eod. tit.

f c. cum in Ecclesia c. ea, quæ d c. ad Apostolicam ext. eodem tit.

CAP.

CAP. V.

Non solùm vendentem, aut ementem dignitates a, beneficia ecclesiastica, tamquam simoniacum, titulis, bonisq. omnibus spiritualibus, ipso iure priuamus, ad fructuúq. restitutionem cogi debere, ac beneficiorum obtinendorum incapacem esse, dicimus, sed, quemcumque, seu pacto b, seu pretio, ordines suscepisse constiterit, eiusdem criminis reum iuxta Pij Quinti summi Pontificis constitutionem c etiam pronunciamus, ab illorumque ministerio ad decennium suspendimus.

a cap. 13. & passim extr. hoc tit. Extrauag. 1. & 2. eod.

b c. 1. 2. 4 & 5. ext. eodē tit.

c quæ incipit: Vt simoniaca prauitatis.

De magistris, &, ne aliquid exigatur pro licentia docendi. Tit. IV.

CAP. I.

Nè pueriles ætas ad malum prona a per sensuum præcipites anfractus ad vitia declinet, teneros animos bonis moribus, ac disciplinis, formare oportet, summa adhibita diligentia, vt eum annis virtutes certent, sintq. potiùs admirabiles pueri, quòd supra ætatem profecerint, quàm in ætate perfecta constituti, queri possint, quòd parentum negligentia pueritiam segniter transegerint. Est verò à religione inchoandum, qua b nihil plane præstabilius, nihilve pretiosius. Constat autem religio Fide, Spe, Charitate, theologicis virtutibus, ita nuncupatis, quòd per eas quodammodo Dei pars efficiamur, Deoq. peculiari quadam ratione subiecti, ad verum eius cultum, ac venerationem traducamur, Christum in nobis regnare sentientes, quemadmodum, in se eundem viuere, ac, per ipsum viuere se dixit Apostolus c. Religionem probat Dei timor, quo à terrenis ad cœlestia auocamur, quo à belluis d distinguimur, quo humana societas mutuus amoris officijs sustentatur, & sine e qua confusio, ac perturbatio vitæ sequitur. Quod, cùm prouideret sacrum f Lateranense Concilium tertium, opportune statuit, discipulos non modo in Grammatica, Rhetorica, alijsq. liberalibus artibus à magistris erudiendos esse, sed & ad religiosas contemplationes, ac dogmata sensim promouendos, nempe ad Decalogi obseruationem, ad articulorum Fidei reuerentiam, ad hymnorum, psalmorum, totiusq. sacræ paginæ cum sanctorum vitis coniunctæ, piam meditationem. Festis igitur, præsertim, diebus nil aliud studeant præceptores, quàm sibi commissos pueros ita instruere, vt Deum verè ament, parentibus obediant, castitatem tueantur, iustitiam colant, mansuetudinem, clementiam, modestiam, cœterasque morales virtutes in pretio habeant, intra verecundiæ fines maneant, quæ, quasi naturæ dos, in adolescentibus mirum in modum commendatur, vt in g senibus grauitas, & in iuuenibus alacritas, nec tantum in operibus, verùm & in sermonibus spectatur, ceu imago, & speculum mentis. Hos hortentur omni industria ad christianos mores, bonosq. habitus capessendos, & quantùm licet, non solùm ad Missas, ad Vesperas, ad diuinaq. omnia officia audienda, sed proprio exemplo etiam ad conciones, diuini verbi interpretationes, spiritualiaque exercitia, ac congressus, inuitent, sensimque compellant.

a can. 1. 12. q. 1. c procliuiui 20. q. 3. & in proœmio Clemēt.

b Lactant. lib. 5. Instit. cap. 10.

c epist. ad Galat. c. 2.

d Lactant. de ira Dei cap. 12.

e idem Lactant. eodem lib. c. 9.

f sub Leo X. celebratum sess. 8. §. cum omnis.

g S. Bernar. lib de doctr. puer & correct. mor.

CAP. II.

Quoniam, & latinæ linguæ, & liberalium artium præcepta ex profanis auctoribus hauriuntur, caueant magistri, ne ex christianis admittant, aut interpretentur eos, qui sanam, catholicamq. doctrinam non continent: ex ethnicis verò, ne puerorum animis vitia sensim irrepant, vitent omnes, qui de rebus turpibus, aut, quamuis honestis, verbis tamen obscœnis, tractant: Philosophorum principia, ac conclusiones, præsertim, quæ de animæ mortalitate, aut vanitate, de mundi æternitate, aliaq. huiusmodi periculosa axiomata christianis auribus absona, in medium afferuntur, scholaribus proponere nequaquā audeant. Philosophica enim argumenta, cùm solubilia sint (vt ait a Concilium Lateranense) vbicumq. à recta Fidei via aberrare deprehenduntur, tanquam erronea, ac futilia, reijci, è scholisq. nostris explodi, iubemus. Qui ex magistris huius nostræ constitutionis fines excesserit, quicumque is sit, arbitrio nostro puniatur.

a d sess. 8. § omnibus.

CAP. III.

Ipsi autem magistri, cuiuscumq. facultatis sint, docendi, aut interpretandi munus sibi assumere non audeant, nisi coràm nobis, aut Vicario nostro generali, Fidei professionem, iuxta formam aliàs præscriptam a, solemniter emiserint. Cuius rei testimonium in scriptis redactum, nostraque manu, ac sigillo munitum, gratis etiam concessum, parocho, in cuius parochia ludum aperituri, seu publicè professuri sunt, ostendere teneantur. Quod, si absque legitima causa negligatur, parochis mandamus, vt nobis, aut Vicario nostro, transgressores deferant, quo non solum dicendi facultate priuentur, sed & grauioribus pœnis arbitrio nostro plectantur. Contra, si parochi, eos, neglecto eodem testimonio, legere,

a supr. cap. vlt. de sum. Trinit. & fide Cathol.

gere, aut profiteri, permiserint, ad duos menses ab officio suspendantur.

CAP. IV.

Quicumque, siue Regularis, siue secularis clericus, vel publici gymnasij, vel suorum superiorum auctoritate, facultatem prædicandi populo verbum Dei acceperit, idoneusq. ad id munus obeundum repertus fuerit, si aliter, quàm Concilium Lateranense[a] tertium decreuit circa huiusmodi officium, prædicare, aut docere ausus fuerit, à prædicationis munere suspendatur, ac, si Regularis fuerit, à suis superioribus etiam grauiùs puniatur. Concionatores igitur, qui angelicæ tubæ, æternæ vitæ præcones, morum reformatores, ac penè ipsius Dei voces, dici possunt, diligenter caueant, ne Euangelicam veritatem, sacramque paginam alio explicent sensu, quàm, quo eam explicari vult sancta mater Ecclesia, cuius[b] est iudicare de vero sensu, atque interpretatione sacrarum Scripturarum iuxta sanctorum Patrum vnanimem consensum.

a sess. 8. §. sacro approbante Conc.

b Côc. Trident. sess. 4. de edit. & vsu sac. lib. §. Præterea.

§. 1.

Et cùm Veritas[c] dicat: non est vestrum nosse tempora, vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate; nemo in suis concionibus de Antichristi aduentu, vel de vniuersalis iudicij die (qui in sacris litteris etiam dies[d] Domini aliquando appellatur) aliquid definire, seu determinare audeat: nemo ex sacra pagina aliquid prænunciare, vel, tamquam sibi diuinitus reuelatas, inanes diuinationes, anilesque superstitiones auditorum animis quoquo modo instillare præsumat. Tremenda namque illa dies adeo incerta, ab hominumq. notitia adeo remota est, vt, neque sibi charissimis discipulis voluerit eam Christus reuelare, apertè negans, de die, atq. hora illa quidquam[e] à mortalibus sciri posse, æque, ac sanctis. Ideo, quicumq. huic Apostolico muneri præficitur, Euangelicam duntaxat doctrinam profiteatur, cum vitiorum detestatione virtutibus commendatis, pacem, ac mutuam dilectionem, quoad eius fieri poterit, populo constanter insinuet.

c Act. c. 1.

d Apost. ep. 1 ad Thessalonic. c. 1. 2. Pet. c. 3. Apocalyp. c. 3. & 16.

e Matt. 24.

§. 2.

Sed, sicut ad concionatorem pertinet vitia pro loco, & tempore, efficaciter detestari, ita cùm homini Christiano, nec secretò detrahere fratris honori liceat adeo, vt dixerit Propheta[f], se eum detractore cibum non capere: & sanctus Iacobus[g] alienæ famæ insidiantes legis detractores appellauerit; maximè detestabile[h] est, palàm, ac pleno auditorio, Prælatos, ac superiores carpere, aut quouis modo priuatas personas publicè accusare, ac de superiore loco diffamare. Ideo, contumeliosam, ac scandalosam hanc detractionem, publicamque ignominiam verbi diuini minister omnino vitet, necesse est. Acerrimus vtique sit in redarguendis peccatis, ac contra prauos mores strenuè inuehatur, odio, scilicet, peccatorum, non autem peccantium, abusus tollere, superstitiones exterminare, vitiaque familiaria ei loco, cuius populum erudiẽdum susceperit, ex eius animis stirpitus euellere studeat. Verùm, neque nominatim, neque tacitis signis, aut verbis, quemquam insectetur, aut ita designet, vt, quod forsitan occultum foret, manifestum fiat. Auditores ad veram pietatem promoueat, summaq. animi contentione ad diuinarum, humanarumque legum obseruantiam sensim impellat: Quæ sint partes, quæ officia patris, & filij, quæ viri, & vxoris, quæ domini, & serui, quid differat solutus à coniugato, quidve virgo à vidua, quid intersit inter iuuenem, & senem, quidve inter sacros, & profanos, seu clericos, & laicos, homines frequenter, nec obscurè demonstret. Non solùm præcepta salutis seruanda esse, sed & quomodo exemplo Saluatoris seruari debeant, luculenter doceat, vtq. fideles ad perfectiorem vitam accendantur, culpasq. etiam leues, exhorrescant, omnes orationis neruos intendat.

f Psal. 100. Exod. 22 Prouerb. 4.

g c. 4. Esther.

h Clem. 1 §. quibus etiã de priuileg. e detractores 6. quæst. 2.

§. 3.

Denique ab ijs, quæ Clementis Papæ[i] Quinti constitutione, eiusdemque[k] Lateranensis Concilij tertij auctoritate prohibẽtur, diligenter abstineat concionator, ne præuaricationis suæ pœnas ex eadem constitutione transgressoribus imminentes, dare cogatur.

i ead. Clemente 1.

k d. sess. 4. §. sacr ver denique.

§. 4.

Quoniam verò per huiusmodi suæ mentis interpretes voluit Deus militanti Ecclesiæ futura aliquando prænunciari, quandocumq. concionator aliquid sibi reuelatum diuina inspiratione suspicetur (quemadmodum pecorum[l] pastori Amos accidisse de se ipse testatur) vt populo patefiat, ne spiritum extingui, aut prophetias sperni contingat contra præceptum[m] Apostoli: sed &, ne, quod diuinum oraculum visum est, cum ministri diuini dedecore, ac Spiritus sancti iniuria, contrario exitu humanum potiùs inuentum fuisse videatur, cùm de re ardua, magniq. momenti agatur, meminerit, non esse credendum omni spiritui, sed diligenter inuestigandum, ex Deo fuerit illa reuelatio, vt, ait Ioannes[n], an aliunde. Quodq. in eodem Lateranensi Concilio[o] circa hoc statutum est, adamussim obseruetur, vt priusquàm visa, siue audita palàm faciat concionator, Sedes Apostolica[p] verita-

l Amos c. 7.

m ep. 1. ad Thessal. c. 5.

n ep. Ioan. 1. cap. 4.

o d. §. sacrũ vers. cæterũ.

p c. non decet 10. dist. c. ad abolẽdam ext. de hæret. cap. 2 ext. de sum. Trin. & fide Cath. cap. 1. eodẽ lib 6. Concil. Florent. de vnion. Armen. cap. 5. Conc. Trid. cap. 3. sess. 7. de baptis. & alibi passim.

veritatis mater humiliter conſulatur, quo, res tota examinata, eius auctoritate, aut ſupprimatur, aut manifeſtetur, prout diuinæ gloriæ conuenire ſummus Pontifex iudicabit. Quòd, ſi ob temporis anguſtiam id minime expediat, ne, ſcilicet, rei bene gerendæ occaſio elabatur, immineatq. populo ex mora euidens aliquid periculum, vel damnum circa bona ſpiritualia, aut etiam temporalia, quæ obicem non ponant ſpiritualibus, ne quidem ſecretum prodere audeat concionator, ſed negotium integrum ad nos deferat, vt pijs, ac grauibus viris in conſilium adhibitis, quid faciendum ſit, Deo ſuggerente, ſalua Sedis Apoſtolicæ auctoritate, definire valeamus.

CAP. V.

VT præbenda theologalis (quam in eccleſia noſtra metropolitana, iam fundatam fuiſſe, plurimùm gaudemus) & populo, & clero eum fructum afferat, quem ſibi ſacra [a] Tridentina Synodus propoſuit, cùm non erecta fuerit ea tantùm de cauſa, vt inde vnus, aut alter clericus, aut Theologus aleretur, ſed, vt ex ſacra pagina magnum fidelium deuotioni incrementum accederet; volumus, eximium Theologicæ facultatis doctorem, Ioannem Friſat, ac deinceps omnes illos, qui poſt ipſum eamdem præbendam pro tempore in perpetuum obtinuerint, ſacram ſcripturam, vel cathechiſmum Romanum, vel caſus, quos vocant, conſcientiæ, ter, vel ſaltem bis, in hebdomada explicare, omniq. tergiuerſatione remota, publicè profiteri.

a c. 1. ſeſſ 5. de reform.

§. 1.

Verumtamen, ne, quod dicitur de potentia [b] non reducta ad actum, etiam de Theologo noſtro profitente, & auditoribus carente, dici poſſit, fruſtra, ſcilicet, locuturum, doctorumq. eum, qui diſcentes, atq. audientes non habuerit; volumus, omnes presbyteros, ac clericos huius noſtræ eccleſiæ, cuiuſcumq. cõditionis ſint, niſi legitime impediantur, huiuſmodi lectionibus aſſiduè operam dare. Quod, ſi neglexerint, potiuſq. per vrbem, aut per villas, ac rura vagari, otioſeq. tempus terere deprehenſi fuerint, arbitrio noſtro mulctentur. Quinimmò hortamur, atq. in Domino obſecramus parochos ipſos, quibus animarum ſalus credita eſt, cęteroſq. ſacerdotes, qui prope vrbẽ habitando, commodè iiſdem lectionibus intereſſe poſſunt, vt nullo pacto diuinũ hunc cibum perire ſinant, ſed, quo ſibi commiſſum gregẽ faciliùs regant, pietatiſq. exemplum vniuerſæ ciuitati præbeant, ſacris eloquijs libenter aures accommodent. Quòd, vt perſuaſum ſit, etiam laicis, linguæ Latinæ nõ ignaris, præſertim otioſis, valde cupimus.

b Ariſtot de gener. & corrupt. & alibi paſſim.

§. 2.

Theologus verò, vt in hoc potiſſimum incumbere, munuſq. legendi rectè abſoluere abſq. vllo impedimento poſſit, quandocumq. profitebitur, eo die portionem canonicam ſuæ præbendæ, diſtributionemq. quotidie dari ſolitam ijs, qui diuinis recitandis officijs interſunt, integrè, ac ſine vlla diminutione, percipiat, ac, ſi cum cœteris clericis officijs interfuiſſet. Quod ſi, & choro, & cathedræ, eodem die commode inſeruire poterit, vt faciat vtrumque, valde laudamus.

De Iudæis, Sarracenis, & eorum ſeruis. Tit. V.

CAP. I.

APPOSITE ſanè, atque è republica, ſancta mater Eccleſia Iudæos, ſiue (vt appellabantur, cum Aegyptiaca [a] ſeruitute premerẽtur) Hebræos, patienter tolerat, in ſuis Prouincijs ſecure viuere, commerciaque cum Chriſtianis habere permittit, non ſolùm, vt dominicæ paſſionis memoria redintegretur, ſed etiam, vt religionis cultus augeatur, docente experientia, plurimos iudaicæ ſuperſtitionis ſectatores, vbicumque Chriſtus colitur; ac Romæ præſertim; chriſtiana manſuetudine ad veri Dei cognitionem frequentiſſimè allici, diuinoque afflante ſpiritu, ad Fidem noſtram mirabiliter traduci; ideo, & veteres [b] Synagogas retinere, & collabentes reſtaurare, & filios [c] circuncidere non prohibentur. Quæ tamen priuilegia, ac facultates, cùm in noſtris ciſalpinis partibus locum non habeant adeo, vt Iudæis, neque domicilium habere citra montes liceat, huic, ſiue conſuetudini, ſiue conſtitutioni, inhærentes, Iudæos omnes, neque habitare, neque mercaturam facere, immo ab hac Prouincia penitus exulare, atque arceri volumus, ac mandamus parochis, vt in ijs, quæ ad eorum officium pertinent, ne huic noſtro decreto vlla fraus fiat, ſub vinculo ſanctæ obedientiæ quamdiligentiſſimè curent.

a Lactant. Inſtit. lib. 4. cap 10.

b c. 3. & 7. ext. hoc tit. l. vlt C eod.

c l Iudæi C. eod. tit.

CAP. II.

IAm non ſolùm licet Iudæis veteres Synagogas, vt diximus [a], retinere, ac ruinoſas reparare, ſed, & feſtos dies iuxta hebraicum ritum celebrare [b], quin & libros veteris Teſtamenti, eorumque doctores Rabinos, qui à ſanctorum Patrum interpretationibus, veroque Catholicæ Eccleſiæ ſenſu non aberrauerint, legere, ac penes ſe habere. At, quia non defuerunt, qui cùm Chriſtianæ religioni eſſent

a d. c. 3. & 7. & d l. vltim. verſ. illud autem.

b l. Iudæos C. eod. c 9. ext. eod. tit.

essent insensissimi, perniciosos, impios, ac detestabiles libros, olim Sedis Apostolicæ auctoritate damnatos, malitiosè conscribere, atque in lucem proferre, ausi sunt, cùm tamen sine scandalo tractari indistinctè non possent, opportunum visum est summis Pontificibus, ac nuper Clementi[c] Octauo, eorum lectionẽ, atque vsum, omnino omnibus interdicere. Quod quidem edictũ, cùm ab Apostolico oraculo effluxerit, Petri, scilicet, sancti cathedra, cuius est errores anteuertere, animarumque saluti prospicere; nos quoque sæpe damnatos Talmudicos, Cabalisticos, aliosq. pestiferos libros iuxta eiusdem Clementis constitutionem, nec non commentarios, tractatus, atq. opera quæcumq. veteri Testaměto aduersentur, aut contra sanctissimam Trinitatem, Saluatorem nostrum, Christianam fidem, Beatissimam Virginem, angelos sanctos, crucem sacrosanctam, nouæ Legis sacramenta, sacras imagines, Catholicam Ecclesiã, Sedem Apostolicam, summum Põtificem, ecclesiasticosq. cœteros ministros, christianos, ac neophytos, conscripta, aut versa sint, aut quoquomodo contumelias, ac blasphemias, seu impudicas, & obscœnas narrationes contineant; vetamus, atq. damnamus, ac, ne deinceps conscribantur, aut publicentur in nostra Prouincia, prohibemus: quin, & legi, haberi, emi, aut vendi à subditis nostris vetamus sub pęna excommunicationis, amissionis librorũ, nec non publicationis bonorũ delinquentium, qua in terris nostræ temporali iurisdictioni subiectis fisco nostro, in locis verò Serenissimi Ducis Allobrogum ducali fisco applicata esse intelligantur, non obstantibus quibuscumq. facultatibus, seu licentijs, etiam ab eadem sancta Sede ante Clementis præfati constitutionem concessis, sed & post eandem constitutionem, nisi in ea libros ita prohibitos haberi, legi describi, vulgari, emi, distrahi, in eandem nostram Prouinciam importari, ac communicati posse disertis verbis expressum sit.

c qua incipit; Cũ Hebræorũ malitia.

De Hæreticis. Tit. VI.

CAP. I.

CVM Fides sit[a] sperandarum rerum substantia, spei, scilicet, fundamentum, qua Christianorum animæ, corruptibilis vitæ cursu absoluto, cœlestibus thesauris locupletari diuino beneficio expectant, nec sine[b] fide possibile sit placere Deo, proculdubio fidem deserit, bonorumque omnium auctorem summa afficit iniuria, ac prorsus blasphemat, quicumq. hæresim amplectitur, in verbaque sectariorum iurat. Cui perniciosissimæ pesti, nisi acerrima remedia adhibeantur, veræ religionis dignitatem, atque auctoritatem, in summo discrimine versari perspicuum est. Ideo, licet Dei summa prouidentia, Ducisq. religiosissimi Allobrogum pietate, factum sit, vt nullum ex nobis finitima errorum schola, sordiumque omnium cloaca, Geneua, Sabaudiensibus damnum illatum, nullum falsæ fidei venenum animis hactenus instillatum sit ita, vt[c] Sabaudiam sartam tectam, atque catholicam totam conseruatam esse, iure ei gratulari possimus; attamen, quoniam diabolus[d], tamquam leo rugiens, circuit quærens, quem deuoret, nec parua est laus, populum ab erronea doctrina abhorrentem, Deo, eiusq. sanctissimo cultui, fidelem, ac mundum conseruare, laborandum nobis est, omnique studio adnitendum, pastorali charitate, quam profitemur, id summopere exigente, vt creditum nostræ fidei gregem in sua innocentia, ac puritate ab omni hæresis periculo pro virili tueamur.

a Apost. ep. ad Hebr. c. 11.

b ibidem.

c A. Faber in suo cod. Fab tit. de hæret. e vit. §. quamquã vers Fortunauit Deus.

d ep. 1. Pet. cap. 5.

§. vnic.

Quoniam, nostros homines ad varias mũdi partes, etiam impiorum dogmatum erroribus conspersas, proficisci, ac lucri causa peregrinari contingit, diuersaq. Europæ emporia circumire, quo, & catholici, & hæretici, negotiationis occasione, certis anni temporibus conueniunt, ne munda ab omni hæresis labe, diuinoq. beneficio à prauis opinionibus purissima Prouincia Sabaudiæ ex hoc commercio maculam contrahat, summopere prouidendum est. Volumus igitur, nostrisq. parochis districtè præcipimus sub pœna suspensionis à diuinis, &, si iterum delinquere deprehensi fuerint, priuationis beneficiorum, vt, cum mercatores à locis extra fines huius Prouinciæ positis domum reuersi fuerint, non solùm coràm, sed & per fidos emissarios sciscitari studeant, quid agant, cum quibus conuersentur, quid de summi Pontificis, atq. Episcoporum auctoritate, quid de sacerdotum, ac confessariorum potestate, quid de religiosorum votis, claustralique vita sentiant, an hæreticorum mores, doctrinam, industriam probent, technas, perfidiam, auersionem à Romana Ecclesia defendant, an Missas audiant, quemadmodum superiùs[e] obseruari iussimus, an ecclesias frequentent, an statis temporibus, sacris peractis confessionibus, de diuina mensa panem angelorum sumant, aliaque huiusmodi faciant, quæ (nisi veræ fidei naufragium factum sit) a viris catholicis omitti non solent, auitæq. religionis inte-

e supra c 1. §. studiosiùs de paroch. c. 5. supra de celebr. Missar.

integritatem haud obscurè demonstrant. Quòd, si tales homines perperam de personis, rebusq. ecclesiasticis sentire, aut loqui, deprehensi fuerint, vel peruersis impostorum institutis cum nostris comparatis, neglectisq. sacramentis, mutatæ fidei probabilem suspicionem præbere videantur, nobis, vel Vicario nostro, publicentur, quo, & malæ affectæ mentes curari, etiam contra suspectos iuris remedijs adhibitis, & quæ sanæ sunt, ab illarum contagione opportune præmuniri possint. Quod, si parochi facere neglexerint, arbitrio nostro puniantur.

C A P. II.

Verùm, quoniam hæretici nonnunquam probationum defectu, meritas pœnas effugiunt, non sine graui diuinæ maiestatis offensa, catholicorumq. periculo, nos, Alexandri[a] Papæ Quarti constitutioni inhærentes, ad testimonium dicendum admitti volumus etiam excommunicatos, ac eiusdem criminis socios, aliosque omnes, qui à testimonio alioquin repelli iure deberent.

[a] c 4. eod. lib. 6.

§. vnic.

Sed, quamuis, & diuinæ, & humanæ leges aduersus hæreticorum temeritatem extrema omnia experiantur, attamen, quos, aut potentia, aut ferocia, aut impietas formidabiles, facit in sua pertinacia diutiùs, atque impune perseuerare, haud raro contingit, deficiente accusatore, cùm vnusquisq. sibi ab accusatione periculum metuens, delinquentium trangressiones, quamuis inexcusabiles, ac patentes, alto silentio premat, nec patefacere audeat, non sine diuini cultus iactura, ac reipublicæ catholicæ incommodo, cuius nos permagni interesse putantes, hæreticos, hæresisq. suspectos, prodi, atque à fidelium consortio arceri, ne impiorum hominum artibus faciles animi ad falsa dogmata probanda sensim alliciantur, constitutionem Pij Papæ Quarti[b], contra hæreticos Auenionensis Prouinciæ editam, in hac quoque nostra diœcesi ad amussim obseruari mandamus, qua cauetur, ne eorum nomina, qui hæreticos detulerint, vel suo testimonio in religionis causa eos læsisse visi fuerint, vnquam publicentur, aut quauis ex causa legibus canonicis non contraria, manifestentur. Quòd, si huiusmodi testium dicta pro iudicij directione publicanda sint, id quàm cautissime, ac ita secretò fiat, vt accusantium, aut testificantium personæ ad alicuius notitiam peruenire, aut accusatis vllam de illis suspicionem nunquam afferre possint.

[b] quæ incipit: Cù sicut non sane.

C A P. III.

Quamuis ea, quæ ad catholicæ fidei puritatem cognoscendam, nostrorumque temporum hæreses confutandas pertinent, cum ex sacro Concilio Tridentino, tum ex summorum Pontificum constitutionibus satis colligantur, adeoque definita sint, ac certa, vt iam vnusquisque veram doctrinam ab adulterina internoscere facile possit: attamen, quia hæretici simplicium animorum cortuptionem tantummodo molientes, malitiosis ambagibus omnia inuoluunt, quodq. sermonibus, & concionibus assequi nequeunt (Episcoporum vigilantia, religiosorumque Principum constantia eorum conatus comprimente) idipsum perniciosis libellis, & blasphemis opusculis sub speciosis titulis, auctorum nominibus suppressis, per catholicorum hominum conuentus clàm proseminatis, perficere nituntur, quibus, non solùm incautum vulgus, sed eruditi etiam, sagacesq. homines aliquando in profundas errorum voragines miserè impinguntur. Nos, vt prauis tantorum hostium consilijs, apertisq. insidijs, obuiam eamus, eos tantùm libros emi, vendi, legi, atque haberi posse, sub excommunicationis latæ sententiæ pœna, decernimus, quos à sanctæ Romanæ Ecclesiæ Theologis probatos, atque orthodoxos esse, constiterit. Eos verò, qui recenter impressi sunt, aut in posterum prælo committentur, distrahi, legi, aut haberi, non permittimus, nisi, obseruatis ijs, quæ aliàs[a] mandauimus obseruari, sub pœnis ibidem expressis, quæ hic repetitæ intelligantur.

[a] c. 6. supra de off. ord.

De schismaticis, & ordinatis ab eis. Tit. VII.

C A P. Vnicum.

Schisma absolutè hæresis non est; sicut, hæresim schisma esse, non est dubium: sed plerumque in hæresim[a] conuertitur: hocq. inter se distinguuntur; quòd hæresis initium, ac formam ex peruerso dogmate capit: schisma[b] ex dissensione: illa, vt est apud B. Thomam[c], opponitur Fidei: hoc vnitati ecclesiasticæ charitatis. Si verò perseuerantia fuerit confirmatum, in hæresim desinit. Itaq. schisma est ab vnitate discessio, ac consequenter schismatici ab vnitate Ecclesiæ separati sūt. Vna est enim Ecclesia, cuius typus, ac symbolum est columba illa, quam Spiritus sanctus[d] in Canticis vnam tantùm esse profitetur, proinde, neque diuidi, neque alia esse potest ab ea, quæ in Aposto-

[a] l. 4. C. Theod. Ne sacr. baptis. iteretur.

[b] cap. inter 24 q 3 S Hieron. epist. ad Titum c. 3.

[c] 2 2. q 39. art. 1. ad 3.

[d] cap 6.

Apoſtolicæ veritatis baſi fundata, ipſam Fidem[e] vbique terrarum propagauit, de qua ſic Chriſtianorum Cicero Lactantius[f]: Sola Catholica Eccleſia eſt. Hic eſt fons veritatis. Hoc eſt domicilium Fidei. Hoc templum Dei, quod, ſi quis non intrauerit, vel à quo, ſi quis exiuerit, à ſpe vitæ, ac ſalute alienus eſt. Atrociſſimum crimen eſt ſchiſma, grauiſſimoque dignum ſupplicio. Itaque, ſicut hanc vnitatem ſcindenti (niſi ad vnitatem reuertatur) diuino iudicio æternum ignem imminere teſtatur ſanctus Auguſtinus[g], nempe, tamquam Chriſti inconſutilem tunicam diuidenti, ita, & huius ſciſſuræ reum, vt hæreticum, à terrena iuſtitia igne puniendum eſſe, definimus.

e c. pudida 24. q. 1.
f Inſtitut. li. 4. c. vlt. de quo etiã c. 1. §. vlt. ext. de ſum. Trin. & fid. cathol.
g lib. de Fide cath. de quo c. 3 ext. de hæret.

De apoſtatis, & iterantibus baptiſma. Tit. VIII.

CAP. Vnicum.

INDIGNVM ſanè, ac miſerabile eſt, eos, qui in ſpiritualium militum numerum nomina dederunt, ſeorſumq. à ſecularibus negotijs ſe ſe vitam acturos profeſſi ſunt[a], mundo, atque (vt ita dicam) Satanæ ipſi militare audeant, cuius imperio dum parent, non ſolùm contemplationi, atq. abſtinentiæ vacare, ſed (vt nunc eſt deprauatis iam moribus ſeculi) nec præcepta æternæ ſaluti neceſſaria præſtare, nec ab humani ſanguinis effuſione abſtinere, poſſunt. Quod, cum in militum cohortibus in præſidijs noſtris collocatis, præſertim obſeruatum ſit, vbi diuerſorum Ordinum, etiam Mendicantium, non pauci Religioſi, mutato habitu, votiq. obliti, ſtipendia libere faciunt, vt quàm maxime poſſumus, multa ab eorum capitibus imminentia mala auertamus, omnibus, & Regularibus, & ſecularibus ſacerdotibus, quibus talium hominum confeſſiones audire contingat, diſtricte mandamus, ne eiuſmodi deſertores, ac potiùs apoſtatas, niſi in mortis articulo, à peccatis abſoluant, ſed ad nos remittant, vt in diſcrimine ſalutis poſitos, errorumque ſuorum admonitos, à tenebris ad lucem, diuino afflante ſpiritu, reuocemus. Quod, ſi ex ſententia ſucceſſerit, vel à ducibus ipſis eorum miſſionem impetrabimus, vel recuſantes ingreſſu eccleſiæ prohibebimus, quandiu eos ad propria clauſtra abire permiſerint.

a c. clerici 30. diſtinct.

§. 1.

Si verò, quod Deus auertat, huiuſmodi deſertores, paternis noſtris admonitionibus contemptis, ad Religionis obedientiam, quam vouerint, redire detrectauerint, in carcerem trudantur[b], ibique cuſtodiantur, donec ab eorum Prælatis, quid de ipſis ſtatuerint, doceamur.

b c. ſ. eiuſd. cod.

§. 2.

Sed, ſi aliquem eorum, vt inobedientem, ac diſcolum, à ſuis ſuperioribus habitu religioſo ſpoliatum, atque ab ordine eiectum, propria auctoritate habitum ſecularis clericatus ſumere contigerit, eum ab adminiſtratione omnium ſacramentorum, ordinumque eccleſiaſticorum, etiam ſacrorum, ac præſertim presbyteratus, ipſo facto ſuſpenſum declaramus, donec Beatiſſimo Papæ aliter viſum fuerit. Nec tamen exiſtimamus, licere Prælatis ſubditos ſuos poſt votum obedientiæ, quantumuis refractarios, atque incorrigibiles, à clauſtrali obedientia abſoluere, aut monaſterijs expellere, cùm delinquentes ſalutari[c] pœnitentia, relegatione, exilio, carcere, tum temporali, tum perpetuo, ac triremibus, mulctari poſſint, ſicut, præuia[d] degradatione, tradi etiam brachio ſeculari.

c c. vlt. ext. de ſtatu monach. & notatur ad c. cum ab homine ext. de iudic.
d de qua c. de pœn. li. 6.

De ijs, qui filios occiderunt. Tit. IX.

CAP. I.

VIX credibile eſt[a], inueniri parentes ita efferatos, vt ad interficiẽdos proprios filios animum inducant, cum paternus amor vincat[b] omnes affectus, ſuiq. genitoribus quàmmaxime naturale ex[c] ſe genitos pluſquàm vehementer amare, nec ſolum homini, ſed & ipſis feris ratione carentibus adeo, vt, ſicut Solon nihil contra parricidas ſtatuiſſe legitur, quoniam ob ſceleris atrocitatem parricidia perpetrari non poſſe putauerit, ita & aduerſus filiorum interfectores legem ſancire penè ſuperuacaneum videatur, quòd huiuſmodi criminis reos inueniri non poſſe putandum ſit. Sed, cùm humana malitia nihil iam intentatum, incorruptumq. reliquerit, Romani[d] ſapientiùs, quàm Solon, parricidam in culeum inſui, atque in flumen proijci cenſuerunt[e], & maiores noſtri interfectores filiorum pro chriſtiana manſuetudine ex conſtitutione Alexandri Papæ III.[f] puniri ſtatuerunt, quam & nos in noſtra diœceſi inuiolabiliter obſeruari iubemus.

a Cicero in oration. pro Sex. Roſcio Amer.
b l. 3. in fin. C. de procurat. can. ad Romanã 2. quæſt. 6.
c Cicero de finib. lib. 4.
d Cicero in eadem orat. pro Sex. Roſcio.
e de quibus in l. vn. C. eod. tit.
f de qua c. 2. extra hoc tit.

§. vnic.

Quoniam verò perrarò contingit, (niſi forſitan per ſummam iracundiam in furorem verſam) filios à parẽtibus occidi, quos potiùs ſeruatos fuiſſe conſtat, cum capitalium criminum conuicti, à patribus legum auctoritate

necari potuerunt; ad ea, quæ frequentiùs accidunt, quæque maiori g periculo exposita sunt, animum aduertamus. Cùm itaque ij infantes in maximo vitæ discrimine positi sint, quos adhuc anniculos parentes in eodem lecto secum cubare permittunt, nisi in paruis cunis seorsum ita collocati sint, vt, neque suffocari, neque perire possint, admoneant parochi parentes, atque nutrices, ne sub excommunicationis pœna pucrulos primum ætatis annum non excedentes in eodem cubili secum dormire patiantur, vt alibi h à nobis statutum fuit. Qui autem, monitis neglectis, filiolos oppressisse deprehensi fuerint, pœnis canonicis i subiaceant, quas, & nos in nostra diœcesi de transgressoribus omnino sumi mandamus.

g arg. c. vbi periculū de elect. li. 6.
h c. 2. §. vlt. sup. de bapt. & eius effect.
i vt in cap. vlt. ext. eod. tit.

CAP. II.

PArricidij autem reus est a, non solùm filius, qui parentem, sed & parens, qui filium necat, etiam naturalem, attenta, scilicet, filiationis b substantia, non qualitate. Et, licet ciuilis c constitutio eos tantùm comprehendere videatur, qui patres, aut filios vita priuant, receptum tamen est, eam d extendi etiam ad ascendentes, & descendentes in infinitum, quam & extendimus, & obseruandam proponimus.

a l. vn. C. de his, qui parent. vel lib. occider.
b Clar. in § parricidium num. 1 post Alex. ad l. 1. ff. de in ius vocan.
c d. l. vnica.
d Clar. ibid. nu. 3. 4. & 5. & glos. ad d. l. vnicam

De infantibus, & languidis expositis. Tit. X.

CAP. Vnicum.

QVOD de brutis animalibus minimè audiuimus, id ab hominibus committi molestissimè ferimus, quorum immanissimi, ipsisq. feris crudeliores sunt, qui, cum ex se prognatos infanrulos, fortè auersante natura, suffocare non audeant, illos tamen exponere non exhorrescunt. Quod sanè facinus ab homicidio non longè distat. Etenim, quamuis misericordiæ speciē habeat, in vita relinqui eum, cui vita adimi potest, nihilominus, quandoquidem is, qui exponitur, manifestæ ferè morti obijcitur, exponens a, quantùm in se est, hominem occidit, atque homicida est. Cui nefario flagitio pro virili occurrere cupientes, mandamus parochis, vt cum opportunum fuerit, priuatim, & publicè populos in diligenti sobolis cura, atque educatione confirment, animosque, præsertim fragilioris sexus, à tanto crimine abalienare studeant, cuius grauitas, ac turpitudo, & diuinam iram accendit, & humanas leges armat aduersus transgressores, opportunis pœnis propositis, inter quas est, quòd, sicut ij, qui suscipiunt b expositos, nullum in illis ius, nullumve dominium habere possunt, quamuis eo animo id fecerint, ita, aut pater, aut dominus, aut patronus, qui, aut filium, aut seruum, aut libertum, exposuerit, omne c, quod habet, ius in exposito, seu patria potestas, seu dominium, seu patronatus is sit, amittere intelligatur, sitque expositus sui iuris, atque omnino liber, possitque, & bona acquirere, ac, cuicumque voluerit, donare, ac legare, quia, cùm exponens ipsum abiecerit, quasi mortuum, tacite iuri suo renunciasse videtur.

a l. necare ff. de liber. agnosc.
b l. vlt. C. eod. tit.
c c. vn. ext. eod. tit.

De homicidio voluntario, vel casuali. Tit. XI.

CAP. I.

QVI a consultò, vel ex insidijs hominem occiderit, vt ab altari arceatur, & diuino, & humano b iure cautum est: quin etiam, licet crimen non fuerit ordine iudiciario probatum, nec publicum, immò occultum esse constet, homicida voluntarius, neque ad sacros ordines ascendere, neque ecclesiastica beneficia, quamquam simplicia, obtinere potest ex sacri c Concilij Tridentini decreto, sed cuiuscumq. ordinis, & beneficij, & officij ecclesiastici, omnino, & perpetuò incapax est. Si quis autem cum moderamine (vt aiunt) inculpatæ tutelæ, nec data opera, sed casu, vtq. d sibi illatam vim vi repelleret; homicidium commiserit, eaq. de causa secum dispensari obtineat, quantùm eius interest, & circa ordines, & circa beneficia, caueat, ne dispensatione vtatur, nisi e eius preces ab eo, cui commissa fuerit negotij executio, veritate inniti pronunciatum sit.

a Exod. 21. Deuter. 19.
b c. miror 50. dist. c. 1. ext. hoc tit.
c c. 7. de reform. sess. 14.
d l. 7. C. vnde vi c. significasti 2. §. vlt. ext. hoc tit. c. suscepimus §. vlt. ext. de sent. excom.
e d. c. 7. in fine.

CAP. II.

SI is, qui, cùm a potuerit hominem à morte liberare, non liberauit, hominem occidisse videtur; extra b homicidij culpam procul dubio apparet non esse, qui causam dedit homicidio. Quod, cùm ab omni humanitate alienum sit, in clericis monstrum, ac prodigium est, quorum partes sunt à sanguinis effusione penitus abhorrere: Virum enim sanguinum, & dolosum abominabitur Dominus, ait c Propheta. Quicumque igitur in numerum clericorum ascitus, non solum casualem, sed & voluntarium homicidam, metu pœnæ præsertim, domi suæ delitescentem, detulerit, aut indicauerit, siue, vt indicaretur, operam dederit ita, vt in illum vltimo supplicio animaduertatur, is, quasi homicidij reus, infamia notetur, ab omnique beneficio,

a c. 6. §. illi etiam extra eod.
b l. nihil ff. ad l. Corn. de sicar.
c Psal. 5.

atque

atq. officio ecclesiastico, suspendatur, donec à summo Pontifice in integrum restituatur.

CAP. III.

Parricidij rea habetur [a] mater, quæ partum celauit, qui postea mortuus repertus est, quamuis non constet, ipsum viuum editum fuisse, nisi probet editum mortuum: non enim potest videri filij iam defuncti parricidium admisisse, quemadmodum [b] nec tenetur de homicidio, quæ partum nondum animatum abegit, licet abigens aliqua [c] debeat pœna mulctari.

a l. 1. ff & C. de his, qui paren. vel fil. occid. l si quis necandi, vbi not. omnes C. ad l Corn. de sicar.
b Thes. decis. Pedemõ. 22 num. 4.
a arg. l. diuus ff de extraor. cogn. l si mulierẽ ff ad l Corn. de sicar. l. Cicero §. sed &, si quis ff. de pœn Thes. d decis. 12. nu 13. & decis. 23. nu. 2.

CAP. IV.

Svnt aliquando inter prægnantes, quæ, licet stuprum passæ sint, virgines tamen existimentur, quoniam nuptias adhuc non contraxerint, quæque, ne per partum amissæ pudicitiæ probrum subire cogantur, vel, quem in ventre gerunt, per incantationes, ac veneficia extinguere, vel iam editum abigere, aut suffocare nitantur. Quod, cùm maximè detestabile sit, ij, quibus animarum cura incumbit, si aliquid huiusmodi in eorum parochijs accidere posse suspicati fuerint, prægnantes secretò conueniant, moneant, à tantoq. facinore deterrere enixissimè studeant; grauissimo nempe, atque atrocissimo; placidis primùm verbis, nisi asperitate opus sit, deinde, si res ita postulare videatur, minis quoque additis, propositisq. pœnis, & infamiæ perpetuæ, & quandoq. vltimi supplicij, quibus in delinquentes, illarumq. matres (si delicti participes deprehendantur) humanæ leges inuehi è re publica est.

§. I.

Etenim, si mater, dato filiæ poculo, animatum fœtum peremerit, non [a] est dubium, quin, secuto [b] abortu, iuxta leges ciuiles tantum crimen capitali pœna luere debeat, præsertim, si id pluries tentauerit. Qua pœna, & filiam abortus participem plectendam esse censent iurisperiti, si, pecuniæ affectu eam deliquisse constiterit: fustigandam [c] verò, si de largitione nihil probetur.

a Des. cons. 535 Boer q. 216. num. 4. Thes. d. dec. 12 num. 12.
b Grámat. vol 30.
c ex d. l. Cicero in prin. Menoch. casu 357. de arbit. iud. li. 2. cons. 4 Thes. d. dec. 12. in fine.

§. 2.

Qui autem voluntarie, vel poculis, vel alio modo, abortui causam dederit, si humilioris conditionis sit, ad perpetuas triremes damnetur: si honestioris, perpetuò exilio mulctetur. Fœmina verò, quæ huiuscemodi flagitio consenserit, prius fuste correcta, alicui [d] xenodochio inseruire compellatur. Si tamen, approbantibus medicis, datum sit poculum, vt, scilicet, mulier in vitæ discrimine posita, ob fętum in vtero existentem, periculo liberetur, quamuis abortus sequatur, nemo ex ea causa in iudicium trahatur. Sed, si [e] absq. consilio medicorum id factum sit, licet ex misericordia, ac sine dolo, qui id ausus fuerit, temporario exilio, vel simili alia pęna, temeritatem suam luere cogatur.

d arg §. qui abortionis l. si quis aliquid ff. de pœn. Thes d. dec. 12. nu 3. post Sucin. & Felyn. ad c. si aliquis ext. eod. tit.
e ex l. 3. §. sed ex S. C. ff ad l. Corn. de sicar.

CAP. V.

Qvi mulierem prægnantem pugno, aut calce, aut alio modo ita percusserit, vt partum inde abigi, vel eijci, contingat, iure ciuili vltimo supplicio dignus videtur [a]; nos, quamuis partus ille animatus fuerit, nisi matris quoque ex eo ictu mors sequatur, temporario [b] tantum exilio in percutientem animaduerti volumus.

a Clarus in prax. crim. q. 68. vers. abortũ in fi.
b ex d. l si quis aliquid §. qui abortionis.

§. I.

Clericum, qui, siue ex proposito, siue cum muliere prægnante ludens, abortui causam dederit, si fœtum animatum fuisse constet, ab altaris [c] ministerio abstinere debere iure cauetur, donec ex summi Pontificis dispensatione in pristinum statum restituatur.

c c. Moyses 12 q. 2. cap. sicut 2. ext. hoc tit.

§. 2.

Viuificatus, seu animatus, non dicitur ex doctrina Hipocratis [d] fętus masculinus in materno vtero ante trigesimum diem, nec fęmininus ante quadragesimum secundum.

d lib. de nat. puer. & lib. de septimestri partu paulò post princ.

De torneamentis. Tit. XII.

CAP. Vnicum.

LVDICRA certamina, & pedestria, & equestria, vulgò torneamenta nuncupata, quæ institui solent, vel victoriæ, vel nuptiarum, vel magnorum virorum aduentu, vel etiam exercitationis gratia, scilicet, vt iuuenes ad bellum acuantur, ac durentur (dum extra vitæ periculum sit) laicis [a] permittimus, ne de publica lætitia, ac commodo, male mereri velle videamur. Clericos verò, cuiuscumque conditionis, ac prærogatiuæ fuerint, qui, aut armati, aut personati, huiusmodi ludis se immiscuerint, excommunicamus, eorumque absolutionem à censuris nobis reseruamus. Et, si spectaculorum occasione, quibus ipsi cum armis, aut vestibus histrionicis, vt supra, se immiscuerint, aliquem ex ludentibus mori contingat, ab exercitio omnium ordinum, presbyteratu minime excepto, talia ausos suspendimus, quin & beneficijs priuatos ad alia obtinenda inhabiles declaramus.

a iuxt. Extrauag. Ioãn. 22. eod. tit.

De pugnantibus in duello. Tit. XIII.

CAP. I.

EOUSQUE de nominis fama, atque existimatione per duellum sustentanda, processit vanissimorum hominum proteruia, tamq. altas in eorum animis is abusus egit radices, vt, quamuis seuerissimis [a] legibus [b] interdictum sit, prorsusq. damnatum singulare illud certamen, quo humana stultitia ad vmbratilem hanc gloriam propagandam abuti consueuit; hæc tamen pestis, exitialisque consuetudo, quæ, seu fortitudinis ostentandæ, seu iniuriæ vlciscendæ, studio, perulantissimi homines impia mortalis vitæ profusione immortalitatem amittere non exhorrescunt, in nonnullis Christiani orbis Prouincijs (inter quas, & nostram numerari dolemus) zizania seminante diabolo, adhuc vigeat, & grassetur. Quod, cùm ad animarum salutem æternam permagni intersit, vtpote euangelicis præceptis contrarium, sacri Tridentini [c] Concilij, Romanorumque Pontificum Gregorij [d], ac Clementis [e] constitutionibus inhærentes, monomachiam, seu duellum, penitus abolemus, execramur, atque ex nostra iurisdictione eijcimus, confessarijsq. omnibus, siue regulares, siue seculares ij fuerint, interdicimus, ne homines istos nefarios (vel potiùs homicidas, qui in duello pugnauerint, eorumq. patrinos, quos vocant, eisque consilium, aut fauorem, aut arma, aut locum, aut quodvis auxilium, subministrantes (nisi in mortis euidenti periculo) ab hoc crimine absoluant, quod etiam de spectatoribus, ac socijs, dicimus: alioquin a confessionibus audiendis, sacramentisq. omnibus tractandis, ac ministrandis suspendantur.

a Conc. Triden. sess. 25. cap. 19.
b cau. monomachiā 2. q. 5. c. 1. & tot. tit. extr. eod.
c d. cap. 19.
d quæ incipit Ad tollendam detestabilem.
e quæ incipit. Nefariā diaboli.

CAP. II.

BEneficium obtinere absque dispensatione Apostolica non potest clericus [a], qui, cum laicus esset, vel solus, vel cum socijs, in eo duello pugnauerit, in quo, aut mortuus [b], aut membro aliquis ex pugnantibus mutilatus fuerit. Ex nostra [c] tamen dispensatione poterit obtinere beneficium, quamuis fraternum sanguinem fuderit, si in eo certamine, nec mortem, nec mutilationem secutam fuisse constiterit, fuerit q. ipse ab excommunicatione monomachiæ [d] causa inflicta, Romani Pontificis auctoritate absolutus.

a Rot. decis. 67. diuers. par. 3. lib. 1.
b Ro. a deci. 64. eod. li. 1. videas dec. 99. lib. 2. eadem par. 3.
c cap. 1. extr. eod. tit.
d dd. constitut. Gregor. & Clement.

De adulterijs, & stupro. Tit. XIV.

CAP. I.

CASTITATIS quidem præconio præ cæteris maxime conspicui sunt, qui mundo, ac propriæ voluntati nuncium remittentes, sub moderatoris arbitrio claustralis instituti austeritatem amplectuntur, virginitate solemniter Deo consecrata. Sed & [a], qui à consuetudine mulierum alieni cœlibatum eligunt in seculo, non parua continentiæ commendatione digni videntur, quasi, terreni cùm sint, cœlestium vitam æmulentur, nec tamen reprehenduntur, immo, si continere nequeant, laudantur, qui pudico animo, impollutaq. mente, tori legitima consorte adhibita, sine carnis periculo carni satisfaciunt. Cuius vinculi prope diuina fides, vtpote in terrestri [b] paradiso ipsius Dei ore sanctificata, si per adulterium violetur, & prolis incertitudinem affert, & in alias grauissimas calamitates maritalis puritatis contemptores impellit, cum, scilicet, siue vir, siue vxor, prostituit corpus suum, quod alieni iuris est, testante Apostolo [c], non minus virum in potestate vxoris esse, quàm sit vxor viri, cùm neuter eorum sit corporis proprij dominus, sintque, quasi mutuo seruitutis nexu, ita vicissim coniuncti, vt duo in vna carne esse censeantur, vniusq. voluntatis. Qui adulter est, ait Salomon [d], propter cordis inopiā, perdit animam suam, & ignominiam, & turpitudinem congregat sibi, & opprobrium illius non delebitur. Huius flagitij magnitudo, quanta sit, ostendunt seuera supplicia de adulteris sumpta in vnaquaq. bene instituta Republica. Apud [e] Hebræos lapidibus obruebantur. Romani, Græci, alijque populi, vel morte [f], vel oculorum priuatione [g], vel alijs pœnis, in coniugales fœderis violatores animaduertebant, adeoq. odiosum fuit olim adulterium, vt patribus [h] etiam occidendi filias in adulterio deprehensas leges potestatem dederint. Quapropter, quoniam in sacris litteris [i] legimus, ob vnius tantùm hominis libidinem Sichimorum ciuitatem fuisse deletam, vt tot pericula à nostrorum subditorum ceruicibus depellamus, præterquàm, quòd pœnas iure canonico contra adulteros statutas renouamus, confessarijs insuper omnibus, siue Regulares, siue seculares ij fuerint, prohibemus, ne publicos cōcubinarios, nobis inconsultis, ab huiusmodi peccatis absoluant. Quod, & frequenter inter Missarum solemnia publi-

a S. Thom. 2 2 q. 151. & de virgin. q. 152.
b Genes. c. 2.
c epist. 1. ad Corint. c. 7.
d Prouerb. cap. 6.
e Leuit. c. 20 Ioan c 8.
f tot. tit. ff. ad l. Iul. de adulteriis.
g vt de Seleuco Syriæ Rege tradūt historici.
h l. nec ea. ff. ad l. Iul. de adulter.
i Genes. c. 34.

publi-

publicari in parochijs volumus, vt sceleris turpitudine, pœnarumq. timore, homines ab hoc facinore deterreantur.

CAP. II.

Attamen prætextu adulterij, quod ab altero coniugum commissum fuisse videatur, altero non accusante, non potest procurator fiscalis, sicut, neque [a] pater auctoritate patriæ potestatis, vllo modo turbare matrimonium. Verùm, si mulier, absente viro, adeo corpus suum vulgauerit, vt etiam [b] filios cum iniuria matrimonij eam suscepisse manifestum sit, diffamato [c], scilicet, ac iam publicato adulterio, non prohibetur procurator, quin eo casu rem in iudicium deducat; immo, ne conceptum in populo scandalum, vlterius bonorum oculos offendat, vt legum honor conseruetur, quàm diligentissimè curet, quo vnius [d] peccantis pœna multorum innocentium terror sit. Si autem ignoretur adulter, de illo inquirere, vt puniatur, nemini, nisi soli [e] marito, liceat, ad quem etiam pertinet accusare. Inquirat secreto parochus, criminisq. compertum adulterum de proprio periculo benignè admonere non desistat, donec eum à proposito deterreat: sed, si nihil se proficere cognouerit, nobiscum negotium communicet, vt, opportuno remedio adhibito, & publicæ, & priuatæ vtilitati, quoad eius fieri poterit, consulamus.

a l. 1. §. vlt. ff. de li. exhiben.
b vt in l. filiũ eum definimus ff. de his, qui sunt sui, vel alie. iur.
c l. quamuis C. ad l. Iul. de adulter.
d l. eum ferauum in fi. C. de ser. fugit. l. aut facta. §. vlt. ff. de pœn. l. 3. C. de defensor. ciui.
e d. l. quamuis.

CAP. III.

Sicut alienas vxores solicitare, ac matrimonia inuadere, quamuis praua voluntas ad effectum non perducatur, propter perniciosam libidinem, delictum leue non esse censuerunt humanæ [a] leges, ita & in foro pœnitentiario, mentalis [b] alieni tori violatio adulterium est, licet actu consummatum non sit. Committitur enim peccatum, non tantum re, ac corpore, sed & intentione, & animo, cum quis fœminam ex aspectu concupiscit, fitq. adultera mens, si, vel imaginem voluptatis sibi ipsa depinxerit. Mens quippe est ea, quæ peccat, ait Lactantius [c], quæ immoderatæ libidinis fructum cogitatione cōplectitur. In hac crimen est, in hac omne delictum: nam, etsi corpus nulla est labe maculatum, non constat tamen pudicitiæ ratio, si animus incestus est, nec illibata castitas videri potest, vbi conscientiam cupiditas inquinauit. Quare apud Matthæum [d] legitur: Qui viderit mulierem ad concupiscendū eam, iam mœchatus est in corde suo. Et sanctus Bernardus: Intueri, inquit [e], & alloqui fœminas bono adoleſcenti vetitum est, non, vt execretur sexum: sed, vt fugiat vitium. Tanti itaque criminis grauitate considerata, vigilent confessarij in animarum sibi commissarum non contemnendo periculo, opportunisq. remedijs, atque exhortationibus, deprauatas confitentium cupiditates coercere, ad salutisque viam reuocare, summa animi contentione studeant.

a l. 1. in principio ff. de extraor. crim.
b c. non solũ 32. q. 7. c. lex illa 30. q. 1. l. inter §. 1 ff. hoc tit. l. inter stuprũ ff. de ver. sign.
c lib. 6. c. 23.
d cap. 5.
e ser. de doctrina puer.

CAP. IV.

Piget nos sanè, & maximè pudet referre, quæ in nonnullis nostræ iurisdictionis pagis, & villis à petulantissima iuuentute fieri nō sine magna admiratione accepimus, licet prædecessores nostri prauam eam consuetudinem abolere, ac tanquam herbam venenosam, radicitus euellere seueris edictis, summaq. industria, nixi fuerint. Ea verò talis est. Solent rusticani adolescentes sabbato, diebusq. festis, quibus à laboribus [a] quiescere, & soli Deo vacare mos est Christianis, postquam cum nubilibus puellis ad multam noctem vigilauerint, eo colore, quòd longe à suis domibus absint, ab illis cubitum discedere volentibus dari sibi hospitium petere, quod vulgò ALBERGER dicitur: Quod quidem illæ, pacto de pudicitiæ incolumitate prius inito, earum parentibus minimè abnuentibus, non recusant, sed singulæ singulorum iuuenum fidei se se in eodem cubili, subucula tamen retenta, stultè committunt, vbi, cùm, furente venere, frustraque reluctāte subucula, & ridicula pacta, & virginea claustra perfringi, fieriq. mulieres, quæ paulo ante virgines fuerant, frequentissime eueniat (quid enim ex amantium eiusmodi nocturno congressu in summa solitudine expectandum esset?) stupri turpitudo nuptiarum nomine excusatur, vtque matrimonium clam contractum in facie Ecclesiæ perficiatur, non erubescunt impudentes mulierculæ concubinos suos, si tergiuersentur, etiam in iudicium vocare. Quem detestabilem abusum, vt satanicum inuentum, Christianisq. auribus absonum, & in societate humana ipsis etiā ethnicis intolerabile, nos extirpare cupientes, ne, scilicet, ex peccato initium habeat sacramentum matrimonij, cuius virtute peccata remittuntur, prædecessorum nostrorum constitutiones contra huiusmodi corruptelam promulgatas approbamus, ac confirmamus, declarantes insuper, excommunicatos esse, non solum inferentes, & patientes stuprum: sed, si id sciant, ac permiserint, etiam eorum parentes, quorum absolutionem nobis reseruamus, omnino negaturi ijs, qui puellas deflorauerint, nisi eas, aut vxores duxerint, aut boni [b] viri arbitrio pro personarum statu, atque facultatibus dote æstimata, illatum damnum reparauerint.

a Sene. li. de tranq. vitæ. c. vlt. Symmach. li. 13. e. 8.
b Cassa cōs. 40 Clar. §. stup. num. 1.

CAP. V.

SI autem quæstio oriatur de puella, quæ passa sit stuprum, an, scilicet, virgo fuerit, ac consequenter, an dotari debeat, nec ne, in dubio præsumédum [a] est, etiam absq. [b] iuramento, eam fuisse virginem eo [c], quòd honestè vixisse existimetur. Si autem, qui eã deflorauerit, ab alio homine compressam fuisse probare voluerit, ad [d] probandum admittatur. Quòd, si non plene probauerit, eam, vel vxorem ducere, vel arbitrio boni viri, vt diximus [e], dotare teneatur.

a d c.1. & 2 ext. hoc tit. b Clar. § stuprũ ver. sed pone, qué citat, & sequitur Thes. in decis. Pedemont. 3. n. 2. c Paris. cõs. 100. n. 14 li. 2 Cla. d. § stuprum nu. 3. versus fin. d Alex. cõs. 157 cir. prin. li 5. Thes. d. decis 3. n 4. vers. septima regula est, & n 5. e sup. c. proximo.

De raptoribus, incendiarijs, & violatoribus Ecclesiarum. Tit. XV.

CAP. I.

EA est raptus cõditio, vt inter [a] raptorem, & raptam, quâdiu ipsa in potestate raptoris fuerit, nullum possit cõtrahi matrimonium, nisi rapta, à raptore separata, atque in tuto, ac libero loco posita, cum eo maritali vinculo iungi consentiat: quo casu valere matrimonium definiuit sancta Tridentina Synodus, simul statuens, non solùm raptorem, sed & consilium, atque auxilium raptui dãtes excommunicatos, perpetuò infames; omniumq. dignitatum incapaces esse; ac, si clerici fuerint, proptio gradu deijci debere. Quam constitutionem hactenus temporum iniuria neglectam restitui, ac obseruari volumus; prohibentes parochis nostris, ne eiusmodi illegitimis nuptijs fauere, aut vllo modo interesse audeant, alioquin excommunicationis gladio feriantur, beneficijs priuentur, ad aliaq. obtinenda perpetuò inhabiles nostro arbitrio vlterius etiam mulctentur.

a sess. 24. de refor. matr. cap. 6.

CAP. II.

RApta etiam dicitur, quæ, non vi, sed per illecebras, ac [a] blãditias à paterna domo, aliovè honesto loco, volens, se abduci cõsenserit, dum carnalis [b] commercij causa factum id esse probetur. Si quis tamen virginẽ sub curatoris custodia existentem, eo ignorãte, vel inuito, consentientibus tamen proximis agnatis, abduxerit, vt vxorem ducat, neque crimen committit, neque raptor appellandus est. Etenim, cùm filiafamilias adulta, & Pontificio [c], & diuino iure, etiam sine parentum cõsensu, licitè nubat, nec ideo priuari hæreditate [d] possit (nulla scilicet, apparente ingratitudinis causa, ex ijs, quas recenset Iustinianus [e]) eam sine auctoritate curatoris nubere posse, non est dubiũ, cuius, quoad hoc, magis suspecta fides videtur, quã necessarius consensus, cùm probabile sit, ipsum, vt occasione matrimonij curæ sollicitudine liberetur, sibi creditæ adolescentulæ, etiam parum vtiles nuptias minime improbaturum. Quamobrem, nec potest curator suæ curæ commissam puellam absque agnatorum consensu nuptui tradere, non solùm, quia illa ab intestato in eorum bonis succedendi ius habet, verùm etiam, quia licet matrimonium cum indiuidua persona contrahatur, attamen cum integra familia [f], ac gente eius, cum quo contrahitur, contrahi videtur.

a Clar. in §. raptus n. 3.

b Idẽ Clar. ibid. nu. 7.

c vlt. sess. 24 de refor. Cõcil. Trid. late Aust. Animaduer li. 2 cap 12.

d Aust. d. li. 2 c 13.

e Nouel. 115 Vt cũ de appell. cognosc. § aliud quoque capitulũ

f arg. cap. 1. vers. expedit sup. de consang. & affi.

CAP. III.

CVm & in virginis nondum viripotentis corruptorem, & in iudicem, qui criminis apud se ream mulierem cognouerit, capitali supplicio animaduertendum esse censeãt iurisperiti [a], quia rapuisse potius, quàm stuprum intulisse videantur, pronunciamus & nos, grauius peccasse talia committentem, quàm, qui virginem simpliciter compresserit, ideoque seuerius puniendum esse. Quod ob oculos confessariorum ponimus, vt [b], lepram à lepra distinguentes, & facilius confitentiũ conscientias purgare, & in disquirendis propriæ salutis periculis eos cautiores reddere studeant, impetratis simul plenioribus satisfactionibus [c], quo delictorum atrocitas pœnarum rigore compensetur, mandantes præterea procuratori nostro fiscali, vt contra huiusmodi delinquentes, eisque consilium, aut auxilium præbentes, nec non contra eos, qui, cùm impedire possent, hoc fieri permiserint, diligenter inquirat, & procedat, vt tanti facinoris conuicti, arbitrio nostro, seu Vicarij generalis nostri, seuere puniantur.

a Io. Faber ad §. itẽ lex Iulia post n. 7 Inst. de publ. iudic. & alij, quos citat Clar d. §. stuprum n. 9

b Deut. c. 17

c L. cum reis, C. de pœnis.

CAP. IV.

RAptoribus, violatoribus, rerumq. Ecclesiasticarum incendiarijs, cùm sint ipso iure [a] excommunicati, nisi ablata bona viuentes restituerint, aut illata damna integrè resarciuerint, vel de restitutione, aut refectione cauerint, deneganda est sepultura. Sed, si in mortis articulo constituti, manifesta pœnitentiæ signa ostenderint, fuerintq. à criminibus absoluti, in cæmeterijs eos sepeliri posse permittimus, quandocumque hæredes pro eorum [b] facultatibus vbicumque opus fuerit, se satisfacturos promiserint; quòd, si intra terminum satisfactioni præscriptum id minime præstiterint, hæredes excommunicationis mucrone feriantur, qua liberari non possint, nisi eos pro viribus hæreditarijs Ecclesiarum indemnitati plene consuluisse constiterit.

a c 1. & 3. ext. eod. tit.

b c. 5. eo. tit.

CAP.

CAP. V.

QVamquam autem, cùm sacrilegia sint, quæ superiùs crimina [a] recẽsuimus, ab Ecclesiastico tãtùm iudice [b] cognosci debẽt, attamen, quia in [c] nostra Prouincia etiam iudex laicus de ijsdem criminibus cognoscit, absque dubio [d] locum habet præuentio, sicut & in similibus, quæ mixti fori [e] appellantur, vt adulteria, concubinatus, vsuræ, sortilegia, quorum iudicium solius præuenientis sententia terminatur, ne, scilicet, pro eodem delicto duplicem, aut absurdam condemnationẽ, ob variorum iudicum opinionem, fieri cõtingar: quod [f] omnino vitandum est. Sed, si de clerico reo agatur, is vtique à solo [g] iudice Ecclesiastico iudicetur. Si verò de clerico, ac laico coniunctim, (quamuis iudex laicus præuenerit, ne causa diuidatur, vtque magis dignum, prout iuris est [h], trahat ad se minus dignum) & laici, & clerici iudicium ad forũ Ecclesiasticum transmitti oportet. Interest [i] namq; Reipublicæ, lites, quàm minimo sumptu, & quàm citissime expediri: quod quidẽ verisimile est, faciliùs fieri posse, si plures causæ ab vnico iudice cognoscantur, quàm, si vnaquæque causa particularem cognitorem habeat.

a supra c. prox.
b c. 1. ext. de off. ord. c. cũ sit generale, & c. cũ sit generale, & c. conquestus extr. de foro compet.
c A Faber in C. Fab. tit. de crim. sacril. decis. 1. & in omnibus Galliis, aliisq. In ci. Clar. in Prac. crim. q. 37 n. 6 & in §. sacrilegiũ n. 1. cũ seqq.
d Mainacõs. 366. nu. 8e. Clar d. n. 6.
e Clar. d. q. 37.
f l. singulis ff. de acceptione rei iudic.
g c. 2. & 4. ext. de iud. cap 4 & 12. ext. de foro compet.
h l. si cõem ff. quemadmod. seru. amitt. §. litteras vers. ridiculũ, Inst. de rer. diuis.
i vt dictũ est sup. c. 4. & in dic. & 2. supra de litis contest.

De furtis. Tit. XVI.

CAP. I.

LEGALIVM præceptorum transgressores pro criminum mensura puniendos esse plane consentaneum est. Itaque, licet furum, & latronum eadẽ penè conditio videatur, attamen, quoniam [a] leuius est furtum, quàm latrocinium, grassator ex legum [b] ciuiliũ præscripto mortis supplicio, fur verò fustigatione, aut, si insignis fuerit, perpetuo [c] triremium remigio, aut simili pœna, mulctatur, quando [d] propter loci consuetudinem, aut ex delicti atrocitate [e] boni publici respectu grauiùs in eum animaduertendum non sit. Sic, & in foro Ecclesiastico, quamuis furi æque, ac latroni, quos in actu furandi, vel grassandi, interfici eueniat, denegentur [f] omnia Ecclesiæ suffragia, nisi adhuc viuentes, venia suorum [g] peccatorum petita, veræ [h] contritionis signa dederint: Hoc tamen differunt, quòd fur non manifestus, postquàm rem subtractàm restituerit, sacramentalemq. satisfactionem sibi à confessario imperatam peregerit, ad sacros [i] ordines promoueri potest, quod, nec furi manifesto, nec latroni, conceditur. Quapropter curam animarum habentes, ac confessarij, lepram [k] à lepra distinguere meminerint, vtque [l] pœna crimini respondeat, cum fure mitius agant, quàm cum latrone.

a l. cũ duob. §. damna ff. pro soc. & l. capitalium §. famosos ff. de pœnis.
b d. §. famosos.
c Clar. §. furtum nu. 7. & seq.
d d Clar ib.
e arg. l. vlt. ff. de effract. l. si adulter. §. 1. ff. ad l. Iul. de adult. l. aut facta ff. de pœnis.
f cap. 2. ext. eod. tit.
g d. c. 2.
h arg. c. à nobis ext. de sent. excom.
i c. vlt. ext. eod. tit.
k Deut. 17.
l arg. d. l. vlt. cũ aliis cit.

CAP. II.

PRobationes planè omnes, vnde status causarum, qualitasq. delictorum exploranda est, certissimas præsertim à quæstione criminali, ac clarissimas esse oportet, maximeq. cauendum est, ne ex [a] præsumptionibus, aut coniecturis, aut iudicijs, nisi manifestissima fuerint, adeo vt vim probationum habeant, vllus vnquam condemnetur. At verò, si, Thoma clerico Petri item clerici domũ familiariter frequentante, Petri pecuniam surripi contigerit, fueritq. obseruatum, Thomam in potestate sua pecuniam plurẽ, quàm consueuerit, habuisse, neque, vnde ei obuenerit, cõstitisse, præterea, eum emisse aliquid, cuius pretium surreptæ pecuniæ summam, aut æquaret, aut ad eam proximè accederet, item ludendo, similem summam exposuisse, vel perdidisse, quam sibi ablatam fuisse Petrus conquestus fuerat, sitque tandem pauper Thomas, ac malæ famæ; dicimus, ex hisce [b] indicijs Thomam de furto in quæstionem postulari, ac si conuictus fuerit, vt furem, legitimè condemnari posse, ita tamen, vt de furto, hoc est, de [c] corpore delicti, nequaquam dubitari possit.

a l. vlt. C. de probat.
b l. de minore §. tormenta ff. de quæst.
c l. 4. & vlt. ff. de confess.

CAP. III.

QVamquam criminis probatio non est sumenda ex affirmatione accusatoris, neque eius [a] domesticorum, sicut, neque [b] ex domesticis illius, qui accusatur, sed ex testiũ depositione ex [c] vrgentibus præsumptionibus, atque ex confessione rei, nihilominus ea confessio non [d] probat crimen adeo, vt, nisi [e] aliunde constet de corpore illius delicti, accusatus possit condemnari. Quare, si, exempli gratia, Symon presbyter Eugenium diaconum accusauerit, quòd sibi aliquid surripuerit, ac postea confessus fuerit, se rem surreptam recepisse, & credi possit, redditam, probandum est, fuisse surreptam, alioquin Eugenius absoluendus est, etiam inuitus, cũ [f] perire volenti leges minime suffragẽtur.

a l pen. ff. de testibus.
b l. de minore §. tormenta ff. de quæst.
c sup. c. prox.
d l. 1. §. D. Seuerus ff. de quæstionib.
e l. 4. & vlt. ff. de confess.
f l. non tantum in fi. ff. de appell.

CAP. IV.

VT quis verè fur dici possit, non sufficit, rem furtiuam in eius potestate reperiri, nisi [a], ipsum eam surripiendi, ac celandi animum quoque habuisse constiterit; qui [b] quidem animus præsumi non debet, si rei [c] restitutio non grauate offeratur, quæ fortasse, aut domesticorum errore, aut calumniatoris calliditate, aut etiam inimici malitia apud innocentem reperta fuerit. Itaque, nisi [d] delictum clarius probetur, ex hoc indicio neminem condemnandum esse pronunciamus.

a §. placuit, Inst. de obli. quæ ex delic. nascunt. l. fal. sus §. qui aliena l. qui cãmẽte ff. hoc tit.
b l. merito ff. pro socio.
c arg. l. 2. C. hoc tit.
d d l. vlt. C. de probat.

De-

De vsuris. Tit. XVII.

CAP. I.

INIQVVM planè, ac maximè odiosum est, lucrũ ex fœnore, siue vsura, existens, nec solum [a] ciuili, ac Pontificio [b], sed & diuino [c] iure interdictũ æque, ac homicidium, cùm fœnerator; dum pauperis pecuniam corradit; fratrem occidere videatur iuxta illud Augustini [d]: An crudelior est, qui subtrahit aliquid, vel eripit diuiti, quàm, qui trucidat pauperem fœnore? Quod alijs verbis innuit Ambrosius [e], dicẽs: Sine ferro dimicat, qui vsuras flagitat: & Basilius [f] fœneratores cum viperis maternum ventrem rodẽtibus comparat his verbis: Fœnus ex fœnore malorum parentum praua soboles. Ferunt, viperas, materno vtero perroso, partum edere: pari ratione etiam fœnus, erosis, ac consumptis ædibus, generatur. Interrogatus [g] aliquando Cato Censorinus, quid esset fœnerari, respondit, esse hominem occidere. Ideo maiores [h] nostri hanc pestem seuerissimis poenis, atque edictis, insectati sunt. Quibus nihilominus neglectis, subditos nostros palam fœnerari non sine lachrymis accepimus, nec solùm laicos, sed clericos quoque, nec non ipsa collegia, ipsas Vniuersitates, id nimirum sibi licere existimantes ex locorum consuetudine, ex magistratuum conniuentia, ex [i] Principis quadam constitutione, seu edicto: Quod Dux Emanuel Philibertus animaduertens, in hac præsertim Prouincia, fictas quasdam emptionum species frequentari, quæ in vsurarios contractus desinerent, minores vsuras admisit, vt maiores ex hominum commercio exterminaret: quod [k], & boni publici [l] respectu alios Principes nonnumquam factitasse non ignorabat. Verum, licet huius edicti auctoritate fœnerantes ab omni secularis fori periculo tuti sibi esse videantur, meminerint tamen, se, nec canonicis, nec diuinis pœnis ideo exemptos esse, quæ sanè eiusmodi sunt, vt fame [m] perire prastet, quam fraternas substantias per vsurarium quæstum exhaurire, cùm fœnori, hoc est pecuniæ ex pecunia multiplicandæ operam dantes, non solum rapinæ, letalisque peccati rei sint, sed & quodcũque ex eo contractu conquisiuerint, tanquam male partũ, restituere [n], vel de eo restituẽdo ita cauere [o] debeant, vt, nisi viuentes æs alienum dissoluerint, eorum hæredes [p] onus illud subire legitimè teneantur.

§. 1.

Ne igitur cum certissima animarum pernicie subditorum nostrorum facultates huius viperini dentis venenum vlterius experiãtur, constitutiones omnes aduersus vsurariã prauitatem promulgatas, quamuis in desuetudinem abijsse, ac temporis vetustate forsitan antiquatæ videantur, ad pristinum robur, viridemq. obseruantiam reuocamus, atque innouamus ita, vt quicumque, siue ex mutuo, siue ex alicuius fundi emptione, locatione, traditione, aliove huiusmodi contractu, lucrũ sibi vsurarium quæsiuerit, seu stipulatus quoquomodo fuerit, si laicus [q] sit, ipso iure excommunicatus, si clericus, atque admonitus, in errore perseuerauerit, ab omnis [r] etiam officij, ac beneficij administratione suspensus esse intelligatur. Collegia verò, vel Vniuersitates, quæ in fœnebri contractu nomina dederint, Ecclesiastico interdicto subiaceãt, quamdiu propositum fœnerandi pertinaciter retinuerint. Notarij [s] insuper, quivè chirographa confecerint, eadem poena, qua contrahentes, plectantur, à qua neminem delinquentium absolui volumus, priusquàm male perceptos fructus, aut restituerint, aut libere eos sibi remitti à creditoribus impetrauerint.

§. 2.

Manifesto [t] fœneratori, non solùm altaris sacrosancta communio, sed & Ecclesiastica sepultura denegetur: quin, & ab oblatione repellatur, nec quamuis sacramentali confessione, signisq. cõtritionis haud obscuris peccatorum suorum poenitentiam exhibuerit, in sacro loco sepeliatur, nisi, quod ex illicito quæstu corraserit, aut restituat, aut [u] de eo restituendo adeo idonee caueat, vt, si eius hæreditas soluendo fuerit, ab hæredibus [x] exigi possit, quod ab ipso viuente solutum non fuisse constiterit.

§. 3.

Locus admonet, vt, quæ ad diluendum, seu extenuandum tantum crimen in medium proferuntur, pro rei occasione breuiter recẽseamus. Porrò clerici, collegia, atque Vniuersitates teterrimi huius quæstus culpa in paupertatem reiecta, etiam illicita sibi licerẽ existimant, factique in periculo audaciores, fœnebre commercium his ferè rationibus adumbrant, quòd, scilicet, agri, vineæ, bonaque omnia immobilia, vectigalibus, portorijs, alijsque laicorum impositionibus eò vsque in dies onerentur, vt fructus fundorum alimentis, ac vitæ necessitatibus sufficere nequeant. Quam ob rem, si in angustijs positi, alibi pecunias suas collocare cogantur, neque auaritiæ insimulari, neque in fœnerantium numero censeri debere dictitant,

clerici

a ff. & C. eo. tit.
b c plerique c. vsura 14. q. 3. & seq. d 47. fere per tot. ext. in 6. & Clem. hoc tit.
c Exec. cap. 18 Luc. c. 6. Exodi c. 22. Leuit. c. 25. Deut. c. 23. Psalm. 14. Prouer. c. 28 Hier. c. 15.
d ep. ad Macedon. 54.
e lib. de Tobia c. 14
f in oratione de diuitijs
g Cic. lib. 2. de off. in fi.
h in tit. eo. ext. Clem. & decretal.
i de quo An. Fab. in suo cod. de fi. eg. hoc tit. vlt.
k ex constit. Nou. l. Leonis ...
l idẽ Faber de ... eod.
m d cap. 18. Exec. Luc. 6. & alijs sup. citatis.
n S. Th. 2. 2. q. 78 & Theologica summistæ in ver. Vsura.
o c. 2. de vsur. eod. tit.
p c. 9. eod. tit.
q c. cap. 7. ext. eod.
r d. cap. 7.
s c. 5. eod. lib. 6.
t c. 3. ext. eo.
u c. 2. eod. lib. 6.
x cap. 9. ext. eod. tit.

clerici speciatim, quibus, cùm ex præcepto Apostoli [a] negotia secularia penitus interdicta sint, si canonicis subsidijs destituti, Ecclesijs deseruire teneãtur (dignus [b] est enim operarius mercede sua) vtique absurdum non est, eos, dum spiritualia seminant, teste eodem Apostolo [c], temporalia metere posse. Hæc sunt, quæ molliores animos de Christiana via ad vsurarios tramites deflectere faciũt; quos tamen fortioribus rationibus, atque argumentis, de sententia dimoueri posse non diffidimus. Etenim negamus, laicorum exactiones ita graues, ac molestas esse, vt emere fundos non expediat, præsertim clericis seculi potestate diuino priuilegio exẽptis: deinde dicimus, pecuniæ collocandæ loca non deesse, ac forsitan vberiore fructu, quàm, si fœnori daretur, speciatim in censibus, quorũ obuentiones licitæ sunt, dum iuxta constitutionem summi [d] Pontificis Pij Quinti collocentur: sed, vtcumque sit, cùm fame pereundum sit potius, quàm foenerandum, vanissimi, atque infidelis hominis est, terrenum lucrũ cælestibus diuitijs anteferre. Quid enim [e] prodest homini, si vniuersum mundum lucretur, animæ verò suæ detrimentum patiatur?

a ep. 2. ad Timot. c. 2. to. ut ne cler. vmm. & neg. secul. b Lucæ c. 10 c. cum secũdum ext. de præbendis. c ep. 1. ad Corinth. c. 9. d de qua c. 3 sup. de empt. & vendit. e Matt. c. 16 Mar. 8. Luc. 9.

CAP. II.

SEd, quoniam vsurarum nomine etiam legitimi fructus comprehenduntur, operæpretium erit de natura vsurarum summatim differere. Quas [a] igitur, & diuino, & humano iure, damnari diximus, eas esse intelligimus, quæ hominum substantias iniustè absorbeant, notamque [b] auaritiæ earum petitoribus inurant, non autem eas, quæ [c] propter moram in soluendo interpositam à debitore exigi licitè possint, quantùm creditoris iure interesse constiterit, vt, cum promissa, nec suo tempore tradita dote, debentur [d] vsuræ marito propter onera matrimonij, vel, cum, accepta rei emptæ libera possessione, vnde, & fructus percipit [e], vel percipere potuit, retẽtoque pretio vltra tempus legitimũ, emptor vsuras præstare cogitur venditori, etiam non interpellanti [f]; neque enim eodem tempore habere potest rem [g], & pretium, nisi forte, quia venditor ex [h] legum præscripto de euictione non satisdederit, quo casu, ad vsuras soluendas emptor compelli non posse [i] videtur: quod quidem nobis non probatur, si rem possideat, ex eaq. fructum percipiat: secus [k], si rei pretium deponat. si verò pars pretij soluta sit, emptor pro rata eius, quod soluit, iure dominij fructum lucratur: partis autem non solutæ vsuras venditori repræsentare tenetur.

a c. 3. p. prox. sup. in prin. b c. a & passim ext. in c. Iex & Clem. eod. tit. c In de Anna, & alijs ad c. cõquestus, & c salubriter ext. eod. d d. cap. salubriter. e l. curabit C. de empt. & vend l. 2. C. hoc tit. f l. 3. C. de in integ. restit. min. l. [illegible] §. vsuras ff. de leg. 3. g d. l. curabit l. excepto §. vlt. l. bona fides ff de act. empt. & ven. Bal. ad l. h. ff de iu. dot. Alex. cõs. 121. col. 4 h de qua in l. si p. d. C. de euictin. i Affl. dec. 20. n. 5 post Bal. ad l. 1. C. de bon. mat. k arg. l. si p̃te no stat & l. acceptam C. hoc tit.

CAP. III.

SI pro rei emptæ pretio vsuræ ab emptore exhibeantur, venditorem nihil aliud petere posse ratione lucri cessantis, definitum est, etiam si solitus sit negotiari, atque ex negotiatione lucrum [a] facere, nisi probet, res suas in eo statu fuisse, vt certum, ac indubitatum commodum ex negotiatione tunc consecuturus fuisset: hocque [b], quia fieri potuerit, vt ipse ex eadem negotiatione nihil, aut parum lucraretur. Hæc autem locum habere dicuntur, cum venditor fidem emptoris secutus, ei rem tradidit, alioqui, nec dominium rei venditæ, quamuis emptori tradita fuerit, transire intelligitur [c] in emptorem, nec fructus inde prouenientes emptori acquiruntur, ad solum [d] namque, non ad semen referũtur.

a aliter senrit Bar. ad l. vn C de sent. quæ pro eo, quod inter. profer. b Afflict. d. deci 20. post Castr. ad l. 2 §. nũc de officio in glos. ibi. facere solitus ff d eo, quod cer lu. ex l quemad modũ § si nauis in fin. ff. ad l. Aquil. & l. naturalem §. 1. ff de acq rer. do. c in l quod vendidi ff. de contr. empt. d l. qui scit §. 1. ff de vsu.

CAP. IV.

SI testator, aut pietatis, aut memoriæ [a] causa, suæ parochiali, vel alteri cuiuis Ecclesiæ, ducentos aureos nummos legauerit, vt aliquot Missæ, siue Anniuersaria celebrentur, vel simile aliud fiat, ea adiecta conditione, vt duodecim nummi aurei quotannis pẽdantur eidem Ecclesiæ, donec sine incommodo hæreditatis etiam ducenti legati persolui possint, nequaquam dubiramus, locum illum legatarium absque scrupulo, seu periculo foenoris, duodecim annuos aureos nummos ritè, ac rectè accipere posse, dum Missas, aut Anniuersaria celebrari, ac [b] quodcumque iusserit testator, integrè perfici curet, quasi eos [c] ille in singulos annos legauerit, & ducentos [d] nummos loco pignoris esse voluerit, potest enim de rebus suis disponere testator ita, vt eius voluntas pro lege [e] habeatur.

a arg. l lega tum ff de vsu, & vsufr. leg. b arg. c. salubriter ext. hoc tit. c l. cũ in annos ff. de ann. legat. d l fundus ff. de ann. legatis. e §. disponat in Auth. de nupt.

CAP. V.

NEquaquam fœnebris contractus prætera dicitur, quo quis sub pacto de retrouendendo vtilius rem vendidit, quàm vendere potuisset, si simpliciter vendidisset. Cui enim nocuisse [a] præsumitur ita vendens, si re sua priuari noluit, qua procul dubio priuaretur, qui absque conditione venderet, cũ [b] duos dominos vna res insolidum habere non possit? Nec consequenter quidquam peccauit emptor, cùm iuxta voluntatem venditoris licitè stipulatus sit. Etenim [c] licita est venditio facta sub conditione retrouẽdendi, quæ, quoniam [d] pars pretij quodammodo esse videtur, facit, rem vilius vænire, quàm si libere, ac simpliciter vænierit. Vt verò contractus vsurarius dici possit, sitque pœnæ legali obnoxius, quæ superius [e] diximus, in eo concurrant integrè, vel ex parte, necesse est.

a arg l. 1 exa sa §. interdu l. si ex causa in princ. ff. de minor. b l. si vt certo §. si duobus vehiculum ff commod. c l. 2. l. si à te C de pact. int. empt. & vẽd. cap illo vos, vbi not. oẽs, ext. de pign. Guid. Papæ quæst. 316. in princ. d l. fundi partem ff de cõtr. empt l. si stelliu §. si tibi ff de act emp. & vend l. si venditor §. 2 in fi. ff de seru. export. e c. 3 sup. de empt & venditione.

CAP.

CAP. VI.

SI fundi capitularis conductor (cui [a] ob anni sterilitatem mercedis rigor remitti debeat) vel totam mercedem, vel talem mercedis partem, quæ remissionis æquitatem, ac modum excedat, eo colore retinuerit, quòd remissionis iudicium boni viri arbitrio faciendum adhuc pendeat, incertumq. sit [b], quantùm ipse conductor capitulo erogare debeat; contra verò syndicus capituli vsuras petat eius saltem partis mercedis, quæ sit extra omnem controuersiam, nec conductor quidquam soluerit, vel, etiam recusante syndico, vt solueretur [c], deposuerit; dicimus, conductorem pro retenta parte mercedis ad vsuras omnino teneri pro ratione damni passi, concurrentibus tamen iure requisitis, & non aliter, ne eodem tempore, & fundi conducti fructus, & integræ mercedis commodum habeat: quod à bona fide alienum, atq. absurdũ est, haud [d] secus, quàm, si apud emptorem, aut venditorem, res, & pretium remaneat.

a l. ex conducto § Papinian. aliàs l. si vno ff. locati l. licet certis annis C. eod.

b l. si libertus ff. de oper. libert. l societatem in fin. cum seq. ff. pro socio.

c l. obsignatio C. de solutionib.

d l. curabit C. de empt. & vend. l. ex empto § qui autem l. Iulianus § veniunt autem l. bona fid. l. liberalitatis § 1. hoc eodem tit.

CAP. VII.

CLericus in mora [a] non constituitur eo ipso temporis instanti, quo ad aliquid faciendum, vel tradendum, absque temporis conditione alicui obligatur, secus, si promittat, se certa die id facturum, vel traditurum: tunc enim, adueniente die, nisi in vltimo [b] eius diei instanti factum, aut traditum sit, quod promissum est, statim mora contrahi incipit, quo casu [c], vt debitor in mora constitutus dicatur, necessaria est interpellatio: ex illo verò contractu fructus minime debentur, nisi à die litis contestatæ, si nulla præcesserit interpellatio: debentur tamen ex die in stipulatione præfixa, si in diem [d] stipulatio concepta fit. Sed, & hoc casu moræ purgatio admittitur, si actoris [e] nihil intersit. Si verò clerico debitori ex illius actionis, seu iuris cessione, legitimum damnum sequi appareat, nulla debebit haberi ratio lucri, quod creditori cedenti inde peruenire posit, ne ex creditoris commodo aliquam debitori iniuriam fieri contingat, quod planè iniquum legibusq. vetitum est, cùm nullus creditor, quomodocumque actionem suam, cedendo, in alium transferat, conditionem debitoris sui deteriorem facere [f] posit.

a l. promissor. § 1. ff. de constit. pecun.

b l. qui hoc anno l. ad diem ff. de verb. oblig. iuncta l. si fundũ eod.

c l. mora ff. de vsur. l. tertia § ... § vsuras ff. de leg. 1.

d l. si fundũ ff. de verb. obligat.

e l. si ... quis § Seia & ibi ... ff. de ver. obligat. l. & si post tres ff. si quis cautionibus.

f l. 1. ff. de alien. iud. mut. cau. fac. c. 1. & tot. tit. extr. de alien. iud. mut. cau. fac.

CAP. VIII.

ODiosissimum [a] consequenter cùm sit nomen fœnoris, vt diximus, humanæq. societati perniciosissimum, quamuis testis [b] singularis in iudicio nihil probet, quia, deficienre confeste, deficit quoque ferendæ sententiæ fundamentum, vnici tamen [c] testis depositio in causa fœnebri satis probat delictum, præsertim, si non agatur ad pœnam, sed ad fœnoris exercitium prohibendum, alijs concurrentibus adminiculis, cuius turpitudo tanta est, vt, cùm nemini [d] sibi ius, aut testimonium dicere [e] liceat, nec sumenda sit probatio ex domo vel rei [f], vel accusatoris [g], nihilominus leges permittant, eum met [h], qui pecunias fœnori acceperit, atque etiam vsuras persoluerit, posse contra suum fœneratorem legitime testificari, dummodo protestetur, se ex illa dispositione nullum commodum quærere: tunc enim videtur in re aliena, non in propria deponere.

a supra c. 2. eod.

b nisi in casib. de quib. Dec. cõs. 47. & 60. nu. 29. lib. 1.

c Bald. ad l. dictantibus col. 1. vers. item dicat constitutio Episcopi C. de eccles.

d l. qui iurisdiction. ff. de iurisdict. omn. iud.

e l. nullus ff. de testib.

f l. de minore § tormẽta ff de quæst.

g l penul ff. de testibus c. 1 sup. cit. prox.

h Bald. vbi supra.

De crimine falsi. Tit. XVIII.

CAP. I.

STYLUS ille, quo, & nostra Prouincia [a], & tota Gallia vtitur, vt, siue agatur de falso, siue excipiatur, criminaliter, non autem ciuiliter, disceptetur, atq. ab accusatore in crimen subscribatur, mirum in modum nobis probatur, vt, si quis per publicam, vel priuatam scripturam suspectam [b] in iudicio exhibitam aliquid moliatur, nisi probet, eam esse veram, tamquam falsarius, coerceri posit, eodemque tempore, & nefarij homines à falsis accusationibus subscriptionis periculo deterreantur [c], & probationes, quibus veritas constat, ab impostorum calumnijs vindicentur.

a Ant. Fab. in suo C. de fin. t. ad l. Corn. de falsitat.

b l. iubemus C de probation.

c l. si cui crimen ff. de accus. & inscription.

CAP. II.

CVm scriptura priuata fidem faciat æque, ac publica, præsertim [a] contra scribentem, qui priuatam scripturam ab aduersario productam falsi arguere intendit, solemni subscriptione accusationem instituere compellitur haud secus, quàm, si publicam impugnare velit. Id enim delicti qualitas, ac ratio [b] postulat.

a l. scripturas C. qui potior in pign. habean. l. vlt. C. de probat. l. cũ taberna § 1. ff. de pign. l. eum sic ff. ad l. Corn. de fals.

b de qua sup. c. prox.

CAP. III.

TEstes, quia non minus instruunt [a] causam, quàm instrumenta, suntq. illorum dicta eiusdem ponderis, cuius & scripturæ, si falsum deposuerint, grauiter puniendi sunt, ac multò grauiùs, si, verum se dicturos iurauerint, vt, qui, non solùm proximum læserint, ac iudicem eludere voluerint, sed & Deum [b] ipsum contempserint, cuius nomen in vanum inuocare piaculum est. Legitur enim in sacris litteris [c]: Non facietis furtum, nec mentiemini, nec decipiet vnusquisq. proximum suum: Non peierabis in nomine meo, nec polluces nomen Dei tui. Et alibi [d]: Non loqueris contra proximum falsum testimonium. Sed, quoniam pro veritate præsumendum

a c. 10. ext. de fide instrum.

b c. 1. extra eod.

c Leuitici cap. 19.

d Exodi c. 20.

dum eſt, ſi teſtes ſint bonæ opinionis, ac famæ, in dubio non præſumantur falſi, nec, ſi accuſentur, eorum depoſitiones in quæſtionem veniat, niſi, qui eos accuſauerit, in obiectum crimen ſubſcripſerit: quod ea de cauſa faciendum eſt, vt, ſi falſitas non probatur, qui eam obiecerit, talionis pœnam ſubeat.

CAP. IV.

QVod dicitur iure permiſſum contrahentibus, vt, ſcilicet, ſe ſe [a] inuicem decipiant, non extendi ad ſubſtantiam contractuum manifeſtum eſt, ne commercium iniquitatis ſit, quod legum auctoritate ab iniquitate vindicatur. Ideo, qui de induſtria falſam monetam vilius comparat, ac, vt, tanquam bonam, carius vendat, publicè exponit (vnde, & fides publica ſuſpecta redditur, & populus decipitur) nullo iuris patrocinio ſubleuetur, quin in foro exteriore puniatur [b], ac, ſi falſam monetam cudiſſet. Sic & in foro pœnitentiario, non ſolùm cudentes, ſed & falſam monetam diſtribuentes, abſolui nolumus, niſi prius ablatũ integre reſtituerint, vel, ſi ſoluendo non fuerint, de reſtituendo, aut cauerint, aut ſaltem fidem dederint, ſi ad pinguiorem [c] fortunam peruenerint.

a l. alioquin §. 1. & ſeqq. ff de cōtrah. empt. l. ſi cũ aurum ff. de ſolution.

b l. 2. C. de fal. mon. Iul. Clar. §. falſũ nu. 46.

c arg. c. quãuis eut. de ſent. excom.

§. Vnic.

Dubium quoque non eſt, peccare eũ, qui falſam monetam, quam imprudens accepit, putans eſſe bonam, impendit, quamuis non, vt commodum capiat: ſed, vt incommodum euadat, id facere videatur. Mitiùs tamen cum eo agendum eſſe exiſtimamus, qui, non lucro captando, ſed damno vitando intentus, quodammodo fauorabilius [d] peccat: excuſatione enim dignus eſt interdum, qui pro indemnitate [e] propria laborat.

d vt c. 4. ſup. cit. prox.
e l. vlt. §. ſin vero creditores C. de iu. delibe. l. qđ autẽ §. ſimili modo efficimus ff. quæ i frau. credit. l. 4. §. ſi cum legitima cũ ſeq. ff. de dol. ma. exc. pt. Hocque ſenſiſſe Antiquatrum tradit. Cic. li. 3 off.

De ſortilegijs. Tit. XIX.

CAP. I.

TAETERRIMVM planè, atque inter grauiora flagitia maximè execrabile eſt ſortilegiũ, tum, quòd ex fallaciſſimis obſeruationibus imaginatum, nihil, niſi mendacia, ſuis amatoribus dare poteſt, tum, quòd mendacij patrem diabolũ auctorem habet, cuius malitia, atque artibus, in nonnullis noſtræ iuriſdictionis locis deteſtabilia ſcelera in infantes, in iumenta, in agros, in ipſaque matrimonia, paſſim patrari, nõ ſine magna animi moleſtia, accepimus. Quocirca, vt, quantùm in nobis eſt, ſuperſtitiones, falſæ rerum futurarum coniecturæ, cæteræque ſatanicæ ſuggeſtiones, à finibus noſtræ Prouinciæ exulent, de ſortilegijs, incantationibus, omnibusque magicis diuinationibus, diligenter inquiri, ac quæſtionem haberi, mãdamus, vt, qui æterna ſalute poſthabita, in verba Belial iuraſſe deprehenſus fuerit, pro criminis menſura ſeuere puniatur.

§. Vnic.

Itaque, clericum nobis ſubditum, quicumque is fuerit, qui cum eodem humani generis hoſte, commercium huiuſmodi habuiſſe conuincatur, infamia notari, deinde, ſi monitus, non reſipuerit, deponi, atque in monaſterium iuxta ſacri Concilij [a] Lateranenſis tertij decretum, trudi, beneficijs inſuper, atque officijs Eccleſiaſticis omnibus priuari, volumus: laicos verò vtriuſque ſexus, præterquam, quòd pœnis contra ſortilegos, & canonico [b], & ciuili [c] iure promulgatis ſubijciuntur, etiam excommunicamus.

a ſub Leo. X

b c. Epi cũ ſeqq. 26. q. 5. c. 1. & to tit. extr. eod.
c l. 1. & tot. tit. C. de malefic. Mathemat. & ſeq.

CAP. II.

FAmiliare vitium eſt muliebri ſexui, cum ægrotantibus maritis, aut filijs, aut charioribus perſonis, opem ferre cupiunt, cæleſti medico poſtpoſito, a quo precibus, ac pœnitentia, languentibus ſanitas paſſim impetratur, humana etiam remedia negligere, quibus terrenorum medicorum diligentia grauiores morbi identidem curãtur, ad inſanaſq. incantationes [a], ac impia carmina confugere, chartulis etiam, ſeu breuibus, vt vocant, nec non characteribus ægrotorum collo appenſis, quaſi inanibus verbis plus tribuendũ ſit, quàm medicorum, ac medicamentorum virtuti, atque adeo ipſius Dei omnipotentiæ. Quod in equorum, boum, aliorumque id genus animalium morbis ab hominibus quoque fieri iampridem obſeruatum eſt. Nos igitur, in huiuſmodi prauo abuſu diabolicam induſtriam agnoſcẽtes, vt peſtifero hoc morbo laborantes ad ſanitatem reuocentur, aniliſque ſuperſtitiones ex noſtrorum populorũ animis ſtirpitus euellantur, omnia incantamenta, atque diabolicas machinationes ad curanda corpora, ſeu hominum, ſeu aliorum animalium, adhiberi conſuetas, execramur, atque, ne quouis colore, etiam certiſſimi vitæ periculi, in poſterum fiant, omnino interdicimus, mandantes, vt, qui in errore pertinaces fuerint, à fidelium communione ſeparati, ex legum præſcripto vlteriùs ſeuere puniantur.

a c. nec mirũ §. hydromãtici verſ. ad hæc 26 q. 5. ca. quamuis §. eſt peccatum diſt. 89.

CAP. III.

PRæter illos, qui magicorum [a] carminum potentia tempeſtates inducunt, elementa concutiunt, innocentes opprimunt, ac falſis mortuorum reſponſis ad extremam perniciem inimicos redigunt, etiam mulieres, quæ, ſeu vulgari pane, ſeu malo punico, ac perſico, aut alio fructu, aliquẽ faſcinauerint,

a l. multi C. de malefic. l. 3. §. 1. ff de ſica. can. nec mirum §. magi ſunt 26. q. 5

vel fascinatum diabolicis artibus sanauerint, anathematizamus, ac maledicimus, vtque alijs [b] legalibus pœnis [c] coerceantur, præcipimus.

b l. 1. & passim C. eod. de malefic.
c can. illos 26. q. 2. can. illus 26. q. 2. can. 1. cum seqq. 26. q. 4. & 5. c. fin. & toto tit. ext. eod.
d can. pen. & vlt. 33. q. 1.

§. vnic.

Maleficos, seu veneficos illos, qui matrimonij effectum impedire satanicis imposturis, poculis, ac pharmacis, nituntur, efficiuntque, vt, sponsis [d] coire nequeuntibus, maritalia quandoque coniugia incerta sint, ijsdem pœnis addicimus, quodque contra huiusmodi transgressores alibi sancitum est, hac [e] constitutione confirmamus.

e c. 2. sup. de frig. & maleficiat.

CAP. IV.

a Paul. Ghirland.

Grauissime quoque plectẽdos maleficos illos censemus, quos fama [a] est, statis diebus in hircis equitantes per aerem vehi ad quosdam diabolicos nocturnos conuentus, ibique, abnegato baptismo, satanæ obedientiam exhibere, epulari, ludere, choreas ducere, fœminas etiam, quæ sagæ vocãtur, cum eo concumbere, mirasque nocendi, ac sanandi artes in animantium perniciem ab eodem magistro addiscere. Quæ quidem, etsi diabolica illusione per phantasmata aliquando fieri posse, concedimus, in ipsis etiã corporibus vere, ac sæpe, fieri non negamus: quamobrem, eos, qui cum immundo spiritu tale se commercium habere confessi fuerint, crudelissimis supplicijs excruciari, viuique interdum comburi consueuerunt, certe non sine magno animarum periculo, quasi diuinam iustitiam ita irritauerint, vt, pereuntibus corporibus, non absurdum sit, eorũ quoque animas periclitari. Quod à pietate Christiana alienissimum esse, vniuersa profitetur Ecclesia, præsertim, si delinquentes commissi sceleris verè pœniteat. Nos, quo animo in maleficos, sortilegos, cæterosq. dæmonum satellites, inuehimur, eodem, & de ijs, qui huiusmodi nocturnos congressus frequentauerint, diligentem quæstionem haberi, ac, si propria confessione eius criminis conuicti fuerint, pœnas à sacris canonibus statutas sumi mandamus.

§. Vnic.

Quando autem animantium corpora nonnullis morbis, quorum causæ artis medicæ peritos lateant, vexari contingat, aut vexata absque medicorum ope curari, id ex diabolica officina prodijsse ijs auctoribus suspicari licet, quos maleficijs operam dare vulgi voces, ac querelæ testentur: quod, si per quæstionem iudiciariam reorum confessione ita exprimatur, vt nullum de eorum culpa dubium remaneat, eos legitimis pœnis pariter subijcimus.

CAP. V.

Reus, qui in tormentis obiectũ sibi crimen minime confessus [a] fuerit, absque nouo indicio eadem de causa iterum torqueri non debet. Sed, si [b], vel chartulas, vel breuia, quæ vocant, penes se habere deprehendatur; quibus ita muniuntur delinquentes, vt neque vi tormentorum ad delictorum confessionem cogantur; nouum inde, ac sufficiẽs elici indicium, non dubitamus, vnde etiam semel tortus, ac non conuictus, eadem de causa iterum torqueri possit. Nec corporis sui [c] salutem huiusmodi chartulis committẽti veniam dandam putamus, quia vitæ periculo imminente, cuilibet capitis accersito ex ciuilium legum indulgentia etiam accusatorem suum corrumpere liceat: pretiosior siquidem est anima, quàm corpus, quæ absque dubio in certissimum discrimen adducitur, cum per superstitiones à diabolo quæritur, quod per humilitatem ab ipso Deo impetrarur. Chartulæ namque, prætetquam, quòd iustitiæ fucum faciunt, tolerari etiam sine peccato non possunt, cùm separent creaturam à creatore, cui ex primo Decalogi præcepto omnem cultum, omnemque honorem tribuere docemur, Deo ipso sic loquente [d]: Ego sum Dominus Deus tuus: Non habebis Deos alienos corã me. Quos quidem habere videtur, qui diabolum consulit, honoremq. soli Deo debitũ in illum transferre non exhorrescit. Ipse [e] etenim est Dominus Deus noster (ait Dauid) & nos populus pascuæ eius, & oues manus eius, nec sunt [f] facienda mala, vt inde eueniant bona. Reum igitur illum, penes quem euidenter impiæ, ac diabolicæ chartulæ repertæ fuerint, etiam diluto crimine, de quo diffamatus fuerit, puniri iubemus ideo, quòd impia industria sibi ipsi quodammodo vim inferre voluerit, vt aduersaretur veritati: plerumque [g] enim deficit potius probatio, quàm ius, reique [h] publicæ interest, delicta non remanere impunita.

a Iul. Clar. in prin. crimin q. 64. n. 46 per tot.
b Fab. C. de fi. 1 C. de q.
c l. 1. in fi. ff. de bon. eor qui sibi mortem consciu.
d Exod. c. 20
e Psal. 94.
f cap. 1. per 10. 14. q. 5.
g l duo sunt Titij ff. de testam. tutela.
h l ita vul. nerat. ff. ad l Aquil. c vt famæ §. respondemus ext. de sent. excommun.

CAP. VI.

Vt insipientium temeritas, atque improbitas retundatur, præcipimus, ne quis in disputationibus, vel in concionibus audeat affirmare, hæreticum non esse, nec à Fidei Catholicæ puritate alienum, expectare dæmonum responsa. Transgressores igitur excommunicationis gladio feriantur, alijsq. pœnis à legibus [a], ac sacris canonibus statutis [b] plectantur.

a l. nemo cũ seqq. C. de malef. & mathe. & forti.
b c. ex tuarũ ext. eod.

De

De colluſione detegenda. Tit. XX.

CAP. I.

SEQVESTRATIO beneficij, fructuumq. beneficialium, quauis iniuſta, non reuocetur, niſi audiatur, qui eam obtinuit, ſaltem, quia ex auctoritate iudicis iuſta eſſe videtur, cuius quidem ratio aliqua habenda eſt, licet ille, nullo iure [a] ſuffragante, ſequeſtrationem conceſſerit, quæ, cùm fiat, vt res creditoris, quantum eius intereſt, in tuto ſint, (quod vtique præſtat [b] idonea cautio) ſi debitor, contra quem conceſſa fuit ſequeſtratio, eam reuocari petat per modum (vt aiunt prouiſionis, oblata idonea ſatiſdatione iudicatum ſoluendi, quæ maxime confert ad tollendam ſequeſtrationem, non tamen, niſi citato creditore, reuocari debet. Sed, ſi inter condemnatum clericum, & eum, qui ſequeſtrationem impetrauit, colluſionem interceſſiſſe conſtiterit, nullam ſequeſtrationis rationem haberi oportet. Quæ enim per colluſionem fiunt [c], pro infectis habentur. Colluſionis verò ſuſpicio ceſſabit, ſi clericus debitor condemnatus pecuniam, qua de agitur, depoſuerit, vt victoriam à iudice reportanti tradatur. Etenim colluſio, ſicut per coniecturas, ac præſumptiones purgatur, ita, & contrarijs coniecturis, & præſumptionibus probatur adeo, vt non tantum probatione, ſed & [d] fortiore præſumptione euacuetur.

a l. ſeruo §. cum Prætor ff. ad S. C. Trebel. cum ſimilibus.
b l. 5. §. 1. ff. vt legat. no. cau.
c l. ſi ex precio C. ſi cert. petat. l. ſi ſolorio §. 1. ff. de appell. l. cū ea C de tranſact. l. 3. & to. tit. C. eod. de colluſ. deteg.
d l. ſi 2 prin. ff. quod met. cau. l. nuptura in ſi. ff. de iu. dot. l. ſi chirogra. cū ſeq. §. 1. ff de probat. l. Datur ff. de in integ. reſtit. l. penul. circa princ. ff. de ritu nupt.

CAP. II.

QVandoquidem hæreditati iacenti curator [a] dari poteſt, ſi contra huiuſmodi curatorem pro clerico creditore defuncti iudicatum fuerit, non eſt dubium, id nocere poſſe cæteris creditoribus, omnibusq. alijs ex hæreditatis viribus ius ſuũ metientibus æque, ac ſi contra defunctum pronunciatum eſſet, nam, veluti [b] hæreditas, ita & hæreditatis curator defuncti perſonam ſuſtinet, ac repræſentat. At verò, ſi clericum creditorem colluſiſſe cum curatore contingat (quod tamen probandum eſt, quia colluſio [c], cùm delictum ſit, non præſumitur, niſi probetur) iudicatum creditoribus minime nociturum dicimus perinde, ac ſi iudicatum non eſſet: nam quod per colluſionem, ac ſimulationem, factum eſt, pro infecto habetur, ſicut id [d], quod cum non iuſto contradictore actum eſt. Nemo etenim alteri competentem, ſiue actionem, ſiue exceptionem [e], adimere poteſt, ſed integrum debet eſſe vnicuique de iure ſuo libere experiri.

a l. vlt. §. ſin autem patre recuſante C. de bon. quæ liber.
b l. hæreditatis ff. d acq. re. dom. l. nõ minus §. 1. ff. de hæred. inſtituen.
c l. 1. & tot. tit. C eo. c. 1 & to. tit. ext. eod.
d l. 3. & to. tit. C. eod.
e l. Granius § penul ff. d fideiuſſ. l. vl. ff. de pactis.

De delictis puerorum. Tit. XXI.

CAP. I.

QVOD de adulto, ac pubere prima tonſura initiato circa priuilegium fori ſtatuit [a] Tridentina Synodus, idipſum in clerico impubere locum habere declaramus, vt, ſcilicet, niſi beneficij Eccleſiaſtici prærogatiua muniatur, aut ex mandato noſtro alicui Eccleſiæ inſeruiat, aut in ſeminario clericorum, ſiue ſchola, ſiue vniuerſitate, auctoritate item noſtra moribus formandis, litteriſq. ediſcendis incumbat; veluti ad maiores ordines tranſiturus; fori priuilegio iuuari non poſſit: quin, ſi criminis poſtulatus pro ætatis [b] capacitate corrigendus ſit, à ſeculari magiſtratu iudicetur.

a ſeſſ 23. c. 6 de reform.
b c. 1. & 2. ext. eod.

CAP. II.

SI ex ſummi Pontificis diſpenſatione minor quatuordecim annis beneficium Eccleſiaſticum obtinuerit, ac delictum commiſerit, ex quo beneficio priuandus ſit, quoniã ætas [a] errantes [b] excuſat [c], ac pro non facto [d] cenſeri debet, quod à puero imprudenter, atque incaute factum fuiſſe videtur, dubium eſt, an legitime priuari poſſit. Nos, ſi delinquentem pubertati proximum, dolique capacem, ac malitioſe deliquiſſe, conſtiterit, eum legali pœnæ omnino ſubijcimus, memoria repetentes, quod ait Imperator [e], minoribus errantibus, non autem fallentibus, iura publica ſubuenire.

a d. c 1. & 2
b l. ſi quis §. doli ff. de iuriſd. omn. iu. l. 2. §. 1. ff. ſi quis in ius voc. non ierit. l. 1. §. vlt. ff de eden. l. 2. §. vlt. ff d ven. inſpic. l. 3. §. & ſi ſciẽs ff. de iure fiſci.
c l. 1. C. de fal moneta.
d l. 1. §. 1. ff. de his, quæ in teſt. dele.
e l 2. C. ſi mi nor ſe maior. dixer.

De clerico venatore. Tit. XXII.

CAP. I.

VENATIONEM, atque aucupiũ, & Epiſcopis, & clericis ſacri [a] canones non iniuria interdixere. Quid enim commune habet beſtiarum perſecutio, cum Religionis manſuetudine? quid clamores cum orationibus? quid corporis exagitatio ſuſcepta, vt venter paſcatur, cum mentis quiete ſpiritui neceſſaria, vt contempletur. Altaris miniſter venari, aucupari, ex inſidijs intercipere diſcat, non feras, ſed animas, hoc eſt, morum ſanctimonia ſe ipſum virtutum exemplar imitandum proponere, ne, qui, ſe capi ab impio venatore diabolo patitur, vt de feris, vel auibus triumphet, cum terrena voluptate cæleſtes delicias commutaſſe videatur. Sic venatus Ioannes Baptiſta, cum factus vox clamantis in deſerto, dirigi vias Domini, prædicauit: Sic Apoſtoli, cum Euangelicam doctrinam proſeminando, idolorum cultores ad veri Dei cultum tra-

a c. 1. 34 d. c. 1. & to. tit. ext. eod.

duxerunt: Sic Stephanus, cùm lapidibus petitus, veram prædam, cælos scilicet apertos, suis lapidatoribus indicauit: Sic denique cæteri martyres, cum per gladios, cruces, equuleos, ad Christianam fidem infideles conuerterunt. Hos prælati, hos clerici æmulentur, cum his de præda contendant: ab his venandi præcepta inuestigent, ne cum illis venatoribus adnumerentur, quorum neminem sanctum fuisse suspicatur B. Hieronymus [b], quosque de bestiarum præda solicitos, bestias fieri his verbis queritur Propheta [c]: Homo, cùm in honore esset, non intellexit, comparatus est iumentis insipientibus: Siquidem bestiarum nomine digni sunt, qui more ouium procul à pastorum vocibus errantium, illecebris voluptatum irretiti, dum rationis expertibus creaturis insidias struunt, ipsi rationis præsidio muniti, æternæ mortis laqueos effugere nesciunt. Hi sunt clerici venatores, quorũ animas venatorum vaferrimus satanas acerrimè insectatur, vt, quos per mundanas vanitates à Deo abalienauit, eosdem per infernales cruciatus sibi coniungat. Iraque clerici, cùm de sorte [d] Domini sint, abijciant retia, venabula, ac viscum, non pascant canes, nec falcones, omnibusq. venaticis instrumentis nuncium remittant, vt liberati à laqueo [e] venantium, tentationes superare, propriosq. affectus suppeditare, addiscant. Quocirca, qui ex subditis nostris venationi operam dederit, si sacerdos fuerit, ad duos menses à fidelium communione separetur; si diaconus, aut subdiaconus, ab omni officio suspendatur, si in minoribus ordinibus constitutus, ac semel, aut bis admonitus, non resipuerit, ad maiores ordines non ascendat.

b d. c. 1.

c Psal. 48.

d Psal. 15.

e Psalm. 90. vbi S. Bernard. ser. 3.

CAP. II.

IAm, si clericus, vel recreationis, vel necessitatis causa, venatum ierit, ac, dum bestiã, vel auem sclopetti glande ferire nititur, fortè transeuntem hominem imprudens vulnerauerit, quamuis mors inde sequatur, non videtur [a] homicidij reus, cùm non voluptatis, sed valetudinis confirmandæ, aut corporis sustentandi gratia, lege [b] permittẽte, rei licitæ operam dederit, nec sclopettum exploserit, vt hominem occideret. Eum tamen in pœnam homicidij incidisse non dubitamus, non, quia venando deliquerit: sed, quia illicito teli genere in venatione vsus fuerit. Mitius [c] tamen cum ipso agendum putamus, quoniam volũtatem occidendi non habuit, ideo pœna extraordinaria contenti, ab ordinis exercitio illum suspendimus, quamdiu summi [d] Pontificis dispensatione fuerit in integrũ restitutus.

a gl. ad c. 1. verf. volupt. hoc tit. can. nonquam de consec. d. 5. b l. Gracch. C. ad l. Iul. de adult.

c Iul. Clar. §. homic. n. 4

d c. 7. 8. & 13 ext. de hom.

De clerico percussore. Tit. XXIII.

CAP. I.

CLERICVM, qui furore percitus, apparitorem mandata Vicarij nostri generalis exequentẽ, percusserit, puniri nõ debere ratio suadet, cum furore [a] suo satis puniatur. Sed, ne alicui amplius iniuriam inferat cum sacri ordinis dedecore, à parentibus, si adsint, ira coërceatur, vt amentia sua nemo amplius lædatur. Si absint, à necessarijs, ac magis propinquis, quando [b] id commode fieri possit, eorumq. sumptu, si ille nihil habeat, alatur. Quod, si & necessarij desint, aut, si, nec facultates, nec modum habeant, quo furiosum custodire, ac cohibere possint, in publicis carceribus asseruetur ad custodiam [c], ac de fisco nostro sumat necessaria. Inde verò, nec exire, nec ordinis functiones exequi permittatur, nisi plena mentis sanitate recepta.

a l. infans ff. ad l. Corn. de sicar.

b l. cõgruit §. furios. ff. de off. Praes.

c d. § furios cap. illud §. mes vero 15. q. 1.

CAP. II.

CLericus, quamuis absque animo occidẽdi hominem percusserit ita, vt diẽ extremum obeat [a], reus erit homicidij. Si autẽ in euidenti vitæ periculo constitutus, cum [b] moderamine inculpatæ tutelæ sibi vim inferentem occiderit, vel ex primo iræ motu hominem Ictifero vulnere affecerit, dummodo [c] rixæ auctor non fuerit, iustamq. [d] causam irascendi habuerit, venia dignus censetur, quasi id casu commiserit. Sed, cùm factus sit irregularis, ad [e] altaris ministerium, nisi ex dispẽsatione Apostolica, nequaquam admitti debeat. Meminerit verò interim, non in pœnam perpetrati [f] homicidij, sed ex Christianæ charitatis officio, assiduis precibus interfecti fratris animam Deo commendare.

a Conc. Trid. sess. 14. c. 7. de reform. b vt dicitur sup de hom. c. si vero exc. de sent. exc. c. naturale dist. 1. c. 1. quoniam C. ad l. Iul. de vi publ. c. si in rixa ff. ad l. cor. de sica. d Iu. Clar. in pra. crim q. 60 n. 6 e c. clerico cum seqq. d. 50. f Iul. Clar. §. homic. n. 11.

CAP. III.

SI à clerico ebrio hominẽ occidi cõtingat, dummodo de eius ebrietate ita cõstet, vt nullo modo rationis compos fuisse probetur, cum homicidiũ perpetrauit, beneficio priuari non debet: Sed, si in ipsa temulẽtia ita sobrius visus fuerit, vt irã cõpescere, ac quid ageret, scire potuerit; dicimus, cum beneficio priuari debere, alijsq. pœnis affici, quibus iure canonico homicidæ plectuntur, ac præsertim [a] ab altari auelli, licet verè ebrius fuerit, non solũ culpa sua, sed & aliena, etsi solitus sit inebriari, & furere, & circũstantes molestia afficere, tunc [b] peccat, quia ebrietas diuino præcepto damnatur, & quia homo ebrius, tanquã amẽs, in omnia mala prorumpit. Si verò non solitus inebriari, sine culpa in ebrietatẽ inciderit, non

a c. 1. ext. de homic. Cõc. Trid sess. 14 c. 7 de refor. b S Th. 2. 2. q. 150 ar. 4. Caiet. verb. ebriet. vbi & Silu. Tol. in summa d sept. pecc. c. 41 vers vltra dubium.

non peccat:ſed,ſi ſua culpa,hoc eſt ex bibacitate,nulliuſq. opera,aut induſtria,aut fraude, puniendus eſt [c],quòd dignitatis ſuæ oblitus, mero ſe tam turpiter ingurgitauerit. quod etiam apud ethnicos vituperatione minime caruit. Pittacus enim iniurioſos ebrios feuerius plecti mandauit, quàm ſobrios, cum (vt ait [d] Ariſtoteles) frequentiora damna à madidis imminere exiſtimaret, quàm à ſiccis. Quomodo [e] itaque vitiorum fomes, ac nutrix ebrietas in clericali charactere inſignitis tolerabitur, ſi in ſecularibus hominibus reprehenditur?

c can Epi, & fere per tot. d. 35.
d lib. Pol. 2. cap. vlt.
e cap. vlt. eod. d. 35 c. ſanc 25. q. 5.

De maledicis. Tit. XXIV.

CAP. I.

SICVT magnopere laudãdus eſt,qui rerum omnium parentem Deum ſumma animi contentione veneratur, ac colit, eique non minores gratias [a] pro aduerſis, quàm pro ſecundis ſucceſsibus agit iuxta Pſalmographum dicentem: Benedicam [b] Dominum in omni tempore: ſemper laus eius in ore meo; ita acerrima reprehenſione, ac ſuppliciodignus eſt,qui eius nomen contemnere,lacerare,ac blaſphemare audet. Quod quidem, etſi omnium flagitiorum grauiſsimum eſt, nonnullis tamen Chriſtianæ Religionis impijs cultoribus adeo familiare,ac frequens factũ eſt, vt blaſphemia, quaſi iracũdiæ ſolatiũ, excuſabile, ac quodãmodo neceſſariũ peccatum,videatur. Quare, cùm ſcriptum ſit [c]: Non habebit inſontem Dominus eũ,qui aſſumpſerit nomen Domini Dei ſui fruſtra: vt, quos culpæ horror non coërcet, eoſdem pœnarum formido à peccãdi licentia deterreat,mandamus,eum, qui in Patrem,Filium,aut Spiritum ſanctũ,aut Beatiſsimam Virginem,aut Sanctos cum Chriſto regnãtes, blaſphemias, aut maledicta coniecerit,viginti quinque nummis aureis mulctari, quinquaginta verò, ſi iterum, ac centum, ſi tertiò in eodem crimine deprehenſus fuerit, ſed & infamia notatus, perpetui triremiũ remigij pœna plectatur. Quòd,ſi pauper ſit, nec pecuniariam mulctam ſoluere poſsit,primo, vinctis poſt tergum manibus, dominico, aut alio ſolenni die,ante fores Eccleſiæ maioris à mane vſque ad veſperam ſtare cogatur: Si iterum blaſphemauerit, per frequentiſsimas ciuitatis vias ductus, virgis cædatur: ſi tertiò, vt cæteris exemplum ſit, poſtquàm ei fuerit lingua publicè perforata, ad triremium item perpetuam pœnam trudatur.

a Pſal. 102. Iob c. 1. 2. & 21.
b Pſal. 33.
c Exod. 20. Iob 3. Sap. 6

CAP. II.

IAm verò,cùm maximè deteſtabile ſit blaſphemiæ peccatum in profanis,quid erit in ſacris hominibus,clericis, inquam, ſanctis altaris miniſtris,quos B. Petrus genus [a] electũ, regale ſacerdotium, gentem ſanctam appellat? Ipſi [b] enim de ſorte Domini ſunt: ipſis Dominus pars hæreditatis eſſe non dedignatur: ipſos demum, vt res cum nomine cõſentiat,veriq. Dei ſerui dici poſsint, ſanctos eſſe oportet. Quod procul dubio non aſſequitur, qui conuitijs, ac contumelijs, diuino honori per ſummum ſcelus inſultat. Quare,cùm pęna [c] pro delicti menſura irroganda ſit, ne liceat huiuſmodi perditis monſtris diutius in malitia ſua gloriari, clericos omnes, qui ſe in tantum facinus præcipitauerint, vt, quaſi Dei hoſtes, ſanctiſsimo eius nomini maledixerint, iuxta tertij Lateranenſis Concilij decretum, (quod,cùm in deſuetudinẽ abijſſet, Pius Quintus [d] ſummus Pontifex ad obſeruantiam reuocauit) puniri mandamus, vt, ſcilicet, qui ſemel blaſphemauerit, fructibus vnius anni omnium beneficiorum;qui bis,ipſis beneficijs; qui ter,etiam dignitatibus, atque exilio, mulctetur. Si verò ex blaſphemis clericis ſit, qui nullum poſsideat beneficium, primò pęnam pecuniariam, vel corporalem, ſubeat; deinde, ſi iterum deliquerit, carceribus mãcipetur; ſi autem tertiò,degradatus [e] ad triremes condemnetur,nec iuuari quiſquã poſsit loci conſuetudine, quæ, quandocumque peccandi occaſionem præbeat, nequaquam [f] eſt admittenda.

a ep. 1 Pet. 2
b Pſ. 15 c. 2. d. 21.
c l. ſancimus 22. C. de pœnis c. vlt. §. qđ vero ext. de exceſſib. Pralat.
d conſt. quæ incipit: Ad tollendum nefarium.
e de qua c. 2. in princ. & pœn. lib 6.
f Iul. Clar. §. blaſphemia in ti.

§. 1.

Eadem ratione eum, qui in Sanctos viſione beatifica fruentes, impia, aut iniurioſa verba effuderit,pro perſonæ,loci, ac criminis qualitate, plecti mandamus. Nam,ſicut Deus in Sanctis laudatur, hoc eſt,ſicut diuina opera laudantur, ac beneficia, quæ ipſe Deus in humanum genus confert per Sanctos, ita etiam eius nomen vituperatur in Sanctis per blaſphemiam, quia redundat in Deum, dum per eam eius bonitati detrahitur,atque iuſtitiæ, qua ſanctificantur diuinæ legis ſeruatores.

§. 2.

Denique, ſi quis clericus, aut laicus, blaſphemijs hæretica verba immiſcuerit, tanquã de hæreſi ſuſpectus, canonicis ſanctionibus ſubiaceat: quod & extendi volumus ad eos, qui Dei, Beatiſsimæ Virginis, Sanctorumque venerandas imagines violauerint, conſpurcauerint,fregerint,irriſerint,vel quauis ignominia, vel iniuria affecerint.

CAP. III.

QVoniam verò publica peccata grauiora sunt, quàm occulta, mitiùs agendum [a] esse dicimus cum eo, qui priuatim, quàm cum eo, qui publicè, hoc est, in loco publico, maledixerit, seu blasphemauerit: idem [b] enim sunt blasphemare, ac maledicere. Publicæ sunt Ecclesiæ, viæ, tabernæ, cauponæ, compita, fora, ac, si quis alius locus est, vbi orationis, aut negotij, aut colloquij, aut recreationis causa, homines publicè conueniant. Si quis verò alibi, duobus testibus præsentibus, blasphemasse conuincatur, eo quòd in loco priuato deliquerit, leniùs puniatur. Qui [c] in conuiuio, sermone, ludo, aliovè opere, aut actu, aut materia continua, pluries blasphemauerit, tanquam vnius delicti reus, vnica tantùm pęna mulctetur, ne de eadem re plures confici accusatorios libellos, siue processus, oporteat, grauius tamen puniatur, quia culpas multiplicando, acrius diuinam iustitiam irritauerit. Eum tamen, qui calore iracundiæ blasphemauerit, statimq. resipiscens, pęnitentiæ signa dederit, nequaquam accusari permittimus, cùm [d] primi motus non sint in nostra potestate.

a can. nemo 32. q. 4.
b Soc. cons. 102. col. 3.
c l. 2. §. a. l. continuus in princ. ff. de verb. oblig.
d vt c. 2. sup. de celebra. Miss. c. 1. sup. de cler. percuss.

De clerico excommunicato, deposito, vel interdicto, ministrante. Tit. XXV.

CAP. I.

CLERICVS excommunicatus, cuiuscumque conditionis, prærogatiuæ, ac dignitatis, sit, quandocumque Missam celebrare, baptizare (exceptis necessitatis casibus) confessiones pęnitentium audire, auditos à peccaris absoluere, infirmos vngere, aliumvè actum, etiam minorum ordinum, exercere, ausus fuerit, illico [a] esse irregularis intelligatur, quin [b] & acta, ac sententiæ illius nullam habeant auctoritatem; si fuerit publicè denũciatus, sin minus, quodcumque ab eo ad fauorem alterius iudicatũ, aut gestum fuerit, vt publici officij ratio habeatur, validum censeatur [c], quamuis ille, cuius id valere interest, iudicem occulrè excommunicatum esse non [d] ignorauerit, ex Martini Quinti constitutione [e], qua communicãtes cum excõmunicatis excommunicari vetuit, nisi illi denũciati fuerint, aut in clericos violentas manus iniecisse, conuincantur.

a l. cũ medicamẽtis d. sen. ten. excom. in 6. vbi gl. b c. ad probandũ d. sen. & re iud. c. cum inter in fi. ext. d. ele. c. cum dilectus ext. de consuetud. c Abb. ad d. c. ad probandũ n. 15. arg. l. Barbar. ff. de off. Præs. d Cald. contra in d. c. ad probandum Abb. ad cap. Veritatis n. 41. de do. & contum. per c. si ext. de procurator. e quæ incipit. Ad euitãda scandala quam citãt S. Antõn p 3 tit. 26. c. 3. Ang. excom 8. § 2. Sotus in 4. d. 21 q. 2. ar. 4. & Toletus in summa lib. 1. c. 1 a. in princ. a c. accedes 50 d. c. derogatio de pœnis lib. 6. b c. Eps 11. q. e ex antiquis 54 d. c. dictum 8. d. c. clerici 23. q. 8.

CAP. II.

SAcerdos ab ordine [a] legitimè deiectus, nec restitutus, ad pristinum officium non admittatur [b], quamuis enim charactrem in anima impressum, atque [c] indelebilem factũ, non amiserit, attamen, quia [d] deposito, seu degradato, aufertur ordinum exercitium, quicumque ordines sibi interdictos exercere præsumpserit, absque vlla [e] reconciliationis spe ab Ecclesia separetur: si verò monitus in errore pertinax fuerit [f], tradatur foro seculari. Interim tamen, quãuis clericalibus priuilegijs mulctatus fuerit, & canonicas [g] horas recitare, & iuxta [h] Exclesiasticas Regulas viuere teneatur.

c can. licite 32 q. 7. can. ostenditur d. consec. d. 4. vbi gl. S. Th. 3. p. q. 63 ar. 5. & ad 4 d. 4. q. 1. & ad Rom. c. 7 Magister, & S. Bonau. in 4. d. 11.
d S. Th. 3 p. q. 83. ar. 8. & ad 4. d. 13 a. 1. q. 4. Gabr. Biel sup. canon. Missæ lectio. a Ioan. And. ad d. c. degradatio.
e can. si quis Eps 11. q. 3. c. 1. ext. hoc tit.
f c. 2. eo. tit.
g Arc. Car. Alex. & alij ad can. presbyteris 18. d. probatur ex cap. dolẽtes ext. d. celeb. Missar.
h c. dilfi d. 81 Duran. in tit. de comp. iud. adi. § a. vers a

CAP. III.

IRregularis effectus intelligatur etiam, qui in Ecclesia interdicta, sciens, sacrum fecerit, nec Episcopali dispẽsatione iuuari possit, sicut, nec Missam celebrãs in Ecclesia, cuius ingressus sibi fuerit nominatim interdictus, nisi id [a] occultum esset, quod impossibile videtur, cùm ad multorum notitiam interdictum Ecclesiæ peruenire ferè necessarium sit, sicut difficillimum, Missam celebrari posse absque teste. Quod & de eo dici potest, cui [b] interdictus sit ingressus in Ecclesiam, cuius irregularitas, nisi [c] ex dispensatione Apostolica, non tollitur. Qui verò celebrauerit extra Ecclesiam sibi interdictam, vt in oratorio, aut domo, aut alibi, cum altari portatili, non indiget dispensatione, quia, nec irregularis factus est, nec [d] peccauit.

a nam in irregularitatibus a delicto occulto prouenientibus ex Cõc. Trid. cap 6. sess 24. de reform. Eps dispensat.
b c. is, cui de sent. excom. in 6.
c c. is, qui §. si vero eod. tit.
d gl. ad d. c. is cui Tolet. in summa li. 1. c. 60. in fi.

De clerico non ordinato, ministrante. Tit. XXVI.

CAP. I.

QVONIAM Missam celebrare, ac sacrosanctã tractare Eucharistiam [a] ad solos sacerdotes rite ordinatos pertinet, procul dubio audax est, ac temerarius, qui (vt ait S. Dionysius [b]) ea sibi sumit, quæ ipsorum sacerdotum sunt propria, nec metu, nec pudore, ac diuinorũ tractatione præter captũ, & meritũ, deterretur. Cui cõsonum est, quod [c] sanctæ Nicænæ Synodi Patres his verbis protulerũt: Peruenit ad nostrã Synodũ, quòd in nõnullis locis, & ciuitatibus diaconi dãt presbyteris Eucharistiã, quod neque canon, neque consuetudo, tradidit, vt, qui offerendi potestatem non habent, ijs, qui offerunt, dent corpus Christi. Quem abusum à nostræ iurisdictionis finibus quàm longissime exulare cupientes, diaconum, seu subdiaconum, qui huiusmodi sacerdotale munus sibi arrogauerit, non solùm irregularem, ad maioresque ordines inhabilem, sed [d] & ab ordinibus legitimè susceptis, quantùm nobis videbitur, suspensum, ac, si delictum [e] publicum fuerit, dispensationis nostræ incapacem

a can. 5. Apostol. c. 1. circa fi. ext. de sum. Trin. & fid. Cath.
b in epist. ad Demophilũ monach.
c cap. 18.
d c. ext. eod.
e Conc. Tri. sess. 24. c. 6.

pacem

pacem eſſe, pronunciamus. Non tamen, diaconum iuſſu Epiſcopi, vel presbyteri, vrgente neceſſitate, Euchariſtiam miniſtrare poſſe, negamus.

CAP. II.

IN nonnullis iuriſdictionis noſtræ eccleſijs vſu receptum eſſe audiuimus, vt, qui, nec diaconi, nec ſubdiaconi ſunt, cantent in Miſſis Euangelium, atque Epiſtolam, ac prima tantùm tonſura initiati ſpectantia ad clericos minorum ordinum exerceant. Quod, cùm eccleſiaſticis moribus, ipſiq. iuri canonico aduerſetur, eos, qui ſacrarum huiuſmodi functionum ordinem perturbauerint, irregulares [a] eſſe, nec ad maiores ordines promoueri poſſe abſque diſpenſatione Apoſtolica, declaramus, &, ſi fuerint maiorum ordinum prærogatiua inſigniti, in illis miniſtrare non poſſint, quouſque nobis aliter fieri videatur. Si verò conſuetudo loci ſit, vt Euangelium ſine ſtola, ac manipulo recitetur, Epiſtola verò ſine manipulo, quoniam intelligi poteſt, id non fieri ex diaconali, vel ſubdiaconali officio, periculum [b] irregularitatis ceſſare dicimus, ſcientes, laicos [c] quoque, atque in minoribus ordinibus poſitos, alicubi idem facere conſueuiſſe. Attamen, quia hoc; vbi non eſt conſuetudo; ſine peccato [d] fieri non poteſt, ne pernicioſos abuſus fouere videamur, talia committentes ab ordinum exercitio ad tempus, à nobis præfigendum, ſuſpendimus, Parochoſq. id in ſuis eccleſijs fieri permittentes, quinq. aureis nummis, in vtilitatem earumdem eccleſiarum conuertendis, mulctari, mandamus.

a c. 1. extra hoc tit.

b c. vt quiſque presbyt. ext. de vit. & honeſt. cler. c Panormit. ad d. cap. 1. S. Thom. in 4. ſent. diſt. 34. Silueſt. in ver. Irregularitas §. 14. Toletus in ſum. lib. 1. c. 66. in princ. d Tolet. in inſtr. Sacerd. lib. 1. c. 71. nu. 1. impreſſionis Romanæ anni 1608

De clerico per ſaltum promoto. Tit. XXVII.

CAP. I.

SVBDIACONVS, qui ordine diaconatus prætermiſſo, ad presbyteratũ promoueri paſſus fuerit, neque in ſuſcepto ordine miniſtrare, nec omiſſum ſuſcipere, permittatur abſque diſpenſatione, quam [a] olim Epiſcopis vetitam (exceptis caſibus in iure expreſſis [b], in quorum numero non eſt hic, de quo agimus) hodie Concilij Tridentini auctoritate concedere poſſumus [c] etiam, ſi ita promotus, ſe per ſaltum ordinatum non ignorauerit [d], dummodo in ſuſcepto ordine nõ miniſtrauerit. Quod quidem locum habet etiam in foro exteriore [e], quamuis peccatum publicum fuerit, ſiquidem, quoad forum interius, ſi fuerit occultum, etiam ſi miniſtrauerit, poſſumus [f] cum peccante diſpenſare. Neceſſaria eſt igitur diſpenſatio, vt Diaconatus omiſſus ſuſcipi, ac Presbyteratus per ſaltum ſuſceptus exerceri poſſit: eadem ratione promotus ad Diaconatum, omiſſo Subdiaconatu, ad maiorem [g] ordinem, hoc eſt Presbyteratum, aſcendere prohibetur. Quin, ſi diſpenſatio conceſſa fuerit, vt promotus ſuſcipiat ordinem omiſſum, & miniſtret in ſuſcepto, alia [h] diſpenſatione indiget, vt, ſcilicet, ad maiores poſſit ordines promoueri.

a c. dilectus vbi gloſ. in ver permiſſa ext. de tep. ordin. b c. ſolicitudo diſt. 52. c ſeſſ 23. de refor. c. 14. d d c ſolicitudo c. vn. vbi gloſ Panorm & alij ext. eod. gl. ad c paſtorali extr. de ſacram. non iteran. e Tolet. in ſum. lib 1. c. 50 verſicul. quod ad ſuſpenſionem ibi, hoc intellige. f Conc Trident. cap. 6. ſeſſ. 24. de reform.

g Gemin. & Præpoſ. ad d cap. ſolicitudo. h Geminiã. ibid. Tolet. d verſ. hoc intellige in fine.

§. vnic.

Opinio autem exiſtimantium [i], promotum per ſaltum ipſo iure nequaquam ſuſpendi, ſed ſuſpendendum eſſe, nobis minime [k] probatur. Nam, ſi id verum eſſet, ſequeretur, miniſtrantem ante diſpenſationem non effici irregularem, quod ſanè [l] Tridentini Concilij decreto omnino repugnat, cuius auctoritate, vt Epiſcopi diſpenſandi cum promotis per ſaltum, qui in ſuſceptis ordinibus non miniſtrauerint in vtroq. foro poteſtatem habent, ita cum ijs, qui miniſtrauerint, diſpenſare non poſſunt: vnde ſequitur, promotos ſtatim, atq. ordinem exercuerint, irregularitatem contrahere, nouumq. ſibi ſtruere impedimẽtum. Quod etiam hinc confirmatur, quòd, ſi conferatur beneficium clerico per ſaltum promoto, antequam omiſſum ordinem ſuſcipiat, quoniam ipſo iure ſuſpenſus eſt, nulla [m] eſt collatio. Suſpendatur autem, qui malicioſè peccauerit: qui verò per probabilem ignorantiam ordinem prætermiſerit, non ſuſpendatur, ſed, poſtquàm, ſe peccaſſe cognouerit, ordinis [n] prætermiſſi exercitio tantummodo interdicatur, etenim locum non habet pœna [o], vbi non eſt delictum, nec delictum [p] ſine dolo eſſe poteſt, qui quidem dolus in ignorantem non cadit.

i Innoc. ad c. ſi celebrat de cler. excommun. miniſt. Archid. Gemin. Præpoſ. Turrecrem. ad d. c ſolicitudo diſt 52. Tabien. in verſ. Irregularit. 4 § 2. k Hoſtien. in ſum. hoc tit. Silueſt. in ver. Irregularitas §. 13. Tolet. d. c. 50. verſ. duo ſum. l d. cap. 14. ſeſſ. 23.

m ita cẽſet Gemin. vbi ſup. n Vgo citatus a Turrecrem. ad d. c. ſolicitudo. o l Gracch. C. ad l. Iul. de adulter. p Iul. Clar. in praſt. criminal. q. 84.

CAP. II.

SI autem laico, vel clerico in minoribus ordinibus conſtituto, conferri ſacerdotium contingat, non eſt dubium, quin character in vtroq. imprimatur, ac conſequenter, quin vterq. virtute characteris conficiat corpus Chriſti, cum ordo ſuſcipiendorum ordinum ſeruandus ſit ex neceſſitate præcepti [a], non ex neceſſitate ſacramenti: omnes enim [b] ordines inferiores in ſuperiore ordine virtualiter continentur. Quamobrem ille, cui ſuperior ordo collatus fuerit, ea omnia facere poteſt, quæ poteſt inferiorem ordinem habens, licet, ſi illegitimè faciat, mortaliter peccet, quia irregularis eſt. Sicq. facere poteſt, quod non debet: virtute ſacramenti poteſt, quod auctoritate præcepti auerſari debet. Si verò non baptizato collatum fuerit ſacerdotium;

a Archid. Gemin. Præpoſ. ad can. ſolicitudo diſt. 52. & ibi gl. Panor. ad c vn. ext. eod. vbi dicit. eſſe cõmunem opinionem S. Thom in 4. ſentent diſt. 24 q 1 art. 3. & q 4 S Bonau. diſt. 24. queſt. 2. b idẽ S. Th. in 4 ſentent. diſt. 24 q. 1. art. 2. in reſponſione ad prima queſtiunculam.

quia baptismus est sacramentorum ianua; in eo non imprimitur ordinis character, nam per baptismum populus fidelis, non [c] solum ab infideli distinguitur, sed & ad alia sacramenta percipienda idoneus redditur. Quare, si non baptizatus ad ordines promoueatur, postquàm baptizatus fuerit, iterum [d] ordinandus est.

c S. Th. 3. p. q. 63. art. 2.
d vt dicitur sup. c. vn. de presbyt. non bapt. 2.

De eo, qui ordinem furtiuè suscepit. Tit. XXVIII.

CAP. Vnicum.

VARIIS quidem modis dicitur quis ordinem furtiuè suscipere, nempe, si subdiaconatum, ac minores ordines, aut duos [a] sacros, vna, & eadem die acceperit, si fuerit excommunicatus, interdictus, suspensus, spurius, infamia notatus, aut alio quouis modo iuris auctoritate incapax declaratus: Item, si absque litteris dimissorialibus sui [b] Ordinarij, vel Superioris (si Regularis fuerit) ordines susceperit. Si non fuerit descriptus, examinatus, approbatus, ac nominatus. Quamuis in baptizato furtiuè ordinato character imprimatur, efficitur tamen irregularis, nec in susceptis ordinibus ministrare potest, non vtiq. ex imperfecta ordinum collatione, sed ex vitiosa promotione, cui, vt obuiam eatur [c], non solet fieri solemnis ordinatio, nisi præmisso edicto, quo interdicuntur, & maledicuntur ad ordines accedentes, nisi descripti sint, &c. aut, si excommunicati sint, &c. ne, si promoueantur, irregulares fiant, etsi cum ipsis dispensare potest Episcopus, si [d] peccatum fuerit occultum, vel etiam, si publicum, dummodo [e] in susceptis ordinibus non ministrauerint: quòd, si eos ministrasse constiterit, præsertim [f] in duobus sacris eodem die susceptis, dispensatione Papali indigent. De subdiaconatu verò, ac minoribus ordinibus eadem die susceptis, cum [g] Tridentina Synodus duos tantùm sacros ordines eadem die conferri prohibeat, etiam Regularibus, nec de alijs mentionem faciat, ex iuris vulgata regula [h]: Qui vnum dicit, alterum excludit; permittere videtur, subdiaconatum, ac minores ordines eadem die conferri posse. Sed, quoniam [i] minores quoq. ordines temporum interstitia postulant, nec potest, qui eos susceperit, ad [k] sacerdotium ordinari, nisi post annum à susceptione vltimi computandum, nequis subdiaconatum, aut minores ordines eadem die suscipiat, sub excommunicationis pœna prohibemus.

a c. 2. & 3. ext. eod. Cõcil. Trid. sess. 23. de refor. c. 13 in fin.
b c. vlt. in fin sess. 6. de refor Conc. Trid.
c in Pontificali de clerico faciendo fol. 5.
d c. 6. sess. 24.
e arg. c. 4. in fi. sess. 23.
f d. c. 3. ext. eod.
g d. c. 13. in fin. sess. 23.
h Ibi procuratore C. de procurat.
i cap. 11. in princ. eadem sess. 23.
k ibidem in fin.

De excessibus prælatorum, & subditorum. Tit. XXIX.

CAP. I.

NE iure nobis obijci possint, quæ Christus de Prælatis Iudæorum dixit [a], quòd, scilicet, dicerent, non facerent, oneraq. grauia in humeros hominum imponerent, digito autem suo nollent ea mouere; quantum per humanam fragilitatem licet, vt pastoris [b], non percussoris, titulo digni videamur, operam damus. Præcepta siquidem, legesq. nostras ex ipsis moribus nostris metientes, ea moderatione vtimur, atq. ita in subditos dominamur, vt palàm sit, nos potiùs prodesse, quàm præesse velle, filiorumque loco habere, quos paternis nostris officijs respondere, ac pro religionis honore, fideliumq. animarum ædificatione laborare, animaduertimus. Ideo iniustis eos exactionibus, & oneribus vexari non permittimus: quin, si iudicum [c] imperitia, siue temeritate, damnum patiantur, vt appellationibus, alijsque legalibus suffragijs subleuari possint, absque vlla tergiuersatione concedimus. Sed, cùm [d] duo luminaria, Sol [e], & Luna, spiritualem, terrenamq. potestatem designent, sintq. dignitate, ac virtute distincta, sacra pariter a profanis distingui oportere, etiam ipsos ethnicos sensisse, memoriæ [f] proditum [g] est. Aliud est enim ius sacrorum, aliud politicorum: aliud sacerdotale, aliud regale imperium. Huius subiectum sunt: vilissimarum terum massa, vmbratiles diuitiæ, breuis felicitas: illius, inæstimabile bonum, solida potentia, perennis gloria ita, vt spiritualia tantùm præstent secularibus, quantum distat cœlum à terra; qua de causa non solùm iudicia distingui, sed & sacra ædificia à regalibus domibus separari voluit Deus, vt est apud Ezechielem [h], vbi de regibus Iuda sic loquitur: Fabricati sunt limen suum iuxta limẽ meum, & postes suos iuxta postes meos, & murus erat inter me, & eos, & polluerunt nomen sanctum meum in abominationibus, quas fecerunt, propter quod consumpsi eos in ira mea. Quod, & in Ocboziæ [i] atque Ozæ [k] repentina morte non obscurè declarauit. Itaque, si quid à nobis, vel nostris iudicibus, peccatum fuerit, quò subditi nostri grauentur, caueant, ne ad tribunalia laicorum confugiant, cùm appellare possint ad iudices à sancta Sede Apostolica vbiq. terrarum orbis christiani collocatos, vt populorum querelis remedia adhibeantur, Nuncios præsertim ad

Princi-

a Matth. c. 23.
b vt c. vlt. sup. de vita, & honest. clericor.
c vt c. 1. in fin. sup. de iudic.
d Genes. 1. cap. 1 ext. de maioric. & obed.
e c. duo sunt 21. q. 1.
f Virg. Aeneid lib. 6. procul o procul este profani.
g T Calph. eglog. 2. Ite procul, sacer est locus, ite profani.
h cap. 43.
i lib. 2. Paralip. c. 22.
k lib. 2. Regum c. 6.

Principes delegatos, inter quos est, qui Augustæ Taurinorum pro Subalpinorum, atque Allobrogum necessitaribus resider, hoc enim, & ipsi Cæsares non solùm permiserunt, sed, lege lata, fieri iusserunt. Constantinus sic locutus est ad sacerdotes [l]: Vos Dij estis à vero Deo constituti: Ite, & inter vos causas vestras discutite: nobis non licet Deos iudicare. Theodosius [m], ac Valentinianus: Fas, inquiunt, non est, vt diuini numinis ministri temporalium potestatum subdantur arbitrio. Arcadius [n], & Honorius rescripserunt sic: Quoties de religione agitur, Episcopos conuenit agitari. Et alibi [o]: Quibuscumq. mora fuerit quæstio, quæ ad Christianam pertineat sanctitatem, eos decebit sub eo iudice litigare, qui Præsul est in suis partibus omnium sacerdotum. Item Martianus Imperator legem cauit [p], vt, si quid circa morem, ritumq. sacrorum, & pristinos canones, quod interpretatione indigeret, oriretur, à sacerdotibus cognosceretur, quorum iudicio crucis quoque, ac reliquiarum martyrum collocationem reseruauit Leo. Iustinianus [q] laicis [r] interdixit litanias, hoc est, supplicationes absentibus clericis, sed & omnia [s], quæ ad ecclesiarum statum pertinent, iussit nota fieri Romano Pontifici, quem & caput ecclesiarum appellat. Idem Iustinianus [t]: Maxima quidem, ait, in hominibus sunt dona Dei à suprema collata sapientia, Sacerdotium, atque Imperium: Illud quidem diuinis ministrans: hoc autem humanis præsidens: Idem fecerunt rerum domini Romani, de quibus Tacitus [u] de Tiberio sermonem habens, ait: Quando de religionibus tractabatur, dilatum nuper responsum aduersus Seruium Maluginensem Flaminem Dialem prompsit Cæsar: recitauit decretum Pontificum. Lampridius [x], de Alexandro loquens, ait: Pontificibus rantùm detulit, & Quindecimuiris, atq. auguribus, vt quasdam causas sacrorum à se finitas iterari, & aliter distingui pareretur. Plinius [y] quoq. rerum sacrarum administrationem ad Pontifices pertinere affirmat, nullumq. ius in eas Principes habere. Testatur etiam Dionysius Halicarnassæus [z], Pontifices in contemptores religionis pro delicti qualitate animaduertere solitos, cùm ipsi nulli, aut populi, aut senatus potestati, essent obnoxij. Vnde liquidò constat, Principibus seculi imperium in res sacras fuisse omnino à Deo negatum, solisq. [a] sacerdotibus reseruatum. Quicumque igitur ex clericis nostris suæ dignitatis oblitus, contra diuinas [b], atque humanas [c] leges [d] ad seculares magistratus prouocare ausus fuerit, primum ab ordinum ministerio suspendatur, deinde, si iterum deliquerit, excommunicetur, sitque perpetuò inhabilis ad beneficia obtinenda.

[l] Sozomen. lib. 2. cap. 2.
[m] l. vlt. C. Theodos. de epis. & cler.
[n] l. 1. C. eodem de religios.
[o] l. vlt. C. eod de epis. aud. c. 15. 11. q. 1.
[p] l. 5. C. de sum. Trin. & fid. Cath.
[q] l. 26 C. de sum Trin. & fid. cath.
[r] Nouella. 123. §. omnibus.
[s] l. 6. C. de sum Trin. & fid. cath.
[t] Nouel. 56. sub tit. quemadmodum oportet episcop. &c.
[u] lib. 3. Annalium.
[x] in vita Alex. Imp.
[y] lib. 10. ep. 73.
[z] lib. 2.
[a] c 13. sext. de iudic.
[b] c. 2. & 8. eod. c. 1. 4. 12. & 18 extra de foro comp.
[c] c 3. dist. 10. c. 1. dist. 22. c. 18. dist. 96. c. 41. 12. q 1 c 4 ext. de immunit. eccles c. 6. ext. de maior. & obed. c 4. de censibus. lib 6. Auctor de sacr. immun. c. 4. §. 11.
[d] in legibus sup. citat.

CAP. II.

Quodcumq. in capitulo ecclesiæ nostræ coràm nobis congregato à maiore, saniorcq. capitularium parte definitum, decretumue fuerit, præsertim circa ea, quæ ad diuinum cultum, diuinorum ministerium, ecclesiæ decorem, morumq. correctionem pertinent, id (quauis contraria consuetudine non obstante) etiam antiquissima, quam corruptelam censemus, ratum, & firmum esse, atq. inuiolabiliter obseruari, volumus. Quòd, si postea conueniant canonici, quod absit, ac sine auctoritate nostra, nobisque absentibus, aliquid definiant, prioris capituli statutis contrarium, à diuinis suspensos se esse intelligant, quamdiu declaratum fuerit, irritum esse, ac nullum, quod in posteriore conuenticulo actitatum fuisse apparebit. Auctores insuper huiusmodi furtiuæ consultationis, non solùm suspensi intelligantur, sed & pecuniarbitrio nostro mulctentur.

De noui operis nunciatione. Tit. XXX.

CAP. I.

ADMINISTRATORES societatis sanctissimi corporis Christi huius ciuitatis, quos Pœnitentes vocant, Oratorij fabricandi à nobis facultate impetrata, altiùs, quàm putabatur, ædificium sustulerunt ita, vt ecclesiæ sancti Martini luminibus officeretur. Quamobrem Prior ecclesiæ, quem surgentes muri mirum in modum torquebant, lege [a] concedente, operis noui nunciationem fieri, siue iure, siue iniuria id factum sit, ædificantibus inhibuit, ne vlteriùs procederent: quibus nihilominus ab opere nequaquam desistentibus, Prior, nulla præmissa operis mensura, ante nunciationem facti, instabat, vt, quodcumq. [b] post nunciationem superædificatum fuisset, destrueretur, quamuis nesciret, quid illud esset, quod destrui petebat. Quocirca, cùm, quod ante nunciationem constructum fuerat, iure deijci non posset, magisq. fauendum sit in dubio ædificanti, quàm nuncianti, vt, scilicet, ciuitates nouis ædificijs augeantur; eumq. nouum illud opus Oratorio plurimum prodesset, parum autem obesset ecclesiæ, ac denique, ne tot impensæ à pio loco factæ perirent, licet [c] etiam ecclesia pius locus esset, nos, quod [d] magis vrgere videbatur, attendentes, tum quia

[a] l. Prætor in princ. & l. 5. §. si quis forte, & fere per tot. ff. hoc tit. c. 1. ext. eod.
[b] d. §. si quis forte.
[c] arg. l. verum §. pen. ff de minor. ibi priuilegiatus aduersus priuilegiatum nõ vtitur priuilegio.
[d] arg. l si debitoris ff. de iudic.

quia de mensura operis controuersi non constabat, tum etiam, quia modicum apparebat damnum ecclesiæ sancti Martini, Priori silentium imponi mandauimus, ac mensuram noui operis necessariam esse declarantes, vt iudex damnum nunciantis plene cognoscat, huiusmodi nunciationem, nec fieri, nec admitti, volumus, nisi seruatis seruandis, ac præsertim, nisi nuncians mensuram operis præmiserit.

CAP. II.

HAeres eius, qui in area cœmeterio ecclesiæ sanctæ Mariæ contigua ab eadem ecclesia sub annua pecuniæ pensione accepta domum ruinam minantem reædificare cœperat; verùm, capituli procuratore nouum opus nunciante, ad Vicarij tribunal vocatus, se non facere nouum opus, respondit, sed veteri reficiendo incumbere, nec tamen, vt ædificare licite posset, satisdationem obtulerat, aut præstiterat, quam, nisi à iudice [a] remittatur, negare non potest, qui, non obstante noui operis nunciatione, institutam ædificationem prosequi velit: Vicarius, cui adhuc non constiterat, esset ne opus nouum illud, an vetus reficeretur, hæredi inhibuit, ne in ædificatione pergeret, accepta simul per procuratorem satisdatione pro ædificantis indemnitate, si inhibitionem [b] sine causa impetratam fuisse, aliquando probari contingeret. Verùm, hærede [c] nobis satisdationem exhibente, dum penderet inhibitio, controuersiæ locum adiuimus; vbi, posteaquàm illud non esse nouum opus, sed de veteris necessaria, ac celerrima reparatione agi, animaduertimus, ne ædificationi impedimentum afferretur, decreuimus, tum, quia [d] remedium nunciationis aduersus futura, non aduersus præterita, inductum est, tum etiam, quia procuratori de operis demolitione satisdatum fuisset, quandocumq. illud iniuste factum legitime constitisset: quod fecimus etiam, ne ciuitatis facies cadentis domus ruina deformaretur, quando [e] nouis ædificijs potiùs exornari deberet. Quod in simili casu deinceps seruari, mandamus.

a l. 1. ff. de remission l. de pupillo. §. si is cui ff. hoc tit.

b l. 5. & 6. ff. de petit. hæredit.

c l. 1. §. 1 ff. hoc tit.

d l. Prætor. §. hoc interdicto ff. eod. l. vlt. ff. ne quid in loco publ.

e vt sup. c. prox.

CAP. III.

QVamuis in noui operis nunciatione id potissimum obseruari soleat [a], vt is, cui nunciatum fuerit, de operis iniuste facti demolitione satisdet, permittendum tamen non est, vt, quicumque satisdationem obtulerit, superædificare possit: nam, si grauamen, aut [b] damnum indesentiat, qui nunciauit, causamq. suæ nunciationis, siue statim, siue intra tres menses, iuxta Gregorij [c] Noni constitutionem, legitimè probauerit, ita audiendus est, vt interea ædificatio illa omnino suspensa esse intelligatur, eo magis, quo [d] trium mensium terminus, modicus cùm sit, non præsumitur ædificare volenti notabile damnum afferre, cui, si iniustè, ac sine causa, nunciatum sit, in id, quod eius interesse constiterit, nunciatum fuisse, temere nunciatum condemnari iubemus, ne, scilicet, ciuitates ædificijs [e], quibus maxime illustrantur, improborum hominum arbitrio defraudentur.

a l. 1. & tot. tit. ff. eod.

b l. non debet 74 ff de reg. iur. l. 1. ff de alien. iudic. mut. cau fact.

c c. 1 extra hoc tit.

d l. si debitoris ff. de iudic. l. vn. vbi gl. C. hoc tit.

e l. Prætor. § hoc interdictum prohibitoria ff. hoc tit.

De priuilegijs, & excessibus priuilegiatorum. Tit. XXXI.

QVONIAM Regulares suorum priuilegiorum prætextu plura, quæ iure non possunt, se facere posse arbitrantur, sicut contrà non pauca, quæ iure tenentur facere, plerumq. recusant, sub pœnis [a] alias ad eandem rem à nobis statutis, infrascriptas constitutiones Concilij Lateranensis tertij, nisi eis fuerit à sancta Sede Apostolica speciatim derogatum, ad [b] amussim obseruari mandamus.

a sup. de regular. c. 2.

b c. ex parte ext. de capell. monac.

Leo Papa Decimus.

In Concilio generali Lateranensi sess. 11. vbi de Regularibus tractatur.

CAP. II.

REgulares à Prælatis ad Processiones solemnes pro tempore faciendas requisiti, dummodo eorum loca suburbana vltra vnum milliare à ciuitatibus respectiuè non sint remota, accedere omnino teneantur, *& paulò post:* Ipsiq. fratres forensium confessiones audire valeant: laicos tamen, & clericos seculares à sententijs ab homine latis nullatenus absoluere possint.

§. vnic.

Eucharistiæ verò, & extremæ vnctionis, aliaq. ecclesiastica sacramenta illis, quorum etiam infirmorum, ac decedentium confessiones audierint, dicentibus, proprium sacerdotem illa sibi dare denegasse, dare nequeat, nisi denegatio sine legitima causa facta vicinorum testimonio probata, aut requisitio coràm notario publico facta, doceretur.

Idem in eodem.

CAP. III.

REgulares ministris quibuscumq. obsequio ipsorum insistentibus sacramenta huiusmodi (*Eucharistiæ, scilicet, Extremæ vnctio-*

vnctionis, & alia ecclesiastica sacramenta) nullatenus ministrare valeant, nisi illorum durante obsequio.

CAP. IV.

Priuilegia item, atque exemptiones, quæ sub varijs formis, ac titulis, conceduntur, quoniam Episcopalem iurisdictionem perturbare, & reipublicæ damnum afferre dignoscuntur, constitutionem [a] summi Pontificis Innocentij Quarti à sacra [b] Tridentina Synodo confirmatam, & auctam [c], vt, scilicet, in causis mercedis, ac miserabilium personarum, clerici seculares, & Regulares extra monasterium degentes quomodolibet exempti, etiam, si certum iudicem à sede Apostolica in partibus habeant, alibi verò, si non habuerint, coràm Episcopis, tamquam eiusdem Sedis delegatis iudicibus, conueniantur, ad debitaque soluenda (priuilegijs quibuscumque, aut Conseruatorum inhibitionibus, non obstantibus) compellantur, nisi eidem decreto Pontificia auctoritate derogatum sit; omnino seruari debere decernimus.

a de qua c. 4. hoc titul. b sess. 7. c. 14 de refor. c ibidem.

CAP. V.

Priuilegium, quod nostra Metropolitana ecclesia habere, bellorumq. calamitate, ac temporum iniuria deperditum esse, dicitur, vt, scilicet, quattuor canonici cantores, dum Archiepiscopus solemnem Missam celebrat, cum magno baculo argenteo mitram episcopalem coloris tempori conuenientis, loco quatuor Suffraganeorum olim Archiepiscopo subiectorum ab immemorabili tempore deferant, approbamus, ac; quatenus opus sit; confirmamus.

CAP. VI.

Inualida, ac nulla esse pronunciamus priuilegia hominibus, atq. Vniuersitatibus, etiam in temporalibus, nobis subiectis, à prædecessoribus nostris concessa, nisi exhibeantur ita, vt à nobis diligenter examinari possint: quare, nec à Magistratibus nostris ea admitti volumus, antequàm auctoritate nostra approbentur, vt, quæ ex causa concessa sunt, si causam cessare compertum fuerit, abrogentur [a]; quæ verò, durante causa, speciali prærogatiua digna videbuntur, confirmentur.

a l. si Iuas alias l. athletæ § gentium ff. de excusat. tutor.

§. vnic.

At enim priuilegium illud, si quod extat, quo conceditur, ære alieno obstrictos, ex aliaue ciuili causa debitores ad carceres trahi non posse, nullum esse declaramus, cum absq. magno creditorum detrimento nequeat vllo pacto sustineri: neque enim [b] priuilegium cum alterius damno concedi debet, nec intelligitur concessum, vt [c] noceat, aut alteri [d] sit captiosum.

b l impuberi ff. de administrat. & peric. tut. c l 2. §. si quis à Principe ff ne quid in loco publ. d l Paulus ff de prætor. stipulat.

De purgatione canonica.
Tit. XXXII.

CAP. I.

Pvrgatio canonica iuramento perficitur, quod quidem probis tantum, religiosisque viris deferendum est, quorum, scilicet, fama, atque existimatio, apud homines integra, nullamq. passa sit diminutionem, vel detrimentum. Forma autem huiusmodi purgationis, vt à summis Pontificibus definitur, hæc est. Qui infamia [a] facti notatur, attributam sibi culpam, nec commisisse, nec, vt committeretur, mandasse, aut consensisse, tactis Euangelijs iurare debet. Cuius fides à compurgatoribus, vel, vt aiunt, coniuratoribus, qui, ad purgationem confirmandam inducuntur, probanda est simili iuramento, quo ab accusato, verum [b] iuratum esse credere se affirment. Nec tamen [c] quilibet ad compurgationem admittitur. Probos namq. viros, & bene audientes esse oportet compurgatores, atque accusato ita habitatione vicinos, vt, mores eius scire posse præsumantur [d]. Eorum numerus arbitrio Episcopi præscribitur, nempe iuxta personarum, ac criminum qualitatem.

a c. quoties, c. pen & vlt. ext. eod.

b d c. quoties & c de testibus eod. titul.

c c. cum P. c. constitutus c. cum dilectus ext. eod. tit.

d c. cum P. ext. de accusat. c. cum in iuuentute, vbi glos. ext. hoc tit.

CAP. II.

Si in minoribus ordinibus constitutus à subdiaconatu reijciatur, quia ex damnata copula susceptus vulgò asseratur, videndum est, an ea natalium suspicio canonica purgatione tolli possit. Iam verò dicitur, quis esse illegitimus, vel, quia mater eum non ex iustis nuptijs, sed ex illicito coitu, in lucem ediderit, vel, quia filius non sit illius patris, cui eius mater nupta fuerit. Primo casu vtique [a] probandæ sunt nuptiæ, quod, cùm non solùm difficile, sed etiam impossibile [b] sit, id vnici testis fide cum fama coniuncta rectè præstari posse, receptum est, dummodo alteri [c] matrimonio, quod antiquius esse contendatur, iniuria non fiat. Siquidem iure [d] ciuili vxor, non concubina, existimatur honesta mulier, quæ cum viro, etiam incerto marito, habitet, cùm iure [e] canonico concubinatus, sicut quilibet alius vagus coitus, damnatus sit, qua probatione omne de matrimonio dubium tollitur, nisi contrarium obijciens, (cui ex [f] huiusmodi præsumptione onus probandi incumbit) aliud probauerit. Secundo casu, quia non minus difficile fuerit [g] probare, cuius verè filius sit; quod incertum fuerit [h], coniecturis suppleri poterit, vt, scilicet (etiam nullo inter [i] parentes intercedente nuptia-

a l. filii ff. de his, qui sui vel alieni iur. sunt.
b l. Lucius ff de condit. & demonst.
c ad c. illud de præsumpt. & ad c. præterea de testib. gl not. ad cap. 1. de appell. & ad c. veniens 2. de testib. e. Tolos. decis. 274.
d l si in libera ff. de ritu nupt. vbi Bald. l. si vicinis C. de nupt. & d. l. filium.
e Bartol. & alij ad l. 3. ff de concub. Auctor Animaduers. li. 1. c. 11.
f l. alimenta C. de negot. gest.
g d. l. Luc.
h arg. l non omnes §. à barbaris ff. de re milit.
i Anton. de Butr. ad c. ex tràsmissa ext. qui fil. sint leg. Decius cons. 278 num. 4. circa medium.

nuptiali contractu) sola nuptiarum fama nuptiarum incertitudinem tollat, hactenus saltem, vt [k], si quid objiciatur, ab objiciente probetur. Indicia praeterea, licet [l] recentia, non parum conferunt ad sustinendum matrimonium, pleniùs verò, si antiqua sint, & ex alienis negotijs per verba enunciatiua patefiant: at multò magis, si plurium [m] instrumentorum antiquitate, & auctoritate fulciantur, cùm in antiquis [n] sufficiat, quem esse nominatum filium. Sed omnium indiciorum efficacissimum fuerit, probari eum, qui filius illius patris censetur, esse in possessione eius status, quem vulgus filiationem appellat, hoc est, quod à matris marito, cuius filius dicitur, vt filius, habitus, & tractatus sit, quodq. ipse illum vicissim, vt [o] patrem, coluerit, atque obseruauerit: qua possessione [p], cum deijci iure non possit, quamuis contraria de eius statu fama postea disseminetur, nullum inde [q] damnum sentire potest. Si verò, nec testibus, nec publicis, aut priuatis documentis, nec fama, nec indicijs, in minoribus ordinibus constitutus iuuetur, nisi natalium suspicionem purgauerit, non ordinetur. Purgatio quidem fiat, si, vt filium habitum se, nominatum, ac tractatum fuisse ab eo, qui pater eius vulgò existimetur, & illius esse filium se credere iurauerit; cuius iuramenti virtute, si compurgatores quoque, eum se credere verum iurare [r] iurauerint, admittatur purgatio. Si verò iurare voluerit, sibi patrem esse matris suae maritum, non est audiendus, ne ex re incerta diuini nominis maiestas otiosi, ac falsi iuramenti periculo exponatur. Itaque singulare est in purgatione, vt, vbi certa scientia de huiusmodi re haberi non potest, iurata [s] suppleat opinio.

k Fulgos. cons. 138

l vt notatur ad cap. per tuas ext. de probat. Alexan. cōs. 93. col. 3. lib. 6.

m Crauetta de antiquit. temp. par. 1. vers. ampliatur nunc nu. 32. & 43.

n Rebuff. in Tractatu de Nominib. in princ. vers. Primò fallit.

o l. 2. § 2. vbi Bart. ff de quaest. & ad l. non nudis C. de probat. & passim alibi.

p l mouetor. C. si sec. ex pore ven.

q Abb. ad c. accedent n. 6. hoc tit.

r idē Abbas ibid. num 5.

s c. quoties c. de testibus ext. hoc tit.

CAP. III.

Clericus contra canonicas [a], aut ciuiles [b] leges incestum committens, cui coniunctum non sit adulterium, vel stuprum, vel sacrilegium, licet mitiùs puniendus sit, quàm, qui cum ascendente, siue descendente consanguinea, rem habuerit, suae [c] tamen incontinentiae poenas luat, & si publicum [d] sit delictum, atq. etiam, si occultum, dum ex testibus, ac legitimis praesumptionibus ad eruendam [e] veritatem idoneis, elucescere possit, quae quidem, ne [f] delicta remaneant impunita, huiusmodi [g] probationes maxime fauorabiles faciunt. Si verò non probetur incestus, nec sit notorius, vnde [h] probationis necessitas cesset, sed ex vulgi rumoribus magnum inde excitatum sit scandalum, clericus ad purgationem compellatur, ac, si succumbat, arbitrio nostro ab officio suspendatur: etenim, cùm praesumptiue [i], non autem verè, conuictus sit, beneficio, si quod impetrauerit, priuandus non est.

a c. de incestis cap. nec eam 35. q. 2.

b l. si adulterium cum incestu ff. ad l. Iul. de adult. l. quāuis adulter. & Auth. incestas C. eodem.

c Couarr. in 4. decretal. par. 2. c. 6. §. 8. & c. 7. §. 7. nu. 10. cum seq. Clar. in § incestus n. 4. post Bart. ad d. l. si adulterium.

d c. cū dilectus, vbi gl. in ver. indicenda extra hoc tit.

e Doct. ad l. emptione C. si quis alteri, vel sibi.

f c. vt famae ext. de sent. excommun.

g l. certissime §. si verò quis de caetero ibi per omnē C. de Episcopali audien.

h gl. not. ad c. appellant ext. de appellat. Gold. Papa q. 344 num. 4.

i Abb. ad c. inter sollicitudines n. 6. ext. eod. per l. 3. ff. de neg. gest. c. in nostra extra de iniurijs.

De purgatione vulgari.
Tit. XXXIII.

CAP. Vnicum.

Fvit & alia purgatio vulgaris nuncupata, semperq. iure Pontificio [a] vetita, sicut canonica semper probata. Vocabatur autem vulgaris, quia, suggerente [b] Satana, vulgi ignorantia non paruam auctoritatem sibi comparauerat. Fieri verò solebat, cum per duellum, vel ignitum ferrum, vel frigidam, vel feruentem aquam, rei dubiae certitudo quaerebatur: cuius prauum vsum apud nonnullos subditos nostros adhuc durare, ita, vt superstitiosae huic purgationi fides adhibeatur, potiùs, quàm canonicae, aegerrimè ferimus, vt, quae infidelitatem ethnicorum redoleat, qui verae fidei luce orbati, rerum incertarum notitiam per incertiora experimenta exquirebant. Ita enim, praeter Aristotelem [c], Leonicum [d], Virgilium [e], ac Silium [f] Italicum, scribit Macrobius [g] de lacu Palicorum: Cum furti negati, vel eiusce modi rei fides quaeritur, & iusiurandum à suspecto petitur, vterq. ab omni contagione mundi ad crateras accedunt, accepto priùs fideiussore à persona, quae iuratura est, de soluendo eo, quod peteretur, si addixisset euentus. Illic, inuocato loci numine, testatum faciebat esse iurator, de quo iuratet. Quod, si fideliter faceret, discedebat illaesus; Si verò subesset iureiurando mala conscientia, mox in lacu amittebat vitam falsus iurator. De [h] Olachae item fluminis Bithyniae aqua loquitur Plinius, cuius gurgite periuri paterentur, velut flammam vrentem. Et Philostratus testatur [i], quamdam aquam epotam oculos, pedes, ac manus peierantis corripere, & aqua intercute, ac tabe, totum corpus inquinare. Quo sane experimento, licet illius, qui cuiuscumq. criminis postuletur, si ex tali purgationis periculo illaesus euadat, innocentia in tuto collocari videatur, attamen [k], quoniam tentatur Deus, nec propterea veritas manifestatur, cùm, nec duellum, nec candens ferrum, nec bulliens, seu frigida aqua, efficere possint, quin aliquando innocentes [l] puniantur, & delinquentes scelerum poenam effugiant, excommunicationis sententiam subire volumus eos, qui perniciosae huic superstitioni operam dederint, à qua, nisi à nobis, aut à summo Pontifice (si in duello pugna-

a c. 1. & tot. tit. ext. eod. c. 22 tuarum ext. de purgat. canon.

b c. Mennā 2. q. 5.

c lib. de admirandis narrat.

d c. 6 lib. de var. histor.

e li. Aeneid. 9.

f lib. 14.

g li. 5. c. 19.

h li. 31. c. 2.

i li. 1. in vit. Apollonij Tyanei. Auctor lib. 1. c. vlt. nu. 11. cū seqq. de iacrat. immun.

k c. vlt. ext. eod.

l c. 1. eod.

pugnauerint m) excepto mortis articulo, absolui non possint.

m c. vn. sup. de pugn. in duello.

De iniurijs, & damno dato. Tit. XXXIV.

CAP. I.

RE a, & verbis fit iniuria. Quæ ex verbis est, etiam verbis deleri, ac destrui potest; cùm nihil b tam naturale sit (ait Vlpianus) quàm eo genere quodq. dissolui, quo ligatum est. Quæ re infertur iniuria, facto, vel opere ipso, tollenda est, non verbis tantùm, nisi verba effectum habeant c, quandoquidem ita accipi debent, vt aliquid operentur, licet Terentianus d ille dixerit; verbo nequaquam satisfieri posse, cui te male factum sit. Quod quidem intelligendum est de nudo, ac minime efficaci verbo. Itaq. iniuria per extortam, licet vetam, pecuniæ solutionem, Petro presbytero facta, nisi e reddita pecunia, tolli non potest.

a l. 1. §. 1. ff. hoc tit.
b nihil tam naturale ff. de reg. iur. l. prout 80. ff. de solution.
c l. fundus ff de rescinden. vend. l. 1. §. vlt. ff. quod quisq. iur. l pen. §. docere ff. ne quis eū, qui in ius voc. est vi ext.
d Terent.
e d. l. prout 80.

CAP. II.

NOn leui iniuria afficitur, qui, quo tempore in ius vocari a nequit, eadem de causa in carcerem truditur. Quamquam enim legitimo creditori ita prospiciendum est, vt, quoad b eius fieri potest, actionem suam sustineat, non licet tamen, sententiam contra quemuis latam executioni mandari die dominico, quo omnis executio interdicta est, cessatq. omnis strepitus, ac c figura iudicij, quandoquidem, non factum esse intelligitur d, quod contra legem factum est, legisq. transgressor in id, quod interest eius, cui transgressio nocuerit, condemnandus e est, ne, scilicet, iniuriarum f occasio sumatur, vnde iura proficiscuntur. Quæ quidem iniuria, si clerico fiat, multò maior, ac publica erit, vtpote sacræ personæ illata, ac religioni, cuius ratio g semper summa fuit, publicæq. h vtilitatis respectu priuatæ iniuriæ præferri debet. Ideo, non solùm, nullam esse talem executionem pronunciamus, sed & officio, aureisq. viginti nummis executorem mulctari iubemus. Creditor verò, si clericum ad carceres rapi vrgeat, contemptæ religionis arbitrio nostro pœnas luat.

a l. si creditor ff. hoc titul. l. 4. §. 2. ff. qui satisd. cogant.
b l. pro socio ff pro socio l. 5. § 1. ff vt leg. aut fideicomm. ser. cau. nou. eau.
c l. 1. 2. & vlt. C. de ferijs cap. 1. & tot. tit. extra eod.
d l. non dubium C. de legibus.
e l. constitutionib. C. hoc tit.
f l. meminerint C. vnde vi.
g l. sunt per sonæ ff. de relig. & sumption. fun.
h l. ita vulneratus §. vlt. ff. ad l. Aquil. Auth. Reique C. comm. de legat.

CAP. III.

CLericum, qui calore iracundiæ verbis contumeliosis diacono iniuriam fecerit, pœnitentia, ac voluntatis contrariæ declaratione, iudicium iniuriarum euadere posse vsque ad litis contestationem, sentimus. Nam licet a, qui iniuriam facit, infamis esse videatur, nos tamen, si linguæ lapsu, aut calore b iracundiæ potiùs, quàm ex animi sententia, ea iniuria illata sit, infamem esse infertentem nequaquam putamus, sicut, nec condemnatum propter leuem iniuriam actione iniuriarum: quamuis c non desint, qui aliter sentiant. Si autem in foro criminali de re disceptetur, cùm nulla ibi requiratur litis cõtestatio, sed responsiones rei contestationis vicem suppleant, potest iniuriosus clericus, dum d ad interrogationes sibi de obiecto crimine factas, respondet, illatam verbis iniuriam, contrarijs verbis delere, aliàs durum e videretur, huiusmodi pœnitentiã nõ admitti, cũ primi f motus non sint in nostra potestate.

a l. 4. §. aduersus ff. de dol. mal. except.
b l. quidquid in calore 49. ff. de reg. iur.
c Iul. Clar. in §. iniuriarum num. 8.
d Idē Clar. in pract. crimin. q. 14. n. 13. & q. 45. num. 2.
e l. famosi §. hoc tamē ff. ad l. Iul. maiest.
f c. 1. sup. de cler. percuss.

CAP. IV.

SI laicum hominem verbis contumeliosis in sacerdotem grauiter insultasse constet, susceq. iniuriam remissam, ac postea iniuriarum actionem contra offensorem in foro criminali intentatam, sacerdotem audiri non debere constanter definimus, non solùm, quia id rationi, bonisq. moribus consentaneum est, sed, quia a ethnicis quoq. iurisprudentibus, actionem iniuriarum (quod ex bono, & æquo sit) ita aboleri, dissimulariq. placuit, vt semel remissa iniuria retrahi pœnitentia, aut reuiuiscere non possit: æquitati enim iniuriam facit, qui oblitteratam iniuriam ad memoriam reuocat. Ideo aduersus iniuriæ remissionem, neq. b minori datur in integrum restitutio, quasi nihil eius intersit, & consequenter restituendus non sit: restitui namq. non debet, nisi c cuius restitui interest, nec ea querela est admittenda, quæ cor d indurat, animũmq. ad vltionem accendit, quod christianum præsertim sacerdotem maximè decet, cuius partes e sunt proximum diligere, ac, quamuis inimicum, beneficio afficere.

a Vlpian. in l. non solum §. 2. ff. hoc tit. l. Seruus ex lege ff de ler. expor.
b l. auxiliũ ff. de minor.
c l. 9. ff. de in integr. restitut.
d l. si venditor in fin ff. de serui. export.
e Matth. c. 5. circa fin.

CAP. V.

VEtùm, si iniuriam pecunia aboleri oporteat, neutiquam standum iudicio, aut voluntati eius, qui iniuriam passus fuerit, sed arbitrio iudicis relinquendum esse totum negotium, dicimus: cuius quidem excussio, cùm ex causa, persona a, ac loco, non autem ex certa pœna, pendeat, delicta eò grauiora, aut leuiora esse contingit, quo magis, aut minus vrgent circumstantiæ b, tam loci, aut sacri, aut publici, vel, si in domo Principis, vel magistratus perpetrata sint, quàm personæ, & causæ: quod quidem in iudicis potestate, ac probitate situm est, vt pœnæ delictis respõdeant, quod in c primis semper curandũ est.

a l. vlt. ff. hoc tit.
b l. aut facta §. locus ff de pœn. l. Prætor. §. vl. l. sed & quæstionis §. sed si in theatro ff. hoc tit.
c l. sanctimus C. de pœnis c. vlt. § quia verò ext. de excess. Prælator.

CAP. VI.

SI autem iniuriam passum ante latam sententiam mori contingat, non prohibetur hæres, quin litem prosequi possit, cùm pœnæ perse-

persecutio, postquam [a] lis fuerit contestata, offensore [b] in iudicio interrogato, minime finita esse intelligatur, nisi, iniuriam à defuncto remissam fuisse ab eo, qui id affirmauerit, plene probatum sit. Nam, licet verisimile sit, fuisse remissam ab homine christiano, maxime [c], si confessus, ac sanctissimæ Eucharistiæ viatico munitus, diem extremum obierit, attamen, quia considerandum est potiùs, quid factum sit, quàm, quid fieri debuerit, & remissio iniuriæ sit quid facti, non præsumitur remissa, nisi probetur [d], vel Parochi, vel alterius confessarij probati viri testimonio constet, defunctum iniuriam remisisse; quæ etiam remissa intelligitur dissimulatione, hoc est, si per annum suppressa aut conuersatione offensi cum offensore quodammodo oblitterata fuerit: tunc [e] enim, cùm nullum agendi ius supersit, iniuria remissa videtur. Quod in tribunali nostro ad vnguem obseruari volumus.

a §. omnes pœnales l. cōstitutionibus l sciendum ff. de actio. & obligat. l. vlt. ff. de fideiuss. tut. l. vn C. ex delict. de funct.
b vt cap 1. sup. hoc tit.
c arg. l. si venditor ff. de seru. export.
d vt c 1. de cōstitut li. 6.
e Clar. ind. § iniuriarū num. 9. cum seqq.

CAP. VII.

Canonicus, qui ardente propria domo, vt ignem arceret, vicini canonici ædificium demolitus fuerit, quamuis damnum iniuria [a] minime dedisse videatur, attamen [b] damnum ex illa ruina eius causa sequutum reparare tenetur, nisi incendium eò peruenerit, vt ædes vicini conseruari non potuerint, quo casu, cùm perituræ essent, nullum vicino illatum damnum dicendum [c] est. Qui occasionem quoq. incendij præbuerit, vnde ædes vicini consumptæ sint, iacturam pariter resarciat, ac, si soluendo non fuerit, iuret, se, quandocumq. ad pinguiorem deuenerit fortunam, plene satisfacturum.

a l. 30 § vlt. ff ad l. Aquil l 3 §. pen ff de incend ruina, naufr
b c. 2. & 5. eod hoc tit.
c l. si alius §. est & alia ff. quod vi, aut clam.

CAP. VIII.

Si rem corrumpi, aut vastari, eueniat, priusquàm ad naturalem suam perfectionem crescat, quò, si peruenisset, pluris valitura præsumeretur, quàm valeret imperfecta, vt, si immaturæ segetes dissiparentur, si viuæ arbusculæ cæderentur, si equini, vel bubuli pulli necarentur, qui grandiores facti, absq. dubio cariùs vendi potuissent, in damni æstimatione possibilis perfectionis dissipatæ rei tempus spectandum esse censemus, deductis simul expensis in re ad maturitatem perducenda necessariò faciendis, ac periculorum rebus crescentibus impendentium habita ratione: non, quia pericula certa sint, sed, quia euenire possunt, casuum namque [a] possibilitate conceduntur, quæ alias non concederentur: &, sicut pro temporum varietate rerum pretia mutantur [b], ita & [c] damnorum æstimationes arbitrio [d] boni viri variandæ sunt. Si vero malitia damnum [e] illatum probetur (cùm pluris, quam periculum valeat) aliquantò largior facienda est restitutio: sed, si casu [f] fiat, quantùm pericula, atque expensæ poscunt, idq. in vtroq. foro.

a l 1 C. de pact l fideicōmissa C. de transact. l. si pater C. de inoff. testam l. vlt. C de vsur. l. pen. C de solution.
b l pretia rerum ff ad l. Falcid l. verum § ité nō restituetur cum seq. ff de minor.
c l ex cōducto § papinianus alias l. si vno anno ff locati.
d l. si libertus a ff de oper libert. l. societatem in fin. cum seq ff pro socio.
e Sot. ad 4. sentent. q. 6. art. 3.
f Tolet. in summa li. 5. cap 34. vers. alterum notem in fine.

De pœnis. Tit. XXXV.

CAP. I.

ALEXANDRINAM constitutionem ab Alexandro, scilicet, Sexto summo Pontifice ad fauorem litigantium in Romana curia promulgaram, in nostræ quoq. iurisdictionis locis obseruari debere operæ pretium duximus. Eius tenor est, vt, quicumq. siue actor, siue reus, litē habens, aduersarium suum, aut pro illo litem sustinentem, siue aduocatum, siue procuratorē, iudicem, notarium, testem, aliumue in illius causæ disceptatione inductum, minis, verbis, conuitijs lacessere, mutilare, vulnerare, occidere, etiam per aliam personam, quoquomodo ausus fuerit, quamuis inde mors non sequatur, causam, actionem, iusq. quomodocumq. sibi competens, omnino amittat. Si verò quis, vel mutiletur, vel occidatur, qui id commiserit, quique, vel pretio, vel alia de causa, tanto facinori operam, vel consilium, vel fauorem, quoquomodo præstiterit, fidelium insuper communione, dignitatibus, honoribus, officijs, ac beneficijs, nulla etiam præmissa sententia, priuari volumus.

CAP. II.

SI occasione litis alter litigantium, vel eius defensores, contra Alexandrinam constitutionem iniuria afficiantur, certumque sit, id ab aduersario minime perpetratum fuisse, sed, nec mandatum ab illo appareat, sit tamen in quæstione de illata iniuria instituta, qui, se eius mandato illud commisisse confiteatur, nos, quoniam mandans eadem pœna plectendus est, qua mandatarius, si mandatum [a] exequatur, eam confessionem tanti non facimus, vt infami homini [b] propriam turpitudinem detegenti fidem adhibendam esse arbitremur, nisi ex alia præsumptione, vel coniectura, vel indicio, vel [c] vrgente suspicione, idipsum probabile videatur. Indicia facient, quòd [d] ante delictum aduersarius minis, ac verbis iracundis contra iniuriam passum animi hostilis signa non obscura dederit: quòd cum reo familiariter loqui, & conuersari visus fuerit: quòd de huiusmodi [e] facinoribus aliàs conuictus, siue diffamatus fuerit: & contrà, quòd inter reum, & iniuriam passum odia, lites, rixæ, contentiones, inimicitiæ intercesserint, quodque idem reus

a vt ex Bartolo, atque alijs cōcludet. Clar. in pract. crim. q 89 nu. 8.
b l. si flagitij ers. vbi notát omnes ff de verb. obligat.
c quæ est minor indicio testimonio Clar. ibidem q. 20. num 12.
d vt in casu, quem refert Boerius dec. 168 n. 3
e arg c. semel malus de reg. iur. in 6.

reus ad illud delictum perpetrandum promissis, aut muneribus induci potuerit, cùm credibile non sit, illatam fuisse iniuriam, præsertim grauissimam, absque causa.

CAP. III.

LIcet reo [a] vita functo pœna criminis ab eo luenda, si vixisset, ad [b] eius hæredem non transeat: attamen, si ante finitam causam criminalem, aut etiam post latam sententiam, pendente appellatione, hoc est, abolito iudicato, reque ipsa ad terminos, vt aiunt, litis contestatæ restituta, clericus criminis postulatus diem suum [d] obierit, nihilominus ferri sententiam oportet, vt accusatori, si vicerit, resarciantur damna, quæ reus defunctus, si viueret, resarcire deberet [e] cum litis [f] expensis.

a l. defuncto, vbi Bartol ff de publ. iudic. b l fin. ss, qui C. si pend. appell mors interuen. l. vn. ibi: quàm pendente ff. eod. c l. furti §. 1. ff de his qui not. infam. l. 1 §. vl. ff ad S.C. Turpillian. d de quo extat tit. C. si appellat. pend. mors interuen. e d. l. vn. ibi: si verò fisci interest. f l. qui solidum § etiam ff de leg. 2.

CAP. IV.

QVamuis Iudicium de appellatione deserta pœnale sit [a], si, eo pendente, clericus, qui appellauerat, mortuus fuerit, lite iam contestata, vniuersam eam actionem contra eius hæredem dirigendam, eumque [b] in quacumque instantia contra defunctum moueri cœpta, conueniendum esse definimus, ferriq. sententiam posse in procuratorem à defuncto constitutum, tamquam [c] dominum litis effectum, ab ipso die contestationis, siquidem [d] contestata lite cum defuncto delicti postulato, pena pecuniaria, qua ille mulctatus fuerat, transit in eius hæredem, (cùm alias [e] ab hæredibus penæ incipere non debeant) sed & lite non contestata, hæres, quantùm valent bona hæreditaria, damna ex delicto defuncti emergentia resarcire tenetur, ne, quem ex alieno [f] flagitio, aut [g] iactura, locupletem fieri contingat.

a Faber in suo C. de fin. a tit. ex delict. defunct. b l. hæres absens l. si petitor. l. si is, qui Romæ ff. de iud. c l. ab executore §. vl. ff de appell. & procuratoribus cum seqq. C. de procurator. d l. vn. C. ex delict. defunct. e l. ex iudiciorum ff. de accusat. d. l. ex defuncto l. 1. C. si reus vel accusat. mor. fue. f l. quod dicimus in fin. ff quod met. caus. l. 1. §. vl. iuncta l. 3. in princ. ff. de vi & vi arm. l. 5. in princ. ff de calumniator. l. in hærede ff. de dolo l. 5. §. ex furtiua ff. de pecul. l. 2. § vlt ff. de vi bon. rap. l. 1. ff. de priuat. delict. l. sicuti ff. de reg. iuris. g l. nã hoc ff. de condit. indeb. e. tuã ext. hoc tit.

CAP. V.

QVoniam carceris vsus regulariter ad custodiam [a] est, non ad pœnam, cuius [b], nisi ex crimine, ratio vtique haberi non potest, si Valerius diaconus, licet grauioris culpæ reus, ad mulctam tantùm pecuniariam, ac publici iudicij sarciendas expensas condemnatus, pœnalem soluat pecuniam, & expensæ adhuc taxatæ non sint, in carcere detineri non debet, cùm iniquum videatur, pro debito non liquido, atque incerto, certum incommodum subire debere eum, qui etiam, si maximè cupiat, dubiam pecuniæ summam repræsentare non potest, quamquam, si velit aliquid hoc nomine erogare, non prohibetur. Is tamen diaconus ea conditione dimittatur, vt intra dierum terminum à Vicario nostro præstituendum, de soluendis expensis nondum taxatis, postquàm taxatæ fuerint, satisdet [c]. Quòd, si ea taxatione se grauatum asserens, appellauerit, ad soluendam summam à Vicario taxatam non cogatur, sed, quam iudex appellationis taxauerit (siue is Nuncius Pontificius, siue Auditor Cameræ Apostolicæ, siue alius à Romana Signatura iudex constitutus fuerit) aut soluere, aut de ea soluenda idonee cauere, teneatur.

a l. aut dãnum §. solent ff. de pœnis. b l. sancimus C. de pœnis. c l. 5. l. seruus § vlt ff. de statu lib.

CAP. VI.

SI clericus ad triremes condemnatus, morbo incurabili superueniente, ad eam pęnam luendam idoneus non sit, ne delicta remaneant impunita, commutetur [a] ei pęna, quæ tamen lenior sit, tum, quia molliendæ, non [b] exasperandæ sunt pęnæ, tum etiam, quia per reum non stetit, quin irrogata [c] pęna iuxta intentionem iudicis locum haberet. Pęna verò, quæ à Vicario condemnante legitimè commutari poterat ante sententiam, lata sententia, quia [d] iam functus intelligitur officio suo, nostro [e], vel alterius iudicis superioris arbitrio, reseruanda est.

a Iul. Clar. in Pract. criminal. q. 85. num. 11. b l. penult. ff hoc tit. c Clar. ibid. d l. Iudex postquam ff. de re iudic. e arg. l. 2. & totum. C. de sen. pass. & restit.

CAP. VII.

QVandocumque Archiepiscopalis nostræ curiæ scriba, quem cancellarium, vel graphierium, vocant, ob delictum ab officij administratione, vel ad tempus, vel in perpetuum, suspendendus sit; prout res ipsa diligenter considerata postulare [a] videbitur; sitque ipse etiam notarius publicus, causarumque procurator in vtraque arte peritus, prohiberi non debet, quin, etiam apud tribunal nostrum, litigantium patrocinium suscipiat, ea, scilicet, de causa, quòd delinquens [b] puniri non debet, nisi, quantùm deliquerit, vt pœna crimini [c] respondeat, ne iustam alioquin causam habeat appellandi. Si verò, ita cum deliquisse constet, vt acriùs puniendus sit, arbitrio officialis nostri principalis id decernendum relinquimus.

a l moris est ff. hoc tit. l. 1. § penul ff. de off Præf. Vrbi l. puto autem ff. de postulando. b c. & humanis c. de viro 12. q. 2. c reuerentissimi 16. q. 1. c. literas §. vl. & c. seq. ext. de tempor. ordin. c arg. l. rescripta ff de his, quib. vt indignis l. Paulus ff ad l. Falcid.

CAP. VIII.

AD tollendas cauillationes, omnesque odiosas executiones antiquis iuris magistris visum est, vt, cum quis ad factum, hoc est, ad præstandum, quod promisit, cogi debet, nisi impleat, quod stipulatus est, cogatur ad supplendum [a] id, quod interest. Sed, quoniam plerumque etiam difficilis [b] est probatio, quanti cuiusque interstir, non præstitum fuisse, quod præstari debuit, longè consultius fuerit, quotiescumq. aliquid nobis fieri stipulamur, si certam summam comprehendamus, videlicet, si quod promissum est, factum non fuerit, centum, verbi gratia, pœnæ nomine dari spondeantur. Ideo Syndicus, cùm stipulatus sit, sibi domum rusticam pro sui collegij commodo ædificari, ac, nisi ædificata fuerit, exempli gratia, ante calendas Augu-

a l stipulationes nõ diuiduntur §. Celsus ff. de verb oblig. b l. vl. ff. de prætor. stipulat. § vlt. Instit. eod. de ver. obligat.

Augusti, pœnæ nomine centum solui debere, elapso calẽdarum die, si ea minime ædificata fuerit, pœnam in obligationem, aut conuentionem deductam non temerè exigi posse putabat. Nos tamen, neque pro ipso fisco eam exigendam esse censemus, nisi cognitum sit, ac pronunciatum, stipulantem [c] in pœnam incidisse, cùm potuerint multa accidere, quibus pœna exigi non deberet, aut, si exigenda esset, ex æquitate remittenda videretur, vt, si [d] stipulantis id fieri nihil interfuerit, cùm omnes actiones æstimandæ sint, quantùm actoris interest, licet, si adijciatur pœna, quærendum non sit, an, & quatenus [e] eius intersit. Sed, quia, non iuris ars, aut subtilitas spectanda est, dicimus, in primis cognosci debere, an stipulans in pœnam inciderit.

c l. nuda C. de contrah. & committ. stipulat. l. si pacto, quo pœnam cum ibi not C de pact. Affl. decis. 4.
d arg. l. si ita quis 115. §. Scio in fin. ff de verb. obligat.
e l. stipulatio ista 38. §. alteri ff. de verb. oblig.

C A P. IX.

INter ea, quæ cœlestis spiritus afflatu, piorumq. Catholicæ Ecclesiæ procerum consensu in sacro Tridentino Concilio gesta sunt, statutum illud maxime enitet, ad sanctæque Sedis maiestatem propagandam apprimè opportunum est, quo feudorum, iurium, bonorumque omnium ecclesiasticorum alienatio, atq. abusus interdicitur. Quod cùm sacræ paginæ, diuinoque cultui consonum sit, vt, quem debemus honorem, eiusdẽ venerabilis Concilij decretis, quemadmodum [a] facimus, exhibeamus, eius exemplum de verbo ad verbum hic inseri voluimus, vt in omnium oculis positum, animo subditorum nostrorum facilius, atque arctiùs inhæreat, quolq. legũ auctoritas aliquando non vrgerer, eosdem pœnæ rigor à prauo opere deterreat; anathema [b], scilicet, quo in Ecclesia nihil terribilius, nihil ad irritandam diuinam iram periculosius. Hoc igitur tremendo vinculo ligatum se vnusquisq. agnoscat, qui patrimonium ecclesiæ occupauerit, distraxerit, aut in proprium vsum conuertere ausus fuerit, vnde, nisi summi Põtificis potestate, ablatisq. [c] priùs integre restitutis, solui possit,

a præsertim c. 1. de constitution.
b Apost. ep. 1. ad Corint. c. 5. can. audiri can. omnis christianus 11. q. 3.
c c. ex regulo peccatum de reg. iur. lib. 6. Conc. Trid sess 22. c. 11. de reform.

Ex Concilio Tridentino,

C A P. X.

SI quem clericorum, vel laicorum, quacumq. is dignitate, etiam Imperiali, aut Regali, præfulgeat, in tantum malorum omnium radix cupiditas occupauerit, vt alicuius ecclesiæ, seu cuiuiuis sæcularis, vel Regularis beneficij, Montium Pietatis, aliorumq. piorum locorum iurisdictiones, bona, census, ac iura, etiam feudalia, & emphyteutica, fructus, emolumenta, seu quæcumque obuentiones, quæ in ministrorum, & pauperum necessitates conuerti debent, per se, vel alios, vi, vel timore incusso, seu etiam per suppositas personas, clericorum, aut laicorum, seu quacumque arte, aut quocumq. quæsito colore in proprios vsus conuertere, illosque vsurpare præsumpserit, seu impedire, ne ab ijs, ad quos iure pertinent, percipiantur, is anathemati tandiu subiaceat, quãdiu iurisdictiones, bona, res, iura, fructus, & reditus, quos occupauerit, vel, qui ad eum quomodocumq. etiã ex donatione suppositæ personæ, peruenerint, ecclesiæ, eiusq. administratori, siue beneficiato, integrè restituerit, ac deinde à Rom. Pontifice absolutionem obtinuerit. Quòd, si eiusdem ecclesiæ patronus fuerit, etiam iure patronatus vltra prædictas pęnas, eo ipso priuatus existat. Clericus verò, qui nefandæ fraudis, & vsurpationis huiusmodi fabricator, seu consentiens, fuerit, eisdem pęnis subiaceat, nec non quibuscumq. beneficijs priuatus sit, & ad quæcumq. alia beneficia inhabilis efficiatur, & à suorum ordinum executione, etiam post integram satisfactionem, & absolutionem, sui Ordinarij arbitrio suspendatur.

De pœnitentijs, & remissionibus. Tit. XXXVI.

Eugenius IV. in generali Concilio Florentino.

C A P. I.

QVARTVM sacramentum est Pęnitentia, eiusq. materia sunt actus pęnitentis, qui in tres distinguũtur partes. Quarum prima est cordis contritio, ad quam pertinet, vt doleat de peccato commisso cum proposito non peccandi de cętero. Secunda est oris confessio, ad quam pertinet, vt peccata omnia, quorum memoriam habet, suo sacerdoti confiteatur integraliter. Tertia est satisfactio pro peccatis secundum arbitrium sacerdotis, quæ quidem præcipue fit per orationem, ieiunium, & eleemosynam. Forma huius sacramenti sunt verba absolutionis, quæ sacerdos profert, cum dicit: Ego te absoluo: Minister huius sacramẽti est sacerdos habens auctoritatem absoluendi, vel ordinariam, vel ex commissione superioris: effectus huius sacramẽti est absolutio à peccatis.

Leo Papa Decimus.

In generali Concilio Lateranensi.

C A P. II.

REgulares laicos, & clericos seculares à sententia excommunicationis ab homine lata nullatenus absoluere possint.

Ex

ſeſſ.23 de reform.c.15.

Ex generali Concilio Tridentino.

CAP. III.

QVamuis presbyteri in ſua ordinatione à peccatis abſoluendi poteſtatem accipiant, decernit tamen ſancta Synodus, nullum, etiam regularem, poſſe confeſſiones ſecularium audire, nec ad id idoneum reputari, niſi, aut parochiale beneficium, aut ab Epiſcopis per examen, ſi illis videbitur eſſe neceſſarium, aut aliàs idoneus iudicetur, & approbationem, quæ gratis detur, obtineat, priuilegijs, & conſuetudine quacumque, etiam immemorabili, non obſtantibus.

Pius Papa Quintus.

CAP. IV.

DEclaramus, decretum Sacri Concilij Tridentini de approbatione Regulariũ audiendis confeſſionibus ſecularium præpoſitorum ab Epiſcopis facienda, obſeruari debere etiam in omnibus Regularibus quorumuis Ordinum, etiam mendicantium, etiam ſub regulari diſciplina viuentibus, etiam, ſi ſint lectores, aut in Theologia, etiam de ſuperiorum ſuorum licentia, graduati, vel promoti, vel à ſuis Magiſtris generalibus, vel prouincialibus miniſtris ſecularium confeſſionibus audiendis expoſiti. Volumus tamen eos, qui ſemel ab Epiſcopo in ciuitate, & diœceſibus ſuis præuio examine approbati fuerint, ab eodem Epiſcopo iterum non examinari. Ab Epiſcopo autẽ ſucceſſore pro maiori cõſcientiæ ſuæ quiete examinari de nouo poterunt.

CAP. V.

COeterùm, quod ad pœnitentiam attinet, quam vnum ex ſeptem [a] ſacramentis Eccleſiæ ſub anathematis [b] cenſura Chriſtiani omnes vnanimiter profitentur, quæcumq. ab eadem Tridentina [c] Synodo definita ſunt, ad vnguem obſeruari præcipimus, eoſque omnes, qui, pura hac, ſanaque doctrina neglecta, cum finitimis Geneuenſibus, omnium, quotquot fuere, nequiſſimis, alijſque Catholicæ Eccleſiæ perduellibus, dogmata communicare, vel aliter docere, aut ſentire, præſumpſerint, non ſolùm anathemate mulctari, ſed, tamquàm hæreſis reos, niſi reſipuerint, condemnari mandamus: ex quibus, ſi quis clericus fuerit (quod abſit) ac poſt multas pias monitiones in errore pertinax eſſe perſeuerauerit, actu ipſo [d] gradibus deiectus, curiæ noſtræ ſecularis arbitrio remittatur, vt, qui propriam famam, ſacriq. ordinis dignitatem contempſerit, ciuilium legum rigore temeritatis ſuæ meritas pœnas luat.

a c. 1 ſupra hoc tit.
b c. 3. ſeſſ. 14. de ſacrament. pœnit.
c d. ſeſſ. 14. cap. 1. cum ſeqq.
d de quo in c. degradatio de pœn. lib. 6 cap. 4. ſeſſ. 13. de reſor. eiuſdẽ Conc. Trid.

Acta Eccleſ. Tarantaſ.

Quod, ſi eum abeſſe contigerit, affixis monitorijs ad valuas metropolitanæ, & parochialis eccleſiæ loci illius, vbi, vel natus fuiſſet, vel beneficium, vel domicilium [e] habuiſſet, citetur, ac, niſi intra terminum peremptorium ei præſtitutum, ſe nobis ſiſtat, iterum proclametur, nec tamen reſpondens, ordine, dignitate, officio, ac beneficio [f] quocumq. deponatur, & tandem, ſi in poteſtatem noſtram deuenerit, & publice abiurare hæreſim recuſauerit, depoſitus eiuſdem curiæ arbitrio puniendus relinquatur.

e vt in cap. cum nullus. de temp. ordin. lib. 6.
f vt in c. in fin. ſupr. tit. prox.

CAP. VI.

ADmiratione prorſus dignum videtur, eleemoſynarum quæſtores, cùm eorum vſum, ac nomen, tamquam reipublicæ moleſtum, & ſcandaloſum, eadem Synodus damnauerit, in noſtra Prouincia adhuc perſeuerare adeo, vt quotidie ex remotis etiam chriſtiani orbis partibus huc quotidie confluant, qui ſpecie pietatis à ſimplicibus perſonis pecunias corradant. Ideo nos, qui, neque eorum importunitatem tolerari, neque cupiditatem expleri poſſe, noſtroſq. prouinciales hoc morbo in dies grauiùs laborare, animaduertimus, quodq. à tot [a], tantiſque Patribus factum eſt, conſtanter obſeruari cupimus, eccleſiarum parochialium rectoribus in virtute ſanctæ obedientiæ præcipimus, ne quæſtores huiuſmodi in eorum parochijs admittant, niſi expreſſam, atque annuam, ſubſcriptione etiam, ſigilloq. noſtro munitam, petendi eleemoſynas à nobis obtinuerint facultatem: quamquidem, niſi probatis perſonis, nobiſq. ſubditis, aut, ſi extraneæ fuerint, ſatis notis, non concedemus, nec ſine ea conditione, quòd eleemoſynarum non ſint vllo modo participes.

a ſeſſ. 5. de refor. cap. 2. ſeſſ. 21. de reform. c. 9.

§. 1.

Qui verò, nobis annuentibus, petere eleemoſynas poterunt, caueant, ne indulgentias publicare, verbum Dei prædicare, ſacras reliquias exhibere populis audeant. Qui ſecus facere deprehenſi fuerint, non ſolùm collectas eleemoſynas amittant (quas, ſi id commiſerint, pijs locis diſtribuendas adiudicamus) ſed quæſtoris officio perpetuò priuati per hebdomadam ſolo pane, & aqua temeritatis pœnam in carcere perſoluant.

§. 2.

Qui iam à ſancta Sede Apoſtolica quæſtum faciendi ſub quibuſdam conditionibus, vt moris eſt, peculiarem facultatem habuerint, eleemoſynas nullo pacto petere audeãt, donec Apoſtolicorum diplomatum tenore diligẽter examinato, huiuſmodi quæſtores priuilegio abuſuros non eſſe, nõ dubitauerimus.

CAP. VII.

SVmmis laudibus extollimus, atq. in Prouincia nostra ad vnguem obseruari quàm maxime cupimus Lateranensis [a] Concilij secundi constitutionem, qua præcipitur medicis, vt, cum ad infirmos in lecto iacentes adhibentur, eos ad expiandas proprias conscientias sacramentali suorum peccatorum confessione hortentur, ac tertio die minime visitent, nisi, parochorum testimonio id factum plene fuisse cognouerint. Quod quidem eo maiore cordis affectu facimus, quo sanctissimum Pium Quintum [b] Romanum Pontificem, cũ hæc salutaris constitutio, non sine maximo animarũ detrimento in desuetudinem abijsset, ipsam ad pristinam obseruãtiam reuocasse, mirum in modum gaudemus.

[a] que incipit. Cum infirmitas, de qua c. 13. extra hoc tit.

[b] constit. incip. Supra gregem, &c.

§. 1.

Quam quidem constitutionem per verbi Dei concionatores subditis nostris publicari curauimus, non solum, vt medicis morem gereremus, ac, ne infirmi, quasi in extremo vitæ discrimine deprehensi, improuisa hac monitione perterrefiant: sed etiam, vt mortalium animis instillata, obliuionis periculum facilius euadat. Quapropter, ne à medicis negligatur, eos, qui omnia in ea contenta non obseruauerint, anathemati subijcimus, artisq. medicæ exercitio perpetuò interdicimus, hortantes in Domino consanguineos, familiares, & domesticos ægrotantium, vt de eorum infirmitate parochis admonitis, quæcumq. ad confessionem, ac morientium salutem necessaria videbuntur, summo studio, & charitate procurent.

§. 2.

Parochorum munus est infirmos ad patiẽtiam, ad mundi contemptum, ad æternæ gloriæ desiderium, ad cordis contritionem inuitare, excitare, sensim traducere, simulq. docere, salutis spem, non in herbis, aut remedijs humana arte conquisitis, non in veneficijs, aut dæmoniacis excantationibus; vt antiquitas vero lumine orbata persuasum habuit; sed in remediorum potissimo fonte Deo positam esse, ad quem, vt certum præsidium, tutissimumque salutis portum [a], Christiani diuersa ratione confugientes, eum verum medicum, ac liberatorem experiuntur: terrenam verò medicinam ab eodem solo virtutum Domino virtutem habentem, vt est in sacra pagina dicente [b]: Altissimus creauit de terra medicinam, & vir prudens non abhorrebit illam; tantum prodesse, quantùm eius creatori placuerit, adeo, vt graui reprehensione dignus [c] sit, qui incertorum medicamentorum fiducia, certam Dei opem negligit, sicut maxime laudandus, qui in aduersis eum, tamquam bonorum omnium radicem, agnoscit, vt, & noui [d], & veteris Testamenti [e] exempla demonstrant, vbi Deum in perturbationibus inuocantes sola oratione liberati sunt, adstipulante Propheta [f]; iustos, cùm clamassent, à Domino exauditos, ex omnibusq. ærumnis liberatos fuisse, contrà verò iuxta Euangelistam, peccatores [g] à Deo non exaudiri, eos, scilicet, qui in volutabro iniquitatum marcescunt, cùm in [h] hunc mundum, vt peccatores ad pœnitentiam, non, vt iustos vocaret, venerit Christus, saluosq. eos [i] faceret, dicens per Ezechielem, nolle [k] se mortem peccatoris, sed velle, eum conuerti, & viuere. Hæc, & similia vnusquisque parochus languentibus insinuare studeat, vt criminum laqueis per fidelem confessionem soluti, & bene moriendi, & bene viuendi, si conualuerint, viam capessere addiscant.

[a] Paralip. 2. c. 16 can. illud, quod can qui fine 26. q. 2. facit & cãn nõ liceat 26. q. 1.

[b] Ecclesiast. 38.

[c] d. cap. 16. Paralip. & Hierem. c. 9. & 48.

[d] sparsa in Euangeliorum libris.

[e] Genes 12. 14. 15. 17 28 31. 38. & 41. & lib. 1. Reg. c. 21. 23. & 24

[f] Psal. 33.

[g] Ioan. c. 9.

[h] Luc. c. 5.

[i] Apost. ep. 2. ad Timot. cap 1.

[k] cap. 33.

§. 3.

Quòd, si ex socordia, vel, ne infirmis molestia afferatur, seu terror incutiatur, parochus de parochiani sui statu, cumprimum in lecto decumbere, ac multò magis, postquàm morbus conualescere cœperit, minime certior fiat, infirmus verò absq. sacramentali confessione animam efflauerit, omnes, qui eius curæ astiterint, præsertim sanguine, aut familiaritate, aut famulatu coniunctiores, arbitrio nostro mulctentur: ipse verò defunctus, nisi proximè præteriti Paschatis tempore, & confessus fuerit, & sacrosanctam Eucharistiam sumpserit, vt cœteris exemplo sit, à sepultura ecclesiastica reijciatur.

CAP. VIII.

PRæterea, quoniam decretum eiusdem Concilij [a] Tridentini de instituendo pœnitentiario in ecclesijs matricibus, in nostra metropolitana executioni demandatum non est, quamuis plurimæ ab eo tempore huc usque vacauerint præbendæ in hac diœcesi, quæ pro loci qualitate huic ministerio secundum Concilij intentionem percommodè applicari potuissent, nos, religiosissimi Concilij zelum venerabundi excipientes, ac magistrum in Theologia, vel Decretorum doctorem in nostra ecclesia tandem aliquando conspici mirum in modum cupientes, vel vnum, vel plura beneficia, quæ, siue in nostris, siue in capitularibus mensibus in posterum vacare contigerit, pœnitentiarij eligendi, eiusque successorum alimentis (quantum necessitas suadebit) adiudicamus, atque applicamus: qui quidem sacerdos bonæ vitæ, ac doctrinæ sit non minor quinquagenario, eiusq. tandem expectationis, quæ ad casuum

[a] sess. 24. de reform. c. 8.

nobis

nobis reseruatorum pondus, quandocumque opus fuerit, & suscipiendum, & portandum, sufficiat.

§. 1.

Quoniam non desunt, qui, vel odio peccati, vel morum asperitate, in pœnitentes, licet humiles, contritionisque signa apertissima ostendentes, rigidi, ac difficiles, turbido vultu, toruisq. oculis, eos inauditos reijciant nō sine circumstantium scandalo, ipsorumq. pœnitentium rubore, ac desperationis periculo, id plusquam semel à nobis obseruatum, tanquam à Christianis moribus dissonum, ac penitus intolerabile, quàm maximè auersamur, scientes, pertinere ad huiusmodi iudices Saluatoris exemplo veniam petētes benignè excipere, errātes reducere, afflictos, criminumq. mole grauatos, subleuare, erga ea, quæ contra diuina præcepta admissa esse audiuerint, faciem, ac verba sic componere, vt [a], quamuis turpissima fuerint, sine admiratione, animiq. commotione, accepta esse videantur, ijs præcipuè, qui lacrymis, alijsvè exterioribus contritionis argumentis, pietatem suam probauerint: immo, si quem præ verecundia titubare, loqui non audere, ac confundi appareat, prestò esse debere prudentem confessarium dicimus, vt hæsitantē confirmet, timēti animos addat, tacenti sanctè quodammodo blandiatur, vt, timore deposito, communem sibi cum alijs hominibus naturam corruptam, communem imbecillitatem, communem morbum esse intelligens, peccata sua pandere minimè vereatur, pro certo habens, si cum oris confessione propositum non peccandi coniunxerit, perfugium diuinæ misericordiæ sibi nunquam defuturum, sic loquente ipso Deo per Ezechielem [b]: Si impius egerit pœnitentiam ab omnibus peccatis suis, quæ operatus est, & custodierit omnia præcepta mea, & fecerit iudicium, & iustitiam, vita viuet, & non morietur; & alibi [c]: Nolo mortē impij, sed, vt conuertatur impius à via sua, & viuat. Cui consonum est, quod legimus apud Ioannem [d]: Si confiteamur peccata nostra, fidelis est, & iustus (Deus scilicet) vt remittat nobis peccata nostra, & emundet nos ab omni iniquitate. & paulo inferius [e]: Si quis peccauerit, (nullum scilicet peccati genus excipiens) aduocatum habemus apud patrē Iesum Christum iustum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris, non pro peccatis nostris tantùm, sed etiam pro totius mundi. Cū quibus concordat illud Matthæi [f]: Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cælorum. Eadem ratione, si pœnitentem diffidere confessarius suspicetur, nutantem erigat, validaque manu ad fiduciam, spemq. salutis certissimam sub pœnitentię clypeo reuocare nitatur, obijciens Christi [g] responsum datum Petro interroganti, an peccatum fratri remittendum fuerit vsque septies; nempe, remitti debere, non tantùm vsque septies, sed vsque septuagies septies. Absoluto autem confessionis negotio, non ab re fuerit, si expediat, pęnitentem acriùs, ac liberiùs accusare, vt animæ suæ periculum propiùs conspicatus, tutiorem viuendi rationem in posterū faciliùs ineat, id tamen cautissimè fiat, ne, aut propter circumstantes, si qui sint, aliavè de causa peccet, vel noceat, quod maxime prodesse, ac viuere, optamus.

a cap. 3. sup. eod. lo. c. 30 ibi: quorum remiseritis, &c.

b cap. 18.

c cap. 33.

d epist. 1. Io. c. 1.

e epist. 1. Io. cap. 2.

f c. 3. & 4.

g Matt. c. 18

§. 2.

Quod quidem à sacri [h] Concilij Tridentini patribus, animaduersum fuisse res ipsa demonstrat. Namque, cùm in multorum [i] hominum conspectu peccantes coram corripiē dos esse moneat Apostolus, fuerітq. id, quasi diuinum præceptum, in Ecclesia diu obseruatum (etiam [k] in occultis grauioribus culpis) vt, scilicet, publicis peccatis publicè expiatis, procliuiores ad malum occasionem peccandi faciliùs vitarent, placuit tamen, hoc publicæ pęnitentię genus arbitrio Episcoporum in aliud secretum commutari posse, ne ex detegendi peccati necessitate confessionis integritas in discrimen æternæ salutis adduceretur. Id ipsum & pęnitentiarium capitularem iuxta facultates suas facere posse, declaramus.

h d. c. 8. in princ.

i ep. ad Tit. 3 de quo c. sed illud 45. d. c. si peccauerit vers. ergo 2. q. 1.

k Aug. lib. 5. de ciuit. Dei c. 26. & epis. 54. & homil. 49. & de vera, & fal. pœnit. c. 11. Tertul. lib. de pœnit. pudi. Amb. li. 1. de vn pœnit. c. 10. de quo in c. reperiuntur de pœnit. d. 3. Cypr. li. 2. de laps. & in d. 1. d. pœnit. passim.

§. 3.

Pęnitentiarium verò capitularem, vt attētiùs, ac maiore fructu animarum munus suū implere possit, dum audiendis confessionibus in Ecclesia operam dabit, quotidianas canonicas distributiones integrè lucrari debere iuxta eiusdem [l] Concilij mentem declaramus, ac si in choro canonicas horas cum alijs recitaret.

l d. c. 8 in fi.

CAP. IX.

Non tamen potest pęnitentiarius, sicut, nec alij confessarij, qui ordinariam, vel delegatam potestatem clauium habent, ab omnibus peccatis pęnitentes indistinctè absoluere, cùm ab antiquissimo tempore in more positum sit in Ecclesia grauissimorum, pijssimorumque patrum consensu, vt atrociora, magisq. enormia delicta summis dominici gregis pastoribus iudicanda relinquantur. Quamobrem [a] Romani Pontifices iure optimo, pro ea potestate, quam in vniuersam Ecclesiam habent, causas nonnullas sibi cognoscendas reseruant [b]. Quod & vnusquis-

a c. si qui suadente 17. q. 4. illa quorumdam extr. de iudic. c. conquestus ext. de sent. exc. c. quicunque eo li. 6. clc. 1 eod. c. si dominicus ext. hoc tit. c. felicis de pœnit. lib. 6. & passim

b Conc. Tri. c. 7 sess. 14 d. doct. pœnit.

que Episcopus facere potest, limitata suæ iurisdictionis sacerdotibus absoluẽdi facultate.

§. vnic.

Cùm autem per Ezechielẽ[c] dixerit Deus, velle se conuersionem, ac vitam potius, quàm mortem impij, sanctè admodum, sponso suo Christo suggerente, noluit Ecclesia in mortis articulo reseruationem vllam locum habere, quin, imminente vitæ periculo, si ægrotus proprij sacerdotis opera quoquomodo vti nequeat, vnumquemque, siue seculatẽ[d], siue Regularem sacerdotem, à quocumque peccato, vel summo Pontifici, vel Episcopo reseruato, ab omnique excommunicationis vinculo illum absoluere posse, declarauit, ita tamen, vt si ægrotus conualuerit, cum primũ commode potetit, se Episcopo[e], vel summo Pontifici sistat, vel etiam cuicumque excommunicationis absolutio reseruata fuerit, vt, postquam ex reseruatione cognouerit, quoquomodo Ecclesiæ præceptis satisfaciendum sit, quod sibi impositum fuerit, humilitet, ac sine mora, implere non differat, alioquin[f] eodem se nexu implicatum agnoscat. Consequenter, qui ad infirmum excommunicatum, atque in vitæ discrimine constitutum, accesserit, quem cessante eo periculo, absoluere non posset, eum nequaquam absoluat, nisi[g] ille priùs ijs satisfecerit, quorum causa excõmunicatus fuisset, vel, si id commodè fieri nequeat, nisi satisdet, vel se satisfacturum iuret, si conualuerit, vel alio[h] modo de plena satisfactione caueat. Sed, si temporis angustia neque id perfici possit, probabile sit, attamen absoluatur infirmus, cum ad impossibile[i] nemo teneatur.

c cap. 31.
d d. c. 7. in fi.
e arg. c. quamuis eat. de sent. excom.
f vt habetur in c. eos eat. de sent. exc. lib. 6.
g vt in Cle. 1. de hæret.
h glos. ad d. Cle. 2. §. Verum. verbo, & tunc.
i l. 3. in prin. ff. ad S. C. Syllonian. l. impossibilium ff. de reg. iur.

De sententia excommunicationis. Tit. XXXVII.

CAP. I.

EXCOMMVNICATIONIS sentẽtiam, etiam, si ab ea[a] appellatum fuerit, secum trahere executionem, non est dubiũ adeo, vt noua executione opus non sit, quia semel facta executio, iterum fieri nõ potest, &, sicut factum pro infecto non habetur, ita actum agi non oportet: ideo[b] excommunicationis sententiam iustè, vel iniustè latam, timendam esse, definiuit B. Gregorius. Si verò fulminata sit excõmunicatio post interpositam appellationem, nullam esse dicimus, quasi id factum sit in odium, & contemptum appellationis, vtque appellans iuris cõmunis beneficio defraudetur, quod saluum, atque inuiolatum esse, maximè interest Reipublicæ, vt iudicum ignorantiæ[c], vel malitiæ ipsarum legum patrocinio obuiã iri possit.

a c. pastoralis § vlt eat. de appella. eat. hoc eo. tit.
b c. 1. & c. nemo 11. q. 1
c l. 3. §. falsus ff. rẽ rat. hab. l. vlt C. de sen. præs. prat. l. 1 ff. de appell.

CAP. II.

SI, vt est apud Augustinum, Dei operã, quæ à magnitudine miracula vocantur; sola frequentia, ac numero vilescunt, tantò magis contemnetur excommunicationis gladius (quamuis Ecclesiasticæ disciplinæ neruus[a] sit) ad continendos in officio populos plurimum salutaris, si passim, atque ex minima causa nimia iudicum facilitate educatur, quorum partes sunt sancti huius, Ecclesiæq. necessarij iuris auxilij abusum non admittere, etiam[b] Concilij Tridentini auctoritate damnatum, cui, cùm censuræ ex leui causa inflictæ minimè probarentur, præsertim, quæ ob res deperditas fulminari consueuerant, sic loquitur: Quapropter excommunicationes illæ, quæ, monitionibus præmissis ad finem reuelationis, vt aiunt, aut pro deperditis, aut subtractis rebus, ferri solent, a nemine prorsus, præterquam ab Episcopo, decernantur, & tunc non aliàs, quam ex re[c] non vulgari, causaque diligenter, ac magna maturitate per Episcopum examinata, quæ eius animũ moueat. Quod nos in nostra quoque iurisdictione ad vnguem obseruari cupimus, & mandamus.

a c. dilecto hoc tit. lib. 6 cap. multi in princ. 2 q. 1. c. visis in fi. 16 q. 2. c. corripiantur 24 q. 3.
b c. 3. sess. 25 de refor.
c cap. Epi. c. nemo Episcoporum c. nullus sacerdotum, & passim 11. q. 3. c. sacro eod. tit. lib. 6.

§. 1.

Eam tamen concedi nolumus, nisi secundum regulam, quam vocant, Cancellariæ, à Romano Pontifice Pio Quinto præscriptam, vt, scilicet; preces ad hanc excommunicationem obtinendam porrectæ reijciantur, nisi res, de qua agetur, eiusque pretium nominatim, atque indiuiduè exprimatur, cui quidem conditioni obnoxiæ non sint Ecclesiæ, loca pia, & Vniuersitates, quas, cùm probabile sit, rerum deperditarum particularem scientiam non habituras, hoc iuris subsidio iuuari placet, dum, rerum non vulgarium verisimili[d] ratione generatim, ac diligenter collecta, appareat, eas non minoris quinquaginta aureis nummis valere, totidemq. florenis Sabaudiensibus, si excommunicatio pro pauperibus concedenda sit, de quorum inopia accuratè explorata, vt expressa mentio in litteris fiat, mandamus.

d arg. l vlt. ff. qd met. cau. l cum d indebito ff. de probat.

§. 2.

In causis item criminalibus abstinendum esse a censuris, quandocumque executio contra rem, vel personam, commodè fieri possit, cum eodem Concilio[e] decernimus. Aliàs spiritualibus quoque armis (dummodo delictum id exigat) vti iudicem debere non negamus.

e d. c. 3. vers. in mesis quoque.

CAP.

CAP. III.

PVblicè excommunicatus, vt de propria ſalute magis ſolicitus ad ſanctæ matris Eccleſiæ omnibus patens [a] gremium diligentius redire ſtudeat, peccatorum ſuorum pœnitentiam ſubiturus, primo quoque cuiuſque menſis dominico die à parocho publicè denuncietur, ac, ne [b] conuerſatione ſua alios corrumpat, donec conuertatur, ingreſſu Eccleſiæ prohibeatur, eo præſertim tempore, quo Miſſæ, aut diuina officia celebrabuntur.

a l. inter cla rum in fi. C. de ſum. Trin. & fid. Cath. gl. ad c. abolendam verbo: audientia, & ad c. pen. §. vlt. verbo: deprehēſi, ext. de hæret.
b c. excõ nuvem 24. q. 3.

§. Vnic.

Quod, ſi obſtinato animo in cenſuræ periculo perſeuerauerit, ſanaſq. monitiones obfirmate reſpuere viſus fuerit, parochus illum nobis ſub pœna ſuſpenſionis à diuinis omnino indicet, vt, tanquam de hæreſi ſuſpectus, iuxta eiuſdem ſacri [c] Concilij decretum, quæſtioni ſubijciatur.

c d. c. 3. in fi.

CAP. IV.

QVandoquidem Religioſo ſpiritualis fori inſtituto maximè cõuenit exactè, cautèque geri, quæcumque Eccleſiæ auctoritate, ac nomine gerenda ſunt, Monitiones, ſiue Monitoria rerum ſurreptarũ reuelationi ſuffragantia, quamuis ad eruendam veritatem, ac [a] ſurripientium conſcientiam leuandam, decerni ſoleant, non tamen indiſtinctè, aut promiſcuè, etiam in cauſis ciuilibus, ſed annexa clauſula, quam vocant [b], *Parte, & conſilio exceptis*, poſt motam litem concedenda eſſe, pronunciamus, ne, qui antea de ſurreptione ſuſpectus eſſe non poterat, quia neſciebatur, quis futurus eſſet, poſtquam fuerit in iudicium vocatus, diffametur. *Pars autem, & conſilium*, reus, ſcilicet, eiuſq. aduocatus, à cenſuræ periculo iure excipiendi ſunt; quia, neque alter propriam prodere culpã, aut aliquid ſibi [c] damnoſum in iudicio exhibere tenetur, neque alterum ad manifeſtanda, quæ, vt clictem ſuum defenderet, ſecretò acceperit, compelli boni mores patiuntur, niſi [d] hic in fraudem legis ad patrocinium vocatus fuerit, vt, ſcilicet, de clientis ſibi nota culpa teſtis eſſe non poſſit, quem, ſi quid ab eo doloſè commiſſum cognoſcat, ad corrigẽdum, quod peccauerit, enixè hortari, atque impellere ſtudeat, ac ſi in malitia pertinacem reperiat, à ſuſcepto patrocinio abſtineat, ne [e], dũ proteruí clientis nequitiam fouere malit, ipſe quoque cenſurę vinculo irretitus improbi cõſilij pœnas luat. Multò minus autem, huiuſmodi monitoria abſque eadem clauſula in criminalibus quæſtionibus concedenda eſſe apparet, cùm [f] imminente infamia, aliavè pęna [g] criminum indiuidua comite, probabile ſit, rem alienam ſic occupantes, non ſolum ad patratorum delictorum confeſſionem: ſed nec [h] ad reſpondendum, vt aiunt, criminoſis poſitionibus vnquam cogi poſſe.

a c. peccatũ de reg. iur. in 6.
b de qua c. Parte inf. de verb. ſignif.
c l. vlt. C. de eden. l. nimis graue C. de teſtib.
d ex l. procuratorẽ ff. de do. ma. exce. An. Fab. de fi. 14. n. 3. tit. de prob.
e arg. l. non oẽs §. a barbaris ff. de re milit. Idem Fab. d. dfi. 45
f l. 4. § adnerſus ff. de do. ma. excep. l. probrum § 1 ff. d retenup. g Nouel. 45 d mulie. rap. paſſa.
h arg. l. ſiga in fi ff. d interdic. et in. facien.

CAP. V.

SAcerdos accuſatus; quòd conſacerdotem abſque legitimis indicijs ſimoniæ diffamauerit, ſi litteras monitoriales cum clauſula [a], *Parte, & conſilio exceptis*, ſibi decerni petierit, licet non alia de cauſa, niſi, vt criminis fama probata, famam propriam à calumniæ ſuſpicione vindicet, attamen reijciẽdus eſt, ne accuſator ex talium litterarum publicatione, pluſquam ex verborum iniuria diffametur. Nam, quamuis accuſatum vincere poſſit, (quod tamen incertum eſt) ſimul poſsibile eſt, eius victoriam ad eorum aures non peruenturam, ad quos litterarum publicatio perueniſſet. Nec refert, quòd accuſatus obijciat, niſi exaudiatur, præberi anſam delictis, ſuamq. exiſtimationem probationũ inopia aliena culpa periclitari: ſed & ſibi fauendum eſſe, æque atque accuſatori, ex regula [b] iuris, quæ eſt, vt fauore dignior ſit reus, quàm actor. Hoc enim caſu fauore dignior eſt accuſator, eo quòd accuſatus abſque legitimis probationibus eum diffamauerit, & conſequenter calumniatoris pęnam ſubierit, crimen obijciendo, quod probare non potuit. Siquidem accuſator illico, ac intentionem ſuam non probat, etiam [c], ſi de calumnia iurauerit, calumniatus fuiſſe præſumitur. Vt verò accuſato, quantùm per æquitatem licet, conſultum ſit, non prohibemus, quin per teſtes idoneos crimen ſibi obiectum probare poſſit, ac, ſi deponere nolint, accipiat monitorias litteras, quibus cenſurarum Eccleſiaſticarum auxilio, ad teſtimonium dicendum compellantur. Prohibenda [d] eſt igitur publicatio, non intimatio, vel ſignificatio. Quo ſanè temperamento vtrique parti conſultum putamus, quod à bono [e] iudice pro virili parte ſemper obſeruandum eſt.

a vt ſupr. c. prox.
b l. 125. ff. d reg. iur. l Arrianus ff. de obl. & actio.
c Clar. lib. 5 ſen § fi. pra. crim q 62. n. 6 & 7.
d An. Fab. de fi. 30. in tu. tit. d prob.
e l. ex ijs in fi ff quæ in fraudem credit.

CAP. VI.

SI litigator coram iudice à nobis dato agere recuſet, cauſa recuſationis allegata, eamq. iudex, vel aduerſarius, veram non eſſe contendat, non prohibetur recuſans, quin legitimis probationibus [a], actionem ſuam proſequi poſsit, ac quamuis ad eam rem expediendæ ſint litteræ monitoriales, (quæ, cum excommunicationis periculum ſecũ afferunt, facile [b] concedi non ſolent, niſi, deficientibus alijs probationibus in ſubſidium iuris) attamen concedendæ ſunt. Sed, ſi recuſationis cauſa, vel leuiſsima, vel parum honeſta ſit, vel etiam, ſi admiſſa [c] iudicis exiſtimationem magnopere læſura videatur, nolumus, monitorias

a l. apertiſſimi C. de iud. c. quod ſuper his 3 q. 5 c. ſi iniec. vbi gl. ext. de except.
b cap. 1. ſup. hoc tit.
c vt c. 2. §. vlt. ſup. hoc tit.

torias litteras publicari: permittimus tamen, posse intimari [d], seu significari ijs tantummodo, qui in eo negotio ad testificandum propositi fuerint.

d vt c. prox. sup. eod. Fab. de fi. 51 eod. d prob.

CAP. VII.

Monitorialibus litteris, vt plurimum causam dant eorum tergiuersationes, qui à dicendo testimonio minimè alieni, eam tamen solennem veritatis confessionem studiosè subterfugiunt, immò personali intimatione, atque significatione, malitiosè nonnumquam declinata, vt coacti testificari videantur, litteras ipsas in Ecclesijs inter Missarum solennia frequentissimo populo publicari affectant, haud quaquam erubescentes, etiam coram ipsis partibus (quarum magis interest veritatem patefieri) disertis verbis profiteri, se pro veritate non deposituros, etiã religione, ac necessitate vrgente, quin & aliquãdo ex sola improbitate, atque animi proteruia. Ea de causa domesticorum, ac familiarium, testimonia, si monitorij Ecclesiastici terrore, aut conscientiæ stimulo, ab inuitis, & renitentibus extorquenda sint, non magis admittenda sunt, quàm, si à subornatis, corruptisvè personis proferantur, ne [a], cùm probationes ex domo rei sumi non debeant, fiat fraus legi, ad testificandum per monitoria [b] adactis ijs, qui alioquin ex rei domo producti, licitè reijci possunt. Itaque à monitorijs abstinendum, quandocumque aliquid, nisi ex domesticorum dictis [c], probari nequit.

a l. de minore §. tormenta ff. de quæ.
b arg. l. 5. §. si pupillus ff. de reb. eor. qui sub tut. vel cur. sunt l. fere §. 1 ff. de leg. tut.
c l. consensu §. fetus C. d repud.

CAP. VIII.

Communi [a] sapientum calculo receptum est, si testis interrogatus, ac iuratus, de eadem re variè deponat, standum esse eius prioribus depositionis verbis. Sed, si monitorialium litterarum vigore depositio habeatur, posteriora verba (licet alias, & fide carerent, & [b] periurij, falsiq. reos variantes testes efficerent) attendi debere, ac [c] multò magis, si verisimiliora videantur, alijsque adminiculis confirmētur, solent enim indicia, vt [d] probatio plenior sit, cum dictis testium conferri. Quamobrem de commissi nobis gregis æterna salute soliciti, ne scilicet, per diabolicas insidias subditi nostri ad peierandum miserè adducantur, litteras huiusmodi, & perratò, & cautissimè concedendas esse, pronunciamus.

a post Cou. li. 2. Variar. c. 45. nu. 8. Clar. ... crim. q. 53. n. 15 & Clar. ad l. si quis ... fuerit §. pe nul. ad l. Iul. de adult. & ad Auth. de test. §. illud ... Ant. Fel. in suo C. ... 54 de test
b l. eos l. q falsa ff. ad l. Corn. d fals Clar. q. 51 n. 10. ... seq
c arg. l. vlt. ff. quod met. cau. l. eu de inde ... ff. prob. Fab. 6. de fin. 54.
d l. sola C. d test. l. dolum C. de dolo.

CAP. IX.

Quoniam ad extorquendas occulti criminis probationes, litteræ monitoriales sacræ [a] Tridentinæ Synodi decreto prohibentur, si eas in tribunali nostro, quomodocumque subduci, aut impetratas ab aliquo ex nostris parochis inconsideratè publicari contingat, suaque plurimum interesse quis duxerit intercedere, atque obsistere, ne effectum sortiantur, quamuis coram nostro seculari, vel alio quocumque iudice, lis vertatur, querelaue porrecta sit, ad nos tamẽ, seu Vicarium nostrum generalem, eam cognitionē spectare dicimus, cùm iudex [b] laicus absque excommunicationis periculo hac de re [c], quoniam spiritualis est, iudicare non possit. Verum, ne delicta [d] remaneant impunita, ipsum laicum iudicem, hac intercessione minimè obstante, ad inquisitionem, & litem coram se institutam, vel breui instituendam, pergere posse non negamus, ne interea probationes intercidant [e], quas, quoad eius fieri potest, saluas esse oportet.

a c. 5. sess. 25 de refor. ... hoc lit.
b c. si iudex laicus hoc titulo lib. 6.
c Ant. Fab. eod. C. de fi. 39 tr. d ede.
d l. ita vulneratus ff. ad l. Aquil.
e l. in lege ff. eod. ad l. Aquil l. curēt ff. d test.

De verborum significatione. Tit. XXXVIII.

CAP. I.

Abortvs dicitur partus immaturus, & ante tempus editus, quasi idem, quod aborsus, à verbo aborior, vel, vt alijs placet, abordior, quod idem fermè significat, quod abortus, nisi, quòd hic fœtus sit iam grandiusculi, vt Nonius interpretatur; ille non ita pridem concepti; & Paulus [a] iurisconsultus aborsum vocat fœtum venenis, ac medicamentis eiectum. Ab eiectione autem differt abortus, quòd hic intra quadragesimum diem contingat, illa verò grandioris fœtus sit, sed immaturi, de quo Gellius sic [b]: Quod quidem faciunt (matres, scilicet, filios proprio lacte nutrire recusantes) eadem vecordia, qua quibusdam commentitijs fraudibus nituntur, vt fœtus quoque in corpore suo concepti aboriãtur, hoc est abortum patiantur: & Varro [c] verbo abortare vsus est; &, mulier abortiuit, alibi legitur [d]. Abortionem quoque pro abortu dixit idem Paulus [e]. Inde, & abortiuus, & abortiuum [f] facere, quod est abortum facere. Et abortiuus partus pro informi, & imperfecto accipitur, Suetonius [g] metaphorice Senatorũ, & cœt; quos abortiuos vulgus vocabat, hoc est informes illo honore indignos.

a lib. 4. sent. c. 9.
b lib. 12. c. 1
c de re rust. lib. 2 c. 4.
d sicut ex literaris ... de homic.
e l. si qs aliquid § qui abortionis ff. de pœnis.
f c. Moyses 32 q. 2.
g in vita Augusti c 35.

CAP. II.

Anathematis vocabulo res, & persona significatur: res, cum [a] excommunicationem ipsam, persona, cum [b] hominem excommunicatione maiore mulctatũ, dicimus. Est autem anathema Græcis idem, quod nobis deuotus, sacer, maledictus, excommunicatus, (cum de homine loquimur) quasi suspensus, seorsum positus, atque à fidelium com-

a cap. debēt 11. q. 3.
b ad c. Engeltrudam 3. q. 4.

communione separatus. Et, quamuis [c] inter maiorem excommunicationem, atque anathema nihil intersit, quo ad vinculũ, solemnitate [d] attamen inter se non minimum differunt: Fulminaturq. anathema ad terrẽdos, atque in officio continendos fideles, à quo [e] propterea absolui difficilius est, quàm ab excommunicatione, cùm [f] ab inferioribus Episcopo remitti non possit.

c Abbas ad c. cũ ab Ecclesiarũ n. 3. ext. de offic. Ord.
d c. debent.
e Abb. ad d. c. cũ ab Ecclesiarum, & ad c. cum in cunctis §. inferiora ext. de elect.
f glo. cõiter recepta ad d. c. cum ab Ecclesiarum vbi & Abbas n. 4.

CAP. III.

Animatus, seu viuificatus partus masculinus dicitur secundum Hippocratem [a] seruato naturæ ordine, trigesimum agens diẽ in materno vtero: Fœmininus verò, vt articulatus, & configuratus sit, non minore, quàm duorum, & quinquaginta dierum spatio viuere creditur.

a lib. de natura pueri & lib. de septimestri part.

CAP. IV.

Beneficiorum Ecclesiasticorum alia reseruata, alia affecta vocantur, licet, quoad effectum reseruatio, & affectio idem sint, sed propriè reseruati dicuntur, quæ in curia vacant, eorumq. reseruatio clausa est [a] in corpore iuris. Hinc communiter receptum est, vnicam esse reseruationem, alijs contendentibus [b], plures esse. Nobis placet, reseruata dici debere ea, in quorũ collatione ratio mensium habetur, reliqua omnia affecta: verbi gratia, si beneficium regulare commendetur, remanet enim perpetuò affectum Sedi Apostolicæ; vel, si in litteris prouisionis positum sit decretum de dimittendo obtento beneficio per resignationem in manibus Papæ factam, per priuationem in curia sequutam, & cum huiusmodi clausulis, quibus Romani Põtifices beneficiorum collationem sibi reseruare solent: sed, vel reseruationis, vel affectionis nomine censeantur, huiusmodi [c] beneficia in curia, vel apud sanctam Sedem, semper vacare intelliguntur, nec ab inferioribus collatoribus conferri posse, licet omnia [d] beneficia conferendi facultatem habeant, nisi [e] de reseruatis, & affectis expressa mentio in litteris Apostolicis facta sit.

a de quo c. 2 de præb. li. 6
b Gomez præfertim ad regulam de 9 trien poss. q. 3e. ver. secũdus igitur articulus Aeneas de Falconib. in Trac. de reser. q. 3 in prin. n. 12
c gl. ad Clemen. 1. Vt, ll ee pen Cal. consq de præb. Simo. Tract. de refer. benef. q. 30 nu. 4. Lupus alle 96. Aen. de Falcon. d. Trac. 2. effec. Auctor Tract. de Indultis §. & ex eo nu 1. cum seqq.
d Rota dec. 3 de off leg. in nouis & alij plures, quos Auctor alleg. ibidẽ.
e d. c. 2. vbi Iran. & alij.

CAP. V.

Caelebs vocatur, siue mas, siue fœmina, qui extra matrimonium viuit, vnde cælibatus matrimonio opponi dicitur. Corrumpis sine ratione cælebs, ait ille [a], hoc est, cùm vxorem non habeas, quæ corrumpi possit, alienas vxores gratis corrumpis. Et Suetonius [b]: Confirmauit pro concione, quatenus matrimonia sibi male cederent, permansurũ se in cælibatu. Dictus est cælebs, quasi cælo dignam vitam degens, vt interpretatur Beatus Hieronymus, nam, qui sine vxore est, beatus, ac quasi cælestis homo videtur, cum vxor [c] malum sit necessarium. Ideo Apostolus [d] dicit: Solutus es ab vxore? noli quærere vxorem. Cælibes etiam appellantur, qui per summam continentiam venereæ voluptati nuncium remittunt. Hos seruos suos Dominus: hos discipulos Magister agnoscit: hi de terra triumphant Deo similes, quoniam Dei virtutem capiunt; quos propter Regnum cælorum, se ipsos castrare testatur Saluator apud Matthæum [e]. De his dixit Ioannes [f], quòd cum mulieribus non essent coinquinati, cùm virgines essent, agnumq. sequerentur, quocumque iret.

a Martialis lib. 12.
b in vita Claudij c. 20.
c Stobæus de nuptijs.
d epist. 1. ad Cor. c. 7.
e cap. 19.
f Apoc. c. 14

CAP. VI.

Census olim [a] duplex fuit, soli, scilicet, & capitis, nam singulo quoque lustro, quod quadriẽnij periodo claudebatur, vnusquisque pro capitibus, ac rebus suis publice profitebatur, hoc est, quodcumque possidebat, in tabulas publicas referri curabat, vt pro numero, ac qualitate personarum, & bonorum, quæ habebat, tributa solueret. Nobis census [b] est pensio Episcopo de bonis Ecclesię debita, ac reseruata, ne impositionibus, vel exactionibus [c] subditos oneret. Hodie census quoque dicitur annuus redditus constitutus super re immobili, vel, quæ pro immobili habeatur, sitq. fructifera natura; vide. licet, cum iuxta Pij Quinti [d]. constitutionem is emitur, exempli gratia, centum nummorum aureorum pretio, ita tamen, vt pœnes venditorem ea remanente, ipse singulo quoque anno quinque, sex, octo, vel septem itidẽ nummos aureos, vel aliam summam rei emptæ fœcunditati congruentem, emptori repræsentare teneatur. Qui tamen census, vel pensio, si rem fluminis impetu abripi, vel chasmate [e] absorberi, vel incendio, aliavè calamitate perire contingat [f], cessare intelligitur, vel, si res tota non perierit; pars illa pensionis, quæ cum fructu rei deperditæ proportionem habuerit. Censum verò sic venditum venditori redimere semper licet: quamquam emptori pretiũ eius repetere semper illicitũ.

a to tit ff. de censib.
b c. quæsitũ in fin. 10. q. 3. vnac de cens.
c c. 3 & 6. §. prohibemus eod d. celib.
d d. qua sup. c. 2. de empt. & vend.
e chasma verbum Græcũ terræ hiatũ, seu voraginẽ significat.
f idem de re feudali, vel censuali, vel emphyteutica dicẽdum est An. Faber in suo C. tit. de iure emphyt. de fin. 30 cum seq. & l. dimissoria con. ff d verb. signif.

CAP. VII.

Dimissoriæ [a] litteræ, olim vulgò nobiliore vocabulo dicebantur Apostoli, quasi missæ, quia mittebantur à iudice, à quo appellabatur, ad eum, ad quem directa fuisset appellatio, & per eas causa ad ipsum dimittebatur. Hodie dimissoriæ sunt, non solùm, quæ propter appellationem dantur: sed &, quæ commendatitiæ, ac testimoniales, vocãtur, quibus promiscue, & indifferẽter vtimur. Sed magis placet, dimissorias dici eas, quæ, proprio Episcopo impedito, dantur cupientibus ab alieno ordinari: cõmẽdatitias verò, seu

ſeu teſtimoniales, quæ dantur iam ordinatis, vt in exteras diœceſes profecturi, à locorum ordinarijs [b] ad functiones Eccleſiaſticas admittantur proprij Epiſcopi litteris commendati, ſicut ad [c] ordines tantùm admittuntur, qui proprij parochi de ſuis natalibus ætate, ac moribus Epiſcopo litteras teſtimoniales exhibent. Vnde apparet dimiſſoriales [d] à ſolo Epiſcopo, teſtimoniales verò, etiam ab inferiore, concedi poſſe.

b c.tuæ ext. de cler.peregri.c ſanctorum 70.d. c. qm a c. q a. Conc. Trid. ſeſſ.23.de refor.c.16 a h. c c.5. ead. ſeſſ.23. d d.cap.16. ead ſeſſ.

CAP. VIII.

EPiſcopi vox latinè reddita ſpeculatorem ſignificat, animarum certè regimini optimè congruens, cùm ex altiſſima charitatis ſpecula, creditarum ſibi ouium mores explorare, ac diligentiſſimè obſeruare ad Epiſcopū maxime pertineat. Epiſcopos appellat Arcadius [a] iuriſconſultus eos, qui pani, rebuſque venalibus ad quotidianum victum neceſſarijs præerant: vnde Epiſcopos paſtores animarū dictos eſſe crediderim [b], quòd ſcilicet de cæleſti pane, cuius alimēto ſatiatur, ad Deumq. extollitur Chriſtiana anima, curam habeant: hoc enim Epiſcopi vocabulum vſque ab initio naſcentis Eccleſiæ fuiſſe teſtantur acta [c] Apoſtolorum. Ideo etiam ſuperintendentis [d] titulo inſignitum eſt ita, vt Epiſcopatus [e] onus potiùs, quàm honor videatur.

a l vlt. ff. de mun. & hon.

b Auctor in Parat. ait de temp. ord & in tract. de Indul §. Epiſcopus n. 15.

c cap. 20. d c. qui Epiſcopatum 8. q. 1. e epiſt. c. ad Tim. cap. 3. Apoſtol.

CAP. IX.

FAlſitatis ſuſpicione caret roſa ſcriptura, etiam, ſi verba, vel characteres eius ad rei ſubſtantiam pertinentes, conſumpti ſint, non item, ſi raſa appareat, cùm ſine hominis induſtria nihil radi poſſe præſumatur. Rodi [a] verò à muribus, alijſvè huiuſmodi beſtiolis, vt de tabulis teſtamētarijs differit Vlpianus, quoniam extra hominis culpam eſſe, ac paſſim euenire manifeſtum eſt, ſcripturæ falſitatem excludit.

a in l. 1. §. vl. ff. d bon. poſ ſeſſ ſecun. ta bul.

CAP. X.

FAlſi teſtimonij ſignificatione abſque dubio comprehenditur, quidquid etiam extra iudicium, etiam animi benefaciendi falsò aſſeritur. Sed perniciosum, ipſiuſque Dei verbo [a] damnatum eſt falſum teſtimonium in iudicio iuramento affirmatum, cùm ſcriptū ſit: non loqueris contra proximum tuum falſum teſtimoniū. Ibi enim aſſerrur teſtis mendacij Deus [b], qui veritas eſt, ideo periculoſum, ac prohibitum. Teſtium autem iuratorum tanta eſt auctoritas, vt, niſi manifeſta improbitatis nota fidem amiſerint, aut [c] legitimis exceptionibus excludantur, à iuſtitiæ miniſtris reijci non poſſint, dicēte Domino [d]: In ore duorum, vel trium, ſtet omne verbum.

a Exodi 20. Leuitic. 19. Th. 2. 2. q. 18 ar 3. & 2. 2. q. 121. 2. & 1. b l iuriſiur. C. de teſtib. cap. quoties ext. co. Cic. l. 3. offic. c l. quæſitū I ſi. cū ſeqq ff. eod. d Deuter. 19 Matt. 18. Apoſt. ep 2. ad Cor. cap 13. ep ad Hebr. c. 10 de quibus c. rela. n 2. ext. d ſet.

CAP. XI.

FOenus à fœditate, vel à fœtore contractus nomen meretur: Gellio [a] ex Varronis ſententia dici placet à fœcunditate, ſiue à fetu, hoc eſt à partu pecuniæ, quo, inſtante vſuræ ſoluēdæ tempore, ita debitor vexatur, ita afficitur, vt [b] ea moleſtia à B. Baſilio doloribus parturientium appoſite comparetur. Peſſimum genus lucri eſt pecunia fœnore acquiſita, ac multò peius fœnus ex fœnore proueniens, malorum nempe parentum praua ſoboles, vt, quæ hominū ſubſtantias paulatim deuoret, ferè, ſicut pullos viperarum non, niſi perroſo materno ventre, naſci, tradit Plinius [c]. Fœnus ſimulac generatur, parere, ac generare incipit, creſcitq. ſemper vſque in infinitum cōtra id, quod de alijs rebus experimur, quæ vbi ad iuſtam, ſibique propriā magnitudinem peruenerint, augeſcere deſinunt. De hoc turpi quæſtu, atque incremento, ita Ariſtoteles [d]: Fœnus ſe ipſum maius facit, vnde, & nomen inuenit, quoniam illa, quæ patiuntur, ſimilia ſunt gignentibus, pecunia, ſcilicet, pecuniam pariente.

a li. 16. c. 12

b in orāt. de diuitijs.

c li. 10. c. 62.

d li. Polit. 7. c. 1.

CAP. XII.

FOrnicari eſt rem cum meretricibus habere. Deducitur autem à fornice, loco cōcamerato, ſuboſcuto, occulto, vbi corpore quæſtum facientes mulieres habitare, ac proſtare ſolebant. Latius tamen patet hæc vox apud theologos, ac iuris interpretes, copulamq. illicitam veneream quamcumque deſignat, ſicut, & verbum mœchari quod, quamuis propriè adulterari ſignificet, extenditur tamen ad omnes vetitas coniunctiones carnales. Animalia rationis expertia fornicari non dicuntur, ſicut, nec homines, dum ſine peccato coeunt: Ideo ſemper illicita fornicatio, ſemper letale peccatum conſtituit, etiam ſi ea ſit, quæ ſimplex appellatur, cum, ſcilicet, ſolutus cum ſoluta extra matrimonium commiſcetur, eſtque hæreſis [a] reus, qui aliter ſentit, clamante Apoſtolo [b], nullum fornicatorem habere hæreditatē in Regno Chriſti.

a Clem. ad noſtru de hæret.
b epiſt. ad Epheſ. c. 5.

CAP. XIII.

FVrtum definitur eſſe rei mobilis fraudulentam contrectationem lucri faciendi gratia, atque in [a] poſſeſsione conſiſtere, cùm rem alienam auferens poſſeſsionis furtum faciat. Fraus in eo eſt, quòd res aliena occupatur: ex contrectatione oritur poſſeſsio, ſi res [b] loco moueatur lucri cauſa, nam, ſi deſit animus lucrādi, cōtractio non cōſtituit [c] furtum, nec, vt fur, puniendus eſt rem contrectās.

a l. 1. § ſi rē ff. ſi is, qui teſt. lib.

b l. 3. § ſi rē ff de acqu. poſſeſſ.
c l. falſus §. qui alienam l. qui in mente ff. eod. §. placuit. Inſt. de obli. quæ ex delic. naſcun. & paſſim.

CAP. XIV.

GRadus cognationis à ſcalarum, locorūque decliuiū gradibus nomen ſumpſerunt,

runt, quos ita dispositos videmus, vt de proximo ad proximum, hoc est ad illum ascendatur, qui priorem immediatè sequitur. Sic in ordine cognatorum gradus est [a] personæ ad personam proximam distantia in linea cõsanguinitatis, atque affinitatis, vsque ad communem parentem. Iure autem Pontificio, quo christianus orbis vtitur; parentes non faciunt gradum, sed consanguinitatis, atque affinitatis principium constituunt, vnde gradus nascuntur. Filij primum gradum constituunt, hoc est, fratres ex eodem parente nati, nepotes secundum, pronepotes tertium, abnepotes quartum, vltra quem [b] non extenditur contrahendi matrimonij impedimentum. Sed spiritualis [c] cognatio, ac [d] legalis, atque iustitiæ publicæ honestatis impedimentum ex sacri Concilij Tridentini decreto primum gradum nullatenus excedit, sicut, nec affinitas ex fornicatione contracta, secundum.

a l. 1. cum seq §. vsque ad § affinitatis ff. de grad. affinit.

b cap. non debet ext. de consangu. & affinit.

c cap. 2. 3. 4. sess 24 de reform. matrim.

d sup. c. vn. de cognat. leg.

CAP. XV.

Homagium, ab homine deduci vox ipsa demonstrat, estque obligatio seruitutis à libero homine facta Principi, vel domino habente feudum, vel ius infeudandi per pactum, vel stipulationem, cum, scilicet, liber homo Principi, vel domino fidelitatem promittit, seque hominem, ac vasallum suum constituit; sicque idem videtur esse homagium, ac fidelitas, licet sint [a], qui putent, homagium habere locum in profanis, ac temporalibus, fidelitatem verò ad sacra, ac spiritualia restringi, pro [b] quibus promittitur etiam fidelitas, non autem homagium, cùm Romana [c] Ecclesia obligationem huiusmodi pro re spirituali, tamquam simoniacam, omnino reijciat.

a specul. de homag. lib. de feud.

b c. antiqua ext. de priuileg.

c c. vlt. ext. de reg. iur. vbi gloss.

CAP. XVI.

Immunitas [a] vocatur ea, quæ muneris vacationem præstat. Sicut enim ciuilia munera trifariam diuiduntur, in personalia nempe, patrimonialia, ac mixta [b] ex vtrisque composita; ita & immunitas in tres partes distingui potest; in personalem, realem, siue patrimonialem, ac mixtam, vt de decimis dicitur, quæ itidem, aut personales, aut reales, aut mixtæ [c] sunt. Conuenit verò immunitas etiã rebus inanimatis: sacræ enim ædes, oratoria, aliaue loca religiosa, ea fruuntur immunitate, ac libertate, vt in [d] illis mercaturam tractare, tumultusque iudiciales tolerare piaculum sit, vnde [e] nec delinquentes inuiti sine anathematis periculo extrahi possunt.

a l. munus 18. ff. hoc titulo.

b l. vlt ff. de mun. & honor.

c c. 7. 22 26 28. 34. ext. de decim. clemen. vn. eodem.

d c. 6. & passim ext. de immun. eccles. cap. 2. eod. in 6.

e c. cond. dist. 37. c. 6. ext. eod. de immun eccles. & sup. eod. tit.

CAP. XVII.

Incestum propriè dicitur committere, qui [a] mulierem consanguineam carnaliter cognoscit: sed [b] & ad affines extenditur nonnunquam hoc vocabulum. Ideo, qui [c] cum consanguinea, aut affine nuptias contraxerit, incestus reus erit. Hæc autem turpis commixtio incestus appellatur, quasi fiat contra cestum, vel careat cesto, iustarum nuptiarum symbolo, zona, scilicet, illa virginea, quam prima nocte vir nouæ nuptæ soluebat. In rebus quoque sacris incestum fieri dicebat antiquitas.

a l. vlt. §. 1. ff de condit. sine cau. l. vlt. ff. de ritu nuptiar.

b l. si quis mihi l. adoptiuus cum seq. l. sororis §. 1. l. incestu cũ seq. ff. de ritu nupt. c. de incestis nec eam [illegible] quæst 3.

c d. l. sororis §. 1.

CAP. XVIII.

Incompatibilia sunt, quæ vno, & eodem tempore in vno subiecto se inuicem compati, vel simul esse nequeunt, vt cum [a] quis duas habet dignitates, seu beneficia, quæ assistentiam, assiduitatem, ac residentiam, requirant, vtrique etenim interesse, ac [b] deseruire eodem tempore, ob locorum distinctionem non potest, quemadmodum vnum [c], idemque dominium penes duos esse, sicut duos vnam, & eamdem dignitatem, ac gradum obtinere [d], ac retinere simul non posse, dicimus.

a c. de multa ext. de præbendis.

b quia nemo potest domini[s] seruire duobus Matth. cap. 6.

c l. 5. §. si duobus ff cõmodati l. de hærede §. pater ff. de capt. & postlim reuer.

d arg. legis cùm in testamento ff. de hered. instit. l. 1 §. qui semel ff. de successorio edicto.

CAP. XIX.

Intercessionis verbum plura significat [a]: sed, quod ad rem nostram attinet, intercedere est prohibere, opponere, obsistere, atque etiam publica auctoritate, ne quid fiat, impedire. Cæsar [b]: Quod ad Aticinos spectat, nihil intercedit, quominus Samniti populo pacis, bellique arbitrium sit. & Cicero [c]: Quod quidem genus legationis ego cõsul, quamquam ad commodum senatus pertinere videbatur, tamen, approbante senatu frequentissimo, nisi mihi Leuinus tribunus plebis intercessisset, sustulissem: minui tamen tempus, &, quod erat infinitum, annuum feci. Intercessio, vtcumque iniusta, executionem impedit, si modò talis sit, quæ ab executore admitti debeat: attamen is, ad cuius fauorem de beneficij possessione vindiciæ [d] dictæ sint, si in iudicati executione habeat contradictorem, qui intercedat, nihilominus petere potest executionem (publicè namque interest, sententiam quamcitissimè executioni mandari propter iudicis auctoritatem [e], præsertim in beneficialibus [f], ne beneficia diu tectore, ac possessore careant) nisi intercessorem iam possessionem adeptum fuisse manifestum sit. Nec refert, quòd de titulo, ac iure suo aduersarius ad beneficij possessionem sufficienter doceat, cùm [g] aliud sit habere ius ad rem, aliud in re: nec rei possessione prohiberi potest victor, nisi ab illo, qui eiusdẽ rei possessionem occupat; sicut fieri non potest, vt, qui non possidet, hoc solo possideat, quòd intercedit, cùm intercessionis natura sit

a vt in l. in persona §. qui pecuniã vers. si quasi fideiussor, vbi gl. interpretat. ff. de pactis l. ita § Papinianus ff de administr. & pe[r]ic. tutor.

b libro 8.

c de legib. lib. 3.

d Vindiciarũ significationẽ habes infra [illegible] vindiciæ [illegible]

e l. seruo §. cum Prætor. ff. ad S. C. Trebell.

f vt c. 1. in fine de sequestr. poss. & fruct.

g cap. ff. [illegible] absentis, de præben. in 6.

ius intercedenti competens conſeruare, non autem augere, aut nouum tribuere, præſertim poſſeſsionis, quoniam duo h naturaliter eamdem rem ſimul, & inſolidum poſsidere non poſſunt. Saluum igitur eſſe oportet ſemper ius interceſsionis, quoties intercedēs tertius eſt, nec dum condemnatus, ne (quod i naturæ, ac rationi repugnat) ſententia inter alios lata alij noceat. Ex ea k tamen cauſa rei iudicatæ executio retardari nequit, ſicque & is, qui poſſeſsione deijcitur, & quicumque ius ſibi in ea re competere arbitratur, intercedere non prohibetur.

h l. 3. §. ex contrario ff. de acqu. poſſ. & ſup. cap. prox.

i to. ti. C. res inter alios acta, vel iudic. ali. non noc.

k d. § Prætor. iuncta l. illi, a quo §. 2. eod. ad S. C. Trebell. l. 1. in princ. ff. vt in poſſeſſ. legat.

CAP. XX.

INtruſus intelligitur quicumque beneficij ſibi non collati, vel ab eo collati, qui nullum conferendi ius habuerit, nec in a quaſi poſſeſsione illud conferendi fuerit, poſſeſsionem capit; neque enim legitimè, nec ciuiliter poſsideri poteſt beneficium, niſi b canonice, vel, vt aiunt, ſaltem colorata c inſtitutione, collatum ſit. Eſtque adeo odioſa intruſio, vt, ſi idem beneficium intruſionis reo poſtea legitimè conferatur, nihil valeat collatio, niſi prioris vitioſæ poſſeſsionis facta ſit expreſſa mentio; hocque, vt declinetur periculum ab intruſione imminens, cuius d vitium omnino purgandum eſt, ne nocere poſsit.

a c fin. ext. de inſtit. clem. 1. de ſuppl. negli. Prælat.

b cap. 1. de reg. iur. lib. 6

c Rota dec. 25 num. 4. de conceſſ. præb. in antiquis. colorata, hoc eſt legitimum prætextum habente.

d Ant. Fab. in ſuo Cod. de fin. 11. tit. de iacruſ. eccl. poſt Rebuffum, Calder. Bella. [illegible]

CAP. XXI.

IVdicium, vel ciuile, vel criminale eſt: ciuile dicimus illud, quo quis ad propriū commodum agit, ideſt, quo ſibi aliquid adiudicari petit ex cauſa a mutui, commodati, mandati, depoſiti, aliaue huiuſmodi actione. Quod extenditur etiam ad actiones ex delicto, vel quaſi, naſcentes, vt furti, bonorum raptorum, legis Aquiliæ, iniuriarum, & ſimiles ciuiles ſimul, ac criminales, quæ priuatam vtilitatem, non b publicam vindictam, reſpiciunt, ac c pecuniariæ etiam appellantur. Criminale iudicium à crimine deductum d ad publicam vindictam inſtituitur, licet eam conſequatur e plerumque pœna pecuniaria. Sicque illicitè exactum f priuatis perſonis in duplum reſtituitur; ſicut violenter extortum cum tripli pœna, quæ g non ad actorem, ſed ad fiſcum pertinet. Aliud enim priuatorum vtilitas, aliud publicæ diſciplinæ rigor poſtulat.

a l. interrogari C. de quæſtion.

b vt in l. vlt. C. de minor. l. vlt. ff. de furt. l. 2. ff. de incēd. rui. naufr.

c l. 1. C. de teſtib. d. l. vlt. de priu. de lic. d. l. interrogari.

d c quicumque 11. q. 3.

f l. locatio §. quod illicite ff. de publ. & vectig.

f §. in ſumma Inſtit. de iniurijs.

g d. §. quod illicite cap. eſt iniuſta, 14 q. 4. c vt ſame, ext. de ſenten. excommun.

CAP. XXII.

IVſtitiæ publicæ honeſtatis impedimentum cenſeri dicimus, cum quis propter publicam honeſtatem cum ſorore eius mulieris, vel viuentis, vel vita functæ, quam ſe vxorem ducturum ſpoponderat, matrimonium contrahere prohibetur, ſicut reciprocè & ipſa ſponſa, vel viuente, vel defuncto ſponſo, cum illius fratre maritali vinculo coniungi non poteſt. Quod quidem impedimentum, cùm a ad quartum vſque gradum olim procederet, hodie vltra primum non extendi debere, ſanxerunt ſapientiſſimi Patres b ſacri Tridentini Concilij, experientia c edocti, ex multitudine graduum peccata plurima, atque ſcandala oriri ſolita. Id tamen intelligendum eſt de ſponſalibus futurum, non autem præſens, matrimonium reſpicientibus. Hæc namque ex conſtitutione d Romani Pōtificis Pij Quinti perinde ſe habent, ac ſi matrimonium corporum commixtione conſummatum fuiſſet.

a cap. 4. & 8. ext. de ſponſal. & matrim.

b ſeſſ. 24 de reform. matrim. cap. 3.

c ead. ſeſſ. cap. 2.

d cap. 5. ſup. de ſponſal.

CAP. XXIII.

LAudemium dicitur, quod proprietario, alias directo domino, præter annuam penſionem vulgò canonem appellatam, toties ſoluitur, quoties rei feudalis, vel emphyteuticæ, vel cenſualis, vtile dominium alienatur. Quod, quia inſcio directo domino, fieri non poteſt, à quo inueſtitura neceſſariò accipienda eſt, in recognitionem directi dominij laudemia a præſtantur, quandocumque b vtile dominium transferri contingat, ſolutis duobus in ſingulos centenos de iure communi, ſed ex conſuetudine huius Prōuinciæ ſolutis decem in ſingulos centenos nummos ex prouentu fructuum, ſiue redituum, non autem ex proprietatis valore computandos. Laudemium accipitur etiam prò reali onere feudi rem ipſam ſequēs, vbicumque c ſit, ex natura, videlicet, ipſius rei, quæ d cum ſuo onere à perſona ad perſonam tranſire ſolet. Laudemium peti poteſt, non ſolum perſonali, ſed vt aiunt, etiam e in rem actione, ſiue à contrahente, ſiue ab alio quocumque res poſsideatur.

a l. vlt. C. de iu. emphyt.

b d. l. vltim.

c Caſſan. in conſuet. Burgun. rubr. 11 gl. 1. num. 9.

d l. alienatio ff. de contr. empt. l. vn. C. de rem alien. geren. l. poſſeſſores, verbo, illud quoque C. de fund. patrim. lib. 11.

e Ant. Fab. Cod. de fin. 9 & 12 & 64 tit. de iu. em phyteu.

CAP. XXIV.

MAnſus a quid ſignificet non ſatis conſtat, cùm vox Germanica potiùs, quā Latina eſſe videatur. Albertus b Krantzius in ſua Vuandalia ſic habet: Aſsignauitq. trecentos manſos eccleſiæ in perpetuum ſeruituros. Cuiacius c, eſſe fundum putat, vnde quis ſe, ac familiam commode alere poſsit. Vocatur etiam d ager ad ſanctiſsimæ Euchariſtiæ neceſsitates reſeruatus. Alij aliter. e Nobis videtur eſſe, quidquid pro dote erigendæ eccleſiæ conſtituitur, quod quidem tale ſit, vt ex eius fructu eccleſia, eiuſque rector poſsint decenter ſuſtentari.

a de quo c. vlt. ſup de cenſib. & c. 2 ext. eod.

b lib. 4. c. 35

c lib. 2. de feud. tit. 8.

d [illegible] ad d. c. 2. de cenſib. verbo Manſus.

e Abbas, & alij ad d. c. 2 de cenſib.

CAP. XXV.

MOnitorium dici poteſt eccleſiaſticum ſuffragium ad furto ablatas, vel deperditas res recuperandas inuentum, quo a ab excom-

a c. 2. ſupe. tit. prox.

excommunicationis periculo præseruatur, qui sublatas, nec restitutas, monitus restituit, earumque occupatores non reuelatos reuelat. Huius subsidij causa litteræ monitoriales appellatæ ab b Episcopis tantùm, vel eorum Vicarijs, conceduntur, quibus huiusmodi rerum occupatores, vel occupatorum notitiam habentes sub anathematis interminatione, vel ad eas restituendas, vel ad prodendos earum occupatores monentur.

b c. 1a. & 9 sup. ci pror.

C A P. XXVI.

Notorium est, quod quauis tergiuersatione celari non potest, siue facti permanentis sit, siue momentanei: quod a, & de qualitatibus, ac circumstantijs, intelligitur.

a Iul. Claro in pract. crimin. q. 9. in princ.

C A P. XXVII.

Optio est eligendi facultas. Cicero a: Quoties ille tibi potestatẽ optionẽq. facturus sit, vt eligas, vtrum velis, factum esse, nec ne. Optio iure canonico est, quæ antiquiores canonici, vbi est consuetudo b, relictis præbendis, quas possident, vacantes pinguiores, vel ipsimet, vel per alium, gradatim capiunt. Quod quidem ius optandi in vacantibus per obitum tantùm habet locum, non autem in ijs, quæ in summi c Pontificis manibus ad certæ personæ fauorem resignantur. Etenim, vbi non est vacatio, non potest esse optio: nec vacat beneficium ante resignationem, quæ semper fulcitur conditione, siue clausula hac: Nõ aliter, nec alio modo.

a Ad. a in Verr.

b c. fin. de consuet. li. 6

c Capuraq decis. 481. par. 2.

C A P. XXVIII.

Parochus apud nos est idem ferè, quod olim fuit curio, animarum, videlicet, curam gerens, ita nuncupatus ab a antiquo parochorum munere legatis, qui Romam mittebantur, salem, ac ligna suppeditandi, quarum rerum verbo hospitibus necessaria continebantur: sic parochi officium apud nos est sibi credito populo ad æternam salutem necessaria subministrare.

a Vide quæ habes supr. cap. de parochis.

C A P. XXIX.

Parricidium propriè committit a, qui parentem necat, aut etiam filium, quamuis naturalem b, substantia filiationis c, non qualitate attenta. Sed, & parricidij reus est, qui d ascendentem, vel descendentem, vel etiam transuersalem interficit vsque ad quartum contrahendarum e nuptiarum, vltimum gradum, scilicet, cum consanguineis licitum.

a l. vn. C. de his, qui parẽ. vel fil. occider. b l. 1. §. parricidium num. 1. post Alex. ad l. a ff. de in ius vo. can. c d l vnica. d l. 1. ibid num. 4. e c. non debet extr. de consang. & affin.

C A P. XXX.

Parte, & consilio exceptis, verba sunt in litteris monitorialibus apponi solita, quarum a explicatio est, vt pro parte accipiatur ille, contra quem litteræ decernuntur, cui competit hæc exceptio, quia æquitati repugnat, hominem cogere ad prodendum seipsum, sicut rationi minime congruit, vt de b domo aduersarij probationes sumantur. Verbum (*consilio*) ad aduocatum, ac procuratorem refertur, quia, scilicet, cùm bonis moribus non conueniat, eos pandere debere, quæ, tamquam alicuius causæ defensores, didicerunt, quæq. verisimile est, eos nesciuisse, nisi ea secretò à cliẽtibus accepissent. Hoc tamen limitandum c est, si in fraudem legis aduocatus, vel procurator, non fuerint à litigantibus cõducti. Quod, cùm sine animo doloso fieri nõ possit, eo casu conditio (*Parte, & consilio exceptis*) dolũ d struenti non prodest.

a Aur. Pub. in cod. de fin. 59. nu. 3. tit. de prebusionib.

b l. vlt. C. de edend. l. nimis graue. C. de testib.

c l. 1. & pœ. fin. ff. de iure fisci, l. 1. § si quis tabulas, ff. de poen.

d d. l Prator. §. 1 e d & doli mali except.

C A P. XXXI.

Pensionis nomine propriè censetur, quod pro re conducta, vel pro rei vsu, soluitur, vnde pensionarius actiuè est Iure ciuili, qui pensionem soluit. Iure autem canonico pensio dicitur, quæ imponitur fructibus beneficij, vt ab eo, qui beneficium obtinuerit, soluatur ei, ad cuius commodum reseruatur, qui passiuè vocatur pensionarius. Dicta est fortasse pensio à cõparatiuo pensior, pensius, quod charius, seu pretiosius significat. A. Gellius a: Vt nihil quidquam esset charius, pensiusque nobis, quam nosmetipsi: nam, quæ maximi facimus, pensa habemus, ac sæpe meditamur, atque examinamus. Sacrum b Tridentinum Concilium cathedralem ecclesiam, quæ mille, ac parochialem, quæ centum ducatorum prouentum non excedant, pensione onerari vetuit, soletque in diplomate, seu Bulla prouisionis caueri, ne quid de fructibus illius, vel beneficij, vel ecclesiæ cathedralis demantur, nisi certum sit, ducatos mille pro Episcopo, ac centum pro Rectore ab omnibus oneribus exemptos remansuros. In hancque c sententiã circa pensiones ir Romana Rota omnibus numeris absolutissima, quod idem est, ac si diceret d: absq. vlla diminutione. Putamus nos à pendendo, seu soluendo pensionẽ, veriùs ac propriè dici.

a lib. 11. c. 5

b sess. 24. de refor. c. 13.

c post Felynum ad c ad aures sub num. 13. de rescription. Sarnen. ad reg. de valo re q. vlt. in fin.

d Card. ad Clem fin. de ae. & qual.

C A P. XXXII.

Percussionum gradus perscrutari operæ pretium ducimus, quo a clericorum percussoribus absolutionis conditiones pro ecclesiæ intentione, delictorumq. qualitate, plenè suffragentur. Itaque trifariam diuiditur percussio, in leuem, videlicet, mediocrẽ, enormem. Est enormis b, qua abscissum, mutilatum, debilitatum c membrum sit adeo, vt officio suo fungi non possit; vel, cum ex vulnere magna effluxerit sanguinis copia; non item, si ex d naribus. Ratione quoque personæ enormis vocatur nonnunquam percussio, licet leuior fuerit, vt, cum in Episcopum, vel Abbatem inijcitur manus violenta, vel in

a Ruin consil. 219 num 3. lib. 3 Gozad. consil. 41. n 9 a c. si quis suadente 17 q 4 c. peruenit ext. de sent. excom.

b c. cum illorum, §. si verò clausstralis extr. de sent. excommunic. c Siluest. verbo, absolutio 4 §. 1. d idem ibi-ubi nost. ibidem.

Nn a aliam

aliam insignem personam, vt, si sacerdos in sacerdotem vim inferat cum populi[e] scandalo: leuis percussio est, quæ fit pugno, palma, pede, ligno, lapide sine[f] vulnere; ac, si contingat sine peccato, hoc est sine animo offendendi, non infligit excommunicationem, secus, si cū peccato; diciturque leuis ad differentiam enormis, à qua tamen absolui possit percussor, etiam ab Episcopo, cùm enormis summo Pontifici reseruata sit. Mediocris censetur, quæ inter enormem, ac leuem media est, de qua, quoniam certa regula dari non potest, relinquitur arbitrio Episcopi[g], qui, si grauis, atque enormis videatur percussio, caueat, ne percussorem à censura absoluat, sed ad summum Pontificem remittat.

e Innocent. ad d. c. cum illorum.

f Extrauag. perlect. ... quam similiter allegant Nauar. in Manuali c. 27 nu. 91. & Toletus lib. 1. c. 32. in princ.

g d. Extrau. perlectis.

CAP. XXXIII.

PErduellis est[a], qui, vel Principem, vel Rempublicam hostili odio persequitur, ita dictus, quasi sit pertinax in bello (duelluin enim[b] apud veteres bellū fuit) animoq. bellum inferat, dum ad perturbandam publicam quietem, prauo consilio peruersæ voluntatis arma tractat; ideo, & reus[c] maiestatis, & hostis publicus dicitur.

a l. vlt. ff. ad l. Iul. maiest.

b Liu. li. 37 Cic. 2 de legibus.

c gl. ad d. l. vlt. verb. perduellionis.

CAP. XXXIV.

PRæbendæ verbum[a] antiquum est, latinis minime incognitum, licet nobis fœmininum, priscis autem plurali numero neutrum fuerit. Præbenda (ait Plautus[b]) ædiles locauere. Gellius[c] Ventidium præbenda magistratibus publicè conduxisse narrat. Iure[d] ciuili prabendorum nuncupatione panes, & annonæ ciuiles, hoc est, publicæ, veniunt, quæ à Principe, & non pecunia, sed pane, vino, lale, atque eiusmodi rebus præstari ecclesijs solita salaria[e] nonnunquam appellata fuisse inuenimus, ex hisque præbendas nostras nomen accepisse, conijcimus. Nam, licet præbenda quodcumque[f] ad beneficij prouentum pertinet, comprehendat, (definitur enim esse emolumentum ex titulo ecclesiæ proueniens) propriè tamen præbenda fuit quædam, vti dicam, sportula, seu portio, quæ canonicis sub diuersis speciebus ad victum spectantibus, ex reditibus ecclesiarū distribui solebat; quod hodie quoque in Lugdunensi, atque in Hispaniensibus ecclesijs quamplurimis obseruatur, vbi vinum, panis, ligna, aliaque, etiam equis alendis ecclesiæ seruientibus necessaria, quotidie suppeditantur, quemadmodum, & in nostra ecclesia aliquando factum fuisse comperimus, donec, & publicæ, & priuatæ commoditati consultius futurum visum est, portiones illas non aliter, quàm pecunia, distribui debere. Quapropter, & distributiones quotidianæ vocatæ sunt. Verùm, cùm ecclesiæ piorum hominū liberalitate opulentiores factæ, bona acquisita inter suos canonicos diuiderent, præbendæ nomen obtinuit portio illa, quæ vnicuiq. canonico obtigit, quare non multò post beneficia omnia Ecclesiastica præbendæ vocari cœpta sunt, vtique non sine causa, præbentur enim, aut legantur, vt diuini cultus ministris præbeantur, decimæ, primitiæ, oblationes, quæ beneficialium redituum summam omnem conficiunt: sed communiore vocabulo præbenda est prouentus vltra quotidianas distributiones canonicis assignatus, in qua sola habet locum optio, vt diximus[g] alias. Potest verò præbenda esse maior, & minor, sicut distributio quotidiana non, nisi æqualis esse solet: ideo sub optionē nō cadit.

a l. inuitis n. ti. de iestib.

b in Persa.

c lib. 5. c. 4.

d l. vlt. C. de quadrienn. præscript. l. vl. C. de iur. deliber. l. hac edictali § his illud, ... de secund. nupt. ... C. Theod. de ann. ... & C. Iustin. ... eod. de annon. ciuil. lib. 11.

e l. priuilegia, C. de s. ... ecclesi.

f c. ... de præbend.

g c. vlt. ... sup. hoc tit.

CAP. XXXV.

PRopria[a] causa, in qua quis idoneus testis esse non potest, illa dicitur, vnde commodum[b], aut incommodum testimonij dicenti resultat. Singuli tamen, ex quibus vniuersitatis corpus efficitur, possunt testimonium dicere in causa eiusdem vniuersitatis, quasi totius corporis causa non sit causa vnuscuiusque membri, hoc est, singulorum, quia omnes[c] simul coniuncti vniuersitatem constituunt. Sed, si causa nomine vniuersitatis mota ad singulorum vtilitatem spectet, singuli à testimonio ita demum repellendi sunt, si res illæ, quas singuli possident, ad vniuersitatem rediture non sint, vt pascua, nemora, valles, aliæque saxosæ, aquis obnoxiæ, steriles, aut infructuosæ proprietates, ac fundi, qui plerumque ea lege conceduntur, vt eorum dominium sub quibusdam conditionibus transire possit ad hæredes, etiam extraneos, arbitrio eius, cui conceduntur; si verò colendi fruendi fundi ad tempus dentur, ita, vt ad vniuersitatem, elapso illo tempore, sint reuersuræ, singuli à testimonio reijci minime debent, quia vniuersitatis causa illa esse censetur.

a l. 1 nullus, ff. de testib. l. omnibus C. eod. ...

b l. ... propria, ff. quand. appellan. sit.

c l. sicut, § 1. Vniuersitatis, ff. de rer. diuis.

CAP. XXXVI.

PRoximus (vt habetur in parabola[a] Euāgelica de viatore à latronibus spoliato, ac vulnerato) homo est, cui opera hominis indigenti, homo misericordiam facere, hoc est, opem ferre tenetur, vel consanguineus sit, vel extraneus, vel peregrinus; vel amicus, vel inimicus, vel Christianus, vel infidelis, quem æque, ac se ipsum diuinæ legis præcepto diligere[b] debet homo sub Christi vexillo militans, adeo[c], vt contra ipsum falsum testimonium absque peccato dicere nequeat, sicut contra seipsum dicere prohibetur: proximus est[d] enim vnusquisque sibi.

a Luc. c. 10. August. Ep. 52 ad Ma. ... lib. 1 de doctr. christiana c. 3.

b Matt. c. 5.

c ...

d August. lib. 1. de ciuit. Dei c. ... c. si non licet 23. q. 5.

CAP.

CAP. XXXVII.

Qvincunx [a] pondus est, vel mensura, quinque vnciarum: vsura quincunx dicitur, cum quini in singulos centenos nummos, siue, vt vulgus loquitur, quinque pro quolibet centenario, soluuntur. Sic sextans, cum sex, septunx, cum septem. Centesima olim dicebatur vsura, quæ centum mensium spatio expleret, seu æquaret sortem; vt si cẽtum nummorum sors esset in singulos menses, nummum vnum parere intelligeretur. Semuncia dimidiam nummi partem singulis mensibus pariebat. Septunx, minus Quincunx.

a vide Budæum lib. de asse, & partibus eius.

CAP. XXXVIII.

Raptus dicitur, non solùm, cum libidinis furore vis virgini infertur, sed etiã, cum [a] illecebris, ac blanditijs, ex paterna domo, alioue honesto loco, abducitur. Sed & rapta [b] censetur illa, quæ se contra parentum voluntatem vltrò abducendam obtulit. Quin & raptus reus est, qui nondum viripotentem puellam corruperit; item iudex, qui apud se criminis ream defloraucrit. Etenim quocumque modo eorum, quos enumerauimus, id accidat, potiùs [c] raptus, quàm stuprum videtur.

a vide c. 3. sup de raptoribus.

b L. vn. C. de raptorib.

c vide c. vlt. sup de raptoribus.

CAP. XXXIX.

Svbrepere est furari, aut clàm auferre. Hinc subreptio, subreptitia postulatio, subreptitiæ litteræ, quæ per falsam suggestionem obtinentur; dicuntur verò etiam obreptitiæ, sed differunt inter se: obreptitiæ enim vocantur, quæ malitiosè, ac per falsitatem, obtinentur: subreptitiæ autem sunt, in quibus ex simplicitate, vel ignorantia, omissum est, quod à petente exprimi debuit: quo casu [a] habere possunt suum effectum, illo minime. Quod diximus, intelligendum est de rescriptis à quocumque ius conferendi habente concessis. Nam, quoad litteras vulgò Bullas nuncupatas, quæ pro collatis beneficijs dantur, vitium obreptionis, aut subreptionis ad Pontificias tantùm reducitur, non item ad eas, quæ ab ordinarijs collatoribus expediuntur, cuius [b] diuersitatis ratio aliunde petenda est.

a c. super litteris, vbi not. omnes ex ea de rescript.

b c. subreptionis infra tit. prox.

CAP. XL.

Talliabilis homo latinè dedititius appellari posse videtur, in cuius bonis, si absque liberis, & condiuisoribus, diem obeat, eius dominus succedendi ius habet. Nam, si duo, vel plures fratres talliabilis conditionis indiuisam parentum hæreditatem retinuerint, separatim verò aliquis eorum propria industria, aut labore, aliquid acquisiuerit, ac sine liberis moriatur, eius bona ita acquisita ad dominum deuoluuntur, non autẽ, quæ habebat [a] communia cum fratribus, quia, neque ante parentum mortem, neque postea, fuerant diuisa. Ideo fratribus ijs cõdiuisorum nomen impositum est. Non solùm autem homo, sed & fundus [b], aut ager, talliabilis esse potest.

a Ant. Fab. cod. de fin. & 16. tit. de dedititia libert. toll.

b idem Fab. cod. de fin. & passim ibidem.

CAP. XLI.

Vindiciæ olim erant sententiæ, seu adiudicationes, quæ fiebant [a] à seruitute in libertatem, vel contra à libertate in seruitutem. Hodie vindiciæ appellantur interlocutiones, seu sententiæ interlocutoriæ, quæ in causis, præsertim beneficialibus, pronunciari solent ante diffinitiuam sententiam, pẽdente lite ad fauorem eius, qui magis apparcote, magisque colorato titulo nititur, atque eo magis, si quid sit, quod impediat, ne plenissima possessorij causa citò terminetur. Quod in profanis quoque causis obseruatur, vt [b] certus possessor constituatur, vbi nullus est. Interdum vindiciarum locum implet sequestratio, quæ super pleno possessorio, nisi per diffinitiuam sententiam, reuocari nequit.

a l. lite ordinata, & totolere tit. C. de liber. causa late Lib. 43.

b d. l. lite ordinata & l. 2. initio, ff. de orig. iur.

CAP. XLII.

Vsura est, quidquid, præter sortem, vel caput, quod capitale vulgò est, accipitur, siue sit pecunia, siue aliquid, quod emi, aut pecunia æstimari possit. Quod sanè iuste fieri nequit, cum inter iustos collocet [a] Dominus apud Ezechielem eum hominem, qui ad vsuram non commodat, nec ampliùs accipit: & Saluator apud Lucam [b] dicat: Mutuum date nihil inde sperantes. Est tamen genus vsuræ non vetitum, cum pro æquitate, ac natura negotiorum, quæ geruntur, à debitore [c] creditori aliquid supra sortem soluitur potiùs dam ni emergentis, quàm lucri cessantis causa, quamquam id, quod re vera interest, æstimatur [d] etiam ex lucro cessante, cuius tamen actio odiosior est, quàm ea, quæ ex damno emergente oritur, quia fauore [e] dignior est, qui pro damno vitando, quàm, qui pro lucro captando, certat: nam, sicut nemo ex aliena culpa damnum sentire, ita nec lucrum captare, debet. Vnde est, quòd vsuræ, nulla etiam præexistente conuentione, debeantur damni occasione, vt, cum venditor non accepto pretio rem venditam emptori tradit, ne [f], scilicet, re, & pretio careat; quod vtique bona fides non patitur, nisi constet [g], emptorem pretium soluere voluisse. Sic consequens est, ad vsuras soluendas cogi non debere emptorem, si rem [h] venditam à venditore non acceperit. Hac de causa etiã marito, cui dos non sit soluta suo tempore, vsuræ debentur, ne [i] grauatus oneribus mà-

a cap. 18.

b. cap. 6.

c c. conquestus c. salubriter ext. de vsuris.

d l. si commissa ff. rem rat. hab. l. a. ff. ce eo qui certo loco, &c. vbi Castrens. § nunc de off. l. si fundus in fin. ff. locati, l. si mulier, § antepen ff. rerũ amotarum l. vn. C. de sent. quæ pro eo quod interest.

e l. non debet, ff. de reg. iur.

f l. curabit C. de act. empt. & vend. l. 2. C. de vsur.

g argil traic caus. ff. de act. & ol. lig.

h l. liberalitatis, ff. de vsur.

i d. c. salubriter.

trimonij damnū sentiat; quare, & causa dotis k, quoad virum, non lucrosa, sed onerosa, dicitur.

k l. ex promissione, ff. de oblig. & act. l. vlt. §. 1 ff. quæ in fraud. cred.

CAP. XLIII.

Xenodochium locus publicus a est, vbi peregrini, præsertim pauperes, hospitio excipiuntur, gratisque aluntur, vulgò hospitale dictum. Hinc xenoparochi dicebantur, qui b publice munera suppeditabant: Sed veriùs mea sententia hoc nomine vocati sunt, qui ligna c, ac salem hospitibus præbebant.

a de xenodochijs habet in l. sancimus. & in l. illud, C. de sacros. eccles. de quibus meminit & rubr. de Episcop. & cler. b de his meminit l munerum, ff. de munerib. & honor. c Budæus ita censet.

De regulis iuris. Tit. XXXIX.

CAP. I.

ABSENS a nequaquam condemnandus, nisi requisitus à iudice, adesse neglexerit, etiā si edictum b iudicis ignoret, dum constet, illud ad requisiti notitiam peruenire potuisse.

a l. 2. ff. de requirend. reis, l. absentem. ff. de pœnis. b d l. 1. §. Præsides.

CAP. II.

Actus conditionalis a quamdiu in suspenso est, nullū parere potest effectū.

a l si hæredi vbi Scæuol 3. not. ff. de condit. & demonstr.

CAP. III.

Affectus in atrocioribus delictis, etiam si non sequatur a effectus, ita demum puniendus est, si delicti suspectus in proximo, atque b immediato actu delinquendi deprehensus sit: alioquin c arbitrio iudicis mulctandus.

a l. si quis non dicam rapere C de Epis. & cler. b Grāmat. cōs. 16. n 19 c Iul. Clar. lib. sent 5. § fin. q. 92.

CAP. IV.

Antiquitate, ac diuturnitate temporis præsumuntur omnia solemniter acta, cum vetustas a habeat vim tituli.

a l. 3. §. ductus aquæ ff. de aqua quotid. & æst. l. 1. l. vlt. ff. de aqua pluu. arc.

CAP. V.

Bona vacantia dicuntur, quæ a, nec dominum, nec possessorem habent: sic vacare intelligitur beneficium, cum nec rectorem, nec possessorem habet.

a l. vlt. C. de successorio edicto.

CAP. VI.

Bonæ fidei possessor est, qui titulum quidem habet, sed inualidum: malæ fidei, qui a, vel nullum, vel vitiosum, habet. In rebus ecclesiasticis aliud est, titulum esse inualidum, aliud, esse vitiosum; Inualidus est, cum habens potestatem, habet tamen impedimentum conferendi, vt, si beneficium fuerit reseruatum, vel alia de causa ab eo conferri non possit. Vitiosus titulus est, cum collatum est beneficium ab eo, qui non habet potestatem conferendi.

a l quemadmodum C. de agric. & censit. lib. 11.

CAP. VII.

Beneficij non vacantis impetratio semper a nulla existimatur.

a c. 2. & 2. ext. de concess. præben.

CAP. VIII.

Bullæ, seu litteræ Apostolicæ propter auctoritatem plūbei sigilli, quo summus Pontifex vtitur, dicuntur probatio probata.

CAP. IX.

Citanda est pars, in quouis iudicio, quātumuis summario.

a Alex. cōs. 42. nu 4 post canonistas ad clem. sæpe de verb. significat.

CAP. X.

Creditori a inuito aliud pro alio in solutum dari non potest.

a l eum, à quo C. de solution. l. 2. §. 1. ff si cer. petat.

CAP. XI.

Duo a in solidum eiusdem beneficij rectores, & possessores eodem tempore esse non possunt magis, quam rei profanæ.

a l. 5. §. si duobus, ff. commod. l. 3 §. ex contrario, ff de acq. possess. l duo in solidum ff de precar.

CAP. XII.

Facti etiam proprij obliuio a præsumitur in Principe, ob negotiorū multitudinē.

a c. 2. de constitut. lib. 6. arg. c. super litteris ext. de rescript.

CAP. XIII.

Factum a pro non facto, quàm non factum pro facto haberi facilius est.

a l. in lege in fin. ff. ad l. Aquil.

CAP. XIV.

Famæ rerum a standum est, vbi certam derogat vetustas fidem.

a Tit Liu. lib. 7.

CAP. XV.

Fundamentum a intentionis, siue agatur, siue excipiatur, semper probandum est, præsertim b ratione temporis.

a l. 2 l. ab ea parte, l quoties ff. de probat. b Alex. ad l. si minorem, ff de in integr. restit. cum Castr. ad l. si inter eum. 5. ff de reb. dub.

CAP. XVI.

Gradum matris repræsentans non potest habere plus, quàm a mater habuisset, & matris hæredes non sunt necessarij, cùm non sint sui, quia fœminæ non habent suos hæredes.

a §. cum filius Instit. & hæred. quæ ab intest. defer. §. si igitur defunctus Nou. 118 de hær. ab int. veniente

CAP. XVII.

Hæres non tenetur ex pacto defuncti, nisi sub conditionibus, quibus defunctus contraxit, cùm obligationis conditio a ex persona hæredis non mutetur.

a l 2. §. ex his, ff. de verb. oblig.

CAP. XVIII.

Ignorantia facti a alieni probabilis est, præsertim b occulti.

a l qui in alterius, ff. de reg. iur. l vlt. ff pro socio. b l. 3. ff de iur. & fac. ignor.

CAP. XIX.

Impetratum a per subreptionem, vel obreptionem, pro non impetrato habetur, quia huiusmodi vitia destruunt gratiam b, ac rescriptum.

a l. si quis obrepserit, ff. ad l. Cor. de fals. l vlt. C. de diuer. rescript. b l 5 §. maner, ff de rebus eor. qui sub tutela, vel cura sūt

CAP. XX.

Interpretatio a semper ea accipienda est, qua actus fiat vtilis, & aliquid operetur.

a l. quoties in actionib. ff. de rebus dub. l. cogi circa princ. ff. ad S. C. Trebell.

CAP. XXI.

Iudicis officium frustra implorat a, qui cōtra iudicē cōmittit, aut iudicē cōtemnit.

a l auxilium, ff de minor.

CAP. XXII.

Iurisiurādi vsus hactenus necessarius est a quatenus probetur id, ex quo pendet litis decisio, præsertim, si aliter probari non possit.

a l pen. & passim C. de reb. credit & iur. iuran. l. totiens pupilli in prin. ff eod de iureiuran.

CAP.

CAP. XXIII.

IVs nõ habet conferendi a Beneficij, qui id iã contulit, sibique imputet b, quòd cõferendo, potestatem conferendi sibi eripuerit.

a c. dilectus ext. de præbend. b arg. l. filio ff. vt legat. seu fideicom. nom. caue.

CAP. XXIV.

LIcita a censeantur, quæcũque sanctæ Sedis Apostolicæ auctoritate cõprobãtur, de cuius potestate dubitare sacrilegium est.

a arg. l. sacrilegij C. de diuers. rescr.

CAP. XXV.

LInguæ lubricitas a non facile punitur.

a l. 7. §. hoc tamen ff ad l. Iul. maiest.

CAP. XXVI.

LImitata a causa limitatum, non perpetuum parit effectum.

a l. Imperator in fin ff. de postul. l. in agris ff. de acquir. rer. dom.

CAP. XXVII.

LItigatores inanibus sumptibus vexandi a non sunt, ideo, nec superuacuis b quæstionibus, cautionibus, probationibus onerandi, sed lites quàm citissimè c finiendæ.

a l. minoribus ff de minoribus. b l. quidam ff. de reb. cred. l. nec stipulatio §. a. ff. vt legat. nom. cauea. c l. 1. l. quidam §. inde quæritur ff. de noui op. nunc l. si cuius l. sed, si inter ff. de vsufructu.

CAP. XXVIII.

A Maiore parte a constitutum, ab omnibus constitutum esse videtur, & secundum b Aristotelem valet, quod maiori parti placuit: sed quod omnes, vt singulos, tangit, ab omnibus probari c debet.

a l quod maior ff ad municip. c. 1. de his, quæ fiũt à ma. par. capit. b lib. Polit. 4 cap 9. c l vlt. C de aucto præst.

CAP. XXIX.

MOdus honestus a in rebus seruandus est: nec immoderata cuiusque affectio attendenda.

a l cadaueri in princ. ff. de dam inf.

CAP. XXX.

MOnachus a non videtur fuisse is, cui monasterio exire ab habente potestatem conceditur.

a c. nullus vers. cum ergo 20. q. 1

CAP. XXXI.

MVratio a conditionis bonorũ ex mutatione qualitatis personę oritur: sic mutata qualitate personæ beneficiũ obtinentis, mutatur & ipsa beneficij qualitas, vt, si quis assumatur ad Cardinalatũ, nemo per eius obitũ beneficiũ vacans conferre potest, nisi solus sũmus Põtifex, cui beneficiũ remanet affectũ.

a l. per procuratorē §. 2 ff. de acquir. hæred l. vlt. C. de inoff. testam.

CAP. XXXII.

NOcentem a satiùs est absolui, quàm innocentem damnari.

a l. absenté ff. de pœnis.

CAP. XXXIII.

NOminis error, si cõstet a de volũtate, nec sit error in corpore, nocere non solet.

a l. quoties ff. de hæred. instituen. l. 4 ff. de leg. 2.

CAP. XXXIV.

NOtorium a dicitur, ac manifestũ, quodcumque, vel per confessionē, vel per probationem, vel per euidentiam rei, patet.

a c manifesta vbi glos. 2 quæst 5.

CAP. XXXV.

ODiosa a regulariter vetita.

a l. 1. & ro. ti. C. de prohib. seque. str. pecu. c. 1 & 10. ti. ext. de fil presb.

CAP. XXXVI.

ONus esse grauius a non debet propter rem certam, quàm, quanti res ipsa sit.

a l. 1 §. si is, qui quadraginta ff ad S C Trebel. l. in ratione § quod vulgò ff. ad l. Falcid §. 2. Instit. de sing reb per fideic. comm. relic

CAP. XXXVII.

PAlàm factum a suspicione criminis caret.

a l. vlt. ff. de ritu nuptiar.

CAP. XXXVIII.

POenã a delicto respõdere oportet, nec maior b sit, quàm culpa, ac ne eadẽ de causa alius puniatur, alius ne appelletur quidem.

a l. sancimus C. de pœn. b Cicero li. offic. 1.

CAP. XXXIX.

POssessorium a, sicut minoris momenti est, ita leuiores probationes requirit.

a vt not. ad l vn C si de momen. possessio fuer. appell.

CAP. XL.

POssessor pacificus dici nequit, qui possessionis controuersiam patitur, nec enim possidere videtur, qui sine controuersia a possidere non potest.

a l quamuis ff. de reb. auct. iud. possid.

CAP. XLI.

PRæbendæ valor a ex quotidianis distributionibus non augetur, cùm casualis, & incertus sit, ex incerto b namque euentu certa conclusio fieri non debet.

a Oldr. cõs. 218. & alij citati à Boetio q. 19. n. 3 & 4. b l. 1. C de pact l de fideicõmisso C. de trans.

CAP. XLII.

PRæsumptionem a vincit, non solùm probatio, sed & fortior præsumptio.

a l. fin. in pr. ff quod met cau l. nuptaruff de iu. dot. l. si chirographum, cum seq §. 1 ff. de probat. l. eiuus ff de in int. restit l. pen. in princ. ff de ritu nupt.

CAP. XLIII.

PRobandi onus a, nõ solũ incumbit ei, qui dicit, sed, & neganti aliquid iure factum.

a l ab ex parte ff de probat.

CAP. XLIV.

PRohibitum vna via a non est alia permittendum.

a l. scire oportet §. 1. ff de tutor. & curat dat. &c. l. aut Prætor § quid, si autem ff. de in. delib.

CAP. XLV.

PRouisio de beneficio vacãte facta per obitũ eius, qui illud nũquã obtinuit, videtur a facta de beneficio nullo, aut nullibi existente.

CAP. XLVI.

REdire a rē ad suã naturã, fauorabile est.

a arg l ex facto ff de hæred. institu.

CAP. XLVII.

REgularia a beneficia regularibus, secularia secularibus conferenda sunt.

a l si vnus § pactu, ne peteret ff de pactis

CAP. XLVIII.

RElictum pro male a ablaris, videtur relictum, vt debitũ, & habet vim debiti, vt aiunt vulgò, confessari præsente parte, si tamen relictum sit certæ personæ, non autem prorsus incertæ.

a c. cum de beneficio de preben lib 6 c 10. sess. 14. de reform c. 2. sess 25 de regul Conc. Trident.

CAP. XLIX.

SCire a, & probabiliter aliquid suspicari, paria sunt.

a Guillel. Benedic. in ver. similique liberis a n. 27. 28. 29.

CAP. L.

SImulata a, quæ probentur, pro infectis habeantur: ideo, quia, vt dici solet, simulata diuturna esse non possunt, sed celeriter, tamquam flosculi, decidunt.

b idem Benedic. ibid. num 20. a l. si quando mum §. 1. ff. locati l. 3 §. vlt & l 4 ff. quod vi. aut clam.

CAP. LI.

SPoliatum a quemlibet, etiam prædonem, restitui reipublicæ interest.

a l si ex precio c. si certum petat. a c. in litteris, & palam ext. de restit. spoliat.

CAP. LII.

SVbreptionis, vel obreptionis vitium (cũ scilicet impetrãs beneficium tacet, aliàs à se impetratum, quale illud sit, licet nec pacificum a, nec incompatibile) in litteris

a c si motu proprio de præbend li. 6

Apoſtolicis tantùm conſideratur, non autem in litteris [b] collatorum Ordinariorum, non, quia Ordinarius habenti beneficium concedere debeat beneficium magis, quàm ſummus Pontifex (cùm ratio pluralitatis beneficiorum, cuius cauſa expreſſio impetratorum quæritur, vtrobique militet) ſed, ne Ordinarius obreptum ſibi beneficium conqueratur ab eo, cuius conditionem ex officio ſcire debuerit, ſicut, & beneficiorum in ſua diœceſi conſtitutorum. Quod locum non habet in ſummo Pontifice, qui eſt [c] Ordinarius Ordinariorum, concurritque ad conferendum cum quolibet Ordinario, totiuſque orbis beneficia conferre poteſt. Vbi igitur magis apparet [d] periculum, maior eſt ibi cautio adhibenda.

b clement. 2 de off. Ordin.

c c. cuncta per mundum 9 q. 3. c. 2 de præbend. l. 6

d arg. c. vbi periculũ de elect. lib. 6.

CAP. LIII.

Status [a] nouiſſimus in quæſtionibus beneficialibus attenditur: nouiſſimus eſt [b], qui ex vltimo actu probatur.

a ex c. consultationib. extr. de iurepatr. cum ſimilibus.
b notatur ad cap. cõſultationibus.

CAP. LIV.

Svcceſſor in beneficio, non ſui prædeceſſoris, ſed eccleſiæ ius, ac locum obtinet.

CAP. LV.

Taciti & expreſſi eadem vis eſſe poteſt, ſed maior [a] taciti, quàm expreſſi, eſſe non poteſt.

a l. 3. vbi not. omnes ff. de reb. cred. ſi cert. petat.

CAP. LVI.

Titulum non habere [a], vel eum habere, qui nullus ipſo iure ſit, paria ſunt.

a l. 2. ff de noui oper. l. quoties ff. qui ſatiſ. cogant.

CAP. LVII.

Tolerabilia [a] dicuntur, quæ veteri conſuetudine probantur, modo non ſint contra ius diuinum, aut bonos [b] mores.

a l. imperator in fin. ff. de pollicitatione.
b cap. fin. de consuet.

CAP. LVIII.

Via illa ſemper [a] eligenda eſt, quo ad eius fieri poteſt, qua, quod vni prodeſt, nemini noceat.

a l. in creditore in fin. ff. de curat. l. ea ipſa in fin. C. quæ in fraud. credit.

CAP. LIX.

Vnus [a] vacationis modus alio non comprehenditur, ſicut nec vna perſona in alia.

a c. ſuſceptũ de reſcrip. lib. 6. Roma. de c. 28. eod. de reſcrip. antiq.

CAP. LX.

Voluntas [a] non minus facto, quàm verbo declaratur.

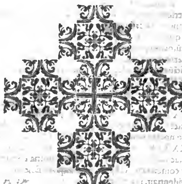
a l. non ſolum, alias incipit Paulus reſpõdet. ff. ext. rat. hab.

CAP. LXI.

Xenodochia [a], inſtar eccleſiarum habent omnia priuilegia [b], quæ eccleſijs conceſſa ſunt.

a quæ ſint, habes ſup. c. vlt. tit. prox.
b l. 4. C de Epiſ. & cler. Author de ſacroſanctis, lib. 5. c. 26. [illegible]

Finis Libri Quinti, & vltimi.

NOTA-

NOTATU DIGNIORA AD ACTA
Tarantasiensis Ecclesiæ ordine alphabetico digesta.

A

I N D E X.

D

E

Ecclesia,

Possi-

Tor-

INDEX.

FINIS.

ANASTASII GERMONII

EX CEVAE MARCHIONIBVS,

ARCHIEPISCOPI ET COMITIS TARANTASIENSIS,

EPISTOLARVM

Ad Clerum, & Populum Tarantasiensem

LIBRI TRES.

AD SERENISSIMVM PRINCIPEM

MAVRITIVM S.R.E. CARD. A SABAVDIA.

SERENISSIMO PRINCIPI

MAVRITIO

S. R. E. CARDINALI

A SABAVDIA.

ANASTASIVS GERMONIVS

ARCHIEPISCOPVS, ET COMES TARANTASIENSIS. S. P. D.

VAMDIV (Mauriti Cardinalis Serenissime) summo annuente Pontifice, pro Serenissimo parente tuo apud potentissimum Regem Catholicum auunculum tuum olim legatum gessi, nihil antiquius habui, quàm legationis negotia ita administrare, vt nec sponsæ meæ curam abijcere, nec absens mihi crediti gregis æternam salutem negligere viderer. Ex quo namque die me in viam dedi, seu terrestri, seu maritimo itinere, iens, ac rediens, dumque in Hispania mansi, quod coràm non potui, per epistolas ita perfici curaui, vt, quamuis legationis negotijs plurimùm distentus, diligentis tamen pastoris officia præstitisse mihi persuadeam. Quæ sane post meum quoque reditum, dum absente Duce Serenissimo cum generosis, ac laudatissimis fratribus tuis, teque rempublicam administrante, Taurini constiti, nunquam intermisi: eo inquam tempore, quo tu, adhuc adolescentulus, ad Sabaudiensis imperij clauum sedens, populos illos feliciter rexisti, fouisti, incredibiliq. tibi

amoris vinculo deuinxisti, simul & maximorum Principum legatis, alijsq. grauissimis viris, singulares animi tui dotes adeo probasti, vt, & gentis tuæ toto terrarum orbe celeberrimæ splendorem præclaris operibus egregie sustinueris, & ad res arduas, atque heroicas, consilium tibi non defuturum satis ostenderis. Quapropter, cùm in me, familiamq. Germoniam eiusdem optimi parentis, maiorumq. tuorum innumera extent beneficia, tuq. humanitate, prudentia, ac Religione de amplissimis titulis; quibus enites; optime meritus, omnium in te oculos conuerteris, hæ meæ ad clerum, populumq. Tarantasiensem conscriptæ epistolæ in publicum prodeuntes erant tibi iure nuncupandæ, sicut nuncupo, ac dico: non modò, vt auctoritate tua eas legentibus pretiosiores facias, verùm etiam, vt & ipse legens, cùm per occupationes licebit, præstantissimi Principis patris tui officia, quibus Centronum Antistites sum constitutus, non inutilia fuisse, opportune intelligas. Exiguum plane munus est (magnanime Princeps) quod ego tibi offero, si ex tuarum virtutum meritis expendendum sit; at, si offerentis voluntas spectetur, haudquaquam contemnendum. Tu, qua soles animi magnitudine, hosce hortuli mei flosculos hilari fronte accipe, vberiores fructus, ac gratiores aliquando accepturus, meamq. in te obseruantiam (quod summopere aueo) æqui, bonique consulturus. Vale. Matriti, Idibus Decembris MDCXX.

ANA-

ANASTASII GERMONII

Ex Ceuæ Marchionibus,

ARCHIEPISCOPI, ET COMITIS TARANTASIENSIS,

EPISTOLARVM

Liber Primus.

Dilectis in Christo filijs, clero, & populo Tarantasiensi salutem dicit.

Epiſtola Prima.

QVANDOQVIDEM (dilectiſsimi in Christo filij) tum ob anni tempus minimè conueniens, tum ob plurima, eademque grauia, quæ, abſente Verrucenſium Comite, Allobrogum Ducis, ac Subalpinorum Principis Sereniſſimi apud Summum Pontificem Oratore, gerimus negotia, iſthuc; vt ſummoperè cupimus; venire prohibemur, ac quidem, ob dulciſſimæ iſtius ſponſæ noſtræ commoda; de quibus valde ſoliciti ſumus; non ſine aliqua animi moleſtia, vt Epiſcopali muneri noſtris humeris longè impari, aliqua ſaltem ex parte ſatisfaceremus; hiſce litteris, quaſi præcurſoribus, paſtoralem benedictionem, vt fit, vobis mittere ad nos pertinere duximus: præclarum ſanè noſtræ erga vos beneuolentiæ teſtimonium, ac verum eximiæ pignus voluntatis, verique amoris, quo vos, tanquam filios chariſſimos, Pater, & Paſtor, amatum gregem proſequimur, atque amplectimur cum beatiſſimo Apoſtolorum Principe, & Epiſcoporum capite Petro (ſub cuius inuocatione iſthæc noſtra floret Eccleſia) ſummè exoptãtes, Deumque bonorum omnium largitorem humillimè deprecantes, vt gratia vobis, & pax multiplicetur; & cum Paulo, vt impleamini agnitione voluntatis Dei in omni ſapiẽtia, & intellectu ſpirituali, vt ambuletis dignè, Deo per omnia placentes, & ſit vobiſcũ (quemadmodum precatur Apoſtolus Ioannes) gratia, miſericordia, pax à Deo Patre, & Chriſto Ieſu Filio Patris in veritate, & charitate. Quibus exornati donis, primùm memẽtote, frequentiſsimè, atque inceſſanter Deo, quas magis poteritis, gratias agere; quòd in ouili eius Filij Chriſti nati, atque alti ſitis: eumque, qua decet reuerentia, venerari, & colere, ſummis item precibus rogare, vt ſanctam ſuam Eccleſiam protegat, ſummũ Chriſtianorum omnium rectorem, & patrem, firmiſsimum catholicæ Religionis columen, Pontificem Maximum, item omnes Eccleſiaſticos ordines in veri Dei cultu tueatur, & conſeruet: infidelium, & hæreticorum conatus reprimat, & ad nihilum redigat: Chriſtianis Principibus pacem, & ſynceram concordiam tribuat, atque eidem religioſiſsimo Duci, eiuſque pio deſiderio catholicam fidem exaltandi, hæreſes extirpandi, Turcicam tyrannidem opprimendi, atque idololatras ad perfectam Dei cognitionem perducendi, ita faueat, vt, diuino afflante ſpiritu, tranſiens per bona temporalia, non amittat æterna. Ac primùm ad

1. Pet. 1. Col. 1. Apoc. 1.

vos conuertimur RR. Prior, Canonici, sacerdotes, quique in clericorum albo scripti estis, etiam claustrales, ac vobis à Patre luminum lumen illud deprecamur; quo gradum, & dignitatem, in qua ab ipso Deo estis constituti, cognoscere possitis, adeo vt, quamuis mundo, ac satana aliud suadentibus, diuinæ Maiestatis præcepta in summo, honore habeatis: quin, ne à recta viuendi ratione paululum deflectatis, vnusquisque ad hospitalis vitæ perfectionem semeripsum excitare, atque extimulare studeat. Munus planè vestrum est, non modò Officia diuina, ac Missas celebrare, sed frequenter etiam, & pura mente, & corpore, magnoque cum Dei timore ad rem tantam incumbere, reliqua sacramenta administrare, religiosas chori functiones diligenter persoluere, sacram Scripturam, sanctos patres, aliosque spirituales libros summa cum animi attentione legere, contemplari, obseruare, & vobis quasi proprios facere, laicos vita, & exemplo docere, eosdemque, cùm se obtulerit occasio, admonere, simulque manuducere, vt diuina præcepta accurate obseruantes, bonorum morum sibi vicissim exempla præbeant. Quæ, si omittantur, vel negligantur, acerbissimas contumaciæ vestræ ei iudici pœnas luetis, à quo nulla datur prouocatio, cuique de verbis etiam otiosis est reddenda ratio, præcipuè ob simpliciorum periculum, qui ex moribus vestris rectè viuendi sibi normam præscribunt, vnde Saluator mundi apud Matthæum ita:

Matth. 18. Qui scandalizauerit vnum de pusillis istis, qui in me credunt, expedit ei, vt suspendatur mola asinaria in collo eius, & demergatur in profundum maris. Sed in hoc vnum potissimum incumbite, vt de vobis dici possit, quod ait Apostolus: Qui benè præsunt

1. Tim. 5. presbyteri, duplici honore digni sunt. Ad vos secundo loco (charissimi in Christo filij laici) sermonem nostrum dirigimus, atque vtrique sexui in visceribus veri patris, & pastoris ex intimo cordis sensu benedicimus, vehementer cupientes, vt ad memoriam reuocare velitis, vos in hoc sæculo hospites, & peregrinos esse, &, vt sanctus Iob testatur, vitam vestram nihil aliud esse, quàm militiam super terram. Quo circa nihil aliud cogitandum vobis est, quàm vt creatori Deo mundam reddatis animam, ab ipso corporibus vestris infusam. Adueniet siquidem tempus, cum, non solum aspernabimini, sed honores, dignitates, potentiam, ambitiosos, & superbos mundi titulos, diuitias, aliaque fortunæ bona, etiam odio prosequemini: omnia enim vanitas, & vanitatum vanitas: omnia euanescunt, præter diuinæ legis obseruantiam. Deum igitur toto corde amate, proximum, sicut volmetipsos, ac præcipuè vxores vestras diligite, sicut Christus dilexit Ecclesiam. Mulieres

subditæ estote viris vestris, vt præcepit Apostolus; & mementote, secundum Deum, neminem magis, quàm virum, diligendum, vel pluris esse faciendum: cui etiam omnibus in rebus, quæ Christianæ pietati nequaquam aduersentur, vos morem gerere, summaque cum animi alacritate oportet obtemperare. Saragite insuper filios in Religionis cultu magna cum patientia, & longanimitate educare, domesticas res diligenter curare, domi libenter vos continere, nec inde exire, nisi aliter exigat necessitas, quod tamen, maritis tantùm permittentibus, facere debetis. Dedecet etenim, pudicas fœminas per fora, & vicos, & compita circumcursare. Consequenter, ne filiosfamilias præterijsse videamur, ante oculos ipsorum ponimus, diuina lege sancitum esse, filios parentibus honorem exhibere, parere, obsequi debere, ne ingrati, & impij habeantur. Legitur enim in sacra pagina: Qui maledixerit patri suo, vel matri, morte moriatur. Et, qui affligit patrem, & fugit matrem, ignominiosus est, & infelix. Et, qui maledixerit patri suo, vel matri, extinguetur lucerna eius in medijs tenebris. Videtur enim quodammodo maledicere, qui mandata parentum seu negligit, seu odio habet. Atqui parentum quoque propria sunt officia, propriaque munera, sanctissimis, scilicet disciplinis, ac moribus filios imbuere, ijsque optima tradere viuendi præcepta, vt ad Religionem instructi, & parati Deum sanctè, & humillime venerentur: parentes, videlicet, meminisse oportet, vt virtutis, æquitatis, continentiæ, modestiæ, ac sanctitatis liberis se magistros præbeant. Quod, eo magis necessarium est (filij charissimi) quo in ista regione positi, omnique ferè ex parte hæreticorum insidijs, & machinationibus circumsepti, omnium, quot sunt, quorque fuere, turpissimæ vitiorum sentinæ Geneuæ proximi estis, & coniuncti. Cauete, ne cum illis conuersentur, neuè vllum secum commercium habeant, sed ab ijs, tanquam à nefaria peste, longissimè abliint, abhorreant, fugiant. Cauete, ne filijs vestris aliqua detur erroris occasio, obseruantes, quod Apostolus Colossensibus præcipit: Patres nolite ad indignationem prouocare filios vestros, vt non pusillo animo fiant:

quod

Ephes. 5. Coloss. 3. Exod. 20. Prou. 21. Exod. 21. Prou. 19. Prou. 20.

quod aſſequemini, ſi nimiam effugetitis ſeueritatem, eoſque malueritis corrigere, quàm vlciſci, niſi, culpa commiſſa, neceſſaria fuerit caſtigatio, & obiurgatio; ne quid, ſcilicet, liberis per indulgentiam diſſolutè remittatur: ſæpe etenim filij nimia parentum lenitate, & facilitate deprauantur. Quæ præcepta, ſi obſeruaueritis, nos indiſſolubili amoris vinculo obſtrictos, ad omniaq. commoda veſtra maximè propenſos in Chriſto ſemper habebitis. Interim vos rogatos velimus, vt ſedulo cogitantes quàm graue onus ſit à Sãctiſſ. Pontifice, Paulo Quinto, omnipotentis Dei Vicario, nobis impoſitum; quod, ſine precum veſtrarum ope, humeris noſtr impar ducimus; rerum omnium creatorem, communemq. patrem, eius filium Chriſtum Ieſum, ac ſanctum viuificantem Spiritum enixe oretis, vt nobis auxilio ſit, talemque influat ſpiritum, vt, quæ noſtri muneris ſunt, viriliter impleamus, vtque omnia opera noſtra ad eius honorem, & gloriam, veſtramq. vtilitatem dirigantur. Romæ Kalend. Decembris, MDCVII.

Clero Populoq. Tarantaſienſi. Epiſtola II.

CVM ex iſta noſtra ad hãc Auguſtæ Taurinorum ciuitatem per publicum tabellarium accerſitus à Sereniſſimo noſtro Allobrogum Duce, eius rei cauſam quærerem; reſponſum mihi datum eſt, ei opera mea opus eſſe, vt, ſcilicet, concedente Pontifice Maximo, in Hiſpaniam me conferrem, & apud Catholicam Maieſtatem legati ſui perſonam ſuſtinerem. Quæ quidem reſponſio duplicem in animo meo ſuſcitauit affectum: gaudij nempe, & cuiuſdam, vt ita dicam, perturbationis. Nam, quomodo non lætarer de huiuſmodi iudicio, ac propenſione in me tanti Principis, quem apud omnes peritia militari, ciuili prudentia, animi magnitudine, ingenijque perſpicacia hodie nemini concedere perſpicuum eſt? Augebat gaudium, quòd ex tot doctrina, ingenio, rerumque experientia præſtantiſſimis viris vnus ego tanto muneri obeundo deligerer. Quare me, velut quodam ſtimulo ad hanc ſuſcipiendam prouinciam incitari ſenſi, tametſi meis minimè parem viribus, quã, ſcilicet, eiuſmodi teſtimonium ſummo honore dignißimam efficiebat; cùm etiam prouiderem, dandam eſſe mihi occaſionem longe remotorum populorum mores, ciuitatum inſtituta, agrorum culturas, ingeniorum propenſiones, idiomatum diuerſitates obſeruandi. Vnde, ſicut ex muſico variarum vocum concentu humanus animus oblectari, atque ad naturæ miracula contemplanda traduci ſolet; ita ego ad diuinorum operum incomprehenſibilem harmoniam attentius conſiderandam ex rerum creatarum varia ſymphonia conuerterer. Profectò Hiſpania inter bellicoſas orbis Prouincias cum gloria rei militaris laudem quoque ſcientiarum coniunxit, quot ſunt, quotque vnquam fuere, Salmantinum præcipuè, Complutenſe, ac Conimbricenſe, celeberrima. In Hiſpania Prælaturæ inſignes ſunt, aliaque maxime pinguia ſacerdotia, ſi alibi vnquam. Quid dicam de regionis vbertate, præſertim, vbi Reges habent domicilium? quam audio frugibus, vinis, volatilium, & quadrupedum carnibus, omnique inſuper mercium genere maxime abundare? Quid de aula regia tot Principum virorum, domi, foriſque eminentiſsimorum ſeminario? Verſabatur ante oculos præcipue ipſius potentiſsimi Regis præſentia, quam, etiam abſens, ſemper veneratus ſum: non equidem ob eius diuitias, non ob argenti, aurique copiam, non ob Prouinciarum, Regnorum, tantique in omnibus orbis partibus imperij amplitudinem, quæ vix mente concipi poteſt; ſed propter illius Principis ſingulares animi dotes, manſuetudinem, ſcilicet, iuſtitiam, temperantiam, charitatem, pietatem, aliaſque Chriſtianas virtutes, quibus ille maximam ſibi gloriam comparauit. Afferebant moleſtiam, non equidem, vel maris, vel nauigationis, vel piratarum pericula, non ſumptus, quos ingentes fore prouidebam, non itineris difficultates, non denique mihi domeſtica commoda, vel quietem, perturbari: ſed, quòd à me inſtitutam, ac feliciter prodientem morum correctionem abſens perficere, ſacrique Tridentini Concilij iam exploratam decretorum obſeruantiam, quantum expediebat, ac res ipſa poſtulabat, confirmare nequirem. Huc enim veri paſtoris pertinet gaudium, huc ſolida voluptas. Iamque ex proxime celebrata Synodo, ex mea Muſterienſis diœceſis diligenti viſitatione, ex alijſque, Deo aſpirante, ad veterem reſtituendam diſciplinam non fruſtra exantlatis laboribus, optimo nempe ſemine, bonorum operum fructus vberes colligi gaudebam; meaſque ouiculas ex diuini verbi pretioſiore cibo pingueſcentes, ſuauiſsimo Chriſti iugo haud grauarè collum aptare, ſanctiorumque præceptorum exactiore cultu, obedientiæ, ac pietatis conſtantia exempla præbere, glo-

riabar,cum, Hispaniensi legatione, ab officio meo ad aliena negotia (licet ad bonum publicum spectantia) traductus,aliàs mihi gratissimum discessum, ex narratisq. causis perhonorificum (fateor) aliquantò amariorem sentio. Siquidem animarum curationem imperfectam relinquens, vereor, ne tam longè absenti tot pereant vigiliæ, conceptusque in cordibus filiorum meorum spiritalis feruor, ac salutis cura; carne, ac mundo suadentibus, extinguatur, sensimq. euanescat. Vereor, inquam, ne humani generis hostis, qui (vt ait Princeps Apostolorum) tanquam leo rugiens, circuit quærens, quem deuoret, zizania superseminet; quibus, bono suffocato semine, pro virtutum segete, vitiorum spinæ producantur. Verùm, & summo Pontifici obtemperandum, & pro Serenissimo Allobrogum Duce publicæ quietis assertore, amantissimoq. promotore, non solum incommoda, sed & pericula ipsa alacriter subeunda, ac pretiosa quæque exponenda, eo magis, quo ego discedens, vos erga sponsam meam officiosissimos fore, immo fraterna vigilantia pastoralia munia semper executuros, non dubito. Vos (fratres charissimi) matrem vestram, commilitones vestros, dominicum ipsum gregem colite, fouete, pascite, mihique pastori vestro, sicut pijs precibus, ac sacrificijs hactenus assuistis, ita adesse in posterum ne grauemini; vt de diuina gloria, vestrorumq. fratrum æterna salute in terris soliciti, congruam consummatæ charitatis, ac perseuerantiæ in cælis tandem mercedem capiatis. Vestræ igitur partes erunt, vt, me in Hispaniam discedente, quantumque Deo placuerit, ibi commorante, Ordinationes meas in Synodis promulgatas, vos in primis ad vnguem obseruetis, vtque à parochianis vobis subditis etiam obseruentur, curam omnem, omneque studium adhibeatis: ritus insuper, & cæremonias ex Romani Cæremonialis præscripto inuiolabiliter retineatis; vtque cætera ad boni pastoris, parochique officium pertinentia perficiantur, toto pectore incumbatis. Si autem aliquid interea eueniat adeo graue, & difficile, vt vestra auctoritate terminari, vel explicari nequeat; nostrum consulite generalem Vicarium, qui pro sua prudentia, & officio, ex occasione partes nostras supplebit. Quod, si quid vltra eius vires contigerit, me, vt opus fuerit, de quacumque re certiorem facere ne differatis: non enim deerunt publici tabellarij, qui non solùm per menses, sed per hebdomadas expediti, & quodammodo alati, per dispositos equos vltro, citroque eunt,

1.Pet. 5.

Matth. 13.

& redeunt. Nam illico, quid agendum fuerit, vt res ipsa postulabit, rescribam. Interim vobismetipsis, & muneri, ad quod vocati estis, minimè deesse memineritis; immò illud solicitè, cumque omni mansuetudine, & charitate vrgete, vt animarum saluti, non autem propriæ gloriæ studuisse videamini. Quæ, si ex corde impleueritis, non dubito, quin Deo grati, eius opem in vestris necessitatibus propitiam habeatis. Idem de vobis (dilecti in Christo filij laici) sperandum est, si sacerdotibus, quem debetis honorem, detuleritis. Ij enim Dei serui sunt, & ministri, cui eorum ministerium atque obsequium, adeo probatum est, vt ipsemet rerum conditor eos sibi quodammodo æquales faciat, Si quidem in sacris litteris aliquando Dij, aliquando Angeli appellantur. In Exodo enim legitur sic: Si latet fur, dominus domus applicabit ad Deos, idest sacerdotes. Et ibidem: Dijs non detrahes, idest sacerdotibus. Et Malachias: Labia sacerdotis custodiunt scientiam, & legem requirent ex ore eius, quia Angelus Domini exercituum est: quo honoris titulo eos cohonestauit Magnus postea Constantinus Imperator, dicens: Vos Dij estis à vero Deo constituti: ite, & inter vos causas vestras discutite, quia dignum non est, vt nos iudicemus Deos. Quinimmo gentium Principes, qui nullam Dei cognitionem habuerunt, veteres maximè Græci, & Romani, suorum Deorum, quamuis ex ligno, aut lapide confectorum, sacerdotes tantifecerunt, vt in eorum arbitrio omnis esset legum auctoritas, atque potestas. Quod ego aliàs doctissimorum virorum calculo confirmaui. Vnde est, vt sperem (filij dilectissimi) vos deterioris conditionis, aut minoris obseruantiæ esse nolle, quam ethnici fuerint. Iam verò, si quis vestrum dicat, non esse audiendos sacerdotes, quia plus dicere, quàm facere videantur (quod credendum non est) attamen, quamuis reprehensibiles essent, pro ea, quam eis debetis obediētia, respondet incorruptus iudex & eorum aduocatus Christus, quæ dicunt, facienda esse, non, quæ faciunt. Nec tamen adhuc scitis, quales sint. Nolite iudicare ante tempus (ait Apostolus) donec veniat Dominus, qui illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium. De diuino siquidem iudicio proculdubio ignorant homines, quæ scire se nimis persuasum habent. Qua enim ratione cælestium arcanorum miracula qualia sint, à terrenis creaturis internosci possunt, nisi ipse rerum omnium creator, cælorumq. dominus mysteria sua huma-

Exod. c. 22. cap. 2.

Hist. Eccles. lib. 10. c. 2.

Toto lib. 1. de Sacerd. immunit.

Matth. 23. 1. Cor. 4.

noin-

no intellectui maxime occulta patefaciat? Ideo plerumq. fit, vt qui reprehendendi sunt à nobis, ad cœlum extollantur; quosq. laude dignos, ac præmio virtutes faciunt, temere reprehendamus. Proinde vestrùm est obedire, (filioli) non autem iudicare, ne, scilicet, iudicemini: cumq. in Christianæ militiæ albo nomina dederitis, vestrùm est curare, vt, calcatis mundanis vanitatibus, vnum corpus cum Imperatore vestro Christo effici mereamini: cuius ope, quæ identidem petitis, impetretis, pro me patre, fratreq. vestro præsertim; cui, si desit diuina gratia, quid agam? Par ne esse oneri mihi imposito possum? par opinioni de me conceptæ? Diffido. Meis itaq. votis vestras adiungite preces, quibus ipse Rex Regum, & Dominus dominantium rogetur; vt, cùm Regis cor in manu Dei sit, Hispaniarum Regis cor ad iustas nostras petitiones flectat, eiusq. ministros regiæ mansuetudinis imitatores efficiat, vosque sibi obsequentes, atq. incolumes diu seruet. Augustæ Taurinorum Cal. Augusti 1613.

Clero Tarantasiensi.
Epistola III.

VIX Taurinas alpes transierā, vix in amœnissimam, ac feracissimam Galliæ subalpinæ descenderam planitiem, vix Augustam Taurinorum ingressus, Principem nostrum Serenissimum salutaueram, cum per litteras de aduentu meo, deq. proximo, vt putabam, discessu vos certiores feci. Existimabam enim; quemadmodum & Princeps ipse; me propediem Niciam profecturum, indeq. triremibus Hispaniam versus, quanta fieri posset celeritate, nauigaturum. Attamen à mense Iulio ad diem tertiam Decembris ab eadem Augustæ Taurinorum vrbe ne tantillum quidem absfui, neque, me abesse licuit. Nam quotidie, immò, si dici potest, vno quoque temporis momento, me expeditum dimittere Princeps cogitabat adeo, vt familiares mei semper penulati, & ocreati, vt ita dicam, incederent. Ita enim se habent res humanæ, præsertim apud summos Principes, vt ob varias rerum vicissitudines, & ob plurima, quæ repentè accidunt, etiam priuatarum personarum, & plerumq. propriorum ministrorum causa, ferè arbitrij sui esse non possint. Quorum vicem equidem nonnunquam doleo. Tandem Deo placuit, vt die tertia Decembris iter arriperem quadriga vectus Cuneum vsque, vbi, conductis equis, & mulis, magno cum frigore, plurima niue, vehementibus ventis, summoq. & meorum familiarium, & supellectilium, quæ nobiscum deferebantur, periculo, alpes superauimus, & Niciam die nona eiusdem mensis intrauimus, cum prius obuium habuissemus huius ciuitatis religiosissimum Episcopum Franciscum Martinengum, virum doctissimum, & mei amantissimum, vnà cum toto capitulo, ac plurimis ex primarijs ciuibus, ipsosq. Consules. Eius loci situ vehementer delectatus sum, tum ob aeris temperiem, atq. amœnitatem, quasi perpetui veris indicium, tum ob agrorum fertilitatem vbiq. limpidissimis fontibus irrigatorum, præterquàm quòd cuiusuis conditionis homines non pauca erga me beneuolentiæ signa ostenderunt. Sed, sicut misericors Deus tristibus iucunda plerumq. permiscere, sic cum lætis tristia quandoq. solet confundere, ne serui sui continuas habeant iucunditates, sed vitam inter prospera, & aduersa transigendo, diuinam prouidentiam humilius venerentur: vnde ille: Dulcia miscuit amaris. Eodem enim die Regis Catholici orator, qui ex Hispania venerat, vt apud ipsum Principem nostrum resideret, triremibus, quibus ego discessurus eram, e Niciensi portu soluerat Sauonam versus, vt inde terrestri, sed longe placidiore, & planiore itinere Taurinum vnà cum vxore, & liberis perueniret. Post multos dies rediere triremes, vixq. portum ingressæ fuerant, cum intumuit mare adeo, vt nulla prorsus data fuerit inde exeundi facultas. Elapso Decembri, cum succedens Ianuarius nauigantibus longe magis propitius, tempestatibus illis, & rabiosis cessantibus ventis nauigationi prosper, atq. opportunus videretur, ecce tibi, nec imaginatione expectatus superuenit, die scilicet Epiphaniæ Domini, ipse magnus Allobrogum Dux, cuius præsentiam a decem annis antea hæc ciuitas non viderat, cum paruo comitatu aulicorum, suis tamen prætorianis stipatus militibus, tam equestribus, quàm pedestribus, nec non septingentis Heluetijs fere omnibus veteranis, & sexcentis Italis, quos in statione in inferiore arcis parte inter Italicas munitissimæ, atque amplissimæ, collocauit. Die sequenti Dux de discessu meo sermonem mecum inijt deliberabundus, vtrum statim vela pandere, an adhuc in anchoris stare, & Principem Victorium eius primogenitum, ex Hispania propediem reditu um, expectare deberem. Animus in vtramq. partem fluctuabat: vt illico discederem, suadebat præcipue regij oratoris aduentus, qui ab Hispaniensi aula, quatuor iam menses aberat, iamq. Taurini domicilium constituerat,

vt tamen expectatum Principem alloquerer, plane videbatur necessarium: ab eo enim, & rerum perito, & in ijs præcipue, de quibus agebatur, & agi oportebat, maxime versato, plurima haberi poterant, quæ ad præsentis negotij statum mirum in modum facerent, cùm eorum, quæ in Principum aulis geruntur, notitiam habere plurimum conferat, ijs præsertim, qui apud eos legatorum officio functuri sunt: Namque, licet omnes aulici eundem finem habeant, non tamen omnes eadem via ad optatam metam aspirant. Sunt enim, qui miro artificio prauarum mentium passiones tegunt:sunt,qui verbis fallere edocti, sermonis lenocinio propriorum animorum affectus ita temperare didicerunt, vt, quod fugiunt, quærere, quodque oderunt, amare videantur:nec desunt,qui falsa pro veris, veraq. pro falsis vendirent. Sunt contrà, qui non obscure, quæ sentiunt, certaq. pro certis promentes, veritati studenr, dolos, ac mendacia detestantur,bona gratis exhibenr, mala facilius tolleraturi, quam patraturi, & si occasio ferat, etiam sanis consilijs publico bono consulturi; habetq. aula alia peculiaria vitia: quapropter ego in tanta aulicorum varietate, dum in ea cogitatione totus essem,vt bonos à malis distinguerem, quod sine temporis interuallo assequi non poteram, quoniam nouorum hominum ingenia,nisi aliquo modo explorentur,e vestigio minime cognosci possunt,opportune inciderat Principis Victorij aduentus, nempe, vt de rerum statu, deq. aulæ regiæ moribus ab eo,quod tempori conueniebat, edifcerem, quem tandem sex abhinc diebus reuersum percommode allocutus, eiusq. regali conspectu, ac senili prudentia recreatus, nec non de ijs, quæ ad mihi delegatum munus pertinent, abunde eruditus,post longam moram à Serenissimo Duce abeundi potestatem impetraui. Hodie igitur,vel crastina die,cum quattuor Hispaniensibus triremibus Barcinonem redeuntibus mari me committam, quod non despero fore ,vt diuino afflante spiritu, rranquillum sit. De his (fratres charissimi) ad vos hasce litteras dare volui, quas reddet vobis non ignotus amicus noster, & vita, & titulo istius Ecclesiæ probus, & eruditus Theologus, cuius affectu, dexteritate, & diligenti opera adeo delectatus sum, vt me non parum pigeat, eum itineris mei comitem habere non posse, præsertim, quia egregium virum eminentiores Hispanienses Theologos cognoscere, & ab illis cognosci posse auide cuperem. Sed hoc eius valetudo, corporisq. imbellicitas minime patiuntur, accedente etiam alio non minimo impedimento, quod quouis nauigij genere mare transiturus, sudat, pallet, nauseat, alget adeo,vt mortuo potius,quàm viuo homini similis videatur. Ob hanc vnam igitur causam eum ad vos mitto, vel potiùs remitto,cui cùm plura mentis meæ sensa communicauerim, eamdem, quam mihi, in ijs præcipue rebus, quæ ad pastorale officium pertinent, fidem vos habere volo: ipse vos, ad quos eum rectà venire iussi, intra paucos dies conuenturus, quæ de vobis allata sunt, indicabit, quæque à pietate vestra expecto, vobis nomine meo explicabit. Nam inter vos iurgia esse sine maximo animi mœrore præterire nequeo; quia, vt ait ille, ad exemplum Regis totus componitur orbis. Regale sacerdotium est, quo initiati estis, non auctoritate solùm, sed exemplo bonorum operum,à quibus virtutes seiungi nequeunt. Virtutibus autem se præditum populo ostendit, qui vitia fugit,& quæ boni sacerdotis propria sunt, diligenter inquirit. Salis autem petra dicitur esse sacerdos in populo, vt quisquis eum contingat, veluti ex salis tactu, sempiternæ vitæ sapore condiatur.Sal terræ esse nequaquam poteritis,nisi populorum corda vitæ innocentia, morum sanctitate,& virtutum exemplo condieritis: Optimum autem condimentum fuerit Christi vestigia sequi, eius scilicet, qui exemplum dedit nobis, vt quod ipse fecit,& nos faciamus: dixit enim: Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis,ideo, qui pacem negligit, spiritus dona recusare videtur,cuius suauissimus fructus est charitas, gaudium, pax teste Apostolo ad Galatas, & alibi: Pacem sequimini,ait, cum omnibus, & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deū, nam & discipulus ille dilectus, qui supra pectus magistri sui Christi in cœna recubuit, in extremo vitæ constitutus hæc tantùm fratribus suis repetebat:Filioli diligite alterutrum, quia præceptum domini est, & si solum fiat, sufficit. Sufficiat quoque vobis, quod modò scribo. Nauarchus instat, & vrget, vt triremes conscendamus. Qua in re,quod ob temporis inopiam, & quidem inuitus, supprimo, supplebit idem Theologus: ipsum attente audite, ipsi libenter obtemperate: non res difficiles,sed factu faciles,& vobis vtilissimas, suadebit. Vnum non omitto,quòd maria sulcare maximum est negotium,propter multa, quæ se se offerunt, pericula,scopulos, procellas,tempestates, voragines,æstus, prædones, piratas,naufragia prope momentanea, & ipsorum aliquando nautarum malitiam.Classis igitur summum Præfectum,cui maria,& venti obediunt, enixe rogate,vt secundam nobis conce-

Claudian. 1.Pet.2. Ioan.13. Ioan.14. Galat.5. Hebr.12.

concedat nauigationem, & mortalitatis vinculis solutos, ad æternæ felicitatis portum perducat. Niciæ viij cal. Maij MDCXIV.

Clero Tarantasiensi. Epistola IV.

VENI tandem, veni Barcinonem, & quamquam tempus duorum, & viginti dierum consumpsimus apud Massyliam, octo ad circumiacentes insulas, & ad Bucarum duos, nec rectà huc, australibus ventis prohibentibus, nauigare potuimus, sed totius illius maris, quod Narbonense, ac patria lingua, golfo de leon, dicitur, littora percurrere coacti fuimus, quod licet feliciter euenerit, artis tamen maritimæ peritis probatum non fuit: nauigationis nihilominus incommodo leuati mihi visus sum, cum Serenissimum, vt summopere cupiebam, Principem Philibertum, Ducis nostri secundo genitum, Castellæ, & Legionis magnum Hierosolymitani equestris ordinis Priorem, mediterranei, atque oceani maris supremum Præfectum, quem vulgari sermone Generalem vocant, ibi reperi, qui me perhumaniter excepit, & hilari fronte amplexus est, nec quidem ab re, magnus namq. Princeps est (filij charissimi) non tantùm ob regalis sanguinis priuilegia, aut ob decoram faciem, miramq. totius corporis symmetriam, vel ob alia externa plura bona, sed ob internas, ac singulares dotes, quibus est à Deo, proprijsq. virtutibus cohonestatus ita, vt omnibus non solum charus sit, sed in sui admirationem omnes ttaduxerit. Ad Principis exemplum tota eius familia me ad hospitium apud Frãciscanos splendide paratum lætitia plena deduxit, vbi quamdiu mansi, nempe diebus quindecim, ciborum, tum varietas, tum copia, & mihi, & meis familiaribus opiparè, ac magnifice subministrata est. Et cum de ratione itineris certum nihil haberem, nec habere possem, vtrum, scilicet, mihi per Tarraconensem Prouinciam, & Cæsaraugustanam regionem quadrigis, an verò per Valentianam, Carthaginem, hodie Carthagenam appellatam, mare traijciendum esset; ne frustra tempus tererem, Beatissimæ Virginis Montisserrati templum, tum architecturæ ordine, opibus, & donarijs, tum sanctitate, & admirabili in peregrinos charitate venerabili, me contuli: vbi, sacro facto, & sumpto prandio, ædiculas Eremitarum in saltibus, rupibus, & asperrimis locis constructas, nec parum inter se distantes, per gradus adeo angustos, & difficiles, vt ferè inaccessæ viderentur, inuisere placuit, ipsosq. Eremitas alloqui, non sine maxima spiritali voluptate, cùm id inter præcipua mea vota, multo ante fuerit. Mirum sanè, in altissimo monte, rupibusq. vndique salebris, ac profundissimis vallibus natura prærupto, ac præcipiti, tantam rerum omniũ copiam, tantam vtriusque sexus visitantium, & habitantium frequentiam conspici; vbi nec cibus humanæ vitæ necessarius, nec diuinus, quo anima pascatur, & Deo coniungatur, vnquam deest. Reuersus ad hospitium, tabellario Lugdunum cogitante, hasce ad vos dedi litteras, vt intelligeretis, me huc iam appulisse, & breui discessurum, vtq. opinor, maritimo itinere Carthaginem, atque inde Madritum, Regis Catholici Regiam. Longa restat via, cuius varietati, atque difficultatibus qui casus immineant, nescio. Etenim inopinati plerumq. ipsis sapientibus, & res nostras & nos ipsos sæpe inuoluunt, & euertunt. In Deo solo spes est: nam humana non dicam, auxilia, sed & consilia valde labant. Ego tamen, quoniam consilium non habeo, vestrum, fratrumq. sancti Michaelis auxilium expeto, ac quidem vehementer, mihi procul dubio profuturum, si vos fraternæ charitatis memineritis, isti verò sui ordinis instituta obseruauerint, quorum præcipuum est, orare pro viatoribus, quemadmodum hi sancti viri eiusdem regulæ, & habitus faciunt. Namq. pro eo tempore, quo in hoc Cœnobio viuo, valde lætatus sum, & Deo ingentes egi gratias, quòd tantos, talesq. nactus sim viros, & vitæ exemplis, & doctrinæ præceptis, & regularis disciplinæ obseruantia insignes; quales, & in omnibus alijs Franciscani instituti huius prouinciæ ordinibus esse audio. Quamobrem hic nonnulla de eorum vita referre placet, ad vestrum exemplum, vel potius nostrorum de obseruantia fratrum, vt habeant quos imitentur. His præcipuum est quotidie, cuiuscumq. ætatis & conditionis sint, media nocte è lecto surgere, & in choro ad recitandum matutinum conuenire, exceptis ijs, qui in Cathedris sacram docent Theologiam, diuinamq. scripturam interpretantur. In festis, vt vocantur, duplicibus, solemniter cum organo Hymnus Te Deum laudamus; in ijs, quæ sunt secundæ classis, etiam Laudes decantantur: in alijs primæ classis, omnia magna cum solemnitate peraguntur. Nam cum organo & vocibus alia adhibentur musica instrumenta, suauissimas auium, vel potius Angelorum voces resonantia adeo, vt audientium animi in cœlum rapi videantur. Quibus expletis, mentali orationi ad mediam horam vacant, præle-

ctio

cto tamen aliquo, vel Seraphici Bonauenturæ, vel alterius, vt libuerit, pij auctoris de passione Christi sermone, quo, veluti stimulo ad deuotionem feruentius mouentur. Hora diei sexta celebratur prima eodem vocum tenore, cantus suauitate, & instrumentorum varietate. Hora autem diei nona, tertia recitatur, ac quidem admodum accurate. Quam illico sequitur conuentualis Missæ sacrificium, quod semper magno cum apparatu, & solemnitate obire solent. Exceptis ieiuniorum temporibus, quibus seruato sanctæ Matris Ecclesiæ ritu, ante solemnem Missam recitatur hora sexta, & nona; non æque æstiuo tempore, in quo vna hora post meridiem recitatur nona, quam immediate sequitur mentalis oratio, quæ mediam horam occupat. Vesperæ autem incipiuntur, & persoluuntur, quanto solemnius fieri potest. Quibus expeditis, diebus festiuis ad populi vsum, & commoditatem subsequuntur Completoria, alijs verò anni temporibus ad quintam horam protrahuntur. Diebus Lunæ, Mercurij, & Veneris, vel, si mauultis, feria secunda, quarta, & sexta, prætetquam in festis Dominicis, quantum durat Psalmus Miserere mei Deus, cum orationibus, quæ recitantur pro summo Pontifice, pro Rege, & vniuersali Ecclesiæ statu, funiculis etiam pungentibus nudas carnes usq. ad effusionem sanguinis uerberant. Hæc, quoad diuinum officium, & animarum salutem. Quo autem ad corporis sustentationem, parce uiuunt, naturam paucis contentam esse non ignari, crassissimo utuntur panno, subucula nulla, nullis sandalijs, calceis nullis, aut aliquibus ex funiculis contextis. Equo, mulo, aut rheda nunquam per Ciuitatem uehuntur, raro extra, nisi infirmitate, aut ætate suadente, nec plerumq. minister ipse Prouincialis: conuiuia, aliaue publica spectacula de industria uitant. Nocturnam quietem capiunt in lectulo ualde exiguo: cellulæ ad dormiendum, studendumq. ualde angustæ sunt, atq. simplices, nullo penitus apparatu conspicuæ. In communi, proprietatis nihil possident, præter suppellectilia, eademq. uilia, ac nullius prope ualoris; ut singuli item, nihil omnino, ijs exceptis, quæ tuendo corpori ab iniuria temporum necessaria sunt. Immò, si aliquid à parentibus, uel consanguineis, uel amicis eibi, aut potionis eis mittatur, ad conuictum communem defertur. Solum uerò monachum, aut cum socio in cubiculo comedere, piaculum est. Nec ad cibum, nec ad potum, siue mane, siue uesperi, accedunt, antequam omnes, quotquot sunt, ad locum constitutum conueniant, ut ibi pro defunctis suffragia persoluantur: quibus peractis, religioso more cœnaculum, quod Refectorium uulgò appellatur, mensæ benedictionem solemniter decantantes, ingrediuntur. Inter comedendum perpetuò sacra habetur lectio, proposito prius ab aliquo uiro docto, uoce ita alta, & clara, ut ab omnibus commode intelligatur, uno, aut altero, ut dicitur, conscientiæ casu, unà cum eiusdem dilucidatione, & resolutione. Exacto prandio, discedunt etiam, solemniter recitantes psalmum, Miserere, uel similem alium; & seruato Ecclesiæ ritu ad dormientium fratrum conditoria pro animarum expiatione pias preces porrigunt. Hinc in culinam accedunt, in qua ex iunioribus aliqui scutellas, orbes, lances, & alia vasa lauant: seniores alternatim psalmos aliquot recitant, mundantes interim fabas, aut legumina alia, Deum, vt suis benefactoribus, & fratri culinario sit propitius, & clemens, enixè deprecantur. Pro iunioribus & adolescentibus, qui bonis, & politioribus litteris imbuti, iam per amœnissimos logicæ, & philosophiæ campos decurrerunt, duo sunt ex veteri instituto magistri, quorum munus est, sacram, vt vocant, scholasticam theologiam toto ferè anno, & mane & vesperi profiteri. Ex auditoribus duos, quos magis norunt ingenio præstantiores, & ad disputandum æque promptos, & paratos, singulis annis deligunt, quippè qui publicè, magna cum pompa & apparatu, assistente loci Antistite, alijsq. primoribus ciuibus, omniumq. religionum, quibus ea ciuitas abundat, peritioribus, & prælatis, theses ex ijs, quæ audierint, selectas tuentur. Sunt insuper, & nouitiorum, & eorum, qui religionis professionem emiserunt, alij magistri, ad difficiles philosophiæ difficultates tractandas, subtiliaq. logicæ studia minime idonei; qui, statis horis à superioribus decretis, rei litterariæ studiosis operam suam vtiliter, atq. accurate nauant. Vnum sanè inter cœtera admiratione dignum, non sine delectatione, obseruaui: quòd, cùm in eo cœnobio, præter alios, plusquàm centum adolescentes, quorum ætas lubrica, ac nouitatis studiosa, potius loquax, quàm taciturna esse solet, adeo verecundi, beneq. instituti sint, vt vbicumq. fuerint, quasi veterum silentiariorum officio fungentes, quibus olim Imperatores ad quietem palatij vtebantur, non silere, sed abesse videantur. Alios verò religiosos viros, cuiuscumq. ordinis, & instituti fuerint, vehementer honorant, laudant, venerantur: quod meam erga illos beneuolentiam mirum in modum auxit. Horum quidem, in morum probitate, exemplum sequi velim oues nostras.

stras. Quod faxit magnus ille, & misericors Deus: qui vos seruet,& me aliquando in Angelicos choros recipiat. Barcinone xij. cal. Iunij M. DCXIV.

Clero Tarantasiensi.
Epistola V.

MADRITI, quò veneram quartodecimo calendas, vestræ mihi redditæ sunt litteræ, quæ quidem,fratres dilectissimi,primùm iucundæ,mox tristes,& lacrymosæ fuerunt, cùm nobilis viri Prouenzæ,ciuitatis nostrę Gubernatoris,vel, vt isthuc appellari solet, Baili maioris, interitum nunciarent; non omnino, quòd nobis charus, ac familiaris minister mortuus sit, cùm & nos mortales, fragiles, ac lutea vasa ad eandem metam decurramus: sed,quia dubitandum est, num sacramentali confessione, & contritione peccata sua expiare potuerit. Mors exterior planè timenda non est, quia, segregata anima à corpore, bene morientibus via est ad æternam vitam. Interior verò mors animam à creatore suo ita diuidit, vt quàmuis misericors, immò pater misericordiarum sit,in suaq. habeat manu, eo etiam temporis momento, quo quis extremum spiritum emittit, grauissima crimina condonare, aliquando tamen morientium culpa potiùs condemnet,quàm condonet. Huius hominis infelix exitus exemplum humanæ miseriæ,ac stimulus est ad bene viuendum. Non est negligenda mala valetudo, nec mors appetenda, sed curandum, vt vita nostra corrigatur,Deo nostro placeamus,vt sedem ab his nimbis quietam, quando venerit dies illa, in suprema cæli arce possideamus, vnde, quàm mundana hæc omnia vilia sint,accontemptibilia,aspiciuntur.Hoc etiam vehementer doleo,quòd à mihi amicissimo interemptus sit, in quem propterea sit animaduertendum; cuiq. cùm prodesse, & benefacere in animo semper habuerim,eidem nocere (si quòd iure fit, nocere dici potest) auctoritate mea necessarium fit.Sed id Iudices mei videbunt, quibus causam hanc relinquo.Mihi sanè gratum foret, vt ille iure excusari posset, & sua, & filiorum suorum causa. Maior enim natu magnæ spei adolescens, nisi felix eius cursus infelici hoc patris successu retardetur, ad veræ virtutis metam aspirare videtur. Vix tertium decimum annum natus orationes scripsit,& habuit, pueriles forsan,immò graues, doctas,& elegantes, præsertim de sanctissimo Eucharistiæ sacramento, quas coràm me prius, postea in oratorio Disciplinatorum, meo & permissu, & hortatu, haud minima cum audientium admiratione, & applausu recitauit. Vtinam, quod timeo, euanescat. Cœterum litteræ vestræ, & mihi gratissimæ, & optatissimæ fuerunt, in ea præcipue parte, quæ est de prospero amici nostri reditu,vt ex eiusdem epistola amoris, & beneuolentiæ plena, nuper mihi reddita etiam cognoui. Nihil enim melius, aut magis commodum ei accidere poterat: Siquidem Thomas Baurlus Dominicani instituti, quem in discedentis locum Theologum mihi subrogaueram, in itinere diem obijt; & si longè illo iunior, & corpore robustior, quiq. alijs nostris familiaribus & animum faciebat, ac vires quodammodo augebat. Ex earum quoq. litterarum lectione bis terq. repetita, ingens hausi gaudium, quòd rumores de iurgijs vestris ad me delati, vani,& fallaces sint. Idem scripsit amicus ipse, cui fidem habeo. Quòd autem monita,& exhortationes meæ vobis iucundæ & proficuæ fuerint, Deo in primis innumeras ago gratias, & vobis ex corde gratulor. Sed nobis inutilia omnia fuerint, quæ in ore gerimus,verbisque profitemur, nisi in penetralia cordis descendant, secus ac pluuia,quæ in lapides,aut rupes cadat. Pergite igitur, pergite, filij charissimi, vnde veneritis,& ad quid veneritis, seriò considerare. Cœlestem originem,& imaginem cùm habeamus, non est, cur terrena nos teneant, aut rantopere delectent. Namque, præter ea, quæ corpori necessaria sunt, reliqua iactationes, & fluctus esse videmus,in quibus nihil prorsus firmum, nihil stabile habemus, nisi desideria nostra ad anchoram veræ pietatis, & sapientiæ alligemus. Vos,quæso, concordes viuite, amicitiam colite, beneficijs inter vos decertate, & sapientiam diligenter quærite: Initium sapientiæ, ait Psalmographus, est timor Domini, sicut nauis in æstu marino sine clauo iactatur,& fluctuat, sic mens, quæ in hac mortali vita caret sapientiæ gubernaculo. Ipsa enim est, quæ ad nostri cognitionem nos primùm ducit, mox ad Deum, veram sapientiam, & summam felicitatem. Illarum verò litterarum, quas ad me misisse scribitis, nihil accepi. Sine fraudibus, ac periculis vix transmitti possunt, & pereunt sæpe, & sæpe eunt, quò non mittuntur. Hæc in posterum vobis perpetua lex esto, ne vnquam transeuntibus detis, quas saluas vultis: etenim negligunt, aut alteri tradunt, aut lacerant, aperiunt etiam aliquando curiosi, ac,vt optime cedat, tardiùs, quàm par est, reddunt. Cùm igitur mecum loqui per litteras necessarium fuerit, bene

Psal. 110.

bene clausos fasciculos, vel Augustam Taurinorum, vel Camberiacum mittite, vt inde per publicos tabellarios ad me deferantur. Idem me facturum polliceor. Tunc ego nec iure excusabo non redditas, nec vos à me nullas acceptas. De reliquo itinere, si quid scire vultis, hæc habetote: postridie eius diei, qui Corporis Christi festo die sacrum fuit, cum sexdecim triremibus, quibus præest Carolus Auria Tursensium Dux, inter artis maritimæ proceres primarius classium ductor, Barcinone soluimus, & felici cursu, hoc est spatio trium dierum cum dimidio (cuius magnam partem, à Ioanne Moncada Tarraconensium Præsule, & genere, & virtutibus clarissimo, mihique amicissimo, prandio exceptus, apud eum consumpsi) Carthaginem appulimus, vbi reliquum illius diei constitimus. Sequenti verò Murciam opulentissimam ciuitatem vidimus: illic obuios habui cum quadrigis plures sacerdotes, & nobiles viros; quibuscum aliàs Romæ, idest in luce illa gentium, in arce fidei, ac pietatis domicilio, & amicitiarum conglutinatrice, mihi fuerat cum beneuolentia, & charitate summa consensio; ibiq. in cœnobio Franciscanorum sex diebus mansi, vt familiæ, quam cum sarcinis illhuc iter dirigere iusseram, aduentum expectarem. Interim cum toto ipso tempore maximus ad me concursus nobilium, & sacerdotum fieret, ciuitatis Antistes, vir non minus pius, quàm doctus, & hæreticæ prauitatis inquisitores, qui in illis partibus maximæ sũt auctoritatis, me perhonorificè exceperunt, atq. ferè omnes ad lautissima conuiuia inuitarunt, ac varijs munusculis, iisdemq. gratissimis, amantissime donarunt. Illhinc triduo post octauum eiusdem festi diem discedens, eam Hispaniæ oram transiui, vbi nulla ferè arbor agit radices, nullus cernitur fluuius, nullus emanat fons, tuncq. cùm tempus esset messis, ingenti, ac propè igneo calore, imperuia videbatur, vbi nulla inueni hospitia nisi angusta, ac diuersoria penè nulla, &, si quæ inuenta sunt, ea fœda, & malè olentia, grato cibo etiam, ac potu carentia. Mihi tamen feliciter contigit; quòd, quacumq. erat nobis transeundum, aliquem, aut clericum, aut ex primoribus laicis, locorum reperiebam, qui cùm me, vel de facie cognouisset, vel scripta mea vidisset, vel de me, rebusq. meis aliquid audiuisset, me enixè deprecabatur, vt eius hospitio vti vellem: quod quidem interdum, quo offerebatur animo, vrgente etiam necessitate, libentissime accipiebam. Madritum denique ventum est, magis nocturno, quam diurno itinere ad solem, & puluerem declinandum. Et cùm Rex sancti Laurentij suburbium, vulgò Escurialem, vt assolet illis ferè tẽporibus, cogitaret, qua potui diligentia, curaui, vt omnia, prompta, & parata essent, vtq. eo, quo decebat apparatu, ad eius Maiestatem accederem: à qua summa cum humanitate, hilariq. vultu exceptus, eidem breuiter aduentus mei causam exposui. Hinc interiores Regis consiliarios conueni, à quibus comiter, & amicè tractatus sum, vt Serenifs. Allobrogum Ducis Legatus, & mea fortasse causa; cùm & Rex, & Principes, omnesq. alij, episcopalem dignitatem plurimi faciant, ac maximè venerentur. Ego nauem, & mare ingressus sum vastissimum, sed hactenus placidum, & tranquillum: cessante Zephiro, anxius sum, ne me perturbent subito ex transuerso Noti: stationem saltem mihi aliquam optarem, si non portum. Et, vt ex voto succedat, ab eo, cui maria, æstus, & tempestates obediunt, consilium, & auxilium ex corde petendum. Nam, sicut pro velis, & remis in toto illo periculoso maris tractu vestræ preces, & orationes mihi fuerunt; restat, vt & in hac terrestri nauigatione clauum nauis meæ teneatis, ne fiat naufragium; ac ne vlla quidem iactatio; sed omnia prospere & mihi, & Principi nostro, vt par est, eueniant. Saluete (filij charissimi) ac, vt ego quoq. per vestras preces saluus fiam, curate. Madriti Kalen. Augusti M DCXIV.

Clero Populoq. Tarantasiensi.
Epistola VI.

VENI, vidi, haud vici, nisi Deus, in quo omnis spes, pericula auertat. Itur ad arma: feci, & quantum in me est, laboro, vt quies & pax consistat. Sunt, qui de nobis aliter sentiant, quàm oportet. At musca, animal omnium ferè vilissimum, sæpè generosissimos equos præcipites agit; & remora, piscium ferè minima, naturali vi nauigij etiam maximè onusti, ac velis secundo vento tumentibus mare sulcantis, cursum retardat, illudq. immobile reddit. Addo: fortunam (si mihi cum ipso Cæsare, prudentissimo, & fortissimo Duce ita loqui fas est) multùm posse, cùm in omnibus, tum in re militari: siquidem ex minimo casu belli facies variatur; & sæpe, scribit Thucydides, peritus Hercules in re bellica, vel minor multitudo maiorem profligauit. Incertus, nempè pugnæ exitus, qui sæpè, vt Romani eloquij flos testatur, spoliantem iam, & exultantem euertit, & perculit ab abiecto. A quo non dissentit Liuius: ait enim: Mars cõmunis, & victum sæpè erigit,

Comm. 6. Lib. 2. Pro Mil. Lib. 18.

rem mitti in diſcrimen non probo. Proinde ſupplices æternum numen imploremus, pacis, ſcilicet, non diſſenſionis Deum, & cum Propbeta clamemus: Cogita ſuper nos cogitationes pacis, & non afflictionis, vt det nobis finem, & patientiam, & inuocabimus te, & viuemus. Quod, vt faciliùs ſuccedat, vos (fratres dilectiſſimi) in viſceribus Chriſti moneo, & præcipiendo, omnibus mando, vt in omnibus eccleſijs, & regularium, & ſecularium clericorum, & in iſta ciuitate, & per vniuerſam Diœceſim, cum omni ſolemnitate, & pompa, ſanctiſſimum Eucbariſtiæ ſacramentum populo exbibeatis, & indicto ieiunio, ſupplicationes in ciuitate, in omnibusq. oppidis, & pagis omnino haberi curetis. Propterea Philippo Cauallardo meam vicem gerenti committo, vt ad Suffraganeos, & Coëpiſcopos ſcribat, & quid in hoc turbido mari, atque impendente tempeſtate agendum ſit, ob eorum oculos ponat. Noſtro fortaſſe exemplo dabunt operam vicini quoque Antiſtites nobiſcum in eodem diſcrimine conſtituti, vt hæc tot contrarijs ventis agitata nauis, ijſdem remigibus, ac gubernaculis in portum perducatur. Vos verò iuxta Ioëlis conſilium ſcindite corda veſtra, carnem ſubigite ieiunio, criminum molem ſacramentali confeſſione, ac pœnitentia deponite: vt cœleſtis menſæ pane recreati, quo nihil ſalubrius, nihil efficacius eſt ad æternam vitam, cuiuſq. puritate, etiam grauiſſimæ, purgantur culpæ, & virtutes augentur, domum Dei digne intrare, ſupplicationibus cum fructu intereſſe, diuinam opem implorare, quamque Principes largiri nequeunt, pacem conſequi poſſitis, procul dubio meliorem, ac tutiorem ſperata victoria, quæ in ipſius Dei, ſicut illa, in Principum manu eſt, cuius clementia, neque humilitatem ſupplicantium, neque orantium preces aſpernatur. Res noſtra agitur: nec vllam afferre excuſationem, vllamue interponere moram debetis, quin, quod ſuadeo, perficiatis; ne, ſi publica tranquillitas exturbetur, & ad bellum, ac pugnam collatis ſignis deueniatur, etiam citra montes ſecuri, ab omniq. timore vacui in periculo verſemini, vtique non ſine periculo, Mantuanorum exemplo, quorum damna deplorat Poeta his verbis: Mantua væh miſeræ nimium vicina Cremonæ. Nam, præter horrendum armorum ſtrepitum, crebroſq. de imminente vaſtitate funeſtos rumores, quibus vexaremini, quomodo fiet, vt vicini ex tanto igne peruolantes fauillas prohibeatis, quin res veſtræ in neglectum diſcrimen adducantur. Tunc enim tua res agitur (ait ille) paries cùm proximus ardet. Iam non ignoratis, bellum, vel inteſtinum, vel extrinſecus illatum, abſque exercitu adminiſtrari non poſſe, nec parari exercitum abſq. armis, militibus, commeatu, neque hæc ſine pecunia, quæ ideo belli neruus nuncupatur, pecuniamq. non ſine tributis, ac populorum moleſtia haberi. Non minus igitur vobis, ò Centrones, ò Allobroges, ò Galloceli, ò cœteri populi tranſalpini Duci noſtro ſubiecti, quàm ſubalpinis expedit, Deum, hoc præſertim tempore, habere propitium. Quod facile aſſequemini, ſi, quam ſuperiùs vobis præſcripſi viam, conſtanter calcaueritis: quod, vt vobis ſuccedat, eundem ipſum gratiarum patrem humillime deprecor, & rogo. Valete Madriti XVI. cal. Septembris MDCXIV.

1.Cor.14. Hier.29. Ioel c.2. Liuius 30. Psal.101. Eccl.9. Horat.

Clero Populoq. Tarantaſienſi. Epiſtola VII.

MADRITO diſcedere coactus, ad tertium cal. Octobris Complutum veni, celeberrimum vtiq. liberalium artium totius Hiſpaniæ emporium. Hic conſiſtere conſilium fuit, donec de re noſtra domeſtica, hoc eſt de ſupellectili, quæ niſi magno cum incommodo, & ſumptu nobiſcum deferri non poſſet, quomodo tempora poſtulant, diſpoſitum ſit, aliaq. chariora ita ad itineris difficultates componantur, vt nullum inde in via ſentiamus impedimentum. Secundo ab aduentu meo die accepi (fratres dilectiſſimi) litteras veſtras, gratas quidem, quòd vos bene valere nunciauerint; moleſtas verò, quòd, quæ litteris ad vos nuperrime datis, futura conieceram, video eueniſſe. Vnde mihi de rebus veſtris pro temporum ſtatu iniecta eſt animi non leuis ſolicitudo, quæ tamen horum illuſtrium virorũ frequentia adeo temperatur, vt cùm aliunde non deſit, quod me publica cauſa vehementer torqueat, atq. diuexet, nullum perturbationibus meis efficacius habeam ſolatium, quàm piorum, doctorumq. hominum, quibus ciuitas hæc maxime abundat, ſuauiſsima conſuetudo. Hic namq. mirum in modũ florent optimæ omnes diſciplinę, eaq. præcipue theologię pars, quę ſcholaſtica nuncupatur, hæreticis inuiſa, atq. ſuſpecta, quantum ex doctiſsimorum virorum monumentis exploratum eſt: quo fit, vt huc, tamquam ad nouas Athenas, confluant litteratum ſtudioſi iuuenes; quaſi artes in Hiſpania ſedem fouiſſe videantur, florentibus præſertim Salmãtino, ac Conimbricenſi gymnaſijs. Ea nàq. ſtudia, quæ plures auerſabantur, hodie

hodie non solum nobiles viros tenent, atque delectant, sed & ab ipso Rege in magno pretio habentur, maximisq. præmijs cohonestantur: quod felix, faustumq. sit: honos enim alit artes. Me, meosq. commodo, ac grato hospitio excepit in suo collegio, omnium huius vniuersitatis optimo, Abbas S. Bernardi, in quo morantur iuuenes excellentis ingenij, & doctrinæ, qui eiusdem instituti sacram induunt vestem, nec non ætate prouectiores Dei serui, moribus, sanctitate, & litterarum scientia insignes: in quorum numero est Laurentius Zamora, cuius scripta non Hispania modo, sed & Gallia, & Italia æqua ingeniorum æstimatrix, admirantur, & verbi Dei concionatores ad cœlum extollunt. Habet ille nunc præ manibus Cantica Canticorum, quæ latinis verbis explicare, & illustrare intendit, sed vereor, ne illa commentaria ad finem perducantur: ipsum enim diutius viuere non posse, incurabilis morbus, quo vehementer laborat, febris nempe ethica, seu maragmus, manifeste ostendit, cùm, præter ossa, & cutem, nihil virale habeat, nisi clatam, atq. sonoram vocem, vnde extremum ei diem imminere nemo dubitat. Egregium hunc virum non sine voluptate, ac fructu sæpe conuenio, semper ab eodem doctior discedens. Quinto post die, quàm huc accessi, Rector vniuersitatis, penes quem omnis est eiusdem academiæ auctoritas, cuius priuilegia, & Apostolica, & Regia, maxima sunt; inter quæ præcipuum est, vt cum Rege quoties eum Compluti esse contingat, pari incedat passu, syrmate, siue cauda, coram ipso Rege sibi à famulo sustentato; cùm theologica laurea insigniri deberet, me ad illum actum, & lautissimum conuiuium inuitauit. Accessi, & oblectatus sum in primis, plusquam mediocriter, loco ipso, in quo huiusmodi fiunt litteraria certamina, amplissimo quidem, & opere incrustato, & tessellato, picturis, auroq. affabre insigni, diuersisq. sedilibus distincto, pro cuiusque professionis insignibus, & gradibus, cùm illi quoque, quos Regulares appellamus, cuiuscumque instituti, siue ordinis sint, nigro, & quadrato vtantur capitis tegumento, quod biretum nuncupatur: desuper verò, vnaquæq. classis sericum lemniscum diuersi coloris habet: Theologi album, Iurisconsulti rubeum, Medici flauum, alij artium professores cœlestem. Omnes togati incedunt, ac super togam capucium gestant ex nigro holoserico villoso, quod nos vellutum, Hispani tertio pelo dicunt: cuius interior pars, quæ apparet, vel panno serico eiusdem coloris, cuius est lemniscus, vel pellibus armellinis fulcita est. Candidatorum lemniscus viridis est, cœterùm eodem vtuntur habitu, quo reliqui magni collegij proceres, breviori palliculo, seu vt vulgo appellatur, mozzetta, qua, & Episcopi, & Cardinales vtuntur, estq. ex nigro holoserico villoso. Candidatus cùm esset, vt dixi, Rector, nihil egit penitus: tantum petijt paucis, & conceptis verbis, se in Theologorum ordinem adscribi. quo facto, ab vno ex illis Theologis longa habita est oratio in eius laudem. Deinde emissa ab eodem Rectore catholicæ fidei professione, Abbas, qui inter clericos primas obtinet, Toletani Archiepiscopi Vicarius, & vniuersitatis Archiscriba, quem vulgo Cancellarium vocant, de me, meisq. scriptis plura dixere, quàm oportebat. Et quidem ego Hispanis hominibus, præsertim litterarum studiosis, plurimum debeo, quòd laboribus meis, plusquàm ego meruerim, tribuere videntur. His ita absolutis, distributæ sunt astantibus chirothecæ cum certa pecuniæ summa. Sed in hoc vno mihi visa est excellere eiusdem Rectoris auctoritas, & prærogatiua: quod, cùm omnes Theologi, Iurisconsulti, & artium professores, dum Rector genibus flexis fidei professionem emittebat, aperto capite stare debuissent, nec surrexissent, veluti minus attenti, mulctati sunt ea pecuniæ portione, quæ illis ex veteri instituto debebatur, & ad hospitale, iubente Rectore, ac nemine prorsus reclamante, statim allata. Dies me deficeret, si ea ne dicam narrare, sed paulatim attingere velim, quæ vidi, & obseruaui in hac academia, quæq. mea causa facta sunt, conuiuia, comœdiæ, taurorum ludi, orationes habitæ, epigrammata, & id genus alia lepidissime conscripta. Varia alia collegia sunt in hac ciuitate, etiam omnium religiosorum ordinum, duobus exceptis, Benedictino, & Hieronymino; alia item multa scholarium nulli sacræ familiæ adscriptorum, ab illustribus, & pijs viris fundata, & optimis constituta legibus; atque inter cætera, vnum, quod trium linguarū dicitur, vbi Latina, Græca, & Hebraica addiscitur, quodq. vna cū alijs octo sumptu magni collegij, cuius census est scutorum, vt aiunt, triginta sex millium, sustētatur. In omnibus continua est litteraria aliqua exercitatio: nunc in hoc, nunc in illo publicæ Theses proponuntur, ac defenduntur. Frequens est collegialium examen, quo collegij, eiusue instituti beneficio digni ab indignis dignoscantur: submouentur, retinentur, subrogantur, vt magistris, aut censoribus videtur. Nec tamen ita in litteris occupantur, vt diuinum omittatur officium, ab ijs, scilicet, qui illud recitare tenentur, aut quidquam aliud,

aliud, quod ad Dei cultum, sanctorumq. venerationem pertineat. At dicet vestrum aliquis, quid ad nos ista? Non ab te hæc, nempe, vt sciatis, vbi sim, quid egerim, quidque agam in præsentia. Equidem breui, si diuinæ placuerit bonitati, ad vos me recipiam, ac longè quidem breuiori tempore, quàm & vos, & ego putabamus: quod vobis gratulor, & mihi gaudeo: quamuis omnia in discordiam inclinare videantur, nobis certè malis causam præbentibus: Peccata, scilicet nostra, quæ nec corrigi, nec minui; sed augeri potiùs, & crescere cum pœnis mihi videntur. Nam in dies magis ac magis diuinam iram prouocamus; & quasi affligendi ex iustis causis non simus, veteribus recentes addimus. Hinc luxus, hinc fastus, temeritas, petulantia, audacia, luxuria, rapinæ, sacrilegia, hinc scelera omnia. In ore vera ac sancta religio, in corde improbitas maxima. Verba ipsa melle dulciora, nihil aliud sonant, quam pietatem, humilitatem, charitatem: facta verò ambitionem, auaritiam, pauperum, pupillorū, viduarum oppressionem, sordes, vitia omnia. Quid igitur de pace sperandum? Ideò mala omnia dicit Lactantius, rebus humanis quotidie ingrauescere, quia Deus mundi huius creator, & gubernator derelictus est. Derelinquitur enim, cùm eius præcepta negliguntur, & inspirationes contemnuntur; qui hisce calamitatibus finem impositurus non videtur, nisi & nos calamitatum causis finem imponamus: quibus sanè remotis, securi expectate possumus, quem cupimus, nostrarum cogitationum euentum. In hoc igitur vnum omnes cuiuscuis ordinis; conditionis, ætatis, sexus, toto pectore incumbamus; vt, vita nostra emendata, Deo placeamus. Quod si integra mente, ac puro corde, vt par est, faciemus, eius proculdubio mitigabitur indignatio; & cum Propheta exclamare licebit: fiat pax in virtute tua; &, exaudiet Dominus deprecationem nostram, & orationem nostram suscipiet. Egò certè, nec mihi, nec causæ communi deero; sed vnà cum hisce S. Bernardi venerabilibus alumnis, quorum innocentiæ, ac orationibus, se Rex ipse summopere commendauit, ad te, ò clemens, & misericors Deus, ex quo omnia, per quem omnia, & in quo omnia sunt, quiq. in tribulationibus clamantibus ad te opem ferre non dedignaris, preces meas, qualescumq. sint, humiliter offero, ac peto, vt vota nostra audias, atq. Allobrogum Duci consilium, ac virtutem tribuas de toto negotio benè sentiendi, quodq. expediat, fortiter exequendi; vtque rerum exitus tibi gratus, ipsi Duci gloriosus, & fluctuanti patriæ salutaris sit. Hoc facite & vos (filij charissimi); & pro reditu meo, vt felix faustusq. sit, rogate. Non enim minus periculosum est iter, quod me ingredi oportet, quàm fuerit mare, quod triremibus transfretaui, prædonum nempè insidijs expositum. Barcinonem cùm venero, si triremes, quibus in Italiā transire possim, paratæ fuerint, breui, vt spero, istuc me conferam: sin minus, scribam quod reliquum fuerit. Valete. Compluti. Idibus Octobris 1614.

Lib. 5. inst. cap. 8.

Psal. 121.
Psal. 6.

Clero, populoq. Tarantasiensi.

Epistola VIII.

Cum familiares mei, qui Matriti remanserant, ad me venissent cum sarcinis ac vehiculis; ipse (præmissis, quæ ad vsum itineris necessaria non essent) Idibus Octobris, Italiam versus me in viam dedi, valere iussis hospitibus meis monachis, Bernarditis, alijsque Complutensis Academiæ eminentibus, meique amantibus viris. Post quatuordecim dies, non sine periculo, & molestia, huc tandem delatus sum. Periculum in ambagibus viarum fuit: molestia ex publicanis, & vectigalibus. Nam Tortueræ, (quod est vltimum Castellæ municipium) vbi quæcumque illhac transeunt, quamuis minima, exhibenda sunt; vt pro rebus, aut nouis, aut quæ nouæ videantur, certum quid soluatur, ad rationem (vt ego arbitror) decem pro centenariò: retentum inueni quicquid auri, & argenti, & supellectilis præmiseram, etiam res Diuino ministerio dicatas, calices, cruces, candelabra, vasa sacra, & id genus alia; quæ, vt postea intellexi, exportari non permittuntur, nisi impetrata, Regisque manu subscripta licentia. Locus à Matrito distat quattuor dierum itinere; &, quod molestius fuit, Rex abierat Lermam. Quare, ibi relictis rerum interceptarum custodibus, ex familiaribus meis Matritum misi, qui eas restitui curaret: cœptumq. iter persecutus sum; sed (ingenuè fateor) subtristis, quòd chariora ignotorum, viliumq. hominum fidei mihi relinquēda essent, eo præsertim tempore, quo furente Marte, ac Bellona, silebant leges, egoq. vt hostis habebar. Per Cæsaraugustam nobilissimam ciuitatem transiui, parum in ea moratus, noctem, scilicet, & paucas horas matutinas: nam, postquam sacris interfui, visis cursim, quæ visu digniora fuerant, sumptoq. ientaculo, discessi. Inde noua pericula, immò maiora, magisq. metuenda, nunciabantur de latronibus, ac scelestissimis prædonibus,

qui (vt aliàs dixi) nemini obediunt, ac nemini parcunt, viatores spoliant, vulnerant, trucidant. In citeriore Hispania, quam Cataloniam vocant, pestis hæc tantùm grassatur: nec tamen parcunt ministri Regij in delictis deprehensis: raræ namq. sunt arbores in vijs publicis, ex quibus membra humana non pendeant. Triste profectò, horrendumq. spectaculum, at valde necessarium in illa regione, alioquin gratissima, & rerum omnium copiosissima. Verùm mihi, & meis omnia feliciter euenere: viæ tutæ, cæli serenitas, quies, securitas nobis non defuere: quod diuino beneficio factum fuisse non dubito. Non ignorabant perditissimi sicarij Proregem, rectores, aliosq. proceres, qui ad illius reipublicæ clauum sedent, propediem exituros, vt eos conquirerent, & caperent, captosq. turpissima morte mulctarent. Sed Deus fuit, qui custos noster, qui ministrorum diaboli manus nos effugere voluit, intercedente præsertim Beatissima Virgine, sanctoq. eius filij præcursore Ioanne Baptista, quorum patrocinium vsq. à prima ætate mihi paraui, & quidem non sine magno lucro. Ipsis votum, quo me obstrinxi, adhuc non solui; sed reus voti non ero diu, sine quo fortasse imminentes calamitates non euasissem. Tandem Barcinonem venimus, vbi nullis, quibus in Italiam transfretarem, repertis triremibus: obtulit casus, quod è re mea futurum videbatur, aduentante Barcinonem ex Oriente, vt rumor erat, Serenissimo Philiberto maritimæ Hispaniensis classis imperatore. Is enim, cùm veniens ad xiv. cal. Nouembris, à Prorege regias litteras accepisset, quibus ad portum sanctæ Mariæ illico nauigationem dirigere iubebatur, atq. expeditis ad iter triremibus, sumptoq. commeatu, abijsset, sequenti die febre grauatus, medicorum, procerumq. ei assistentium suasu Barcinonem reuersus est, vt abundante ciuitate medicis, ac medicamentis ad recuperandam salutem necessarijs, ibi melius, quàm alibi curaretur. Quare, cùm muneris sui partes, quas morbo detentus coram obire prohibebatur, per ministros supplere cupiens, ex triremibus, quas secum adduxerat, quinq. Genuam remitti iussisset, ego huius percommodæ nauigationis opportunitatem auide arripiens, quòd Serenissimi Ducis nostri, vestroq. aspectu breui recreari sperarem, lætus ad triremes conuolaui, quæ in peruigilio Beati Andreæ ex hoc portu soluentes, vnica velificatione Colibrium (olim portum Veneris nuncupatum) prospero cursu appulerunt: vbi, dum tempus transmittendi sinum Narbonensem latissimum, & periculosissimum (quem golfo di Leone vulgò appellant) à nautis obseruabatur, ecce eiusdem Principis Philiberti litteræ, quibus Ioannes Baptista Feus earundem triremium Præfectus Barcinonem reuocabatur. quo nuncio tristatus sum, vt debui. Quid enim magis molestum mihi accidere poterat, quàm, tāto maris spatio emenso, ex medio ferè itinere inutiliter retrahi, & ad supremas difficultates reuocari? Quid magis incommodum, aut importunum, quam tot dies exoptatam, expectatamq. occasionem breui temporis momento amittere? Multa siquidem sese offerebant, quæ, præter temporis iacturam, tristitiæ causam præbebant. Nam, quæ pro viatico parata fuerant, ferè omnia deperdi videbam: iterum de domicilio cogitare necesse erat, proinde iterandæ impensæ, cùm, quæ ante discessum vsui fuerant, in discessu relicta, & dono data fuissent; ideo omnia iterum emenda, iterumq. relinquēda: noua insuper vectigalia in ingressu, atque egressu pendenda, nouumq. viaticum parandum, & fortasse longum tempus terendum, antequam similem redeundi occasionem inueniremus. Sed ego hæc pro nihilo ducebam. Illud est, quod me mirum in modum angebat, (filij charissimi) intercipi scilicet mihi præsentiam vestram, qua breui frui sperabam, vosq. non animi tantum, sed corporis brachijs amplecti, non litteris, sed coràm affari, vobisq. non absens, sed præsens, benedicere, ordinationes tenere proximis tēporibus, cæteraq. Pontificalia munia in natalitijs Domini, alijsq. solemnioribus festis diebus exequi, populumq. mei amantissimum ad ipsam, caput virtutum, pietatem pro virili parte excitare, quam qui negligit, nec Christianus, nec homo dici meretur. Ad eā namq. natos nos esse omnes scimus, ad eā singulari Dei beneficio institutos. Hanc tenere, hanc amplecti debemus vnicā veræ quietis anchoram, vnicum ad perpetuam salutem perfugiū, viaticum, viam. Verùm mihi tempero, illi, cuius nutu mundi machina regitur, parere paratus, cuiusq. est, omnia suauiter disponere. Etenim dolorem, quē ex hoc itineris impedimento contraxeram, mitigauit Barcinonensium charitas, ac beneuolentia, quibus cùm graue fuisset, me eo tēpore maritima incōmoda subire, reditus meus gratissimus accidit, ijs præ cæteris, qui ad pietatē, sacraq. studia propensi, ad vitam ecclesiasticam aspirant. Huius Ciuitatis Episcopus, vir sanè morū probitate spectabilis, & bonis litteris, artibusq. liberalibus, atq. in primis iuris prudentia, optimè eruditus, cum annis, & corpore valdè grauis, ordinationes ægre facere posse videretur,

essentq.

essentque quam plurimi, tum seculares, tum claustrales homines, qui in clericorum albo describi cuperent; rogatus fui, præsertim à Franciscanis, ad quorum cœnobium diuerteram, vt Episcopale onus hoc, ad eorum commodum, & gratiam subirem: quorum pio desiderio accessit præstantissimi Antistitis, non consensus solùm, sed etiam desiderium. Non recusaui laborem: atque ad minores, & maiores ordines promoui centum viginti quattuor clericos, inter quos fuerunt sex & triginta sacerdotes, omnes ferè in Theologia, vel iure Canonico, vt aiunt, licentiati, & candidati ad illam metam currentes. Die autem Dominicæ Natiuitati sacra, præsentibus ijsdem meis religiosis hospitibus, in eorum sacra æde Missam Pontificalem decantaui: quod & feci in ea, quæ Deiparæ Virgini de mari nuncupata est, cui inseruiunt sex & triginta supra centum sacerdotes, sanctæ Circumcisionis solemni die, idque cum pompa, ac pretioso apparatu, vniuersa ferè ciuitate spectante, ac plaudente. Interfui quoq. persæpe publicis disputationibus, & in gymnasio, siue vniuersitate (vt vulgò appellatur) plusquàm semel publicos professores audiui, ac frequentiùs audiuissem, nisi de me loquentes sustinere præsens, turpe putassem, licet consuetudini ciuitatis in aduenas officiosissimæ id tribuendum existimauerim: neque enim ego is sum, quem viri vsquequaque celeberrimi sibi ornandum susciperent. Interea, cùm summus idem maris Præfectus Ioannem Baptistam Feum Carthaginem nouam ire iusserit, ad accipienda nummorum aureorum vicies centena millia, atque in Italiam transmittenda; ipse illico imperata fecit Cal. Ianuarij, tranquillo mari discedens. Faxit Deus, vt illum breui his littoribus restitutum cum suis triremibus incolumem videamus. Quem quidem aduentantem lætus excipiam, tum quia nauo, atq. industrio viro omnia fauste, ac prospere euenire cupio; tum quia ad iter paratus, & promptus nihil, nisi eius triremes, expecto, quibus ad vos, hoc est ad verum quietis portum, me recipiam. Vos (fratres dilectissimi) in omnibus orationibus vestris curam mei habere perseuerate. Siquidem cum mari mihi futurum negotium est, cum mari (vt ita dicam) dimicandum, mare ipsum vincendum, semper quidem periculosum, sed hyeme etiam exitiosum: venti namq. cùm eo tempore violenti esse soleant, quamuis per interualla secundum cursum nauigantibus promittant, persæpe tamen in turbines desinendo, funestas repente, atque horridas commouent tempestates, quibus maria ita perturbantur, vt vndæ cælum pertingere videantur, sanè magno cum periculo, triremium præsertim, quibus vitam committentes, in arbitrio ventorum positi, vt plurimum, nec redire, nec progredi, neque, ipso marino æstu prohibente, ad terram appropinquare, aut portum tenere possunt. Quod, ne nobis eueniat, sed, vt placida, prosperaq. nauigatione in patriam redire possimus, vobis præcipuè precantibus, præstet is, qui ventis, & mari imperat. Hactenus de me, mox de Republica, cuius maiorem curam habere debemus: ego quidem eo ipso, quo homo sum, & moriendi me necessitati natum, & mortalium conditioni obnoxium non ignoro; quodq. vltra punctum, non solum vnius diei, sed vnius horulæ viuo, non mihi debitum, sed dono datum, & in lucro ponendum censeo, humana omnia, tamquam iactationes, & fluctus, pariter contemnendo. sed, quia à Deo positus est homo in mundo, vt per virtutum exercitium ad perpetuam felicitatem properet, sunt æquissimo animo tolerandæ aduersitates, atque in primis bella, populorum dissidia, clades, & publica damna, quasi diuina opera; simulq. pacis Rex ipse, atque arbiter Deus, puriore cordis affectu rogandus, vt, Principum animis concordia instillata, calamitatem anteuertat, optatamque pacis faciem nobis ostendat. quod nequaquam desperandum. nam, sicut ille tranquillitatis sol ærumnosæ hyemis asperitatem, cum mitis æstatis lenitate compensare solet: ita & post bellicos turbines, ac procellas serenitatem cum largiturum, non est dubitandum. Ideo constanter ferenda maligna tempora, melioraq. expetenda, precibus primum, deinde operibus, hoc est, vitæ emendatione, cuius culpa plerumq. fit, vt cœlestis flagelli grauitatem experiamur. Proinde magnopere cupio, præcepta mea à vobis sarta tecta conseruari: ad quorum memoriam, & si, quantum per litteras licet, mentes vestras reuocare studeo, non tamen vos eo officio indigere puto, sed amoris mei testandi causa id facio, paterna me impellente charitate ad eadem identidem repetenda, ne monita mea excidant, quæq. in agro (vt persuasum habui) non infœcundo seminaui, vberiorem, certioremque fructum afferant. Quamuis enim ad diuinam misericordiam pœnitentibus semper pateat accessus, hoc tamen tempore de spiritali profectu eò magis laborandum, quò maius discrimen respublica subire videtur, dictante naturali ratione, ibi maiorem esse adhibendā cautionem, vbi maius est periculum. Quare enitendum (filij dilectissimi) vt, quamuis pecca-

peccata naufragium minentur, nauis vestræ humilitatis, atque pœnitentiæ remis salua in portum reducatur; sicut prudens nauta, etiã mortem ante oculos habens, ad clauum sedet, fractoq. malo, & velo, nauigat: quo diuina ope, à tempestate liberati, cum Propheta clamare possitis: In te sperauerunt patres nostri: sperauerunt, & liberasti eos; ad te clamauerunt, & salui facti sunt: nec nõ audire mereamini, quod ait Apostolus, per quẽ Christus loquebatur: Tẽpore accepto exaudiui te. Quod, vt fiat, omniaq. apud vos bene se habeant, Deum enixissimè rogo. Barcinone pridie Idus Ianuarij M DCXV.

Psal. 21.

2 Cor. 6.

Clero Tarantasiensi.
Epistola IX.

CVm ex Hispaniensi legatione, huc reuersus, de vobis (filij dilectissimi) rebusque vestris assiduè cogito, ecce litteræ, quibus, cùm ab hinc quinque mensibus caream, si dixero gratas fuisse, parum dicam: incredibili quippè voluptate ex earum lectione perfusus, eo maxime, quò silentij culpam in incertam peregrinationem meam potius, quàm in vestram negligentiam transferendam esse, persuasum habeo. Ego, quamuis longe absens, isthinc nullum acceperim nuncium, litterarum tamen officium nunquam intermisi; non solum, vt, quæ de me grata fore arbitrabar, subinde intelligerentur, sed etiam, vt de meo breui reditu eam vobis spem facerem, quam & ipse habebam, quamq. res ipsa magis probasset, nisi, tum maris inconstantia, tum hominum vel malitia, vel iniuria, vt aliàs vobis significaui, cœptis meis obstitisset. Nunc lætor vt nautæ,

Quando ex alto
Terram conspiciunt.

Plau. in Menech.

Ac plusquam nautæ: quandoquidem, non modo, vt illi, terram cerno, sed iam teneo, in portum secundo vento delatus extra procellarum, extra turbinum pericula, à syrtibus, ac scopulis, Deo manum porrigente, omnino securus. Quamobrem de nauigationis meæ prospero exitu opportuna fuit vestra gratulatio, etsi admodum præcox; cùm litteræ vestræ Cal. Ianuarij datæ, multis diebus discessum meum præuenerint: ego enim è Barcinonensi portu non ante, quam quintodecimo Cal. Februarij soluere potui, hucque prius, quàm ad iij. calendarum eiusdem mensis non appuli. Attamen, sicut sera gratulatio reprehendi non solet, ita ego præcocem nequaquam reprehendam: imò quòd me redeuntem optimis ominibus prosecuti sitis, vobis gratias agam. Sed propitium omen cum prospero successu fuit, ventos quieuisse, ac mare tempestatibus antea agitatum, tranquillum factum, reditum meum periculorum cura quodammodo voluisse leuare. Quod scribitis, Capuccinorum ecclesiam, & absolutam, & dedicatam esse, summopere placuit, eò magis, quò eum honorem assequuta sit per religiosissimum Geneuensem Antistitem, Franciscum Salinam, virum doctissimum, atq. in pastorali officio vigilantissimum; cui ego, discedens, partes meas, muniaq. pastoralia delegaueram, vtq. in ijs præsertim, quæ ad Episcopale officium spectant, nec ab alijs, quàm ab Episcopis, administrari possunt, vobis adesset, eum amice rogaueram. Quod ille oneris, & libens suscepit, & libentissime sustinet, vt ego quoque instinerem, si eo absente, operamq. meam sibi commodam fore putante, similia facere iuberet; atque vtinam desiderio meo occasio respondeat, quo, & ipse expertus cognoscat, res suas mihi non minus cordi esse, quam sibi meæ sint, & ego eam beneuolentiam, qua ornatissimum amicum constanter prosequor, & sua, & omnium opinione maiorẽ esse ostendam. Magna me tristitia affecit ea litterarum vestrarum pars, quo Franciscanorum Custodem Fratrem Ludouicũ de Strata, Vicebaiulum Griflettum, Canonicum Durandardum, Aduocatum Varottum, Gasparem de Torres, & alios è viuis excessisse nunciatis. Vnde, videre est, mortem, ordinem non seruare, cùm iuuenes, ac robustos, quibus vota, & spes parentum, atque amicorum, ipsiusq. ætatis robur longiorem vitam destinabant, æque ac senes, & debiles abripuerit. Ferenda hæc sunt, vt omnia alia, quæ diuinitus accidunt, æternæq. legi obtemperandum. Minuit autem dolorem, quòd nemo eorum, qui animam efflauerunt, (vno excepto Varotto) aut hominum opera, aut vi, aut improuiso casu vllo ereptus sit; sed omnes illius Imperatoris iussu, quem nec accusare, nec aduersantem sustinere possumus, de vitæ statione decesserunt. Varotti equidem miserabilem finem dolui, primùm, quòd occisus, deinde, quòd ab amico occisus sit. At inopinato euentu perijt. esto. Perijt tamen, estq. luctuosissimum mortis genus, quod naturale non est; nam de ijs, qui morbo extinguuntur, ipsa necessitas solatium suggerit: de ijs verò, quos repentina mors aufert, magis perturbamur, quòd putemus, eos diu viuere potuisse. Minuit quoque dolorem, quòd aliquot dies superuiuens, errata sua expiare

con-

confeſſione potuerit, & transmigrantem animam Sacramentorum clypeo à Satanicis inſidijs defendere. Qui in eorum locum à Vicario noſtro ſubrogati ſunt, eò mihi magis probantur, quò moribus, natalibus, ac doctrina præſtantiores, quàm nonnulli ex illis fuerunt, omnibus charos, omnibusq. vtiles eos futuros confido. Petri Minoretti Viccbaiuli diſceſſus, me non parum commouit, quòd non ſine magno familiæ ſuæ incommodo vitam deſeruerit. Sed quorſum, aut querelæ, aut lachrymæ? Nonne ſummus omnium paſtor, rectorq. prouidentiſſimus viuit, viuetq. in æternum? Nonne ſi paſſeres, & lilia campi nutrit, & creſccre facit, multò magis ſibi militantium, ad eiuſq. opem confugientium hominum, curam babebit, præſertim eorum, qui humani auxilij ſpe prorſus abiecta, tota cogitatione, totaq. mente in diuino patrocinio conquieſcunt? Quod ſi fecerint Minoretti liberi, non tantùm ijs, quibus indiget terrena vita, ſine ſolicitudine abundabunt, ſed & ad cæleſtem vitam, vbi nulla eſt inopia, viam ſibi aperient. Habent matrem operoſam, atque vtilem fœminam, quæ, cùm leuamen viuenti marito fuerit, ac præſidium, ſperandum eſt, plurima domui ſuæ eſſe commoda allaturam. Gaſparis de Torres mortem certe ægrius tuli, quòd immatura, quòdque patri amariſsima fuerit. verùm quoniam non prudentia tantum ſuadet, ſed ipſa nos neceſſitas naturali legi parere cogit, animum erigat oportet, tantamq. iacturam moderate ferat, tum ratione, tum filiorum ſuperſtitum, quibus abundat, incolumitate, præſertim, quia ex maiore natu nepotes etiam ſperare poteſt. At filiorum minimus. defunctus, ab eo, ſicut Beniamin à patre Iacob, præ cæteris diligebatur. Quantumuis charus ille fuerit, orbitatis remedium ex reliqua copioſa prole ſibi ipſe præripiat; ac loco vnius filij, quem amiſit, lætetur, ſe plures habere, quos diligat adeò, vt, ſi doleat, excuſandus ſit, quia pater fuit, non tamen, ſi mœreat. Mœrendi, ac lugendi iuſtam cauſam habet fratris Ludouici mater paupertima, quòd filium vnicum, eximium Theologum, ſolam ſenectutis ſuæ ſpem, atque perfugium, ſibi eripi viderit. Verum tamen, cùm ex innumeris exēplis humanam vitam in lubrico verſari, caſibuſque omnibus expoſitam eſſe non ignoret, ipſa quoque habet, quæ ad cohibendum luctum, compeſcendaq. ſuſpiria, ſatis ſint; præcipue verò, quòd extinctus filius bonum ſibi nomen ex vera Philoſophia comparatum vſque ad finem conſeruauerit. Franciſcani Cœnobij cuſtodis obitum, quamuis non acribū, item grauiter tuli, quemadmodum & vos tuliſſe puto. Quis enim talem virum è vita diſcedere ſiccis oculis pateretur? Forſitan, quia ſenex, quia aduena, quia nullos relinquens ſibi ſanguine coniunctos, neminem habuerit, qui propinqui funeri iuſta perſoluerit? Quinimmò, non ſolum ordinis ſui commilitonibus, ſed & ciuibus, boniſq. omnibus, moleſtiſſima eſſe debuit venerabilis ſacerdotis mors, qui pietate, probitate, innocentia, modeſtia inſignis, in re publica ſolers, in priuata ſobrius, humilis, ac ſibi rigidus, omnium votis, omnium laudibus, omnium lacrymis digniſſimus fuit ita, vt credendum ſit, eum non vitam cum morte, ſed mortem cum ſempiterna, ac felici vita commutaſſe. Atque vtinam, qui in poſterum iſtius Michaëlitarū domus rem publicam adminiſtrabunt, ad nauiſq. clauum ſedebunt, defuncto cuſtodi ſimiles ſint: cui propterea ſubſtitutum fuiſſe (vt aiunt) virum probum doctum, ſapientem, induſtrium, ad bonum publicum valde propenſum, (quodque omnium intereſt) vtilem etiam diuini verbi interpretem, mirum in modum gaudeo, ac multò magis, quò præteriti Dominici Aduentus tempore doctrinæ ſuæ cum audientium fructu non vulgare periculum fecerit, huiuſq. anni quadrageſimalium concionum curriculum ſit confecturus, ac forſitan me præſente, ſi per publica negotia licuerit. Sed vtcumque ſit, ego ſemper vobiſcum ſum, ſemper vos mentis oculis intueor, ad vos animo quotidie propero, vt facerem etiam corpore, ſi deſiderio tempora reſponderent, vtque feciſſem illicò atque hunc in portum delatus ſum, niſi Sereniſsimi Principis Victorij ſubitus aduentus iter, quod Taurinum verſus iam inſtitueram, iſthuc abſq; mora aduolaturus, interturbaſſet; quodq. ne citò conficiam, ambiguus huius ciuitatis ſtatus prohibere videtur, quæ varijs iactata fluctibus, quaſi nauis in alto poſita, naufragium minatur, forſanq. faceret, niſi hic oriens ſol prudentiæ ſuæ ſulgore vagas nubeculas diſſiparet, nuncq. inutantia, ac reluctantia vela ad officium reuocando, nunc ad gubernacula ſedendo, ventorum, turbinum, ſcopulorum, inſtantiſq. tempeſtatis ærumnas anteuerteret. Quæ quidem generoſus adoleſcens inuicti patris, auorumq. gloriæ æmulus, ea dexteritate, ea conſilij conſtantia gerit, vt me etiam, quantùm vires ſuppetunt, ad diſsidij radices euellendas adnitente, ſperandum ſit, ciuitatem hanc in priſtinam quietem breui reſtitutam iri. Quod, ſtatim ac factum ſit, ego quoquo verſum Sereniſsimum Ducem conuenire poſſe exiſtimauero, me in viam

dabo, vt ille, sponsæ meæ necessitatibus intellectis, reditum meum æqui, boniq. consulat. Si autem rerum status me consilium mutare cogat, de ijs, quæ à me gesta, aut gerenda fuerint, certiores vos subinde fieri curabo. Interea longa, ac difficilis, nec periculo vacua restat mihi via, cuius sola recordatio animum meum solicitat æquè, ac æstuosi maris proximus traiectus: quam viam, nisi confecissem, cùm Narbonēsem ingressus sum sinum, adhuc in littore Hispaniensi plures forsitan dies, ne dicam menses, frustra tererem, cùm ab eo tempore, vsque ad hos dies mare nunquam satis tranquillum fuerit. Februarij siquidem, ac Martij menses ob ventorum frequentiam, atque vehementiam, nautis, plusquàm alij omnes, infestissimi sunt. Quare vos rogo (filij charissimi) vt hoc reliquum itineris mei felix, faustumq. mihi concedi à Deo multiplicatis precibus petatis. De pace, quod quæritis, dicam, me parum, aut nihil sperare, sed potiùs bellum expectare, nisi ipse pacis auctor à nostris ceruicibus tantam calamitatem auertat. Vndique populi fremere, vndique classica personare, arma strepere, ingentes bellici apparatus fieri exaudiuntur, iræ nempè diuinæ manifesta signa: cui, quoniam non occurrimus vitæ emendatione, (iudicio meo) nihil profuerit arma sumere, nihil, (etiam cum valida militum manu) in aciem descendere. Ad conuersionem inuitamur, nec tamen conuertimur, immò mendacium cum peccandi consuetudine coniungentes, quotidie promittimus, quod nec præstare cogitamus; quamquam non latet peccatores, a Deo eorum pœnitentiæ tempus præsens præfixum fuisse, non futurum, clamante Propheta: Conuertimini ad
Ioel 2.
me in toto corde vestro, in ieiunio, fletu, & planctu. Ideò non exaudiemur, nisi hoc Isaiæ
Isai. 55.
consilium sequamur, vt scilicet: Derelinquat impius viam suam, & vir iniquus cogitationes suas, & reuertatur ad Dominum, & miserebitur eius, & ad Deum nostrum, quoniam multus est ad ignoscendum. Hæc est secunda tabula, ad quam, naufragi si confugiant, procul dubio non submergentur: hoc reliquum salutis remedium. Cæterùm mala, vel imminentia præuertere, vel vrgentia euertere, in humana manu non est, nisi cælestis brachij auxilio per pœnitentiam imploraro. Itaque clementissimi Patris benignitati vulnera nostra ostendamus, vt, qui per Filij sui vulnera mundum ab æternis vulneribus, ex orcique faucibus eripuit, laborantis patriæ nostræ curam suscipiat, discordes animos Principum, concordes faciat, ipsorumque arma ad communium hostium perniciē conuertat. Valete. Niciæ nonis Februarij anno sal. MDCXV.

Clero Tarantasiensi. Epistola X.

EHEMENTER miror (filij charissimi) quòd cùm duo propè elapsi mēses sint à meo in hanc ciuitatem reditu, nullas à vobis, (quodque admirationem auget) nec à domus meæ Præfecto, nec à Vicario, nec à Consulibus, nec ab alio quoquā isthic viuentium, litteras acceperim, præter vestras, quibus nonis proximis Februarij respondi. Vnde tam longi silentij rationē inuestiganti mihi hæret æqua, vtrum id casui, an vobis tribuendum sit. Suppetit quidē locorum distantia. Sed res est vndecim dierum, aut, si duplicentur, viginti duorum: tot enim hinc ad vos, atque isthinc ad nos, mittendis, remittendisq. litteris sufficiunt. Verū vndequinquaginta iam effluxere, nec tamen à vobis vllum verbum, aut de statu vestro vllus allatus est nuncius. Nescio, quid hoc rei sit, aut in quem vestrum hanc culpam conferam, nisi cælum Musteriense; vt Niciense; immite, ac turbidum, litteris aditum intercluserit. Hic, vt apud vos æstiuo tempore, horrenda mugire tonitrua exaudiuntur, coruscare fulgura, crepitare grandines, ruere imbres, vehementesq. terræ insultare intuemur. Flumina, etiam insolito aquarum concursu, crebris aucta diluuijs suos fines excedunt: Paionus, qui muros lambit ciuitatis, quamuis valde exiguus, alueo pluries superato, demissioribus ripis altè superfunditur, villas inundat, campos obsidet, & quicquid obuium habet, secum trahit. Varus, qui, hinc tribus passuum millibus distat, Italiamque à Narbonensi Gallia diuidit, pluuijs mirum in modum auctus, nemora circum quaque inūdat, subruit montes, operit agros, casas subuertit, ab arboribus ramos auellit, ipsosque arbores radicitus extirpat, trabes, tigna, ligna, ruris instrumenta, animalia quoque cum pauperum rusticorum supellectili rapit, aufert, corrumpit, atque in mare adeò superbus erumpit, vt eius aqua à maritima longo tractu distinguatur. Nunquid isthic similia sensistis? Non puto. Rem potius vobis cum iteratis niuibus fuisse crediderim, quas vestro climati proprias, sicut huic crebræ pluuiæ, istisque montibus familiares certis anni temporibus, & hominibus, & iumentis iter præcludere audio. Nec tamen hæ moræ meæ causa fuit; namque nisi reditus mihi aliunde

tetar-

retardatus fuisset, iam, & montium, & niuiũ difficultatibus superatis, essem in dulcissimæ sponsæ meæ sinu, atque exoptato complexu. Sed (vt aliàs vobis indicaui) cùm ciuitas hæc erga suum Principem fidelissima fidem sibi vicissim à Prætore non seruari conquereretur, quin, & exorto priuato tumultu, qui publicus apparebat, anno superiore cùm tota concussa in mœrore iaceret, quòd tercenti ex iuuentute selectiores ciues, timentes, ne propterea in quæstionem abrepti, tormentis, pœnisq. acrius exagitarentur, in voluntariũ exilium abijssent: quoniam de seditione non leuis erat suspicio, visum est prudentissimo Duci Principem Victorium huc allegare, vt, auctoritate, quam ei summam tribuerat, querelarum, aut dissidiorum causis diligẽter exploratis, serpenti incendio opportunè obuiam iret. In hoc statu, cum ego eodem anno huc diuertens, in Hispaniam traiecturus, ciuitatem offendissem, eamq. fama esset in summa lætitia antea viuere solitam, tanta animorum consternatione commotus, clementissimum Ducem (cuius charitatem erga populos suos aliàs expertus fueram) per litteras etiam, atque etiam rogaui, vt erratorum veniam suppliciter petentibus ignosceret. Tantumq. apud magnanimum Heroem preces meæ valuere, vt, non solùm de errantibus pœnas sumi noluerit, sed & amnestia imperata, ne quid de illo crimine vlterius inquireretur, vetuerit; immò, quæcumque ea de causa in iudicium deducta fuissent, aboleri mandauerit, non tamen, si detegeretur, contra facinoris auctorem. A quo tempore me in suorum patronorum numero Nicienses collocauere. Cùm autem id omnibus manifestum esset, Princeps Victorius gratum sibi fore annuit, me ibidem manere, secumq. paterni beneficij explicatione languentem ciuitatẽ recreare. Hoc, vt patri valde probatum est, ita mihi ad discessum, obstitit. Principis deinde assidua opera, ac dexteritate omnia pacata sunt, ad summamq. tranquillitatem redacta: atque inter cætera, quæ ad ciuiles dissensiones tollendas facta sunt, ne in Senatu, vel inter senatorios viros, ciuitatisq. Consules de prælatione, & locorum differentia (quam Præcedentiam vocant) controuersia amplius riatur, lata est lex, qua vnicuique proprius locus assignatur, cum personarum distinctione adeò diligenti, vt facile sciri possit, quid agendum sit, dum sacra fiunt in Ecclesiæ solemnitatibus; hoc est, quo ordine quis aqua benedicta aspergi, pacemq. exosculari, thuris honorem (quem vulgus Incensationem appellat) candelas, sacrum cinerẽ, palmasq. accipere, crucem adorare, aliaque huiusmodi facere debeat. Quod fuit omnibus gratissimum. Sed ad Principem Victorium redeo, cuius ea prudentia est, ea in omnibus charitas eum Religione coniuncta, vt de visibili Republica à se constituta non contentus, ad inuisibilem animum conuerterit, cupiens populos paternæ ditioni subditos ad eius Reipublicæ felicitatem traducere, vbi summi magistratus siue prensatione obtinentur, ac sine ambitione geruntur; vbi nulla est auri cupiditas, vbi nullus est mortis metus, sed immortalis gloriæ vita degitur iucundissima. Nam cum accepisset (nescio quo auctore) rem Diuinam neglig ẽter administrari, sacerdotes licentius viuere, quàm esset sacris legibus constitutum; humanissimè (vt solet) à me petijt maximè pius adolescens, vt, an veritati niterentur, quæ audiuerat, diligenter perquirerem; ac, si vera ea esse constaret, tanto malo remedium quæri curarem. Opus sanè egregium, & Christiano Principe dignum. Ego in grauissimo negocio plusquã mediocre studium posui: sed post longum laborem nihil, aut parum inuentum, nisi quòd in Diuino cultu nonnulla desiderarentur. Veruntamen, cùm inter clericos Ecclesiæ inseruientes nihil distribueretur, vnde ali, ad chorumque inuitari deberent; nec vigilantissimi Antistitis negligentiæ id tribuendum esset: monebam allegandum esse Romam, qui huius Ecclesiæ necessitates summo Pontifici exhiberet, vt à summa eius prudentia, atque auctoritate, vel pauperi clero subueniretur; vel, si deessent, qui Ecclesiastica onera ferrent, Episcopus extra omnem culpam ea de causa censeretur. Præterea, etsi æterno aspirante Numine, nemo, vel in hac ciuitate, vel in eius comitatu, adhuc deprehensus est, qui de via Catholica ad Neotericos vnquam deflexerit; attamen, quia, tum ob vicinitatem adiacentis Galliæ Narbonẽsis, ac Delphinatus, vbi complures in libertate (vt aiunt) cõscientiæ viuentes venenata dogmata amplectuntur; tum præsentis belli occasione confluunt non pauci, qui contagione sua incautos homines inficere possunt; erigi sanctæ Inquisitionis tribunal percupit Princeps. nec, quamquam ciues, & prouinciales fortiter, ac pertinaciter, ne erigatur, resistunt, desperat, eos suis monitis, atque exhortationibus esse acquieturos, sibique morem gesturos. Quæ (fratres dilectissimi) vos ideò scire volui, vt cum quo Principe vobis res sit, intelligatis, seuerissimo, scilicet, ac sanctissimo censore; vtque, si ad vos diuertat, (quod breui futurũ spero) nihil inueniat, quod eius puritatem,

morumq.

morumq. innocentiam offendat. Id verò ego à vobis præstari posse non dubito; quādo præceptorum meorum memores, quæ sæpius, & coram, & per litteras, facienda admonui, faciatis; laudibilia vtique, vobis vtilia, mihiq. iucundissima, quemadmodum & eidem Principi. Vnum dumtaxat perficiendum superest (arduum planè illud, ac perdifficile,) sed, vt mihi videtur, Principis prouidentia, ingenijq. excellentia superabile. Quo facto, me in viā dabo. Habetis cunctationis meæ causas. Sed, quid ego causas vobis afferam, apud quos opera mea pro causis futura sint? Valete, meq. precibus vestris Deo gratum facite. Niciæ. vj. Kal. Aprilis M D C X V.

Clero, populoq. Tarantasiensi. Epistola XI.

VESTRAS tandem accepi litteras (fratres, ac filij charissimi) cò gratiores, quo tardiores, præsertim, quia omnes omnium istorum ordinū mortales magnam de meo reditu voluptatem cepisse nunciatis, meq. videre, & alloqui maximopere optare. Quibus ego debitam, meritamq. gratiam referens, filiolos meos, pignora mea, desideria mea amplecti, eorumq. aspectu, ac sermonibus recreari vicissim cupio. Quod, vt quam breuissime fiat, quantum per negotia licuerit, diligentissime curabo. Cùmq. Serenissimus Princeps Victorius paterna iussa prope omnia ad felicem finem perduxerit, nihil erit, quod in his partibus me diutius detineat: immò iam incipiunt mei sarcinas componere, iter confecturi, quantò citius vel temporis ratio, vel locorum distantia, ac transitus id fieri permiserit. Si quid verò intercedat, quod me cum Principe proficisci impediat, in causa erunt iumenta, quorum hic non est ea copia, quæ, & ipsi, & mihi eodem tempore sufficiat, (namque illi non minus centum, mihi viginti quinque necessaria sunt) nec post me aliquid, vel relinquere, vel præmittere plurium dierum itinere, aut tutum, aut vtile; tum, quia supellex pretiosa hoc fieri non patitur; tum, quia nonnulla sunt, quæ exacta indigent cura, ne, dum vehuntur, incommodum patiantur, vitrea nempe vasa, taræ aues, aliaq. animalia, quæ vsque ab India, salua huc aduecta sunt. An mulionibus, vel famulis fidendū? plerumque per summam oscitantiam, officij sui obliti, tes corrumpi, ac deperdi permittunt; quæque eorum socordia dominis pereunt, mendacijs, malisq. artibus in tempora, casusq. vaferrimè reijciunt. Confecto de sarcinis negotio, illico me in viam dabo, Taurinum diuersurus; (quemadmodum ad vos sæpius scripsi) vt Serenissimo Duce salutato, nisi aliud, quod Reipublicæ expediat, me detineat, ad vos festinem. Iamque Anastasium meum ex fratre nepotem, qui me in Hispaniam euntem sequutus est, illhuc præmisi, vt, si eius opera in bello Dux vti velit, liberalissimo Familiæ Germoniæ patrono, quomodocumque opus fuerit, morem gerat. Adolescens quidem est annum agens tantummodo uigesimum secūdum: sed corporis uiribus, consilio, ingenijq. acumine supra ætatem præstans; manu item promptus, non tamen præceps, nec quidquā sine ratione faciens. Nec dicatis, me, uel ædium istarum amplitudine, uel hortorum pulchritudine, ad redeundum inuitari: quia meus erga uos amor omnes commoditates, omnes delicias superat; is me allicit, is me solicitat; is currenti mihi calcaria ita addit, ut diuisus à uobis, nihil in animo antiquius habeam, quàm uobiscum coniungi, uidearq. à me ipso diuisus. Non tamen nego, me florū, plantarum, arbuscularum delectatione plurimum capi, ad huncq. quasi solum secessum confugere, cùm mihi à libris, cùm ab hominum frequentia, cùm à multiplicium rerum molestia, recitato Diuino officio, fessus animus relaxandus est, quippe ad hortensium omnium amorem, quodam arcano, ac naturali, non tamen (ut mihi uidetur) irrationali affectu impulsus, ita, vt eorum aspectu mirum in modum à laboribus recreari soleam. Propterea, cùm Matriti domum horto carentem conduci non paterer, habitare non potui minoris, quàm mille circiter aureorum annua mercede. Hortorum amœnitatem veteres quoque tanti fecerunt, vt beatitudinem post hanc vitam in hortis, campisq. Elisijs reperiri finxerint. Sed, omissis fabulis, totius humani generis parentem ab ipso rerum conditore in Paradiso, omnium voluptatum compendio, collocatum fuisse sacra habet pagina. Ego plane in hoc monachorum claustro, quod modò incolo, habitaturus, antequam loci situm explorarem, futurum me, quasi in Romano comitiorum Pontificiorum conclaui (cuius angustiam quater expertus fueram) initio dubitaueram: sed à cœnobij Moderatore Ludouico Gabrielio parte ædium, quam ipse inhabitat, mihi concessa, laxius, atque elegantius habito, quàm putaueram. Habet namque membra quattuor, cœnaculū quippe, si non amplum, nec omnino angustum, plurimo Sole, maris vicinitate, valuis, ac fenestris circumquaque illustratum, vnde ad

Orien-

Orientem, ciuitatem, & arcem, ad Meridiē, ac Septentrionem mare latiſſime, littuſque, ad Occidentem planitiem, colles, agros, vineas, amœniſſimas villas ſpectat. Contra cœnaculum cubiculum eſt politiſſimum, in quo dormio, ſcribo, & ſi quid otij reſtat, lectito. Huic adhærent duo alia cubicula, meis familiaribus, quorum opera frequētius vtor, ſatis commoda: primum præſertim, cùm aliud nondum perfectum ſit. In angulo prioris cubiculi locus eſt hypocauſto ſimilis, vbi, vt in cella penaria, ad quotidianum vſum multa aſſeruantur. In altera parte ſitum eſt ſacellū fornicatum inſtar exigui templi, orationi, & contemplationi valde opportunū. alios meos familiares alia cubicula excipiunt. Nec deeſt xyſtus, ſeu porticus deambulationi aptiſsima, ad quam me recipio, cùm vel cæli mutationes, vel turbines, vel aduerſæ tempeſtates pedem me domo efferre non ſinunt. Cœnobio præter vnum cœnobitarum parum cultum, & ruſticum, à tribus lateribus adiacent duo Principis horti, quorum alter ad Orientem, & Meridiem vergens, in quattuor partes diuiditur: omnes cancellis clauduntur, vbique ſunt geſtationes, quæ tum maxime ſole carent, cùm is ardentiſsimè culminibus tectorum inſiſtit. Vbique mali medicæ, vbiq. maſsylicæ, vulgò aureæ, ac limones nuncupatæ, vt cedri; quorum procera, frondoſaque corpora vmbra ſua calorem temperant, ſolareſque radios arcent, & quaſi periſtromata, ac ſtragula textilia magnificis operibus parietes circumquaque veſtiunt, veluti picta baccis myrti, flauis, odoratis & eſculentis, nouo fructu per Autumnum eum anniculo pendente, ac etiam floribus mirum odorem ſpirantibus. Cancellos conſpicuos faciunt, buxus, myrtus, roſmarinus, virens ſemper laurus, aliæ quoque humiles arbuſculæ. Vbique ſparſim flores, præſertim hyacinthus, narciſus, violarum genera varia, flaua, alba, cœrulea, purpurea, columbina, tum ad odorem, tum ad aſpectum gratiſsima. Interiores partes etiam diuerſis floribus, fragis, alijs item humilioribus, atque odoriferis herbis conſitas, ambit deambulatio preſsis, varieq. tonſis arbuſculis incluſa. At qui ad Meridiem, & Occidentē vertitur, nihil habet, præter deambulationes, quæ iiſdem malis, & cedris tegūtur, cingiturq. (vt ita dicam) aulæis ex ipſis cedris, maliſq. tum medicis, tum maſsylicis, miro artificio contextis. Res proculdubio tāto Principe digna, qui modo ad Auſtrum corporis exercendi, & ad laborem aſſuefaciēdi cauſa, etiam ſphæriſterium ædificauit. Ijs omnibus ex cœnaculo ipſo magna cum voluptate fruor. Extra vrbem pariter non deſunt loca deambulationibus percommoda, etiam ſi imbres intercedant, quorum humor viarum, vt plurimum arenoſarum, vſum non impedit, ſiue iter ſit ad littus maris, ſiue ad villas, & hortos, qui frequentiſsimi ſunt, omniumq. fructiferarum arborum refertiſsimi, olearum, ſcilicet, prunorum, perſicorum, ficuum, item cedrorum, malorum medicarum, ac maſsylicarum, quæ fructibus grauidæ inclinant ramos, quaſi decerpere volentibus eos porrigant. Abundat terra oleribus cuiuſcumque generis, braſsica præſertim Pompeiana, vel Cypria, quam vulgo caulem floridum appellant, cuius in his partibus tanta eſt copia, quanta nullibi in Italia ipſa. Iam fabæ, ac legumina colliguntur, ſegetes ad maturitatem properant, prata florida, lætaq. trifolium, aliaſque herbas teneras, quaſi nouas alunt. Cuncta perennibus fontibus per canaliculos, riuuloſq. irrigantur. Ea quoque pars, quæ ad montes, colleſq. excurrit, parē tranſeuntibus præbet voluptatem: vbique amœniſsima nemora, vbique ædes, vbique villæ, adeo, ut non campos, aut campeſtria, ſed pulcherrimarum, uariarumq. rerum pictam tabulam, multa cum oculorum delectatione repræſentent. Ciuitas laudatiſsimis piſcibus abundat, alijſq. commodis, quæ à proximo mari ſubminiſtrantur. Montes, planities, uillæ optimos fructus gignunt, uinum in primis generoſum, dulce, & pingue, oleū, caſeum, lac, carnes, uolatilia, & hyemali tempore perdices plurimas. Prandentes ex ipſa menſa, præter volitantes aues, triremes etiā, naues, celoces, ac quidquid nauigiorum eſt, vltrò, citroq. excurrere, ac traijcere vident. Quid ergo iucundius? quid ſuauius? nihil plane. Quare, ſi huiuſmodi oblectamenta tanti eſſent, vt me ad ſe trahere poſſent, hinc diſcedendum non eſſet. At nil patria dulcius, nil delectabilius, quàm cum ſuis eſſe. Ideo mihi hora dies, dies item menſis, menſis verò annus apparet. Et quamuis abſens, iſtius Eccleſiæ curam non deſeram, huicq. Reipublicæ, dum hîc detineor, inutilis non ſim: attamen, quia vtilior gregi meo futurus ſum, cùm dabitur eius neceſſitatibus, nō per miniſtros, ſed præſentia mea ſubuenire, ac vobiſcum horum maximè piorum Principum ſalutem Deo commendare; nihil eſt, quod magis optem, quodque ante oculos mentis meæ magis obuerſetur, quàm ad vos redire. Interea ad Chriſtianorum præceptorum exactam obſeruantiam animum aduertite, de diuina clementia ſecuri, dummodo, cum acceptorum beneficiorum memoria virtutum amorem coniun-

coniugatis; quod, vt faciatis (fratres dilectissimi) vos etiam, atque etiam rogo, & moneo. Valete. Niciæ 5. Kalen. Aprilis Anno salutis MDCXV.

Clero Tarantasiensi. Epistola XII.

PROMPTA manu, lætis oculis, hilari fronte, vestras (filij charissimi) litteras accepi, auidissime relegi, ac quidem non sine magna voluptate, vel eo nomine, quòd monita, præceptaque mea, quemadmodum res ipsa, & necessitas postulat, isthic sarta tecta haberi scribitis: diuina item officia, Missasq. diligenter, ac reuerenter celebrari, sanctissimum Christi corpus, quo sanctificamur, pascimur, æternæq. diuinitatis participes efficimur, solemniter populo exhiberi; sed & supplicationes in quouis municipio, & vico, cum fidelium frequentia peragi: sacerdotes præterea audiendis confessionibus, sanctisque sacramentis ministrandis quotidie alacriter incumbere, ex pijsque ac Christianis laboribus non fatigari, sed recreari, concionibus interesse, semperq. aliquid boni, animabusque salutare moliri, nec non odia, & iurgia tolli, ablata restitui, murmurationes, ac maledicta exulare. Quæ quidem præsentanea sunt imminentium malorū remedia, Deumq. propitium nobis reddent, qui solus calamitates, ac luctum, in voluptatem, & risum conuertere potest. Proinde canamus cum Propheta: Lætamini in Domino, & exultate iusti, & gloriamini omnes recti corde. Audiuit vota nostra placabilis Deus, si non ad pacē, (cuius tamen spem non abiicimus) saltem ad victoriam, quæ pacis interest. Moyse Hebræorum Duce manus ad Deum extendente, vincebat populus Israeliticus, eodem manus remittente, vincebatur. Ideo orationibus, bonisq. operibus diligenter studendum. Vult omnes solicitos, atque importunos Deus, vinciq. ac flecti non dedignatur. Cùm igitur Regnum cælorum vim pati, & violentos illud rapere dicat Euangelista, in hoc (fratres) sedulo incumbite, hanc viam insistite, in orationibus perseuerate; vt bella, atque instantia pericula, Dei digito à vestra patria auertantur. Quæ, cum Sarreto ministro Patrimoniali, & Chauallardo generali Vicario nostro, de sententia à Sabaudo Senatu ad nostræ iurisdictionis fauorem contra homines Confleti, aliorumque locorum decimas soluere recusantium lata, nunciatis, iucundissima fuerunt; plurimumque sapienti senatui nos debere fatemur: non, quia pro nobis senserit, (neque enim aliter grauissimi viri iustitiæ satisfacere potuissent) sed, quia litium ambagibus nos breui liberauerit. lis litem gignit, aliaque aliam parit ita, vt, quasi catena, quandoque etiam posteros liget. Sed hæc victoria eò magis placuit, quò conscientiam recusantium à censuris, atque spiritalibus vinculis redemit, à quibus, nisi restituto, quod iniustè detinebant, absolui non poterant. Attamen, quamuis Prælati, omniumq. Ecclesiarum rectores, ac beneficiarij iura propria tueri, & conseruare à sacris etiam canonibus iubeantur; dubium tamen non est, quin omnes, præsertim, qui in animarum custodia summum locum tenent, (quorum præcipuum munus est, quæ Dei sunt quærere, atque temporalia quodammodo contemnere) forenses controuersias, quoad eius fieri potest, vitare debeant: lites namque concordiam, animorumq. coniunctionem dissoluūt; ac præterquā, quòd litigiosa negotia absque fraudibus, atque insidijs perraro geruntur, amorem in odium, probitatem in malitiam, ac supplantationem, obsequiumq. in contemptum etiam conuertunt. Ideo dici solet, plerosq. litigantes non ex bona conscientia, sed ex sperato victoriæ fructu præmia metiri. De his loquor, qui, vt vincant tantum, non, vt legibus acquiescant, ad lites properant: à quibus ego ita dissentio, vt, nisi coactus, atque ex iustitiæ consensu, ad litigandum trahi non patiar. Quod autem cum eodem Sarreto ministro, & Chauallardo de supremo eius Senatus Præside Antonio Fabro scribitis, mihi nouum non est: vetus enim inter nos intercedit beneuolentia, vsque à studiorum communium rudimentis, quam nulla, vel temporum, vel locorum interualla abrumpere, vel delere potuerunt. Hunc semper amicum singulariter dilexi, atque admiratus sum. Quid enim illo grauius? quid humanius? quid doctius? qui non vnus homo, sed litteræ ipsæ in vno homine summum periculum facere videntur, vt eius ingenij æterna monumenta testantur: quæ apud omnes doctos viros maximam habent auctoritatem. Adhuc adolescens plures coniecturarum libros edidit, quibus alios viginti addidit: item de erroribus pragmaticorum chiliadem integram publicauit: nec non cōtra recentiores de varijs nummariorum debitorum solutionibus librum composuit. De ipsa Iurisprudentia quid est, quod non ex tempore doctissime promat? quidvè, quod acerrimo iudicio, primis causis ab origine repetitis, non subtilissimè expendat, atque definiat? Opus sanè aureum, & discen-

Psal. 31.
Exod. 17.
Matt. 11.

discentibus, & docentibus maximè vtile. Quod, si aliquando absolui auctoris occupationes permittant, vix credimus iurisprudentiæ capessendæ vllos alios libros necessarios futuros; ac multò magis, si Rationalia in totũ corpus Pandectarum ab eo inchoata ad finẽ perducantur, sicut, & librum illum, qui inscribitur πιθανῶν, cui cum secunda parte, vt ipse non ita pridem ad me scripsit, breui extremã manum impositam iri speramus. Quæ quidẽ lucubrationes eiusmodi sunt, vt legalis philosophiæ sectatores studiorum suorum cursum, absque Accursianis glossis, ac Bartoli, similiumque iuris interpretum industria, posthac absoluere possint. Codex Fabrianus, bone Deus, quàm eruditus, quàmque multiplex, & varius, in quem tota iurisprudentia coacta videtur, cùm ex eius definitionibus; vt eas ipse appellat; omnis causa, siue sacra, siue profana, siue ciuilis, siue criminalis, cognosci, & terminari possit, vtpotè eminentiorum vtriusque iuris interpretum placita, ac dogmata continentibus. Eius certe scripta latinæ linguæ puritate, ac candore celeberrima sunt, præcipue, quia cum sermonis venustate facilitatem, claramq. breuitatem coniunxit. Cõposuit quoque doctam, grauemq. Tragœdiã de morte Imperatorum Gordianorũ, & Maximinorum, Gallico quidem idiomate, sed legentibus, & carminum elegantia, & sententiarum pondere grauissimam. Plerasque etiã pias meditationes de amore Dei, de sancta Pœnitentia, de sacrosancto Eucharistiæ sacramento, de Rosarij mysterijs, Gallicis itẽ versibus conscripsit. Quæ, licet leuiora videantur, attamen cùm grauissima sint, eius dignitatem potius augẽt, quàm minuant. Videmus enim, & Ciceronem, & alios maximos oratores, (vt refert quoque Plinius) ad poëtices studia aliquando diuertisse, summaq. cum laude epigrammata, elegos, hendecasyllabos, composuisse, edidisse, inter chariora habuisse. Audio, Antonium meum meditari commentaria in institutiones Iustiniani sub titulo Fabri institutoris, tyronum quidem potissimum gratia: sed, quæ etiam prouectioribus magnam sint allatura commoditatem. Proinde mirum est, hominem tantis, ijsdemq. arduis negotijs distentum, tot voluminum fabricam perficere potuisse. Admirationẽ augebunt, quæ adhuc ab eo composita in lucem non prodierunt, quæuè sub prælo sunt; vt consultatio non minus docta, & elegans, quàm ampla, de causa Montisferratensis Principatus. Inter cætera, quæ ipsum summis laudibus extollunt, sunt, quòd de iure quotidie respõdet, quòdq. tantam sibi fidem comparauerit, non solum apud Allobroges, sed & apud Gallos, Germanos, Italos, Hispanos, omnesque nationes, vt qui viri Principes ab ipso in grauioribus causis, tanquam à tripode, responsa petant, adeo, vt in scholis, præsertim in Salmantino, Complutensi, ac Coimbricensi gymnasio, caput vnius sectæ factus sit, vocenturque Fabriani, qui ei adhærent. In causis agendis, siue respondendum sit, siue disputandum, non minus ornatè, atque acutè ex tempore sententiam profert, quàm meditato; graui namque ac decora verborum constructione, quæ præter elegantiam, germanam semper redolent antiquitatem, ac leporem. Pollet incredibili memoria, atque ingenio; semper legit, semper meditatur, semper vigilat: quamuis enim à multa nocte dormitum eat, non tamen diem in lectulo expectat, sed cibi, potus, somnique parcissimus, surgens ante lucem, filijs suis legum difficiliores nodos explicat: qui licet, nisi in humanioribus litteris, alium magistrum non habuerint, tantum tamen profecerunt, vt ex illis sint, qui genitorem & præceptorem, etiam in iuris ciuilis disciplina, æquare videantur. Maior natu à Serenissimo Duce in Senatu cooptatus eodem loco, quem pater obtinebat, antequam ad supremi Præsidis officium assumeretur, breui forensium Decisionum volumen æternitati consecrabit. Absolutis lectionibus Antonius, auditisque disputationibus inter liberos excitatis, publico muneri, quod præstantissimum quemque hominem totum occuparet, & mane & vesperi se pariter totum tradit. Reuersus domum sui omnibus copiam facit, omnibus charus, omnibus, non solum nobilibus, ac magnis viris: sed & pauperibus admodum suauis, & opportunus, si quid temporis ei à negotijs superest, etsi minimum, id omne in studium litterarum, scribendo præcipue, auidissimè confert: solis ferè Pandectis contentus: ita vt litteratorum thesaurus mihi videatur. Neque in itinere otiosus. Bis Romæ fuit ad grauia, & ingentia negotia: In Italia subalpina ad Principem vocatus sæpissime: sed semper, quasi alijs curis solutus, aliquid molitur: & quod in via meditatur, in hospitio pugillaribus commendat: nec, cùm parum firmæ valetudinis sit, à laboribus studiorum abstinet. quem ego propterea aliquando de propria salute amanter admonui. Sed strenuus miles sic respondere solet: Facit hoc, qui me fecit. Nonne est in manu figuli leui rota effingere vasculum, idemq. frangere? Figulus autem noster nos non frangit: sed refingit, & è miseris beatos, ex inferis superos,

ros, ex mortalibus immortales facit. Digna certe tanto viro responsio. Vnde colligi potest, talem virum pietate, ac religione excellere non minus, quàm in artibus, & ciuilibus disciplinis, rerumq. humanarum experientia. Quolibet enim die Dominico cum pia vxore, & liberis sanctam sumit Eucharistiam, deditq. nomen in omnibus Cambeniacæ ciuitatis sacris cœtibus, aut sodalitatibus, vt Corporis Christi, Rosarij, ac similium. In quibus omnia etiam onera, ac munia subit æquè, atque alij socij omnibus curis soluti; statisq. diebus, supplicationibus fieri solitis, alijsque functionibus, si quæ sunt, indesinenter assistit. Vtinā huic similes ciues ad clauū Reipublicæ semper sedeant, cuius eximia virtus, non solum ad eius egregia facinora celebranda nos impulit, sed aliquando effecit, vt Serenissimo Duci, & Principi Victorio de tanti ministri præstantia gratularemur, præcipuo, scilicet, seculi ornamento: de quo plura diceremus, nisi, & vobis fere iam cōperta essent, & nos vrgeremur, quòd tabellarius à Principe expeditus litteras in sinu habens, amplius expectare nequeat. Sed coram alia. Valete, filij, nec solum pro pace, nobisq. Deum orate; sed etiam vt diu vti, fruiq. eodem Præside valeamus. Niciæ Kal. Aprilis. M D C X V.

Clero Tarantasiensi.
Epistola XIII.

PROCVL dubio (fratres dilectissimi) parentem naturam rerum, diuersitate variā æquè, ac ipsas res humanas esse nō videmus, quæ instar nauis in medio maris fluctuantis, modò aduersis ventis, modo procellis iactatæ, in eodem statu nūquam consistunt: sed, nunc lætitia, nunc mœrore, ita mentes nostras perstringunt, ita perturbant, vt mortalium conditione nihil turbulentius sit, nihilq. inconstantius. Quod mihi satis exploratum nouissimè confirmauit improuisus euentus. Nam, cùm superioribus litteris vestris gratissima, atque ad temporū tristitiam condiendam apprimè opportuna, essent mihi nunciata, egoq. ad vos proximè datis codicillis, magnam me inde lætitiam cepisse significassem, recentiores, quæ à vobis, à M.Baiulo, à Patrimoniali, à Grippato, hodie mihi redditæ sunt litteræ, tanto amariores fuerunt, quantò magis nouum, atque inexpectatum est, quod contra Ecclesiasticam libertatē ex leui causa à nonnullis isthic parari scribitis, quodque nec leges, nec mera vel dignitas, vel conscientia, silentio præteriri posse permittunt. Quid enim reliquiæ Archiepiscopalis palatij potius, quàm priuatarum ædium in summitate montis sitæ, vbi sancti Iacobi arx quondam fuit, aut damni, aut incommodi, vel Principi, vel Prouinciæ tandem afferre possunt, vt quamuis ruinosæ, non sine Ecclesiæ dedecore nunc destrui debeāt, cùm & Galli quindecim abhinc annis, & ipsi hæretici, post eam ipsam arcem obsessam, bellicisque instrumentis demolitā, easdem ædes, vel, quòd nullo sibi essent impedimento, vel Religione vetante, intactas reliquerint? Cùmque ita res se habeat, non horrebunt Catholici homines, nobisq. amici, contra sacra ædificia etiam abiectissima, talia cogitare, ac moliri? Ego (fratres dilectissimi) ne, quæ ad honorem Dei pertinent, negligerem, vix lectis litteris vestris, quasi furore percitus, cum Serenissimo Principe cōquestus sum, quòd me absente, essent ex meo grege, qui immaculatam sponsam Christi ea contumelia afficere vellent; rogauique vt, qua solebat, humanitate instanti periculo obuiam iret. Princeps tantam audaciam admiratus, respondit, sibi nequaquam persuaderi, id Serenissimi Patris auctoritate tentari; aut, si eum aliquid iussisse appareret, pro certo habere se, non fuisse iubenti de toto negotio narratum, quod oportebat: proinde curaturum, cùm primum in conspectum patris veniret, vt, eiusdem iussu Ecclesiastica priuilegia sarta tecta conseruarentur. Quod, & ego, ad Ducem datis litteris mādari enixè petij, simul vrgens, vt, cùm ædes illæ Archiepiscoporum commoditati constructæ fuerint, sitque arx iam abrasa, quid de earum statu permittendum, aut prohibendum esset, ab eius summa prudentia diligenter perpenderetur; ac, si eas solo æquari è Republica tandem esse videretur, me quoque in eam sententiam transiturum: Contra vero, si ædium deiectione nullum publicæ causæ commodū esset accessurum, sperare me ab eius pietate, eas intactas relictas iri. Rursus, si ad earū demolitionem veniēdum esset; permagni mea interesse, id, præsente, atque curante me, fieri; ne cæmenta, lapides, ac reliqua materia ex ea parte deijceretur, qua Archiepiscopalis patrimonij vinea ad radices montis meridiem versus porrigitur, pretiosissimis fundi plātis, ac fructibus irreparabile detrimentū inferretur. Hoc à me pastoralis cura exigebat, hoc meus erga istam Ecclesiam immensus amor: etsi, vt aiūt, ædes illæ ruinam minitentur, cū possint reædificari; at nō sine magno sumptu. Nō inficior, nec, si expediat, viresq. desiderio meo respondeant, labentis palatij ad sponsæ

meæ

meæ dotem pertinentis, reparationem recuso. Similia, nec minora aggressus sum, & absolui. Quid fecerim statim, atque isthuc veni, quantum æris mei in templorum instauratione, domuumq; ædificatione, quantum etiam affectus, impenderim, optimè scitis, (fratres charissimi) optimè cognoscitis. Nescit porrò semel incitata liberalitas consistere, si eius pulchritudo vsu approbetur, & commendetur. Ad litteras Vicarij, Baiuli, ac Patrimonialis rescribo, ne libellum porrigere differant, petantq. rem integram relinqui, donec Ducis Serenissimi mentem explorauero. Sin autem nihil impetrauerint, de damnis ab ædium destructione Ecclesiæ imminentibus coram legitimis magistratibus ita sibi caueant, vt quantum eius interesse probetur, illas euersas fuisse, ab euersoribus, seu euersionem mandantibus, resarciatur: quod à pragmaticis iurisconsultis, de damnis, & interesse protestari, appellatur. Piget me, pudetq. (fratres) animarum mihi creditarum regimini hæc incommoda, has perturbationes imminere, venerandis locis insidias strui, prauisq. hominibus de Ecclesia male merendi ex absentia mea occasionem dari: quorum ego, si præsens essem, non solum conatus, modico negotio reprimerem, sed & ipsas nocendi cogitationes discuterem, licet Reipublicæ, immo ipsius Serenissimi Ducis causa absens, præsentiæ meæ auctoritatem retinere videar. Quare de ijs, quæ scitu digna fuerint, certiorem me facere deinceps ne grauemini, dû ego ad calamum pariter velox horam reditus auide obseruo, atque expecto, quaque possum industria, præuenire studeo. Princeps à patre accersitus, per dispositos equos incredibili celeritate Taurinum versus properat. Ego eum sequar, cum primùm iumenta ad supellectilem, familiaresque meos vehendos idonea haberi poterunt. Interim discedentê vehementer oraui, ac obtestatus sum, vt patris voluntatem ad reditus mei necessitatem accommodet: quod, cùm factum fuerit illico à Paschate ad vos libentissimè festinabo. Res nostræ non bene se habent. Iam hostis (vt fama est) in solum nostrum erupit: iam arcem quandam occupauit. Obuius ei exijt Dux manu forti, ad certamen paratus, cùm per tempus, ac regionis situm liceat. Miles nihil cupit æque, ac pugnam. Verùm par est, non ducem exercitus voluntate, sed exercitum ducis consilijs regi. Militum alacritate, atque audacia plurimum acuitur, crescitque ducis virtus. Sed contra, nisi hostium vires, locorum qualitates, temporum opportunitates, periculorum causæ, atque improuisi euentus dispiciãtur, perpendantur, examinẽtur (quod multitudo consilij expers facere non potest) qui vincere debuisset, non raro vincitur: ideo cunctatione aliquando magis, quàm celeritate, hostis, etiam potentis, ferocia domita. nec prodest Reipublicæ, in re grauissima, vt est belli administratio, incautorum hominum impetum sequi, hostemq. contemnere. Sæpe enim contemptus hostis cruetissimam victoriam aduersario reliquit, ac nonnunquam desperata salute, contemptorem fudit. Quod innuit poëta, cùm dixit:

Vna salus victis, nullam sperare salutem. Virg. Aen. 2.

Si fuaserit necessitas, aut occasio, quæ in omnibus, præsertim in bellis, magnum rebus gerendis momentum affert, suos intrepidus, ac prudens Princeps in aciem educet, copiamq. pugnandi, faciet, ac non sine lucro; plus enim animi habet inferens, quàm propulsans periculum. Ille autem in sua, suorumq. virtute, spem collocans aduersus hostem murum habet, fortitudinem scilicet. Sed, cùm incertus sit belli exitus, Marsq. communis, pacis Deum rogemus, ne res in tantum discrimen adduci permittat, sed inter vtrumque Principem pacem conciliet, & tranquillitatem constituat. Paucula hæc, multis occupationibus distentus, exaraui. Cùm Augustam Taurinorum venero, statim, ac longè plura perscribam. Vtinam coram vobis ea narrare detur. Valete. Niciæ quarto Nonas Aprilis. MDCXV.

Finis Libri Primi.

ANASTASII GERMONII

Ex Ceuæ Marchionibus,

ARCHIEPISCOPI, ET COMITIS TARANTASIENSIS,

EPISTOLARVM

Liber Secundus.

Clero Tarantasiensi.

Epistola I.

TAVRINVM tandem reuersus sum ad decimumquintū Kal. Maij, die Cœnæ Dominicæ memoria percelebri. Niciæ sacris peractis, die Palmarum discessi, vestrisque precibus (vt credibile est) plurimum adiutus, montem Tendæ, cuius sola recordatio mihi permolesta est, tanta cum facilitate, ac felicitate traieci, vt nihil magis ad votum succedere, vel optari mihi potuerit. Deo Opt. Max. innumeras gratias ago, quòd, cùm parum abfuerit, quin ventis agitati, ac niuibus obruti perirent, qui pridie quam ego, illhac transierant, in eam calamitatem non inciderim: est enim ille mons perinde, ac mare, modò placidus ac tranquillus, modò abeunte Zephiro, & succedente Aquilone, ita transeuntibus infestus, vt nunc in abyssum obrui, nunc ad sidera extolli videantur. Reliquum itineris iucundissimum fuit, summaq. cum voluptate confectum, noua, facili, latissima, & summa laude dignissima via Emanuela, à Ciuitate Niciæ vsque ad Tendani montis radices porrecta: cuius amplitudinem, si nondum ea ad aures vestras peruenerit, quambreuissimè potero, vobis explicabo. Rem sanè per quam difficilem aggressus est Serenissimus Dux, miraq. industria, & constantia perficit: quam non solum humanis viribus destitui, sed vix cogitatione cōprehendi posse, suadet ipsius operis magnitudo. Est enim à Nicia ad Limoni oppidum, vbi via terminatur, trium dierum iter, frequentissimum quidem mercium causa, aliarumq. rerum, quæ vicino mari subministrantur, salis præsertim, pro cuius vectura octingenti muli continuò aluntur, sed montibus, saltibus, rupibus, ac præcipitosis angustijs summopere arduum, atque visu horrendum. Quapropter, quoniam ob viarum difficultatē sarcinas, tum salis, tum aliarum rerum, parum graues esse oportebat, nec sine magnis impensis vehebantur, vtilissimum fuit de Emmanuela via extruenda consilium, qua sumptus minuātur, ac vecturæ facilitate res maritimæ citiùs, copiosiùs, ac viliori mercede, vbicumque opus fuerit, trāsmittantur, cum publici etiam census augmēto. Itaque relictis tortuosis, saxosis, angustisque semitis, variarum, ac frequentium flexionum causa molestis, sternitur, aptaturq. plana, facilis, lataque via, quæ quadrigas, currusque etiam binos, si simul ire, aut sibi obuiare contingat, commodè capiat: cùmque ad montis cacumen ob ascensus difficultatem perduci nequeat, montem in ima parte, vbi nouæ viæ coniungitur, inaudito artificio duorum millium passuum spatio terebrari debere visum est: quod nec ipsos olim rerum dominos vnquam fecisse, nec fortitan cogitasse dicere ausim. Nam, quoad vias Flaminiam, atque Appiam, non

non possunt satis laudari earum auctores Flaminius, & Appius; ille, quòd Ariminum; hic, quòd Brundisiū vsque ab vrbe eas lapidibus strauerint. At vterque per planitiem, tenerosq. colles opus omne absoluit. Carolus verò Emanuel, & animo, & rebus gestis clarissimus, nullique antiquorum inferior, non tantùm viam factam commodiorem reddidit, sed per saxa, per rupes, per saltus, per montes altissimos, per valles profundissimas inuia loca peruia fecit: has impleuit, illos ferro, igne, labore, impensa perforauit, vicit, domuit, & non modò hominibus, sed iumentis quoque, ac vehiculis ipsis facilem, atque accommodatissimam viam aperuit. O prudentem, ò magnanimum Principem, cuius beneficio Subalpinorum, & Allobrogum cum externis nationibus commercium mirum in modum auctum est; quodque maiore admiratione dignum est, absque vllo, vel populorum, vel ærarij incommodo. Honoratus quippe Botinus publicanus, qui ad sexdecim annos salis vectigal conduxit, non solùm proprio ære Emanuelam viam ædificauit: sed, & præter centummille aureos nummos, quos Ducali fisco singulo quoque anno soluturus est, primo quadriennio centum decem, secundo centum viginti, tertio centum quadraginta, vltimo centum octoginta mille item aureos nummos repræsentare debebit. Exacto verò conductionis tempore census publicus, qui centum mille aureos nummos non excedebat, ad ducentos mille ascensurus est: tanti additamenti causa non obscurè existente via noua, qua vnicum iumentum tantū oneris vehiculo transmissurum est, quantùm per salebrosos, præruptosque montium anfractus quinque iumenta dorso antea vix transmittere poterant; cùm sublatis impedimentis, totum iter planum futurum sit, ac suaue: vel, si locorum natura vrgente, vitari interdum ascensus non possit, id cliuo transeuntes fallente ita fiat, vt, qui se ascendere non putet, postea se ascendisse sentiat, magna certe cum rei publicæ, aduenarumq. vtilitate, & commoditate; quæ etiā multò maior erit, si apud Niciam portus, aut statio aliqua construatur, quam, nisi bellum intercessisset, iam Princeps iussisset inchoari, vt naues ab aduersis ventis, procellisq. defendantur. Nam, præbente etiam via Emanuela transeundi facilitatem, nullum videtur toto in mari infero, vel magis celebre, vel magis frequens futurum emporium; vnde ex Oriente, & Meridie, atque ex Occidente confluentes merces, Pado flumine per Subalpinos, Insubres, Venetos, aliosvè finitimos populos, nullo ferè negotio vehantur, ac distribuantur. Certo siquidem anni tempore, insultantibus præsertim Noto, & Africo, maria adeo exagitantur, tantæque excitantur tempestates, vt à Villæ Francæ portu, quo, Orientem versus nullum est in ea regione nauigantibus tutius perfugium, vllum nauigium, quocumque petere velit, discedere nequeat. Dum huius viæ occasione, rupes secantur, montesque aperiuntur, alias commoditates, aliasque delitias suggerit locorum opportunitas; varia nimirū marmora statuis, columnis, alijsq. id genus operibus conficiendis aptissima, nec non scaturientes, præsertim apud Surtium oppidum, ex montium venis limpidissimos fontes, imparibus, quasi manufactis, siphunculis, supra, atque infra strepentes, viatoribus, tum aspectu ipso, tum ad sedandam sitim gratissimos; quorum oculos suauiter detinent, ex rupibus, celsissimisque montibus præcipites cadentes aquæ, rigore, & colore cum niue certantes; quæ cum alijs subinde coniunctæ, flumen faciunt, etiam, nisi saxa vetarent, nauigiorū patiens, adeoq. purum, & cristallinum, vt iactæ in eo stipes, & calculi numerari possint: vbi, & cernuntur pisces ludere, nenon inter saxa modò emergere, modò emergi; rursus nunc apparere, nunc tegi, iterum se se ostendere; aliquando, vel strepitu, vel præsentia hominū, perterritos, insidias sibi metuentes, oculis aspicientium subtrahi. Totum illud spatium, quod ad mare vergit, vitibus, ficubus, oleis vestitur. Viarum margines malis granatis, buxis, alijsq. arbusculis ornantur. Non parum quoque delectant occurrentes campi, prata item decliuia, atque arbusta. Vbique tanta roris marini copia, vt incolæ eo pto lignis vtantur. Vlterior verò pars, quæ ad montes pertinet, pro oleis, mirtis, lauris, alijsque eiusmodi plantis, quæ cælo tepidiore lætantur, iuniperos alit, pinus, nuces, populos, fraxinos, quercus, ex quibus sunt etiam proceræ, & densæ, & antiquæ siluæ, ac cæduæ, cum ipsis montibus descendentes. Viridia insuper ubique stibadia, adeoque læta omnia, ut hinc ad paucos annos ripis, huiusque uiæ marginibus nihil elegantius, nihil gratius futurum sit; cùm arbores, arbusculæ, fruticesque altissimis actis radicibus suppullulent, unde, & æstiuo tempore, locis densiore umbra opacioribus factis, nihil à solis ardore metuendum sit. Longius forsan, quàm epistolæ ratio postulet, progressus fuisse uidebor. Sed me, nec quod oportet, dixisse iudicabit, quicumque uiæ Emanuelæ antiquum situm, structutam, negotij

difficultatem, commoda denique, ac beneficia in dies maiora futura, intueatur. Ego, nisi tanti Herois priscorum Imperatorum æmuli, virtutem perspectam haberem, opusq. hoc immortale breui temporis spatio iam penè absolutum proprijs oculis vidissem, humanam industriam tanti esse nunquam credidissem. Etenim supra fidem, supra vires, supra denique ingenium mortalium esse videtur, quod factum est. Hactenus de rebus lætis. Ad tristia inuitus trahor. Huc veniens, Ducem, ac Principem abesse inueni: hic Vercellas, ille aliò cum magna militum manu properauerat; & vt ferebat fama, ad oppidum Bestagnum firmissimo præsidio, ac veterano milite munitum: vbi, cùm præcipuum robur exercitus collocauerint, licet locus tutus esse videatur, attamen, ne obsideatur, aut oppugnetur, penè fieri non potest, quin prouocantibus hostibus, ad arma veniatur. Dux enim ad omnem fortunam paratissimus, ac strenuus, tantum abest vt pugnam recuset, vt non modò Imperatoris, sed & priuati militis officio functurus sit. Ideo à Deo petenda summis precibus, votisq. Caroli Emanuelis incolumitas, à quo omnium salus, ac quies pendet, pro qua ad Vicarium nostrum scribo, vt iterari ieiunia suadeat, supplicationes nouas indicat, sanctissimum Christi corpus vbiq. locorum exhiberi mandet, omniaq. alia fieri curet, quæ à veris Dei seruis pro clementissimo, ac maxime pio Principe expectanda sunt. Vestræ erunt hæ præcipuè partes, (fratres charissimi) vestra etiam cura: in hoc sedulo incumbite, hoc agite, atque in primis de peccatorum pœnitentia soliciti, hunc christianum sensum in animos vestrorum subditorum instillate. Id fecit Ezechias;
Cap 33. 2. Paral. 15. & centum octoginta mille Assyrios, non plusquàm vnius noctis spatio, ab Angelo deleri vidit, cantante Iosaphat: Hostes vicit
Exod. 17. Deus. Moyses item non armis, sed precibus aduersus Amalechitas pugnauit. Nobis quoque, si vincere velimus, orationibus, vitæq. emendatione pugnandum est. Vbique sunt hæretici, & nostri interdum hæreticis magis infesti, omnia, licet turpia, abominanda, illicita, sibi licere arbitrantes, ac si non in eorum patria, Italia scilicet, bellum gereretur, sed vbi Christianæ veritati tenebræ offunduntur. In quibus olim quot matronæ, quot virgines etiam Deo consecratæ, quot ingenua, nobiliaq. corpora monstris illis ludibrio fuere? Capti sunt Episcopi, ac carceribus mancipati, interfecti Sacerdotes, clerici trucidati, spoliata, nudataq. templa, combusta, solo æquata. Ad altaria, & vbi Christi corpus asseruabatur, stabulati equi; martyrum, aliorumq. Sanctorum effossæ reliquiæ, thecisque, quibus includebantur, aureis, atque argenteis sublatis, proiectæ, & conculcatæ. Vbiq. planctus, vbiq. eiulatus, vbiq. gemitus, mœror, terror, vbiq. mortis potius, quàm vitæ desiderium. Hæc toto mentis affectu perpendenda, credendumq. omnia ruitura, nisi erecta ceruix nostra flectatur. Peccatis nostris hostes fortes fient, nostris vitijs fundetur, ac dissipabitur noster exercitus. At, nos quasi hæc non sufficiant, nouis culpis, nouas nobis struimus calamitates, ad deteriora procliues. Ego omnem adhibebo diligentiam, vt redire possim. Hactenus non licuit. futurum tamen spero, vt vestra, Beatiq. Georgij intercessione, cuius natalem diem hodie celebramus, breui licet. Interim valete, de vestraq. salute me certiorem facere ne grauemini. Augustæ Taurinorum x. cal. Maij M DC XV.

Clero Tarantasiensi.
Epistola II.

GRATÆ quidem mihi fuerunt litteræ vestræ (filij charissimi), sed gratior causa, quæ vos ad calamum adduxit; amor quippe, quo me prosequimini, quemque à puro affectus vestri fonte manantem, nisi mutuo amem, durus pater, ferreusq. pastor sim. Grata item fuit vestra de reditu meo gratulatio; tum, quia meis laribus restitutus sum; tum, quia sponsæ meæ propinquior, si communibus votis aura Serenissimi Ducis aspiret, vos coram affari, atque amplecti breui confido. Vicissim vobis gratulor, iussa, vel potius consilia mea, tantum valuisse, vt, quæ ego ad imminentes angustias depellendas, proposueram, & facienda, & synodali decreto fulcienda duxeritis. Quid enim huic tempori magis opportunum, quàm ieiunio carnem subigere, supplicationibus cœleste auxilium implorare, sacrificijs diuinam iram placare, precibus, votis, donarijs instantia supplicia vel auertere, vel retardare? Quid Deo gratius, quàm eius sanguine redemptos, à salutis via aberrantes, ab errore reuocari, & peccatorum remissionem petere? Quid demum vtilius, quàm operibus Christiano homine dignis, ab ipso mortalium immortali patre, ac saluatore, pacem, prosperumq. successum, Reipublicæ, huicq. religiosissimo Principi impetrare? cuius felicitas, ob eam, quam ipse omnium curam gerit, populis suis est adeo necessaria, vt pro eius incolumitate precari, & vouere, sit pro parentibus,

pro

pro liberis, pro aris, ac focis precari, ac vota nuncupare. Ipse enim patriæ Patris titulo dignissimus est; ipse ciuium quies, & letitia; ipse præstantissimum caput, cuius virtute, huius corporis membra, & sapienter reguntur, & officio suo feliciter funguntur. Quare, si quid vnquam pro tanti benefactoris meritis à diuina bonitate petendum fuit, hoc maximè tempore summis precibus contendendum, vt ad turbas irritatus, & iniurias propulsare, & auitam gloriam conseruare posit. Summas enim calamitates ac funesta exitia secum ferunt bella, & quidem nostra causa; quotidie namq. diuinam nobis iram thesaurizamus, hoc est ex peccatis, quibus diuina iustitia ad iram prouocatur, terrenarum vanitatum perniciosos nobis thesauros comparamus. Ideo dicit Saluator: Nolite arbitrari, quòd venerim pacem mittere super terram: non veni pacem mittere, sed gladium. Dura sane, sed iusta sententia. Quid igitur faciendum? clamandum cum Propheta: Ostende nobis Domine misericordiam tuam, & salutare tuum da nobis: Audiamus, quid loquatur in nobis Dominus Deus: quoniam loquetur pacem in plebem suam, & super sanctos suos, & in eos, qui conuertuntur ad cor. Proinde necessaria est conuersio, quæ tamen ficta non sit, sed eiusmodi, vt, diuinæ misericordiæ afflante aura, ad quietis optatum portum perueniamus. Pro certo habemus, Nuncium Pontificium, aliorumq. Principum Legatos breui Astam conuenturos, vt pacem constituant. Vtinam è republica sit, quod acturi sunt: vtinam extinctis intestinis odijs, ad meliorem vsum arma reseruentur. Quod & à liberali Dei manu (filij dilectissimi) summo conatu, summaq. humilitate petendum, &, Beatissima Virgine opem ferente, neutiquam desperandum. Interim valete. Augustæ Taurinorum viij. cal. Iunij. Anno sal. MDCXV.

Matth. 10.

Psal. 84.

Clero Tarantasiensi.

Epistola III.

QVO magis ad vos venire propero, (fratres dilectissimi) eò magis, ne iter arripiam, impedior. Serenissimus Dux, meis officijs delinitus, vel forsitan fatigatus, mihi optionem dederat manendi, & veniendi, nec non vobiscum commorandi, quamdiu publica exigente causa, reuocandus essem. Sed, cùm sarcinas colligi, & ad iter necessaria parari iussissem, essemq. breui discessurus, ecce improuisam, atque molestam nouæ moræ causam, Lazarum, scilicet, Caprium veterem amicum meum, tertiumque supra sexagesimum annum ætatis agentem, è viuis excessisse. Is me nuncius non parum commouit, tum, quia amico orbatus sum, tum etiam, quia eius morte ad forensem strepitum trahi me video, qui, si abessem, hic me adesse cogeret. Possidebat enim Lazarus sacerdotium, seu beneficium Ecclesiasticum, quod, eo mihi præmoriente, ad me transferri, seu deuolui debere statuerat Pontifex Max. Gregorius XIV. & confirmauit eius successor nunc viuens Paulus V. cùm me ad Archiepiscopatum assumpsit. Hoc Beneficium à summo itē Pontifice Clemente VIII. curante prudentissimo Philiberto Gerardo Scalia Oratore, Verruæ comite, meq. adnitente, cum alijs viginti tribus, Sanctorum Mauritij, ac Lazari religioni collatum, vel, vt aiunt, vnitum, Dux Allobrogum, eiusdem Religionis magnus Magister, accepto vnionis diplomate, Comiti Ioanni Baptistæ Solario statim commendauit: qui propterea, quamuis diem obeunte Lazaro, ad me Beneficium deuoluatur, illius tamen possessionem sibi adiudicari petit: cuius census, cùm ad octingentos, quos vocant, annuos ducatos ascendat, nullaq. animarum cura, alioue, præter quam vnius in anno celebrandæ Missæ, onere grauetur, in re tanti momenti conniuere nequeo, sed insistenti amicè resisto, meæque deuolutionis ius, cui ex Clementino decreto nihil detractum est, eò diligentius tueor, quò, me defuncto, nihil video, quod vnionis effectum impediat, aut Mauritianis vllum damnum afferat: quin & egregium virum aduersarium id ægre laturum non arbitror, cùm & annis, & corporis viribus firmior, quàm ego sum, longum fructum ex Ducali liberalitate, vt videtur, percepturus sit. Attamen concordiam non recuso. Magnus verò Magister causam diligenter cognosci, beneficiumque, cui iure debetur, dari mandauit. Ea me lis, & me inopinatus casus (fratres) à vobis diuidit, absentemq. facit, quibus tamen ita desiderio coniunctus sum, vt neutiquam abesse videar. Ego quidem, cùm Lazarum ætatis biennio anteirem, ille verò totus hilaris, totus iucundus, atque à publicis negotijs alienus, corporis quotidiana exercitatione, venando præsertim, valetudinem confirmaret, ei superstes esse non putabam. Sed quis cognouit sensum Domini? aut quis scrutatus est consilia eius? De statu rerum, quod à me sciscitamini, perobscurum est, nec scio quid sperandum, quidue timendum. In mentem venit quod dicit Hieremias: Expectauimus pacem, & non erat bonum. At quis sermo est

Apostol. ad Rom. c. 11.

cap. 8.

iste? Vtique non ab re: nam dum spectamus pacem, cum omnia ad bellum spectent, pacis pene spe decidimus: immo ab ipsa lucis vsura deijci videmus. Namque, vbi bellum, ibi discordia, seditio, insidiæ, libido, rapinæ, crudelitas, impietas, cultus agrorum intermissio, vastitas in agris, in vrbibus inopia, plerumq. extrema fames, præterquam, quòd armorum, cædisq. consuetudine efferantur animi mortalium, adeo, vt verum sit, quod ait ille:

Virg. Aen. *Nulla fides, pietasq. viris, qui castra sequuntur.*

Non est sceleris genus, quo milites non conspurcentur; non est calamitas, quæ à militibus non immineat, præbentibus vitiorum exempla plerumq. ipsis exercituum Ductoribus, Tribunis, Præfectis; adeo, vt non militare, sed mercari, ac nundinari; non gloriam, aut victoriam, sed turpitudinem, ignominiam, probra quærere videantur. Rapiunt contra ius gentium, spoliant, corrumpunt, interficiunt, stupris, cædibus, vi omnia complent: nec sibi temperant ab inferenda amicis iniuria, ciuibus, hospitibus, socijs, benefactoribus ipsis; sed vndequaque, & vsquequaque hostilia agunt, quin, & quandoq. à sacerdotibus non abstinent, quos cum peregrinis, mercatoribus, agricolis, eorumq. iumentis agrorum culturæ necessarijs ab omni molestia, etiam ardente bello, tutos esse legibus cautum est: ideo Romani, quamuis se Marte genitos iactarent; (vnde Silius, c. vlt. de treg ua & pace.

——— *populi, vos Martigenæ tardarit origo*)

templum tamen eorum genitori, qui belli Deus habebatur, extra vrbis mœnia constitui voluerunt; nimirum, vt ab eo, a quo omnia mala proficiscerentur, longe abessent, ne intra muros ciuitatis hostilia perpetrarentur; contra, templo Pacis media in vrbe excitato, cuius non vulgares reliquiæ hodieq. visuntur: nempe, vt ostenderent, ex bello omnia mala, ex pace omnia bona oriri. Pacis igitur sol fulgentissimus optandus, ab ipsoq. vnico pacis conciliatore etiam atque etiam petendus; vt illud Zachariæ pro nobis stare possit:

cap. 8. Non iuxta dies priores ego faciam reliquijs populi huius, dicit Dominus exercituum, sed semẽ pacis erit, & vinea dabit fructum suum. Sed omittamus bellum, bellicasq. ærumnas, & ad pacis suauitatem sermonem dirigamus, de qua ita facundissimus poeta:

Ouid. 1. f. 4. *Sub iuga bos veniat, sub terras semẽ aratas. Pax Cererẽ nutrit: pacis alumna Ceres.*
& alibi,
...... *Et vos orate coloni*
Perpetuam pacem, pacificumq. Ducem.

Et Hieremias: Conticuerunt arua pacis à facie iræ furotis Domini: vel, vt legunt Hebræi: Speciosa pacis. O quàm pulcra es pax, quam pretiosa. Sed vnde tibi iste decor? vnde ista elegantia? Florente pace omnia læta, omnia iucunda, omnia felicia. Florent vineæ, rident prata, luxuriant segetes, agri, collesq. varijs, & suauibus floribus, fructibus, plantis, herbis, coloribus vestiuntur, adeò, vt nihil pulcrius, nihil voluptuosius videri possit. Itaque pax expetenda, vt luctus timore deposito, spem perennis gaudij concipiamus. Quod autem de Principum concordia, terrenaq. pace dicimus, id ipsum (filij desideratissimi) de cœlesti, æternaq. pace accipiendum. Iustus enim in pace viuit, & moritur: peccator contrà in bello prauæ conscientiæ viuit, & deanteactæ vitæ turpitudine attonitus, sine spe salutis infeliciter moritur. Quare sanctissimus ille, veteranusq. miles, cœlestis Simeon apud Lucam, postquam Christum vidit, se in pace dimitti precabatur, non in bello. Et meruit sibi dici: Loquimini ad cor Hierusalem: Completa est malitia eius: hoc est: dicite res bonas, iucundas, lætas, amabiles: abijt malitia tua, omnis, scilicet, labor, angor omnis. Ita in sacris litteris. Quocirca Christus apud Matthæum: Sufficit diei malitia sua. Cessat, inquam, tribulatio, quam singulis diebus secum trahere molestiam, & afflictionem videmus; & erit pax, tranquillitas, perpetua quies: etenim virum iustum, qui bene vixerit, diuinaq. præcepta custodierit, bonorum operum remunerator Deus itidem custodit, ac tuetur, morientem sempiterna gloria coronat, sibiq. hæredem facit, vt est apud Prophetam: Cùm dederit dilectis suis somnum, ecce hæreditas Domini: in qua, controuersia nulla, dissensio nulla, sed cuncta concordia, cuncta consona, pacifica, ac tranquilla, quæ noctis, tenebrarum, nubium, frigoris, æstus expers, rerum omnium copia, ac temperie, eius possessores nec senectutis miserias, nec ipsam senectutem sentire finit; Christo scilicet, obuiam ituros, in mensuram ætatis plenitudinis eius. Quale autem præmium iniquitatis suæ reportaturus sit peccator, ostendunt vobis hæc Spiritus sancti disertissima quidem, sed maxime horrenda, verba: Pluet super peccatores laqueos ignis, & sulphur: spiritus procellarum, pars calicis eorum. Quid prophetico penicillo, vel clarius, vel terribilius, exprimi potuit? Pluuiæ enim verbo, rerum omnium, siue bonarum, siue malarum copia significatur. Arenam maris, inquit Sapiens, & pluuiæ guttas, quis enumerauit? Itaque & viuentes, & morientes pacem quæramus, vt eum Simeone

cap. 15. [Hier.] · cap. 2. [Luc.] · Isa. 40. · cap. 6. [Matth.] · Psal. 126. · Psal. 10. · Eccles. 1.

meone in pace dimittamur: qua, vt frui detur, efficiat, qui cum æterno Patre, & viuificante Spiritu regnat, ac sine fine regnaturus est. Valete filioli, vestrarumq. mentium oculos ad vtramq. pacem sedulo collimate. Augustæ Taurin. cal. Iunij. Anno Sal. MDCXV.

Clero Tarantasiensi.

Epistola IV.

QVOD in optatis, ac spe fuerat (fratres charissimi) iam in re, atque impetratis esse, vobiscum gratulor: exauditæ namque sunt preces vestræ. Affulsit nobis tandem in Beati Ioannis Baptistæ huius ciuitatis numinis tutelaris peruigilio, diù expectata pacis lux, tota Italia exultante, quæ, ne malum hoc latiùs serperet, iure dubitauit; nec opinionem exitus fefellisset, nisi Principes, rerum vicissitudine pensitata, oblata concordiæ remedia, crescentibus periculis, opportune adhibuissent: nimirum magis, ac magis in dies vndiq. militibus, ac proceribus ex Gallia, Belgio, Germania ad subalpinum exercitum confluentibus: inter quos Henricus, vnus ex Saxoniæ Principibus, relicta patria, ex vltima Germania ad propinqui sui defensionem, cum non contemnenda armatorum hominum manu properabat. Ex Gallia item Franciscus à Grangia Montigninus, vir, & nobilitate, & auctoritate insignis, torquatus eques, domi, forisq. clarissimus, consilio, & manu promptus, quadringentis primariæ nobilitatis iuuenibus contractis, quasi Cænomanorum Ducis præcursor; qui cum selecta peditum, equitumq. manu Taurinum aduentare nunciabatur, vt se cum Ducalibus copijs coniungeret. Ex Belgio pariter vir fortis, ex Comitibus à Nassau, mille veteranis equitibus, multoq. pluribus peditibus collectis, strenuã Duci operam nauare auidissimè cupiebat. Sed & in vulgus exierat, Germanos, Insubres, Neapolitanos, omnesq. fere Italos ad nos defecturos, cùm inter cœtera incommoda, quibus vexabantur, aquæ penuria plurimum laborarent, quæ inualescentibus æstiuis caloribus, & crescente militum numero, quotidie maior fiebat; adeo, vt, qui ex prælijs viui euadebant, aquæ putredine, anni tempore, & cadauerum corruptione, & fœtore, incredibilique muscarum multitudine, quasi cæra ab igne, vel nix à sole, penè liquefacti, aut in morbos grauissimos inciderent, aut diem extremum miserrime clauderent. Nostris autem nihil decrat, præsertim cibaria, & ad sitim leuandam necessaria, ciuitate, extra quam castra habebant, ad recreationem opportuna quæque illis subinde subministrante: vnde, & audaciores, & ad pugnam promptiores, militaria munia alacrius implebant, vtiq. maiore progressu, nisi seruorum suorum precibus Deus exoratus impendentem ruinam auertisset. Quare ad Vicarium scripsi, vt in ciuitate, & tota diœcesi tabernas claudi, & supplicationes iterari mandet; quibus, & pacis inæstimabile donum summo humani generis patrono acceptum referatur, & de collato in Principes nostros immenso beneficio immortales eius clementiæ gratiæ agantur, quos diuinitus conseruatos euidentissima, quibus se obtulerunt, pericula non obscurè manifestant. Siquidem, non solùm pater ad omnes labores, ad omnia belli discrimina paratus, omnibus præibat, priuatique militis, etiam iniquo loco, ac tempore, partes obibat; sed, & pugnacissimi leonis generosi catuli, eius filij in bellicis certaminibus, summa virtutis constantia inter confertissimos hostes, plumbeorum, ferreorumq. globorum grandini intrepida pectora obijcientes, feriendo, occidendo, exturbando, prosternendo obuios quosque, ita se gesserunt, vt soli gloriæ intenti, vitam quodammodo proiecisse viderentur. Vno, & eodem die, cùm Princeps Victorius Vercellas abijsset, patri equus vnus, quo vehebatur, Principi verò Thomæ adolescentulo, eiusq. filiorum natu minimo, equi duo interempti sunt; vtroque sessore illæso; successu sane admirabili. Aliquando, vel ictu, vel aëris verberatione maioris bombardæ patri pileus capite deiectus, aliquando caligæ minoris tormenti pilula perforatæ. Sed, nec lectus, in quo ille iacebat, à periculis tutus: quondam enim, cùm crassissimum cubiculi parietem, in quo ille dormiebat, maxima pila aperuisset, ac circumquaque instar fulminis vagata, thalamum puluere, caligine, cæmentisq. complesset, fracto etiam cubilis fulcro, iacentem tamen, nec offendit, nec perterruit. Quæ rei nouitas, ac magnitudo vtriusq. sexus, ac conditionis ciues, milites quoque, ac Duces ad stupendum spectaculum pertraxit, nobiles præsertim, qui, explorato loco, nec non parietis, ac fulcri ruina, globoq. ad septuaginta librarum pondus circiter ascendente, summam Principis, tum constantiam, tum vitæ discrimen admirati, diuinam prouidentiam collaudauerunt, vtq. omnia deinceps ei fausta, & prospera euenirent, precantes pro eius salute, vnde nostra quies pendet, publica omnes vota susceperunt. Tanti verò apparatus, tanta mortalium

talium commotio, tantæ turbæ, quid tandem attulerunt? Nihil sanè, quod Reipublicæ conducat: quippe bella, pacis causa suscipi, ac tractari certum est. Sed, cùm staret pax, cur turbanda, aut proijcienda fuit, vt postea quæreretur? Vtinam quæsita, ac tandem inuenta stet. Vtinam, cùm aliàs pacem peterem, exaudirer. Profectò, qui dignitatis conseruandæ prætextu arma sumpserunt, propria ærariа non exhausissent, populos sumptibus non fatigassent, vicinorum non perturbassent quietem, non denique suorum cædem vidissent: quod proculdubio sine lucro; non tamen sine magno periculo, factum est. Tandem, diuino afflante spiritu, pacem habemus. Lætamini (fratres) pristinam populis pacem restitutam, lætamini inquam, non in choreis, non in ludis, non in comessationibus, sed in Domino, sine quo pax esse non potest; exultate in pœnitentia, in vestræ fragilitatis confessione, in sacerdotali absolutione à peccatis, in sacrosanctæ Eucharistiæ participatione, in supplicationum, precumq. frequentatione, gratias agentes liberalissimo, æterni Thesauri dispensatori, quòd misericordiæ suæ dextera, bellicis vos miserijs liberauerit, simulq. humillimo cordis affectu petentes, ne hoc iræ suæ flagello vos amplius verberari patiatur. Quod si feceritis, præter terrenam, quam assecuti estis, cœlesti etiam pace, immò Deo ipso fruemini, de quo ita Ioan. Chryso-
Hom. 46. in Genes. stomus: Quando amicum, & beneuolum habuerimus Deum, etiam si in deserto fuerimus, multò securiores viuemus, quàm ij, qui
cap. 8. in ciuitatibus versantur. Et Iustus Orgilitanus ad illa verba canticorum: Ego murus, & vbera mea, sicut turris, ex quo facta sum coram eo, quasi pacem reperiens. Ex quo, inquit, in Christo pacem reperi, ex eo, & murorum præsidia, & turrium propugnacula cum decore suscepi. Quod etiam indicat Sa-
Prouerb. 16. lomon alijs verbis, ita loquens: Cùm placuerint Domino viæ hominis, inimicos quoque eius conuertet ad pacem. Quæ, cùm Deum solum auctorem habeat; exuperat omnem sensum. Mentes igitur, (filioli) sensusq. omnes vestros ad pacem intendite, vt pacis, ac dilectionis Deum possidentes, pacifici, beati, & Dei filij (qui fines suos pacem esse voluit) iure vocemini. Hac tamen si plenè frui cupieritis, eo vos diuini amoris igne accendi oportet, quo exardescens religiosissima Maria Magdalena à salutis nostræ reparatore sibi dici meruit: Fides tua te saluam fecit: vade in pace. Sanctissimæ huius fœminæ Apostolatus priuilegio cohonestatę exemplo, contendite vos quoq. strenui commilitones mei, contendite, inquam, fide, charitate, lacrymis, eleemosinis, votis, omniumq. virtutum neruis, ac viribus, vt vobis dici audiatis: Fides vestra vos saluos fecit: ite in pace. cuius radices saxit ille, qui pacis radix, columen, ac præsidium est, vt animis vestris infixæ, æternos fructus veritatis, & salutis vobis afferant. Valete. Augustæ Taurinorum, calen. Iulij M DC XV.

Clero Populoq. Tarantasiensi. Epistola V.

REDDITAE mihi sunt litteræ vestræ, (fratres filijq. charissimi) necnon, quæ ab alijs de statu vestro ad me datæ sunt: alteræ periucundæ quidem, alteræ verò permolestæ. Lætitiam attulit, quod scribitis, vos scilicet pacis nuncio accepto, tanti beneficij supremo auctori, & gratias egisse, & quantum per vires licuerit, referre paratos. Contra tristatus sum, vos, tum ab amicorum litteris, tum ab hominum sermone, (nisi me aspectus fallit) Deum timentium malè audire. Ex ijs enim, qui me conuenerunt, vnus, rerum, quæ illhinc geruntur, neutiquam ignarus, sed & erga vos bene affectus, de moribus vestris tùm commiserando, tùm errata reprehendendo, ita locutus est, vt me etiam efficaci hominis oratione commotum, & erubescere, & expallescere plurima cum animi perturbatione coëgerit. Fuitque accusationis summa, vos, omnesq. ferè vtriusque sexus prouinciales, veluti canes ad vomitum, vel sues ad volutabrum redijsse. Dolui sanè, vt debui, ratione præditos homines, supremi iudicij non ignaros, ad gloriam æternam natos, monitorum meorum memoria deposita, tam indecorè, tamq. impudenter in verba Satanæ iurasse. Auxitq. dolorem, piscatores hominum, populi magistros, spiritalis cibi dispensatores, vnde pietatis, & continentiæ exempla petenda sunt, vitæ licentia alumnos suos ad legum salutarium contemptum penè inuitasse. Proinde noua ab ira diuina vobis flagella metuenda, verendùmq. ne quod in subalpinis diuina sententia permissum est, id ipsum, & cumulatius, & vehementius isthic quoque fieri permittatur. at vestra quidem culpa (filij): cùm, morum emendationem profitentes, de vetere sensuum via decedere negligatis; immò criminibus crimina addendo, animarum curam vestrarum abijciatis. Bellorum rabiem, multiplicesque miserias aliquando experti estis, sed non eo modo, quo nouissi-

nouissimè subalpini,insolito certè,humanisq. auribus maxime horribili. Inuenta sunt tormenta bellica, fabricante inuidia,hoc est patre mendacij, vt mœnia ciuitatum delerentur,vt turres,arces,ac propugnacula destruerentur, vnde militibus ad capienda, ac diripienda obsessa loca iter pateret. Sed, quæ mala, quanta incommoda, quot præterea damna secum affert bellum? innumera prorsus, atque eiusmodi,vt, cùm Regi Dauid notissima essent, dederitq. ei Deus optionem, ex tribus flagellis, pestilentia,fame, ac bello, eligendi, quod mallet, elegit ille pestilentiam, licet eo summè detestabili, hominumq. commercio perniciosissimo morbo, ciuilis consuetudo, societasq. dirimatur, ipsorumq. immutabilium naturæ præceptorum obseruantia non rarò impediatur. Vxorem enim viri peste laborantis tactu abstinere, eique plurima vxoria officia licitè subducere videmus, charissimos quoque liberos à parentibus vitari,ac deseri, necnon à liberis proprios genitores,& à seruis dominos, quodq. molestius est,à Sacerdotibus (proh dolor) Ecclesiastica sacramenta ægrotantibus aliquando non posse ministrari. Strenuus tamen miles Dauid, eximiusq. Imperator, cum diu in armis exercitatus, bellorumque vicissitudines expertus, nihil magis ab humanitate alienum,nihilue mortalibus magis noxium intelligeret,quàm bellum, tametsi fortissimos veteranos, eiq. bellicæ peritissimos,& milites, & ductores haberet, adeoq. validum exercitum, vt nihil sibi ab hoste timeret, pestem maluit,quàm bellum. Idcirco,existente Ioab Regij exercitus ductore in castris aduersus Ammonitas, illisq. magna damna inferente, cùm nihil magis, quàm pacem, cogitaret, quæsiuit ex Vria, quàm rectè ageret Ioab, ac populus, & quomodo bellum administraretur, cupiens nempè, ita rem castrensem se habere,vt citò bello finis imponeretur,paxq. optatissima, atque intermissa quies populo redderetur. Quod ex subiectis Hebraici textus verbis apertiùs colligitur: Rogauit de pace Ioab, (Dauid scilicet) & de pace populi,& de pace belli. Sed,habente Ioab in tentorijs exercitum, populumq. armatum, & ad pugnam paratum, nonne absurdum videtur, Principem,cuius auctoritate bellum prosperè gereretur, de populi, belliq. pace, vtcumque quærere? cùm inter pacem, & bellum nihil magis conueniat, quàm inter albedinem, & nigredinem? Verùm,stante vulgato axiomate; bellum ob pacem suscipi,potuit Dauid eodem tempore, & bellum malorum omnium seminarium gerere, & de pace omnium bonorum nutrice,simul agere, qua planè nihil iucundius. Audite pacis laudes ex Euripide apud Polybium: Pax opulenta felicium dearum optima. Et paulò post, ad hæc & bellum morbo simillimum esse dicit, & pacem sanitati. Hanc enim,& laborantes quoque complecti, ac recreare;in illo verò etiam sanos perire. denique in pace senes sepeliri à iuuenibus ordine naturæ; in bello verò accidere contrarium; & quod maximum est, in bello, ne intrà muros quidem esse securitatem,& in pace illam esse ad terminos vsque regionis. Ideò voluit Deus,in sacrificijs,quæ pro pace fiebant, symbolum lætitiæ,oleum scilicet adhiberi; vnde Propheta: Vnxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ, præ consortibus tuis: in ijs verò, quæ ad bellum, aut ad peccata spectabant, non item: quo, (vt interpretatur Origenes) peccatori nihil esse commune cum lætitia significaret, quem non lætari,sed dolere, sed flere oportet,quòd rerum omnium factorem multifariam læserit. Christus est pacis, & lætitiæ fons perennis: Christus pacis sacrificium in ventre materno fuit. ideò lætantes Angeli, mundo pacem nunciaturi,cecinerunt: In terra pax hominibus bonæ voluntatis, quemadmodum prædictum fuerat à Propheta: Sicut lætantium omnium habitatio est in te.Hac autem amissa pacis lætitia, quam diuinæ clementiæ beneficio recepistis, frui cupientes, (fratres charissimi) postulat christiana pietas, vt lacrymis pœnitentiæ, peccatorum confessione tanti muneris largitori vosmetipsos sacrificetis, sanctiq. Spiritus voluntati sequentibus verbis expressæ tota mente adhæreatis. Fili (ait Ecclesiasticus) accedens ad seruitutem Dei, sta in iustitia, & timore, & præpara animam tuam ad tentationem; hoc est ad angustias, ad mundanas aduersitates, ad patientiam, ad flagella, vt pro vobis stet, quod à Propheta dictum fuisse,superius retuli: Sicut lætantium omnium habitatio est in te: quodque in Exodo legitur, Deum promisisse filijs Israel, dicens: Habitabo in medio filiorum Israel,eroq. eis Deus,& scient, quia ego Dominus Deus eorum, qui eduxi eos de terra Aegypti. Quòd si neglexeritis, propè est, vt ad vos venire nolim. Dum verba hæc, Non ascendam tecum, quia populus duræ ceruicis est, ne forte disperdam te in via: quæ dixit Deus Moysi, attentius perpendo, à quibus non discrepant sequentia: Reuelabo pudenda tua in facie tua, & ostendam gentibus nuditatem tuam,& regnis ignominiam tuam, & proijciam super te abominationes, & contumelijs te afficiam, & ponam te in exemplum.

Marginal references: 2.Reg.24. — 2.Reg.11. — Lib.12. — Psal.44. — Luca 2. — Psal.86. — Ecclesiast.2. — Exod.29. — Exod.33. — Nahum.3.

Exod.33. plum. Quocirca vobis dictum putare debetis, quod dixit Deus iisdem Israelitis: Iam depone ornatum tuum, vt sciam, quid faciam tibi. Deponite (filij, filiæq. charissimæ) deponite, inquam, supernacanea ornamenta, nec tantum vngulas, crispantes capillos, stridentes mitras, cerussam, purpurissum, gemmas, sericas, auroq. & argento contextas vestes, aliaq. luxuriæ fomenta, carnis irritamenta, mentiumque impudicarum testimonia; sed omnino efficite, vt fastus, ambitio, auaritia, rapinæ, cum similibus corruptæ naturæ monstris à cordibus vestris exulent; pro certo habentes, futurum, quod Sanctus Ambrosius asserit, dicens: Nouisse Deum sententiam mutare, si nouerimus emendare delicta. nam sicut non vult mortem peccatoris, sed, eum potius vult ad se conuerti, & viuere; ita tepidos, otiosos, vaniloquos, intemperantes, sui amantes, aliena appetentes, odio prosequitur, nunc q. fame, nunc peste, nunc, omnium malorum pessimo, bello, eiusq. innumeris calamitatibus, perdere festinat. Quibus, nec vos opprimi, nec torqueri permittet maximè pius redemptor noster, immò restitutæ pacis fructus cum fœnore ciuitati vestræ multiplicabit; si de consilijs meis soliciti, quæ vos facturos pluries promisistis, re ipsa præstiteritis. At, quandoquidem verba non sufficiunt, vbi facto opus est, omnes conatus vestros, omnes neruos intendire, vt eò peruenire possitis, quò à Deo per Hieremiam inuitamini. Tu fornicata es cum amatoribus multis: tamen reuertere ad me, & ego suscipiam te. Et ota aduersum vos rugientium Leonum obturabitis, impiorum, scilicet hominum, qui inconsutilem Christi tunicam scindentes, fratrum fidelium confusionem, ac ruinam moliuntur. Propterea surgant, qui adhuc non surrexerunt, è voluptatum cœno, & expergiscantur; vt ab omni mundi contagione, ac labe mundi, me redeuntem duplici gaudio excipere possint, liceatq. mihi de illorum conuersione, illis verò de aduentu meo vicissim gratulari. Hoc summopere aueo, hoc expeto, hoc inter huius vitæ prosperitates summum mihi bonum statuo, simul cupiens, cùm venero, non habere, cur vos accusem, aut vlciscar: quod planè, sicut inuitus facerem, ita, si casus tulerit, cumulatè, atque exactè faciendum esse intelligat quicumque, aut leges, aut edicta mea violauerit, aut fratres scandalizauerit: ne, si cæcus cæcos duxero, omnes in foueam cadamus, cùm potius villicationis meæ rationem redditurus, summa animi contentione eniti debeam, vt à supremo iudice mihi dicatur: Euge serue bone, & fidelis, quia in pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam: intra in gaudium Domini tui. Vtinam & vos hæc cordis aure, ac sensu excipiatis, vt operibus vestris ad calculum reuocatis, de otioso talento non damnemini. Valete. Augustæ Taurinorum, xv. cal. Augusti, Anno salutis M DC XV.

Lib.2. in Lucam.

Hier.3.

Luca 16.

Matth.25.

Clero populoq. Tarantasiensi. Epistola II.

VTINAM vera sint, quæ scribitis, & omnino falsa, ex prauaque consuetudine expressa, quæ audiui. Philautiæ vim, vel potius vitium quis ignorat? Hoc, qui laborat, omnia sibi condonat, alijs nihil ignoscit; propriæ domus obliuiscitur, vicinos ad familiarem curam hortatur; proprij oculi trabem non videt, in alienis festucam quærit. Non me latet (fratres, ac filij desideratissimi) plures reperiri, qui probos, atque egregios viros contumelijs, ac maledictis consectentur, impendentium sibi pœnarum remedium existimantes, quòd nemo bonus sit, quòdque eorum detractione plurimum crescat turba pereuntium, magnaque sit multitudo peccantium. Cum huiusmodi hominibus, quibus nec vnquam caruit, neque cariturus est mundus, ita agendum est, vt nullam, quoad eius fieri possit, detrahendi occasionem habeant; cùm non accusent, vt vitia extirpentur, vel, vt legibus honor reddatur, sed, vt fratres confundantur. Vtinam, quæ vos exagitat, non culpa, sed calumnia sit: vtinam, inquam, ita se res habeat, vt vos obiecta diluete, & vera asserere censeamini, reprehensores autem vestri mentiri deprehendantur. Ego quidem in re tam dubia admittere nequeo, nisi, quæ certa esse cognouero; hoc est, excusationem vestram tantùm accipiam, quantùm mores vestri eam accipi mihi deinceps persuadebunt. nam, sicut præteritorum memoria, futurorum est prouidentia, ita ex præsentibus argui solent præterita, cùm vita posterior sit prioris indicium, falsiq. rumores, quamuis constantes sint, grauesq. habeant auctores, aduentante veritatis sole, tandem euanescant. Propterea; quandoquidem tranquillitas vestra à vobismetipsis pendet; si falsum fuerit, quod obiectum est, laudem ex calumnia, lucrumq. non paruum ex iniuria tandem consequemini. Sin autem verum, profligatis vitijs, rumores supprimetis, detractiones prosternetis, ipsosq. detractores confundetis: siquidem non verbis, quamuis speciosissimis, sed virtute, coercetur.

Matth.7.

Cic. de senectute.

cetur inuidia. Nec Deus affectata oratione, vel solo emendationis proposito, vel promissis colitur, sed charitate, humilitate, patien-
Matt.7. tia. Non enim (ait veritas) omnis, qui dicit mihi Domine, Domine, intrabit in regnum Cœlorum, sed, qui facit voluntatem patris mei. Vnde monemur, ad tanti præmij fastigium euehi minime posse, qui præter diuini nominis confessionem, fidei, ac iustitiæ assidua quoq. opera cum verbis non coniungat.
Hom.19. in Mar.5. Sanctus Gregorius: Vera (inquit) fides est, quæ in hoc, quod verbis dicit, moribus non contradicit. Neque est verè fidelis, qui minus
Ad Tit.1. præstat, quàm promiserit. Huiusmodi non homines, sed vmbras hominum immundos vocat Apostolus, cùm se Deum nosse confiteantur, factis autem negent. Nec sufficit Deum confiteri, ac profiteri, nisi, & eius præcepta
Luc.6. custodiantur. Quid vocatis me Domine, Domine (ait Saluator) & non facitis quæ dico?
Matth.15. & de hypocritis loquens: Populus hic labijs me honorat, cor autem eorum lõgè est à me. Non equidem, quia Deus honore nostro, aut obsequio opus habeat, sed quia æterno benefactori pro acceptis beneficijs perpetuæ nobis reddendæ sunt gratiæ, cuius & præceptis viui-
Psal.18. mus. Etenim, vt canit Psalmographus: Mandata eius desiderabilia super aurum, & lapidem pretiosum multũ, & dulciora super mel, & fauum, quoniam in custodiendis illis retributio multa. & Ioannes: Si diligitis me, man-
cap.14. data mea seruate. & inferius: Qui habet mãdata mea, & seruat ea, ille est, qui diligit me. & paulo post: Si quis diligit me, sermonem meum seruabit, & Pater meus diliget eum, & ad eum veniemus, & mansionem apud eum faciemus. Quid enim est vita nostra, nisi mors? ideo, vt ad veram vitam perueniamus, quæ Deus imperauit, facienda sunt. Si vis ad vitã
Matth.19. ingredi, (dictum est apud Matthæum) serua mandata. & Propheta: Quis est homo, qui
Psal.33. vult vitam, & cupit videre dies bonos? Prohibe linguam tuam à malo, & labia tua non loquantur dolum: declina à malo, & fac bonũ: cui consonum est illud Apostoli: Odientes
Rom.12. malum, adhærentes bono. Quæ duo mandata, cùm recta præcipiant, prauaq. prohibeant, totam continent iustitiam, nec sine culpa omitti possunt. Vera, igitur, videbuntur, quæ dicitis, simulq. falsa, quæ contra famam vestram iactata sunt, si, quam affertis excusationem, obedientiæ testimonio confirmabitis. Quod mihi maximoperè in optatis est: tum, quia Christo militantium aures, & consilia ad eius iussa accommodanda sunt; tùm, quia de sponsæ meæ salute plus, quàm mediocriter anxius, tantò libentiùs ad eius me com-

plexum conferam, (quod, vt quam primum fiat, diligentissime curo) quantò eam virtutibus ornatiorem, cœlestisque sponsi dicto audientiorem esse cognouero. Quocirca (fratres) iuxta prophetica verba, viriliter Psal.30.
agite, & confortetur cor vestrum omnes, qui speratis in Domino. De pace quòd quæritis, immò quòd conquerimini, quasi nulla sit, nullo pacis signo apparente, nullis euntibus, vt moris est, ad Principes legatis, milite insuper legionario cum peditum auxiliaribus copijs, atque equitatu, & isthic, & hic sub vexillis manente, & haud secus, ac si bellum ferueret, stipendia faciente, sed, nec ijs, quibus pro belli mole sustinenda, premitur oneribus, quidquam adhuc subleuata republica, vnde, certam pacem non esse conijciris: quiescite (filioli) quiescite. Pacem habemus. Transiuimus per ignem, & aquam, & educti sumus in refrigerium. Redijt pax, sopitus est vbique armorum strepitus, restituta foro fides, magistratibus auctoritas, senatui maiestas, iudicijs grauitas, agris cultura, nauigantibus maris securitas, terrarumque habitatoribus, certa cuique rerum suarum possessio: honorantur boni, mali puniuntur, suscipit pauperem diues, nec contemnitur humilis à potente, suntque ad pristinam frequentiam, ac decorem restituta commercia; quodque mirum est, affluunt prouinciæ nostræ incredibili annonæ vbertate. Et quamuis Serenissimus Princeps tanta cum prudentia, ac fortitudinis laude, nec sine inuidia, pacem constituerit: nullam tamen acclamationem, nullam lætitiæ significationem, vel imperauit, vel admisit, eo consilio, vt sicut contra Regem sibi, & amore, & arctissima affinitate coniunctum, immò contra regiorum ministrorum intemperantiam coactus arma mouit; ita ad maiora, ac meliora forsitan intentus, se potiùs Principum rogatu, suorumque populorum precibus, quàm gloriæ stimulo, vel timore aliquo, ad pacem descendisse ostenderet: qua etiam de causa nullos pacis nuncios ad Principes allegauit. Inter eos verò, qui nos bellicis miserijs liberatos gauisi sunt, magna immensæ lætitiæ signa dedit rerum gerendarum peritissimus, omniumque virturum laude spectarissimus, Petrus Franciscus à Costa, Sauonensium Antistes: ac iure quidem, cùm, de Principum concordia vehementer solicito, publicamque tranquillitatem, & nuncijs, & litteris, omnibusque officijs, studiosissimè curante summo Pontifice, (cuius ipse apud Serenissimum Allobrogũ Ducem Nuncium agit) in pacis huius maximè arduo negotio

gotio egregiam nauauerit operam; adeo, vt rei bene gestæ non exiguam partem industrio præsuli acceptam referre debeamus. Iam verò cœlestis Patris beneficio in eorum numero non sumus, quos apud Hieremiam dixisse legimus: Expectauimus pacem, & non erat bonum. siquidem bona erit à nobis impetrata pax, dum sensibus, carnique bello indicto, spiritus pacem quæremus, vitijsq. exulare iussis, in mentibus nostris virtutes eo hospitio accipiemus, quo Sanctus Hieronymus de hospitalitate ab Apostolo Romanis commendata loquens, fratres accipiendos esse docet his verbis: Hospitalitatem persequentes, vt non leui, vsitatoque sermone, & , vt ita loquar, summis labijs hospites inuitemus, sed toto mentis ardore teneamus, quasi offerentes se cum lucro nostro, atque impendio. Hoc vtique fuerit à malo declinare, & bonum facere, inuentaque, ac fugiente pace, (quantum per rerum vicissitudinem licuerit) plene frui, ita vt, subacta voluntate nostra, de intellectu nostro sperare possimus quod dicit Propheta: Factus est in pace locus eius. Quid enim, nisi pacem appetimus? & cur appetimus? nonne, vt bellum fugiamus? à quo proculdubio Deum contemplantes, nihil damni metuendum. Si quidem Deus non dissensionis, sed pacis auctor est, nisi nosmetipsi nobis damnum inferamus, atque inter viscera conscientiæ nostræ bellum excitemus. Viuamus igitur, vt veros decet Christianos, ne ille ineuitabilis scelerum vindex iterum nobis irascatur, pluatque super nos laqueos ignis, & spiritus procellarum, ac quasi cum nihili fecerimus, nos ad nihilum redigat. Viuere autem secundum legem, quam professi sumus, quæque nos Christianorum nomine decorauit, Deo viuere est, eius, scilicet, præcepta seruare, quæ ille nos, quasi certum suæ dilectionis pignus, seruanda mandauit. In hoc igitur, toto corde, totoque pectore incumbite, vt pacem conseruare, ac diuinæ clementiæ protectione æterni supplicij sententiam euadere possitis. Valete filij. Augustæ Taurinorum cal. Augusti. M DC XV.

cap. 8. Ep. 13. lib. 2. Rom. 12. Psal 75. 1. Cor. 14. Psal. 10.

Clero Tarantasiensi.
Epistola VII.

Vix Taurinum reuersus fuerat Serenissimus Dux noster pace constituta, cùm me ex sinistri pedis offensione improuisus dolor conceptus domi detinuit, nullo, vel tumore, vel liuore, vel alio signo causam doloris indicante: qui, cùm incedere, aut ascendere, vel descendere vellem, ita augebatur, vt sine magno cruciatu loco moueri non possem. Medici, viso, contrectato, atque etiam leuiter fricato affecto loco, nihil agendum, sed tantummodo quiescendum esse dixerunt. Quibus dum parere etiam libens studeo, nempe feruescente æstu, quantum, aut Romæ vnquam, aut in Hispania senserim, duos fere menses in ea solitudine consumpsi: quo factum est, vt toto eo tempore de controuersi sacerdotij negotio, quod me hactenus hic morari coegit, cum ipso Duce, cuius prudentissimo iudicio, magniq. Magisterij auctoritati, illud terminandum reliquimus, nihil prorsus agere potuerim. His tamen diebus otium meum in litteraria transegi, in musæo, scilicet, cum opusculis, libellisq. meis, quos diuersis temporibus, diuersisque in locis impressos, suadent amici, atque in primis meorum particeps, adiutorque studiorum Franciscus Auantius Venetus, (cuius amori, ac iudicio plurimum tribuo) vt notis, atque additionibus, si quas elucubratas haberem, locupletatos iterum typis committendos curarem. Itaque, cum veteres labores nouis laboribus commendatiores, legalisque disciplinæ cultoribus vtiliores fecerim, ad trutinam reuocatos, ac diligentissimè examinatos libros de sacrorum immunitatibus, de indultis Cardinalium, Paratitla (Decretalium scilicet epitolarum breuiaria), Animaduersiones, necnon pomeridianas lectiones nonnullas, quas ego contra eos, qui Latinæ linguæ Hetruscam anteferebant, adolescens composueram, vt rei litterariæ studiosis prodessem, imprimendos Romam misi. Cuius consilij mei præcipua certe causa fuit, publica vtilitas: fuit (non inficior) lucubrationum quoq. mearum cura, atque amor, cùm apud eruditos viros in aliquo eas numero haberi, etiam amicorum testimonio, cognouerim. Nam, quamuis omnia, quæ sub cælo sunt, instabilia, ac vana sint, immo (vt ait Sapiens) vanitas vanitatum, æternaque caducis anteponere debeamus, necnon dare operam, vt vitijs pessundatis, Deo nostro placeamus, sedemque à mundanis tempestatibus, & iactationibus quietam in suprema veræ pacis arce possideamus: beatos attamen in hoc seculo arbitror eos, qui de bona existimatione soliciti, laudabile aliquid moliuntur, quod, & amplissimum laborum præmium est, & ignauos homines ad virtutum iter capessendum impellit adeo, vt maiorum exemplis excitati, nonnumquam quos æmulantur, egregijs

Eccles. 1.

etiam

etiam operibus vincant. Quocircà, cùm diutinam vitam natura nobis denegauerit, in hoc vehementer laborandum, quòd vixisse videamur, posterisq. relinquamus, quæ imitatione digna sint, immò, (si fieri potest) quomodo illi nos, illos filij, ac nepotes potius superent, quàm æquent. Sciebam amicorum testimonio, nonnullorumque scriptorum monumentis, opera mea, non modò apud nostrates, sed alibi etiam aliquid nominis assecuta esse, à virisq. laudatis non contemni: sed ab Hispanis tanti fieri, quantum ipse vidi, & obseruaui, dum diebus proxime præteritis illhac transirem, profectò nesciebam. quod sane (ingenue fateor) magna me perfudit voluptate; quandoquidem notus, vbi litterarum studia maxime florent, vberem vigiliarum mearum fructum mihi videor retulisse, dum in præcipuis bibliothecis eas asseruari animaduerti, in regia verò etiam duplici exemplo. Hac de causa fortasse, cùm essem Matriti, viri litterati, & nomine, & dignitate præstantiores, aduentu meo gratulati, me domum salutatum frequentes venerunt: quod & fecerunt Salmantini gymnasij antecessores nonnulli, quamuis ea ciuitas Matrito sex dierum itinere distet, vt me viderent, ac de facie cognoscerent. Negare quidem nequeo, quin hæc mihi iucunda fuerint, Demosthenis exemplo, qui iure gauisus est, quòd illum anus Attica indicans, dixerit: Hiccine est Demosthenes? sicut, & Plinius, quòd eques Romanus illum ex studijs cognouisset, quærens ab eo, Tacitus ne esset, an Plinius? quibus, etsi ego ingenio, & doctrina impar, æquari non possum, cum illis, & copiosissimum ingenium, & par ingenio materia, quam, tum varietas rerum, tum magnitudo largissime suppeteret; mei tamen honoris nomine non gaudebo? Ego vero lætor, & lætari me non diffiteor, quod laborum meorum talem fructum retulerim, non à vetula fœmina, aut à Romano equite, aut à Fidij Rufini municipe, sed à grauissimis, doctissimisq. viris. Nec ideo iactator videri debeo: quandoquidem de me aliorum iudicium, non meum, promo, præsertim apud vos, qui nullius laudibus inuidentes, meis fauere soletis. Hoc (filij chariss imi) vobis significare volui, vt sciatis, quo pacto ingentium calorum molestiam depulerim, & qua de causa tantam susceperim prouinciam. Cuius materia, quamuis, cum rebus diuinis comparata, leuis, ac futilis sit; contemnenda tamen non est, cùm publicum commodum respiciat, nec impediat, quin cum terrenis etiam cœlestia coniungi possint; Deo namque seruire est, publicæ vtilitati seruire. In primis tamen quærenda, quæ Dei sunt, deinde, quæ proximi. Quod vos facere, & hortor, & maxime velim, vt ipsi Deo grati, quem valde cupio in populo nobis credito fructum afferatis, & fructus vester maneat. Augustæ Taurinorum, pridie calendas Septembris, Anno M DC XV.

Cicero Tusc. disp. 5.

Plin. lib. 9. cap. 23.

Clero Tarantasiensi. Epistola VIII.

IAMDIV de statu vestro nuncium mihi expectanti (filij charissimi) redditæ sunt vno tempore à mercatoribus, qui ad nundinas Segusinas venerunt, binæ vestræ litteræ, amoris, atque suauitatis plenissimæ, eoq. gratiores, quò magis desideratæ: quarum prioribus de his, quæ isthic gesta sunt, quæque summoperè scire auebam, me certiorem facitis, ac quidem opportunè; nam ignotis, & incertis malis quale potest adhiberi remedium? quomodo cauendum in posterum? quomodo populo satisfaciendum? ego enim diuinæ misericordiæ memor, quam implorans Propheta his verbis: Si iniquitates obseruaueris Domine, Domine quis sustinebit? etiam ab illis, qui nisi sibimet veniam date, vel nolunt, vel nesciunt, exorari patior; nimiam tamen lenitatem nequaquam laudo, tamquam non solum inutilem, sed etiam Reipublicæ damnosissimam. (quid enim perniciosius, quàm delicta manere impunita?) non ne male locata clementia licentiam parit? & sicut mitium dominorum immodica indulgentia contumacium seruorum timorem, ac reuerentiam subuertit, ita intempestiua prælatorum facilitate subditi insolescunt, fiuntq. peiores. quod magna me solicitudine afficit. Nam si illi, quorum culpam deprecamini, multum fleuissent, multumq. rogassent, eam nobis pœnitentiæ fidem fecissent, qua credendum fuisset, emendatos, qui se deliquisse, & sentirent, & faterentur; appositeq. adduci posset illud de patre familias, quod est apud Matthæum: Serue nequam omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me &c. tuncque fuisset illorum fragilitati aliquid iure condonandum, condonandum lacrymis, condonandum precibus vestris; siquidem præcipua mansuetudinis laus est, peccantis misereri, cùm irascendi iustam causam habueris. Verumtamen, quia prælatus Dei imago est, nec vult Deus peccatorum interitum, peperci, & quidem non inuitus, persuasum habens, cap. 18.

delinquentes ad vomitum non redituros: quod, si aliter succedat, licebit mihi iterum irasci, illorumq. pertinaciam vlcisci. quapropter vobis præcipio, ne me (si casus inciderit) nouis precibus pro eis fatigetis; simulq. prænuncio, me, quamuis plurimum rogatum, rursum veniam eis non daturum, sed acrius seueriùsq. eos puniturum, eoque excusatiùs, quo magis rogabor; vt sciant omnes, me vitia, non homines insectari, atque errantes castigare, vt emendentur, ac meliores fiant. Recentioribus litteris querebamini, absentiam meam paucis vtilem, pluribus verò damnosam esse: quod profectò non inficior, immò, ne longior sit, quantum in me est, quotidie laboro, sed frustra, cùm publicis, magnisq. negotijs distentus, nec ipsa Apostolica limina huc vsque visitare potuerim, quod omnes Episcopi, maiorumque Ecclesiarum rectores, per recurrentea quosdam annorum terminos facere tenentur, tum iure canonico, tum summi Pontificis Sixti V. constitutione, qua prælatis Italis præscriptum est triennium, transalpinis quadriennium, remotioribus quinquennium, Indisq. decennium; hocque, vt Catholicæ Ecclesiæ membra suum caput coràm agnoscant, & venerentur, suæq. administrationis rationem reddant. Ego, postquam Ecclesiæ Tarantasiensi præfectus, tempus huius visitationis adesse cognoui, antequam Roma discederem, id muneris obiui anno 1608. toties obitutus, quoties pontificiæ legi obsequendi necessitas illud fieri postularet, non solùm, vt pœnam grauissimam contra prælatos contumaces statutam effugerem, sed, ne socordiæ, neglectiq. officij reus, male ab omnibus audirem. At, cùm varijs occupationibus implicitus, à me ipso impetrare non possem, vt me tanta obligatione liberarem, ab Illustrissimis patribus, qui sacri Tridentini Concilij interpretationi præsunt, petij, & obtinui, visitationis tempus prorogari, donec me Romam reuerti Ecclesiæ meæ status permittat. Quod, cùm me ad curam dominici gregis expeditiorem fecisset, ad ea, quæ reformatione magis indigebant, animum aduertens, statim de diœcesi ista lustranda cogitare cœpi, quamquam, ob eius amplitudinem, locaq. nonnulla accessu perdifficilia, id vnius anni spatio perfici non posse considerabam: vnde in ea re eo mihi enixius laborandum videbam, quo, non parua iurisdictionis meæ pars pastoralem operam magis requirebat, prætertim circa Confirmationis Sacramentum. Propterea difficultatibus omnibus superatis, inaccessa loca ex sententia visitaui, & præter vtriusque sexus fidelium ingentem multitudinem, quæ antea, quasi desertus, atq. incultus ager, derelicta videbatur, senes plus, quàm centenarios non confirmatos, summa cum eorum, meaq. lætitia, sacro chrismate confirmaui. Deinde, cum extinctis bonorum morum seminibus, maligna vitiorum seges succreuerit, & corruente Ecclesiasticorum ministrorum canonica disciplina, non sine aliquo sacrarum legum contemptu abusus intolerabiles irrepserint, ter Mutterij synodum coegi eo præsertim consilio, vt Tridentini Concilij præcepta diœcesanis meis insinouarentur: quod, diuino præeunte auxilio, vestraque præsentia, ita perfectum est, vt officium meum, quantùm tempora permiserunt, desiderari non possit; quin & diuturno morbo validius afferri remedium percupiens, magnoperè opportunum, ac salutare visum est, vniuersalibus constitutionibus confirmare, quod in singulis parochijs ex diœcesana Synodo obseruandum proponebatur: quibus, & clerus, & populus intelligeret, quomodo erga Deum, erga Beatissimam Virginem, omnesque cœlites se habere, quam reuerentiam Christi Vicario præstare, qua humilitate sacros Canones, Pontificiaq. decreta tractare, necnon eiusdem Tridentinæ Synodi sanctiones venerari, atque obseruare deberent. quæ sanè iusti voluminis mensuram impleuerunt, quandoquidem non tantùm ad ritus, morumq. reformationem spectantia, verum, & iudicialia, atque forensia, quantum operis ratio postulat, in eo disputantur, ac quidem opportunè, rudes enim ferè omnes, Curiæque Romanæ praxis ignari istius cœli homines, non sine magno reipublicę detrimento, Pontificales constitutiones, quamuis in christiano orbe notissimas, ignorant: vnde earum nonnullas ad casuum, contractuumque frequentiam magis facientes in eodem libro inserere necessarium duxi, & quò studia mea, quam mihi proposueram, mercedem facilius consequantur, materias omnes personis, & temporibus congruentes, suisq. locis pro titulorum qualitate dispositas, in Synodo solemniter promulgaui, cunctisq. ordinibus probatas Romam mecum ferre decreueram; vt, dum ego, liminibus visitatis, Ecclesiæ meæ negotia procurabam, summo annuente Pontifice, typis mandarentur. Sed, cùm diuino afflante spiritu, rebus satis constitutis, essem ad illam gentium lucem, ad illam christianorum arcem, ad illum purissimum veræ religionis fontem breui adolaturus, mandauit, me eiusdem Pontificis auctoritate Allobrogum Dux noster Serenissimus ad Regem Hispaniarum proficisci, suoq. nomi-

nomine in Aula Catholica Legati perſonam ſuſtinere. Cui oneri ſubeundo, quamuis mihi impari, humeris promptè expoſitis, vt religioſiſſimo Principi de vniuerſa Eccleſia optime merito, ac Germoniæ familiæ officioſiſſimo patrono, morem gererem, montes aſperrimos tranſire, mariaque infeſta, etiam iniquo tempore, ſulcare non exhorrui, donec nauigatione abſoluta, ac paulò poſt in Italiam reuerſus, nullam cernebam adeſſe cauſam, qua ſanctorum liminum viſitationem differrem, præterquàm, quod nonnulla ſe ſe offerebant, quæ me Romam properare mirum in modum ſuadebant, quorum nihilominus caput erat obedientia, eò magis vrgens, quo facilius ſuſpicioni locum dari timebam, velle me tantorum procerum patientia abuti. Vrgebat, & deſiderium Vrbis (in qua, & fauoribus, & honoribus auctus, vigintitres ferè perpetuos annos domicilium habui) non ſolum, quia apud eminentiores aulicos, ipſoſque ſummos Pontifices, de ſtudijs, ac propenſionibus meis bene ſemper audierim, ſed etiam propter innumera Romana Sanctuaria, quæ cùm obuia ſint cuicumque per vrbem incedenti, veræ pietatis ſectatoribus, ad ſpiritalem profectum ampliſsimam viam ſternunt. Alliciebat etiam ipſius nunc viuentis Pontificis Pauli Quinti auguſtiſsimi oris maieſtas, cuius benignitatem erga me pluries expertus, etiam præclara opera, ac magnifica ædificia ad communis patriæ ornatum, cultusq. diuini propagationem liberali manu excitata, intueri cupiebam; ſimul & Illuſtriſsimis Patribus debitum deferre obſequium, amiciſq. ſpectatis viris, quorum ſola recordatione recreor, vetuſtæ beneuolentiæ conſtantiam repreſentare. Tandem, vt eò me conferrem, poſtulabat rei familiaris ratio: nam, cùm, præter annuos cenſus, & officia (vt vulgò nuncupantur) benè inſtructam bibliothecam, multamque ſupellectilem Romæ haberem, vtrum omnia iſthuc transferri curarem, an aliud facerem, animi pendens, rem totam in meum ad vrbem reditum reieceram. Sed, quia viſitationis munus, etiam per procuratorem exequi ſperabam, amor veſtri cætera deſideria mea compreſsit, ac vicit adeò, vt diſceſſum in aliud tempus diſtulerim; hac quoque de cauſa, quòd ſi diſceſsiſſem, ferius forſitan, quàm voluiſſem, ad vos remeaſſem. Infitum eſt enim vrbis Romæ genio, abire volentes, ſicut ſolet remora naues, ex modica etiam cauſa retinere. Id verò magis opportunum fuit, quòd, cùm ſponſam meam aliquid incommodi, me abſente, perpeſſam fuiſſe animo concepiſſem, & re ipſa deprehendiſſem, ab ea diuidi tanto terrarum interuallo, quamuis ad breue tempus, nequaquam tutum exiſtimabam, priuſquam accepta damna, quæcumq. fuiſſent, non per Vicarios, ſed coràm, pro virili parte ſarcirem; ne, quæ longo tempore plurima induſtria, & ſtudio ad Dei gloriam, ouiumq. mihi creditarum vtilitatem paraueram, breui interirent, multarumque vigiliarum proficuam ſementem, quæ copioſæ meſsis haud paruam ſpem præberet, zizania ab inimico homine ſuperſeminata miſerè ſuffocarent. Quocirca, ne in Apoſtolicis iuſsis conniuere, aut obdormiſcere viderer, eoſdem præſtantiſsimos patres rogaui, vt, quod ipſe per occupationes facere commodè non poſſem, idipſum à me per alium ſuppleri permitterent. Cùmque impetraſſem, Agaphinum Solarium, vnum ex Moretæ Comitibus, amicum, affinemq. meum, & ſanguinis ſplendore, & doctrinæ commendatione eximium virum, ad ſummum Pontificem allegare conſtitui, vt, liminibus viſitatis, meæ villicationis rationem nomine meo reddat; quam, ſi adeſſem, ipſe redderem, quemadmodum futurum confido. Hæc ſunt (filij dilectiſsimi) quorum prolixius, quam putaram, vos certiores fieri volui; quo & moræ meæ, ſi quam contraxiſtis, ſuſpicionem abijciatis, & nihil mihi antiquius, nihilue charius eſſe credatis, quàm vobiſcum viuere, vobiſcum Deo famulari. Interim valete, & ſi quid noui emergat, mihi diligenter nunciate. Auguſtæ Taurinorum, idibus Septembris, Anno ſalutis M DC XV.

Clero Tarantaſienſi.
Epiſtola IX.

EPISTOLA veſtra eò iucundior, quò fœcundior: affert enim vindemias vberiores, quàm ſperabatis, dum ſcribitis, vaſa vinaria reponendo vino minimè ſufficere, nec torcularibus indigere etiam pauperes, aliarumq. rerum eſſe non minorem copiam, frumenti, ſcilicet, hordei, auenæ. Par fertilitas de ſubalpinis regionibus, quas grando non concuſſerit, parque affluentia nunciatur. Hic tamen plurimum væneunt omnia: quod planè, vt ad vos quàm citiſsimè reuertar, me magis inuitat. Ex fertilitate ſolent homines locupletes fieri: ego pauperior fio; ſiquidem eorum, quæ ex agris, pratis, vineis, decimiſque meis colliguntur, tanta eſt copia, tantaq. vilitas, vt conductores fructuum, niſi eos minoris, quam

quam par est, vendere velint, emptorum penuriam habeant, sitque ex conuentione inter nos inita tantum de eorum sponsionibus consequenter subtrahendum, quantum fruges vilius vendi, quàm soleant, iure sibi damnosum reputent: quod equidem sine magno meo damno resarciri non potest, censibus meis paullatim deficientibus, cùm tamen sumptus non deficiant, immò in dies potiùs augeantur. Gaudeo tamen, & vobis, & toti Prouinciæ tantum bonum vehementer gratulor, publicam quippè priuatæ vtilitati anteponens, ac de pastorali thesauro magis solicitus, quàm de mundanis diuitijs; simulque monens, quos frugum largitas, diuina præbente manu, ditiores facit, ne cœlesti
cap. 16. munere abutantur: sed (vt est apud Lucam) faciant sibi amicos de mammona iniquitatis, qui eos recipiant in æterna tabernacula. Non distribuant facultates ijs, qui, (vt ita dicam) phasianos, ac perdices tantum comedunt, lautiusq. viuunt, sed ijs, qui vix cibario pane famem pellere possunt; ne potius delitias, ac luxuriam auxisse, quàm egenos pauisse doleant, eaque se ipsos beatitudine priuasse, quam psalmista pauperum
Psal. 40. curam habentibus prænunciat: auxilium petentes, præcipuè Catholicos, vacuos abire non permittant, nudos vestiant, captiuos redimant, ægrotantes visitent, Christiq. præceptum, quo charitas erga proximum maxime commendatur, semper ante oculos habeant. In hæc toto pectore incumbite, (fratres dilectissimi) hæc ab illis, qui fidei vestræ crediti sunt, intelligi, atque obseruari curate, vt vnusquisque ex bono rerum suarum vsu, ab omnium gratiarum immortali largitore, non solum temporalium, sed, & spiritalium bonorum cum efficaci benedictione consequi speret augmentum. At, quæ vobiscum per epistolam loquor, vtinam coràm loqui liceret, huicq. exilio tandem finem imponere: exulare enim mihi videor, dum à vobis absum, tum, quia gregis mei præsentia magnoperè solicitor, tum, quia, sicut Musterium inuitus reliqui, ita, & extra Musterium inuitus viuo, ac detineor hac etiam de causa, quòd hic (vt est in prouerbio) sol, & aqua vænalia sunt, nec nisi grandi pecunia emuntur, quæ isthic vilissima habentur, & quandoque sine vsu pereunt. Quod sanè eò me magis commouet, quò præter palatij mei Archiepiscopalis amplitudinem, ac magnificentiam, vbi cum familiaribus meis percommodè habito, hospitesq. excipio, ac præter mihi identidem subministratas commoditates à subditis meis, necnon eas, quas ex hortis, nemoribus, fluminibus, lacubus, ac venationibus quorumcumque animalium, etiam volatilium, mihi reseruaui, atque absens amitto, discessus quoque mei occasione amittere cogor alia de causa, quantum forsitan meæ alendæ familiæ satis esset. Etenim in Hispaniam discessurus, cùm, vt moris est, prædia, vineas, aliaque huiusmodi bona Archiepiscopalia locauissem, ex pacto conductoribus permisi, vt quamdiù me isthinc abesse contingat, Contaminæ pratorum fructum perciperent; item septuaginta vini sarcinas, quas quotannis à Sancti Iacobi paganis exiguntur, cum Musteriensium molendinorum prouentu, ac linguis bubulorum omnium animalium, quæ in publicis lanienis mactantur, meæque mensæ debentur, habere possent: quod in alijs locationibus factum fuisse non reperitur. Ideo, quamquam istius contractus conditionibus locum non esse iure existimo, nisi quantum Hispaniensis legationis grauissimis negotijs distentus, procul ab Ecclesia mea agere coactus essem, pulcrum tamen in primis duxi, vt foris, ita & domi, vtque in magnis, & in alienis, ita & in paruis, meisq. ipsis rebus æquitatis partes sustinere, conductoribus permittens, vt, donec ad vos reuertar, speratum locationis commodum, ac lucrum sine diminutione consequantur. Hæc (filij charissimi) vobiscum communicare placuit, quo, propensione mea, ac voluntate erga vos, rerumque mearum statu diligenter explorato, quamuis nulla alia adesset moræ meæ causa: cùm tamen plures sint; ex superius narratis, me excusatum habeatis; nec miremini, reditum meum diutius differri, quàm putabatis, immò quam ipse putabam, qui, cùm hic etiam domicilij angustia premar, dabo operam, vt quambreuissimè fieri poterit, in libertatem restituar. Interim religiosum virum, eximiumque verbi Dei præconem Dionysium Zurletum cum his litteris vobis præmitto, cuius operam, cùm populo meo proficuam, gratamque futuram prouiderem, vt vobis concederetur, impetraui ab Ordinis sui generali moderatore, qui meam erga illum veterem beneuolentiam non ignorabat: mecum enim Romæ erat, cùm vitæ genus mutare decreuit, sacrumq. Capuccinorum habitum suscipere, quod illi ad sempiternam vitam apprime salutare, Franciscanæ familiæ perhonorificum, reiq. publicæ christianæ vtilissimum fore iam tum animo conceperam. Etenim viget ingenio, industria, memoria, studiorumque amorem, & eruditionem cum summa probitate coniunxit. Sermo illi copiosus,

piosus, & varius, dulcis imprimis, quo etiam inuitos, & repugnantes trahit, ac rapit. Spectabilis est corporis proceritate, decora, & liberali facie, ampla, & tranquilla fronte, rufaque, & lata barba: quæ, licet fortuita sint, leuiaque existimentur, illi tamen plurimum venerationis addunt. Nullo riget vultus horrore, nulla vè tristitia, quippe qui potius multum seueritatis cum hilaritate præseferat, cui consentanea est vitæ summa sanctitas, parq. comitas. Ornat virtutes, insectatur vitia, suppressis peccantium nominibus, nec errantes castigat, sed emendat. Prætereo corporis patientiam, qua hyemes iuxta, atque æstates fert, nullis laboribus frangitur, nihil in cibo, & potu voluptati tribuit, oculis non minus, quàm animo continens. Non nego, quin in istis Sabaudiæ partibus, sicut, & in tota Gallia, floreant cuiusuis ordinis viri, tum pietate, ac prudentia insignes, tum, doctrina, atque eloquio præstantes, qui cum dignitate, ac fructu de superiore loco populos in Christianis institutis, præceptisq. erudiant. Sed horum maior pars mihi potius docere, quàm côcionari videtur: nam, si sacræ paginæ sensus examinant, vel inuestigant, si distinctionibus illustrare, inter se pugnantes côciliare, sanctorumq. Patrum sententijs confirmare studêt, mirum quanta felicitate, quanta audientium vtilitate id assequantur. At ijdem circa moralia quam lenes, bone Deus, quam remissi, eaq. sermonis acrimonia, ac vehementia destituti, eoq. orationis impetu, quo mirum in modum abundant Itali, qui pronunciatione, orisque, ac corporis gestu ad virtutum amorê, vitiorumq. odium animos sic accendunt, vt pertinaces ad lacrymas, ad vitæ mutationem, ad rerum ablatarum restitutionem, ad continentiam, ad summam humilitatem, & non raro ad ipsius mundi contemptum inducant. Concionatoris officium est, audientium mores ad Euangelica præcepta omni conatu, omniq. industria formare: vt scilicet, fragilitatis, prauæ consuetudinis, mali habitus, ac pertinaciæ vulnera, etiam dolente, & negligente ægroto, sanentur. Chirurgus enim, quia secat, membraq. vrit fœtentia, non crudelis, sed mitis est, atque misericors. Nonne miseretur, qui alienas cupiens curare plagas, à viuis, sanisq. carnibus mortuas, ac putridas ferro separat? Nonne crudele est, non horrere curantem, quod horret ille, qui membrum sibi abscindi petit? Nonne inimicus potius, quàm medicus appellandus est, qui, cùm possit, etiam cum ægroti dolore, non abscindit? Dum odium parit veritas (ait ille,) estq. aliquando amara, vitia suauia putantur, Ideo

Ter. in And. act. 1. sc. 1.

concionatores, qui chirurgi spiritales sunt, dû vitia redarguunt, & peccatores ad pœnitentiam hortantur, amara videntur seminare: vnde Apostolus eximius concionator: Inimicus inquit, factus sum, verum dicens: & Ioannes: Quia Saluatoris dura videbantur eloquia, plurimi discipulorum retrorsum abierunt. Quare parum, aut nihil ad æternam salutem afferunt, qui placido sermone audientium aures mulcendo, vitia tantùm indicant, nô extirpant. Idem fermè est verbi Dei concionatoris finis, qui & oratoris. Verba sunt Ciceronis: Sit orator nobis is, qui, vt Crassus describit, accommodate ad persuadendum possit dicere. & alibi: Finis oratoris est aptè dicere ad persuadendum. Iacet enim oratio, cuius verba tantum laudentur. Quoniam verò Dyonisij nostri finis est, errantes ad cælorum viam capessendam persuadere, bonos confirmare, Deo placere, eû vobis gratum, & vtilem fore non dubito, nec solum in ciuitate, sed (quod illum rogaui) nisi temporis angustia prohibeatur, etiam in vniuersa diœcesi. Ipsum audite, obseruate, colite, & an is sit, qualem vobis describo, quamprimû mihi denunciare, & valete. Augustæ Taurinorum, Non. Octob. M D C X V.

Ad Gal 4. Ioan. 6. Lib de orat. Ad Heren. Hier. lib. 2. Epist. 14. ad Paulinum.

Clero Tarantasiensi. Epistola X.

QVOD tàm solicitè, tàmq. efficaciter constitutiones meas flagitetis (fratres, & filij dilectissimi) in sinu gaudeo, ac vobis summopere gratulor; magnum siquidem est hoc vestræ ad illarum obseruantiam constantis voluntatis, & propensionis argumentum: quo nihil mihi, vel gratius, vel iucundius, accidere potest, nihil vobis, vestrisq. subditis vtilius. Iam in lucem prodijssent, nisi ad prælum properâtes meus in Hispaniam discessus intercepisset. Quare vix reuersus, etsi minimè otiosus, extrema illis manu imposita, nihil antiquius habui, quâ curare, vt diligenter describerêtur, Romamq. mitterentur, quò à Summo Pontifice confirmatæ, absque mora vulgarentur. Verû, quoniam confirmari non solent, nisi ea, quæ, eodem iubente Pontifice, à selectis viris examinata, & approbata, typis digna iudicantur, nec sperandû fuerat, breui perfici posse, quod optabam, ob continuas, grauesq. occupationes eorum, quibus negotium committendû fuisset, consilium mutaui; ac, ne cum vestro ingenti damno, oleum, & operam perdidisse viderer, reiecta in aliud tempus confirmatio-

nis cura, mandaui, vt à Sacri Palatij Magistro impetrata licentia, statim impressori cudendæ traderentur, iam de pretio inita conuentione, & forsan pecuniæ parte soluta. Quod factum est, suntq. nunc sub iudice. Romæ verò, nõ hic, aut alibi, eas publicari placet, tum, quia hic plus, quam putabam, moratus sum; tùm propter loci opportunitatem, si, vt ego fore cogitaueram, confirmandæ fuissent, tum, quia Romanus papyrus Taurinẽsi candidior, politiorq. est; ac tandem (quod ad felicem rei exitum maximè conducit) quia Romæ veterem, optimumq. amicum habeo, Franciscum Auantium, honestissimis inter Venetos ciues natalibus spectatũ virum, cuius probitatem, in amicos charitatem, iudicij acrimoniam, eruditionem, ac fidem sæpius expertus, tumq. maximè, cùm meus de sacrorũ immunitatibus liber ederetur, in eam sententiam adductus sum, vt Romanis præcipuè typis constitutiones meæ commendari debeât, persuasum habens, diligentissimi amici solertiam desiderio meo non defuturam, quã quidem tanti facio, vt præteritorum officiorum suauissima recordatione in eius beneuolentia totus conquiescam: me enim vnice diligit, viget ingenio, & memoria: cùmq. sibi ingeuiram nescio quam anxietatem, & constantiã in negotijs, præsertim litterarijs, nec sine molestia, adhibere soleat, ferè nihil est eorũ, in quibus ille operam suam conferat, quod ad perfectũ finem non perducatur. Locuples ipse mihi testis est, plurimum studij, plurimũ industriæ posuisse me, plurimumq. laborasse, & laborare, vt constitutiones meæ in publicũ exeant, ac quantum possum, eniti, ne earum impressio retardetur; senes enim ambo sumus, ille paulo minor septuagenario, ego quinque annis sexagenario maior. Quod cùm memoria repeto, (repeto autem sæpissimè) simul venit in mentem hæc Pliniana sententia: Dũ suppetit vita, enitamur, vt mors quam paucissima, quæ abolere possit, inueniat. Et quãquàm ego is non sum, qui doctrinæ, & ingenij admiratione immortalitatis præconio celebrari merear; attamen, cùm ad publici boni scopum lucubrationes meas collimauerim, & materiæ prerogatiua, ac grauitate nobilitatas diuturna, ni fallor, eas vita donauerim; nec absurdum duco, nec erubesco, in eorum numero censeri, quos, tanquam semper viuẽtes, inter beatos collocat Plinius his verbis: Mihi videtur acerba semper, & immatura mors eorum, qui immortale aliquid parant. Nam, qui voluptatibus dediti, quasi in diem viuũt, viuendi causas quotidie finiunt: qui verò posteros cogitant, & memoriam sui operibus ex-

Plin. lib. 5. ep. 5.

eadem ep. 5.

tendunt, his nulla mors non repentina est, vt, quæ semper inchoatũ aliquid abrumpat. Hæc ferè sunt, quæ de constitutionum mearũ statu dicere habeo, quas statim atque impressæ fuerint, isthuc mitti curabo. Interim (fratres dulcissimi) sicut rogatu vestro Deum tanris vigilijs meis affuisse non dubito, ita, & vobis precantibus, fausta, meæque Ecclesię vtilia, quæ pro gregis mei salute meditor, futura confido. Valete. Augustæ Taurinorum, prid. Id. Octobris. M D C X V.

Clero Tarantasiensi.
Epistola XI.

OMNINO falsa sunt, quæ de huius Prouinciæ pestilentia isthic in vulgus emanasse nũciantur: cùm nec Astensium Ciuitatem, (à qua præcipuè metuendum esse circumferunt) nec subalpinos, nec vllam aliam Italiæ partem lue aliqua vexari pro certo habeamus. Quare ad Segusinas nundinas venire solitos mercatores, tãtiq. infortunij fama perterrefactos, totius periculi suspicione iam liberauimus. A vobis proximis Geneuensibus certè cauendum, (filij charissimi) quoniam maiore forsan peste numquam laborauerunt, quàm nunc laborant; atque vtinam non frustra, sed ita, vt vt horrendo flagello experrecti, erroribus, quos turpiter nutriunt, nuncium iam remittant, sanctæq. sedis Apostolicæ protectionem agnoscentes, inuictissimo quoque Allobrogũ Duci, quam eorum maiores adhibuerunt reuerentiam, ac obedientiam ipsi exhibeant. Lethiferis verò infirmitatibus hoc tempore vbique grassantibus, multos mortales passim extingui, grauium auctorum quotidiana testimonia fidem faciunt, non tamen aëris, aut corporum contagione: sed, vel anni intemperie, vel humorum corruptorum tabidã corpora reddentium, occasione, vel ex simili alia causa. Mei quoque familiares in aduersam inciderunt valetudinem ex æstiuis caloribus contractam, quorum antesignanus coquus fuit, deinde maiores, & minores pedissequi, item domus præfectus, ac Ioannes Caninius Sacerdotum prior, quos Capellanos vocant; & alij; sed omnes citra mortis periculũ. Grauissimè tamen ægrotauit Ioannes Baptista meus ex fratre nepos, Archidiaconus Taurinensis, qui acerbissimo morbo diutissimè vexatus, cùm viuere non posse videretur, penè à sepulcro ad vitã reuocatus, summo Dei beneficio conualescit. Hunc plures febres inuauere, continua, tertiana, quartana, inconstantes

ſtantes omnes, ac variæ, quibus adeo vehemens comes acceſſit dyſenteria, vt nonnumquam centies in die magnis cum doloribus, ac torminibus, miſeri languentis venter exagitaretur: vnde ei ſumma macies, ſumma debilitas; vigente tantum animo, & ſpiritu in corpore pene mortuo; cuius iam deploratæ ſalutis incredibili mœrore conficiebar, quòd bonæ frugi adoleſcẽtulus in primo ætatis flore meis, totiuſque ciuitatis oculis eriperetur, maiora cõſecuturus, ſi virtutes eius maturuiſſent. Quod eò magis me angebat, quò arctiſſima mihi cognatione coniunctum ſatis pingui, atque honorifica dignitate priuari videbam, quam, & Epiſcopalia priuilegia, & collatiuæ beneficiorum Eccleſiaſticorum prærogatiuæ inſignem faciebant: nec parum vrgebat, quod ego eadem dignitate potitus, eam, quaſi ſtudiorum meorum teſtem, plus quam mediocriter venerabar: quippe videtur naturale, vt ea, quæ quis in virtutis ſtudio adeptus eſt, præ cæteris pretioſa putet. Sed diuina ope è mortis tandem faucibus liberatum propria continentia, aſſiſtentium vigilantia, ac medicorum diligentia (vt ſpero) in recepta ſanitate, cõfirmabunt. Abijt enim febris, poſt ſeptuaginta quinque dies, receſſit inteſtinus dolor; cùmque dyſenteria ſenſim minuatur, cœpit & aluus ſiſti, & melius habere. Quare cæli, ſoliq. mutationem ægrotis iucundiſſimã, atque vtiliſsimam eſſe alias in me ipſo expertus, tanta infirmitate afflicto corpori plurimũ expedire viſum eſt; vt Fianum ad ſororem Annam illius loci dominam, viriq. nobiliſsimi Thomæ Archorij vxorem, ſe conferret, vbi ſanctiſsimæ matronæ cura, atque in fratrem amore, aëris ſaluberrima temperie, ac quiete; & vires reſumere, & amiſſæ valetudinis robur facilius recuperare poſsit. His anguſtijs vix expeditus, nouas attulit Ludouicus Rattus, vnus, vt ſcitis, ex intimis domeſticis meis, ac penè à puero apud me educatus, tardus quidem, ac remiſſus, ſed multiplicis ingenij, fidelis, ac prudens adoleſcens, omnem mei, mearumq. neceſsitatum particeps, & curam gerens. Is, dum mihi apud Ieſuitas ſacrum facienti, aſsiſteret, repentina quadam animi defectione correptus, in hoſpitiũ, quaſi mortuus, delatus eſt: cùmq. ſenſibus reſtitutus, præ languore ſtare nequiret, accedente valida febre plurimũ è naribus ſanguinem emiſit, vnde omni periculo liberatus putabatur. Sed, cùm vehementer æſtuaret, intenſoq. capitis, ac renum cruciatu iactaretur, venarum vtriuſque brachij iterata ſectione, necnon cucurbitulis inter ſcapulas adhibitis, tentata eſt dolorum ſedatio, ſummaq. liberalitate præſtita, quæcumque ad eius ſalutem neceſſaria viſa ſunt. Conualeſcere incipit, ſed admodũ debilis adhuc mihi dare operam nequit: quod ipſi non minus acerbum, quàm mihi moleſtum; neque enim deſunt inter meos familiares, & quidem elegantiores, qui ex aduerſa eius valetudine aſsiduis officijs propriæ induſtriæ mihi probandæ materiam aucupentur. Ego verò, cùm longum in me ſtudium, ſolertiſq. alumni mores mecum recolo, aliorum opera, quamuis grata, parciſsime vtor. Hunc, & cæteros infirmos ſemper monui, & rogaui, vt humanæ fragilitatis memores, Deum ante oculos haberent, morborum impetum fortiter exciperent, ac de animæ diſcrimine anxij, cũ Pſalmiſta dicerent: Fiat manus tua, vt ſaluet me: quoniam mandata tua elegi. Concupiui ſalutare tuum Domine: & lex tua meditatiò mea eſt. Viuet anima mea, & laudabit te, & iudicia tua adiuuabunt me. Item peccatorum confeſsionem frequentarent; ſi ægritudo longior eſſet, quàm vellent, nihil, quod ipſos puderet, aut impatientiæ reos faceret, vnquam committerent: nihil peterent, aut acciperent, aut agerent, quod Medici agi nõ permitterent; potiones, pharmaca, medicamẽta, aliaq. malorum remedia promptè, atque hilarè ſumerent. A vino omnino abſtinerent, quantum medicis videretur, quibus magis, quàm ipſis parentibus, languente præſertim corpore, obtemperandum. Hæc, & ſimilia morbo grauatis conſideranda propono; primùm, vt ediſcant, quomodo, & in anguſtijs infirmitatum poſiti, & conualeſcentes ſe habere debeant; deinde, vt quamuis ego iacẽs, quæ doceo, obſeruare ſoleam, vrgente tamen inualetudine, ipſe me ad eam adſtringã temperantiam, cui eiuſmodi monitis, quaſi pignore, me obligauerim. Nec prætereundum videtur, (filij dilectiſsimi) magnum me ex varijs ægrotantium caſibus fructum percepiſſe. Siquidem, quod plurimis argumentis, rationibus, ac libris ſummi Philoſophi perſuadere conantur, ego, & vobis, & mihi paucis verbis demonſtrare poſſum, vt, ſcilicet, cùm ſani ſumus, tales eſſe perſeueremus, quales, cùm iacemus, nos futuros profitemur, ſi conualeſcamus. Quem enim corpore male affectum pungit, angitvè, vel auaritia, vel alia turpitudo? is certè, nec libidini ſeruit, nec honores ambit, immò diuitias contemnit, voluptates fugit. Tunc ad Deum conuertitur, tunc hominem ſe eſſe recordatur, nullius virtuti, aut felicitati inuidet, neminem odit, neminem odit, neminem deſpicit, inimicis, ſicut amicis, nulla perſonarum diſtinctione habita, omnia proſpera auguratur, omnibus vnus, & idem: *Pſal. 118.*

ſed

sed potiùs, sitiens, vt ægrotantes solent, fontes, flumina, locaq. omnia cogitat, vbi aliquãdo bibere potuerit, ac si non biberit, eum piget non bibisse. Hæc summa votorum, hæc summa curarum, quarum comes est peccatorum dolor, cum morum reformatione, atque æternæ salutis studio coniunctus. Itaque putemus (filij dilectissimi) nos infirmos esse, vt de cælesti incolumitate tantum soliciti, terrenæ sanitatis pericula negligere, & ad veri gaudij fontem viuum Deum festinare discamus. Quod ab eius immensa clementia facile impetrabimus, si mundanas delicias, diuinarum comparatione, sordes, ac miserias iudicabimus. Valete, & orate. Augustæ Taurinorum, Kal. Nouemb. M D C X V.

Clero Tarantasiensi.
Epistola XII.

PERMOLESTUM profectò fuit, quod accepi, (filij charissimi) vos, scilicet, ex falso rumore de meo in Hispaniam reditu isthic disseminato, veram concepisse molestiam, cùm alias mihi pergratum sit, tristitiam vestram ex ea, qua me prosequimini beneuolentia, manantem, euanescẽte causa, in gaudium conuertendam esse. Siquidem hac de re non solùm nihil determinatum, sed nec fortitan cogitatum est; quodq. in vulgus exijt, otiosorum potius hominum coniecturis nititur, quàm probatorum virorũ testimonio. Neque enim res in eo statu esse videntur, vt inter hos Principes de mittendis vtrinque legatis hoc tempore conuenire possit; nec, quando id faciendum sit, defuturus est ex Ducali aula præstantibus viris refertissima, qui longè valentiùs, ac prudentiùs, quã ego facerem, tantum onus sustineat. Me senectus à laboribus auocat, suadetq. otium quærere. Post adolescentiæ curriculum in litteraria palæstra non inutiliter confectũ, Taurini publicus in schola legum professor, & in Ecclesia sacrorum minister, meliorem ætatis partem consumpsi: apud grauissimum Cardinalem Ruuereũ, & amoris, & honoris præcipuum locum Romæ tenui, non otiosus, vt mea illius temporis scripta testantur. Aulici magistratus, quem à supplicãtium libellis referendis. Referendarium vocant, dignitate cohonestatus, officium meum desiderari nunquam passus sum; eamque in studijs, vigilijs, muneribusq. publicis, præsertim in tractandis Serenissimorum Ducum, Vrbinatum primũ, mox Allobrogum apud Clementem VIII. & Paulum V. Pontifices Maximos, negotijs, ac denique in aula Catholici Regis Philippi III. Legati munere fungens, operam posui, vt iam fessus, ac miles emeritus, rudem accipere, nec verear, nec recusem. Ijs, qui prima, vel media vitæ tempora patriæ, vel Principi dederint, extrema releruant leges ipsæ venerabiles, dũ sexagenarijs maiores ab omni opere vacuos esse permittunt; in quorum numero annum ego quintum supra sexagesimũ agẽs, missionem flagito. Longa, ac difficilia itinera, montium asperitates, marium agitationes, & pericula, cæli mutationes, ciborum varietates, & (quod maximi momenti est) negotiorum difficultates etiam iuuenes labefactant, frangunt, suppeditant, & multò magis senes. Nec sufficit, quòd valens, & robustus sim; & ex fortibus fortes gignantur. Fuimus aliquando fratres sex; omnesq. ad virilẽ ætatem, sed non omnes ad senectutem peruenimus, licet ijs parentibus procreati, qui centũ fere annos vixerunt: quattuor enim iam multo me iuniores diem obiere. Ego superstes, post assidua studia, postq. tum mentis, tum corporis varias occupationes, & annorum pondere, & temporum calamitate grauatus, mihi, meæque Ecclesiæ viuere cupio. Parentes nostri, cùm laxè, & magnificè habitarent in summa quiete, cæloque saluberrimo, agris fertilibus, vineis optimis abundarent, loca, nisi, vbi vel nati, vel alti fuissent, non mutarent, proculq. tandem à publicis negotijs, domestica tantùm curarẽt, ad Nestoreos annos vitam produxere, sibi subditis charissimi, & vicissim erga sibi subditos ipsi beneficentissimi. Septuaginta septem annos coniunctissimè simul vixerunt sine iurgio, sine offensa. Vxor summa reuerentia virum coluit: ille illam ex Ceuæ Marchionum perillustri familia natam vnicè dilexit, & in honore habuit: eumque tot annorum experientia, virtutum, ac vitiorum obseruatos exitus ad prolis institutionem incredibili charitate conuerterent, illa, quantum materna officia valuerunt, liberos, vt decuit, educauit: vterque ad liberales disciplinas eos promouit; animauit, compulit, atque in primis ad pietatem, Deique timorem, initium nempe sapiẽtiæ, ante oculos eorum mundi contemptu, rerumque humanarũ incertudinem identidem proposita; quæ, cùm nihil firmum, nihilvè stabile habeant, suis amatoribus iactationes, & fluctus sunt, immò (vt ait Sapiens) vanitas vanitatum. Valetudinem sustentabant corporum suorum notitia, earumque rerum obseruatione, quæ, aut obessent, aut prodessent, mira quoque in cibo, & potu continentia, non tamen à fructibus, quibus, illæso stomacho, ex consuetudine promi-

Horat. lib. 4. carm. Ode 4

Psal. 110.

Parabol. 1.

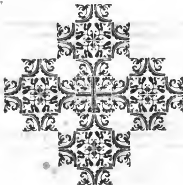
Eccl. 1.

promiscuè vtebantur. Summa item voluptate in Dei famulatu constituta, non modo indicta ab Ecclesia ieiunia, etiam toto Quadragesimæ tempore, etiam ciborum rigore, vsque ad extremum uitæ religiosissime persoluerunt, sed & totius anni Sabbatis ad honorem beatissimæ Virginis non plus quàm semel in die cibum sumebant. Pauperes, & peregrinos liberaliter, atque interdum supra uires fouebant, excipiebant, subleuabant; cumque de nimia effusione arguerentur, incœpto opere semper alacriores, dicebant, sumptuum rationes facilè constare ijs, qui facultates suas iuxta Euangelicam doctrinam distribuerint, præsertim in egentium subsidiũ, etiam si modum excederent, aliàs verò semper nimijs sumptibus parcẽdum. Quam ætatis metam quamuis ego quoque attingere possem, id tamen apud me tanti est, quantum illorum exemplo ad virtutes incitatus, diuturnam vitam me non pluris facere gaudeo, quàm Reipublicæ, vestrumq. commodum postulet: quinetiam, vt parum victurus, charissimorum genitorũ pietate mihi ob oculos proposita, pro virili parte enitor, vt operum industria suppleam, quod forsitan breuius annorum curriculum mihi est ablaturum. Quid enim refert, diu, vel parum me viuere, nisi quantum Deo seruiẽs, vita dignus existimer? tunc longæuus, tuncque immortalis futurus, cùm ad gregis mei salutem totus intẽtus, boni pastoris partes pro muneris mei dignitate omnibus probauero. Quod, quamquam sine multis vigilijs, plurimoq. negotio perfici non potest, non tamen, Deo annuente, vobisque precantibus, id impossibile, sed quantum in me est, nec onerosum, nec difficile, immò iucundissimum, facturum duco, sicut turpissimũ, in officio delinquere. Itaque (fratres) cùm grauissimorum negotiorũ stadium tot annos valenter cucurrerim, non erit absurdum, me in eodem spatio, & ad cursum paratos, & ad metam properantes otiosè spectãtem, à liberali Principe, senectutis subsidium, quietem, scilicet, ac cessationem à laboribus fidenter expectare. Quod, vt ex sententia succedat, faxit Principum Princeps Deus, vtque pro reditu meo à vobis nuncupata vota quamprimum soluantur. Interim valete.

Augustæ Taurinorum, idibus Nouembris, Ann. Salutis MDCXV.

*

Finis Libri Secundi.

ANA-

ANASTASII GERMONII

Ex Ceuæ Marchionibus,

ARCHIEPISCOPI, ET COMITIS TARANTASIENSIS,

EPISTOLARVM

Liber Tertius.

Clero populoq. Tarantasiensi.

Epistola I.

SERENISSIMVM Ducē nostrū intestino morbo, ac vehementi febre exagitatum in lecto iacere, quemadmodum disseminatum esse accepimus, mēdacium est, si auctorem habeat, quem omnino nescimus; si rumor, falsus. Etenim valet Maximus Dux, eoque corporis viget temperamento, ea virium firmitate, vt non facilè ægrotet, sicut nudius tertius cum Serenissimo Cardinali eius filio, auitæ virtutis imitatore, de rebus in Subalpinis nuper gestis loquens, dicebam; quem penè mirum est, tantos, continuosq. labores, incommoda, vigilias iniquo anni tempore, ac feruētissimo æstu, tot dies, totq. noctes cum generosissimis filijs Victorio, ac Thoma sustinere potuisse, atque ex tot prælijs, eruptionibus, periculis incolumem euasisse: cùm tamen ex militibus, ordinumq. ductoribus non pauci, multò quietius agentes, aut extincti sint, aut ex contractis morbis infirmi, debiles, ac penè exangues adhuc langueant. Tres hi Principes, cùm ad Astenses frequentissimas nundinas prid. Kal. Nouembris profecti essent, vt ciues, & mercatores, qui ex longinquis regionibus illuc confluunt, præsentia sua recrearēt, nono post discessum die sospites reuersi sunt, ea vultus maiestate, atque ferocia, vt tres Martes videre videremur; ac iure quidem: tam enim laudem, ac gloriam Dux apud omnes gentes, præclaris facinoribus, sibi comparauit, vt, qui eū de facie cognoscere nequeūt, eius effigiem, vel pennicillo, vel cæra, vel ebore, vel auro, vel quoquomodo expressam habere cupiant. Ideo Romæ plures sunt, qui, vel coloribus, vel æneis typis, vel ex alia materia illum repræsentare nitantur: & quidem à naso sursum satis ad viuum, sed non tam belle à naso deorsum, forsitan, quia posteriora exempla anterioribus esse deteriora solēt: nam, cùm aliquid facere prototypo simillimum, ita, vt effictum cum vero certare videatur, maximè arduum sit, longè difficilior est imitationis imitatio, etiam pictori eximio, & vndequaque diligentissimo. Vtcumque sit, eximij Principis imaginem vobis mitto cum inscriptione, seu elegantissimo elogio, cuius auctor est Paulus Aemilius Sanctorius, vir in Romana aula doctrinæ, & eloquentiæ laude insignis, qui purissimo stylo, quod pictores, ac sculptores assecuti non sunt, exactè complexus est his verbis:

Salue Heroum fortissime, Mars Italiæ: Te numina sospitent, in decus Italiæ, & barbarorum excidium. Vtue armorum semper strepitu tonans, & fortuna tua superior, in omnem victurus æternitatem, triumphata æmulorum inuidia.

Quid

Quid grauius dici potuit? quid ornatius? quid in summa breuitate copiosius? Nonne æternitati consecratum elogium posteritas omnis commendabit? sicut & Sanctorij historia, quę eiusmodi est, vt ei Principum vitæ, resque gestæ tuto committi possint, dum illi in eorū numero nō sint, qui magis de corporis, quàm de animi facie soliciti, ex remotis mundi partibus artifices conquirunt, qui vultuum imagines affabre exprimant, potius quam scriptores, qui eorum facinora perpetuo præconio illustrent. Sanctorius ingenio, & memoria eximius, non vulgaribus, sed interioribus, ac reconditis litteris est eruditus, rerum vsu exercitatus, veterumq. scriptorum æmulator, præcipuè Taciti, quamuis de illo memoriæ proditum sit, quòd neque ex imitatione scripserit, neque imitabilis fuerit, quem tamen ipse imitatur, & feliciter æmulatur. Huius opera indigent Principes. Quid enim prodest amplissimos gerere magistratus, exercitus profligare, rebelles populos debellare, ac tandem de hostibus triumphare, si desint, qui illustria facta in lucem proferant? Alexander, Pyrrhus, Cæsar, aliaque huiusmodi belli fulmina, vtique in tenebris iacerent, nisi suos, eosdemq. eloquentissimos laudatores, ac præcones habuissent: quorum industria factum est, vt etiam vita functi, viuente fama, ac gloria, vitam non amiserint. Sic Allobrogum Ducis Serenissimi Caroli Emanuelis pietatem, fortitudinem, clementiam, liberalitatem, cæterasq. heroicas virtutes in angulo obliuionis delitescere, sic rem bellicam ab eo egregie administratam, sic negotia prudenter suscepta, ac feliciter transacta, (quæ perpetua esse, publicè interest) vetustare, & silentio obrui necesse fuerit, nisi ea, vel Sanctorius, vel Sanctorio similis, litterarum monumentis consignata, scriptis suis, vt ita dicam, æterna faciat, vberrimam subinde materiam præbente magnanimi Principis virtute, quæ, & citra, & vltra alpes superioribus annis adeo enituit, vt vbique gentium bellicæ disciplinæ veterem sibi gloriam comparauerit. Quæ quidem omnia, cùm amplissimum scribentibus campum per summas tanti Principis laudes excurrendi aperiant, vixq. vnico volumine explicari possint, non sinit epistolæ modus, me in ijs prosequendis longiore vti oratione. Tantum repetam, quod dicere soleo, præclare scilicet, optimeque cum nostratibus actum esse, quod talem nacti sint dominum, talem protectorem, omnibus notum, omnibus charum, in omnem ætatem celeberrimum, cuius vitam, ac felicitatem vestris orationibus confirmari, & propagari maximè cupio. Pergite, igitur, (filioli) ad paeis, & dilectionis Deum preces fundere, vt è cælo missam pacem tueatur, atque in dies augeat, animos horum Principū concordes, & tranquillos faciat, causisque omnibus dissensionum omnino sublatis, eorum arma, & mentes ad infidelium conuersionem dirigat. Cauete, viscera mea, ne pastoris, patrisque vestri memoriam deponatis; modestiam seruate, pietatem colite, charitatis officia, (sine quibus humana sordescunt, & deliramenta sunt) quantùm in vobis est, amplificate, frequentate; humilitatis mementote, quæ, sicut ad mundi contemptum certissimam viam sternit, ita ad Christianas virtutes, clauis, dux & scala est, cum qua terrena gloria comparata in vmbram, fæcem, ac stultitiam desinit: sicut temporaria vita, quam viuimus, cū æterna collata, (ait Gregorius) mors dici potest potius, quàm vita. Obedientię cancellos, quibus diuinæ, & canonicæ legis repagulo vosmetipsos inclusistis, egredi, piaculi loco habetote, quodque obsequium nobis debetis, ipsum Vicario generali nostro præstare perseuerate: ne, si ferulæ manum subduxeritis, de diuinis beneficijs male mereri videamini, & tāquam desertores, violatæ fidei, & inconstantiæ notam subeatis. Valete. Augustæ Taurinorum xiv. Kal. Decembris, M D C X V.

1. Cor. 14.

Hom. in Ezā. &c. 37.

Clero populoq. Tarantasiensi.

Epistola II.

MEMINI (filij charissimi) me aliquando ad vos scripsisse de re etiā vestra agi, si in Subalpinis bellum gereretur; vosque, etsi ab armorum strepitu longe positos, facere non posse, quin teterrimi incendij circumuolantibus scintillis, aliquid, & forsan plurimum incommodi pateremini. Cùmque id mihi satis cognitum, non parum animum meum commoueret, atque in dies magis angeret, quæ remedia imminentibus damnis opportuna forent, simul vobis indicaui. Sed pacis negotio iam summa Dei benignitate confecto, nō est, cur tanta calamitate liberati, boni euētus lætitiā inanibus querelis perturbetis, dolētes, Sabaudiensium equitū alas isthuc hybernatum venire, quasi pax non constet, milite sub signis adhuc excubante; qui, vt dicitis, si pacata esset Prouincia, iam castris relictis, domum rediisset: vnde suspicandi locus apertus vobis videatur, potius dilatum esse bellum, quā ablatū. Porrò sedati sunt vete tumultus,

silent classica, populis quies reddita; nullis armis, nullis rapinis vexamur, vel in Subalpinis, vel in alia Italiæ parte: omnia tranquilla, omnia tuta, omnia pacis otio fruuntur. Deus obedientiæ gloria populis reseruata, Principes terræ multa sapientia, multa virtute donauit, eos nempe, quorum corda in ipsius Dei manu esse testatur sacra pagina. Quare, cùm etiam conciliata pace, negligenda non sint, quæ pacis conseruandæ instrumenta esse possunt, eorum, qui paulò ante inimici fuerant, exploranda sunt animorum propensiones, consilia, vires, progressus; nec non ad præcauendas insidias, si fieri potest, ipsarum quoque cogitationum radices summa industria inuestigandæ; fidemque facientibus exemplis, simulatam concordiam plus aliquando incautis obfuisse, quam arma, prouidendum, ne in conuentionibus alte obdormiscentes, nimiæ fiduciæ pœnas luant. Sed esto, hinc rebus nostris (vt mihi persuadeo) nihil metuendum sit, magna nihilominus adhibenda cura, ne inermes, & imparati, à finitimis, & armatis improuisam iniuriam accipiamus. Ideo minimè absurdum, vel superuacaneum videtur, etiam belli difficultatibus sublatis, milites in præsidijs, ac stationibus habere, vt simul ac nouitatis aliquid appareat, non desint, qui insistentibus resistere, damnaq. imminentia propulsare possint. Hæc sunt, quæ ante oculos prudentissimi, atque inuictissimi Principis nostri continuo obseruantur, quæque eius Prouincias, & nunc, & olim ab hominum, & temporum iniuria liberauerunt. Quare (fratres charissimi) ne de vobis dici posit, quòd priuati, incertique incommodi opinione, publicum, certumque commodum impedire, ac potius regere, quã regi velitis; amicos equites, forte & vtiles futuros, ea fronte excipite, vt, quæ de vestra in patriam charitate concipiuntur, eò magis hominum expectationi respondeant, quominus rerũ inopia ab hoc laudabili opere retrahi posse videmini. Immo, cùm superioribus diebus Prouinciam istam frumento, vino, hordeo, alijsq. frugibus maximè abundare ad me scripseritis, turmæque isthic hyematuræ, ad summum, duarum numerum non excedant, reliquis per vniuersam Sabaudiam distributis; vestræ partes erunt, id sine molestia accipere, & in ijs, quæ ad bonos ciues pertinent, ne quid vobis iure obijci posit, diligenter curare. Proinde facessant lamenta, facessant querelæ: sed potius ad Principis vestri necessitates animum aduertite: cumque minus feriant præuisa iacula, quæ agenda sunt, tantò libentius agite, quanto hanc equitatus partem, si tandem venerit, non longam vobiscum moram facturum puto, quàm propter Gallicos motus necessarium sit. Id verò ab eo, qui pacis, omniumq. bonorum fons, atque auctor est, & pro nobis, & pro Gallicano Regno facile exorabitis ita, vt dicere possitis cum Propheta: Factus est in pace locus eius, si eidem dicenti: Diuerte à malo, & fac bonũ, obtemperabitis; cùm peccatores Deus non audiat. Hæc raptim exaraui, plura dicturus, nisi, qui à vobis attulit litteras, ob nimiã redeundi celeritatem, respondendi tempus mihi abstulisset: quem cùm enixè rogassem, vt de festinatione aliquid remitteret, discessumque aliquantulum prorogaret, omnino id se facere posse negauit. Valete. Augustæ Taurinorum, vj. Kal. Decembris, MDCXV.

Psal. 75.

Psal. 30. Ioan. 9.

Clero populoq. Tarantasiensi. Epistola III.

PERGRATVM sanè fuit, (fratres charissimi) quòd ad me, datis proximè litteris, scripsistis, quodq. ego olim augurabar, maximeq. cupiebam, stationarijs, scilicet, militibus vos minimè grauari, sed & equitum turmas isthac quiete trãsire, ac postquam Cõfletum peruenerint, dissolui, domumque, illæsis locis vestris, reuerti. Quẽ quidem prosperum euentum eò magis vobis gratulor, quò simul & causam incõmodi, quod ab huiusmodi hospitum mora reipublicæ metuebatis, Serenissimi Ducis vigilantia sublatã esse, conciliata pax apertè demõstrat. Habendæ sunt igitur diuinæ bonitati immortales gratiæ, quòd vos tanto beneficio ab omnibus periculis securos reddiderit: habendæ, inquam, non tantùm verbis, vel signis extrinsecis, sed animo, sed re ipsa, sed operibus: cùm Deum colentibus, ac timentibus, & aduersa spernentibus, etiam ethnicorum sententia, omnia feliciter succedant. Coli autem Deus ab eo existimatur, qui eius obtemperat voluntati; neque enim (ait Saluator) omnis, qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum: sed, qui facit voluntatem patris mei, qui in cælis est; quique per Malachiam loquens, dicit: Filius honorat patrem, & seruus dominum suum timet. si ergo pater ego sum, vbi est honor meus? & si Dominus ego sum, vbi est timor meus? vnde, neque honorat, neque colit, neque timet Dominũ, qui eius præceptis non paret, immo ea contẽnere videtur. Quare Dauid Regi, qui adulterij crimen cũ homicidio coniunxerat, iure obiectũ est, quòd pro nihilo Deum duxerit. & clarius Heli

Liu. lib. 5.

Matth. 7.

Malach. 1.

2. Reg. 12.

1.Reg.2. Heli ſacerdoti dictum: Qui honorificat me, honorificabo eum, qui autem pro nihilo me habent, ad nihilum redigentur. qua duriſſima ſententia ne plectamur, dicamus cum eodem Rege: Conuerte nos Deus ſalutaris noſter, & auerte iram tuam à nobis: Oſtende nobis, Domine, miſericordiam tuam, & ſalutare tuum da nobis: ſimulque benignitati diuinæ obuiam eamus, hoc præſertim ſacro dominici Aduentus tempore, non in commeſſationibus, vt ait Apoſtolus, & ebrietatibus, non in cubilibus, & impudicitijs, non in contentione, & æmulatione, ſed omnino reiectis tenebrarum operibus, in ſumma cordis humilitate, ac manſuetudine, ſenſuumq. caſtigatione, vt Dominum Ieſum Chriſtum induere poſſimus, qui venit, vt ſaluet nos. Obſeruate (fratres) quanta in Eccleſia (quæ errare nõ poteſt) fiat hodie rerum mutatio. Poſitis enim alijs diuerſorum colorum veſtibus, quibus ſacerdotes ad ſacrum faciendum induuntur, ſolis violaceis vtitur. In laudibus diuinis recitandis, quæ à Matuta, hoc eſt ab Aurora, officium matutinũ appellantur, omittitur hymnus: Te Deum laudamus: ſicut in Miſſę ſacrificio Angelicus ille, cuius principiũ eſt: Gloria in excelſis Deo: Pax non annunciatur: Ite miſſa eſt, non dicitur: nulla de Sãctis fit cõmemoratio, nuptiæq. interdicuntur, ſicut in quadrageſima. Fit autem hæc in ritus Eccleſiaſtici celebratione varietas, vt homo Chriſtianus, omiſſis hoc tempore curis, atque commodis humanis, dominicũ Aduentum attentiùs contẽplando, vias Domini parare, eiuſque ſemitas rectas facere diſcat. Viæ quippe ſunt opera, quæ pœnitentia parãtur; ſemitæ vero cogitationes, quas prædicatio, necnon diuinorum mandatorum, & conſiliorum obſeruantia rectas facit. O felicem pœnitentiam, quæ Dei oculos in te conuertis, eiuſq. furentem ſententiam, non ſolum mitigas: ſed, vt ita dicam, etiam reuocas. Legimus, de conuerſione Regis Achab Deum Heliæ dixiſſe: Nonne vidiſti Achab humiliatum corã me? Quia ergo humiliatus eſt mei cauſa, non inducam malũ in diebus eius: Manaſſes quoque delictorũ ſuorum veniam petens, abſolutus eſt. Niniuem cadentem pœnitentia ſuſtentauit. Publicanus, dum ſibi pectus tundit, oculiſq. ad terram demiſſis, cælũ aſpicere non audet, Deum ipſum ſemper victorem, ſemper inuictum, humilitate ſuã ita quodammodo vicit, vt multo magis iuſtificatus diſceſſerit ipſe vitiorum confeſſor, quàm ſuperbus virtutum iactator Phariſæus. Dauid Rex, factus ex peccatore magiſter, virtute pœnitentiæ eò perfectionis peruenit, vt dicere non vereretur: Docebo iniquos vias tuas, & impij ad te conuertentur. Cùmque coram Deo anteactam vitam prius accuſans, dixiſſet: Putruerunt, & corruptæ ſunt cicatrices meæ, à facie inſipientiæ meæ; vulnerum fœditatem in ſanitatis decorem, & animæ candorem mirabiliter commutauit. Luxurioſus filius, qui peſſimam ducens vitam, totam prodegerat ſubſtantiã, cùm clamaret: Pater peccaui in cælum, & coram te: patri reconciliatus, atque eius oſculo exceptus, ſibi vitulum ſaginatum occidi, ſtolaque, hoc eſt, Chriſti veſte, quam polluerat, cum annulo recepta, audire meruit: Omni tempore ſint veſtimenta tua candida. Etenim, ſicut nihil amore Dei pulcrius, nihilvè candidius, ita nihil peccatore ſordidius, nihilvè turpius. Amor Dei, (vt ait Gregorius Nazianzenus) formoſum reddit amantem; & Sanctus Auguſtinus: Talis eſt quiſque, qualis eius dilectio. Terram diligis, terra es. Deum diligis, quid dicam? Deus es. Audite (filij) Oſee Prophetam: Facti ſunt abominabiles, ſicut ea, quæ dilexerũt, ſcilicet, peccata, quibus nihil plane magis odioſum, nihil magis deteſtabile, non Deo tantum: ſed, & Angelis, & hominibus. A neceſſarijs ſuis ſe derelictũ eſſe querebatur Iob, tempore culpæ, nec plus à neceſſarijs, hoc eſt, familiaribus, & domeſticis, quàm ab ipſis Angelis, ſub quorũ tutela ille viuebat. Proinde cum peccatore Dauid rogandus eſt Deus, vt lauet nos ab iniquitate noſtra, & à peccatis noſtris mũdet nos; ac ſæpè faciendũ, quod idem Dauid ſe facturum profitebatur, vbi dicit: Lauabo per ſingulas noctes lectum meũ, lacrymis meis ſtratum meum rigabo. Petrus, cùm ad delendam turpiſſimam infidelitatis maculam ex trina Magiſtri negatione cõtractam, nullum efficacius, nullumvè magis præſentaneum haberet remedium, quàm lacrymas, omnium ſceleſtiſsimum patratum ſcelus fleuit amarè. Vnde ſanctus Leo Papa: Felices, ait, ò Apoſtole, lacrymæ tuę, quæ ad diluendã culpam negationis, virtutẽ habuere ſacri baptiſmatis. Igitur pœnitentiam agite, appropinquat enim Regnum Cælorũ. Citò venturo ſummo Regi, cogitationum, mentiſq. puritate occurrite: Expurgate vetus fermentum, hoc eſt cõſcientiæ ſordes vnuſquiſque eluat, animi affectus terrenis illecebris irretitos ad ſalutem æternam dirigat, cordiumque ſcrutatori ornatiſsimum in corde ſuo hoſpitium ſumma induſtria parare ſtudeat. Recuſat enim Deus in immundis locis habitare, ipſa nempe puritate purior, immò ipſa puritas, & charitas, in qua, vt eſt apud Ioannem, quicũque mãſerit, in ipſo Deo manebit, ſicut Deus

Marginal notes: Pſal.44. — Rom.13. — Iſa.35. — c. non oportet 33. q. 4. c. 4. de fer. — Lucæ 3. — 3.Reg.21. — Para.2.c.33 — Io.3, Lu.18. — Pſal.50. — Pſal.37. — Luc.15. — Eccleſ.c.9. — Carmine de laud. virgin. Tract. 2. in epiſt. Ioan. — Oſeæ 9. — Iob 19. — Pſal.50. — Pſal.6. — Ser. de paſſ. Domini 9. — 1.Ioan.4.

in eo. Interim, vt in eo maneatis, clamate:
Psal. 24. Vias tuas Domine notas fac nobis, & semitas
Psal. 79. tuas edoce nos. Excita Domine potentiam
Isai. 35. tuam, & veni, vt saluos facias nos. Et respondebit Isaias: Confortamini, & nolite timere: Ecce enim Deus noster retribuet iudicium,
Ioan. 14. ipse veniet, & vos saluos faciet. Quo nuncio exhilarati dicite, Festina Domine, ne moreris, & auxilium supernæ virtutis nobis impende, vt ad te venturi, & apud te mansuri, aduētus tui consolatione subleuemur, qui sine fine viuis, & regnas. Valete. Augustæ Taurinorum, Kal. Decembris. MDCXV.

Clero populoq. Tarantasiensi. Epistola IV.

POSTQVAM ea molestia leuati estis, quam à Sabaudiēsi equitatu, si isthic hyematurus fuisset, vobis timebatis, nullas litteras, nullumvè de rebus vestris nūcium, accepisse me, & miror, & doleo, causa tanti silentij prorsus ignorata; nisi fortasse hyemis rigore cœlum illud à nostro ita diuersum sit, vt litteræ vestræ ad nos peruenire non possint. Quod profectò credibile non est; siquidem sereno, mitique nos hîc cælo fruimur, absque vel imbrium, vel niuium, vel glaciei aliquo incommodo, ac quidem ad optatam frugum vbertatem admodum opportune. Bubulci namque adhuc sub iugo boues habent: oues, capræ, iumentaq. omnia, vt in æstate, atque autumno, per campos, per valles, perque ipsos montes pascere, transire, ac ludere cernuntur: pauperculæ quoque mulieres ligna, sarmentaque vndequaque collecta in suas ædiculas congerunt; eaque, sole iuuante, domestica negotia conficiunt, quæ, si sæuiret hyems, aut intermittenda essent, aut confici nequirēt. Cùmq. pruinæ, glacies, ac niues, frumenti, vini, fœni, aliorumq. rerum fructuum vecturam, vel prohibeant, vel retardent, vnde multo carius vendi solent, præsertim in hac ciuitate; ea est tempestatis huius clementia, vt omnia quoquò versum absque impedimento vehi, atque asportari possint. Quare, & vos eadem cæli temperie gaudere non dubito, cùm anni constitutio æqualis vbique videatur. Quid igitur dicam de vestro silentio? Certè, si de simplici litterarum intermissione querela sit; parum est, quod vobis obijcio. Sed vtinam beneficij immemores in eorum numero non sitis, de quibus dicit
Psal. 77. Dauid: Obliti sunt benefactorum eius, & mirabilium eius, quæ ostendit eis. Et alibi, quod
Psal. 105. absit: Obliti sunt Deum, qui saluauit eos. Ipse enim est, qui vos custodit, tuetur, protegit, quique, Ducis Allobrogum Serenissimi opera, vos ab equitū molestia liberauit. Quas ergo gratias tanto benefactori egistis? nullas opinor. Quare verendum est, ne ingratitudinis rei aliquādo dicatis, quod dicit Propheta: Obliuioni datus sum, tanquam mortuus à corde: factus sum, tanquam vas perditum; Quodque refert Osee, Dominum dixisse de Israelitis: Obliuione obliuiscar eorū. quo nil grauius, nihilvè infelicius, cùm non irascatur Deus illis, quorum obliuiscitur. Verùm magna est eius ira, cùm peccantibus nō irascitur, ait Sanctus Hieronymus, referentque Ezechiel, vbi Deus ad Hierusalem loquens, ait: Iam non irascar tibi: zelus meus recessit à te. Quem enim Deus diligit, hunc corrigit, & castigat. Medicus, dum ægrotum visitat, de eo sperat; cùm visitare omittit, desperat. Propterea cauete (fratres, ac filij) ne vestri obliuiscatur Deus, peccantibusq. non irascatur: sed, quantum in vobis est, efficite, vt tanquam filij dilecti erudiamini, & corrigamini. Quod difficile non erit, si cum Ecclesia dixeritis: Veni ad docendum nos viam prudentiæ, veni ad liberandum nos, iam noli tardare, & ostende faciem tuam & salui erimus. Etenim è cælesti throno descendit in vterum Virginis vnigenitus Dei filius, ob hoc vnum, vt viam prudentiæ mundum doceret, vtque ex inferni compedibus liberatos regni cælestis secum nos cohæredes faceret. Quod profectò assequi non possumus, nisi per eius vestigia ambulemus, qui dixit: Discite à me, quia mitis sum, & humilis corde; cui nunquā fuit, qui comparari potuerit, siue natiuitatē, siue vitā, siue eius mortem spectes. Primum ex paupertima, licet nobilissima, cælestiumq. donorum ditissima matre, nasci voluit; non in regali palatio, cuius moles altissimis columnis, parietibus marmorum crustis nitentibus, latis porticibus, auratisq. laquearibus splendesceret: sed in vili stabulo, pro tapetibus, aranearum telis instructo. nō in lecto serico, aurovè, aut gemmis ornato; sed in rustico, & angusto præsepe, omnibus cæli iniurijs expositο. non inter nobiles matronas, aut obstetrices, aut nutrices: sed inter bouem, & asinum. non æstiuo tempore, sed summa hyeme, eaq. hora, qua frigoris rigor magis vrget, media scilicet nocte, ac fere sub dio. Deinde natus, annosq. infantiæ egressus, parentibus subijci voluit: venerabatur matrem, cuius ipse pater erat: colebat nutricium, quem ipse nutrierat, quasi gratias referens, quòd alterius vtero, alterius brachijs gestatus fuisset. Denique moriens nudus in ara crucis, prudentiæ suæ nobis

Psal. 30. Cap. 4. Epist. 11 li. 1 Ezech. 16. Ad Heb. 12. Matt. 11. Luc. 2.

nobis exemplum reliquit; quam, qui didicerit, non theſaurizabit ſibi quidquam in terra, Matth. 6. ne pro terreno theſauro cæleſtem amittat, quia, vbi eſt theſaurus, ibi eſt cor theſauri- Matth. 16. zantis; ſed in cælo, vbi nec ærugo, nec tinea demolitur. Quid enim prodeſt homini, ſi vniuerſum mundum lucretur, animæ verò ſuæ detrimentum patiatur? Si naſcentem infantulum Chriſtum ſuſcipere vultis, contemptis mundanis pompis, atque delicijs, cogitate, vos nihil habere, niſi bona opera, quæ feceritis. Chriſtum nudum veſtite in pauperibus, viſitate in languentibus, paſcite in eſurientibus; in afflictionibus iacentes erigite, recreate; pereuntes pro virili parte periculis eximite; orphanorum miſeriam ſubleuate; viduarum orbitati, atque lamentis, quam poteſtis, opem ferre ne differatis; in peregrinis, tectoq. carentibus Chriſtum hoſpitio accipite; ſeruorum ſuorum, pauperumq. ſpiritu præcipuam curam habete, præſertim religioſorũ, qui dies, noctesq. in diuinorum præceptorum obſeruantia excubantes, quamuis in terra ſint, Angelorum puritatem imitantur, nec loquuntur, aut tractant, niſi, quod ad Dei, Beatiſſimæ Virginis, ac Sanctorum laudem pertineat; vixq. piorum hominum liberalitate poſſident, quantum eorum alimento, & veſtimento ſatis ſit; ſemper hilares, ſemper conſtantes, ſemper in ſumma inopia ſumme copioſi. Aliud incomparabilis prudentiæ ſuæ documentum reliquit nobis glorioſus noſter Redemptor, offenſarum ſcilicet remiſſionem, tunc, cum ſumma ignominia affectus, indignaq. morte mulctatus, non ſolum pro inimi- Luc. 23. cis pati voluit: ſed, & Patrem pro crucifixori- 1. Ioan 3. bus rogauit, dicẽs. Ignoſce illis, quia neſciũt, Pſal. 4. quid faciunt; vtique ne ei obijci poſſet, quod ſcriptum eſt: Quicumque odit fratrem ſuum, Ephes. 4. homicida eſt. Ideo Propheta ait: Iraſcimini, & nolite peccare. Quod ſatis explicat pre- Matth. 5. tioſiſſimum electionis vas Paulus, vbi dicit: Sol non occidat ſuper iracundiam veſtram: & apud Matthæum Saluator ipſe his verbis: Si offers munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quia frater tuus habet aliquid aduerſum te, relinque ibi munus tuum ante altare, & vade reconciliari prius fratri tuo, & tunc veniens offeres munus tuum. Veh nobis, ſi, aut munus ad altare non offerimus, aut feruente iracundia fruſtra offerimus, aut quotidiano mendacio noſmetipſos decipimus petentes dimitti debita noſtra, ſicut nos ea dimittimus debitoribus noſtris, quæ tamen, vel rarò, vel nunquam dimittuntur, quamuis id verbis profiteamur, vel non eo modo, quo ea nobis dimitti petimus: vnde magnum ſequitur abſurdum, animum, ſcilicet, cum ſermone, preceſq. cum operibus non conſentire. Quod abſque dubio in maximum nos æterni interitus diſcrimen adducit. Ethnici inimicos in gratiam recipere laudabile duxerunt; hocque nomine Romanos plurimũ celebrat Marcus Tullius his verbis: Viri boni malunt comme- Pro Publio Quinctio. morare, ſe, cũ perdere poſſent, peperciſſe, quã, cùm parcere poſſent, perdidiſſe. Vos verò (filioli) ne terrenas, caducaſq. ſæculi ineptias, vt ethnici veræ fidei lumine orbati, ſed cæleſtem, ac nunquam intermorituram gloriam, quærere videamini, alia mente, aliaq. de cauſa acceptas iniurias obliuiſci debetis; nempe, vt æterni Patris filij iure vocemini, cuius regno, cùm rationali creaturæ promiſſum ſit, nihil Chriſtiano homine felicius, nihil itẽ fortius, dum ſummi Imperatoris armis munitus, diabolũ vincere poteſt; ſicut nihil imbecillius, dũ carnalibus deſiderijs vincitur, nihilq. fragilius, dum quotidie, imò, & vnoquoque horæ momento, de vita periclitatur. Itaque, ſi quid iræ, aut odij cõtra fratres veſtros adhuc in pectoribus veſtris retinetis, ſi quid memoria ſuggerit, quod ad acceptarũ offenſionum vltionẽ vos impellat, id iam proximæ ſolẽnitatis reuerentia totũ deponite, veſtriq. cordis naſcenti diuino Infantulo mundũ hoſpitium parate: vt, quas fratribus veſtris pro illatis iniurijs pœnas debetis, ipſe vobis viciſſim remittat. Lacrymis item, dum naſceretur Saluator in cunis vagiens, ſummæ prudentiæ ſuæ aliud ſignũ dedit, vt indicaret, eam nos aſſequi prudentiæ virtutem non poſſe, niſi per lacrymas, per gemitus, per continuos labores; nobiſq. ſurgendũ eſſe, ac diligenter inquirendum, vbi ille ſit; & cum inuenerimus cæli, & terræ conditorem, non in molli ſtrato, vt diximus, nec in ſumptuosè apparato cubiculo quieſcentem, ſed in duro iacentẽ præſepe, ac pauperrimo tugurio naſci, à paſtoribus ſalutari, à Magis, ſtella iter monſtrante, adorari, thalami noſtri pompas, ac diuitias, tanquam mundi purgamenta, ac lotũ, contemnamus. Surgendũ eſt igitur è lecto voluptatũ, ſi Chriſtum inuenire volumus, quẽ, nec Paſtores, nec Reges inueniſſent, niſi illi caulas, hi palatia reliquiſſent. Sed, & Angelos oportuit cæleſtes ſedes relinquere, vt Angelorum Dominum in ſumma rerum miſeria poſitum adorarent. Quare dicendum cum ſponſa: Surgam à præ- Cant. 3. teritis, ſcilicet, vitæ meæ vanitatibus: ſurgam à malorum conſuetudine: & diſcedam à voluptaie rerum omnium humanarum: peregrè proficiſcar à iucunditate, ab hilaritate, terreniſq. omnibus voluptatibus, vt infantulum inueniam, in quem vnum, quaſi faſciculum

rosas, lilia, violas, omnes flores, delicias, vbertates, diuinasq. iucunditates æternus Pater coegit. Nec solum surgam, ait sponsa: sed, & circuibo: parum siquidem est surgere, ac stare, perque cancellos, & fenestras obseruare, ne quid mali lateat, sed necesse est etiam circuire, & dicere: Discutiam conscientiam meam, meaque opera diligenter examinabo; necnon, vt ait Sanctus Rex Ezechias, Deum alloquẽs: Recogitabo tibi omnes annos meos in amaritudine animæ meæ. Quod si fecerimus; sponsum cum sponsa quærentes, maximo Natiuitas Christi erit nobis adiumento. Porrò sponsa, vbi non solum in præsepe, sed & per vicos, plateasq. diu quæsitum sponsum non inuenit, custodes ciuitatis interpellans clamauit: Num, quem diligit anima mea, vidistis? Hac pœna plectenda est anima, quæ charum sponsum perdidit: hanc, inquam, pœnam subit ille, qui, quomodo oportet, Deũ suum custodire nescit, vt hoc, scilicet, quod sponsa in canticis lamentatur, ipse experiatur. Inuenerunt me custodes, qui circumeunt ciuitatem, percusserunt me, & vulnerauerũt me, tulerunt pallium meum. Verè tunc præparatur ad æternam gloriam anima, cùm, peccatis ad memoriam diligenter reuocatis, ad pedesque sacerdotis procumbens, ea libere confitetur, lubensq. iniunctæ sibi satisfactioni acquiescit, imperata flagella, quas disciplinas vocant, cilicia, quantumuis aspera, ieiunia, licet tempore, ac qualitate grauissima, non recusat, peregrinationes etiam difficiles, faciles existimat, reprehensiones, etsi sine rubore excipi non possunt, constanter admittit, immò, ceu diuina monita, humillimè suscipit. Præterea tulerunt pallium meum, hoc est amiculum, seu togam meam, seu, vt nonnulli interpretantur, omne capitis ornamentum. Sed felix illa mulier, quæ à confessario iussa, corporis ornatũ deponere, iubenti morem gerit; & monita, ne aures perforet, ne cerussa, ac purpurisso faciem sibi deformet, ne auro, & margaritis collum, caputq. gemmis oneret, ne capillos arte flauos faciat, monenti paret. Alias pudica fœmina habet margaritas, virtutes, scilicet, christianas, quibus inæstimabilem sibi emat paradisi margaritam, qua ornata cum Sanctis, & Angelis, summæ lætitiæ voces edat: Gloria in excelsis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis. Etenim, sicut vera gloria nusquam inuenitur, præterquam in excelsis, hoc est in cælo, vbi nihil immundum, nihil prauũ, nihil turpe esse potest: ita, cùm terra seditionibus, bellis, vitijsq. omnibus plena sit, enixe pax petenda est pro hominibus bonæ voluntatis, eaque salutatione dignis, quã Princeps Apostolorum discipulis Domini impartitus est, dicens: Gratia vobis, & pax à Deo, scilicet, multiplicetur: quam si assequemini (fratres charissimi) ipsius faciem videbitis, & salui facti, vos quoque cum Angelis canere poteritis: Gloria in excelsis Deo, & in terra pax. cuius fructum, quantum in nobis est, quærere, atque à diuina maiestate implorare debemus. Valete. Augustæ Taurinorum, pridie idus Decembris. M D C X V.

Cant. 3. | Esai. 38. | Cant. 5. | Luc. 2. | 1. Pet. 1.

Clero populoq. Tarantasiensi. Epistola V.

QVOD diu expectatas litteras vestras tandem acceperim, nõ minima molestia liberatus sũ: quæ quidem, cùm earum intermissio culpa carere non videretur, eiusmodi fuit, vt, quamuis de purgãdo longo silentio plurimum laboretis, adhuc hæream, an accipiẽda sit vestra excusatio. Libenter audio, vos à religioso fratre Dionysio meo nomine salutare iussos, quos saluos esse semper volo, ac semper saluto. Quòd verò, me isthic breui fore dixerit, amantis hominis bonam mentem agnosco; sed, cum mei iuris nõ sim, atque ab alieno arbitrio pendeam, quid ille de meo reditu exploratum habuerit, planè ignoro: quamuis, nec diem, nec (vt ita dicam) horam intermittam, quin redeundi potestatem mihi dari curẽ; quam cùm impetrauero, & hinc ex meis familiaribus, & isthinc ex domus meæ præfecto, publicisq. ministris, ad quos mihi ad iter necessaria parare pertinet, facilè cognoscetis. Atque vtinã id quam breuissimè fiat, ne vlterius scribamus, & rescribamus, sed mutuis sermonibus diuturnæ absentiæ molestiam deleamus, nosq. vicissim amplectamur, nõ animo solũ, vel epistolis, sed coram facie ad faciẽ, liceatq. mihi non aliena manu, sed mea, vobis benedicere. Hæc desideriorum, hæc cogitationum mearum meta, ad quam eò magis peruenire cupio, quò eiusdẽ Dionysij litteris certior factus sum, plurimam isthic conceptã fuisse lætitiam ex ea spe, quam ille fecerat, me proximè elapsa natalitia Domini festa vobiscũ celebraturũ fuisse, quemadmodum, & ipse futurum sperauerat. At proponere, hominis est; disponere verò, eius, qui præterita, ac futura habet æquè, ac præsentia. Magnam verò cepi voluptatem, quod iste Dei seruus populo vtilis, gratusque fit, plusque virtutis, & publicè, & priuatim præstet, quàm ego promiserim; quòdque vt scribitis, omnibus obuius, & expositus, doctrinam

ctrinam humanitate, morumq. sanctimonia confirmet, ingenioq. flexibili, ac multiplici, quo maximè pollet, etiam lingua Italica, quam induit personam, egregie sustineat. Verùm (fratres dilectissimi) ad vitiorum extirpationem non sufficit diuini verbi præcones attente audire non sacræ scripturæ interpretationes admittere, venerari, laudibus extollere, non diuina iussa memoria percurrere, nisi, & vnusquisque opere impleat, quod probat, & corde profitetur, faciatque, quod à Spiritus sancti nuncijs faciendum esse didicerit: Rom. 2. non enim (ait Apostolus) auditores legis iusti sunt, sed factores legis iustificabuntur. Ideò clamat alibi idem concionantium Phil. 3. princeps: Imitatores mei estote, sicut & ego Christi. Imitatio siquidem sine opere esse non potest, cuius præmium pollicetur idem Matth. 11. Christus, dicens: Venite ad me omnes, qui laboratis, & onerati estis, & ego reficiam vos: Tollite iugum meum super vos, & discite à me, quia mitis sum, & humilis corde. Si nescitis, quos ex hominibus imitari debeatis, Christum imitemini, quia, cùm via, veritas, & vita sit, per eius vestigia ambulantes, errare non permittit. Ioan. 14. Ioan. 2. Vnde Ioannes: Qui dicit, se in Christo manere, debet, sicut ille ambulauit, & ipse ambulare. 1. Pet. 2. Et Petrus: Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, vt sequamini vestigia eius, qui peccatum non fecit, nec est inuentus dolus in ore eius; qui cùm malediceretur, non maledicebat, cùm pateretur, non comminabatur, tradebat autem iudicanti se iniuste; qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum, vt, peccatis mortui, iustitiæ viuamus. Quod, vt plene fiat, optimum est imbuere animum diuinis eloquijs, semperq. meditari, quod docetur, quodq. sine opere perfectum esse non potest. Plura de iustitiæ amplitudine, si epistolæ ratio id pateretur, ex patentissimo sacræ paginæ campo in medium afferrem, quibus animi vestri spiritali suauitate perfusi, ad eius perfectum cultum allicerentur, atque inflammarentur. Sed satis sit, tanquam Theologicæ huius virtutis summariũ, omniumq. præceptorum compendium, quod Matth. 7. dicit Dominus: Omnia quæcumque vultis, vt faciant vobis homines, & vos facite illis; quodq. illico subdit, vt tanti mandati dignitas magis elucesceret: Hæc enim est lex, & Prophetæ. Cumq. in ijs, quæ ad mores pertinent, sacra profanis etiam miscere liceat, non ab re fuerit hic referre, quod legitur responsum fuisse Traiano Cæsari interroganti, quomodo Rempublicam rectè administraret, omnibusq. charus esset, vt se, scilicet, talem priuatis exhiberet, qualem sibi, si priuatus fuisset, optasset Imperatorem; quod non verbis tantum, sed re ipsa illum præstitisse ex his Pliniani Panegyrici verbis colligitur: Vt reuersus Imperator, qui priuatus exieras, agnoscis, agnosceris? (Plin. in Panegyr.) eosdem nos, eumdem te putas; par omnibus, & hoc tantum cæteris maior, quo melior. Et inferius: Manet Imperatori, quæ prior, humanitas: incedebas pedibus, incedis: lætabaris labore, lætaris: eademque omnia circa te, nihil pro te, fortuna mutauit. Liberum est, ingrediente per publicum Principe, subsistere, occurrere, comitari, præterire. Ambulas inter nos, non quasi contingat, & copiam tui, non quasi imputes, facis. Hæret, lateri tuo quisquis accessit, finemq. sermoni suus cuique pudor, non tua superbia facit. Quare primus inter Imperatores optimi cognomen consequutus est. Hanc animi moderationem, ac reciprocæ iustitiæ amorem, ante oculos prælatorum ponit B. Hieronymus dicens: (lib. 2. epist. 12 ad Nepotianum.) Episcopi, sacerdotes se esse nouerint, non dominos: honorent clericos, vt & ipsis a Clericis, quasi Episcopis, honor deferatur. Estq. scitum illud Domitij Oratoris: Cur te ego, inquit, habeam, vt Principem, cùm tu me non habeas, vt Senatorem? Vnica igitur, eademq. breuissima sententia, omnes iustitiæ partes complexus est Christus, per mutua beneficia charitatem inter nos communicari, nostrosq. animos synceri amoris vinculo connecti cupiens, vt nulla terrenorum affectuum impressione vnquam separemur. Qui enim diligit proximum (ait Apostolus) legem impleuit: (Ad Rom. 13.) nam, non adulterabis, non furaberis, non falsum testimonium dices, non concupisces, & si quid aliud mandatum, in hoc verbo instauratur, Diliges proximum tuum, sicut te ipsum. Dilectio proximi malum non operatur: plenitudo ergo legis est dilectio, sine qua sanctum illud impleri nequit præceptum: Omnia quæcumq. vultis, vt faciant vobis homines, & vos facite illis. Qualem enim proximum vestrum erga vos esse cupitis, tales erga proximum esse debetis. Quòd si diligi, non autem diligere, velitis, qua ratione charitatis, ac iustitiæ partes sustinebitis? quoue pacto diuinam vindictam, odiumq. hominum declinabitis? Sed, ne longiore oratione pietatem vestram in dubium reuocare, aut iniustitiæ reos quodammodo vos facere videar, ijs, quæ dixi tantùm addam, vestra maximè interesse, animos, atque opera ad salutaria concionatorum consilia ita accommodare, vt, quæ de eorum laboribus, ac virtutibus prædicaueritis, rerum potiùs, quàm personarum respectu

dicta appareant, hoc est, vos de illis bene dicere potius, vt erga eam, quam seminant, doctrinam, propensionem vestram patefaciatis, quàm, vt de alienis laudibus præmium vllum expectetis. Sanctum verò semen hoc, altas in cordibus vestris actutum radices mihi persuadeo, si de mutua beneuolentia inter vos christianis officijs absque intermissione certantes, alter alterius (quod scribit Apostolus) onera libenter portaueritis. Cœterum, quoad ea, quæ isthic disseminata sunt, ac scire cupitis, an vera sint, captum scilicet fuisse Villænouæ oppidum ab aduersarijs, contra à nostris eorum nonnullos captos Duces: vtrumque omnino falsum est, cùm post conciliatam pacem nihil hostile in his partibus actum sit. pacis tamen conditiones, vtrum omnes seruentur, nobis non liquet: neq. enim summi Insubrum Præfecti animum explotatum habemus, nisi, quòd milites regij ante eius aduentum non dimissi huc vsque sub signis in hybernis sunt, forsitan imminentis belli suspicione, quod, scelestissimis, atque infestissimis latronibus Vscocchis occasionem præbentibus, contra Austriacos Veneta parat Respublica. Rebus vero nostris arma hæc nullam videntur allatura esse molestiam, nisi ab ira diuina populi sceleribus lacessita, nouæ nobis ærumnæ metuendæ sint, cùm in vitiorum volutabris obdormiscentes, de praua peccandi consuetudine nihil remittamus, immò (proh dolor) ac si nullas daturi simus erratorum pœnas, cœlestibus thesauris terrenas voluptates, ac miserias turpiter anteponamus; quin, & publicarum, & priuatarum calamitatum obliti, quasi summus ille iudex delinquentes puniendi iustam causam non habeat, ex veteribus nouas in dies culpas nectimus, eiusque beneficijs conniuentes, ad sempiterna flagella festinamus. Longum esset recensere, quæ fugienda, quæue facienda sint, vt veræ gloriæ coronam lucremur, animasq. in tuto collocemus: sed, reliquis omissis, de maledicorum, ac detractorum periculo in præsentia aliquid dicam. Est enim vitium hoc mortalibus perquàm familiare, nec desunt inter nos, qui, cùm reprehensiones non admittant, ipsi (vt se esse arbitrantur) perfectissimi, in aliorum mores acerrimè inuehuntur, adeò graui philasiiæ huius morbo exagitati, vt etiam ab alijs vitijs abhorrentes, laqueum hunc Satanicum vitare nesciât. Proinde ab hac peste diligenter cauendum: (filij dilectissimi) neque enim Christiana lege fratrum famæ tantum detrahere, sed, & aures accommodare, ac fidem detrahentibus adhibere prohibemini; ne illi ex auditu vestro arrogantiores fiant, vosq. præsentia vestra illorum malitiam fouere videamini. Cum detractoribus (ait Salomon) ne miscearis; Prou. 24. quoniam repente veniet perditio eorum: & ruinam vtriusque quis nouit? detractoris videlicet, ac detractorem audientis. Et Iacobus: Nolite detrahere (inquit) alterutrum Iac. 4. fratres mei. Qui detrahit fratri, aut, qui iudicat fratrem suum, detrahit legi, & iudicat legem. Si autem iudicas legem, non es factor legis, sed iudex: vnus est enim legislator, & iudex, qui potest perdere, & liberare. Tu autem quis es, qui iudicas proximum? Non solum autem detractionis crimen auersatur Deus, sed, & personam detrahentis persequitur; dicit enim per Prophetam: Detrahentem Psal. 100. secretò proximo suo, hunc persequebar. At, si honorem proximi clam vellicantem vlciscitur Deus, qua pœna afficiet palàm lacerantem? Quomodo autem persequitur? peste, fame, gladio, per odia, per inimicitias, per dissensiones, etiam inter coniunctissimos suscitatas, perque alia penè innumerabilia seculi infortunia, quæ à ceruicibus nostris depulit Christus docens, (vt superius retulimus) nos erga fratres nostros esse oportere, quales eos erga nos esse volumus: nihil pro se petens, sed per huius præcepti obseruantiam omnia tacitè petens, cum maximo tamen lucro nostro, ac fœnore: nam, quod accipit, centuplicatum reddit, gloriam, scilicet, vitæ æternæ, si nos inuicem diligamus, quod ille omnino fieri iussit, legem inde pendere affirmans, ac Prophetarum oracula. Huic maximo, summoq. præcepto, si, vt ego futurum spero, omnem operam dabitis, pro ærumnis, ac flagellis, commoda plurima, ac beneficia ab eiusdem Domini liberali manu proculdubio accipietis. Quod, vt ex sententia succedat, vehementer opto. Valete. Augustæ Taurinorum, cal. Ian. MDCXVI.

Galat. 6.

Clero Tarantasiensi.
Epistola VI.

BINIS litteris vestris (fratres dilectissimi) salua meæ in vos beneuolentiæ, officijque dignitate, vtique nullum responsum dare decreueram, pronuisi, videlicet, memor, quòd, scilicet, superioribus diebus ad vos scripsissem, non esse, cur in scribendo, atque inuicem rescribendo, tempus vlterius tereremus, cùm isthuc breui futurus essem. Verùm (quod me pudet, pigetq. referre) quoniam reditum meum nouæ in dies causæ retardare videntur, nec satis

fatis scio,quomodo ex superuenientibus molestijs, quæ me hic inuitum distinent, emergere valeam, calamum sumpsi, vt me vobis excusarem, simulque pro contracta mora non solum, quæ debeo, repræsentarem, sed etiam, vt vberiore responsione sortem fœnore multiplicarem. Non inficior equidem, me plusquam mediocriter oblectatum ea literarum parte,qua res vestras rectè sc habere mihi significaris, ac multò magis,nuper elapsos bacchanales dies tanta cum modestia,frugalitate, ac quiete isthic exactos esse, ac si quadragesimales,non voluptarij,fuissent. At iucundius erit audire, quod vos sequens Christi ieiunio consecratum tempus, & à cibis, & à vitijs abstinendo, qua decet pietate, continentia,cordisq. humilitate transegeritis: cùm ieiunium,bonorum,ac beneficiorum omnium
Ser.2. de ieiun.tom.5. Homil.1. de laud.ieiun. cardinem vocet Ioannes Chrysostomus: & Basilius, nos à paradiso exulare dixerit, quia non ieiunauimus: etenim,quia parentes nostri ieiunium parui fecerunt, magno cum eorum dedecore,nostroq. perpetuo detrimento ab immensa Paradisi felicitate in hâc ærumnarum vallem deiecti sumus.Sed,vt ait idem paulò inferius; ieiunemus,vt ad illum postliminio reuertamur. Quod sanè factu difficile non fuerit,si nos homines esse meminerimus, hoc est, nihil aliud, quàm pulueris massam.
Gen.3. scriptum est enim: Memento homo,quia puluis es, & in puluerem reuerteris. Obseruate illud Ecclesiastici, vbi, cùm dictum fuisset:
cap.17. Deus creauit de terra hominem; subiungi-
cap.25. tur, Et iterum conuertit illum in ipsam. Cui apte respondet, quod dicit Iob, hominem, quippe, putredinem esse, & filium hominis vermem. Sed & clamat Deus apud Isaiam:
cap.40. Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius, quasi flos agri: Exsiccatum est fœnum,&cecidit flos,quia spiritus Domini sufflauit in eo. Ideò videmus diu viuere,atque ad extremam senectutem perbenire magnam hominum partem, maiorem verò in ipso adolescentiæ flore,vel viridis ætatis cursu extingui; tuocq. aliquando, cùm id minus cogitant incauti, immo & cum longius sibi vitæ spatium dari confidunt. Sed ea est hominum calamitas,ea in peccatis nascentium conditio,vt vnusquisque sibi dici quotidie iure timere deberet, quod refert Psalmographus, de peccatoribus
Psal.128. loquens: Fiant,sicut fœnum tectorum,quod priusquam euellatur,exaruit; quodq. idem inimicis suis imprecatur: fiant, tanquam
Psal.34. puluis,ante faciem venti. Agnoscat homo vilitatem suam, seque nec Deum, nec quid diuinum existimet,sed hominem ex limo terræ
Lib.4.de diuin.off.c.10. originem habentem. Et quia per peccatum (vt rectè differit Rupertus Abbas) gloria nostra spoliati,& inter hostes nudi constituti, ornatu gratiæ Dei indigemus, sine qua ad cœlestis Regni possessionem ascendere non possumus, enitamur, totoque mentis affectu contendamus,vt originis vitium Christianis operibus corrigamus, ieiunio præsertim, cuius virtute praua consilia, fraudes, simultates,ebrietates, insana tripudia, & si quæ aliæ sunt bacchanalium perniciosæ suggestiones, atque abusus, ab eo,tamquam ab austero satellite, in exilium proijciuntur. Quod eo magis faciendum est, quo cibi sobrietate, non solum animæ, sed & corpori, atque adeo ipsi reipublicæ, ipsiq. humanæ societati consulitur. Audite Basilium: Ieiunium,ciuitatis est ead. hom.1.
ornamentum, fori tranquillitas, domorum pax, incolumitas facultatum. Quamobrem, licèt ex fœcundissimo ieiunij semine nullus colligeretur fructus, præter eum, quem sanctus vir proponit, is certè eiusmodi est, vt salutarem hanc abstinentiam, & venerari, & magni facere debeamus. Sacrum hoc tamen ieiunium hypocrisis vmbra vacet: absit superbia,absit vanitas,absit laudis desiderium. Vngat caput suum, vt est apud Euangeli- Matth.6.
stam, faciemque lauet ieiunans, hoc est auram fugiat popularem, suiq. meriti præmium à Deo, non ab hominibus,expectet; vt in eorum numero sit, quorum emendationi magnam fuisse reseruatam mercedem testatur Isaias his verbis: Vt ponerem lugentibus cap.61.
Sion,& darem eis coronam pro cinere,oleum gaudij pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris. Quinimmo, vt ait idem Propheta: In die illa erit Dominus exercituum corona cap.28.
gloriæ, & sertum exultationis residuo populi sui. Proinde ad obsequium parati, cantemus cum Ecclesia:Populum tuum quæsumus Domine propitius respice, & quos ab escis carnalibus præcipis abstinere, à noxijs quoque vitijs cessare concede.Quod faxit rerum conditor omnipotens. Valete. Augustæ Taurinorum pridie cal. Maij. M DC XVI.

Clero populoq. Tarantasiensi.
Epistola VII.

SVPERIORIBVS diebus (fratres, filijque charissimi) scripsit ad me religiosus vir Dionysius noster, se Musterio Riuulos venisse, vt me quamprimum conueniret; sed fratrum suorum precibus Orbatianum diuertere coactum, vt reliquis præteritæ quadragesimæ (qui pauculi erant) nec non subsequentis Paschatis diebus,

bus, ad illum populum conciones haberet. Gratus quidem fuit charissimi amici aduentus, quamuis ægrè ferebam, illum à vobis nihil mihi litterarum pertulisse, ac eo quidem sensu, vt conceptam curam deponere nequiuerim, donec ille tandem veniens, omnem salutis vestræ scrupulum euulsit. Sui verò discessus mihi quærenti causam exposuit, id scilicet, itineris à se susceptum, vt cum summo Ordinis sui Moderatore de rebus quibusdam ageret, simulque, vt à se de diuinis Deiparæ Virginis priuilegijs Italico idiomate conscriptum librum in lucem edendi facultatem obtineret; quam etiam me enixè rogauit, vt sibi omnino impetrarem. Intercessi ego non inuitus, nec frustra: cùmque, vtrum liber prælo committendus videretur, prius quærendum esset, eamque prouinciam nonnullis ex doctioribus eiusdem instituti viris dari proposuissem; quorum iudicio, vel imprimi opus, vel supprimi placeret; Generalis magister ad me coouerius, vt id oneris susciperem, si feriatus essem, a me per summam modestiam flagitauit. Annui, Dionysio imprimis rem gratam facturus; lectumque ac relectum librum typis dignum censui. Auctor enim acute inuenit, ornate disserit, apte disponit, sacræ paginæ mysteria doctè, atque eleganter examinat, perpendit, explicat, Patrum sententias mirificè collocat, suisq. disputationibus inserit; nec semper affectat elata, atque excelsa, non ignarus, orationem quandoque submitti, quandoq. attolli oportere; sicut in pictura, non alia res lumen magis commendat, quam vmbra. Quibusdam liber visus est nimius: mihi contra: vt enim aliæ bonæ res, ita bonus liber melior est quoque, quo maior. Videmus enim signa, statuas, picturas, hominum quoque, ac multorum animalium formas, arborum etiam, si modo sint decoræ, nihil magis, quam magnitudine commendari. Quod itidem in qualibet erudita scriptione quotidie experimur, cui pulchritudinem, & auctoritatem auget amplitudo. Sed ad Dionysium redeamus, qui verbis vestris plurima salute nunciata, nullas à vobis litteras attulisse mihi se excusauit, quia ex occasione sibi repente discedendum fuerit. Eius testimonio non parua liberatus sum animi suspensione de vestra in Christianis moribus perseuerantia, cùm totum tempus, quo apud vos fuit, magna cum spiritali lætitia, optimaq. de pietate vestra opinione se transegisse affirmauerit; ac, præter sermonis diuersitatem, variumq. corporum cultum, nihil isthic obseruasse, quod ab Italorum hominum ecclesiastica disciplina discreparet; non solum, quia sacræ ædes decorè, ac splendide ornentur, diuina officia attente recitentur, sed (quod mirum est,) quia horæ quoq. matutinæ in Metropolitana ecclesia, cum Missis pluribus, solemni cantu quotidie celebrentur, adeò, vt non vltra, sed citra alpes sibi esse videretur. Quæ fanè etsi mihi notissima (fratres, filijq. dulcissimi) ingenti me voluptate perfudere, alia insuper non minus grata narrante Dionysio, nempe Missas apud omnes in ea veneratione esse, vt pauci essent, etiam inter ipsos agricolas, qui singulo quoque die summo sacrificio non intersint: populos in defunctorum animas maxime pios esse: funera pro locorum qualitate religiosè, ac magnifice efferri: ecclesias, vbi sepeliuntur, donarijs cohonestari, non solùm, cùm cadauera humantur, sed & octo sequentibus ab humatione diebus (id nouemdiale vocant) & Dominicis per annum, & anniuersarijs: infantes magna cum pompa ad baptismales Ecclesias deduci, conciones libenter audiri, nec sine fructu: oratorum confessiones, sanctissimæ Eucharistiæ mensam, aliaq. pia opera plurimum frequentari. Quibus ego nuncijs in magnam salutis vestræ spem erectus, dicam cum Apostolo: Omne quodcumq. facitis, in verbo, aut in opere, omnia in nomine Domini Iesu Christi facite, gratias agentes Deo, & Patri per ipsum. Colos. 3. Quod factum fuisse gloriabor, cùm, sicut quadragesimali tempore à cibis vetitis abstinuistis, ita vos, luxu, crapula, contentionibus procul amandatis, carnisq. irritamentis reiectis, orationi, humilitati, sobrietati eam operam dare intellexero, qua cordis puritate confirmetis, quod ieiunij merito vobis comparastis. Iamq. (fratres) proiecto terrenorum affectuum onere, ad virtutum montem expediti, properate: iam tenebrarum opera missa facite: iam lucis lorica induti, satanicas insidias contemnite: cùmq. antiqui, ac veteratoris hostis artes, technasq. probe noueritis, cauete, ne per mundanas illecebras, atque ambages ad Diuinæ Maiestatis iussa conculcanda inducamini. Valete, Sanctiq. Pauli Antistitem, si adhuc apud vos moratur, & Dionysij, & meo nomine plurimum saluere iubete. Augustæ Taurinorum, pridie Nonas Maij, Salutis Anno M DC XVI.

Clero

Clero, populoq. Tarantasiensi.

Epistola VIII.

CVM plurima, eaque non vulgaria, meæ erga vos voluntatis argumenta fidem faciant, nihil mihi antiquius esse, quàm de vobis benemereri; non est profectò (fratres filijq. dilectissimi) cur me excusem, quòd in ijs, quæ à me proxime petijstis, desiderio vestro non satisfecerim; tum, quia absq. dignitatis meæ iactura, quod cupiebatis, facere non poteram; tum etiam, quia id fieri, è re vestra non esse, exploratum habebam: agebatur enim de publico iudicio, cuius auctoritatem sartam tectam conseruari, humanæ societatis plurimum interest. Sero quidem, ac non sine molestia audiui, quod isthic superiore mense actum est. At facta infecta esse non possunt. Clamantibus autem legibus, puniendos esse delinquentes, nonne prohibere ius dici, hoc est vetare, ne criminum rei in quæstionem postulentur, esset, reos ipsos, crimina ipsa, corruptelas ipsas defendere, ac fouere? nonne iustitiæ maiestatem conuellere, sceleribusq. viam aperire, ac publicæ quieti insidias struere? Ciuium saluti conducit, bonos protegi, honoribusq. affici, improbos verò meritis pœnis plecti. Siquidem duabus nititur columnis, ac fundamentis populorum tranquillitas, præmio scilicet, & pœna; quorum alterum si desit, tota libertatis fabrica corruat, necesse est. Male affecta respublica priuatorum res, vel validissimas, secum in excidium trahit; spesq. impunitatis maxima est peccandi illecebra. Sane, quòd illorum audacia, qui in ius vocati sunt, absque amici vestri, vel culpa, vel nota contigit, si res silentio inuoluta fuisset, vnicuique vestrum facile euenire potuisset. Quare negata à me, quæ perebatis, quæso ne vos commoueant, quamuis sint longe leuiora, quæ acta, quàm, quæ vulgata, aut mihi indicata sunt. Vellem equidem, reos ipsos, salua iudicum conscientia absolui posse; intercedere autem, ne de re in iudicium deducta, quod lex iubet, pronuncietur, piaculum existimo. Lex enim est iustitiæ sceptrum, quo gubernatur respublica. Iustitia verò est pacis adamantinum, aureumq. vinculum. Ipsa peccantes coercet, virtutum amatores extollit, oppressos erigit, impudentes reprimit, modestos protegit, ac deniq. pauperes potentibus æquat. Contra, iniustitia bonos mores corrumpit, innocentes opprimit, vastitatem, solitudinem, orbitatem, nedum hominibus, sed agris, ciuitatibus, regnis ipsis affert. Quidquid cogitamus, ac molimur, non solum in oculis erit viuentium, & posterorum, sed iam ab ipso cœlo ad spectaculum circumfuso, clarè perspicitur: cuius aspectui (fratres, filijq. charissimi) ita vos, vestraq. omnia componere debetis, vt, vitæ breuitate, tamquam vnius diei ludis spectatoribus probata, maiora quàm animo in præsentia concipi possint, præmia percipiatis. Valete, Augustæ Taurinorum, iv. nonas Iunij Ann. Sal. MDCXVI.

Clero, populoq. Tarantasiensi.

Epistola IX.

NEC temere, nec ab re (fratres, filijque dilectissimi) ex ijs, quæ isthic geruntur, pacis negotium in tuto non esse existimatis: cùm, & Rex Christianissimus instanti malo occurrere cupiens, huc miserit prudentem virum, Philippum de Betune, vt nutantem Astensem concordiam eius nomine confirmet, omnesq. dissensionum radices stirpitus euellat: qui iam ad Mediolanensium Præfectum se contulisset, nisi aduentantem exercitus ducem, ab eodem Rege cum ijsdem mandatis Taurinum missum, expectaret; cuius aduentu, & vtriusque industria, populos ad pristinam quietem breui reuocatos iri speramus. Atque vtinam illis opus non sit: etenim (vt ad vos aliàs scripsi) pace floret commercium, propagantur virtutes, viget pietas, stat iustitia. Bello autem dissoluitur humana societas, imperant vitia, languet fiscus, ac denique claudicat religio. Bellicos terrores comitantur grauissima populorum onera, incendia, rapinæ, sacrilegia, stupra, cædes, aliæq. innumeræ calamitates. Quid bellico certamine atrocius, quid horribilius, quàm ratione præditos animantes mutuis vulneribus confici? Quid miserabilius, quàm plenos cadaueribus campos conspici? humana corpora adhuc spirantia, à victoribus spoliari, fratresq. de fratrum internecione gloriari, exultare, triumphare? Quid crudelius, quàm humanos artus discerpi, pectora perfodi, viscera effundi, corpora, vel gladio, vel sclopeti pila transuerberari, ictuve clauæ capita contundi? Quid randem funestius, quàm ad imaginem Dei formatos homines, exanimes, atque insepultos, aut etiam viuentes, omni auxilio destitutos, sine honore humi iacere, aut nudata membra cruore, ac vulneribus ita deformia, vt ipsos victores ad misericordiam moueant, dirum post, vesani Martis furorem, ac luctuosum sui spectaculum

lum præbere? Quo teterrimo aspectu, ne oculi nostri perstringantur (fratres charissimi) à veræ pacis auctore Deo summis precibus contendendum est, vtque nos ab hostium nostrorum machinis tueatur, atq. custodiat; frustra siquidem vigilat, qui custodit ciuitatem, nisi custodiat eam Dominus, quem incomparabilis vigilantia, nec dormitare in custodia, nec dormire sinit; cuiusq. summa virtute (ait Psalmographus) non solum peccatores confunduntur, ac retrorsum conuertuntur, sed, & eorum ceruices conciduntur, nempe, vt os nostrum gaudio, & lingua nostra exultatione repleatur. Proinde dissensionibus, iurgijs, maledictis, carnalibus desiderijs, vitijsq. omnibus nuncium remittentes, mores nostros ad diuinæ legis præscriptum componamus; summa constantia, atque humilitate ad Deum conuersi, pacem petamus; vtque precum nostrarum, quem optamus, exitum, assequi possimus, quæ anno superiore, ad diuinam iram placandam fieri iusseram, iterum fiant. Propterea ad Vicarium Chauallardum scripsi, vt ieiunio, ac supplicationibus indictis, in omnibus, cum vrbanis, tum alijs ecclesijs, sanctissimam Eucharistiam solemniter exponi, causamq. publicam orationibus, ac quibuscumque operibus poterit, iuuari curet. Hoc agite, fratres, huc mentem, huc animorum sensus dirigite; hinc à perenni omnium bonorum, atque inexhausto gratiarum fonte Deo, pacem sperate: cuius immensam charitatem toties experti, in præsenti quoque rerum discrimine vobis non defuturam confidite. Iisdem ferè angustijs, iisdem fluctibus agitatus religiosissimus Mediolanensium Antistes Cardinalis Borromæus ad hanc sacram anchoram confugit; huc cogitationes conuertit, ad orationes, scilicet, ad sacrificia, ad ieiunia, nec (quantum ego existimo) frustra: gloriosi enim Caroli consobrini sui strenuus imitator, habet in cœlo, qui tantorum operum fructum à diuina maiestate exigat, suoque successori repræsentet. Sed (proh dolor) non tantum ab externis, verum, & à domesticis insidijs nobis cauendum: dissipatur enim nescio quis de homine quodam rumusculus, qui in armis sit, populosq. ad defectionem solicitet. Ego certe, etsi vnius vulgi fama disseminatam turpissimi sceleris suspicionem non facile admitto, vos tamen (filioli) admonere non desinam, ne quouis, licèt vehementissimo infidelitatis vento, flecti patiamini. Vestra namque plurimum interest, & quoad conscientiam, & quoad rerum vestrarum tranquillitatem, eam Duci vestro seruare fidem, quam maiores vestri seruauerunt, & vos hucusque integram præstitistis. Ardeat in cordibus vestris, vetus illa erga ipsum obseruantia, ille amor, illa perseuerantia, qua summæ constantiæ exemplum cœteris nationibus præbuistis. Scitis, cui, & quanto imperatori militetis: scitis, quanta sit eius auctoritas, amplitudo, potentia, maiestas, necnon quàm iustus, quàm antiquus titulus sit is, quo ipse istius Prouinciæ imperium tenet; cuius possessionem non facultatibus tantum, sed vestro, vestrorumq. filiorum sanguine, si opus fuerit, tueri debetis. Itaque mentes, curasq. vestras omnes in hoc defigite, vt præter Serenissimum Carolum Emanuelem, eiusque legitimos successores, nullum vnquam alium rectorem habere velitis; nihil turpius, nihilue synceritati vestræ perniciosius putantes, quàm ab eo deficere, in cuius verba aliquando iurastis: contra verò nihil magis laudabile, aut rationi magis consentaneum, quàm semel propositum fidelitatis, susceptumq. consilium, firmiter retinere, qua nullum liberis largius patrimonium, nullum patriæ pretiosius ornamentum relinqui potest. At credita difficilia, atq. inania sunt, quæ incerto auctore populus loquitur. Esto. Non tamen sunt negligenda, quamuis leuia, quælibet rerum principia: siquidem ex ignis fauilla inextinguibile aliquando excitatum est incendium; arbor quoque paruum semen fuit. Quod, si vnquam in alijs rebus, certe in reipublicæ administratione id præcipue considerandum: nec solum malorum rami amputandi, sed etiam radicum fibræ euellendæ, ne, si altius descendant, irreparabile damnum afferant. Regnis enim ipsis, ex antiquissima sapientum obseruatione, etiam à leuissimis causis, summa impendent pericula. Attamen (fratres) de hoc terriculo, seu momentaneo tumultu, si casus tulerit, ne perturbemini: sed in auita fide, atq. obedientia erga fortissimum Carolum perseuerantes, pro certo habetote, illum, sicut fidelium populorum suorum, præsertim Allobrogum, libertatem semper protecturus est, ita perduellium temeritatem acerrime, ac grauissime vindicaturum. Quamobrem, cùm ille præsidium, salutisq. vestræ propugnaculum sit, pro tanti defensoris incolumitate Deum precari, pro vobismetipsis, vestrisque vxoribus, parentibus, ac liberis precari fuerit. Quod, vt assidue faciatis, moneo, vosque etiam, atque etiam rogo; simulq. cupio, de ijs, quæ ad notitiam vestram subinde peruenerint, à vobis certior fieri: scire namque vehementer aueo, sint ne vera hæc, quæ in vulgus quotidie emanant, an inuenta: ac, si vera

Psal. 126.

Psal. 118.

Psal. 125.

vera esse putentur, quem auctorem habeant, quomodo fieri possint, quorsumq. tendant: item, an syncerè relata, vel insidiantium industria, atque artibus per emissarios dissemi- nata sint. Interim, vt quàm breuissime ad vos me recipere possim, omnem adhibebo diligentiam. Valete. Augustæ Taurinorum, xij. cal. Iulij. Anno Salutis M DC XVI.

Clero populoq. Tarantasiensi. Epistola X.

NEQVAQVAM vanos fuisse de nouo tumultu disseminatos rumores, exitus ipse demonstrat. Iam enim (fratres, filijque charissimi) motæ sunt arma vltra montes. Iam Marchio Estensis, summus Allobrogum Præfectus, cum expeditissimis copijs, maioribusq. tormentis à Serenissimo Duce missus, perditos latrones obsidere fertur, tumultus auctoribus, traiecto Rhodano fuga dilapsis. Et, quamquam de strenui ductoris fide, ac vigilantia dubitandum non est, attamen, ne nascentis mali principia altiores radices agant, vtque tumultuantium consilia euertantur, priusquã seditiosorum fauore nocentiora fiant; reipublicæ expedire visum est, Principem quoque Victorium alpes quàm celerrime transire, non modò, vt nequissimorum hominum conatus facilius reprimantur, sed vt paternæ ditionis populi, qui illum nunquam viderunt, eius aspectu recreati, ad oppugnatæ libertatis defensionem alacriores reddantur. Itaque generosus Princeps, præmissis impedimentis, seruitijs, plurimaq. aulicæ nobilitatis parte, nocte proxima, vel subsequenti (nisi aliud eius discessum moretur) per dispositos equos ad castra conuolabit, ad nos, rebus Allobrogum compositis, victor, vt speramus, breui rediturus, ac forsitan (nisi occasio eum aliò diuertere suadeat) per Centrones, Gallocelos, sicut ille mihi id enixe petenti, se facturum promisit: petij autem, vt futuri domini vestri, quem de facie nunquam cognouistis, optatam copiam haberetis. Nec dubito, quin benignus Princeps, dum rerum successibus non impediatur, re ipsa sit id præstiturus: quod ego diligenter sciscitabor: ac, si eum ad isthæc loca diuersurum intellexero, quantum in me erit, efficiam, vt, quæ tanto hospiti debentur, quanto elegantiùs locus, ac tempus permittent, præsto sint. Et quidem rectè. Magnus namque vir est Princeps Victorius, non solum generis splendore, externorumq. bonorum copia, quibus diuino beneficio augustissima hæc familia plurimum abundat, sed & internis animi dotibus, prudentia præsertim singulari, ac senili consilio, quo paternæ constantiæ imitator, populisq. charissimus, immortale sapientiæ, humanitatis, ac liberalitatis sibi nomen comparauit. Est manu, atque ingenio promptus, est in rebus gerendis acer, industrius, vigilans, in laboribus patiens, de publico commodo solicitus, ac denique (quod suprema laus est) in ijs, quæ ad diuinum cultum pertinent, summe religiosus, summè pius. Quibus heroicis virtutibus, veræq. gloriæ seminibus, cùm omnium oculos in se conuerterit, absurdum proculdubio fuerit, atque absonum, eum isthuc venientem aliquid deprehendere, quod argui, vel obijci vobis posset. Sed de his hactenus. Gallicani Regis Legatus, Philippus de Betune, Mediolanum profectus, vt ad seruanda Astensia pacta Insubrum præfectum induceret, cùm, nec rationibus, nec argumentis, nec vllis officijs euincere potuerit, vt æquissimæ pacis conditiones admitterentur, Taurinum, re infecta, reuersus est, negante præfecto, se exercitum dimissurum. Quod, quia summum, vnicumque concordiæ caput est, sine quo belli fax extingui nequit, adhuc laboramus; quamuis ille cætera se facturum promiserit; spemque desideratæ quietis fere omnem abiecimus, nisi iam pactæ cum eodem præfecto menstruæ induciæ, aliam solatij viam nobis aperiant. Interea vtrinque milites conscribuntur: atque vtinam bellicus hic apparatus optato pacis nuncio, citò euanescat. Vtinam impendentia nobis damna, ac pericula ad christiani nominis hostes transferantur. Quod, cùm in manu Domini exercituum positum sit, non autem ab hominibus pendeat, precibus, ieiunijs, vitæq. innocentia, ab eius liberalitate angustijs nostris remedium petendum. Hæc (fratres) pro re nata exaraui, vt quomodo istbuc veniens Princeps excipi debeat non ignoretis. Marischallus della Dighiera nuncupatus, breui domum reuersurus est. Valete, ac pro vestris Principibus, rerumque felici exitu assidue orate. Augustæ Taurinorum, nonis Augusti, Anno Salutis M DC XVI.

Clero populoq. Tarantasiensi.

Epistola X.

QVID in Allobrogibus actum, quid turbidus homo moliatur, quaue ratione Princeps Victorius insanis eius consilijs obuiam ire paret, ex litteris vestris (fratres charissimi) satis cognoui, ac quidem de negotij exitu in bonam spem adducor: aiunt enim, inconsultum hominem, celerrimo Principis, atque improuiso aduentu territum, ad Sebusianos primum, deinde ad Sequanos, vulgo Burgundos, transisse, quò, seditiosorum manu collecta, ad infestandas incursionibus, ac rapinis transalpinas regiones reuertatur. Sed, vt nefarij huiusmodi conatus eludantur, omnem operam impendit bellicosus, atque impiger Princeps: nec, aut, populi, aut, qui ei militant, eumque sequuntur, in ijs, quæ ad eius honorem pertinent, officia sua desiderari passuri sunt. Sed, publicæ libertatis propugnatore præeunte, hostem fortiter excipient, patriæ salutem proprio sanguine redimeut, cuiusuis fortunæ aleam subibunt. Verùm, nec paruum, nec leue onus est, quod sibi sustinendum pollicetur præferox ille, nimiumque audax homo, qui plura sibi tribuit, quàm assequi possit, forsitan, quia cæca dominandi cupiditas, sicut ius violari patitur, ita ambitiosorum pericula minora facit. Ego nihilominus in ea sum sententia, vt existimem, illum nonnihil pudere, nonnihil simul commoueri, quòd sibi amore coniunctum antea Principem vexandum susceperit, cumque ipsis ciuibus suis, armis decertandum. At hoc exitus tandem probabit, atque vtinam absque illius exitio; quem in Allobroges infestis signis irrumpere, quid aliud est, quàm in se ipsum arma conuertere? tum quia nullam tantæ dissensionis iustam causam adesse exploratum est; tum etiam quia quotus quisque est, qui potentiorem lacessat, nec credat pumilionem, si cum gigante congrediatur, sibi ipsi, cum spectatorum risu, temeritatis probrum fabricare? Idcirco admodum opportunum fuerit, eorum auctoritatem, quibus pax cordi est, apud inquietum hominem tantum valere, quantum ad extinguendum incendium perditorum hominum culpa suscitatum, satis sit. De subalpinarum rerum statu, quid ad vos perscribam, non habeo, nisi, quòd Gallicani Regis Legatus vltro, citroq. versare non desistit, plurimumque laborat, vt tollantur dissidia. Interim efficaciorem intercessorem expectamus, qui à summo Pontifice, publicæ quietis appetentissimo, forsan ex ipso Cardinalium numero allegari dicitur, [vt simul cum Gallicano oratore difficultates omnes tollat; Allobrogum Ducem, Insubrumque Præfectum, pactorum Astensium memoria repetita, ad concordiam, qua nihil in humana societate pretiosius, pro virili parte inducat; simulque, bellicis calamitatibus ob oculos vtriusque positis, fideles populos, quantum Apostolica, regiaque valeat auctoritate, vlterius fatigari non patiatur. Mitti verò aiunt Præsulem, ciuemque Bononiensem, Alexandrum Ludouisium, olim vnum ex sacri Palatij Auditoribus, doctum, probum, grauem, ac modestum virum: cuius dexteritate, atq. industria, sicut negotium ad felicem finem peruenturum speramus, ita (fratres) vt eius officia ex sententia succedant, summis à Deo precibus contendere debemus. Confugiamus igitur ad ipsum pacis inexhaustum fontem Deum, eique vota nostra humillime porrigamus, vt Ducis nostri animum, quamuis indigne exagitatum, ad concordiam flectat, Præfectum autem ad conuenta seruanda conuertat: vnde, & iustitiæ dignitati consultum sit, & pontificiæ intercessionis auctoritas, quammaxime eniteat. Hæc cursim exaraui, pauca quidem, sed, quæ tempori conuenite, & vestræ de republica solicitudini satisfacere posse; arbitratus sum. Longior ero, cùm, adueniente Legato, alia, præsentia vestra digna, suggerentur. Interim valete, nostramq. imbecillitatem Deo commendare ne desistatis. Augustæ Taurinorum, pridie idus Augusti, Anno Sal. M DC XVI.

Clero populoq. Tarantasiensi.

Epistola XII.

TAVRINVM venit, fratres charissimi (vt ad vos proxime datis litteris prædixeram) Legatus Pontificius, Bononiensium Antistes, Alexander Ludouisius, mei à multo tempore amantissimus, cuius opera pristinam nobis tranquillitatem redditam iri speramus, rebus, vt videtur, ad concordiam inclinantibus. Is Ticino transiens, cum Insubrum Præfecto de Astensi negotio accurate egit; sed nihil obtinuit plus, quàm Gallicus Orator, de Betune nuncupatus, obtinuisset. Excepit tantum hospitem, vt debuit, & solet; perbenigne, scilicet, atque magnifice, Serenissimus Dux noster: cumque, ad pacem inuitatus, quamuis, aliorum

aliorum armis tunc sibi imminentibus, de bello sibi potiùs cogitandum esse, respondisset, se tamen ad quietem esse paratissimum, cùm nihil aliud quæreret, quam sibi promissa præstari. Quamobrem pacis sermonibus aures præbuit facillimas, animumq. ad concordiam propensissimum, & vultu, & verbis clarè testatus est. Verùm, quando aliunde sibi hostilia moliri, nullaq. reconciliationis signa extabant, Dux septimo calendas huius mensis, postquam ad venerandæ syndonis aram sacris, ac supplicationi interfuit, quà stato die quotannis Beati Secundi martyris corpus per ciuitatem solemniter circumfertur, cum militari vexillo à Taurinensi Præsule pijs precibus inaugurato, ad castra profectus est. Biduo post Mediolanum discessit Legatus, Præfecti lucraturus voluntatem, ac forsitan non frustra: etenim vigent, vrgent, clamant pactiones, vrgent simul, & Principum officia, quorum auctoritate, ac sponsione illæ confectæ sunt. Id enim multò commodius succedere posse videtur, si idem Legatus (vt fama est) in Cardinalium collegium cooptetur. Quamobrem summa cum fiducia cœleste auxilium implorandum, æternumq. numen humillime rogandum, ne tot conatus, totque labores irritos esse patiatur; sed necessitatibus nostris ita consulat, ita prospiciat, vt expectationem nostram ab eius beneficijs superari sentiamus. Solet enim Deus aliquando plus largiri, quàm petatur, eaque non rarò concedere, quæ (vt est apud Apostolum) nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt. Vitemus, quantum in nobis est; discordiarum causas, quamque possumus, oppugnatæ libertati opem feramus: quandoquidem, si collatis signis præliandum fuerit, vtroque exercitu pro gentis suæ dignitate, ac gloria pertinaciter dimicante, proculdubio vtrinque cruentum, atque horrendum esse certamen oportebit. Quæ licèt ante omnium oculos posita, satisque explorata, funestam calamitatem prænuncient, non tamen est, qui publicis vulneribus medeatur, aut instantibus malis occurrat, forsitan, quia peccatorum grauitas nonnunquam veniæ spem peccantibus adimit; vel quia, cùm, teste Gregorio, peccatum sit pœna peccati, permittit Deus peccantes in certissimis periculis conniuere, damnaq. etiam euidentia, ac proxima contemnere. Vexantur (proh nefas) nostræ Prouinciæ: vexantur conscientiæ nostræ superbia, auaritia, prauis cogitationibus: nec tamen aures ad salutaria monita accommodamus; quinimmò de diuinorum præceptorum neglecta obseruantia gloriamur. Licet quotidie moriamur, vt immortales, viuimus. Aduenæ, atque hospites cùm simus, diuitias congregamus, vt ciues, vtque semper victuri, ædes magnificas ædificamus. Aurum modò numinis loco habemus, modò, tanquam lutum, spernimus: auro parietes, auro laquearia, auro quandoque splendet quæuis, etiam vilis, supellex; pretiosis vestibus induimur, delicijs penè obruimur, conuiuia sumptuosa instruimus, fœminæ gemmis, margaritis, monilibus, hæreditates, patrimonia, substantias domesticas deuorant, egeni verò nudi, ac pene fame enecti, ante fores nostras deficienti vitæ, quandoq. frustra, subsidium implorant, adeo, vt Christus ipse in pauperibus suis non rarò mori videatur. Proinde feruentissima precum perseuerantia, vitæq. innocentia vitia nostra expianda sunt: obijcienda, inquam, diuinæ vindictæ lorica pœnitentiæ, thorax humilitatis, galea obedientiæ, qua æterni supplicij spicula obtundantur. De Aaron Pontifice scriptum est, quòd voracissimis flammis intrepide obuiam iuerit, accensoque thuribulo Dei iracundiam cohibuerit. Vitam, scilicet, egregius sacerdos in summó discrimine ponere non extimuit: ignis quoque naturæ, suarumq. virium quodammodo oblitus, prohibente orantis meritò, vltra eius pedum vestigia progredi non est ausus. Moysi item dictum est à Deo: Dimitte me, vt deleam populum istum; non obscurè ostendens, vinci se oratione, & quasi impediri, ne faciat, quod minatur; summamq. Domini dominantium potentiam, seruorum precibus nonnumquam ligari. Sed, quem putatis (fratres) hodie inter nos esse, qui diuinam iram, vel retardare, vel mitigare posset, vel furentibus flammis legem ponere, vel cum electionis vase dicere: Optabam ego anathema esse pro fratribus meis? Vnus est inter paucissimos, eiusdem gloriosi Apostoli nomine insignis, Paulus Quintus Pontifex Max. qui sanctorum legis veteris sacerdotum, summus ipse legis nouæ sacerdos, personam referens, ne (vt ait Propheta) grex cum pastore pereat, ea charitate, ac vigilantia, eoque mentis affectu pacis negotium administrat, vt cum Moyse à Deo petere videatur, aut populo noxam dimitti, aut se de libro vitæ deleri; hoc est, se populi salutem propriæ anteponere, & quodammodo perire velle cum pereuntibus. Non enim latet prudentissimum Pontificem, ex populi salute pendere gloriam dominantis, quam non solum ieiunijs, & orationibus, sed etiam litteris atque legatis sartam tectam conseruate, atq. augere anxie studet maxime pius

1.Cor.2. Leuit.10. Exod.32. Rom.9.

Pater nihil prorsus omittens, quod ad pastorale munus rite obeũdum pertineat. Idipsum (fratres) pro virili parte faciamus & nos, veræ pacis Deum rogantes, vt Principum animos ad concordiam, pacemq. flectat; quam facile assecuturi sumus, si, quæ ad vos pluries scripsi, omnino vt fiant, curabimus. Sed plura coram, ac breui: quandoquidem Dux noster me, & reditus exoptata facultate, & muneribus tanto Principe dignis liberalissime donauit. Et quidem nihil mihi iucundius, nihil gratius contingere potest, quàm vobiscum esse (filij dilectissimi:) nec tempestate iactatus nauta portum, aut sitiens campus imbres cupit, aut anxia mater aduentantem filium in littore expectat, sicut ego in sponsæ meæ complexam venire cupio, horamq. discessus expecto. Quod, vt felix, faustumq. sit, vestræ me preces sperare faciunt. Valete. Augustæ Taurinorum, Kal. Septembris, Ann. Salutis. MDCXVI.

Superioribus inferiores eiusdem Archiepiscopi Germonij Epistolas non ab re hic duximus attexendas, cùm ad pastoralem quoque vigilantiam pertineant.

BEATISS. PAVLO V. Catholicæ Ecclesiæ Vniuersali Episcopo.

CVM isthinc discessurus essem, Pater Sanctissime, vt Tarantasiensis Ecclesiæ, cui me benignitas tua præfecerat, curã susciperem, placuit Beatitudini tuæ mihi demandare, vt quantò citius fieri posset, Romam redirem. Veni ad sponsam meam, nec imperata feci, non, quòd debitam tibi obedientiam à me vnquam differri posse existimauerim, (id enim planè piaculum fuisset) sed, quia rem Deo, tibiq. magis gratam, ac subditis meis vtilem me facturum arbitratus sum, si antequam discederem, mihi creditæ prouinciæ res componerem ita, vt ex absentia mea nullum esset passura incommodũ; præsertim, cum ab eius capite Musterio, vbi Archiepiscopi residere solent, distet Roma plurium dierum itinere, eoque non facili, nec omnibus periculis vacuo. Quocirca, dominici gregis saluti inuigilans diœcesim meam lustrare decreui, quæ, cùm, ob amplitudinem, locaq. nõnulla accessu perdifficilia, vnius anni opera visitari nequeat, nec inter viuentes reperiatur, qui eam ab Archiepiscopis prædecessoribus meis visitatam fuisse, recordetur; in id eò enixius incubui, quò magis non paruam iurisdictionis meæ partem pastorali auxilio indigere videbam, præsertim Confirmationis Sacramento. Itaque, difficultatibus omnibus superatis, inaccessa loca ex sententia visitaui; & præter ingentem vtriusque sexus hominum multitudinem, quæ antea, quasi desertus, atque incultus ager, derelicta videbatur, senes plusquam centenarios non confirmatos, summa cum eorum, meaq. lætitia, sacro chrismate confirmaui. Deinde Synodum Musterij celebrare statui, plures inibi abusus irrepsisse aduertens, deprauatis, scilicet, moribus corrupta, non solùm secularium, sed & regularium clericorum Ecclesiastica disciplina, nulla sacrorum Canonum, vel Põtificalium constitutionum. subsistente obseruantia, nullisq. sacræ Tridentinæ Synodi decretis à diœcesanis receptis, quasi non in sacrorum procerum cœtu: sed (quoniam vltra mõtes edita fuissent) extra mundum quodãmodo esse viderentur. Cui morbo, quantùm per vires liceret, mederi cupiens, nullum tanto vulneri remedium magis opportunum visum est, nec magis salutare, quàm ea, quæ in singulis parochijs obseruanda mandaueram, vniuersalibus constitutionibus confirmare; quibus, & clerus, & populi ediscerent, quomodo erga Deum, Beatissimam Virginem, omnesq. cælites se habere, quam reuerẽtiam Summo Pontifici Christi Vicario præstare, qua humilitate sacros canones tractare, quàmque eiusdem Synodi acta, præceptaque salutaria venerari, & colere deberent. Quæ sanè iusti voluminis mensuram impleuerunt: in quo, non solùm ad ritus, cæremonias, morumq. reformationem spectantia, sed iudicialia etiam, atque forensia, quantum operis ratio postulat, dilucide differuntur, & quidem opportune. Rudes enim ferè omnes, curiæq. Romanæ praxis ignaros illius cœli homines inueni, qui non sine magno Reipublicæ detrimento, nec Pontificales Constitutiones, quamuis in toto orbe Christiano notissimas, sciant: vnde earum nonnullas ad casuum, contractuumq. frequentiam magis facientes in eodem libro inserere necessariũ duxi; vtq. studia mea, quam mihi propolueram mercedem, facilius consequerentur, materias omnes personis, ac temporibus congruentes, suisque locis, pro titulorum qualitate, dispositas,

sitas, in Synodo solemniter promulgaui, cunctisque ordinibus probatas, Romæ typis mandari iussi, Romam ipsam cogitans, quo augustissimi aspectus tui maiestate recreatus, beatorum Apostolorum Sanctuaria coràm visitarem, simulque admiranda, atque æternitate dignissima opera tua conspicerem. Verùm (Pater Sanctissime) cùm me in viam dare constituissem, te ipso concedente, difficillimo equidem tempore, ab Allobrogum Duce ad Hispaniarum Regem missus sum: vnde, & desiderio meo Romam redeundi satisfacere non potui, & post ærumnosæ nauigationis pericula, plurimasque impensas in eo negotio factas, non minus animi, quàm corporis exagitatione fractus, laborum meorum nullum, nisi obedientiæ fructum cepi; quem quidem in magno lucro positum, dum cum ecclesia mea communicare præsens parabam; absentiæ meæ damna, si qua emersissent, sarciendo; publicæ causæ status, quæ huius pijssimi Principis animum adhuc suspensum tenet, me hinc discedere non finit. Quocirca, cùm muneris mei partes coràm implere non possim, Agaphinum Solarium, vnum ex Muretæ Comitibus, doctrina, & pietatem insignem virum, ad pedes tuos allegare decreui, vt, tibi villicationis meæ quodammodo ratione reddita, limina Apostolorum visitet; quæque agerem ipse, si adessem, isthic nomine meo ab ipso peragantur. Quod Sanctitati tuæ probatum iri confido: cuius salutem interea, omnium bonorum largitori Deo enixissime commendare non desisto. Vale, & diu viue Beatissime Pontifex, orbis terrarum decus, fideique orthodoxæ firmum columen, ac propugnaculum. Augustæ Taurinorum, Kal. Octobris Anno Salutis M. DC. XV.

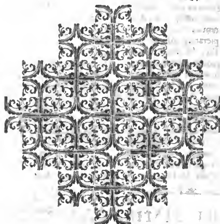
ILLVSTRISSIMIS & Reuerendiss. S. R. E. Cardinalibus Decretorũ Sacri Tridentini Concilij interpretationi præfectis.

INNVMERAS summæ benignitati vestræ, & ago, & habeo gratias, (Illustrissimi ac Reuerendissimi proceres) quòd, cùm locorum distantia, meæque amplissimæ diœcesis difficillima visitatione, ac reformatione impeditus, quæ de Sanctorum Apostolorum visitandis liminibus mihi proposueram, opportune implere nequirem, eius obligationis soluendæ tempus petenti mihi prorogari iusseritis: vnde, quod præsens debueram, etiam absens vestro beneficio præstitisse, eò magis gratum habeo, quò, pastoralibus negotijs confectis (quorum curam salua conscientia, meique officij dignitate intermittere non poteram) muneris mei partes coram obire constitueram. Quod quidem, diœcesi lustrata, Synodo, plusquam semel, coacta, rebusque ad regimen animarum pertinentibus, pro locorum statu compositis; iam fecissem. Sed quoniam oleum, atque operam me perditurum prouidebam, nisi, quæcumque in singulis parochijs obseruari præceperam, eadem, & firmioribus decretis stabilirem, cùm, extinctis bonorum morum seminibus, succrescente vitiorum maligna segete, ac corruente ecclesiastica disciplina, de pontificijs constitutionibus, sacrisque Tridentini Concilij statutis, vel non promulgatis, vel neglectis, nulla fere ratio haberetur. Quare, vt violatæ leges ad pristinam obseruantiam reuocarentur, etiam temporalis gladij auctoritate, cuius vsum cum spirituali æque habet ecclesia mea, excerptis ex vtroque iure, necnon ex Apostolicis sanctionibus, Patribus, Concilijs, Tridentino præsertim, quæ reipublicæ conducere visa sunt, constitutionum volumen conficere decreui, quo, & abusus tollerentur, & bene regendi normam animarum curæ præpositi ante oculos semper habentes, populorum mores sensim, faciliusque reformarent. Quod, cùm diuino afflante spiritu, cunctisq. acclamantibus ordinibus, ex sententia successisset, essemque ad istam gentium lucem, ad istam imperij Christiani arcem, breui aduolaturus, iussit, me, summi Pontificis auctoritate, Allobrogum Dux Serenissimus, ad Regem Hispaniarum proficisci, suoque nomine in aula Catholica legati munus sustinere. Cui oneri subeundo, quamuis mihi impari, humeris prompte expositis, vt religiosissimo patrono, de nostraque familia optime merito Principi, morem gererem, montes asperrimos transire, mariaque, etiam iniquo tempore, sulcare non exhorrui. Tandemque Hispaniensi legatione absoluta, ac paulò post in Italiam reuersus, cùm plura, ne illicò Romam venirem, me impedire viderentur, certe mei gregis amor, à quo vicissim amari non dubito, eò me solicitudinis perduxit, vt, quoniam absente me ecclesiam meam nonnulla incommoda perpessam fuisse, animo

mo concipiebam, hinc discedere tutum non iudicauerim, priusquam accepta damna non per Vicarium, sed ipsemet, pro virili parte, sarcirem, ne, quæ longo tempore plurima industria, & summo studio, ad Dei gloriam, omniumque mihi creditarum vtilitatem parauerat, breui interirent; multarumque vigiliarum proficuam sementem, quæ copiosæ messis spem haud paruam præberet, zizania ab inimico homine superseminata misere suffocarent. Itaque Romam mitto Agaphinum Solarium, ex Comitibus Moretæ, nobilitatis splendore, litterarum eruditione, rerumque gestarum experientia in his regionibus præclarissimum virum: qui meo nomine, quam vobis debeo reuerentiam humiliter exhibeat, de statu ecclesiæ meæ, quodcumque opportunum fuerit, diligenter referat, quæque in sanctorum liminum visitatione fieri consueuerunt, adamussim persoluat. Quem (præstantissimi Præsules) vt auditum, vestraq. liberalitatis officijs spectabilem remittatis, vos etiam atque etiam rogo. Interea consilia vestra Deus Optimus Max. sua virtute corroboret, nominaque vestra in iustorum albo describi non dedignetur. Augustæ Taurinorum calen. Octob. Ann. Salut. M. DC. XV.

F I N I S.

REGESTVM.

a A B C D E F G H I K L M N O P Q R S T V X Y Z.

Aa Bb Cc Dd Ee Ff Gg Hh Ii Kk Ll Mm Nn Oo Pp Qq Rr Sſ Tt.

Omnes ſunt Terniones, præter Nn, Quaternionem, & Tt, Duernionem.

R O M AE,
Sumptibus Hæredis Bartholomæi Zannetti.
M D C X X I I I.

SVPERIORVM PERMISSV.

